

REBÂBNÂME

SULTAN VELED

TÜRKİYE YAZMA ESERLER KURUMU BAŞKANLIĞI YAYINLARI: 215

<i>Edebiyat ve Sanat Serisi</i>	: 46
<i>Kitabın Adı</i>	: REBÂBNÂME
<i>Müellifi</i>	: Sultan Veled (ö. 10 Receb 712/11 Kasım 1312)
<i>Özgün Dili</i>	: Farsça
<i>Çeviri ve Eleştirmeli Metin</i>	: Prof. Dr. Veyis Değirmençay Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü, Öğretim Üyesi
<i>Son Okuma</i>	: Fatih Kablan
<i>Arşiv Kayıt</i>	: Konya Mevlana Müzesi Nr. 2134, Nr. 2126, Nr. 2122 Süleymaniye Yazma Eser Ktp., Halet Efendi Nr. 44
<i>Kapak Görseli</i>	: Süleymaniye Yazma Eser Ktp., Halet Efendi Nr. 240
<i>Kitap Tasarım</i>	: Yüksel Yücel
<i>Baskı</i>	: Matsis Matbaa Hizmetleri San. ve Tic. Ltd. Şti. Tevfikbey Mh. Dr. Ali Demir Cd. No: 51 Sefaköy - İstanbul Tel: 0 (212) 624 21 11- Sertifika No: 40421
<i>Baskı Yeri ve Yılı</i>	: İstanbul 2023
<i>Baskı Miktarı</i>	: 1. Baskı, 1000 adet

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI
Library of Congress A CIP Catalog Record

Sultan Veled
Rebâbnâme

1. Tasavvuf, 2. Fars Edebiyatı, 3. Mesnevi, 4. Mevlevilik, 5. Mevlana
ISBN: 978-975-17-5765-4

Copyright © Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı. Her hakkı mahfuzdur.

Bütün yayın hakları *Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı*na aittir. Başkanlığın izni olmaksızın tümüyle veya kısmen, hiçbir yolla ve hiçbir ortamda yayımlanamaz ve çoğaltılamaz.

T.C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı

Süleymaniye Mh. Kanuni Medresesi Sk. No: 5 34116 Fatih / İstanbul

Tel.: +90 (212) 511 36 37

Faks: +90 (212) 511 37 00

tuyek@ktb.gov.tr

www.yek.gov.tr

REBÂBNÂME

(İNCELEME - TENKİTLİ METİN - ÇEVİRİ)

SULTAN VELED
(ö. 1312)

Hazırlayan
Veyis Değirmençay

TÜRKİYE
YAZMA
ESERLER
KURUMU
BAŞKANLIĞI

TAKDİM

İnsanlık tarihi, akıl ve düşünce sahibi bir varlık olan insanın kurduğu medeniyetleri, medeniyetler arasındaki ilişkileri anlatır. İnsan, zihnî faaliyetlerde bulunma kabiliyetiyle bilim, sanat ve kültür değerleri üretir, ürettiği kültür ve düşünce ile de tarihin akışına yön verir.

Medeniyetler, kültürler, dinler, ideolojiler, etnik ve mezhebî anlayışlar arasındaki ilişkiler kimi zaman çatışma ve ayrışmalara, kimi zaman da uzlaşma ve iş birliklerine zemin hazırlamıştır.

İnsanların, toplumların ve devletlerin gücü, ürettikleri kültür ve medeniyet değerlerinin varlığıyla ölçülmüştür. İnsanoğlu olarak daha aydınlık bir gelecek inşâ edebilmemiz, insanlığın ortak değeri, ortak mirası ve ortak kazanımı olan kültür ve medeniyet değerlerini geliştirebilmemizle mümkündür.

Bizler, Selçuklu'dan Osmanlı'ya ve Cumhuriyet'e kadar büyük devletler kuran bir milletiz. Bu büyük devlet geleneğinin arkasında büyük bir medeniyet ve kültür tasavvuru yatmaktadır.

İlk insandan günümüze kadar gök kubbe altında gelişen her değer, hakikatin farklı bir tezahürü olarak bizim için muteber olmuştur. İslam ve Türk tarihinden süzülüp gelen kültürel birikim bizim için büyük bir zenginlik kaynağıdır. Bilgiye, hikmete, irfana dayanan medeniyet değerlerimiz tarih boyunca sevgiyi, hoşgörüyü, adaleti, kardeşlik ve dayanışmayı ön planda tutmuştur.

Gelecek nesillere karşı en büyük sorumluluğumuz, insan ve âlem tasavvurumuzun temel bileşenlerini oluşturan bu eşsiz mirasın etkin bir şekilde aktarılmasını sağlamaktır. Bugünkü ve yarınki nesillerimizin gelişimi, geçmişimizden devraldığımız büyük kültür ve medeniyet mirasının daha iyi idrak edilmesine ve sahiplenilmesine bağlıdır.

Felsefeden tababete, astronomiden matematiğe kadar her alanda, Medine’de, Kahire’de, Şam’da, Bağdat’ta, Buhara’da, Semerkant’ta, Horasan’da, Konya’da, Bursa’da, İstanbul’da ve coğrafyamızın her köşesinde üretilen değerler, bugün tüm insanlığın ortak mirası hâline gelmiştir. Bu büyük emanete sahip çıkmak, bu büyük hazineyi gelecek nesillere aktarmak öncelikli sorumluluğumuzdur.

Yirmi birinci yüzyıl dünyasına sunabileceğimiz yeni bir medeniyet projesinin dokusunu öreceк değerleri üretebilmemiz, ancak sahip olduğumuz bu hazinelerin ve zengin birikimin işlenmesiyle mümkündür. Bu miras bize, tarihteki en büyük ilim ve düşünce insanlarının geniş bir yelpazede ürettikleri eserleri sunuyor. Çok çeşitli alanlarda ve disiplinlerde medeniyetimizin en zengin ve benzersiz metinlerini ihtiva eden bu eserlerin korunması, tercüme ya da tıpkıbasım yoluyla işlenmesi ve etkin bir şekilde yeniden inşa edilmesi, Büyük Türkiye Vizyonumuzun önemli bir parçasıdır. Bu doğrultuda yapılacak çalışmalar, hiç şüphesiz tarihe, ecdadımıza, gelecek nesillere ve insanlığa sunacağımız eserleri üretmeye yönelik fikrî çabaların hasılası olacaktır. Her alanda olduğu gibi bilim, düşünce, kültür ve sanat alanlarında da eser ve iş üretmek idealiyle yeniden ele alınmaya, ilgi görmeye, kaynak olmaya başlayan bu hazinelerin ülkemize ve tüm insanlığa hayırlar getirmesini temenni ederim. Aziz milletimiz, bu kutsal emaneti yücelterek muhafaza etmeyi sürdürecektir.

Recep Tayyip Erdoğan
Cumhurbaşkanı

İÇİNDEKİLER

TAKDİM	4
ÖNSÖZ	9
GİRİŞ	13
SULTAN VELED'İN YAŞADIĞI ÇAĞDA ANADOLU	13
Siyasî Durum	13
İktisadî Durum	17
Sosyal ve Kültürel Yaşam	17
Din ve Dinî Hayat	20
İlim, Dil ve Edebiyat	24
İNCELEME	
BİRİNCİ BÖLÜM	
SULTAN VELED'İN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ	27
HAYATI	
Doğumu	27
Adı	27
Soyu	27
Gençliği	28
Öğrenimi	30
Mezhebi	31
Tarikate İntisabı ve Halifeliliği	31
Özellikleri	40
Vefatı	48
EDEBÎ KİŞİLİĞİ	49
Şiir Anlayışı	57
Şiirleriyle Övünmesi	59
Kendini Övmesi	61
Örnek Aldığı Şahsiyetler	62
İlim Anlayışı	64
Diğer Görüş ve Düşünceleri	65
Memduhları	67
ESERLERİ	71
1. Divan	71
2. Velednâme	72

3. Rebabnâme	73
4. İntihânâme	73
5. Maârif	75
Sultan Veled'e Atfedilen Diğer Eserler	76
Türkçe ve Rumca Şiirleri Üzerinde Yapılan Çalışmalar	76
İKİNCİ BÖLÜM	
REBÂBNÂME'NİN İNCELENMESİ	77
REBABNÂME	77
Vezni	79
Kafiyesi	83
Konuları	85
<i>Rebabnâme</i> 'de Mevlânâ ve Mevlevîlik	94
Nüshaların Tavsifi	105
TENKİTLİ METİN VE ÇEVİRİ	116
KAYNAKLAR	1273
ÖZEL İSİMLER DİZİNİ	1283

ÖNSÖZ

“Babasının verdiği bilgidен ve velilikten başka ne bilgisi ne de veliliği vardır Veled’in. Veled’e iyi ve kötü ne geldiyse, ey olgun kişi, Hakk’ın Celâl’inin, onun altın gibi olan sözünün bağışdır.” diyen Sultan Veled’in hayatı boyunca en bariz karakteri, samimiliği ve babasına karşı beslediği sonsuz saygıdır. Kendisini tamamen babasına, halifelerine ve onun yoluna adanmış; *İbtidânâme*’si başta olmak üzere diğer eserleri ve çalışmalarıyla bu hizmetleri büyük ölçüde yerine getirmiş, Mevleviliği ve Mevlevî büyüklerini ölümsüzleştirmiştir.

Teşkilatçı ve girişken bir yapıya sahip olan Sultan Veled, Mevlânâ’nın düşüncelerini benimsemiş; mantıklı bir şekilde zamanın icaplarını da gözeterek o düşünceyi sistemleştirmeye ve bir Mevlânâ yolu, başka tarikatlardan ayrı bir Mevvelilik tarikatı kurmaya çalışmış, bunda da başarılı olmuştur. Sultan Veled, tarikatta yapılması gerekli bütün kuralları yapmış; Mevleviliğin en önemli simgesi olan semaı hayatı boyunca uygulamış, sema meclislerine katılmış; halifeliliği döneminde ise bizzat kendisi bu meclisleri idare edip onu birtakım kurallara bağlamıştır.

Çalışma konumuz olan *Rebâbnâme*, 700/1301’de Mevlânâ’nın *Mesnevî*’si gibi remel bahrinin fâilâtün fâilâtün fâilün (fâilât) vezninde, ilk mesnevi *Velednâme*’de olduğu gibi nazım ve nesir olarak Farsça yazılmıştır. Eser, telif sebebinin anlatıldığı bir mukaddime ve 105 makaleden oluşmaktadır. 8077 beyittir. İçinde 162 Türkçe, 36 Arapça ve 22 Rumca beyit de vardır. Sultan Veled, eserini bir dostunun ısrarı üzerine Farsça kaleme almış ve “Rebabın ağlayıp inlemesinden aşka ait yüzlerce çeşit nükteler dinleyin.” beytiyle başladığı ve rebap üzerine kurulduğu için de ona *Rebâbnâme* adını vermiştir.

Sultan Veled’in *Rebâbnâme*’sinin metni daha önce tarafımızdan dört yazma nüshadan tenkitli metni kurularak doktora çalışması yapılmış, ancak yayınlanmamıştı (Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2006). Hem Farsça metnini hazırlamak hem de Türkçe çevirisini yapıp yayımlamak üzerimde bir uhdeydi; fakat dersler, görevler ve başka sebeplerle

fırsat bulup bu işe girişememiştim. Nasip bu yıla imiş. Daha önce dört yazma nüshadan kurulan tenkitli metin, Ali Sultânî Gird Ferâmerzî tarafından altı yazma nüshadan -ki ikisi bizdeki en eski yazmayla aynıdır- hazırlanıp yayımlanan *Rebâbnâme* kitabı da (*Rebâbnâme ez Sultan Veled, Ferzend-i Mevlânâ Celâleddin-i Mevlevî*, Tahran 1359 hş., 1377 hş.) bir başka nüsha gibi değerlendirilerek beş nüshadan yeniden kuruldu. Nüsha farkları dipnotta gösterildi. Bu beş nüsha dipnotta A, B, C, H ve T kısaltmalarıyla verildi. Çalışmaya bazı konular da eklendi. Beş nüshadan tenkitli metni kurulan *Rebâbnâme*, tarafımızdan manzum olarak Türkçeye de çevrildi.

Bu çalışma, bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Girişte; Sultan Veled'in yaşadığı çağda Anadolu'da siyasî, iktisadî, sosyal ve kültürel durum, din ve dinî hayat ile ilim, dil ve edebiyat hakkında bilgi verildi. Birinci bölümde Sultan Veled'in hayatı, edebî kişiliği ve eserleri anlatıldı. Bu bölümün hayatı alt başlığında; doğumu, adı, soyu, gençliği, öğrenimi, mezhebi, tarikata intisabı ve halifeliliği, özellikleri, vefatı; edebî kişiliği alt başlığında, genel bir değerlendirmeden sonra şiir anlayışı, şiirleriyle övünmesi, kendini övmesi, örnek aldığı şahsiyetler, ilim anlayışı, diğer görüş ve düşünceleri, memduhları; eserleri alt başlığında ise divanı, *Velednâme*, *Rebâbnâme*, *İntihânâme* mesnevileriyle mensur tek eseri *Maârifî* hakkında bilgi verildi. Ayrıca Sultan Veled'e atfedilen diğer eserlerle Sultan Veled'in Türkçe ve Rumca şiirleri üzerinde yapılan çalışmalar hakkında bilgi verildi. *Rebâbnâme*'nin incelenmesi başlığını taşıyan ikinci bölümde; eserin yazılış sebebi, içeriği, vezni, kafiyesi ve konuları hakkında bilgi verildi. Ayrıca *Rebâbnâme*'de Mevlânâ ve Mevlevîlik anlatıldı; yazma nüshaların tavsifi yapıldı. Daha sonra *Rebâbnâme*'nin dört yazma nüsha ve bir matbu kitap olmak üzere beş nüshadan tenkitli metni kuruldu ve aynı yapıda önce Türkçe çevirisi sonra Farsça metni yazıldı. Metinde yer alan ayet ve hadislerin tahriri yapıldı ve bunlar Türkçe çevirinin altında dipnotlarda verildi. Tazmin edilen şiirler, şairleri ve kaynaklarıyla birlikte yine Türkçe çevirinin altında dipnotlarda yazıldı. Bölüm sonunda metinlerde geçen özel isimler dizinine yer verildi.

Çalışmada, birinci ve ikinci bölümlerde *Rebâbnâme* ile ilgili yapılan alıntılarda veya değerlendirmelerde dipnotto veya çalışmanın içinde *Rebâbnâme* (metin) kısaltması, Farsça metin kısmında ise sadece رباب نامه ismi yazıldı.

Bu çalışmada bütün dikkat ve ihtimama rağmen eksikler ve yanlışlar olabilir. Bu alanda yapılacak bilimsel eleştiri ve öneriler bize ışık tutacaktır.

Veyis Değirmençay
Erzurum 2023

KISALTMALAR

- A : Konya Mevlana Müzesi Kütüphanesi Nr. 2134
a : Yazmada yaprağın a yüzü
a.g.e. : adı geçen eser
B : Konya Mevlana Müzesi Kütüphanesi, Nr. 2126
B. : Beyit
b : Yazmada yaprağın b yüzü
b. : bin (oğlu)
bkz. : bakınız
C : Konya Mevlana Müzesi Kütüphanesi, Nr. 2122
çev. : çeviri, çeviren
DİA. : Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
ed. : Editör
H : Süleymaniye Yazma Eser Ktp., Halet Efendi Nr. 44
h. : Hicrî
Haz. : Hazırlayan
Hz. : Hazreti
hş. : Hicrî Şemsî
İA. : İslâm Ansiklopedisi
M.Ö. : Milattan önce
nşr. : neşreden
ö. : ölüm
S. : Sayı
s. : sayfa
s.a.v. : Sallallahu aleyhi ve sellem (Allah'ın salat ve selâmı üzerine olsun)
şrh. : şerh eden, şârih
T : (*Rebabnâme ez Sultan Veled* (tsh. Ali Sultânî Gird Ferâmerzî),
Tahran 1377 hş.)
trc. : tercüme, tercüme eden
ts. : tarihsiz
tsh. : tashih eden
v.dğr. : ve diğerleri
vs. : ve sair

GİRİŞ

SULTAN VELED'İN YAŞADIĞI ÇAĞDA ANADOLU

Sultan Veled'in hayatı ve edebî kişiliğinden bahsetmeden önce onun yaşadığı XIII. yüzyıl ile XIV. yüzyılın başlarında Anadolu'ya kısaca göz atmak gerekir.

Burada Anadolu, aşağı yukarı günümüz Türkiye'sinin Asya kıtası'nda yer alan topraklarının sınırları içindeki kara parçasıdır. Bu çağda ve bu sınırlar içerisinde Anadolu, siyasî ve iktisadî durum, sosyal ve kültürel yaşam, din ve dinî hayat ile dil, ilim ve edebiyat açısından I. Alâeddin Keykubad dönemi hariç, en karışık ve en çalkantılı devrini yaşamaktadır.

Siyasî Durum

Anadolu Selçuklu hükümdarı I. İzzeddin Keykâvus'un 1220'de ölümünden sonra kardeşi I. Alâeddin Keykubad (1220-1237) tahta çıkar. Selçuklu sultanları arasında çok seçkin bir mevkiye sahip olan, devrinde Anadolu'nun çok mamur ve müreffeh olduğu ve ileri bir medeniyet seviyesine eriştiği I. Alâeddin Keykubad zamanında Moğollar, dünyayı altüst etmeye başlarlar. Bunun üzerine ileri görüşlü sultan, önce Konya, Kayseri ve Sivas olmak üzere birçok şehri muhteşem surlarla ve kalelerle teçhiz ederek müdafaaya hazırlanır. Güneyde Kolonoros Kalesi'ni fetheder ve orada Alâiye şehrini kurar ve ayrıca bir tersane de vücuda getirir. Kilikya Ermeni Krallığı'nı üç taraftan gönderdiği ordularla sıkıştırır, küçültür ve vergiye bağlar. Fethettiği İçel bölgesine Türkmenleri yerleştirir. Ermenistan seferinden sonra faaliyetlerini doğuya kaydırarak Eyyûbî-Artuklu ittifak kuvvetlerini mağlup eder ve Hısn-ı Mansûr, Kâhta ve Çemişgezek kalelerini alır. 1228'de Erzincan'ı da ilhak ederek Mengüçükler Devleti'ne son verir. Trabzon Komnenosları üzerine sefere çıkar ve onları vergiye bağlar.¹

Moğol tehlikesini devrin hükümdarları arasında en iyi gören ve tedbir alan I. Alâeddin Keykubad, Celâleddin Harizmşah ile dostluk ve ittifakın önemini takdir ederek, ona aynı din ve milletten olduklarını, İslam'ın kaderi

1 Uzunçarşılı, İ. Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1988, I, 6-8; Turan, Osman, *Selçuklular Tarihi*, İstanbul 1980, s. 299.

bakımından tarihi sorumlulukları olduğunu bildirerek anlaşmak ister. Ancak Harizm hükümdarı bunu reddeder ve iki Türk sultanı, Erzincan-Sivas arasında Yassıçimen'de 1230 yılında karşılaşılır. Neticede Harizm ordusu yenilgiye uğrar. Bu arada Erzurum meliki Cihanşah da ortadan kaldırılır. I. Alâeddin Keykubad, 1232'de Gürcistan'a sefer düzenler ve kraliçeyi tabiiyetine alır. Moğol hükümdarı Oktay Kaan'a elçi göndererek anlaşma yapar ve böylece Moğol tehlikesini uzaklaştırmış olur. Suriye Eyyübileri ve Diyarbakır Artukluları onu metbu olarak tanırlar. Döneminde Anadolu'nun siyâsî, iktisadî ve kültürel açıdan en yüksek seviyesine çıkmış olduğu I. Alâeddin Keykubad, ne yazık ki 1237 yılında vefat eder.¹

I. Alâeddin Keykubad'ın henüz genç yaşta ölmesinden sonra, yerine iktidarsız ve düşük vasıflara sahip oğlu II. Gıyâseddin Keyhüsrev (1237-1246) geçer. II. Keyhüsrev devri, Anadolu Selçuklu Devleti'nin iç ve dış savaşlar nedeniyle zayıflama ve çökme devri olur. Bu dönemde Sadeddin Köpek adlı bir emirin kışkırtması ile tecrübeli bazı devlet adamları öldürülmüş veya bu felaketten korkan birçok emir Eyyübîler'e sığınmıştır. Bu arada 1241 yılında Baba İshak adlı bir derviş, Türkmenler arasında birçok taraftar bularak büyük bir isyan çıkartır ve Malatya, Tokat ve Amasya çevresini istila eder. Neticede bu isyan güçlkle bastırılır ve Baba İshak yakalanarak idam edilir. Babaî hareketiyle Selçuklu Devleti'nin ne kadar zayıf bir duruma düştüğü meydana çıkınca, Moğollar'ın istilası başlar. Baycu Noyan komutasındaki Moğol ordusu, Anadolu üzerine yürüyerek Erzurum'u alır ve arkasından 1243 yılında Selçuklu ordusunu Köseadağ'da ezici bir yenilgiye uğratar ve Anadolu'yu kısmen istila eder. Selçuklular, her yıl vergi vererek Baycu Noyan ile barış yapmışlarsa da devlet ve devlet yönetimi, Moğollar'a bağlı ve onların idaresinde bir sömürge haline gelir.²

II. Keyhüsrev'in 1246'da ölümünden sonra üç şehzâde, II. İzzeddin Keykâvus (1246-1249 ve 1257-1259), IV. Kılıç Arslan ve II. Alâeddin Keykubad (müştereken 1249-1257) ve II. Keykâvus ile IV. Kılıç Arslan (müştereken 1257-1266) adına, muhteris devlet adamlarının rekabet ve entrikaları, Moğol müdahalelerine ve askeri işgallere, bunun yanında vergi

1 Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 299; *İslâm Tarihi Kültür ve Medeniyeti*, İstanbul 1988, I, 256-257.

2 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, 8-9; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 300.

taleplerine zemin hazırlar. Saltanat mücadeleleri, Muîneddin Süleyman'ın zaferiyle 1261'de kısmen sona erer. Moğollar'ı iyi idare eden ve onlara sırtını dayayan bu devlet adamı, bir sükûn ve istikrar devri tesis eder. Bu devir, bazı kaynaklarda Muîneddin Pervâne devri adıyla anılır ve 1277 yılına kadar sürer. Bununla beraber Anadolu Türkleri, putperest Moğol hâkimiyetini daima ağır bulmuş ve kurtulma yolları aramıştır. Bunun neticesi olarak Türk Memlukleri sultanı Baybars, Anadolu'ya davet edilir ve 1277'de Kayseri'de Selçuklu tahtına oturtulur. Ancak Memluk sultanı da kısa bir müddet kaldıktan sonra, Selçukluları yalnız bırakarak ülkesine geri döner.¹

Aynı yıl İran Moğol hükümdarı İlhan Abaka, Anadolu'ya girer, çok sayıda insanı öldürür, ülkeyi yağmalar ve Muîneddin Süleyman'ı idam ettirir. Her ne kadar Selçuklu hanedanı 1308'e kadar sürmüş ise de Muîneddin Süleyman'ın ölümünden sonra, ülkenin fiili yönetimi artık Moğol vali ve komutanlarınca yürütülür. Memluk sultanı Baybars'ın gelişi ve onu takip eden buhrandan faydalanan Karamanoğulları da, 1262 yılında Konya'yı işgal ederek yağmalarlar. Ancak bir müddet sonra Konya'dan çıkartılırlar. Genel vasıfları ile Anadolu Selçuklu Devleti, 1277'ye kadar sürmüş, fakat bu tarihte başlayan Moğol işgal ve idaresi, siyâsî olduğu kadar, ekonomik ve sosyal buhranlara ve kültürel çöküntüye de sebep olmuştur. Bu devrin Anadolu Selçuklu sultanları olan III. Keyhüsrev (1266-1283), II. Mesud (1283-1298 ve 1303-1308) ve III. Keykubad (1298-1302) iktidarsız ve Moğollar'ın aleti durumundadırlar. Moğol genel valileri arasında Timurtaş Noyan (1316-1327) zamanı, iyi idaresi ve adaletiyle, nisbî bir huzur ve sükûnu temsil eder. Fakat onun da isyan ederek 1328'de ayaklanıp Mısır'a kaçmasıyla, bu dönem sona erer ve karışıklıklar ve buhran dönemi tekrar başlamış olur.²

Selçuklu Devleti, Moğol hâkimiyeti ve diğer dâhilî şartlar altında parçalanıp yok olma durumuna gelirken, diğer taraftan da Anadolu'da küçük büyük Türk beylikleri ortaya çıkmaktaydı. Bu beyliklerin en eskisi ve en güçlüsü, I. Alâeddin Keykubad zamanında teşekkül eden, Ermenek ve Larende havalisi-

1 Kafesoğlu, İbrahim, "Selçuklular", X, 384; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 300-301.

2 Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 301-302; *İslâm Tarihi Kültür ve Medeniyeti*, I, 259.

sinde hüküm süren Karamanoğulları'dır. XIII. asrın ikinci yarısından sonra oluşan bir başka beylik de Kütahya ve havalisinde hüküm süren Germiyanogulları'dır. Aynı asrın sonlarına doğru teşekkül eden diğer beyliklerden bazıları da Aydın'da Aydınoğulları, Denizli'de İnançoğulları, Manisa'da Saruhanogulları, Balıkesir'de Karasioğulları, Muğla ve havalisinde Menteşeoğulları, Antalya ve civarında Hamidoğulları, Beyşehir havalisinde Eşrefoğulları, Kastamonu civarında Candaroğulları ve Bilecik ve havalisinde Osmanlı Beyliği'dir.¹

Neticede Moğol istilasından sonra bir türlü doğrulamayan Anadolu Selçuklu Devleti, yurttan baş gösteren dağılma hadiselerini önleyemeyerek XIV. asır başlarında yerini Anadolu beylikleri denilen, yukarıda zikredilen feodal teşekküllere bırakıp tarihten silinmiştir.

İktisadî Durum

XIII. yüzyıl, Selçuklu ekonomisinin en parlak devridir. Bu asırda Selçuklu hükümdarları aktif bir ticaret politikası takip etmişler ve iç ticaretin yanında dış ticaret de iyice gelişmiştir.² Bu yüzyılda Anadolu'nun iktisadî hayatına tesir eden faktörler muhtelif olmakla birlikte tarım, ticaret, sanayi ve hayvancılık, ülke ekonomisinin temelini teşkil etmektedir.³

XIII. yüzyılda Anadolu'nun her tarafı, bakımlı ve emniyeti sağlanmış ticaret yollarına sahip olup başkent Konya, hemen her istikametten gelen yolların kesiştiği çok önemli bir ticaret merkezi haline gelmiştir. Halk eskisine oranla belki daha az göçebelikle uğraşıyordu. Köylerde yerleşik duruma geçerek tarımla uğraşanların sayısı artmıştır. Şehirlerde ve kasabalarda ticaret ve sanayi çok canlı olduğundan, kalabalık nüfus toplanmış, bu yüzden Ahî teşkilatı gibi esnaf birlikleri teşekkül etmiştir. Ahilik özellikle Konya, Kırşehir, Kayseri ve Ankara gibi bazı şehirlerde çok kuvvetlenmiştir.⁴

Özellikle I. Alâeddin Keykubad devrinde dikkatli bir iktisadî siyaset güdülmüştür. Sultan I. Alâeddin Keykubad, iktisadî ve ticarî faaliyetleri artırmak için çeşitli araçlara, birçok teşvik edici ve koruyucu önlemlere baş-

1 Kafesoğlu, "Selçuklular", X, 384; Merçil, Erdoğan, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, Ankara 1991, s. 283-319.

2 Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 298.

3 Çetin, Osman, *Anadolu'da İslâmiyet'in Yayılışı*, İstanbul 1981, s. 170.

4 Çetin, *a.g.e.*, s. 171

vurmuştur. Ticaret yollarının güvenliği, tüccarların rahatı ve diğer sosyal ihtiyaçları için yapılan kervansaraylar, bu devirde ticarî faaliyetlerin ne kadar yoğun olduğunu gösterir. Doğu-Batı, Kuzey-Güney yönünde yol alan kervanların her türlü ihtiyaçları, buralarda eksiksiz olarak karşılanıyordu. Bu dönemde kervanların soyulmaması için askerî müfrezeler görevlendirilmiştir. Ticareti teşvik için denizlerde ve karada saldırıya uğrayan tüccarların zararı devlet hazinesi tarafından karşılanmıştır. Ticaret yollarının güvenliği için seferler düzenlenmiş ve yollar güvence altına alınmıştır. I. Alâeddin Keykubad tahta çıkışının ikinci ayında, Venedikliler ile bir ticaret anlaşması yapmış, Anadolu'ya gelen yabancılara asgarî gümrük uygulamış, sermaye sahiplerini liman kentlerine yerleştirmiştir. Bu önlemler ışığında Anadolu'da gelişen uluslararası ticarî faaliyetler, iktisadî kalkınmayı hızlandırmış ve bu sayede ülkede büyük bir imar faaliyetine girişilmiştir.¹ Bu iktisadî yükseliş sayesinde Anadolu'nun her tarafı, şehirler, yollar, camiler, medreseler, kervansaraylar, imaret ve zaviyelerle dolmuştur. Zamanın tahriplerine ve ihmallerine rağmen bu abidelerin, hâlâ zarafet ve ihtişamlarını muhafaza etmeleri, ülkenin kazanmış olduğu iktisadî gücü ve medenî seviyeyi göstermektedir.²

Bu iktisadî kalkınma düzeyi, 1277 yılına kadar devam etmiş ve 1277'den itibaren Moğol hâkimiyeti altında bir buhran ve gerileme devri geçirdikten sonra beylikler döneminde nisbî bir gelişim kaydetmiştir.³

Sosyal ve Kültürel Yaşam

Anadolu Selçuklularında eski Türk siyasî hukuk ve anlayışına göre devlet, hanedanın müşterek malı sayıldığından bu, saltanat mücadelelerine ve şehzadelerin ayaklanmalarına sebep oluyordu. Hükümdarların ölümü, umumiyetle çocukları veya kardeşleri arasında bir taht kavgasına neden olmaktaydı. Büyük çocuğun saltanat varisi olduğuna dair yaygın bir kanaat mevcut idiyse de bizzat hükümdarlar bile buna çok defa riayet etmiyor, layık ve uygun görülen bir şehzâde veliaht ilan ediliyordu.⁴

1 Turan, Osman, *Selçuklular ve İslâmiyet*, İstanbul 1980, s. 121; *Büyük İslâm Tarihi*, İstanbul 1986, VIII, 296-297.

2 Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 361; *İslâm Tarihi Kültür ve Medeniyeti*, I, 268.

3 Turan, *Selçuklular ve İslâmiyet*, s. 123.

4 Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 350-351.

I. Alâeddin Keykubad zamanında Anadolu Selçukluları'nın ordu ve idare teşkilatı en gelişmiş şeklini almıştır. Merkezî idare mekanizması layıkıyla kurulmuş olduğu gibi bağlı birimlerdeki idare teşkilatı da muntazamdır. Her yerde kadılar, subaşılar ve tahsil memurları vardır. Selçuklu Devleti'nin esas teşkilatı, diğer bütün Türk devletleri gibi askerî bir mahiyeti haiz olup, arazi ufak parçalara ayrılarak sipahilere verilir, büyük ve zengin tımarlara sahip insanlar, kanunen belli miktarda asker beslerdi. Merkezî idare memurlarının, ulema ve sadâtın ve yakınlarının da belli gelirler getiren tımarları vardı; ancak sınırdaki tımarlar gazilere ve aplara verilirdi.¹ Selçuklular, Bizans aristokratlarına ait veya Türk fetihleriyle sahipleri kaybolan toprakları esir köylülere dağıtmışlar; onları toprağa ve hürriyete kavuşturmuşlardı. Bununla beraber eski göçebe uygulamasına ve İslam'ın fetih hukukuna uygun olarak sultanlar, toprak özel mülkiyetini kaldırarak Türk Anadolu Devleti mülkü ilan etmişler ve köylülere, işleyebilecekleri genişlikte toprak parçası bırakmışlardır. Bu vesileyle yerli ve göçmen nüfusun yerleşmesi daha kolay hale gelmiş, tarım üretimi koruma altına alınmıştır. Askerî yöneticilerin denetimi altındaki bu sistem, güçlü ve uyumlu bir sosyal düzenin kurulmasına yardımcı olmuştur.²

Müslüman, Hristiyan ve Musevî cemaatleri birlikte ve ahenk içerisinde yaşamışlar ve sultanlar da türlü din ve mezhep mensuplarını, aynı müsamaha ve huzur içinde idare etmişlerdir. Mevlânâ Celâleddin ve Yunus Emre gibi büyük mutasavvıfların ve haleflerinin, geniş bir dinî anlayış ve insanlık görüşü ile meydana çıkmaları ve türlü din ve mezhep mensuplarının, Mevlânâ'nın etrafında toplanmaları ve yükselmeleri, o günkü Anadolu'ya özgü bu sosyal ve kültürel muhitin doğal bir neticesidir.³

Anadolu'da Müslüman Türkler ile Hristiyan yerliler arasında mevcut bulunan ahenk, Moğol istilasıyla bir nebze olsun bozulmuş ise de kısa zamanda tekrar kurulmuştur. Diğer İslâm ülkelerinde olduğu gibi Anadolu'da gayrimüslimlere özgü ayırıcı kıyafet ve yasaklara rastlanmamıştır. Anadolu'da böyle bir durum, sadece valiliği esnasında, mehdilik sıfatını kazanan Moğol

1 Köprülü, M. Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara 1990, s. 188-189.

2 Uzunçarşılı, a.g.e., I, 31; Turan, *Selçuklular ve İslâmiyet*, s. 113-114.

3 Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 353-354; *İslâm Tarihi Kültür ve Medeniyeti*, I, 263-264.

valisi Timurtaş (1317-1327) zamanında husule gelmiş ve gayrimüslimlere özel kıyafetler mecburi kılınmıştır. Ancak yine de Anadolu'da Hristiyan halkın varlığı devam etmiştir. Selçuklu devri kaynakları ve özellikle vakfiyeleri, Orta Anadolu'da, bilhassa Konya ve Kayseri vilayetlerinde önemli bir Hristiyan nüfusun yaşadığını göstermektedir.¹

Anadolu'nun sosyal hayatına şekil veren beşerî unsurlar, göçebeler, köylüler ve şehirli olmaları üzere üç grupta toplanabilir:²

Göçebeler, aralarında yabancıların bulunmadığı ve ekonomilerini hayvancılık, dokumacılık ve taşımacılığa dayandıran Türkmenler idi. Köy ve şehir halkına göre daha ilkel bir hayata, daha basit bir kültür yapısına sahiptiler. Hayvancılığa çok müsait olan Orta ve Batı Anadolu sahasına yayılmışlardı. Bazıları da askerî maksatla uçlara yerleştirilmişlerdi. Bunlara belli yaylak ve kışlaklar verilmişti. Çoğu zaman kadın ve çocukları ile savaflara katılan göçebelerin arasına içlerinde bütünü fikirlere sahip olanların da bulunduğu ve Anadolu'ya gazâ yapmak için gelen dervişler dağılarak fikirlerini yaymaya çalışırlardı.

Bizanslıların, önce İran sonra Müslümanlarla yaptığı savaflar, Anadolu köylerinin fetihten önce boşalmasına sebep olmuştu. XI. yüzyılın savaflarla ve karışıklıklarla geçmesi, köy nüfusunu daha da azaltmıştı. Gayrimüslim köylü halk, ilk fetih yıllarından itibaren kalelerle muhafaza edilen şehirleri köylere tercih etmişlerdi. Böylece boşalan Anadolu köyleri, Türkistan ve diğer Türk bölgelerinden gelen ve köy hayatına alışmış bulunan göçebelerin gelip yerleşmeleriyle yeniden hareketlenip şenlenmişti. İşte köyler, bu nedenlerle şehirlere oranla Türklerin daha çok buldukları yerleşme sahaları olmuştur.

Selçuklu şehirlerine gelince; şüphesiz şehirler, köylere göre çok daha karışık bir muhiti ifade ediyorlardı. Buralarda gayrimüslim halk, köylere göre daha yoğun idi. Müslüman halk da pek mütecanis değildi. Aralarında değişik meslek ve meşrepten insanlar bulunduğu gibi İranlılar ve Türk olmayan başka Müslüman unsurlar da bulunuyordu.

1 Turan, *Selçuklular ve İslâmiyet*, s. 116-117.

2 Çetin, *a.g.e.*, s. 148-150.

Kültür bakımından en önemli sınıf şehirlilerdi. XIII. yüzyılda hemen her sahada görülen büyük ilerleme, şehirlerin gelişmesinde de önemli bir etken olmuştur. Böylece Konya'dan başka Kayseri, Sivas, Aksaray, Kırşehir, Amasya, Niğde, Tokat, Niksar, Ankara ve Erzurum önemli birer kültür merkezi olmuştu. İlk yerleşme yıllarında birçok İranlının, Anadolu şehirlerine gelip yerleşmesi ile yukarıda sayılan şehirlerin birçoğu, pek erken devirlerde, kültür bakımından İran unsurunun yerleşmesi neticesinde İran unsurunun hâkim olduğu yerler haline gelmişti. Öyle ki Selçuklular, resmî dil olarak Farsçayı kullanmışlar ve birçok yerde olduğu gibi Divan kâtipliklerinde bile İranlıları istihdam etmişlerdi. Konya saraylarının iç hayatı ve hükümdarların İran şiirine ve İran edebiyatına karşı gösterdikleri iltifat ve ilginin samimiyeti, bu gerçeği daha açık olarak ortaya koymaktadır.

Bürokrasinin toplandığı yer olan şehirler, asker ve memurlardan başlayarak, âlimler, şeyhler, seyitler, dervişler, vaizler, şairler, tabipler, sanatkârlar, tüccarlar, hulâsa cemiyetin her sınıf insanını kendilerine çekiyor ve içlerinde barındırıyorlardı. Selçuklu şehirlerinde ortaya çıkan güçlü içtimâî, dinî ve hatta ticarî kurumlar sebebiyle Müslümanlarla Hristiyanlar arasındaki ilişkiler, köylere oranla daha yoğun bir şekilde gelişmiştir. Aynı mahallelerde oturmaları, çoğu zaman onların birlikteliklerini ve yakınlaşmalarını önlemiyordu. Mevlânâ öldüğü zaman, Konya'nın yalnız Müslüman halkının değil, Hristiyan ve Yahudilerin de cenaze merasimine katılmaları, böyle bir birlikteliğin ve yakınlaşmanın eseri idi. İki cemaatin bu yakınlaşması, kültür alışverişlerine de yol açmıştır. Mevlânâ ve Sultan Veled'in Rumca şiirler söylemeleri, Türklerin Rumca konuşabilmeleri, Mevlânâ'ya Rum müritlerinin, Mevlânâ yerine, Rumca karşılığı olan "Efendi" demeleri, bunu gösterir. Fakat bu kültür temaslarından asıl etkilenenler Hristiyanlar oluyordu. Çünkü medenî ve fikrî seviyesi bir hayli yükselmiş olan Selçuklu şehir halkına ve mensubu bulunduğu İslâm medeniyetine Rum kültürü pek fazla nüfuz etmemiştir.

Din ve Dinî Hayat

XI ve XIII. yüzyıllarda Anadolu'da üstünlük Müslümanların elinde bulunmakta ve nüfusun çoğunluğu Müslüman, -Sünniliğin dört mezhebinden özellikle Hanefilik ile kısmen de Şafilik- olmakla birlikte, daha çok Rumların

ve Ermenilerin temsil ettikleri Hristiyanlık da Anadolu'daki din ve dinî hayatın içinde önemli bir yere sahiptir.¹

Sünnilik dışında gelişen akımlar ve mezhepler ise özellikle XIII. yüzyıldaki göçlerle Anadolu'ya yerleşen göçebe Türkmenler arasında yayılma zemini bulmuş, bazı siyasî ve sosyal hareketlerde, dinî ve tasavvufî akımlarda tesirli olmuştur.² Fakat köylerde ve uç bölgelerde yaşayan çoğu göçebe Türkmenlerle şehirlerde oturan ve içlerinde İranlı unsurların da bulunduğu halk arasındaki dinî telakkilerde az çok farklılıklar görmek mümkün idi. Başta dinî ilimlerin tahsil edildiği medreseler olmak üzere, bütün diğer dinî ve sosyal kurumların daha çok şehirlerde toplanmış olması, tabiatıyla şehir halkının, göçebelere veya köy halkına göre daha yüksek bir dinî kültüre sahip olması sonucunu doğurmuştur. Buna mukabil şehirlerin dışında kalan ve dinî bilgileri oldukça zayıf, ama geleneklerine çok bağlı Türkmenler ise daha çok Türkmen şeyh ve dervişlerinin tesirinde bir dinî hayat sürdürmüşlerdir.³ Göçebe halk kitlelerinin dinî kültürleri, diğer halk kitlelerine göre daha zayıf olmasına rağmen Türkmenlerin, hiçbir zaman tamamı veya büyük bir çoğunluğu, ehlisünnet dışı mezhep ve tarikatlara girmemişlerdir.⁴

XIII. yüzyılda, Anadolu'da tasavvufî hayat büyük bir gelişme göstermiştir. Bir taraftan Anadolu Selçuklularının, sufilere derin saygı göstermeleri, öte yandan Moğol istilasından kaçan büyük sufilerin Anadolu'yu vatan edinmeleri bunda etkili olmuştur. Türkistan'dan, Horasan'dan ve diğer bölgelerden ayrılan pek çok sufi, kendi hayatlarına en uygun çevreyi Anadolu'da bulmuşlardır. Onlar geldikten sonraki yıllarda ise Anadolu halkının, ancak sufilerin çevresinde teselli bulan bir hayatı olmuştur.⁵

Bu asırda tasavvuf, dini ve dinî hayatı tamamen kuşatmış ve felsefe ya da mistik bir duyuş ve düşünüş sistemi olmaktan çıkarak, hayatla geniş ölçüde birleşen büyük bir iman seviyesine yükselmiştir.⁶

1 Kafesoğlu, "Selçuklular", X, 403; Çetin, s. 119.

2 Ocak, A. Yaşar, "Anadolu", İstanbul 1991, III, 113.

3 Çetin, *a.g.e.*, s. 122.

4 Çetin, *a.g.e.*, s. 123.

5 Banarlı, Nihad Sami, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1987, II, 307.

6 Ocak, "Anadolu", III, 113-114.

XIII. yüzyıl başlarından itibaren Anadolu'da yayılmaya başlayan tarikatlar, teşkilat ve dış görünüş itibariyle bazı benzerliklerine karşılık temelde, Sünnî ve gayri Sünnî eğilim olmak üzere iki grupta toplanmıştır:¹

Anadolu'ya, Mâverâünnehir, Harizm ve Irak gibi bölgelerden gelenlerin tarikatları Sünnî; Horasan ve Azerbaycan gibi eski İran kültürünün yahut Orta Asya'nın şhirden uzak yerlerinde, eski Türk inançlarının hâkim bulunduğu yerlerden gelenlerinki ise gayri Sünnî eğilimli idi. Bunlar arasında mevcut tasavvuf anlayışı da gerçekte iki ana mektep etrafında toplanmıştır. Bunlardan ilki, Irakîler denilmekle beraber, başka Arap memleketlerinden gelenlerin de bulunduğu, zühd ve takva anlayışının ağır bastığı ahlakçı mekteptir. Kadirilik ve Rufailik mensuplarıyla; geliştirdiği Vahdet-i vücûd sistemi sayesinde tasavvufa yepyeni bir istikamet veren Muhyiddin ibnu'l-Arabî ve halefi Sadreddin-i Konevî ile müritleri bu mektep içinde mütalaa edilebilir. Diğeri ise, Horasanîler tabiriyle ifade edilmekle birlikte, Mâverâünnehir ve Harizm bölgelerinden gelenlerin de içinde buldukları, melameti benimsemiş, müsamahakâr, estetik yanı ağır basan ve daha çok cezbeyle önem veren mekteptir. Necmeddin-i Kübrâ ile fütüvvet teşkilatının düzenleyicisi Bağdatlı meşhur Şehâbeddin-i Sühreverdî'nin tarikatlarına bağlı olanlar bu mektebe mensuptular. En tanınmış temsilcilerinden olup Anadolu'ya gelenler arasında Evhadüddin-i Kirmânî, Bahâeddin Veled, Burhaneddin Muhakkık-i Tirmizî zikredilebilir.

İşte bu iki Sünnî eğilimli mektebe mensup tarikatlara bağlı şeyhler ve dervişler, Konya, Kayseri, Kırşehir, Tokat, Sivas ve Erzurum gibi devrin önemli merkezlerinde ve yörelerinde faaliyet gösteriyorlardı. Bu iki mektebin sentezi ise, XIII. yüzyıl ikinci yarısında Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî tarafından gerçekleştirildi ve daha ileri bir tarihte oğlu Sultan Veled tarafından teşkilatlanarak Mevlevîlik adını aldı.

Gayri Sünnî eğilimli tarikatlar ise, XIII. asırdaki göçlerle birlikte, göçebe ve yarı göçebe Türkmen aşiretleriyle Anadolu'ya girmişti. Bunlardan pek çoğu, aslında daha Anadolu'ya gelmeden önce Türkmen babalarının temsil ettikleri tarikatlara bağlanmışlardı. Bunlar henüz sathî bir şekilde İslamlaşmış olduklarından, yerleşik halk gibi Müslümanlığı tam özümseyebilmiş

1 Kafesoğlu, "Selçuklular", X, 405-406; Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 205-216.

değillerdi. Bunların çoğu Yesevîlik, Vefâilik, Kalenderîlik ve Haydarîlik gibi mahallî inanç ve geleneklere kolayca uyabilen tarikatlara bağlıydılar.

Bu tarikatlar, Selçuklu Devleti'nin resmen kabul ettiği ve savunduğu Sünnî akidelerden çok farklı idi. İşte bu farklılık neticesinde Şeyh Arslan ve Baba Merendî gibi Türkmen babaları, II. Keykavus (1246-1249) zamanında, devletin temellerini sarsan Babaîler isyanını çıkartmışlardır. Bu dinî ve siyasî mahiyetteki ilk Türkmen isyanını müteakip her tarafa dağılan baba taraftarı Türkmenler arasında, batınî akideli daha pek çok derviş yetişmiş ve bunlar, Anadolu'da birçok ayaklanmalara sebep olmuşlardır.¹

Yine XIII. yüzyılda, Ahilik adı altında çok mühim ve çok yaygın bir meslekî-tasavvufî zümre de bulunmaktadır. İçlerinde birçok kadıların ve müderrislerin de bulunduğu bu teşkilat, herhangi bir esnaf topluluğu değil, o teşkilat üzerine istinat eden, akidelerini o vasıta ile yayan bir tarikattır. O sıralarda bunlar, umumiyetle batınî ağırlıklı idiler.²

Bu tarikatlar içerisinde Mevlevîlik, özellikle Selçuklu sultanları, emirleri ve ileri gelenleri ile bazı Moğol hükümdarları ve genel valileri tarafından benimsenmiş; ayrıca Müslüman olan ve olmayan çok sayıda halk kitlesince de itibar görmüş ve her iki zümreden pek çok insanın bağlanmış olduğu bir tarikattır. Mevlevî şeyhlerine, özellikle de Mevlânâ ve oğlu Sultan Veled'e mürit olan bazı Selçuklu ve Moğol hükümdarları ve ileri gelenleri arasında; I. Alâeddin Keykubad, VI. Rükneddin Kılıç Arslan, II. Sultan Mesud, Emir Muîneddin Pervâne, Keygatu, İrencin Noyan ve Abışga Noyan zikredilebilir.³ Bunlar da gösteriyor ki Mevlevîlik, ülkenin resmî tarikati haline gelmiş ve Mevlevî şeyhlerinin, özellikle de Mevlânâ ve Sultan Veled'in geniş hoşgörülerine neticesinde her tarafa yayılmıştır.

Ayrıca Selçuklular, fethettikleri ve İslamlaştırmaya çalıştıkları Anadolu'da, Hristiyanlara karşı siyasî ve iktisadî müsamahanın ötesinde, ortaçağ şartları içerisinde kolay kolay düşünülemezcek çok geniş bir dinî müsamaha da göstermişlerdir.⁴

1 Kafesoğlu, "Selçuklular", X, 407-408.

2 Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 216.

3 Ahmed Eflâki, *Menâkıbu'l-Arifîn*, Ankara 1980, I, 30-31, 127-128, 145-146; II, 613, 798, 819.

4 Çetin, *Anadolu'da İslamiyet'in Yayılışı*, s. 124.

Müslüman, Hristiyan ve Musevî toplulukları birlik ve ahenk içerisinde Anadolu'da yaşamışlar ve sultanlar da türlü din ve mezhep mensuplarını, aynı müsamaha ve huzur içinde idare etmişlerdir. Müslüman Türkler ile Hristiyan yerliler arasında mevcut bulunan ahenk, Moğol istilasıyla bir nebze olsun bozulmuş olsa da kısa zamanda tekrar kurulmuştur.¹

İlim, Dil ve Edebiyat

Selçuklu Devleti'nin teşekkül ve yerleşmesinden sonra, büyük bir faaliyetle Anadolu'nun hemen her yerinde kurulan medreseler ve tekkeler, Arap ilmini ve özellikle İran edebiyatını yaymaya hizmet eden birer ocak hükmündeydi. Göçebe Türkmenler, kendi halk edebiyatları ve eski Oğuz destanının kalıntılarıyla bedîi ihtiyaçlarını giderirken, İslâm âleminin her tarafından gelmiş dervişleri, âlim ve fakihleri kabul eden şehirlerde, İran edebiyatı şiddetle hüküm sürüyor, eski İran geleneklerine bağlı âlim ve sanatkâr hükümdarların sarayında, bu dil ve edebiyat, millî dili ortadan kaldıracak kadar kuvvet kazanıyordu. Hükümdar başta olmak üzere, halktan kopmuş olan aydın sınıfın temayülü, İran tasavvuf edebiyatının bu devre ait *Mesnevî* ve *Lemeât* gibi en parlak eserlerini, Anadolu'da vücuda getirmesine karşılık Türkçeyi saraylardan uzak bulunduruyor ve Türkçe yazılmış eserlere hakaretle bakılmasına sebep oluyordu. İdare teşkilatına girecek aydınları hazırlayan tek müessese medreseler olduğu için, orada İran kültürünün tesiri altında yetişen memurlar, devlet işlerinde de Fars dilini kullanmakta idiler. Farsçanın resmî dil olarak bu kuvvetli tahakkümü, Karaman beyi Mehmet Bey'in, XIII. asrın ikinci yarısında Konya'yı istilâsına kadar sürmüştür.² Hayrullah Efendi'nin şu veciz ifadesi, o zamanki durumu çok açık olarak ortaya koymaktadır: "... Ba'dehu Divan tertip olunup tahrirat ve evâmirin cümlesi lisân-ı Fârsî üzere yazıldığından, lisân-ı Türk mahvolmak derecesine gelmişti. Binâenaleyh Divan'da kırâet olunacak evrâkın mecmuu lisân-ı Türki üzere olup elsine-i sâire ile tekellüm olunması muhkem yasak oldu. O tarihe gelinceye kadar defterler ve sâir hesaplar Arabî ve Fârsî lisânında yazıldığından, Türkçe yazmakta zahmet çekilip, herbiri bir türlü imlâ ile defterlerini yazmakta idiler..."³

1 Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 353-354; *İslâm Tarihi Kültür ve Medeniyeti*, I, 263-264.

2 Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 233-234.

3 Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 427.

İbni Bîbî, muhtemelen Türkçe, Farsça, Rumca, Ermenice ve Süryaniceyi kastederek Anadolu'da beş dil konuşulduğunu söyler.¹ Nitekim şairimiz Sultan Veled de bu dillerden Farsça, Türkçe, Arapça ve Rumca şiirler söylemiştir.

Türk sultanlarının maddî ve manevî himayeleri ve Moğol istilası nedeniyle Türkistan, İran ve Harizm'den kaçan birçok âlim ve sanatkârın Anadolu'ya gelip yerleşmesi ve yukarıda zikredilen nedenlerle, Anadolu Türkleri üzerinde İran tesirinin büsbütün güçlenmesi neticesinde üstün bir seviyeye yükselen Farsça, Anadolu'da tesirini göstermiş ve kaleme alınan eserlerin çoğunluğu bu dil ile yazılmıştır. Bununla beraber bir yandan din ve ilim dili olduğu için medrese vasıtası ile durumunu muhafaza eden ve yayılan Arapça; diğer taraftan işlenmiş bir edebiyat dili olarak Farsça ile Türk dili arasında bu sahada bir mücadele cereyan etmiştir. Neticede XIII. asrın sonları ve XIV. asrın başlarından itibaren Türk dili, bu mücadeleyi kazanmış ve gerçek yerini almıştır.² Ancak hâkim dil Farsça olduğu için verilen eserlerin çoğunluğu da doğal olarak Fars diliyle yazılmıştır. Bunlardan; Mevlânâ'nın *Mesnevî*, *Dîvân-ı Kebîr* ve *Fihî Mâ Fih* adlı eserleri, Sadreddin-i Konevî'nin *Miftâhu'l-Gayb*, *Nüsûs* ve *Nefahât-ı İlâhiyye*'si, Fahrüddin-i Irâkî'nin *Le-meât*'ı, Necmüddin Dâye'nin *Mirsâdu'l-İbad*'ı, Ahmed b. Muhammed-i Tûsî-yi Kâniî'nin *Selçuknâme*'si ve Sultan Veled'in divanı ile mesnevileri zikredilebilir.³

Bütün kayıtsızlığa ve ihmale rağmen Türkçe olarak, dinî ve kahramanlıkla ilgili halk eserlerinden başka kısmen İran tasavvuf edebiyatının, kısmen de eski Türkçe tasavvufî halk eserlerinin tesiri altında eserler verilmeye çalışılmıştır. Bu dil ve edebiyatın XIII. ve XIV. asrın başlarındaki ürünleri de şöyle sıralanabilir: Mevlânâ'nın 33 beyit tutan manzumeleri, Ahmed Fakih'in *Çarhnâme*'si, Şeyyad Hamza'nın *Yûsuf u Zelîhâ*'sı ve altı gazeli, Hoca Dehhânî'nin bir kaside ve dokuz gazeli, Sultan Veled'in divanında, *Veled-nâme* ve *Rebâbnâme*'sindeki manzumeleriyle, Türkçe divançe teşkil edecek ölçüdeki şiirleri ve baştanbaşa irfani şiirlerini Türk diliyle ve hece ölçüsüyle yazmış olan halk mutasavvıfı Yunus Emre'nin divanı.⁴

1 Turan, Osman, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, İstanbul 1979, II, 521.

2 Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 251; Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 426.

3 Geniş bilgi için bkz.: Ateş, Ahmet, "VI-VIII/XII ve XIV. asırlarda Anadolu'da Farsça eserler", *İstanbul Üniversitesi Türkiyat Mecmuası*, C. VII-VIII, cüz 2, s. 94-135.

4 Geniş bilgi için bkz. Mansuroğlu, Mecdud, "Anadolu'da Türk Yazı Dilinin Başlama ve Gelişmesi", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. IV, S. 3, s. 218-219.

Halka din ve dünya işlerini öğretebilmek maksadıyla kaleme alınan eserlerde, nazım nesre tercih edilmiş ve içerik itibariyle fazla söze, uzun açıklamalara ihtiyaç gösteren bu konular için, kafiye bakımından gösterdiği kolaylık açısından, genelde mesnevi en uygun nazım şekli olarak benimsenmiştir.

Hulâsa Sultan Veled'in yaşadığı çağda Anadolu'daki siyasî ve iktisadî durum, sosyal ve kültürel yaşam, din ve dinî hayat ile dil, ilim ve edebiyat böyle olmakla birlikte; şunu açıkça belirtmeliyiz ki Sultan Veled, bütün bu olumlu ve olumsuz durumlar karşısında bile; hem Selçuklu sultan ve emirleri hem de Moğol hükümdar ve genel valileri tarafından son derece hürmetle karşılanmış, saygı görmüş, maddî ve manevî yardımlar almış; hatta onlardan birçoğu kendisine mürit olmuş ve bağlılıklarını arz etmişlerdir. Böylece her iki yönetim döneminde de Anadolu'da geniş bir tasavvuf ortamı içerisinde yaşamış ve bu şekilde hem Mevlevî tarikatını kurmuş ve yaymış hem de babasını takiben eserler vücuda getirmiştir.

İNCELEME BİRİNCİ BÖLÜM

SULTAN VELED'İN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

HAYATI

Doğumu

Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'nin büyük oğlu Sultan Veled, 25 Rebiyülâ-hir 623'de (24 Nisan 1226) şimdiki Karaman vilayeti olan Larend'e Cuma günü sabah vaktinden önce Mevlânâ'nın ilk eşi Gevher Hatun'dan dünyaya gelmiştir.¹

Adı

Asıl adı Bahâeddin Muhammed Veled'dir.² Mevlânâ, ona babası Sul-tanu'l-ulemâ Bahâeddin Veled'in adını ve lakabını vermiş,³ fakat genelde Bahâeddin adıyla hitap etmiştir. Ancak böyle olmakla birlikte ismi, bazı kaynaklarda Bahâeddin Ahmed olarak da geçmektedir.⁴ Daha çok Sultan Veled⁵ adıyla tanınmış olan şair, şiirlerinde Veled⁶ mahlasını kullanmıştır.

Soyu

Sultan Veled, *Velednâme*'sinde bildirdiği ve diğer kaynaklarda geçtiği üzere baba tarafından Ebû Bekir es-Sıddîk'a bağlanır.⁷ Babası, yukarıda da

- 1 Furûzanfer, Bedi'uzzaman, *Mevlânâ Celâleddin* (çev. F. Nafiz Uzluk), İstanbul 1986, s. 5, dipnot 10; Eflâkî, *a.g.e.*, I, 26.
- 2 Sultan Veled, *Velednâme*, Tahran 1315 hş., s. 218; Eflâkî, *a.g.e.*, II, 994; Hidâyet, Rıza Kulihan, *Mecma'u'l-Fusahâ*, Tahran 1339 hş., II, 695; Hidâyet, Mahmud, *Gulzâr-ı Cavidân*, Tahran 1353 hş., II, 644; Safa, Zebihullah, *Târîh-i Edebiyyât der Irân*, Tahran 1371 hş., III/2, 705.
- 3 Sultan Veled, *Velednâme*, 218; Eflâkî, *a.g.e.*, II, 785.
- 4 Mısırî, *Cevâbiru'l-Muzie*, Deken 1332 h., II, 373; Katip Çelebi, *Keşfü'z-Zumûn*, İstanbul 1945, II, 2025; Şemseddin Sami, *Kâmûsul-'Alâm*, İstanbul 1316/1898, IV, 2601; E.J. Gibb, *A History of Persia*, London 1958, I, 155; Nazmî-yi Tebrîzî, *Du'üst Subenver*, 1363 hş., s. 146.
- 5 Şair hakkında bilgi veren kaynakların çoğu, ondan daha çok "Sultan Veled" adıyla söz etmişlerdir: Eflâkî, *a.g.e.*, I-II, 6-995; Feridun b. Ahmed-i Sipehsâlâr, *Zindeginâme-i Mevlânâ Celâleddin-i Mevlevî*, Tahran 1325 hş., s. 148; Abdurrahman Câmî, *Nefahâtü'l-Üns*, Tahran 1337 hş., s. 469; Handmîr, Gıyâseddin b. Hüsameddin el-Hüseynî, *Habîbu's-Siyer*, Tahran 1353 hş., III, 115-116; Katip Çelebi, *a.g.e.*, II, 2025; Şemseddin Sami, *a.g.e.*, IV, 2601; Gibb, *a.g.e.*, I, 155; Dihhudâ, Ali Ekber, Ali Ekber, *Lugatnâme*, Tahran 1337-1346 hş., XXIX, 595; Hidâyet, Mahmud, *a.g.e.*, II, 644; Tebrîzî, *a.g.e.*, s. 146; Safa, *a.g.e.*, III/2, 705; Furûzanfer, Bedi'uzzaman, *Risâle der Tabkik-i Ahvâl ve Zindegâni-yi Mevlânâ Celâleddin Muhammed*, Tahran, 1361 hş., s. 172; Safa, III/2, 705.
- 6 Bkz.: *Divan-ı Sultan Veled, Velednâme, Rebâbnâme ve İntihânâme*.
- 7 Sultan Veled, *Velednâme*, s. 187; Eflâkî, *a.g.e.*, I, 7, 8, 29, 268, 334-335; II, 786, 813, 985; Câmî, *a.g.e.*, s. 457; Mısırî, *a.g.e.*, I, 120; II, 123-124; Handmîr, *a.g.e.*, III, 115.

ifade edildiği gibi Mevlânâ Celâleddin Muhammed, dedesi Sultanu'l-ulemâ Bahâeddin Veled ve devamla dedeleri, Celâleddin Hüseyin ve Ahmed el-Hatîbî; yani Mevlânâ Celâleddin Muhammed b. Bahâeddin Muhammed¹ Veled b. Celâleddin Hüseyin b. Ahmed el Hatîbî'dir.² Sultan Veled, *Velednâme*'nin dibâçesinde bu silsileyi Ahmed el-Hatîbî hariç aynen zikretmektedir.³ Ahmed el-Hatîbî'den Ebû Bekir es-Sıddîk'a kadar olan şecere bağı ise bir rivayete göre,⁴ Ahmed b. Kâsım b. Müseyyeb b. Abdillâh b. Abdîrrahman b. Ebî Bekr es-Sıddîk ibn Ebî Kuhâfe; bir rivayete⁵ göre de Ahmed b. Mahmud b. Mevdûd b. Sabit b. Müseyyeb b. Mutahhar b. Ham-mad b. Abdîrrahman b. Ebî Bekr es-Sıddîk'tır.

Ancak Gölpinarlı, bu bağla ilgili olarak “Bahâeddin Muhammed Veled'in, birinci halife Ebû Bekir'in soyundan olduğu da sonradan meydana gelen bir rivayettir. İlk olarak bu iddiayı *Risâle-i Sipehsâlâr*'da görüyoruz; sonradan Eflâkî bunu perçinlemiş, ondan sonra da hiç düşünülmeden olduğu gibi kabul edilmiştir.”⁶ dedikten sonra, Sultan Veled'in *Velednâme*'sinde, Sultanu'l-ulema ve soyu hakkında söylediği, “Bütün ataları ulu şeyhlerdi; hepsi de bilgede ve amelde seçkin kişilerdi. Aslı, Ebû Bekir soyundandı; bundan dolayı da Sıddîk gibi başköşeye sahip olmuştu.” mealindeki iki beytin ise en eski nüshalarda olmadığını; olanların da sonradan kenara, ayrı bir yazıyla eklendiğini ve kitabın başka bir yerinde buna dair bir kaydın da bulunmadığını söyler ve devamla, Ebû Bekir soyundan oluş rivayetinin ve Mevlânâ'nın adına katılan “el-Bekrî” nisbesinin Sipehsâlâr'ın oğlu tarafından katıldığı kanaatinde olduğunu belirtir.⁷

Gençliği

Sultan Veled, daha memede iken babasının manevî sütünden içerek ve onun mübarek kollarında uyuyarak büyümüş ve ondan hiç ayrılmamıştır.

1 *Cevâhiru'l-Muzie* kitabında iki Muhammed arasına bir üçüncü Muhammed eklenmiştir. Mısri, *a.g.e.*, II, 123-124.

2 Eflâkî, *a.g.e.*, I, 7, 268, 333-334; Câmî, *a.g.e.*, s. 457; Mısri, *a.g.e.*, I, 120; II, 123-124; Handmîr, *a.g.e.*, III, 115.

3 Sultan Veled, *Velednâme*, s. 2.

4 Mısri, *a.g.e.*, I, 120.

5 Furûzanfer, *Risâle der Tahkik-i Ahvâl ve Zindegâni-yi Mevlânâ Celâleddin Muhammed*, s. 5-6, dipnot 3.

6 Mevlânâ Celâleddin, *Divan-ı Kebir*, Ankara 1992, I, XXXIV.

7 Mevlânâ Celâleddin, *Divan-ı Kebir*, I, XXXV-XXXVI.

Mevlânâ, gece teheccüd namazına kalktığıında, Sultan Veled bağırır ve ağlar; Mevlânâ da onu susturmak için namazı bırakır, onu kucağına alır; süt emmek istediğinde ise mübarek memesini ağzına sokarak emzirir ve uyuturdu.¹

Sultan Veled, tam on yaşına gelince, teşkil olunan bütün toplantılarda ve mahfillerde babasının yanına otururdu. Gençlik yıllarında, halkın çoğu onu Mevlânâ'nın kardeşi zannedirdi. Mevlânâ da her zaman ona, "Sen yaradılış ve ahlak itibariyle bana insanların en fazla benzeyenisin." diyerek iltifatta bulunur ve onu çok severdi. Bu sevgisi nedeniyle de ona, babasının adını ve lakabını vermişti;² hatta bir gün medresenin duvarına "Bahâeddin'imiz iyi talihlidir, güzel yaşadı ve güzel ölecektir." diye yazmıştı. Yine bir gün, onu okşayarak "Bahâeddin! Benim bu âleme gelmem, senin dünyaya gelmen içindi. Bütün bu sözler benim sözümdür ve sen de benim fiilimsin."³ buyurmuş ve katında, oğlunun ne kadar kıymetli ve değerli olduğunu göstermişti.

Sultan Veled, Mevlânâ'nın isteği doğrultusunda Şeyh Selahaddin'in kızı Fatma Hatun'la evlenmiştir. Fatma Hatun, okuryazar, keramet sahibi, son derece dindar ve takva ehli mübarek bir kadındır. Mevlânâ, ona okuma ve yazmayı öğretmiş ve "sağ gözümdür" diyerek iltifatta bulunmuştur. Fatma Hatun, Mevlânâ'nın yanından hiç ayrılmamış; ondan birçok bilgi öğrenmiş ve sırlar elde etmiştir.⁴

Eflâkî'nin Çelebi Ârif'ten rivayetine göre; Sultan Veled'in gençlik yıllarında, Fatma Hatun'dan on iki ya da on üç çocuğu dünyaya gelmiş; ancak hepsi, aşağı yukarı altı aylık, on aylık ve bir yıllık iken ölmüştür. Doğan bu kadar çocuğun ölümünden sonra 8 Zilkade 670 (8 Haziran 1272) yılında Çelebi Ârif ve sonra Mutahhara Hatun ile Şeref Hatun adlarında bir oğlan, iki kız üç çocuğu dünyaya gelmiş ve uzun müddet yaşamışlardır. Mevlânâ, Çelebi Ârif'e "Feridun" adını vermiş; fakat ona "Emir Ârif" demelerini istemiş⁵ ve kızlardan ilkinde "Abide", ikincisine ise "Arife" adını koymuştur.⁶

1 Eflâkî, *a.g.e.*, II, 784

2 Eflâkî, *a.g.e.*, II, 785

3 Eflâkî, *a.g.e.*, II, 787

4 Eflâkî, *a.g.e.*, II, 719-721

5 Eflâkî, *a.g.e.*, II, 825-828

6 Eflâkî, *a.g.e.*, II, 995

Eflâkî'nin yine Çelebi Ârif'ten rivayetine göre; Sultan Veled, Fatma Hatun'dan sonra cariyeleri Nusret Hatun ve Sünbüle Hatun ile evlenmiş; Nusret Hatundan Çelebi Âbid; Sünbüle Hatun'dan da Çelebi Zâhid ve Çelebi Vâcid adlarında üç oğlu daha olmuştur.¹

Öğrenimi

Sultan Veled, çok küçük yaşlarda okuyup yazmaya başlamış ve ilköğrenimini babasından almıştır.² Eflâkî'nin, Sultan Veled'in kendisinden, “Gençliğimin ilk yıllarında babamdan Akıncı Medresesi'nde *Hidâye* okuyordum. Okuduğum yeri bitirince, babam orayı tekrar eder ve hemen arkasından yine okurdu.”³ şeklindeki rivayetine göre, gençliğinin ilk yıllarından itibaren babasından Hanefî fıkhnın büyük kitabı *Hidâye*'yi okumuştur. Bu sözlerden de anlaşıldığı üzere o, *Hidâye*'yi özümseyerek ve okuduğu yeri babasına tekrar ederek, eğitimin en etkili şekilde okumuş ve çok genç yaşlardan itibaren *Hidâye* gibi bir fıkhn kitabını okuyacak derecede Arapçayı öğrenmiştir.

Sultan Veled, ilköğrenimini babasından aldıktan sonra yine babasının isteğiyle dinî ilimleri ve diğer bilgileri öğrenmek için kardeşi Alâeddin ile birlikte Şam'a gitmiş; orada uzun müddet kalmış ve büyük üstadlardan ders okumuştur. Eflâkî'ye göre; Şam'da öğrenimini tamamladıktan sonra Halep'e gitmiş; orada tüm bilginleri her fenden sordukları sorulara vermiş olduğu cevaplarla yenmiş ve kimsede söz söyleyecek ve övünecek takat bırakmamıştır. Konya'ya döndüğünde ise şehrin bütün ileri gelenleri ve fazıl şahsiyetleri, babasının medresesinde toplanmış ve Mevlânâ, ondan güzel ve faydalı bilgiler başışlamasını istemiş; o da hazırladığı nadir nükteleri başından sonuna kadar anlatmıştır.⁴ Şam'daki eğitimiyle dinî ilimleri ve diğer bilgileri tam manasıyla öğrenmiş ve bu alanda en üst seviyeye yükselmiş olan Sultan Veled, diğer bilgilerinin yanında, fıkhn alanındaki bilgi ve yorumlarıyla da Hanefî fakihlerine dair yazılan tabakât kitaplarında, Mevlânâ'nın yanında, fakihlerin en meşhurları arasında yer almıştır.⁵

1 Eflâkî, *a.g.e.*, II, 817-818, 995-996

2 Eflâkî, *a.g.e.*, II, 809

3 Eflâkî, *a.g.e.*, I, 548

4 Eflâkî, *a.g.e.*, II, 547

5 Sultan Veled, *Divân-ı Sultan Veled* (nşr. Feridun Nafiz Uzlu), İslambol [İstanbul] 1941, s. 4.

Sultan Veled, bu ilimlerin yanında, marifet, velâyet ve sırları da ilk olarak babasından almış veya kendisinin “Veled’in, babasının verdiği bilgi ve velilikten başka bilgi ve veliliği yoktur.”¹ dediği gibi babası ona bağışlamıştır. Ayrıca, Burhaneddin Muhakkık, Şems-i Tebrîzî, Şeyh Selahaddin, Çelebi Hüsameddin ve Şeyh Kerimeddin’den de birçok sır ve maarif öğrenmiş ve onlardan bağışlar almıştır.²

Farsça ve Arapçanın yanında Türkçe ve Rumca da bilen Sultan Veled, sonra değinileceği gibi bu dört dilde şiirler söylemiştir. Onun dinî bilgisi, ayet ve hadis kültürü, tasavvufî yönü ve diğer bilgileri yanında edebî birikimi de son derece mükemmeldir. Ayrıca babasının ve halifelerin eserlerine ek olarak Senâî, Attar, Mütenebbî, Enverî, Hakanî, Zahîr-i Faryâbî, Şeref-i Irâkî gibi birçok şair ve yazarın eserlerini de okumuş ve kendisini her alanda mükemmel olarak yetiştirmiştir.

Mezhebi

Sultan Veled, babası Mevlânâ gibi³ Hanefî mezhebindedir. Çünkü her şeyde babasını takip etmesi yanında, Tabakât-ı Hanefî kitaplarında, Mevlânâ ile birlikte Hanefî fakihlerinin meşhurları arasında zikredilmesi,⁴ gençliğinin ilk yıllarında babasından Hanefî fikhının büyük eseri *Hidâye*’yi okuması⁵ ve kendisine sorulan bir soru üzerine Moğol valisi İrencin Noyan’a vermiş olduğu cevapta geçen “Ehl-i sünnet ve’l-cemaat mezhebi de diğer mezheplere üstündür.”⁶ ifadesi, onun Hanefî olduğunu kanıtlamaktadır.

Tarikate İntisabı ve Halifeliği

Sultan Veled, her hususta babasına uymuş, onun sözünden hiç çıkmamış, onun yolunda yürümüş, onun öğütleriyle tarikata⁷ intisap etmiş ve

1 Sultan Veled, *Divân-ı Sultan Veled* (tsh. Asgar-i Rabbânî “Hâmid”), Tahran 1338 hş., s.113.

2 Bu halifelerin Sultan Veled’e bağışları için bkz. “Tarikate İntisabı ve Halifeliği”, s. 30-38

3 Eflâkî, *a.g.e.*, II, 759.

4 Mısırî, *a.g.e.*, I, 120-124; F. Nafiz Uzluk, Hanefî fakihlerine dair yazılan Tabakât kitaplarında adının geçtiğini ve Taşköprülü Fazal’ın *Mevzu’âtü’l-Ulûm* adlı eserinin de bunu teyit ettiğini söyler. Sultan Veled, *Divân*, Uzluk, s. 4.

5 Eflâkî, *a.g.e.*, I, 598.

6 Eflâkî, *a.g.e.*, II, 798.

7 Burada söz konusu olan tarikat, ilk önce, Sultanu’l-ulemâ Bahâeddin Veled’in tarikatı olan Kübreviyye (Dihhudâ, *a.g.e.*, XXXVII, 365), daha sonra ise, Şems-i Tebrîzî’nin 642 (1244) yılında Konya’ya gelişiyle oluşan Mevlevîliktir. Çünkü adını Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî’den alan bu tarikat, Şems-i Tebrîzî’nin mezkûr tarihte Konya’ya gelip Mevlânâ ile görüşmesi ve bu görüşme esnasında ona, “Muhammed mi

halifelerine bağlanmıştır. İlk olarak dedesi Sultanu'l-ulemâ Bahâeddin Veled'in vefatından bir yıl sonra yani 629 (1231) yılında Konya'ya gelen ve dokuz yıl halifelik görevinde bulunan Burhaneddin Muhakkık-i Tirmizî'ye bağlanmış¹ ve onun 638'de (1240) vefatından sonra da beş yıl babasının hizmetinde bulunmuştur.² Şems-i Tebrîzî'nin 642 (1244) yılında Konya'ya gelip Mevlânâ'nın ona bağlanmasından sonra Sultan Veled de babasını takip ederek Şems'e bağlanmıştır.³ Şems'in 643'de (1245) müritlerin aleyhinde buldukları çirkin ve kırıcı davranışlardan ve sarf ettikleri kötü sözlerden incinerek Konya'dan ayrılıp Şam'a gitmesi üzerine Sultan Veled, Mevlânâ'nın isteği doğrultusunda Şems'i geri getirmek için Şam'a elçi olarak gitmiştir. Şems'in, onun elçiliğini ve Mevlânâ'nın yazılı ricalarını kabul edip Konya'ya dönmeye karar vermesi üzerine birlikte yola çıkmışlardır. Yolculuk esnasında Şems, Sultan Veled'e ata binmesini söyleyince "Padişah atlı, kul atlı; bu asla uygun olmaz." diyerek kabul etmemiş ve yaya olarak bir ay süren uzun yolculuktan sonra birlikte Konya'ya dönmüşlerdir.⁴

Sultan Veled, bu yolculukta Şems'ten binlerce sır duymuş ve yüzlerce âlem görmüştür. Nitekim Şems, Konya'ya döndükten sonra Mevlânâ'ya hitapla, "Benim iki hâlim vardır; birisi başım, diğeri de sırrım. Başımı tam bir içtenlikle senin yoluna feda ettim; sırrımı da Bahâeddin'e verdim... Eğer Bahâeddin'in Nuh kadar ömrü olsa ve hepsini ibadet ve riyazete harcasaydı, yine

---

büyük yoksa Bayezid mi?" diye sorması; bu soru karşısında Mevlânâ'nın da, "Muhammed bütün nebilerin ve velilerin önderidir" şeklinde cevap vermesi; bunun üzerine Şems'in, tekrar "O halde Hz. Mustafa, 'Ey Rabbim! Seni bütün noksanlıklardan tesbih ederim, seni layık olduğun veçhile bilemedik' buyurduğu halde, Bayezid'in, 'Ben kendimi her türlü noksanlıktan tenzih ederim, benim şanımlı ne kadar büyüktür, ben sultanların sultanıyım' diyor, buna ne dersin?" demesi üzerine; Mevlânâ'nın, bu soru karşısında kendinden geçmesi ve daha sonra ayıldığında, Şems ile birlikte medreseye giderek, hiç kimseyi içeri almadan kırk gün ya da üç ay orada kalması ve bu olay neticesinde her şeyini terk ederek tamamen Şems'e bağlanması sonucunda teşekkül etmiştir (Sultan Veled, *Velednâme*, 197-198; Eflâkî, *a.g.e.*, I, 86-88). Nitekim Mevlânâ, Şems'e bağlandıktan sonra, onun buyruğuyla sema başlamış ve bu şekilde sema, bu tarikatın en önemli ve en belirleyici simgesi olmuştur (Sultan Veled, *İntihânâme*, Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi, no: 2122. vr. 282a-b; Eflâkî, *a.g.e.*, II, 680-681). Sultan Veled zamanında ise, tam olarak bir tarikat halini almış ve Anadolu'yu da aşarak bütün dünyaya yayılmıştır. (Mevlevîlikle ilgili geniş bilgi için bkz. Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, İstanbul 1985 ve Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul 1983).

1 Eflâkî, *a.g.e.*, II, 786; Câmî, *a.g.e.*, s. 469.

2 Sultan Veled, *Velednâme*, s. 196.

3 Sultan Veled, *Velednâme*, s. 197-198; Eflâkî, *a.g.e.*, I, 86-88.

4 Sultan Veled, *Velednâme*, s. 45-49; Eflâkî, *a.g.e.*, II, 696.

de bu yolculukta kendisine ulaşan sırra kavuşamazdı. Sizden de nasipler elde edeceği, bir müşhidin olgunluğuna ulaşacağı ve büyük bir şeyh olacağı umulur.”¹ diyerek Sultan Veled’in hizmetlerini son derece övgüyle ve iltifatla anlatmış ve memnuniyetini dile getirmiştir.

Şems’in, müritlerin davranışlarından ve sözlerinden incinerek, 645 (1247) yılında ikinci defa Konya’dan ayrılıp kaybolmasından sonra işler karışır ve bir kararsızlık ve çaresizlik dönemi başlar. Mevlânâ, iki kere Şems’i aramak için Şam’a gider; fakat onu bulamaz. Neticede Mevlânâ, Şems’ten ayrı olarak, yedi yıl yani 645’den 652’ye (1247-1254) kadar kararsızlık, çaresizlik ve kendinden geçmiş bir halde hayat sürer. Sultan Veled de babasına tabi olarak aynı hayatı nispeten yaşamış ve onun acılarına ortak olmuştur. Sonunda 652 (1254) yılında Mevlânâ’nın, Şeyh Selahaddin’i halife ve şah olarak seçmesi ve Sultan Veled’e, “Bundan böyle Selahaddin’e, o padişahlar padişahına uy; çünkü o, can âleminin kendisine uyulacak zatı ve mekânsızlık saltanatının sahibidir; Şemseddin budur.” demesi üzerine o da, “Bunu kabul ettim; Selahaddin’e kul, köle olayım. Tam bir doğrulukla ona yüz tuttum; aşk ve niyazla kulu oldum.”² diyerek babasının isteği doğrultusunda, kayın babası da olan Şeyh Selahaddin’e bağlanmıştır. Ancak Sultan Veled, bu sözlerine rağmen ona tam olarak bağlanmamış ya da ondan tam manasıyla tatmin olmamıştır. Zira kendisini aklî ve naklî ilimlerde Şeyh Selahaddin’den daha üstün görmekte ve mecliste şeyhi varken, ilim ve marifetten söz etmeye kalkışmaktadır. Nitekim bundan rahatsız olan Şeyh Selahaddin, “Benden başka şeyhe bakma; çünkü gerçek şeyh benim; başkalarının sözü sana zarar verir.”³ ve bir başka yerde de “Ben, senin yol almanı istiyorum; sana öğüt veren, marifete dair söz söyleyen ben olayım; zira birlik âlemine ikilik sığmaz.”⁴ diyerek onu birkaç kez uyarmıştır. Neticede Şeyh’in bu uyarıları ve öğütleri doğrultusunda Sultan Veled, aklî ve naklî ilimlere dair söz söylemeyi bırakmış ve susarak mutluluğa kavuşmuştur.⁵ Böylece Sultan Veled, on yıl Şeyh Selahaddin’in hizmetinde bulunmuş; ondan birçok sır, marifet ve bilgi

1 Eflâkî, *a.g.e.*, II, 697; Câmî, *a.g.e.*, s. 470-471.

2 Sultan Veled, *Velednâme*, s. 53-65; Eflâkî, *a.g.e.*, II, 704-705.

3 Sultan Veled, *Velednâme*, s. 97-98.

4 Sultan Veled, *Velednâme*, s. 103-107.

5 Sultan Veled, *Velednâme*, s. 107-108.

elde etmiştir. Şeyh'in 662'de (1263) vefatından¹ sonra Mevlânâ'nın, Çelebi Hüsameddin'i halife seçip müritlerin de ona bağlanmalarını istemesiyle, Sultan Veled de Çelebi Hüsameddin'e bağlanmıştır. Bu bağlılık Mevlânâ'nın 672'de (1273) vefatına kadar sürmüştür.² Bu arada Sultan Veled, babasının ölümünden son derece etkilenmiş, çok üzülmüş ve o günlerde çok çalışıp çabalamaktan ve uykusuzluktan dolayı aşırı derecede zayıflamıştır. Sürekli ağlar, feryat eder³ ve dünyada yapayalnız, kimsesiz kaldığını; bu nedenle her iki âlemde de başka dostu olmadığını⁴ söyler ve Allah'a dua ederek, "Ey Rabbim, oğlunu da babasına kavuştur."⁵ der.

Mevlânâ'nın ölümünden yedi gün sonra Çelebi Hüsameddin, müritlerle birlikte Sultan Veled'in yanına gelir ve baş koyarak, "Bundan sonra babanın yerine senin oturmanı, müritlere doğru yolu göstermeni, gerçek şeyhimiz olmanı, sırların feyizlerini insanlara bildirmeni istiyorum; ben de sana kul-luk ve lalalık edeyim, zira babandan sonra uyulacak imam ve dayanılacak mesnet sensin; onun makamı sana düşer, çünkü senin gibi arif ve yol gösteren yoktur." der ve şeyhlik makamına geçmesini ister. Ancak Sultan Veled bu isteği kabul etmez ve baş koyup ağlayarak, "Sufi hırkaya, yetim de sanata yaraşır. Sen, babamın zamanında halifemiz ve arkadaşların büyüğü olduğun gibi bu dönemde de halifemiz ve büyüğümüzsün. Şahın vasiyeti gereği taht ve halifelik senindir."⁶ buyurur ve Çelebi Hüsameddin'in makamında kalıp halifeliğini devam ettirmesini ister. Çelebi Hüsameddin, Mevlânâ'nın vefatından sonra da on iki yıl yani 683 (1284) yılına kadar⁷ bu makamda kalır. Sultan Veled, on yıl Mevlânâ'nın ölümünden önce ve on iki yıl da sonra olmak üzere, toplam yirmi iki yıl Çelebi Hüsameddin'in hizmetinde bulunmuş, ondan birçok marifet öğrenmiş ve sır görmüştür. Ancak henüz ondan ayrılacak ve kendi başına kalacak durumda olmadığından, vefat olayı onu çok etkilemiş ve aşırı derecede üzülmüştür. Nitekim *Velednâme*'sinde, "Hepimiz, o şahın gölgesinde şeytanın hilesinden, hatadan ve günahtan

1 Sultan Veled, *Velednâme* (mukaddime: Celâl Humâî), s. 60-61.

2 Sultan Veled, *Velednâme*, s. 113-122;

3 Eflâkî, *a.g.e.*, II, 590.

4 Sultan Veled, *Divân*, Rabbânî, s. 103.

5 Sultan Veled, *Divân*, Rabbânî, s. 198.

6 Sultan Veled, *Velednâme*, s. 122-123; Eflâkî, *a.g.e.*, II, 785-786.

7 Sultan Veled, *Velednâme*, s. 123; Eflâkî, *a.g.e.*, II, 780.

emindik; fakat o, on iki yıl sonra bir gün ansızın hastalandı ve Hakk'ın huzuruna gitti.”¹ diyerek bu üzüntüsünü belirttikten sonra kendisinin yetim çocuk gibi yapayalnız kaldığını; ağlayıp inlediğini, korkudan zayıfladığını; çölde terk edilmiş bir çocuk gibi şaşırıp kaldığını, o an kendinden ümidini kestiğini, ayrılık acısından başını taşlara vurup her an ağlayarak ve “Bu yastan nasıl kurtulacağım ben. Rehberim gitti, nasıl yol alacağım, onsuz şeytandan nasıl kurtulacağım; nereye yüz tutayım, kime sarılayım; çare nedir?”² diyerek feryat ettiğini söyler ve “Ey temiz can! Gerçi bedenle gittin ve toprağın altında uyuyorsun; fakat senin temiz ruhun şüphesiz ki buradadır; beni ve herkesi görmektedir.”³ diyerek tekrar ayrılık acısının etkisiyle, “Bana bağışlarda bulunmadın mı sen? Senden rivayetler etmedim mi ben? Senin huzurunda tercüman değil miydim? Gece gündüz hakikat ehline hizmet için senin huzurunda bulunmuyor muydum? Senin mesajlarını halka ve ileri gelenlere ulaştırmıyor muydum? Bana büyük vaatlerde bulunmuştun; seni varlığından, benliğinden kurtarırım demiştin.”⁴ der ve ne kadar çaresiz olduğunu, henüz vaatlerin karşılığını alamadığını ve kendi başına kalacak duruma gelemediğini bildirir.

Bu arada Çelebi Hüsameddin, Sultan Veled'e rüyasında görünür ve ona, “Dünya hayatı devam ettiği sürece biz varız; asla gizli değiliz, hep meydana dayız. Puthanede bile olsak, bizden olan bizi tanır, zira biz oyuz. Biz, insan elbisesine bürünmüş, Hakk'ın nuruyuz... Şah, yüz çeşit ata biner; fakat kendisi değişmez; o, yine odur. Senin için, sana yeniden yol göstermek amacıyla, bir başka bedenden görüneceğim. Hak yolunda tam ve mükemmel oluncaya kadar sana aşktan yeni yeni dersler verilir durur. Neticede tuzak gibi olan bu dünyadan kurtulur ve arzuna kavuşursun. Hakikate ulaşmış hangi veliyi bulursan bul, bil ki, gerçekte o veli benim; ona uyup maksadına erişmeye bak.”⁵ der.

Sultan Veled, bu rüyadan sonra, “O zatı buldum, gizli sırlar açığa çıktı.” diyerek Çelebi'nin söylediği veliyi bulduğunu; onun da ona “Bana iyi

1 Sultan Veled, *Velednâme*, s. 123.

2 Sultan Veled, *Velednâme*, s. 123.

3 Sultan Veled, *Velednâme*, s. 124.

4 Sultan Veled, *Velednâme*, s. 124.

5 Sultan Veled, *Velednâme*, s. 127.

bak, ben oyum; balçık bedende misafirim. Sana yeniden dost olmak ve seni başkalarından kurtarmak için geldim; fakat halka benden söz etme; böyle bir hazineyi sadece sen götür... Ben ve sen perde altında dostlarız, iki beden elbisesinde bir ruhuz. Sen benden söyle; ben de senden söyleyeyim. Sen beni ara; ben de seni arayayım.”¹ dediğini söyler. Bu zat Kerimeddin b. Bektemur’dur. Çünkü Sultan Veled, aynı eserin bir başka yerinde bu rüyaya dönerek, “Altın ve gümüşün madende gizli olduğu gibi bu âlemde de gizli bir er vardır. Görünüşü topraktır, içi saf altın. Bedeni gevşektir, canı ise çevik. Zatı, göklerin de yerin de nurudur... O, ulular arasında eşsizdir. Kimse balçık bedende onun gibisini görmedi; onun gönlü ve canı gibi bir can bulmadı. Bu dönemde, bu zamanda o, madendir; bütün âlem ise onun kırıntıları. Güzel cevaplı Hüsameddin, rüyada onu bana anlatmıştı. Gerçekten de anlattığı gibi, belki de yüz misli. Onu dille anlatmak mümkün değil.”² buyurur ve yine mezkûr eserinde şeyhin adını da anarak, “Kerimeddin b. Bektemur, dünyada seçkin bir velidir. Bu zamanda gönül sahibi odur. Hak için nefisini kurban eden de odur... Benliğini, varlığını öldürüp Allah’la dirilen ve iki âlemde de diri ve ölü yine odur. Halkın ondan başka yardımcısı yoktur. Kim, onu sever ve ona dost olursa, onun işi, sonunda tamam olur. Kim, ondan sırları işitirse, hürlerden olduğu anlaşılır. Ey dost, bugün dünyada Hüsameddin’den yadigâr odur. Hüsameddin’in ölümünden dolayı acılara, dertlere düşen herkes, ona yönelirse derman bulur. Ölümünden önce kendinizi ölümden kurtarın; gece gündüz onun rızasını elde etmeye çalışın.” dedikten sonra, “O, bugün dünyada eşsizdir; zamanımızda benzeri yoktur. Ben, eğer geçmişten, gelecekte ve şu andan söz edersem, maksadım odur. İsa’nın, Musa’nın, İmran’ın anılışının hepsi, onun halini anlatmak içindir. Mansur’un, Edhem’in, Kerhî’nin, Zünnûn’un ve Ahmed-i Belhî’nin anılışları, her yolcudan bahsedişim, bütün bu sözlerden maksat, o güzel davranışlarının vasıflarından başkası değildir.”³ buyurur. Ayrıca yine bu zattan bahsederken, “Hüsameddin, açık ve gizli olarak daima onu över durur; hallerini ve rütbesini anlatır; Hak katındaki yakınlığını bildirirdi. Öyle sadık bir zat, o kerem sahibi hakkında böyle şahitlikte bulunduktan

1 Sultan Veled, *Velednâme*, s. 128.

2 Sultan Veled, *Velednâme*, s. 139-140.

3 Sultan Veled, *Velednâme*, s. 325-326.

sonra, artık hiç kimsenin şaşmaması ve şüpheye düşmemesi gerekir; çünkü altının ayarını mihenk belli eder. Hüsameddin şahitlikte bulunmasaydı bile onun yüce bir kişi olduğu açığa çıkardı.”¹ der. Sultan Veled, “Onun kapısına en aşağı bir kul oldum. Yaşadığım sürece onun huzurundan içeceğim. Bundan önce benim içmiş olduğum şey sayısızdır, söze sığmaz...; ama beşerlik gitti ve gönül melek gibi yedi göğün ötesinde uçmaya başladı. Sonunda varlığımdan geçtim ve deniz oldum; artık beni kıyıda arama.”² diyerek de ona bağlandığını, onun kulu ve kölesi olduğunu bildirir. Neticede bu zatın vefatını anlatırken, adını da zikreder ve “Kerimeddin b. Bektemur, o güzel huylu ve seçkin velinin canı bedeninden çıktı gitti. Onun gibi kerem sahibi bir şah yoktu; âlemde eşsiz inci gibiydi... Hüsameddin’den sonra o önder yedi yıl rehberlik etti. Dilediğine saltanat verdi, ihsanda bulundu.”³ der ve sonra, “Gerçi vefatından sonra feryatlar ettik, gözlerimizden yaşlar döktük; hepimiz o yasla perişan olduk; ama ne yapılabilir? Çünkü Allah’ın takdiri ve kazası ansızın geldi... Onsuz, kanadı bağlı kuşa döndük; fakat Hak’tan ümidi kesmememiz gerekir. Her şeye rağmen yine de kanadımızı açacak ve lütfundan bağışta bulunacak birisi vardır elbet. Allah’ın erleri bu dünyadan gittiler; ama dünyanın meydanı boş değil. Güneş ve gök kubbe var oldukça, Hak’ın bir halifesi olacaktır ve vardır da.”⁴ buyurur.

Bütün bu söylenenlerden anlaşılacağı üzere Sultan Veled, Çelebi Hüsameddin’in 683’de (1284) vefatından sonra, kendisini tam olgun görmediği için Kerimeddin b. Bektemur’a bağlanmış ve yedi yıl süresince onun hizmetinde bulunmuş, ondan birçok marifet ve sır öğrenmiştir.

Bu bilgilere rağmen Sultan Veled, yine *Velednâme*’sinde Çelebi Hüsameddin’in vefatından sonra, genç ve yaşlı bütün halkın toplanarak, “Babanın yerine geç ve şeyhlik et. Şimdiye kadar Hz. Mevlânâ Çelebi Hüsameddin’i halife yaptı diye bahaneler gösterdin. Şimdi ise o da göçtü; bahane göstermemen, isteği yerine getirmen ve kabul etmen gerekir.”⁵ dediklerini ve kendisinin de, “Veled de onların sözünü kabul etti; istek-

1 Sultan Veled, *Velednâme*, s. 327.

2 Sultan Veled, *Velednâme*, s. 139-140.

3 Sultan Veled, *Velednâme*, s. 331.

4 Sultan Veled, *Velednâme*, s. 331.

5 Sultan Veled, *Velednâme*, s. 129.

lerine uydu; elsiz ayaksız bir halde yeri olmayan âlemdeki tahta oturdu. Can, yokluk şehrine gitti. Öyle bir denizde dalgıç oldu ki, armağan olarak cevherler çıkardı. Onları müritlere saçtı; cana ve imana hayat verdi.” der ve devamlı, insanların hayran olduğunu ve “Bu ne yüce ve seçkin bir kutup; bir ömür boyu seçkin ve Allah’a ulaşmış velilerden elde edileni mürit, ondan bir anda elde ediyor; onun sayesinde dünyada eşsiz bir hale geliyor. Gizli yol onunla açığa çıktı. Cahilleri hep bilgin ediyor.”¹ dediklerini söyler. Bu sözlerinden sonra Sultan Veled, babasının türbesi başında yedi yıl birçok sır söylediğini; Hakk’ın yolunun tazelenmesi neticesinde ününün doğudan batıya kadar yayıldığını; kapalı müşkülâtı çözdüğünü, hiçbir şeyhin böyle bir armağan vermemiş olduğunu, bütün düşmanların dost olduklarını, öfkeden ve kinden vaz geçtiklerini, halkı yeniden dirilttiğini, herkesin gönlüne doğruluk ve aşk tohumları ektiğini, sırların önünden perdeyi kaldırdığını, aşk sancağını göndere çektiğini anlatır. Ayrıca bütün şeyhlerin, “Bu ne kendinden geçiş, bu ne bilgi ve bu nasıl anlatış. Çağlar, onun her cevri cefası ve eziyeti rahattan daha hoştur diye onun devrine şaşırıp kaldı... Herkesi geçti ve coştukça coşuyor. Gerçi önde idi; ama daha da öne gitmeye çalışıyor. Mademki ondan başka kimse yok, o halde neyi aramada; kavuşma hususunda neyi soruşturmada? Gök kubbe dönmeye başlayalı ondan başka kimse böyle bir makama ermedi. Ezelden beri Allah’ın en özel kullarından hiçbir kimsenin böyle bir ululuğu olmadı. Sözü de hâli de herkesten üstün. Hâller, onun sözü karşısında aşağıda kalmada. Onun hâli yol alanların hepsinden de ileri.”² diye dudak bükerek konuşmaya başladıklarını ve devamlı, Allah’ın kendisine gizlice söylediklerine hiç kimsenin ibadetle ve hayır işlemekle erişemediğini, bunların çalışmakla ve mücahedeyle elde edilemeyeceğini, evtâdın bile işlerine şaşmakta olduklarını; müritlere sayısız bağışta bulunduğunu, her canı nurlarla doldurduğunu; büyük, küçük, yaşlı ve gençten herkesin çok sayıda sayısız ihsanlara erdiğini söyler ve “Bu şah, onlara keremde, ihsanda ve bağışta bulundu, ama şimdi onların bu bağışlardan haberleri bile yok. Sonunda bilirler ve esirlikten yüce makama ulaştıklarını anlarlar.”³ der.

1 Sultan Veled, *Velednâme*, s. 129-130.

2 Sultan Veled, *Velednâme*, s. 130-131.

3 Sultan Veled, *Velednâme*, s. 130-131.

Sultan Veled, yine aynı eserinde “Bu sözün sonu yoktur, o övünesi er ne yaptı, onu anlat.”¹ dedikten sonra kendisinin, müritlerin isteğiyle şeyhlik makamına oturduğunu ve babasının makamına geçtikten sonra, herkese altın defineler bağışladığını; akıl bakımından en aşağı olanın bile her şeyden haberdar ve her şeyi bilen birer âlim olduğunu; çok sayıda kadın ve erkeğin mürit olduklarını ve hepsinin de sanatta eşsizleştiğini; her yere bir halife atadığını, Anadolu’nun, hatta bütün dünyanın halifelerle dolduğunu, onların hepsinin de uyulmaya, şeyh olmaya ve kılavuzluk etmeye layık olduklarını; hepsine de Allah’tan bir müjde eriştirdiğini; ayrıca bu halifelere icazetnameler yazıldığını; bunların her birinin ayrı ayrı müritler edindiklerini ve çok sayıda insanın onlardan faydalandıklarını² söyler.

Bütün bunlardan anlaşıldığı üzere Sultan Veled, Çelebi Hüsameddin’den sonra babasını temsil etmeye başlamış ve Mevlânâ zamanında bir nüve halinde bulunan; fakat henüz kurulmamış olan Mevleviliği babası adına kurmaya; etrafa gönderdiği halifelerle bu mesleği yaymaya koyulmuş yani bilfiil Mevleviliğin başına geçmiş ve yukarıda anlatılan hizmetleri yapmıştır. Ancak çok samimi bir zat olduğundan, kendisinin henüz olgunluğa ermemiş olduğunu hissetmiş yahut babasının yolunda gitmek lüzumunu duymuş ve her iki saikin tesiriyle Şeyh Kerimeddin’e tabi olmuş;³ onun da 690 (1291) yılında vafatından sonra hem şeklen hem de manen halifelik görevini üstlenmiş ve 712 (1312) yılında vefatına kadar bu makamda kalmıştır. Yukarıda zikredilen hizmetleri yanında, Mevlevî mukabelesi denilen tarikat ayininde Sultan Veled’in getirmiş olduğu kurallardan biri de “Devr-i Veledî” olup Gölpınarlı tarafından şöyle tanımlanır:

“Bu, post duası, naat ve taksimden sonra, peşrev çalınırken başlar. Şeyh önde olduğu halde herkes, art arda bir sıra halinde peşreve ayak uydurarak ve sessiz bir halde içinden ism-i Celâl çekerek yavaş yavaş yürümeye başlar. Şeyhin kırmızı postunun önüne gelen, posta ve hattı istivaya basmamak ve arkasını semahaneye dönmemek şartıyla karşı tarafa geçerken geriye döner. Arkadan gelen, postun öbür tarafında durur. Birbirlerinin yüzlerine ve kaş-

1 Sultan Veled, *Velednâme*, s. 155.

2 Sultan Veled, *Velednâme*, s. 155-156.

3 Gölpınarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevilik*, s. 34.

larının arasına bakıp birbirlerine karşı baş keserler. Sonra postun solundaki, yine semahaneye arka çevirmeden döner ve yürür. Arkasındaki aynı tarzda onun yerini alır, kendisinden sonrakiyle niyazlaşır. Sıranın en sonundaki nevniyaz, şeyhle karşılaşmış olur ve birbirlerine baş kesip niyaz ederler. Böylece semahane üç kere devredilir. Semahanede türbe varsa, yürüyenler, tam yatırın hizasında durup baş keserler, ondan sonra yollarına devam ederler. Her yürüyen semahanenin kapısının önüne ve şeyh postunun hizasına gelince hattı istivanın önünde durup baş keser ve hattı istivaya basmadan geçip yoluna gider. Devr-i Veledî'nin sonuna beş altı adım kala peşrev durur. Şeyh posta gelinceye kadar küçük bir taksim yapılıır. Son yani üçüncü dönüşte en sondaki can, şeyhin postunun karşı tarafına geçer ve şeyhi beklemeden baş kesip döner ve yürür. Çünkü bu son dönüşte şeyh, postuna geçip duracaktır. Böylece yine herkes yerine gelmiş olur. Şeyh de posta geçer, canlara karşı dönüp semahaneye baş keser. Canlar, hep birden ve onunla beraber oldukları yerde baş keserler.”¹

Sultan Veled'den sonra bu makama Çelebi Emir Ârif adıyla meşhur oğlu Celâleddin Feridun geçmiştir.²

Özellikleri

“Babasının verdiği bilgidan ve velilikten başka Veled'in ne bilgisi, ne de veliliği vardır.³ Veled'e iyi ve kötü ne geldiyse, -ey olgun kişi- Hakk'ın Celâl'i ve onun altın gibi olan sözünün bağışdır.”⁴ diyen Sultan Veled'in hayatı boyunca en bariz karakteri samimiliği ve babasına karşı beslediği sonsuz saygıdır. Bütün varlığı tek bir varlıkta gören Sultan Veled, ondan başka herkesi ona hizmetle mükellef sayar; bu bakımdan devlet adamlarını övse bile, adeta küçülterek över; zaten övgüleri de onların, Mevlânâ'ya bağlılıkları ve hizmetleri ölçüsündedir.⁵ Önce de söylendiği gibi babasına uyararak, sırasıyla Burhaneddin Muhakkık, Şems-i Tebrîzî, Şeyh Selahaddin ve Çelebi Hüsameddin'e bağlanmış; daha sonra ise Şeyh Kerimeddin'e tabi olmuş ve onun hizmetinde bulunmuştur. Kendisini tamamen babasına, halifelerine

1 Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 374-375.

2 Eflâki, *a.g.e.*, II, 823.

3 Sultan Veled, *Divân*, Rabbâni, s. 113.

4 Sultan Veled, *Divân*, Rabbâni, s. 198.

5 Sultan Veled, *İbtidâ-nâme* (çev. Abdülbâki Gölpinarlı), Ankara 1976, s. VI.

ve onun yoluna adanmış olan Sultan Veled, yazmış olduğu ilk mesnevisi *Velednâme*'siyle bu hizmetlerini büyük ölçüde yerine getirmiş ve Mevlevîliği ve Mevlevî büyüklerini ölümsüzleştirmiştir. Nitekim kendisi bu eserinde, “Mevlânâ'nın; Şemseddin, Şeyh Selahaddin ve Çelebi Hüsameddin gibi halifeleri vardı; fakat onların veliliği, ululuğu ve ilim yönleri herkes tarafından tanınmamıştı; velilikleri ve ululukları çok büyüktü, ancak gizliydi. Veled'in anlatımıyla tanındılar, şöhret buldular ve güneş gibi gün yüzüne çıktılar.”¹ ve “Veled'in babası çok tanınmıştı, Şemseddin gibi gizli değildi. Herkes, ona canı gönülden mürit olmuştu.” diyerek, babasının halifelerine geçer ve onların, babasından sonra kendisinin hizmetleri ve eserleri neticesinde genç ve ihtiyar herkes tarafından tanındıklarını söyler. Sonra “Zaman oldu, onların ibadetleri anlatıldı; zaman oldu, canlarından kopup gelen sözleri söylendi; zaman geldi, gizli halleri anlatıldı. Her birinin kerametlerinin ve namazdaki istikametlerinin nasıl olduğu, nasıl sohbet ettikleri, Allah katındaki rütbeleri, nasıl irşat ettikleri, ne tür bağış ve ihşanda buldukları, hâsılı hepsinin halleri bir bir anlatıldı ve halk da şüpheden kurtuldu.”² der ve devamla herkesin yeniden mürit olduğunu, kul ve köle kesildiğini; hepsinin de ölmüş olup sözleriyle tekrar dirildiklerini; daha önce anlaşılmayan sıraların herkese malum olduğunu; onların hallerinin, ihtiyar ve genç herkes tarafından anlaşıldığını söyler.³

Sultan Veled, teşkilatçı ve girişken bir yapıya sahiptir. Mevlânâ bir ideoloji adamıydı. Sultan Veled ise Mevlânâ'nın ideolojisini benimsemiş; fakat kendisinde aynı ibda, aynı tefekkür ve aynı heyecan olmadığı ve buna karşılık temkinli, mantıklı ve bilhassa zamanın icaplarını görüp gözetken biri olduğu için, o ideolojiyi, esastan bazı feragatler de bulunarak sistemleştirmeye ve bir Mevlânâ yolu; başka tarikatlardan ayrı bir Mevlevîlik tarikatı kurma gayretini gütmeye başlamıştır.⁴

Türbe ve dergâhın nüvesi, Mevlânâ zamanında belirmişti. Moğol hükümdarı tarafından, vergi işlerini yoluna koymak üzere Anadolu'ya gönderi-

1 Sultan Veled, *Velednâme*, s. 158.

2 Sultan Veled, *Velednâme*, s. 158.

3 Sultan Veled, *Velednâme*, s. 158-159.

4 Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 35.

len Harizmlî Emir Taceddin Mu'tez, Mevlânâ dostlarına bir "Dâru'l-uşşâk" yani âşıklar yurdu yaptırmak istemiş; fakat bu tür kayıtlarla mukayyet olmayan, "Âlem tekkesinde, dünya medresesinde benim gönlü saf sufi. Yün hırka giyen sufilerden değilim ben!" diyen Mevlânâ, buna razı olmamış, ancak Sultan Veled'in ricası üzerine medresenin yanına birkaç oda yapılmıştı. Medrese ve ona katılan birkaç oda, Mevlânâ dergâhının nüvesi olmuştu. Sultan Veled'in teşkilatçı karakteri, bu nüveyi bir dergâh haline getirmekle, ilk ve en mühim eserini meydana getirdi. Bu suretle Mevlânâ âşıklarının merkezi kurulmuş oldu.¹

Sultan Veled'in bir özelliği de alabildiğine mistik bir yapıya sahip olusudur. Rüyalar, kerametler, onun fikrî hayatına daima müessirdir. Sultan Veled'de, Mevlânâ'nın fikir ve hareketleri, mistik bir perde altına girer ve belirsiz bir hale gelir.² O, merasime bağlı bir adamdır. Bu özellik, onun mistik zihniyetinden ileri gelmedir. Böyle bir zihniyet sahibi, hiç şüphe yok ki uğradığı hayatî sıkıntıları bile birer tecrübe sayacak, çeşitli ibadetlerle olgunluğa ulaşmaya çalışacak ve bu yüzden merasime bağlanacaktır.³

Sultan Veled, tasavvufun bütün yönlerini ve özelliklerini, gençlik yıllarından itibaren öğrenmeye ve yapmaya çalışmıştır. Nitekim bu nedenle babasından halvete girip çile çıkarmak için ricada bulunur ve Mevlânâ da, "Bahâeddin! Muhammed'e bağlı olanlar için çile ve halvet yoktur. Bu, bizim dinimizde bidattir. Bu, Musa ve İsa'nın şeriatlarında vardır. Bizim yapacağımız bütün mücahedeler, sadece çocuklarımızın ve dostlarımızın rahatı içindir. Halvete hiç ihtiyaç yoktur; zahmet çekip mübarek vücudunu incitme." diyerek halvete girip çile çıkarmasını istemez. Sultan Veled, yine ısrar ederek, "Kırk gün halvette kalmak istiyorum!" der. Bunun üzerine Mevlânâ, izin verir ve bir hücre hazırlamalarını ister. Sultan Veled, halvete girince, hücrenin kapısını kerpiçle örler. Neticede kırk gün tamam olup da hücrenin kapısını açtıklarında Mevlânâ, oğlunun nura gark olduğunu ve değişik bir şekil aldığını görür. Mevlânâ, herkes dağılıp da kimse kalmayınca, oğluna dönerek "Bahâeddin! Şeyh Selahaddin'in huzurunda halvette gerçekleşen keşiflerden

1 Sultan Veled, *İbtidâ-nâme*, s. V.

2 Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 39.

3 Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 40.

birkaç sır söyle; halvet erbabını hâl armağanından boş bırakma!” der. Bunun üzerine Sultan Veled, “Halvetten otuz gün geçince, gözümün önünden yüksek dağlar gibi rengârenk nurların ara vermeksizin yığın yığın geçtiğini gördüm; o nurlar arasında, ‘Allah, elbette bütün kulları affeder’ ayetini işittim. Bu ses, aralıksız can kulağıma ulaşıyordu. Ben de bu sesin güzelliğinden dolayı kendimden geçiyordum. Bunun dışında, gözümün önüne kırmızı, yeşil ve beyaz levhalar tuttuklarını ve onlarda; ‘Bizden yüz çevirmenin dışında, senin bütün günahların affolunur’ cümlesinin yazılmış olduğunu gördüm.” der. Mevlânâ da “Bahâeddin! Gördüğün ve işittiğin gibidir; belki de bundan yüz bin kat daha fazladır; fakat şeriatın şerefini korumak ve şeriat sahibine uymak için bu sırları gizli tut, kimseye söyleme.” buyurur.¹

Sultan Veled de içli bir Anadolu, özellikle de Konya sevgisi vardır. Bu sevgi onda, Mevlânâ zamanında belirmiştir. Bir gün Konya’da, Meram bağında büyük bir sema meclisi olur. O gün Sultan Veled son derece neşelenip Konya tarafına bakarak, “Suphanallah! Bu Konya şehri, ne güzel bir şehir; karaltısından rahmet beyazlığı görünmede adeta.” der. Orada bulunan Mevlânâ da “Evet Konya çok kutlu bir şehirdir. Müritlerin huzurunda bu şehri sana bağışladım.” buyurur. Veled de baş koyup babasının ayaklarına kapanır. Bunun üzerine Mevlânâ, “Bahâeddin! Bizim mübarek türbemiz ve büyük Mevlânâ Bahâeddin’in kemikleri, çocuklarımız, bizden sonra gelenler ve dostlarımız bu şehirde buldukça, bu yer (Konya) yok olmayacak ve bu kavmin üzerine düşman kılıcı çekilmeyecek, düşman kan dökmeyecek ve şehir tamamıyla harap olmayacak, boş da kalmayacaktır. Şehir halkı, mübarek türbenin haremindedir hep emin ve mutlu olacaklardır. Zamanın duraklamasından ve gece ve gündüzün değişmesinden salim kalacaklardır.”² der.

Sultan Veled, Konya şehrine methiyeler kaleme almış ve bu şehri şöyle övmüştür:

“Ey askerle dolu Konya! Sen Anadolu’nun başşehrisin. Her büyük şehir bir emirdir; sense bütün şehirlerin şahısın. Her kale parlayan bir yıldızdır; sense yıldızların üstünde bir ay gibisin. Mademki seni bizim şahımız seçti, o

1 Eflâkî, *a.g.e.*, II, 793-794.

2 Eflâkî, *a.g.e.*, II, 801.

halde sen Mekke'sin, ilahî Kâbe'sin. Önce şeyhin varlığıyla parlamıştın; şimdi ise türbesiyle güven içindesin. Ey Konya! Cennetsin, hurisin. Ey Konya! Devletsin, makamsın; hem gömleksin hem kemersin hem de külâh; hem sakimizsin hem de şarabımız; hem vuslat menzilisin hem de yolsun; hem iştret ve mutluluk kaynağısın hem de ağlayış ve ah mayasısın. Ey Mısır! Böyle bir şehrin yanında çok küçüksün ve saman gibi değersizsin. Onun karanlığında iki gözün siyahlığındaki nur gibi sürekli akıp duran, parlayan bir nur, bir ışık vardır. Onun ortaya çıkışının güzelliğine ve letafetine Allah, iki yüz şahit vermiştir. Ey Veled! Konya'da rahatça, güzel bir şekilde otur, ikamet et de o yok olmasın, harap olmasın!"¹

Sultan Veled, birçok kerametler de göstermiştir. Bir gün ulu bir kişi, Sultan Veled'e "Hak Teâlâ, kulu ile konuşur mu?" diye sorar. Bunu soran kişi, "Acaba Sultan Veled'e ne sunsam; altın mı versem yoksa Hint Şâsî sarığı mı?" diye içinden geçirir ve bunda tereddüt eder. Bu arada Sultan Veled, hemen "Evet, vallahi Allah konuşur" der. O da, "O halde nasıl konuşur?" diye sorar. Sultan Veled de Belh'te velilerden ve Allah'ın has kullarından olan, birçok âşığı ve seveni bulunan bir vaizin olduğunu; onun daima vaaz esnasında cemaate, "Allah, ne zamandan beri sizinle konuşuyor; siz ise hiç duymuyorsunuz. Bu iş, itaatkâr kullara yakışmaz... Allah'ın sözünü işitmek ve O'nun emrine boyun eğmek gerekir." dediğini; o vaaz esnasında birden bir dervişin, ayağa kalkarak bir sarık istediğini; mescidin bir köşesinde oturan bir hâcenin de içinden üç kez ona sarığı vermeyi geçirdiğini; ancak vermediğini ve o hâcenin, bu tereddütler içinde ayağa kalkarak vaize; "Mevlânâ! Mademki Allah konuşur; o halde beyan buyur da açığa çıksın!" dediğini; vaizin de "Allah, bir sarık için üç defadan fazla konuşmaz!" buyurduğunu; bunun üzerine hâcenin feryatlar koparıp vaizin ayaklarına kapandığını ve onun müridi olduğunu söyler. Sultan Veled, bunu anlattıktan sonra, ulu kişiye dönerek, "Ey din ulusu! Şimdi sen de Allah'ın sözünü dinle; hem sarığı hem de altını ver. Sen, Allah'ın sözünü dinlersen, Allah da senin söylediğin her şeyi dinler ve ne istersen verir. O'nda ne ararsan bulursun." der. Bundan sonra o büyük zat, canıgönülden Sultan Veled'e mürit olur.²

1 Sultan Veled, *Divân*, Rabbâni, s. 506.

2 Eflâki, *a.g.e.*, II, 808-809.

Sultan Veled'in anlama, kavrama ve yorumlama yeteneği mükemmeldir. Nitekim bir gün Mevlânâ, Musa'nın esasını anlatırken; "Musa'nın esas, dinsiz sihirbazların sihir ürünü yetmiş deve yükü tutan ve dağları, sahraları dolduran sihir aletlerini, Celâl sahibi Allah'ın yardımını ile öyle yuttu ki bunlardan hiçbir eser kalmadı. Bunların hepsini yuttuğu halde, aslında ne bir şey arttı ne de bir şey eksildi." der ve içinden "Bunu halka nasıl anlatayım da onların zihnine girsin ve anlasınlar!" diye geçirdikten sonra Sultan Veled'e dönerek, "Bahâeddin! Bunu sen anlat." der; o da baş koyup kabul eder ve şöyle anlatır: "Bu tıpkı şuna benzer; birinin büyük ve görkemli bir sarayı bulunsa ve son derece de karanlık bir gece olsa, birden o saraya bir mum getirsel, o mumun ışığı o kadar çok karanlığı öyle bir yutup yok eder ki hiçbir şey kalmaz ve bu kadar çok karanlığı yutmaktan da kendisinde ne bir şey artar ne de bir şey eksilir." Bunun üzerine Mevlânâ, hemen kalkıp Sultan Veled'i kucaklar, yüzünü, gözünü öper, dualar eder ve "Aferin Bahâeddin aferin! Çok güzel yol aldın, çok güzel söyledin ve çok ender bir inciyi deldin."¹ der.

Yine bir gün büyük emir İrencia Noyan, Sultan Veled'i ziyarete gelir ve ona "Bizim bahşiler, dünyanın kırk sahibi olduğunu söylüyorlar ve tam bir inançla o mezhebe inanıyorlar. Acaba o mezhebin bir hakikati ve hikmeti var mıdır?" diye sorar. Bunun üzerine Sultan Veled, "Evet o büyük topluluğun sözüne göre, bu otuz dokuz Tanrı'nın, O'nun hükmü ve emri altında olduğu ve her birinin O'ndan tanrılığa sahip oldukları bir başka Tanrı daha vardır. O da hepsinin hâkimi kırkinci Tanrı'dır ve O'ndan daha üstünü yoktur. Senin, bu otuz dokuz Tanrı'nın muhtaç olduğu Tanrı'ya âşık olman ve O'nu istemen gerekir. Nitekim yüce peygamberler de o Tanrı'ya ikram etmeyi bildirmek için gelmişlerdir. Onlar, O'na hizmet, itaat ve ibadeti teşvik ediyorlar. O'nun itaatli kullarının hepsi, O'na hizmet etmekten mutlu olmuş, bir mertebeye ve bir makama ulaşmışlardır. Hüküm üstün olanındır ve doğru hikmet de budur. 'Din üstündür ve onun üzerine hiçbir şey üstün kılınamaz.' (hadisi) hükmü gereğince, ehl-i sünnet ve'l-cemaat mezhebi de bütün mezheplere üstündür." der. Sultan Veled, bu örneği verdikten sonra bir başka örnek de verir ve "Senin kölelerin ve adamların nasıl senin emrinin

1 Eflâki, *a.g.e.*, II, 790-791.

kulları iseler ve seni kendi sahipleri biliyorlarsa ve sen de kendi hanının kulu isen ve o han da en büyük hakanın hükmü altında ise, bu da aynıdır; zira cezalandırmaları ve aşamalı olarak büyük padişahın huzuruna ulaşmaları için bunlara gerekli olan şey, kendilerine hâkim olana itaat etmeleridir. Gerçekte bu Tanrıların hepsi, büyük Tanrının iradesi, takdir ve yönlendirmesiyle çalışırlar, O'nun isteğini yerine getirir ve hâl diliyle hep 'Allah en büyüktür' derler ve en büyük Tanrı olarak O'nu tanır ve bilirler. Bütün nebiler ve veliler de o büyük hakanın yakınlarını ve halkı, O'na hizmete davet ederler. Bunlar, onun hakikatine ermişlerdir. Onlarda kılıç, mucize, keramet ve affolunma delilleri vardır; fakat farklı mezheplerden olan, hastalıklara tutulmuş, hata ve aptallıkla dolu taklitçiler halkının ise, ayrı ayrı bir Tanrı'sı ve inancı vardır... O halde bilen ve gören insan, sultanın yakınlarına uyan ve onlarla arkadaşlık eden, ona göre hayırlı işlerle ve itaatle meşgul olan; böylece de sultanın huzuruna yol bulan kimsedir. Böyle bir insan sultana yakın olur ve maksadına ulaşır. Nitekim senin yakın ve özel adamların, uzakta ve derecesi düşük olan hizmetçilerine benzemezler; çünkü halkın ihtiyaçlarına onlar aracılığı ile çare bulunur..." buyurur. Bunun üzerine İrencin Noyan, baş koyup mürit olur ve "Ben, bu soruyu dünyanın âlim ve bilgin şahsiyetlerine defalarca sordum; hiçbir büyükten senden aldığım gibi net bir cevap alamadım. Halkın yardımı ve sizin de himmetlerinize İslâm dinine yöneldim; onlardan yüz çevirdim ve Müslüman oldum."¹ der.

Sultan Veled'e halkın ve ileri gelenlerin yanında, birçok Selçuklu sultanı ve emiriyle Moğol genel valisi bağılıklarını arz etmiş ve ona mürit olmuşlardır. O, her iki devlet ileri gelenleriyle dostça geçinmiş; onları idare etmesini bilmiş, onlara kendini sevdirmiş ve saydırmıştır. Bunlardan; Sultan Mesud, Emir Alededdin Kayser, İrencin Noyan, Abışga Noyan, Samagar Noyan ve daha birçok sultan ve emirler zikredilebilir.

Sultan Veled'in kendini övmesi ve gururlanması dışında başkalarına kin duyma ve eziyet etme gibi kötü hasletleri olmuş; ancak hemen ya babası ya da halifeleri tarafından uyarılarak bu kötü fiilleri yapması önlenmiştir. Nitekim Eflâki'nin rivayetiyle kendisinin anlattığına göre; bir gün büyüklerden bir cemaat Mevlânâ'nın huzuruna gelir; Mevlânâ da, onlara marifet-

1 Eflâki, *a.g.e.*, II, 797-799.

ler anlatır. Bu arada Sultan Veled, içinden bu cemaate karşı kin duymaya, kötü duygular beslemeye başlar. Bunun üzerine Mevlânâ, “Bahâeddin! Eğer daima cennette olmak istiyorsan, herkesle dost ol; hiç kimsenin kinini gönlünde tutma.” der ve “Fazla bir şey isteme; hiç kimsenin de önüne geçme. Merhem ve mum gibi ol; iğne (zehri) gibi olma. Eğer bir kimseden sana kötülük gelmesini istemiyorsan, kötü söyleyen, kötü öğreten ve kötü düşünen olma.” mealindeki rubaiyi okur ve devamla; “çünkü eğer bir adamı dostlukla anarsan daima mutlu olursun ve o mutluluk bizzat cennetin ta kendisidir ve eğer bir kimseyi düşmanlıkla anarsan, daima gam ve keder içinde olursun ve o da cehennemnin aynıdır...”¹ diyerek kendisini uyarır, öğütler verir.

Sultan Veled’in eşi Fatma Hatun’u üzmesi üzerine yine Mevlânâ, oğluna çok sert ve ağır bir mektup yazarak; eşine saygılı olmasını ve onu son derece görüp gözetmesini istemiştir.²

Sultan Veled, musikiye de aşına olup rebap ve kemençe de çalmıştır. Gölpınarlı, bu hususta Mevlânâ’nın bir gazelinde “Muhammed’in gözleri yumuluyor, uyuyor adeta; rebap da zayıfladı; fakat uyuma. Bu söz, altın değilse de altın definesidir.”; başka bir şiirinde “Muhammed gözlerini yummuş, yay elinde, kemençeyi yavaş yavaş çalmada; feryat onun uykusundan!” ve bir rubaisinde “Muhammed’in ne hoş bir âdeti ne güzel bir huyu var; bizi karanlık gecede sessiz sedasız bırakmıyor; o rebabı sehre dek okşuyor. Uykusu gelse bile uykunun boğazını sıkıyor.” buyurduğunu söyler ve bunlar, onun rebap ve kemençe çaldığını tamamıyla ortaya koymaktadır.” der.³

Sultan Veled, çoğu zaman insanların özellikle de müminlerin yani Müslümanların birlik ve beraberlik içerisinde yaşamaları gerektiğini söyler. Nitekim bir gazelinde; Allah Teâlâ’nın, “Müminler kardeşler.” buyurduğunu; onlar arasında dargın ve kavga halinde olanları barıştırmak ve uzlaştırmak gerektiğini; savaşın şeytan, barışın ise melek işi olduğunu; canın arınıp durulması, sefa bulması için barışı seçmek gerektiğini ve barışın temiz ruhları uzlaştırdığını; damlaların birleşerek ırmak, ırmakların da birleşerek deniz oldukları gibi bütün insanların da hainlik etmeyip tek vücut olduklarında

1 Eflâkî, *a.g.e.*, II, 802-803.

2 Eflâkî, *a.g.e.*, II, 732-734.

3 Sultan Veled, *İbtidânâme*, s. VIII.

deniz gibi olacaklarını ve bu şekilde düşman korkusundan ve yok olma tehlikesinden emin bulunacaklarını; birlikten güç doğduğunu ve Hz. Peygamber'in "Cemaat rahmettir." buyurduğunu; bunun için de Müslümanların bir cemaat olmaları gerektiğini anlatır.¹

Yine bir başka gazelinde; birine "Artık zihinden savaşıma duygusunu at ve barış duygusunu yerleştir; savaşımayı, kavgayı bırak ve barışı sağla; çünkü Allah, 'Barış daha iyidir' buyuruyor. Allah'ın bu öğüdüne canla başla kulak ver ve iyi dinle; zira barış zamanında cennetlik, kavga ve kötülük zamanında ise cehennemlik olursun... Haydi, Veled'in öğüdünü dinle; kibirden ve kinden dolayı savaş yapma; düşmanların yüzüne bile lütufla, şefkatle ve sevgiyle bak."² diyerek zamanındaki savaşlardan son derece üzüldüğünü, şavaştan nefret ettiğini; artık savaş sözünün ağza alınmasına dahi tahammülü olmadığını ve hep barış içinde olunması gerektiğini ister, öğütler verir.

Vefatı

Sultan Veled, 10 Recep 712'de (11 Kasım 1312) Cumartesi günü Konya'da³ vefat etmiştir. Naaşı, Mevlânâ Müzesi'nde, babasının naaşının sağ tarafındadır.

Sultan Veled, vefatı anında şu beyitleri söylemiştir:⁴

جوہاست خطرناک بہ ہر سوی مرو
زینہار حذر کن تو بہ ہر سوی مرو

Tehlikeli ırmaklar var, her tarafa gitme;
Dikkat et, sakın, sen de ırmağa gitme.

گفتم دو انار بربری گفت برم
گفتم صنما صنوبری گفت برم

1 Sultan Veled, *Divân*, Rabbâni, s. 27.

2 Sultan Veled, *Divân*, Rabbâni, s. 174.

3 Eflâkî, *a.g.e.*, II, 823; Sipehsâlâr, *a.g.e.*, s. 151; Câmî, *a.g.e.*, s. 472. (Bütün kaynaklar bu bilgide ittifak etmektedir; fakat *Zindeğînâme-i Mevlânâ Celâleddin-i Mevlevî* ve *Cevâhiri'l-Muzîe* kitaplarında aynı tarihte vefat ettiği yazılmakla birlikte, birincisinde 96 yıl, ikincisinde ise 92 yıl yaşadığı zikredilmektedir (Sipehsâlâr, *a.g.e.*, s. 151; Misrî, *a.g.e.*, I, 120). Ancak eğer Sultan Veled 96 ya da 92 yıl ömür sürmüşse, bu onun 617'de (1220) veya 621'de (1224) doğmuş olmasını gerektirir ki bu imkânsızdır. Çünkü Mevlânâ, kesin olarak 604 (1207) yılında doğmuş (H. Ritter, "Mevlânâ Celâleddin Rûmî ve Etrafindakiler", *Türkiyât Mecmuası*, İstanbul 1942, C. VII-VIII, cüz 1, s. 269), 622 (1225) yılında 18 yaşında evlenmiş ve 623'de (1226) de Sultan Veled dünyaya gelmiştir (Eflâkî, *a.g.e.*, I, 26).

4 Eflâkî, *a.g.e.*, II, 822.

هرجا که روی مرا بری گفت برم
گفتم چه نهی تو بر برم گفت برم

“Göğsün üzerinde iki ateş var” dedim; o da “göğsüm” dedi.

“Ey güzel! Sanevber gibi olan nedir?” dedim; o da “göğsüm” dedi.

“Gittiğin yere beni götürür müsün?” dedim; o da “götürürüm” dedi.

“Göğsüme ne koyarsın?” dedim; o da “göğsümü” dedi.

Ölüm gecesi aşağıdaki beyti okuduktan sonra vefat etmiştir:¹

امشب شب آن است بینم شادی
دریابم از خودی خود آزادی

Bu gece o gecedir ki göreyim neşeyi, sevinci;

Kendimden kurtulayım, bulayım özgürlüğü, hürriyeti.

Ayrıca Veled Çelebi'nin verdiği bilgiye göre, vefat gecesi söylediği son rubâî şudur:²

چون من به جهان روح نظر باشید
از عجز گذر کنید و قادر باشید
مردان طریق جمله یک یک رفتند
هم نوبت ما رسید و حاضر باشید

Benim gibi ruh[lar] âlemini gözetler olunuz;

Acizlikten geçiniz, güçlü olunuz.

Yol ehli erlerin hepsi, birer birer gittiler;

Şimdi sıra bize geldi, hazır olunuz.

EDEBÎ KİŞİLİĞİ

Sultan Veled'in nesir ve nazımında tuttuğu yol tamamıyla Mevlânâ'nın yoludur. O da, nesrinde ve nazımında özellikle halka hitap eder, halkın dilini kullanır. Nesrinde, nazımında; Farsçasında, Arapçasında ve Türkçesinde de güttüğü maksat ancak budur. Mevlânâ gibi kafiye önem vermez; kafiye hatta söz, onca anlamı kayıt altına alan şeylerdir. Bu bakımdan

1 Eflâkî, *a.g.e.*, II, 823.

2 Veled Çelebi, *Divan-ı Türki-yi Sultan Veled*, İstanbul 1341, s. 101; Sultan Veled, *Divân*, Rabbâni, s. 576.

kafiyesi tam olmayan sözleri, klasik edebiyat kuralına göre, kafiye olmayan kelimeleri kullanmaktan çekinmez; bazı sözlerin söylenişinde tasarrufta bile bulunur.¹

Sultan Veled'de hikâye hemen yok gibidir. Varsa bile tasavvufi veya ahlakî bir bahis içine girer ve o bahisle zorla sürüklenir; o da esprili, hele açık bir halk hikâyesi değil, Musa ve Hızır gibi çok tanınan bir hikâyedir. O, mutlaka tasavvufî bir umdeyi anlatmak için söze başlar ve bu arada babasının müselsel üslûbunu takip ve o hususta da onu temsil edebilmek maksadıyla başka bahislere geçer ve bütün bu bahislerin önü ve sonu bellidir. O, eserlerinde mantikî silsileden ayrılmaz; anlatacağını daha baştan söyler. Fikir ve üslup bakımından bilgiye dayanır; duyurmaz, öğretir.²

Sultan Veled, *İntihânâme*'sinde de buyurduğu gibi, Kur'an'daki metottan yola çıkarak aynı konuları tekrar tekrar işler; çünkü onun amacı, halkı doğru yola, iyiye ve güzele sevk etmek; günahı, suç işlemekten, isyandan ve sair kötü hasletlerden kurtarmaktır.

Onun en büyük özelliği söylemek istediği şeyi, açık ve kestirme yoldan söyleyebilmesidir; bu hususta son derece başarılıdır. O, bir konuyu ele alıp gözlemler yaptıktan sonra başka bir konuya geçer; yeni konuda asıl çizgiden sapma olmadan tekrar ilk konuya döner. Kurmak istediği bir fikri vermede, eski düşünce sıklığını sunmakla birlikte, konuya yeni şeyler de katar; içeriği düşünmeden aklına gelen her konuyu serbestçe ortaya koyar.³

Sultan Veled'in divanında hangi şiiri okursak okuyalım, o şiirde mutlaka Mevlânâ'nın edası, ifadesi, istiareleri, kullandığı vezin ve redif vardır; fikir de Mevlânâ'nındır; onun sözlerini aynen kullanır; ondan iktibaslarda bulunur. Mesnevilerinde ve *Maârif*'inde de aynı özellik açıkça görünür. Ancak Mevlânâ'da olan şey, tam olarak onda yoktur; o da coşkunluk, akıcılık ve sürükleyiciliktir.⁴

Sultan Veled'in nesri, son derece sade, külfetsiz ve basittir; dili, halk dilidir. Celâl Hümâî'nin, *Velednâme*'nin nazım ve nesrini değerlendirirken;

1 Sultan Veled, *İbtidâ-nâme*, s. X.

2 Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 54.

3 Gibb, *a.g.e.*, I, 154.

4 Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 56.

nesri hakkında “Bu bölüm, bana göre edebî eserler içinde çok önemli ve çok değerlidir; çünkü genelde sade, külfetsiz ve son derece mükemmel ve sağlam bir şekilde yazılmıştır. Onlar arasında Farsça nesir için, tam, doğru, mükemmel ve akıcı birçok örnek bulmak mümkündür. Yedinci asır Farsça nesirde kullanılan çeşitli üsluplar ve metotlar hakkında araştırma yapmak için, her biri seçkin üsluba sahip olan Şeyh Sa’dî’nin *Gülîstan*’ı, Cüveynî’nin *Cihânguşây*’ı, Attar’ın *Tezkiretu’l-evliyâ*’sı, Avfi’nin *Cevâmi’u’l-hikâyât* ve *Lubâbu’l-elbâb*’ı, Şems-i Kays-ı Râzî’nin *el-Mucem fi Me’âyiri Eş’âri’l-Acemî*, Necmuddin Dâye’nin *Mirsâdu’l-ibâd*’ı ve diğerleri gibi bu kitabın nesir örneklerine de bakmak ve göz önüne almak gerekir. Bu mesnevinin nesri, bir elden çıkmış ve yapmacıktan uzaktır.”¹ ifadelerini diğer mesnevileri için de söylemek mümkündür; zira onların nesirleri de son derece sade ve akıcıdır, bir kalemden çıkmış, yapmacıktan uzak, mükemmel ve basittir.

Sultan Veled’in nazmı, nesri kadar mükemmel değildir, ancak onlar da sade, akıcı, tasannudan uzak ve külfetsizdir. Manzumeler halk dilinde, son derece sade yazılmış ve basite indirgenmiştir. Celâl Hümâî, *Velednâme*’nin nazmı hakkında “Gevşek şiirler ve yanlış kafiyeler çoktur; fakat onlar arasında olgun bir mizaçtan ve düzgün bir zevkten çıkmış sağlam ve anlamlı şiirler de bulunmaktadır... Bana göre bu mesnevinin ikinci yarısındaki şiirleri, ilk yarısındakilerden daha güzel ve daha sağlamdır. Sanki Veled’in mizacı, mesnevi yapmaya aşına değilmiş; ilerledikçe güçlenmiş ve zamanla daha da kuvvetlenmiştir.”² der. Binaen-aleyh Celâl Hümâî’nin de dediği gibi Sultan Veled, *Velednâme*’nin ikinci yarısında artırdığı gücünü, *Rebâbnâme* ve *İntihânâme* mesnevilerinde daha da geliştirmiş ve ileri bir seviyeye taşımıştır. O, şiiri diğer şairler gibi dünyalık için, para için, makam ve mevki için söylememiş; sadece vermek ve anlatmak istediği mesajı okuyucusuna ulaştırmada bir araç olarak görmüş ve öyle değerlendirmiştir. Ayrıca böyle son derece hacimli mesnevileri dört ve beş ay gibi çok kısa bir zaman diliminde, hem de belirli kurallara ve kayıtlara bağımlı kalarak bitirmiş olması da göz önüne alındığında, nazımının ve eser vermedeki kabiliyetinin ne derece mükemmel olduğu ortaya çıkmaktadır.

1 Sultan Veled, *Velednâme* (mukaddime: Celâl Hümâî), s. 30.

2 Sultan Veled, *Velednâme* (mukaddime: Celâl Hümâî), s. 32-33.

Sultan Veled, edebî bilgilerden aruz ve kafiyenin yanında lafzî ve manevî sanatları da iyi bilmektedir; zira verdiği eserlerinde özellikle de divanında bu sanatların, örneğin cinas ve türleri, tersî, müveşşah, leff ü neşr, tecrid, müreddef, mülemma, tazmin, iktibas, muraat-ı nazîr, temsil, telmih, suâl ve cevap, hüsn-i matla, hüsn-i makta; teşbih, mecaz, kinaye, istiare ve benzeri gibi birçok çeşidi mevcuttur.

Sultan Veled, Türk dili ve edebiyatı açısından da son derece önemli bir şairdir; çünkü eski Türk şairlerinden, Türkçe eserleri hemen hemen sekiz on mısradan ibaret Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî ile sufîyane manzumeleri ve şöhreti az zamanda unutulmuş Şeyyad Hamza'yı bir yana bırakacak olursak, eserlerinin çokluğu bakımından da dikkati çekebilecek en eski şair Sultan Veled'dir. Divanında, *Velednâme* ve *Rebâbnâme* mesnevilerinde, onu eski bir Türk şairi addettirecek nitelik ve nicelikte Türkçe şiirleri vardır.¹

Babasının ortaya attığı tasavvufî esasları halka ulaştırma ve telkinden başka birşey düşünmeyen ve bu yüzden babasından ayrı bir kişiliğe sahip olmayan Sultan Veled, Türk edebiyatını İran tasavvuf edebiyatının örneklerine göre düzenlemeye çalışmış ve Türk edebiyatında Mevlânâ tesiri onunla başlamıştır. O, Türkçe manzumeler yazarken, Farsça şiirlerinde olduğu gibi, Anadolu halkını ikaz ve irşat ile Mevlânâ yolunu herkese telkin maksadını gütmüştür. Eserlerinin büyük kısmını Farsça yazması, devrin edebî geleneklerinin bir neticesidir; fakat arada bir Türkçeye rağbet etmesi de Farsça anlamayan büyük bir çoğunluğu o telkinlerden uzak bulundurmamak endişesinden doğmuştur. *Rebâbnâme*'sindeki beyitler bunu kâfi derecede anlatmaktadır:²

Türkçe bilseydüm edeydüm ben size
Sırları, kim Tenri'den degdi bize.

Bildireydüm söz ile bildüğümü
Bulduraydum ben size bulduğumu.

Sultan Veled'in Türkçe şiirleriyle Mevlânâ'nın Farsça manzumeleri arasında şekil, vezin ve eda bakımından bir fark yoktur. O, büyük bir mutasavvıf ve mürşidin manevî nüfuzu ile aruz veznini ve mesnevi şeklini,

1 Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 235-238.

2 *Rebâbnâme* (metin), s. 1212 (B. 10-11), s. 1213 (B. 10-11).

tasavvufî-ahlâkî didaktik eserler için kesin bir kaide şeklinde takrir ve tespite muvaffak olmuştur.¹

Sultan Veled, Farsça şiirleri yanında Arapça, Türkçe ve Rumca şiirler de söylemiştir; ancak Türkçe ve Rumcası, Farsça ve Arapçasına oranla o kadar güçlü değildir; nitekim kendisi;

گذر از گفت ترکی و رومی
چون از آن اصطلاح محرومی
لیک از پارسی و از تازی
گو که در هر دو خوش همی تازی

Vazgeç Türkçe ve Rumca söylemekten;
Çünkü o ıstılahtan mahrumsun [sen].

Ancak Farsça ve Arapça söyle;
Çünkü her ikisinde at koşturuyorsun güzelce.²

diyerek onlarda zorlandığını, iyi yol alamadığını ve onların ıstılahlarından yoksun olduğunu; fakat Farsça ve Arapçada iyi yol aldığını, onlarda başarılı olduğunu dile getirir.

Sultan Veled'in Türkçe 14 gazeli ve *Velednâme*'sinde 76 ve *Rebâbnâme*'sinde ise 162 Türkçe beyti vardır.

Türkçe gazellerinden bir örnek:³

Senün yüzün güneşdür, yoksa aydur,
Cânım aldı, gözündeki ne aydur?

Binum iki gözüm, bilgil, cânım sen
Bini cânısız koyasen sen, bu geydür!

Gözümden çıkma, kim bu yer sinündür;
Binüm gözüm sana yahşı saraydur.

Ne okdur bu, ne ok, kim değdi sinden!
Binüm boyum sünüydi, şimdi yaydur.

Temâşâ çün berü gel, kim göre sen,
Nite gözüm yaşı ırmak u çaydur.

1 Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 238-239.

2 Sultan Veled, *Velednâme*, s. 394.

3 Mansuroğlu, Mecded, *Sultan Veled'in Türkçe Manzumeleri*, İstanbul 1958, s. 39.

Sinun boyun bu dağdan ağdı, geçti,
Cihân imdi yüzünden yaz u yaydur.

Bu gün ışkun odından ıssı alduh,
Bize kayu degül, ger kar u kaydur.

Bana her gice sinden yüz bin assı,
Binum her gün işim sinden kolaydur.

Veled yohsuldı sensüz bu cihânda;
Sini buldı, bu gezden beg u baydur.

Rebâbnâme'deki Türkçe beyitlerinden:¹

Mevlânâ'dur evliyâ kutbı bilün;
Ne kim ol buyurdısa, anı kılun.

Tenri'den rahmetdür anun sözleri,
Körler okırsa, açıla gözler

Kankı kişi, kim bu sözden yol vara,
Tenri anun müzdini bana vire.

Yok idi mâlum, tavarum, kim virem
Dostlığın mâl ile bellü gösterem.

Mâl, kim Tenri bana virdi, budur,
Kim bu mâlı istiye, ol usludur.

Uslu kişinün mâlı sözler olur,
Mâlını virür, bu sözleri alur.

Rebâbnâme'deki Farsça beyitlerinden:²

نی که مولانای ما قطبِ جهان
بود پیدا بر وی اسرارِ نهران

در زمان نآمد چو او در علم کس
نی به خَلق و خُلُق و لطف و حلم کس

در عمل هم بود در عالم فرید
کس ندید و نی شنید او را ندید

در جهان فقر چون او یک فقیر
پای ننهاده و نگشت او دستگیر

1 *Rebâbnâme (metin)*, s. 1200 (B. 11-16).

2 *Rebâbnâme (metin)*, s. 1447 (B. 10-15).

وصفِ ذاتش می نیاید در زبان
 پس بیاید بست ازین گفتن دهان
 آمد اندر دورِ او صاحبِ دلی
 بود پیدا بر وی اسرارِ نهان

Değil mi, bizim Mevlânâ'mız dünyanın kutbu idi;
 Gizli sırlar ona aşikâr idi.

Bu zamanda gelmedi onun gibi bir kimse, [ne] ilimde,
 Ne yaradılışta ne ahlâkta ne de lütüfta ve hilmde.

Amelde de tek idi âlemde;
 Onun benzerini ne gördü ne de duydu bir kimse.

Onun gibi bir fakir, fakr dünyasına
 Ne geldi ne de [fakr] nasip oldu ona.

Zatını anlatmak sığmaz dile;
 O hâlde ağzı kapamalı bu söze.

Onun zamanında bir gönül sahibi ortaya çıktı;
 Büyük ve kâmil bir şahlar şahıydı...

Rebâbnâme'deki Arapça beyitlerinden:¹

يَا خَفِيَّ الْحُسْنِ يَا نُورَ الدُّجَى
 مِنْكَ نُورُ الشَّمْسِ يَجْلُو فِي الضُّحَى
 حَارَ فِيكَ الْعَرْشُ وَالرُّوحُ الْإِمِينِ
 أَنْتَ أَنْشَأْتَ الظُّنُونَ وَالْيَقِينِ
 لَا سَبِيلَ لِلْعُقُولِ فِيكُمْ
 مَنِيعُ الْمَاءِ الصَّفَا فِي فِيكُمْ
 لَا يَزَاكَ غَيْرُ خَلَاقِ الْوُجُودِ
 مِنْ وَجُودِكَ سَائِرٌ فِي الْخَلْقِ جُودِ
 أَنْتَ نُورُ النُّورِ وَالسِّرُّ الْعَظِيمِ
 أَنْتَ تَهْدِينَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمِ
 مِنْ غُبَارِ تَرْبِكُمْ رَاحَ الْعَمَا
 مِنْ عُيُونِ لُطْفِكُمْ زَالَ الظَّمَا

1 *Rebâbnâme (metin)*, s. 1197 (B. 1-6).

Ey gizli güzel, ey karanlıkların aydınlığı [yar]!
Güneşin ışığı kuşluk vaktinde seninle parlar.

Sana hayran kaldılar Arş ve Ruhulemin.
Zanları, kesin bilgiyi yaratan sensin [kesin].

Akıllara yol yoktur sizin hakkınızda [konuşmaya];
Saf ve berrak suyun kaynağı sizin ağzınızda

Seni ancak varlığı yaratan görür varlığı yaratan;
Halka senin vücudundan sirayet eder ihsan.

Nûr'un nurusun, büyük sırsın sen;
Doğru yolu bize gösterirsin sen...

Rebâbnâme'deki Rumca beyitlerden:¹

مَيْتُسْ آيْسْ پُوسْ ذَكَاسِي لَالِيسِي
مَا نَحُوسْ مَيْتُوسْ تُسْ أَلُوسْ كَالِيسِي
فَانِرَاتُونْ يُيُونْ ثَرْنْ تَامَاتِيَاَسُو
ذِينْ خُورَسْ اَخْتَنْ خِرَا سَتِيمَاتِيَاَسُو
مِي تُفَسْ تَوِثِيُو ثُورَسْ تُو پَرُوسِپُو
ثَكْنُو غُوسْتِي ثِير سو تُو مَيْتَبُو
تِسْ كَفَالِينْ اِيْشَكْنْ اَوِيُونْ ذُولُو
نَاپَاتِيَسِي سَتُو كَفَالِي تُو اَنَكَلُو
أُوپِسْ اِيدُونَا كَلِيسِي مَيْتِسِينْ
نَاغْرَاسِي نَاپَلِيسِي مَيْتِسِينْ
يُونْدُسْ آيْسْ پِنْدَه نَانِي زَنْدُسْ
يُونْدَسْ أَلْسْ مِي تُونْ اَرْتِي ثَانْتَسْ

Velilerle nasıl geçindiğini söyle bana;
Yalnız yemeğe, davet et başkalarını da.

1 *Rebâbnâme (metin)*, s. 1185 (B. 2-7). Rumca beyitler, Dedes tarafından yapılan çalışmanın İngilizce-sinden Türkçeye çevrilmiştir [Greek Verses of Rumi&Sultan Walad", 1993 ([https://www.opoudjis.net/ Play/rumiwalad.html](https://www.opoudjis.net/Play/rumiwalad.html), 08.05.2022'den nakil)]

Gözlerin Tanrı'yı görüyor ya açıkça;
Çok neşelisin, sığmıyorsun hırkana.

Tanrı'yı yüzünde görürsün aydınlıkta,
Alnımı koydum senin kapına.

Başını köle gibi öne eğen,
Üstün olur melekten.

Burada sana tabi olan, sadık kalan,
Seninle alışveriş yapar [her zaman].

O, hayatta olur her zaman veliler gibi,
Ölüm ona gelmez başkalarına geldiği gibi.

Sultan Veled'in Arapça olarak, divanında sekiz manzume, üç rubai ile Farsça bir gazel içinde üç beyit ve *Velednâme*'sinde 180, *Rebâbnâme*'sinde 36 beyti vardır. Rumca olarak ise divanında 21, *Velednâme*'sinde 23 ve *Rebâbnâme*'sinde de 22 olmak üzere toplam 66 beyti vardır. Farsça ve Türkçesinde olduğu gibi Arapça şiirlerinde de aynı konuları işleyip anlatmıştır.

Şiir Anlayışı

Sultan Veled, şiiri, velilerin şiiri ve veli olmayan şairlerin şiiri olmak üzere iki şekilde değerlendirir ve şöyle der: “Velilerin şiiri, tamamıyla tefsirdir, Kur'an'ın sırlarıdır; çünkü onlar, kendi varlıklarından çıkmış ve yok olmuşlardır; varlıkları Hak'ladır; işleri, güçleri, duruşları Hak'tandır. Onların şiirleri, şairlerin düşünceyle, hayalle örüp söyledikleri mübalağalı şiirlere benzemez. Şairlerin niyetleri, üstünlüklerini göstermek ve gösterişte bulunmaktır. Onlar, velilerin hırsı terk etmek ve nefsi yani benliği yok etmeyi terennüm eden şiirlerini, kendi şiirleri gibi zannederler; fakat gerçekte onların işlerinin ve sözlerinin Allah'tan olduğunu bilmezler. Çünkü velilerin şiirleri, kendilerini değil Hakk'ı gösterir. Bunlar, yele benzer. Yel, gül bahçesinden eserse, gül kokusu getirir; külhandan eserse, kötü ve nahoş bir koku getirir. Yel birdir; ama geçtiği yerin farklılığı sebebiyle kokusu başkalaşır. Kimde koku alma duyusu varsa, ikisini ayırt eder; çünkü birisi, sarımsak çiğnese ve misk çiğnedim dese, burunlara sarımsak kokusu gelir; ama misk çiğneyen sarımsak yedim dese bile karşısındaki misk kokusu duyar.”¹

1 Sultan Veled, *Velednâme*, s. 53-56.

Sultan Veled, aynı eserin bir başka yerinde¹ velilerin şiiirlerine, divanlarına yönelenlerin gönül ehlinden olduğunu söyledikten sonra “Hakiki şiiir, Senâî, Attar ve Mevlânâ gibi velilerin şiiirleridir; başkalarının şiiirleri uydurma, yalan yanlış, nefsanî arzuların tatmini ve gösterişle dolu ve bu dünyaya ait olan sözlerdir.” der. Sultan Veled, devamla şunları dile getirir: “Şimdi bazı kimselerin temayülleri fikha, bazılarının mantığa, bazılarının tefsire, bazılarının da Attar ve Senâî'nin şiiirlerine olur; bazılarının ise Enverî, Zahîr-i Fâryâbî, Nizâmî ve diğer şairlerin şiiirlerine olur. Enverî ve benzeri şairlerin şiiirlerine meyledenler, bu âlem ehlinden; Senâî, Attar ve Mevlânâ'nın şiiirlerine meyledenlerse gönül ehlinden ve veliler grubundan olur.”²

Rebâbnâme'sinde,³ Allah velisinin sözünün şekil ehlinin sözünden üstün olduğunu; şeklen bir görünseler de manen çok farklı olduklarını; velilerin sözlerinin sırlarla dolu, inci gibi kıymetli, değerli, saf ve duru; şekil ehlinin sözlerinin ise çamur gibi değersiz ve kıymetsiz olduğunu söyler. Bu arada Allah velisi dışında olanların sözlerine kulak vermemeyi; yalnız velilerin sözlerini can kulağıyla dinlemeyi öğütler. Kendi sözlerini Allah velisinin sözleri grubuna sokar ve “Çamur içindeki inci gibidir” der. *İntihânâme*'sinde⁴ ise yine veli olanların şiiiri ile diğer şairlerin şiiirini ele alır ve “Velilerin şiiiri Kur'an'ın tefsiridir, çünkü *Kur'an*'ın içeriğinde, iyileri övmek ve kötülerini yerme vardır; binaenaleyh velilerin şiiiri, dünya ehlini yalan mübalağalarla övmek olan şairlerin şiiirinin aksine *Kur'an*'ın şerhidir; zira şairler, memduhları için ne kadar çok mübalağa yaparlarsa o kadar çok mutlu olurlar; onların en güzel sözleri, velilerin sözlerinin yüzde biri bile olamaz; şeklen bir görünseler de aynı değildir.” der. Yine aynı yerde, eserini ve söylediği şiiirleri överek onların, *Kur'an*'ın tefsiri olduğunu, o nedenle vaat (müjde) ve vaîd (tehdit)in tekrar edildiğini; baştan sona kadar *Kur'an*'ın onda yer aldığını; hem müjdeleyici hem de korkutucu olduğunu bildirir ve “Hesap gününde iyi ve kötünün hali nasıldır?” diye çok defa açıklamada bulunduğunu; onların, *Kur'an*'da olduğu gibi, hem başta (*Velednâme*) hem ortada (*Rebâbnâme*) hem de sonda (*İntihânâme*) tekrar edildiğini anlatır. “Çünkü bizim bu beyitlerimiz tefsirdir ve bu tertiple rehber olmuştur.” diyerek beyitlerini övdükten

1 Sultan Veled, *Velednâme*, s. 211-212.

2 Sultan Veled, *Velednâme*, s. 212.

3 *Rebâbnâme (metin)*, s. 829-833.

4 Sultan Veled, *İntihânâme*, vr. 278b.

sonra şairlerin şiirlerinin tefsir olmadığını; tamamen şehvet ve yanılığarla dolu olduğunu; onlarda doğru dürüst bir çağrı bile bulunmadığını, bir akçe bile etmediklerini ve onların sevgisini gönülden atmak gerektiğini söyler.

Sultan Veled, bir gazelinin¹ sonunda “Sözü ölçüye koymak kolay; sen kendini ölçmeye bak da altın mı, gümüş mü yoksa değersiz ve kıymetsiz bakır mısın belli olsun!” diyerek hayatta asıl olanın ölçülü şiir söylemek değil; bilakis kişinin ne, nasıl ve kim olduğunun ortaya çıkması için kendisini ölçmesi ve değerlendirmesi olduğunu belirtir.

Sultan Veled, yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere, bizzat kendi şiirinin Enverî, Zahîr-i Faryâbî ve Nizâmî gibi şairlerin şiirine değil de Senâî, Attar ve Mevlânâ gibi velilerin şiirine benzemesini istemiş ve bu nedenle kendini lafızları oluşturmada fazla bağımlı kılmamıştır; amacı, sadece manaları anlatmak ve onları dile getirmek olmuştur.²

Sultan Veled, sözün nesir, nazım ve içte tezahür eden düşünce olmak üzere üç mertebesi bulunduğunu; içte olanın alanının geniş, açık ve etraflı olduğunu; nesir olarak geldiğinde bu alanın daraldığını; nazım olarak geldiğinde ise büsbütün dar bir hale geldiğini söyler.³

Sultan Veled, asıl anlatmak ve ulaştırmak istediği mesajlarının içte tezahür eden düşünce halinde olduğunu; onları tam manasıyla ve istediği doğrultuda nazım ve nesir olarak dışarı vurmakta güçlük çektiğini; kelimelerin, içindeki düşüncelerini ifadede yetersiz kaldığını bildirir.

Şiirleriyle Övünmesi

Sultan Veled, “Söylediğim sözler açık ve seçiktir; güç ve muğlak söz söylemedim. Manalar denizinden binlerce inci çıkardım ve halk için deldim.⁴ Söylediğim sözler can gibidir; bütün şiirlerim taze ve akıcıdır.⁵ Veled’in sözü candır; çünkü o madendendir. Haber vermeden bak, zira bu gönül haberdardır.⁶ Veled’in sözünde hata ve yanlış yoktur. Ey sapık kişi! Kendin gibi onu gafil sanma.⁷ Ey Veled! Bundan sonra çekinmeden, sakınmadan söyle;

1 Sultan Veled, *Divân*, Rabbânî, s. 18.

2 Sultan Veled, *Velednâme*, s.17.

3 Sultan Veled, *Velednâme*, s.17.

4 Sultan Veled, *Divân*, Rabbânî, s. 261.

5 Sultan Veled, *Divân*, Rabbânî, s. 73.

6 Sultan Veled, *Divân*, Rabbânî, s. 213.

7 Sultan Veled, *Divân*, Rabbânî, s. 517.

zira nazmın ve nesrin güzeldir.”¹ diyerek sözlerinin açık ve seçik, can gibi tatlı olduğunu; bütün şiirlerinin taze ve acı, güzel ve hoş olup hata ve yanlışlıktan uzak bulunduğunu ve manalar denizinden binlerce inci çıkardığını, onları insanlar için deldiğini, nazmının ve nesrinin güzel olduğunu iddia eder ve son derece övünür.

Rebâbnâme'sinde, hem bu eserini hem de nazmını ve nesrini över ve “Benim nazmım ve nesrim, hikmetin başıdır; âşğın yanında en iyi nimettir.”² der. Yine bu eseri için, “İçinde Hakk'ın sırlarının anlatılmış olduğu bu mesnevi, bedî bir cevherdir; onda boş şeyler yoktur.”³ buyurur. *İntihânâme*'sinde ise, “Bizim mesnevimiz vahdet dükkânıdır, rahmet içinde rahmet içinde rahmettir. Onda gönül ehlinin sırları çoktur; o, eşsiz incidir; onu bulan herkes, hemen canla başla Hakk'a doğru koşar.”⁴ diyerek beyitlerinin, vahdet dükkânı, rahmet içinde rahmet içinde rahmet ve eşsiz inci gibi olduğunu; onu bulan herkesin hemen Hakk'a doğru koştuğunu; ayrıca beyitlerinin, şiirin de ötesinde olduğunu; onları, şiir olarak saymamak gerektiğini söyler ve “Çünkü onlar, Kur'an'ın, *İncil*'in ve *Zebur*'un sırlarının açıklanmasıdır.⁵ Bizim bu beyitlerimiz, *Kur'an*'ın tefsiridir, bu nedenle de rehber olmuştur.”⁶ der.

Sultan Veled, Çelebi Hüsameddin'in, *Velednâme*'si için, “Gören herkes bunu gördü, zira bu nazmın üzerinde bir nazım yoktur.”⁷ şeklinde söylediği övgü dolu sözlerden de yola çıkarak mesnevisini över ve “Hem söz hem de hâl ehli olan öyle bir şah, abdalların önderi, bizim nazmımız hakkında ‘Bunun üstüne kimse bir söz söylemez’ buyurduktan sonra, hayalden, zandan ve kuruntudan çık ve gözünü aç da onu canıgönülden oku ve anla. Bu, o denizden incilerdir. Ey arayan kişi, bu inciden başkasını arama; zira bunların biri iki yüz cihana bedeldir. Hep bunu okuyana ne mutlu! Bu nazmı gece gündüz oku ki bununla Hz. Allah'ın huzuruna çıkasın; çünkü bu, arayan için rehberdir; niteliksiz ve mekânsız dünyayı gösterir; perdesiz gönül yüzünü görmeleri için yolcuları hedefe ulaştırır.”⁸ der ve sonra, “Ey Veled! Mes-

1 Sultan Veled, *Divân*, Rabbâni, s. 128.

2 *Rebâbnâme (metin)*, s. 357.

3 *Rebâbnâme (metin)*, s. 663.

4 Sultan Veled, *İntihânâme*, vr. 300b.

5 Sultan Veled, *Divân*, Rabbâni, s. 105.

6 Sultan Veled, *İntihânâme*, vr. 278b.

7 Sultan Veled, *Velednâme*, s. 397.

8 Sultan Veled, *Velednâme*, s. 397-398.

nevin rehber oldu; ondan dolayı adın göğe yükseldi. Herkesi, göğe doğru götürüyor; şeytanı huri ve melek gibi yapıyor.”¹ buyurur. Ayrıca yine aynı eseri için “Bu kitabım, tamamen Kur’an’ın anlamı ve sırrıdır. Kim candan buna gönül bağlarsa, o *Kur’an*’ın anlamı karşısında kendinden geçer.”² ve “Bu mesnevidekiler tamamen öğüttür. Bu, kendisine bağlanana arkadaş ve dost olur.”³ der ve son derece övünür.

Kendini Övmesi

Sultan Veled; babasının, onun seçtiği ve kendisinin de bağlandığı halifelerin, şeyhlerin ve yaptıkları hizmetlerin, gösterdikleri kerametlerin, ibadet, sohbet, derece, irşat, bağış, ihsan ve benzeri hallerinin kendisi sayesinde bilindiğini, ortaya çıktığını ve gizli sırların bilinerek şüphelerden kurtulduğunu; halkın da bu şekilde yeniden bağlılık gösterdiklerini; halifelerin ve müritlerin, öncekinden daha fazla olduğunu, Anadolu’nun her tarafına, hatta bütün dünyaya yayıldığını söyler ve haklı olarak övünür.⁴

Sultan Veled, aşkı kendisinde aramaları gerektiğini; çünkü kendisinin tek kutup olan Mevlânâ’nın oğlu olduğunu⁵ söyler ve “Biz, ilmin kaynağıyız; Senâî ve Attar’da gelmiş olan, bizim ilim denizimizden bir damladır.⁶ Veled’i eksik ve kusurlu görme; büyüklük ve kibirlilik taslamadan onun en büyük olduğunu bil.”⁷ diyerek kendini över.

Bir gazelinde,⁸ iki âlemde de şahın kendisi olduğunu, yoksullara saltanat başısladığını, eza ve belayı defettiğini; beden karanlığını giderip baştanbaşına nura, aydınlığa dönüştürdüğünü ve dönüştürmekte olduğunu söyler ve devamla “Fanî ömür, benim bağışım ile ebedileşir; ben ezel iksirine sahibim, onun acayip bir tesiri vardır. Cana can katan bakışım ile bakır vücudu altına çevirir, cahilliği bilgiye, öfkeyi hilme dönüştürür, bulanıklığı berraklaştırır ve derde derman olurum.” der.

1 Sultan Veled, *Velednâme*, s. 398.

2 Sultan Veled, *Velednâme*, s. 395.

3 Sultan Veled, *Velednâme*, s. 396.

4 Sultan Veled, *Velednâme*, s. 157-159.

5 Sultan Veled, *Divân*, Rabbânî, s. 248.

6 Sultan Veled, *Divân*, Rabbânî, s. 382.

7 Sultan Veled, *Divân*, Rabbânî, s. 352.

8 Sultan Veled, *Divân*, Rabbânî, s. 18.

Yine aynı gazelinde,¹ “Benim için şiir de nedir ki o sanattan dem vura-yım. Benim, şairlerin sanatlarının dışında başka bir sanatım var. Şiir, kara bir buluta benzer; bense o bulutun ardında bir ayım. Sakın siyah buluta parlak görünümlü ay deme. Beni görmek istiyorsan, şu benlik bulutunu sıyr ve buluta benzeyen bedenden çık da ay ışığı sana vursun.” diyerek kendini över ve kendisinin şiirin ve şairlerin sanatlarının üstünde bir sanatı olduğunu iddia eder.

Örnek Aldığı Şahsiyetler

Sultan Veled, önce de ifade edildiği gibi her şeyde babasını takip etmiş ve onun yolunda gitmiştir. Eserler yönünden de babasının divanının yarısı ölçüsünde bir divan; *Mesnevî*'sinin yarısı nispetinde, *Velednâme*, *Rebâbnâme* ve *İntihânâme* adlı üç mesneviyle *Fihî Mâ Fih* ve *Mecâlis-i Seb'â*'sının tarzında *Maârif* adlı eserini meydana getirmiştir. Nitekim *Velednâme*'nin dibacesinde,² “...Babasına en çok benzeyen zulmetmemiştir hükmü gereği o hazrete tabi olmak ve ona benzemek hususunda çalıştım. Kendileri, çeşitli vezinlerde divanlar ve rubailer oluşturdular; biz de benzer bir divan oluşturduk.” dedikten sonra arkadaşlarının, “Mademki Mevlânâ'ya uyup bir divan meydana getirdiniz, o halde mesnevide de ona uymanız gerekir.” demeleri ve kendisinin de babasına benzemesini istemesi üzerine 690 yılı Rebiyülevvel (1291 Mayıs) ayının ilk günü bu mesneviyi yazmaya başladığını söyler. Başka bir yerde ise “Veled, babasının peşinden koşarak gitti; eğer sen de bizdensen, peşimizden çabuk gel.”³ buyurur.

Sultan Veled, manzum ve mensur söylediği her sözü babasının aşkıyla söylemek için gayret etmiş ve onun yolunda gitmesi için kendine “Veled! Hep Mevlânâ'nın aşkıyla söyle; zira hür kişilerin seçimi budur.⁴ Ey Veled! Babanın izinde güzelce git; niçin kendine, amcana ve dayına bağlanıyorsun?⁵ Her şahsın gölgesi kendisiyle gittiği gibi ey Veled, sen de babanın izinde git.⁶

1 Sultan Veled, *Divân*, Rabbâni, s. 18.

2 Sultan Veled, *Velednâme*, s. 3-4.

3 Sultan Veled, *Divân*, Rabbâni, s. 441.

4 Sultan Veled, *Divân*, Rabbâni, s. 77.

5 Sultan Veled, *Divân*, Rabbâni, s. 444.

6 Sultan Veled, *Divân*, Rabbâni, s. 120.

Veled! Eğer var olmak istiyorsan, hemen şimdi babanın aşkında yok ol.¹ Veled! Şarabı Mevlânâ'nın kadehinden iç; kendinden geç ve o can mutribini güzelce dinle."² şeklindeki ifadeleriyle kendine telkinde bulunmuştur.

Sultan Veled, "Veled'e iyi ve kötü ne geldiyse, -ey olgun kişi- Hakk'ın Celâl'inin ve onun altın gibi sözünün bağışlarıdır.³ Babasının kendisine vermiş olduğu ilim ve velilikten başka Veled'in ne bir bilgisi ne de veliliği vardır.⁴ Ey Veled! Cihanın kutbu, bu nükteleri sana verdi; o çeşmenin sütünü dudaksız ve memesiz iç.⁵ Mevlânâ, Veled'e bağışta bulunduğu için o, bundan sonra dünyayı hiç istemez.⁶ Veled, babasından beş ve altı (unsurun) dışında bir can almıştır.⁷ Mevlânâ ile kurtuluşa eren benim; ondan dolayı da ıslah edenim; elçiyim, sultanın yanında tahta doğru at koşturuyorum."⁸ diyerek kendisindeki her şeyin babasından geldiğini; onun, kendisine vermiş olduğu bilgi ve velilikten başka bilgisi ve veliliği olmadığını; ortaya attığı bütün nükteleri, cihanın kutbu babasından aldığı, onun sayesinde kurtuluşa erdiğini, ıslah eden olduğunu ve elçilik görevinde bulunduğunu söyler.

Sultan Veled, "Attar ruh idi ve Senâî onun iki gözü; biz ise Senâî ve Attar'ın peşinden geldik.⁹ Veled! Onun aşkında Attar ve Senâî'nin söyledikleri gibi gazeller söyle."¹⁰ ifadeleriyle de babasının yanında Senâî ve Attar'ın peşinden gittiğini, onlar gibi şiir söylemeyi arzuladığını bildirir. Nitekim ilk mesnevisi *Velednâme*'yi Senâî'nin *Hadîkatu'l-hadîka*'sı bir diğer adıyla *Îlâhinâme*'si vezninde ve onun ışığında söylemiştir. Ayrıca *Rebâbnâme*'sinde de Senâî'nin şiirlerinden beş altı yerde tazminde bulunmuştur.¹¹

1 Sultan Veled, *Dîvân*, Rabbânî, s. 67.

2 Sultan Veled, *Dîvân*, Rabbânî, s. 306.

3 Sultan Veled, *Dîvân*, Rabbânî, s. 198.

4 Sultan Veled, *Dîvân*, Rabbânî, s. 113.

5 Sultan Veled, *Dîvân*, Rabbânî, s. 199.

6 Sultan Veled, *Dîvân*, Rabbânî, s. 115.

7 Sultan Veled, *Dîvân*, Rabbânî, s. 538.

8 Sultan Veled, *Dîvân*, Rabbânî, s. 233.

9 Sultan Veled, *Dîvân*, Rabbânî, s. 240. (Rızazâde Şafak, bu beyti Mevlânâ'ya atfeder; ancak yanlıştır, zira bu beyit Sultan Veled'indir. Rızazâde Şafak, *Tarih-i Edebiyat-ı İran*, Tahran, 1352 hş., s.123)

10 Sultan Veled, *Dîvân*, Rabbânî, s. 451.

11 *Rebâbnâme (metin)*, s. 253, 335, 435, 567, 1147.

İlim Anlayışı

Sultan Veled'e göre; ilim, Allah rızası için öğrenilir ve öğrenilen şeylerle de amel edilir yani onların gerektirdiği şeyler yapılır ve uygulanır. O, ilmi makam ve mevki kazanma ve dünyayı elde etme sebebiyle öğrenmiş olan âlimleri; gûnahtan sakınma, takva ve ibadeti de dünya için yapan kulları, yüklendiklerinden habersiz ve onlardan tat almayan, "Sırtına kitaplar yüklenmiş eşekler"e benzetir ve devamla "Onlar, ilmi satmak için öğrendiklerinden eğer müşteri bulurlarsa mutlu, neşeli ve arzularına ulaşmış olurlar; fakat müşteri bulamazlarsa velilerin aksine üzüldür, perişan olur ve ümitsizliğe kapılırlar."¹ der. Sultan Veled, velilerin böyle olmadığını, onların ilmi Allah rızası için öğrendiklerini ve ondan maksatlarının da amel olduğunu ve ilmin manasının, onların ruhlarının azığı olup, o azıktan güç ve kuvvet aldıklarını söyler.² Ayrıca *Maârif*'inde, medresede öğrenilen ilimleri de eleştirerek, "İnsanoğlu aklını başına alıp düşünse, bunların hepsi doğru yoldan sapmaktır, ömür zayi etmektir. Bir deprem olsa yahut denizde bir gemi batsa veya ölüm tehlikesi gibi herhangi bir olay zuhur etse, bu medreselerde öğrenilen şeylerin, hendese, nücüm, mantık, münazara ve sair ilimlerin hiçbir faydası olmaz. Bilakis insan o anda hepsini unuttur; yalnız Allah'ı anmaya ve O'ndan yardım istemeye başlar; canıgönülden O'nun adını anar... Akıllı ve talihli kişi, yalnız başına böyle bir bela geldiği zaman değil, her zaman Allah'ın adını anar ve bu dehşetli anı hiç bir zaman kendisinden uzak görmez."³ der ve ilimde asıl olanın, Allah'ı her zaman ve her yerde anmak olduğunu, her an ölüme hazırlıklı olmak gerektiğini; medresede öğrenilen ilimlerin doğru yoldan saptırdığını ve ömrü zayi ettiğini; peygamberlerde olan ilmin ise asıl ilim olduğunu söyler. Sultan Veled, devamla "Bunun dışındakiler para kazanmak için yapılan bir sanattan ibarettir; bunlara âlim denilemez."⁴ buyurur. Yine aynı eserinde, "Kitapla öğrenilen ilimler, velilerin ve nebilerin içinde kaynayan ilimlerle bir olamazlar. İşitilen ve öğrenilen taklidî ilimlerle kimse bu dünya zindanından, bu varlık kaydından kurtulamaz, kalbine bir canlılık gelmez; çünkü bu taklidî ilimler, ölüdür, cansızdır. Ancak nebilerin

1 *Rebâbnâme (metin)*, s. 603.

2 *Rebâbnâme (metin)*, s. 603-619.

3 Sultan Veled, *Maârif*, Ankara 1966, s. 230-231.

4 Sultan Veled, *Maârif*, s. 231.

ve velilerin ilmi, insanın yüreğine dirlik verir; onu dünya zindanından ve varlık kaydından kurtarır. Bu tarz ilmi öğrenenler, nebilerin ve velilerin varisleri olurlar.”¹ der ve yine asıl ilmin, kitaplarda öğrenilenler değil, Allah’ın peygamberlere ve velilere bağışlamış olduğu ilimler olduğunu dile getirir.

Diğer Görüş ve Düşünceleri

Sultan Veled, Mevleviliğin en önemli ve tek simgesi olan ve Mevlânâ’nın Şems’e bağlanmasından sonra bugünkü şekliyle oluşan sema² hayatı boyunca uygulamış; sema meclislerine katılmış, halifelîği döneminde ise bizzat kendisi bu meclisleri idare etmiş ve onu birtakım kurallara bağlamıştır.³ Ona göre; “Sema, ruhanîdir; nefisle ve kibirle sema edilemez. Benlik ve bizlikten, cisim ve ruhtan, küfür ve imandan çıkarak sema etmek gerekir. Sema, tamamen aşk, mestlik, vecde gelme, gönülden kini atmadır. Sema, kişiyi hırs ve kibirden temizler; ona can bahçesini gösterir; keder dikenini gül bahçesine çevirir; ilahî bir sofraya hazırlar; ölümsüzlük suyudur; Allah’ın, sadece insanın yüklendiği emanetidir. Sema, sadece temiz canlara nasip olur; göklerden daha üstün, daha yücedir; onda, kadınlara yer yoktur; çünkü onlar, buna güç yetiremezler. Onun meydanı şahlarla, emir ve sultanlarla doludur; onda kölelere yer yoktur. Sema, tamamen Hakk’a kavuşma ve O’nun cemalini görmektir. Orada, şeytanın hilesi geçmez. Güneş ve yıldızlar ondan dolayı dönerler. O, büsbütün mutluluk ve bayramdır. Onda ah etmek, feryat etmek yoktur. O, inkârcılara görünmez, sadece âşıklara görünür. O, âlemin canı gibidir; âlemin varlığı, onunla canlanır, hayat bulur. O, hurilerle dolu cennettir; semaî varlığın esiridir; incilerle dolu hazinedir. Onda yüzlerce maden vardır; onun değeri, maddî şeylerle ölçülemez.”⁴ “Sema, nebilerden miras olarak kalmıştır; o, raks değildir. Sema, öyle bir haldir ki insan, o halde kendi varlığından geçer; elini, ayağını ve aklını kaybeder, tamamen yok olur. Nübüvvet budur. Bununla birlikte her görülen sema değildir; asıl sema kendinden geçmektir.”⁵

1 Sultan Veled, *Maârif*, s. 255-256.

2 Daha fazla bilgi için bkz. Sultan Veled, *İntihânâme*, vr. 282a-b; Eflâkî, *a.g.e.*, I, 83-84; II, 680-681.

3 Sultan Veled, *Divân*, Rabbânî, s. 47,48, 205, 277, 288, 330, 311-312; Eflâkî, II, 611-613, 779-780, 800, 811-812.

4 Sultan Veled, *Divân*, Rabbânî, s. 352-353.

5 Sultan Veled, *Maârif*, s. 378-379.

Sultan Veled'e göre; amel, namaz kılmak, oruç tutmak, zekât vermek, hacca gitmek, zikretmek ve sair ibadetleri şeklen yapmak değildir; bunlar, amelin sebepleridir ancak. Bu ibadetlerin kişide bırakacağı olumlu tesirler ameldir. "Namaz, seni gûnahtan, suç işlemekten, kötülükten, noksan ve kusurlardan ve isyandan korur, temizler." ayetine göre, eğer kişi, namaz kıldıktan sonra, bu yasaklanan şeylerden kaçınır ve onları tekrar yapmazsa, amel gerçekleşmiş olur. Eğer kişi, bunlardan kaçınmaz da tekrar bunları işlemeye devam ederse, namaz kılmamış sayılır. Binaenaleyh ortaya konulan bu rükûları, secdeleri ve kıyıamları yerine getirmekle hakikî amel yapılmış olmaz; hakikî amel içi değiştirmektir.¹

Sultan Veled, insanoğlunun dünyaya geliş şeklinin ve yaşam sürecinin, anne rahmine düşmeden önce, anne rahminde ve doğumdan sonra olmak üzere üç aşama halinde olduğunu anlatır ve devamla şöyle der: "İnsanoğlu, yokluk âleminde varlık âlemine gelirken çok sayıda çeşitli menzillerden geçer; önce toprak, sonra nebat olur. Nebatlık halinde çok aşama kat eder. Nebatı hayvan otlayınca hayvan; hayvanı insan yiyince insan olur. Bu arada birçok aşamalardan geçer; ilkin nutfe (meni) sonra alaka (kan pıhtısı) ve daha sonra muzga (et parçası) olur. Neticede şekillenip annenin karnından çıkınca, azığı süt, sonra ekmek, et ve çeşitli yemekler olur. Bu yolculukta her zaman süreci için onda birtakım haller, mizaç ve huylar belirir. Ergenlik çağına girdiğinde, aklın olgunluğuna ulaşır."²

Sultan Veled'e göre; insanlardaki farklılık ve ayrılık cisim yönünden değil, ruh yönündendir. Birlikte ikilik olmaz; tek varlık vardır ve her şey O'dur yani Allah'tır. İlim ve eğitimde esas, tekrardır; fakrde yani varlıktan geçmede ve yalnız Allah'a muhtaç olmada, anlayış ve kavrayışta ise sohbettir. Velilerin sohbeti taatların en mükemmeli ve en faydalısıdır; kişiyi Allah'a ulaştırmada salih amelden daha üstündür. İbadet ve Müslümanlığın aslı, Hak erlerine yönelmektir. Varlığından, benliğinden kurtulmanın katında dünya ve ahiret birdir. Allah velisinin sözünde şekil ehlinin sözünde olmayan sırlar vardır. Nebiler ve veliler, Hak'ın aletidirler; onlardan sadır olan her şey Hak'tandır. Nebiler ve velilerin hepsi bir nurdurlar. Bir veliyi inkâr eden, bütün nebileri

1 Sultan Veled, *Maârif*, s. 8-10.

2 *Rebâbnâme (metin)*, s. 149-155; 373-383.

ve velileri inkâr etmiş olur. Hak Teâlâ'nın sesini Hak eri tanır ve bilir. Hak yolunda asıl, sohbettir. Ruhun gam ve kederi, Hak'tan ayrı olmasındandır. Allah Teâlâ'yı tanımak velileri tanımaktan daha kolaydır. Kutup olan şeyh, yerde ve gökte Hakk'ın halifesidir. Üç çeşit hâl vardır. Birincisi, kişinin kendi elinde olmayan hâldir; o, istemeden gelir ve gider. İkincisi, kişinin kendi elinde olan hâldir; dilerse o hâle bürünür. Üçüncüsü, kişinin o hâlin tıpkı kendisi olmasıdır; bu da tamamlanmış makamdır; bu çeşit kişi kutup olur. Velilere gösterdikleri kerametlerden ve kişinin kalbindeki gizli şeyleri bildiklerinden dolayı inanmak doğru değildir. Keramet ortaya koymak, herkesin kalbindeki sırları bilmek ve bu dünyanın sırlarını söylemek aşağılık makamıdır; bunları, şeytan, peri, falcı, astrolog ve sihirbazlar da söyleyebilirler. Bu dünya imtihan dünyasıdır; burada yapılan her şeyin karşılığı öbür dünyada verilecektir. Bu dünya bazısına yol gösterir bazısının ise yolunu keser. İnsanın görünüşü duyguyla anlaşılır; cisme bürünmüştür; makamı da ona uygun olan duyguyla anlaşılacak şekilde bürünmüş bir makamdır. Velilerle düşüp kalkmak Allah Teâlâ ile bir olmaktır; onlar Hakk'ın sırlarıdır. İyi ve kötü, çirkin ve güzel Allah katında, O'nun kudret ve sanatının tezahürleri olmaları açısından aynı şeylerdir.¹

Memduhları

Velednâme'siyle en doğru Mevlevî menkıbeleri kitabını bize bağışlayan Sultan Veled, bu eserinde genelde manevî bağı bulunan şahsiyetleri ele almış; onların halifeliklerini, hayat hikâyelerini ve diğer özelliklerini överek anlatmıştır. Bunlar; Sultanı'l-ulemâ Bahâeddin Veled,² Seyyid Burhaneddin Muhakkık,³ Şems-i Tebrîzî,⁴ Mevlânâ Celâleddin,⁵ Şeyh Selahaddin,⁶ Çelebi Hüsameddin⁷ ve Kerimeddin b. Bektemur'dur.⁸ Divanında ise yine bu şahsiyetlerle ve oğlu Çelebi Şemseddin Emir Âbid veya Emir Ârif'le birlikte daha

1 Sultan Veled'in bu görüşleri, *Velednâme*, *Rebâbnâme* ve *İntihânâme* mesnevileriyle *Maârif*'inden alıntılanmıştır.

2 Sultan Veled, *Velednâme*, s. 187-193,217-218.

3 Sultan Veled, *Velednâme*, s. 179-180,196-197.

4 Sultan Veled, *Velednâme*, s. 42, 49, 197-198,288-294.

5 Sultan Veled, *Velednâme*, s. 41-42, 121-122, 193-195, 254-261,294-295.

6 Sultan Veled, *Velednâme*, s. 63-65.

7 Sultan Veled, *Velednâme*, s. 113-116, 121-124, 139,286-287.

8 Sultan Veled, *Velednâme*, s. 326-328, 330.

çok Anadolu Selçuklu sultanları, emirleri ve ileri gelenleriyle Moğollar'dan bir genel valiyi ve aile fertlerini övmüştür.

Sultan Veled'in memduhları içerisinde en önemli yeri, Sultan Gıyaseddin Mesud II ve Emir Alemeddin Kayser almaktadır.

Sultan Veled, 680 (1281) yılında Konya'ya gelip Selçuklu tahtına oturan Sultan Mesud'u on dört, on üç ve yirmi beş beyitlik üç kasideyle tebrik eder. On beş beyitlik bir kasidesinde onun iktidarıyla dünyanın yeniden nizam bulunduğunu anlatır. Bir diğer kasidesinde sultanın Konya'yı Hicrî altı yüz seksen yılı Rebiyülâhîr ayının yirmi beşi (13 Ağustos 1281) Salı günü teşrif ettiğini yazarak tarihe kayıt düşer. Bir musammatında Sultan Mesud'un tahta geçip hükümdar olması neticesinde Anadolu'da oluşan huzurlu ortamı, sosyal ve ekonomik durumu anlatır. Bu sultan için, babası ve büyük babasını da övdüğü üç bentlik bir terakibibent kaleme alır. Yine bu sultan hakkında kendisini Hz. Peygamber gibi yüceltiği ve içinde II. İzzeddin Keykavus'u da övdüğü bir başka kaside yazar; Ayrıca bu sultanla ilgili bir rubai de kaleme alır.¹

Emir Alemeddin Kayser'i yedi ve on bir beyitlik iki gazel; müveşşah yani manzumenin beyitlerinin ilk mısralarının ilk harflerinden övülenin adının çıktığı yirmi dokuz beyitlik bir kaside; on dokuz beyitlik bir mersiye; sekiz bentlik yetmiş yedi beyitlik terci, yine üç bentlik otuz altı beyitlik bir terci ve bir rubai ile över. Ayrıca Kayseri halkını övdüğü kasidesinde de ondan söz eder.²

Mu'ineddin Pervâne'yi de babası Mühezzebeddin ile birlikte bir kasidede³ över. Ayrıca bu emirle ilgili iki de rubai⁴ kaleme alır. Vezir Sahip Ata Fahreddin Ali'yi yirmi bir beyitlik bir kıta⁵ ve oğlu Taceddin Hüseyin'i müveşşah on beş beyitlik bir kaside⁶ ve altmış beyitlik yine bir kaside⁷ ile över.

1 Sultan Veled'in II. Sultan Mesud'u övdüğü manzumeler, yukarıdaki sıraya göre: Sultan Veled, *Divân*, Rabbânî, s. 468, 469, 469-470, 480, 486-489, 536, 510-511, 464-466, 582.

2 Sultan Veled'in Emir Alemeddin Kayser'i övdüğü manzumeler, yukarıdaki sıraya göre: Sultan Veled, *Divân*, Rabbânî, s. 8, 8-9, 461-462, 477, 516-519, 530-532, 602, 483.

3 Sultan Veled, *Divân*, Rabbânî, s. 484-486.

4 Sultan Veled, *Divân*, Rabbânî, s. 592, 597.

5 Sultan Veled, *Divân*, Rabbânî, s. 502-503.

6 Sultan Veled, *Divân*, Rabbânî, s. 489-490.

7 Sultan Veled, *Divân*, Rabbânî, s. 471-474.

Şerefeddin b. Hatıreddin'i de ilk yirmi beytin ilk mısralarından ismi çıkan müveşşah otuz beş beyitlik bir kaside¹ ile över.

IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın bir oğlu olması münasebetiyle, kendisini ve oğlunu yedi bentlik ve kırk iki beyitlik bir terciibentle;² sultanın eşi Gumaç Hatun'u dokuz beyitlik bir kasideyle;³ ayrıca kızı Selçuk Hatun ile annesi Fatma Hatun'u da on yedi beyitlik yine bir kaside⁴ ile över.

Tabip Ekmeleddin'i, ilk yirmi iki beytin ilk mısralarının ilk harflerinden Ekmeleddin Müeyyededdin Nahçuvânî adının çıktığı kırk bir beyitlik müveşşah bir kasideyle⁵ över. Mecdeddin Ali ibn-i Muhammed'i de yine ilk on yedi beytin ilk mısraların ilk harflerinden adının çıktığı yirmi üç beyitlik bir kaside⁶ ile metheder.

Selçuklu ahilerinden Ahî Sadeddin'i, on üç beyitlik bir kasideyle⁷ över ve birinci bendinde Ahî Kayser ile Ahî Çoban'ı, ikinci bendinde Ahî Muhammedşâh'ı ve üçüncü bendinde ise Ahî Yusuf'u övdüğü ve Ahî Sadeddin'in de adının geçtiği, üç bentlik, yirmi dört beyitlik bir tercii⁸ Ahî Muhammed Seydâveri'nin ölümü üzerine söyler. Mahlası Zekiyyeddin olan Bayburtlu Ahî Emir Ahmed'i de yirmi beş beyitlik bir kaside⁹ ile över. Ayrıca 678'de (1279) doğan ve kendisinin Şemseddin Muhammed adını verdiği bir çocuğun doğumu nedeniyle, çocuğun babası Ali'yi, on üç beyitlik bir kıta¹⁰ ile över.

Danişmendiye vilayetinin kadısı Kadı Kemâleddin-i Kâbî'yi dokuz beyitlik bir gazelle¹¹ metheder. Ayrıca Kayseri şehrini ve halkını övdüğü yirmi beyitlik kasidesinde¹² Ayinedâroğlu Hüsameddin'i, Gürcü Hatun'u, Kayseri

1 Sultan Veled, *Divân*, Rabbâni, s. 480-481.

2 Sultan Veled, *Divân*, Rabbâni, s. 508-510.

3 Sultan Veled, *Divân*, Rabbâni, s. 491.

4 Sultan Veled, *Divân*, Rabbâni, s. 491-493.

5 Sultan Veled, *Divân*, Rabbâni, s. 494-496.

6 Sultan Veled, *Divân*, Rabbâni, s. 479.

7 Sultan Veled, *Divân*, Rabbâni, s. 490-491.

8 Sultan Veled, *Divân*, Rabbâni, s. 526-527.

9 Sultan Veled, *Divân*, Rabbâni, s. 493-494.

10 Sultan Veled, *Divân*, Rabbâni, s. 504.

11 Sultan Veled, *Divân*, Rabbâni, s. 23-24.

12 Sultan Veled, *Divân*, Rabbâni, s. 483.

kadısını, Hamza adlı bir beyi, şehrin komutanını ve Ahî Emir Hacı ile Husam-ı Afsah adlı iki zatı da över. Kardeşi Alâeddin'in vefatı üzerine bir rubai¹ ve yine onun vefatıyla birlikte üstünlüğünü ve sanatını da övdüğü başka bir rubai² kaleme alır.

Ayrıca Moğollar'dan Anadolu genel valisi olan Samagar Noyan'ı, eşi Kulkak'ı, kızı Novaki'yi ve oğlu Arap Noyan'ı "Beyimiz bizi unutma" Türkçe redifli, Farsça on üç beyitlik bir manzume³ ile metheder.

Sultan Veled, önce de ifade edildiği gibi sultan ve emirlerin dışında divanında Mevlevî büyüklerini de övmüştür. Babası Mevlânâ Celâleddin'i on beş beyitlik bir kaside⁴ ile metheder. Ayrıca babasının vefatı üzerine söylediği bir de rubaisi⁵ vardır. Şeyh Salahadin'in vefatı üzerine on beş beyitlik bir mersiye⁶ söyler. Çelebi Hüsameddin'in ölümü nedeniyle dokuz beyitlik bir mersiye⁷ ve on altı beyitlik "Çelebi bizi unutma" Türkçe redifli Farsça bir manzume⁸ kaleme alır. Ayrıca Çelebi'yi bahar tasviri ile başladığı otuz beyitlik bir kaside⁹ ve Seyyid Burhaneddin Muhakkık, Şems-i Tebrîzî ve Mevlânâ Celâleddin'in de adlarının geçtiği yedi beyitlik bir başka kasideyle¹⁰ över.

Sultan Veled, Fatma Hatun'dan olan oğlu Ulu Ârif Çelebi'yi veya Nusret Hatun'dan olan diğer oğlu Çelebi Şemseddin Emir Âbid'i¹¹ de övmüştür.

Sultan Veled, şehirleri ve şehirlerde yaşayan insanları da övmüştür. On üç beyitlik kıtasında¹² Konya şehrini, on üç beyitlik kasidesinde¹³ ise Konya halkını över. On beş beyitlik kasidesinde¹⁴ Aksaray ilini ve halkını; yirmi

1 Sultan Veled, *Divân*, Rabbâni, s. 573.

2 Sultan Veled, *Divân*, Rabbâni, s. 578.

3 Sultan Veled, *Divân*, Rabbâni, s. 533.

4 Sultan Veled, *Divân*, Rabbâni, s. 497-498.

5 Sultan Veled, *Divân*, Rabbâni, s. 573.

6 Sultan Veled, *Divân*, Rabbâni, s. 482-483.

7 Sultan Veled, *Divân*, Rabbâni, s. 498.

8 Sultan Veled, *Divân*, Rabbâni, s. 533-534.

9 Sultan Veled, *Divân*, Rabbâni, s. 466-468.

10 Sultan Veled, *Divân*, Rabbâni, s. 480.

11 Sultan Veled, *Divân*, Rabbâni, s. 498-499.

12 Sultan Veled, *Divân*, Rabbâni, s. 506.

13 Sultan Veled, *Divân*, Rabbâni, s. 470.

14 Sultan Veled, *Divân*, Rabbâni, s. 470-471.

beyitlik kasidesinde¹ Kayseri ilini ve halkını; ayrıca sekiz beyitlik kıtasında² ise Kütahya şehrini över.

ESERLERİ

Sultan Veled, babasını takip ederek onun *Divan*'ının yarısı kadar bir *Divan*, *Mesnevî*'sinin yarısı nispetinde üç mesnevi ve *Fihî Mâ Fih*'inin veya *Me-câlis-i Seb'â*'sının tarzında da *Maârif* adlı bir kitap yazmıştır. Bunlar:

1. Divan

Aruz bahrinin 29 vezninden istifade edilerek yazılan *Divan*'da, Asgar-i Rabbânî neşrine göre, Farsça olarak 13137 beyitte; 827 gazel, 32 kaside, 9 kıta, 10 terkibent, 23 musammat ve 451 rubai; Türkçe olarak, 117 beyitte 12 gazelle Farsça-Türkçe 13 beyitlik mülemma bir gazel (6 beyti Türkçe); Farsça üç gazel içinde 6 beyit; redifleri Farsça olan 2 beyitle ikinci mısralarının başındaki cümleleri Farsça olan yine 2 beyit, Türkçe-Rumca mülemma 1 beyit ve Farsça-Türkçe mülemma yine 1 beyit; Arapça olarak, 72 beyitte 8 gazel ve 3 rubainin yanında, Farsça bir gazel içinde 3 beyit, yine Farsça bir gazel içinde 1 beyit; Arapça-Farsça mülemma 9 beyitlik 1 gazel; ayrıca redifleri Farsça olan 2 beyitle 1 mısra; Rumca, 18 beyitte iki gazel ile Türkçe bir gazel içinde 3 beyit; Türkçe-Rumca, Farsça-Rumca mülemma 2 beyit ve redifi Farsça olan 1 beyit vardır. Toplam 13345 beyittir.³ Feridun Nafiz Uzluk'un neşrine göre ise 12719 beyittir.⁴

Gazellerin çoğu, Mevlânâ'nın üslubunda ve onun gazellerine nazire olarak yazılmış; hatta bundan dolayı bu nazirelerin tespitinden mecmualar meydana getirilmiştir.⁵ Şiirler, genelde orta seviyede, sade ve basittir.

Genellikle Mevlânâ'nın eserlerinde görülen tatlılık, şevk ve içtenlik, duyguların güçlülüğü, meşrebin genişliği ve zevk inceliği gibi hususlardan eser yoktur.⁶

Divan, XI-XIII. yüzyıl Anadolu tarihi; Fars, Türk, Arap ve Rum dili ve edebiyatları ile Mevlevilik açısından son derece önemli bir eserdir.

1 Sultan Veled, *Divân*, Rabbânî, s. 483.

2 Sultan Veled, *Divân*, Rabbânî, s. 506-507.

3 *Divân-ı Sultan Veled* (tsh. Asgar-i Rabbânî "Hâmid"), Tahran 1338 hş.

4 *Divân-ı Sultan Veled* (nşr. Feridun Nafiz Uzluk), İslambol [İstanbul] 1941.

5 Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 47.

6 Safâ, Zebihullah, *Târih-i Edebiyyât der İrân*, Tahran 1371 hş., III/2, 707.

Sultan Veled, önce de ifade edildiği gibi, *Divan*'ında manevî bağı bulunan şahsiyetlerle birlikte daha çok Anadolu Selçuklu sultanları, emirleri ve ileri gelenleriyle Moğollar'dan Anadolu genel valisi ve aile fertlerini övmüş; ayrıca Konya, Aksaray ve Kayseri şehirleriyle bu şehirlerde yaşayan halkı ve Kütahya şehrini öven şiirler de söylemiştir.

Sultan Veled'in divanı Feridun Nafiz Uzluk (*Divân-ı Sultan Veled*, İstanbul [İstanbul] 1941) ve Asgar-i Rabbânî (*Dîvân-ı Sultan Veled*, Tahran 1338 hş.) tarafından neşredilmiştir. Divandaki rubailer (Erzurum 1996; İstanbul 2010), Arapça şiirler (Erzurum 1996; *Velednâme* ve *Rebab-nâme*'deki şiirlerle birlikte) ve divanın tamamı tarafımızdan Türkçeye çevrilerek yayımlanmıştır [Değirmençay, Veyis, *Sultan Veled Divanı (Giriş, Çeviri ve Açıklamalar)*, Demavend Yayınları, İstanbul 2016].

2. *Velednâme*

Üç mesnevinin ilkidir. Sultan Veled eserine *Mesnevî-yi Veleddî* adını vermiş; ancak *Velednâme* adıyla tanınmış ve *ibtidâ* kelimesiyle başladığı ve ilk mesnevi olduğu için *İbtidânâme* adıyla da anılmıştır.¹ 690 (1291) yılında Senâî'nin *Hadîka'sı* yani hafif bahrinin fâilâtün (feilâtün), mefâilün, feilün (fa'lün) vezninde, nazım ve nesir olarak yazılmıştır. Celâl Hümâî neşrine göre, mukaddime ile birlikte 166 başlık ve 9007 beyittir. Eser, Farsça kaleme alınmış olup içinde 76 Türkçe, 180 Arapça ve 23 Rumca beyit de vardır.

Mevlânâ ve Mevlevî halifelerinin hayat hikâyeleri ve özellikleri hakkında bilgi vermek için kaleme alınan eserde, dinî konulara da yer verilmiştir. Nesri, dibace ve fasıllarda görülen ve hepsi şairin kendi kaleminden çıkan ve manzumelerin bir tür özeti olan cümlelerdir. Bunlar, genelde sade, külfetsiz, son derece sağlam ve mükemmeldir. Nazmı ise başlıklardan sonra konuların geniş olarak işlendiği beyitlerdir. Bunlar da sade, akıcı ve külfetsizdir, ancak içinde gevşek beyitler ve noksan kafiye de vardır.

Velednâme, ilk defa Celâl Hümâî tarafından (*Mesnevî-yi Veleddî be Bahr-i Hafif, Ma'ruf be Velednâme*, Tahran 1315 hş.) yayımlanmış daha sonra Cemşîd Karabeyglu tarafından İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde doktora çalışması yapılmış, ancak henüz neşredilmemiştir (*Sultan Veled*,

1 Sultan Veled, *Velednâme*, s. 2.

Mesnevî-yi Veledî, Velednâme, 1976). Ayrıca Ferîd İkbâl'in mukaddimesiyle, *Velednâme-Surûd-i Sultan Veled/Mesnevî-yi Veledî ya Mesnevî-yi Veled ya Velednâme* adında yayımlanmış (Tahran 1388 hş.), daha sonra Nucemâ Cebrail Müsevî ile Nilûfer-i Gulâmî (*Mesnevî-yi Veledî, be Bahr-i Hafîf, Ma'rûf be Velednâme*, ts.) ve Muhammed Ali Muvahhid ile Ali Rıza Haydarî tarafından da neşredilmiştir (*İbtidânâme/Nivişte-i Sultan Veled*, Tahran 1389 hş.). Eser, Abdülbâki Gölpinarlı tarafından Türkçeye çevrilip yayımlanmıştır (*Sultan Veled, İbtidânâme*, Ankara 1976). Veled Çelebi'nin de eser üzerinde bir tercüme çalışması olmuş; ancak henüz yayımlanmamıştır.

3. Rebâbnâme

Sultan Veled'in dostlarının ısrarı üzerine kaleme aldığı bu esere, bu ad muhtemelen "Rebabın ağlayıp inlemesinden aşka ait yüzlerce çeşit nükte-ler dinleyin" beytiyle başladığı ve rebap üzerine kurulduğu için verilmiştir. Eser, 700 (1301) yılında Mevlânâ'nın *Mesnevî'si*, yani remel bahrinin fâilâtün fâilâtün fâilün (fâilât) vezninde ve ilk mesnevide olduğu gibi nazım ve nesir olarak kaleme alınmıştır. Telif sebebinin anlatıldığı bir mukaddime ve 105 makaleden oluşmaktadır. 8077 beyittir. Farsçanın yanında, 162 Türkçe, 36 Arapça ve 22 Rumca beyit vardır.

Geniş bilgi için bkz. İkinci Bölüm: Rebâbnâme'nin İncelenmesi.

4. İntihânâme

Sultan Veled'in üçüncü ve son mesnevisidir; bu nedenle esere bu ad verilmiştir. *Rebâbnâme* gibi, remel bahrinin fâilâtün fâilâtün fâilün (fâilât) vezninde, 700-712 (1300-1312) yılları arasında, yine ilk iki mesnevi gibi nazım ve nesir olarak kaleme alınmıştır.

İntihânâme, baştan sona Farsçadır; diğer mesnevilerdeki gibi Arapça, Türkçe ve Rumca şiirler yoktur. İstanbul Üniversitesi Farsça Yazmalar Bölümü, 1009 numaralı yazmaya göre, telif sebebinin anlatıldığı mukaddimeyle birlikte 121 makaleden oluşmaktadır. 8313 beyittir. Muhammed Ali-yi Hızânedârî tarafından yayımlanmış olan çalışmaya göre ise (Tahran 1374 hş.) mukaddimeyle birlikte 111 makale ve 7083 beyittir.

Sultan Veled, kitabın mukaddimesinde¹ *Kur'an*'da çeşitli ibareler ve türlü misallerle öğütler verildiğini ve tekrar edildiğini; ondaki hikmetin ise insanoğlu üzerinde gaflet ve unutkanlığın ağır bastığı; nefis ve şeytanın her an onları aldatıp cehennem gibi olan dünyayı onlara sihirle cennet gibi gösterdikleri ve Hak Taâlâ'nın da son derece merhametinden dolayı insanlar aldanmasınlar, bu dünyadan kendilerini kurtarmada çaba sarfetsinler ve kendisine itaat etsinler diye bir manayı bin ibarede getirmiş olduğunu belirttikten sonra; buna uygun olarak vaaz ve nasihati tekrar ettiğini anlatır ve devamla, birinci kitapta, Mevlânâ ve onun seçkin arkadaşlarının hayat hikâyeleri ve diğer özelliklerinin anlatıldığını; bu anlatımlar içerisinde tarikatın gereği olan şeylerin de söylendiğini; ikinci kitapta ise, Mevlânâ'nın *Mesnevî*'si vezninde yazılması yanında orada da tarikatın gereği olan aynı hususların tekrar edildiğini söyler ve “İnsanlar nefis ve şeytanın hilelerine kulak verdikleri sürece biz de -Kur'an'da olduğu gibi- vaaz ve nasihatte bulunacağız.” diyerek bu mesneviyi bu amaç doğrultusunda yazdığını belirtir.

Eserin 222. vараğındaki başlıkta,² telif sebebi olarak mesnevinin ilk iki kitabı tamamlandığında, “Sessizlik âlemine girmiş ve iç âlemlerle meşgul ol-maktaydım” dedikten sonra, bu meşguliyeti sırasında Hak'tan, “Öğüt ve nasihatle meşgul ol, zira sessizlik âleminde istemekte olduğun şey, beyanla ve sözle hâsıl olur; çünkü insanların en hayırlısı insanlara faydalı olandır.” diye bir ilham geldiğini ve Hak Taâlâ'nın bu emrini yerine getirmek için üçüncü kitabı yazdığını söyler. Devamla “Çünkü üçüncüde olgunluk vardır” deyip Peygamberimizin abdest hadisini de örnek getirerek, ilk iki mesnevide insanların, Hak Taâlâ'nın emrine ve elçisinin sünnetine uygun olarak, yasaklardan kaçınmaları, tövbe ve ibadetle meşgul olmaları için, Kur'an'ın ışığında öğüt-lerde bulunduğunu ve neticede, Peygamberimizin hadisi doğrultusunda aynı hususları tekrar ettiğini anlatır.

İntihânâme'de, yukarıda da söylendiği gibi tarikatın gereği olan şeylerin anlatılması yanında, Mevlânâ ve Mevlevîlikle ilgili olarak Mevlânâ'nın Şems'e bağlanmadan önceki durumu, yaşantısı ve diğer özellikleri ile Şems'e

1 Sultan Veled, *İntihânâme*, vr. 221a.

2 Sultan Veled, *İntihânâme*, vr. 222ab.

bağlanması ve Şems'in, daha önce hiç sema yapmamış olan Mevlânâ'yı sema başlatması; semain bütün müritler tarafından yapılması ve sema ile ilgili birtakım anlatımlar da vardır.¹

İntihânâme, Muhammed Ali-yi Hızânedârlu tarafından yayımlanmıştır (*İntihânâme-i Sultan Veled*, Tahran 1374 hş.). Niğdeli Hakkı Eroğlu tarafından Türkçeye çevrilmiş (1942) ve bu çeviri, Hülya Küçük tarafından neşredilmiştir (*Küpten Sızan Sırlar, İntihâ-Name-i Sultan Veled*, çev. Hakkı Eroğlu, yayına haz. Hülya Küçük, İstanbul 2010).

5. Maârif

Sultan Veled'in mensur tek eseridir. 56 bölümden oluşmaktadır. Son derece sade ve açıktır, konuşma diliyle yazılmıştır. Konular, bir nevi mesnevilerdeki konuların tekrarı olup tevhide, tasavvufa, tarikata ve şeriata ait konular, her bölümde ayet ve hadislerin yanında, tazminlerle ve Sultan Veled'in kendi ürünü beyitlerle süslenerek işlenmiştir.

Maârif, önce taş basma şeklinde Mevlânâ'nın olduğu sanılıp *Fihî Mâ Fihî*'nin ikinci cildi olarak Hâc Şeyh Abdullah-i Hâyirî'nin mukaddimesiyle basılmış (Tahran 1334 hş), daha sonra ise Necîb Mâyil-i Herevî tarafından *Ma'ârif-i Sultan Veled* (Tahran 1367, 1377 hş.) adıyla yayımlanmıştır. Eser, Meliha Ülker Tarıkahya (Anbarcıoğlu) tarafından yazma nüshadan Türkçeye çevrilerek, Millî Eğitim Bakanlığı, Şark İslâm Klasikleri serisinde dört defa basılmıştır (Ankara 1949, 1966, 1974; İstanbul 1985). Ayrıca Hülya Küçük tarafından *Sultan Veled ve Maârif'i* (Konya 2005) adıyla neşredilmiştir. Eva de Vitray-Meyerovitch tarafından da Fransızcaya çevrilip yayımlanmıştır (Paris 1982).

Sultan Veled, *Maârif*'ini örneğin *Velednâme*'si gibi belirli bir süre içinde bitirmemiştir. Bu, muhtelif tarihlerde kendisine sorulan sorulara verdiği cevapları tespit ve özellikle telkin etmek istediği fikirleri de bunlara eklemek suretiyle yani parça parça yazılarak meydana getirilmiştir.²

1 Sultan Veled, *İntihânâme*, vr. 282b; geniş bilgi için bkz. Değirmençay, Veyis, "İntihaname Mesnevisi'nde Mevlânâ ve Mevlevilikle İlgili Anlatımlar", *Yedi İklim*, İstanbul, Nisan (Mart) 1997, S. 84, s. 53-58.

2 Sultan Veled, *Maârif* (trc. Meliha Ülker Tarıkahya (Anbarcıoğlu), İstanbul 1985, Meliha Ülker Tarıkahya'nın yazdığı önsöz.

Sultan Veled'e Atfedilen Diğer Eserler

Sultan Veled'in Hanefî bilgini Nasreddin Ebu'l-Kâsım Muhammed'in fıkha dair, *Nâfi'un fi'l-Furû'* adlı kitabını şerh edip nazmettiğini Kâtip Çelebi haber vermektedir. Mevlevî kaynaklarında bulunmayan bu kitaba ek olarak Abdülbâki Gölpınarlı'nın kaynağını vermediği beyanına göre, *Işknâme*, *Tıraşnâme* ve *Risâle-i İtikad* gibi uydurma eserler de Sultan Veled'e atfedilmiştir. Bunlardan başka Türkiye kütüphaneleri kataloglarında Sultan Veled'e isnat edilen, ancak Mevlevî kaynaklarında geçmeyen ve ona aidiyeti kesin olmayan, *Manzûme-i Sıyâmiyye*, *Hâşiye 'alâ Şerh-i İsağoci*, *Der Ma'rifet-i Âfâk-ı Enfûs*, *Risâle der Beyân-ı Hikâyet-i Müteferrika*, *Risâle-i İnşâ*, *Eş'âr*, *Gazeliyyât* gibi eserler de vardır.

Türkçe ve Rumca Şiirleri Üzerinde Yapılan Çalışmalar

Sultan Veled'in divanı ile *Velednâme* ve özellikle *Rebâbnâme* mesnevilerindeki Türkçe beyitler üzerinde birçok çalışmalar yapılmıştır. Bunların en önemlileri, Veled Çelebi'nin topladığı ve Kilisli Rifat'ın tashih ettiği ve İstanbul'da 1341 (1925) yılında neşredilen *Divan-ı Türki-yi Sultan Veled* ve Mecdu Mansuroğlu'nun İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi'nde doktora çalışması yaptığı ve İstanbul'da 1958'de yayınlanan *Sultan Veled'in Türkçe Manzumeleri* adlı çalışmasıdır. Sadece *Rebâbnâme*'nin Türkçe beyitleri üzerinde ise J. W. Hammer, M. Vickerhauser, Fleischer, W. Rodloff, F. Bernhauer, C. Salemann, İ. Kunos, J. Tury, Smirnov gibi Batılı şarkiyatçılar¹ çalışmalarda bulunmuşlardır. *Rebâbnâme*'nin Rumca beyitleri üzerinde de Vambéry², C. Saleman, J. V. Hammer, G. Meyer³ ve Dedes⁴ çalışmalar yapmışlardır.

Dedes, hem *Divan*'da hem de *Velednâme* ve *Rebâbnâme* mesnevilerindeki Rumca beyitler üzerinde bir çalışma yapmış, hem Fars alfabesinde hem de Yunan alfabesinde yazıp İngilizceye de çevirerek yayımlamıştır ["Greek Verses of Rumi&Sultan Walad", 1993 (<https://www.opoudjis.net/Play/rumiwalad.html>), 08.05.2022'den nakil]].

1 Mansuroğlu, *Sultan Veled'in Türkçe Manzumeleri*, s. 4-6; Pekolcay, Neclâ, *İslâmî Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1967, s. 113-114; Yazıcı, Tahsin, "Sultan Veled", *İA.*, XI, 31.

2 Gibb, *a.g.e.*, I, 152.

3 Mansuroğlu, *Sultan Veled'in Türkçe Manzumeleri*, s. 5-9.

4 ["Greek Verses of Rumi&Sultan Walad", 1993 (<https://www.opoudjis.net/Play/rumiwalad.html>), 08.05.2022'den nakil]].

İKİNCİ BÖLÜM

REBÂBNÂME'NİN İNCELENMESİ

Rebâbnâme

Sultan Veled, ikinci mesnevisi *Rebâbnâme*'nin dibacesinde esere “*Mesnevî-i Ma'nevî*”¹ diye başlar; ancak bu adı verip vermediği belli değildir. Fakat sonraları “Rebabın ağlayıp inlemesinden aşka ait yüzlerce çeşit nükteler dinleyin.”² beytiyle başladığı ve rebap üzerine kurulduğu için *Rebâbnâme* adıyla anılmıştır.

Sultan Veled, dibacede³ eserin telif sebebi olarak ilk mesnevisi *Velednâme*'yi yazdıktan sonra gönül ehlinde bir büyüğün inancı dolayısıyla, “Hace Senâî'nin *İlâhînâme*'sinin vezniyle bir kitap yazdınız. Mevlânâ'nın *Mesnevî*'si vezniyle okumaya alışmış bulunan ve bu veznin mizaçlarına yerleşmiş olduğu dostların hatırlarını gözetmek için de bir başka kitap yazmanız ümit edilir; zira söylemiş olduğunuz her nazım Mevlânâ'ya benzer ve onu takip eder; hem de bu vezin üzere bir kitap yapmak daha uygun olur.” diye dilekte bulunmasının neden olduğunu söyler. Ayrıca rebabın, Hz. Mevlânâ'ya özgü bir çalgı olduğu, ona tabi olma ve ona benzemenin orada daha güzel ve daha mükemmel olacağı gözetildiğinden bu mesnevinin, rebapla başladığını ve onun üzerine kurulduğunu anlatır. Sultan Veled, devamla Hz. Mevlânâ'nın, “Ney, sazlığından ve dostlarından ayrılması ve uzaklaşması nedeniyle ve gurbette ayrılıktan dolayı inler.” dediğini; ancak neyde feryat figanın ve inlemenin fazla olmadığını; rebapta inleme ve ayrılıkların çok olduğunu; çünkü onun olduğu şeylerin her birinin deri, kıl, demir ve odun gibi kendi vatanından ve cinsinden ayrılmış garipler olduğunu; bu nedenle de inleme ve feryadın rebapta daha fazla bulunduğunu bildirir ve “Neyden ve rebaptan, ayrılıktan inlerler diye söylenenlerin hepsi istiare ve mecazdır; gerçekte onların feryat figan etmeleri, eskiden Hakk'ın ilmi dâhilinde bulunmuş oldukları halde, şimdi şekle bürünmüş olarak Yaradan'ın vuslat manasından yaratık suretiyle ayrı düşmüş olmalarından dolayıdır; şimdi ise o ilk vuslatı ve birlikteliği istemekte ve aramaktadırlar; ancak bu da istiaredir.” der.

1 *Rebâbnâme (metin)*, s. 119.

2 *Rebâbnâme (metin)*, s. 125.

3 *Rebâbnâme (metin)*, s. 119.

Rebâbnâme, 700 yılı Şaban (1301 Nisan) ayının başında yazılmaya başlanmış ve aynı yılın Zilhicce (Ağustos) ayında yani beş ayda tamamlanmıştır.¹

Rebâbnâme, ilk mesnevîde olduğu gibi nesir ve nazım olarak yazılmıştır. Nesri, dibace ve başlıklarda görülen ve hepsi Sultan Veled'in kendi sözleri olan cümlelerdir. Nazımda anlatılmak istenen konular, bu başlıklarda özetlenmiştir. Bunlar, genelde sade, akıcı ve basittir. Celâl Hümâî'nin *Velednâme*'nin nesri için söylediği, "... Yedinci asır Farsça nesirde kullanılan çeşitli üsluplar ve metodlar hakkında araştırma yapmak için herbiri seçkin üsluba sahip olan Şeyh Sa'dî'nin *Gülistân*'ı, Cüveynî'nin *Cihânguşây*'ı, Attâr'ın *Tezkiretu'l-Evliyâ*'sı, Avfî'nin *Cevâmi'u'l-Hikâyât* ve *Lubâbu'l-Elbâb*'ı, Şems-i Kays-ı Râzî'nin *el-Mu'cem fi Me'âyiri Eş'âri'l-Acem*'i, Necmuddin Dâye'nin *Mirsâdu'l-İbâd*'ı ve diğerlerine olduğu gibi *Velednâme*'nin nesir örneklerine de bakmak ve onu da göz önüne almak gerekir."² şeklindeki ifadelerinin aynısı bu eserin nesirleri için de söylenebilir. Üstelik bunun nesirleri, *Velednâme*'nin nesirlerinden nispeten daha fazla, daha çok ve daha muhtevalıdır. Nesirler, telif sebebinin anlatıldığı bir mukaddime ve 105 makaleden oluşmaktadır. Manzum kısım ise yaklaşık 8077 beyittir. Bunlar içerisinde Farsçası kadar mükemmel olmamakla birlikte 162 Türkçe, 36 Arapça ve 22 de Rumca beyit vardır.³ Nazmı, birtakım vezin ve kafiye kusurları olmakla birlikte son derece sade, akıcı, basittir. Dili, halk dilidir.

Son derece hacimli bir eser olan *Rebâbnâme*'nin beş aydan daha az bir zaman zarfında hem de belli kurallara bağlı kalarak, mesleği şairlik olmayan biri tarafından bitirilmiş olması şayanıdikkattir; zira Sultan Veled, şiir anlayışında da ifade edildiği gibi kendisini diğer şairlerden ayırır ve şiirin, kendisi için övünülecek bir şey olmadığını; hayatta asıl olanın, ölçülü şiir söylemek değil; bilakis kişinin ne, nasıl ve kim olduğunun ortaya çıkması için, kendisini ölçmesi ve değerlendirmesi olduğunu söyler.⁴

1 *Rebâbnâme (metin)*, s. 1270-1271. (Bu beyitler, A nüshasında haşiyede olduğu ve muahhar nüshalardan sadece C nüshasında bulunduğu için dipnotta yazılmıştır).

2 Sultan Veled, *Velednâme* (mukaddime: Celâl Hümâî), s. 32-33.

3 Bkz. *Rebâbnâme*'deki Türkçe beyitler için bkz. *Rebâbnâme (metin)*, s. 1201-1221; Arapça beyitler, s. 167-169 (6 b.), s. 1091 (8 b.), s. 1197 (9 b); Rumca beyitler: s. 1185-1189.

4 Bkz. [Sultan Veled'in] Şiir Anlayışı, s. 57-59.

Sultan Veled'in üçüncü mesnevisi *İntihânâme*'nin dibacesinde,¹ "İlk iki mesnevîde, insanların Hak Teâlâ'nın emrine ve elçisinin sünnetine uygun olarak, yasaklardan kaçınmaları, tövbe ve ibadetle meşgul olmaları için, öğütlerde, *Kur'an*'ın ışığında çeşitli ibareler ve misaller söylendi." ve yine aynı eserin 222. varâğındaki başlığında, "İkinci kitapta, tarikatın gereği olan hususlar tekrar edildi."² ve "İçinde Hakk'ın sırlarının anlatılmış olduğu bu mesnevi bediî bir cevherdir; onda boş şeyler yoktur."³ sözleriyle de ifade ettiği gibi *Rebâbnâme*'de insanların Hak Teâlâ'nın emrine ve elçisinin sünnetine uygun olarak yaşamaları için öğütler verilmiş; *Kur'an*'ın ışığında çeşitli ibareler ve misaller getirilmiş ve tarikatın gereği olan hususlar tekrar edilmiştir. Bu bahisler içerisinde birçok ayet ve hadisten iktibasta bulunulmuş ve manaları, ne anlatmak istedikleri, geniş açıklamalarla verilmiştir. Türkçe ve Arapça beyitlerde de aynı hususlar tekrar edilmiş olup nispeten Türkçe beyitlerde, Arapça beyitlere oranla biraz daha fazla konu işlenmiş; ayrıca Mevlânâ'nın ve Şems'in övgüsüne de yer verilmiştir.

Rebâbnâme; tenkitli metni kurularak önce F. Wilhelm Radloff (St. Petersburg 1889) daha sonra Ali Sultânî Gird Ferâmerzî tarafından yayımlanmıştır (*Rebâbnâme ez Sultan Veled, Ferzend-i Mevlânâ Celâleddin-i Mevlevî*, Tahran 1359 ve 1377 hş.). Niğdeli Hakkı Eroğlu tarafından eski harflerle Türkçeye çevrilmiş (1945) ve bu çeviri Amber Güneysel ve İsmail Koçak tarafından yeni harflere aktarılarak yayımlanmıştır [*Sultan Veled, Rebâbnâme* (çev. Niğdeli Hakkı Eroğlu), İstanbul 2011).

Vezni

Rebâbnâme, telif sebebinde de ifade edildiği gibi Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinin vezniyle yani remel bahrinin müseddes-i mahzûf (fâilâtün, fâilâtün, fâilün) ve müseddes-i maksûr (fâilâtün, fâilâtün, fâilât) vezinlerinde yazılmıştır:

a) Müseddes-i mahzûf:⁴

با فغان و نوحه گوید دایما
ای خدا و ای خدا و ای خدا

1 Sultan Veled, *İntihânâme*, vr. 221a.

2 Sultan Veled, *İntihânâme*, vr. 222a-b.

3 *Rebâbnâme (metin)*, s. 1201 (B. 7).

4 *Rebâbnâme (metin)*, s. 125 (B. 3).

b) Müseddes-i maksûr:¹

بشنوید از ناله و بانگِ رباب
نکته‌های عشق در هر گونه باب

Rebâbnâme'nin vezni, imale ve zihaf lar dışında mükemmeldir; bunlarda ya Arapça cümlelerde ve beyitlerde ya da ayet ve hadis iktibaslarındadır. Bazen Farsça kelimelerde de azımsanmayacak ölçüde imale ve zihaf lar yapılmıştır:

Bunlardan imâle ve zihafa birkaç örnek:

در همه تأثیرها بنهاده‌ای
هر یکی را کار و باری داده‌ای
صد هزاران این چنین تسبیحها
می سزاید گاه ناله در نوا

İlk beytin ilk mısraında همه kelimesinin ikinci hecesi ve ikinci beytin ikinci mısraındaki ناله kelimesinin ikinci hecesi kısa hece iken imale yapılmış ve uzun okunmuştur.²

Arapça cümle veya beyitlerden iki örnek:

كُنْتُ كَنَزًا كَفْتُ مَخْفِيًّا خَدَا
هَمْ فَاحْبَبْتُ بِأَنْ أَعْرِفَ بِهِ مَا
جِنْسُ شَيْءٍ يَعْرِفُ الْجِنْسَ مُبِينٍ
لَيْسَ لِلْكَفَّارِ نُورٌ الْمُسْلِمِينَ

İlk beytin³ ikinci mısraında فَاحْبَبْتُ (fe-ahbebtü) kelimesinin (te) hecesinde imâle yapılmış ve açık hece olduğu halde kapalı, bir başka deyişle kısa hece iken uzun okunmuştur. Yine aynı mısraın أَعْرِفَ (u'rafe) kelimesi, vezin açısından (u'raf) olması gerektiğinden (u'rafe) değil de (u'raf) şeklinde okunarak zihaf yapılmıştır.

1 *Rebâbnâme (metin)*, s. 125 (B. 2).

2 *Rebâbnâme (metin)*, s. 127 (B. 6).

3 *Rebâbnâme (metin)*, s. 135 (B. 12).

İkinci beyit¹ Arapça olup birinci mısra الجِنْسِ (el-cinse) kelimesinin üçüncü hecesi (se) kısa iken uzun okunmuş ve imale yapılmıştır.

این فزون باشد از آن که شنوده‌ای
 چون بدانی تو که در چی بوده‌ای
 در نُبئی فرمود یَعْرِفُونَهُ
 جمله دانسته که هست او خاصِ هو
 زین سبب فرمود حق با مصطفی
 مَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ اِیْ کِیَا
 چون نباشد شاهزاده و نازنین
 بل دروغ است آن و هست این راستین

Bu beyitlerden birinci beytin² که شنوده‌ای (ki-şnûdeî) ve dördüncü³ beytin نازنین و شاهزاده (şâhzâdev nâznîn) kelimelerinde zihaf ve ikinci beytin⁴ ilk mısraındaki یَعْرِفُونَهُ (ya'rîfûnehû) ve üçüncü beytin⁵ ikinci mısrasında ilk رَمَيْتَ (rameyte) kelimesinde imâle yapılmış, ikinci رَمَيْتَ kelimesiyle sonraki ای (ey) kelimesi arasında ise hemzenin hazfi kuralı uygulanmıştır.

Vezin açısından söylenecek bir diğer husus da bazı beyitlerde, ha-yı mahfî ile biten kelimelerin tamlamalarda tamlanan olduklarında, iki kısa hece iken bir uzun hece olarak okunmasıdır. Örnek:

با فسون و سحرها خود را جوان
 می‌نماید این عجزهٔ مکردان

Bu beytin⁶ ikinci mısrasında عجزهٔ مکردان (acûze) kelimesi (mekrdân) ibaresiyle acûzê-i mekrdân şeklinde tamlama yapılmıştır; ancak buna göre ölçünün, kural icabı (fâilâtün, - v - v v, fâilün) olması gerekirken, vezin nedeniyle, tamlama “i”si ölçüden sayılmayarak, “ey” yani acûzêy mekrdân şeklinde okunarak fâilâtün, fâilâtün, fâilün veznine dönüştürülmüştür. Şeyh Gâlib, bu şekle yani iki kısa heceyi bir uzun hece şeklinde okumaya mesne-

1 *Rebâbnâme (metin)*, s. 1093 (B. 2).

2 *Rebâbnâme (metin)*, s. 325 (B. 5).

3 *Rebâbnâme (metin)*, s. 875 (B. 14).

4 *Rebâbnâme (metin)*, s. 737 (B. 5).

5 *Rebâbnâme (metin)*, s. 379 (B. 11).

6 *Rebâbnâme (metin)*, s. 153 (B. 12).

vihanların iskât-ı izâfe, bazılarının ise terk-i izâfe adını verdiklerini, ancak bunun yanlış olduğunu belirterek “Bu gibi yerlerde hemzeyi imale ile ‘ya’ tevellüd ettirip, sonra vasile vezin selis olur.” demektedir.¹ Ahmed Ateş de bu hususta, “Vezin gereği bu tamlama ‘i’si sayılmaz ve ‘ey’ şeklinde bir diftong olur ve *acûzey mekrdân* şeklinde okunur.”² der ve Şeyh Gâlib’in görüşünü farklı bir ifadeyle dile getirmiş olur.

Sultan Veled, eserinde bu kullanımı çok yapmıştır.³ Bunlardan iki örnek:

مرده جان گردد ازو زندهٔ ابد
بی خرد را در زمان بخشد خرد
بودنت مأمور سجدهٔ معنویست
این نداند آنکه از معنی غویست

Bunlardan birinci beytin⁴ ilk mısraındaki ابد زندهٔ ابد (zinde-i ebed) ve ikinci beytin⁵ yine ilk mısraındaki سجدهٔ معنویست (secde-i ma’nevîst) tamlamaları, vezin gereği “zindey ebed” ve “secdey ma’nevîst” şeklinde okunmuştur.

Şair, bazen uzun sesliden sonraki sakin nun harfinin taktiini tek uzun hece iken birbuçuk hece olarak değerlendirmiştir. İki örnek:

زآنکه از حق چون الست آمد ندی
جانها در حال گفتندش بلی

Bu beytin⁶ ikinci mısraındaki *canhâ* جانها kelimesinde can hecesi tek uzun hece olması gerekirken yani Fars şiirinde uzun sesliden sonraki sakin nun harfinin taktii ’an- ile biten hecelerdeki gibi tek uzun hece sayılırken⁷ birbuçuk hece kabul edilmiş ve ’aan şeklinde okunmuştur.

نور خور یک باشد اندر خانها
همچنانک اندر قوالب جانها

1 Şeyh Galip, *Şerh-i Cezâire-i Mesnevî* (İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, no:183), vr. 34a.

2 Ateş, Ahmet ve Tarzî, Abdulvehhâb, *Farsça Grameri*, İstanbul 1982, s. 63.

3 *Rebâbnâme (metin)*, s. 215 (B. 3), 333 (B. 2), 339 (B. 10), 399 (B. 3), 423 (B. 13), 475 (B. 9, 15), 487 (B. 4), 497 (B. 3), 591 (B. 2), 593 (B. 5), 613 (B. 12), 617 (B. 13), 641 (B. 7), 667 (B. 2), 671 (B. 13), 723 (B. 14), 779 (B. 13), 781 (B. 10), 783 (B. 2), 825 (B. 6), 835 (B. 7), 877 (B. 2), 899 (B. 10), 993 (B. 5), 1049 (B. 12), 1077 (B. 1), 1087 (B. 5), 1143 (B. 2), 1249 (B. 15), 1257 (B. 5).

4 *Rebâbnâme (metin)*, s. 229 (B. 16).

5 *Rebâbnâme (metin)*, s. 257 (B. 11).

6 *Rebâbnâme (metin)*, s. 249 (B. 15).

7 Değirmençay, Veyis, *Farsça Arüz ve Kafîye*, Erzurum 2005, s. 11.

Bu beytin¹ ikinci mısraındaki canhâ kelimesinin ilk hecesi can, tek uzun hece iken birbuçuk hece kabul edilmiş ve caan şeklinde okunmuştur. Ayrıca ilk mısradaki hânehâ خانها kelimesi de ikinci mısradaki canhâ جانها kelimesiyle aynı kafiye yapmak için hânâ şeklinde okunmuştur.

Şair, ayrıca Arapça olup üzerinde şedde işareti olan heceleri birbuçuk hece olarak okumuştur.

زحمتِ بی حدِّ را رحمت شناخت
اینچنین بازی قدر با روح باخت

Bu beyitte² ilk mısradaki bî-hadd بی حدّ kelimesinin son hecesi hadd birbuçuk hece olarak değerlendirilmiştir.

Kafiyesi

Sultan Veled, vezinde olduğu gibi kafiye ve kafiye kurallarına da birkaç istisna haricinde tam olarak riayet etmiştir. Bunlar:

1) Ridf-i aslînin ihlali veya sinad kusuru:

از بناگوش امر را دارند پاس
زو بودشان هم رجا هم امن و یاس

Bu beyitte,³ ridf-i aslî, birinci mısradaki elif “پاس” (pâs), ikinci mısradaki ise hemze “أ” (ye’s) ile yapılmış ve kural ihlal edilmiştir; zira ridf-i aslîde kural, revî harfinden önce sadece med harflerinin gelmesidir.

2) Kayd harfinin ihlali ya da ikva kusuru:

Eserde en çok bu kural ihlal edilmiştir.⁴ Bunlardan birkaç örnek:

پیش شیرینیش شیرینهاست تلخ
همچو پیش دودِ عودی دودِ مَرخ

Bu beyitte,⁵ kayd harfleri her iki mısradaki da aynı olması gerekirken,

1 *Rebâbnâme (metin)*, s. 875 (B. 9). Başka örnekler için bkz. *Rebâbnâme (metin)*, s. 251 (B. 3-4), 307 (B. 11, 15), 311 (B. 1, 2, 6, 10), 321 (B. 7, 16), 405 (B. 6), 409 (B. 1), 781 (B. 11), 845 (B. 6), 1237 (B. 8).

2 *Rebâbnâme (metin)*, s. 291 (B. 3). Başka örnekler için bkz. *Rebâbnâme (metin)*, s. 341 (B. 11), 549 (B. 8).

3 *Rebâbnâme (metin)*, s. 215 (B. 13).

4 *Rebâbnâme (metin)*, s. 295 (B. 4), 307 (B. 11), 497 (B. 10), 499 (B. 1), 579 (B. 7), 657 (B. 1), 659 (B. 7), 673 (B. 4), 737 (B. 8), 999 (B. 3), 1013 (B. 9), 1113 (B. 13).

5 *Rebâbnâme (metin)*, s. 341 (B. 17).

birinci mısırada lam “ل” harfli kelime تلخ (telḥ), ikinci mısırada ise ra “ر” harfli kelime مَرخ (merḥ) getirilmiş ve kural ihlal edilmiştir.

بود حمّالش پدر در وقت عجز
گشت او حمّال خود چون گشت کبز

Bu beyitte ise¹ kayd harflerinin her ikisi de aynı olması gerekirken, birinci mısırada “c” عجز (ac̣z), ikinci mısırada ise, “b” کبز (kebz) harfli kelime getirilmiştir.

هیچ اندر علم یزدان بحث نیست
چون ز خود مُردی از آن پس بعث نیست

Bu beyitte² نیست (nîst) kelimeleri redif olup kayd harfleri, birinci mısırada ha “ح” بحث (bahṣ), ikinci mısırada ayn “ع” بعث (ba‘ṣ) harfleri olmuş ve yine kural ihlal edilmiştir.

Kafiyenin darlığı zaruretinde iki harfin mahrecinin yakınlığını gözetmek koşuluyla cevaz verilen kayd kuralı da eserde birkaç yerde uygulanmıştır.

Bunlardan birkaç örnek:

اینچنین کس را مگر با سحر، او
می کند بر خویشتن پُر مهر، او

Bu beyitte,³ او (û) kelimeleri redif olup, mahreçleri yakın olan ha “ح” سحر (siḥr) ve he “ه” مهر (mih̄r) harfleri kayd yapılmıştır.

پس خلاصه دُر بُوَد در بحرِها
ز آنک از آن گیرند شاهان بهرِها

Bu beyitte,⁴ ها (hâ) kelimeleri redif olup, aynı mahreçli ha “ح” باهر (bah̄r) ve he “ه” بهر (behr) harfleri kayd yapılmıştır.

هم خدا از انبیا ز آن فخر کرد
کز یم خود جمله را چون نهر کرد

1 *Rebâbnâme (metin)*, s. 375 (B. 10).

2 *Rebâbnâme (metin)*, s. 475 (B. 14).

3 *Rebâbnâme (metin)*, s. 449 (B. 17).

4 *Rebâbnâme (metin)*, s. 879 (B. 3).

Yine bu beyitte,¹ کرد (kerd) kelimeleri redif olup aynı mahreçli خا خ (faḥr) ve he نهر (nehr) harfleri kayd yapılmıştır.

Şair, bazen ha-yi resmiye ile biten kelimeleri kafiye gereği ha-yi resmiye yokmuş gibi okuyarak kafiye kusuru işlemiştir. İki örnek:

نور خور یک باشد اندر خانها
همچنانک اندر قوالب جانها

Bu beytin² ilk mısraındaki hânehâ خانها kelimesini ikinci mısradaki cân-hâ جانها kelimesine kafiye yapmak için hân-hâ şeklinde okumuştur.

امر آمد کاهبطوا ای جانها
زینچنین ایوان و زین کاشانها

Bu beytin³ ikinci mısraındaki kâşânehâ کاشانها kelimesini ilk mısradaki cân-hâ جانها kelimesine kafiye yapmak için kâşânhâ şeklinde okumuştur.

Konuları

Rebâbnâme'deki konular, başlıklarda özetlenmiş olduğu şekliyle şunlardan ibarettir:

Telif sebebi. (s. 118)

Yerde ve gökteki her zerre, her şey, Hakk'ı tespih eder. (s. 122)

Bütün eşya, Hakk'ın nuruyla doludur. (s. 122)

Var olan her şey aşktır; bütün âlem aşktan var olmuştur. (s. 122)

Aşk, bir yönden şükürü bir yönden de şikâyeti gerektirir. (s. 138)

Aşk âleminde kelimelere sığmayan sözler ve sırlar vardır. (s. 140)

Âdemoğlu yokluk âleminde varlık âlemine gelinceye kadar çok sayıda çeşitli menzillerden geçer. (s. 148)

Rebâbnâmın sesi aynıdır, bir sestir; ama o bir sestten herkes kendi gam hikâyesini anlar. (s. 156)

Peygamberler ve veliler, Allah'ı, eserleri aracılığı olmadan Allah'la tanımış ve o tecellide yok olmuşlardır. (s. 158)

1 *Rebâbnâme (metin)*, s. 1129 (B. 1).

2 *Rebâbnâme (metin)*, s. 875 (B. 9).

3 *Rebâbnâme (metin)*, s. 307 (B. 11). Başka örnekler için bkz. *Rebâbnâme (metin)*, s. 311 (B. 11), s. 409 (B. 2), s. 781 (B. 11), s. 1237 (B. 8).

Havanın ve sözün aslı sudur, sonunda yine su olacaktır. (s. 164)

Bu dünyada Hak Teâlâ'yı bulmak mümkün değildir. (s. 164)

“İnsanların cisimleri farklıdır; fakat ruh birdir.” sözü yanlıştır; farklılık ruhlardadır. (s. 170)

Hız. Peygamber'in -selam üzerine olsun- “Ustur zehâbeke ve zehebeke ve mezhebeke.” *Gittiğin yolu (yolculuğunu), altınını ve mezhebini gizle* hadisinin anlamı. (s. 172)

“İnnallâhe Teâlâ lâ yenzuru ilâ suverikum ve lâ ilâ mâlikum ve lâkin yenzuru ilâ kulûbikum ve niyyâtikum.” *Allah Teâlâ sizin suretlerinize ve mallarınıza bakmaz, ancak kalplerinize ve niyetlerinize bakar* hadisinin anlamı. (s. 180)

Düşünce, amelden üstündür. (s. 186)

Sultan Veled'in ziyaretine gelen bir emirin övgüsünde mübalağa etmesi, bir müridin bu duruma itiraz etmesi ve ona verdiği cevabı. (s. 194)

“el-Mu'minu Mirâtu'l-mu'min.” *Mümin müminin aynasıdır* hadisinin manası. (s. 202)

İnsanın ruhu berrak su gibidir; düşünceler ise suyun üzerindeki çerçöp gibi. (s. 202)

Bu dünya, bazıları için rehberdir, bazıları için yol kesici. (s. 210)

Bu âlem, her şeyi Allah'tan bilenler için hidayet ve vuslattır, Allah'tan bilip görmeyenler içinse sapkınlıktır, ayrılıktır. (s. 218)

“Men ehabbe bi-kavmin fe-huve minhum.” *Kim bir kavmi severse, onlardan olur* hadisinin anlamı. (s. 222)

“El-cû'u ta'âm'ullâhi yuhyî bihi ebdâne's-sıddîkîn.” *Açlık, Allah'ın kendisiyle sıddıkların bedenlerine hayat verdiği yemeğidir* hadisinin anlamı hakkındadır. (s. 226)

“Hutvetâni ve kad vasale.” *[Allah'a giden yol] iki adımdır, işte vardı* hadisinin anlamı hakkındadır. (s. 226)

Velilere gelen, onların yoluna yardımcı olur, başkalarına ise perde ve engel olur. (s. 226)

Velilerin günahı ve kötülüğü, halkın ibadetinden ve iyiliğinden daha iyidir. (s. 236)

İnsanların nefislerindeki beyaz ve siyah devler. (s. 240)

“Elestu bi-rabbikum?” sualine ruhların Kâlû belâ” diye cevap vermele-riyle “belâ” yani *evet*’in anlamı. (s. 244)

Kur’an’ın her harfinde ve kelimesinde bir mana vardır. O manayı ancak Allah Teâlâ, veliler ve ilimlerde derinleşmiş olanlar bilir. (s. 252)

“Elif” Hak’tır, “bâ” ise akıl. Allah her şeyde vardır. “Huve’l-evvelu ve’l-â-hiru ve’z-zâhiru ve’l-bâtın.” ayetinin manası. (s. 252)

Kâmil kutup, bütün velilere çeşitli bağışlar verir ve hiç kimseden almaz. (s. 266)

Bütün veliler dereceleri ölçüsünde Hak’a kavuşurlar. (s. 266)

Âlemin ve insanın yaratılışı. Allah’ın emanetini göğe, yere, dağa, denizlere tevdi etmesi; onların yüklenmekten kaçınması, insanın o emaneti kabul etmesi. (s. 276)

Meleklerin âdemoğlunun yaratılışı konusunda Allah’a itirazda bulunmaları ve Hak Teâlâ’nın cevabı. (s. 286)

Ruhun, dünyaya gelince o güzel dünyayı unutmamasına ve o güzelliklerden hiç birini hatırlamamasına şaşırılmamalı. (s. 286)

“En-nâsu me’âdinun ke-me’âdini’z-zehebi ve’l-fiddati.” *İnsanlar, altın ve gümüş madenleri gibi madenlerdir* hadisinin anlamı. (s. 308)

Ruhlara, “Elestu bi-rabbikum?” hitabı gelince “Kâlû belâ” diye cevap verdiler. “Belâlar” yani *evet* sözleri lafız bakımından bir görünse de gerçekte bir değildi. (s. 308)

Eğlencenin, yiyip içmenin, zenginliğin, zevküsefanın ve mutluluğun aslı manadadır. (s. 318)

“Hubbu’l-vatani mine’l-îmân.” *Vatan sevgisi imandandır* hadisinin manası. (s. 318)

“Tûbâ limen kâne ‘akluhu emîran ve nefsuhi esîran ve veylun limen in’akese.” ve “Tûbâ limen kâne akluhu zekeran ve nefsuhi unşâ ve veylun limen in’akese.” *Aklı emir ve nefsi esir olana müjdeler olsun; bunun aksine olana yazıklar olsun. Aklı erkek ve nefsi dışı olana müjdeler olsun; bunun aksine olana yazıklar olsun* hadislerinin manası. (s. 326)

Allah yolu ve ibadet. (s. 326)

“Mûtû kable en temûtû.” *Ölmeden önce ölünüz* hadisinin anlamı. (s. 334)

Kişinin öğrenmediği ve bilmediği ilim, meslek ve sanat, önce kötü görünür. (s. 336)

Dünyanın ve âhiretin rahatı ve mutluluğu zahmetle müyesser olur. (s. 342)

Ölmeden önce ölenin vücudu Hakk'ın aleti olur. (s. 342)

“Lâ tu'tû'l-hikmete gayra ehlihâ fe-tazlimûhâ ve lâ temne'ûhâ 'an ehlihâ fe-tazlimûhum.” *Hikmeti ehlinden başkasına vermeyin, ona zulmetmiş olursunuz; ehlinden de esirgemeyin onlara zulmetmiş olursunuz* hadisinin izahı. (s. 348)

“Tefekkerû fi 'alâillâhi ve lâ tefekkerû fi zâtillâhi.” *Allah'ın nimetlerini düşünün, Allah'ın zatı hakkında düşünmeyin* hadisinin izahı (s. 360)

Hak Teâlâ'nın varlıklar üzerindeki tecellisi. (s. 362)

Âdemoğlunun tekâmül süreci. (s. 372)

Hak Teâlâ kendine âşıktır. Mansur'un “Ene'l-Hak” sözünü Hak Teâlâ söylemiştir. (s. 382)

Dünya çirkindir, ama nimetlerinin çeşniyle güzel görünür. (s. 386)

Mümin bir delikten iki kere ısırılmaz. (s. 390)

Dünyanın ve ahiretin güzellikleri birbirine benzemez. (s. 392)

Âdemoğlunun varlığı, iyiliğin ve kötülüğün mihengidir. (s. 400)

“Lev suvvira'l-aklu le-azleme's-şemse fi şu'â'i nûrihî ve lev suvvira'l-hamâkatu le-edâe'l-leylu ke's-şemsi fi mukâbelet-i zalâmihî.” *Eğer akıl şekle bürünseydi nurunun ışığıyla güneşi karartırdı ve eğer ahmaklık şekle bürünseydi, gece onun zulmeti karşısında güneş gibi parlardı* hadisinin manası. (s. 400)

İnsandaki şehvî güzellikler ve zevkler ateştedir ve ateşin aslı da cehennemdir. Her şey aslına döner. (s. 400)

Veliler kaplar gibidir; Tanrı aşkı, marifet ve rüyet ise [kapların içindeki] şarap gibi. (s. 410)

Kin beslemek, Hakk'ı ve hakikati görmeye engeldir. (s. 412)

Varlık ve benlik, kinlerin ve garazların kaynağıdır. (s. 418)

Ruhların mâna âleminde ve dünyadaki hayatı. (s. 424)

Velilerin sohbeti, kişiyi veli, eşkıyanın sohbeti eşkıya yapar. (s. 434)

Velilerin sohbeti, ibadetlerin en mükemmeli ve en faydalısıdır. (s. 434)

Adem yani yokluk iki türdür. (s. 464)

Ruhlar, elest âleminde saf hayat suyundan iciyorlardı. Kafir de Muslu-
man da o suya aşkırtılar. Gercekte ise hepsi Hakk'a aşkırtılar. (s. 464)

Hâl, üç çeşittir. (s. 470)

Rahatlık susmaktadır. (s. 486)

İnsan, Hakk'a gark olunca tamamen can olur. (s. 494)

Fakr (yokluk) ibareye sığmaz. (s. 494)

Bütün zıt şeyler, Hakk'a göre bir şeydirler. (s. 505)

Allah'ın zıddı yoktur. (s. 506)

Mizan temyizdir; göklerden, Arş'tan ve kürsiden daha yüksektir, bütün
varlıklardan daha üstündür. (s. 518)

Hak Teâlâ'nın kullarından uzak olması, cimriliğinden değil cömertliğin-
dendir. (s. 520)

Hak Teâlâ, halkı karanlıktan yarattı ve bu karanlık üzerine kendi nurun-
dan saçtı. (s. 532)

Hak Teâlâ, sayısız çeşitli eserleri yaratmıştır; ama hepsini bir görmeli. (s. 540)

İnsanda asıl olan cevheridir. (s. 540)

İnsanlar, dört kısımdır. (s. 544)

Yer ve gök küçük âlem, insan ise büyük âlemdir. (s. 564)

Hiçbir şey kul için makam ve büyüklük talep etmekten daha zararlı
değildir. (s. 564)

“Cezbetun min cezebâti'l-Hakkı hayrun min 'ibâdeti's-şekaleyn.”
*Hakk'ın cezbelelerinden bir cezbe, insanların ve cinlerin ibadetlerinden daha
hayırlıdır* hadisinin anlamı. (s. 574)

İstekler, meyiller ve muhabbetler aşkın parçalarıdır. (s. 576)

Aşksız iman lafzı ruhsuz beden gibidir. Asıl cemaat, zikri çok yapmaktır.
(s. 590)

Allah'ın adı, Allah'tan ayrı değildir. İsmi değeri müsemma iledir. (s. 602)

Peygamberler ve veliler, hepsi bir nurdurlar. (s. 618)

Kul ile Allah Teâlâ arasındaki perdeler mücahedeyle kaldırılabilir. (s. 630)

Koku, gözün görmesini sağlar, ışık verir. (s. 632)

Şeyhe bağlanmak büyük bir iştir. Hak Teâlâ'nın kendine bağışlamış olduğu onca azamete, peygamberliğe ve sayısız mucizeye rağmen Musa Hızır'a bağlanmak istedi. (s. 648)

Şeyhin sohbeti, salih amelden daha üstündür; insanı Allah'a daha çabuk, daha iyi ulaştırır. (s. 684)

Bu âlem, öbür âlemlerin yanında bir zerredir. (s. 698)

Hak Teâlâ'dan başka, hiçbir şeyi aramadıkça bulamazlar; fakat Hakk'ı bulmadıkça aramazlar. (s. 698)

Allah'a giden yolun sonu vardır; fakat menzilin sonu yoktur. (s. 708)

Mustafa -selam üzerine olsun- bir anda gökyüzüne nasıl çıkıyor? (s. 716)

Velilerin rahmeti, salıklere marifet bahşeder, onları kemâle erdendir. (s. 716)

İnsanın gözüne görünen her güzellik, onun içindeki güzelliştir. (s. 728)

Nefsinden ve benliğinden kurtulmanın yanında dünya ve ahiret aynıdır. (s. 730)

Peygamberlerin ve velilerin gösterdikleri mucize ve kerametler görenler için değil, körler içindir. (s. 730)

Yetenek, amelle fiile dökülmelidir. (s. 746)

Şeyh baş, müritlerse bedeninin diğer organları gibidir. (s. 756)

Cins, sayıdan dolayı iki olmaz. Müminler, bir vücut gibidirler. (s. 760)

Şeriatların farklılığı, peygamberlerin hasletlerinin farklılığa göredir. (s. 762)

İnsanlar iki çeşittir; bazıları, anadan doğma kördür, görmez bazıları ise görür. (s. 774)

Hakk'ın bağıışı ezeldir, kuluna olan inayetindedir. Amel ve ibadet bahanedir. (s. 788)

Talihli ve başarılı öğrenci hocanın aynı olur. (s. 800)

“Ed-dunya mezraatü'l-âhireti.” *Dünya, ahiretin tarlasıdır* hadisinin anlamı. (s. 808)

“Men tekaddeme ileyte bi-şibrin tekaddemtu ileyhi bi-zirâ‘ın ve men tekaddeme ileyte bi-zirâ‘ın tekaddemtu ileyhi bi-bâ‘ın ve men tekaddeme ileyte mâşiyen tekaddemtu ileyhi herveleten.” *Bana bir karış gelene ben bir arşın giderim; bana bir arşın gelene ben bir kulaç giderim, bana yürüyerek gelene ben koşarak giderim* hadisinin manası. (s. 808)

“Fe men ya‘mel mişkâle zerratin hayran yerah ve men ya‘mel mişkâle zerratin şerran yerah.” *Kim zerre kadar iyilik yapmışsa onu görür; kim de zerre kadar kötülük yapmışsa onu görür* ayetlerinin tefsiri. (s. 828)

Allah‘ın burada affettikleri öbür dünyada da affolunmuştur. (s. 828)

Velinin sözünde zahir ehlinin sözünde olmayan sırlar vardır. (s. 828)

Allah‘ın bazı velileri vardır; onları O‘ndan başkası bilemez. (s. 828)

Âşıkların yanında sıkıntı rahattır, rahat ise sıkıntı. (s. 838)

Kutub olan şeyh, yerde ve gökte Allah‘ın halifesidir. Hakk‘ın tecellisi önce onadır, sonra başkalarına. (s. 838)

Yakîn, kâmil şeyh; iyi ve doğru düşüncelerse onun müritleridir. Münkir bir kimse tövbe ettikten sonra şeyhlik yaparsa, müritlerini Hakk‘a daha çabuk kavuşturur. (s. 850)

Muhâl şeyler aklen muhaldir, ama hakikatte mümkündür. (s. 858)

İnsan Hakk‘ın aleti olunca, ondan gelen her hareketi ve işi Hak‘tan görmeli. (s. 864)

Bedenler, su küpleri gibidir. (s. 866)

Velilerin kerametlerinin niteliği ve çeşitleri. (s. 884)

Allah‘ı gören ve bilen, Allah‘ı bir görür ve bilir. Allah‘ı görmeyen ve bilmeyen ise O‘nu yüz binlerce [başka şey] görür ve bilir; fakat bilmez ki bu yüz binlercesi birdir. (s. 892)

Hakk‘ı görmenin sonu yoktur. Hakk‘ın tecellisi ve görülmesi her talibin liyakatine ve istidatına göredir. (s. 902)

Hak Teâlâ tamamen lutuf ve rahmettir; O‘nun kahrı da lütuftur. (s. 914)

Hak Teâlâ, cinleri ve insanları kendisine kulluk etsinler diye yaratmıştır. (s. 914)

“Ene ‘inde zanne ‘abdî bî.” *Ben kulumun zannı üzereyim* hadisinin manası. (s. 915)

Musa’nın, Allah’a niçin insanları öldürüyorsun? diye sorması ve Allah’ın cevap vermesi. (s. 925)

“Es-sa’îdu men sa’ide fî batni ummihi ve’ş-şakıyyu men şakâ fî batni ummihi” *Mutlu, annesinin karnında mutlu; mutsuz, annesinin karnında mutsuzdur* hadisinin anlamı. (s. 934)

Bütün suretler, önce Allah’ın ilmi[nde] idiler. (s. 942)

Peygamberler ve veliler bir nurdurlar. (s. 942)

Bir şeyhe bağlanınca, onun yanında başka şeyhleri anmamalı. (s. 942)

Vuslata ermiş her veli peygamber gibidir. (s. 952)

Şehvetler ateşten, ibadetlerse nurdandır. (s. 952)

Âşğın aşkı kemâle erince, âşıkla maşuk bir olur. (s. 962)

“El-îmânu kulluhu zevkun ve şevkun.” *İman, tamamen zevk ve şevktir* hadisinin manası. (s. 976)

Nefis ve dünya aldatıcıdırlar; kendilerini dost gösterirler. (s. 976)

“Huffeti’l-cennetu bi’l-mekârihi ve huffeti’n-nâru bi’ş-şehevâti” *Cennet nefse hoş gelmeyen şeylerle, cehennemse nefsin hoşlandığı şeylerle kuşatılmıştır* hadisinin anlamı. (s. 982)

Taliplerin ve vasılların dereceleri. (s. 998)

Hak Teâlâ, tüm âlemi Muhammed’e -selam üzerine olsun- olan sevgisi sebebiyle yaratmıştır. (s. 1006)

Talibin ve salikin hâlleri ve makamları. (s. 1020)

Fakr sozu çeşitli ibarelerle soylense de birdir. (s. 1024)

Manayı olduğu gibi söylemek mümkün değildir. (s. 1026)

Nefis düşmandır; onu öldürmek, talibin, Allah’ın yardımı olmadan yapabileceği bir iş değildir. (s. 1032)

Matlupla talep, istenenle istek birdir. (s. 1044)

Bütün parçalar, her şey Hakk’ın aletidir. Hak, ne dilerse o olur, onu yaparlar. (s. 1044)

Sözün birkaç yüzü vardır, *Kur'an*'ın ise yedi yüzü. (s. 1052)

Koku, menzile götüren rehberdir. (s. 1064)

Dünyayı yermek de dünya sevgisindedir. (s. 1082)

Ruh, iki çeşittir: Rihî ruh, vahyî ruh. (s. 1084)

Kul, varlığından tamamen vazgeçtiği zaman harf ve ses vasıtası olmadan havasla konuşur. (s. 1086)

Peygamberler, veliler ve müminler dışında bütün varlıklar yiyen ve yendirendir. (s. 1086)

Maddî ve manevî güneş. (s. 1094)

“El-mü'minu keyyisun mümeyyizun.” *Mümin*, [iyiyi ve kötüyü] ayırt eden, mümeyyiz ve zeki [insan]dır hadisinin anlamı. (s. 1094)

Hakk'ın sesini, Tanrı eri tanır ve bilir. (s. 1114)

Bu dünyanın öbür dünyadan önce gelmesinin sebebi. (s. 1118)

Velilerin sözleri birdir. Namazda Kur'an'ı Farsçasından okumak caizdir. (s. 1120)

“Tefekkerû fi âlâi'llâhi ve lâ tefekkerû fi zât'illâhi.” *Allah'ın nimetleri hakkında düşünün, O'nun zatı hakkında düşünmeyin* hadisinin manası. (s. 1122)

Öğrenci, hocasının ilmini tamamen öğrendiğinde onunla aynı olur. (s. 1122)

“El-müminûne lâ yemûtüne bel yunkalûne min dârin ilâ dârin.” *Müminler ölmezler; belki bir âlemden başka bir âleme geçerler* hadisinin manası. (s. 1134)

“İnne li'llâhi mâideten mâ-lâ aynun raet ve-lâ uzunun semî'at ve-lâ hatara 'alâ kalb-i beşerin lâ yak'udu 'aleyhâ ille's-sâimûne.” *Allah'ın, hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir insanın kalbinden veya hatırından bile geçmeyeceği, oruçlulardan başka kimsenin oturamayacağı bir sofrası vardır* hadisinin manası. (s. 1142)

İnsanda ilim, irfan, Tanrı aşkı ve derdi galip gelirse, onun bedeni ve tüm duyguları değişir. (s. 1146)

Kul ile Hak arasındaki perdelerin kalkması için ilimle Tanrı derdi birlikte olmalı. (s. 1146)

Nerede dert varsa, derman oraya gider. (s. 1148)

“İnna’llâhe’şterâ min’el-mu’minîne enfusehum ve emvâlehum bi-enne le-humu’l-cenneh.” *Şüphesiz Allah, müminlerin canlarını ve mallarını, cennet karşılığında satın almıştır* ayetinin tefsiri. (s. 1156)

“Allâhumme lâ uhsî senâen ‘aleyke ente ke-mâ esneyte ‘alâ nefsike” [*Allah’ım!*] *Ben, seni var olduğun gibi [nasıl över], nasıl tanır, nasıl bilebilirim? Kendi övgünü yine kendin yapabilirsin* hadisinin manası. (s. 1156)

İbadetin ve Müslümanlığın aslı, Hak erlerine yönelmektir. (s. 1162)

Bilen kul, her şeyi Hak’tan bilir; fakat edebinden kötülükleri kendine nispet eder. (s. 1168)

Görünürde var olan, var görünen bu âlem, gerçekte yoktur; yok olan ve yok görünen mana âlemi ise vardır. (s. 1188)

Cins, kendi cinsinden güç alır. (s. 1188)

“Lâ yeğurranneke tekallubu’l-lezîne keferû fi’l-bilâd. Metâ’un kalîl.” *İnkâr edenlerin [refah içinde] diyar diyar dolaşmaları sakın seni aldatmasın. Az bir yararlanmadır ayet[ler]inin tefsiri.* (s. 1232)

Ruhun gamı ve kederi Hak’tan ayrılmasındandır. (s. 1232)

Aşk, zevkin ve şevkin kaynağıdır. (s. 1244)

Kâbe’nin ululuğu ve yüceliği, İbrahim’in -selam üzerine olsun- bina edip yapmış olmasındandır. (s. 1244)

Hak Teâlâ, isimlerinden ayrı değildir. (s. 1244)

Hak erlerini tanımak, Hakk’ı tanımaktan daha zordur. (s. 1254)

İnsan, kendisine her şeyden daha yakın olan gözlerini göremez; ama uzakta ve yakında olan şeyleri o gözlerle görür. (s. 1256)

Rebâbnâme’de Mevlânâ ve Mevlevîlik

Sultan Veled, ilk mesnevisindeki kadar olmasa da *Rebâbnâme*’de de Mevlânâ ve Mevlevîlikle ilgili bazı önemli bilgiler vermiştir:¹

Sultan Veled, önce de ifade edildiği gibi *Rebâbnâme*’nin telif sebebini anlatırken, gönül ehlerinden bir büyüğün “Hâce Senâî’nin -Allah’ın rahmeti

1 Bu bilgiler, tarafımızdan hazırlanıp sunulan ve yayımlanan bildiri metninden ve yine tarafımızdan şevahit beyitleri ve çevirileriyle daha ayrıntılı hazırlanıp aynı adla yayımlanan makaleden alıntılanmış, ayrıca burada bu çalışmalara bazı eklemeler de yapılmıştır. Bkz. Değirmençay, Veyis, *Uluslararası Tasavvuf ve Edebiyat Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 2021, s. 60-71; “Rebâbnâme’de Mevlânâ ve Mevlevîlik”, *Doğu Esintileri*, Erzurum 2022, S. 16, s. 29-46.

üzerine olsun- *İlâhînâme*'si vezninde bir kitap yazmıştınız; Hüdâvendigâr Mevlânâ'nın -Allah, aziz sırrıyla bizi takdis etsin- *Mesnevî*'si vezninde çok okumaktan alışmış olan,

Dinle neyden nasıl şikâyet ediyor,
Ayrılıklardan hikâye ediyor.

ve bu veznin mizaçlarına yerleşmiş ve kök salmış olduğu dostların düşüncelerine hürmet için de başka bir kitap telif etmeniz ümit edilir; çünkü söylemiş olduğunuz her şiir, o hazrete benzeme ve ona tabi olma yoluyla olmuştur; hem de bu vezinde bir kitap yazmak daha uygundur; zira tabi olma ve benzeme hususu bunda daha öz ve daha mükemmeldir.” diye dua ve iltimasta bulunması ve “rebabın da Hz. Mevlânâ'ya -Allah, aziz sırrıyla bizi takdis etsin- özgü ve onunla ilgili olması nedeniyle bu *Mesnevî*'ye rebap ile başlanıp temel atıldı”¹ diyerek eserini babasının *Mesnevî*'si vezninde kaleme aldığını anlatır ve Mevlânâ'yı anar.

Ayrıca konu başlıklarında Mevlânâ'yı anarken veya ondan tazminde bulunurken *قَدَسْنَا اللهُ بِسِرِّهِ الْعَزِيزِ* “Allah onun aziz sırrıyla bizi takdis etsin.” ve ayrıca Seyyid Burhaneddin Muhakkık ve Şeyh Selahaddin'i anarken *قَدَسْنَا اللهُ بِسِرِّهِمَا* “Allah o ikisinin sırrıyla bizi kutsasın.”² gibi dua cümlelerine yer verir, özellikle babasını okuyucularına ve müritlerine tanıtıp över.

2. makalede, “Aşk, bir yönden şükürü, bir yönden de şikâyeti gerektirir” konusunu işlerken Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinden bir iki kelime farklılığıyla bir beyit ve bir mısra tazmin eder.³

5. makalede, “Bu dünya baykuşların yuvası ve meskenidir. Hak Teâlâ'yı burada bulmak mümkün değildir. Bu nedenle Hakk'ı arayan, O'nu bu dünyada değil, o ebedî âlemde aramalıdır.” başlığının son beyitlerinde Şems-i Tebrîzî'den söz eder. Şems'in, bu asırda bakışıyla müritlere kuşların sırrını duyacak yüzlerce Süleyman [kulağı] bağışladığını; sabahın Rabbi Allah

1 *Rebâbnâme (metin)*, s. 119. Burada Mevlânâ'dan tazmin edilenin *Mesnevî*'nin ilk beytinin fiillerinin (şikâyet mî koned, hikâyet mî koned) yerleri, Nicholson neşrinde değişiktir. Bkz. Mevlânâ Celâleddin Muhammed-i Belhî, *Mesnevî-i Ma'nevî* (tsh. Reynold Alleyne Nicholson), Tahran 1371 hş., I, 1; ancak Nicholson'un İngilizce çevirisiyle birlikte yayımladığı baskıda fiiller Rebâbnâme'deki gibidir; sadece birinci mısradaki “ez” edatı yerine “in” sıfatı kullanılmıştır. Bkz. Mevlânâ Celâleddin Muhammed, *Mesnevî-i Ma'nevî* (tsh. Reynold Alleyne Nicholson), Tahran 1381 hş., I, 7.

2 *Rebâbnâme (metin)*, s. 119, 411, 495, 631, 731, 789, 1065.

3 *Rebâbnâme (metin)*, s. 147 (B. 3-4); Mevlânâ, *Mesnevî-i Ma'nevî*, I, 1 (B. 3); I, 1 (B. 14).

Teâlâ'nın, gayretinden dolayı ezelden onu gizlediğini; Hak'tan başka kimse-
nin onu bilmediğini söyler ve "Ne mutlu onu görene!" diyerek onu gören-
lerin mutlu kimseler olacağını dile getirir. Ayrıca bütün dünya şeyhlerinin
onun kulu olduğunu ve onun bağışıyla o şeyhlerin padişah olduklarını söy-
ler ve Şems'i son derece yüceltip över.¹

10. makalede şarabın tesiri ve şarap içenlerin durumunu anlatırken, oku-
yucusunun sözlerini daha iyi anlaması için babasının *Mesnevî*'sinden dört
beyit tazminde bulunur.²

12. makalede yine konuyu anlatırken, Mevlânâ'nın her şeyi Allah'tan
bilip görenlerden, velilerden ve velilerin sevgililerinden olduğunu söyler ve
babasını över.³

14. makalede, Mevlânâ'dan tazminde bulunurken, beyitleri aktarmadan
önce, Mevlânâ'nın büyük, kâmil ve bilge bir insan olduğunu söyler; ayrıca
"Bu beyitleri burada tazmin ettim; bu mana halka açıklansın [istedim]."
diyerek hem Mevlânâ'yı över hem de sözlerinin daha anlaşılır olması için
babasının şiirlerinden tazminde bulunduğunu dile getirir. Burada da *Mes-
nevî*'den beş beyit tazminde bulunur.⁴

16. makalede, yine anlattığı konunun içinde Mevlânâ'yı örnek verir ve
onu son derece över. Burada Mevlânâ Leyla olur, kendisi Mecnun. Beyaz ve
siyah devlere karşı mücadelede Mevlânâ Rüstem gibidir, savaşır, mücadele
eder; çünkü onun gökyüzünde yüzlerce geniş yeri, sayısız melek ordusu
vardır. Onun tahtı Arş'tır; levhanın üzerine kalemle her an binlerce çeşit
sayılamayacak kadar yazı yazmaktadır. O, sürekli bir olan Rabb'inin emrini
yazmaktadır. Sekiz cennet ve yedi cehennem, onun önünde konmuş bir
ayna gibidir. Cennet ehlinin cennetteki ve cehennem ehlinin duman için-
deki şekli, iyi ve kötü, dost ve düşman, herkesin rütbesi o aynada görünür.⁵

34. makalede konunun içinde "Mevlânâ'nın -Allah aziz sırrıyla bizi tak-

1 *Rebâbnâme (metin)*, s. 171 (Bu beyitler BC nüshalarında vardır. Bu beyitler metne katılmamış, dipnotta nüsha farkı olarak verilmiştir).

2 *Rebâbnâme (metin)*, s. 209 (B. 3-6); Mevlânâ, *Mesnevî-i Ma'nevî*, IV, 732 (b. 2156-2159).

3 *Rebâbnâme (metin)*, s. 221 (B. 11).

4 *Rebâbnâme (metin)*, s. 231 (B. 12-15), s. 233 (B. 1); Mevlânâ, *Mesnevî-i Ma'nevî*, I, 129 (B. 2603), 79 (B. 1609), 80 (B. 1613), 79 (B. 1612), 79 (B. 1606).

5 *Rebâbnâme (metin)*, s. 245 (B. 2-8).

dis etsin- buyurdıkları gibi...”¹ diyerek *Dîvân-ı Kebîr*’indeki bir gazelinden üç beyit tazminde bulunur. Ayrıca bu makalede hem Şems-i Tebrîzî’yi anar hem de Şeyh Selâhaddin Zerkûb’u. Aynı makalede farklı bir konuyu işlerken babasının *Mesnevî*’sinden bir beyit de tazmin eder.² Aynı makalenin nazım kısmında konuyu biraz anlattıktan sonra babasının *Mesnevî*’sinden altı beyit tazminde bulunur, vahdeti yani velilerin bir olmaları konusunu babasından dinlemelerini öğütler.³ Ayrıca makalenin başlığında tazmin ettiği *Mesnevî* beytini tekrar tazmin eder.⁴

37. makalede Mevlânâ ve Şems’le ilgili olarak en ayrıntılı bilgiyi verir. Bunlar: Mevlânâ’nın tanıtılması, Şems’in ortaya çıkışı, Mevlânâ ile buluşmaları, Mevlânâ’nın müritleri bırakarak Şems’e bağlanması, Mevlânâ’nın müritlerden uzaklaşması üzerine onların Şems’e haset etmeleri, buna rağmen Mevlânâ’nın Şems’i övmeye devam etmesi; müritlerin hasetleri neticesinde bağış ve kerametten uzak kalmaları gibi kısa, ama çok önemli anlatımlardır:⁵

Sultan Veled, önce Mevlânâ’yı tanıtır ve onu son derece över. Mevlânâ, kendisine gizli sırların aşikâr olduğu dünyanın kutbudur. Bu zamanda ilim, ahlak, yaratılış, lütuf ve hilim bakımından onun gibi bir kimse gelmemiştir; amelde de tekdir, eşsizdir. Onun gördüğünü, bir kimse ne görmüş ne de işitmiştir. Fakr âleminde onun gibi bir fakir gelmemiş, elden tutan da olmamıştır. Onun zatını anlatmak dile sığmaz.⁶

Sultan Veled, Mevlânâ’yı tanıttıktan sonra Şems’in Konya’ya gelişini ve onun kim olduğunu anlatır. Şems, Mevlânâ’nın zamanında ortaya çıkmış bir gönül sahibidir; büyük ve kâmil bir şahlar şahıdır. Halk arasında lakabı Şems-i Tebrîzî’dir; ileriye gören, Nur’un nuru, Rabb’in sırrıdır. Dünyada Allah’ın maşuku ve yâridir; ezelden Allah’ın özel [kulu] ve sevgilisidir.⁷

Şems, güzel yüzlüdür; dudakları, dişleri ve kaşları mükemmeldir; gözleri nergis gibidir, baktığı zaman kişiyi öldürecek derecede etkilidir; sefası ve

1 *Rebâbnâme (metin)*, s. 411 (B. 8-9), s. 413 (B. 1); Mevlânâ, *Külliyyât-ı Dîvân-ı Şems*, I, 271 (Gazel 639; B. 1, 2 ve 4).

2 *Rebâbnâme (metin)*, s. 413 (B. 2); Mevlânâ, *Mesnevî-i Ma’nevî*, I, 17 (B. 334).

3 *Rebâbnâme (metin)*, s. 415 (B. 11-15), s. 416 (B. 1); Mevlânâ, *Mesnevî-i Ma’nevî*, II, 209 (B. 184-189).

4 *Rebâbnâme (metin)*, s. 417 (B. 6); Mevlânâ, *Mesnevî-i Ma’nevî*, I, 17 (B. 334).

5 *Rebâbnâme (metin)*, s. 435-465.

6 *Rebâbnâme (metin)*, s. 447 (B. 10-13).

7 *Rebâbnâme (metin)*, s. 447 (B. 15-16), s. 449 (B. 1).

zevki eşsizdir; ağzı inci gibi dişlerle, sırlarla doludur, hürlere hayat bağışlar. Tanrı, dünyada hiç bir göz görmesin diye onu gayretinden gizlemiştir.

Mevlânâ, Şems'le buluşup görüştükten sonra ona yüz tutar, ona âşık olur. Şems Leyla, Mevlânâ Mecnun olur. Onun olmadığı yerde Mevlânâ da olmaz. Onun cemali olmadı mı hiç ışığı olmaz Mevlânâ'nın; gece gündüz hiç ayrılmaz ondan. Onunla sohbet etmekten, onun meclisinde bulunmaktan hiç usanmaz. Balık gibi onun denizinde yaşar. Canıgönülünden daima ona kulluk eder.¹

Müritler ve Konya halkı, Mevlânâ ile Şems arasındaki o samimiyeti ve sadakati, o sefayı ve vefayı, o coşkuyu, şevki ve muhabbeti görünce kıskançlıklarından kederlere batır, içten Şems'i kınamaya başlarlar:² Mevlânâ'nın kendisi eşsiz bir mürşitken, kendilerine göre, ne sözü belli ne de hâli, görüş ehli dahi olmayan böyle bayağı, âsi bir adama hürmet etmesine, canıgönülünden ona mürit olmasına şaşırıp kalırlar ve "Acaba büyü mü yaptı da böyle ulu bir kimseyi kendisine bağladı; büyü yapmıştır kesin; yoksa ne sebeple onunla dost oldu da bizimle düşman gibi? Biz, Şems gelmeden önce, ezelden onunla birlikteydik, birlikte otururduk, arkadaşık, dost ve nedim idik. Şimdi bizden yılandan kaçan adam gibi kaçıyor; daima onunla birlikte oturuyor, sırdaş oluyor. Eğer büyü yapmasaydı, bu şekilde bizi küçültür, onu yüceltir miydi?" diye kendi aralarında konuşur, mevcut duruma bir mana veremezler.

Mevlânâ, müritlerin bu sözlerine rağmen açık ve gizli, Şems'i övmeye devam eder; onsuz bir nefes dahi almaz, dünyada neyi varsa ona bağışlar. Mevlânâ'nın Şems'e olan aşkı günden güne daha da artar. Mevlânâ, Şems'in olmadığı yere bir adım dahi atmaz; çünkü onun hazinesinden her an yüzlerce çeşit bağış ve ihsan almaktadır; ondan her an türlü türlü, sayısız keramet görmektedir.³

Sultan Veled, halkın Şems'in sahip olduğu hünerleri, Onun Hak'la yakınlığının nasıl, ne şekilde olduğunu, Hak'tan gizli gizli neler elde ettiğini göreceğ gözleri olmadığını, bu yüzden böyle davrandıklarını söyler.⁴

1 *Rebâbnâme (metin)*, s. 449 (2-10).

2 *Rebâbnâme (metin)*, s. 449 (B. 11-17), s. 451 (B. 1-4).

3 *Rebâbnâme (metin)*, s. 451 (B. 5-10).

4 *Rebâbnâme (metin)*, s. 453 (B. 1-5).

Sultan Veled, o devirde de büyüklerin olduğunu; ama küçükler gibi hakikatten habersiz olduklarını; Mevlânâ'dan başka, o ünlü şeyhlerden hiçbirinin Şems'i göremediğini söyler; “çünkü Mevlânâ işin ehliydi; onun cin-sindendi, onun için onu gördü; o, kendisine ne dediyse, onu Hak'tan bildi. Hak'ı gördü; çünkü Hak'tan haberdardı; o dergâhın özel tercümanıydı” der ve zımnem Mevlânâ'yı da över.¹

Zamanın sultanı Mevlânâ'nın söylediği her şey halkın inkârını artırmıştır; çünkü onlar anadan kördüler; anadan kör olanın öyle bir ayı, öyle bir şahı, öyle bir dergâhı görmemesi, gören kişiyi asla şüpheye düşüremez veya onların cahilce hareketleri kendisini cahil edemez. Mevlânâ, o grubun cahilliğinden haberdardı; o grubun cahilliğiyle cahil olamazdı; çünkü o aslandı, savaş eriydi. Aslan nasıl korkar kurtlardan; savaş eri, nasıl korkar yüz çocuktan? Tilkiler nasıl aslan avlar? Yiğitlikten uzak zayıf ve âciz insanlar, öyle sıcak havada buz gibi donar kalırlar. Binlerce de olsalar, bir kişi bile değillerdir; birlikte düşman karşısında nasıl yirmi olabilirler? Topluluk, -tek bile olsa- o yiğittir. Binlerce zayıf ve âciz insan, o bir kişi gibi değildir. Araplar, “Vâhidun ke'l-elf (bin gibi bir)” derler; ama o, şüphesiz yüz binlerdir. Yüzbinlerce kör aya baksa yolu bir gören gibi olamaz; çünkü o görüyor, onlar göremiyorlar. Evet, akıllı insanlar bunu bilir, anlarlar.²

Sultan Veled, bundan sonra Mevlânâ'yı Musa peygambere, Şems'i de Hızır'a benzetir ve Musa peygamberle Hızır arasında yaşanan olaydan ibret alınmasını, Mevlânâ ve Şems arasındaki olayı da bu bağlamda değerlendirmeyi, Şems'i Hızır gibi görüp ona bağlanmayı öğütler.³

40. makede konuyu anlatırken “Nitekim Mevlânâ, -Allah aziz ruhuyla bizi takdis etsin- şöyle buyurmuştur.” diyerek babasının bir rubaisinin ilk beytini tazmin eder.⁴

41. makede, yine konunun gereği “Nitekim Mevlânâ -Allah aziz ruhuyla bizi takdis etsin- şöyle buyurmuştur.” diyerek babasının bir gazelinden iki beyitle⁵ metinde de *Mesnevî*'sinden iki mısra tazmin eder.⁶

1 *Rebâbnâme (metin)*, s. 453 (B. 7-11).

2 *Rebâbnâme (metin)*, s. 453 (B. 12-17), 455 (B. 1-6).

3 *Rebâbnâme (metin)*, s. 463 (B. 1-16), 465 (B. 1-2).

4 *Rebâbnâme (metin)*, s. 487 (B. 4); Mevlânâ, *Külliyât-ı Dîvân-ı Şems*, II, 1332 (Rubai 742).

5 *Rebâbnâme (metin)*, s. 497 (B. 1-2); Mevlânâ, *Külliyât-ı Dîvân-ı Şems*, I, 371 (Gazel 921/1-2. beyitler).

6 *Rebâbnâme (metin)*, s. 497 (B. 3); Mevlânâ, *Mesnevî-i Ma'nevî*, II, 263 (B. 1344); *Rebâbnâme (metin)*, s. 499 (B. 13); Mevlânâ, *Mesnevî-i Ma'nevî*, I, 6 (B. 113).

47. makalede “İnsan büyük âlemdir.” konusunu anlatırken Mevlânâ’nın *Mecâlis-i Seb’â*’sında bir yerde ve *Mektûbât*’ında üç mektupta geçen bir beytini tazmin eder. Ancak beytin başında babasının adını anmaması dikkat çekicidir.¹

50. makalede “Allah’ın adı, Allah’tan ayrı değildir. İsmi değeri müsemma ilemdir.” konusunu işlerken babasının adını anmadan ondan bir rubai tazmin eder.²

52. makalede yine Mevlânâ’yı anar ve Mevlânâ’nın Şeyh Selahaddin hakkında söylediği övgü dolu sözlerini aktarır. Mevlânâ’ya göre; doğru, samimi ve olgun bir velinin hizmetine girilirse, mücahadesiz ve zahmetsiz asıl müşahedeye ulaşılabilir. Mevlânâ’dan tazmin ettiği rubaide³ de ifade edildiği gibi bu veli, Şeyh Selahaddin’dir. Şeyh Selahaddin, Rum kayseridir yani Anadolu’nun sultanıdır. Eğer bir kişi ona âşık olursa, Hay ve Kayyum olan Allah’la bir olur; o da Bâyezid gibi “Cübbemin altında Allah’tan başkası yoktur.” der. Şeyh Selahaddin, vuslat sultanıdır. Kişi, onun yanında ayrılıktan söz etmemelidir; aksi hâlde bu sözden mahrum kalır.

Sultan Veled, bu konuyla ilgili olarak Mevlânâ’nın “Riyazet yoktur; bizim katımızda her şey lütüftür, bağıştır.” mısraını tazmin eder.⁴

54. makalede, Mevlânâ’dan tazminde bulunmadan önce okuyucusuna canıgönülden Mevlânâ’ya yüz tutmasını öğütler ve Mevlânâ’yı sultan olarak tanıtır. Mevlânâ’nın *Mesnevî*’sinden 10 beyit tazmin ettikten sonra yine onu ve sözlerini över. Ayrıca tazmin beyitlerinden sonra beyitlerin, anlattığı konuya delil getirmek için alıntılandığını söyler ve devamında babasının sıralarından nasip alabilmesi ve konuyu daha iyi anlayabilmesi için, kişinin sır kulağını açıp onun sözlerini dinlemesi gerektiğini söyler; ancak bu şekilde kişi, tereddütten ve şüpheden kurtulabilir, der. Sultan Veled, sözlerinin kadın ve erkek tüm insanların katında kabul görmesi için babasının söz-

1 *Rebâbnâme (metin)*, s. 565 (B. 3); Mevlânâ, *Mecâlis-i Seb’â (Heft Hutâbe)*, (tsh. Tevfik H. Subhânî), Tahran 1372 hş., s. 64; *Mektûbât-ı Mevlânâ Celâleddin* (haz. Feridun Nafiz Uzluk), İslambol [İstanbul] 1356, s. 66, 135, 147.

2 *Rebâbnâme (metin)*, s. 603 (B. 5-6); Mevlânâ, *Külliyât-ı Divân-ı Şems*, II, 1432 (Rubai 1817).

3 *Rebâbnâme (metin)*, s. 631 (B. 5-6); Mevlânâ, *Külliyât-ı Divân-ı Şems*, II, 1916 (Rubai 1922).

4 *Rebâbnâme (metin)*, s. 631; Mevlânâ, *Külliyât-ı Divân-ı Şems*, I, 481 (Gazel 1225/B. 1, ilk mısra).

lerini kanıt olarak getirdiğini yineler ve “[Allah’a] kavuşanlar ve veliler de böyledir.” diyerek babasının velilerden, Allah’a kavuşan erlerden olduğunu hatırlatır.¹

55. makalenin “Hak Teâlâ’dan başka hiçbir şeyi aramadıkça bulamazlar; fakat Hakk’ı bulmadıkça aramazlar.” Başlıklı ikinci konusunu anlatırken Mevlânâ’nın *Fîhi Mâ Fîh* adlı eserindeki ellinci faslın başlığı olan beyti tazmin eder.²

56. makalede Seyyid Burhaneddin Muhakkık’ın “Allah yolunun sonu ve bitimi var mıdır?” diye sorulan bir soruya verdiği cevabını aktarır ve şeyhi anmış olur:

Seyyid Burhaneddin Muhakkık’a, “Allah yolunun sonu ve bitimi var mıdır?” diye sordular. O da cevaben “Yolun sonu vardır, fakat menzilin sonu ve bitimi yoktur, çünkü Allah’ın yolu sensin ve senin de varlığından ve benliğinden geçmen gerekir. Ancak Hakk’a ulaştığın vakit, kuşkusuz onun bir sonu olur. Gerçek talep ve seyir, bulduktan sonradır; vuslat yolunun sonu yoktur. Kendinden geçmek olan birincisine seyrün il’allah yani Allah’a yolculuk; vuslattan sonra olan sonuncusuna da seyrün fi’llah yani Allah’ta yolculuk derler.” buyurdu.³

58. makalede, konuyu işlerken “Mevlânâ’nın -Allah aziz sırrıyla bizi takdis etsin- buyurdıkları gibi...” diyerek tazmin beytine yer verir; bu şekilde hem kendi sözünü desteklemiş hem de babasını övmüş olur.⁴

60. makalede, “Şeyh baş, müritlerse diğer organlar gibidir.” konusunu işlerken babasının *Mesnevî*’sinden bir beyit tazmin eder.⁵

63. makalede, “Hakk’ın kuluna olan bağıışı ezeli ve inayetidir; amel ve ibadet bahanedir...” konusunu işlerken de babasının *Fîhi Mâ Fîh*’inden “Mevlânâ -Allah aziz sırrıyla bizleri takdis etsin- buyurmuşlardır.” diyerek

1 *Rebâbnâme (metin)*, s. 691 (B. 7-15), 693 (B. 1); Mevlânâ, *Mesnevî-i Ma’nevî*, I, 146-147 (B. 2959-2968).

2 *Rebâbnâme (metin)*, s. 699 (B. 5); Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, *Fîhi Mâ Fîh* (tsh. Bedi’uzzaman Furûzanfer), Tahran 1382 hş., s. 189.

3 *Rebâbnâme (metin)*, s. 709-715.

4 *Rebâbnâme (metin)*, s. 731 (B. 1); Mevlânâ, *Külliyât-ı Divân-ı Şems*, I, 197 (Gazel 425/2. beyit).

5 *Rebâbnâme (metin)*, s. 759 (B. 8); Mevlânâ, *Mesnevî-i Ma’nevî*, II, 208 (B. 167).

babasından alıntı yapar; daha sonra bu konuyu ayrıntılı bir şekilde nazma döker.¹ Ayrıca “Nitekim Mevlânâ -Allah aziz sırrıyla bizleri takdis etsin- buyurmuşlardır: İnsanoğlu yüz binlerce amel ve mücahededen sonra Allah’a kavuştuğu zaman gördü ki o ibadetler, kendisine gelen ihsanlar karşısında bir hiçtir. Neticede bunun, kendisine amelinden değil bahtından [nasip] olduğu malum olur.” diyerek babasının mensur eserinden alıntı yapmış olur.²

65. makalede, “Dünya, ahiretin tarlasıdır.” hadisini izah ederken, kendi sözünü pekiştirmek için yine Mevlânâ’nın *Dîvân-ı Kebîr*’inden bir beyit tazmin eder.³

86. makalede “Nefis düşmandır. Onu öldürmek, talibin, Allah’ın yardımı olmadan yapabileceği bir iş değildir”. konusunu anlatırken Mesnevî’den Arapça bir beyti tazmin eder.⁴

87. makalede, “Matlupla talep, istenenle istek birdir” konusunu işlerken yine Mevlânâ’nın adını anmadan ondan bir rubai tazmin eder.⁵

89. makalede, “Koku, menzile götürür [gidilecek yere rehberlik eder]. Nitekim kedi, etin kokusuyla ete ulaşır. Koku alma duyusu olan kimse can kokusundan cana kavuşur.” konusunu işlerken “Mevlânâ’nın -Allah aziz sırrıyla bizi takdis etsin- buyurduğu gibi...” diyerek, işlediği konunun daha iyi anlaşılması için babasının bir gazelinden iki beyit tazmin eder⁶ ve babasının bu konuyu son derece güzel anlattığını dile getirir. İlgili konuyu anlatırken babasının *Mesnevî*’sinden yedi beyit⁷, daha sonra da bir beyit⁸ tazmin eder. Ayrıca Mevlânâ’nın doğrulukta ve samimiyette eşsiz olduğunu bildirir.⁹

94. makalede Allah Teâlâ’nın dünyayı ahirete karşı öncelemesinin sebeplerini anlatır; yine konunun daha iyi anlaşılması için babasından üç beyit tazminde bulunur, Mevlânâ’nın büyüklerin haslar hası, din sultanı olduğu-

1 *Rebâbnâme (metin)*, s. 789.

2 Mevlânâ, *Fihî Mâ Fih*, s. 52-59 (11. Bölüm).

3 *Rebâbnâme (metin)*, s. 809 (B. 1); Mevlânâ, *Külliyât-ı Dîvân-ı Şems*, I, 370 (Gazel 916/1. beyit).

4 *Rebâbnâme (metin)*, s. 1041 (B. 2); Mevlânâ, *Mesnevî-i Ma’nevî*, III, 455 (B. 1466).

5 *Rebâbnâme (metin)*, s. 1045 (B. 3-4); Mevlânâ, *Külliyât-ı Dîvân-ı Şems*, II, 1432 (Rubai 1817).

6 *Rebâbnâme (metin)*, s. 1065 (B. 1-2); Mevlânâ, *Külliyât-ı Dîvân-ı Şems*, I, 399 (Gazel 997, B.1-2).

7 *Rebâbnâme (metin)*, s. 1073 (B. 3-9); Mevlânâ, *Mesnevî-i Ma’nevî*, II, 207 (B. 134-140).

8 *Rebâbnâme (metin)*, s. 1081 (B. 5); Mevlânâ *Mesnevî-i Ma’nevî*, I, 50 (B. 1019).

9 *Rebâbnâme (metin)*, s. 1073 (B. 2).

nu söyler ve “O din sultanının sırlarını dinle de inkârdan ve şüpheden [çı-
kıp] giresin doğru dine.” diyerek babasından almış olduğu manevi destekle
öğütler verir ve kendi sözlerini pekiştirmiş olur.¹

96. makalede “Müminler ölmezler; aksine bir evden başka bir eve gö-
çerler” hadisini şerh ederken, velilerin özelliklerini anlatıp onları tanıttıktan
sonra, sözü Mevlânâ’ya getirir; onun güneş gibi, diğerlerininse lamba gibi
olduklarını söyler; hakiki şeyhi, gerçek veliyi Anka’ya, ırmağa, denize diğer-
lerini ise sivrisineğe ve bir testi suya benzetir. Ayrıca bu makalede anlatılan
bilgilerin, gerçek şeyhin mertebelerinin Mevlânâ’ya ait dereceler, sözlerin de
onun sözleri olduğunu; ondan anladığı manaları söylediğini dile getirir ve
Mevlânâ’yı son derece över.²

98. makalede, anlattığı konuyu pekiştirmek için yine babasından beş
beyit tazminde bulunur; babasının, bütün sırlardan haberdar, Esir yıldızı-
na güneş gibi ışık saçan eşsiz padişah olduğunu söyler, daha sonra tazmin
beyitlerini aktarır.³

101. makalede Mevlânâ’yı mana güneşi olarak tanıtır; *Mesnevî*’sini över⁴ ve
“Ey oğul!” diye seslendiği muhatabına öğütler verir; öğütlerinin devamında “Ey
oğul! Onun aşkı uğrunda ölmeden, o ilahi aşk nasıl zuhur eder senden?” diye-
rek Mevlânâ’nın aşkı uğrunda ölmesini, “Yoldaş olursan benim gibi rehberle,
başsız ve ayaksız gidersin o menzile.” diyerek de kendisi gibi Mevlânâ’ya tabi ol-
masını, rehber olmadan bu yolu katedemeyeceğini; onsuз böyle bir devlete ere-
meyeceğini anlatır; “Çünkü hazine evi odur, o kapıyı bırakmamak gerekir. Her
şeyin nuru odur; o güneşi bırakmamalıdır. Kapısında dilenci gibi yalvarmalı,
o sultanın cömertliğinden bağış almalıdır.” der. Sultan Veled, bu makalede
Mevlânâ’yı son derece yüceltir. Bu dünyadan göçmüş olmasına rağmen muh-
temelen Mevlânâ’dan -Tanrı’dan isteklerde bulunur gibi- isteklerde bulunur.⁵

Farsça, Arapça ve Türkçe beyitleriyle süslediği 102. makalenin⁶ Farsça,
Arapça ve Türkçe beyitlerinde yine Mevlânâ’yı anar.

1 *Rebâbnâme (metin)*, s. 1121 (B. 1); Mevlânâ, *Mesnevî-i Ma’nevî*, II, 214 (B. 277-279).

2 *Rebâbnâme (metin)*, s. 1135-1141; 1137 (B. 14-16), 1139 (B. 1-17), 1141 (B. 1-3).

3 *Rebâbnâme (metin)*, s. 1155 (B. 8-12); Mevlânâ, *Mesnevî-i Ma’nevî*, I, 33 (B. 674-678).

4 *Rebâbnâme (metin)*, s. 1175 (B. 10-17), 1177 (B. 1-2).

5 *Rebâbnâme (metin)*, s. 1177 (B. 9-14), 1179 (B. 2-12), 1183 (B. 10-18), 1185 (B. 1).

6 *Rebâbnâme (metin)*, s. 1189-1231; 1195 (B. 7-16), 1197 (B. 1-10), 1199 (B. 10-16), 1201 (B. 1-18),
1203 (B. 1-17), 1205 (B. 1-4).

Sultan Veled, makalenin başında Mevlânâ'dan bir rubai tazmin eder.¹ Kâmil şeyhi anlattığı bölümde, kâmil şeyh olarak Mevlânâ'yı örnek verir. Mevlânâ Hakk'ın tercümanı olan kâmil şeyhtir. Onun dilinde Hakk'ın sözü vardır. Sureti, âdemoğlu gibidir; ama o demdir. Mahrem olan, onun damlasında denizi görebilir. Onun güneşinin yanında, iki cihan bir zerredir. Akıl, aşk ve marifet onun kapıcısıdır. O, özdür; Tanrı'dan başkası onu övemez. O, güneştir; güneşin ışığını gölge şerh edemez. Akl-ı kül onun güneşinin yanında Süha yıldızı gibidir. İki âlemde de eşi benzeri yoktur. Güzelliğinin yanında övgüler hiciv gibidir; çünkü onun zatı, korkunun ve ümidin üstündedir.²

Sultan Veled, Arapça beyitlerinde de Mevlânâ'yı yücelterek över; hatta öyle yüceltir ki, Mevlânâ peygamberlerin de önüne geçer, Tanrı'nın en seçkin elçisi, hatta Tanrı olur. Mevlânâ, gizli güzeldir; karanlıkların aydınlığıdır. Güneşin ışığı kuşluk vaktinde onunla parlar. Arş ve Ruhulemin ona hayran kalmışlardır. Zanları, kesin bilgiyi yaratan odur. Halka gelen ihsan, onun vücudu sayesinde gelir. O, nurun nurudur, büyük sırdır; doğru yolu gösteren odur. Toprağının tozuyla körler görür, bulutlar mutlu olur. Lütuf pınarlarıyla susuzluk gider. Mevlânâ, Allah'ın ruhudur; nurudur. Onu bir an gören muradına erer; yakınlığı onunla daha da yakınlığa döner.³

Sultan Veled, Arapça beyitlerden sonra Farsça beyitlerinde de Mevlânâ'yı övmeyi sürdürür. Tanrı'nın hitabını, Tanrı erlerinin sözlerini duyabilecek kulağı ve akli Tanrı ve Tanrı erleri bahsedebilir. Tanrı erlerinden biri de Mevlânâ'dır. Meclis kurulmuştur; meclis Mevlânâ'nın meclisidir. Sultan Veled ve müritler, onun toyunda [Tanrı] sakisi Mevlânâ'dan şarap içmekte ve o şarapla her an kendilerinden geçmektedirler.⁴

Bu arada Sultan Veled, Mevlânâ'nın sırrından bir hisse alsınlar diye eseri *Rebâbnâme*'yi babasının aşkıyla yazdığını söyler ve onu övmeyi sürdürür. Mevlânâ, dünya ve ahiret padişahıdır; bağış, lütuf ve karşılıksız ihsan onun sancaklarıdır. Fakir ve takva ehli onun beyanıyla hayat bulmuştur. Can ayı

1 *Rebâbnâme (metin)*, s. 1189 (B. 4-5); Mevlânâ, *Külliyât-ı Divân-ı Şems*, II, 1274 (Rubai 106).

2 *Rebâbnâme (metin)*, s. 1195 (B. 2-16).

3 *Rebâbnâme (metin)*, s. 1197 (B. 1-10).

4 *Rebâbnâme (metin)*, s. 1199 (B. 10-15).

onun güneşiyle ışık saçmış, aydınlanmıştır. Hakk'ın sıfatları onun zatıyla ortaya çıkmıştır. Hiçbir göz öyle bir yüzü görmemiştir. Onun güzel huyunun vasıfları kulaklarda dolup taşmıştır. Bedenler, onun neşesiyle sürekli raks etmektedir. Zatı, Hakk'ın mazharıdır. Her gizli şey onunla güneş gibi ortaya çıkmıştır.¹

Sultan Veled, yine *Rebâbnâme*'sini tanıtır; onda Hak yolunun sırları olduğunu; nadide bir öz olup kabuk olmadığını söyler ve eserini över. *Rebâbnâme*'deki öğütlerin, dostların gönüllerindeki düğümlerin çözülmesi, ruhlara cila olması, cisimlere aydınlık vermesi; iksiriyle vücudun değişmesi, damlanın o cömertlik denizinde inci olması, canın o ihsanla baki kalması için söylendiğini dile getirir.²

Makalenin Türkçe beyitlerinde ise; Mevlânâ'nın, velilerin kutbu olduğunu, o ne buyurduysa, onu yapmak gerektiğini söyler; çünkü "onun sözleri Tanrı'dan rahmettir; onun sözlerini körler okursa gözleri açılır." der. Mevlânâ gibisi dünyaya gelmemiştir. Mevlânâ, güneştir, velilerin yıldızıdır; herkese nasip eriştirir. Allah, Mevlânâ'ya verdiği bağışı kimseye vermemiştir. O, haslardandır; hasların bağışı başkadır.³

Sultan Veled, son olarak Mevlânâ'yı kendi gözüyle görmek, Mevlânâ'nın sırlarını kendisine sormak, kendisinden dinlemek gerektiğini ifade eder ve sözlerini bitirir.⁴

Sultan Veled, "Hak erlerini tanımak, Hakk'ı tanımaktan daha zordur..." başlıklı son makalesinde ise *Rebâbnâme*'sini Mevlânâ'nın aşkıyla, onun övgüsü hakkında söylediğini dile getirir.⁵

Nüshaların Tavsifi

Rebâbnâme mesnevisinin birçok el yazma nüshası vardır. *Mevlânâ Bibliyografyası*⁶ adlı eserin birçok katalog taranarak⁷ hazırlanmış olması, nüsha-

1 *Rebâbnâme (metin)*, s. 1199 (B. 16), 1201 (B. 1-6).

2 *Rebâbnâme (metin)*, s. 1201 (B. 7-11).

3 *Rebâbnâme (metin)*, s. 1201 (B. 12-18), 1203 (B. 1-17), 1205 (B. 1-3).

4 *Rebâbnâme (metin)*, s. 1205 (B. 4).

5 *Rebâbnâme (metin)*, s. 1271 (Bu beyit sadece A nüshasında olup dipnotta yazılmıştır. Dipnottaki son beyit).

6 Önder, Mehmet v.dğr., *Mevlânâ Bibliyografyası*, I-II, Ankara 1974.

7 Önder, *Mevlânâ Bibliyografyası*, II, 9-17.

ların tespiti işini kolaylaştırmıştır. Mezkûr eserin ikinci cildinin 313-317. sayfalarında *Rebâbnâme* başlığı altında mesnevinin yazma nüshaları; şehir, kütüphane, kayıt ve yaprak numaraları, varsa istinsah tarihleri ve diğer özellikleriyle birlikte verilmiştir. Bu başlıkta 19 yazma nüsha; ayrıca yine aynı cildin 309. ve 311. sayfalarında üç yazma ile birlikte toplam yirmi iki yazma nüsha yazılmıştır. Ancak zikredilen eserin kaynaklarından Helmut Ritter'in¹ ve Abdülbâki Gölpınarlı'nın² Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi'ndeki yazmalara ait çalışmaları karşılaştırılarak değerlendirilmediği için, aynı eserin aynı yazma nüshaları kısmen iki ayrı yazma nüsha olarak verilmiş, dolayısıyla eserin nüshalarının sayısı artmıştır; zira Ritter'in mezkur çalışmasından sonra adı geçen kütüphanede bir revizyon yapılmış ve nüshaların numaraları nispeten değişmiştir; bu revizyondan sonra da Gölpınarlı zikredilen çalışmasını yapmıştır. Binâenaleyh mesnevinin mezkûr kütüphanede sekiz adet yazma nüshası olması gerekirken on üç adet olduğu yazılmıştır. Bu tespit, aynı kütüphanede tarafımızdan yapılan çalışmalar neticesinde ortaya çıkmıştır. Buna göre aynı yazmanın Ritter'in ve Gölpınarlı'nın mezkûr çalışmalarındaki kütüphane kayıt numaraları şöyledir:

<u>Ritter</u>	<u>Gölpınarlı</u>	<u>Ritter</u>	<u>Gölpınarlı</u>
2143	2134	2135	2126
2142	2133	2144	2135
5116	5116	2137	2128
2131	2122	2134	2125

Yukarıdaki şemada da görüldüğü gibi nüshaların numaraları biri dışında tamamen değişmiştir. Ancak yeni numaralı bazı nüshalar, eski numaralı diğer nüshaların numaralarıyla aynıdır. Örneğin 2134 ve 2135 numaralar, farklı nüshaların numaraları olarak yeni nüshalarda da vardır.

Rebâbnâme'nin Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi'nde mevcut yazma nüshaları, yukarıda da anlatıldığı gibi sekiz adettir. Bunlar, Gölpınarlı'nın mezkûr eserinde verilenlerin aynıdır. Ayrıca İstanbul kütüphanelerinde yedi,

1 Helmut Ritter, "Philologika, XI. Maulana Celâleddin Rumi und Sein Kreis", *Der Islam*, 1942, XXVI, 221-249.

2 Gölpınarlı, Abdülbâki, *Mevlânâ Müzesi Yazmalar Kataloğu*, I-III, Ankara, 1971.

Afyon ve Ankara'da¹ birer ve Berlin'de üçer olmak üzere toplam on iki adet yazma nüshası daha vardır.

Buna göre mesnevinin yazma nüshaları, *Mevlânâ Bibliyografyası*'nda verildiği gibi yirmi iki değil on yedidir. Bu on yedi nüshanın yanında, tespit edilen Viyana, Peşte ve Petersburg'daki² üç nüsha, Berlin Devlet Kütüphanesi'ndeki üç nüsha³ ve İngiltere Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları'nda kayıtlı bir nüsha⁴ ile birlikte hakkında bilgi sahibi olunan nüshalar yirmi dördü bulmaktadır. Bunlardan *Rebâbnâme* metninin kurulduğu nüshalar:

A nüshası

Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi, no: 2134 (Metne esas alınan nüsha):⁵

Cild ebadı: 25 x 17

Yazı ebadı: 18.8 x 13

Kenarı zencirekli, ortası main şeklinde, basit şemseli, mıklepli, orta şemsesi dört daire içinde dört çiçeği havi, koyu kahverengi Selçuk cildi. 275 yaprak, her sayfada 17 satır var. Yazı Selçuk neshi. İlk yaprakta şu yazı, Selçuk neshiyle ve surhla yazılmış:

کتاب مثنوی اسرار انوار الهی للمولی الاعظم زمانه سرّ الله فی العالم سلطان الموحدین
و المحققین الامام الهمام مولانا و سیدنا بهاء الحق والملة و الدین الثانی الولد قدس الله سرّه
مشملا علی مائة و خمسة فصول نظما و نثرا بر چهار قسم نهاده شد جهت تسهیل اعداد
ایات ۸۵۵۲ قسم اول بیست پنج فصل ۱۲۶۲ قسم دوم بیست پنج فصل ۱۹۱۶ قسم سوم
۲۲۴۳ قسم چهارم ۳۷۸.

Bu yazıların altına muahhar bir yazıyla fasılların başlarındaki surhların başlangıçları yazılmış, 1b'de gene Selçuk yazısıyla Hazret-i Ali'nin, "هل رأیت"

1 Önder, *Mevlânâ Bibliyografyası*, II, 314-315.

2 Mansuroğlu, *Sultan Veled'in Türkçe Manzumeleri*, s. 4-5; Pekolcay, *a.g.e.*, s. 113.

3 *Rebâbnâme ez Sultan Veled* (tsh. Ali Sultânî Gird Ferâmerzî), Tahran 1377 hş., s. siy u heşt-heftâd u do (Otuz sekiz-yetmiş iki).

4 İngiltere Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, Or. 8200 (İstinsah tarihi: 965 (1557). Yazmanın içinde *İbtidânâme* ve *Rebâbnâme* mesnevileri vardır (<http://www.yazmalar.gov.tr/eser/ibtida-name/89014/23.06.2022>).

5 Gölpinarlı, *Mevlânâ Müzesi Yazmalar Kataloğu*, II, 202-206.

“ربك؟” sorusuna verdiği cevap yazılmış, altına ise “لله در القائل” cümlesiyle dört beyit kaydolmuş ve 2a’da, üstte girift Selçuk divanisiyle birçok kelimeler noktasız ve üç satır olarak bir yazı yazılmış;¹ bunun altında aynı yazıyla ve aynı tarzda şu sözler var:

این نسخه را مخدوم مولانا اعظم سلطان المحققین شیخ شیوخ الاسلام ولی الوقت
سیدالعارفین قدوة علماء الراسخین مولانا و سیدنا و شیخنا افضل المتقدمین و المتأخرین و اکمل
المجتهدین بهاء الحق والملة والدين جلال الاسلام و المسلمین الولد ادام الله ظلله العالی علی
کافة الخلائق اجمعین در شهور سنة اربعة و سبعمائه بر دست مخدوم مولانا اعظم قدوة العارفین
شیخنا و مولانا بدر المت والدين القونیوی دام ظلّه به بندگانش از قونیه فرستاد و انعام فرمود و
مولانا بدرالدین مذکور دام ظلّه از مریدان و خلیفگان خلف مولانا رسید تا از این برکشان دائم
باد والسلام و مولانا بدرالدین فرمود که مولانا فرموده اند که این کتاب خود از بهر آن فرزند گفته ام
و ساخته.

203a’da yedinci satırdaki beytin kenarına noktasız olarak şu kayıt yazılmış:

العبد المسکین علی بن حمزه الحلبي مولانا فرمود، مولانا بدرالدین فرمود که مرادم از این
فقیر بحقیقت آن فرزند بوده است...

Bu yazı, 2a’daki yazının aynısıdır. Bu sözlerden anlaşıldığı üzere Sultan Veled, bu nüshayı 704 (1305) yılı içerisinde Bedreddin vasıtasıyla Ali b. Hamza el-Halebi’ye göndermiştir. Binâenaleyh buna göre nüshanın, 700-704 (1301-1305) yılları arasında yazıldığı ortaya çıkmaktadır.

Gölpınarlı’nın yazdığına göre;² nüshanın dibacesi surhla yazılmış, besmele ile birlikte mesnevinin telif sebebi zikredilmiştir. Dibacenin sonu 3a’da kenara yazılmış ve ciltlenirken bir kısmı kesilmiştir. Bütün başlıklar surhla, 17b’ye kadarki sayfalarda iki sütun arasında ve sayfa kenarlarında birer surh cetvel vardır. 18a’dan sona kadar cetvel yoktur. Nüsha bir başka nüshayla

1 Geniş bilgi için bkz. Gölpınarlı, *Mevlânâ Müzesi Yazmalar Kataloğu*, II, 202-203.

2 Gölpınarlı, *Mevlânâ Müzesi Yazmalar Kataloğu*, II, 202-203.

karşılaştırılmış, sayfa kenarlarına, üstlerine, aynı devrin yazısıyla metinde bulunmayan beyitler yazılmış, çoğuna “صح” kaydı konmuş. Surlarda gene surhla ve aynı yazı tarzıyla tashihler vardır. Mesela 7a’da bazı kelimelerin manaları, metin içinde surhla üste, yana yahut kenara ilave edilmiş; bazı yerler silinmiş, kazınmış ve oralara doğruları yazılmıştır. Bu yazılar Sultan Veled’in yazısına çok benziyor. Binâenaleyh bu nüsha, Sultan Veled tarafından mutlaka görülmüş, bir kısmı kendisi tarafından düzeltilmiş ve herhalde tashihler gözünden geçmiştir.

59a’dan itibaren ciltten çıkmış olan sekiz yaprak, ciltlenme esnasında asıl bulunması gereken yerlere konulmadan ciltlenmiş ve sonra eserin yaprak numaraları konmuştur. Bu husus, tarafımızdan hem diğer nüshalardan hem de konuların içeriği yönünden tespit edilmiş ve doğru şekliyle yeniden yaprak numaralarıyla birlikte düzenlenmiştir.

Dibacenin başı: 2b

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ... سَبَبِ تَأْلِيفِ اِيْنِ مَشْنُوِيْ مَعْنُوِيْ وِ اسْرَارِ پْرانوارِ اَنْ بُوْد كِه بزرگی
از اهلِ دل...

İlk surhun başı: 3b

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ. در بیانِ آنکه جمله اشیا از ذراتِ زمین و آسمان مُسَبِّحِ حَقْدِ كِه
وَ اِنْ مِنْ شَيْءٍ اِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ و...

Nazmın başı: 3b

بشنوید از ناله و بانگی رباب
نکته های عشق در هر گونه باب

Nazmın sonu: 275a

گفته شد در مدح آن مرد این کتاب
یافت روح از داد او صد فتح باب

Son iki beyit kıydadır. Son beyitlerinden anlaşıldığı üzere *Rebâbnâme*'ye, 700 yılı Şaban (1301 Nisan) ayının ilk günlerinde başlanmış ve beş ay için-

de, aynı yılın zilhicce ayında tamamlanmıştır. İstinsah tarihi ise önce de zikredildiği gibi 700-704 (1301-1305) yılları arasındadır.

Ayrıca 275b'de bir rubai, ondan sonra on bir beyitlik şiir ve onun altında da sekiz beyitlik Arapça bir şiir vardır.¹

B Nüshası

Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi, no: 2126

Cilt ebadı: 24.2 x 15.5

Yazı ebadı: 17.5 x 12.1

Üstü ebrî kaplı, yanları ve sırtı meşin, miklepli mukavva cilt. 272 yaprak. Her sayfada 17 satır var. Dibace ve nesir başlıkları, iki satırı surhla iki satırı siyah mürekkeple yazılmış. Yazı Selçuk neshi. 3a'da Hacı Mustafa b. Hacı Süleyman tarafından 947 yılı Ramazan (Aralık 1540) ayında, Mahmud Dede b. Uveys Dede adına vakfedildiği yazılıdır.²

Dibacenin başı: 3b

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ... سَبَبِ تَأْلِيفِ اَيْنِ مَثْنَوِيْ مَعْنُوِيْ وِ اسْرَارِ پِرَانُوَارِ اَنْ بُوْد كِه بَزْرُگِيْ
از اهلِ دل...

İlk surhun başı: 4b

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ. دَر بِيَانِ اَنْكِه جَمَلِه اَشْيَا اَز ذَرَاتِ زَمِيْنِ وِ اَسْمَانِ مُسَبِّحُ حَقْنَدِ كِه
وَ اِنْ مِنْ شَيْءٍ اِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ و...

Nazmın başı: 5a

بشنوید از ناله و بانگی رباب
نکته های عشق در هر گونه باب

Nazmın sonu: 272a

شد تمام از داد دادار این کتاب
بس کنم وَاللَّهُ اَعْلَمُ بِالصَّوَابِ

Ketebe kaydında nüshanın, 10 Recep 742'de (21 Aralık 1341) perşembe günü, İsa b. Yavaş el-Mevlevî tarafından istinsah edildiği yazılıdır.

1 Gölpinarlı, *Mevlânâ Müzesi Yazmalar Kataloğu*, II, 205-206.

2 Gölpinarlı, *Mevlânâ Müzesi Yazmalar Kataloğu*, II, 195.

C Nüshası

Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi, no: 2122

Cilt ebadı: 24.8 x 17.5

Yazı ebadı: 19.8 x 12.6

Tamir görmüş, miklepli, ortası şemseli, koyu kırmızı Osmanlı cildi. Sultan Veled'in üç mesnevisinin bir arada olduğu nüsha. 312 yapraktır. *Rebâbnâme* 118a-221a yaprakları arasındadır. Her sayfada dört sütun üzerinde 23 satır vardır. Yazı nesihtir. Sayfa kenarları ve sütun ortaları tek lacivert çizgiyle çevrilidir. Başlıklar surhla yazılmıştır. Kâğıdı aharlı ve kalındır. Yazanın adı ve yazılış tarihi ve yeri kayıtlı olmadığı gibi bir temellük kaydına da rastlanmamıştır. Yazıda hicrî VIII. yüzyıl hatta IX. (XIV/XV) yüzyılın ilk senelerinin karakteri vardır.¹

Dibacenin başı: 118a

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ... سَبَبِ تَأْلِيفِ اَيْنِ مِثْنَوِي مَعْنَوِي وِ اسْرَارِ پَرَانَوَارِ اَنْ بُوْد كِه بَزْرَغِي
از اهلِ دل...

İlk surhun başı: 118b

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ. دَر بِيَانِ اَنَكِه جَمَلِه اَشْيَا اَز ذَرَاتِ زَمِيْنِ وِ اَسْمَانِ مُسَبِّحِ حَقَّنْد كِه
وَ اِنْ مِنْ شَيْءٍ اِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ و...

Nazmın başı: 118b

بشنوید از ناله و بانگِ رباب
نکته های عشق در هر گونه باب

Nazmın sonu: 221a

شد تمام از داد دادار این کتاب
بس کنم وَاللَّهُ اَعْلَمُ بِالصَّوَابِ

1 Gölpinarlı, *Mevlânâ Müzesi Yazmalar Kataloğu*, II, 190-191.

H Nüshası

İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi Bölümü, no: 44

Cilt ebadı: 22.3 x 15.2

Yazı ebadı: 17.0 x 10.3

Üstü kâğıt kaplı, mukavva bir cilt içerisinde, şirazeli ve mikleplidir. 260 yaprak olup her sayfada 17 satır bulunmaktadır. Başlıklar surhla yazılmıştır. Yazı nesihdir. Nüshada rutubet lekeleri vardır. İstinsah kaydı yoktur.

Nüsha, esas alınan A nüshasının “صح” kayıtlarıyla tashih edilmesinden önce istinsah edilmiş olabilir; zira A nüshasındaki tashih edilmeden önceki beyitler, cümle ve ibareler bu nüshada önceki şekliyle mevcuttur. Buradan da nüshanın 704 (1305) yılından önce ve A nüshasından istinsah edildiği ortaya çıkmaktadır; çünkü önce de zikredildiği gibi, Sultan Veled, A nüshasını, tashih ettikten sonra, Bedreddin vasıtasıyla 704’de (1305) Ali b. Hamza el-Halebî’ye göndermişti.¹

Nüshanın noksan bazı yaprakları sonradan tamamlanmıştır, ancak buna rağmen yine de eksik yaprakları vardır. 248b’de, dördüncü beyitten itibaren 88 beyit ve 253a’da, dokuzuncu beyitten itibaren de 25 beyit, nesir bölümü ve 54 beyitlik kısım noksandır. 147b, 157a, 169a, 172a, 186b, 190a, 209a, 215b, 216a ve 219b’deki nesirlerin, bazen hepsinin bazen de bir kısmının üzeri çizilerek yan tarafa doğruları yazılmıştır.

Dibacenin başı: 2b

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ... سَبَبِ تَأْلِیْفِ اَیْنِ مِثْنَوِیْ مَعْنَوِیْ وَ اَسْرَارِ پَرَانَوَارِ اَنْ بُوْدَ كِهْ بَزْرَگِیْ
از اهلِ دل...

İlk surhun başı: 3b

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ. دَرِ بَیَانِ اَنَكِهْ جَمَلِهْ اَشِیَا اَز ذَرَاتِ زَمِیْنِ وَ اَسْمَانِ مُسَبِّحِ حَقَّنَدِ كِهْ
وَ اِنْ مِنْ شَیْءٍ اِلَّا یُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَ...

Nazmın başı: 4a

1 Bkz. Gölpınarlı, *Mevlânâ Müzesi Yazmalar Kataloğu*, II, 203-204.

بشنوید از ناله و بانگِ رباب
نکته های عشق در هر گونه باب

Nazmın sonu: 260a

شد تمام از داد دادار این کتاب
بس کنم وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِالصَّوَابِ

T Nüshası

Ali Sultânî Gird Ferâmerzî tarafından altı el yazmasından tenkitli metni kurulup yayımlanan *Rebâbnâme ez Sultan Veled* (Tahran 1377 hş.) kitabı.

Sultânî Gird Ferâmerzî, çalışmasında Türkiyeki kütüphanelerden üç ve Almanya'daki kütüphanelerden üç, toplamda altı nüshadan metni kurmuş ve yayımlamıştır. Bu nüshalardan ikisi, bizim esas nüsha olarak değerlendirdiğimiz A nüshası ile en eski nüshalardan biri olan H nüshasıdır.

Sultânî Gird Ferâmerzî'nin *Rebâbnâme*'nin tenkitli metnini kurduğu altı nüsha:¹

الف (elif) nüshası: Berlin Devlet Kütüphanesi'nde kayıtlı nüsha, 276 yaprak ve 17 satırdır. Hasan b. Osman el-Veledî tarafından yazılmış ve 19 Cemaziyelâhir 722'de (3 Temmuz 1322) tarihinde tamamlanmıştır. Yazı, Selçuk neshidir. Sultânî Gird Ferâmerzî'nin çalışmasındaki esas nüshadır.²

ب nüshası: Berlin Devlet Kütüphanesi'nde kayıtlı nüsha. 251 yaprak, 19 satırdır. Yazı, Selçuk neshidir. Yazımı, 21 Rebülevvel 724'de (18 Mart 1324) Muhammed b. Muhammed el-Malatî el-Mevlevî tarafından tamamlanmıştır.³

ج nüshası: Sultânî Gird Ferâmerzî, د nüshasını (bizdeki H nüshası) ilk nüsha ve bu nüshayı da “büyük bir ihtimalle en eski ikinci nüsha” diyerek en eski ikinci nüsha kabul etmekle birlikte, “صح” kaydıyla üzerinde yapılan bazı düzeltmeler gerekçesiyle çalışmasına bu nüshayı esas almamıştır.⁴ Bu nüsha, bizim esas aldığımız A nüshasıdır. Bkz. A nüshası.

1 *Rebâbnâme ez Sultan Veled*, s. Siy u heşt-heftâd u do (otuz sekiz-yetmiş iki).

2 *Rebâbnâme ez Sultan Veled*, s. Siy u heşt-şest u yek (otuz sekiz-altmış bir).

3 *Rebâbnâme ez Sultan Veled*, s. Şest u yek-şest u se (altmış bir-altmış üç).

4 *Rebâbnâme ez Sultan Veled*, s. Şest u se-şest u şeş (altmış üç-altmış altı).

د nüshası: Sultânî Gird Ferâmerzî, bu nüshayı en eski ilk nüsha kabul etmekle birlikte farklı kalemlerle üzerinde yapılan değişikliklerden ve düzeltmelerden, ayrıca başından ve sonundan eksik yaprakların olmasından dolayı esas nüsha almamıştır.¹ Bizdeki H nüshadır. Bkz. H nüshası.

ه nüshası: Konya [Mevlânâ] Müzesi Kütüphanesi'nde kayıtlı yazma. Bahâeddin es-Serâyî el-Mevlevî el-Adilî tarafından yazılmış ve 751 yılı Rebiyülâhîr ayının (Ağustos 1350) sonlarında tamamlanmıştır. Başından yedi yaprak yeniden yazılmıştır. 280 yaprak olup her sayfada 17 satır vardır.²

و nüshası: Berlin Devlet Kütüphanesi'nde kayıtlı nüsha. 130 yaprakrakıtır. Her sayfada 21 satır, kenarındada 15 satır vardır. İstinsah kaydı yoktur. Sadece "Sultan Veled kaddesallahu sırrahu'l-aziz'in mesnevilerinden ikinci defter tamamlandı." kaydı vardır.³

Bu çalışmadaki ه ve و nüshaları bizdeki B ve C. nüshalarının kardeş nüshası gibidir; zira nüsha farklılıklarında birbirleriyle benzerlik arz etmektedir.

Neticede; A nüshası müellifin tashih ettiği ve en eski nüsha olması; H nüshası A nüshasından tashih edilmeden önce istinsah edilmiş ve ikinci eski nüsha olması; B nüshası ise üçüncü eski nüsha olmakla birlikte, Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi'ndeki diğer nüshaların, tespitlerimize göre kendisinden istinsah edilmesi veya onların kardeş nüshası olması; C nüshası da muahhar nüsha olmasına rağmen, metnin daha sağlıklı kurulmasına yardımcı olması ve son olarak bizdeki iki yazmanın dışında dört yazma nüshadan da faydalanılarak tenkitli metni kurulan Ali Sultânî Gird Ferâmerzî'nin çalışması da değerlendirilmiş ve bu şekilde *Rebâbnâme*'nin tenkitli metni kurulmuştur.

1 *Rebâbnâme ez Sultan Veled*, s. Şest u şeş-heftad (altmış altı-yetmiş).

2 *Rebâbnâme ez Sultan Veled*, s. Heftad (yetmiş).

3 *Rebâbnâme ez Sultan Veled*, s. Heftad u yek (yetmiş bir).

REBÂBNÂME

رَبَابِ نَامَه

[**Telif Sebebi**]

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla ve O'ndan yardım dileriz.

Bu mânevî ve nurlarla dolu sırlar (kitabı) *Mesnevî*'nin telif sebebi, gönül ehlinde bir büyüğün, bu zayıf (kuldân) inancı itibarıyla, “Hâce Senâî'nin¹ -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- *Îlâhînâme*'si vezninde bir kitap yazmıştınız; Hüdâvendigâr Mevlânâ'nın -Allah, aziz sırrıyla bizi takdis etsin- *Mesnevî*'si vezninde çok okumaktan alışmış olan,

*Dinle neyden nasıl şikâyet ediyor,
Ayrılıklardan hikâye ediyor.*²

ve bu veznin mizaçlarına yerleşmiş ve kök salmış olduğu dostların düşüncelerine hürmet için de başka bir kitap telif etmeniz ümit edilir; çünkü söylemiş olduğunuz her şiir, o hazrete benzeme ve ona tabi olma yoluyla olmuştur; hem de bu vezinde bir kitap yazmak daha evlâdır; zira tabi olma ve benzeme hususu bunda daha öz ve daha mükemmeldir.” diye dua ve iltimasta bulunması idi.

O büyüğün iltiması ve rebabın da Hz. Mevlânâ'ya -Allah, aziz sırrıyla bizi takdis etsin- özgü ve onunla ilgili olması sebebiyle bu *Mesnevî*'ye, rebap ile başlanıp temel atıldı. Hz. Mevlânâ -Allah, aziz sırrıyla bizi takdis etsin- “Ney, kamışlıktan ve kendi dostlarından ayrı düştüğü ve uzak kaldığı için inliyor.” buyurdu; fakat neyde tek bir feryat vardır, rebapta ise birçok feryat ve ayrılık vardır; zira onun hepsi, deri, kıl, demir ve ağaç gibi her biri kendi vatanından ve cinsinden ayrılmış olan gariplerdir ve bunların hepsi kendi hemcinslerinden ayrılmalarından dolayı feryat ve figan etmektedirler. Bu nedenle feryat ve inleyiş rebapta neyden daha fazladır. Bununla birlikte neyden, rebaptan ve diğerlerinden “ayrılıktan inliyorlar” diye söylenenlerin hepsi istiâredir, mecazdır.

1 Senâî: Ebu'l-Mecd Mecdûd b. Âdem. Büyük sufi şairlerdendir. Önceleri Gazneliler sarayında saray şairliği yapmış; sonra saraydan, dünyadan ve dünya halkından uzaklaşıp uzlete çekilmiştir. Birçok şehre ve ülkeye gitmiş; gittiği yerlerde tasavvuf şeyhleriyle görüşmüştür. 518'de (1124) Gazne'ye dönmüş ve son yıllarını bu şehirde uzlette geçirmiştir. 525 (1130) veya 545'de (1150) Gazne'de vefat etmiştir. Şiirlerinden oluşan *Divan*'ı ile *Hadîkatu'l-hakika ve Şerî'atu't-tarikâ*, *Seyru'l-ibâd ile'l-meâd* adlı mesnevileri vardır (Mu'în, Muhammed, *Ferheng-i Fârsi-i Mu'în*, Tahran 1371 hş., V, 803).

2 Mevlânâ Celâleddin Muhammed-i Belhî, *Mesnevî-i Ma'nevî* (tsh. Reynold Alleyne Nicholson), Tahran 1371 hş., I, 1 (b. 1).

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَ بِهِ نَسْتَعِينُ^۱

سبب تألیف این مثنوی معنوی و اسرار پرانوار آن بود که بزرگی از اهل دل از این ضعیف به طریق اعتقاد استدعا و التماس کرد که بر وزن الهی نامه خواجه سنائی رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ کتابی انشا فرموده‌اید^۲، توقّع است که بر وزن مثنوی خداوندگار مولانا نیز قَدَسْنَا اللَّهُ بِسْرِهِ الْعَزِيزِ جهت رعایتِ خواطرِ دوستان که بر آن وزن از خواندن بسیار خو گرفته‌اند که:

بشنو از نی چون شکایت می‌کند از جداییها حکایت می‌کند

و این وزن در طبعشان^۳ نشسته‌است و مُترسَخ گشته، کتابی دیگر بسازید، زیرا هر نظمی که گفته‌اید به طریق تشبّه و تتبعِ حضرتش بوده‌است؛ هم بر این وزن کتابی ساختن اولی‌تر باشد، زیرا معنی متابعت و مشابَهت در این آجمل و اکمل است، مِنْ كُلِّ الْوُجُوهِ متابعت است؛ در نظم و در وزن.

بر موجب التماس آن بزرگ و^۴ جهت آن که رباب به حضرت مولانا قَدَسْنَا اللَّهُ بِسْرِهِ الْعَزِيزِ مخصوص و منسوب است، این مثنوی از رباب آغاز کرده شد و بنیاد نهاده آمد. حضرت مولانا قَدَسْنَا اللَّهُ بِسْرِهِ الْعَزِيزِ^۵ فرمود که نی جهت آن می‌نالد که از نیستان و^۶ یاران خود جدا شده‌است و دور مانده، در عُربت از فُرقت نالان است و در نی یک ناله بیش نیست، اما در رباب ناله‌هاست و فراقها، زیرا^۷ مجموع آن غریبانند که در یکی از وطن و جنس خود جدا گشته‌اند مثل^۸ پوست و موی و آهن و چوب و این جمله از فرقت جنس خود در ناله و افغانند. پس ناله و زاری از نی در رباب بیشتر باشد و اینها که گفته شد از نی و رباب الی آخره که در فراق می‌نالد^۹ همه استعاره‌است^{۱۰} و مجاز.

۱ و به نستعین AB ثقتی CT - H؛ در H از اینجا چهار ورق و یک صفحه تا بیت «نالد از دل عاشقانه روز و شب نیستش از ناله و افغان تعب» نونویسی شده‌است.

۲ فرموده‌اید ABCT فرموده‌ایت H

۳ طبعشان ABCT طبیعتشان H

۴ متابعت است ABCT - H

۵ و T - ABCH

۶ قدسنا لله بسره العزيز H - ABCT

۷ و ABCT و از H

۸ زیرا ABCT زیرا که H

۹ مثل AHBT مثال C

۱۰ می‌نالد HBCT می‌نالد A

۱۱ استعاره است AHBC مستعار است T

Gerçekte onların feryat ve figanı şundandır: Onlar, eskiden Hakk'ın himâyesi altında idiler; fakat sûrete bürününce, yaratıcının kavuşma mânasından (çıkıp) ayrılık yarattığı şekline düştüler; işte o ayrılık ve uzaklıktan dolayı inliyor, feryat ediyorlar; şimdi ise o ilk kavuşmayı ve birleşmeyi istiyorlar ve bu da istîâredir. Ney ve rebaptan maksat, elest ahdinde¹ bütün temiz ve mukaddes ruhlarla birlikte Hz. Hakk'ın huzurunda “hum ledeynâ muhdarûn”² *huzurumuzda hazır* iken, “ihbitû”³ *inin* emriyle o can ve gönül âleminden, bu suret, bu beden âlemine gelince, çaresiz ney ve rebap gibi, ayrılıkta inleyen ve feryat eden, Peygamber'in -selam üzerine olsun- “Hubbu'l-vatan mine'l-îmân.”⁴ *Vatan sevgisi imandandır* buyurduğu gibi, kendi eski vatanlarına [gitmek] isteyen; o ayrılığı, o kavuşmanın ve vatanın güzelliğini anlatan ve ayrılıkta kararsız kalan âşıklar ve taliplerdir.

Hulasa gerçekten [iyi] bakarsan nazımdan, nesirden söylediğimiz ve söyleyeceğimiz her şey ve öncekilerin, sonradan gelenlerin ve gelecek olanların, Âdem'in zamanından beri söylemiş oldukları ve söyleyecekleri her şey, hepsi istîâredir. Onun o durumlarının ve niteliklerinin aynısını [şimdiye kadar] anlatmamışlardır ve anlatamazlar da. Binaenaleyh anlatmanın ve söylemenin faydası, bizzat onun büyük bir iş ve sonsuz bir devlet olduğunu bilmeleri; ona istekli ve arzulu olmalarıdır. Öyle ki buluşa ermemiş çocuğa güzelin dudağı şeker gibi tatlıdır dediklerinde delil ve kıyasla, “mademki şeker tatlı ve hoştur, öyleyse güzelin dudağı da hoş ve tatlı olmalıdır” der; fakat dudağın zevkini buluşa erene kadar bilmez. Dolayısıyla fakirlik nime-tini ve [Hakk'ın] o sonsuz cemâlinin güzelliğini görmedikçe ve tatmadıkça peygamberlerin ve velilerin beyan ve ifadesiyle, “men lem yezuk lem yedri”⁵ *tatmayan bilmez* dedikleri gibi bilemez ve bildiremezsin.⁶

1 Elest ahdi: Yaratıldıkları zaman Allah'la ruhlar arasında yapıldığı kabul edilen sözleşme. “Misâk, kâlû belâ, ahid, belâ ahdi, rûz-i elest, bezm-i ezel ve bezm-i elest gibi çeşitli adlar verilmiştir. Bu sözleşme A'râf suresinde anlatılır: Elestu bi-rabbikum? Kâlû Belâ. “Kıyamet günü, biz bundan habersizdik demeyesiniz diye Rabbin Âdem oğullarından, onların bellerinden zürriyetlerini çıkardı, onları kendilerine şahit tuttu ve dedi ki: Ben sizin Rabbiniz değil miyim? (Onlar da), Evet (buna) şahit olduk, dediler.” (A'râf 7/172).

2 ... *huzurumuzda hazır bulunurlar*. “Sadece korkunç bir ses olur. Bir de bakarsın, hepsi huzurumuzda hazır bulunurlar.” (Yâsin 36/53) ayetinden iktibastır.

3 *İnin*. “Şeytan oradan ikisinin de ayağını kaydırttı, onları buldukları yerden çıkardı, onlara ‘Birbirinize düşman olarak inin, yeryüzünde bir müddet için yerleşip geçineceksiniz’ dedik.” (Bakara 2/36) ve “Kiminiz kiminize düşman olarak, hepimiz oradan inin.” (Tâha 20/123) ayetlerinden iktibastır. Hz. Âdem ile Havvâ'nın cennetten çıkarılışları anlatılmaktadır.

4 *Vatan sevgisi imandandır* (Hadis: Aclûni, İsmâil b. Muhammed, *Keşû'l-Hafâ ve Muzilul-İlbâs* (nşr. Eş-Şeyh Yûsuf b. Mahmûd el-Hâc Ahmed), Dîmaşk/Şam 1421 h., I, 393; Furûzanfer, Bediuzzaman, *Ehâdis-i Mesnevî*, Tahran 1361 hş., 97-98, 126).

5 *Tatmayan bilmez*. Arap atasözüdür (Dihhudâ, Ali Ekber, *Emsâl u Hikem*, Tahran 1363 hş., IV, 1748).

6 Bundan sonra, B nüshasında şu cümleler eklenmiştir: *Çokça salat ve selam getir ve hamd tek olan Allah'a mabsustur ve Allah'ın salati, onun peygamberi Muhammed'e ve temiz ve pak ailesine ve soyuna olsun.*

در حقیقت ناله و افغانِ ایشان از آن است که از قدیم در علم حق بوده‌اند و چون در صورت آمدند از آن جدایی و فراق می‌نالند که از معنی وصالِ صانع به صورتِ صنع فراق افتادیم^۱. اکنون آن وصال و اتحادِ اوّل را می‌طلبند و این نیز^۲ استعاره است. غرض از نی و رباب عاشقانند و طالبان که در عهدِ الست با جمعِ ارواح پاکِ مقدّس در حضرتِ حق که هُم لَدَيْنَا مُحَضَّرُونَ بوده‌اند و چون به امرِ اِهْبَطُوا از آن عالمِ جان و دل در این عالمِ آب و گل آمدند، لاجرم همچون نی و رباب در فراق می‌نالند و افغان می‌کنند^۳ و وطنِ قدیم خود را می‌طلبند و شرحِ آن^۴ هجران و خوبیِ آن وصال و وطن می‌کنند و در فراقِ آن بی‌قرار می‌باشند، چنانکه پیغامبر علیه السّلام^۵ می‌فرماید که حُبُّ الْوَطَنِ مِنَ الْاِيْمَانِ^۶.

فی الجملة در حقیقت چون بنگری، هر چه گفتیم و می‌گوییم از نظم و نثر و آنچه مُتَقَدِّمَان و مُتَأَخَّرَان از دورِ آدم گفته‌اند و خواهند گفتن، همه استعاره است^۷. عینِ آن احوال و چگونگی را نگفته‌اند و نتوانند گفتن^۸؛ پس فایده گفتن همین است که دانند که آن امرِ عظیم است و دولتِ بی‌حد، طالب و راغبِ آن گردند؛ چنانکه کودکِ نابالغ را گویند که لبِ شاهد چون شکر شیرین است، کودک به استدلال و قیاس گوید که چنانکه شکر شیرین است و خوش، باید که لبِ شاهد نیز خوش باشد، لیکن ذوق لب را تا بالغ نشود نداند. پس نعمتِ فقر را و حسنِ آن جمالِ لایزال را تا نبینی و نچشی، به بیان و تقریر انبیا و اولیا ندانی و معلوم نکنی، چنانکه گفته‌اند^۹ مَنْ لَمْ يَذُقْ لَمْ يَدْرِ^{۱۰}.

۱ افتادیم ABCT در H در اصل «افتادیم» ولی در حاشیه با نشانهٔ صح، «افتادند» نوشته شده است.

۲ این نیز CT این نیز هم AH آن نیز B

۳ و افغان می‌کنند T - AHBC

۴ آن H - ABCT

۵ علیه السّلام AHB علیه الصّلاة والسلام CT

۶ در H از اینجا مطلب بریده می‌شود و با جمله «و سلم تسليماً دايماً كثيراً» به جمله «بسم الله الرحمن الرحيم» می‌پیوندد؛ بعلاوه از اینجا تا پایان نثر، در A در حاشیه با نشانهٔ صح نوشته شده است.

۷ استعاره است ABT استعارات است C

۸ نگفته‌اند و نتوانند گفتن BCT نه گفته‌اند و نه نتوانند گفتن A

۹ چنانکه گفته‌اند AC چنانکه گفته اند که T - B

۱۰ بعد از جمله «لم يذق لم يدري»، در B «و سلم تسليماً كثيراً والحمد لله وحده و صلى الله على نبيه محمد وآله و عترته الطيبين الطاهرين»، در C «والله اعلم بالصواب» و در T «والله اعلم» وجود دارد.

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla

[1. Birinci Makale]

[Bu makalede üç konu anlatılacaktır:]

[Yerde ve gökteki her zerre, her şey Hakk'ı tespih eder]

Yerde ve gökteki her zerre, her şey Hakk'ı tespih eder; nitekim [Allah Teâlâ] “Ve in min şey'in illâ yüsebbihu bi-hamdihi.”¹ *Hiçbir şey yoktur ki, O'nu överek tespih etmesin* (buyurmuştur). Bütün eşya tespih edici olduğuna göre, şüphe yoktur ki rebap da bir eşyadır, dolayısıyla onun da tespih edici olması gerekir. Gönül ehli, rebaptan tespih duyar, balçık ehli ise mizah ve oyun anlar.

[Bütün eşya, Hakk'ın nuruyla doludur]

Bütün eşya, Hakk'ın nuru ve ışığıyla doludur; nitekim “Allahu nuru's-semâvâti ve'l-arz”² *Allah, göklerin ve yerin nurudur* (buyrulmuştur). Gerçekte Hak'tan başka bir şey yoktur; çünkü âlem büsbütün O'dur; bir göz gerekiyor [ki görsün]; ancak Hak Teâlâ gayretinden büyü yapıp gözleri perdelemiştir; o yüzden çok yakını çok uzak görüyor ve çok açıkta olanı da çok gizli biliyorlar; son derece açıkta oluşundan dolayı da gizlidir; nitekim “hafıyyun li-şiddeti zuhûrihi”³ *zuhurunun şiddetinden dolayı gizlidir* [buyrulmuştur].

[Var olan her şey aşktır; bütün âlem aşktan var olmuştur]

Var olan her şey aşktır; bütün âlem aşktan var olmuştur; çünkü [Allah Teâlâ], “Küntü kenzen mahfiyyen fe-ahbebtü en-u'rafe”⁴ *Gizli bir hazineydim; bilinmeyi istedim* (buyurmuştur). Hayırdan ve şerden, faydadan ve zardan her şey, istek neticesinde var olmuştur; çünkü eğer istek olmasaydı, hiçbir şey vücuda gelmezdi. İstekler aşkın parçalarıdır. Binaenaleyh kesin bilinmiştir ki âlem aşktan vücuda gelmiştir ve aşkla ayakta durmaktadır; nitekim demişlerdir:

1 *Hiçbir şey yoktur ki, O'nu överek tespih etmesin...* (İsrâ 17/44).

2 Allahu nuru's-semâvâti ve'l-arz: *Allah, göklerin ve yerin nurudur*. “Allah, göklerin ve yerin nurudur. Onun nurunun temsili, içinde lamba bulunan bir kandillik gibidir. O lamba kristal bir fanus içindedir. Fanus sanki inci gibi parlayan bir yıldız. Mübarek bir ağaçtan, ne doğuya ne de batıya ait olan zeytin ağacından tutuşturulur. Bu ağacın yağı, ateş dokunmasa bile neredeyse aydınlatacak (kadar berrak)tır. Nur üstüne nur. Allah, dilediği kimsayı nuruna iletir. Allah, insanlar için misaller verir. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir.” (Nûr 24/35).

3 *Hak [Teâlâ] zuhurunun şiddetinden gizlidir, görünmez.*

4 *Ben, gizli bir hazine idim; bilinmeyi istedim, bilineyim diye halkı yarattım* [(Hadis-i Kudsi). Aclûni, a.g.e., II, 155; Furûzanfer, a.g.e., s. 29].

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

در بیان آنکه جمله اشیا از ذرات زمین و آسمان مُسَبِّح حَقَّند که وَ إِن مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ و چون همه اشیا مُسَبِّحند شک نیست که رباب نیز شئی است، پس باید که مُسَبِّح باشد،^۱ آلا اهل دل از رباب تسبیح می شنوند و اهل گِل هزل و لَهو فهم می کنند.

و در تقریر آنکه همه اشیا از نور و پرتو حق پُرند که اللَّهُ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ. در حقیقت خود هیچ چیز^۲ غیر حق نیست که عالم همه اوست؛ دیده‌ای می باید؛ آلا حق تعالی از غیرت، طلسمی و چشم بندیی^۳ کرده است که نزدیکِ نزدیک را دور دور می بیند و پیدای پیدا را پنهانِ پنهان^۴ می داند؛ از غایت پیدایی پنهان شده است^۵ که^۶ خَيْتِي لِشِدَّةِ ظُهُورِهِ.

و در تقریر آنکه هر چه هست عشق است و همه عالم از عشق موجود شده اند^۷ که كُنْتُ كَنْزًا مَخْفِيًّا فَأَحْبَبْتُ أَنْ أَعْرِفَ. جمله چیزها از خیر و شر و نفع و ضرر از خواست موجود شده است که اگر خواست نبود، هیچ چیز در وجود نیامدی و خواستها اجزای عشقند. پس یقین شد که عالم^۸ از عشق موجود شده است و^۹ به عشق قایم است چنانکه گفته اند^{۱۰}:

۱ بعد از «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ» در B «رَبِّ اعْرِزْ» و در C «و به نستعین» آمده است.
 ۲ باشد ABCT باشند H
 ۳ چیز ABCT چیزی H
 ۴ چشم بندیی ABT چشم بندی HC
 ۵ پنهان پنهان ABCT پنهان پنهان را H
 ۶ شده است AHCT شده اند که B
 ۷ که H - ABCT
 ۸ موجود شده اند ACT موجود شده است HB
 ۹ عالم AHB عالم همه C - T
 ۱۰ و C - AHBT
 ۱۱ گفته اند ABCT قایل گوید H

Eğer aşk ve aşk gamı olmasaydı,
Bu kadar güzel sözü kim söyler, kim duyardı?¹

Dinleyin rebabın feryat figanından
Aşk nüktelerini her çeşit baptan.

Ağlayarak, inleyerek hep der ki:
Ya Rabbi, ya Rabbi, ya Rabbi!

Yaratansın, eşsizsin, benzersizsin kesin;
İstedğin her şeyi yardımcı olmadan yaratır, vücuda getirirsin.

Bu dünyayı bizim için yarattın;
Üzerine gönül alıcı nakışlar yaptın.

Kereminle bağlar, bahçeler var ettin,
Hepsini İrem [bağları] gibi süsledin.

Çiçek, meyve, yaprak ve ağaçla
Her birini süsledin kereminle, ihsanıyla.

Nar, elma, servi ve çınardan her biri,
Sevgili gibi elbiseler giydi, süslendi.

Her tarafta çeşmeler, ırmaklar akmakta,
Bahçelere, bağlara, gülistana.

Gökyüzünde yüzlerce çeşit resim yaptın kalem olmadan,
Güneşten, aydan ve yıldızlardan.

Hepsinde birçok tesir var ettin,
Her birine bir vazife verdin.

Yıldızlardan biri daha büyük bahşeder,
Bir diğeri daha küçük ihsan eder.

Onlardan uğur ve uğursuzluk gelir her an;
Hayattan, ölümden, mutluluktan ve gamdan.

Hepsi de senin saltanatının askerleridirler;
İyiye ve kötüye senin emrinle giderler.

Bir çeşit bağışta bulunursun her birine;
Ey padişah! Senden başkası yoktur hakikatte.

Her birinin gözü vardır, görür açıkça,
Senden başkası yoktur gizlide, açıkta.

1 Bu beyit, Hidâyet'e göre Kalender lakaplı Şeyh Ebû Ali Şeref-i Irâkî'nin bir gazelinin ikinci beytidir. Bkz. Hidâyet, Rızâkuli Hân, *Tezkire-i Riyâzu'l-Arifin* (nşr. Mihrâli-yi Gurgâni), Tahran 1344 hş., s. 148.

چندین سخنِ نغز که گفتی و که شنودی	گر عشق نبودى و غمِ عشق نبودى
نکته‌های عشق در هر گونه باب	بشنوید از ناله و بانگِ رباب
ای خدا و ای خدا و ای خدا	با فغان و نوحه گوید ^۱ دایما
هر چه خواهی آفرینی بی‌معین	خالق و فردی ^۲ و بی‌مثلی ^۳ یقین
نقشها بر وی کشیدی دلربا	این جهان را آفریدی بهر ما
جمله را آراستی همچون ارم	باغها ایجاد کردی از کرم
با همه دادی ز جود ^۴ خویش رخت	از گل و از میوه و برگ و درخت
از انار و سیب و از سرو و چنار	حُلّه‌ها پوشیده هر یک چون نگار
در ریاض و در کُروم و گلستا	چشمه‌ها و جویها هر سو روان
از خور و از ماه و انجم بی‌قلم	هم زدی بر آسمان صد گون رقم
هر یکی را کار و باری داده‌ای	در همه تأثیرها بنهاده‌ای
و آن یکی دیگر رساند کهتری	آن یک اختر می‌بخشد مهتری
از حیات و مرگ و از شادی و غم	سعد و نحس آید ازیشان دم بدم
سوی نیک و بد به امر تو روند	جمله سرهنگانِ شاهي توند
در حقیقت نیست غیر تو شها	هر یکی را داده‌ای نوعی عطا
غیر تو کس نیست پیدا و نهان	هر کرا چشمی بود بیند عیان

۱ نوحه گوید AT نوحه گویان B ناله گوید HC

۲ خالق و فردی AHBT خالق فردی C

۳ بی‌مثلی ABCT بی‌مثل H

۴ جود ABCT لطف H ، در حاشیه «جود» هم نوشته شده‌است.

Yerde ve gökte ancak seni görür seni,
Seninle olur konuşması, serüveni.

Bundan başka da âlemlerin vardır yoklukta;
O âlemler denizdir, bu ise tıpkı bir damla.

O âlemler asıl, bu ise onların ayrıntısı;
Bu sınırlıdır, onlarınsa yoktur sınırı.

O beka âlemlerinden ayrı kaldım;
Bu fanî dünyada inlemekte, ağlamaktayım.

Kurtar beni bu ayrılıktan ikramınla;
Tez vakitte gönder bana vuslatını lütfunla.

[İşte] böyle tespihler yüz binlerce
Okuyor inlerken nağmelerinde.

Dilsiz, Allah'ı zikreder gizlice,
O zikri işitemez ariflerden başka kimse.

Allah, yefkahûn¹ zümresinden yaparsa seni,
İşitirsin açıkça eşyanın tespihlerini.

Ey mahir kişi! Hak söyledi, sırrın tevilini
Bilmez benden ve râsîhûndan² başka biri.

Çünkü onlar benim nurumla büyüdüler;
Gerçi bedendeki can gibi gizliyediler.

Râsîhûn olanlar Hak erleridirler;
Çünkü hepsi de canıgönülden Hak'la birleşmişler.

Yoktur onlarda varlıktan bir şey, bir kıl bile,
Hepsi de yüz tutmuştur yokluk semtine.

Zarurî ölümden önce ölmüşlerdir;
Eşyalarını öbür tarafa götürmüşlerdir.

Kendilerinden geçip yok oldukları için o şahlar,
Allah, kendi ilmini onlara ihsan eder, bağışlar.

1 Yefkahûn: *Anlayanlar*. "O, sizi bir tek candan yaratandır. Sizin bir karar kılma yeriniz, bir de emanet bırakılma yeriniz var. Biz, anlayan bir toplu için âyetleri ayrı ayrı açıklamışızdır." (En'âm 6/98). "Yedi gök, yer ve bunların içinde bulunanlar Allah'ı tespih ederler. Her şey onu hamd ile tespih eder. Ancak, siz onların tespihlerini anlamazsınız. O, halimdir (hemen cezalandırmaz, mühlet verir), çok bağışlayandır." (İsra 17/44) ayetlerinden iktibastır.

2 Râsîhûn: *İlimde derinleşmiş olanlar*. "O, sana Kitab'ı indirendir. Onun (Kur'an'ın) bazı âyetleri muhkemdir, onlar kitabın anasıdır, diğerleri de müteşabihdir. Kalplerinde bir eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onun olmadık yorumlarını yapmak için müteşabih âyetlerinin ardına düşerler. Oysa onun gerçek manasını ancak Allah bilir. İlimde derinleşmiş olanlar, 'Ona inandık, hepsi Rabbimiz katındandır' derler. (Bu inceliği) ancak akıl sahipleri düşünüp anlar." (Âl-i İmrân 3/7).

با توش باشد حدیث و ماجرا	در زمین و آسمان ببند ترا
کآن جهانها چون یمند و این چونم	غیر این داری جهانها در عدم
این بود محدود و آنها بی کران	آن جهانها اصل و این چون فرع آن
گشته‌ام نالان درین دارِ فنا	ز آن جهانهای بقا ماندم ^۱ جدا
در وصالِ خود رسان از لطف زود	وارهانم از چنین هجران ز جود
می سراید گاه ناله در نوا	صد هزاران این چنین تسیحها
نشوند آن ذکر را جز عارفان	بی زبان ذکرِ خدا گوید نهران
بشنوی ز اشیا عیان تسیحها	گر ز سلکِ یَقْهون کردت خدا
کس نداند جز من و جز راسِخون	گفت حق تأویلِ سِرِّ ای ذوفنون
گرچه بنهفته چو جان اندر تنند	ز آنکه ایشان رُسته از نورِ منند
کز دل و جان جمله با حق مُلحقند	راسِخون در علم مردانِ حقند
جمله سویی نیستی آورده رو	نیست از هستی درایشان تای مو
رخت و بخت و تخت آن سو ^۲ برده‌اند	پیش ازین مرگ ^۲ ضروری مرده‌اند
کرد علمِ خود خدا زیشان روان	چون ز خود گشتند فانی آن شهان

۱ ماندم AHBT مانده C

۲ ازین ABCT از H

۳ آن سو AHBT آنجا C

Hakk'ın zatında ve sıfatlarında yoğrulmuşlardır;
O yüzden ledün ilminin¹ madeni olmuşlardır.

Onlardan başkasını nasipsiz bil bu konuda;
Her ne kadar kılı kırk yarsalar da dünyada.

Bu ilimlerden nasipsizdir zahir ehli;
Çünkü diridir onların uğursuz nefisleri.

Kesbî ilmi² kendi cinslerinden
Öğrenmişlerdir insanlar da tedricen.

Alçak dünyanın malı ve makamı uğruna
Her biri zahmet çekmiş, olmuş bir usta.

Halkı avlamak, makam ve mevki [kazanmak] amacıyla
İlim okumuşlar, ama kalmışlar kuyunun en aşağısında.

Dış görünüşü şahin gibi çok gönül alıcıdır;
Fakat gerçekte kedi gibi fare avcısıdır.

Öyleyse şahin deme ona, kedi bil onu;
Çünkü ey genç, kedi huyludur o, kedi huylu.

Onun avı faredir; onun cinsi, asla
Avlayamaz kuşu dallarda, damlarda.

Şekilden vazgeç, manaya bak ki
Onu kedisi bilesin ey hünerli kişi.

Hülasa şahin değildir o, kedidir;
Çünkü onun avı dünyada faredir.

Zahir ehli tefsir etmişler Kur'an'ı,
Kendi bilgilerince açıklamışlar Kur'an'ı.

[İlimde] derinleşmiş olanlar da tefsir etmişlerdir:
Bu[nlar], Hakk'a şüphe etmeden iman etmişlerdir.

1 Ledün ilmi: Gizli hakikatleri konu alan ve bu yolla insanı manevî kurtuluşa ulaştırdığına inanılan ilim. Nasıldaki gizli manaları, ibadetlerin manevî ve ahlâkî özünü, varlık ve olayların arkasındaki sırları açıklığa kavuşturan ilim. Bâtin ilmi (Süleyman Uludağ, "Bâtin ilmi", *DİA*, İstanbul 1992, V, 188-189). Tasavvufta Tanrı sırlarını ve işlerin içyüzünü bilme ilmidir ki bunu ancak Allah bilir ve peygamberlerine öğretir. Hızır'ın Musa peygambere bu bilgiyi öğretmek için birlikte yolculuk yaptıkları Kur'an-ı Kerim'de anlatılır (Kehf 18/64-72). Ledün ilmi ancak Allah'tan ilham gören müridin fezyi ile bilinebilir. İşlerin gizli sebeplerine ledünniyât denir. Peygamberimiz de ilm-i ledün sultanı olarak tavsif edilir (Pala, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul 2000, s. 253). Kulun peygamber veya melek vasıtası olmadan Allah Teâlâ'dan öğrendiği ilimdir. Allah vergisi veya ihsanı olan manevî ilim. "Orada kendi katımızdan bir rahmet (vahiy ve nübüvvet veya uzun ömür) verdiğimiz ve ona ledünnî ilmi öğrettiğimiz kullarımızdan birini (Hızır'ı) buldular." (Kehf 18/65).

2 Kesbî ilim: Sonradan elde edinilmiş, sonradan kazanılmış ilim.

معَدِنِ عِلْمٍ لَدُنِّيْ گشته‌اند	در صفات و ذاتِ حق آغشته‌اند
گرچه باشد موشکاف اندر جهان ^۱	غیر ایشان را ازین ^۱ بی‌بهره دان
زآنکه زنده‌ست اندر ایشان نفس ^۲ شوم	بی‌نصیبند اهلِ ظاهر زین علوم
مردمان آموخته ^۳ اندر زَمَن	علمِ کسبی را ز جنسِ خویشتن
برده رنج و گشته هر یک ذوفنون	بهر مال و منصبِ دنیایِ دون
خوانده علم و مانده اندر قعرِ چاه	از برای صیدِ خلق و قدر و جاه
لیک در معنی چو گربه موش گیر ^۴	همچو بازی صورتش بس دلپذیر
چونکه دارد خُلُقِ گربه ای فتا ^۵	پس مخوانش باز گربه دان ورا
می‌نگیرد مرغ را بر شاخ و بام ^۶	صیدِ او موش است و جنسِ آن مدام
پس ورا گربه‌ش بدان ای پره‌نر	بگذر از صورت به معنی در نگر
چونکه صیدش موش شد اندر جهان ^۷	پس نباشد باز گربه باشد آن
قدرِ وُسعِ خویش تقریرِ نُبی	اهلِ ظاهر کرده تفسیرِ نُبی
با حق این دارند ایمان بی‌گمان	گفته در تفسیرِ جمله راسخان

---

۱ ازین ABT ز حق HC
 ۲ جهان AT بیان HBC
 ۳ نفس AHBC نقش T
 ۴ آموخته ABCT آموخته H ، در حاشیه «آموخته‌اند» هم نوشته شده‌است.
 ۵ این بیت، در A هم وجود دارد، ولی روی آن را خط کشیده‌اند.
 ۶ این بیت، در A در حاشیه با نشانهٔ صح آمده است، در HC نیست.
 ۷ این بیت و بیت بعد از آن، در AH در حاشیه با نشانهٔ صح نوشته شده‌است.
 ۸ این بیت، در B نیست، در C قبل از دو بیت آمده است ؛ در T هم نیست، اما در پاورقی وجود دارد، زیرا به جای این بیت، بیتِ «پس مخوانش باز گربه دان ورا / چونکه دارد خُلُقِ گربه ای فتا» آمده‌است.

Çünkü o her tür yorumu bilir, kâfidir bu;
Ondan başka hiç kimse bilemez bunu.

Zannederler ki veliler, Hak'tan başkadırlar;
Bilmezler ki onlar, mutlak nurdurlar.

Velilerle Hak arasında ne ikilik
Sığar ne benlik ne de senlik.

Her müfessir kendi içindeki [bilgi] ile şerh etti,
Kendi derecesine göre Kur'an'ı tefsir etti.

Fakat bu tefsir ondan başkadır;
Çünkü o cisim gibidir, bu ise candır.

Kur'an'ın her ayetinde bâtinî anlamlar vardır;
Her müfessir bir bâtına kılavuz kesilmiştir.

Zahir ehli, üçüncü [bâtını] geçememiştir,
[Ancak] üç[üncü] bâtında âlim kesilmiştir.

Bâtın ehli ise onun yedinci bâtınına kadar
İlerlemişler, [hakikat] onlara olmuş aşikâr.

Fakat söze sığmaz o sırlar,
O sırdan addan başka bir şey duymamışlar insanlar.

Sureti terk et, manaya yüz tut ki
Tanyasın, bilesin dostla düşmanı.

Bil ki hislerine hapsolmuş âlimler,
Gayb nurundan iflas etmişler.

Şüphesiz ateştedir onların hisleri, duyguları,
Nasıl anlayabilirler gizli sırları?

Ateşten olan kulakta o niyet yoktur ki,
İşitsin eşyanın Bir [Rabb']e hamdini.

Halkın bütün hisleri ateştedir;
[O yüzden] Yaradan'ın güzelliğini görememişlerdir.

Hepsinin de şehvetleri ve zevkleri ateştedir,
Canları sonsuz nurdan uzaktır, beridir.

Taat, ibadet ve ihlas kimya olmuştur;
Bizim bu bakır hislerimiz, onunla altın olur.

Ateşin nur olur, döndün mü yüzünü sadakatle,
Tamamen Yaradan tarafına sadakatle.

کاو بوَد دانای هر^۱ تأویل و^۲ بس
 ظَنّشان این کاولیا غیرِ حقند
 در میانِ اولیا و حقِ دُویمی
 هر مفسّر شرح کرد از صدرِ خود
 لیک این تفسیر باشد غیرِ آن
 هست در هر آیتِ قرآنِ بَطون
 اهلِ ظاهر از سوم نگذشته‌اند
 اهلِ باطن تا به هفتم بطنِ آن
 لیک آن سِرها نگنجد در کلام
 بگذر از صورت به معنی آر رُو
 عالمانی را که محبوسِ حسند
 حسّهاشان هست ناری بی‌گمان
 گوشِ ناری را نباشد آن صدد
 حسّهای خلق^۴ کلّی ناری‌اند
 جمله را شهوات و ذوقِ ناری‌است
 طاعت و اخلاص^{۱۰} آمد کیمیا
 نور گردد نار چون آری به صدق
 غیرِ او این را نداند هیچ کس
 خود ندانسته که نورِ مطلقند
 می‌نگنجد نی منی و نی تویی
 گفته^۳ تفسیرِ نُبی بر قدرِ خود؛
 زآنکه آن آمد چو جسم و این چو جان
 هر مفسّر شد به بطنی رهنمون
 بر سرِ سه بطنِ عالم گشته‌اند^۵
 سیر کردند و برایشان شد عیان^۶
 خلق نشیندند از آن سِر غیرِ نام
 تا که بشناسی ولی را از عدو
 دان که از انوارِ غیبی مفلسند
 کی کنند ادراکِ اسرارِ نهران
 تا ز اشیا^۷ بشنود حمدِ احد
 مانده محجوب از جمالِ باری‌اند
 جانشان از نورِ باقی عاری‌است^۸
 زآن شود زر این مسِ حسّهای ما
 روی را کلّی سوی باری به صدق

۱ هر AHBT این C

۲ و H - ABCT

۳ گفته BCT گفت AH

۴ این بیت و سه بیت بعد از آن، در A در حاشیه نوشته شده‌است.

۵ این بیت، در HC وجود ندارد؛ ولی بجای آن بیتی دیگر آمده‌است: (آنکو H هر کو C)
تا به هفتم بطن آنکو برد راه پیشوا گشت و جهان را شد پناه

۶ این بیت و بیت بعد از آن، در A در حاشیه با نشانهٔ صح آمده‌است، در HC نیست.

۷ اشیا AHBT ایشان C

۸ خلق ABT نفس HC

۹ این بیت و دو بیت بعد از آن، در H در حاشیه نوشته شده‌است.

۱۰ اخلاص ABT اخلاق HC

Ya [Hak] erlerinden sana bir bağış gelir de
Nur olursun, bedensiz gidersin güzelce.

Onların bakışıyla nur olur ateşin senin,
Yüzlerce gül bahçesi çıkar her dikeninden senin.

Sonra abdallardan olursun onların bağışıyla;
Binişan olursun katılırsın binişan olanlara.

Tesbihler iştirsin zerrelere,
Her an yerde ve gökte alenen.

Gözlerin görür Allah'ı perde olmadan;
Yüzlerce güneş doğar her zerrenden, her atomundan.

İnsan ve cin, huri ve melek iki âlemde,
Hepsi seninle var olurlar ey falan kimse.

Kulluktan kurtulur, sultan olursun,
Bedenden geçer, tamamen can olursun.

Bunun sonu, sınırı yoktur, dön geriye;
Arkadaş ol, sırdaş ol rebapla ve iniltisiyle.

Bundan sonra kulak ver onun tesbihine;
Onun Allah'a hamdini işit, bu şekilde, böyle.

Allah, bunu kendi Kelâm'ında söyledi:
"Her şey canıgönülde tespih eder bizi."¹

Tüm eşya O'nu tespih eder mademki
Yaş ve kuru, aşağıdaki ve yukarıdaki;

Rebap da bir şeydir, odun ve deri,
Demir, ipek ve kıl, onun içindedir hepsi.²

[Her] çalındığında tespih ederler Yaradan'ı,
Kulak ver her birinin tespihine ayrı ayrı.

Söz olmadan dinle bütün tespihleri,
Gelmışse sana Allah'tan ledün ilmi.

Gizli bir kalp kulağın yoksa canında,
Duyamazsın ondan feryat figandan başka.

1 "Yedi gök, yer ve bunların içinde bulunanlar Allah'ı tespih ederler. Her şey onu hamd ile tespih eder. Ancak, siz onların tespihlerini anlamazsınız. O, halîmdir (hemen cezalandırmaz, mühlet verir), çok bağışlayandır." (İsrâ 17/44).

2 Bu beyitten sonra, metne katılmayan, AHC nüshalarında yer alan bir beyit vardır:
*Evet, rebap eşyadır, gerçi birdir; ama
Bu sayı kesindir, şüphe yoktur onda.*

تا شوی جان و روی خوش بی جسد	یا ز مردان مر ترا بخشش رسد
صد گلستان روید از هر خارِ تو	نور گردد از نظرشان نارِ تو
بی نشان گردی روی در بی نشان	پس ز ابدالان شوی از دادشان
فاش هر دم در زمین و بر سما	بشنوی از ذره‌ها تسبیحها
تا بد از هر ذره‌ات صد آفتاب	دیده‌ات بیند خدا را بی حجاب
جمله قایم از تو باشند ای فلان	انس و جن حور و ملک در دو جهان
بگذری از جسم و کلی جان ^۱ شوی	وارهی از بندگی سلطان ^۱ شوی
با رباب و ناله‌اش دمساز گرد	نیست این را حدّ و پایان بازگرد
حمدِ حق را بشنو از وی در چنین	گوش کن تسبیح او را بعد ازین
می‌کند هر شی ز جان تسبیح ما	در کلام خویش گفت این را خدا
از تر و از خشک و از سفلی و علوی	چون کنند ^۲ اشیا همه تسبیح هو
آهن و ابریشم و مو کاندروست ^۳	هم شی است آخر رباب و چوب و پوست
گوش کن تسبیح هر یک را جدا	حمد باری می‌کنند اندر نوا
گر رسیدت از خدا علم لدن	از همه تسبیح بشنو بی سخن
نشنوی از وی بجز بانگ و فغان	چون نداری گوش سر در جان نهران

۱ سلطان ABT شاهی HC

۲ جسم و کلی جان BT جسم کلی جان A : غفلت آگاهی HC

۳ چون کنند ABT می‌کند H می‌کند C

۴ بعد از این بیت، در AHC یگ بیت دیگر وجود دارد که بدین شرح است:

پس رباب اشیا بود گرچه یکیست این عدد در وی یقین و بی شک نیست

بی شک نیست HC بی شکست A ؛ یکیست HC یکست A

[Rebap] der, feryat figan ederken,
Biz testiler gibiyiz, safa denizi ise sen.

Mademki bizim canımız seninle yaşar,
Ey canların canı, göster yüzünü perdesiz, apaşıkâr.

Biz seninle doluyuz; ama sen bizden gizlisin,
Kerem edesin, bu gizliyi açıkça gösteresin!

Rebap, gece gündüz âşıkane feryat eder yürekten;
Yorulmaz, bıkmaz uzanmaz feryat etmekten, inlemekten.

Nasıl doyar balık deniz suyundan?
Veya [nasıl bıkar] erkek aslan avdan, cesurluktan?

Çünkü suyladır balığın yaşaması;
O, sıkıntıya düşer, ölür susuz [kaldı mı].

[Rebap] da nükteler söyler çeşit çeşit, yüzlerce
Dil, harf ve kelime olmadan safa ehline.

Bitmez aşka dair [söylenecek] sözlerim;
Her zaman, her daim kucakla aşkı [derim].

Aşktır her ne varsa dünyada,
Yerin altında, Arş'ın üstünde, önde, arkada.

Aşkla var olmuştur [her yerin] altı, üstü,
Hem kara toprak hem de gökyüzü.

Sevgiyle var oldu âlemin varlığı,
Bir hikmet içindi, belli olsun Yaradan'ı.

Allah dedi ki “Küntü kenzen mahfiyyen” Gizli bir hazineydim,
“Fe-ahbebtü en-u'raf” bilinmeyi istedim.¹

Ben, âlemi bunun için yarattım, vücuda getirdim;
Bilinsin diye kudretim ve ilmim.

Yokluk, bu yüzden var oldu benim kararım,
Sayısız [varlık], önde, arkada, yukarıda, aşağıda.

Kendi isteğimle vücuda getiriyorum hepsini,
Yeni yeni, hayrı, şerri, konuşmayı, sözleri;

Dünyada bütün halkın içinde
An be an açıkça ve gizlice,

1 Küntü kenzen mahfiyyen fe-ahbebtü en u'rafe: *Ben gizli bir hazine idim bilinmeyi istedim, (bilineyim diye halkı yarattım)*. Hadis-i Kudsi. Aclunî, a.g.e., II, 155; Furûzanfer, a.g.e., s. 29.

چون سبوهاییم و تو بحرِ صفا	گوید اندر ناله و افغان که ما
بی حُجب ای جانِ جانها رو نما	زندگی چون از تو دارد جانِ ما
این نهران را از کرم بنما عیان	ما ز تو پُریم و تو از ما نهران
نیستش از ناله و افغان تَعَب	نالِد از دل عاشقانه روز و شب
یا ز صید و ^۱ از دلیری نَره شیر	کی شود ماهی ز آبِ بحر سیر
باشد او بی آب در رنج و مَمات	چونکه از آب است ماهی را حیات
بی زبان ^۲ و حرف با اهلِ صفا ^۳	گوید از صد گونه حالت نکته‌ها
گیر دایم عشق را اندر کنار	خود حدیثِ عشق را نبُود کنار
تحتِ فرش و فوقِ عرش ^۴ و پیش و پس	هرچه هست اندر جهان عشق است و بس
هم زمین تیره هم چرخ کبود	تحت و فوق از عشق آمد در وجود
بهرِ حکمت تا شود خالق عیان	از محبّت زاد هستی جهان
هم فَأَحْبَبْتُ بِأَنْ أُعْرَفَ بِهِ مَا ^۵	كُنْتُ كُنْزًا كَفْتُ مَخْفِيًّا خِدا
تا که گردد قدرت و علمم مُبین ^۶	آفریدم من جهان را بهر این
بی عدد پیش و پس و بالا و پست	نیستی از حکم من ز آن گشت هست
نوبنو خیر و شر و گفت و شنید	جمله را از خواست می آرم پدید
لحظه لحظه آشکارا و نهران	نی میانِ خلقِ عامه در جهان

۱ یا صید و از ABCT یا ز مردی و H در حاشیه «یا صید و از» هم نوشته شده است.

۲ بی زبان AHBT بی رباب C

۳ حرف با اهل صفا ABCT و صوت اندر نوا H

۴ فرش و فوق عرش HB و فرش و فوق عرش A عرش و فوق عرش T عرش و فوق فرش C

۵ این بیت در H چنین آمده است:

کنت کنزًا مخفیًا فرمود حق چونکه خود خود را به ما بستود حق

این بیت در H چنین آمده است:

گفت می خواهم که تا گردم پدید بر دلی کش داده ام انوارِ دید

İçecekten, giyecekten ve yiyecekten,
Kadımdan, evlattan, öğrenciden, köleden.

İstemedен nasıl [var] olur, mümkün mü?
İstemedен var olmaz dünyada ne iyi ne kötü.

Şeyler istekle vücuda gelir [değil mi?]
Gerek siyah gerek beyaz gerek mavi.

Aşkın bütününden bir parça gibi bil isteği;
Sonsuz izzeti gör, aşkın zilletinde gizli.

İstek, bir damla gibidir aşk denizinden
Veyahut gümüş gibidir aşk madeninden.

Damla denizle aynıdır şüphesiz, denizle aynı;
Ey dost, isteği de aşkla aynı bil, aşkla aynı.

Bilesin ki her ne varsa aşktan var olmuştur;
Aşkta kemale erene hamalık, noksanlık yoktur.

Asıl olan aşktır; âlem onun ayrıntısı, parçası;
Bırak ayrıntıyı, parçayı; arayacaksan, ara aslı.

Ta ki asıl gibi kalasın ebedî;
Bil ki bu ayrıntılar değildir bakî.

Ayrıntılar, gelirler, giderler gölge gibi;
Asıl ise bakîdir, yücedir güneş gibi.

Eserler, sonunda yok olacaktır kesin;
Eseri yaratansa bakîdir, pusudadır [bilesin].

Ne mutlu o cana ki yaradana iltica etti;
Bu dünya için din suyunu dökmedi.

Çünkü canın sefası Hakk'ın katındadır;
[Ona] cefasız, lütuf, bağış ve vefa vardır.

Mahmurluğu yoktur O'nun şarabının, sarhoşluğunun;
Bir can verirken, O'ndan binlerce can alır, binlerce can sahibi olursun.

Orada bir âlem görürsün dünya olmadan;
Bu dünya bir damla gibidir o deryadan.

O deryadadır böyle bir yaşam;
Yokluk yoktur orada, ebedîdir [yaşam].

Fakat bu vefasız dünyada
Ki birdir onda vefa cefayla,

Bal zehirle, nimet azapla,
Lütuf kahırla, rahat acıyla.

وز زن و فرزند و شاگرد و غلام	از شراب ^۱ و از لباس و از طعام
نیست بی خواهش به عالم نیک و بد	تا نخواهند آن میسر کی شود
گر سیاه و گر سپید و گر کبود	چیزها از خواست آید در وجود
عزّ بی حدّ ^۲ بین نهران در ذلّ عشق	خواست را چون جزو دان از کلّ عشق
یا چو نقره پاره‌ای از کانِ عشق	خواست چون قطره‌ست از عُمانِ عشق
خواست را ای دوست عینِ عشق دان	قطره عینِ بحر باشد بی گمان
هر که اندر عشق افزون شد نکاست	تا بدانی هرچه هست از عشق خاست
فرع را بگذار و چون جو اصل جو	اصل، خود عشق است و عالم فرع او
نیستند این فرعها باقی بدان	تا که همچون اصل مانی جاودان
اصل چون خورشید باقی و بلند	فرعها چون سایه آیند و روند
صانع صنع است باقی در کمین	صُنعهها فانی شوند آخر یقین
آب دین را بهر این دنیا نریخت	ای خنک جانی که در صانع گریخت
بی جفایی لطف و انعام و وفاست ^۳	ز آنکه جان را در جوارِ حق صفاست
چون دهی یک جان بری از وی هزار	باده و مستیش را نبود خُمار
کاین ^۴ جهان باشد از آن یم چون نمی	بی جهان بینی در آنجا عالمی
بی فنا باشد درو پایندگی	اندر آن بحرست اینسان زندگی
کاندرو باشد وفا جفتِ جفا	لیک اندر خاکدانِ بی وفا
لطف با قهر است و راحت با الم	نوش با نیش است و نعمت با نِقَم

۱ شراب AHB سرا CT ؛ در اصل در AHB هم «سرا» بوده ، ولی بعد با قلمی دیگر بصورت «شراب» اصلاح شده- است.

۲ عزّ بی حدّ ABC T بی عدد عزّ H

۳ این بیت و پنج بیت بعد از آن ABC T در H در حاشیه با قلمی دیگر نوشته شده است.

۴ کاین AHBC این T

[2. İkinci Makale]

[Bu makalede iki konu anlatılacaktır:]

[Aşk, bir yönden şükürü, bir yönden şikâyeti gerektirir]

Aşk, bir yönden şükürü, bir yönden şikâyeti gerektirir. Vücudun harap olması, yüreğin dağlanması, kınanma ve rüsvalık nedeniyle şikâyeti; hoşluğu, güzelliği, mestliği, iki âlemden el çekmesi, aşkın nurlar ve sırlar denizinin durulması, ebedî hayat ve sonsuz yaşam olması yönünden de şükürü gerektirir. Bakış, o an hangi duruma düşerse ona göre değişir; eğer sıkıntıya düşerse şikâyetdir, hazineye düşerse şükürdür. Dikkatli bakar, iyi düşünürsen, meslek, sanat ve benzeri her şeyin tamamı böyledir. Hiçbir meslek ve ilim yoktur ki onda sıkıntı ve zahmet olmasın ve de rahat ve huzur olmasın. Eğer bakış; öğrenme, tekrar etme, alıştırma yapma sıkıntısına düşerse şikâyetdir ve eğer ilim hazinesine düşerse şükürdür. Örneğin şarap; tadı, kokusu, isyan[a sebep olması] ve rezillik [vermesi] nedeniyle çirkindir; zevk ve mestlik vermesi sebebiyle hoştur, güzeldir. Aynı şekilde etkili bir ilaç; tadı, kokusu, tiksindirici olması yönünden şikâyete; hastalığı gidermesi ve sıhhat vermesi bakımından şükre zemin hazırlar. Bu örnekler çoktur, sayısızdır; fakat âşık için şükür ve inkâr, kötü ve iyi, küfür ve iman birdir; zira her iki durum da onu Hakk'a ulaştırır; çünkü kendisi Hakk'ın aleti olmuştur; onun hareketi Hak'tandır, kendinden değil. Âşık olmayan böyle değildir; çünkü inkâr onun için eksiklik, şükürse olgunluk. Aynı şekilde bu tertip üzere kötülük âşık olmayanı Hak'tan uzaklaştırır, karartır; iyilikse onun canını Hakk'a yaklaştırır ve içini, gönlünü aydınlatır.

در بیان^۱ آنکه عشق من وجه موجب شُکراست و من وجه موجب شکایت است. از آن وجه که^۲ خرابی تن و سوز دل و ملامت و رُسواییست، موجب شکایت است و از وجه خوشی و مستی و فراغت از دو عالم و تموج بحر عشق از انوار و اسرار و حیات ابدی و عیش^۳ سرمدی موجب شُکراست، تا آن لحظه نظر به کدامین حالت می‌افتد؛ اگر بر^۴ رنج می‌افتد شکایت است^۵ و اگر بر^۶ گنج می‌افتد شُکراست^۷. چون نیک^۸ تأمل کنی، همه چیزها از حرفت و صنعت و غیر آن تمامت در این مثبت‌اند^۹. هیچ پیشه‌ای^{۱۰} و علمی نیست که در او رنج و زحمت نیست و هم در او راحت^{۱۱} و آسایش نیست. اگر نظر در رنج تحصیل و تکرار افتد^{۱۲} شکایت است و اگر در گنج علم افتد^{۱۳} شُکراست. مثلاً می از روی طعم و بوی و عصیان و بدنامی زشت است و از روی ذوق و مستی خوش است^{۱۴}؛ همچنین^{۱۵} داروی کاری از روی طعم و بوی و کراهت محلّ شکایت است و از روی دفع رنج و حصولِ صحت محلّ شُکراست. نظایر این بی حدّ و بی شمار است، لیکن در حق عاشق شُکر و نُکر و بد و نیک و کفر^{۱۶} و ایمان یکند، زیرا هر دو حالت او را مُوصلند^{۱۷} به حق از آنکه ذات او آلتِ حق شده است؛ جنبش او از خداست نه از خود^{۱۸}، به خلاف غیر عاشق که نُکر در حق او نقصان است و شکر کمال و همچنین بر این ترتیب بدی، غیر عاشق را دور گرداند از حق

-
- ۱ بیان ABC T تقریر H
  - ۲ از آن وجه که ABC T از وجه آنکه H
  - ۳ عیش AHBT عشق C
  - ۴ بر HBT به AC
  - ۵ بی‌مثلی ABC T بی‌مثل H
  - ۶ بر HBT به AC
  - ۷ در H افروده است: و آزادی، ولی بعد روی آن را خط کشیده‌اند.
  - ۸ نیک H - ABC T، ولی بعد در حاشیه با قلمی دیگر «نیک» نوشته‌اند.
  - ۹ و غیر آن تمامت در این مثبت‌اند ABC T آن نیز مثبت است H، ولی بعد در حاشیه با قلم دیگر مطابق متن اساس اصلاح شده است.
  - ۱۰ پیشه‌ای AHB پیشه CT
  - ۱۱ و هم در او راحت AHBT و غم و راحت C
  - ۱۲ اگر نظر در رنج تحصیل و تکرار افتد BT اگر نظر در رنج و تحصیل و تکرار افتد AC اگر در رنج تحصیل و تکرار نظر افتد H، ولی در H بعد مطابق متن اساس اصلاح شده است.
  - ۱۳ در H افروده است: که جهل ازو رفت و هر مشکلی که بود حل شد، ولی بعد روی این جمله‌ها را خط کشیده‌اند.
  - ۱۴ مثلاً می از روی طعم و ... و از روی ذوق و مستی خوش است AHB بی‌عدد عزّ T - C
  - ۱۵ همچنین C - AHBT
  - ۱۶ نیک و کفر T نیک کفر ABC
  - ۱۷ مُوصلند AHC مُوصلند BT
  - ۱۸ از آنکه ذات او آلت حق شده است؛ جنبش او از خداست نه از خود BCT در A در حاشیه با نشانه صح نوشته شده است، - H

[Aşk âleminde kelimelere sığmayan sözler ve sırlar vardır]

Aşk âleminde ibareye ve kelimelere sığmayan sözler ve sırlar vardır. Hak Teâlâ, âşıkların sırları bildirmeleri ve dertlerine derman olması için şarkılar ve sazlar var etmiş, göstermiştir.

Dünyada ne varsa, ey ünlü [insan],
İyiden ve kötüden, kurudan ve yaştan,

Onlarda şükür ve şikâyet gizlenmiştir;
Bir yarısı tam, diğer yarısı eksiktir.

Onun bir yarısı zevk, sevinç ve neşe;
Diğer yarısı gam, keder, dert ve çile.

Bir yarısı tatlı, bir yarısı acı, kötü ve [tuzlu]dur;
Bir yarısı iyi ve güzel, bir yarısı çirkin ve merduttur.

Hangisi görünür, hangisine düşerse gözün, o an
Aynısı olur, haber verirsin ondan.

Eğer iyiye düşerse, ona yüzlerce şükredersin,
Eğer kötüye düşerse, onu kabul etmez, reddedersin.

Bir an iyi yönünü [görür] sevinirsin,
Bir an kötü yönünü [görür] saçlarını yolar, [dertlenir]sin.

Çünkü dünyada var olan her şeyin
Yarısı sevinçtir, yarısı da keder [bilesin].

Sevinç olan yarısı cennetten bir daldır,
Keder olan yarısı cehennemden, ateş ve dumandandır.

Hak [Teâlâ], burada her ikisinden de bir çeşni gösterdi,
Sen bilesin diye hangisi zararlı hangisi faydalı.

Bak [ki] bütün eşyada bunu gör[esin];
Kiminin önünde beğenilmemiş, kiminin önünde seçkin.

Hazine, dünyada zahmetsiz [ele] geçmedi;
Bil ki ilim, tekrar tekrar okumakla öğrenildi.

Bakış, ilme düşerse şükürler edilir;
Tekrar okumaya düşerse reddedilir.

Sadece bu değil, bütün eşya, her şey böyledir;
Bir yönden kötü, bir yönden güzeldir.

و تاریک کند و نیکی، جانِ او را نزدیک گرداند به حق و دلش را روشن کند.^۱
 و در تقریر^۲ آنکه در عالم عشق سخنها و رازهاست که در عبارت و الفاظ نمی آید. حق
 تعالی آغانی و سازها را اظهار^۳ کرد تا عاشقان از این آوازا آن رازها را معلوم کنند و درمان
 درد ایشان گردد.

هرچه هست اندر جهان ای نامور	از بد و از نیک و از خشک و ز تر
اندرو شکر و شکایت مضمر است	نیم کامل نیم دیگر ابتر است
نیمه آن ذوق و شادی و طرب	نیم دیگر غصه و درد و کرب
نیم آن شیرین و نیمش تلخ و بد	نیم آن خوب است و نیمش زشت و رد
تا کدامت آید آن دم در نظر	عین آن گردی دهی از وی خبر
گر به نیک افتد کنی صد شکر از آن	ور به بد افتد ^۴ نمایی ^۵ نکر از آن
یکدم از وجه نکو شادی کنی	یکدمی از وجه بد مو بر کنی
ز آنکه هر چیزی که آمد در جهان	نیم آن شادبست ^۶ نیمش اندهان
نیم شادی هست شاخی ^۷ از جنان	نیم غم از دوزخ و نار و دخان ^۸
چاشنی از هر دو اینجا حق ^۹ نمود	تا شوی واقف تو از خسران و سود
بنگر اندر جمله اشیا این بین	پیش یک ردست و پیش یک گزین
گنج بی رنجی نیامد در جهان	علم از تکرار شد حاصل بدان

۱ لیکن در حق عاشق شکر و نکر ... به حق و دلش را روشن کند H - ABCT
 ۲ تقریر ABCT بیان H ؛ و از اینجا تا پایان نثر در H در حاشیه نوشته شده است.
 ۳ اظهار ABT ابداع HC
 ۴ ذوق و ABCT در H کلمه دیگر نوشته شده، ولی روی آن خط کشیده و در حاشیه با نشانه صحنه «ذوق و» نوشته اند.
 ۵ غصحه و درد ABT غصه درد C غصه و رنج H ، ولی بعد روی «رنج» را خط کشیده و یا قلمی دیگر «غصه و درد» نوشته اند.
 ۶ کدامت AHB کدامین CT
 ۷ افتد AHCB افتی T
 ۸ افتد AHCB افتی T
 ۹ نمایی AHBT کنی تو C
 ۱۰ شادبست AHBT شادی و C
 ۱۱ شاخی HBT شاهی AC
 ۱۲ و نار و دخان ABT آمد ای فلان HC
 ۱۳ اینجا حق AHB حق اینجا TC

Fakat onun hâli aşktan oluşursa,
Aşk kişi, âşık da aleti olursa,

Gerçekte her iki hâl şükürdür, şükür olur;
O, her iki hâlden de bir vuslat bulur.

Onunla oldu mu hastalık da sağlık da,
Her ikisi birlikte kolayca götürürler onu Hû'ya.

Çünkü o, eserden [eseri] yaratana gidiyor,
Hakk'ın cemalinden zevk alıyor, tat alıyor.

Âşıktan başkasında olamaz bu sıfat;
Nasıl olur bir şey, hem reddedilir hem de iltifat!

İyi ve kötü âşık için ilerlemedir, yükseliştir.
Âşık olmayana kötülükler uygun değildir.

İyi onun için faydalıdır; fakat kötü ve fena,
Engel olur onun Bir [Rabb]'e kavuşmasına.

Eğer düşünürsen bu konuyu, malum olur [sana];
Her diken gül bahçesi gibi olur senin yanında.

Bunları bırak; bak, ne der rebap ne söyler,
Soru ve cevap hakkında nükteler [beyan eder]:

Bazen der, bu naim [cenneti]dir, sevgidir
Bazen de der, cehennemdir, felakettir.

Bazen der, Süleyman¹ [gibi] görkemliyim
Bazen de der, karınca gibi değersizim.

Bazen der, iki âlem [de] bizzat benim
Bazen de der, fanî bir bedenim.

Bazen der, Hak'tan [gelen] iki yüz hazinem var benim
Bazen de der, bir tesû² değerinde bile değilim.

Bazen der, benim tatlı deniz, benim
Bazen de der, azaptan dolayı öldüm, [bittim, tükendim].

1 Süleyman: Davud Peygamberin oğlu olup hem hükümdar hem peygamberdir. Babasının ölümüyle yarım kalan Mescid-i Aksâ'yı tamamlamış; kendisine birçok mucize verilmiştir. Kuşlarla ve hayvanlarla konuşur, cinlere ve rüzgâra hükmedermiş. Mühründe ism-i a'zam yazılı yüzüğü, uçsuz bucaksız yerleri gören, hizmetinde bulunan Hüdhüd adlı kuşu; saltanat işlerini yürüten Asaf adlı veziri varmış. Saba melikesi Belkis ile görüşmüş; kendisini imana davet etmiş ve onunla evlenmiştir. Karınca ile karşılaşmış; karıncayı ezmeyip incitmeyince onun verdiği çekirge buduyla bütün ordusu doymuştur. M.Ö. X. yüzyılda yaşadığı tahmin edilmektedir. Kur'an-ı Kerim'de Sebe, Neml, Sa'd ve daha başka surelerde kendisiyle ilgili birçok ayet vardır (Pala, *a.g.e.*, s. 359-360).

2 Tesû: Dört arpa ağırlığına denk bir ağırlık birimi; kırat.

چون نظر بر علم افتد شکرهاست	ور سوي تکرار افتد نُکرهاست
نیست این تنها همه اشیا چنین	هست از وجهی بد از وجهی گزین
لیک چون از عشق آید حالتش	عشق باشد شخص و عاشق آلتش ^۱
در حقیقت شکر باشد هر دو حال	یابد او از هر دو حالت یک وصال
رنج و صحت چون شود مقرون او	هر دو یکسانش برند آسان به هو
زآنکه از صنع او به صانع می رود	ذوقش از دیدارِ یزدان می شود ^۲
غیر عاشق را نباشد این صفت	چون بود یک چیز ردّ و مُلتفت
نیک و بد در حقّ عاشق ارتقااست	غیر عاشق را بدیها ناسزااست
نیک او را سود دارد لیک بد	گردد او را مانع از وصلِ احد
گر کنی فکر اندرین روشن شود	پیش تو هر خار چون گلشن شود
زین گذر کن بین چه می گوید رباب	نکته‌ها اندر سؤال و در جواب
گاه می گوید نعیم است این ولا	گاه می گوید جحیم است و بلا
گاه می گوید سلیمانم به فر	گاه می گوید چو مورم مختصر
گاه می گوید دو عالم خود منم	گاه می گوید یکی فانی تنم
گاه می گوید دو صد گنجم ز هو	گاه می گوید نیرزم یک تسو ^۳
گاه می گوید منم بحرِ عذاب	گاه می گوید که مُردم در عذاب

^۱ این بیت و پنج بیت بعد از آن (غیر از بیت چهارم) در H در حاشیه با نشانهٔ صح با قلمی دیگر نوشته شده است.

^۲ این بیت، در AH نیست.

^۳ به جای این بیت در H بیت دیگر آمده است، ولی بعد روی آن را خط کشیده در حاشیه با نشانهٔ صح بیت بالا نوشته شده است؛ این بیت در C با بیت قبل، عوض شده است:

گاه می گوید پرم از گنج هو   گه تهی ام گوید از دانگ و تسو

Bazen vuslattan, [Hakk'ı] görmekten söz eder
Bazen de ayrılıktan şikâyet eder.

Bazen kabuğuna sığmaz mutluluktan
Bazen de üzüdür dosttan uzak kalmaktan.

Bazen şükür bazen şikâyet eder,
Cüz, cüz, onun [her] parçası hikâye eder.

Derisi der, ben ayrı kaldım etten;
Kerem edin, acıyın bana lütfen!

Kılları der, beni kuyruktan kestiklerinden beri
Ayrılık atı tırnaklarının altında öldürüyor beni.

Demiri der, kaza ve kader yazgısı,
Beni madenden çıkarttı çıkaralı,

Gam ateşine girerim her an,
Çıktığım zaman da vururlar bana anbean,

Başıma, sırtıma, yüzüme ve enseme
Her taraftan çekiç darbeleri epeyce,

Deri gibi yapışayım rebap üzerine de
Bir olayım şükürde de serzenişte de.

Birlikte ağlayalım gurbette hazin hazin,
Güzide dostlardan ayrı düştüğümüz için

Her birimiz kendi cinsimizi arayalım da
Merhem gelsin Hak'tan bu yaramıza.

Onun ahşabı der ki taze bir dal idim
Ağaç üzerinde, her yıl meyve [de] verirdim;

Gurbete ellere düştük şimdi, bu zaman
Onun için ağlayıp inleriz [her an, her zaman].

Bizim yanıp yakılmamızdan ateş düştü dünyaya;
Bizim yanıp yakılmamız yeni bir dünya kurdu canlılarda.

Çünkü ruhun sırlarını gösterdi bize Hak [Teâlâ];
O ne dile sığar ne açıklamaya ne de beyana.

Ulaşsın diye bizden Hak âşıklarına,
O sırlar, dil olmadan, nağmelerle, makamlarla.

Çenk gibi yüz çeşit saz gösterdi Yaradan,
Olsun diye âşıkların derdine derman.

گاه از فرقت تظلم می کند
 گاه از شادی نمی گنجد به پوست
 گاه شکر و گه شکایت می کند
 پوستش گوید جدا گشتم ز لحم
 بر من از لطف و کرم آرید رحم
 موی گوید تا بُردندم ز دُم
 اسب^۱ هجرم می کشد در زیر سُم
 آهنش گوید که تا از کان مرا
 کرد بیرون حکم و تقدیر قضا
 می روم هر دم در آتشیهای غم
 چون برون آیم زنندم دمبدم
 بر سر و بر پشت و بر رو^۲ و قفا
 بی عدد از هر طرف چاکوچها
 تا که همچون پوست^۳ چفسم بر رباب
 تا یکی گردیم در صلح و عتاب
 تا بهم نالیم در غربت حزین
 از جداییهای یارانِ گزین
 هر یکی جویم جنسِ خویش را
 تا رسد مرهم ز حق این ریش^۴ را
 بر درخت و^۵ دادمی هر سال بر
 چوب^۶ او گوید که بودم شاخِ تر
 ز آن شدیم اندر خروش^۷ و در فغان
 در غریبی افتادیم این زمان
 سوزِ ما در جان جهانی نو نهاد
 ز آنکه ما را داد حق اسرارِ جان
 کآن نگنجد در زبان و در بیان^۸
 آن سرایر بی زبان اندر نوا
 تا شود عشاق را در مانِ درد
 تا رسد از ما به عشاقِ خدا^۸
 چنگ و صد گون ساز حق اظهار کرد

۱ اسب A اسب HBCT

۲ رو AHBT روی C

۳ پوست AHBC چوب T

۴ ریش AHBT نیش C

۵ درخت و AHBT درختی C

۶ خروش AHBT حزین C

۷ این بیت و دو بیت بعد از آن، در H در حاشیه نوشته شده است.

۸ خدا AHBT جدا C

Onlar bu şarkılarla, nağmelerle
O esrarı, ilmi ve sırları anlasınlar diye.

Bir âlem, feryat figan eder bizim nağmelerimizle,
Ellerini vurarak başlarına, göğüslerine.

*Sineler isteriz yanmış yakılmış ayrılık ateşiyle,
Özlem ateşinin şerhini dinlesinler diye.¹*

*Bu aklın mahremi akılsızdan başkası değildir;²
Hak yolunda akıl, perdeden başkası değildir.*

Türk'ün, Rum'un ve Arap'ın dili de
Biz olmuş Rabb'in aşkında birbiriyle.

Kendi sırlarını bizden öğrenirler,
Müminler, kâfirler, iyiler, kötüler.

Biz, herkesle dost ve arkadaş olduk;
Biz, hepsini yola getirdik, işe koyduk.

Hepsi yüz tuttu bizim aşkımıza;
Düştü bizim gibi aşk tuzağına.

Biz, aşk davetçisiyiz, buyurun, es-salâ!
Çabuk, rahatı bırakın, gelin belaya!

Çünkü rahat sıkıntıdadır ey hakan;
Derdi tercih et, kaç dermandan, devadan.

Ters çevrilmiş nal izlerine bak onun yolunda;
Himmat atını sür onun dergâhına, onun katına.

Şunun bunun ayrılığında değildir bu feryat figan;
Neyin demiri, neyin ahşabı; çabuk vazgeç onlardan.

Ey oğul! Bir bahanedir bunları anmak,
Gözün varsa eğer, bizim hâlimize bak.

Çünkü biz, aslında Hakk'ın ilmi[inde var] idik;
Hepimiz temiz ruhlar idik, gerçi [şimdi] bedene girdik.

Bizim yerimiz o sonsuz visâl [âlemi] idi,
Ey talipler! Kazaen bu ayrılık meydana geldi.

O buluşma özlemiyle feryat ediyoruz,
Canı gönülden inleyip duruyoruz.

1 Beytin ilk mısraı bir iki kelime farklı olmakla birlikte Mevlânâ'dan tazmindir. Bkz. Mevlânâ, *Mesnevî-i Ma'nevî*, I, 1 (b. 3).

2 Bu mısra Mevlânâ'dan tazmindir. Bkz. Mevlânâ, *Mesnevî-i Ma'nevî*, I, 1 (b. 14).

تا کنند ایشان از این آوازا
 عالمی از نالهٔ ما در فغان
 سینه‌ها خواهیم پر سوز از فراق
 محرم این هوش جز بیهوش نیست
 هم زبان ترک و رومی و عرب
 جمله از ما می‌برند اسرار خود
 با همه همدم شدیم و یار، ما
 جمله رو در عشق ما بنهاده‌اند
 مُؤذِنانِ عشق ماییم اَلصَّلا
 چونکه در رنج است راحت ای کیا
 بازگونه^۲ نعلها بین در رهش
 نیست این افغان ز هجر این و آن
 ذکر اینها خود بهانه‌ست ای پسر
 زآنکه ما در اصل، علم حق بدیم
 جای ما بود آن وصال جاودان
 می‌کنیم افغان برای آن لقا
 فهم آن اسرار و علم و رازها
 دستها بر سینه و بر سر زنان
 تا کنند اصغای شرح اشتیاق
 در ره حق هوش جز روپوش نیست
 گشته ما با^۱ هر یکی در عشق رب
 جنس مؤمن جنس کافر نیک و بد
 جمله را آورده اندر کار، ما
 همچو ما در دام عشق افتاده‌اند
 هین ز راحت پا نهید اندر بلا
 درد را بگزین و بگریز از دوا
 اسب^۳ همت را بران تا درگهش
 آهن چپی چوب چپی بگذر روان
 حال ما را بین اگر داری بصر
 جمله جان پاک اگرچه تن شدیم
 از قضا شد این فراق ای طالبان^۴
 از دل و جانیم نالان دایما

۱ با C - AHBT

۲ بازگونه AHBC باژگونه T

۳ اسب AC اسپ HBT

۴ فراق ای طالبان ABT فراق خاکدان HC

Bizim feryadımız kervandaki çan gibi;
Hâl diliyle söyler her zaman, sürekli:

Ey yolcu, git, kalma o konakta,
Yoktur onun bekası, neticesi zira.

Çünkü dünyadaki birçok konaktan
Geçip gittin mi, [bir şey] hatırlamazsın ondan.

[3. Üçüncü Makale]

[Âdemoğlu yokluk âleminde varlık âlemine gelinceye kadar çok sayıda çeşitli menzillerden geçer]

Âdemoğlu yokluk âleminde varlık âlemine gelinceye kadar çok sayıda çeşitli menzillerden geçti; önce toprak oldu, ondan sonra bitki oldu. Bitki iken birçok menzil kat etti. Bitkiyi hayvan otlayınca hayvan oldu; hayvanı insan yiyince de insan oldu. Bu arada birçok menzillerden geçti; önce nutfe (meni, sperm) oldu, sonra alaka (kan pıhtısı), daha sonra mudga (et parçası) oldu.¹ Sonunda şekle bürünüp annesinin karnından çıkınca azığı süt oldu; süttten sonra ekmeğe, ete ve çeşitli yiyeceklere düştü, [onlarla beslendi]. Bu yolculukta, her sürede onda bazı haller, mizaçlar ve huylar belirdi. Akil balığ olup olgunlaşınca, kat ettiği menzillerin birçoğunu unuttu. [Şimdi] aklıdan kalanlardan da nefret eder ve o menzilleri asla beğenmez. Öyleyse şimdi içinde bulunduğu menzile de gönül bağlamamalıdır; çünkü o menzilden de geçince, [o menzil de] önceki menziller gibi çirkin ve nahoş görünecektir.

Cansız varlıkken bitki hâline geldin;
Bitki hâlinde de hayvan şekline girdin.

Merada hayvan yediği için seni,
Oldun meradaki hayvan gibi.

Hayvanken, seni insan yediği zaman,
İnsan oldun, yüceldin [kurtuldun] aşağılıktan.

[Anne] rahminde ahlât² ve kan idi gıdan;
Rahimden sağ salim çıktığın zaman,

1 “Sonra nutfeyi [meniyi, spermi] alaka [embriyo] yaptık. Alakayı mudga [cenin] yaptık, mudgayı kemiklere dönüştürdük ve bu kemiklere de et giydirdik. Nihayet onu bambaşka bir yaratık olarak ortaya çıkardık. Yaratanların en güzeli olan Allah’ın şanı ne yücedir (Mü’minun 23/14). Bu konuyla ilgili başka ayetler de vardır. Bkz. Nahl 16/4, Kehf 18/37, Fâtır 35/11, Yâsîn 36/77....

2 Ahlât[-ı erba’a]: Kan, safra, sevda ve balgam.

بانگِ ما همچون جرس در کاروان   با زبانِ حالِ گویان^۱ هر زمان
 کایِ مسافرِ رَوِ ممان در منزلی   که ندارد آن ثبات و حاصلی
 زآنکه از بسیار منزل در جهان   چون^۲ گذشتی یاد ناوردی از آن

در بیانِ آنکه آدمی زاد تا^۳ از کتمِ عدم به عالمِ وجود آمد بی عدد منازلِ گوناگون گذشت؛ اول خاک شد، بعد از آن نبات گشت و در نباتی بسیار منزل پیش رفت؛ چون نبات را حیوان چرید، حیوان شد؛ باز چون حیوان را آدمی خورد، آدمی شد و در این میان؛ منازلِ بی حد گذشت؛ اول نُطفه گشت، بعد از آن علقه و مُضغه تا صورت پذیرفت، و چون از شکمِ مادر بیرون آمد، قُوتش شیر شد، بعد از شیر به نان و گوشت و طعامهای گوناگون^۴ افتاد و در این سیر و سفر به هر مدّت او را احوالی و روشی و خُلقی^۵ بود. چون^۶ بالغ شد و به کمالِ عقل رسید، اغلبِ منازلش فراموش گشت و آنچه به خاطرش ماند هم از آن نفرت دارد و به هیچ حال آن منازل او را خوش نمی آید. پس نباید^۷ در همین منزل که اکنون مقیم است دل بستن، زیرا چون از این منزل^۸ نیز بگذرد، همچون آن منازلِ پیشین ناخوش و زشت خواهد^۹ نمودن.

از جمادی در نباتی آمدی   وز نباتی هم به حیوان بر زدی^{۱۰}
 چونکه حیوان خورد در مَرعی ترا^{۱۱}   همچو حیوان آمدی اندر چرا
 چون ز حیوانی بخوردت آدمی   آدمی گشتی فزودی ز آن کمی
 در رحم بودت غذا اخلاط و خون   از رحم چون آمدی سالم برون

۱ گویان AHBT گوید C

۲ چون ABCT جو H

۳ تا AHBC - T

۴ و در این میان AHC و در میان B درین میان T

۵ بیرون آمد AHT بیرون شد B بیرون افتاد C

۶ گوش و طعامهای گوناگون ABT گوش و میوه‌ها و طعامهای گوناگون H گوشت و انواع طعامها C

۷ آن سو AHBT آنجا C

۸ چون AHBT تا چون C

۹ نباید AHBT نباید که C

۱۰ از این منزل BT از این AH عاقبت از این C

۱۱ خواهد ABCT خواهدش H

۱۲ بر زدی ABCT سر زدی H

۱۳ مَرعی ترا AHBT مرعات را C

Süt oldu gıdan çocukluğunda,
Sonra ekmeğ oldu, aklını başına aldığında.

[Katettiğin] sayısız menziller oldu dünyada,
Şimdi, akil balığ olanlardan oldun sonunda.

[Artık] hatırında yok o menzillerden hiçbiri;
Ruh[un] toz gibi silkip attı içinden hepsini.

O menzillerin hepsi hatırından çıkıp gitti;
Gerçi her biri senin katında güzel veya kötü idi.

Onlardan biri aklına gelince, korkup kaçıyorsun şimdi,
Akıllı insanın deliden korkup kaçtığı gibi.

Anne sütü ki önceleri hoşuna giderdi,
Can gibi, uygun ve makbul gelirdi,

Sonunda reddedilen, istenmeyen oldu;
Bunun gibi o sevilen de seilmeyen oldu.

İçin bulanır, hatırladığında onu;
Kusarsın hemen, içersen onu.

Aynı şekilde çocuklar arasında dolaşırken
[Oynadığın] oyundan, aşık atmaktan, benzeri şeylerden,

Kaçıyorsun şimdi, alaya alıyorsun,
Çocuk oynadığı, onu yaptığı zaman, dövüyorsun.

Sana güzel görünenler, çirkin geldi [sana];
Yine kesin bil ki bu gezip dolaşmalar da

Bu emirlik, vezirlik ve padişahlık da,
Bu saray elbiseleri, taç ve atlar da

Kendisine gönül bağladığın her şey, onlar da,
Her ne kadar saltanat tahtına oturmuş olsan da

Onlar da çirkin ve nahoş olacak senin gönlünde,
Her ne kadar seçkin makamların iseler de önce.

Sonunda ölüp öbür tarafa gittiğin zaman,
Aynı şekilde bigâne kalacaksın bunlardan.

Bu işlerden de tiksineceksin tiksinecek,
O gül bahçesi sana diken[lik] görünecek.

Aynı şekilde o küçük çocuk oyunları da
Adidir, değersizdir akıl sahipleri yanında.

باز قوتت شیر شد در کودکی
 بی‌شمر^۱ بودت منزل در جهان
 بعد از آن نان گشت چون گشتی ذکی
 یک از آنها^۲ هیچ در خاطر نماند
 تا شدی اکنون ز سلکِ بالغان
 آن منازل جمله از یادت برفت
 جمله را جان همچو گرد از خود فشانند
 می‌رمی چون یاد آید ز آن کنون
 گرچه هر یک بود پیشت خوب و زفت
 شیرِ مادر^۳ کاوَلت مطلوب بود
 همچنانکه مردِ عاقل از جنون
 عاقبت مردود و نامطلوب شد^۴
 همچو جان اندر خور و مرغوب بود^۵
 عینِ آن محبوب نامحجوب شد
 قی کنی در حال اگر آن را خوری
 دل بشورد ز آن چو یادش آوری
 که همی گردی میانِ کودکان
 همچنین از لعب و کعب^۶ و غیر آن
 طفل چون آن می‌کند تو می‌زنی
 می‌رمی اکنون و تسخر می‌کنی
 هم یقین دان کاخر این جولان و گشت
 هرچه خوبت می‌نمود آن زشت گشت
 وین امیری و وزیری و شهی
 وز هر آنچه اندر آن دل بسته‌ای
 گرچه بود اوّل گزیده منزلت
 گردد آن مکروه و ناخوش بر دلت
 همچنان زین نیز بیگانه شوی
 چون در آخر بگذری و آن سو روی
 بر تو آن گلشن نماید خارها
 نفرتت آید ازین کردارها
 نزد اهلِ عقل دون است و حقیر
 آنچنانکه لعبِ آن طفل^۷ صغیر
 پیشِ اهلِ دل بود هزل^۸ و مُهان
 جدّ این خلقانِ دنیا همچنان

۱ بی‌شمر AHBT بی‌عدد C

۲ آنها AHBT اینها C

۳ مادر ABCT شیرین H

۴ این مصراع، در C در حاشیه با نشانهٔ صح نوشته شده است.

۵ این مصراع، در C در حاشیه با نشانهٔ صح نوشته شده است.

۶ لعب کعب AHB لعب و کعب CT

۷ اسب AC اسپ HBT

۸ آن طفل ABT طفلان HC

۹ هزل ABCT زشت H

Bu dünya halkının ciddi işleri de
Mizahtır, alelade şeylerdir gönül ehli nezdinde.

Dünya halkının kavgası, şamatası ve padişahlığı,
Bu büyüklerin hayatı, ordusu, içki meclisi ve savaşı,

Gönül ehli katında oyundur kesin, oyalanmadır,
Yerdeki ölü gibi hiçtir, faydasızdır.

O menzillerden geçtiğin zamanlarda,
Acı şeyler şeker gibi tatlı görünürdü sana.

O biçim çirkin [şeyler] ne güzel görünürdü sana,
Rağbetin gündend güne artardı onlara.

Onlardan men etmek mümkün değildi asla;
Onlara olan aşkından güzel gibi görünürdü sana.

Aşkı gidince, çıktı çirkinliği ortaya,
Çocuğun yanında, yaşlının, gencin yanında da.

Şimdi içinde bulunduğun menzilden de
Daha büyük başka bir menzile gittiğinde,

Onun gibi, bu da çirkin görünecek sana,
Kâbe gibi görünse de havra gibi görünecek sana.

Kötü kocakarıdır bu büyücü dünya;
Bu hilekârın işvesine fazla aldanma.

Kendini süsler durur hileyle, düzenle;
Bu kötü düşünceli düzenbaza kulak verme.

Çünkü Hak, dünya oyundur¹ dedi:
[Bu dünya] güzel oyunlu gösterir kendini.

Efsunla, sihirle, genç gösterir kendini
Bu hilekâr, bu düzenbaz kocakarı.

Birçok kez aldatır seni, uyanık ol;
Böyle bir gaddardan kaç, uzak ol.

Bundan önce kat ettiğin menziller,
Hepsi onun eşkâlidir, iyi bak [ey cengâver].

O sahte ve kalp paraları altın gösterdi sana;
Sürekli iblisi huri diye tanıttı, övdü sana.

1 *Dünya oyundur*. "Dünya hayatı ancak bir oyun ve bir eğlencedir. Elbette ki ahiret yurdu Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için daha hayırlıdır. Hâlâ akıllanmayacak mısınız?" (En'am 6/32) ayetinden iktibasır. Benzer ayetler için bkz. Ankebût 29/64, Hadid 57/20.

عیش و جیش و بزم و رزم این^۲ مهان
 هیچ و بی حاصل چو مرده در زمین
 تلخ^۳ شیرین می نمودت چون شکر
 رغبتت در وی به هر دم می فرود
 مر ترا عشقش چو^۴ خوبت می نمود
 گشت پیشِ کودک^۵ و پیر و جوان
 چون روی در منزلی دیگر عظیم
 گر نمودت کعبه بنماید کنشت
 کمترک خور عشوه^۶ این^۷ ماکره
 مشنو این مگار بداندیش را
 می نماید خویش را زیبا لعب
 می نماید این عجزه^۸ مگردان
 وز چنین غدار رو بیزار شو
 جمله هست اشکال او نیکو بین
 دیو را چون حور پشت می ستود

داروگیر و شاهي اهل جهان^۱
 لعب باشد نزد اهل دل یقین
 ز آن منازل چون همی کردی گذر
 آنچنان زشتی چه^۴ خوبت می نمود
 منع کردن هیچ از آن ممکن نبود
 چونکه عشقش رفت^۶ زشتی اش عیان
 هم ازین منزل که اکنونی مُقیم
 همچو آن این هم نماید بر تو زشت
 بد عجزه ست^۸ این جهانِ ساحره
 می بیارید به حیلت خویش را
 زآنکه حق گفت انما الدنيا لعب
 با فسون و سحرها خود را جوان
 چند بفریبد ترا بیدار شو
 کآن منازل که بریدی پیش ازین
 بر تو او قلب و^{۱۱} دغل را زر نمود

۱ جهان ABC T زمان H
 ۲ این ACT آن HB
 ۳ تلخ AHBC تلخ و T
 ۴ چه AHBT چو C
 ۵ چو AHBC چه T
 ۶ رفت AHBT رفت و C
 ۷ کودک AHBC عاقل T
 ۸ عجزه ست ABC T عجزه است H
 ۹ این AHBC آن T
 ۱۰ عجزه ABC T عجزه H
 ۱۱ و AHBC - T

Sahte paraları, hep gerçek para gibi sattı,
Bu geri zekâlı yüzlerce defa canını yaktı.

Haydi, kendine gel, artık aldanma ona,
Aldanma da güneş ışığı doğsun sana da.

Ta ki karanlıktan kurtulasın o ışıkla, o nurla,
İblisi terk edip yüz tutasın huriye, [gılmana].

Çocukluktan buluğ çağına, hatta ihtiyarlığın sonuna
Uğradığın menzillerden her biri ey ağa,

Her menzil, senin yanında bir dünya idi;
Sana bal görünüyordu, ama senin zehrindi.

Geçtikten sonra belli oldu çirkinlikleri sana;
Bu menzillerden de geç, [haydi] düş yola.

Yolculukta menzil, son konaklama yeri değildir;
[Orada] oturup kalan, gitsin, [orası] yeri değildir.

Mademki bu dünya geçip gidilecek bir konaktır,
Artık dünyaya gönül vermek akılsızlıktır, ahmaklıktır.

Ona sevgi beslemek cehalettedir, körlüktendir;
Doğruluktan, ibadet ve takvadan başkası hatadır.

Git, bu alçak dünyanın tuzağına düşme de;
Mağlup olmayasın şeytanın hilesine.

Senin yerin de cehennem olmasın sonunda,
Bedbahtlık yüzünden cennetten mahrum kalırsın yoksa.

Ona fazla bağlanma ki kolay kurtulasın,
Bu varlık kuyusundan ipsiz, urgansız çıkasın.

Hakk'ı[n elini] sağlam tut ki o da sağlam tutsun seni,
Önce de sonra da niçin şaşkınlık içinde sin ki!

Mademki ırmak suyuyla dolu su tulumu gibi O'nunla dolusun,
Niçin şaşkın şaşkın her tarafa gider, her yerde koşturursun?

Hakk'ın elinde kukla gibisin [her zaman];
Sakinliğin de O'ndandır hareketliliğin de her an.

قلب را چون نقدِ خالص^۱ می فروخت
 بعد ازین هین با خود آ مکرش مخور
 تا ز ظلمت وارهی زآن تاب و نور
 زآن منازل که گذشتی از صبا
 بود هر منزل جهانی پیش تو^۲
 چون گذشتی شد عیان زشتی آن
 در سفر منزل مقام باش نیست
 این جهان چون منزلی^۳ بگذشتنیست
 مهر بستن بر وی از جهل و عماست
 رو مشو در بند این دنیای دون
 تا نگردد جای تو آخر جحیم
 سهل گیرش تا به سهلی وارهی
 سخت حق را گیر کو سختت گرفت
 چون پُری از وی چو مشک از آب جو
 بر مثال لعبتی در^۴ دست حق
 زین غبین صد بار جانت را بسوخت
 تا بتابد بر تو شعشاعی ز خور
 بگذری از دیو و رو آری به حور
 تا بلوغ و حد پیری ای کیا
 می نمودت نوش و بود آن نیش تو^۵
 زین منازل هم گذر کن شو روان
 هر که ساکن گشت گو رو جاش نیست
 دل نهادن بر جهان از کودنیست
 غیر صدق و طاعت و تقوی خطاست^۶
 تا نگردی مکر^۷ شیطان را زیون
 وز شقا محروم مانی از نعیم
 بی رسن زین چاه هستی برجهی^۸
 اول و آخر چرایی در شگفت
 از چه خیره سر کنی هر سوی رو^۹
 هم سکونت زوست دایم هم قلق

۱ نقد خالص زر صافی HC

۲ پیش تو AHBT پیش نیست C

۳ نوش و بود آن نیش تو AHT نوش و خود آن نیش تو B نوش بود آن نیش نیست C

۴ چون منزلی AB چون منزل CT هم منزلی H

۵ این بیت و دو بیت بعد از آن، در H نیست.

۶ مکر BT ریو AHC

۷ برجهی AHBT وارهی C

۸ رو AHBC تو T

۹ در AHBT از C

Vücudun da ruhun da o Hay ve Kayyum¹ ile diridir,
Aklın da imanın da O'nunla ayaktadır, kaimdir.

O ihsan sahibi [Rabb'i]nin rızası, emri ve nehyi olmadan,
Bir damarın bile hareket edemez bedeninde [hiçbir zaman].

Senin hareketlerin O'ndandır her zaman,
Bir saman çöpü gibi, ırmak üzerinde giden, akan.

Uyuman, uyanman, yemen, içmen senin,
Sağlığın, hastalığın, hayrın ve şerrin senin,

Hepsi, ey oğul, o sırları bilen [Hak Teâlâ'dan];
Kalp gözünü aç ve iyi bak gönülden, candan.

Ta ki her şeyin o olduğunu göresin açıkça;
Saf, tortu, çekirdek ve kabuk iki dünyada.

Artık Allah'a sarıl, vazgeç kendinden;
Varlığın ve benliğin kökünü sök at kökünden.

Ta ki sen, o olasın, kendinden kurtulasın,
Can nakdini cananın hazinesine koyasın.

Dile sığmaz bu mananın şerhi;
Bırak bunu, rebaptan başla haydi.

4. Dördüncü Makale]

[Bu makalede iki konu anlatılacaktır:]

[Rebabın sesi aynıdır, bir sestir; ama o bir sestem herkes kendi gam hikâyesini anlar]

Gerçi rebabın sesi aynıdır, bir sestir; ama o bir sestem herkes kendi gam hikâyesini anlar. Bizzat bu bir ve aynı ses, birbirine benzemeyen yüz binlerce farklı hâlin sırdaşı, dildeşi olur; sade ve renksiz olan, ama kendisiyle ağaçlarda ve meyvelerde birçok çeşitli renk ve tat ortaya çıkaran ve kendi eşsiz güzelliğini o çeşitli şekillerde gösteren bahar mevsimi gibi. Bunun gibi Hak Teâlâ bütün âlemi yarattı; eğitiyor, öğretiyor ve besleyip büyütüyor.

1 Hay ve Kayyum: Allah Teâlâ'nın isimlerindedir. Allah, kendisinden başka hiçbir ilâh olmayandır. Diridir, kayyumdur. O'nu ne bir uyuklama tutabilir ne de bir uyku. Göklerdeki her şey, yerdeki her şey O'nundur. İzni olmaksızın O'nun katında şefaatte bulunacak kimdir? O, kulların önlerindeki ve arkalarındaki (yaptıklarını ve yapacaklarını) bilir. Onlar, O'nun ilminden, kendisinin dilediği kaddarından başka bir şey kavrayamazlar. O'nun kürsüsü, bütün gökleri ve yeri kaplayıp kuşatmıştır. (O, göklere, yere, bütün evrene hükmetmektedir.) Gökleri ve yeri koruyup gözetmek O'na güç gelmez. O, yücedir, büyüktür (Bakara 2/255). Benzer ayetler için bkz. Âl-i İmrân 3/2, Tâhâ 20/111..

عقل و ایمانِ تو هم قایم ^۲ به وی	جسم و جانَت ز آن قیومِ حی ^۱
می‌نجنبند ^۳ یک رگت اندر بدن	بی‌رضا و امر و نهی ذوالمنن
همچو گاهی کآن رود بر آبِ جو	هست جنبشهای تو دایم ^۴ ازو
صحت و بیماری و خیر و شرت	خفتن و بیداری و شُرب و خورت
دیده دل را گشا وز ^۵ جان نگر	جمله ز آن دانای رازست ای پسر
در دو عالم صاف و دُرد و مغز و پوست	تا بینی این عیان که جمله اوست
بیخ هستی و منی بر کن ز بُن	پس خدا را گیر و خود را ترک کن
نقدِ جان در مخزنِ جانان نهی	تا تو او گردی و از خود وارهی
زین گذر کن از رباب آغاز هان	شرحِ این معنی نگنجد در زبان

در بیانِ آنکه اگرچه بانگِ رباب یکسان است، آلا از آن یک بانگ هر کسی قصه غُصه خود را فهم می‌کند و همین یک آواز، دمسازِ صد هزار^۶ احوالِ مختلف شده‌است که به یکدیگر نمی‌مانند^۷، همچون فصلِ بهار که ساده و بی‌رنگ است، اما از او بسیار رنگها و طعمهای مختلف در اشجار و اثمار ظاهر می‌شود و جمالِ بیچونِ خود را^۸ در آن صورتهای مختلف می‌نماید؛ همچنین حق تعالی همه عالم هست کرد و می‌پرورد و جمله هر چه دارند،

۱ قیوم حی AHBT قیوم و حی C

۲ هم قایم AHC قایم هم BT

۳ می‌نجنبند AHBT می‌نگنجد C

۴ دایم AHBT هر دم C

۵ وز AHBT از C

۶ صد هزار BT دو صد هزار AH دو صد C

۷ نمی‌مانند AHBT نمی‌ماند C

۸ بعد از این، در H «در اشجار و اثمار و» افزوده‌است، ولی بعد روی آن را خط کشیده‌اند.

Herkes ve her şey, her biri, karıncadan Süleyman'a kadar, neye sahiplerse, layık oldukları ölçüde O'nunla sahip olurlar. Bundan dolayı O'nun cemalini görmeyi, müşahede etmeyi, O'nun yüzüne bakmayı, yarattıklarında, eserlerinde yapmak, O'nu onlarda görmek ve bilmek gerekir; fakat bu görüş, ilmî ve aklîdir.

[Peygamberler ve veliler, Allah'ı, eserleri aracılığı olmadan Allah'la tanımış ve o tecellide yok olmuşlardır]

Peygamberler ve veliler, Allah'ı, eserleri aracılığı olmadan Allah'la tanımış ve o tecellide yok olmuşlardır, testideki su gibi; çünkü bir testi suyu denize döktüğün zaman, her ne kadar yok olup gitse, görünmese de denizle aynı olur. Bunun gibi ilmî ve irfanî görüş ve buluşma da o kişiyi, eser ve ürün vasıtası olmadan, kendisini yaratanı göreceği, Hakk'ın nuruyla aynı olacağı makama ulaştırır.

Güzel yay çeki[p keman çalı]yor onun oku;
Onun bam ve tiz [telleri de] çok etkili oldu.

Küçük büyük bütün dünya halkı,
Onun inlemesiyle feryada başladı.

Herkes onun sesinden işitti kendi sırrını;
Her biri ayrı ayrı gördü kendi dildeşini, sırdaşını.

Herkes o bir sestem bir hisse aldı,
Her birinin kulağı güzelce dinledi bir kıssayı.

Yüz binlerce halk onun tek sesinden
Muradına erdi konuşmadan, söz söylemeden.

Sadece ilkbahar değil, yüz binlerce çeşitli ağaç,
Meyve veriyor hem ekşi hem tatlı [kulaç kulaç].

Her tarafta yüzlerce gül bahçesi ve dikenlik bitmiş onunla;
Dünyada bağlar, bahçeler ve meyveler ayaktadır onunla.

Diken ve hurma [neşe] dolar ilkbaharın kavuşmasıyla,
Aynı şekilde Yaradan'ın temiz nuruyla, ışığıyla,

Yeryüzü ve gökyüzü dolar [neşeyle],
Akıllar, nefisler, insan ve cin de.

[Hak Teâlâ] vücuda getirdi âlemi yokluktan,
İyiye ve kötüye ikram etmek için lütfundan.

از او دارند هر یکی لایقی خود از مور تا سلیمان. پس مشاهده دیدار او را در مصنوعات باید کردن و دیدن و دانستن^۱، لیکن این دیدار علمی و عقلی است.

انبیا و اولیا خدا را از خدا شناختند بی واسطه صنوع و در آن تجلی مُستهلک شدند چنانکه سبویی^۲ آب را در دریا ریزی، اگر چه ناپیدا شود، اما عین دریا گردد؛ همچنان دیدار علمی و معرفت، آن شخص را بدان مقام رساند که بی واسطه صنوع صانع بین شود و عین نور حق^۳ گردد.

خوش کمانچه می کشاند تیرِ او	کارگر شد سخت بَم و زیرِ او
خلقِ عالم از صغیر و از کبیر	آمده از ناله او در نفیر
جمله ز آوازش شنیده رازِ خود	هر یکش دیده جدا دمسازِ خود
برده از یک بانگ، هر کس حصّه‌ای	خوش شنیده گوشِ هر یک قصّه‌ای
صد هزاران خلق از یک بانگِ او	برده مقصودی و رای گفت و گو
نه از بهاران صد هزاران گون شجر	می دهد هم تُرش و هم شیرین ثمر
هر طرف زو رُسته صد گلزار و خار	در جهان قایم بدو باغ و ثمار ^۴
خار و خرما پُر ز وصلِ نوبهار	همچنین از نورِ پاکِ کردگار
پُر بُوَد رویِ زمین و آسمان	هم عقول و هم نفوس و انس و جان
از عدم ز آن داد عالم را وجود	تا کند بر نیک و بد از لطف، جود

۱ دیدن و دانستن AHBT دانستن و دیدن C

۲ سبویی AHBT سبوی C

۳ نور حق AHBT آن C

۴ ثمار AHBT بهار C

Herkese verdi ayrı bir varlık, ayrı bir özellik;
Birinden şarap, diğerinden sarhoşluk, mestlik.

Gökyüzünde ay, güneş ve yıldızlar,
Yeryüzünde küçük büyük bütün varlıklar,

Hepsinin varlığı ondan hâsıl oldu;
Her biri kendi değerine kavuştu.

Besleyip büyütüyor, eğitiyor Allah [azze ve celle],
Herkesi liyakatleri, kabiliyetleri nispetinde.

Farklı bir iş vermiş her birine,
Müfret harfler gibi ya harfinden elif'e.

Her birinin gelişip büyümesi, canlılığı O'ndandır,
Birinin durgunluğu, diğerinin hareketliliği O'ndandır.

Kimi dev gibi yerin altında yurt tutmuş,
Kimi de İsa¹ gibi gökyüzünde padişah olmuş.

Herkeste O'nu gör; O'nun başışdır zira
Yoktur dosttan başkası çekirdekte, kabukta.

Bu örnek, sizin anlayacağınız kadardır;
Asıl olan, aşktan doğan bakıştır, anlayıştır.

O bakışın yanında bu, bir tılsım gibidir;
O müsemma gibi, bu ise isim gibidir.

İsimden müsemmaya kadar, ey yol arayan kişi,
Sonsuz bir fark vardır, denizle ırmak gibi.

Sen, ilkbaharları [bilirsin] bağdan, bahçeden,
Ağaçlıktan, gül bahçesinden ve çimenden.

1 İsa: İsrailoğullarının son peygamberidir. Hz. Meryem'den babasız dünyaya gelmiştir. Hayatı hakkında Kur'an-ı Kerim'de Meryem, Bakara, Nisâ ve Mâide surelerinde geniş bilgi bulunmaktadır. İsa, Cebrail'in Meryem'e üflediği ruhtur. Dokunduğu her şeye can verir, ölüleri diriltir. Körlerin gözünü açmak, hastaları iyileştirmek, çamurdan kuşlar yapıp can vererek uçurmak, bebekken konuşmak, su üstünde yürümek gibi mucizeler göstermiştir. 30 yaşında peygamberlik verilmiş ve kendisine İncil indirilmiştir. Kendisine on iki kişi inanmıştır. Bunlara Havari denir. İsrailoğulları onu öldürmeye kalkışmışlar; ancak yerine kendisini şikâyet eden kişi İsa gibi görünmüş ve İsrailoğulları onu çarmıha germişler ve İsa, dördüncü kat göğe kaldırılmıştır. Kendisine kıyamete kadar ömür verilmiştir. Âhir zamanda yeryüzüne inip halkı İslama davet edeceği; Kudüs'te Deccal'i öldüreceği, Tûr-i Sina'ya çıkacağı, Tûr'dan inip adaletle hüküm süreceği, putları kırıp Mehdi ile buluşacağı anlatılır. Edebiyatta birçok yönüyle ele alınır: Babasız dünyaya gelmesi, bebekken konuşması, elle dokunması ve nefesiyle körleri ve hastaları iyileştirmesi, ölüleri diriltmesi, dünyaya değer vermemesi, merkep sırtında gezmesi, kendi söküğünü dikmesi, ölmeyip gökyüzüne çekilmesi, dördüncü gök (Zühâl)'de bulunması, hiç evlenmemesi, dünya eşyası olarak yanında bir tas, bir tarak ve iğne bulunması; gökyüzüne çekildiğinde yanında iğne olması nedeniyle sorguya çekilmesi, o yüzden daha yukarı çıkamaması; Mesih ve Ruh lakabı verilmesi, Ruhulkudüs denmesi vs. (Pala, *a.g.e.*, s. 211-212; <https://vajehyab.com/>).

هر کسی را داد نوعی هستیی	از یکی باده دگرسان مستیی ^۱
بر فلک از ماه و خور وز اختران	در زمین از کهتران و مهتران
جمله را هستی ازو حاصل شده	هر یکی بر قدرِ خودِ واصل شده
از کرم می‌پرورد پروردگار	هر کسی را لایق و درخوردِ کار
هر یکی را داده ^۲ کاری مختلف	چون حروفِ مفرد ^۳ از یا تا الف
جمله را نشو و نما و جان ازو	یک شده ساکن یکی جنبان ازو
یک شده زیرِ زمین مانند دیو	یک چو عیسی بر فلک گشته خدیو
در همه او را بین چون دادِ اوست	نیست غیرِ دوست اندر مغز و پوست
این نمودج قدرِ افهامِ شماسست	اصل، آن بینش بود کز عشق خاست
پیش آن دیدن بود این چون طلسم	آن بود همچون مسمی وین چو اسم
از مسمی تا به اسم ای راه جو	هست فرقی ^۴ بی‌کران چون بحر ^۵ و جو
آنکه دانی نوبهاران را ز باغ	وز درختستان و از گلزار و راغ

۱ این مصراع، در H چنین آمده‌است: هر کسی را شکل دیگر مستیی

۲ داده AHBT داد C

۳ مفرد ABT خط CH

۴ فرقی HBCT فرق A

۵ بحر ABCT حوض H

Bu nasıl olur, sen ilkbahar olacaksın da
Ağaçlar, meyveler dirilecekler [ha]?

Yaradan, cemalini esersiz göstereceğin sana,
Temiz ruhunu aydınlatır celâl nuruyla,

O'nu da ondan göresin kendinden değil;
O görüşmede olamaz iyi ve kötü [bil].

Mademki Allah görüyor kendi kendini;
Böyleyken niçin arar, sorarsın dinini, mezhebini?

Küfür ve din vasıflarıdır bu halkın;
Vaahdet vasfı, sıfatıdır Rahman'ın.

Nerede ustayı binadan tanıyıp bilecek?
Nerede ustayı perde olmadan görecek?

Nerede şeker yapan, nerede şekerin tadı?
Nerede gözün sözü, nerede gözün aydınlığı?

Fakat o oluncaya kadar bununla yetin de,
O uzun yol kısalsın nihayetinde.

Bunu anlamak seni oraya ulaştırır sonunda,
Hem bu dünyada hem de öbür dünyada.

Küçük bir imada bulundum, kalanını sen anla;
Gönül kuşunu uçur yönü olmayan tarafa.

Bundan da vazgeç, tekrar al rebabı;
Anlat o ayrılığı, o yanıp yakılmayı.

Çemberi ve ipekten teli derler ki biz,
Tanrı'nın ilminde birdik hepimiz.

Bundan önce Hakk'ın katında can idik;
Bütün dertlere derman idik.

Şimdi öyle bir vuslattan ayrı kaldık;
Burada dilenciler gibi yoksul kaldık.

Havaya dönüşmüş su gibi [böyle]
Mana denizinden suret [âlemine] düşünce,

[Rebap da] dönmek istedi başlangıçtaki haline,
Vücudunu parçalıyor, feryat ediyor bu hevesle.

Önceki hâline dönmek amacıyla
Bir an bile uyumuyor o arzuyla.

از تو باشد زنده اشجار و ثمار	این کجا و آنکه گردی نوبهار
جانِ پاکت را کند نورِ جلال	صانعت بی‌صنع بنماید جمال
اندر آن دیدار نبود نیک و بد	تا ورا هم زو ببینی نی ز خود
در چنین حالت چه جویی کیش را	پس خدا خود دیده باشد خویش را
وصفِ وحدت خاصهٔ رحمان بود	کفر و دین اوصافِ این خلقان بود
کو که بتا را ببینی بی‌غطا	کو که بتا را شناسی از بنا
کو حدیثِ چشم و ^۱ کو نورِ نظر	کو شکرساز و کجا ذوقِ شکر
تا شود کوتاه چنان راهِ دراز	لیک تا آنت شدن با این بساز
هم درین دنیا و هم در آخرت	فهمِ این آنجا رساند آخرت
مرغِ خاطر را سویِ بی‌سو پران ^۲	رمزکی گفتیم باقی را بدان
شرحِ آن هجران کن و سوز و گداز	در گذر زین از ^۳ رباب آغاز باز
جمله یک بودیم در علمِ خدا	چنبر و ابریشمش گویند ما
دردهای جمله را درمان بدیم	پیش ازین در حضرتِ حق جان بدیم
مانده اینجا چون گدایان بی‌نوا	از چنان وصلت شدیم اکنون جدا
از یمِ معنی چو در صورت فتاد	همچنانکه آب مُبدل شد به باد
زین هوس خواهد که بردرد وجود	طالبِ آن گشت کز آغاز بود
لحظه‌ای زان آرزو نغنوده‌است	تا شود باز آنچه اول بوده‌است

---

۱ و C - AHBT
 ۲ پران AHBT ران C
 ۳ از AHBT در C

Su ve havanın anılması eğretiydi,
Bundan maksadım yârin cemaliydi.

Su mana, suretse tıpkı bir hava;
Ne güzel suret ki yöneldi manaya.

Ruh geri döner, kalıptan kurtulur;
Beden yükünü can sarayında bırakır.

Eskiden olduğu gibi olur,
Mutlak can Allah'la yâr ve nedim olur.

Havayı ve suyu bırak ey duyan [insan]!
Kendine gel, çık bu perişanlıktan.

Nasıl ki hava kendi aslına dönmek isterse,
Su olayım, iyi ve kötüden kurtulayım diye.

Ey kardeş! Mana idin sen de
Övülmek istersen, yine onu iste.

[5. Beşinci Makale]

[Bu makalede iki konu anlatılacaktır:]

[Havanın ve sözün aslı sudur; sonunda yine su olacaktır]

Havanın aslı sudur ve yine su olacaktır; aynı şekilde sözün de aslı sudur ve tekrar su olacaktır.

[Bu dünyada Hak Teâlâ'yı bulmak mümkün değildir]

Bu dünya baykuşların yuvası ve meskenidir. Hak Teâlâ'yı burada bulmak mümkün değildir. Bu nedenle Hakk'ı arayan, O'nu bu dünyada değil, o ebedî âlemde aramalıdır.

Her havanın [ve yelin] aslı önce sudur;
O yüzden kendi içinde huzursuzdur.

Hava [ve yel] şekli onda eğretidir;
Su şekli onun özündedir.

O kendi aslına doğru kaçmaktadır;
O yüzden bu âlemde karasızdır.

[Su] feryadı figan ederek der ki havaya:
Irmağa doğru gel, çık kendinden dışarıya.

ذکر باد و آب ^۱ آمد مستعار	هست مقصودم ازین دیدارِ یار
آب چون معنی و صورت همچو باد	شاد نقشی کو به معنی رو نهاد
باز گردد جان و از ^۲ قالب رهد	رختِ تن را در سرای جان نهد
همچنان گردد که بودست از قدیم	جانِ مطلق با خدا یار و ندیم
ترکِ باد و آب کن ای مستمع	زین پریشانی به خود شو مجتمع
آنچنانکه باد جوید اصلِ خود	تا شود آب و رهد از نیک و بد
ای برادر هم تو معنی بوده‌ای	باز آن جویی اگر بستوده‌ای

در بیان آنکه باد از اصل آب بوده‌است، آخر باز آب شود، همچنین سخن نیز از اصل خویش آب بود. این عبارتها آن آب است که باد شده‌است، هم عاقبت آب شود.

و در تقریر آنکه این جهان مقام و مسکن بومان است، حق تعالی را اینجا نتوان یافت. پس هر که طالبِ حق است، باید که از این جهان بیرون آید و حق را در آن جهانِ جاویدان^۳ طلبد.

اصلِ هر باد اوّل آبی بوده‌است	ز آن سبب اندر خودی نآسوده‌است
صورتِ بادی برو ^۴ عاریت است	صورتِ آبی ورا ماهیت است
ز آن نمی‌گیرد درین عالم قرار	کاو به سویِ اصلِ خود دارد فرار
نالد و گوید به ناله باد را	سویِ جویِ آب آوز خود بر آ

۱ باد و آب AHBT
 ۲ جان و از AHBT
 ۳ جاویدان AHBT
 ۴ برو AHBC

Su idin, hava oldun, geldin [buraya]
 Bil ki bu benlikten de kurtulursun sonunda.
 Ne zaman ki ben bu hakikati anladım,
 Canıgönülden onu arayıp sormaya başladım.
 Ararım onu, dönmek için kendi aslıma,
 Benim varlığım olan ilk hâle, ilk duruma.
 Ne zaman ki bu eğreti varlıktan kurtulurum,
 Ebedî varlığıma adım atar, kavuşurum.
 Söz de önceden su olan havadır;
 Havaya karışmışsa da yine su olacaktır.
 Altı yönün dışından bir ses yükseldi şöyle:
 Ey eğri [adam]! Kaç yönlerden, gel doğru yöne.
 Padişah şehirdedir; baykuşlar için
 Viranelerde yuva yaparsın, niçin?
 Haydi, çık bu su ve toprak [tan olan balçık] âleminden,
 Emler gibi git can ve gönül âlemine [canıgönülden].
 Mana şahı ruh[lar] âleminde bulunur;
 Aydan, güneşten ve zühalden daha uludur.
 O âlem deniz gibi, bu ise onun üzerindeki köpük gibi;
 Köpüğün içinde arama arı duru denizi.
 Sen kendinden kurtulmadıkça tastamam,
 Hakk'ın katında nasıl bulabilirsin makam?
 Kendi varlığından geç, git [yel gibi]
 Yokluk diyarına başsız ayaksız ruh gibi.
 Ta ki göresin o dergâhta, o eşikte
 Hazret-i Allah'ı, olmadan arada bir perde.
 Yaradan'ın yüzü örtüsüz görülünce,
 Ondan sonra olamaz sana başka bir perde.
 Gece gündüz görürsün O'nu, her zaman
 Namaz, oruç, çaba ve talep olmadan.¹
 Ey kavmim! Müjdeler olsun, açılmasıyla bu kapının
 Kurtulursunuz perişanlığından gurbetin, ayrılığın.
 Mutlu olun, sevinin; gelmiştir kabul vakti,
 Bir sevgiliden ki herkes arzular güzelliğini.

1 Bundan sonraki altı beyit Arapçadır.

آب بودی باد گشتی آمدی
 چون من این سررشته را دریافتم
 حالتِ اوّل که بود آن هستِ من
 زین خودی عاریه چون وارهم
 نطق هم بادست کآبی بوده است
 از برون شش جهت این^۱ بانگ خاست
 شاه در شهرست بهر چغدکان
 هین برون آ زین^۲ جهانِ آب و گل
 شاه معنی در جهانِ جان بود
 آن جهان چون بحر و این چون کف برو^۳
 تا ز خود بیرون نیایی تو تمام
 از وجودِ خود گذر کن شو روان
 تا بینی آن در و درگاه را
 چون نماید روی خالق بی نقاب
 دایما بینی عیانش روز و شب
 آبشروا یا قومُ هذا فتحُ باب
 افرحوا قد جاءَ میقاتُ الرضا

عاقبت دان وارهی هم زین خودی
 از دل و جان در طلب بشتافتم
 جویم آن را تا رسم در خویشتن
 در خودی جاودانی پا نهم
 آب گردد گر به باد آلوده است
 کز جهت بگریز ای کز سویِ راست
 از چه در ویرانه سازی آشیان
 رو چو مردان در جهانِ جان و دل
 برتر از ماه و خور و کیوان بود
 بحرِ صافی را درونِ کف معجو
 کی بیایی در جوارِ حق مقام
 در عدم بی‌پا و بی‌سر چون روان
 بی‌حجابی حضرتِ الله را
 بعد از آن نبود ترا دیگر حجاب
 بی‌نماز و روزه و جهد و طلب
 قَدْ نَجَوْتُمْ مِنْ شَتَاتِ الإِغْتِرَابِ
 مِنْ حَبِيبِ حُسْنُهُ؛ كُلُّ الْمُنَى

۱ این AHBC آن T
 ۲ زین AHBC از T
 ۳ برو AHBT درو C
 ۴ حسنه AHBT حبه C

Dedi ki elinizden çıkana üzülmeyesiniz;¹
Müjdeleşin, gelmiştir buluşma vaktiniz.

Develerinizi çökertin, konaklama yeridir burası;
Neşe ve eğlenceyle dolu son menzildir burası.

Heva ve heves kahrında vefa lütfu vardır,
Fâni hayatın sonunda sonsuz ömür vardır.

Biz sustuk; haydi anlayın siz sükûtun sırrını;
Bizim şerhimize sığmaz sıfatların bu kadarı.

Tekrar döneyim, anlatayım rebabı, [ne der],
O türlerden o baptan bize ne söyler.

Her nefeste anlatır yüz türlü hikâye,
Dinler onu, varsa evde bir kimse.

Bazen ayrılık acısıyla inliyor,
Bazen vuslat neşesiyle övünüyor.

Bazen aşk ateşlerinde yanıyor,
Bazen aşkın bağışlarıyla mutlu oluyor.

Bazen zulümlerden şikâyet ediyor,
Bazen de şaraplara, [kadehlerin] dönüşüne şükrediyor.

Bazen bahsediyor zarardan, ziyandan,
Bazen de kârla zararın uyumundan.

Yüz çeşit başka şey söyler bunlardan özge;
Hani o sırları anlayacak bir kulak, nerede?

Onun sırları bitmez, tükenmez hiçbir zaman;
Ancak, haz almazlar sağırlar o feryattan.

Sağır kulak sesleri duymadığı için,
Çirkin ve güzel ayındır onun için.

Nerede bir kulak ki böyle sırlara icabet etsin,
Onun feryadından acayip bir hazine elde etsin.

Senin kulağın ve aklın başka; çünkü sen seçkinsin,
Bu nükteleri işitmeye değersin.

Sana söylüyorum, gerçi başkaları da
Dinliyorlar bunu beyan anında.

1 “Elinizden çıkana üzülmeyesiniz ve Allah’ın size verdiği nimetlerle şıarmayasınız diye (böyle yaptık.) Çünkü Allah, kendini beğenip övünen hiçbir kimseyi sevmez.” (Hadid 27/23) ayetinden iktibastır.

ابشروا قد جاءكم ميقاتكم ^۱	قَالَ لَا تَأْسُوا عَلَى مَا فَاتَكُمْ
ذَا نَعِيمٍ عَيْشُهُ بُرْهَانُنَا	ذَا مَنَاخٍ أَوْ قِفْوَا بُعْرَانُنَا
إِنَّ فِي عَيْنِ الْفَنَاءِ عُمْرَ الْبَقَا	إِنَّ فِي قَهْرِ الْهَوَى لُطْفَ الْوَفَا
لَا يَسْعَ فِي شَرِحِنَا تِلْكَ النُّعُوتِ	قَدْ سَكَّتْنَا فَا فَهَمُّوَا سِرَّ السُّكُوتِ
کاو چه می گوید از آن انواع و باب ^۲	باز واگردم کنم شرحِ رباب
بشنود آن گر بود در خانه کس	می کند صد گون حکایت هر نفس
گاه می بالد ز شادیِ تلاق	گاه می نالد ز غمهایِ فراق
گاه می سازد به بخششهایِ عشق	گاه می سوزد در آتشیهایِ عشق
گاه سُکر از باده‌ها و دورها	گه شکایت می کند از جورها
گه ز سود و ^۳ ائتلافِ خوش زیان	گاه می گوید ز اِتلاف و زیان
فهم آن اسرار را یک گوش کو	غیر ازین؛ صد نوع دیگر گوید او
لیک بی حَظَنَد از آن ناله، کران	خود ندارد هیچ اسرارش کران
ناخوش و خوش پیش او یکسان بود ^۴	گوشِ کر چون بانگها را نشنود
تا برد از ناله اش نقدی عجیب	کو چنین اسرار را گوشِ مُجِیب
استماعِ این نُکْت را لایقی	غیر گوش و هوشِ تو که فایقی
می کنند اصغای این وقتِ بیان	با تو می گویم اگر چه دیگران

۱ این مصراع، در BCT چنین است: إِذْ وَصَلْتُمْ مُنْتَهَى حَاجَاتِكُمْ

۲ از آن انواع و باب AH به ما اندر خطاب BCT

۳ سود و AHT سوز و B سوز C

۴ ازین AHBC این T

۵ بود AHBT شود C

Çünkü bu sırrı anlamak zordur;
Her alçağa nasıl mümkün olur?

Süleyman'dan başkası bilmez kuşların sırrını;¹
Onun kulağına nasıl girer kuşların sedası?²

[6. Altıncı Makale]

[Bu makalede iki konu anlatılacaktır:]

["İnsanların cisimleri farklıdır; fakat ruh birdir." sözü yanlışır; farklılık ruhlardadır]

Derler ki insanların cisimleri çeşitlidir; kimi Hindu, kimi Türk, kimi Rum, kimi Ermeni; kimi siyah, kimi beyaz; fakat ruh birdir. Bu manayı yanlış anlamışlardır; aksine farklılık ve başkalık ruhlardadır; çünkü cisimler, deri, et, kan ve benzeri dört unsurdan oluşur. Ruhların aksine bunların hepsi birdir; zira "El-ervâhu cunûdun mücennedetun fe-mâ te'ârafe minhâ i'telefe ve mâ tenâkera minhâ ihtelefe."³ *Ruhlar, donanmış ordular gibidir; birbirleriyle tanışanlar, birbirleriyle anlaşır, kaynaşırlar, birbirlerini kabul etmeyenlerse ayrı kalır, anlaşamazlar* [buyrulmuştur]. Her ruh, başka bir kuştur ve başka bir madendendir; zira "En-nâsu me'âdinun ke-me'âdini'z-zehebi ve'l-fizzati"⁴ *İnsanlar, altın ve gümüş madenleri gibi madenlerdir* [buyrulmuştur]. Yetmiş iki millet bu yüzden var olmuştur; çünkü her milletin başka bir maksadı, başka bir isteği vardır. Suretteki farklılık, mananın farklı olmasındandır; zira suret, mananın elinde alettir.

1 "Süleyman, Davud'a varis oldu ve 'Ey insanlar, bize kuşdili öğretildi ve bize her şey verildi. Şüphesiz bu, apaçık bir lütuftur' dedi." (Neml 27/16) ayetine işaret vardır.

2 Bundan sonra BC nüshalarında Şems-i Tebrîzi hakkında yazılmış dört beyit vardır:

*Ey oğul! Yüzlerce Süleyman [kulağını] bu asırda,
Sana başışladı Şemseddin bakışıyla.*

*O, ezelden Hakk'ın maşuku idi;
Gayretinden gizlemişti onu sabahın Rabbi.*

*Hak'tan başka kimse bilmez onu;
Ne mutlu o cana ki bir an gördü onu.*

*Bütün dünya şeyhleri onun kuludurlar;
Onun başıştıyla ebedî padişah olurlar.*

3 *Ruhlar, donanmış ordular gibidir; birbirleriyle tanışanlar, birbirleriyle anlaşır, kaynaşırlar, birbirlerini kabul etmeyenlerse ayrı kalır, anlaşamazlar.* (Hadis: Süyûtî, Celâluddin Abdurrahman b. Ebi Bekr, *Câmi'ûs-Sağîr fî Ehâdis-i beşîri'n-nezîr* (nşr. Abdulhamid Ahmed Hanefî), Mısır ts., I, 122-123; Aclûnî, *a.g.e.*, I, 122-123 ve *Sahîb-i Müslim*, VIII, 41; *Sahîb-i Buhârî*, II, 147; *Ehâdis-i Mesnevî*'den nakil. bkz. Furûzanfer, *a.g.e.*, s. 52).

4 (Hadis: Aclûnî, *a.g.e.*, II, 374; Furûzanfer, *a.g.e.*, s. 61-62).

ز آنکه فهمِ سرّ این مشکل بود   هر خسیسی را میسر کی شود
جز سلیمان کس نداند رازِ مرغ   چون رسد در گوشِ او آوازِ مرغ^۱

در بیان آنکه می گویند که اجسام مردم مختلفند، بعضی هند و بعضی ترک، بعضی رومی و، بعضی ارمنی، بعضی سیاه، بعضی^۲ سپید، و روح یکی است. این معنی را غلط فهم کرده‌اند، بلکه^۳ اختلاف و مابینت در ارواح است، زیرا اجسام قایم به چهار عنصرند و پوست و گوشت و خون و غیرها^۴ و این جمله یکی است به خلاف ارواح که *الْأَرْوَاحُ جُنُودٌ مُّجَنَّدَةٌ فَمَا تَعَارَفَ مِنْهَا اتَّخَلَفَ وَمَا تَنَازَرَ مِنْهَا اخْتَلَفَ*^۵ و هر روح مرغی دیگر است و از معدنی دیگر که *النَّاسُ مَعَادِنٌ كَمَعَادِنِ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ*^۶ و هفتاد و^۷ دو ملت از این رو شد که هر ملتی را مقصدی است و مطلبی. اختلاف صورت از مخالفی معنی است، زیرا صورت در دست معنی آلت است.

۱ بعد از این بیت، در BC چهار بیت دیگر آمده است: (بیت چهارم: شاه پاینده C شاه و پاینده B)

صد سلیمانی درین عصر ای پسر   چون ترا بخشید شمس‌الدین نظر
آنکه بود او از ازل معشوق حق   کرده از غیرت نهان ربّ الفلق
غیر حق او را نداند هیچ کس   ای خنک جانی که دیدش یک نفس
جمله شیخان جهان بندهش بوند   از عطایش شاه پاینده شوند

۲ بعضی... بعضی... بعضی... بعضی AHBT و بعضی... و بعضی... و بعضی C

۳ بلکه BT - AHC

۴ غیرها ABCT غیر آن H

۵ این بیت و دو بیت بعد از آن، در H در حاشیه نوشته شده است.

۶ و از معدنی دیگر که *النَّاسُ مَعَادِنٌ كَمَعَادِنِ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ* ABCT در H در حاشیه با نشانه صح نوشته شده است.

۷ و H - ABCT

Cisimler, kafesler gibi bir türdür; fakat her kafeste başka bir kuş vardır. Şöyle ki şeklen aynı tahtadan ve kamıştan yapılmış yüz binlerce kafes görürsün; ama birinde kumru, birinde bülbül, birinde dudu vardır. Her kuşun ayrı bir şekli başka bir sesi vardır ki ne bu ona benzer, ne de o buna. Cisimleri ve ruhları böyle bilmek gerekir.

“Ustur zehâbeke ve zehebeke ve mezhebeke.” hadisinin anlamı

Ve ayrıca Hz. Peygamber’in -selam üzerine olsun- “Ustur zehâbeke ve zehebeke ve mezhebeke.”¹ *Gittiğin yolu (yolculuğunu), altınını ve mezhebini gizle* hadisinin anlamı hakkındadır.

Halkın ruhları kuşlardır, bedenleri ise,
Kafes gibidir erkek ve kadın üzerinde.

O kafeslerin hepsi aynıdır; kuşlar [aynı] değil ama
Bu sözler sığmaz çocukların zihnine, aklına.

Dört unsur, cisimlerin direği oldu;
Gerçi her birinin başka bir adı oldu.

Bir şeyin kendisi nasıl değişir isimle?
Şeker[in tadı] nasıl değişir kötü isimle?

Nöbet şekerine, şekere desen peynir,
Onun tadı asla değişmez ey fakir.

Cisimler yuva gibidir, ruhlarsa
Kuşlar gibi uçarlar havada.

Her birinin bir şekli vardır vasfında, zatında;
Her birinin bir yaşayış tarzı vardır bambaşka.

Her birinin başka çeşit mezhebi [vardır],
Her birinin bir maksadı, bir talebi [vardır].

Yetmiş iki millet vardır dünyada.
Bu, dine sarılmış; o ise dinden kaçmakta daima.

Her biri kendi dinine bağlıdır sımsıkı;
Çünkü ona göre, doğru değildir o yoldan başkası.

Dinleri için canlarını feda ederler,
Belki bununla Allah katında beğenilirler.

1 (Hadis’in kaynağı tespit edilemedi).

اجسام مثال قفصها یک نوع اند، اما در هر قفصی مرغی دیگر است؛ چنانکه در صورت می بینی صد هزار قفص از یک چوب و نی، لیکن در یکی قمری است و در یکی بلبل و در یکی طوطی. هر مرغی^۱ را شکلی دیگر و آوازی دیگر که نه آن بدین ماند^۲ و نه این بدان^۳. اشباح و ارواح را همچنین باید دانستن^۴.

و در معنی این حدیث پیغامبر^۵ علیه السلام^۶ که أُسْتُرَ ذَهَابُكَ وَ ذَهَبُكَ وَ مَذْهَبُكَ.

روحهای خلق مرغانند و تن	گشته مانند قفص بر مرد و زن
آن قفصها جمله یکسان، مرغ نی	می ننگند این به ذهن کودکی
چار عنصر اُستن اجسام شد	گرچه هر یک را دگرگون نام شد
ذات چیز از اسم کی گردد دگر	کی شود مبدل ز نام بد، شکر
گر نبات و قند را گویی پنیر	هیچ طعم آن نگردد ای فقیر
جسمها چون لانه اند و روحها	همچو مرغانند پَران در هوا
هر یکی شکلیست اندر وصف و ذات	هر یکی را هست از چیزی حیات
هر یکی را نوع دیگر مذهبی	هر یکی را مقصدی و مطلبی
هست هفتاد و دو ملت در جهان	گشته این از دین آن دایم جهان
هر یکی در دین خود راسخ قوی	که جز آن ره نیست پیشش ^۷ مُستوی
می کنند از بهر دین جانها فدا	تا بدان گردند مقبول خدا

۱ مرغی HT مرغ ABC

۲ بدین ماند ABCT باین می ماند H

۳ بدان ABCT با آن H

۴ دانستن ABCT تصور کردن H، ولی بعد روی آن را خط کشیده و «دانستن» نوشته اند.

۵ پیغامبر H - ABCT

۶ علیه السلام ABT صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ C - H

۷ که جز آن ره نیست پیشش ABT پیش او آنست راه H جز که این ره نیست پیشش C

Dinleri için mallarını, başlarını feda ederler,
Ta ki kendi dinlerinin sancağını yukarı çeksinler.

Düşmanlık dindendir; din olunca,
Sayısız baş gider baĝnazlıkta.

Bunun için buyurdu resullerin önderi:
Ey kaba adam! Yolculuĝunu ve mezhebini

Söyleme dostun olmayan bir şahsa,
Çok fazla sorup soruştursa da sana.

Altınını, paranı da ondan gizle, sakla;
Her üçünü de içinde sakla.

Yolculuĝunda, altınından, mezhebinden de
Eğer rahatını istersen, söz etme.

İçinde sakla, kimseye söyleme, konuşma,
Yabancılar onu sorup soruştursa da.

Çünkü söylersen, senin dinini bilirse,
Acayip kin tutar sana, tüm benliğiyle.

O, derhal kasteder senin kanına;
Bir an bile mühlet vermez sana.

Yolculuĝunu da sakla insanlardan,
Olmaya ki bir soysuz, bir uğursuz can,

Kötü filli, düzenbaz ve alçak [ukala],
Dünyada yol kesmeyi meslek edinmiş bir eşkıya,

Peşine düşer, canına kasteder senin;
Zorla elinden alır malını, eşyanı, altınını senin.

Altınlarını da sakla ki bir hırsız gece,
Çalmasın senden hileyle, velveyle.

Öyleyse bu üçünü kimseye söyleme de
Korkudan kurtulasın, kalasın emniyette.

Cismin farklılığından çeşitli geldi,
Ruhların şekli de “ya” ve “elif” gibi.

Her grubun başka bir milleti, başka sırrı vardır;
Her birinin başka yâri, başka arkadaşı vardır.

تا لوای دینِ خویش افراختند	مال و سر از بهر دین درباختند
در تعصّب بی‌عدد سر می‌رود	دشمنی از دین بوَد چون دین بوَد
کز ذهاب و مذهبِ خود ای عُتُل	بهر این فرمود سلطانِ رسل ^۱
گر کند بسیار از تو جست و جو	با کسی کو نیست یارِ تو مگو
هر سه را در اندرون جان بدار	هم ذَهَب را نیز ازو پنهان بدار
دم مزن گر هست راحت مطلبت	هم ذهاب و از ذَهَب وز مذهبت
گر کند اغیار آن را جست و جو	دار پنهان در دل و با کس مگو
سخت در بندد میان در کینِ تو	ز آنکه گر گویی و داند دینِ تو
ندهدت یک لحظه‌ای امهال او	قصدِ خونِ تو کند در حال او
تا مبادا بدرگی منحوس جان	هم ذهابِ خود نگهدار از کسان
صنعتش دایم به عالم رهنمی	کاو بوَد بدفعل و مکار و دنی
تا به ظلم از تو برد رخت و زرت	در پیت آید کند قصدِ سرت
می ^۲ ندزدد از تو با مکر و شغب	هم ذهب را کن نهران تا دزد شب
تا رهی از خوف و مانی در امان	پس مگو این هر سه را با مردمان
صورتِ ارواح چون یا و ^۳ الف	ز اختلافِ ذات آمد مختلف
هر یکی را یار ^۴ و دمسازی دگر	هر گره را ملّت و رازی دگر

۱ سلطان رسل ABCT بینا رسول H ، ولی بعد روی آن را خط کشیده و با قلم دیگر با نشانهٔ صح «سلطان رسل» نوشته‌اند.

۲ می AHBT آن C

۳ و AHBC تا T

۴ یار AHBC راز T

Her birinin başka yiyeceği, başka azığı vardır;
Her birinin başka dini, başka tağutu¹ vardır.

Uçan ruhlar da kuşlar gibidir;
Her birinin farklı şekli, farklı dili vardır.

Kiminin yuvası dinî hafife almaktır, ibahadır,² mülhidliktir;³
Kiminin yuvası ise dindir, diyanettir, Allah'a itaattir.

O halde dünyada bir Süleyman gerekli,
Ta ki bilsin bu kuşların dilini.⁴

Ta ki onun emrinde olsun cin ve peri,
Âdemoğlu ve melekler hepsi, her biri.

Canıgönülden onun emrinde olsun hepsi,
Onun çevgenindeki top gibi.

Sen, o Süleyman'ın sırrısın kesin,
Hepsinin hâllerini açıkça bilmelisin.

Sır, öz gibidir, içtir, kabuktan daha iyidir;
Düşünmek bütün ibadetlerden daha iyidir.

Çünkü Hakk'ın yaratması hakkında bir an düşünmek bir an,
Daha hayırlıdır yetmiş yıl zikretmekten, ibadetten yapmaktan.

Nitekim "Tefekkeru sâatin"⁵ Bir saat düşünmek hadisi geldi,
O imdada yetişen padişahlar padişahının dilinden ki:

Düşünmek, aklın ve canın özüdür kesin;
Öyleyse özü seçmek gerekir [bilesin].

Dünyada ister akıcı konuşsunlar isterse kekeme,
Hepsinin dili anlaşılırdır senin gibi birine.

-
- 1 Tağut: Allah'tan başka tapınılan ve hak yoldan saptıran her varlık, put, şeytan ve benzeri tapınılan şeyler; mabut.
  - 2 İbâha: Mubah, Fıkıh usulünde mükellefin yapıp yapmamakta şer'an serbest bırakıldığı fiilleridir. Başka bir ifadeyle yapılmasıyla sevabın ve terk edilmesiyle cezanın hak edilmediği fiildir (İbrahim Kâfi Dönmez, "Mubah", *DİA*, XXX, İstanbul 2005, 341-345).
  - 3 İlhâd: Allah'ın varlığı veya birliğini, dinin temel hükümlerini inkâr etmek, bunlar hakkında kuşku beslemek veya uyandırmak, dinî kuralları hafife almak demektir. İlhâda sapan kimseye mülhid denir (Mustafa Sinanoğlu, "İlhâd", *DİA*, XXII, İstanbul 2000, 90-92).
  - 4 Bu ve sonraki iki beyitte, Neml suresi 16-17. ayetlere işaret vardır: "Süleyman, Dâvûd'a varis oldu ve 'Ey insanlar, bize kuşdili öğretildi ve bize her şey verildi. Şüphesiz bu, apaçık bir lütuftur' dedi. Süleyman'ın, cinlerden, insanlardan ve kuşlardan meydana gelen orduları onun önünde toplandı. Hep birlikte düzenli olarak sevk ediliyorlardı." (Neml 27/16-17).
  - 5 *Bir saat tefekkür etmek, düşünmek yetmiş sene (atmış sene) ibadet etmekten daha hayırlıdır* (AcLûnî, a.g.e., I, 356) hadis-i şerifinden iktibastır.

هر یکی را دین و طاغوتی دگر	هر یکی را طعمه و قوتی دگر
جمله‌شان را ^۱ مختلف شکل و زبان	همچو مرغانند جانهای پران
آشیان ^۲ یک دیانت ایزدی	آشیان ^۲ یک اباحت مُلحدی
تا بدانند نطقِ این پرندگان	پس سلیمانی ببايد در جهان
آدمی‌زاد و ملایک یکسری	تا بود در حکم او دیو و پری
بر مثالِ گوی در چوگانِ او	از دل و جان جمله در فرمانِ او
حاله‌های جمله را پیدا بین	چون تو سرِ آن سلیمانی یقین
از همه طاعات باشد فکر به	سرِ چو لب ^۲ آمد بود از قشر به
بهرتر از هفتاد ساله ورد و ذکر	ز آنکه اندر صنعِ حق یک لحظه فکر
از زبانِ آن شهنشاہِ مُغیث	نی تفکرِ سَاعَةِ آمد حدیث
پس ببايد زبده را کردن گزین	زبدهٔ عقل است و جان فکرت یقین
نطقِ جمله چونکه بر تو روشن است	در جهان گر اَفصح و گر اَلکن است

۱ جمله‌شان را AHBC جمله را شد T

۲ لب AHBT آب C

Her birinin muradına göre ver ey âdil Yaradan,
Çünkü sensin hepsinin hâlinden haberdar olan.

Sen Anka¹ kuşusun, yerin de Kafdağı'dır;
Uçup dolaştığın yer her zaman oradadır.

Kaf [dağı], Tanrı'dır; Anka ise ruh kuşu;
Onun yuvası Kafdağı yakınındadır [hu!]

Fakat yoktur her ruhun böyle makamı;
Nasıl olur ağızda pişmişle çiğ aynı?

Hiç Ebucehil karpuzu şeker tadı verir mi?
Veya siyah kehribar değerinde inci gibi olabilir mi?

Her çerçöp nasıl ulaşır kelebek olmaya?
Akdoğan, nasıl olabilir evcil bir karınca?

Serçe, nasıl uçabilir Hüma² kuşuyla?
Hiç, bir evin tavanı olabilir mi sema?

Hayvanın canı ne bilir Kafdağı'nı?
O, laf olsun diye söyler Kafdağı'nı.

Aptalların kendisini Anka sanmaları için,
Ölü bedeni diri ruh göstermek için,

Eskiden beri ruhu katran gibi kapkara olan kapkara,
Herkesi aptal sanan o yalancı, halkın yanında,

Kendisini ay gibi bembeyaz gösterir;
Ama gerçekte söğüt ağacı gibi meyvesizdir.

Şeklen meyve ağacına benzer, lakin
Meyvesi uygun değildir yemek için.

O, gulyabani gibi yol kesicidir, rehber değildir;
Meyve arama ondan; yemişsizdir, meyvesizdir.

Meyveyi, yemişi o ağaçtan iste, o ağaçtan ara,
Çünkü palavrasız yüzlerce çeşit meyve verir sana.

Bahar olmadan her an meyve verir,
Şeker gibi tatlı meyveler verir.

1 Anka: Kafdağı'nda yaşadığı söylenen, çok büyük efsanevi bir kuştur. Simurg, Sireng ve Zümrüdüanka adlarıyla da anılmıştır. Tasavvufta insan-ı kâmil anlamına gelir (Vanlıoğlu, Mehmet ve Atalay, Mehmet, *Edebiyat Lüğati*, Erzurum 1994, s. 279).

2 Hüma: Devlet kuşu, talih kuşu. Cennet kuşu. Kafdağı'nda yaşadığına inanılan efsanevi bir kuş.

در مراد هر یکی ای دادگر
 مرغِ عنقایی و جای کوه قاف
 قاف یزدان است و عنقا مرغِ جان
 لیک هر جان را نباشد این مقام
 هیچ حنظل را بود طعمِ شکر
 هر خسی را کی رسد پروانگی
 کی بود^۱ گنجشک همپرِ هُما
 جانِ حیوانی چه داند قاف را
 تا که پندارند عنقاش ابلهان
 نزدِ عامه آن کذب^۲ گول گیر
 می‌نماید خویش را چون مه سپید
 با درختِ میوه می‌ماند به شکل
 غول^۳ رهن باشد او نی راهبر
 بار و بر را^۴ ز آن درختی جو که او
 بی‌بهاری هر دمت^۵ بر می‌دهد
 چون ز حالِ جمله هستی باخبر
 دایمت آنجاست پرواز و طواف
 کاو به قافِ قُرب دارد آشیان
 کی بود اندر دهان، پخته چو خام
 یا شَبه گردد به قیمت چون گهر
 کی شود شهباز مرغِ خانگی
 هیچ سقفِ خانه‌ای گردد سما
 گوید او از قاف بهر لاف را
 تا نماید مرده تن را زنده جان
 کز قدم جانش سیاه آمد چو قیر
 در حقیقت هست بی‌بر همچو بید
 لیک میوه ش نیست لایق بهر اکل
 بر مجوی^۶ از وی که بی‌بارست و بر^۷
 می‌دهد بی‌لاف صد گون بر به تو
 میوهٔ شیرین چو شکر می‌دهد

۱ بود ABT برد H شود C

۲ کذب ABCT مخیل H

۳ غول AHBT غول و C

۴ مجوی AHBT مجو C

۵ بر AHBC فر T

۶ را ABCT رو H

۷ بی‌بهاری هر دمت AHBC بی‌بهارت هر دمی T

Öyle bir candır, ruhtur ki uçar gökyüzünde,
Melekler gibi bir ve beraber olur Hak ile.

Bizim bu sözlerimiz, öyle bir canadır ki,
Gıdası min ledün ilmidir¹ [tabii ki].

Öyle bir can bu zamanda sensin [ey can],
Sana söylüyorum hep ey manevî [insan].

Görünürde insanlarlasın, halkla birliktesin,
Ama gerçekte Allah'ın himayesindesin kesin.

Çünkü Allah'ın nazargâhı gönüldür, kalptir;
Gerçi gönlün kendisi balçık bedededir.

[7. Yedinci Makale]

["İnn'allâhe Teâlâ lâ yenzuru ilâ suverikum ve lâ ilâ mâlikum ve lâkin yenzuru ilâ kulûbikum ve niyyâtikum." hadisinin anlamı]

Bu makale, "İnn'allâhe Teâlâ lâ yenzuru ilâ suverikum ve lâ ilâ mâlikum ve lâkin yenzuru ilâ kulûbikum ve niyyâtikum."² hadisinin manası hakkındadır. *Allah Teâlâ sizin suretlerinize ve mallarınıza bakmaz, ancak kalplerinize ve niyetlerinize bakar.* Allah'ın bakışı gönledir; gönülden maksat ise, Hakk'ın muhabbeti, sevgisidir. O yüzden daima kendini sevene bakar; çünkü güzel, aynaya kendi güzelliğini görmek için bakar ve güzelin aynayı sevmesi kendini sevmesindedir. O hâlde kim Allah'ı çok seviyorsa onun aynası daha berrak, daha parlaktır. Kuşkusuz güzel, daha parlak aynayı daha çok sever; çünkü onda daha güzel görünür. Şu hâlde Hak Teâlâ'nın peygamberlerle ve velilerle muhabbet etmesi, gerçekte kendisiyle muhabbet etmesidir.

Hak Teâlâ dedi: "Ben, ne amele bakarım ne işe,
Ne de hileyle dolu bu pis ve kaba cisme.

Ancak kalbe bakarım daima, sürekli;
Çünkü gönülden başkası bilmez beni.

Gönül ayna gibidir, güzelse benim;
Aynadan başkasına bakmaz [güzelim].

1 Min ledün ilmi: İlham ve keşf yoluyla vasıtasız olarak Allah'tan alınan bilgiler, bâtın ilmi. "Derken kullarımızdan bir kul buldular ki, biz ona katımızdan bir rahmet vermiş, kendisine tarafımızdan bir ilim öğretmiştik." (Kehf 18/55). Bkz. s. 128, 1. dipnot.

2 İnn'allâhe Teâlâ lâ yenzuru ilâ suverikum ve lâ ilâ a'mâlikum ve lâkin yenzuru ilâ kulûbikum *Allah Teâlâ sizin suretlerinize ve mallarınıza bakmaz, ancak kalplerinize ve amellerinize bakar* (Hadis: Süyûtî, *a.g.e.*, I, 74; Aclûnî, *a.g.e.*, I, 242; Furûzanfer, *a.g.e.*, s. 59).

کاو بَوَدِ هَمْخَوِي حَقِ هَمْچُونِ مَلِکِ	آنچنان جان است پَران بر فلک
که غِذای ^۱ اوست عِلْمِ مِّن لَّدُنْ	با چنان جان است ما را این سخن
با تو می‌گویم همه ای معنوی	آنچنان جان اندرین دوران توی
باطناً در ظِلِّ یزدانی یقین	ظاهراً با مردمانی همنشین
گرچه خود دل ^۲ در تنِ آب و گل است	زآنکه یزدان را نظرگاهش دل است

در معنی^۳ این حدیث که إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى لَا يَنْظُرُ إِلَى صُورِكُمْ وَلَا إِلَى أَعْمَالِكُمْ وَلَكِنْ يَنْظُرُ إِلَى قُلُوبِكُمْ وَ نِيَّاتِكُمْ. نظرِ حق تعالی بر دل است و مقصد از دل محبتِ حق است. پس دایم در مُحِبِّ خود نظر می‌کند، زیرا شاهد در آینه بدان نگرَد تا جمالِ خویشتن را مشاهده کند و دوست داشتنِ شاهد آینه را از آن است که خود را دوست می‌دارد. پس هر که خدا را مُحِبِّ تر، آینه او صافی تر^۴. لا بُدَّست^۵ که شاهد آینه صافی تر را^۶ دوست تر دارد^۷؛ چون در آن خوبتر می‌نماید. پس عشق‌بازیِ حق تعالی با انبیا و اولیا در حقیقت با خود است.

نی درین جسمِ کَثِيفِ پُر دَغَلِ	گفت حق من ننگرم اندر عمل
زآنکه جز دل نیست از من باخبر	لیک دارم دایما در دل نظر
جز در آینه نظر می‌نکند	دل بَوَدِ چون آینه شاهد منم

۱ غِذای AHBT

۲ خود دل ABCT

۳ معنی AHCT بیان B

۴ تعالی AHB - CT

۵ مُحِبِّ تر، آینه او صافی تر ABCT در H در حاشیه با نشانه صح نوشته شده است.

۶ لا بُدَّست AHBT لا بُدَّ C

۷ شاهد آینه صافی تر را ABC شاهد صافی را H شاهد آینه صافی را T

۸ دارد AHBT می‌دارد C

Aynadan başkasını istemez güzel yüzlü [sevgili];
Ona aynadan daha sevimli ne olabilir ki?

O gül yanaklı kendini ister bu yüzden,
Çünkü görünmez yüzü taştan, dikenden.

Yüzünün güzelliği hoş görünür aynadan;
Süsü, ziyneti her an artar aynadan.

Ayna gibi aramaz, istemez hiçbir şeyi;
Aynayı üstün tutar daima, sürekli.

Gerçekte kendine âşıktır o [daima];
Gerçi yönelir, yüz tutar aynaya.

Bu yüzden Hakk'ın aradığı kimselerdir evliya;
Çünkü kendi güzelliğini görür onlarda.

O yüzden oldular kendi suretlerinden saf ve beri,
Görsün diye onlarda kendi yüzünü o peri.

Kendi suretlerini feda ettiler, ta ki sevgilinin sureti,
Desin, onlarda [olan benim], benim onların hepsi.

Allah, kendinden başkasını istemediğinden,
Bir an bile ayrı kalmaz velilerinden.

Sen kalma da O olsun yerinde senin;
Eğreti şeyden geç de maksadına eresin.

Bil ki varlık yokluktur;
Kendinden geçen ebedî kalır.

“Mûtû kable mevt”¹ Ölmeden önce ölün sırrı böyledir;
Bunu anlayan insandır, âdemdir.

Bunun ölüm değil, hayat olduğunu bilir o kimse,
Bulmuştur bunu; buna ölüm demez kesinlikle.

Ey oğul! Gider, yok olursa içindeki cehalet,
Ortaya çıkar onun yerinde bilgi ve marifet.

Hiç der misin, eyvah gitti, yok oldu benim cehaletim;
Sonunda durulaştım, berraklaştım, tamamen gitti bulanıklığım!

Hatta bu güzel hâle sevinirsin,
Deniz oldum, gerçi testi idim dersin.

1 *Ölmeden önce ölün.* İbn Hacer'e göre hadis değildir; ancak “Gerçek ölüm gelip çatmadan önce, şehvî ve nefsanî arzularınızı terk etmek suretiyle ölünüz.” hadisinin manasına uygundur (Aclûnî, *a.g.e.*, II, 346; Furûzanfer, *a.g.e.*, s. 116).

غیر آئینه نخواهد خوب رو
 پس طلبکارِ خود است آن گل‌عذار
 حسنِ رویش خوش نماید ز آینه
 همچو آئینه نجوید هیچ چیز
 در حقیقت عاشقِ خویش است او
 زین سبب مطلوبِ حَقِّدِ اولیا
 ز آن شدند از نقشِ خود صاف و بری
 نقشِ خود دادند تا نقشِ صنم
 غیرِ خود را چون نمی‌خواهد خدا
 تو ممان تا او شود نِعَمَ العَوْضِ
 هستی اندر نیستی باشد بدان
 رمزِ مُوتُوا قَبْلَ مَوْتِ اینسان بُوَد
 داند آن کس کاین حیات آمد نه موت
 از درونت گر رود جهلِ ای پسر
 هیچ گویی آه جهلِ من بمرد
 بلکه گردی شاد ازین حالِ^۱ نکو
 کی بود چیزی چنان مطلوب او
 ز آنکه ننماید رُخ از خارا و خار
 زینش هر دم فزاید ز آینه
 دایما آئینه را دارد عزیز
 گرچه می‌آرد سوی آئینه رو
 کاندرا ایشان دید حسنِ خویش را
 تا ببیند رو در ایشان آن پری
 اندر ایشان گوید این جمله منم
 پس نباشد ز اولیا یک دم جدا
 از عَرَضِ بگذر که تا یابی غرض
 هر که از خود مُرد ماند جاودان
 هر که فهمِ این کند انسان بُوَد
 یافتست^۱ این را نخواند هیچ فوت
 سرزند بر جای آن علم و هنر
 تا بماندم صاف و کَلِّی رفت دُرد
 یم شدم گویی چه گر بودم سبو

۱ یافتست AHBC یافته است T

۲ حال AHBC حکم T

Sen testisin, Hakk'ın güzelliğiye deniz gibi;
Yahut Hakk'ın güzelliği denizdir, sen ise damla gibi.

Veyahut Allah küldür, sen ise zayıf ve küçük bir parçasın;
İyi bak, iyi düşün, dostu isen büyük ve ulu Allah'ın.

Cüz, kül olduğu zaman, mutluluk demektir;
Harap olmamak, sürekli bayındır olmak demektir.

Ona ölüm diyen ölüdür, ölmüştür o;
Meyvesiz, yemişsiz ağaç gibidir o.

Şaşılığından ters görmüştür o;
Aşkın ulu zatını ters görmüştür o.

Yoklukta arar ölümsüzlüğü, ebediliği,
Yokluk şarabıyla hep sarhoş olan kişi.

Tane toprağın altına girdiği zaman,
Canlanır, baş çıkarır temiz topraktan.

Yerin altında tamamen yok olduktan sonra,
Seçkin meyveler olarak çıkar dışarıya.

Binlerce çeşit meyveyle, yüzlerce dalla,
Topraktan çıkar dışarı öldükten sonra.

Ölümden böyle faydalar elde eden,
Hayata bir daha bakmaz katiyen.

Hak yolunda kulluk, padişahlıktır;
[Dünya] saltanatı [bu] aydan öbür aya kadardır.

Damla, deniz oldu mu mutlu olur, mutlu yaşar;
Kulluktan kurtulur; özgür olur, özgür yaşar.

Onun ilmi amelden daha üstün olur,
Hilimler, onun hilmi yanında öfke olur.

Bilakis ameller onun ayağına baş koyar, itaat ederler;
Onun ilmi için ameller can verirler;

Çünkü onun ilmi Hak'tan gelir her zaman;
Öğretmen, kitap ve kâğıt olmadan.

Öyle bir ilimle gözler görmeye başlar;
Habersiz, [onun] kudretinden olur haberdar.

Perdeler yanar onun fikrinin işvesiyle;
Hak, perdesiz görünür onun zikriyle.

تو سبویی حسنِ حق مانندِ یم
 یا خدا کلّ است و تو جزوِ مهین
 جزو چون کلّ گردد آن شادی بُوَد
 هر که آن را مرگ خواند مرگ اوست
 دیده باشد ز احولی معکوس او
 در فنا جوید بقا را آنکه هست
 نی که دانه چون رود در زیرِ خاک
 چونکه گردد نیست کلّی در زمین
 با دو صد شاخ و هزاران گونه بر
 آنکه از مردن چنین سودی برد
 بندگی در راهِ حق شاهی بُوَد
 قطره چون دریا شود شادی کند
 از عمل افزون تر آید علمِ او
 بل عملها زیرِ پایش سر نهند
 ز آنکه علمش دایما باشد ز حق
 از چنان علمی شود بینا نظر
 پرده‌ها سوزد ز نازِ فکرِ او
 یا که حسنِ حق یم است و تو چونم
 نیک بنگر گر شدی یارِ مهین
 بی خرابی دایم آبادی بُوَد
 چون درختِ بی بر و بی برگ اوست
 سرفرازِ عشق را منکوس او
 از شرابِ نیستی پیوسته مست
 زنده گردد سر زند از خاکِ پاک
 سر زند بالا به برهای^۱ گزین
 بعدِ مردن بر کند از خاک سر
 هیچ سویی زندگی می ننگرد
 ملکتش از ماه تا ماهی بُوَد
 بندگی بگذارد آزادی کند
 خِلم باشد حِلْمها در^۲ حِلْمِ او
 بهرِ علمِ او عملها جان دهند
 بی معلّم بی کتاب و بی ورق
 بی خبر را باشد^۳ از قدرتِ خبر
 حق نماید بی حجاب از ذکرِ او

۱ برهای AHC پره‌های BT

۲ حِلْمها در AHBT حِلْم پیش C

۳ باشد T بخشد AHBC

Onun düşüncesi ve zikri, o başbuğ olunca,
Yükseklerde uçacak kanatlar bahşeder sana.

İyi düşünceyi makbul olanlara verir;
Kötü düşünceyi ise rüsva olanlara verir.

Bil ki düşünce bir ödül gibidir Tanrı'dan gelen,
İyiye de ulaşır kötüye de ey önder, [ey önde giden]!

Çünkü kıyamet günü toplanıp oraya giderler,
Surete bürünür iyi ve kötü düşünceler.

Düşünceler hissedilir uykuda;
Gerçi uyanırken hissedilmez, ama.

Düşünceler nasıl suret buluyorsa uykuda,
Bu düşünceler de suret bulur orada.

Bil ki bunu şerh ederdim; ama
Bir işaret yeterlidir akıllılara.

Akıllı, her az bir şeyden çok olanı
Anlar ve okur gönülden sırları.

[8. Sekizinci Makale]

[Düşünce, amelden üstündür]

Düşünce, amelden üstündür; amel vücut organlarının işidir; düşünce ise kalbin işi. Amel insanoğlunun elindedir; fakat düşünce, Hak Teâlâ'nın ihsan etmesi dışında, insanoğlunun takdirinde değildir [meğerki Hak Teâlâ ihsan etsin]. Vücut organlarının amelinden maksat, düşüncenin harekete geçmesidir; [Hz. Peygamber buyurmuştur] ki “Tefekkeru sâ'atin hayrun min 'ibadeti seb'îne seneten.”¹ *Bir saat düşünmek yetmiş yıl ibadet etmekten daha hayırlıdır.* Amel, ağaç gibidir; düşünce ise ağacın meyvesi; zira [Hz. Peygamber] buyurmuştur ki: “Men ehlâsa lillâhi erba'îne sabahan zaharat yenabi'u'l-hikmeti min kalbihi 'alâ lisânihi”² *Kim kırk gün ihlasla Allah'a kulluk ederse hikmet pınarları kalbinden diline akar.* Şimdi anlaşıldı ki hikmet, amelin meyvesidir. Eğer amel olur da meyvesi olmazsa, bellidir ki o, amel görünüyordu, fakat gerçekte amel değildir; aynen sahte dirhem [para] gibi, görünüşte dirhem yani gerçek para görünüyor; ama hakikatte dirhem değildir.

1 *Bir saat düşünmek yetmiş yıl ibadet etmekten daha hayırlıdır.* Bkz. s. 176, 5. dipnot.

2 *Kim kırk gün ihlasla Allah'a kulluk ederse hikmet pınarları kalbinden diline akar* (Hadis: Süyûtî, a.g.e, II, 161; Furûzanfer, a.g.e., s. 196).

فکر و ذکرِ او چو باشد آن سری	بخشندت پرها که بر بالا پری
فکرِ نیکو را به مقبولان دهد	فکرتِ بد را به مخذولان دهد ^۱
فکر را همچون جزا دان از خدا	می رسد بر نیک و بد ای کدخدا
چونکه بعد از حشر و نشر آنجا روند	فکرهای نیک و بد صورت شوند
فکرها در خواب نی محسوس شد	گرچه اندر یقظه نامحسوس بُد
می شود در خواب اندیشه صُور	هم صُور گردند آنجا این فکر
شرح این را کردمی لیکن بدان	رمز بس باشد به نزدِ عاقلان
عاقل از هر اندکی بسیار را	داند و خواند ز دل اسرار را

در بیان آنکه فکر بالای عمل است، زیرا عمل، فعلِ جوارح است و فکر، عملِ باطن. عمل در دستِ آدمی است، اما فکر مقدورِ آدمی نیست مگر آن را حق تعالی بخشد. و غرض از عمل^۲ جوارح جوششِ فکراست که تَفَكَّرُ سَاعَةً^۳ خَيْرٌ مِنْ عِبَادَةِ سَبْعِينَ سَنَةً. عمل همچون درخت است و فکر همچون میوه درخت، زیرا می فرماید که مَنْ أَخْلَصَ لِلَّهِ أَرْبَعِينَ صَبَاحًا ظَهَرَتْ يَتَابِعُ الْحِكْمَةَ مِنْ قَلْبِهِ عَلَى لِسَانِهِ. پس معلوم شد^۴ که حکمت ثمره عمل است؛ اگر عمل باشد و ثمره نباشد، معلوم شود که آن، عمل می نمود، اما در حقیقت عمل نبود، چنانکه^۵ درم قلب به صورت درم می نماید و در حقیقت درم نیست.

۱ از این بیت تا پایان این بخش (هفت بیت)، در A در حاشیه با نشانه صح آمده است، در H نیست.

۲ عمل AHCT فعل BT

۳ سَاعَةً AHBT ال ساعة C

۴ شد AHCT شود B

۵ چنانکه ABCT همچنانکه H

Evet, Peygamber “Bir müddet düşünmek” dedi,
“Yetmiş yıl çalışıp çabalamaktan daha iyi.”

Bu yüzden düşüncenin yanında ameller bir şey değildir;
Zahmetten, eğilip bükülmekten başka bir şey değildir.

Bu amel, bedenın çalışıp çabalamasıdır; fakat düşünceler,
Gönlün, Allah’ın ihsanından haz almasıdır [birek ikişer].

O, yok olur gider, bu ise ebedîdir [kalır daima].
Beden kalmaz; fakat can, gider canan tarafına.

Bedenin ibadeti beden gibi sonludur, bitimlidir;
Gönlün ibadeti ise ebedî iyiliktir, birrdir.¹

Beden toprağa gider; can da gider, ama
Ruhlar âlemine gider ruh gibi daima.

Ey oğul! Amel, bizzat düşünce içindir;
Amel ağaç, düşünce ise meyve gibidir.

Meyve vermezse ağaç, ne işe yarar?
[Kişi] anlamazsa, haber neye yarar?

Ey hünerli [kişi]! Meyve gibi bil düşünceyi;
Bu ameli ise meyveli ağaç gibi.

Meyve vermezse o [ağaç] neye yarar?
Gül vermezse diken dalı neye yarar?

Amelden maksat ilimdir, hikmettir.
Gözden maksat, hepten görmektir.

Onun için buyurdu bunu Mustafa:
Canıgönlüden kabul etsinler rahatlıkla.

Kim ki kırk gün kulluk ederse ihlasla,
Hak [Teâlâ], onun canını besler nuruyla.

Sonunda hikmet, çeşme gibi akar,
Onun gönlünden diline akar.

Eğer böyle olmazsa, amel olmaz;
O amelde hile gizlidir, kuşku olmaz.

1 Birr: Birr, iman, ibadet ve ahlâka dair bütün iyi hasletleri kapsayan bir terimdir. “İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı taraflarına çevirmeniz (den ibaret) değildir. Asıl iyilik, Allah’a, ahiret gününe, meleklerle, kitap ve peygamberlere iman edenlerin; mala olan sevgilerine rağmen, onu yakınlara, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışa, (ihtiyacımdan dolayı) isteyene ve (özgürlükleri için) kölelere verenlerin; namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren, antlaşma yaptıklarında sözlerini yerine getirenlerin ve zorda, hastalıkta ve savaşın kızıştığı zamanlarda (direnip) sabredenlerin tutum ve davranışlarıdır. İşte bunlar, doğru olanlardır. İşte bunlar, Allah’a karşı gelmekten sakınanların ta kendileridir.” (Bakara 2/177).

نی پیمبر گفت فکر یک زمان	بهتر از هفتاد ساله جهد دان
پس بر فکرت عملها هیچ نیست	غیر رنج و غیر پیچاپیچ نیست
این عمل جهد تن است و فکرها	هست حظ دل ز داد کبریا
آن شود فانی و این باقی بود	تن نماند جان سوی جانان رود
طاعت تن را چو تن آخر بود	طاعت دل را مخلص بر بود
تن رود در خاک و جان باشد روان	در جهان جان همیشه چون روان
خود عمل از بهر فکرت ای پسر	شد عمل همچون شجر فکرت ثمر
چون ثمر ندهد چه کار آید شجر	چون نباشد فهم چه سود از خبر
فکر را چون میوه دان ای پُره‌نر	وین عمل را چون درخت بارور
چونکه بر ندهد نیاید آن به کار	چونکه گل ندهد چه ارزدا شاخ خار
از عمل مقصود علم و حکمت است	وز بصر مقصود کلی رؤیت است
بهر آن فرمود این را مصطفی	تا پذیرند از دل و جان باصفا
هر که در چل صبح اخلاص آورد	جان او را حق به نورش پرورد
تا شود حکمت چو چشمه زو روان	از دلش گردد روانه بر زبان
ور نباشد اینچنین نبود عمل	در عمل پنهان بود بی شک دغل

Sahte gümüş [para] gibidir onun işi;
Çünkü onun dikeninden bitmez bir gül dahi.

Bu beyanla ruhu uyanmayan [arkadaş],
Öyle erlerle nasıl olur yoldaş?

Bunun şerhi güneş gibi açıktır, bellidir,
Fakat gözleri perdeli körler için değildir.

Bu sırrı nasıl anlar benim yârimden başkası,
Bir anda iki âlemi kat eden [yârimden başkası]?

Güzellikte eşi benzeri yoktur;
Âlemde onun gibi haberdar yoktur.

Ölüye bir bakacak olsa, [ne olur?]
[Ölü] dirilir, hatta diriden daha diri olur.

Bunu ona söylerim; çünkü o canımdır benim;
Her zaman hem derdim hem de dermanım benim.

Ezelden beri sevgilimdir o benim;
Ondan başkası yoktur ruhumda, bedenimde benim.

Ben yerim; güldür, yasemindir onun güzelliği;
Çirkindim onunla oldum dünya güzeli.

Benim cismim kadehtir, can ise şarap gibi;
Eğer sen arıyorsan, bana bak, bul [kendini].

Ey can! Gönlün ne maceraları vardır seninle;
Fakat senin ona cesaretin yoktur bir an bile.

Ta ki söyleyeyim ben o sırları sana,
Ta ki güzelce çalayım o çengi [sana].

Ta ki o başbuğdan sırlar söyleyeyim,
Ta ki dikensiz gül bahçeleri göstereyim.

Ta ki sebepsiz dileğine kavuşasın,
Ta ki altınsız, mülksüz mutlu olasın.

Ta ki damaksız, ağızsız nimet yiyesin,
Ta ki çevgensiz şahlardan top kapasın, galip gelesin.

Bunun şerhini sana söylüyorum canıgönülden,
Dudaksız, damaksız ve ağızsız dinle içten.

Ey fakir! Can kulağını aç da dinle,
Kulak ver gönül alıcı eşsiz nüktelere.

چون نمی‌روید گلی از خارِ او	همچو سیمِ قلب باشد کارِ او
با چنان مردان کجا گردد رفیق	زین بیان آنکو نشد جاننش مفیق
جز بر آنکو کور ماند اندر حجاب	شرحِ این پیداست همچون آفتاب
آنکه در یکدم دو عالم طی کند	فهمِ این سرِ غیرِ یارم کی کند
آنکه چون او نیست در عالم خبیر	آنکه هست اندر ملاحظت بی‌نظیر
زنده گردد بل ز زنده زنده‌تر	آنکه گر بر مُرده اندازد نظر
دایما هم درد و درمانِ من است	این بدو گویم که او جانِ من است
نیست غیرِ او درین روح و بدن	از ازل بودست او معشوقِ من
زشت بودم زو شدم خوبِ زَمَن'	من زمینم حسنِ او وِرد و سمن
گر تو می‌جویی مرا بنگر بیاب	جسمِ من پیمانهِ و جانِ چون شراب
لیک یکدم نیستت پروای آن	چه حکایتهاست دل را با تو جان
تا کنم آن چنگ را خوش سازها	تا بگویم با تو من آن رازها
تا که بی‌خارت دهم گلزارها	تا بگویم ز آن سَری اسرارها
تا که گردی بی‌زر و بی‌مُلک شاد	تا که بی‌اسباب بریایی مراد
تا ز شاهان گوی بی‌چوگان بری	تا که بی‌کام و دهان نعمت خوری
بشنو از دل بی‌لب و کام و دهان	شرحِ این را با تو می‌گویم ز جان
نکته‌های دلربای بی‌نظیر	گوشِ جان بگشا و بشنو ای فقیر

Hani benden bir kitap istemiştin [ya]!
Hak [Teâlâ] o konuda bir kapı açtı bana.

Gönlümden hikmet [pınarları] coştı birden,
Dilime hikmet ırmakları aktı [gönlümden].

Buyurmuş olduğun aynı vezinle aynı,
[Hani] çok övmüştün ya onun nazmını.

Artık onu tamamlamam lazımdı;
Salıverdim düşünce atının yularını.

Ok gibi gitsin de nazım sahrasından,
Toz kaldırayım nazım deryasından.

Ey din ulusu, seni övmek için, Hak'tan
Dersler alıyorum can yolundan.

Canı dilsiz anlatıyor, açıklıyorum;
Çünkü senin vasfını dile sığdıramıyorum.

Kimin canı varsa, o dinler;
Can zinde oldu mu candan dinler.

Sen, o güneşin nadir ışığıydın,
Letafette her başın başında sırsın.

[Hem] deniz incisisin hem de denizsin kesin;
Yer ve gök güzelliğine perde olmuştur senin.

Senin güzelliğin perdesiz ortaya çıkarsa,
Bu varlık deli divane olur o varlığa.

Bu varlık, o varlığın kılıfı oldu kılıfı;
O varlığın yanında kötü bil bu varlığı.

Kendi suretini içeride gören kimse,
Nasıl âşık olur dışarıdaki bu surete?

Suret künk gibidir, ruh ise sudur;
Beden kabuk gibidir, can ise içindeki çekirdektir, özdür.

Aşk özünden başkasını ağzına alma;
Yabancıardan vazgeç, Rab'den başkasını tutma.

Bilesin ki o güneşin ışığıydın;
Kendini bildiğin zaman faydalanırsın.

Mademki sen cansın, öyleyse niçin dersin bedenim?
Mademki sen osun, o zaman deme, bu benim!

چونکه کردی از من استدعا کتاب
 از دلم جوشید حکمت ناگهان
 بر همان وزنی که فرموده بُدی
 لازم آمد که کنم آن را تمام
 تا رود چون تیر در صحرای نظم
 در ثنایت ای بزرگِ دین ز حق
 بی‌زبانی می‌کنم در جان بیان
 هر که را جانی بود آن بشنود
 که تو ز آن خورشید نورِ نادری
 گوهرِ بحری و هم بحری یقین
 بی‌حجاب ار حسنِ تو پیدا شود
 این خودی آمد غلافِ آن خودی
 هر که دید او نقشِ خود را در درون
 هست صورت همچو گُنگ و روح آب
 جز لبابِ عشق را در لب مگیر
 تا بدانی که شعاعِ آن خوری
 چون تو جانی پس چرا گویی تنم

اندر آن معنی حقم بگشاد باب
 جویِ حکمت بر زبانم شد روان
 نظمِ آن را سخت بستوده بُدی
 سست کردم اسبِ فکرت را لِجام
 تا بر آرم گرد از دریای نظم
 می‌ستانم از طریقِ جان سَبِق
 زآنکه وصف تو نگنجد در زبان
 جان چو باشد زنده از جان بشنود
 از لطافت در سرِ هر سرِ سِری
 پردهٔ حسنِ تو شد چرخ و زمین
 این خودی بر آن خودی شیدا شود
 پیشِ آن خود این خودی را دان بدی
 کی بود عاشق برین نقشِ برون
 تن چو قشر و جان درو همچون لباب
 بگذر از اغیار و غیرِ رب مگیر
 چون شود معلومت از خود برخوردار
 چون تو آنی پس مگو که این منم

Mademki sen şahıssın, öyleyse ben gölgeyim deme.
Mademki sensin herkes, [öyleyse] komşuyum deme.

Bunlar safsatadır; eğer başka değilse;
[O zaman] sen git hayrın ve şerrin olmadığı yere.

Hakikatte bunun aslının aslı sensin;
Herkes dinin suretidir, dinin özü sensin.

Bu kabilden her ne söylersem Mesnevî’de,
Senin ruhunun güzelliğinin şerhidir ey manevî [kimse]:

Gerek aşktan gerek öğütten gerekse sırdan,
Bu kitapta ne söyledimse niyazdan, yakarıştan,

Hepsi kaynaktır ki sendedir sende;
Bunların hepsinden daha üstünsün, bakma değersizlere!

Bil ki mümin aynadır ve o sürekli
Onu gösterir ki senin nakşındır hepsi.

Bunları anlatırken geldi bir emir,
Bizi ziyaret etsin diye o mahir.

İnancından dolayı çok tavazu gösterdi,
Hem de mal vererek bizlere iltifat etti.

O an övdüm, methiyeler düzdüm ona,
Hadsiz hesapsız bir şekilde halkın arasında.

[9. Dokuzuncu Makale]

[Sultan Veled’in ziyaretine gelen bir emirin övgüsünde mübalağa etmesi, bir müridin bu duruma itiraz etmesi ve ona verilen cevabı]

İnançlı emirlerden biri bu âcizin ziyaretine gelmişti ve ondan önce de mallar vermiş, bağışlarda bulunmuştu. Onu överken o an çok mübalağa ettim, çok abarttım. [Bunun üzerine] bir mürit, “Bu övgü, peygamberlere ve kutuplara layıktır; çünkü onlar, sırf ruhturlar ve Hakk’ın nuru olmuşlardır. Cismanî bir varlık hakkında bu kadar abartılı bir övgü nasıl yapılabilir?” dedi. Ona cevap olarak dedim ki “Benim bakışım, Hak Teâlâ’nın o emirde yerleştirmiş olduğu nuradır; zira [Hz. Peygamber buyurmuştur ki] “Halaka’l-halka fî zulmetin sümme raşşe aleyhim min nûrihî.”¹

1 *Allah, halkı karanlıkta yarattı, sonra üzerlerine kendi nurundan saçtı.* Benzer hadis-i şerif için bkz.: “Gerçekten yüce Allah, halkı karanlıktan yarattı; sonra ışığını onlara saldı. Bu ışık, kime değdiyse bugün doğru yolu bulan odur; kime değmediyse yanılmış gitmiştir.” [Süyûtî, *a.g.e.*, I, 70; Furûzanfer, *a.g.e.*, s. 6-7; *Mesnevi ve Şerhi* (şrh. Abdülbâki Gölpınarlı), İstanbul 1985, II, 80].

چون تو شخصی پس مگو من سایه ام	چون تویی جمله مگو همسایه ام
مغلطه ست اینها وگرنه غیر نیست	اندر آنجا رو که شرّ و خیر نیست
در حقیقت اصلِ اصلِ این تویی	جمله نقشِ دین و مغزِ دین تویی
هر چه گویم زین نَسَق در مثنوی	شرحِ حسنِ جانِ تست ای معنوی
گر ز عشق و گر ز پند و گر ز راز	اندرین دفتر بگویم از نیاز
جمله ز آن چشمه بود کاندرا تو است	زین همه بالاتری منگر به پست
دان که مؤمن آینه ست و دایم او	آن نماید که بود کُل نقشِ تو ^۱
اندرین بودیم کآمد یک امیر	تا کند ما را زیارت آن خبیر
بس تواضعها نمود از اعتقاد	هم به مال او ^۲ کرد ما را افتقاد
مدحها کردیم او را آن زمان	بی حد و بی عد میانِ مردمان

در بیان آنکه امیری از معتقدان به زیارت این ضعیف آمده بود و پیش از آن^۳ مالها داده بود و انعامها کرده. در مدح او آن دم مبالغه کردم. مریدی^۴ گفت که این مدحا لایق پیغامبران و قُطبان است^۵ که ایشان روح محض و نورِ حق شده اند، در حق جسمانی^۶ چون شاید چندین مبالغه کردن؟ به جواب او گفتم که چون نظری من بر آن^۷ نور است که حق^۸ تعالی در آن امیر تعبیه کرده است که خَلَقَ الْخَلْقَ فِي ظُلْمَةٍ ثُمَّ رَشَّ عَلَيْهِمْ مِنْ نُورِهِ

---

۱ تو AHBC او T
 ۲ مال او AHCT مالش B
 ۳ آن AHBC این T
 ۴ مریدی AHCT سایی B
 ۵ پیغامبران و قُطبان است AHBT اولیا و اقطاب است C
 ۶ جسمانی HBT جسمانی AC
 ۷ شراب AHB سرا CT؛ در اصل در AHB هم «سرا» بوده، ولی بعد با قلمی دیگر بصورت «شراب» اصلاح شده است.
 ۸ حق A - HBCT

Allah, halkı karanlıkta yarattı, sonra onlara kendi nurundan saçtı ve insanoğlunun hakikati bizzat o nurdur. Ayrıca velilerin bakışı sürekli o nura olduğu için, onların halka yaptıkları her övgü, gerçekte Hakk'ı övmektir ve onlara gösterdikleri her tazim ve saygıdan maksat Allah olduğu için de abartı değildir; belki o nurdan gafil ve habersiz olan ve hep zahiri şeylere bakan şairlerin aksine yüz binde bir bile söylenmemiştir. Başka bir sebep, belki de o emir kutuplardan ve kâmillerdendir.

Bir mürit kınadı [ve dedi ki]: “Bu övgüler
Kutuplardan başkasına uygun değildir [ey önder]!

Senin bu övgün, ceset ehline değil,
Peygamberlere ve velilere layıktır [bil]!

Çünkü onlar mutlak ruh olmuşlardır;
Dünyadan ve bedenden geçmişlerdir.

Nasıl uygun olur, dünya halkına böyle
Övgüler yapmak; çünkü doludurlar hırsla, kinle?

Şehvetlerine yenilmiş, benliklerine gark olmuşlar;
Gece gündüz çalgı çalar, içki içerler, sarhoşurlar.”

Methettikse onu, ziyaretinden dolayıdır;
Methedenin gözüne bak, nereye [bakmaktadır]!

Eğer surete bakıyorsa, yoldan sapmıştır;
Onun yolculuğu mana tarafına değildir.

Övenin, övülenin ve övgüsünün bir çöp kadar bile
Bir değeri yoktur bilge adamın nezdinde.

Eğer görürse, kalplerin casusu olursa,
Batmayan bir güneş doğar gönlünde, canında,

Bakışı canlara ve gönüllere olur daima,
Bir an bile bakmaz zahir tarafına.

Her şeyde Hakk'ın nurunu görür açıkça;
Asıl o nurdur bizzat insanlarda olan da.

Çünkü Hakk'ın nurundan başkası, hayrın, şerrin,
Makamın ve servetin, hepsi yok olur gider [bilesin].

Hakk'ın nuru, Hak ile kaimdir her zaman;
Yok olmaz, zeval bulmaz hiçbir zaman.

وحقیقتِ آدمی خود^۱ آن نورااست، پس اولیا را چون نظر دایم بر آن نورااست، هر مدحی که خلق را می کنند، در حقیقت مدح خالق است و هر تعظیمی که ایشان را می نهند، چون مقصود خداست مبالغه نباشد، بلکه از صد هزار یکی نگفته باشد^۲ به خلاف خلق دیگر و شعرا که از آن نور غافلند و بی خبر، نظرشان همیشه بر صورتِ ظاهراست و معنی دیگر آنست که شاید^۳ آن امیر از قطبان و کاملان باشد^۴.

یک مریدی طعنه زد کاین مدحها ^۵	نیست لایق جز مگر اقطاب را
انبیا و اولیا را می رسد	اینچنین مدحت نه با ^۶ اهل جسد
زآنکه ایشان روح مطلق گشته اند	از جهان و از جسد بگذشته اند
اهل دنیا را کجا شاید چنین	مدحها کردن چو پُر حرصند و کین
مردۀ شهوات و غرقِ هستی اند	روز و شب در زمر و خمر و مستی اند
مر ورا گفتیم مدح از دید خاست	دیدۀ مدّاح بنگر بر کجاست
گر به صورت دارد آن گمره نظر	سوی معنی نیستش سیر و سفر
مدح و ممدوح و مدحش یک کهی	می نیرزد پیشِ مردِ آگهی
ور بود بینا و جاسوسِ قلوب	در دل و جان آفتابی ^۷ بی غروب
ناظرِ جانها و دلهای همه	سویِ ظاهر ننگرد او یکدمه
نورِ حق را در همه بیند عیان	اصلِ آن نورست خود در مردمان
زآنکه غیرِ نورِ حق خیر و شرت	جمله فانی گردد از جاه و زرت
نورِ حق با حق بود قایم مدام	بی فنا و بی زوالی بر دوام

۱ خود ACT - HB
 ۲ نگفته باشد BT نگفته باشند AHC
 ۳ شاید BCT شاید که A
 ۴ و معنی دیگر آنست... کاملان باشد H - ABCT ؛ در پایان نثر، در C جمله «و سلم» وجود دارد.
 ۵ این مصراع، در B چنین آمده است: سائلی گفت از نیاز این مدحها
 ۶ با ABCT بر H
 ۷ آفتابی AHBT آفتاب C

Bakışın nura oldu mu, o zaman övgüleri,
İki yüz misli yapsan, yaraşır ona [hepsi];

Çünkü bütün övgüler onun vasıflarıdır;
Öz, onun nurudur; gerisi, hepten kabuktur, kışırır.

Fakat insanoğlu kendi nurundan gafildir,
Kendi kutlu, muzaffer devletinden habersizdir.

Kendini küçük bir cisim sanmış,
Candan ve Hakk'ın nurundan uzaklaşmış.

Bu fanî ve alçak bedene gönül bağlanmış;
O asi, vücudundan başka bir şey görmemiş.

Velilerin bakışları, insanların aksine,
Bil ki Hakk'ın nurunadır tümüyle.

Onların nazarında nurdan başkası, boştur, hebadır;
Gözleri, her zaman Hakk'ın nuruna bakmaktadır.

Hak [Teâlâ] ile aşk oyunu oynarlar hepsi de;
Seninle, benimle oynuyorlarsa da görünürde.

Demek ki hepsi de bir değildir övgülerin;
Onların övgüsünü Hakk'ı övmek bil kesin.

Çünkü Hakk'ın nurunu övmek Hakk'ı övmektir;
Bunu bilmeyen ahmaktır, cahildir.

Başka bir deyişim var, dinlersen eğer,
Açılır sana manevî sırlar [bire birer].

Bil ki her kabilenin içinde Hak azze ve celle'nin,
Seçkin bir adamı vardır has ve emin.

Çeşitli elbiselerde ortaya çıkmışlardır,
Gerçi hepsi de Hakk'ın katında aynıdır.

Genellikle takva ve şeriat suretinde
Dünyada hep ibadet [tohumu] ekmekte.

Yine de bazıları, bunun aksine fisku fücür içindedir;
Görünüşü karanlık, içi nurun kendisi, ta kendisidir.

Gizli kalmak için bayağı bir elbiseyle
Gezip dolaşan sultanlar gibi âlemde.

İyiden, kötüden, ileri gelenlerden ve alt tabakadan,
Bulut içindeki ay gibi gizlenir [bütün toplumdan].

چون نظر بر نور شد پس مدحها
 ز آنکه مدحتها همه اوصافِ اوست
 لیک مردم غافلند از نورِ خود
 خویشتن را جسمکی پنداشته
 بسته دل را در تنِ فانیِ دون
 اولیا بر عکسِ مردم دیده‌شان
 غیرِ نور اندر نظرشان کل هباست
 عشق‌بازی جمله با هو می‌کنند
 پس نباشد مدحها جمله یکی
 ز آنکه مدحِ نورِ حق مدحِ حق است
 کشف گردد بر تو سرِّ معنوی^۱
 دان که در هر طایفه مردی گزین
 در لباسِ مختلف پیدا شده
 اغلب اندر صورتِ تقوی و شرع
 باز بعضی عکسِ این اندر فجور
 همچو سلطانی که گردد در جهان
 از بد و از نیک و از خاص و ز عام
 گر دو صد چندان کنی زبید و را
 مغزِ آن نورست و باقی جمله پوست
 وز خجسته دولتِ منصورِ خود
 دل ز جان و نورِ حق برداشته
 غیرِ تن چیزی ندیده آن حرون^۱
 دایما بر نور حق باشد بدان
 چشمشان پیوسته بر نورِ خداست
 ظاهراً گر با من و تو می‌کنند
 مدحِ ایشان مدحِ حق دان بی‌شکی
 هر که او این را نداند احمق است
 کشف گردد بر تو سرِّ معنوی^۲
 هست حق را کاو بودِ خاص و امین
 گرچه جمله پیشِ حق یکتا بده^۳
 کرده در دنیا همه طاعات، زرع
 ظاهرش تاریک و باطنِ عینِ نور
 با لباسِ دون که تا ماند نهان
 باشد او پنهان چو ماه اندر غمام

۱ حرون ABCT حزون H

۲ معنوی AHBC مثنوی T؛ از این بیت تا پایان این بخش (غیراز بیت آخر) در H نیست.

۳ معنوی AHBC مثنوی T؛ از این بیت تا پایان این بخش (غیراز بیت آخر) در H نیست.

۴ بده AT شده BC

Gayretinden, halktan gizlemiştir onu Hak [Teâlâ],
Bayağı bir elbisede, hor ve hakir bir kılıkta.

Hak, dedi: “Evliyâî fî kîbâbî”¹ Velilerim kubbelerimin altında;
Ey yolcu [insan]! Kubbe nedir anla.

Çirkin hasletler verir padişaha, [emire],
O padişah halkın elinden kurtulsun diye.

Veliden başka, tanıyamaz onu hiç kimse;
Çünkü Hakk’ın sırina mahrem, odur sadece.

Çünkü baktığı zaman bakmaz görünüşüne;
Onun gözü düşer onun temiz kalbine.

Cahil halk, eğer onu inkâr ederse,
Hepsi, o inkâr yüzünden gider cehenneme.

Çünkü göreni görmediler körlüklerinden,
Ahmaklıklarından geri kaldılar o önderden.

Umumî sır vardır birinci açıklamada;
Çünkü veli, hepsinde Hakk’ı görür daima.

İyide, kötüde, aşağıda ve yukarıda,
Allah’tan başkası olmaz onun nazarında.

İkinci deyişimde daha özel bir sır var;
Onu da açıkladım, olası diye haberdar.

Hak, gizli bir hayır var eder şer suretinde;
Dünyada halktan gizli kalsın diye.

Bir şahsa bakarsın, şeklen çirkin ve hakirdir;
Ancak manen abdallardan daha üstün, daha değerlidir.

Görüş ehli adam onun yüzünü gördüğü anda,
Canı gönülünden ona doğru gider salına salına.

Hakk’ı görür açıkça onun suretinde;
Çünkü yakîn² nuru var onun kalbinde.

1 *Benim velilerim kubbelerimin altındadır; onları benden başkası bilmez* (Hadis: *İhyâul-ülûm*, IV, 256; Furûzanfer, *a.g.e.*, s. 52, 85’den nakil).

2 Yakîn: Kesin ve apaçık bilgi. Şüphe ve tereddüde mahal olmayan doğru ve gerçek. Delille değil, iman gücüyle görme. Her türlü şüphelyi ortadan kaldırıp tasdik eden gaybın hakikatine ermek; iman, gaybı tasdik; mükâşefe, müşâhede. Üç türlü yakîn vardır: İlme’l-yakîn, bir şey hakkında habere dayanan kesin bilgi. Ayne’l-yakîn, bir şey hakkında görme yoluyla elde edilen kesin bilgi. Hakka’l-yakîn, bir şey hakkında o şeyi yaşayarak, onunla haşır neşir olarak elde edilen kesin bilgi (Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 2001, s. 378)

حق ز غیرت کرده^۱ از خَلقشِ نِهان
 اوْلِیائی فی قِبائیِ گفت اله
 خصلتِ مکروه در شاهی^۲ نهد
 جز ولی نشناسد او را هیچ کس
 چون ببیند ننگرد^۳ در ظاهرش
 خلقِ نادان گر از آن منکر شوند
 ز آنکه بینا را ندیدند از عمی
 هست در تقریرِ اوّل سرّ عام
 در بد و در نیک و در زیر و زبر
 در دوم تقریرِ سرّیِ خاصتر
 حق کند در نقشِ شر خیریِ نِهان
 بنگریِ شخصی به صورتِ زشت و^۴ دون
 چون ببیند مردِ بینا رویِ او
 بیند اندر صورتش حق را مبین

در لباسِ دون و در خَلقِ مُهان^۲
 قُبّه چه بود فهم کن ای مردِ راه
 تا ز دستِ عامه آن شه وارهد^۴
 ز آنکه محرم سرّ حق را اوست بس
 چشمِ او افتد به سرِّ طاهرش
 جمله ز آن انکار در دوزخ روند
 ز ابلهی مانند پس ز آن پیشوا
 که ولی در جمله حق ببند مدام
 جز خدا او را نیاید در نظر
 ز آن بیان کردم که گردی باخبر
 تا بود مخفی ز خلقان در جهان
 لیک در معنی ز ابدالان فزون
 از دل و از جان خرامد سویِ او
 چونکه دارد در درون نورِ یقین

۱ کرده ABT کرد C

۲ به جای این بیت، در A این بیت آمده است:

حق ز غیرت کرده پنهانش ز خلق در لباسِ دون و اندر کهنه دلّ

ولی بعد روی آن را خط کشیده و در حاشیه به خطی دیگر با نشانهٔ صح مطابق متن اساس اصلاح کرده‌اند.

۳ شاهی BT خاصی AC

۴ شه وارهد BT سلطان رهد AC

۵ چون ببیند ننگرد AT چونکه ببیند ننگرد B چون ببیند بنگرد C

۶ C و - ABT

Görür zerrede gizlenmiş güneşi,
Bir damlada [suyu,] tatlı denizi.

Ondan yüzlerce çeşit bağış alır her an;
Ne bağışı! Perdesiz görür Allah'ı [her zaman].

Vazgeç bundan, git müminlerin tarafına;
Müminlerin hallerini anlat [biraz da].

[10. Dokuzuncu Makale]

[Bu makalede iki konu anlatılacaktır:]

["el-Mu'minu Mir'âtu'l-mu'min." *Mümin müminin aynasıdır hadisinin manası*]

Ayrıntı olan, geçici olan suretler ayna olursa, asıl olan, kalıcı olan anlamların ayna olması daha evladır. Bu yüzden Mustafa -selam üzerine olsun-, "el-Mu'minu mir'âtu'l-mu'min."¹ *Mümin müminin aynasıdır* buyurmuştur.

[**İnsanın ruhu berrak su gibidir; düşüncelerse suyun üzerindeki çerçöp gibi**]

İnsanın ruhu saf ve berrak su gibidir; düşüncelerse, suyun güzelliğini örten ve su rengini alan, suyun üzerindeki çerçöp gibidir. Âdemoğlu dünya meşgalelerinden kendini temizlerse, canın cemalini görür. Onu görünce, dedikodular onun yanında zahmet ve örtü olur, ona sıkıntı verir, engel olur. Eğer düşüncede bir düzgünlük, bir güzellik görülürse o, ruhun güzelliğinden ve letafetindedir.

Suret şeklinin aynası demirden aynadır;
Can şeklinin aynası ise, bil ki en güzel aynadır.

Onda görürler beden yüzünün şeklini, suretini;
Bunda ise bağış ve ihsan sahibi Allah'ın nurunu, cemalini.

Mümindir canın ve ruhun aynası,
Çünkü onda görülür ca[na]nın siması.

Mustafa dedi: "Aynadır mümin."
Dinle bunu, safa ile güzelce ey mümin!

Ta ki içinde göresin canın güzelliğini;
Canların güzelliğinin nişanı yoktur gerçi.

1 *Mümin müminin aynasıdır* (Hadis: Süyûtî, *a.g.e.*, II, 184; Aclûnî, *a.g.e.*, II, 351; Furûzanfer, *a.g.e.*, s. 41). *Mümin, mümin kardeşinin aynasıdır*. (Münâvî, *a.g.e.*, II, 124).

بیند اندر ذره مُضمَر آفتاب
واندرونِ قطره‌ای بحرِ عذاب
زو برد هر ساعتی صد گون عطا
چه عطا بیند خدا را بی غطا
درگذر زین سویِ مؤمن شو روان
شرح حالِ مؤمنان را کن بیان

در بیان آنکه صورتها را که فروعند و فانی، آینه‌ای هست؛ معانی را که اصولند و باقی، به طریقِ اولی که آینه‌ای باشد؛ از این رو مصطفی علیه السلام^۱ می‌فرماید که
المؤمنُ مرآت المؤمنِ .

و در تقریر آنکه روح انسانی همچون آبِ صافی است و فکرها همچون خاشاکند^۲ بر روی آب، پردهٔ حسن و رنگِ آب گشته. هرگاه که آدمی مشاغل را از خود پاک کند، جمالِ جان را ببیند و چون آن را دیده باشد، گفت و گو پیش او زحمت و حجاب باشد و اگر در فکر موزونیی و خوبی^۳ نماید، آن از حسن و لطفِ روح بود^۴.

نقشِ صورت را چو ز آهن آینه‌ست
نقشِ جان را دان که احسن آینه‌ست

اندر آن بینند نقشِ رویِ تن
واندرین بینند نورِ ذوالجَنَن
مؤمن است آیینۀ جان و روان
کاندرو پیدا شود سیمای جان
گفت مرآت است مؤمن مصطفی
بشنو ای مؤمن خوش این را با صفا
تا ببینی در درونِ خوبیِ جان
گرچه نبود حسنِ جانها را نشان

۱ علیه السلام AHBT صلی الله علیه و سلم C

۲ خاشاکند AHBT خاشاک C

۳ موزونیی و خوبی AHBT موزونی و خوبی C

۴ افزوده‌است در C جملهٔ « و سلم ».

Fakat nişansız olan gelir nişan içinde;
Nişansız olanı gör, oturt canının içinde.

Nişansızdır hayat suyu şekilde, görünürde,
[Ama] ırmak suyu gibi sürekli akıp gitmekte.

Onun üzerindeki çer çöp gibidir düşünceler de;
Canın güzelliği ve letafeti gizli kalsın diye.

Fakat her düşünce böyle değildir;
İyi bak, hasların düşünceleri can demektir.

Abdalın düşüncesi canın kendisidir,
Belki de ruh hastalığının çaresidir.

Şekil görünür, ama şekil değildir [bilirsen],
Ruhun rengidir o; candan bak, iyi bak sen.

Nitekim akarsuyun üzerindeki şekiller,
O suyun kendisinden oluyor ey önder!

Akarsuda yüz binlerce çeşit kalkan
Oluşur her an ey su arayan.

Suyun kendisidir o, sana şekil görünse de,
Şekilleri su bil ırmak üzerinde.

Bedenden ve nefisten doğan düşünceler,
Suyun üzerine düşmüş çer çöplerdir çer çöpler.

Su, onlardan dolayı perde altında kalır saklı;
Böyle düşünceleri içinden çıkar, at dışarı;

Ta ki canın cemali görünsün su olmadan,
Ne mutlu o cana ki bunu dinlediği zaman,

Az veya çok [bunları] kendinden temizledi,
Sonunda gördü perdesiz olarak kendini.

Kendini testideki su gibi bil de,
Giresin beden testisi olmadan ırmak suyunun içine.

Giresin de açıkça göresin, kendini bulduğunu,
Can ipliğini gönül atkısıyla dokumakta olduğunu.

Bu ve bunun gibi yüzlercesi, hepsi senin özelliklerindir;
Senin saf ve berrak denizinden bir damla gibidir.

Bundan sonra kendi özelliklerini dinle güzelce,
Kendi saf suyundan iç ve ver herkese.

بی نشان را بین و اندر جان نشان	لیک آید بی نشان اندر نشان
همچو آبِ جویِ دایم درگذر	بی نشان است آبِ حیوان در صور
تا بماند حسن و لطفِ جانِ نهان ^۱	فکرها مانند خاشاکی بر آن
فکرِ خاصان جان بود نیکو ببین	لیک هر فکری نباشد اینچنین
بلکه دردِ روح را درمان بود	فکرت ابدال عینِ جان بود
رنگِ جان است آن ز جان بنگر تو نیک	نقش بنماید نباشد نقش لیک
می شود از عینِ آن آب ای کیا	نی که بر آبِ روانه نقشها
بسته گردد هر دمی ای آب جو	صد هزاران گون زره ^۲ بر آب جو
نقشها را آب دان بر روی رود	عینِ آب است آن اگر نقشت نمود
هست خاشاکی که بر آب اوفتاد	فکرهایی کز تن و از نفس زاد
اینچنین افکار را از خود بران	آب ازو در پرده می ماند نهان
ای خنک جانی که چون این را شنید	تا جمالِ جان شود بی آب پدید
تا بدید او بی حجابی خویش را	پاک کرد از خود کمی و بیش را
بی سبویِ تن در آ در آبِ جو	خویشتن را دان چو آبی در سبو
تارِ جان با پودِ دل دربافتی	تا عیان بینی که خود را یافتی
همچو یک قطره ز بحرِ صافِ تست	این و صد چندین همه اوصافِ تست
می خور و می ده ز آبِ صافِ خود	بعد ازین خوش می شنو اوصافِ خود

۱ از این بیت، چهار ورق یعنی هشت صفحه در H به خطی دیگر نوشته شده است.

۲ زره AHB گره C زده T

Öğütlerimi canıgönülden iyi dinle de,
Gidesin rengin ve kokunun olmadığı bir yere.

Bizim öğütlerimiz ayaklardaki bağları çözer;
Ne mutlu ona ki bizim öğütlerimizi kabul eder.

Onu akıl kılağıyla dinler o;
Ateş sıcaklığı olmadan kaynar o.

Ateşi, canın ve gönlün içinde gizlidir gizli;
İnsanların, cinlerin bedenlerindeki ruh gibi.

Nitekim şarap da ateşsiz kaynar,
Saf lâl gibi parlar, parıldar.

Eğer onun içinde ateş gizli olmasaydı,
Her küpten ve testiden nasıl kaynayıp taşardı?

Hiç gördün mü ateşle suyu birlikte,
Toplanmış bir midenin içinde?

Ateş de o, su da o, ne acayip değil mi?
Rabbin sanatında sayısızdır bunun gibisi.

Evet diri olan şaraptır, çünkü içinde ateş vardır;
Dostla diri olan bir diri lazımdır.

Aşk şarabı taliplerin biniti oldu;
Aşk neyi [çalmak] salıkların arkadaşı oldu.

Şarap iç, boş şeylerle uğraşma;
Boş şeyleri gam bil, mutlu ol şarapla.

Şarap, siler süpürür içinden gamı, kederi;
Artırır canındaki mutluluğu, neşeyi.

Şarabı yel gibi bil dünyada,
[Yel] bağdan, bahçeden güzel kokular getirir, ama

Pislikten de kötü kokular getirir elbette;
Şarabı da böyle bil; aptal içerse.

Kötülük, tatsızlık, dert ve gam doğar ondan;
Akıllının nefesindense faydalar gelir her an.

Akıllı, şaraptan tatlı meyveler verir,
Çeşit çeşit güller, çiçekler, nesrinler verir.

Sonbahar mevsiminin dökeceği çiçekler değildir;
Meyveleri kalıcıdır, canlıdır, diridir.

از دل و^۱ از جان شنو پندم نکو
 پند ما بگشاید از پا بندها
 بشنود آن را به گوشِ هوش او
 آتشش در جان و دل باشد نهان
 نی که می بی نار جوشان می شود
 گر نبودى نار پنهان اندرو
 هیچ دیدی آتش و آبی به هم
 نار هم او آب هم او ای عجب
 زنده پس بادهست کآتش اندروست
 طالبان را مرکب آمد خمیرِ عشق
 باده پیما و میما بیش باد
 باده غمها را بروید از درون
 باده را چون^۲ باد دان اندر جهان
 وز حدث بی شک یقین گند آورد
 زاید از وی شرّ و شور و درد و غم
 عاقل از می میوه شیرین دهد
 نی چنان گلها که ریزد فصلِ دی
 تا روی جایی که نبود رنگ و بو
 ای خنک آنکو پذیرد پند ما^۳
 بی تف آتش برآرد جوش او
 همچو جان اندر جسم انس و جان
 همچو لعل صاف رخشان می شود
 کی بجوشیدی ز هر خُم و سبو
 جمع گشته اندرون یک شکم
 بی شمارست اینچنین در صنع رب
 زنده ای باید که باشد زنده دوست
 رهروان را همدم آمد زمرِ عشق
 باد را غم دان و شو از باده شاد
 شادمانی را کند در جان فزون
 بوی خوش ارد ز باغ و گلستان
 همچین^۴ دان باده را کابله^۵ خورد
 وز دم عاقل فواید دمبدم
 گونه گونه گلشن^۶ و نسرين دهد
 میوه های آن بود باقی و حی

---

۱ و H - ABCT
 ۲ پند ما ABCT پندها H
 ۳ چون ABCT چو H
 ۴ همچین ABCT همچنان H
 ۵ کابله AHBT کاحمق C
 ۶ گلشن AHBT نرگس C

Cahil, ham ve aptal böyle değildir;
Ondan ne gelirse onun gibi pistir.

Dediği gibi bizim Mevlânâ'mız
Kendi kitabında; dinle ey delikanlımız!¹

*Şarap herkese zarar vermez, lakin
Edepsizi daha edepsiz yapar [kesin].*

*[Şarap içen] akılıysa, daha akıllı olur;
Kötü huyluysa daha kötü huylu olur.*

*Fakat çoğunluk kötü ve fenadır;
O yüzden şarap herkese haram kılınmıştır.*

*Hüküm çoğunluğa göredir; çünkü çoğunluk kötüdür, fenadır;
Bu yüzden kılıç yol kesenin elinden alınmıştır.*

[Bu beyitleri] tazmin ettim kendi beyitlerim içinde;
Şarabın yasaklanmış ve kötü olduğunu bilesin diye!

Şeriatta şarap haramdır kesinlikle;
Gerek havas, gerek avam herkese.

Kim ki derse “bazılarına helaldir”;
Kulak verme ona; çünkü o, azgındır, yoldan çıkmıştır, asidir.

Aşk şarabı, âşıkların şarabıdır;
Üzüm şarabıysa fasıkların gıdasıdır.

Aşk, manevî meyvelerin özüdür, içidir;
Şarap ise, yoldan sarmış cismin nimetidir.

Aşk, her canın ve gönlün şarabıdır, içeceğidir;
Üzüm şarabı ise balçık beden içindir.

Aşk şarabıyla mest olup kendinden geçen er,
Allah'tan başka her şeyden kaçır, firar eder.

[Hakk'ı] talepte bir an bile beklemez, durmaz,
Hak'tan başkasıyla huzur bulmaz.

Asla, Allah'tan başkasını görmez âlemde;
Ruhu başsız ve ayaksız eder secde.

Yeri olmayan Kâbe'ye doğru gider;
Kıblesi Hak'tır, Hakk'a iltica eder.

¹ Bundan sonraki dört beyit, Mevlânâ'dan tazmindir; ancak *Mesnevi*'deki beyitler arasında nüsha farklılığından olsa gerek bazı kelimeler ve hatta cümleler farklıdır. Bkz. Mevlânâ, *Mesnevi-i Ma'nevî*, IV, 732 (b. 2156-2159).

هر چه آید زو چو او باشد پلید	بر خلافتش جاهلِ خامِ بَلید
در کتاب خویش بشنو ای فتا	همچنانکه گفت مولانای ما
بی ادب را بی ادب تر می کند	باده نی در هر کسی شر می کند
ور بُوَد بدخوی بدتر می شود	گر بُوَد عاقل نکوفر می شود ^۱
بر همه می را مُحَرَّم کرده اند	لیک چون اغلب بَدند و ناپسند
تیغ را از دستِ رهن بستند	حکم، غالب راست چون اغلب ^۲ بَدند
تا بدانی خمر ممنوع است و بَد	کردمش ^۳ تضمین درین آیاتِ خود
بر خلایق از خواص و از عوام ^۴	در شریعت هست می مطلق حرام
مشنو از وی کو بُوَد طاغی و ضال	هر که گوید هست بر بعضی حلال
خمرِ انگوری غذای فاسقان ^۵	خمرِ عشق آمد برای عاشقان
باده مغزِ نعمتِ جسمِ غَوِیست	عشق مغزِ میوه‌های معنویست
خمرِ انگوری برای آب و گل	عشق آمد باده هر جان و دل
باشد از غیرِ خدا اندر فرار	هر که گشت از خمرِ عشق او بی قرار
جز به سویِ حق نیاید در رُکون	در طلب باشد همیشه بی سکون
بی سر و بی پا کند جانش سجود	هیچ غیرِ حق نبیند در وجود
قبله گاهش حق بُوَد در التجا	سوی آن کعبه رُوَد کش نیست جا

۱ نکوفر می شود BCT نکوتر می شود A نکوفر می کند H

۲ چون اغلب ABCT اغلب چون H

۳ کردمَش ABCT کرده مش H

۴ این بیت و بیت بعد از آن در H نیست.

۵ به جای این بیت، در H بیت دیگر آمده است که بدین شرح است:

باده عشق است مطلوبِ جَسان   باده انگور محبوبِ خسان

Yokluk dünyasında yolcu olur;
Bir can verirse, iki yüz canı olur.

Bir tanenin ardından bir harman kaldırır;
Bir habbeden yüz batman¹ kazanır.

Sakın, onu bu insanların cinsinden sanma;
Onun küfrünü daha iyi bil imandan da.

Çünkü canı gönülden Hakk'ı arar daima;
Top gibidir O'nun çevgeninde, sopasında.

Onun hareketini Hak'tan bil, kendinden değil;
Böyle bir harekete sığmaz iyi ve kötü, [bil].

Hakk'ın aşkı seldir; götürür onu oraya buraya,
Irmak suyunun üstündeki saman gibi [ha!]

Samanın gidişini ırmaktan bil, samandan değil;
Çünkü saman, yoldan, menzilden haberdar değil.

Bu gidişte görme Hak'tan başkasını;
Atsız nasıl gidebilir eyerin şekli, nakışı.

Fanî olan, Hak'la ebedî olur;
Yoklukta canı Hakk'a kavuşur.

[11. On Birinci Makale]

{Bu dünya; bazısı için rehberdir, bazısı için yol kesici}

Bu dünya; bazısı için rehberdir, yol gösterir, bazısı içinse yol kesicidir, yolunu keser. Bütün eserleri Hak'tan bilen ve gören kimsede, her an, her esere bakmaktan, her eseri görmekten yakınlık, vuslat ve tanıma hâsıl olur. Âlemi görmek, âleme bakmak onun için [Allah'ı] görmek, [O'na] bakmaktır. Bâyezid'in² buyurduğu gibi: “Mâ raeytu şey'en illâ ve raeytu'llâhe fihi.”³ *Hiçbir şey görmedim ki, onda Allah'ı görmeyeyim.*

1 Habbe: Bir ağırlık, uzunluk, hacim ve alan ölçüsü birimi. Bir arpa ve buğday tanesi ağırlığı. Batman: 7,692 kilogram olan ağırlık ölçü birimi.

2 Bayezid: Ebû Yezid Tayfur b. İsa b. Âdem b. Surûşan-i Bistâmî, âriflerin en büyüklerindedir. Bâyezid-i Bistâmî diye meşhurdur. Sözü ve fiilleri bütün tasavvuf ehline tesir etmiştir. Attar, *Tezkiretü'l-Evliyâ*'sında onu “âriflerin sultanı, muhakkıkların burhanı, şeyhlerin ve velilerin en büyüğü, Hakk'ın hücceti ve halifesi...” olarak niteler. Onun “Benim cübemde Allah'tan başka bir kimse yoktur.” sözü ünlüdür. Birçok kerametleri vardır. 261'de (874-875) vefat etmiştir. (<https://vajehyab.com/>; Vanlıoğlu-Atalay, *Edebiyat Lüğati*, s. 26).

3 *Hiçbir şey görmedim ki, onda Allah'ı görmeyeyim.* Bâyezid-i Bestâmî'nin sözü.

چون دهد یک جان دو صد جانش شود	در جهان محو سیرانش شود
وز پی یک حبه‌ای صد من برَد	از پی یک دانه‌ای خرمن برَد
کفرِ او را بهتر از ایمان پذیر	هیچ او را جنسِ این خلقان مگیر
بر مثالِ گوی در چوگانِ اوست	ز آنکه از جان دایما جویانِ هوست
در چنین جنبش نگنجد ^۱ نیک و بد	جنبشِ او را ز حق دان نی ز خود
می‌برد همچون که که بر آبِ جو	عشقِ حق سیل است و او را سو بسو
نیست که آگه ز منزلها و ره	رفتن که را ز جو دان نی ز که
کی کند بی‌اسب ^۲ سیران نقشِ زین ^۳	در چنین رفتار غیرِ حق مبین
در فنا جانش به حق ملحق شود	آنکه فانی شد ز حق باقی بود

در بیان آنکه این جهان بعضی را رهبرست^۴ و بعضی را رهزن. آنکه همه صنعتها را از حق می‌بیند و می‌داند، دم بدم او را از دیدنِ هر صنعِ قُربت و وصلت و شناخت حاصل می‌شود؛ دیدنِ عالم در حقّ او دیدارست، چنانکه ابایزید می‌گوید^۵ مَا رَأَيْتُ شَيْئًا إِلَّا وَ رَأَيْتُ اللَّهَ فِيهِ

۱ نگنجد ABCD نگنجد H

۲ بی‌اسب HBC بی‌اسب AT

۳ این بیت، در A با بیت بعدی جابجا شده‌است.

۴ رهبرست ABCT رهبر H

۵ می‌گوید AHBT می‌فرماید C

[Eserleri] Hak'tan bilmeyen ve görmeyen için uzaklık, yabancılık ve perde oluşur; bu şekilde baktıkça daha da uzaklaşır. Mesela, biri damdan bir taş atsa, akıllı adam taşı atanı görmek için yukarı bakar; fakat köpek, taşı atandan habersiz hâlde başını yere eğer ve öfkeyle taşı ısırır.

Onun için Hakk'ın görüldüğü yerdir bu dünya;
An be an Hakk'ın cemalini görür açıkça.

Bahçelerde, bağlarda, ağaçlarda,
Peride, cinde ve insanda,

Bilen kişi, Hakk'ı görür bu dünyadan;
Eserden sanatçıya ulaşır her an.

Âlemdeki zerreler rehber olurlar ona,
Her duvarda, kendisinde bile, kapı olurlar ona.

O, Tanrı'nın eserleriyle uyanır, uykudan kalkar;
Vuslat bahçesinde ırmak gibi akar, koşar.

[Biri] damdan güzel bir elma atsa,
Büyük insanlar bakarlar dam tarafına;

Ta ki görsünler kim attı elmayı;
Aşağıda takılıp kalmaz bakışları.

Yahut elma yerine taş atsa,
Aptal! Nasıl kalırlar onda aptalca?

Köpek, âdemoğlunun aksine başlar koşmaya,
Ta ki tutsun taşı ağzında.

Köpek, başı önde koşar taşın yanına,
Isırır o taşı her an ardı ardına.

Köpek, gözlerini diker taşın tarafına;
Havlayarak koşar ona doğru hisimla.

Fakat bilen ve haberdar olan kimse,
Nasıl saldırır o değersiz taşın üzerine!

[Bilen kişi] o taşı atanı arar,
Atmasını, hikmetini ondan anlar.

Ona doğru saldırır savaşmak, kavga etmek için,
Çünkü ondan başkasının yapmadığını bildi kesin.

و آنکه از حق نمی بیند، در حق او بُعد و بیگانگی و حجاب می گردد؛ چندانکه بیشتر می بیند، دورتر می افتد. چنانکه از بام کسی سنگی اندازد، عاقل بالا نگیرد تا اندازنده سنگ را ببیند^۱ و سگ سرزیر کند و سنگ را به خشم می گزد و اندازنده سنگ بی خیر^۲.

مظهر حق باشد او را این جهان	دم بدم بیند جمال حق عیان
در ریاض و در کُروم و در شجر	در پری و دیو و در نقش ^۳ بشر
زین جهان دانا به حق بینا شود	هر نفس از صنع در صانع رود
ذره های عالمش رهبر شوند	بر همه دیوار و بر وی در شوند
گردد از صنع خدا بیدار او	پوید اندر باغ وصلت همچو جو
چونکه سیبی افکند خوبی ز بام	سوی بام آرند رو ^۴ قوم کرام
تا ببینند ^۵ این که کی ^۶ انداخت سیب	کی نظرشان بسته ماند در نشیب
یا به جای سیب او انداخت ^۷ سنگ	ابلهانه کی در آن مانند، دنگ
سگ به عکس آدمی گردد دوان	تا که گیرد سنگ را اندر دهان
می دود سر زیر سوی سنگ سگ	می گزد آن سنگ را هر دم به تگ
جانب سنگ است سگ بنهاده چشم	می دود عوعو کتان سویش به خشم
لیک آنکس کوست دانا و خبیر	کی کند حمله بر آن سنگ حقیر
جوید اندازنده آن سنگ را	زو شناسد ضربت و فرهنگ را
حمله سوی او کند اندر نبرد	چون یقینش شد که غیر او نکرد

۱ ببیند ABT مشاهده کند H ببند C

۲ افزوده است در C جمله «و سلم»؛ بعلاوه از این بخش تا پایش، در H به خطی دیگر نوشته شده است.

۳ نقش BCT جسم AH ، ولی در A در حاشیه با ناشئه صح «نقش» هم نوشته اند.

۴ رو ABCT روی H

۵ ببیند AHBT ببیند C

۶ کی AHBT که C

۷ انداخت ABCT افکند H

Rahat, elma gibi geldi, sıkıntı ise taş gibi;
[Oysa] her ikisi de Hak'tan gelir sürekli.

Her ikisi de Hak'tan gelir ey temiz kalpli kimse!
Sen iyiyi ve kötüyü ondan bundan bilme.

Hiç kimse alete mal etmez suçu;
Taşı atandan ister alacağını, borcunu.

Kendisine vurandan intikamını alır,
Günahsız düşman olmaz, [kaçınır].

Dam gayb, dünya ise elma gibidir;
Bu tarafa bildirmek için gelmiştir;

Canları uzak kalmasın vuslattan,
Haberdar olsunlar gayptan ve Allah'tan.

Hak, âlemi yarattı ve getirdi vücuda
Yüz binlerce eser yukarıda, aşağıda,

Gönül alan, içi ferahlatan eserler,
Yerde ve gökte sayısız eserler.

Eserden sanatkâra gitsinler insanlar,
Canıgönülden Hakk'a doğru koşsunlar.

Canıgönülden kulluk etsinler O'na,
Balçıktan bedenlerde daima.

O'nun eserine hayran olsun, hayran kalsınlar,
O'nun emrine doğru canla başla koşsunlar.

Evrenin yaratıcısı yalnız O'nu bilsinler,
Daima O'nun adını zikretsınler, yeter.

Kulaklarında muhafaza etsinler emirleri,
O'nunla olsun güvenleri, korku ve ümitleri.

Akıl gözüyle baksınlar dünyaya,
O huzura doğru gitsinler akılla.

Âleme göz attıkları zaman,
Allah'tan haberdar olsunlar o an.

Dünya, sevgilinin yüzünü göstereceğine onlara,
Bütün gece gündüz hayran kalsınlar ona.

Ama cehennem köpekleri olan şahıslar,
Kuşlar gibi tuzak misali dünyadalar,

راحت آمد همچو سیب و رنج سنگ
 هر دو از حق می‌رسند ای پاک جان
 هیچ از آلت کس نگیرد جُرم را
 انتقام از وی کشد که زد برو
 بام غیب است و جهان چون سیب از آن
 تا نماند جانشان دور از لقا
 حق جهان را آفرید و کرد هست
 صنعهای دلربای جانفزا
 تا که خلق از صنع در صانع روند
 بندگی او کنند از جان و دل
 خیره و حیران صنع او شوند
 خالق عالم ورا دانند و بس
 از بناگوش امر را^۱ دارند پاس
 در جهان چون بنگرند از چشم عقل
 چونکه اندازند در عالم نظر
 موجب دیدارشان گردد جهان^۲
 و آن کسانی که سگان دوزخند
 می‌رسند این هر دو از حق بی‌درنگ
 نیک و بد را تو مدان از این و آن
 از زنده سنگ جوید غم را
 کی شود با بی‌گناهی او عدو
 آمدست این سو برای آگهان
 تا ز غیب آگه شوند و از خدا
 صد هزاران صنع در بالا و پست
 بی‌شمار اندر زمین و بر سما
 تا ز جان سویی جناب حق دوند
 دایما اندر جُسوم آب و گل
 سویی امرش بر سر و بر رو دوند
 دایما نام ورا خوانند و بس
 زو بودشان هم رجا هم امن و یاس
 سویی آن حضرت کنند از عقل نقل
 از خدا گردند حالی باخبر
 اندر آن حیران همه روز و شبان
 همچو مرغ اندر جهان چون فُخند

۱ امر را AHBT امر او C

۲ جهان AHBT عیان C

Süreklî başları yerde, ayakları bağı [hâlde]
Allah'tan habersiz [gün geçirmekte]ler âlemde.

Uyku, uyanıklık gibi olmuş onlara,
Açık kapı kapalı görünmüş onlara.

Çağırarak, kovmak olmuş onları,
Bunca merheme rağmen yaralı kalmış gönülleri.

Su, balıklar için hayattır, yaşamdır,
Karadakilere ise ölümdür, bela ve ıstıraptır.

Hak adamı beka bulur likada;
Dünya adamı içinse şekavettir lika.

Birinde hayat pınarı olan şey,
Bir diğerinde ölüm olur [bey]!

Mal, dünya halkına perde olur;
[Allah'a] kavuşan ise ondan kuvvet bulur.

Mal, zarar vermez kâmil insana;
Bilakis o, onunla yaşar daima.

O basiretli kişiye nasıl perde olabilir dünya?
Çünkü yüzlerce açık kapısı vardır dünyada.

Hak için taşımış olduğun mala [ey kul]!
“Ni‘me mâlun salihun”¹ Helâl mal ne güzeldir demiş resul.

Talibin sıkıntısını arttıran her şey,
[Allah'a] kavuşan için rahatlıktır, iyi bil [bey].

Nitekim hasta, kızarmış et yediği zaman,
Hastalığı, sıkıntısı artar ey akıllı [insan]!

Sağlıklı biri yediği zaman, onun aksine,
Güç, kuvvet bulur, sağlıklı olur iyice.

Zehir, kâmil olanlara şeker olur kesin;
Eksik olanlara ise şeker, zehirdir bilesin.

Bir âşık lazım, Hak yolunu kateden,
Cehalet ve karanlık perdelerini yırtıp atan, söken.

Kirlenmesin pislik gibi olan maldan.
Deniz nasıl kirlenir pislikten, boktan!

1 *Sâlih (helâl) mal ne güzeldir.* “Sâlih kişi için sâlih (helâl) mal ne güzeldir” hadis-i şerifinden iktibastır (Aclûnî, a.g.e., II, 373; Furûzanfer, a.g.e., s. 11).

در جهان محجوب گشته از خدا	مانده دایم سرنگون و بسته‌پا
جمله را بسته نموده فتح باب	عین بیداری برایشان گشته خواب
با چنین مرهم ز دل ریشان شده	عین خواندن راندن ایشان شده
خاکیان را مرگ و جسک و اضطاب	ماهیان را زندگی باشد از آب
مرد دنیا را لقا باشد شقا	مرد حق یابد بقا اندر لقا
هم همان بر دیگری گردد مَمات	آنچه باشد در یکی عین حیات
گرچه واصل را از آن قوت بود	مال بر خلق جهان پرده شود
بلکه باشد او همیشه ز آن زیان	مال کامل را نمی‌دارد زیان
چون ز دنیا دارد او صد فتح باب	کی شود دنیا بر آن بینا حجاب
نِعَمَ مَالٍ صَالِحٍ خواندش رسول	مال را کز بهر حق باشی حَمول
راحت واصل بود نیکو بدان	هر چه طالب را فزاید رنج از آن
رنجش افزون می‌شود ای پُر خرد	نی که چون رنجور قلبیه می‌خورد
قوت و صحت شود در وی نکو	تندرستی چون خورد برعکس او
لیک در ناقص شکر را زهر بین	زهر بر کامل شکر گردد یقین
پرده‌های جهل و ظلمت را درید	عاشقی باید که راه حق بُرید
کی شود دریا مُلوث از خَبث	تا نیالاید ز مال چون حَدث

Vücutta havuzdan daha küçük olan sen,
Haydi, çabuk kaç pislikten!

Hak yolunda harca o malını;
Amelinle mamur et arzularını.

[12. On İkinci Makale]

[Bu âlem, her şeyi Allah'tan bilenler için hidayet ve vuslattır, Allah'tan bilip görmeyenler içinse sapkınlıktır, ayrılıktır]

Bu âlem, her şeyi Allah'tan bilip görenler için hidayet ve vuslattır, [doğru yola götürür ve Hakk'a kavuşturur]; Allah'tan bilip görmeyenler içinse sapkınlıktır, ayrılıktır [doğru yoldan çıkarır ve Hak'tan uzaklaştırır]; Kıptî'nin¹ ağzında kan, Sıptî'nin² ağzında su olan Nil nehri gibi. Kelâm-ı Mecîd de bir kavim için hidayettir, bir kavim için sapkınlık; nitekim “Yudıllu bihî kesîran ve yehdî bihî kesîran”³ [*Allah*] onunla birçoklarını saptırır, birçoklarını da doğru yola iletir buyrulmuştur.

Âlemin şekli, halkın [Allah'tan] ayrılmasına [sebeup] oldu;
Büyük erlere ise [Allah'a] kavuşma ve yakınlık oldu.

Bu dünya, gafillere perdedir, bil;
Fakat akıllılar için öyle değil.

Akıllılar için yeni bir buluşmadır O'nunla;
Bu sözü güzelce dinle can kulağıyla;

Sen bu sözle uyanasın da
Perdesiz eresin vuslata.

Nitekim Hak [Teâlâ] Ümmü'l-kitap'ta⁴ buyurdu:
Nil [suyu] Kıptî'ye kan oldu, Sıptî'ye ise su.⁵

1 Kıptî: Mısır'a ilk yerleşen insanlar. Mısır'ın yerli halkı. Tevhid dinine inanmayanlar (<https://vajehyab.com>).

2 Sıptî: Sıptîler, İsrailoğullarının on iki kabilesinden biridir. Hz. Musa'nın dinine inananlar (<https://vajehyab.com>).

3 “Allah, bir sivrisineği, ondan daha da ötesi bir varlığı örnek olarak vermekten çekinmez. İman edenler onun, Rablerinden (gelen) bir gerçek olduğunu bilirler. Küfre saplananlar ise, ‘Allah, örnek olarak bununla neyi kastetmiştir?’ derler. (Allah) onunla birçoklarını saptırır, birçoklarını da doğru yola iletir. Onunla ancak fasıkları saptırır.” (Bakara 2/26) ayetinden iktibasılır.

4 Ümmü'l-kitap: *Kur'ân-ı Kerîm*.

5 Nil suyunun Kıptî'nin ağzında kan, Sıptî'nin ağzında su olması, Allah'ın İsrailoğullarına gönderdiği azaplarından biridir. Bu durum, “Biz de, her biri ayrı ayrı birer mucize olmak üzere başlarına tufan, çekirge, ürün güvesi (haşarat), kurbağalar ve kan gönderdik. (Hiçbirinden ders almadılar.) Büyüklük tasladılar

تو که هستی کم ز حوضی در وجود شو گریزان از حدت زنهار زود
 صرف کن در راه حق آن مال را دار معمور^۱ از عمل آمال را

در بیان آنکه این عالم در حق آنها که همه را از خدا می‌بینند، هدایت است و وصال و در حق آنها که از خدا نمی‌بینند، ضلالت است و فراق^۲؛ همچون آب نیل که در دهان قبطی خون می‌شد و در دهان سبطی آب. کلام مجید نیز همچنان در حق قومی هدایت است و در حق قومی ضلالت که *يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا وَ يَهْدِي بِهِ كَثِيرًا*^۳.

نقش عالم هجر آمد بر عوام	شد وصال و قرب بر اهل کرام
این جهان پرده ست بر غافل بدان	لیک بر عاقل نباشد همچنان
عاقلان را زو بود دیدار نو	این سخن را خوش به گوش جان شنو
تا که گردی زین سخن بیدار تو	تا رسی بی‌پرده در دیدار تو
نی که حق فرمود در أم الكتاب	نیل شد بر قبط خون بر سبط آب

۱ معمور AHCT معمول B

۲ آنها که از خدا نمی‌بینند، ضلالت است و فراق AHBT آنکه از خدا نمی‌بینند، فرقت است و ضلال C

۳ افزوده‌است در T جمله «و سلم»؛ از این بخش و بعد از آن ۱۲ بیت در H به خطی دیگر نوشته شده‌است.

Sadece suda değil bu fayda,
Ekmekte ve kebapta da var bu fayda.

Cansız varlıklarda, bitkilerde de var bu fayda;
Ölülerde, dirilerde de var bu fayda.

Malda ve eşyada da var bu fayda,
Erkeklerde ve dişilerde de var bu fayda.

Hatta bütün varlıklarda vardır bu [kesin];
Aç da bak, gözün varsa senin!

Yol gösteren, rehber olan Hak Kelâm'ı da
Birine sıkıntıdır, hastalıktır, diğerine şifa.

Biri, onunla yoldan sapar, yoldan ayrılır,
Biri ise vuslata doğru yol bulur, [hedefe varır].

Hâsılı, yukarı, aşağı, hayır ve şer,
Herkesine bir başka tesir eder.

Onunla olur, biri dost, biri düşman [gibi],
Biri dalgalı deniz gibi, biri testi gibi.

Biri olur siyah kehribar gibi, biri inci gibi;
Biri acı zehir gibi, biri şeker gibi.

Biri, Mustafa gibi resullerin emiri;
Biri, Ebucehil gibi alçak ve asi.

Biri, Mevlânâ gibi velilerin sevgilisi;
Biri, eşkıya takımından din düşmanı, şaki.

Biri, bu âlemlerle olur gönül sahibi, yâr, er;
Diğeri yabancıdan ve yılından daha beter.

Hakk'ın âşığı ol, cahiller gibi korkma;
At sür, at koştur o meydanda, korkma.

Bu fedai ve yiğit rintlerin yanında,
Tilkiliği bırak, aslan gibi çık meydana.

Tanrı aşkında zevkusefana bak, eğlen;
Ömrünü zayi etme, haydi kendine gel [sen]!

---

ve suçlu bir kavim oldular.” (A'râf 7/133) ayetinde anlatılmaktadır. Kıptiler: Mısır'a ilk yerleşen insanlar. Mısır'ın yerli halkı. Tevhid dinine inanmayanlar. Sıptiler, İsrailoğullarının on iki kabilesinden biridir. Mısır'a ilk yerleşen insanlardır. Mısır'ın yerli halkı. Hz. Musa'nın dinine, Tevhid dinine inananlar. (<https://vajehyab.com>).

نیست تنها اندر آب این فایده
 در جماد و در نبات این فایده^۱
 در متاع و در اثاث این فایده^۲
 بلکه اندر جمله هستی هست این
 هم کلام حق که آن شد رهنما
 یک همی گردد ازو گمراه و ضال
 حاصل این بالا و پست و خیر و شر
 می شود زو یک ولی و یک عدو
 یک شود همچون شبّه یک چون گهر
 یک درو چون مصطفی شاه رسل
 یک چو مولانا حبیب اولیا
 یک ازین عالم شود دلدار و یار
 عاشق حق باش و چون نادان مترس
 پیش^۷ این رندان سرباز دلیر
 عیش و طیش آغاز در عشق خدا

هست در نان و کباب این فایده
 در ممات و در حیات این فایده^۲
 در ذُکور و در اناث این فایده^۳
 گر ترا چشمیست بگشا و بین
 بر یکی رنج است و بر دیگر شفا
 یک همی باید هُدی سوی وصال
 می کند در هر کسی فعلی دگر^۴
 یک چو دریا موج زن یک چون سبو
 یک چو زهر تلخ و یک چون شکر
 یک چو بوجهل گرانجان عتُل
 یک عدوی دین ز سلک اشقیا
 دیگری گردد بتر ز اغیار و مار
 اسب^۶ را می ران در آن میدان مترس
 ترکِ روباهی کن و پیش آ^۸ چو شیر
 عمر را ضایع مکن هین با خود آ

۱ فایده‌ست ABCT فایده H
 ۲ فایده‌ست ACT فایده HB
 ۳ فایده‌ست ABCT فایده H
 ۴ فایده‌ست ABCT فایده H
 ۵ دگر ABCT دیگر H
 ۶ اسب AC اسپ HBT
 ۷ پیش ABCT بنشین H
 ۸ پیش آ ABCT بنشین H

Gir yiğitlerin safına mertçe, gir de
Güneş gibi süvari olasın, dolaşasın bu felekte.

Yârin aşkı için terk et bu yabancıları
Terk et de o tarafta göresin o eşsiz diyarı.

Hayat veren, cana can katan, kutlu bir diyar,
Cennet gibi kapısının önünde Kevser [akar].

Orada ne kapı ne duvar ne de tavan var;
Ne istersen gelir orada, ne gecikme ne de bekleme var.

Bunun gibi yüz binlercesini görürsün yardan;
Tamamen gül olursun, her ne kadar diken de olsun.

Onların sohbeti, onlarla arkadaşlık diriltir seni;
Ebedî kılar topraktan bedenini.

Uyuzun sohbeti, uyuzla arkadaşlık uyuz eder seni;
Kâfirin sohbeti, kâfirle arkadaşlık dinsiz eder seni.

Öz olursun, öz [ve iç] olursa yiyeceğin senin.
Özlere yüz tut ki sen de öz olabilesin.

Ey oğul! Aynısısın, ne istersen, ne ararsan,
Hayırdan ve şerden, kârdan ve zarardan.

Eğer ekmeğe talipsen, ekmeğin kesin;
Ve eğer cana talipsen, cansın kesin.

[13. On Üçüncü Makale]

["Men ehabbe bi-kavmin fe-huve minhum." hadisinin beyanı]

Taklitsiz ve garazsız, canıgönülde, isteyerek sevdiğin şeyin aynısısın, onun cinsindensin; çünkü cins, kendi cinsine meyleder. Bu yüzden Mustafa -selam üzerine olsun- buyurmuştur ki, "Men ehabbe bi-kavmin fe-huve minhum."¹ *Kim bir kavmi severse, onlardan olur.*

O sadık resul, "Men ehabbe kavmen" Kim bir kavmi severse,
"Fe-huve minhum" O onlardan olur buyurdu soran kişiye.

1 Bu söz de hadis kaynaklarında yoktur; ancak anlam olarak bazı kaynaklarda mevcuttur. "Men ehabbe kavmen huşira ma'ahum." *Kim bir kavmi severse, onlarla haşrolur* (Aclûnî, *a.g.e.*, II, 259) veya "Elmer'u ma'a men ehabbe." *Kişi sevdiğiyle beraberdir* (Süyûtî, *a.g.e.*, II, 68; Furûzanfer, *a.g.e.*, s. 155) yahut "el-'abdu ma'a men ehabbe." *Kul, sevdiğiyle beraberdir* (Süyûtî, *a.g.e.*, II, 68; Furûzanfer, *a.g.e.*, s. 155) hadis-i şeriflerine benzemektedir).

تا چو خور گردی برین گردون سوار	اندر آ در صفِ مردان مردوار
تا ببینی آن طرف نادر دیار	ترکِ این اغیار کن در عشقِ یار
همچو جنت بر درش خوش کوثری	یک دیارِ خرمی جان پروری
هر چه خواهی آید آنجا بی وقوف	نی در و دیوار در وی نی سقوف
گل شوی کل گرچه هستی خارزار	صد هزاران اینچنین بینی ز یار
بی تنِ خاکیت پاینده کند	صحبتِ ایشان ترا زنده کند
صحبتِ کافر کند بی دین ترا	صحبتِ گرگین کند گرگین ترا
رو به نغزان آر تا گردی تو نغز	مغز گردی گر شود قوتِ تو مغز
از شر و از خیر و از نفع و ز ضر	هر چه می جوئی ^۱ همانی ای پسر
ور تو جان را طالبی جانی یقین	گر تو نان را طالبی نانی یقین

در بیان آنکه هر چیزی را که^۲ بی تقلید و بی غرض^۳ دوست می داری از عینِ جان و آرام تو بدانست، تو عینِ آئی و جنسِ آن که جنس را سویی جنس میل بود. از این رو مصطفی علیه السلام^۴ می فرماید^۵ که مَنْ أَحَبَّ قَوْمًا فَهُوَ مِنْهُمْ.

مَنْ أَحَبَّ قَوْمًا آن صادق رسول

فَهُوَ مِنْهُمْ گفت با شخصِ سؤول

۱ می جوئی AHBC می خواهی T

۲ که C - AHBT

۳ بی غرض AHC بی غرضی BT

۴ علیه السلام AHB صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ CT

۵ می فرماید BT فرمود AHC

Sen kimi candan seviyorsan,
 Her şeyde onun aynısın ey falan.
 Eğer o eşkıya ise, sen de eşkıyasın, şakisin,
 Eğer o muttaki ise sen de muttakisin.
 Peki, bundan anla, eğer anlayışın varsa,
 Hakk'a âşık olan, ne olur sonunda?
 Bir şey olur ki, söyleyecek olsam eğer,
 Yok olursun, fakat gizliyorum [ey er]!
 Bu halktan sanma öyle kimseyi,
 Huzurunda öl ki diriltsin seni.
 Ondan iyi ve kötü ne görürsen, ey fakir [kişi],
 Yüz çevirme, baş koy, tut elini.
 Hedef onu bil; ona doğru kaç.
 Altınını, gümüşünü, hepsini onun ayaklarına saç.
 Onun işini, onun sözünü inkâr etme;
 Onun yanından başkasının yanına gitme.
 Çünkü o ne yaparsa, hak odur;
 Kötü onun yanına gelince, iyi olur.
 Ondan başkasında yoktur bu yüksek makam;
 İyilik kaynağı o olmuştur vesselam.
 Veliden başkası yerse ekmek ve taam,
 İhtiyaçtan fazlası ona haram olur haram.
 Aydın ise, ondan dolayı kapkara olur;
 Nurlu, temiz canı ateşlik, cehennemlik olur,
 Ona öğüt ver de ondan sakınsın, kaçınsın;
 Sonunda pişman olarak elini ısırmasın.
 Ona de ki yemeyi bırak, aç kal;
 Daima rükûda ol, secdede kal.
 Ta ki açlık kaynağından nimetler yiyesin;
 Ta ki fakirlikten binlerce ürün devşiresin.
 Ta ki güneş gibi aydın ve nurlu olasın için;
 Zaruret olmadan bir şey yiyip içmeyesin.
 Gücü, kuvveti Hak'tan iste yemekten değil, ey oğul!
 Büyüklemeği, azgınlığı, tağutu¹ terk et, ey oğul!

1 Tağut: Sözlük anlamı, "azmak, sınırı aşmak; aşırı derecede azgın ve mütecaviz" demektir. Allah'tan başka tapınılan ve hak yoldan saptıran her varlık, put, şeytan, kâhin ve sihirbaz tağut sayılmıştır.

هر که را تو دوست می‌داری ز جان
 گر بود آنکس شقی باشی شقی
 پس ازین دریاب اگر فهمت بود
 می‌شود چیزی که گر آرم به گفت
 آنچنان کس را ازین خلقان مگیر
 هرچ ازو بینی بد و نیک ای فقیر
 مقصد او^۲ را دان و اندر وی گریز
 منکر کردار و گفتارش مشو
 زآنکه هر چه او کند حق آن بود
 غیر او را نیست این عالی مقام
 گر خورد غیر ولی نان و طعام
 گر بود روشن از آن تاری شود
 پند می‌ده تا کند پرهیز از آن
 گوی او را هیل طعام و گیر جوع
 تا ز عین جوع نعمتها خوری
 تا شوی^۳ روشن دل و رخشان چو خور
 قوت از حق جو نه از قوت ای پسر

عینِ اویی در همه چیز ای فلان
 و ر بود او متقی باشی تقی
 عاشقِ حق عاقبت چه می‌شود
 نیست گردی لیک می‌دارم نهفت^۱
 تا کند زنده ترا پیشش بمیر
 رو مگردان سر بنه دستش بگیر
 زر و سیمت را همه در پاش ریز
 از بر او نزد دیگر کس مرو
 بد چو آید پیش او^۳ نیکو شود
 چشمه نیکی وی آمد والسلام
 بیش از حاجت شود بر وی حرام
 جان پاک نوریش ناری شود^۴
 تا نگرده عاقبت دستان گزان
 باش دایم در سجود و در رکوع
 تا ز بی‌برگی هزاران بر بری
 بی‌ضرورت در طلب چیزی مخور
 درگذر از کبر و طاغوت ای پسر

۱ این مصراع، در AH چنین آمده‌است: حال او را نیست گردد طاق و جفت؛ ولی بعد در A در حاشیه با نشانه صح مطابق متن اساس اصلاح شده‌است.

۲ او AHBC آن T

۳ او AHBT تو C

۴ از آن AHBC ازو T

۵ این بیت، در H چنین آمده‌است:

گر بود نوریش از آن مظلوم شود جان مظلومش یقین ظالم شود

شوی AHBC شود T

[14. On Dördüncü Makale]

[Bu makale üç konu anlatılacaktır:]

["El-cû'û ta'âm'ullâhi yuhyî bihi ebdâne's-sıddîkîn" hadisinin anlamı]

"El-cû'û ta'âm'ullâhi yuhyî bihi ebdâne's-sıddîkîn."¹ *Açlık, Allah'ın kendisiyle sıddıkların bedenlerine hayat verdiği yemeğidir* hadisinin anlamı hakkındadır.

["Hutvetâni ve kad vasale." hadisinin beyanı]

"Hutvetâni ve kad vasale."² [*Allah'a giden yol*] *iki adımdır, işte vardı* hadisinin beyanı hakkındadır.

[Velilere gelen, onların yoluna yardımcı olur, başkalarına ise perde olur, engel olur]

Velilere gelen her şey, onların yoluna yardımcı olur; velilerin aksine başkalarına perde olur, engel olur. Nitekim bir [gaz] lambasına veya küçük bir ateşe rüzgâr esse, derhal söndürür; fakat bir orman ateş alıp yansa, rüzgâr onu söndüremez; aksine rüzgâr, ona [daha şiddetli yanması için] yardım eder, yardımcı olur. Aynı şekilde yemek de sağlıklı kişinin gücünü kuvvetini artırır, yardımcı olur, hastanın ise azabını artırır, zayıflatır.

Peygamber dedi: "Açlık kaynağından" -bilesin-,
"Hak [Teâlâ] bir yemek hazırladı sadıklar için."³

Onların canları ve bedenleri o yemekle dirilir;
Fakat o, büyük [veli]lere özeldir.

O zaman ey mürit, nimeti açlıkta ara da
Öyle bir yolu kat edebileşin [burada].

O, her an güç kuvvet verir sana;
Dünyanın üstüne çıkarşın onunla.

- 1 *Açlık, Allah'ın kendisiyle sıddıkların bedenlerine hayat verdiği yemeğidir.* Sultan Veled'in Hz. Peygamber'e attığı bu söz kaynaklarda yer almamaktadır; ancak "Açlık Allah'ın yemeğidir; onu ancak havaslara yedirir." (Furûzanfer, *a.g.e.*, s. 148); "Açlık, Allah'ın yemeğidir ve velilerin yemeğidir" ve "Açlık Allah'ın yemeğidir ki onunla sıddıkların ruhlarını zinde tutar." şeklinde şeyhlerin veya diğer büyük şahsiyetlerin sözü olarak *Mesnevî* şerhinde geçmektedir. Bkz. Zemânî, Kerim, *Şerh-i Câmi-i Mesnevî-yi Ma'nevî*, Tahran 1382 hş., III, 769; IV, 787.
- 2 [*Allah'a giden yol*] *iki adımdır, işte vardı.* Bu söz de hadis kaynaklarında yoktur. Kerim-i Zemânî, *Mesnevî* şerhinde Şiblî'nin sözü olarak benzer bir cümle aktarır: "Hutvetâni izâ tecâveze vasalte"... Şiblî'ye sordular: "Ey Şeyh! Kul ile Allah arasında ne kadar yol vardır?" Dedi ki: "İki adım. Eğer bu adımları atar, bunları geçersen Hz. maşuka ulaşırsın." (Bkz. Zemânî, *Şerh-i Câmi-i Mesnevî-yi Ma'nevî*, IV, 456; Senâî de *Tarîku't-Tahkîk*, adlı eserinin 38. bölümünde bu sözü başlık olarak kullanmıştır, ancak kimin sözü olduğunu bildirmemiştir: "Hutvetâni ve-kad vasale." Bkz. <https://ganjoor.net/sanaec/tariq/sh38>).
- 3 Bu beyitte "Açlık, Allah'ın kendisiyle sıddıkların bedenlerine hayat verdiği yemeğidir" hadisine işaret vardır.

در معنی این حدیث که الْجُوعُ طَعَامُ اللَّهِ يُحْيِي بِهِ أَبْدَانَ الصَّالِحِينَ.

و در تفسیر این حدیث دیگر که خُطُوتَانِ وَقَدْ وَصَلَ^۱.

و در بیان آنکه هرچه به اولیا رسد، مددِ راهِ ایشان شود و^۲ حجاب و مانع دیگران گردد به خلافِ اولیا. همچنانکه چراغی و یا آتشی اندک را چون باد برسد، درحال بکشد، اما اگر بیشه‌ای آتش بگیرد، هرگز باد نمیرد بلکه آن باد مدد^۳ و مُعاونِ او گردد؛ چنانکه طعام قوّت و مددِ تندرست است و عذاب و ضعف رنجور^۴.

گفت پیغامبر ز عینِ جوع دان	حقِ طعامی ساخت بهرِ صادقان
زنده گردد جان و نشان ز آن طعام	لیک آن خاص است از بهرِ کرام
نعمت اندر جوع جو پس ای مرید	تا توانی آنچنان ره را بُری
قوتی بخشد ترا هر لحظه آن	که نهی پا بر سرِ کون و مکان

۱ وصل AHT و صلت BC

۲ و AHBT آلا C

۳ مدد AHBC مُوَدَّ T

۴ افزوده است در C عبارة «والسلام».

Ey salik! Din padişahı olursun O'nun aşkıyla;
Yürümeye başladın mı varırsın oraya iki adımla.

“Hutvetâni ve kad vasal”¹ İki adım, işte vardı nakdin olur senin,
Çünkü Hak ile düğümsüz anlaşman olur senin.

Bir adım dünya, bir adım ahirettir;
Bu ikisinden sonra Tûbâ'yı² yaratan [Rab']dir.

Hak ile sarhoş ol, saf şaraplarla değil;
Çünkü o, hayırlı sudur, bu ise kötü su, [bil].

Hak'tan gelen, can şarabıdır, [bil];
Cesedin azığı olan şarap değil.

Dünya ehline haram olan şeyler,
Bil ki helaldir, yer içerse büyük [veli]ler!

[Allah'a] vasıl olana haram bilme hiçbir şeyi;
Çünkü o hamlıktan kurtuldu, tamamen pişti.

Kâmil ne yer, içerse helaldir;
Çünkü onda Celâl'in nuru gezinir.

Yiyecekler, onda ilim ve irfan olur;
Vücuduna giren her şey aşk olur.

Ayaklarının gücü kuvveti olur doğru yolda.
Âşık adam, hiçbir şeyden eksilmez [ha!]

Rüzgâr, küçük ateşi söndürür; ama
Büyük ateşi çoğaltır ey cömert [ağa].

[Gaz] lambası rüzgâra karşı nasıl hayatta kalır?
Ateş almış orman, ondan nasıl kurtulur, uzak kalır?

Orman odunu ateş alıp yandığı zaman,
Rüzgâr, onu[n ateşini] artırır, daha gür yanar [o an].

Rüzgâr, yardımcı olur o ateşe, o yangına;
Yardımcı olduğu gibi akarsuyun ırmağa.

Zehir, gönül ehlinin yanında şeker olur;
Onun iksirinin yanında değersiz bakır altın olur.

Ölü can, onunla ebedî diri kalır;
Akılsızı hemen akıllandırır.

1 Hutvetâni ve kad vasal: *İki adım, işte vardı*. Bkz. s.226, 2. dipnot.

2 Tûbâ: Tûba ağacı. Sidre'de bulunan ve kökü yukarıda, dalları aşağıda olmak üzere bütün cenneti gölgeleyen ilahî bir ağaçtır. Her çiğnemesinde ve her yudumunda başka lezzetleri olan meyveleri vardır... (Pala, *a.g.e.*, s. 400).

با دو گام آنجا رسی چون پا نهی
 چونکه بی عقده به حق عقدت شود
 بعد ازین دو خالقِ طوبی بود
 کآن بود خیر آب و این باشد شر آب
 باده ای نی کآن بود قوتِ جسد
 تو حلالش دان چو خوردندش کرام
 کو ز خامی رست و پخته شد تمام
 ز آنکه می گردد درو نورِ جلال
 عشق گردد هر چه در جسمش رود
 مردِ عاشق هیچ از چیزی نکاست
 نارِ بی حد را فزاید ای جواد
 بیشهٔ آتش ازو دارد فراغ
 باد کرد آن را فزون و برگرفت^۱
 همچنانکه جوی را ماءِ معین
 نزدِ اکسیرش مسِ دون زر شود
 بی خرد را در زمان بخشد خرد

شاهِ دین گردی ز عشقش ای رهی
 خُطوتان و^۱ قد وصلِ نقدت شود
 یک قدم دنیا و یک عقبی بود
 مست از حق شو نه از میهای ناب
 بادهٔ جان است آن کز حق رسد
 هر چه آن بر اهلِ دنیا شد حرام
 هیچ بر واصلِ مدان چیزی حرام
 هر چه کامل خورد نبود جز حلال
 قوت در وی بینش و دانش شود
 قوتِ پایش شود در راهِ راست
 نارِ اندک را کُشنده گشت باد
 کی بماند زنده از بادی چراغ
 هیزمِ بیشه کز آتش درگرفت
 باد شد آن نار را یار و معین
 زهر پیشِ اهلِ دل شکر شود
 مرده جان گردد ازو زندهٔ ابد

Anadan doğma köre göz verir;
Kederli olanları o şarapla neşelendirir.

Fakirlere yiyecek verir, mal verir;
Hastaları tedavi eder, iyileştirir.

Akla gelmeyen anlayışlar bahşeder;
Hayal edilmeyen lütuflar [ihсан] eder.

Yine de bil, gönül ehlini toprak ehlinden,
Sana da bir koku gelsin gönül ehlinden.

Ona bir zarar gelmez asla, hayır ve şerden;
Eteği ıslanmaz [sudan,] denizden.

Belki toz kaldırır denizden, okyanustan,
At sürse orada bir an, bir zaman.

Ruh, daha üstündür küfürden ve imandan;
Ne isterse ondan, bulur her zaman.

Deniz, her [tür] leşle değersiz olur mu?
Hiç leş yiyen Anka gördün mü?

Anka leş yese bile bir anda,
O, nasıl değersiz olur bilenlerin yanında?

O, Kafdağı'ndaki aynı Anka'dır.
Berrak deniz bir tortuyla nasıl bulanır!

Dediği gibi bizim Mevlânâ [Efendi]'miz,
Bizim o büyüğümüz, kâmil ve bilgemiz:¹

*Eğer veli bir zehir yerse, bal olur;
Ve eğer talip yerse, akli kararır, deli olur.*

*Bir olgun, toprak tutsa altın olur;
Bir noksan, altın götürse kül olur.*

*Bir hasta neyi tutsa, hastalık olur;
Bir olgun küfre başlasa, din olur.*

*Bilgisizlik, onun yanına geldi mi bilgi olur;
Bilgi, eksik kişiye gitti mi bilgisizlik olur.*

1 Bundan sonraki beş beyit Mevlânâ'dan tazmindir. Tazmin edilen beyitler için bkz. Mevlânâ, *Mesnevî-i Ma'nevî*, I, 129 (B. 2603), 79 (B. 1609), 80 (B. 1613), 79 (B. 1612), 79 (B. 1606).

پُر غمان را می‌کند ز آن باده شاد	دیده می‌بخشد به شخصِ کورزاد
درمندان را دواها می‌دهد	بی‌نویان را نواها می‌دهد
می‌کند لطفی که آن نآید به وهم	می‌دهد فهمی که آن نآید به فهم
تا رسد بویی به تو از اهلِ دل	اهلِ دل را باز دان از اهلِ گل
می‌نگردد دامنش در بحر، تر	نیست هیچ او را زیان از خیر و شر
گر درآید اندرو یکدم سوار	بلکه از دریا برانگیزد غبار
هر چه خواهد زو همی یابد روان	برتر از کفرست و از ایمان روان
هیچ عنقا دیده‌ای مردار خوار	کی شود دریا ز هر مُردار خوار
کی شود او خوار پیشِ آگهان	ور خورد مردار عنقا ناگهان
کی ز دُردی تیره گردد بحرِ صاف	از همان عنقا بوَد بر کوهِ قاف
آن کبیر و کامل و دانای ما	آنچنانکه گفت مولانای ما

تضمین^۱

ور خورد طالب سیه‌هوشی شود	گر ولی زهری خورد نوشی شود
ناقص از زر برد خاکستر شود	کاملی گر خاک گیرد زر شود
کفر گیرد کاملی ملّت شود	هر چه گیرد علّتی علّت شود
جهل شد علمی که در ناقص رود	جهل آید پیش او دانش شود

*Sende Nemrudluk var, ateşe girme;
Girmek istersen, İbrahim¹ ol önce!*

Bu beyitleri tazmin ettim burada;
Halka açıklansın diye bu mana.

Hastanın katili oldu yağ ve tatlı;
Yiyince sağlığından uzaklaştı.

Sağlıklı olanın, derdi, elemi olmayanın,
Gücü kuvveti arttı, hastalığı azaldı [adamın].

Birine zehir, diğerine şeker oldu;
Birine nur, diğerine kıvılcım oldu.

Birine, susuzlara tatlı su gibi geldi;
Birine, asiye azap gibi geldi.

Diken ve gül, gerçi bir suyla diridirler;
Fakat ne birdirler ne de birbirlerine benzerler.

Dikenin dikenliği artar onunla,
Gül ise goncadan biter, çıkar ortaya.

Her ikisi de onun suyuyla olur;
Say, yaş, kuru, çekirdek ve kabuk odur.

Yiyecek, içecek, bütün nimetler böyle;
Küfür oldu birinde, din oldu diğerinde.

Aklın varsa eğer, bu sırrı anla ki
Bu anlayış, şekten, şüphede kurtarsın seni.

1 İbrahim: M.Ö. XII. yüzyılda yaşamıştır. Babası Äzer veya Târuh, annesi Uşâdır. Küçük yaşlarda puta tapan Bâbil halkına hayret eder, putların işe yaramaz şeyler olduğunu düşünürmüş. Bir gece yıldızları görünce, "Acaba benim Tanrım bu mu?" demiş, yıldızlar batınca; ay hakkında aynı şeyi düşünmüş; ay da batıp kaybolunca, güneşi Tanrı sanmış, ancak o da batınca, onun da Tanrı olamayacağını anlayıp tevbe ve istiğfar etmiştir. Birgün halk kurban kesmek için şehrin dışına çıkınca, puthaneye girip baltayla bütün putları kırmış ve baltayı en büyük putun boynuna asıp gitmiştir. Halk geri dönünce onu sorguya çekmişler; o da büyük putu işaret etmiştir. Halk, putun hareket etmeyeceğini, konuşamayacağını söyleyince, "konuşamayan, size hiçbir fayda ve zararı dokunmayan putlara niçin tapıyorsunuz?" demiş; bunun üzerine Nemrud onu cezalandırmak için büyük bir ateş yaktırıp mancınıkla ateşe atmıştır. İbrahim, havada iken Cebrail gelmiş, onu tutup isteğini sormuş; o da, "Ben, Allah'ın kuluyum; dileğim O'nadır, sana değil. Allah ne dilerse yapsın." cevabını vermiş. Bu olaydan sonra ona Halilullah denmiştir. Ateşe atılınca ateş onu yakmamış, gül bahçesine dönüşmüştür. İbrahim, Nemrud'u hak dine davet etmiş; kabul etmeyince inananlarla birlikte Bâbil'i terk ederek, önce Kudüs'e oradan da Şam'a gitmiş; Şam'da Sara ile evlenmiştir. Şam'da kıtlık olunca Mısır'a gitmiş; Mısır hükümdarı kendisini iyi karşılamış ve Hacer'i kendisine hediye etmiştir. Sara ve Hacer'den çocuğu olmayınca, Allah'a yalvarmış ve bir evladı olursa, O'na kurban edeceğini söylemiş. Neticede Hacer'den İsmail ve Sara'dan da İshak adında çocukları olmuş. İsmail 7-8 yaşına gelince, bir ses oğlunu kurban edeceği sözünü hatırlatmış. İbrahim, oğlunu kesmek için bıçağı almış, fakat bıçak kesmemiş. O sırada bir melek bir koç getirip koçu kurban etmesini söylemiş. İslam'daki kurban vebcesi o günün hatırasıdır. İbrahim, Hacer ve Sara'yı birbirinden ayırmak için, Hacer ile İsmail'i Mekk'e'ye Kâbe civarına bırakmış. Burada Allah'ın Kâbe'yi bina etmesi emri gelmiş; oğlu İsmail ile Kâbe'yi inşa etmiştir. İbrahim, sofrasında misafir olmadığı zaman yemek yemezmiş. Birçok mucizeleri vardır. İbrahim'in lakabı Hanîf'tir. 175 yaşında vefat etmiştir. İki oğlu da peygamberdir. İshaktan İsrailoğulları peygamberleri; İsmail'den Hz. Muhammed gelmiştir. Hayatı hakkında Bakara, En'âm, Enbiyâ, Saffât, İbrahim, Hûd, Zâriât ve Nahl surelerinde geniş bilgi vardır (Pala, a.g.e., s. 202-203).

رفت خواهی اوّل ابراهیم شو	در تو نمرود یست آتش در مرو ^۱
تا شود بر خلق این معنی مُبین	کردم این ابیات را ^۲ تضمین درین
چونکه خورد از تندرستی دور شد	چرب و شیرین قاتلِ رنجور شد
قوّتش افزود و کم گشتش سقم	آنکه بود او تندرست و بی‌الم
بر یکی شد نور و بر دیگر شرر	بر یکی شد زهر و بر دیگر شکر
بر یکی همچون که بر عاصی عذاب	بر یکی همچون که بر عطشان عذاب
نی یکنند و نی به هم مانده اند	خار و گل گرچه به آبی زنده‌اند
گل ز غنچه سرزند آید برون	خار را خاری شود از وی فزون
می‌شمر از خشک و تروز مغز و پوست	هر یکی از آب آن گردد که اوست
در یکی شد کفر و در یک گشت دین	شُرب و اَکل و جمله نعمتها چنین
تا ترا این فهم از شک و اخرد	فهم این سر کن اگر داری خرد

۱ آتش در مرو ABCT در آتش مرو H
 ۲ این ابیات را T آن ابیات را ABC ابیات ورا H

Hak adamı ne yapsa, o haktır;
Onun küfrü Hakk'ın dinine katılmıştır.

Onun bağışıyla eğrilik doğrulur;
Onun icadıyla küfür iman olur.

Bakır gibi olan duygular, hisler,
Onun aşk iksiriyle altına dönerler.

Onun gözünde nadir bir kimya bulunur;
Onun bakışıyla kabuklar hep iç olur.

Onun kudretinin sonu, sınırı yoktur asla;
Onun halini anlatmak sığmaz beyana.

Söylediğim ve söyleyeceklerim, ey baba [bilirsen],
Bir gram bile olamaz o inci hazinesinden.

Bu, o iki yüz harmandan bir arpa bile değildir;
O din adamı da din gibi garip gelmiştir.

Âşıkların dini Hakk'ın visalidir;
Kıbleleri de hep Hakk'ın cemalidir.

Onların dini bütün dinlerin sırrıdır, gizemidir;
O dinin yanında diğer dinler ayinlerdir.

Onların küfrü, halkın dininden daha iyidir;
O, yeni ipek elbise, bu ise eski püskü, yamalı elbisedir.

Onların küfrünü bilseydin, nasıldır, nedir!
Onun yanında, bilirdin ki her din değersizdir.

Büyüklerin iflası ve zararı [nedir]!
Küçüklerin kârından, zenginliğinden daha iyidir.

İflas halindeki padişahın malı mülkü bile,
O kadar [çoktur] ki ortaya çıkarılıp dökülse,

Yirmi veya otuz veya kırk veyahut ondan daha fazla olsunlar,
Onlar, zararsız, kârlı bir şekilde mutlu ve mesut yaşarlar.

O evden değersiz bir mal, bir eşya,
Mezada getirir, satarsan ey baba,

Yüzlerce efendinin hatta daha fazlasının sermayesi olur.
Bu, âli ve adi herkesçe bilinir, bellidir, malumdur.

Âşığın küfrünü böyle bil kesinlikle;
Bütün dinler baş eğmiştir onun önünde.

هر چه مردِ حق کند آن حق بُوَد
 راستی گیرد کژی از دادِ او
 کفرِ او در دینِ حق مُلحق شود
 کفرها ایمان شود ز ایجادِ او
 حَسَّها آمد مثالِ مَسَّها
 کیمیای نادر اندر چشمِ اوست
 قدرتِ او را نباشد خود کران
 هر چه گفتم و آنچه گویم ای پدر
 ز آن دو صد خرمن نباشد یک جَو این
 عاشقان را دین وصالِ حق بُوَد
 دینِ ایشان سَرِ جمله دینهاست
 کفرِ ایشان به بُوَد از دینِ خلق
 کفرشان^۱ را گر بدانی چون و چیست
 هست افلاس و زیانِ مهتران
 حالتِ افلاس شه را ملک و مال
 بیست یا سی یا چهل یا بیش از آن
 کاله‌ای کمتر از آن خانه اگر
 مایهٔ صد خواجه باشد بل فزون
 همچنان دان کفرِ عاشق را یقین
 کفرِ او در دینِ حق مُلحق شود
 کفرها ایمان شود ز ایجادِ او
 زر شود ز اکسیرِ عشقش حَسَّها
 مغز گردد ز آن نظر پیوسته پوست
 می‌نگنجد شرحِ حالش در بیان
 یک تسو نبُوَد از آن گنج گهر
 همچو دین آمد غریب آن مردِ دین
 قبله‌شان دایم جمالِ حق بُوَد
 پیشِ آن دین دینها آینه‌است
 آن چو دیبای نو این چون کهنه دلق
 پیشِ آن دانی که هر دینی دُنِست
 بهتر از سود و غنای کهتران
 هست چندانی که گر باشد عیان
 خوش زیند ایشان به سودِ بی‌زیان
 در مَزاد آری فروشی ای پسر
 روشن است این پیشِ هر والا و دون
 جمله دینها سَرِ نهاده پیشِ این

Ey oğul! O, binlercedir, binlercedir;
Belki âlem odur, saymak mümkün değildir.

Dünya halkı, onun denizinden bir katredir;
Onun güneşinin nuru yanında bir zerredir.

[15. On Beşinci Makale]

[Velilerin günahı ve kötülüğü, halkın ibadetinden ve iyiliğinden daha iyidir]

Velilerin günahı ve kötülüğü, halkın ibadetinden ve iyiliğinden daha iyidir. Bu yüzden Peygamber -selam üzerine olsun- buyurmuşlardır ki, “Hasenâtu’l-ebrâri seyî’âtu’l-mukarrabîn.”¹ *Ebrârın hasenatı, mukarrebunun seyîyatıdır yani iyilerin hayır hasenatı mukarrebunun yani Allah’a yakın olanların günahlarıdır.*

Ahyarın² iyiliği, kötülüktür O’nun katında;
İyilerin iyiliği, reddedilmiştir o dükkânda.

Her iyilik ki büyük ve seçkin ebrârdan³ gelir,
Aç gözünü, öbür tarafın kötülüklerindedir.

Kötülerin iyiliğini bununla karşılaştı,
Onun yanın nedir, ey hakşinas, haktanır.

Şahların himmeti bile orada değersiz olunca;
Bir avuç dilencinin himmeti nasıl olur acaba?

Sadıklar mahcup ve cahil olunca buna,
Münkirlerle geri zekâlılar nasıl anlar, nasıl ulaşır ona?

Bu halk, onların halinden uzak mı uzaktır;
Ondan dolayı ihmalleri haddini aşmıştır.

O büyük adam, ayı gördükten sonra,
Onun küfrü bil bunu, ay giriyorsa buluta.

Gerçi zaman zaman gözden kaybolur; ama
O gören, basiretli kişi ayı görmüştür [ha].

1 *İyilerin hayır hasenatı mukarrebunun yani Allah’a yakın olanların günahlarıdır* (Hadis: Aclûnî, a.g.e., I, 406; Furûzanfer, a.g.e., s. 65).

2 Ahyâr: Dünyanın düzenini sağladıklarına inanılan ricâlül’-gayb zümrelerinden kişilerdir. Her asırda bulunur, yeryüzünde durmadan seyahat ederler. Ahyârı memnun etmek veya kızdırmak, Allah’ın rızasına veya gazabına sebep olacağı için onlara hizmet etmekten geri durmamak lâzımdır. Hücvirî’ye göre sayıları 300 olan ahyâr, yeryüzündeki bütün meseleleri halledip karara bağlama yetkisine sahiptir. Ahyâr, bazı kaynaklarda ricâlül’-gaybın başka bir zümresi olan ebrâr ile bir tutulmuş ve ahyâr ile ebrârın sayıları genellikle yedi olarak kabul edilmiştir (Geniş bil için bkz. Tahsin Yazıcı, “Ahyâr”, *DİA*, İstanbul 1989, II, 194-195).

3 Ebrâr: Ricâlül’-gaybın başka bir zümresidir. Ahyâr ile ebrârın sayıları genellikle yedi olarak kabul edilmiştir. İyiler, iyi kimseler, iyi işiler, seçkinler demektir; *İyiler şüphesiz nimet (Naim cenneti) içindedirler* (İnfitâr 82/13).

او هزار اندر هزارست ای پسر
 بلکه عالم اوست ناید در شمر
 اهلِ عالم از یمش یک قطره اند
 پیشِ نورِ آفتابش ذره اند

در بیانِ آنکه فسق و بدیِ اولیا به از طاعت و نیکیِ خلقان است؛ از این رو پیغامبر
 علیه السلام^۱ می فرماید که حَسَنَاتُ الْأَبْرَارِ سَيِّئَاتُ الْمُفْرَبِينَ^۲.

جید ^۳ نیکان در آن دُکانِ ردیست	نیکیِ اخیار پیشِ او بدیست
سیّات است آن طرفِ بگشای طرف	هر حسنِ کامد ز ابرارِ شگرف
تا چه باشد پیشِ آن ای حق شناس	نیکیِ اشرار را زین کن قیاس
همّتِ مُشتِ گدایان چون بود	همّتِ شاهان چو آنجا دون بود
کی رسد با منکران پس فهمِ آن	چونکه محجوبند و نادان صادقان
ز آن گذشت از حدّ و عدِ اِهمالشان	دور دُورند این عوام از حالشان
کفرِ او آن دان که مه شد در غَمّام	ماه را چون دید آن مردِ هُمّام
لیک مه را دیده است آن دیده ور	گرچه گه گاهش شود دور از نظر

۱ علیه السلام AHBT صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ C
 ۲ افزوده است بعد از این، در C «در حدیث» .
 ۳ جید AHT نیکی BC

O güzellik, nasıl kaybolur onun gözünden?
Çünkü hayalin sarhoşudur o gerçekten.

Her hayal ki vuslattan sonra ortaya çıkmıştır,
Onun yakınlığının ve bağlılığının kararıdır.

O hayal ki görmemiştir o vuslatı;
Uzak kalır, bulamaz asıl olanı.

Bunun şerhi eksik kalır sözde, beyanda,
Öyle bir sır nasıl girer her kafaya?

Anla bu eski sırrı dil olmadan,
Kendi içinde söz ve lafız olmadan.

Dinlediğinde, kalbin nüktelerini sözsüz, kelimesiz,
Anlaşılmayan şeyleri anlamaya çalışın [siz].

Anlamaya çalış da anlayabilesin bu sırrı;
Düşüncenden, zanından ve kuruntundan daha üstün olanı.

Ey amca! Söz, hâl gibi değildir;
[Hâlsiz söz], susuz testi gibidir.

Ey su arayan, ırmağın şekli, susuz ırmakta,
Bir zerre kıymeti olmaz bilgelerin katında.

Tanrı tanımaz yaratıklar susuz ırmak gibidir;
Öyle bir ırmaktan mezar ve lahit daha iyidir.

Gönül sahibi adam, akan ırmak gibidir;
Amelsiz adamsa, bizzat ruhsuz demektir.

Beden ırmak, bu aşk ise ondaki su gibidir;
Aşksız can serap gibidir.

Susamışa uzaktan su gibi görünür; ama
Yakına gittikçe, artar ıstırabı daha da.

Testisi ve tulumu boş olarak döner geri;
Hiç bir kimse hiçten şişmanlayıp semizleşir mi?

Hak aşkıyla doludur Tanrı eri;
Altın götürür onun hazinesinden emirle dilenci.

Yanına dilenci gelse zengin olur,
Karanlık[ta] ise aydınlanır, aydınlık olur.

Gerçi serap uzaktan sana hoş görünür; ama
Emin değilsen ondan, ey susuz, su arama.

ز آن حقیقت باشد او مستِ خیال
 باشد آن را حکمِ قُرب و اتّصال
 دور ماند می نیابد اصل را
 آنچنان سر کی به هر سر در رود
 در درونِ خویش بی لفظِ سخن
 آنچه اندر فهم ناید فهم کن
 برتر از فکر و گمان و وهم تو
 همچنان^۲ باشد که بی آبی سبو
 پیشِ دانایان نیرزد یک تسو
 از چنان جو به بود گور و لحد
 مرد بی حاصل ندارد خود روان
 جان بی عشق است مانند سراب
 چون رود نزدیک تشنه ز اضطراب
 هیچ کس از هیچ گیرد فربهی
 زر برد از گنجِ او میر و گدا
 ور بود مُظلمِ پذیرد روشنی
 بی یقینی زو معجو ای تشنه آب

کی بود غایب ز چشمش آن جمال
 هر خیالی کآن بود بعد از وصال
 آن خیالی که^۱ ندید او وصل را
 شرح این اندر سخن ابتر بود
 بی زبان کن فهم این رازِ کهن
 چون شنیدی نکته دل بی سخن
 تا توانی کردن این سر فهم تو
 قال را چون حال نبود ای عمو
 نقشِ جو بی آبِ جو ای آبِ جو
 جوی بی آبد خلقان بی احد
 مردِ صاحب دل بود جویِ روان
 تن چو جوی^۳ و اندرو این عشق آب
 می نماید تشنه را از دور آب
 باز گردد کوزه و مشکش تهی
 مردِ حق پُر باشد از عشقِ خدا
 گر گدا آید برش گردد غنی
 گرچه از دورت نماید خوش سراب

۱ که AHBT کو C
 ۲ همچنان AHBC همچنین T
 ۳ جوی AHBT جویی C

Arama da senin susuzluğun artmasın;
Boş yere deli gibi her tarafa koşmayasın.

Ey emir! Mademki Tanrı eri,
Dünyada sana suyu gösterdi,

Öyleyse sen, niçin susuz hâlde her tarafa koşarsın?
Neden yönü, tarafı olmayan [âleme] inanmazsın?

Yönü olmayan [âlem], yoludur o erlerin,
Süvari nerede ki gelsin, o meydana girsin.

Bir Rüstem¹ lazım ki devleri esir etsin esir;
Çünkü onlar hâkimlerdir, emirlerdir.

[16. On Altıncı Makale]

[İnsanların nefislerindeki beyaz ve siyah devler]

İnsanların nefislerinde beyaz ve siyah devler² vardır. Zina etmek, öldürmek, haram yemek ve benzeri kötü hâller siyah devlerdir; onu herkes görür ve bilir. Halkın kabul etmesi, beğenmesi amacıyla gösteriş olsun diye dünyayı terk etmek, ibadet, taat ve hayır işleriyle meşgul olmak gibi iyi haller de beyaz devlerdir; fakat onu, veliler hariç herkes göremez ve bilemez; çünkü onların bakışları her zaman içedir, kalbedir; siyah ve beyaz devlerin tamamını kendilerinde görmüşler ve öldürmüşlerdir; herkeste görür ve bilirler. Tortuyu tortu görmek kolaydır; ama berrak [su] içinde tortuyu görmek büyük iştir; onu görmek için keskin bakışlı ve ince görüşlü biri gerekir.

Nitekim o [er], siyah devlerin hepsinin
Başını kesti ve attı; oraya ırmağa [bilesin].

Ondan sonra beyaz devlere kastetti,
Kimse bunu onun yapacağına beklemezdi,

Ki o, öyle korkunç devlere kastetsin.
Erlerin âdeti iştir, söz değil [kesin].

Onların yanında söylenmez boş sözler;
Boş söz söylemekten utanır yiğit er.

1 Rüstem: İran'ın Zabulistan halkındandır. Zâl ve Rudabe'nin oğludur. Keyânilerden Keykubad, Keykâvus ve Keyhüsrev'in hizmetinde bulunmuş beşer üstü son derece güçlü pehlivanlardandır. Beyaz Dev'i Mazenderan'da öldürüp Keykâvus'u kurtarmış ve diğer devleri de yere sermiştir. Atı Rahş ile her yer onundur. Adı Şehnâme'de övgüyle anılır. Kendisine Rüstem-i Destan, Rüstem-i Zâl, Tehemten gibi sıfatlar verilmiştir (Mu'în, *a.g.e.*, V, 589; Vanlıoğlu-Atalay, *Edebiyat Lügati*, s. 252).

2 Devler olarak çevrilen kelime "divân", şeytanlar olarak da çevrilebilir.

تا نگرده تشنگی تو فزون	بیهده مشتاب هر سو از جنون
چون نشان آب را مرد خدا	داد با تو در جهان ای کدخدا
تو چرا تشنه به هر سوی دوی	از چه سوی بی سوی می نگروی
بی سوی چون راه آن مردان بود	فارسی کو تا در آن میدان رود
رستمی باید که دیوان را اسیر	سازد ایرا حاکمانند و امیر ^۱

در بیان آنکه دیوان سپید و سیاه در نفوس مردمند. حاله ای بد مثل زنا و قتل و حرام خوردن و غیر آن دیوان سیاهند و آن را همه کس^۲ می بینند و می دانند^۳ و حالهای نیک مثل ترک دنیا کردن و به طاعت و عبادت و خیر مشغول شدن از روی ظاهر به غرض آنکه خلق قبول کنند، دیوان سپیدند؛ آن را^۴ هرکس نتواند دیدن و دانستن مگر اولیا که^۵ ایشان را دایم نظر در باطن است و تمامت دیوان سیاه و سپید را در خود دیده اند و کشته، در همه می بینند و می دانند. دُرد را دُرد دیدن^۶ سهل است اما در صاف دُرد را دیدن عظیم است؛ دیدن آنرا تیز نظری و باریک بینی^۷ باید.

جمع دیوان سیه را نی که او	سر بُرید و درفکند آنجا به جو
بعد از آن آهنگ دیوان سپید	کرد و کس را این نبود از وی امید
کاو کند قصد چنان دیوان هول	خُلُقِ مردان فعل باشد نیست قول
لاف نبود پیش ایشان از گزاف	ننگ دارد مردِ مردانه ز لاف

۱ این بیت، در H بعد از نثر آمده است.

۲ همه کس BCT همه AH

۳ می بینند و می دانند AHBT می بیند و می داند C

۴ سپیدند؛ آن را AHBT سپید اندر آن C

۵ مگر اولیا که AHC مگر که اولیا که BT

۶ دیدن T - AHBC

۷ باریک بینی AHCT باریک بینی B؛ پایان این بخش در C جمله «و سلم» افزوده است.

Onların işi eylem olmuştur, söz değil;
Fülle, eylemle eş olan tek kalmıştır, çift değil.

Beyaz dev siyahtan daha güçlü kuvvetlidir;
Bu, ayak gibi; o ise baş gibidir.

Zordur böyle devle mücadele etmek;
Asla mümkün değildir onu lafla öldürmek.

Çünkü saf [su] içinde tortuyu görmek,
Her büyüğün içinde küçüğü görmek,

Zordur, ehil olmayanların kârı değildir.
Böyle bir kapıyı açmak kolay değildir.

Fakat karanlık karanlıktır, açıkça [görülebilir];
Aydınlığın içinde karanlığı görmek rütbedir.

Böyle zor bir geçitten geçmek kolay değildir;
Çünkü o işte ehil de ehil olmayan acizdir.

Ancak Hakk'ın yardımı olsun ki can,
Böyle zor bir geçitten geçsin beden olmadan.

Oradaki nur perdelerini aşmak,
Hakk'ın çekmesiyle olur ancak.

[Allah'ın] yardımından başkası nur perdelerini
Kaldıramaz ki görsün hurileri.

Bil ki bu sırların açıklanması çok uzundur,
Bu sözle sır nasıl bilinir, nasıl malum olur?

Hâsılı, o Rüstem savaşta her zaman
Kırar, dökerdi kalpleri hile yapmadan.

Yiğitlerin katında hile yapmak ardır, batıldır;
Aslan, kendi yiğitliğine, mertliğine sığınır.

Hile ve düzen tilkilerin işidir;
Kötü düşünmek yoldan çıkanların işidir.

Beyaz devle sadece o cenk etti,
Ondan başkası buna güç yetiremedi.

Her muhannete nasıl yenilir ki
Beyaz ve siyah dev, ey hünerli?

Hepsinin elini bağlar, esir eder esir,
Kadınlar gibi sürüyerek hor ve hakir.

کار ایشان کردن آمد نیست گفت
 دیو اسپید از سیه لَمْتُرست
 صعب باشد با چنین دیوی مَصاف
 ز آنکه اندر صاف دیدن دُرد را
 مشکل است و کار هر نااهل نیست
 لیک ظلمت آشکارا ظلمت است
 از چنین عقبه گذشتن نیست سهل
 یا مگر تأییدِ حق باشد که جان
 پرده‌های نور را کآن سو بُوَد
 جز عنایت پرده‌های نور را
 شرح این اسرار دان بی حد دراز
 حاصل آن رُستم همیشه در و غا
 پیشِ مردان حيله عارست و تباه
 مکر و حيله کارِ رویاهان بُوَد
 جنگ با دیوِ سپید او کرد و بس
 هر مخنّس را کجا گردد زبون
 دستِ جمله بندد و آرد اسیر

طاق ماند هر که با فعل است^۱ جفت
 این بُوَد چون پا و آن همچون سرست
 هیچ نتوان کشتن او را از گزاف
 دیدن اندر هر بزرگی خُرد را
 اینچنین در را گشادن سهل نیست
 دیدن اندر نور ظلمت رتبت است
 چونکه خیر هست اندر آن^۲ نااهل و اهل
 از چنین عقبه شود بیتن روان^۳
 در گذشتن ز آن ز جذبِ هو بُوَد
 بر ندارد تا نماید حور را
 کی شود معلوم ازین گفتار راز
 می شکستی قلبها را بی دغا
 شیر را مردیِ خود باشد پناه
 بد سگالی فعلِ گمراهان بُوَد
 غیرِ او کس را نشد این دست رس
 دیوِ اسپید و سیاه ای ذوفنون
 چون زان نشان موکشان خوار و حقیر

۱ فعل است ABCT قول است H

۲ اندر آن ABCT اندرو H

۳ این بیت، در H در حاشیه با نشانهٔ صح نوشته شده است.

Bu türden söz söylesem, meftun olursun,
Böyle bir Leylâ'ya benim gibi Mecnun olursun.

Mevlânâ gibi bir Rüstem nerede?
Çünkü onun yüzlerce geniş yeri vardır gökyüzünde.

Onun sayısız melek ordusu vardır sayısız;
Uçsuz bucaksız gökyüzünde uçsuz bucaksız.

Onun tahtı Arş'tır; levhanın üzerine kalemler
Her an binlerce çeşit yazı yazmaktadır binlerce;

Çünkü o, sayılamaz, çoktur, sınırsızdır;
Sürekli Bir (Rabb)'in emrini yazmaktadır.

Önüne konmuş bir ayna gibi onun önünde
Sekiz cennetle yedi cehennem onun önünde.

Cennet ehlinin cennetteki şekli,
Cehennem ehlinin duman içindeki şekli,

Rütbesi görünür onda her birinin,
Dostun ve düşmanın, kötünün ve iyinin.

Sonra her sınıfın yüz türlü makamı var,
Çeşit çeşit son saftan ilk safa kadar.

Sayıya sığmaz var olan makamlar var olan,
Hayırdan, şerden, yukarıdan, aşağıdan.

Onları anlatacak olsam çok uzar,
Söz teli kopar, sazdan olurum [bizar].

Söyleyeyim önemli olanlarını benim için,
Gerçi o can içindedir bu bedenin.

Niçin eleste bulunan o şehirden, o diyardan
Hakk'ın emriyle geldi aşağıya yukarıdan?

[17. On Yedinci Makale]

["Elestu bi-rabbikum?" suali, ruhların "Kālû belâ" diye cevap vermeleri ve "belâ" yani *evet*'in anlamı]

Ruhlar, bedenler[e girme]den önce Hakk'ın rahmet denizinde balıklar gibi yaşıyorlardı ve o bolluk ve nimet içinde, sıkıntısız, mutlu ve mesut idiler. Hak Teâlâ, [onlara] "Elestu bi-rabbikum?" *Ben, sizin Rabbiniz değil miyim?* diye seslendi.

گر بگویم زین نَسَقِ مَفْتُونِ شوی	بر چنین لیلی چو من مجنون شوی
رُستمی مانندِ مولانا کجاست	که ورا صد ارضِ واسع بر سماست
بی عدد دارد سپاه او از ملک	بر سرِ میدانِ بی حدِ فلک
تختِ او عرش است و بر لوح از قلم	می کشد هر دم هزاران گون رقم
کآن نیاید در شمار و در عدد	می نویسد دایم از امرِ احد
هشت جنتِ هفت دوزخ پیش او	همچو آینه نهاده پیشِ رو
صورتِ اهلِ جنان اندر جنان	صورتِ اهلِ جحیم اندر دُخان
رتبتِ هر یک شده پیدا ازو	از بد از نیک و از یار و عدو
و آنگهان هر صنف را صد گون مقام	نوع نوع از صفِ آخر تا امام
در شمر ^۱ نآید مقامی که هست	از شر و از خیر و از بالا و پست
گر کنم من شرحِ آن ^۲ گردد دراز	تارِ گفتنِ بگسلد مانم ز ساز
آن بگویم کآن مهماتِ من است	گرچه آن جان اندرونِ این تن است
وز ^۳ چه ز آن شهری که بود اندر الست	آمد از امرِ حق از بالا به ^۴ پست ^۵

در بیانِ آنکه ارواح پیش از اشباح در دریای رحمتِ حق چون ماهیان^۶ زنده بودند و در آن نعیم و نعمت بی نَقمت شادمان. حق تعالی ندا کرد که اَلَسْتُ بِرَبِّکُمْ؟

۱ شمر AHBT عدد C

۲ آن AHBC این T

۳ وز HBCT از A

۴ به AHCT و B

۵ این بیت، در A بعد از نثر آمده است.

۶ چون ماهیان BT همچون ماهیان AC همچون ماهی H

[Onlar da] “Kâlû belâ”¹ *Evet [Rabbimizsin] dediler.* “Belâ” yani “evet” kelimesinin anlamı “maksudumuz ve maşukumuz sensin” demektir. [Daha sonra Hak Teâlâ], “Ben, bu iddianızda sizi imtihan edeceğim.” dedi ve devamla ferman buyurdu: “İhbitû minhâ cemî’an”² *İnin oradan hepiniz;* balçık kalplara girin ki herkesin “evet”i nasıldır belli olsun. Bu iddiası doğru olana ebedî devlet vereceğim; yanlış olana layık olan ebedî sıkıntı çekmektir.

Niçin o can, bu balçığın içine girdi?
Ve niçin gökyüzünden yere indi?

Mademki can yine gidecek sonunda,
O uçsuz bucaksız denizin yanına,

Niçin geldi, niçin kaldı, niçin gitti?
Bu sırrı sana söylemek [öyle] zor bir iş ki!

Kabul edersen sen de zor [bir adam] olursun;
Ondan sonra hiçbir şeye sığmaz olursun.

Bu yer ve gök nedir acaba,
Senin gibi bir padişah sığsın oraya?

Bu dünya, senin yanında zerre gibidir,
Eksik ve küçüktür, hor ve hakirdir.

Yerden ve gökten daha yukarıda gezer, dolaşırsın,
Nakışlardan ve renklerden kurtulur, uzaklaşırsın,

Öyle bir gökte ki hepten güç ve kuvettir,
Can ve beden engeli olmadan hep rüyettir.

Güneş gibi o gökyüzünde gezer dolaşırsın,
Felek gibi kendi güzelliğinin etrafında döner, dolaşırsın.

Kutup, kendi etrafında döner sürekli;
O, kendi aşkından yapar kendi virdini.

İçeride ve dışarıda ondan başkası yoktur;
Her ne buyurursa “Kun feyekûn”³ Ol der hemen olur.

1 “Hani Rabbin (ezelde) Âdemoğullarının sulplerinden zürriyetlerini almış, onları kendilerine karşı şahit tutarak, ‘Ben sizin Rabbiniz değil miyim?’ demişti. Onlar da, ‘Evet, şahit olduk (ki Rabbimizsin)’ demişlerdi. Böyle yapmamız kıyamet günü, ‘Biz bundan habersizdik’ demememiz içindir.” (A’râf 7/172) ayetinden iktibastır. Bkz. s. 120, 1. dipnot.

2 “Tarafımdan size bir yol gösterici (peygamber) gelir de kim ona uyar, onlar için herhangi bir korku yoktur, onlar üzülmeyeceklerdir.” dedik (Bakara 2/38) ayetinden iktibastır. Burada Hz. Âdem ile Havva’nın cennetten çıkarılışlarına işaret vardır. Bkz. s. 120, 3. dipnot, s. 278, 1. dipnot.

3 “Gökleri ve yeri yoktan var edendir. Bir işin olmasını dilerse, ona sadece ‘Ol’ der ve olur.” (Bakara 2/117). “Bir şeyi dilediği zaman, O’nun emri o şeye ancak ‘Ol!’ demektir. O da hemen olur.” (Yâsîn 36/82) ayetlerinden iktibastır. Ayrıca Allah’ın varlığı ve âlemi yaratmasına işaret vardır.

قَالُوا بَلَىٰ. معنی بلی اینست که مقصود و معشوق تویی. فرمود که در این دعوی من شما را امتحان کنم. امر کرد که اِهْبِطُوا مِنْهَا جَمِيعًا، در قوالبِ آب و گل روید^۱ تا معلوم شود که بلی هرکس چگونه است؟ هر که در این دعوی راست باشد، دولتِ ابدیش دهیم^۲ و هر که کژ باشد، محنتِ سرمدی سزای اوست^۳.

از چه رفت آن جان درونِ آب و طین	وز چه آمد ز آسمان اندر زمین
عاقبت چون باز خواهد رفت؛ جان	پیش آن دریای بی حد و کران
از چه آمد وز چه ماند و از چه رفت	گفتن این سر ترا کاریست زفت
گر پذیری زفت گردی هم تو نیز	می نگنجی بعد از آن در هیچ چیز
خود چه باشد این زمین و آسمان	تا که گنجد چون تو شاهی اندر آن
پیش تو باشد چو ذره این جهان	ناقص و خرد و حقیر و مستهان
سیر را برتر کنی ز ارض و سما	فارغ آبی از نقوش و رنگها
در سمائی کآن همه قدرت بود	بی حجابِ جان و تن رؤیت بود
همچو خور باشی بر آن گردون سوار	گردِ حسنِ خویش گردی چرخ وار
قطب گردانست دایم گردِ خود	او ز عشقِ خویش سازد وردِ خود
غیر او نبود برون و اندرون	هر چه فرماید شود کن فیکون

۱ روید AHCT بروید B

۲ دهیم ABCT دهم H

۳ پایان این بخش، در H مطلب دیگر وجود دارد که بعد روی آن را خط کشیده‌اند؛ اما مضمون آن مناسب مطلب است و در شعر نیز آمده است: «و در تقریر آنکه قطب دایم گردِ خود گردد و دیگران گرد او، همه از او پرنده و او از خود. تمامتِ اولیا را عطا او دهد همچون آفتاب که کلّ اشیا می‌پرورد و قوت از خود دارد. چشمه نورست که تحت و فوق از او منورند و تابان». در پایان نثر افزوده است در C جمله «و سلم».

۴ باز خواهد رفت AHBT خواهد رفت C

Vasılların göğü manadır mana,
Manevî olan oraya gider oraya.

O gök can gibi; bu [yer] ise onun cismi gibi;
O, müsemmadır; bu ise onun ismi.

O, berrak [su] gibidir; bu ise, onun üzerindeki köpüktür.
O, hepten güzellik ve likadır; bu ise abadır, üstlüktür.

İsa da o göktedir, burada değildir;
Hepsinin yeri o yüce felektir.

Enbiya ve evliya ki [Hakk'a] kavuşmuşlardır;
Hepsi orada bir menzilde toplanmışlardır.

Çünkü onlar, o can güneşinin nurudur;
Aralarında asla ayrılık yoktur.

Vahdet nuru, yüz binler görünür görünürde,
Beden elbisesinden dolayı suretlerde.

Nitekim evlerde güneşin ışığı da
Ayrı ayrı görünür doğduğunda.

Onun ayrı görünmesi evlerdendir;
Yoksa güneşin ışığı, kursundan ayrı değildir.

Bu sayı araçtan dolayı çıkmıştır ortaya;
Gören göz, ışığı görmez birden başka.

Nitekim İsa'nın ikamet ettiği gökte
Veliler de birlikte arkadaşlık etmekte.

Hepsinin ruhu, elest gününden beridir,
Kadehsiz yakınlık şaraplarıyla kendinden geçmiştir.

Böyle bir yakınlık onlardan başkasında yoktur;
Bundan dolayı onların ruhu diğer ruhlardan daha kutludur.

Onların ruhu şah, diğer ruhlarsa ordu gibidir;
Onların ruhu bütün ruhların sığınağıdır, melceidir.

Çünkü elest günü gelince Hak'tan bir nida,
Bütün ruhlar, hemen "belâ"¹ evet dediler O'na.

Fakat bazısı gevşekti bazısı kavi,
Gerçi hepsi o an eşit görünmekteydi.

Hak Teâlâ istedi ki açığa çıkarsın,
Doğruyla eğriyi ortaya çıkarsın.

1 Belâ: *Evet*. Bkz. s. 120, 1. dipnot.

هر که گردد معنوی آنجا رود	آسمانِ واصلان معنی بُوَد
آن مسمّا باشد و این ^۱ اسم او	آن سما چون جان و این چون جسم او
آن همه حسن و لقا این طیلسان	آن بُوَد چون صاف و این چون کف بر آن
هست جای جمله آن چرخ برین	هم بر آن چرخ است عیسی نی برین
جمله آنجا جمع در یک منزلند	انبیا و اولیا که واصلند
نیستشان هرگز جدایی در میان	ز آنکه یک نورند از آن خورشیدِ جان
نورِ وحدت صد هزار اندر نظر	از لباسِ تن نماید در صور
چون بتابد می نماید آن جدا	آنچنانکه نورِ خور در خانهها
ورنه نورِ خور ز قرصش کی جداست	آن جدا بنمودنش از خانههاست
چشمِ بینا نور را جز یک ندید	این عدد از واسطه آمد پدید
هم بر آند اولیا باهم ندیم	پس بر آن چرخِی که عیسی شد مقیم
بی قدح از باده ای قُرب، مست	جانِ جمله بود از روزِ الست
جانشان بر جمله جانها ^۲ ز آن فزود	غیرِ ایشان را چنین قربت نبود
جمله جانها را بُوَد جانشان پناه	جانِ ایشان شاه و جانها چون سپاه
جانها درحال گفتندش بلی	ز آنکه از حق چون الست آمد ندی
گرچه جمله می نمود آن دم سَوی	لیک بعضی سُست بُد بعضی قوی
راستی را از کژی پیدا کند	حق تعالی خواست تا افشا کند

۱ و این AHBT این چون C
 ۲ جمله جانها AHCT جان جمله B

Ferman buyurdu: “İhbitû minhâ”¹ İnin oradan, gidin!
Balçık dünyada ikamet edin.

Ta ki doğruların “belâ”sı evet’i itibar bulsun,
Yalancıların “belâ”sı evet’i rüsva olsun.

Ruhlar, Hakk’ın emrini işitince,
Her biri yerleşti bir bedende.

Kalınca bir müddet bedende,
Dünyada mal, mülk ve kadın görünce,

Türlü türlü içecekler, çeşit çeşit yiyecekler, aşlar,
Verdikleri onca sözü, sözünde durmayı unuttular.

“Belâ”yı evet’i bıraktılar ve tümüyle
Gönül bağladılar bu fanî yere.

Peygamberler ve veliler bunların aksine,
Hiç gönül vermediler bu balçık yere.

Deyyan Tanrı’nın cemaline talip oldular;
O’nun ayrılığında gece gündüz ağladılar.

O kavuşmayı, o likayı bulmadan,
Ebedî ömür kendilerine nasip olmadan,

Allah’tan o bağış tekrar almadan,
O denize dalıp boğulmadan,

Bir an bile vazgeçmediler taleplerinden,
Bir an bile uyumadılar çabadan, zahmetten.

Veliler, nur denizinin balıklarıdır;
Hepsinin makamı, saltanatı oradadır.

Kutup, şüphesiz onların lideridir;
Bütün dervişlerin önderidir.

Veliler, onun huzurundan bağış alır;
Hepsi onun kulu ve hizmetkârıdır.

Kutup birdir, gerçi o erler,
Sayıca dal ve zal² gibi yüzlerce dirler.

1 Bkz. s. 120, 3. dipnot, s. 246, 2. dipnot, s. 278, 1. dipnot.

2 Ebcette dâl ve zâl harflerinin rakamsal değeri, her biri 700’dür. Burada “çok sayıda, yüzlerce” anlamında kinayedir.

در جهان آب و گل ساکن شوید	امر فرمود اهبطوا منها روید
تا شود رسوا بلیهای دروغ	تا بلی راستان گیرد فروغ
هر یکی در هر تنی بگرفت جا	چون شنیدند امر حق را جانها
در جهان دیدند مال و ملک ^۱ و زن	مدتی چون ماندند اندر بدن
شد فراموش آن همه عهد و وفا	گونه گونه شرب و هر لون ^۲ آکلها
دل بیستند اندرین فانی مکان	از بلی فارغ شدند و جملگان
هیچ ننهادند دل بر آب و طین	انبیا و اولیا بر عکس این
در فراقش روز و شب گریان بدند	طالب دیدار آن دیان شدند
تا میسرشان نشد عمر بقا	تا ندیدند آن وصال و آن لقا
تا نخوردند اندر آن یم غوطه ها	تا نبردند از خدا باز آن عطا
هیچ نغنودند از جهد و تعب	هیچ نآسودند یک دم در طلب
جمله را آنجا بود کار و کیا	ماهیان بحر نورد اولیا
پیشوای جمله درویشان بود	قطب بی شک سرور ایشان بود
جمله او را بندگان و چاکرند	اولیا از حضرتش بخشش برند
در عدد آیند همچون دال ^۳ و ذال	قطب یک باشد اگرچه آن رجال

۱ مال و ملک AHBT ملک و مال C

۲ گونه گونه AHT گونه گون BC؛ شرب AHBT شربت C؛ و هر لون A و انواع H و هر گون BC و هر نوع T

۳ دال AHBT دل C

[18. On Sekizinci Makale]

[Bu makalede iki konu anlatılacaktır:]

[Kur'an'ın her harfinde ve kelimesinde bir mana vardır. O manayı ancak Allah Teâlâ, veliler ve ilimlerde derinleşmiş olanlar bilir]

Bir araya gelmeden bile her harfte bir anlam vardır; eğer olmasaydı Hak Teâlâ Kur'an'da zikretmezdi; ancak o anlamı Allah bilir ve kâmil veliler: “Ve mâ ya'lemu te'vilehu ill'allah ve'r-rasihûn fi'l-'ilmi.”¹ *Onun gerçek manasını ancak Allah bilir ve ilimde derinleşmiş olanlar.* İlimde derinleşmiş olanlar velilerdir, zahir ilimleri öğrenenler değil. O ilim kitaptan ve müderristen öğrenilemez; onun öğretmeni Hak'tır: “Er-Rahmân 'alleme'l-Kur'an.”² *Rahmân, Kur'an'ı öğretti.* Nitekim Senâî de buyurmuştur:

Aşkî Ebû Hanîfe³ okumadı, öğrenmedi;

Onun hakkında Şafî'nin⁴ de yoktur bir rivayeti.⁵

[“Elif” Hak'tır, “bâ” ise akıl. Allah her şeyde vardır. “Huve'l-evvelu ve'l-âhiru ve'z-zâhiru ve'l-bâtın.” ayetinin manası]

“Elif” Hak'tır, “bâ” ise akıl; çünkü “Evvelu mâ halek'allâhu el-'aklu.”⁶ *Allah Teâlâ'nın yarattığı ilk şey, akıldır.* Gerçi diğer harfler elif'e benzemiyorlar, ama eğer iyi düşünürsen hepsinde elif vardır; bâ'da üç elif vardır ve tâ ve şâ'da da böyledir. Kalanları da buna göre mukayese etmek gerekir. Aynı şekilde her ne kadar halk çeşitliyse de hepsinde Allah vardır; zira [Allah Teâlâ] “ve nahnu akrebu ileyhi min habli'l-verîd”⁷

1 “O, sana Kitab'ı indirendir. Onun (Kur'an'ın) bazı ayetleri muhkemdir, onlar kitabın anasıdır. Diğerleri de müteşabihdir. Kalplerinde bir eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onun olmadık yorumlarını yapmak için müteşabih ayetlerinin ardına düşerler. Oysa onun gerçek manasını ancak Allah bilir. İlimde derinleşmiş olanlar, 'Ona inandık, hepsi Rabbimiz katındandır' derler. Bunu ancak akıl sahipleri düşünürler.” (Âl-i İmrân 3/7) ayetinden iktibas.

2 Rahmân, Kur'an'ı öğretti (Rahmân 55/1-2).

3 Ebû Hanîfe: Ebû Hanîfe Nu'mân b. Sâbit b. Zûtâ b. Mâh (ö. 150/767). Hanefî mezhebinin imamı, büyük müctehiddir.

4 Şafî: Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris b. Abbâs eş-Şâfiî (ö. 204/820). Şâfiî mezhebinin imamı, büyük müctehiddir.

5 *Aşkî Ebû Hanîfe okumadı, öğrenmedi de;*

Onun hakkında bir rivayeti yoktur Şafî'nin de.

[Senâî-yi Gaznevî, Ebu'l-mecd Mecdûd b. Âdem, *Divân-ı Hakîm Senâî-yi Gaznevî Senâî* (nşr. Pervîz Bâbâyî), Tahran 1375 hş., s. 366]. Senâî'nin bu beytini Mevlânâ da tazmin etmiştir. Bkz. Mevlânâ Celâleddin Muhammed, *Kulliyât-ı Divân-ı Şems* (tsh. Bedî'uzzaman Furûzanfer), Tahran 1374 hş., I, 224 (G. 499/B. 2).

6 (Hadis: Aclûnî, *a.g.e.*, I, 301; Furûzanfer, *a.g.e.*, s. 202).

7 *Biz, ona şah damarından daha yakınız.* “Andolsun, insanı biz yarattık ve nefsinin ona verdiği vesveseyi de biz biliriz. Çünkü biz, ona şah damarından daha yakınız.” (Kâf 50/16) ayetinden iktibas.

در بیان آنکه بی ترکیب در هر حرفی معنیست و اگر نبودی حق تعالی در قرآن ذکر نفرمودی، الا آن معنی را خدا داند و اولیای کامل که وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ. راسخان در علوم، اولیایند نه^۲ آنها که علوم ظاهر آموخته‌اند. آن علم را از کتاب و مدرّس نتوان آموخت؛ معلم آن حق است که الرَّحْمَانُ عَلَّمَ الْقُرْآنَ؛ چنانکه سنائی فرموده است^۳:

عشق را بوحنیفه درس نکرد شافعی را درو روایت نیست

و در تقریر آنکه «الف» حق است و «با»^۴ عقل که أَوَّلُ مَا خَلَقَ اللَّهُ تَعَالَى الْعَقْلَ. اگرچه حروف دیگر به^۵ الف نمی‌مانند، الا چون تأمل کنی، در همه الف است، در "با" سه الف است^۶ و در "تا و ثا" همچنان، باقی را بر این وجه^۷ قیاس باید کردن^۸. پس اگرچه خلق مختلفند، اما^۹ در همه خداست، زیرا می‌فرماید که وَ نَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ.

۱ وَمَا يَعْلَمُ BCT لَا يَعْلَمُ A وَلَا يَعْلَمُ H

۲ نه C - AHBT

۳ فرموده است ABCT می‌فرماید H

۴ با ABCT ب H

۵ تعالی B - AHCT

۶ به ABCT با H

۷ در "با" سه الف است AHB، در C در اصل وجود دارد، ولی بعد روی آن را خط کشیده‌اند، - T

۸ وجه C - AHBT

۹ کردن AHCT کرد B

۱۰ اما ABCT الا H

Biz, ona şâh damarından daha yakınız buyurmaktadır. Kendi boyun damarın [da] bir makamdadır; fakat kendisinde Hakk'ın olmadığı, Hakk'ın kudretinden çıkmayan ve Hak ile kaim olmayan hiçbir makam yoktur. “Huvel-evvelu ve'l-âhiru ve'z-zâhiru ve'l-bâtın.”¹ O, ilk ve sondur; açık ve gizlidir. Âlem, tamamen odur; gören nerede?

Burada “dâl” ile “zâl”i o yüzden zikrettim;
Her birinde nasıl bir define var söyleyeyim dedim.

Gerçi sayılıdılar ve anlamlamsızdılar harfler;
Zarfların içinde gizlenmiş mazruf [içerik] gibidiler,

Fakat o mazruf, o içerik halktan gizlidir gizli;
Eski püskü, yamalı elbisedeki görkemli adam gibi.

Eğer o manalar gizli olmasaydı,
Kur'an'da nasıl zikrolunur, nasıl anılırdı.

Elif, lâm ve râdan, hâ ve mîm'den
Kendi Kelâm'ında bilen Tanrı, her şeyi bilen,

Şundan dolayı zikretti ki sen zarflara
Bakasın da vakıf olasın muhtevasına.

Bunun gibidir Tâ-hâ ve Yâsin de
Eğer hâfiz değilsen, bak Mushaf[-ı Şerif'e].

Başka yerlerde zikredilen bu tür harfleri,
Ey oğul! Söylemeye hacet yok [hepsini].

Çünkü meşhurdur; bir işaret yeterlidir,
Ancak alçak ve soysuz olan hariçtir.

Aptallığından bilmez remzi, işareti,
Akıldan ve bilgiden boş olan kişi.

Her şerefli harfin tefsirinde söylemiştir,
Güzel ve latif manalar her müfessir.

Fakat o mana ki harflerin içindedir;
İlim ehlinin akıllarından daha yücedir.

Allah'tan başka hiç kimse bilemez onları,
Olduğu gibi ancak Allah bilir onları.

Eğer Allah, onların anlaşılmasını isteseydi,
Diğer ayetler gibi açıklar, beyan ederdi.

1 “O, Evvel ve Âhir'dir, ilk ve sondur; Zâhir (apaçık ortadadır) ve Bâtın (gizli)'dir. O, her şeyi hakkıyla bilir.” (Hadîd 57/3) ayetinden iktibasır.

رگِ گردنِ خود در یک مقام است^۱، لیکن^۲ هیچ مقامی نیست که حق در آن نیست و از قدرتِ حق نُرسته است^۳ و به^۴ حق قایم نیست که هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ؛ عالم همه اوست؛ آنکه^۵ بیناست کجاست؟

ذکر دال و ذال از آن کردم درین	تا بگویم چیست در هر یک دفین
گرچه معدودند و بی معنی حروف	همچو مظروفی نهفته در ظروف
لیک آن مظروف مخفی شد ز خلق	همچو مردِ محتشم در کهنه دلق
گر نبودى اندر آن معنی نهان	کی شدی اندر نُبی مذکور آن
از الف وز لام و ری وز حی و میم	در کلام خورش یزدانِ علیم
ذکر از آن فرمود تا تو در ظروف	بنگری ^۶ مظروف را یابی و قوف
همچنین هم طی و هی و یا و سین	گر نه ای حافظ تو در مُصحفِ بین
جنسِ این مذکور هر جای ^۷ دگر	نیست حاجت گفتنِ آن ای پسر
ز آنکه مشهورست و رمزی بس بود	جز مگر با آنکه او ناکس بود
می‌نداند رمز را از ابلهی	آنکه هست از عقل و از دانش تهی
گفته در تفسیرِ هر حرفِ شریف	هر مفسّر معنیِ خوب و لطیف
لیک آن معنی که در حرفِ اندرست	از عقولِ اهلِ دانش برترست
جز خدا آن را نداند هیچ کس	حق همی داند چنانک آن هست بس ^۸
گر خدا را خواست بودی فهمِ آن	همچو آیاتِ دگر کردی بیان

۱ مقام است AHBT مقامی است C
 ۲ لیکن ABCت اما H
 ۳ نُرسته است AHT سرشته نیست BC
 ۴ به ABCت با H
 ۵ آنکه HBCT و آنکه A
 ۶ بنگری AHT بنگری BC
 ۷ جایی HBCT جای A
 ۸ بس و بس C

Harfleri birbirleriyle terkip etti, birleştirdi,
Kereminden diğer lafızları açıkladığı gibi.

Nitekim Kur'an'da beyan buyurdu,
Alışverişin helâl, faizin haram olduğunu.

Müminleri cennete yaklaştırdı, yoldaş yaptı;
Kâfirleri ise cehennem ateşinin odunu yaptı.

Fakat bazısı sizin anlayışınıza müsait ve uygun;
Onlardan söz edeceğim sizin düşüncenize uygun.

Örneğin Allah'ın sıfatları [hakkında gelen] eliftir;
Alfabe olduğu gibi evvel ve âhir'dir.

Evveldir, sonradan meydana gelmemiştir, ilktir
Allah; onun için elif önce gelmiştir.

Bu elif, bâ harfine nispetle evvel gelmiştir;
Fakat Hakk'ın evvelliği böyle evvel [geliş] değildir.

Başlangıcı olmayan evvel, Allah'ın sıfatıdır;
Evveli gibi âhiri de sonsuzdur, sınırsızdır.

Bâ harfi, elifin önünde secde ederek,
Semaya yüz tutmuştur istemeyerek.

Secdenin şekli, kesin baş iledir;
Fakat manada başka şekildedir.

Sen memursun manevî secdeyle;
Bunu bilmez manadan sapan kimse.

Akıl, Hak'la nasıl tanışır başka?
Çünkü işi secde olmuştur aslında.

O, Hakk'ın huzurunda başsız secde etmiştir;
O mana damında kanatsız uçup gitmiştir.

Hakk'ın emri karşısında bâ gibi secdede
Her an konuşur, söyleşir Hak Teâlâ ile.

Yaradılışın başlangıcı akıl idi;
Allah, ona ne buyurduysa, onu işitti:

“Bana yüzünü çevir!” dedi, çevirdi;
“Bana sırt çevir!” dedi, çevirdi;

“Kalk!” dedi ona, derhal kalktı akıl;
“Otur!” dedi, hemen oturdu akıl;

Yine “konuş, söyle!” dedi ona; hemen söyledi;
“Sus!” dedi ona; o an ağzını kapattı, bir şey demedi.

حرف را ترکیب فرمودی به هم
آنچنانکه کرد شرح اندر نبی
مؤمنان را کرد مقرون با نعیم
لیک بعضی لایق فهم شما
هست الف اندر مَثَلِ وصفِ خدا
ز آن سبب اوّل الف شد که خدا^۱
این الف نسبت به با اوّل شدست
اوّل بی ابتدا وصفِ خداست
هست با پیش الف سجده کنان
صورتِ سجده به سر باشد یقین
بودنت مأمورِ سجده^۲ معنویست
عقل را نسبت به حق چون با شناس
پیش حق در سجده است او بی سری
پیش امرِ حق چو با اندر سجود
ابتدای آفرینش عقل بود
گفت رُو آور به من آورد رو
خیز گفتش خاست اندر حال عقل
باز گفتش گو سخن کرد او همان

همچو دیگر لفظها فاش از کرم
حَلّ اندر بیع و حرمت در ربی
کافران را هیزم نارِ جحیم
ز آن بگویم درخورِ وهمِ شما
اوّل و^۱ آخر چنانک اندر هجا
بود اوّل بی حدوث^۲ ابتدا
اوّل حق نی چنین اوّل بُدست
همچو اوّل آخرش بی منتهاست^۳
رو نهاده خیره سر بر آسمان
لیک در معنی دگرگون است این
این نداند آنکه از معنی غویست
ز آنکه کارش^۴ سجده آمد از اساس
می پرد بر بام معنی بی پری
دمبدم با حق کند گفت و شنود
هر چه فرمودش خدا آن را شنود
گفت پشتت را به من کن کرد او
گفت بنشین شست بی امهال عقل
چون خموشش گفت بست آن دم دهان

---

۱ و AH - BCT

۲ که خدا AHBC کد خدا T

۳ بی حدوث AHBT بی حدوث و C

۴ بی منتهاست AHBT بی انتهاست C

۵ سجده AHBT سجده C

۶ کارش ABCT شأنش H

“Anla!” dedi, hemen anladı o anda;
Bu emirlerden hiçbirini ağır gelmedi ona.

Hak, ne buyurduysa, o yerine getirdi;
Çünkü o, korku ve ümide bağlı idi.

Hak, ona dedi ki izzetim hakkı için [izzetim hakkı],
Kudret denizimden senin gibi bir inci çıkmadı.

Seninle tanıyacaklar beni dünyada,
Has kullarım iki cihanda,

Asiler de seninle itaat edecekler bana,
Gece gündüz toprak dünyada.

Bizden ecir ve sevap da sana gelecek;
Ceza ve azap da sadece sana gelecek.

Bırak bunu; her harfte ne var, onu söyle de
Haberdar olsunlar, ne var zarfın içinde.

Onu açıklamak zordur, söze gelmez,
Mana incisini dil asla delemes.

Onun manasını nasıl anlayabilirsin?
Çünkü üstündedir anlayışın ve düşüncenin.

Sana bir remiz söyleyeyim onun suretlerinden,
Onu koklayıp anlayabilesin ey temiz can [sen].

Kokusuna vakıf olursan, onun yüzü, yanağı da,
Perdesiz görünür her zaman sana.

Bu elif, harflerin içinde niçin öncedir?
Onun değeri ve itibarı neredendir?

Çünkü harflerin şeklinde hep o vardır;
O imamdır; harflerse [arkadaki] saflardır.

Yine odur saflarda imama uyan, muktedi;
Hem yol gösterilen hem yol gösteren, mühtedi.

Ey bilge! Evveldir, âhirdir elif,
Çimenlikte servi gibi dimdik ayaktadır elif.

Elif'ten sonra bâ gelir ki ondan ayrıdır;
Tâ ve şâ, bâ gibi Tanrı zarfıdır

Hâ ve hı, rükûda gelmiştir cim gibi [bil],
Sevgiden dolayı huşu içindedirler, korku ve ümitten değil.

فهم کن فرمود حالی فهم کرد
 هر چه حق فرمود آورد او به جا
 گفت حق او را به حق عزتم
 با تو بشناسند در عالم مرا
 هم مطیع از تو شوندم سرکشان
 هم ترا باشد ز ما اجر و ثواب
 درگذر زین گو که در هر حرف چیست
 شرح آن مشکل بود ناید به گفت
 معنی آن کی توانی کرد فهم
 گویمت رمزی ز صورتهای آن
 چون ز بو واقف شوی هم روی آن
 این الف در حرفها اول چراست
 ز آنکه^۱ جمله اوست در نقش حروف
 باز در صفها بود او مقتدی
 اول است و آخر ای دانا الف
 با^۲ بود بعد از الف کز وی جداست
 حی و حی اندر رکوع آمد چو جیم

هیچ گون ز آن امرها نآمد به درد
 ز آنکه بسته بود در خوف و رجا
 چون تو در نآمد ز بحر^۱ قدرتم
 بندگانِ خاص اندر دو سرا
 روز و شب اندر جهان خاکدان
 هم به تو تنها رسد زجر و عتاب^۲
 تا شوند آگه که اندر ظرف چیست
 در معنی را زبان هرگز نسفت
 چونکه بالاتر ز فهم است و ز وهم
 تا توانی بُرد بو ای پاک جان
 بی حجابت رُو نماید هر زمان
 وز چه او را عزت و کار و کیاست
 او امام و حرفها همچون صفوف
 مُهتدا اندر حروف و مُهتدی
 همچو سرو اندر چمن برپا الف
 تا و تا مانند با ظرفِ خداست
 خاشعانند از ولانه از خوف و بیم

۱ بحر ACBT دست H
 ۲ عتاب AHCB عقاب T
 ۳ ز آنکه AHBT چونکه C
 ۴ با AHBC بی T

Dâl ve zâl, her üçünden daha alçak gönüllü olmuş,
Her ikisi de büyük Allah'ı arayıp soran olmuş.

Harfler, yâ'ya kadar bir bir böyledir [hepsi],
Düşün, tefekkür et ki sana da olsun belli.

İlginç olan şudur: Hepsi birdir manada,
Şüpheden kurtulmuş olanların yanında.

Ey aziz kişi, iyi düşünür, tefekkür edersen,
Her harfte başka bir şey yoktur ki eliften.

Bâ'da üç elif vardır, bak da gör ve bil;
Tâ ve şâ'yı da böyle bil.

Cim'in şeklinde üç elif gizlenmiştir;
Yâ'ya kadar hepsinde elif yerleşmiştir.

Ey ünlü kişi! Görüş sahibi isen sen de,
Elif'ten başkasını görme, bütün harflerde.

Nice sırlar gizlidir burada;
Ben onları söylesem açıkça,

Tahammül edemez o sözlere herkes;
Kaybeder o yüzden başını, ayağını herkes.

Halkın çoğu o yüzden sapar, çıkar yoldan,
Hepsi uzaklaşır Allah'ın huzurundan.

Ancak ileri görüşlü zeki insanlar,
Samimi, sağlam görüşlü olanlar,

Ancak kendilerine Hak tarafından ilim verilenler,
Kâğıtsız, kitapsız, sürekli bilgiler gelenler,

Bilgileri akıldan değil, Allah'tan olanlar,
Kendi nükteleri nakle dayanmayanlar,

Bunları onlar anlarlar ey akıllı kişi,
Bu, illiyyîn'e¹ götürür her birini.

Nadir ve acayip nükteler vardır onlarda;
Gözler, Allah'ın cemalini görür onlarla.

Ta ki elifi görsünler bütün harflerde,
Her ne kadar şekilleri çeşitliyse de.

1 İlliyyîn: İyilerin kitabının bulunduğu, yazıların kaydedildiği yer. "Hayır, (sandıkları gibi değil!) iyilerin yazısı "İlliyyîn"dedir." ayetinde anlatılmıştır (Mutaffifin 83/18).

دال و ذال از هر سه خاضع تر^۱ شده
 حرفها تا یا یکایک همچنین
 وین عجب کآن جمله در معنی یکند
 جز الف خود نیست در هر حرف چیز
 هست در با سه الف بنگر ببین
 سه الف آمد نهران در نقش جیم
 جز الف را منگر ار داری نظر
 سرهای بی حدست اینجا نهران
 بر نتابد هر کسی آن گفت را
 اغلب خلقان از آن گمره شوند
 جز مگر آن زیرکانِ دوربین
 جز مگر آنها که ایشان را ز حق
 از خدا باشند دانا نی ز عقل
 فهم این ایشان کنند ای باخرد
 نکته های نادراست و بوالعجب
 تا که اندر حرفها بینند الف
 هر دو جویان ربّ اکبر شده
 فکر می کن تا شود بر تو مبین
 پیش آنها که رهیده از شکند
 چون کنی نیکو تأمل ای عزیز
 تا و ثا را نیز می دان همچنین
 هست در جمله الف تا یا مقیم
 در تمامت حرفها ای نامور^۲
 گر کنم بی پرده آن را من بیان
 گم کند زآن هر کسی سر را ز پا^۳
 جمله دور از حضرتِ الله شوند
 که بودشان از صفا رای متین^۴
 علمها آید پیایی بی ورق
 نکته های خویشان نبود ز نقل
 هر یکی را این به علیّین برد
 دیده ها را زین رسد دیدارِ رب
 گرچه نقش هر یکی شد مختلف

۱ خاضع تر AHBC خاضع تر T

۲ این بیت، در B نیست؛ را AHT - C ؛ ار AHT اگر C

۳ این بیت، در B در حاشیه نوشته شده است

۴ این بیت، در B نیست.

Harflerin çeşitli oluşundan düşmez yanlışa,
Su kuşu nasıl boğulur büyük ırmakta?

Bilakis su üzerinde gemi gibi yüzer,
Hem de başsız ve ayaksız gider.

Şu halde ey oğul, Hakk'ı elif gibi bil sen;
Kuru ve yaş ne varsa, her şeyde onu gör sen.

Ondan yüz binlerce suret ortaya çıktı,
Fakat gören, görmedi bir manadan başkasını.

Gerçi birçok iş gelir bir kişiden,
Defalarca, çeşit çeşit, iyisinden, kötüsünden,

Ama onların hepsinden onu görür gözün senin,
Barışın da onunladır, düşmanlığın da onunla senin.

O'ndan sana gelen hayırdan ve şerden,
Hadsiz hesapsız onca sayıdan, şeyden,

O birden başkasını göremezsin ey aslan,
İyide ve kötüde, küfürde ve dinde hiçbir zaman.

Gerçi o, balçık bedende gizlidir, ama
O'nu seversin canıgönülde, çokça.

Onların hepsi bir değillerse gerçekten
Neden O'nun tarafına koşuyorsun hiç şüphe etmeden?

Her an o bire hayran oluyorsun?
Başkalarından uzaklaşıp ona gidiyorsun?

Öyleyse bizzat o birdir sayılarda olan,
Sadecce odur hazır ve mevcut yaratan.

Bu manevî harfler ve o suret ehli,
Nasıl görebilir canın yüzünü suret ehli?

Aynı şekilde harflerdeki o elifler,
Zarflardaki su gibi dolmuş elifler,

Sanatkâr da doldurmuştur eserlerini,
Dini, ihlasla, imanla ve oruçla doldurduğu gibi.

İbadetler ve hayırlar dinin göstergesidir;
Deyr¹ etrafında dolaşmaksa küfrün göstergesidir.

1 Deyr: Kilise, manastır; Hıristiyanların, rahiplerin mabedi; Zerdüşterin mabedi, ateşkede; dünya, felek; meyhane gibi anlamlara gelir. Burada da bu anlamlarla düşünülebilir.

مرغِ آبی کی شود غرقه به شط	ز اختلافِ حرفها نفتند غلط
آنچنانکه بی سر و بی پا ^۱ روان	بل بود بر آب چون کشتی روان
در همه او را ببین از خشک و تر	پس تو حق را چون الف دان ای پسر
لیک بینا غیرِ یک معنی ندید	صد هزاران صورت است از وی پدید
گونه گون از نیک و از بد بارها	نی ز یک شخص ارچه آید کارها
صلح تو با او بود هم خشم تو	ز آن همه او را ببیند چشم تو
کز وی آید ^۲ پیش تو از خیر و شر	ز آن همه اعداد بی حد و شمر
در بد و در نیک و کفر و دین مدام	غیر آن یک را نبینی ای همام
گرچه او پنهان بود در آب و گل	دوستش داری عظیم از جان و دل
از چه سویش می دوی بی هیچ شک ^۳	در حقیقت گر نبود آن جمله یک
می بُری از غیر و با او می روی	دم بدم حیران آن یک می شوی
حاضر و موجود در ایجاد و بس	پس همان یک بود در اعداد و بس
کی ببیند چهرهٔ جان صورتی	این حروفِ معنوی و آن صورتی
گشت پُر چون آب اندر ظرفها	همچنانکه آن الف در حرفها
کاندر اخلاص و نماز و روزه دین	پُر بود در صنعِ صانع همچین
مظهرِ کفراست گشتن گردِ دیر	مظهرِ دین است طاعتها و خیر

۱ بی سر و بی پا ABC بی تن و بی سر H بی سر و بی پر T

۲ آید AHCT آمد B

۳ بی هیچ شک ABCT هر دم بتگ H

Yüz binlerce şekli vardır küfrün ve dinin;
Sen her birini O'nun nakışlarından bilesin.

Şekiller, o zatın el ve ayakları gibidir.
El ve ayak bedenden nasıl ayrılabilir?

Vardır her bir bedende sayısız organ:
İki el ve iki ayaktan, yüz ve baştan,

Dudaktan, dişten, çeneden ve yanaktan,
İki göz ve kulaktan, burun ve ağızdan.

Her âdemoğlunda yüzlerce şey vardır bunun gibi;
O deme,¹ o nefese sahip olan bir görür hepsini.

Onun birliğine sayılar şahittir;
Akılının yanında bu sayılar tektir.

İçteki sayılı [organ]ların vasıfları da [ne]dir,
Dışarıdakiler hakkında hükmettiğim gibidir.

O sayısız yaratıklar birdir;
Ey falan! O ve bu, her ikisi birdir.

Remiz söyledim, akıllılar için bu yeterlidir;
Köyde bir kimse varsa, nasıl gizli kalabilir?

Geri dönüyorum yine bu sözlerden ben,
O sırlarla dolu beyitlerime ben.

Kutup birdir velilerin içinde;
O çeker herkesin gözüne sürme.

1 Dem: Nefes, an, zaman, vakit. Sâlikin yaşadığı yoğun tasavvufî halin hafiflemesi neticesinde duyduğu ferahlık, ayrıca velilerin himmeti gibi anlamlarda kullanılan tasavvuf terimi. Sâlikin ilâhî aşk ateşiyle yanıp tutuşan kalbinin bu ateşin hafiflemesi neticesinde rahatlığa kavuşması; gönlin gaybdan gelen lutuflarla rahatlaması. Âşıkın mâşukla, sâlikin Hak'la ünsiyet hali. Allah, Tûr'da dağa tecelli edince kendinden geçen Musa'nın "sübhâneke" diyerek (A'râf 7/143) ayılıp rahatlaması bu hale örnek olarak zikredilir. Herevî, sâlikin bu hali yaşamasını setr, tecelli ve temaşa halleriyle ilgili görmüştür. Çünkü bu üç hal sürekli ve şiddetli olursa sâlik sıkır ve sâlik bu halden kurtulup rahatlamaya (teneffüse) ihtiyaç duyar. Vaktini değerlendiren (sâhibü'l-vakt) ve hal sahibi olan sâlikler de rahatlamaya ihtiyaç duyan sâlikler gibidir. Ancak birincisi henüz müptededir; nefes sahibi müntehi, hal sahibi sâlik ise bu ikisinin arasında bir mertebededir (Süleyman Uludağ, "Nefes", *DİA*, İstanbul 2006, XXXII, 522-523). Nefes; velilerin ve kâmillerin, şifa bulması için hastaya, kâmil olması için noksan kimselere üfledikleri nefesleri. Rahmânî nefes; feyz-i Hak; Hz. İsa'nın nefesi ve mucizesi (www.vajehyab.com).

هر یکی را تو ز نقشِ او بین	صد هزاران نقش دارد کفر و دین
دست و پا از تن کجا باشد جدا	نقشها ز آن ذات چون دست است و پا ^۱
از دو دست و از دو پا وز روی و سر	هست در یک جسم اعضا بی شمر
از دو چشم و گوش و بینی و دهن	از لب و دندان و رخسار و ذقن
یک ببیند جمله را هر کآن دمیست	زین نمط صد چیز در هر آدمیست
پیشِ عاقل این عددها واحدند	بر یکی او عددها شاهند
آنچنانکه حکم کردم بر برون	هم بود اوصافِ معدود ^۲ درون
و آن و این هر دو یک آمد ای فلان	یک بوند آن خلقهای بی کران
کی شود پوشیده در ده گر کس است	رمز گفتم عاقلان را این بس است
سویِ آن ابیاتِ پُر اسرار من	باز کردم باز ازین گفتار من
او کشد در چشمِ جمله توتیا ^۳	قطب یک باشد میانِ اولیا

۱ دست است و پا AHT دست و پا BC

۲ اوصاف معدود AHBT اعداد اوصاف C

۳ این بیت، در HB بعد از نثر آمده است؛ بعلاوه در B در حاشیه نوشته شده است.

[19. On Dokuzuncu Makale]

[Bu makalede iki konu anlatılacaktır:]

[Kâmil kutup, bütün velilere çeşitli bağışlar verir ve hiç kimseden almaz]

Kâmil kutup tamamlayandır; bütün velilere türlü türlü bağışlar verir ve hiç kimseden almaz. Bir padişah gibi, bütün emirlerin, askerlerin, hizmetçilerin ve uşakların malı, mülkü, yetkisi ve makamı ondandır; Tanrı gibi kendisi verir herkese, ama kimseden bir şey almaz.

[Bütün veliler dereceleri ölçüsünde Hakk'a kavuşurlar]

Bütün veliler dereceleri ölçüsünde Hakk'a vasıl olur, kavuşurlar; ancak o vuslat içinde her biri, ondan daha yüksek başka bir vuslat ister. Dünya halkı gibi, padişah, köle, zengin ve fakir, hepsi, her biri, kendi durumlarına uygun dünyaya gelmiş, [bir şeyler elde etmişlerdir], ama o kadarına razı değildirler, gece gündüz daha fazlasını isterler.

Nasıl ki ay ile yıldızlar güneşten,
Işık alır, nur içerlerse boğaz, ağız demeden,

Kutup da padişahdır; bağışlar gelir ondan,
Vasillara her an müşahede [gelir] ondan.

O vuslat denizinde onunla çoğalırlar,
Hepsi Hakk'ın vuslatında vuslat ararlar.

Eğer bir kimse sorarsa, o kimse ki kâmildir, olgundur,
Nasıl vuslat arar, mademki Hakk'a kavuşmuştur?

Ona cevaben şunu derim, ta ki hallolsun [sorusu],
Gerçi o ayrıntının yanında bu kısa kalır [doğrusu].

Dünya halkı dünyaya kavuştukları halde,
Ey saygıdeğer, herkes kendi kadrince,

Padişahlardan, büyük emirlerden,
Ünlülerden, büyük tacirlerden,

İnsanların avamından, pazar halkından,
Zenginden, fakirden, baştan, tabandan,

Herkesin kendine uygun bir vuslatı vardır;
Herkesin kendine lâıyk bir devleti vardır.

ر بیان آنکه قطبِ کامل مُکَمَّل است، همه^۱ اولیا را^۲ به انواع عطاها دهد و از هیچ کس نستاند، همچون پادشاهی که تمامتِ اُمرا و سپاه و خَدم و حَشم را مال و ملک و ولایت و منصب^۳ از او باشد، او را از خود همچون خدا^۴ به همه دهد و از کس نستاند.

و در تقریر آنکه جمله^۵ اولیا به حق واصلند به قدرِ مَرَاتِبِهِمْ؛ اَلَا در عینِ آن وصل هر یکی^۶ طالبِ وصال^۷ دیگرند بالاتر از آن، همچنانکه اهلِ دنیا از پادشاه و گدا و توانگر و درویش تمامت به دنیا واصلند^۸، هر یکی لایقِ احوالِ خود، اما بدان مقدارِ راضی^۹ نیستند، شب و روز^{۱۰} طالبِ افزون ترند.

همچنان کز مهر، ماه ^۱ و اختران	نور می‌نوشند بی‌حلق و دهان
قطب شاه است و رسد ادرار ازو	واصلان را دم بدم دیدار ازو
زو شوند افزون در آن دریای وصل	جمله اندر وصلِ حق جویای وصل
گر کسی پرسد که آنکو کامل است	وصل چون جوید چو باحق واصل است
در جوابش گویم این تا حلّ شود	گرچه ز آن تفصیل، این مجمل بود
اهلِ دنیا نی به دنیا واصلند	هر کسی بر قدرِ خود ای ارجمند
از شهان و از امیرانِ بزرگ	از مشاهیر و ز تجّارِ سترگ
از عوامِ النَّاس و از بازاریان	مُنعم و درویش و مختار و مهان
هر کسی را لایقِ او واصلتی	هر کسی را درخورِ خود دولتی

۱ مُکَمَّل است، همه AHBT مُکَمَّل جمله C
 ۲ افزوده است در H جمله «همه اولیا گرد او گردند و او گرد خود»، ولی بعد روی آن را خط کشیده اند.
 ۳ ولایت و منصب AHCB منصب و ولایت T
 ۴ همچون خدا AH - BCT
 ۵ یکی AHCT یکی B
 ۶ وصال ABT وصال H وصل C
 ۷ از پادشاه و گدا و توانگر و درویش تمامت به دنیا واصلند ABCT تمامت واصلند به دنیا از پادشاه و گدا و توانگر و درویش H؛ (گدا) T - AHBC
 ۸ راضی ABCT قانع و راضی H
 ۹ شب و روز AHBT روز و شب C
 ۱۰ مهر ماه AHCT مهر و ماه B

Dünyaya kavuşmuş, ama razı değil asla,
Ondan daha üstün bir vuslat, bir makam ister daima.

Küçük bir bekçi, bekçi başı olmak ister,
Bekçi başı, adliye reisi olmak ister.

Adliye reisi de vekil olmak ister,
Vekil de gönülden vezirlik ister.

Nitekim bunların hepsi dünyaya vasil olmuş, bağlanmış;
Dünya bir an bile onlardan uzaklaşmamış.

[Dünyaya] kavuşmuşlar, ama kavuşmak isterler daha fazlasına;
Bu teferruattır, ayrıntıdır; sen git asıl olana!

Musa'nın¹, [Allah'tan] yüzünü görmek istemesi,
Yabancıların yârden istemesi gibi değildi.

Hakk'ın kendisine peygamberlik verdiği
Kimseden nasıl gizlenir didar-ı ilahî!

O yüzü açıkça görmediğinden,
Perdesiz, açıkça, gizlenmeden,

O yüzden istiyordu daha fazlasını
Mustafa gibi olsun âlemin iftiharını.

Onun gibi padişah ve zengin olsun,
Onun gibi o rütbede yüce olsun.

Onun [Allah'ı] görmek istemesi vuslattan idi,
Gül bahçesinde gül arayan diken gibi.

1 Musa: İsrailoğullarına gönderilmiş peygamberlerdendir. Hayatı ve peygamberliği hakkında Kur'an-ı Kerim'de Kasas, Tâhâ, Şu'arâ, A'raf ve En'âm surelerinde geniş malumat vardır. İmran'ın oğludur. Dünyaya geldiğinde, Firavun bir kâhinin kehaneti üzerine doğacak bütün çocukları öldürtüyordu. Musa dünyaya gelince, annesi onu Nil nehrine bıraktı. Firavun'un karısı Asiye onu alıp saraya getirdi. Hiçbir kadını emmedi; annesi saraya getirilerek annesi tarafından emzirildi. Sarayda büyüdü. Gençliğinde bir Kıptî'yi öldürdü. Firavun'un gazabından korkup Mısır'dan kaçarak Medyen'e gitti. Hz. Şuayb'in sürüsüne çobanlık etti ve kızıyla evlendi. Ailesiyle Mısır'a dönerken, Tûr dağında Allah'ın kelâmına mazhar oldu ve kendisine peygamberlik verildi. Bu mülakatından sonra kendisine Kelimullah denildi. Mısır'da Firavun'u hak dine davet etti. O çağda Mısır'da sihirbazlık ilerlemişti. Firavun'un sihirbazlarıyla mücadeleye girişti. Onların bıraktıkları ipler hareket etmeye başladı. Musa asasını yere bıraktı; asa büyük bir yılan olup bütün yılanları yuttu. Sihirbazlar Musa'ya iman ettiler. Bunun üzerine Firavun Musa'yı ve inananları öldürmek istedi. Musa, inananlarla birlikte Mısır'dan çıktı ve asasıyla denizi ikiye bölerek Kızıldeniz'den geçip Kenan iline gitti. Onları takip eden Firavun ve askerleri denizde boğuldu. Musa, yolda Tûr dağına çıktı; kardeşi Harun'u yerine vekil bıraktı. Kırk gün Tur'da ibadet etti. Allah ile vasitasız konuştu. Kendisine Tevrat indirildi. Bu arada inananlar Samir'nin yaptığı buzağıya tapmaya başladılar. Harun ne kadar mücadele ettiyse de dinlemediler. Musa gelip de durumu görünce, Samir'yi lanetledi; buzağıyı yakıp denize attı. İsrailoğulları tevbe edip onun getirdiği hükümlerle amel etmeye başladılar. Musa, 120 yaşında vefat etti. Musa'nın mucize olarak elini koynuna sokup çıkarınca elinin bembeyaz bir nur olması (yed-i beyza); Hızır'la yaptığı yolculuk, suları kan şeklinde akıtması, kurbağa yağdırması, büyük sinek ve çekirgeler sürüsü çıkarması, öküz vebası, insanların vücudunda yara ve ur çıkarması gibi mucizeleri vardır (Pala, a.g.e., 295-296).

وصلتی افزون از آن جویان مدام	واصل دنیا و ناراضی تمام
شحنه جوید میر دادی را عیان	شحنگی جوید عسس باشی ز جان
نایب از دل گشته جویان صاحبی	هم امیر داد جوید نایی
نیست دنیا دور از ایشان یک زمان	نی به دنیا واصلند این جملگان
گرچه این فرعست رو زین سوی اصل	واصلانند و فزون جویند وصل
نی از آن بُد که زیار اغیار بود	آنچه موسی طالب دیدار بود
کی بود پوشیده زو دیدارِ هو	آنکه حق پیغامبری بخشد بدو
بی حجابی آشکارا و نهان	چون ندیده باشد آن رو را عیان
تا شود چون مصطفی فخر جهان	لیک افزونی همی جست اندر آن
تا شود چون او در آن رتبت سنی	تا که گردد مثل او شاه و غنی
کی چو خاری طالب گلزار بود	جستن دیدارش از دیدار بود

---

۱ بدو AHT برو BC

۲ بود AHT شود BC

Vuslat bahçesinde gül harmanı mevcuttu;
[Ama] o, vuslattan vuslat sırlarına giriyordu.

Bütün temennisi şu idi dünyada,
Ümmetinden biri olmak Mustafa'nın zamanında.

Peygamberden özel dersler alırdı;
Onun gibi Rabb'in yüzüne bakardı.

Çünkü onun vuslat saltanatı daha fazlaydı,
Hem de ona rehberlik eder, yol açardı.

Eğer senin aklın varsa, bunu anla;
Başkaları gibi anlatılana bağlanıp kalma!

Vuslat içinde vuslat aramak böyle olur;
Bunu bilip anlayan insan olur.

Acaba o kutbun [erdiği] vuslat nasıl bir vuslattır,
Bütün veliler canla başla onu istemekte, onu aramaktadır?

Gerçi sayısız, pek çok asker olur, ama
Birden başka padişah olmaz birden başka.

Padişah hâkimdir, mahkûm değil,
Rahmetin ta kendisidir, merhum değil.

Onun yanında olan her haramı al, [ne olur!]
Çünkü onun verdiği siyah kehribar inci olur.

Değil mi ki ırmağa karışan idrar, temiz su olur;
Senin hamurun da o tandırda pişer, ekmek olur.

O [fırının] harareti nurdandır, ateşten değil.
O meşale, o ışık göktendir, yerden değil.

Meşalesiz ışığı can içinde görünce,
Rehberi oldu binlerce Bâyezid'in binlerce.

Bir denizdedirler saf inciler;
Hepsi de davasız, lafsız işle meşguller.

O mana denizindeki her inci Cüneyd¹ gibi,
Sayısız Tanrı kutbuna avlanmıştır [av gibi].

1 Cüneyd: İbn Muhammed b. Cüneyd, Cüneyd-i Bağdadi diye meşhurdur. 207'de (822) Bağdat'ta doğmuştur. Ünlü sufilere ve din âlimlerindedir. Süfyan-i Sevrî'den ders almış ve birçok öğrenci yetiştirmiştir. Kendisine *Kutb-i a'zam*, *Seyyidü'r-tâife*, *Tâcu'l-ârifin* gibi lakaplar verilmiştir. 298 (910) yılında 91 yaşında Bağdat'ta vefat etmiştir. (<https://vajehyab.com/>).

خرمن گل بود در گلزارِ وصل
 کُل تمناش آنکه بودی در جهان
 تا بپردی از نبی درسی عجب
 ز آنکه ملک^۱ وصل بود او را فزون
 فهم کن این را اگر داری تو عقل
 جستن اندر وصل، وصل اینسان بُوَد
 تا چه وصل است ای عجب آن قطب را
 گرچه باشد بی حد و بی عد^۲ سپاه
 شاه را حاکم بدان محکوم نی
 هر حرامی کآن بُوَد پیشش بیر
 بُول نی در جو شود آبِ طهور
 نوریست آن تابِ او نی آتشی
 مشعل^۳ بی مشغله در جان چو دید
 در یکی بحرند گوهرهای صاف
 هر گهر زآن بحرِ معنی چون جنید
 می شد او از وصل در اسرارِ وصل
 در زمانِ مصطفی از اُمّتان
 تا بدیدی همچو او دیدارِ رب
 هم ورا گشتی سوی آن رهنمون
 هین ممان چون دیگران در بندِ نقل
 هر که معلومش شد این انسان بُوَد
 کش به جان جویند جمله اولیا
 لیک غیرِ یک نباشد پادشاه
 رحمتِ محض است او مرحوم نی
 ز آنکه از دادش شبّه گردد گهر
 پخته گردد نانِ خامت زآن تنور
 عرشیست آن مشعله نی مفرشی
 شد قلاووز^۳ هزاران بایزید
 جمله در کردار بی دعوی و لاف
 بی عدد قطبِ خدا را گشته صید

۱ ملک - C AHBT

۲ بی حد و بی عد BCT بی حد و بی حد AH

۳ قلاووز T قلاووز AHBC

Bu inciler, bir incinin askeridirler;
Bir incinin âşıkları ve hizmetçisidirler.

İncilerin padişahıdır o inci, bil;
Doğrular o eşiğe doğru yüz tutmuştur, [bil].

Onun hizmetçileri [Allah'a] vasıl [olmuş] kâmil erenlerdir,
İlimde derinleşmiş olan, ilmiyle amel eden âlimlerdir.

Çünkü onlar can denizinde delinmişlerdir,
Hepsi de vuslattan sonra kendilerinden geçmişlerdir.

Onların yolculuğu seyr fillah¹;
Yolculukları yerededir, karadadır.

Seyr ilallah² salıkların nasibidir;
Çünkü onlar dünyadan ve dünyadakilerden vazgeçmişlerdir.

O gruptur bu grubun üstatları;
Hak yolunda irşat ederler onları.

Bu kişiler olgunlaşmamış incilerdir,
Ey oğul, yolculukları denizin dışındadır.

[Onlar,] o padişahların ihsanlarıyla Hakk'a kavuşurlar,
Yedi gökten, dokuz kattan geçer, [huzura] varırlar.

Vaktin kutbunun vuslatta,
Başka bir irşadı vardır kemâle erdikten sonra.

O, her önderin safında önderdir, imamdır,
Vasıllar ona uyarlar, o uyulandır, muktedirdir.

Acayip pişirir, olgunlaştırır onun tandırı,
Güneş bile öyle pişirip olgunlaştıramaz taze hurmayı.

Canın pişmesi nasıl benzer suretler[in pişmesin]e?
O pişmeyi istersen, vazgeç suretten, [kendinden de].

Vazgeç ki bir tat ve zevk bulasın içinde,
Dışın ve için olmadığı içinde.

O tat ve zevk, üstündedir her ikisinden de;
O yönü olmayan yöne at sür şevkle.

O yol için bir at yoktur şevkten daha iyi;
Bu sözü boynuna bağla gerdanlık gibi.

1 Seyr fillah: Allah'ta yolculuk; Allah'ta Allah ile yolculuk.

2 Seyr ilallah: Allah'a yolculuk, Allah'a sefer.

عاشقان و چاکرِ یک گوهرند	وین گهرها لشکرِ یک گوهرند
راستان را رو سویی آن آستان	شاهِ گوهرهاست آن گوهر بدان
عالمانِ راسخانِ عاملند	چاکرانِش واصلانِ کاملند
جمله بعد از وصل آشفته شدند	ز آنکه اندر بحرِ جان سُفته شدند
سیرشان در منزل است و در حضر	سیرِ فی الله گشت ایشان را سفر
ز آنکه بگذشتند از کون و مکان	سیرِ الی الله شد نصیبِ سالکان
در ره حق می‌کنند ارشادشان	این گره را آن گره استادشان
سیرشان بیرونِ بحرست ای پسر	نارسیده گوهرانند این نفر
می‌رهند از هفت چرخ و نه طبق	می‌رسند از دادِ آن شاهان به حق
هست ارشادی دگر بعد از کمال	لیک قطبِ وقت را اندر وصال
واصلانش مُقتدی او مُقتداست	در صفِ ^۱ هر پیشوایی پیشواست
پختگی نی که برد از خورِ رُطب	پختگی بخشد تنورِ او عجب
آن پزش خواهی ز صورت در گذر	پختگی جان چه ماند با صور
در درونِ بی‌درون و بی‌برون	تا بیابی طعم و ذوقی در درون
سویی آن بی‌سو بران با خنکِ شوق	برتر از هر دو بود آن طعم و ذوق
این سخن را بند بر گردن چو طوق	نیست خنگی بهر آن ره همچو شوق

Allah'tan, onun aşkından başka bir şey isteme;
Koşturma aşk atı olmadan yönü olmayan yerde.

Aşk atından başkası nasıl gider oraya?
Benlik içindeyken, nasıl çözülür bu sorunun [ha]?

Seni kendine sıkıca bağlayan benliğindir kesin,
Tamamen terk et benliğini ki ondan sonra göresin,

Zahmetsiz bir rahmet dünyasını,
Hak Teâlâ'dan, sıkıntısız rahatlığı.

Canının içinde nimetlerle dolu cenneti,
Her tarafında pınarlar akan bahçeleri,

Köşklerinde sayısız iri gözlü hurileri,
Fetihlerle, zaferlerle dolu neşeyi, sevinci.

Her biri ipekten giysiler giymiş,
Her biri Hakk'ın lütfuna erişmiş.

Her taraf uçsuz bucaksız gül bahçeleri;
Nasıl duyar da kabul eder sağır kulak bu sözleri?

Göremezsün hiçbir diken o gül bahçesinde,
Kabuk ve çekirdek yoktur o meyvelerde.

Onun baharında kış mevsimi yoktur;
Yaprakları ve ağaçları canlı gibi konuşur.

Çünkü onun temeli hep hayatla kurulmuştur,
Namazla, ibadetle, kullukla kurulmuştur.

İtaatten olan taş, kerpiç ve kereste,
Diriler gibi konuşur elbette.

Namazsız, zikirsiz, itaatsiz yaşam olmaz;
Niyatsız, sadakatsiz, oruçsuz kulluk olmaz.

O saray ki kerpici böyledir,
Tavanı ve duvarı baştan başa candır.

Onun bahçesi, ağaçları ve yaprakları konuşur;
Cennetlerde hurilerle birlikte koşar, koşturur.

Çamurdan yapılan [dünya] evleri bundan dolayı ölüdür,
Mayasını, malzemesi ölü dünyadan alıp götürmüştür.

Onların temeli, ölü taş ve kerpiç olmuştur,
Onların icadı da ölü dünyadan olmuştur.

بی‌سمندِ عشق در بی‌سو مپوی	از خدا جز عشقِ او چیزی مجوی
در خودی این مشکلات حل کی شود	جز سمندِ عشق آنجا کی رود
از خودی بگذر تمام آنگه بین	بندِ سخت ^۱ خود خودی آمد یقین
دایم از حق راحتی بی‌محنتی	یک جهانِ رحمتی بی‌زحمتی
واندرو هر سو ریاض ^۲ پُر عُیون	جنتی پر نعمتی در جان درون
شادمان با فتحها و نصرها	بی‌عدد حورانِ عین بر قصرها
هر یکی با لطفِ حق ^۳ مُلحق شده	هر یکی را حلّه استبرق شده
کی پذیرد این سخن گوشِ کران	هر طرف گلزارهای بی‌کران
پاک از قشرست و دانه آن ثمار	اندر آن گلشن ^۴ نبینی هیچ خار
برگ و اشجارش سخن گویان چو حَی	در بهارِ آن نباشد فصلِ دی
از نماز و طاعت و از بندگیست	زآنکه بنیادش همه از زندگیست
لاجرم چون زندگان ناطق بود	سنگ و خشت و چوب کز طاعت شود
نی نیاز و صدق و روزه بندگیست	نی نماز و ذکر و طاعت زندگیست
سقف و دیوارش سراسر جان بود	آن سرا که خشتِ او این سان بود
در جنان با حوریان پویان بود	برگ و شاخ و باغِ او گویان بود
کز جهانِ مُرده مایه برده‌اند	خانه‌های آب و گل ز آن مرده‌اند
وز جهانِ مردگی ایجادشان	سنگ و خشتِ مُرده شد بنیادشان

۱ سختت AHT سخت BC
 ۲ ریاض AHBT ریاضی C
 ۳ حق AHBC خود T
 ۴ گلشن ABCT کله‌ها H

Böyle bir ev, nasıl konuşur?

Canlı köşk gibi nasıl mahir olur?

Öyleyse bunu kıyas etme öbür âlemlerle;

Çünkü onun temeli itaatledir itaatle.

Orada ölümsüzlük var, hayat içinde hayat var,

Duyarsın her bitkisinden acayip sırlar.

Evvel ve âhir perdesi olmadan, ebedi

Hayatta kalır, Allah'tan şarap içersin sürekli.

Geri dönüyorum bu söyleşiden, bu sözden,

Varlığın hikmeti neydi anlatayım diye ben.

[20. Yirminci Makale]

[Âlemin ve insanın yaratılışı ve Allah'ın emanetini göğe, yere, dağa, denizlere tevdi etmesi; onların yüklenmekten kaçınması ve insanın o emaneti kabul etmesi]

Âlem yaratılmazdan önce, hep nur ve aydınlık vardı. Hak Teâlâ o nurun açığa çıkmasını istedi; aynı nurdan bu karanlık âlemi yarattı ve aşikâr etti; çünkü her şeyin ortaya çıkması zıddıyladır ki “ve biz-zıddihâ tetebeyyenu'l-eşyâu”¹ *Eşya, zıddıyla belli olur, meydana çıkar* [denilmiştir]. [Allah, âlemi] yarattıktan sonra kendi emanetini göğe, yere, dağlara ve denizlere arz etti. Hiçbiri onu kabul etmedi; “Biz, bu emanete dayanamayız, katlamayız.” diye ağlamaya, feryat figan etmeye başladılar. Hepsinde daha zayıf olan âdemoğlu, çok zalim ve cahil olduğu için kabul etti ve yüklendi.² O emanet, Allah'ım emridir.

1 وَتَدِيمُهُمْ وَبِهِمْ عَرَفْنَا فَضْلَهُ وَبِضِدِّهَا تَتَبَيَّنُ الْأَشْيَاءُ

*Ve onları yerdik ve onlar aracılığıyla O'nun lütfunu tanıdık
Ve eşya zıddıyla belli olur, meydana çıkar [anladık].*

Bu beyit, Arap edebiyatının ünlü şairlerinden Ebu't-Tayyib Ahmed b. Huseyn el-Mütenebbî'nin (303-354/915-965) bir kasidesininin 23. beytinin ikinci mısraından tazmindir. Bkz. el-Mütenebbî, Ebu't-Tayyib Ahmed b. Huseyn, *Divânul-Mütenebbî*, Dâru Beyrut, li't-tubâati ve'n-neşr, Beyrut 1983, s. 127 (B. 5).

2 Bu makale, “Şüphesiz biz emaneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar onu yüklenmek istemediler, ondan çekindiler. Onu insan yükledi. Çünkü o çok zalimdir, çok cahildir.” (Ahzab 33 /72) ayetinin tefsiridir.

همچو قصرِ زنده کی حاذق بُوَد	اینچنین خانه کجا ناطق بُوَد
ز آنکه هست آن را ز طاعتها اساس	پس مکن این را بدان عالم قیاس
بشنوی سرّ عجب از هر نبات	بی ممات آنجا حیات اندر حیات
زنده مانی وز خدا نوشی مدام	بی حجابِ اوّل و آخر مدام
تا بگویم حکمتِ هستی چه بود	باز می‌گردم ازین گفت و شنود

در بیانِ آنکه پیش از ایجادِ عالم همه نور و روشنایی بود. حق تعالی خواست که آن نور ظاهر شود؛ از عینِ آن نور این عالمِ ظلمت را آفرید و پیدا کرد، زیرا ظهورِ هر چیزی به ضدّش باشد که و بِضِدِّهَا تَبَيَّنُ الْأَشْيَاءُ. بعد از آفرینش امانتِ خود را به آسمان و زمین و کوهها و دریاها عرض داشت. همه از قبولِ آنِ اعراض کردند و فغان برآوردند^۱ که ما طاقِ این امانت نداریم. آدمی که از همه ضعیف تراست، از ظلّومی و جهولی قبول کرد و حامل شد، و آن امانت امرِ خداست.

---

۱ تَبَيَّنُ AHBT بَيَّنُّ C

۲ فغان برآوردند AHBT گفتند C

Eğer onu koruyabilir, sözünde durabilirse, zalimlik ve cahillikten kurtulur ve Âdem¹ gibi, meleklerin secde ettiği² [kimse] olur ve eğer onun üstesinden gelemez, sözünde duramazsa, derece bakımından hayvanlardan da aşağı olur: “Ulâike ke’l-en’âmi bel hum edall”³ *İşte bunlar, hayvanlar gibi, hatta daha aşağı, daha şaşkındırlar.*

Yer ve gök yaratılmadan önce
Herkesten gizli idi Hak azze ve celle.

Her ikisini yarattı zuhur etmek için,
Karanlıklardan da nurunu çıkarmak için.

O’nun nuru idi sonsuzluk âlemi, ebedî dünya,
Sayısız melekler gezer, dolaşırdı orada.

Kudretiyle yeni bir dünya ortaya çıkardı;
Aynı nurdan karanlığı yarattı.

Çünkü zıt zıddıyla belli olur;
Hak da batılla aşikâr olur.

Çünkü Hak Teâlâ gizli bir hazineydi,
Kerem edip meydana çıkardı o hazineyi.

- 1 Âdem: Allah’ın yarattığı ilk insan ve ilk peygamberdir. Ebu’l-beşer künyesi ve Safiyyullah sıfatıyla anılır. Âdem’den önce yeryüzünde cinler vardı. Âdem yaratılınca Allah meleklerle ona secde etmelerini istedi. Melekler secde ettiler; ancak cennetin hazinedarı ve meleklerin hocası olan, cin taifesinden Azazil (İblis), kendisinin ateşten Âdem’in ise topraktan yaratıldığını ileri sürerek ona secde etmedi. Bunun üzerine Allah onu cennetten kovup lânetledi. Âdem’in sol eğe kemiğinden Havva yaratıldı. Her ikisi de cennette rahat yaşıyorlardı; ancak bir meyveyi yememeleri yasaklanmıştı. Şeytan, cennete girmenin yollarını arıyordu. Cennetin kapıcısı Rıdvan onu içeri almıyordu. Ancak şeytan yılanın dişi içinde cennete girmeyi başardı. Şeytan, Âdem ile Havva’yı bir yolla aldatı ve onlara yasaklanan meyveyi yedirtti. Bunun üzerine Allah, onları cezalandırdı. Üzerlerindeki elbiseleri alınıp cennetten çıkarıldılar. Âdem, Hindistan’daki Serendip (Seylan) adasına; Havva da Arabistan’a Cidde’ye indirildi. 200 yıl birbirlerinden ayrı yaşadılar. Allah’ın kendilerine ilham ettiği duaları okuyup bağışlanma dilediler. Neticede Âdem ile Havva Hicaz’da Arafat’ta buluştular. Âdem’e Sühuf indirildi ve 20 çiftten oluşan çocuklarına hak dini tebliğ vazifesi verildi. Çocuklarının en meşhurları Hâbil ile Kâbil’dir. Âdem hakkında Kur’an-ı Kerim’de geniş bilgi vardır. Edebiyatta, Âdem’in çamurdan yaratılması, ruhu verilmeden önce balçık içinde beklemesi, meleklerin kendisine secde etmeleri, Azazil’in secde etmemesi ve Şeytan oluşu; Havva ile yasak meyveyi yemeleri ve cennetten kovulmaları, oradaki hayatın özlemiyle uzun yıllar ağlaması vs. özellikleriyle anılır (Pala, *a.g.e.*, s. 15-16).
- 2 “Meleklerle, ‘Âdem’e secde edin’ demiştik, İblis müstesna hepsi secde ettiler, o ise kaçındı, büyüklük tasladı ve inkâr edenlerden oldu.” (Bakara 2/34) ve A’râf 7/14; İsrâ 17/61; Kehf 18/50; Tâhâ 20/116. ayetlerde geçen olaya işaret vardır.
- 3 “Andolsun, biz cinler ve insanlardan birçoğunu cehennem için yaratmışızdır. Onların kalpleri vardır, onlarla anlamazlar; gözleri vardır, onlarla görmezler; kulakları vardır, onlarla işitmezler. İşte onlar hayvanlar gibidir; hatta daha aşağıdır, daha şaşkındırlar. İşte onlar gafillerin ta kendileridir.” (A’râf 7/179) veya “Yoksa sen onların çoğunun (söz) dinleyeceklerini yahut akıllarını kullanacaklarını mı sanıyorsun? Onlar hayvanlar gibidirler, belki yolca onlardan daha şaşkındırlar.” (Furkan 25/44) ayetinden iktibastır.

اگر تواند نگاه داشتن و به سر بردن، از ظلومی و جهولی برهد و همچون آدم مسجود
 ملایکه^۱ گردد و اگر نتواند از عهده آن بیرون آمدن، در مرتبه کمتر از حیوان باشد که *أولایک*
کالأنعام بل هم أضلُّ.

پیش از ایجاد زمین و آسمان	حق تعالی بود از جمله نهان
آفرید این هر دو را بهر ظهو	تا برون آرد هم از ظلمات نور
نور بود از وی جهان پایدار	اندر آن پویان ملایک بی شمار
کرد از قدرت جهانی نو پدید	ظلمتی از عین آن نور آفرید
ز آنکه ضدّ از ضدّ پیدا می شود	هم حق از باطل هویدا می شود
چونکه گنجی بود پنهانی خدا	کرد پیدا از کرم آن گنج را ^۲

۱ ملایکه HBT ملایک AC

۲ این بیت، در H چنین آمده است:

تا نماید قدرت خود را بما

کنت کنزاً گفت مخفياً خدا

Ta ki vahdaniyeti belli olsun, bilinsin,
Ta ki hem lütfetsin hem de kahretsin.

Sonra kerem edip topraktan yarattı Âdem'i,
Onun ardından sayısız halk vücuda getirdi.

Ta ki nimetine şükreden kuluna
Cezasız nimetler bahşetsin ona.

Lütuf üstüne lütuf gelir onun hakkında;
Yeni yeni gelen su gibi ırmağa, çaya.

Aksine bu [nimetlere] nankörlük eden kişi,
Nimetin şükürünü bilmeyen o lanetli,

Ceza gününde Allah'ın kahrı ona gelir,
Böyle bir bahar mevsiminden ona kış gelir.

O, lütuf ve vefa görür; bu, cevrücefa çeker.
O, bal ve şeker yer; bu, zehir ve ağrı yer;

O, her an hayat içinde hayata kavuşur;
Bu, her daim ölüm içinde ölüme kavuşur.

Mademki dünyanın esası karanlıktandır,
[Öyleyse] ondaki hayvanlar ve insanlar da karanlıktandır.

Karanlıktan doğan ve doğacak olan,
Hepsi karanlıktır ey iyi huylu insan!

Testiden dışarıya sızan şey,
İçindeki aynıdır [aynı şey].

Karanlık nurun zıddıdır, bu açıktır.
Şeytanla huri bir değildir, bu açıktır.

[Allah] böyle bir karanlığa o saf nuru koydu;
Böyle bir zayıf kuşun üzerine Kafdağı'nı koydu.

Acayip olmaz kuş dağın üzerine çıkarsa;
[Acayip olan] kuşun dağı taşımamasıdır Rabb'inin sanatıyla.

O emanet ki gök onu kaldıramadı,
Yer ve dağlar da yol bulamadı.

Felek, acayip korktu ondan,
Onu kabul etti, aldı insan.

Allah, ona çok zalim, çok cahil dedi;
Çünkü böyle ağır bir yükün altına girdi.

تا کند هم لطف و هم قاهر شود	تا که وحدانیتش ظاهر شود
بی عدد خلقتان ز پشتش بر فراخت	پس ز جود از خاک آدم را بساخت
نعمتش بخشد که بی نعمت بود	تا هر آنکو شاکرِ نعمت شود
همچو آبِ نو نو اندر رُود و جو	لطف بر لطف آید اندر حقّ او
شکرِ نعمت را نداند آن لعین	و آنکه بر عکس او کند کفرانِ این
از چنین فصلِ بهارش دی رسد	در جزا قهرِ خدا بر وی رسد
آن خورد شهد و شکر این نیش و زهر	آن برد لطف و وفا این جور و قهر
این برد دایم ممات اندر ممات	آن برد هر دم حیات اندر حیات
اندرو حیوان و ناس از ظلمت است ^۱	خاکدان را چون اساس از ظلمت است
جمله ظلمت باشد ای نیکونهاد	آنچه از ظلمت بزاید و آنچه زاد
عینِ آن باشد که دارد در درون	هر چه از کوزه تلابد بر برون
یک نباشد دیو و حور این روشن است	هست ظلمت ضدّ نور این روشن است
بر چنین مرغِ ضعیفی کوهِ قاف	در چنین ظلمت نهاد آن نورِ صاف
مرغ شد حمالِ کوه از صنعِ رب	مرغ بر کوه ار رُود نبود عجب
هم زمین و کوهها آن سر نداشت	آن امانت کآسمانش بر نداشت
آدمی کردش قبول و برگرفت	چرخ را آمد از آن هیبت شگفت
کاینچنین بارِ گران شد حمول	ز آن ظلومش خواند یزدان و جهول

۱ این مصراع، در BT چنین آمده است: اندرو این جن و انس از قدرت است

O ağır yük Allah'ın emridir;
Emri, bizim gibi tutan [pir];

Cahillikten kurtulur, halas olur,
Onun işi Allah katında uğurlu olur.

Bu alçak yerden göklere çıkmış olur;
Rütbesi meleklerden daha üstün olur.

Hatta bütün melekler ona itaat ederler,
Uçarken, Hüma kuşları önünden çekilirler.

Eğer o [emaneti] yerine getiremez, cahil kalırsa,
Kutlu yıldızı batır [her iki cihanda].

O alçak adam, hayvandan da aşağı olur;
Çünkü o “lâ-ya‘lemûn”¹ bilmeyenler zümresinden olmuştur.

Allah Kelâm'ında ona “edall”² daha şaşkın, daha aşağıdır dedi;
Çünkü o pişip olgunlaşmadı, buradan ham olarak gitti.

Böyle pişip olgunlaşma kabiliyeti yoktur ki hayvanın;
O, insan türüyle arkadaş olsun, birlikte yol alsın.

Kabiliyet, insanın şanında gelmiştir.
Gafillikse hayvan tabiatında gelmiştir.

Kuşkusuz hayvan, mazurdur bundan;
Üzülmez, uzak kalırsa bundan.

Emri kabul eden âdemoğlu,
Emri yerine getirmediğinden o ecirden mahrum oldu.

Ele geçmiş olan öyle bir hazine,
Elden çıktı, Hakk'ın emri yerine gelmeyince.

Isırır her iki elini din gününde
“Hey aptal! Böyle bir hazine elden çıktı!” diye

Bu gam ona cehennemden daha kötü gelir.
Anka'ya göre ölmek, tuzağa düşmekten daha iyidir.

1 “Elbette göklerin ve yerin yaratılması, insanların yaratılmasından daha büyük bir şeydir. Fakat insanların çoğu bilmezler.” (Mü'min 40/57); “Biz gökleri, yeri ve bunlar arasında bulunanları, oyun ve eğlence olsun diye yaratmadık. Biz onları, ancak ve ancak gerektiği gibi yarattık, ama insanların çoğu bilmezler.” (Duhân 44/38-39) ayetlerinden iktibasır.

2 Edall: *Daba şaşkın*. Bkz. 2.78, 3. dipnot.

امر را هر کو نگه دارد چو ما	هست آن بارِ گران امرِ خدا
کارِ او پیشِ خدا میمون شود	از جهولی وارهد بیرون شود
رتبتش گردد فزون تر از ملک	از زمینِ دون برآید بر فلک
پیشِ پروازش همایان پر نهند	بل ملایک جمله او را سر نهند
کوکبِ سعدش فتد اندر اُفول	ور ندارد ^۱ پاسِ آن مانند جهول
ز آنکه شد از زمره ^۲ لایعلمون ^۳	کمتر از حیوان بود آن مردِ دون
کاو نشد پخته و زینجا رفت خام	ز آن اَظْلَش خواند یزدان در کلام
کاو کند با نوعِ انسان هم تگی	نیست حیوانِ قابلِ این پختگی
غافلی در طبعِ حیوان آمدست	قابلی در شان ^۳ انسان آمدست
نیست غَبنی گر شود مهجور ازین	لاجرم حیوان بود معذور ازین
از شکستِ امرِ هشت آن اجر را	آدمی کاو بود قابلِ امر را
رفت از دستِ آن چو امرِ حق شکست	آنچنان گنجش همی آمد به دست
کاینچنین گنجی شد از دستِ ای غبین	هر دو دستِ خود گزد در یومِ دین
پیشِ عنقا مرگِ به از فح بود	این غم او را بدتر از دوزخ بود

۱ ندارد AHBC نداند T

۲ زمره لایعلمون ABCI یعلمون لایعلمون H

۳ شان AHBC شأن T

Kafdağı'nda yaşayan, kuşların padişahı [Anka],
Örümcekle beraber yaşarsa bir kovukta!

Âleme sığmayan birinin, acaba
Nasıl olur hâli, düşerse kuyuya?

Padişah olabilecek biri,
Külhan dumanıyla simsiyah olursa çehresi,

Yeri külhan olur, külhanda oturur,
Yatağı kül olur, arkadaşı külhancı olur.

Her grubun vardır başka bir yeri;
Nasıl girer kötü mekâna hayırsever kişi?

[Hak Teâlâ] dedi: “Orada iyi erkekler iyi kadınlarla,
Eş olurlar kötü erkekler de kötü kadınlarla.”¹

Sekiz cennet sâlihlerin,² iyilerin yeridir,
Yedi cehennem de fasitlerin, kötülerin yeridir.

Hak Teâlâ, amellere göre ihsan eder,
Hak Teâlâ, itaate, ibadete göre ikram eder.

Âdemoğlu iyilikten iyilik bulur [daima],
Şüphesiz kötülükten de kötülük gelir ona.

Bütün çocuklar, öğretmenden derste, sınıfta
Çalışkan olan aferin alır, tembel olan ceza.

Amellerin cezasını da böyle bil, böyle;
Bundan sonra amellerini hileden, düzenden temizle.

Amellerin temiz olursa, [alacağını] temiz alır, götürürsün,
Amellerine göre üstünlük elde eder, karşılık bulursun.

Yine de biz o varlığı anlatalım,
O yüce, o aşığı olanı şerh edip açıklayalım.

Hak Teâlâ, o saraydan niçin çıkardı bizi niçin?
Niçin bu hücrede hapsetti niçin?

1 Bu mısradaki, “Kötü kadınlar, kötü erkekler; kötü erkekler de kötü kadınlara; iyi kadınlar iyi erkeklerle, iyi erkekler de iyi kadınlara lâyıktır. İşte onlar, iftiracıların söyledikleri şeylerden uzaktırlar. Onlar için sonsuz bir bağış ve tarifsiz güzellikte bir rızık vardır.” (Nûr 24/26) ayetine işaret vardır.

2 Sâlih: faydalı, iyi, doğru ve güzel olan, işe yarar, her türlü bozukluk ve yanlışlıktan arınmış; barışçı, uyumlu” gibi manalara gelmekte olup fâsid (bozuk, düzensiz) ve sâ’ (kötü, çirkin) kelimelerinin karşıtıdır. Dinî ve ahlâkî bakımdan iyi davranışlara sahip; bozukluğu düzeltip iyileştiren, barıştan yana olan kişi demektir (Mustafa Çağrırcı, “Sâlih”, *DİA*, İstanbul 2009, XXXVI, 31-32).

شد قرینِ عنکبوتی در شکاف	شاهِ مرغانی که بُد ^۱ بر کوهِ قاف
چون بوَدِ حالش چو در چَه شد فرو	آنکه در عالم نمی‌گنجید او
شد ز دودِ تون چو تونی روسیاه	آنکه قابلِ بُد که گردد پادشاه
پسترش ^۲ خاکستر و تونی ندیم	گشت جایش تون و در تون شد مقیم
کی رود خَیَر به جایی کآن شرست	هر گروهی را مقامی دیگرست
مر خبیشین را خبیثات است جفت	طیبین با طیبات آنجا بگفت
هفت دوزخ گشت جایِ طالحان	هشت جنت شد مقامِ صالحان
درخورِ طاعت کند اکرام، حق	لایقِ ورزش دهد انعام، حق
وز بدی بی شک بدی آید برو	یابد از نیکی بنی آدم نکو
پُست تحسین می برد کاهل، فلق	جمعِ طفلان از معلّم ^۳ در سبق
پس عمل را پاک گردان از دغل	همچنین می بین جزا را در عمل
لایقِ کردار یابی برتری	چون عمل صافی بوَد صافی بری
شرحِ آن بالا و آن پستی کنیم	باز ما تقریرِ آن هستی کنیم
کرد محبوس اندرین حجره چرا ^۴	حق چرا آورد ما را ز آن سرا

۱ بُد AHBT شد C

۲ پسترش ACT بسترش HB

۳ جمع طفلان از معلّم AHCT کودکان را استاد دایم B

۴ این بیت، در H بعد از نثر آمده است ؛ حق چرا ABCT گرچه رو H

[21. Yirmi Birinci Makale]

[Bu makalede iki konu anlatılacaktır:]

[Meleklerin âdemoğlunun yaratılışı konusunda Allah'a itirazı ve Hak Teâlâ'nın cevabı]

Hak Teâlâ, gayp âleminde hepsi de eksiklik olan zıtlar ve sayılar, akşam ve sabah, hayat ve ölüm ve çeşitli renklerle dünyayı yarattığı zaman melekler, “Herkesin senin birliğini kabul ettiği ve isyan etmeden itaat ve ibadetle meşgul olduğu böyle bir âlem varken, içinde halkın bozgunculuk çıkaracakları, kan dökcekleri dünyayı yaratmada ne fayda var? ‘e tec’alu fi hâ men yufsidu ve yesfikud-dimâe ve nahnu nusebbihu bi-hamdike ve nukaddisu leke’¹ *Orada bozgunculuk yapacak, kanlar akıtacak birini mi var edeceksin? Oysa biz, Seni överek yüceltiyor ve Seni devamlı takdis ediyoruz; herkesin ibadetle meşgul olduğu nurlarla dolu bu dünyaya karşılık, kendisinde isyan edecekleri, karanlıktan bir dünya yaratmakta ne hikmet vardır?”* diye itiraz ettiler. [Hak Teâlâ] cevap olarak buyurdu ki: “İnnî e’lemu mâ lâ ta’lemûn.”² *Ben, sizin bilmediğinizi bilirim.* Ben, katran gibi olan bu kara denizden öyle bir inci çıkarırım ki o aydınlık denizde, böyle değerli bir inci bulunmaz ve o, insan incisidir.

[Ruhun dünyaya gelince o güzel dünyayı unutmamasına ve o güzelliklerden hiçbirini hatırlamamasına şaşırılmamalı]

Ruh, bu sevimsiz dünyaya gelince o güzel dünyayı unuttur ve o güzelliklerden hiçbirini hatırlamaz, buna şaşırılmamalı! [Çünkü] bu dünyada bu kadar yıl ömür sürdün, birkaç yıl içinde, senden yüz binlerce hâl sadır olmadı mı? Bir an uykuya dalarsın, o hâllerden biri bile aklında kalmaz. Eğer onlardan bazısını rüyada sana söyleseler, inkâr edersin; her ne kadar gerçek olsa da [sana] imkânsız görünür. Bir uykuyla, bu kadar yıllık işin gücün hatırandan çıkıyorsa, niye acayip olsun ki eğer o âlemde de senin böyle yüz binlerce ahvalin, zevklerin, dostların olur da gaflet uykusunda olduğun bu âlemde hepsi hatırandan çıkarsa ve onlardan hiçbirini hatırlamazsa ve eğer söylerler ve sana hatırlatırlarsa inkâr edersin, sana yalan gelir!

1 “Hani, Rabbin meleklere, ‘Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım’ demişti. Onlar, ‘Orada bozgunculuk yapacak, kan dökcek birini mi yaratacağın? Oysa biz sana hamdederek daima seni tespih ve takdis ediyoruz.’ demişler. Allah da, ‘Ben, sizin bilmediğinizi bilirim’ demişti.” (Bakara 2 /30) ayetinden iktibastır.

2 İnnî e’lemu mâ lâ ta’lemûn: *Ben sizin bilmediğinizi bilirim* (Bakara 2 /30).

در بیان آنکه چون حق تعالی از اعداد و اعداد و مساء و صباح و ممات و حیات و تلوینهای گوناگون که^۱ در عالم غیب این^۲ همه عیب^۳ است، دنیا را هست کرد، ملایکه اعتراض آغاز؛ کردند که به وجود اینچنین عالمی^۴ که همه به یگانگی تو مُقَرَّنَد و به طاعت مشغول بی عصیان^۵، به چه فایده دنیا را آفریدی که درو خلق فساد و خونریزی کنند که أَ تَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَ يَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَ نَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَ نُقَدِّسُ لَكَ. در مقابله این جهان پُرَنور که همه در طاعتند، جهانی آفریدن از ظلمت که درو عصیان کنند، چه حکمت باشد؟ به جواب فرمود که^۶ اِنِّي اَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ، آنچه من دانم شما ندانید. من از این دریای سیاه چون قیر گوهری پیدا کنم که در آن^۷ دریای مُنیر چنین گوهری خطیر نباشد و آن جوهر انسان است.

و در تقریر آنکه روح درین جهان ناخوش آن جهان خوش را فراموش کرد و هیچ از آن خوشی یاد نمی آورد، چه عجب است. نه درین جهان چندین سال عمر گذرانیدی و در چندین سال صد هزار احوالها از تو در وجود آمد، چون لمحہ ای در خواب می روی، ذرہ ای از آن احوالات در خاطرت نمی ماند و اگر از آنها در خواب با تو بگویند، مُنکر شوی و محالت نماید اگرچه واقع است. به وجود یک لحظه^۸ خواب کار و بار چندین ساله^۹ از خاطرت می رود، چه عجب است که^{۱۰} اگر در آن عالم نیز ترا صد هزار احوالها و ذوقها و دوستان بوده باشد و درین عالم که خواب غفلت است، همه از یادت برود و هیچ از^{۱۱} آنها در خاطرت نماند^{۱۲} و اگر بگویند و یادت دهند، منکر شوی و دروغت نماید.

۱ که C - AHBT
 ۲ این BT آن AHC
 ۳ عیب HBT غیب AC
 ۴ آغاز T - AHBC
 ۵ ایچنین عالمی ABT چنین عالمی H ایچنین عالم C
 ۶ بی عصیان ABCT بی عصیانی H
 ۷ که BCT که قَالَ AH
 ۸ آن AHBT این C
 ۹ بگویند AHBT بگریند C
 ۱۰ لحظه T - AHBC
 ۱۱ ساله ABCT سالیته H
 ۱۲ که T - AHBC
 ۱۳ از C - AHBT
 ۱۴ نماند AHBT نمی ماند C

O cennetinin ve yüksek derecenin yanında,
Mezbele gibi olan bir hücrede, bir odada,

Çünkü Allah'ın öyle bir mülkü vardır öyle,
Orada yüzlerce cennettir bir mahalle.

Ne sıcak vardır ne soğuk orada,
Ne aşağı vardır ne yukarı orada,

Ne zıt ne benzer, ne yakın ne uzak,
Ne yaş ne kuru, ne gam ne mutluluk [ne de firak].

Ölümsüz, yaşamla dolu bir dünya;
Namazsız ihsanlar vardır orada,

Hazineler, zahmetsiz akar her zaman;
Bir damladır o denizde akıl ve can.

Sebeup olmadan görürsün var olan her şeyi orada;
Elsiz ve ayaksızdır gitmek, almak ve tutmak [da].

Gözler, uyumaz, uyanıktır orada.
Aşklar, sevgisiz, nefretsizdir orada.

Nimetine uygun değildir damak, dudak da;
Ne gece vardır ne gündüz; aydınlıktır daima.

Küfrün ve dinin yeri yoktur orada;
Çünkü yerin, yeri yoktur yeri olmayan tarafta;

Ne hikmetten dolayı yarattı bu dünyayı Hak Teâlâ!
Öyle bir saltanat varken bununla meşgul oldu Hak Teâlâ!

Gayb âleminde ayıp olan her ne varsa,
Doldurdu yeri ve göğü onlarla.

Gamdan, mutluluktan, sıcaktan ve soğuktan,
Temizlemişti o âlemi [bu tür] ayıplardan,

Hepsini getirdi ve koydu bir süreliğine buraya.
O şekerin yerine bu zehri koyunca,

Gayb âleminde çirkin olan ayıpları,
Halkın gözünde süsledi, övünç vesilesi yaptı.

Gayb [âlemin]deki ruhu koydu balçığın içine,
Ayıpsız görmek istedi canı ve gönlü neticede.

Gayb [âlemin]deki ruhu çamurla boyadı,
Su gibi olan gönlü taş gibi yaptı.

حجره‌ای چی کاین بُوَد چون مَزبله
 چون خدا را بود ملکی آنچنان
 نی بُوَد سرما و نی گرما در آن^۱
 نی ضدّ و نی ندّ، نه نزدیک و نه دور
 یک جهانِ پُر حیاتِ^۲ بی مَمات
 گنجها بی رنجها دایم روان
 بی سبب بینی در آنجا هر چه هست
 چشمها بی خواب و بیداری در آن^۳
 نعمتش را نیست درخور کام و لب
 کفر و دین را آن طرف گنجای نیست
 از چه حکمت این جهان را ساخت حق
 هر چه اندر ملکِ غیب آن عیب بود
 عیبهایی را کز آن تنزیه کرد
 جمله را آورد اینجا دهر ساخت
 عیبهایی کآن بُوَد در غیب شَین
 روحِ غیبی را درونِ آب و گل
 جانِ غیبی را به گلِ هم‌رنگ کرد
 پیش آن رضوان و عالی مرحله
 کاندرو یک کوی باشد صد چنان
 نی بُوَد پستی و نی بالا در آن^۴
 نی تر و نی خشک نی غم نی سرور
 بی عدد در وی صِلاتِ^۵ بی صِلات
 قطره‌ای باشد در آن یمِ عقل و جان
 رفتن و بگرفتنِ بی پا و دست
 عشقها بی مهر و بیزاری در آن^۶
 روشنی در روشنی بی روز و شب
 ز آنکه جا را سوی بی جا جای نیست
 وز چنان ملکی بدین پرداخت حق
 کرد پُر در ارض و در چرخِ کبود
 از غم و شادی و از گرم و ز سرد
 چون به جایِ آن شکر این زهر ساخت
 کرد اندر چشمِ عامه فخر و زین
 کرد تا بی عیب دیدش جان و دل
 و آن دلِ چون آب را چون سنگ کرد

۱ در آن ABT درو HC

۲ در آن ABT درو HC

۳ جهانِ پُر حیاتِ AHBT جهانی پُر حیاتی C

۴ صِلاتِ AHBT صِلاتی C

۵ در آن ABT درو HC

۶ در آن ABT درو HC

Orada su idi, burada taş oldu;
Orada haberdar idi, burada ahmak oldu.

Acıyı onun damağında tatlı gösterdi;
Sandal ağacını da gözüne ud gibi [gösterdi].

[O,] sayısız zahmeti rahmet tanıdı;
Kader, ruhla böyle oyunlar oynadı.

Onu bu utanç dünyasına öyle bağladı, öyle bağladı,
Dünya, aşkından gayb âleminden nefret etmeye başladı.

Hayvan azığını seçti [bu] otlakta,
Unutkanlığından hatırdan çıktı macera.

Kadim Allah'tan gelen asıl azığı,
Ona irin gibi iğrenç görünmeye başladı.

Eleste yapmış olduğu anlaşma¹,
Unutuldu bu şarapla sarhoş olunca.

Eskiden beri birlikte oldukları canlardan,
Arkadaşlarından, dostlarından, ahbablarından,

Uzaklaştı; yabancılaştı, burada kaldı,
Bataklıkta her tarafa sürdü beden atını.

Bu bataklık, cennet göründü ona eşekliğinden;
Bu dünyayı daha iyi, daha güzel gördü o âlemden.

Şaşılmamalı, hatırlanmazsa o mutluluk,
Öyle bir sarhoşluk, zevk ve mahmurluk!

Nitekim bu dünyada yatıp uyduğunda,
Ne yaşlılık ne gençlik, asla gelmez hatırına.

Altmış yıllık işin gücün kısa sürede,
Çıkar hatırdan ve yâdından böyle.

Öyle ki onlardan bir iz bulamazsın kendinde
Hiçbir şekilde yerden de gökten de.

Niçin şaşırırsın buna; o yaptıklarını, çalışmalarını,
O arkadaşlarını, o sonsuz saltanatını,

Gurur ve kibir dolu toprak kürede,
Eğer tamamen unutursan böyle!

Onlardan hatırına gelmez bir zerre bile!
O rahmet denizinden bir damla bile!

1 Elest; ahd-i elest: Bkz. s.120, 1. dipnot.

بود آنجا آب اینجا سنگ شد	بود آنجا آگه اینجا دَنگ شد ^۱
تلخ را در کام او شیرین نمود	چوبِ چنل ^۲ را به چشمش همچو عود ^۳
زحمتِ بی حد را رحمت شناخت	اینچنین بازی قَدَر با روح باخت
آنچنان بستش درین ننگین سرای	تا شد از بی جا نَفور از عشقِ جای
قوتِ حیوان را گزید اندر چرا	رفتش از خاطر ز نسیان ماجرا
قوتِ اصلی را که بودش از قدیم	می نماید پیش او ناخوش چو ریم
آنچنان عهدی که کرد اندر الست	شد فراموشش چو زین می گشت مست
وز چنان جانها که بودند از قدیم	همدگر را مونس و یار و ندیم
دور و بیگانه شد و اینجا بماند	اسب ^۴ تن را در و حل هر سو براند ^۵
این و حل جنت نمودش از خری	این سری را دید بهتر ز آن سری
چه عجب گر رفت از یاد آن خوشی	آنچنان مستی و ذوق و بیهشی
نی درین عالم چو می خُسپی بخواب	هیچ در یادت نیاید شیخ و شاب
کاروبارِ شصت ساله در زمان	می رود از خاطر و یادت چنان
که از آن در خود نمی بینی نشان	هیچ گونه از زمین و آسمان
چه عجب داری ازین کآن ^۶ کاروبار	و آنچنان یاران و ملکِ پایدار
گر فراموش ^۷ شود کَلّی چنان	در جهانِ پُرغور و خاکداند
که از آن یادت نیاید ذرّه ای	وز چنان دریای رحمت قطره ای

۱ این مصراع، در C در حاشیه با نشانهٔ صح نوشته شده است.
 ۲ چنل AHBT صندل C
 ۳ این مصراع، در C در حاشیه با نشانهٔ صح نوشته شده است.
 ۴ اسب A اسب HBCT
 ۵ هر سو براند AHBT هر سوی راند C
 ۶ گونه از ABT گونه نه از HC
 ۷ کآن AHBT گون C
 ۸ فراموش AHBT فراموشش C

Buna niçin şaşırıyorsun böyle?

O unutkanlığını mukayese et şöyle:

Eğer bir kimse uyurken anlatsa sana,

Bu hikâyeler serap görünür sana.

Ona dersin ki, boş sözler; bunlar asla olmamıştır;

Olanlar bunlardır, aslı, esası önümde duranlardır.

Senin uyanıklığın, gayb [âlemin]e nispetle uykudur;

Eğer unutursan, bu ne ayıptır ne de kusurdur.

Aklı olanlar, seni mazur görürler bu konuda;

Çünkü gaffet uykusudur bu uyanıklık açıkça.

Uyanıklık, akıl ve konuşmalar da

Uyku gibidir; git, aksini ara.

Tanrı aslanı buyurdu ki: “en-Nâsu niyâmun”¹ İnsanlar uykudadır;

Gafil olan ölmedikçe nasıl uyanır?

Öyleyse kesin bil ki ölüm, uyanmaktır;

Bihuş olmak, kendinden geçmek, bizzat ayılmaktır.

Git, burada öl de emir olasın,

Sonsuza dek önderlerin en değerlisi olasın.

Bilgin, bilgeliğin kalmadığı zaman,

Benimle yoldaşlık edebilirsin o zaman.

Yolcular başsız ve ayaksız gitmektedir;

Çünkü bu yolda baş ve ayak bağıdır, engeldir.

Kopar bağları, eğer erkek aslansan,

Çık dışarıya kuru ve yaş sahradan!

Arslanların ormanı, yönü olmayan ana yurtttur;

Orada canına bağlı kişinin işi yoktur.

Bu benliğini top gibi oynamadan,

Nasıl tat alırsın bu konuşmadan?

Tanrı katında küfürdür, şirktir başına buyrukluğ, benlik;

Seni pislikten, çirkeften temizler kendinden geçmişlik.

Bu benlik kirdir, pisliktir; temizlikse Hakk'ın nuru;

Nur olursun eski pislikler, kirlere yundu mu.

1 *İnsanlar uykudadır; öldüğü zaman uyanırlar.* Sultan Veled'e göre Tanrı Aslanı dediği Ali b. Ebi Tâlib'in sözüdür. (II, 374) ve Hz. Ali'ye Zehru'l-âdâb'da ise Hz. Peygamber'e nispet edilmiştir. Hz. Ali'nin buna yakın başka bir sözü vardır: *Dünya uykudur (rüyadır), ahiretse uyanmak; biz, karmaşık rüyalar içindeyiz* (Furûzanfer, a.g.e., s. 81'den nakil).

در تعجب از چه می‌مانی درین
 گر کسی گوید ترا در وقتِ خواب
 گویش هیچست و این هرگز نبود
 هست بیداریت خواب از رویِ غیب
 عاقلان معذور دارندت درین
 عینِ بیداری و عقل و گفت و گو
 شیرِ حق فرمود اَلنَّاسُ نِیام
 پس یقین دان مرگ بیداری بُوَد
 رو بمیر اینجا که تا گردی امیر
 چون نماند دانش و آگاهی
 رهروان بی پا و سر در رفتند
 بند را بگسل اگر شیرِ نری
 سوی بی سو بیشه شیران بُوَد
 تا نبازی این خودی را همچو گوی
 با خودی نزد خدا کفرست و شرک
 این خودی چرک است و پاکی نورِ حق
 کن قیاسِ آن فراموشی برین
 این حکایتهاست بنماید سراب
 هر چه هست اینست پیشم تار و بود^۱
 گر فراموشت شود این نیست عیب
 زآنکه خوابِ غفلت است این^۲ هُش یقین
 همچو خواب آمد بر و عکسش بجو
 تا نمیرد کی شود بیدار خام
 بیهشی محض هشاری بُوَد
 تا ابد بر سروران باشی خطیر
 راست گردد با من این همراهیت
 زآنکه پا و سر درین راه است بند
 رو برون دشتِ خشکی و تری^۳
 نیست کارِ آنکه بندِ جان بُوَد
 کی رسد حظی ترا ز آن گفت و گوی^۴
 بی خودی پاکت کند ز احداث و چرک
 نور گردی چون رود چرکِ خَلَق^۵

۱ تار و بود AHBT در وجود C

۲ این CBT آن AH

۳ این بیت، در C بعد از دو بیت آمده است؛ بگسل AHBT بگشا C؛ شیر AHBT شیری C

۴ حظی ترا ز آن گفت و گوی ABCT با تو از آن گلزار بوی H؛ ولی در H بعد روی آن را خط کشیده و با نشانه صح مطابق متن اساس اصلاح شده است.

۵ این بیت، در AC نیست.

Senin Allah'la arandaki perde, senin varlığındır;
Bu perdenin yırtılması, senin sarhoş olmandadır.

Ey oğul, perdeleri aşk yakar;
Âşık olunca, açılır sana kapılar;

Kapı nedir ki, evi sahra yapar,
Varlık dağını kökünden söker atar.

Eğer aşk atına binersen hemen,
Geçersin küfürden, dinden, zühtten, fisktan, her şeyden.

Uçarsın kolsuz kanatsız nam, şan ve san olmadan,
Mekânsızlık âlemine doğru gidersin arayıp sormadan.

Arayıp sormak, aşkın işidir, senin değil;
Çünkü zinde aşkın budur âdeti, [bil].

Öyle ki seni sensiz arşın üstüne çıkarır,
Yokluktan, yeryüzünün utancından kurtarır.

Aşk gelince, git, otur rahatça;
Çünkü o, senin için boğuşur düşmanlarla.

Yılan gibi olan, düşman olan bu nefsin,
Ezelden beri kanına susamıştır senin.

Tanrı aşkı olmadan savaşırsan onunla,
O fesattan kurtulamazsın asla.

Çünkü yoktur aşk gibi bir mürşit, bir hoca;
Ne mutlu ona ki düşer aşk tuzağına.

Bunu bırak, varlık hikmeti anlat da
Bulsun yolunu her yol arayan da.

Varlığın sırrı şudur: O bir Allah,
Herkesten gizliydi ey padişah!¹

İstedi ki kendini buldura bize,
Görmeyen, kör gözleri görür ede.

Gizliydi dünyadan bir hazine gibi;
Ortaya çıkardı kendini bir güneş gibi.

Çünkü mevcut olmayana mümkün değildi,
Görsün varlığı yaratan [Hakk']ın eserini.

1 Bu ve sonraki beyitlerde "Küntü kenzen..." *Gizli bir hazine idim...* hadis-i kudsiye işaret vardır. Bkz. s. 122, 4. dipnot.

آفتِ این پرده از مستیِ تست	پردهٔ تو از خدا هستیِ تست
چون شوی عاشقِ گشاید بر تو در	عشق سوزد پرده‌ها را ای پسر
کوهِ هستی را ز بُن هم بر کند ^۱	در چه باشد خانه را صحرا کند
بگذری از کفر و دین و زهد و فسق	گر شوی ناگه سوارِ اسب ^۲ عشق
سویِ بی‌سویی رویِ بی‌جست و جو	بر پری بی‌پر ز نام و رنگ و بو
ز آنکه عشقِ زنده را اینست خو	جست و جو از عشق باشد نی ز تو
وارهاند از فنا و ننگِ فرش	که ترا بی‌تو برد بر بامِ عرش
کاو کشد از دشمنانِ بهر تو کین	چونکه عشق آید برو فارغ نشین
هست تشنه از ازل در خونِ تو	اینچنین نفسی که مارست و عدو
هیچ نتوانی رهیدن ز آن فساد	گر کنی بی‌عشقِ حق با او جهاد
ای خنک آنکو فتد در بندِ عشق	ز آنکه نبود مرشدی مانندِ عشق
تا بیابد راه را هر راه‌جو	زین گذر کن حکمتِ هستی بگو
بود پنهان از همه ای کدخدا	سرِّ هستی هست این کآن یک خدا
چشم‌های کور را بینا کند	خواست تا خود را به ما پیدا کند
کرد خود را همچو خورشیدی عیان	همچو گنجی بود پنهان از جهان
که ببیند صنُعِ خلاقِ وجود	ز آنکه نا ^۳ موجود را امکان نبود

۱ ز بُن هم بر کند AHT ز بیخ و بُن کند BC

۲ اسب A اسب HBCT

۳ نا AHBC تا T

Sonra kendi kudretiyle yoklukları var etti,
Daha sonra onlarda dereler tepeler vücuda getirdi.

Lacivert tavan gibi gökyüzünde
Aydan, güneşten resim yaptı, çeşit çeşit yüzlerce.

Gökyüzünü direksiz ayağa kaldırdı;
Yersiz manayı yerli yerinde yaptı.

Üzerine sayısız yıldızlarla resmetti,
Sonra da onları her bir burçta görevlendirdi.

Her birine bir çeşit vazife verdi;
Gecede, gündüzde kimi kutluluk, kimi uğursuzluk içindi.

Bu yeryüzünü bir döşek gibi döşedi;
Ondan sınırsız, pek çok eser vücuda getirdi.

Çeşit çeşit madenler toprağın içinden
Ortaya çıkardı altından ve gümüşten.

Dağları kazık gibi her tarafta, her yere
Çaktı yeryüzünde, her biri sağlam olsun diye.¹

Kazıklarla sağlam olsun bu yer de,
Kıyamete kadar kalsın böyle diye.

Vücuda getirdi uçsuz bucaksız denizler,
Mücevherlerle, değerli incilerle dolu inciler.

Yılanlar, balıklar, kuşlar ve başka canlılar,
Hadsiz hesapsız [yaratıklar] her tarafta dolaşmaktalar.

Denizdeki yaratıkların haddi hesabı yoktur;
Yaradılanlara çok azı belli olmuştur.

Dünya halkının gezip dolaşması için de
Vücuda getirdi güllük, gülistanlık, çayır, çimenlik, bağ, bahçe,

Sayırsız otlaklar, bahçeler, bağlar,
Berrak pınarlar, akarsular, çaylar,

Ay gibi güzel yüzlü sevgililer,
Her biri baldan ve şekerden daha tatlı [idiler],

Yüz binlerce başka halk var etti
Zamanede kimi muti, kimi asi,

1 Bu beyitte, "Biz, yeryüzünü bir döşek, dağları da birer kazık yapmadık mı?" (Nebe' 78/6-7) ayetine işaret vardır.

وآنگهان در وی بلند و پست کرد
 از مه و خورشید صد گون نقش کرد
 معنی بی جای را با جای کرد
 وآنکه آنها را به هر بُرجی گماشت
 بهر سعد و نحس در لیل و نهار
 کرد از وی صنعا بی حد پدید^۱
 کرد پیدا از زر و نقره عیان
 بر زمین زد تا شود هر یک مُمد^۲
 تا قیامت دایما ماند چنین
 پُر ز گوهرها و دُرّ شاهوار
 بی حد و عدّه هر طرف گشته روان
 اندکی شد بر خلاق آشکار
 کرد پیدا باغ و راغ و گلستان
 چشمه‌های صاف و جوه‌های روان
 هر یکی شیرین‌تر از شهد و شکر^۳
 در زمانه از مُرید و از مَرید

پس عدمها را به قدرت هست کرد
 بر سمای همچو سقفِ لاژورد^۱
 آسمان را بی ستن برپای کرد
 بی عدد استارها بر وی نگاشت
 هر یکی را داد نوعی کاروبار
 وین زمین را چون بساطی گسترد
 گونه گون کانه‌ها ز سرّ خاکدان
 کوهها را هر طرف همچون وَتَد^۲
 تا قوی گردد ز اوتاد این زمین
 ساخت دریا‌های بی حدّ و کنار
 مار و ماهی و طُیور و غیرِ آن
 خلقِ دریاها نیاید در شمار
 هم برای نزهتِ خلقِ جهان
 مَرچها و روضه‌های بی کران
 شاهدانِ خوب‌رویِ چون قمر
 صد هزاران خلقِ دیگر آفرید

۱ لاژورد AHBT لاجورد C

۲ این بیت و هشت بیت پس از آن، در H در حاشیه به خطی دیگر نوشته شده‌است.

۳ وَتَد CT وید AHB

۴ این مصراع، در H چنین آمده‌است: از بزرگ و از میانه و خرد زد؛ مُمد CT مُمد AB

۵ بی حد و عدّ AHBT بی حد و حد C

۶ این بیت، در H در حاشیه نوشته شده‌است و بسبب بریدگی تنها آخرین کلمه آن برجای مانده‌است.

Güzel, çirkin, cahil ve âlim [varlıklar],
Sayısız hayvanlar, uçan kuşlar,

Ta ki O'nun sanatına vakıf olsunlar,
O hazrete sadakatle yüz tutsunlar,

Onun işine baksınlar, hayran olsunlar,
Hepsi O'nun emrine uygun yaşasınlar,

O'nu zikretsınler canıgönülden,
Bu balçık beden içinde [iken].

Göklerde ve yerdeki bütün zerreler,
O'nu dilsiz olarak açıkça tespîh etsınler.

Âlemdeki bütün halk da O'na kulluk etsın,
İyi ve kötü, hiçkimse hayat memat demesın.

Eğer olmasaydı bu toprak dünya,
Kulların kulluğu nasıl çıkardı ortaya?

Bu yüzden yarattı dünyayı sonra da
Gösterdi yüzünü perdeden, çıktı meydana.

Sonunda gökteki melekler hayran oldular,
Bu işe hayret ettiler, çok şaşırđılar.

Çünkü engel oluyorlardı başından beri,
Ne zaman ki Allah, sonsuzluk âleminde onlara demişti:

Şöyle bir halk yaratmak istiyorum, ta ki,
Onlar da bilsınler benim bildiğimi.

Hepsi de dediler: “Ya Rabbi! Bunu yapma,
Bize böyle bir telkinde bulunma!”

Topraktan böyle bir halk yarattığında,
Bu iç içe girmiş, dolambaçlı dünyada

Kuşkusuz onlar isyan ederler kesinlikle;
Kötülüklerinden nankörlük ederler nimetine.

Her biri fitne fesat çıkarır korkusuzca,
Her yerde, her beldede haddinden fazla.

Bozgunculuk yapar, kan dökerler bu tür yaratıklar,
Ücretini vermeden birbirlerinin elbisesini çalarlar.

Biz, canıgönülden sana kulluk eden kullarız,
Mübarek varlıklar gibi, suç işlemeyiz, günahsızız.

خوب و زشت و جاهل و عالم^۱ در آن
 تا همه واقف شوند از صنع او
 خیره و حیران کار او شوند
 ذاکرش کردند از جان و ز دل
 ذره‌های آسمانها و زمین
 هم کنندش خلقِ عالم بندگی
 گر نبود این جهان خاکدان
 پس جهان را هست کرد و آنکه او
 تا ملایک بر سما حیران شدند
 ز آنکه مانع می شدند از ابتدا
 کاینچنین خلقی بخواهم آفرید
 جملگان گفتند یا رب این مکن
 خلقِ خاکی را که خواهی ساخت تو
 بی گمان ایشان یقین عصیان کنند
 آید از هر یک ز بی باکی فساد
 فسق و خونریزی کنند این نوع خلق
 ما ترا هستیم از جان بندگان
 بی شمر^۲ حیوان و مرغان پران
 سوی آن حضرت نهند از صدق رو
 جملگان بر وفق امر او روند
 در درون قلب این آب و گل
 بی زبان گویند تسبیحش مُبین
 نیک و بد در زندگی و مردگی^۳
 کی نمودی بندگی بندگان
 گشت پیدا و نمود از پرده رو
 وز چنین کردار سرگردان شدند
 چون خداشان گفت بر چرخ بقا
 تا بدانند این که در علمم فرید
 هیچ ما را اینچنین تلقین مکن
 در جهان پیچ پیچ توبتو
 نعمت را از بدی کفران کنند
 بی عدد در هر بقاع و هر بلاد
 بی عوض از یکدگر دزدند دَلق
 بی گناه و جرم چون فرخندگان

---

۱ عالم ABCT دانا H

۲ بی شمر AHBT بی عدد C

۳ زندگی و مردگی T مردگی و زندگی AHBC

Biz kullar, hayatta olduğumuz sürece daima,
Atsız, binitsiz koşturur dururuz kullukta.

Onlar gibi isyan etmeyiz;
Hiçbir şekilde buyruğuna karşı gelmeyiz.

Cömert kulların varken bizim gibi,
Sonsuz adaletine uygun düşer mi?

Vücuda getiresin öyle bir halkı,
Görmesinler bu ikram ve ihsanı!

Bilmezler bu nimetlere şükretmeyi, hamdetmeyi;
İnkâr ettikleri için de tutmazlar emirlerini.

Niçin işimi eleştiriyor, kınıyorsunuz diye
Cevap verdi onlara Hak Teâlâ, iyilikle.

Dedi: “Ben, bilirim olacak işleri,
Önce söylemeyin bilmediğiniz şeyi!”¹

Benim kesin bildiğimi bilmezsiniz siz,
Aman ha, sabredin, ağzınızı kapatın siz.

Benim ilmim sonsuzdur; sizinki ise,
Azdır, Süha yıldızı gibi gökyüzün[dekiler]e nispetle.

Gökyüzünde yüzbinlerce yıldız var Süha gibi;
Benim ilmimin yanında sizinki nedir ki?

Sonunda bu toprak dünyadan çıkarırım ben,
Öyle kimseler ki dinde daha üstün olurlar sizden.

Onlarda öyle bir nur vardır ki inciler saçar,
Güzellikte ne eşleri ne de benzerleri var.

Sözleri, sizin sözlerinizden daha iyidir;
Hâlleri, sizin hâllerinizden daha üstündür, daha ulvîdir.

Bir anda Âdem’i topraktan yarattı,
Şeklini, baştan aşağı elsiz [ayaksız] tamamladı.

Balçıkla onun şeklini yaptıktan sonra,
Ona ruh ve gönül üflledi, kaldırdı ayağa.

1 Beyit, “gofî” kelimesi hariç Arapçadır ve ilk mısraında, “Hani, Rabbin meleklerle, ‘Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım’ demişti. Onlar, ‘Orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birini mi yaratacaksın? Oysa biz sana hamdederek daima seni tesbih ve takdis ediyoruz.’ demişler. Allah da, ‘Ben sizin bilmediğinizi bilirim’ demişti.” (Bakara 2/30) ayetine işaret vardır.

دایما ما بندگان تا زنده‌ایم
 بی‌فوس در بندگی تازنده‌ایم
 همچو ایشان قابلِ عصیان نییم
 هیچ‌گونه سرکش از فرمان نییم
 با وجودِ جودِ چون ما بندگان
 کی روا باشد ز عدلِ بی‌کران
 کآنچنان خلقی بیاری در وجود
 که بوند اعمی ازین احسان و جود
 شکرِ این نعمت ندانند و سپاس
 هم ندارند امر را از کفر پاس
 داد ایشان را جواب از لطف، حق
 کز چه بر کارم همی‌گیرید^۱ دق
 گفت اِنِّی اَعْلَمُ اَمْرًا یَکُونُ^۲
 می‌ندانید آنچه من دانم یقین
 علم من بی‌حد بود و آنچه شما
 صد هزاران چون سُها دارد سما
 عاقبت زین خاکدان آرم برون
 که بود نوری در ایشان دُرفشان^۳
 قالشان از قالتان بهتر بود
 حالشان از حالتان برتر شود^۴
 در دم آدم را ز خاکش هست کرد
 قالبش را پا و سر بی‌دست کرد^۵
 زآب و گل چون صورتِ او را بساخت
 جان و دل در وی دمید و برفراخت

۱ همی‌گیرید HCT همی‌گیرند AB

۲ اَمْرًا یَکُونُ ABCCT یا مکترون H

۳ قَبْلُ مَا ABCCT ز آنچه ما H

۴ بندید BT گیرید AHC

۵ دُرفشان AHBT پس نهان C

۶ این مصراع در C چنین آمده‌است: بیشتر ز انوار این هفت آسمان

۷ برتر شود AHT برتر بود B بهتر بود C

۸ این بیت، در CT نیست؛ به جای آن این بیت آمده‌است: مصراع دوم در C: آفرید ز خاک داد او را وجود

در زمان خلّاق آدم را ز جود کرد از خاکش کش و زیبا وجود

Boyunu posunu süsledi güzelce, sağlamca;¹
Uyumuştı, uyandı; isteyince kalktı ayağa.

Kendi ilmini onda sakladı, ona bağışladı;
O yüzde ve yanakta Hakk'ın nuru parladı.

Hem halifesi yaptı onu yerde ve gökte,
Hem de bütün isimlerini öğretti kendisine.²

Sonra meleklerle nida geldi ki: "Acele edin,
Hepiniz onun önünde secde edin!"³

O an secdeye vardılar meleklerin hepsi;
Başkaldırdı İblis, çünkü şüpheyle dolu idi.⁴

Hak Teâlâ öfkeyle sordu ona:
"Sen, niçin başkaldırdın yoldan çıkıp da?"⁵

Dedi: "Ya Rabbi! Ben senden başkasına secde
Etmek istemem; o yüzden karşı geldim emrine!

Ben ateştenim, o çamurdan; bu nasıl olur reva?
Arı, duru olan kim secde eder bulanık olana?

Ben, ondan daha üstünüm sıfat ve zat itibariyle;
Nasıl tercih eder bir kimse sirkeyi şekerle?"

Hak Teâlâ, derhal kovdu onu huzurundan;
Çünkü o köpek, emre başkaldırdı gururundan.⁶

Lanet etti ona, huzurundan uzaklaştırdı;
O kâfiri kahretti Hakk'ın kahrını.

Hakk'ın huzurundan kovulduğunu anlayınca,
Çok geçmeden başladı Tanrı'yla münakaşaya.

-
- 1 Bu mısradaki, "Biz, gerçekten insanı en güzel bir biçimde yarattık." (Tin 95 /4) ayetine işaret vardır.
  - 2 Bu ve önceki beyitlerde geçen konularda Bakara suresi 31-33. ayetlerine işaret vardır: "Allah, Âdem'e bütün varlıkların isimlerini öğretti. Sonra onları meleklerle göstererek, 'Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi bana bunların isimlerini bildirin' dedi. Melekler, 'Seni bütün eksikliklerden uzak tutarız. Senin bize öğrettiklerinden başka bizim hiçbir bilgimiz yoktur. Şüphesiz her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin' dediler. Allah, şöyle dedi: 'Ey Âdem! Onlara bunların isimlerini söyle.' Âdem, meleklerle onların isimlerini bildirince Allah, 'Size, göklerin ve yerin gaybını şüphesiz ki ben bilirim, yine açığa vurduklarınızı da, gizli tuttuklarınızı da ben bilirim demedim mi?' dedi." (Bakara 2/31-33).
  - 3 Bu beyitte, "Rabbin meleklerle: 'Ben, balçıktan, işlenebilen kara topraktan bir insan yaratacağım. Onu yapıp ruhumdan üflediğimde ona secdeye kapanın' demişti." (Hicr 15/28-29) ayetlerine işaret vardır. Benzer ayet için bkz. Sâd 38/71.
  - 4 Bu beyitte, "Hani meleklerle, 'Âdem için saygı ile eğilin' demiştik de İblis hariç bütün melekler hemen saygı ile eğilmişler, İblis (bundan) kaçınmış, büyüklük taslamış ve kâfirlerden olmuştu." (Bakara 2/34) ayetine işaret vardır. Benzer ayet için bkz. Hicr 15 /30-31.
  - 5 Bu ve sonraki beyitlerde, "Allah, 'Ey İblis! Saygı ile eğilenlerle beraber olmamandaki maksadın ne?' dedi. İblis dedi ki: 'Ben, kuru bir çamurdan, şekillenmiş balçıktan yarattığın insan için saygı ile eğilemem.'" (Hicr 15 /32-33) ayetlerine işaret vardır. Benzer ayet için bkz. Sâd 38 /75-76.
  - 6 Bu ve sonraki beyitler, "Allah, 'Öyleyse çık oradan, çünkü sen kovuldun. Şüphesiz hesap gününe kadar lanet senin üzerindedir' dedi." (Hicr 15/34-35) ayetlerine işaret vardır.

قامتِ عالیش را آراست راست
 خفته بُدبیدار شد چون خواست خاست
 علمِ خود را کرد مدفون اندرو
 تافت نورِ حق از آن رخسار و رو
 هم خلیفه‌ش ساخت در ارض و سما
 هم به وی آموخت کلّ اسماش را
 پس ملایک را ندا آمد که زود
 پیش او آید جمله در سُجود
 آمدند اندر سُجود آن دم ملک
 سرکشید ابلیس چون پُر بُد ز شک
 حق تعالی با غضب کردش سؤال
 که چرا تو سرکشیدی از ضلال
 گفت من غیرِ ترا یا رب سجود
 می‌نخواهم کرد از آن کردم جُحود
 من ز نارم او ز طین این کی رواست
 کی کند سجده به دُرد آنکو صفاست^۱
 من ازو عالی‌ترم در وصف و ذات
 کی گزیند سرکه را کس بر نبات
 پس خدا درحال راند او را ز در
 چون کشید آن سگ ز کبر از امر سَر
 لعنتش کرد^۲ و ز درگه دور کرد
 قهرِ حق آن گبر^۳ را مقهور کرد
 چون یقینش گشت کز حق شد جدا
 پس درآمد در جَدل او با خدا

---

۱ کی C که AHBT

۲ به دُرد آنکو صفاست AHC به سفل آن کز علامت B به سفل آن کو علامت T

۳ کرد ABCT خواند H

۴ گبر AHBC کبر T

Hak Teâlâ'ya dedi: "Mademki onun için böyle
Kovdun beni gökyüzünden yeryüzüne;¹

Ben de onun çocuklarından alırım intikamımı,
Mahrumiyet kılıcıyla öldürürüm tamamını.

Eşkiya olur hepsini yoldan çıkarırım,
Kadın, erkek hepsinin kanına susarım.

Kuluna mühlet ver, ey haşrin padişahı,
Kıyamete kadar keseyim ben yollarını.

Bana hiciv saltanatını, yalancı tahtını, makamını bağışla da,
Atayım onları tepetaklak yalancılar kuyusuna.

Hepsini kârsız, sermayesiz bırakayım,
Cehennemden onlara taç ve ziyet yapayım.

Erkeği, kadını cehenneme odun yapayım;
Her an onlardan intikamımı alayım.

Onun nesline bunun gibi yüzlerce [kötülük] yapayım,
Mademki o makamdan, o yücelikten aşağılandım!

Fakat özel kullarınla asla
Cesaret edemem kavga çıkarmaya.

Bilakis kaçırım onlardan,
Kavga anında kurdun kaçtığı gibi aslandan.

Hak dedi ki: "Git, uzun mühlet verdim sana;
Güzelce gez dolaş istediğin yerde, mekânda.

Kullarımdan kim kapılırsa senin büyüne,
Seninle yanar cehennemde kıyamette."

Sonra melekler gördüler ki, Hak Teâlâ,
Öyle acayip bir yaratığa, meydanda,²

Bir avuç toprağa şekil verdi, baht verdi,
Sonra padişahlık, saltanat ve taht verdi;

Onu secde edilen kıldı, ona can saltanatını bağışladı,
Sonunda padişah oldu, yerin ve göğün padişahı,

O melek [o iblis] ki meleklerin önderiydi,
Büyük olduğu için mekânı göklerde,

1 Bu ve sonraki beyitlerde, "İblis, 'Ey Rabbim! Öyle ise bana insanların diriltilecekleri güne kadar mühlet ver' dedi. Allah, şöyle dedi: 'Sen o bilinen vakte (kıyamet gününe) kadar mühlet verilenlerdensin.' İblis, 'Senin şerefine andolsun ki, içlerinden ihlâslı kulların hariç, elbette onların hepsini azdıracığım' dedi." (Sâd 38/79-83) ayetlerine işaret vardır.

2 Bu ve sonraki beyitler, "Allah, 'İşte bu bana ulaştıran dosdoğru yoldur. Azgınlardan sana uyanlar dışında, kullarım üzerinde senin hiçbir hâkimiyetin yoktur' dedi. Şüphesiz cehennem, onların hepsinin buluşacağı yerdir." (Hicr 15/41-43) ayetlerine işaret vardır.

گفت با حق چون ز بهر او چنین
 من ز فرزندانش کین خود کشم
 جمله را گمره کنم رهزن شوم
 مهلتی ده بنده را ای شاه حشر
 مُلکِ هزلم بخش و تخت و جاهِ فشر
 جمله را بی سود و سرمایه کنم
 مرد و زن را هیزم دوزخ کنم
 این و صد چندین کنم با نسل او
 لیک از خاصان تو هرگز مرا
 بلکه خود باشم از ایشان بر گریز
 گفت حق رو دادمت مهل دراز
 هر که افسونت پذیرد از عباد
 پس ملایک چون بدیدند از خدا
 مشتِ خاکی را کشید و بخت داد
 کرد مسجود و بدادش مُلکِ جان
 و آن ملک کاو سرورِ املاک بود

رانندیم از آسمان اندر زمین
 جمله را با تیغِ محرومی کشم
 تشنه اندر خونِ مرد و زن شوم
 که زخم من راهشان تا گاهِ نشر
 کافکنم شان سرنگون در چاهِ فشر
 از سقرشان تاج و پیرایه کنم^۲
 کینِ خود را دم بدم زیشان کنم
 چون شدم اَسفل از آن جاه و علو
 زهره نبود کین کشیدن از مرا
 همچو گرگ از شیر در وقتِ ستیز
 هر طرف که میل داری خوش بتاز
 با تو سوزد در جحیم اندر معاد
 آنچنان صنَعِ عَجَب را بر ملا
 و آنگهی شاهی و مُلک و تخت داد
 تا که شد شاهِ زمین و آسمان
 از بزرگی مسکنش افلاک بود

---

۱ گاه AHBT روز C

۲ این بیت و سه بیت بعد از آن، در H در حاشیه نوشته شده است.

Âdem hakkında küfrü ve şüphesi kesinleşince,
[Hak Teâlâ] kovdu onu gökyüzünden yeryüzüne.

Değersiz bir avuç toprağı yüceltti, yukarı çıkardı,
Yakınlık¹ denizinden üzerine inciler saçtı.

Meleklerle de malum oldu [Allah'ın] kudreti,
Daha da arttı her birinin hayranlığı, ibreti.

Onlara gizli olan, malum oldu, göründü;
Sonunda her biri onu perdesiz gördü.

Böylece Allah Teâlâ, bu yaratışıyla iki dünyada
Aşikâr oldu; [çünkü] gizliydi iki cihanda da.

Bu konuda yüz binlerce başka hikmeti var
Hak Teâlâ'nın, söyleyecek olsam, ey yar,

Bu, bitmez asla kıyamete kadar,
Bu kadarını kabul et, işte o kadar.

Bırakayım, döneyim bu beyandan, bu sözden:
Niçin geldiler ruhlar gayb âleminden.

O ruhların neydi gönderilme hikmeti [buraya]?
Niçin indiler yukarıdan aşağıya?

Söyleyeyim, eğer dinlersen, varsa anlayacak kabiliyetin,
Artsın bu beyanla senin de doğruluğun, sadakatın.

Emir geldi: Ey ruhlar! "ihbitû"² inin,
Bu köşklerden, bu saraylardan [inin]!

Bir müddet dünyada kalın, ev yapın,
Kuşlar gibi orada yuva yapın.

Böyle bir saraydan gidin o zindana,
Böyle bir dergâhtan gidin o samanlığa.

Orada bir müddet ibadetle meşgul olunca,
Uğursuz nefsin kökünü kazıdıktan sonra,

Yepyeni kol kanat bulun, kanatlarının orada,
Uçarak bize doğru gelin, kanat çırpın sonunda.

Orada ruhlar taneler idiler,
Evin içindeki buğday gibiydiler.

Buraya geldiler ki her biri yüzlerce olsunlar;
Yüzlerce ne ki? Bilakis hadsiz hesapsız olsunlar.

1 Yakınlık olarak çevrilen kelime kurbet; mekân ve mevkiye yakınlık; ibadet, taat ve güzel işler, güzel ameller gibi Allah'a yaklaşımın şey anamlarına gelmektedir.

2 İhbitû: *İnin*. Bkz. s. 120, 3. dipnot, s. 246, 2. dipnot, s. 278, 1.dipnot.

راند او را از یقین در کفر و شک
 مِشْتِ خَاكِ پَسْتِ را بالا نشانَد
 بر مَلْکِ هم گشت ظاهر قدرتش
 آنکه پنهان بود ایشان شد پدید
 پس خدا زین آفرینش بر دو کون
 صد هزاران حکمتِ دیگر درین
 تا قیامت خود نگرَد آن^۱ تمام
 باز واگردم^۲ ازین گفت و بیان
 حکمتِ ارسالی آن جانها چه بود
 گویم ار اِصْغَا کُنِی از فهم و حِذْق
 امر آمد کَاهِبُطُوا ای؛ جانها
 مدّتی در خاکدان خانه کنید
 از چنین قصری بدان زندان روید
 چونکه آنجا مدّتی طاعت کنید
 پَرّ و بِالّ نو بگیریَد اندر آن
 جانها بودند آنجا دانه‌ها
 آمدند اینجا که هر یک صد شوند

بهر آدم بر زمینش از فلک^۱
 وز یمِ قریب برو دُرْها فشانَد
 هر یکی را شد فزون تر عبرتش
 تا که هر یک بی حجاب آن را بدید
 گشت پیدا بود پنهان در دو کون
 هست حق را گر بگویم ای قرین
 این قدر را شو پذیرا والسّلام
 کز چه جانها آمدند از لامکان
 وز چه از بالا شدند اندر فرود
 تا فزاید زین بیان اندر تو صدق
 زینچنین ایوان و زین کاشانها
 همچو مرغان آن طرف لانه کنید
 وز چنین درگه در آن کهدان شوید
 بیخِ نفسِ شوم را از بُن کنید
 سوی ما آید در آخر پَران
 همچو گندم در درونِ خانه‌ها
 صد چه بلکه بی حد و بی عد شوند

۱ این بیت در C در حاشیه با نشانهٔ صح نوشته شده‌است.

۲ خود نگرَد آن AHB T آن خود نگرَد C

۳ وا گردم ABCT وا گردیم H

۴ کَاهِبُطُوا ای AHT اِهْبُطُوا کای B اِهْبُطُوا ای C

[22. Yirmi İkinci Makale]

[Bu makalede iki konu anlatılacaktır:]

["En-nâsu me'âdinun ke-me'âdini'z-zehebi ve'l-fiddati." hadisinin anlamı]

"En-nâsu me'âdinun ke-me'âdini'z-zehebi ve'l-fiddati."¹ *İnsanlar, altın ve gümüş madenleri gibi madenlerdir* hadisinin anlamı hakkındadır. Halkın ruhları, demir, bakır, gümüş ve altın madenleri gibi farklıdır; her ruh, hangi madenden gelmişse, bu âlemde kendi cinsine ülfet eder, onunla kaynaşır. "lev enfakte mâ fi'l-'arzı cemî'an mâ ellefte beyne kulûbihim ve lâkinn'allâhe ellefe beynehum."² *Şayet yeryüzündeki şeyleri tümüyle harcasaydın, sen onların kalplerini kaynaştıramazdın, fakat Allah onları kaynaştırdı.* Dünya mallarıyla iki ruhun arasına ülfet verilemez, iki ruh birbiriyle kaynaştırılmaz. Ülfet yani dostluk, Hak Teâlâ'nın ezelde onların arasına atmış olduğu şeydir ve [aralarında oluşan] o ülfet, o dostluk, onları bir madenden yaratmış olmasındandır. Şu halde dünyadaki dostluk öbür âlemdeki birlikteliğe delildir.

[Ruhlara, "Elestu bi-rabbikum?" hitabı gelince "Kâlû belâ" diye cevap verdiler. "Belâlar" yani evet sözleri lafız bakımından bir görünse de gerçekte bir değildi]

[Hak Teâlâ tarafından], ruhlara "Elestu bi-rabbikum?" "Ben, sizin Rabbiniz değil miyim?" diye hitap gelince, onlar, "Kâlû belâ" "Evet dediler."³ Her ne kadar "Belâlar/Evetler" lafız bakımından bir görünse de gerçekte bir değillerdi; bazısı doğru idi bazısı yalan. Hak Teâlâ, hepsinin bir görünmesini uygun görmedi; yalanı gerçekten, kalbi nakitten, sahte parayı gerçek paradan ayır[mak iste]di. Bu yüzden "İhbitû"⁴ *inin*, ey "belâ" *evet* davasında bulunan ruhlar *inin*, can ve gönül âleminde su ve toprak [beden] âlemine gidin de nakit kalpten, gerçek para, sahte paradan; muhakkik mukallitten, gerçekleyen taklitçiden ayrılınsın.

1 İnsanlar, altın ve gümüş madenleri gibi madenlerdir (Hadis: Aclûni, a.g.e., II, 374; Furûzanfer, a.g.e., s. 61-62'den nakil).

2 "Eğer seni aldatmak isterlerse bilmiş ol ki Allah sana yeter. O, seni bizzat kendi yardımıyla ve müminlerle destekleyen ve onların kalplerini kaynaştırandır. Şayet yeryüzündeki şeyleri tümüyle harcasaydın, sen onların kalplerini kaynaştıramazdın, fakat Allah onları kaynaştırdı. Şüphesiz O, mutlak güç, hüküm ve hikmet sahibidir." (Enfâl 8/62-63) ayetinden iktibas.

3 "Hani Rabbin (ezelde) Âdemoğullarının sulplerinden zürriyetlerini almış, onları kendilerine karşı şahit tutarak, 'Ben sizin Rabbiniz değil miyim?' demişti. Onlar da, 'Evet, şahit olduk (ki Rabbimizsin)' demişlerdi. Böyle yapmamız kıyamet günü, 'Biz bundan habersizdik' dememeniz içindir." (A'râf 7/172). Bkz. s. 120, 1. dipnot.

4 "Tarafımdan size bir yol gösterici (peygamber) gelir de kim ona uyarsa, onlar için herhangi bir korku yoktur, onlar üzülmeyeceklerdir" dedik. (Bakara 2/38) ayetinden iktibas ve ilgili olaya işaret vardır. Bkz. s. 120, 3. dipnot, s. 246, 2. dipnot, s. 278, 1. dipnot.

در معنی این حدیث که **النَّاسُ مَعَادِنٌ كَمَعَادِنِ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ**. ارواحِ خَلْقَانِ بِرِ مِثَالِ
 معدنهای آهن و مس و نقره و زر^۱ متفاوت است تا هر روحی از کدام معدن آمده‌است؛ در
 این عالم به جنس خود الفت گیرد که **لَوْ أَنْفَقْتَ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مَا أَلْفَتْ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ**
وَلَكِنَّ اللَّهَ أَلْفَ بَيْنَهُمْ؛ و به مالهای عالم میانِ دو روح^۲ الفت نتوان انداختن. الفت آنست که
 حق تعالی از قدم میانِ ایشان انداخته‌است و آن الفت از آنست که ایشان را از یک معدن
 آفریده‌است. پس دوستی این سری دلیل است بر اتحاد آن سری.

و در بیانِ آنکه چون به روحها خطاب آمد که **أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ؟ قَالُوا بَلَى**. اگرچه
 بلی‌ها از روی لفظ یکسان نمود، اما در حقیقت یکسان نبود، بعضی راست بود و
 بعضی دروغ. حق تعالی روا ندید که همه یکسان نمایند، دروغ را از راست و قلب را
 از نقد^۳ پیدا کرد. پس فرمود که **إِهْبِطُوا**، ای روحها که دعوی بلی کردید از عالم جان
 و دل به عالم آب و گل نقل کنید تا نقد از قلب و مُحَقِّق از مُقَلِّد پیدا و ممتاز؛ گردد.

۱ آهن و مس و نقره و زر AHBT زر و نقره و مس و آهن C

۲ دو روح AHBT دوزخ C

۳ قلب را از نقد AHBT نقد را از قلب C

۴ پیدا و ممتاز ABCT ممتاز H ؛ «پیدا و» در A در بالای سطر نوشته شده‌است.

Belâ'ları (evetleri) gerçek olan peygamberler ve veliler, o ahdi bozmadılar ve Allah'tan başka hiçbir şeyle meşgul olmadılar ve verdikleri sözde durdular. Belâlarında o gerçeklik ve o mertebe olmayanlar ise [verdikleri] sözü ve [yaptıkları] anlaşmayı unuttular, fani dünyaya gönül bağladılar.

Bu bedenler yaratılmadan önce ruhlar,
Madenlerdeki altın gibiydiler.

“İhbitû” *inin* emriyle o ruhlar,
Madenlerden çıkıp buraya geldiler.

Kimi bakır, kimi gümüş, kimi altın gibiydi;
Kimi lâl gibi, kimi yakut ve inci gibiydi.

Yokluk âleminde her maden ayrı bir âlemdir;
Çünkü her can başka bir madendendir.

Mustafa buyurdu: “En-nâsu me’âdin”¹ *İnsanlar madenlerdir*,
Yaratılıştta gümüş ve altın madenleri gibi [ayrı madenlerdir].

Çünkü o madenler yokluk âleminde,
Her birinin değeri az veya çok bir mertebede,

Kendi değerlerine göre basamak basamak merdiven gibi,
[Vardı] tespihlerine ve ibadetlerine uygun ecirleri.

Ezelden ruhlar gizliydiler o madenlerde;
Ağızsız ve dilsiz konuşurlardı aşikâre.

Sürekli o rahmet içinde yaşıyorlardı;
Aynı rahmet onların dostuydu, arkadaşlığı.

Tanrı ile yaşardı, denizle yaşayan balıklar gibi;
[Çünkü] denizdir balıkların canı, dünyası, âlemi.

Sonra Hak Teâlâ'dan hitap geldi, “ey ruhlar” dedi:
“Değil mi ev bark olmadan burada yaşıyordunuz

Rahmetimdi eviniz, barkınız, gıdanız, uykunuz,
Nimetlerime gark olmuştunuz ezelden beri?

[Hak Teâlâ] eleste bunları söyleyince ruhlara,
Hepsi de sarhoş ve bihuş hâlde belâ (evet) dediler O'na.

Aynı göründü o “belâ”ların (evetlerin) hepsi,
Ama hakikatte sırları aynı değildi.

1 Bkz. s. 308, 1. dipnot.

انبیا و اولیا که بلی ایشان از سر تحقیق بود، آن عهد را نشکستند و بغیر خدا به هیچ چیزی مشغول نشدند و بر^۱ همان قرار بماندند و آنها که بلی ایشان را آن تحقیق و رتبت^۲ نبود، عهد و پیمان را فراموش کردند و دل بر دنیای فانی^۳ نهادند^۴.

پیش از ایجادِ قوالبِ جانها	همچو زر بودند اندر کانه ^۵
چون به امرِ اِهْبَطُوا آن جانها	آمدند اینجا برون از کانه
یک چو مسّ و یک چو نقره یک چو زر	یک چو لعل و یک چو یاقوت و گهر
در عدم ^۶ هر کان جهانِ دیگرست	ز آنکه هر جانی ز کانی ^۷ دیگرست
گفت النَّاسُ مَعَادِنِ مِصْطَفَى	همچو کانِ نقره و زر خلق را
ز آنکه هست آن کانه اندر عدم	با مراتبِ قدرِ هر یک بیش و کم
پایه پایه قدرشان چون نردبان	لایقِ تسبیح و طاعتِ اجرشان
از قدّمِ جانها در آن کانه نمان	بی دهان و بی زبان گویان عیان
اندر آن رحمت بُده دایم مُقیم	هم همان رحمت بُد ایشان را ندیم
زنده از یزدان چو از یم ماهیان	ماهیان را یم بُود جان و جهان
پس خطاب آمد ز حق کای ^۸ جانها	نی که هستید این طرف بی خانها
خان و مان و خواب و خورتانِ رحمت	از ازل غرقید اندر نعمتم
چون بفرمود این به جانها در الست	جمله گفتندش بلی بی خویش و مست
آن بلی هاشان همه یکسان نمود	در حقیقت سرّشان یکسان نبود

۱ بر AHBT به C

۲ تحقیق و رتبت AHC رتبت و تحقیق BT

۳ فانی AHBT فنا C

۴ افزوده است، در H جمله «و سلم».

۵ این بیت، در A قبل از نثر آمده است؛ مصراع دوم در H در اصل چنین است: «بود همچون زر درون کانه»، ولی روی آن را خط کشیده و در حاشیه مطابق متن اساس اصلاح کرده اند.

۶ عدم AHBC عدد T

۷ کانی AHBT کان C

۸ کای AHBT ای C

Asıl olan, dilin konuşması değil, sırdır;
İmanın sırrı, ancak ebedî olmasındadır.

Şekil ehlinin bakışı görünüşedir,
Mana ehlininki ise temiz sırradır, gönledir.

Ne zaman ki “ihbitu” inin emriyle ruhlar,
Hemen dünyaya doğru yüz tuttular,

Her biri bir bedene yerleşti,
Her biri bir millete iltica etti.

Her evet’in sırrı güneş gibi çıktı ortaya;
Talihsiz kimdir talihli kim [belli oldu] dünyada.

Evet’in biri erkek aslan gibi saldırıda çabuk,
Biri ise tilki gibi istekte sürekli yavaş ve uyuşuk.

Biri doğru ve dürüst bir Hamza gibi,
Biri eğri büğrü bir hemze gibi.

Biri deniz gibi coşar, gürlür;
Biri Hint kılıcı gibi keser.

Biri hâlsiz damla gibi düşmüş toprağa,
[Biri] tembellikten koymuş başını yastığa.

Biri Ebubekir¹ gibi emin ve yol gösteren,
Biri Ebucehil² gibi lanetli ve yol kesen.

Biri Nuh³ gibi, kendini adamış, elini uzatmış,
Denizden, tufandan ve cehennem ateşinden kurtarmış.

-
- 1 Ebubekir: Adı Abdullah’tır, Ebi Kuhâfe’nin oğludur. Ashab-ı kirâmın en üstünü ve Raşit halifelerin ilkidir. Künyesi Ebubekir, lakabı Sıddîk ve Atîk’tir. Miladî 571 yılında Mekke’de doğmuştur. İslâmı kabul eden dördüncü kişidir. Hicrette Hz. Peygamber’in yanında bulunmuştur. Kur’an-ı Kerim’de kendisinden övgüyle bahsedilmiştir (9 Tevbe 40). Hz. Peygamberin zevcesi Hz. Aişe’nin babasıdır. İslâmı hakkıyla yaşamış, son derece cömert ve müttaki biridir. 13’de (634) vefat etmiştir. Medine’de medfundur (Pala, *a.g.e.*, s. 120-121).
  - 2 Ebucehil: Ebül-Hakem (Ebû Cehl) Amr b. Hişâm b. Mugîre el-Kureşî el-Mahzûmî (ö. 2/624). Hz. Muhammed’in ve İslâm’ın azılı düşmanlarından. Yaklaşık 570’te Mekke’de doğmuştur. Asıl adı Amr olup Kureyş’in Mahzûm koluna mensuptur. Ebül-Hakem olan künyesi İslâmiyet’e düşmanlığı sebebiyle Hz. Peygamber tarafından Ebucehil şeklinde değiştirilmiştir. Dârünnedve üyesi olan Ebucehil, Resûl-i Ekrem’in davetine başından beri karşı çıkmış ve müslümanlar aleyhinde hazırlanan bütün komplolarda yer almıştır (Mehmet Ali Kapan, “Ebû Cehl”, *DİA*, İstanbul 1994, X,117-118).
  - 3 Nuh: Hz. İdris’ten sonra peygamberlik yapmıştır. Çok az kimse ona iman etmiştir. Nuh, kavmine nasihat ettikçe, onlar eza, cefa ve alay ederlerdi. Nuh, ümidini kesince, beddua etti. Duası kabul oldu ve gemi yapması vahyedildi. Gemi yapıtı ve Tufan alametleri baş gösterdi. Nuh, oğulları Sam, Ham, Yafes ve diğer inananlarla birlikte gemiye bindi; her çeşit hayvandan da birer çift gemiye aldı. Oğlu Yam gemiye binmedi ve tufanla birlikte boğuldu. Gemi, tufan bittikten sonra bir rivayete göre Cudi dağına indi. Ondaki insanlar Nuh’un üç çoğundan türedi. Bu yüzden Nuh’a ikinci Âdem denildi. 1000 veya 950 yıl yaşadı. Kur’an-ı Kerim’de A’râf, Yunus, Hûd ve Nuh surelerinde Nuh peygamberi ve kavmini anlatan birçok ayet vardır (Pala, *a.g.e.*, s. 317-318).

اصل، خود سرّست نی گفتِ زبان	سرّ ایمان است تنها جاودان
اهل صورت را نظر بر ظاهرست	اهل معنی ^۱ را به سرّ ظاهرست
چون به امرِ اهبیطُوا جانها روان	روی بنهادند سوی خاکدان
هر یکی در قالبی بگرفت ^۲ جا	هر یکی را ملّتی شد ملتجا
گشت سرّ هر بلی چون خور عیا	کیست مُدبر کیست مُقبل ^۳ در جهان
یک بلی چون شیرِ نر در حمله چُست	یک چو روبه در طلب پیوسته سُست
یک درست و راست همچون حمزه‌ای	یک کژ و مژ بر مثالِ همزه‌ای
یک چو یمّ جوشنده‌ای غُرّنده‌ای	یک چو تیغِ هندی بُرنده‌ای
یک چو نم سستی به خاک افتاده‌ای	سرّ به بالین از کسل بنهاده‌ای
یک چو بوبکری امینی رهبری	یک چو بوجهلی لعینی رهبری
یک چو نوحی با فتوحی دست گیر	از یم و طوفان و از نارِ سعیر ^۴

۱ معنی ABCT سیرت H ولی روی آن را خط کشیده و بر بالای سطر با قلمی دیگر «معنی» نوشته‌اند.

۲ بگرفت AHBT بگرفته C

۳ مُدبر کیست مُقبل ABCT مُقبل کیست مُدبر H

۴ و ABT - C

۵ این بیت، در H با بیت بعدی درهم آمیخته و به صورت یک بیت چنین نوشته شده‌است:

یک چو نوحی با فتوحی دست گیر   یک چو عادی پُرعدادی پر زحیر

Biri inkârıyla bir kâfir [gibi], biri [imanyla] Hûd¹ gibi,
Biri Ad kavmi gibi pek inatçı, pek asi.

Bu, Allah'ın adaletine uygun olmadığından,
[İstemedi) aynı olsun layık olanla olmayan!

Bir görünsün güzelle çirkin, kötüyle iyi!
Farklı olmasın huriyle şeytan ve vahşi!

Bu yüzden evet'leri ayırdı birbirinden,
Mert belli olsun da ayrılışın her namertten.

Halka göre geçer akçeyle sahte akçe ayarda,
Birdir değerinde de sayıda da.

Fakat işi iyi yapan sarraf adamın yanında
Bir değildir; çünkü o, bilgindir o konuda.

Sahteyi gerçeklerinden çıkarır, ayıklar,
Bilmeyenlerin önünde birer birer kırar, parçalar.

Sonunda o adam, bu işiyle halka gösterir
Bu işte hilesiz üstat olduğunu [öğretir].

Hak, sarraf gibidir; bizse avam gibiyiz,
Hepsini tam, geçer akçe zannederiz.

Dünya halkı bize göre aynı görünür,
Müslüman, kâfir ve Yahudi [bir görünür].

Fakat gerçekte bir değildir hiçbiri;
Kişi, nasıl kabul eder kesin olanı şüpheli gibi?

Gerçi şekil olarak aynı, bir görünürlerdi,
Ama gerçekte biri bakır, biri altın gibiydi.

Kâfirin yeri o yüzden cehennem ateşidir,
Ta ki belli olsun o beşer değil şerdir.

1 Hûd: Kur'an-ı Kerim'de Âd kavmine gönderildiği bildirilen peygamberdir. İslâmî kaynaklarda Hûd'un İrem'in çocukları arasında babasına en çok benzeyen, esmer, gür saçlı, güzel yüzlü olduğu nakledilir. Bir rivayete göre Hûd Bâbil'de yaşamıştır. İnsanlar arasında farklı dillerin doğması üzerine Âd, Semûd ve diğer bazı kabileler amcaoğulları Âbir ile birlikte Arapça konuşmaya başlamışlar, Âbir'in çocukları diğer insanlara kötü davranınca Allah onlara Hûd'u peygamber olarak göndermiştir. İlk Arapça konuşanın Hûd olduğu nakledilir. Sâlih ve Hûd Güney Arabistan'a gönderilen peygamberlerdir. Daha sonra çeşitli kavimler Bâbil'den değişik yerlere göç etmiş, bu arada Âd'ın çocukları da Yemen'e göçüp yerleşmişlerdir. Gördüğü bir rüya üzerine Kâbe'yi ziyaret eden Hûd, daha sonra Yemen'deki Ahkâf bölgesine giderek burada Âd kavmini hak dine davet etmişse de bir sonuç alamamıştır. Yıllarca süren kıtlık neticesinde Ahkâf halkının kendisinden yardım istemesi üzerine Allah'ın kendilerine sarı, kırmızı ve siyah renkli üç bulut göndereceğini belirterek bunlardan birini seçmelerini tavsiye etmiş, onlar siyah bulutu seçince kuvvetli bir kum fırtınası sonucunda helâk olmuşlardır (Ömer Faruk Harman, "Hûd", *DİA*, İstanbul 1998, XVIII, 279-281).

یک چو عادی پُر عِنادی بس عَنود
 یک جُهودی از جُهود و یک چو هود
 چون بُد در عدل^۱ یزدان این روا
 که بوَد یکسان سزا با ناسزا
 یک نماید خوب و زشت و نیک و بد
 فرق بوَد حور را از دیو و دد
 پس بلی‌ها را ز هم ممتاز کرد
 تا پدید آید ز هر نامرد مرد
 پیشِ عامه نقد و قلب اندر عیار
 یک بوَد وقتِ شمار و اعتبار
 لیک پیشِ مردِ صرّافِ نکو
 یک نباشد چون در آن داناست او
 قلب را از نقدها بیرون کند
 پیشِ نادانان یکاپک بشکنند
 تا نماید خلق را او ز آن عمل
 کاندرین فن اوستادم بی دغَل
 حق چو صرّافست و ما همچون عوام
 جمله را پنداشته نقد و آ تمام
 از مسلمان و ز کافر وز جحود
 خلقِ عالم پیشِ ما یکسان نمود
 کی یقین را کس پذیرد همچو شک
 لیک در معنی نبود آن جمله یک
 در حقیقت یک چو مس بُد یک چو زر
 گرچه بنمودند یکسان در صوَر
 تا نماید که شَرست او نی بشر
 جای آ کافر ز آن شود نارِ سقر

---

۱ عدل AHBT عهد C

۲ و C - AHBT

۳ جای AHBC جان T

Gerçi görünüşte şekli, sureti beşerdir,
Ama daima şer tarafına meyillidir.

Sözün kıyası şu idi: Hak Teâlâ, ruhları
O yüzden gönderdi buraya ey köy ağası:

Mümin, taat ve ibadetleriyle üst olsun, üstün olsun,
Kâfir de isyanı sebebiyle alt olsun, tepetaklak olsun.

Talihlinin canı, taati ve ibadetiyle bolluk içinde olur,
Talihsizin canı ise günahı sebebiyle hor ve hakir olur.

Biri hayrı ve ibadeti sebebiyle cennete gider,
Biri ise küfrü ve günahı nedeniyle cehenneme gider.

Evet, Allah Teâlâ şunu izhar etti: O kimse ki bana
Kulluk etti, beni arayıp sordu samimiyetle, canla başla,

O amelin karşılığı bu devlettir, bu devlet;
O amele feda olsun her an bunun gibi yüzlerce devlet.

Benim buyruğuma başkaldıran kimse,
Yanar benim cehennemimde, ateşimde.

İtap etmeden, sormadan, kavga etmeden,
Malik¹ der ona ki gir cehenneme [beklemeden].

Ruhların gelmesinin sırrı dünyaya,
Budur işte; dinle bunu can kulağıyla!

Gerçi bundan başka hikmetler de var;
Öyle ki anlatsam onları kıyamete kadar,

Ne biter ne de son bulur; bitmez katiyen;
Kendinizi kaybeder, mahvolursunuz onu anlayalım derken.

Fakat bu az ile kanaat edin,
Bu azdan çoğa doğru gidin.

Ne zaman ki ben varlığın sırrını açıkladım,
Peşine ruhun sırrını da anlattım:

O niçin oldu, bu neden yüzlerce feryat figanla
Geldi yukarıdan, girdi bu balçık vücuda?

Ben, her ikisini de becerdim, geldim uhdesinden,
Bakalım bundan sonra ne çıkacak, ne doğacak içimden!

Allah ne gösterirse, ben esirgemedim,
Söylerim, ay gibi bulut içinde gizlenmeden.

Bana ne verirlerse, ben de size [kesintisiziniz];
Benim gibi faydalanın diye siz, hepiniz.

1 Malik: Cehennemi idare eden meleklerden biri, cehennem bekçisi.

گرچه هست اندر نظر نقشش بشر
 حاصل این آمد که جانها را خدا
 تا شود مؤمن ز طاعتها فزون
 جانِ مُقبل گردد از طاعت غنی
 یک رود از خیر و طاعت در نعیم
 پس نمود این را خدا کآنکو مرا
 هست این دولت جزای آن عمل
 وآنکه او سر تابد از فرمانِ من
 بی عتاب و بی سؤال و ماجرا
 سرِ جانها آمدن در خاکدان
 گرچه حکمتهاست دیگر غیر این
 هیچ پایانش نباشد نی کران
 لیک با این اندکی قانع شوید
 سرِ هستی را چو کردم من بیان
 کآن چرا شد وین ز چه با صدأ حنین
 آمدم از عهده هر دو برون
 هر چه بنماید خدا من بی دریغ
 هر چه بدهندم دهم من با شما
 لیک میلش دایما باشد به شر
 زآن فرستاد این طرف ای کدخدا
 تا شود کافر ز عصیان سرنگون
 جانِ مُدبر از گنه خوار و ذنی
 یک شود از کفر و فسق اندر جحیم
 بندگی کرد و به جان جُست از صفا
 صد چنین هر دم فدایِ آن عمل
 سوزد اندر دوزخ و نیرانِ من
 گویدش مالک به دوزخ اندرآ
 این بُدست این را شنو با گوشِ جان
 که اگر شرحش کنم تا یومِ دین
 گم شوید و محو اندر فهمِ آن
 تا سوی بسیار ازین اندک روید
 در پیش گفتم تمامت سرِ جان
 آمد از بالا درونِ آب و طین
 تا چه زاید بعد ازین از اندرون
 گویم و چون مه نمانم زیرِ میغ
 تا چو من گردید جمله بانوا

---

 ۱ با صد AHT باشد BC

۲ این مصراع، در T چنین آمده است: تا چه آید بعد ازین اندر درون

Kalmasın diye bizim aramızda ikilik,
Yok olsun [diye] bu benlik ve o senlik.

Benlik, senlik olmadan bir can olalım,
Gökyüzünde ay gibi gezelim, dolaşalım.

Damak, dudak olmadan şarap içelim Tanrı'dan,
Onunla sarhoş olalım, üzüm şarabı olmadan.

Aşk meclisi canın içindedir;
Can âşıklarının sakisi sevgilidir.

[23. Yirmi Üçüncü Makale]

[Bu makalede iki konu anlatılacaktır:]

[Eğlencenin, yiyip içmenin, zenginliğin, zevküsefanın ve mutluluğun aslı, hepsi manadadır]

Eğlencenin, yiyip içmenin, zenginliğin, zevküsefanın ve mutluluğun aslı, hepsi manadadır; eğer şekle bürünürse, şekil ehli için bürünür, onlar da bilsin, haberdar olsunlar diye. Ama şekilden ve suretten çıkmış olan veliler, şekil ve suret vasıtası olmadan hepsini görür ve bilirler. Bütün âlemi aydınlatan kandile, hiçbir akıllı der mi, acaba âlem olmadan da onun ışığı olur mu, eğer olursa nasıl olur?

[“Hubbu’l-vatan mine’l-îmân” hadisinin manası]

Ve “Hubbu’l-vatan mine’l-îmân.”¹ *Vatan sevgisi imandandır* hadisinin manası. [Görünüşe bakan] zahir ehli, vatani, Konya, Aksaray, Kayseri gibi belli, tasarlanmış bir şehir bilirler. Yanlış anlamışlardır; zira batıdan doğuya kadar bütün şehirler bir yerdir. Veliler ve muhakkikler, vatani öbür âlem bilirler; çünkü ruhlar, bedenler[e girme]den önce, binlerce yıl o âlemde zahmetsiz rahmet içinde rahatça yaşamışlardır; oradan buraya geldiler; sonunda hepsi yine oraya döneceklerdir.

Biz ve ben sığmaz böyle bir toplulukta;
Ben nedir kerem sahibi güzelin yanında?

Sivrisinek kaçır rüzgâr kuvvetli esince,
Şarap iç, rüzgâr değil, ta ki Anka olasın sen de.

Nuranî şarap ki onun sarhoşluğuyla
Kör, görmeye başlar anında.

1 *Vatan sevgisi imandandır*. Bkz. s. 120, 4. dipnot.

نیست گردد این منی و آن تویی	تا نماند در میانِ ما دویی
باده نوشیم از خدا بی‌کام و لب	بی‌منی و بی‌تویی یک جان شویم
بر سرِ گردونِ چو مه گردان شویم	عشق را مجلسِ درونِ جان بود
ساقیِ عشاقِ جانِ جانان بود	مست ازو گردیم نه از خمرِ عنب

در بیانِ آنکه اصلِ عیشها و نواها و ذوقها و خوشیها همه در معنیست و اگر به صورت می‌آید، جهتِ اهل صورت است تا ایشان نیز واقف شوند و مُطَّلَع گردند، اما اولیا که از صورت بیرون آمده‌اند، بی‌واسطهٔ صورت همه را می‌بینند و می‌دانند. چراغی که همه عالم را منور می‌دارد، هیچ عاقلی گوید که بی‌وجود عالم عجب او را نور باشد و اگر باشد چگونه باشد؟

و در معنی این حدیث که حُبُّ الْوَطَنِ مِنَ الْإِيمَانِ. اهلِ ظاهر، وطن^۱، شهرِ مصوّرِ معین را می‌دانند مثلِ قونیه و آقسرا و قیصریه. غلط فهم کرده‌اند، زیرا تمامتِ شهرها از مغرب تا مشرق یک زمین است. اولیا و محققان، وطن، آن عالم را می‌دانند که ارواح پیش از اشباح به چندین هزار سال در آن رحمت بی‌زحمت آسوده بودند و از آنجا اینجا آمدند، عاقبة الامر همه را باز رجوع بدان خواهد بودن^۲.

در چنین مجلس نگنجد ما و من	من چه باشد پیشِ حسنِ ذوالمنن
پشه بگریزد چو باد آید قوی	باده خور نی باد تا عنقا شوی
باده نوری که از مستی آن	کور بینایی پذیرد در زمان

۱ وطن AHBT و باطن C

۲ افزوده است در H جملهٔ «و سلم» .

Üzüm şarabından değil, kör ve sağır eden,
Öyle bir yakınlıktan seni uzağa sevkeden.

Padişahlarla saltanattan, padişahlıktan konuş,
Dilencilerle ise ekmek diliminden konuş,

Mademki ayrı gelmiştir yiyeceği herkesin,
Vezirden, emirden ve dilenciden [her birinin],

Öyleyse bize bizim aziğımız olanı ver de,
Bir an bizsiz olsun bizim bu bizimiz de,

Gidelim yeri olmayan yere,
Zıddın ve benzerin sığmadığı yere.

Orada güzeller görürsün damgasız;
Birçok öpücük; fakat dudaksız.

Kâsesiz, kapsız, tabaksız sofralar,
Harfsiz, şeker gibi tatlı sözler, konuşmalar,

Çalgıcılar, deftsiz, nağmesiz şarkı söylerler;
Âşıklar, ayaksız, başsız secde ederler.

Bir kimse sorsa, “Bu nasıl olur?
Tabaksız yemek içmek imkânsız olur!

Kadehsiz nasıl içilir şarap?
Hiç kimse dinlememiştir çalgıcısız rebap?

Dudaksız, dişsiz yiyip içmek muhaldir;
Başsız, ayaksız yürümek hayaldir.

Ona cevap olarak derim ki, ey ters gören, [bil],
Zevk dindedir, dinin şeklinde değil.

Bu şekilleri, bu suretleri manayla canlı bil;
Çirkindir, değersizdir manasız resim, şekil.

Değil mi can bedenden çıktı mı reddedilir,
Gözden [düşer], toprağın altına gönderilir?

Şunu iyi bil ki suretin güzelliği kendinden değildir;
Çünkü manasız suretler istenilen, aranan değildir.

Öyleyse git, cana talip ol da can olasın,
Canların sofrasına misafir olasın.

Canlar sofrasının yeri ve evi yoktur;
Orada hayretten başka köşk yoktur.

نی ز انگوری که کور و کر کند
 با شهبان از ملک و شاه‌ی زن نفس
 چون غذای هر کسی^۱ آمد جدا
 پس به ما آن ده که قوتِ ما بود
 تا رویم آنجا که آنجا جای نیست
 شاهدان بینی در آنجا بی‌نشان
 خوانها بی‌کاسه‌ها و ظرفها
 مطربان بی‌دف و آلحان در سرود
 گر سؤال آرد کسی کاین چون بود
 کی توان بی‌جام نوشیدن شراب
 بی‌لب و دندان بود خوردن محال
 گویمش اندر جواب^۲ ای عکس‌بین
 این صور را زنده از معنی بدان
 نی ز تن جان چون رود رد می‌شود
 این یقین دان صورت از خود خوب نیست
 پس برو جان را طلب تا جان شوی
 خوانِ جانها را مقام و خانه نیست

وز چنان نزدیکی دور افکنند
 با گدایان از لبِ نان گوی و بس
 از وزیر و از امیر^۳ و از گدا
 تا دمی این مایِ ما بی‌ما شود
 ضدّ و ند را هیچ گون گنجای نیست
 بوسه‌ها^۴ بسیار لیکن بی‌لبان
 گفته‌های^۵ چون شکر بی‌حرفها
 عاشقان بی‌پا و بی‌سر در سجود
 خوردنی بی‌کاسه ناموزون بود
 هیچ کس نشنید بی‌مطرب رباب
 بی‌سر و بی‌پا بود رفتن خیال
 ذوق در دین است نی در نقشِ دین
 نقشِ بی‌معنی بود زشت و مُهان
 از نظر در زیرِ خاکی می‌رود
 زآنکه بی‌معنی صورِ مطلوب نیست
 تا به خوانِ جانها مهمان شوی
 غیر حیرت اندرو کاشانه نیست

---

۱ هر کسی AHBC هر یکی T

۲ از وزیر و از امیر AHBC از امیر و از وزیر T

۳ بوسه‌ها T بوسه‌ها AHBC

۴ گفته‌ای AHBC گفته‌های T

۵ جواب AHBC خیال T

Orada güzellik içinde güzellik, sonsuz lütuf vardır;
Şarabı kadehsiz, sarhoşluğu şarapsızdır.

Orada ölümsüzlük vardır, hayat içinde hayat vardır;
Zeminsiz, yersiz yüzlerce çeşit bitmiş, yeşermiş bitki vardır.

Orada başlangıcı ve sonu olmayan sonsuz yaşam vardır.
Orada nihayetsiz cilve, işve ve hareket vardır.

Her tarafta, uçsuz bucaksız yüzlerce çeşit çimen,
Her çimende şekilsiz, suretsiz yüzlerce encümen.

Bu dünya onun güneşinden bir zerre gibidir,
İki âlem de o denizden bir damla, bir katredir.

Sel gibi o denize doğru koşarak git,
Onun dalgasının; yine ona doğru git.

Bu tarafta, gurbette ne kadar kalacaksın?
Vatanına git de o şerefi [tekrar] bulasın.

Demedi mi Peygamber, “Vatan sevgisi,
İmandandır.” [Bir de] benden dinle bu hadisi:

Eğer vefalıysan [git] vatanını ara, iste,
Önceki dostlarının hikâyelerini söyle.

O denize git ki [önceleri] orada idin,
Neden burada solmuş, çirkinleşmişsin?

Hakk’ın ilminden ve kudretinden doğmamış mıydın?
Neden gayb âleminde bu âleme geldin, burada kaldın?

Git, önceden olduğun yere,
Neden duman içindesin bu yerde?

Çünkü övülmüştün orada, beka âleminde;
Neden kaldın burada, fanî âlemde?

Hiç zindanı tercih eder mi akıllı?
Hiç külhanda oturur mu akıllı?

Yahut hayattan ölüme gider mi?
Öyle bir zevkten, neşeden bu üzüntüye düşer mi?

Şaşılıktan ters görüyorlar insanlar,
Ondan bu viranede oturuyorlar insanlar.

Gözlerine bayındır göründü bu yer,
O sebepten viraneyi tercih ettiler.

حُسن در حُسن است و لطفِ بی‌کنار
 بی‌ممات آنجا حیات اندر حیات
 عمرِ بی‌آغاز و بی‌پایان درو
 بی‌طرف در هر طرف صد گون چمن
 ز آفتابش این جهان چون ذره‌ای
 سویی آن دریا روان شو همچو سیل
 چند مانی در غریبی این طرف
 نی نبی فرمود که حُبُّ الوَطَنِ
 گر وفاداری وطن را باز جو
 رو در آن دریا که آنجا بوده‌ای
 نی ز علم و قدرتِ حق زاده‌ای
 هم همان سو رو که اوّل بوده‌ای
 چونکه آنجا در بقا بستوده‌ای
 هیچ زندان را گزیند عاقلی
 یا رود از زندگی در مردگی
 ز احولی معکوس می‌بینند خلق
 در نظر آبادشان بنمود^۱ این
 باده‌اش بی‌جام و مستی بی‌خمار
 بی‌زمین صد گون نباتِ نامیات
 بی‌نهایت جلوه و جولان درو
 بی‌صَوَر در هر چمن صد انجمن
 هم از آن دریا دو عالم قطره‌ای
 موجِ آنی هم بدان کن باز میل
 با وطن رو تا بیابی آن شرف
 هست از ایمان شنو این را ز من
 قصّه یارانِ پیشین را بگو
 از چه اینجا ناخوش و فرسوده‌ای
 نی ز بی‌سو سویی سو افتاده‌ای
 از چه این سو در میانِ دوده‌ای
 از چه اینجا در فنا آسوده‌ای
 هیچ در گلخن نشنید عاقلی
 وزا چنان ذوقی درین افسردگی
 ز آن درین ویرانه می‌شینند خلق
 ز آن سبب کردند ویران را گزین

---

۱ وز ABCT از H

۲ بنمود AHBC بنموده T

Hepsi uykudadır; yoksa bu aldanmadan dolayı
Uyandıkları zaman besbelli basacaklar feryat figanı,

Ellerini ısıracak, hasret çekecekler;
Hepsi de kaybettiklerine üzülecekler.

Bunun ateşi, yüzlerce cehennemden daha beterdir;
Cehennem ateşi bunun yanında cennettir.

Böyle bir cehennem ateşi yeter sana;
Ben, o berzahı nasıl anlatayım sana?

Bu, ondan daha şiddetlidir ki dinledin;
Sen bildiğin zaman, ne içindeydin,

Yahut nerelerde ömrünü zayi ettin,
Zamanını nerede, neyle geçirdin.

Sonlu ömrün, sonsuz olacak anla,
Allah'ın lütfu ve ihsanıyla burada.

Yitirdin, kaybettin o bakî talihi,
O denizden ağa takılmış bir balık gibi.

Ey iş adamı! Gerçi bunlar elinden gitti, ama
Sakin ümidini kesme, yalvar yakar Hakk'ın huzurunda.

Arayıp sormaya, aşka yeni baştan başla;
Ey fakir, O'nun dergâhından yüz çevirme asla!

Ta ki Hak Teâlâ elinden tutsun bir anda,
Lütfuyla haberdar [kulların]ın sıdkını bağışlasın sana.

Sana Hak Teâlâ rahmet etsin, bağışlasın seni;
Her ne kadar önceden ret sopasıyla dövmüşse de seni.

Fakat O'nun lütfundan ümidi kesme;
Çünkü ümitsizlik kötüdür O'nun nezdinde.¹

Hiçbir isyan ümitsizlikten daha kötü değildir,
Âdil rabbın katında, ey dost [bu kesin böyledir].

Çare bul bu an, bu zaman geçmeden önce,
Kast et kâfir nefsi-i emmareyi öldürmeye.

Durma, bekleme, onun boynuna vur, kırılınsın;
Ne zamana kadar kadın gibi onun altında kalacaksın?

1 Bu ve sonraki beyitte, "De ki: 'Ey kendilerinin aleyhine aşırı giden kullarım! Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Şüphesiz Allah, bütün günahları affeder. Çünkü O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.'" (Zümer 39/53) ayetine işaret vardır.

گاہِ بیداری کنند افغان مُبین	جمله در خوابند ورنه زین غبین
جمله‌شان بر کرده افسوس آورند	دستها خایند و حسرتها خورند
نارِ دوزخ پیشِ این باشد نعیم	سوزِ این بدتر بود از صد جحیم
چون کنم من شرحِ آنِ برزخ ترا	بس بودِ نارِ چنین دوزخ ترا
چون بدانی تو که در چی بوده‌ای	این فزون باشد از آن که شنوده‌ای
روزگار اندر چه با سر بُرده‌ای	یا کجاها عمر ضایع کرده‌ای
می شد از دادِ خدا اینجا بدان	عمرِ محدودِ تو بی حدّ و کران
همچو ماهی ز آن یم افتادی به شست	آنچنان بختِ ابد دادی ز دست
هان مبرِ اومیدآ و پیشِ حق بزار	گرچه بر تو رفت این ای مردِ کار
سر مکش از درگهش هیچ ای فقیر	جست و جو و عشق را از سر بگیر
بخشدت از لطف صدقِ آگهان	تا که حقت دست گیرد ناگهان
گرچه از اول به چوبِ رد زدت	بر تو حق رحم آورد آمرزدت
ز آنکه نومیدی به نزد اوست بد	لیک از لطفش مبرِ اومیدِ خود
نیست یارا پیشِ ربِّ دادگر	هیچ عصیانی ز نومیدی بتر
قصدِ نفسِ کافرِ اماره کن	پیش از آن کاین دم برآید چاره کن
چند افتی زیر او مانند زن	بی توقّف گردنِ او را بزَن

---

۱ آن AHBC این T

۲ بخت ABCT عمر H، ولی روی آن را خط کشیده و بر بالای سطر «بخت» نوشته‌اند.

۳ اومید AHBT امید C

Güreş tut, mücadele et, minnet sahibi Allah'ın ismiyle,
O lanetlenmiş bir kadın gibi vur yere.

O ne derse yapma ki ona,
Boyun eğdiresin dövüş anında.

Muradına eremedi mi, düşmüş demektir,
Ölmüş, derisi yüzülmüş demektir.

Muradı yerine gelirse, o zaman seni,
O alçak, yere sermiş, yenmiştir seni.

Budur nefsinin seninle güreş tutması [da];
Ona yenilmezsin, sende din [kuvveti] olunca.

[24. Yirmi Dördüncü Makale]

[Bu makalede iki konu anlatılacaktır:]

["Tübâ limen kâne 'akluhu emîran ve nefsuhu esîran ve veylun limen in'akese." ve "Tübâ limen kâne akluhu zekeran ve nefsuhu unşâ ve veylun limen in'akese." hadislerinin manası]

Mustafa -selam üzerine olsun- buyuruyor ki "Tübâ limen kâne 'akluhu emîran ve nefsuhu esîran ve veylun limen in'akese."¹ *Aklı emir ve nefsi esir olana müjdeler olsun; bunun aksine olana yazıklar olsun* ve yine buyuruyor ki, "Tübâ limen kâne akluhu zekeran ve nefsuhu unşâ ve veylun limen in'akese."² *Aklı erkek ve nefsi dışı olana müjdeler olsun; bunun aksine olana yazıklar olsun*. Evet, ne mutlu o kimseye ki onun akli erkek ve emir, nefsi ise dışı ve esirdir; yazıklar olsun bunun aksine olana! Akıllar Arş'tandır; nefisler ise yer-yüzünden. Kişiye eğer akli galip gelirse, nefesine karşı zafer elde eder ve eğer nefsi galip gelirse, [nefsi] aklına galip gelir; zira dünyada hüküm galibindir. Nitekim dirhemde gümüş fazla olursa, tamamını gümüş sayarlar; bakır fazla olursa, bakır derler. Bunun benzerleri çoktur. Akıllıya bir işaret yeter.

[Allah yolu ve ibadet]

Allah yolu ve ibadet, tatlı mı tatlıdır; fakat nefs-i emmare sahibi bedbaht adama acı görünür; acı mı acı olan günah ve isyan ise o bedbahta tatlı görünür. Ve şu mana ne kadar tuhaftır: Âdemoğlu çocukluğundan beri onun içindedir; çocukken devlete sebep olan ilimlerin tadı acı geliyordu, bedbahtlığa sebep olan oyun ve saçma sapan konuşmalarsa son derece tatlı idi. Sonunda tersi olduğu anlaşılır.

1 (Hadis: Yusuf b. Ahmed el-Mevlevî, *el-Menbecu'l-Kavî*, V, 355; Furûzanfer, *a.g.e.*, s. 170'den nakil).

2 (Hadis: Yusuf b. Ahmed el-Mevlevî, *el-Menbecu'l-Kavî*, V, 355; Furûzanfer, *a.g.e.*, s. 170'den nakil).

گیر کُشتی و به نامِ ذوالمنن
هرچه او گوید مکن تا تو ورا
چونکه گردد بی مراد افکنده است
ور مراد او برآید پس ترا
کُشتی نفس تو با تو این بود
زونیفتی چونکه در تو دین بود

در معنی این حدیث که مصطفی علیه السلام^۱ می فرماید: طُوبَى لِمَنْ كَانَ عَقْلُهُ أَمِيرًا وَ نَفْسُهُ أَسِيرًا وَ وَيْلٌ لِمَنْ إِنْعَكَسَ وَ باز می فرماید: طُوبَى لِمَنْ كَانَ عَقْلُهُ ذَكْرًا وَ نَفْسُهُ أُنْثَى وَ وَيْلٌ لِمَنْ إِنْعَكَسَ^۲. پس خنک ذاتی^۳ که عقل او نر و امیر باشد و نفس او ماده و اسیر و^۴ وای او را که این معنی بر عکس باشد!^۵ عُقُول، عرشی اند و نُفُوس فرشی. چون بر شخص عقل غالب باشد بر نفس مظفر شود و چون نفس غالب باشد بر عقل چیره گردد، زیرا در عالم حکم بر غالب است، همچنانکه^۶ در درم چون نقره غالب باشد، تمامت را نقره شمرند و اگر مس غالب باشد، مس خوانند؛ نظایر این بسیار است. عاقلان را یک اشارت بس بود. و در بیان آنکه راه خدا^۷ و طاعت، شیرین شیرین است، اما بر مرد^۸ بدبختِ نفسانی^۹ تلخ می نماید و فسق و عصیان که تلخ تلخ است، آن بدبخت را شیرین می نماید و این معنی چه عجب می آید: آدمی از^{۱۰} طفولیت خود در آنست؛ در حالت کودکی، شیرینی علوم که سبب دولت است، تلخ می نمود و بازی^{۱۱} و هدایانات که سبب شقاوت است، در غایت شیرینی. آخر کار^{۱۲} معلوم شود^{۱۳} که معکوس بود.

۱ علیه السلام AHBT صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ C

۲ إِنْعَكَسَ AHBT عكس C

۳ ذاتی AHBT ذاتی را C

۴ اسیر و AHBT اسیر باشد و C

۵ باشد AHBC بود T

۶ حکم بر غالب است، همچنانکه AHBT حکم غالب راست، همچنان C

۷ خدا AHBT حق C

۸ بر مرد AHB بر مردم C در مرد T

۹ نفسانی AHT نفسانی را BC

۱۰ از T در AHBC

۱۱ می نمود و بازی ABCT می نماید H، ولی بعد روی آن را خط کشیده و با قلم دیگر بر بالای سطر «می نمود بازیها» نوشته شده است.

۱۲ کار C - AHBT

۱۳ معلوم شود ABT معلوم شد HC

Bunun şerhini dinle Peygamber'den,
Eğer kesin bilgi sırrına talip isen.

Dedi ki: "Bir şahsa din galip gelirse,
Nefsi, esiri olur, bağlanır [böyle].

Eğer mağlubiyetten, olursa akli esir,
O, köle gibi olur, nefsi ise emir.

Ne mutlu ona ki akli emirdir,
Alçak nefsi ise köledir, esirdir.

Yazık ona ki işi bunun aksinedir;
Nefsi emir, akli ise esir, hor ve hakirdir.

Ne mutlu o cana ki hayırda ve şerde
Akli erkektir nefsi dışı [her şeyde].

Yazık ona, bunun tersiyse işi,
Nefsi erkek huylu ise, akli dışı.

Senin aklın Arş'tan, nefsinse yerdendir;
Kimin akli üstün ise o, Arş'a aittir.

Kötü nefsi kendisine galip olan,
Kimseyi yerden bil, bir hayır bekleme ondan.

Kötü nefsi kendisine galip olan,
Yerdendir, yerden bil onu, bir hayır bekleme ondan.

Âdemoğlundu her ne galip gelirse,
Canıgönülden gider o galip yöne.

O yöne gitme [isteği] onda daha fazla olur,
Eşi benzeri olmayan [Allah']a gidince, eşsiz olur.

Nuru artar, karanlığı yok olur;
Küfrü, Hakk'ın aşkında iman olur.

Güç, kuvvet bulur Hakk'ın nurundan,
Her zaman yeni yeni ders alır Hak'tan.

Beden perdesi olmadan kavuşur cana,
Gezer, dolaşır velilerin ruhlarıyla.

Bu, sadık yolcuların nişanıdır;
Bundan âşık olan kimse faydalanır.

Her kim ki nefsi, heva ve hevesi galiptir,
O işte, o meslekte ilerledikçe iblisleşir.

بشنو از پیغامبر اندر شرح این
 گفت چون بر شخص دین غالب بود^۱
 ور ز مغلوبی شود عقلش اسیر
 ای خنک آنکو بود عقلش امیر
 وای بر وی که بود بر عکس کار
 شاد آن جانی که عقل اوست نر
 وای اگر معکوس گردد کار او
 عقل تو عرشی و نفست فرشیست
 آنکه نفس بد بود غالب برو
 هر چه اندر آدمی غالب بود
 سوی آن رفتن در آن افزون شود
 نورش افزون گردد و ظلمت رود
 قوت و قوتش بود^۲ از نور حق
 بی حجاب تن شود واصل به جان
 این نشان رهروان صادق است
 هر کرا نفس و هوا غالب بود
 گر تو هستی طالب سر یقین
 نفس اسیرش گردد و بسته شود^۳
 او بود همچون غلام و نفس امیر
 نفس دون گردد ورا بنده و اسیر
 نفس امیر و عقل اسیر و خوار و زار
 نفس او مادهست اندر خیر و شر
 نفس باشد نر و عقلش ماده خو
 هر کرا عقلش فزون او عرشیست
 فرشیش دان و ازو خیری مجو
 از دل و جان سوی آن غالب رود
 چون که^۴ در بیچون رود بیچون شود
 کفرش اندر عشق^۵ حق ایمان شود
 گیرد از حق هر زمان نونو سبق
 با روان اولیا گردد روان
 بهره زین آنکس برد کاو عاشق است
 چون در آن ورزش رود دیوی شود

۱ بود AHBT شود C

۲ شود AHBT بود C

۳ که ABCT چو H

۴ عشق AHBC نور T

۵ بود ABCT مدام H ولی روی آن را خط کشیده و با قلمی دیگر بر بالای سطر «بود» نوشته شده است.

Gizlice sahip olduğu az bir dini,
Yok olur gider diken dalındaki gül gibi.

Gülsüz bir diken kalır onun elinde, [hepsi bu mu?]
Dikenin zehirli iğnesi batır; yoktur panzehir gibi kokusu.

Diken, gülü için kıymetli olur;
Gülü olmayınca ateşe lââyık olur.

Dinsiz adamın yeri cehennemdir;
Dindar kişinin hayatı, zevküsefası cennettedir.

O kimse ki ömrü günahla, kötülükle geçer;
Din de dindarlar da ondan kaçır, nefret eder.

Âdemoğlu iki şeyden oluşunca,
Çok değersiz bedenle, yüce akılla

Eğer aklın öğüdünü dinlerse Arşîdir, Arşa aittir,
Eğer beden gamında kalırsa ferşîdir, yere aittir.

Nefsi dinleme; çünkü senin düşmanındır.
Akı dinle; çünkü senin mağara arkadaşıdır.

Aklın öğütleri, tat olarak acı gelse de
Sen şeker gibi ye, ikiyüzlülük etme.

Çünkü onlarda takva tadı, takva zevki var;
O yemekle ruhlar yüzlerce terfi eder, yukarı çıkar.

Her an sayısız yiyip içme, zevküsefa var;
Her an mahmurluk vermeyen şaraptan bir kadeh var.

Görünüşte sana acı görünen,
Şeker gibi tatlıdır gerçekten.

Nitekim ilaç ağza acı gelir, lakin
Bedenin sıhhati onunla olur kesin.

Bal da hastaya tatlı görünür; ama
Hastanın derdi artar onunla.

Ters baktın, akla doğru bak da,
Akıl, canını kurtarsın gamlardan [da].

Sonu gören ol ki bilesin iyiyi,
Pişirmek için artır tencerenin ateşini,

Ta ki tatlısın ateşle yiyeceği,
Yok et o varlık için bu benliği.

اندکی دینی که دارد در سَرار
 خار ماند بی گل اندر دستِ او
 خار را قیمت برایِ گل بُوَد
 مردِ بی دین را بُوَد جایش جحیم
 آنکه عمرش می رود اندر فجور
 آدمی چون شد مُرگب از دو چیز
 گر بگیرد پندِ عقل او عرشِ است
 نفس را مشنو که دشمن دارِ تست
 پندِ عقل ار تلخ آید در مذاق
 کآن همه شیرینی و ذوقِ تُقااست^۱
 هر دمی عیشی و ذوقی بی شمار
 آنکه تلخت می نماید در نظر
 نی که دارو هست تلخ اندر دهان
 هم عسل رنجور را شیرین نمود
 عکس دیدی راست بنگر با خرد
 عاقبت بین شو که دانی نیک را
 تا شود شیرین ز آتش خوردنی

نیست گردد همچو گل از شاخ خار
 نیشِ خارش در خلد بی نوشِ بو
 چون گلش نبُوَد خورِ آتش شود
 اهلِ دین را عیش و عشرت در نعیم
 دین و اهلِ دین شوند از وی نَفور
 از تنِ بس خوار^۲ و از عقلِ عزیز
 ور بماند در غمِ تن فرشیست
 عقل را بشنو که یارِ غارِ تست
 تو بخور شیرین چو شکر بی نفاق
 روحها را ز آن خورش صد ارتقااست
 هر نفس جامی ز خمر^۳ بی خمار
 در حقیقت هست شیرین چون شکر
 می رسد تن را یقین صحت از آن^۴
 لیک از آن رنجور را رنجش فرود
 تا خرد جان را ز غمها و اخرد
 بهر پختن آتش افزا دیک را
 نیست گردان بهر آن هست این منی^۵

۱ شوند AHBT شود C

۲ بس خوار ABCT خاکی H

۳ ذوق تُقااست AHB ذوق و تُقااست C

۴ خمر ABCT خمری H

۵ این بیت و سه بیت دیگر در H وجود ندارد، ولی به جای آنها، این چهار بیت آمده است:

زین ممان اندر عجب ای باخرد که کسی چون تلخ را شیرین خورد

نی که می تلخست در کام و دهان لیک شیرین می شود زو عقل و جان

از سر دنیا و دین از بهر او وز زر و سیم وز جاه و آبرو

جمله می خیزند و می را می خرنند تلخیش را همچو شکر می خوردند

۶ این بیت و دو بیت بعد از آن، در A در حاشیه با نشانهٔ صح نوشته شده است، در H نیست.

Gerçi bu benlik sana tatlı geliyor,
Ama acılığı zehirlere zehir katıyor.

Çünkü benliğin engeldir, perdedir O'na;
Bil ki benlik olmayınca kavuşulur Hay [olan Allah]'a.

Aynı şekilde babanın öğüdü de acı görünmüştü sana;
Onun tatlılıkları arttıkça arttı sonunda.

Onun öğütleriyle dünyada başkan oldun;
Küçük büyük herkese emir ve vezir oldun.

Ey oğul! Bunun yüzlerce çeşit örneği vardır,
Akıllılara bu kadarı yeterlidir.

Lutînin hilesine kulak veren oğlan çocuğu,
O zavallı kendinden faydalanamaz doğrusu?

Güzel adı gider, kötü adlı kalır,
Tuzakta bağlı kuş gibi kalır.

Onun hilesiyle, aldatmasıyla azalır kemâli,
İyi ve kötü kimsenin yanında kalmaz şerefi.

O baba akıldır, lutî ise kötü nefistir;
Akla kulak ver; çünkü güvenilir senettir.

Ta ki bu alçaklıktan [alıp] seni yükseklere çıkarsın,
Şayet yüksekte isen, daha da yükseğe çıkarsın.

Meleklerle oturursun sürekli
Dokuz göğün üstündeki Ahmed gibi.

İyi adlılığı tercih et ey paşa,
Nebilerin ve velilerin yolunda.

Onlardan iyi ad, iyi nam kaldı dünyada,
Çünkü kaçmışlardı dünyadan daima.

O grup şeytanın hilesine kanmadılar;
O yüzden iyi, âlâ ve görkemli oldular.

Bütün âlem onları sever, kul köle olur onlara;
Doğru kimseler hayat bulur onları anınca.

Onları anmak yeni can bahşeder vücuda,
Ey beden [ey insan] onlardan başkasını anma.

Onların anılışında böyle bir özellik olursa,
Onunla sende her an ilim ve din artarsa,

Vehimden, hayalden uzak olan özlerini,
Kıyas et kendi aklınla ey bilge kişi:

این منی گرچه ترا شیرین نمود
 چون منی‌ات مانع و پرده‌ی وی است
 همچنین^۱ پند پدر تلخت نمود
 پیشوا گشتی^۲ ز پندش در جهان
 دارد این صدگون نظایر ای پسر
 و آن پسر کو ریو لوطی گوش کرد
 نام نیکش رفت و او بدنام ماند
 شد کمالش ناقص از افسون او
 آن پدر عقل است و لوطی نفس بد
 تا زین پستی ترا بالا برد
 همنشین گردی همیشه با ملک
 نیک‌نامی را گزین کن ای کیا
 نام ایشان ماند نیک اندر جهان
 ریو شیطان را نخوردند آن گروه
 جمله عالمشان مُحَبِّ و بنده‌اند
 ذکر ایشان جان نو بخشد به تن
 ذکرشان را چون بُوَد خاصیت این
 ذاتشان را کآن ز وهم آمد برون

تلخیش بر زهرها آخر فرود
 بی منی می‌دان که وصلت با حی است
 از حلاوتها در آخر آن فرود
 میر و سرور بر کِهان و بر مِهان
 عاقلان را هست کافی این قدر
 هیچ آن بیچاره از خود بر نخورد
 همچو مرغ بسته اندر دام ماند
 پیش نیک و بد نماندش آبرو
 عقل را بشنو که او دارد سند
 ورچه بالایی دگر اعلا برد
 همچو احمد^۳ بر فراز نه فلک
 بر طریق انبیا و اولیا
 ز آنکه بودند از جهان دایم جهان
 ز آن سبب گشتند خوب و باشکوه
 صادقان از ذکر ایشان زنده‌اند
 جز به سوی ذکرشان ای تن متن
 کآن فزاید در تو هر دم علم و دین
 کن قیاس از عقل خود ای ذوفنون

۱ همچنین AHBT نی که آن C

۲ گشتی AHBC گردی T

۳ احمد ABCT عیسی H

۴ و AHBT - C

Temas ettikleri zaman neler bahşederler cana,
Nasıl temel atılır, nasıl kavuşulur o vuslata?

Bu dünyanın dışında olan dünyada,
Bu yer ve gök yoktur ki orada,

Orada bambaşka öyle bir gök vardır ki,
O, dünya halkından gizlidir can gibi.

Oraya vardıkları zaman bu akıl ve can,
Yok olurlar, kalmaz onlarda bir iz, bir nişan.

Mahvolurlar o nurun, o ışığın içinde,
Yalan sözün mahvolduğu gibi doğruluk içinde.

Hak'tan başkası, hepsi hayaldir, yalandır,
Celâl [Rabb']in zatından başkası yoktur, yok olacaktır.

O yüzden Hak, "küllü şey'in hâlikun"¹ Her şey yok olacaktır dedi,
Ders alasin diye Hak Teâlâ'dan ey akıl[lı kişi]!

Bilesin ki O'ndan başka ebedî [kimse] yoktur,
Dünyada O'nun güneşinden başka parlayan yoktur.

[25. Yirmi Beşinci Makale]

[Bu makalede iki konu anlatılacaktır:]

["Mûtû kable en temûtû." hadisinin anlamı]

Birincisi, "Mûtû kable en temûtû."² *Ölmeden önce ölünüz* hadisinin beyanı hakkındadır. Zorunlu ölümden evvel ölünüz ki bakî ve ebedî kalasınız. Şeytandan ve dünya şehvetlerinden neşvünema bulan, gelişip büyüyen varlık nefistir. Onu kendinde öldürmek, melek sıfatı kazanmak ve Hak Teâlâ'ya ibadet etmek, O'nu anmak ve O'nu zikretmek için yaşamak gerekir. Âdemoğlunun zatı, insanlık mizacından melekliğe dönüştü mü, o ölmez artık. Senâî'nin -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- buyurduğu gibi:

*Ey dost, eğer ebedî yaşamak istiyorsan, öl ölmeden önce;
Çünkü İdris, böyle ölümlerle cennetlik oldu bizden önce.³*

1 "Sen Allah ile beraber başka bir ilâha ibadet etme. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O'nun zatından başka her şey yok olacaktır. Hüküm yalnızca O'nundur ve kesinlikle O'na döndürüleceksiniz." (Kasas 28/88) ayetinden iktibasır.

2 *Ölmeden önce ölünüz.* Bkz. s. 182, 1. dipnot.

3 Senâî'nin beytidir. Bkz. Senâî-yi Gaznevî, *Divân-ı Hakîm Senâî-yi Gaznevî* Senâî, s. 59 (B. 4).

تا در آن وصلت چسان افتد اساس	تا چها بخشند با جان در مساس
نیست آنجا این زمین و آسمان	در جهانی کآن برون است از جهان
هست از اهل جهان چون جان نهان	آسمانی دیگرست آنجا که آن
نیست گردند و نماندشان نشان	اندر آنجا چون رسند این عقل و جان
همچو کاندرا ^۱ راستی گفت دروغ	محو گردند اندر آن نور و فروغ
هالکند و نیست جز وجه جلال	غیر حق جمله دروغ است و خیال
تا پذیری ای خرد از حق سبق	کُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ زَانٍ كَفْتُ حَق
غیر شمسش در جهان تابنده نیست	تا بدانی که جز او پاینده نیست

در معنی این حدیث که مُوتُوا قَبْلَ أَنْ تَمُوتُوا، پیش از مرگِ ضروری بمیرید تا باقی و جاویدان^۲ بمانید. هستی^۳ که از شیطان و شهواتِ دنیا می‌افزاید و می‌بالد نفس است. او را در خود باید کُشتن و صفتِ مُلک گرفتن و زنده به طاعت و ذکرِ حق بودن. چون ذاتِ آدمی از طبیعتِ بشریت مبدل شود به ملکیت، او دیگر نمیرد، چنانکه سنائی^۴ رحمة الله علیه می‌فرماید^۵:

بمیر ای دوست پیش از مرگ اگر می‌زندگی خواهی
که ادريس از چنین مردن بهشتی گشت پیش از ما^۶

۱ کاندرا AHBT اند C

۲ جاویدان BT جاوید AHC

۳ سنائی AHBT خواجه سنائی C

۴ می‌فرماید AHBC می‌فرماید که T

۵ ما AHBT مرگ C

[Kişinin öğrenmediği, bilmediği ilim, meslek ve sanat, önce kötü görünür]

Kişinin öğrenmediği, bilmediği ilim, meslek ve sanat, [ona] önce kötü görünür. Bir müddet ona ömür harcar ve onun zahmetlerine sabrederse, sonunda onda üstat olur; onun güzelliği kendisine görünmeye başlar. Önceleri kendisine cehennem görünen şey, sonunda cennetin ta kendisi olur. Aynı şekilde ömür, ibadet, itaat ve mücahede içinde geçerse, o zahmetlerin hepsi hazinelere dönüşür.

İllallah'ın önünde canı gönülden lâ ol da
Allah'la diri kalasın, yaşayasın ey paşa.

Dünyada Allah'tan başka bir şey arama;
Damla gibi kendi kaleni ırmaktan yap da

Bu beden eşkıyalarından kurtulasın,
O cennette ebedî kalasın.

Ecel gelmeden önce öl de kurtulasın,
Yol budur, ey oğul eğer ki yoldaşsın.

Ecelden önce ölmek diriltir seni;
Sonsuza dek aşk gibi ebedî kılar seni.

Bak mesleklere, işlere; meslekler, işler,
Nasıl göründü o gül bahçeleri dikenler!

Perde olduğu için senin gözünde, bakışında,
Serap gibi görünüyordu o ırmak suyu sana.

Zahmetler çekmek gerekir ki onlarla
Kalksın perdeler, görünsün açıkça.

Ondan sonra yol verir sana öbür dünyada
Azar azar, mutlu olursun sonunda o didarla.

Meslek, iş, önce zehir gibi acı gelirdi sana;
Cahilliğinden sırf lütuf görünürdü kahır da.

O meslekte, o işte tam usta olunca,
Muradının o olduğu malum oldu sana.

Bu yüzden, "Huffetu'l-cennetu" Cennet kuşatıldı buyurdu Mustafa
"Bi'l-mekârihi"¹ hoşlanılmayan şeylerle [tabi] samimiyetle sana.

¹ *Cennet nefsin hoşlanmadığı şeylerle kuşatıldı, cehennem ise nefsin hoşlandığı şeylerle kuşatıldı* (Müslim, VIII, 143; Furûzanfer, *a.g.e.*, s. 59'dan nakil; Süyûtî, *a.g.e.*, I, 148; Aclûnî, *a.g.e.*, I, 411) hadisinden iktibasur.

و در تقریر آنکه هر علمی و حرفتی و صنعتی که شخص آن را تعلیم نکرده است، اوّل ناخوش می نماید؛ چون مدّتی عمر در آن صرف می کند و رنجه ای آن را به صبر می نوشد، آخر در آن استاد می شود و خوبی آن بدو رو می نماید. عین آنچه^۱ در ابتدا دوزخ می نمود، در انتها بهشت محض گشت، همچنانکه چون عمر در عبادت و طاعت و مجاهده صرف شود، آن رنجهها جمله گنجها گردد^۲.

زنده مانی با خدا ای کدخدا	لا شو از جان پیش ^۳ الاّ الله تا
همچو قطره ساز حصن خود ز جو	غیر یزدان در جهان چیزی مجو
تا بمانی اندر آن جنت ابد	تا رهی از رهنان کالبند
راه اینست ای پسر گر مهرهی	نیست شو پیش از اجل تا وارهی
تا ابد چون عشق پاینده ت کند	مردن پیش از اجل زنده ت کند
چون نمود آن گلستانها خارها	بنگر اندر پیشه ها و کارها
چون سرابت می نمود آن آب جو	ز آنکه بود اندر حجاب از چشم تو
پرده بر خیزد نماید رو عیان	رنجهها بایست بردن تا از آن
اندک اندک تا شوی خوش ز آن لقا	بعد از آن راحت دهد اندر سرا
لطف محضت می نمود از جهل، قهر	پیشه اوّل تلخ بُد بر تو چو زهر
گشت معلومت که آن بودست کام	چون شدی عالم در آن پیشه تمام
بالمکاره گفت با تو باصفا ^۴	حَقَّةُ الْجَنَّةِ از این رو مصطفی

۱ آنچه AHBT آن C

۲ افزوده است در B عبارة «در عاقبت» و در C جمله «و سلم» .

۳ از جان پیش AHT اندر عشق BC

۴ این بیت و چهار بیت بعد از آن، در H در حاشیه نوشته شده، ولی بیت چهارم و پنجمش بریده شده است.

Zahmete girersen, hazineye erersin;
Hazineye girersen, zahmet çekersin.

Onun dikenliğine girip yürüyen,
Başını çıkarır gül bahçesinden.

Gül bahçesi yolunda giden,
Büyük dikenlikte kalır [tamamen].

Hiç kimse zahmet çekmeden rahatlık görmedi;
Hiç kimse darlık çekmeden genişlik görmedi.

Bu yüzden cennetin yoludur ibadetler;
O yüzden gönül ehli ibadet zahmetini çeker.

Şu yüke bak! Canla başla hamallar
Nasıl da bu ondan, o bundan kaparlar.

Her an o yükü birbirlerinden
Kaparlar canıgönülden, içten.

Yük, gerçi zahmettir, acıdır, zordur,
Ama hamal ondan rahatlık bulur.

Tat alırlar onun acısından,
Dindarın doyduğu gibi açlıktan.

Çünkü bilir ki o acıdan sonra
Her an kavuşacak rahatına.

Eğer Allah'ın vaadine imanın varsa,
Dert, devadan daha tatlı gelirdi sana.

Mademki eşkıyasın, Allah'a yabancısın,
Şeytanla gönül birliği etmiş, aynı evi paylaşmışsın,

Kuşkusuz yarın belli olacak sana,
Zararmış kâr görünen sana.

Mahşer günü işlerin ters çevrildiğini göreceksin,
Neşir anında pişmanlıkla ellerini ısırp geveceksin.

İbadetlerin zahmeti böyledir kesin;
O rahat, nasibidir din ehlinin.

Kim ki burada ibadet zahmetine katlanır,
Orada sonsuz rahatlığa ulaşır.

Burada varlığından geçip harap olan kimse,
Orada mamur olur Bir [Rabb']in keremiyle.

گر روی در رنج در گنجی رسی
هر که اندر خارزارش شد روان
وآنکه در راه گلستان رفت او
هیچ کس بی زحمتی راحت ندید
پس عبادتها بود راه جنان
بار را بنگر که حمّالان ز جان
دم بدم از همدگر آن بار را
بار اگرچه رنج و تلخ است و حرج^۳
می برد از تلخیش شیرینی
زآنکه می داند که بعد آن الم
گر ترا باور شدی وعده خدا
شقیی وز خدا بیگانه ای
لاجرم فردا شود بر تو عیان
کارها معکوس بینی روز حشر
رنج طاعتها چنین باشد یقین
هر که اینجا رنج طاعت را کشید
هر که گشت اینجا خراب از بود خود

ور روی در گنج در رنجی نسی
سر برآرد او ز عین گلستان
ماند اندر خارزار زفت او
هیچ کس بی تنگی ساحت ندید
رنج طاعت ز آن کشند^۱ اهل جنان
چون ربایند^۲ آن ازین و این از آن
می ستانند از دل و جان باصفا
لیک از آن حمّال می یابد فرج^۴
همچنان کز جوع قوت دینی
راحتش خواهد رسیدن دم بدم^۵
درد گشتی بر تو خوشتر از دواچون
با شیاطین همدل و همخانه ای
کآنچه سودت می نمود آن بُد زیان
دست خایی از ندامت گاه نشر
هست آن راحت نصیب اهل دین
راحت بی حد عوض آنجا چشید
گردد او معمور آنجا از احد

۱ کشند HBCT کشد A

۲ ربایند BCT رباید AH

۳ رنج و تلخ است و حرج AHC تلخ و رنج است و حرج B تلخ و رنج است و حرج T

۴ فرج AHC فرج BT

۵ دم بدم ABCT بی نعم H

Bedeninin isteklerinden mertçe vazgeçen kimse,
Güzölce erer muradına, kavuşur her isteğine.

Öyleyse [gerçek] yolcular gibi zahmeti tercih et de,
Eresin sen de ebedî vuslat hazinesine.

Beden zahmeti çekmeden hiçbir hazine dünyada
Müyesser olmaz madem hiçbir zamanda,

Sen niçin cahillik eder, zahmetten kaçarsın?
Zahmeti seç ki iyi ve ehil [bir kimse] olasın.

Fakat öbür dünyanın zahmetini seç ki,
Din denizinden götüresin inci hazinesi.

Namazda, zekâtta ve hacda görüver,
Uçsuz bucaksız, sonsuz gizli hazineler.

Baldan ve şekerden daha tatlıdır her biri;
Fakat safrası tutanlar onu bilmezler ki!

[Çünkü] safra, o tadı almaya engeldir;
Nedir safra? Varlıktır, bizdir, benliktir.

Kendinden ve varlığından geçince tamamıyla,
Onun tadı gelir ağzına, damağına.

Gulyabani gibi bu yolda yol kestiğinden
Bıkıp usanırsın ibadetten, hikmetten.

Gulyabani, ibadetin ve hikmetin zıddıdır;
Zıt, zıtlı nasıl ülfet eder, nasıl tanışır, kaynaşır?

Ey oğul! Bunun sana acı görünmesi, [bil]
Senin kusurundur, şekerin değil.

Git, kendini tedavi et, ilaç ara;
Kendini terk et, git O'nun tarafına.

Git ki temizlenesin, kurtulasın hastalığından ey hasta,
Bu temizlik, bu kurtuluş rehber olsun sana da.

Can ülkesine doğru rehberlik etsin sana,
Bu korkudan [kurtulup], gidesin emniyet yurduna.

Tatlı değildir taat ve ibadet gibi hiçbir şey,
Taatten başkasına yüz tutma ey aziz [bey]!

Bütün tatlılar acıdır onun tadının yanında;
Söğüt² ağacının dumanı gibi öd ağacının dumanının yanında.

2 Söğüt olarak çevrilen kelime merh, çabuk ateş alan, çabuk yanan acı badem ağacı veya görünüşte kuru gibi görünen, ancak dalları kırıldığı zaman içi nemli, ıslak veya sulu olan söğüt, sahra söğütüdür.

خوش به کام دل بیابد جمله خواست
تا رسی در گنج وصل جاودان
چون نمی‌گردد میسر در زمن
رنج را بگزین که گردی خوب و اهل
تا که گنج دُر بری از بحر دین
گنجهای بی حد و بی عد دَین
لیک صفرایی ندارد ز آن خبر
چیست صفرا هستی و ما و منی
چاشنی آن رسد در حلق و کام
کاندرین ره رهنی مانند غول
ضدّ را با ضد کجا الفت شود
عیب اندر تست نی اندر شکر
از خودی خود روان شو سوی او
تا همان پاکی ترا گردد دلیل
تا روی زین خوف در دارالامان
جز به طاعت رو میاور ای عزیز
همچو پیش دودِ عودی دودِ مَرخ

هر که او از کام تن مردانه خاست
پس گزین کن رنج را چون رهروان
هیچ گنجی در جهان بی رنج تن
تو چرا از رنج پرهیزی ز جهل
لیک رنج آن جهانی را گزین
در صلوة و در زکات و حج بین
هریکی شیرین تر از شهد و شکر
هست صفرا پرده آن چاشنی
چون گذشتی از خود و هستی تمام
ز آن شوی از طاعت و حکمت ملول
غول ضدّ طاعت و حکمت بود
این که تلخت می‌نماید ای پسر
رو علاج خویش کن دارو بجو
تا ز علت پاک گردی ای علیل
رهبرت باشد به سوی مُلکِ جان
نیست شیرین همچو طاعت هیچ چیز
پیش شیرینیش شیرینهاست تلخ

Yüzlerce şekerden daha tatlıdır yanında gönül ehlinin,
İtaatın ve ibadetin zahmeti; fakat haberin yok senin.

O, bütün erlerin katında şeker gibi tatlıydı,
Ahmaklık edip de kapatma böyle bir kapıyı!

Dünyada kapanmaz böyle bir kapı hiçbir zaman,
Kendine öğüt ver de kurtul onun tuzağından.

Acılık kendindedir; kendini temizle de
Melekler gibi yurt tut, yurt edin göklerde.

Nitekim sahabe namazda ve niyazda
Eriyip akarlardı ibadet tadıyla,

Varlıklarından geçer, mahvolurlardı;
Çünkü varlık onlara göre zehirdi, yaraydı.

Yaranın ilacıdır bu yanıp yakılma, bu çaba,
Yanıp yakılmayla yaşa, mutlu ol gamla.

Mademki her sıkıntının peşine ödül olarak gelir hazine;
Burada zahmet çek ki layık olasın [ödüle].

[26. Yirmi Altıncı Makale]

[Bu makalede iki konu anlatılacaktır:]

[Dünyanın ve âhiretin rahatı ve neşesi zahmetle mümkün olur]

Dünyanın makam, mevki, mal ve mülkten oluşan rahatlığı ve güzellikleri, hepsi zahmetle elde edildiği gibi ahiretin rahatlığı ve güzellikleri de zahmetle elde edilir. Bu yüzden iş, gerek dünyada gerek ahirette zahmetlidir; fakat dünya zahmeti alçakların, bedbahtların işidir; çünkü o zahmette pişmanlıktan başka bir şey ele geçmez; fakat ahiretin zahmeti peygamberlerin, velilerin ve müminlerin işidir; çünkü onun neticeleri bakîdir, daimîdir.

[Ölmeden önce ölenin vücudu Hakk'ın aleti olur]

Ölmeden önce ölmeyenin işi ve sözü, Hak Teâlâ'dan uzak olan, öldürülmesi gereken nefsin aletidir; zaruri ölümden önce ölenin zatı ise Hakk'ın aletidir; bu yüzden ondan çıkan her davranış, her söz, gerçekte Hak Teâlâ'dan çıkmaktadır; çünkü o aletten başka bir şey değildir. Bu yüzden Mustafa'ya -selam üzerine olsun- “ve mâ rameyte iz rameyte ve lâkin'n-allâhe ramâ”¹ *Attığın zaman da sen atmadın, fakat Allah attı* hitabı gelmiştir.

1 “(Savaşta) onları siz öldürmediniz, fakat Allah onları öldürdü. Attığın zaman da sen atmadın, fakat Allah attı. Mü'minleri, tarafından güzel bir imtihanla denemek için Allah öyle yaptı. Şüphesiz Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.” (Enfâl 8/17) ayetinden iktibastır.

پیشِ اهلِ دل به است از صد شکر	رنجِ طاعت لیک هستی بی خبر
بر همه مردان بُد آن شیرین چو قند	اینچنین دَر را به بدرویی مبند
هیچ نتوان بستن این در در جهان	پند ده خود را ز بندِ آن جهان
تلخی ^۱ اندر تست خود را پاک کن	چون فرشته جای بر افلاک کن
نی صحابه در نماز و در نیاز	می شدند از ذوقِ طاعت ^۲ در گداز
محو می گشتند از هستی خویش	داروی ریش است این سوز و جهاد
چون پی هر رنج گنج آمد جزا	ز آنکه هستی بُد بریشان نیش و ریش
ساز با سوز و ز غم می گرد شاد	رنج اینجا کش که گردی باسزا

در بیان آنکه همچنانکه راحتها و خوشیهای دنیا از منصب و مال و ملک همه به رنج حاصل می شود، راحتها و خوشیهای عقبی هم به رنج میسر می گردد. پس کار، رنج دارد، خواه در دنیا خواه در عقبی؛ لیکن^۳ رنج دنیا کارِ دونان و بدبختان است، زیرا در آن رنج جز پشیمانی حاصلی نیست؛ اما رنج عقبی کارِ انبیا و اولیا و مؤمنان است که نتایج آن باقیست و بی زوال.

و در تقریر آنکه هر که پیش از مرگ نمرد، فعل و قول او جمله آلتِ نفس کُشتنیست^۴ که از حق تعالی بیگانه است و هر که پیش از مرگ ضروری مرد، ذات او آلتِ حق شد، پس هر فعلی و قولی که از او صادر شود، در حقیقت همه از حق باشد، چون او آلتی بیش نیست؛ از این رو به مصطفی علیه السلام^۵ خطاب آمد که وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَى^۶.

۱ تلخی AHBT تلخ C

۲ ذوق طاعت T ذوق و لذت AHBC

۳ لیکن HT لیک ABC

۴ کشتنیست ABCH گشتنیست T

۵ علیه السلام AHBT صلعم C

۶ افزوده است در H جمله «والله اعلم».

Önü sonu yoktur ahiret hazinesinin;
 Onun için zahmet çek de daha üstün olasın.
 Zahmet çekmek viranedir; can hazinesiyse orada;
 Zahmeti tercih et, rahatta at koşturma.
 Beden zahmeti meme, can hazinesiyse süt gibi,
 Böyle memeden iç can sütünü, içeceğini.
 Ey oğul! Mademki zahmettir hazinenin kasası, kendisi,
 Öyleyse zahmet kasasından al götür gönül hazinesini.
 Zahmetin değerini bildiğin zaman,
 Zahmette ara o hazineyi her zaman.
 Zahmeti can gibi kabul et, başkaldırma,
 Kendini ondan asla uzak tutma.
 Gerçi tembellikte rahatlık vardır,
 Ama o, cahillikten ve ahmaklıktandır.
 Rahatlık görünür, ama onda
 Sonsuz zahmet vardır ey amca.
 Mustafa, beyan etmişti bunu:
 Demişti, dikenliktir cennet yolu;¹
 Gül bahçesi gibi güzeldir cehennem yolu.
 [Mustafa] gösterdi dünyada her iki yolu.
 Dikenli [yolu] tercih et, cenneti istersen;
 Cehenneme gidersen, güllü [yolu] tercih edersen.
 [Nefse] hoş gelmeyen her şey, cennet yoludur;
 Rahat gelen her şey cehennemdir, sıkıntıdır, zorluktur.
 Muradını her zaman mahrumiyette ara,
 Eğer samimiyetle yüz tuttunsa Rabb'in tarafına,
 Dünyanın yağını, balını fazla yeme de,
 Acı içinde ölmeyesin; dikkat et, fazla yeme.
 Burada şeker ve helva yiyen kimse,
 Öldürücü zehir satın alır kendine.
 Dünya hırsı Allah'tan uzaklaştırır seni,
 Karanlık gibi karartır, çirkin eder seni.

1 Bu ve sonraki beyitlerde geçen hadis-i şerif için bkz. Huffetu'l-cennetu bi'l-mekârihi: *Cennet nefsin hoşlanmadığı şeylerle kuşatıldı, cehennem ise nefsin hoşlandığı şeylerle kuşatıldı.* s. 336, 1. dipnot.

گنجِ عقبی را فنایی نیست پیش
 رنج ویرانه‌ست و در وی گنجِ جان
 رنجِ تن پستان و گنجِ جان چو شیر
 چون وعای گنج رنج است ای پسر
 چونکه دانستی تو قدرِ رنج را
 رنج را چون جان پذیر و سر مکش
 گر نماید راحت اندر کاهلی
 می‌نماید راحت اما اندرو
 مصطفی آورد این را در بیان
 راه دوزخ خوش بود چون گلستان
 خار را بگزین اگر خواهی نعیم
 هر چه مکروه است راهِ جنت است
 کام را دایم ز بی‌کامی طلب
 چرب و شیرین جهان کمتر بخور
 هر که اینجا قند و حلوا می‌خورد
 حرص دنیا از خدا دورت کند
 بهر آن کش رنج تا گندی تو بیش
 رنج را بگزین و در راحت مران
 شیرِ جان را از چنین پستان بگیر
 گنجِ دل را از وعای رنج بر
 دایما در رنج جو آن گنج را
 خویشتن را هیچ از وی در مکش
 باشد آن از ابلهی و جاهلی
 هست رنجِ بی‌کرانه ای عمو
 گفت خارستان بود راهِ چنان
 هر دو ره را کرد پیدا در جهان
 گر گزینی گل روی اندر جحیم
 هر چه راحت دوزخ است و محنت است
 گر به صدق آورده‌ای رو سوی رب
 تا نمیری تلخ هان کمتر بخور
 بهر خود او زهرِ قاتل می‌خرد
 مُظلم و ناخوش چو دیجورت کند

İçindeki hırs, cehennemden bir parçadır;
Aklın da onun esiridir, uşağıdır.

Parça, kendi bütününe gider sonunda.
Yazıklar olsun o cana ki bir olur onunla.

Çabuk, sen ahirete alet et hırsını da
Çıkasın yukarıya, kalmayasın aşağıda.

Yolunda onu kendine alet et de
Tanrı, dergâhının azizi kılsın seni de.

Git, hayatı ölümün içinde ara da
Meyveler, ürünler devşiresin ölüm bağında.

Varlığı yokluk yolunda ara da
O yoklukta [dipdiri] kalasın ayakta.

Birinci varlık fanîdir kesin;
İkinci varlık dinde metin [olmaktır bilesin].

Birinci varlık tamamen cahilliktir, körlüktür;
İkinci varlık tamamen dostluk ve muhabbet nurudur.

Yokluktan sonraki varlık ebedîdir;
Onun canı o sakiyle sarhoştur, mesttir.

Böyle bir varlık, Hak ile var olmaktır,
Böyle bir sarhoşluk, devamlı rahat olmaktır.

Bu dünya hayatından vazgeçen [ölmeden önce ölen],
Ebedî hayatla hayat buldu [bir bilsen].

Tanrı ile hayattadır onun varlığı,
Yeni yeni sarhoşluğu, ayıklığı.

Alet oldu Hakk'ın elinde bir siper gibi,
Hareket etmez onun canı, ne başı ne ayağı.

Önceden alçak nefsin aleti olmuştu,
Sonunda Kerim Rabb'in aleti oldu.

Allah'ın aleti olan varlığı, vücudu
Asla Allah'tan ayrı görme onu.

Ondan ne gelirse ondan görme, ondan bilme onu [öyledir],
Çünkü o, kendinden geçmiş, ölmüştür; o diri [Rabb'i]nin işidir.

O tarafa ikilik sığmaz, çünkü o birdir;
Bu sırrı herkes nasıl anlar, nasıl bilir?

عقلِ تو او را اسیرست و زبون	حرص جزوِ دوزخ است اندر درون
وای بر جانی که با او یک شود	جزو در آخر به کلّ خود رود
تا روی بالا نمانی در فرود	حرص را کن آلتِ عقیبی تو زود
تا کند یزدان عزیزِ درگهت	آلتِ خود ساز او را در رهت
تا ز باغِ مرگِ یابی بار و برگ	زندگی را رَوِا بجو در عینِ مرگ
تا در آن هستی تو قایم بیستی	جوی هستی را ز راهِ نیستی
هستی ثانی بود در دین متین	هستی اوّل بود فانی یقین
هستی ثانی همه نورِ ولا ^۱	هستی اوّل همه جهل و عمی
جان او سرمست از آن ساقی بود	هستی بعد از فنا باقی بود
وین چنین مستیست دایم بی قَلق	اینچنین هستی بود قایم به حق
گشت زنده از حیاتِ جاودان	هر که مُرد از زندگی این جهان
نوبنو هشیاری و مستی او	زنده از یزدان بود هستی او
نیست جنبانِ جانِ او از پا و سر	گشت آلت در کفِ حق چون سپر
گشت آخر آلتِ ربِّ کریم	بود اوّل آلتِ نفسِ لئیم
هیچ او را از خدا منگر جدا	هستی کالت شود الله را
کوز خود چون مرد هست آن فعلِ حَی	هر چه آید زو مبین آن را ز وی
سرّ این مفهومِ هرکس کی شود	دو نگنجد آن طرف کآن یک بود

۱ زندگی را رو ABCT زندگانی را بجو H

۲ نور ولا ABCT علم و تُقی H

Açıkça “Ene’l-Hak”¹ diyen doğru demiştir;
Çünkü onu Hak Teâlâ ondan söylemek istemiştir,

O, arada bahaneydi, bu kâfidir, yeterlidir;
O soluk, o nefes hepsi Hak’tan gelmiştir.

Talip, kendi matlubundan ayrılmaz [asla],
Yan yana bil velileri Allah’la.

Damla denizde, deniz olur kesin,
Eğer sen inciysen, damlayı denizde göresin.

Eğer denizin aynısı olmamışsa, bul onu yeniden,
Ayır onu, çıkar dışarı suyun içinden.

O, o denizden ayrılmıyorsa,
O zaman damla deme, deniz de ona.

Bu sırrı açıkça ifşa ederdim halka;
Ama gayret “uzak dur!” diyor bana.

Ayakta diyor ki bana: “Kapat ağzını, sakın konuşma!
Layık değildir herkes bu şekere, bu bala.”

[27. Yirmi Yedinci Makale]

["Lâ tu'tû'l-hikmete gayra ehlihâ fe-tazlimûhâ ve lâ temne'ûhâ 'an ehlihâ fe-tazlimûhum." hadisinin izahı]

Bu makale, Mustafa'nın -selam üzerine olsun- “Lâ tu'tû'l-hikmete gayra ehlihâ fe-tazlimûhâ ve lâ temne'ûhâ 'an ehlihâ fe-tazlimûhum.”² *Hikmeti eh-linden başkasına vermeyin, ona zulmetmiş olursunuz; eh-linden de esirgemeyin onlara zulmetmiş olursunuz* hadisinin izahı hakkındadır.

Hikmet, bilgeye fayda verir; çünkü onun yitiğidir; nitekim “El-hikmetu dâlletun kulli hakîmîn.”³ *Hikmet, her bilgenin yitiğidir* buyrulmuştur. Gönül ehli olan bilgenin, hikmeti açıklaması fayda verir; çünkü söz, âdemoğlunun parçasıdır. Eğer [konuşan] âdemoğlu bilgili, basiretli ise, onun sözünün parçası da dinleyiciyi bilgili, basiretli yapar.

1 Ene'l-Hak: *Ben Hakkım*. Hallâc-ı Mansur (ö. 309/922) tarafından söylenmiş bir sözdür. Bu söz, bâtınî anlamda tanrılık iddiasında bulunmak değildir, çünkü Mansur kendisini Tanrı'dan bir parça olarak görmüştür. Ona göre Allah'tan başka gerçek hiçbir varlık yoktur (Pala, *a.g.e.*, s. 127).

2 [Hadis: *Ihyâul-'ulûm*, I, 3; *Sefînetu'l-bihâr*, I, 292; *Rebâbnâme ez Sultan Veled* (tsh. Ali Sultânî Gird Ferâmerzî), Tahran 1377 hş., s. 517'den nakil].

3 “Kelîmetu'l-hikmeti dâlletu külli hakîmîn fe-izâ veccedhâ fe-huve ehakku bihâ.” *Hikmet kelimesi, her bilgenin yitiğidir; onu nerede bulursa alır* (Aclûnî, *a.g.e.*, I, 412); “el-hikmetu dâlletu'l-mu'mîn fe-haysu veccedhâ fe-huve ehakku bihâ.” *Hikmet, müminin yitiğidir; onu nerede bulursa alır* (Aclûnî, *a.g.e.*, I, 412; Furûzanfer, *a.g.e.*, 57); “el-hikmetu dâlletu'l-mumin.” *Hikmet, müminin yitiğidir* [Münâvî, Abdurraûf, *Kümüzü'l-Hakâik fi Hadîs-i Hayri'l-Halâik* (nşr. Abdulhamid Ahmed Hanefî), Mısır ts., I, 121] hadislerinden ıktıbastır.

آنکه پیدا گفت اناالحق راست گفت
 در میانه او بهانه بود و بس
 طالب از مطلوبِ خود نبود جدا
 قطره در دریا شود دریا یقین
 زآنکه آن را حق ازو چون خواست گفت
 جمله از حق آمد آن دم و آن نفس
 متصل بین اولیا را با خدا
 گر تو دُرّی قطره را دریا بین
 کن جدا او را برون آور ز آب
 پس مخوان^۱ او را تو قطره بحر گو
 شرح این سر کردمی بر خلق فاش
 ایستاده گویدم هین لب ببند
 لیکن غیرت پیش من با دورباش!
 نیست هرکس لایق این شاهد و قند

در تقریر این حدیث مصطفی علیه السلام^۲ که لَا تَعْتَبُوا الْحِكْمَةَ غَيْرَ أَهْلِهَا فَتَظْلِمُوَهَا
 وَلَا تَمْنَعُوَهَا عَنْ أَهْلِهَا فَتَظْلِمُوهُمْ.

حکمت حکیم را سود دارد که گم کرده اوست که الْحِكْمَةُ ضَالَّةٌ كُلِّ حَكِيمٍ .
 غیر حکیم را گمراه کند و بیان کردن حکمت از حکیم که اهل دل است فایده دهد،
 زیرا سخن جزو آدمیست. چون آدمی بینا باشد، جزو سخنش هم شنونده را بینا کند.

۱ مخوان AHBT مگو C

۲ مصطفی علیه السلام ABCT مصطفی صلی الله علیه و سلم C - H

۳ غیر AHBC لغیر T

Gönül ehlinin aksine balçık bedende hapsolmuş cismanî halkın sözü kimin kafasına girerse, onu da balçık bedene hapseder. Nasıl ki bir adamın ağzında misk olsa ve her ne kadar [ağzımdaki] sarımsak dese burunlara misk kokusu gelir; tam tersine ağzına sarımsak alsın ve misk dese, sarımsak kokusu gelir. Hikmet de ehline fayda verir sözünü pekiştirmek için Hak Teâlâ Kur'an'da “yudillu bihî kesîran ve yehdî bihî kesîran”¹ *Onunla birçoklarını saptırır, birçoklarını da doğru yola iletir* buyurmuştur. Şahinin lokması şahine faydalıdır; fakat serçeye zarar verir, hatta öldürür. Hikmet de ehline fayda verir, ona azık olur, kuvvet olur; ehil olmayana ise aynı hikmet, sıkıntı olur, zahmet olur, zayıflık olur, onda yüz binlerce başka eksiklik, başka kusur ortaya çıkar.

Hikmeti her zaman bilgilerle konuş da,
Her zaman mahmurlukları artsın onunla.

Çünkü o, men edilemez ehlinen;
Zira zulümdür; yoksa dertle dolar o yüzen.

Hem de söylenemez ehil olmayan kişiye;
Çünkü ağır zulüm olur hikmete.

Fakat ey saf kalpli adam, şunu iyi bil ki
Çok az kimse anlattı hikmet ilmini.

Veliden başkası anlatmaya kalkarsa onu,
Ruhsuz beden gibi olur [nutku].

O, gönül ehline yakışır, herkese değil;
İçer işleyen, etkili işi nasıl yapar her sefil?

Hikmet ilmini veliden dinlemek gerekir;
Çünkü o, gaybın cemalini perdesiz görmektedir.

O kimse ki Hakk'ın cemalinden habersizdir,
Hikmetten nasıl söz eder, nasıl ders verebilir?

Söylerse, cansız beden [gibi] olur sözü;
Anı² olan nasıl kabul eder o sözü.

Okuyup üflemek, İsa'nın dudaklarıyla diriltir;
Ölüyü beden kabrinden dışarı çıkarır.

1 “Allah, bir sivrisineği, ondan daha da ötesi bir varlığı örnek olarak vermekten çekinmez. İman edenler onun, Rablerinden (gelen) bir gerçek olduğunu bilirler. Küfre saplananlar ise, ‘Allah, örnek olarak bununla neyi kastetmiştir?’ derler. (Allah) onunla birçoklarını saptırır, birçoklarını da doğru yola iletir. Onunla ancak fasıkları saptırır.” (Bakara 2/26) ayetinden iktibasur.

2 An: Güzellik cazibesi; anlaşılabilir, ama tanımlanamayan bir tür güzellik; güzellik, nezaket. Zevkle anlaşılabilen güzellikte mevcut bir nitelik; cazibe, alım; güzellikten alınan, fakat anlatılması imkânsız olan haz, tat; aşk; vatan, ülke, yer; akıl; zaman, an, mevsim; görüş, düşünce, akide; sebep vs. (<https://vajehyab.com>)

به خلاف اهل دل، سخن مردم^۱ جسمانی که در حبس آب و گلند، در هر که درآید او را نیز محبوبس آب و گل کند. همچنانکه شخصی را در دهان مشک باشد، اگرچه سیر گوید، به مشامها بوی مشک رسد و اگر به عکس در دهان سیر گیرد و مشک گوید، بوی سیر رسد و در تأکید این معنی که حکمت اهلش را سود دارد، حق تعالی در قرآن می فرماید که يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا وَيَهْدِي بِهِ كَثِيرًا. لقمه باز باز را سود دارد لیکن بُنجشک^۲ را زیان کند بلکه بکُشدش. حکمت نیز اهل خود را بیفزاید^۳ و قوت و قوتش گردد و بر نااهل عین حکمت^۴ رنج و ضعف شود و صد هزار نقصان دیگر در او پدید آید^۵.

با حکیمان گوی حکمت را مدام	تا که مستیشان فزاید ز آن مدام
ز آنکه از اهلش نشاید منع کرد	که بود ظلم و شود ز آن پُر ز درد
باز نتوان گفت با نااهل آن	ز آنکه بر حکمت بود ظلم گران
لیک این را نیک دان ای ساده مرد	علم حکمت کم کسی تقریر کرد
گر کند غیر ولی تقریر آن	صورت مرده بود خالی ز جان
ز اهل دل می زبید آن نه از هر کسی	امر نافذ کی شود از هر خسی
علم حکمت از ولی باید شنید	کو جمال غیب را بی پرده دید
آنکه محجوب است از دیدار حق	کی تواند گفتن از حکمت سبق
ور بگوید قالب بی جان بود	کی پذیرد آنکه او را آن بود
از لب عیسی کند زنده فسون	مرده را از گور تن آرد برون

۱ مردم AHBT مرد C

۲ بنجشک AHT گنجشک BC

۳ بیفزاید AHBT بر فزاید C

۴ بر نااهل عین حکمت ABCT بر نااهل رنج و ضعف شود H

۵ افزوده است در H جمله «و سلم».

O duayı okursa ondan başka bir kimse,
Tesir etmez, ondan bir şey bekleme.

Rüstem'in kılıcını bir çocuk çekip sallasa,
Hiç öldürebilir mi bir pehlivanı onunla?

Hakk'ın ismi, [Hak'tan] haberdar adamın kılıcıdır;
Çünkü o, o dergâhın emindir, mahremidir.

O isim, o dudaktan dolayı etkili olur
Çünkü o, Rabb'inden ne isterse olur.

Musa'nın eli nerede ki olsun elinde asa,
Düşmanlarını defetmek için ejderha.

Asayı Musa'dan başkası atarsa,
Düşmanı nasıl alt eder o atışla?

Sert taştan nasıl çıkarır, nasıl akıtabilir
Mavi renkli berrak su çeşmesi [o hakir]?

Denizin üzerinde on yedi yol açabilir mi topraktan
Ümmetin geçmesi için üzerinden sağ salım, korkmadan?

O, nasıl yutabilir sihirleri
Savaşta, arayıp sormada asa gibi?

Mustafa lazım ki göstereyin hünerini;
Ondan başkasına nasıl yaraşır ayı ikiye ayırma işi?¹

Hakk'ın yüzünü hiç görmemiş adamdan
Nasıl çıkar ortaya mucize-i Kur'an?

O, insan veya cine nasıl olur müyesser,
Onun sırrından bir remiz söylesinler?

Yüz binlerce kişi sırt sırta verseler,
Bir an bile onu düşünürken dinlenmeseler,

Değil Kur'an, onun bir ayetinin benzerini
Asla söyleyemezler bu âlemde [hiçbiri].

Her peygamber böyle yamalı hırkayla
Tek başına galip geldi bütün insanlara.

Savaşta galip geldi herkese;
Âlem halkını boyun eğdirdi kendine.

1 Ayı iki ayırma işi. Şakk-ı kamer: "Kıyamet yaklaştı ve ay [ikiye] yarıldı." (Kamer 54/1) ayetine işaret vardır. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) mucizesidir. Bkz. s. 442, 2. dipnot.

آن فسون را گر بخواند غیر او
 تیغِ رستم را اگر طفلی کشد
 نامِ حق شمشیرِ مردِ آگه است
 کارگرِ آن نام از آن لب می‌شود
 دستِ موسی کو که تا گردد عصا
 گر عصا را غیرِ موسی افکند
 کی تواند کردن از خارا برون
 کی کند بر بحر هفده ره ز خاک
 کی تواند سحرها را خوردن^۱ او
 مصطفی باید که بنماید هنر
 معجزِ قرآن کجا آید پدید
 انس و جن را چون میسر نیست آن
 صد هزار ار^۲ پشتِ همدیگر شوند
 مثلِ قرآن و نه یک آیت از آن
 هر پیمبر همچین با کهنه دلق
 غالب آمد بر همه اندر نبرد

بی‌اثر باشد از آن چیزی مجو
 هیچ با آن پهلوانی را کُشد
 کو امین و محرمِ آن درگه است
 ز آنکه هرچ او^۱ خواهد از رب می‌شود
 بهر دفعِ دشمنانش ازدها
 ز آن فکندن خصم را کی بر کند
 چشمهٔ آبِ زلالِ نیلگون
 تا روند اَمّت بر آن بی‌ترس و باک
 چون عصا وقتِ نبرد و جست و جو
 غیرِ او را کی رسد^۲ شقّ قمر
 از کسی کاو رویِ حق هرگز ندید
 تا کنند از سرِ آن رمزی بیان
 لحظه‌ای ز آن فکر کردن نغنونند
 هیچ نتوانند گفتن در جهان
 یک تنه تنها بزد بر جمله خلق
 خلقِ عالم را زبونِ خویش کرد

۱ او H - ABCT
 ۲ خوردن AHBC
 ۳ رسد ABCT شود H
 ۴ هزاران AHBT

Tufan, Nuh'un hükmü altında bulunmuyor muydu?¹
Hak Teâlâ'dan her an yüzlerce bağış² almıyor muydu?

Rüzgâr da Hûd'un emrine memurdu³;
Çünkü o Hak Teâlâ ile sohbet ediyordu.

Her peygambere sayısız bu kabilden
Bağış gelirdi Yaradan'ın hibesinden.

Eğer bir bir açıklasam uzar gider;
Kalanlarına mana yoluyla gidiver,

Ta ki göresin hepsini söz olmadan,
Bu gösteriş, bu renk ve koku dünyasının arkasından.

Ey oğul! Söz yolu uzundur, uzun sürer;
Gözünü açarsan kısadır, kısa sürer.

Sen gördüğünü anlatmaya kalkarsan,
Onu görmeyen kimseye ey falan!

Sözde daha fazla açıklama yapmalısın ki
Ondan birazcık anlasın kişi.

Fakat o da onu bir bakış [ile]
Görebilse ihtiyaç kalmaz başka şeye.

Çok söz ve uzun uzadıya açıklama,
Baş ağrıtır; akıllı ol bundan sonra.

Nadirdir bu; herkes nasıl ulaşır buraya
Ta ki kavuşsun harfsiz, sözsüz Allah'a.

O hikmet ilmi, rehber olduğu sürece,
Güneş içindeki can gibi layıktır taliplere.

Âşıkların kolu kanadı hikmettir;
Onlar, can âlemlerine onunla erişir.

Velilerin ilmi hikmetin ta kendisidir,
Fakat eşkıyanın kulağı ona sağır kesilmiştir.

Bilgeden başkası nasıl anlar hikmeti?
Cennetlikten başkası nasıl yer bu sofradan nimetleri?

1 Nuh ve tufan. Bkz. s. 312, 3. dipnot.

2 Bağış olarak çevrilen kelime futûh, bir şeyin beklenmeden hâsil olması, beklenmedik şeyin gerçekleşmesi; açıklık, açılma, açılış, fetih; dervişe veya pîre nezir ve adak gibi karşılıksız verilen mal veya nimet anlamına gelir.

3 Hûd ve rüzgâr. Bkz. s. 314, 1. dipnot.

نی که طوفان بود زیر حکمِ نوح
 باد هم مأمورِ امرِ هود بود
 هر پیمبر را ازین سان^۱ بی شمار
 گر کنم یک یک بیان گردد دراز
 تا بینی جمله را بی گفت و گو
 گفت و گو راهِ درازست ای پسر
 آنچه دیدی گر کنی تو وصفِ آن
 در سخن بسیار باید شرح کرد
 لیک اگر او نیز آن را یک نظر
 گفتنِ بسیار و شرحِ بی شمار
 نادرست این هرکس اینجا کی رسد
 تا شدن آن علمِ حکمت رهبرست
 حکمت آمد پر و بالِ عاشقان
 حکمتِ محض است علمِ اولیا
 جز حکیمی کی کند فهمِ حکم^۲؛

نی ز حق می برد هر دم صد فُتوح
 زآنکه با حق داشت او گفت و شنود
 بود بخشایش ز دادِ کردگار
 سویی باقی از ره معنی بتاز
 از ورايِ این جهانِ رنگ و بو
 گرددت کوتاه چو بگشایی نظر^۳
 با کسی کآن را ندیدست ای فلان
 تا شود زآن اندکی مفهومِ مرد
 می بیند^۴ کی شود حاجت دگر
 دردِ سر باشد از آن پس هوش دار
 تا که بی حرف و سخن در حی رسد
 طالبان را همچو جان اندر خورست
 زآن رسند ایشان به عالمهای جان
 لیک از آن کَرست گوشِ اشقیا
 جز بهستی کی خورد زین خوانِ نعم^۵

۱ ازین سان AHCT ازیشان B

۲ نظر AHBC بصر T، در B در حاشیه با نشانهٔ خ «بصر» هم نوشته شده است.

۳ می بیند AHBT دیده باشد C

۴ حکم AHBT حکیم C

۵ نعم AHBT نعیم C

Benim nazmım ve nesrim hikmetin başıdır, serveridir;
Âşığın yanında en iyi nimettir.

Böyle bir azık güç kuvvet olur ona;
Çünkü canı taliptir bu sırra.

Eğer bilge isen, budur senin hikmetin;
Sen bu malı kendi yitiğın bil kesin.

Eğer âşık değilsen, bunu nasıl hisseder, nasıl anlarsın,
Gökyüzünde melekler gibi kanatsız nasıl uçarsın?

Aşksız adam daha aşığıdır hayvandan;
Çünkü azığı yoktur onun ilimden, nurdan.

Hakk'ın nurlarına layık olmadan,
Hakk'ın sırlarını nasıl dinler candan?

Eğer sen ehli olsaydın hikmet ilminin,
Gönül aynanı benlik pasından temizlerdin.

Aynada görürdün acayip resimleri, şekilleri,
Arşın, kürsünün resmini, Rabb'inin cemalini.

Zahirde ve batında senden başkası kalmazdı,
Senin hayrın bütün âleme ulaşırdı.

Neticede hikmetin, cahil alçağa değil,
Ehline fayda verdiği anlaşılmıştır [bil].

Ehil olmayandan başkası onunla azgınlaşır, bu aşikâr;
Çünkü dinden mahrumdurlar, nasipsizdirler onlar.

Bu sözlerle onlar yoldan saparlar; gerçi bu [sözler],
Dindarlar zümresine yol gösterir, hidayet eder.

Şahinlerin yemini serçeye verme de
Boğazında kalmasın ey efe!

Ta ki ölmesin serçe ondan dolayı hemen, o an;
Ta ki olmasın lokma onun canını alan.

O, nasıl yutabilir şahinin lokmasını?
Çünkü yırtar onun gibi yüzlercesinin boğazını.

O yiyecek, şahin için iyidir;
Şahin o yemle büyüyüp gelişir.

Fakat serçe için uygun değildir,
Öyle bir yem ona nasıl verilebilir!

نظم و نثر من سرِ حکمت بود
 اینچنین قوت اندرو قوت شود
 گر حکیمی حکمت تو هست این
 ورنه ای عاشق ازین کی بو بری
 مرد بی عشق است کمتر از ستور
 تا نگردي قابلِ انوارِ حق
 گر تو اهلِ علمِ حکمت بودی
 دیدی^۱ در آینه نقشی عجب
 ظاهر و باطن نماندی غیر تو
 حاصل این آمد که حکمت اهل را
 غیر اهل از وی شود طاغی یقین
 زین سخن گمراه گردند ارچه این
 طعمه^۲ بازان مده بنجشک را
 تا نمیرد در زمان بنجشک از آن
 کی تواند خورد لقمه^۲ باز او
 آن خورش نسبت به باز آمد نکو
 لیک آن نسبت به بنجشک است کاست
 پیشِ عاشق بهترین نعمت بود
 چونکه جانش طالبِ این سر بود
 ضالۀ خود دان تو این کالا یقین
 بر فلک کی چون ملک بی پر پری
 ز آنکه او را نیست قوت از علم و نور
 کی کند اصغا ز جان اسرارِ حق
 آینه^۱ دل از خودی بزودویی
 نقشِ عرش و کرسی و دیدارِ رب
 با همه عالم رسیدی خیر تو
 سود دارد نی خس^۲ پُرجهل را
 ز آنکه محرومند و بی بهره ز دین
 هست هادی بر گروه اهلِ دین
 تا نماند در گلویش ای فتا
 تا نگردد لقمه بر وی جانستان
 که بدرَد صد چو او را ز آن گلو
 باز را باشد از آن طعمه نمو
 کی چنان طعمه به وی دادن رواست

۱ دیدی HBT دیدی A دیده ای C

۲ خس AHBT خسی C

Nitekim Kur'an bazısına dalalettir,
Gerçi bazısına yol gösterir, vuslata erdirir.

Ben ağzımı kapatayım da bensiz sana
O söylesin o sırları hem de sensiz [ha]!

Çünkü dinlediğinde ondan aracı olmadan,
Kendinden geçer, ona kavuşursun aracı olmadan.

Artık başka tehlike kalmaz senin için;
Her an artar görüşün ve bilincin.

Tereddütten vazgeçer, Hakk'ı gören olursun,
Bedensiz can denizine doğru gider, [Hakk'a kavuşursun].

Hak Teâlâ, bir kapı açar sana,
Ruhların karargâhı olan cennet tarafına.

Sonunda görürsün orada yeni yeni buluşma,
Ömür içinde ömür, beka içinde beka.

Nimetleri vardır onun pek çok, sayısız,
Yağlı ve tatlı, hepsi de tertemiz, ağrısız, sıkıntısız.

Sayılmayacak kadar çok, sayısız huriler,
Hepsi de ırmak kenarında cilvelenmekte.

Ne kadar iyi ve güzel varsa oradadır.
O cennete giden can ne bahtiyardır.

Gece gündüz demeden nimet yer daima;
Zahmetsiz, sıkıntısız rahatlık bulur orada.

O seyir, o zevk, yemeğe, uykuya ihtiyaç duymaz;
O sarhoşluk, o şevk, şaraba, kadehe ihtiyaç duymaz.

Ay parçası çalgıcılar ırmak kenarında,
Hepsi de güzel, hem yüzce hem de huyca.

Perdeleri gönül alır, neşelendirir, cana can katar,
Çenk ve ney sesleri semaya çıkar.

Ne seması ki? Orada bir sema yoktur asla.
Ne nağmesi ki? Orada bir nağme yoktur asla.

Her güzelliğin ve iyiliğin aslı cennettir,
Bu güzellikler, o güzelliğin yanında mihnettir.

Dünyanın zevki ve güzellikleri arı duru değildir,
Çünkü ona tortu karışmıştır, duruluğu gitmiştir.

نی که قرآن گشت بر بعضی ضلال
لب ببندم من که تا بی من به تو
ز آنکه چون زو بشنوی بی واسطه
بعد از آن دیگر ترا نبود خطر
از تردّد بگذری حق بین شوی
واگشاید حق تعالی بر^۱ تو در
تا ببینی اندرو نونو لقا
بی حد و بی عد بود آن را نِعَم^۲
حوریان بی شمار و بی کنار
هرچه خوبست و خوشست آنجا بود
دایما نعمت خورد بی روز و شب
بی خور و خواب است آن سیری و ذوق
مطربان همچو مه بر طرف جو
پرده هاشان دلربا و جانفزا
چه سما کآنجا سمایی نیست هیچ
اصل هر خوبی و نیکی جنت است
ذوق و خوبیهای دنیا نیست صاف

گرچه بعضی راست هادی تا وصال
گوید آن اسرار را هم بی تو او
از خودی در وی روی بی واسطه
هر دمی افزایش هوش و نظر
جانب دریای جان بی تن روی
سوی آن جنت که شد جان را مقرر
عمر در عمر و بقا اندر بقا
چرب و شیرینش همه پاک از نِقَم^۳
جمله در جلوه به طرف جویبار
شاد جانی کاندان آن جنت رود
راحتی یابد در آنجا بی تعب
بی می و جام است آن مستی و شوق
جمله زیبا هم به رو و هم به خو
بانگ چنگ و نای^۴ رفته بر سما
چه نوا کآنجا نوایی نیست هیچ
این خوشیهایش آن خوش محنت است
ز آنکه با دُر دست آن را ایتلاف

۱ بر AHBT با C
۲ نِعَم AHBT نعیم C
۳ نِقَم AHBT نقیم C
۴ چنگ و نای ABCT نای و چنگ H

Saf, tertemiz su çamurla karıştığı zaman,
Nasıl içer o suyu akıllı insan?

Su, o güzelliştir; çamursa bu şekiller;
Ne mutlu ona ki suyu çamursuz içer!

Sonsuza dek cennette bakî kalır,
Hak Teâlâ onu güzellik şarabıyla suvarır.

Can suyu saftır, yoktur onda çamur tortusu;
Bırak beden tortusunu, bul gönül duruluğunu.

Cennetin güzelliği bahar gibidir,
Gelişiyse toprak yüzlerce nakış bitirir.

[28. Yirmi Sekizinci Makale]

[Bu makalede iki konu anlatılacaktır:]

["Tefekkerû fi alâillâhi ve lâ tefekkerû fi zâtillâhi." hadisinin izahı]

Baharın şeklinin eşi benzeri yoktur, renksiz ve kokusuzdur; fakat yeryüzünde parladığı, ışık saçtığı zaman, yüz binlerce çeşit renk ve koku ortaya çıkarır, yaşlı kara toprağı tavus gibi süsler ve gençleştirir. Eşi benzeri olmayan, nitelenemeyen, şekilden, renkten ve kokudan münezzeh olan, fakat bütün şekilleri, suretleri, renkleri ve kokuları kendisi ihsan edip bağışlayan Hak Teâlâ'nın lütfu da böyledir. Hülâsa suretlerin renkleri ve güzellikleri vasıtasıyla manaya ulaşılabilir. Zira [Hak Teâlâ] buyurmuştur ki "Tefekkerû fi alâillâhi ve lâ tefekkerû fi zâtillâhi."¹ *Allah'ın nimetlerini düşünün, Allah'ın zatı hakkında düşünmeyin.* Allah'ın zatı hakkında düşünmeyin; çünkü ondan bir tat alamazsınız; ancak O'nun sanatı ve eserleri hakkında düşünün ki eser vasıtasıyla Yaratan'dan zevk alabileceğiniz. Aynı şekilde eğer bir kimse baharın kendisine baksa, asla hoş bir durum olmaz; fakat bağa, bostana, gül bahçesine, laleliğe baksa, baharın güzelliğini o güzelliklerde görüp bilebilir ve ondan haz alabilir.

1 *Allah'ın nimetlerini düşünün, Allah'ın zatı hakkında düşünmeyin* (Hadis: Aclûni, a.g.e., I, 357; Furûzanfer, a.g.e., s. 142).

آبِ صافی چون در آمیزد به^۱ گل
 کی خورد آن آب را بیداردل
 آب آن حسن است و گل این نقشها
 شاد آنکو خورد بی گل آب را
 تا ابد اندر چنان باقی بود
 وز می حسنش خدا ساقی بود
 آب جان صافیست بی درد تراب
 دُرد تن بگذار و صافِ دل بیاب^۲
 خوبی جنت بود همچون بهار
 کز قدمش خاک روید صد نگار^۳

در بیان آنکه صورت بهار بیچون و چگونه و بی رنگ و بوی است، اما چون بر صورت
 زمین می تابد، صد هزاران^۴ رنگ و بوی گوناگون پیدا می کند و زمین تیره پیره را چون
 طاوس می آراید و جوان^۵ می نماید. همچنین لطف حق تعالی که^۶ بیچون و چگونه ترست
 و از صورت و رنگ و بوی بری، لیکن همه صورتها و رنگها و بوها^۷ عطا و بخشش اوست
 تا به واسطه رنگها و خوبیهای صورت به معنی توان عشق بازی کردن که می فرماید: تَفَكَّرُوا
 فِي آلاءِ اللَّهِ وَلَا تَنْفَكُوا^۸ فِي ذَاتِ اللَّهِ، در ذات خدا^۹ فکر مکنید که از آن نتوانید مزه یافتن،
 آلا در صنع و کردار او فکر کنید تا به واسطه صنع از صانع نتوانید ذوق بردن. همچنانکه اگر
 کسی در نفیس بهار نگرد، به هیچ حال خوش نشود، لیکن چون^{۱۰} در باغ و بوستان و گلزار
 و لاله زار نظر کند، خوبی بهار را در آن لطفها تواند دیدن و دانستن و از آن حظ یافتن.

۱ به AHBT ز C

۲ بعد از این بیت، در A به احتمال قوی شش ورق افتاده و بعد در جای دیگر، میان صفحه‌های ۱۱۷-۱۲۲ گذاشته و به‌اشتباه صحافی شده‌است. اینجا این شش ورق در جایش گذاشته و شماره صفحات بازایی شده‌است.

۳ این بیت، در H بعد از نثر آمده‌است.

۴ هزاران AHC هزار BT

۵ و جوان AHBT و خوب و جوان C

۶ که C - AHBT

۷ بوها AHBT بویها C

۸ لَا تَنْفَكُوا AHBT لَا تَفَكَّرُوا C

۹ خدا AHBC حق T

۱۰ چون C - AHBT

[Hak Teâlâ'nın varlıklar üzerindeki tecellisi]

Bir yaratan ki et ve deriden, kan ve irinden oluşan çirkin, hastalıklı bir esere öyle bir lütuf, öyle bir güzellik veriyor ki Mecnun, Ferhat ve benzeri yüz binlerce kişi o lütfâ, o güzelliğe âşık ve divane oluyor. Eğer o güzellik ve lütuf, bu pislik ve çirkinlik olmadan yüzünü gösterse, onu görenler ne hale gelir, mukayese et. [Allah Teâlâ] cansız ve habersiz bir varlık olan Tur Dağı'na tecelli edince, [dağ] parça parça oldu; nitekim “fe-lemmâ tecellâ rabbuhu li'l-cebeli ce'alehu dekken ve harra Musa sa'ıkan.”¹ *Rabbi, dağa tecelli edince onu darmadağın etti; Musa da baygın düştü* buyrulmuştur.

Elbiseler giyer onunla yeryüzü,
Gül gibi, lale gibi, yasemin gibi.

Her çimenlikte çeşit çeşit renkler,
Herkes onların seyriyle mest olur, kendinden geçer.

Baharın sıcaklığı ve ışığıyla ortaya çıkar bu renkler;
Rezil, rüsvalar onun gelişiyile kıvanca döner.

Bu yaşlı kara toprak, onun gelişiyile
Gençleşir, yüzlerce çeşit koku ve renkle.

Her taraf güzel nakışlar, nişanlar ve renklerle dolar;
Her çimenlik onunla edalı güzellerle, sevgililerle dolar.

O nakışsız, nişansız saf bahar,
Bu dünyanın cisminde can gibi parlar.

Kereminden ona nakışlar bahşeder,
Cehennemliğe İrem güzelliği lütfeder.

Kendisiyle cehennem bile böyle güzeldir,
Acaba kendi güzelliği nasıldır, nicedir?

Canlar baharı da cana ve cisme
Ulaşır olmadan bu yer ve gök de.

Ön ve arka, sağ ve sol olmadan
Her cisme sayısız bağış gelir ondan.

1 “Mûsâ, belirlediğimiz yere (Tûr'a) gelip Rabbi de ona konuşunca, 'Rabbim! Bana (kendini) göster, sana bakayım' dedi. Allah da, 'Beni (dünyada) katiyen göremezsin. Fakat (şu) dağa bak, eğer o yerinde durursa sen de beni görebilirsin.' dedi. Rabbi, dağa tecelli edince onu darmadağın etti; Mûsâ da baygın düştü. Ayılınca, 'Seni eksikliklerden uzak tutarım Allah'ım! Sana tövbe ettim. Ben inananların ilkiyim' dedi.” (A'râf 7/143) ayetinden iktibastır.

و در تقریر آنکه صانعی که^۱ به ضنَعِ آلودهٔ معلولِ فَرخج^۲ که از گوشت و پوست^۳ و خون و ریم است، لطفی می بخشد که صد هزار کس عاشق و دیوانهٔ آن لطف می شوند مثل مجنون و فرهاد و غیرهما^۴. اگر آن حسن و لطف بی این آرایش و فرخجی^۵ رو نماید، قیاس کن که بینندهٔ آن به چه حال شود؟ کوه طور که جماد و بی خبراست، چون بر او تافت، ذره ذره شد که فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَ خَرَّ مُوسَى صَعِقًا.

حله‌ها پوشد ^۶ ازو روی زمین	چون گل و چون لاله و چون یاسمین
گونه گونه رنگها در هر چمن	مست در نظاره‌اش هر انجمن
زاید از تاب بهار این رنگها	فخر گردد از قدمش ننگها
این زمین تیرهٔ پیره ازو	نوجوان گردد به صد گون رنگ و بو
هر طرف نقش و نشان و رنگ خوش	پُر ازو در هر چمن خوبان کش ^۷
آن بهار صاف بی نقش و نشان	تافت همچون جان درین جسم جهان
نقشها بخشید او را از کرم	دوزخی را داد خوبی ارم
آنک ازو دوزخ چنین خوبی شود	ای عجب خوبی او تا چون بود
هم بهار جانها بر جسم و جان	می رسد بی این زمین و آسمان ^۸
بی پس و بی پیش هم بی چپ و راست	بی عدد از وی عطا هر ^۹ جسم راست

---

۱ که B - AHCT
 ۲ فَرخج AHBC فَرخج T
 ۳ گوشت و پوست ABCT پوست و گوشت H
 ۴ غیرهما ABCT غیرهم H
 ۵ فَرخجی AHBC فَرخجی T
 ۶ پوشد AHBT پوشید C
 ۷ خوبان کش AHBT خوبان و کش C
 ۸ این بیت و بیت بعد از آن، در H نیست؛ اما به جای آن، این سه بیت آمده است:
 همچنین خوبی جان بر جسم ما می بتابد بی زمین و بی سما
 بی چپ و بی راست هم بی پیش و پس می دواند نیز هر سویی فرس
 می رسد بر جزو جزو تن ز کل نرگسان چشم و رخسار چو گل
 ۹ از وی عطا هر ABT هر دم عطا بر C

Gözlerin güzelliği, gül gibi yanaklar,
Dışlerin zarafeti, şarap gibi dudaklar,

Doğmuş onun lütfu cisimlere,
Müsemmalar gibi isimlerde.

Onunla olmuş beden nakışları gülistan,
Bahar gülleri gibi gönüller çalan.

Kaşın, gözün, yüzün ve başın güzelliği,
Elin, ayağın, boyun ve göğsün zarafeti,

Onunla bulmuş her varlık bir kaftan,
Onun cömertliğiyle götürmüş her organ bir ihsan.

Her bedende nakışlar işlemiş;
O nakışlarla cisimleri yüceltmiş.

Her beden o nakışlarla değerlenmiş;
Her nakşa yüzlerce çeşit şey vermiş.

O gizli güzellikten, her bedene
Âşıktır sayısız halk bu âlemde.

Aşkları uğruna canlarını, dinlerini, gönüllerini vermişler;
Sevgileri uğruna söğüt ağacı gibi başlarını feda etmişler.

Kendisiyle bedenlerde güzellikler ortaya çıkan,
Gizlidir, kimse görmemiştir onu [hiçbir zaman].

Çünkü canın da benzeri yoktur, nitelenemez kendi zatında,
Ara nitelenemeyeni, benzeri olmayanı iyi ve kötünün dışında.

Can, bu çirkin cisimden gizlidir;
Bir çirkin güzele eş nasıl olabilir?

Çünkü can, kana ve deriye şunları veriyor,
Onunla her an güzelleşiyor, yeniden doğuyor.

Ondaki güzellikle gözler hayran oluyor,
Her tarafta yüzlerce akıl ve can kendinden geçiyor.

Ferhat gibi, Vâmık¹ gibi sayısız [kişi],
Mecnun gibi, Râmin² gibi yüz binlercesi.

Böyle bir güzellik can verirse toprağa,
O pak güzellik ne güzellikler verir acaba!

1 Vâmık: Vâmık ve Azra adlı aşk hikâyesinin erkek kahramanıdır. Azra bakire bir cariyeye, Vâmık da onun âşığıdır. Enûşirvan zamanında revaç bulmuştur. Muhtemelen aslı Yunanca olup Pehleviceye tercüme edilmiş, daha sonra Farsçaya çevrilmiştir (Mu'ın, *a.g.e.*, VI, 2190-2191).

2 Râmin: Vis ü Râmin adlı aşk hikâyesinin erkek kahramanıdır.

خوبیِ چشمان و رخسارِ چو گل	لطفِ دندانها و لبهای چو مُل ^۱
تافته هم ^۲ لطفِ او بر جسمها	چون مسمّاهای درونِ اسمها ^۳
نقشهای تن شده ^۴ زو گلستان	همچو گلهای بهاران دلستان ^۵
خوبیِ ابرو و چشم و روی و سر	لطفِ دست و پا و زیبِ قدّ و بر
یافته زو هر وجودی خلعتی	برده هر عضوی ز جودش دولتی
نقشها بر هر تنی بنگاشته	ز آن نقوش اجسام را افراشته
هر تنی ز آن نقشها گشته عزیز	داده او هر نقش را صد نوع چیز
تا که بر هر تن از آن حسنِ نهان	بی عدد خلقتند عاشق در جهان
داده جان و دین و دل در عشقشان	در هواشان همچو بیدی سرفشان
و آن کزو شد لطفها بر تن پدید	هست پنهان و کسی او را ندید
ز آنکه بی چونست جان در ذاتِ خود	جوی بی چونش و رایِ نیک و بد
هست جان محجوب ازین جسمِ کثیف	خود کثیفی کی شود جفّتِ لطیف
چون به خون و پوست جان این می دهد	که ازو هر لحظه لطفی می زهد
چشمها خیره ز هر لطفی از آن	گشته بی خود هر طرف صد عقل و جان
همچو فرهاد و چو وامق بی شمار	همچو مجنون و چو رامین صد هزار
اینچنین خوبی رساند جان ^۶ به خاک	تا چه خوبی باشد آن خوبیِ پاک

۱ این بیت در HT نیست، ولی در T در پاورقی نوشته شده است.

۲ تافته هم ABCT می‌تابد H

۳ این بیت، در T نیست، ولی در پاورقی نوشته شده است.

۴ شده ABCT شود H

۵ این بیت، در C هم در اینجا نوشته شده و هم دو بیت قبل از آن، یعنی دو باره نوشته شده است.

۶ جان AHBT چون C

Onun ışığı, nakışa bu güzelliği verince,
 O güzellikle yüzlerce ateş düştü halkın içine,
 Onun lütuf suyu, öyle bir şey gösterdi ki balçıktan varlığa
 [Herkes] malını, var olan her şeyini feda etti ona.
 Vazgeçtiler kendilerinden ve âlemden,
 Başlarındaki taşları gitti o sevda yüzünden.
 Balçık perdesi olmadan Çiğil güzeli [burada],
 Yüzünü gösterirse, can ve gönül ne olur acaba!
 Kıyas et ve iyi anla, ey yolu gören [Tanrı kulu]
 Canın o ayne'l-yakindeki¹ durumunu.
 Yok olur, olsa bile Kafdağı kadar;
 Ne eksik ne fazla ne de laf arar.
 Her şeyden geçer, lâ olur, gider illâ'da;
 Hak gibi bir ve tek olur vahdet deryasında.
 O buluşma nebilere ve velilere
 Müyesser oldu sebepsiz celâl sahibi Hak sayesinde.
 Öyle bir didara mahrem oldular,
 Böyle bir esrara sırdaş oldular.
 Benlik gitti canlarından, O'ndan başkası kalmadı;
 Zâhir ve Bâtın, Hak'tan başkası kalmadı.
 Hepsine vasıtasız aşikâr oldu;
 Her biri o vuslatla berhudar oldu.
 Musa gibi, İsa gibi yüz binlercesi,
 Şibli² gibi, Kerhî³ gibi sayısız kişi,

- 1 Ayne'l-yakîn: İslâm düşünce tarihinde doğru bilginin kesinlik dereceleri ilme'l-yakîn, ayne'l-yakîn ve hakka'l-yakîn olmak üzere üç kategoride toplanmıştır. İlme'l-yakîn akli veya nakli delil ile ayne'l-yakîn duyu yoluyla elde edilen bilgiyi, hakka'l-yakîn ise iç duyu veya iç tecrübe vasıtasıyla insanda meydana gelen en kesin bilgiyi ifade eder (Yusuf Şevki Yavuz, "Hakka'l-yakîn", *DİA*, İstanbul 1997, XV, 203-204). İlme'l-yakîn: kesin olan akli ve nakli delillerin ifade ettiği bilgi. Sûfilere göre ilme'l-yakîn, akli ve nakli ilimleri delilleriyle bilen âlimlerin bulunduğu bilgi derecesini ifade eder. Ayne'l-yakîn ve hakka'l-yakîn ise derecelerine göre mükâşefe ve müşâhedeye mazhar olan peygamberlerle velilerin bulunduğu bilgi mertebelerini oluşturur (Yusuf Şevki Yavuz, "İlme'l-yakîn", *DİA*, İstanbul 2000, XXII, 137-138). Ayne'l-yakîn: Gözlem yoluyla elde edilen ve doğruluğu apaçık olan bilgi; gözlem yoluyla bilmek. (Yusuf Şevki Yavuz, "Ayne'l-yakîn", *DİA*, İstanbul 1991, IV, 269-270). Başka ifadeyle akıl, nakil ve haberle kazanılan bilgiye ilme'l-yakîn; dış duyu, dış tecrübe ve gözlemlenilen bilgiye ayne'l-yakîn adı verilir. Bu bilgi vasıtalarının ikisiyle birlikte ulaşılan ya da sezgiyle ve iç tecrübenin verdiği en üst düzeyde kesinlik taşıyan bilgiye de hakka'l-yakîn denilmiştir. Kesin olan akli ve nakli delillerin ifade ettiği bilgi (Osman Demir, "Yakîn", *DİA*, İstanbul 2013, XLIII, 271-273).
- 2 Şibli: Ebubekir Şibli, ünlü zahitlerdendir. 247'de (861) Samarra'da doğmuştur. Aslen Horasanlıdır; Maverâünneh'r'e bağlı Şible köyü halkındandır. 334'te (945) vefat etmiştir. Cüneyd-i Bağdâdî'nin müritlerindedir.
- 3 Kerhî: Ebu Mahfûz Ma'rûf b. Firûzan-ı Kerhî-yi Bağdadî, ünlü sufilerdendir. Ali b. Musa er-Rızâ'nın kapıcısı imiş. 200'de (815) Bağdat'ta vefat etmiştir. Ma'rûf-i Kerhî'nin talebelerinden biri de birçok silsilenin kendisiyle devam ettiği Cüneyd-i Bağdâdî'nin şeyhi Seri es-Sakatî'dir (Mu'in, *a.g.e.*, VI, 1997; <https://vajehyab.com>).

پرتوش چون نقش را این حُسن داد
 در گلابه آبِ لطفش این نمود^۱
 از خودی گشتند و از عالم بری
 بی حجابِ آب و گل خوبِ چگل
 کن قیاس و فهم نیک ای راهبین
 نیست گردد گر بود چون کوهِ قاف
 لا شود زین جمله در الآ رود
 انبیا و اولیا را آن وصال
 آنچه‌ان دیدار را محرم شدند
 رفت از جانشان خودی جز او نماند
 جمله را بی واسطه دیدار شد
 همچو موسی و چو عیسی^۲ صد هزار
 که از آن در خلق صد آتش فتاد
 که فدا کردند مال و هرچه بود^۳
 رفت از آن سودا^۴ ز سرهاشان سری
 گر نماید رو چه گردد جان و دل
 حالتِ جان را در آن عین‌الیقین
 نی کمی جوید نه افزونی نه لاف
 در یم وحدت چو حق یکتا شود
 شد میسر بی سبب از ذوالجلال
 وینچنین اسرار را همدم شدند
 ظاهر و باطن بغیرِ هو نماند
 هر یکی ز آن وصل برخوردار شد
 همچو شبلی و چو کرخی بی شمار

۱ این مصراع، در C چنین آمده‌است: خاک تن را آب لطف اینها نمود

۲ این مصراع، در AHC چنین است: که ز مستی باد دادند آنچه بود، ولی در A در حاشیه با نشانهٔ صح مطابق نسخهٔ اساس هم نوشته شده‌است.

۳ سودا AHBC سرها T

۴ موسی و چو عیسی AHBT عیسی و چو موسی C

Müyesser oldu onlara öyle bir vuslat, Tanrı katı, Tanrı kucağı,
Öyle bir kat, öyle bir kucak ki ne sınırı vardır onun ne de kenarı.

Bil ki cennet o vuslattır manada,
Erler gibi git o cennet tarafına.

O cennettedir her güzelliğin aslı;
Bu tarafa koşar çirkin, bulaşık ayrıntı.

Lekesiz, tertemiz güzellik oradadır orada.
Topraktan can, nasıl gider temiz olan tarafa?

Ey temiz can! Temizlen bulaşıklıktan,
Bulaşık olanla mücadele et [her zaman].

Bulanıklığın ayrılması için arı duru candan
Mücadelesiz, çabasız oturma hiçbir zaman.

Kendini temiz tut her an, her zaman
Kurtulasın bu neşe ve gam bağından.

Neşe ve gam, her ikisi zıt olarak gelmiştir,
İkisi de sana zindan gibi gelmiştir.

Vazgeç bu ikisinden, o bire doğru git de
Beden kaydından kurtulup can olasın sen de.

Öyle bir âleme git ki zıtlardan uzak olsun,
Bütün sıfatlardan, sayılardan uzak olsun.

Her nakşın aslıdır, ama her nakıştan da beridir;
Ne kuru ne yaş, acayip bir denizdir.

Onun zatı üstündür bütün vasıflardan [da];
Bütün eşya ona mat olur sonunda.

Onun zatı birdi eskiden, başlangıçta;
Yine yok olacaktır ondan başkası sonunda.

Küllü şey'in hâlikun illâ vechehû;¹
Her şey yok olacaktır; baki O'nun zatı, vücudu.

Zıddı ve benzeri olmayan Bir [Rab']dir;
Bir [Rab] burada nadir bir yapı bina etmiştir;

Bununla vahdetini, birliğini aşikâr etsin,
Dikenden vahdet gülü bitirsin.

1 “Sen Allah ile beraber başka bir ilâha ibadet etme. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O'nun zatından başka her şey yok olacaktır. Hüküm yalnızca O'nundur ve kesinlikle O'na döndürüleceksiniz.” (Kasas 28/88) ayetinden iktibastır.

آن کناری کش نه حدّست و کنار	شد میسرشان چنان وصل و کنار
سوی آن جنت چو مردان شو روان	جنت آن وصل است در معنی بدان
فرع آلوده بدین سو می دود	اصل هر خوبی در آن جنت بود
جان خاکی سوی پاکی کی رود	حسن بی آلودگی آنجا بود
باش با آلودگی اندر مَصاف	پاک شو ز آلودگی ای جانِ صاف
بی جهاد و رنج منشین یک زمان	تا شود دُردی جدا از صاف جان
تا رهی از بند این شادی و غم	خویشتن را صاف می کن دم بدم
وین دو بر تو همچو زندان آمدند	شادی و غم هر دو ضدّان آمدند
تا ز قید تن رهی گردی روان	زین دو بگذر سوی آن یک شو روان
وز همه اوصاف و اعدادست پاک	در جهانی رو کز اعدادست پاک
بوالعجب بحری نه خشکی نی تری	اصل هر نقش و ز هر نقشی بری
جمله اشیا اندر آخر ماتِ او	از همه اوصاف برتر ذاتِ او
باز آخر غیر او گردد عدم	وجه او یک بوده اول در قدم
هالکند این جمله باقی وجه او	كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهُ
کرد اینجا نادره بنیاد احد	هست بی اعداد و بی انداد احد
تا برویاند گلِ وحدت ز خار	تا که وحدت را کند زین آشکار

Cehennemden cennetliğı çıkarsın,
Güzel geleneğın temelini atsın.

Dikenlikten gül bahçesi vücuda getirsin,
Gül bahçesinden de külhanlık dikenler var etsin.

Hem taştan saf ve berrak su akıtsın,
Hem de sudan sert ve ağır taşlar ortaya çıkarsın.¹

Aynı şekilde gündüzden çıkardığı gibi
Küçük bir düzenle karanlık bir geceyi,²

O ki ölüden diriye çıkarır,
Bilenlerden de bilmeyenleri çıkarır.³

Kudretinin yoktur sonu, sınırı;
Saymakla bitmez o kudretin vasfı.

İyi ve kötü oradandır, ey miskin, sus,
Güzel ve çirkin O'ndandır, bak, sus.

Eğer dersen, çaba ve gayret de vardır bu işlerde;
Çaba da gayret de ondandır; dinle, kaçıp gitme.

Bu tarafta gayret ve gayretsizlik iki şeydir;
Biri korumak için, diğeri yok etmek içindir.

Eğer çaban varsa güzelsin kesin,
Çaban yoksa kendini çirkin bilesin.

Bütün varlık Hakk'ın katında alet gibidir;
Gerçi bazısı söz bazısı hâldir.

Gerek hayvan gerek insan gerekse melekler,
Yerde, havada ve gökte[kiler],

Hepsini o vücuda getirmiştir bu âlemde,
Hepsi de O'nunla koyulmuşlar işe güce.

- 1 Bu beyitte, "Sonra bunun ardından kalpleriniz yine katılaştı; taş gibi, hatta daha katı oldu. Çünkü taş vardır ki, içinden ırmaklar fışkırır. Taş vardır ki yarılr da içinden sular çıkar. Taş da vardır ki, Allah korkusuyla (yerinden kopup) düşer. Allah, yaptıklarınızdan hiçbir zaman habersiz değildir." (Bakara 2/74) ayetine işaret vardır.
- 2 Bu ve sonraki beyitte, "Geceyi gündüze sokarsın, gündüzü geceye sokarsın. Ölüden diriye çıkarırsın, diriden ölüyü çıkarırsın. Dilediğine de hesapsız rızık verirsın." (Âl-i İmrân 3/74) ve "Bu böyle. Çünkü Allah, geceyi gündüzün içine sokar, gündüzü de gecenin içine sokar. Şüphesiz ki Allah hakıyla işiten, hakıyla görendir." (Hac 22/61) ayetlerine işaret vardır.
- 3 Bu beyitte, "Şüphesiz Allah (hakkı açıklamak için) sivrisinek ve onun da ötesinde bir varlığı misal getirmekten çekinmez. İman etmişlere gelince, onlar böyle misallerin Rablerinden gelen hak ve gerçek olduğunu bilirler. Kâfir olanlara gelince, 'Allah böyle misal vermekle ne murat eder?' derler. Allah onunla birçok kimseyi saptırır, birçoklarını da doğru yola yöneltir. Verdiği misallerle Allah ancak fâsıkları saptırır (çünkü bunlar birer imtihandır)." (Bakara 2/26) ve "Onlara, 'İnsanların inandıkları gibi siz de inanın' denildiğinde ise, 'Biz de akılsızlar gibi iman mı edelim?' derler. İyi bilin ki, asıl akılsızlar kendileridir, fakat bilmezler." (Bakara 2/13) ayetlerine işaret vardır.

تا کند بنیادِ نیکو ^۱ ستّی	تا برون آرد ز دوزخ جتّی
هم ز گلشن خار بهرِ گلخنی	تا پدید آرد ^۲ ز خاری گلشنی
هم ز آبی سنگِ خارای گران	هم ز سنگی آبِ صافیِ روان
یک شیئی تاریک با کمترِ فسون ^۳	همچنان کز روز می آرد برون
هم کند از یعلّمون لایعلّمون	آنکه از مرده کند زنده برون
وصفِ آن قدرت نیاید در شمار	قدرتش را نیست حدّ و نی کنار
خوب و زشت از وی بود می بین خمش ^۴	نیک و بد ز آنجاست ای مسکین خمش
جهد نیز از وی بود بشنو مرم ^۵	ور تو گویی جهد در کارست هم
یک برایِ حفظ و یک بهرِ تلف	جهد و بی جهدی دو چیزند این طرف
ور نداری جهدِ خود را زشت بین	چون ترا جهدی بود خوبی یقین
گرچه بعضی قال و بعضی حالتند	جمله هستی پیشِ حق چون آلتند
بر زمین و بر هوا و بر فلک	گر ز حیوان و ر ز انسان و ملک
زو همه در کارها گشته روان	جمله را او کرد پیدا در جهان

---

۱ نیکو AH نادر BCT

۲ آرد AHBT آید C

۳ این بیت در C چنین آمده است:

همچنان کز روز شب آرد برون هم ز شب او روز آرد در عُیون

۴ خمش (هر دو تا کلمه) AHT خموش C

۵ بشنو مرم AHBT ای جام عم C

Biri hayır işinde, biri şer işindedir.
Her ikisi de O'na göre eldeki kalkan gibidir.

El gizlidir, ama kalkan ortada görünmekte;
Halkın iki gözü ise kalmış siperde.

Kalkanın hareketi ondandır; bütün halk da
Bu bilgi yüzünden düşmüş kuşlar gibi tuzağa.

Körlüklerinden dolayı işte görmüşler kendilerini;
Kadın, erkek, yaşlı ve genç herkes, hepsi.

Aynı bilgi, yollarına perde olmuş;
Böyle bilgiyle hepsi de aptal olmuş.

[29. Yirmi Dokuzuncu Makale]

[Âdemoğlunun tekâmül süreci]

Âdemoğlu önce toprak idi. Hakk'ın lütfu, o toprağı nebat, nebatı hayvan ve hayvanı da insan yaptı. Her an annenin karnında o lütufla artıyor, büyüyor, geliyordu. Sonunda annesinin karnından çıktı, akıl balığ oldu, ergenlik çağına girdi, akıllandı; ona emir ve yasak geldi; ona irade ve tercih kabiliyeti verildi. Bu ana kadar taşınan idi, bundan sonra taşıyan oldu. Örneğin babası, oğlunu çocukken besler, kucağına alır ve her yere götürür; akıl balığ olunca, onu kendi başına bırakır. Vahşi hayvanlar ve kuşlardan oluşan hayvanlar da, hepsi bu düzen üzeredirler. Ama peygamberler ve veliler taşınmanın tadını bildikleri için, kendi güç ve kuvvetlerini terk ettiler; varlıklarından soyundular, [ölmeden önce] öldüler. Toprak ve bitki gibi aciz, elsiz ve ayaksız oldular; kuşkusuz Hakk'ın taşıdığı oldular ve hamallıktan kurtuldular. İnsanlar da önce iradeleri yokken [sıkıntılarını başkaları çekerdi]; irade ve seçme hakkı verildikten sonra sıkıntı, bela ve mihnetle doldular. Nitekim bir kimse rüyasında yürüse, yol gitse, yorulmaz; sopayla dövseler, kılıçla yaralasalar, bir yeri acımaz, yaralanmaz; çünkü [rüyada olduğu için] iradesizdir. Kısacası halk, bu belalı iradeden rüyada kurtulabilirler, ama veliler uyanırken kurtulurlar.

Cemadatta her an Allah'ın fazlıyla
Âdemoğlu için vardır yüzlerce neşvünema.

Yerdeki bitkiler, rahmet sayesinde
Oldu gül ve yasemin gibi taptaze.

هر دو پیشش همچو اندر کف سپر	یک به کار خیر و یک در کار شر
در سپر مانده دو چشم مردمان	دست پنهان و سپر پیدا عیان
مانده چون مرغان ازین دانش به دام	جنبش اسپر ازو وین خلق ^۱ عام
از زن و از مرد و از پیر و فتی	خویش را بر کار دیده از عمی
وز چنان دانش همه ابله شده	عین آن دانش حجاب ره شده

در بیان آنکه آدمی اول خاک بود، لطف حق آن خاک را نبات کرد و نبات را حیوان و حیوان را انسان. دمبدم در شکم مادر از آن لطف می افزود و می بالید تا آخرکار که بیرون آمد^۲ و بالغ و عاقل شد و به وی امر و نهی آمد و^۳ او را مختار کردند تا این^۴ غایت محمول بود، بعد از آن حامل شد؛ همچنانکه پدر پسر را تا طفل است، می پرورد و بر می گیرد و هر جایی می برد و چون عاقل و بالغ شد، او را به سر خود می گذارد. حیوانات از وحوش و طیور همه بر این ترتیبند؛ اما انبیا و اولیا چون لذت محمولی^۵ را دانستند، قدرت و توانایی خود را ترک کردند و از هستی مُردند. مثل خاک و نبات عاجز و بی دست و پا گشتند، لاجرم محمول حق شدند و از حَمالی رهیدند. آدمی را اول بی اختیار است در میان اختیار پُر رنج و بلا و محنت؛ همچنانکه کسی در خواب اگر راه می رود، مانده نمی شود و اگر به چوب و تیغش می زنند، دردمند و مجروح نمی گردد، زیرا بی اختیار است. پس خلق از این اختیار پُر بلا در خواب می رهند و اولیا در بیداری.

در جمادی هر دم از فضل خدا	آدمی را بود صد نشو و نما ^۶
تا ز رحمت شد نبات اندر زمین	تر و تازه همچو ورد و یاسمین

۱ خلق AHBT چشم C
 ۲ بیرون آمد AHBT بیرون آید C
 ۳ و C - AHBT
 ۴ این ABCT آن H
 ۵ محمولی AHT محمول BC
 ۶ این بیت، در A قبل از نثر آمده است.

Bu gelişimle hayvan oldu dünyada;
Cenin oldu, sonra ruh sahibi oldu o yolculukta.

Her an büyüdükçe büyüdü rahimde,
Hakk'ın lütfü besledi onu içeride.

Dokuz ay sonra içeriden çıktı dışarıya,
Kurtuldu noksanlıktan, başladı olgunlaşmaya.

Hakk'ın elinde perdesiz yaşıyordu,
Hakk'ın lütfü onunla dilsiz nedim oldu.

Neşeyle gelişip büyüyordu an be an;
Dadısı Hakk'ın fazlı idi lütfundan.

Hakk'ın lütfü, her makamda onun hamalıydı;
Çünkü gitmek için isteği vardı ne de ne ayağı.

Nitekim babası, küçük çocuğa
Hamallık eder yolculuk anında,

Fakat güç, kuvvet bulup delikanlı olunca,
Önceki gibi tutup götürmez onu [bir daha].

Ona der ki git, yürü, benim gibi ayakların var senin de,
Her çarşıya, pazara, mahalleye ve meclise.

Acizken onun hamalıydı babası,
Büyüyüp güçlenince kendisi oldu hamalı.

Taşınan idi, taşıyıcı oldu şimdi;
O lütuftan ve hürmetten uzaklaştı.

Kudret [sahibi olmak] ona zahmet oldu, fakat o bu işle
Şimdi seçkin [bir kişiy]im diye sevinmekte.

Aynı şekilde önceden Hakk'ın lütfü ihsanı,
Ayaklar altına düşmüş bir avuç toprağı,

Bu zamana kadar besleyip büyüttü keremiyle,
Muradına erdirdi, delikanlı oldu [bu sayede].

Zannetti ki "Ben oldum [epey] güçlü,
Gördüm dünyanın iyisini, kötüsünü.

İşler benden gelir, çünkü kadirim,
Bu bilgide tekim, nadirim."

Bu kudretle uzaklaştı Hak Teâlâ'dan,
Bu düşünceyle ayrıldı o vuslattan.

زین ترقّی گشت حیوان در جهان
 در رحم می گشت هر لحظه فزون
 بعد نه ماه از درون آمد برون
 در کفِ حق بود بی پرده مقیم
 از طرب می شد زیاده دم بدم
 لطفِ حق حَمالِ او در هر مقام
 آنچنانکه طفلِ کوچک را پدر
 لیک چون قوّت گرفت و شد جوان
 گویدش رو پای داری همچو من
 بود حَمالش پدر در وقتِ عجز
 بود محمول او کنون حَمال شد
 قدرت او را رنج شد و آنگه^۲ ازین
 همچنین از ابتدا لطفِ خدا
 پرورانید از کرم تا این زمان
 گشت ظنّش این که من قادر شدم
 کارها آید ز من چون قادرم
 دور افتاد از خدا زین قدرت او
 شد جنین ز آن سیر پس^۱ پذیرفت جان
 لطفِ حق می پروریدش اندرون
 از کمی بگذشت و رفت اندر فزون
 لطفِ یزدان بی زبان با وی ندیم
 دایه اش فضلِ خدا بود از کرم
 چون نبودش بهر رفتن پا و گام
 می شود حَمالِ هنگامِ سفر
 بر نمی گیرد دگر او را چنان
 سویی هر بازار و کوی و انجمن
 گشت او حَمالِ خود چون گشت کبز
 دور از آن لطف و از آن اِجلال شد
 می کند شادی که اکنونم گزین
 مشّتِ خاکی را فتاده زیر پا
 که رسانیدش به کام و شد جوان
 بر بد و نیکِ جهان ناظر شدم
 اندرین دانش و حید و نادر^۳
 گشت از آن وصلت جدا زین فکرت او

۱ ز آن سیر پس ABCT اندر شکم H

۲ و آنگه AHBC آنگه T

۳ نادرم AHBT ناظرم C

Öyle zannetti ki “Ben, kutlu oldum,
Noksan idiysem de şimdi kâmil oldum.”

O, işin tersi olduğunu bilip anlayamadı;
Elindeki gül bahçesini bıraktı, dikenini aldı.

Bildikleri, bildiği gibi, öyle gerçekleşmiş olsaydı,
Nasıl kederlere gark olur, kederler içinde kalırdı!

Yanlış gönlü vermiştir aptallığından dolayı,
O yüzden yolunu kaybetmiştir o zavallı.

Eğer onun canı acizliğini bilseydi,
Elbette Hak’tan güç bulur, kudret elde ederdi.

Kâdir-i mutlak [Allah] bilir onu kesin,
O’nun katında aşikâr olur aczi herkesin.

Kendisinin elsiz ayaksız, aciz olduğunu bilirse aşikâre,
Ancak o zaman Allah Teâlâ yanına çağırır onu gizlice.

Şunu bilir ki [her şey] O’nun işi dâhilindedir,
Hak Teâlâ çeşme misali, o ise ırmak gibidir.

Ne zaman ki su, çeşmeden, kaynaktan ırmağa akmaya başlar,
Bağa, bahçeye, çayır çimene, bostanlara doğru koşar.

Eğer çeşme olmasaydı, bu berrak su,
Her fidan için nasıl yol bulurdu?

Nasıl hayat bulurdu bağ ve çimen?
Nasıl suya kanardı gül bahçesi, yasemen?

Ölmeden [önce] ölmek¹ bu bilgidir;
Böyle ölümle kalp dirilir.

İhtiyarı olmayanın, iradesinden vazgeçenin,
Yaptığı iş, Yaradan’ın yaptığı iştir [kesin].

Bu yüzden cennet ve cehennem düşüncesi onda,
Yok olur; çünkü Hak Teâlâ tecelli etmiştir ona.

Kurtulur tereddütten ve hayalden,
Çünkü vuslat saltanatı onun olmuştur gerçekten.

Bil ki, sıkıntıdır, zahmettir insanların iradesi;
Uydukları zaman kurtulurlar ondan [tabii ki].

Fakat uyanırken de uyurken de has kullara
O ve onun gibi yüzlerce kapı açılır onlara.

1 Ölmeden [önce] ölmek. Bkz. s. 182, 1. dipnot.

در گمانش آن^۱ که من میمون شدم
 این ندانست او که معکوس است کار
 آنچه دانست از بُدی واقع چنان
 بر غلط دل را نهادست از سَفه
 عجزِ خود را گر بداند جانِ او^۲
 قادرِ مطلق ورا داند یقین
 خویش را بی دست و پا داند عیان
 این کند معلوم کاندرا کارِ اوست
 آب اندر جو ز چشمه شد روان
 ور نبودی چشمه این آبِ زلال
 زندگی کی یافتی باغ و چمن
 مردنِ بی مردن این دانش بود
 گشت مجبور آنکه شد بی اختیار
 پس خیالِ جَنّت و دوزخ ازو
 پاک گردد از تردّد وز خیال
 دان که رنج است اختیارِ مردمان
 لیک خاصان را به بیداری و خواب
 گر بُدم ناقص کنون افزون شدم
 داد گلشن را ز کف بگرفت خار
 کی شدی غرقه میانِ اندهان
 گم از آن کردست آن بیچاره ره
 قدرتی یابد یقین بی شک ز هو^۳
 عجزِ جمله پیش او گردد مُبین^۴
 تا خدا پیشِ خودش خواند نهان
 حق مثالِ چشمه و او همچو جوست
 سویی باغ و راغ و بستانها دوان^۵
 کی شدی گردان برای هر نهال
 چون شدی سیراب گلزار و سمن^۶
 از چنین مردن درون زنده شود
 کرد او باشد ز کردِ کردگار
 نیست گردد چونکه حق بنمود رو
 چون حقیقت شد ورا مُلک وصال
 گاه خفتن می رهند ایشان از آن^۷
 هست آن و صد چنان در فتح باب

۱ آن AHC این BT

۲ جان او ABCT آن سفیه H

۳ این مصراع، در H چنین آمده است: از چنین خواب گران گردد نیه

۴ این بیت، در A در حاشیه با نشانه صح آمده است، در H نیست.

۵ دوان AHCT روان B

۶ گلزار و سمن ABCT و تازه انجمن H

۷ این بیت و دو بیت بعد از آن، در H در حاشیه با نشانه صح نوشته شده است.

Onların hepsi taşınanlardır, o [yükten] kurtulmuşlardır;
Hamallar gibi gamdan dolayı yıpranmamışlardır.

Şöyle sanmandandır sıkıntın senin,
Benim kervanbaşı, kervan emiri [dersin].

Uyandığın zaman, görürsün kimdir emir,
Eşyayı olduğu gibi, nasıldır, nedir?

Kudret selinin elinde bir saman çöpü gibisin,
İster yolunda ol isterse olma, O'na aitsin.

Bir top gibisin kudret çevgeninin eğri ucunda,
Yuvarlanarak koşuyorsun onun darbesiyle o tarafa bu tarafa.

Elin yok ki onu def edesin,
Yahut onun görüşünün dışında görüş beyan edesin.

Onun huzurunda bari ölü [gibi] yap kendini
Ondan bil, o canlılığı, o konuşmayı, sohbeti.

Ondan bil hareketini de durgunluğunu da;
Onu gör kendi kötü ve iyi [iş]inde açıkça.

Ta ki o hidayetle hidayete ermiş olasın!
İmamın Hak olsun, sen de ona uyan olanın.

Böyle olunca sen, o olursun kesinlikle,
İster gökyüzüne çık isterse yeryüzüne.

Bu sebepten buyurdu o sır bilgisi [evliya];
Tam bir içtenlikle, samimiyetle, yakarışla:

Ya Rabbi! Göster bana eşyayı olduğu gibi,
Aşağıda ve yukarıda olan şeylerin hepsini.

Ta ki hayalden ve şüpheden kurtulayım,
Bu ve o olmadan cemaline bakayım.

Çünkü doğru değildir sahip olduğum bu bilgi;
Doğru da olsa yanlış da olsa çabuk göster ki,

Canım kurtulsun hayalin utancından;
Hakikate erdim mi kavuşurum sana [o zaman].

Benim gözümün önündeki hayaller gece gibidir;
O hakikat ise Rabbimin lütfuyla mum gibidir.

Bu gece karanlığı yok olur mumla;
Tefrikadan kurtulur, bir olurlar sonunda.

جمله محمولند از آن آسوده‌اند
 رنج تو زآنست کاین داری گمان
 چون شوی بیدار بینی میر کیست
 در کف سیلاب قدرت چون کھی
 در خم چوگان قدرت همچو گوی
 نیست دستی که دفع آن کنی
 خویش را کن مرده باری^۱ پیش او
 هم سکون و جنبشت را زو بدان
 تا که گردی زآن هدایت مهندی
 چون چنین باشد تو او باشی یقین
 زین سبب فرمود آن دانای راز
 کای خدا بنما به من^۲ زآنسان که هست
 چیزها را جمله از بالا و پست
 زآنکه این دانش که دارم نیست راست
 تا رهد جان من از ننگ خیال
 پیش چشم من خیالات است شب
 نیست گردد این ظلام شب ز شمع
 کی چو حمّالان ز غم فرسوده‌اند
 که منم سالار و میر کاروان
 چیزها را همچنانکه هست و چیست
 از ویی گر در رهی و^۱ بی رهی
 می دوی غلطان ز ضربش سو به سوی
 یا بغیر رای او رای زنی
 زو شناس آن زندگی و آن^۲ گفت و گو
 در بد و نیک خود او را بین عیان
 مقتدایت حق شود تو مقتدی
 گر روی بر آسمان گر بر زمین
 از سر صدق و صفا و از نیاز
 تا رهم من از خیال و از گمان
 تا ببینم روی تو بی این و آن
 زود بنما گر صواب و گر خطاست
 در حقیقت چون رسم یابم وصال
 و آن حقیقت همچو شمع از لطف رب
 تا رهند از تفرقه گردند جمع

۱ ور HBT گر AC
 ۲ باری AHCT بازی B
 ۳ و آن AHB آن C و T
 ۴ گر AHBT یا C
 ۵ من AHT ما BC

Tefrika bil o hayali, o tereddüdü;
Kalp, Celâl (Rabb')in nuruyla cem olur [çünkü].

Kısacası kendini yok bil [burada];
Hakk'ı var bil her zaman dünyada.

Hak'la görürsün böyle bildiğin zaman,
Öğretmensiz ders alırsın Hak [Teâlâ]'dan.

Cennette diri kalırsın ebedî olarak, daima;
Korkusuzca, emniyet içinde yolculuk edersin daima.

Şimdi kul isen, ondan sonra şah olursun;
Yok, Süha isen, o hediyelerle Ay olursun.

Mahkûm isen, onunla hâkim olur, hâkim kesilirsin;
Her ölünün yanına can bahşetmek için gidersin.

Dünyada mazharı olursun Yaradan Rabb'inin;
Senden seyredeler Hakk'ın cemalini insan ve cin.

Allah ile oturmak isteyen kimse,
Seninle oturur açıkta ve gizlide.

İyiden ve kötüden her ne dinlese senden,
Dinlemiş olur senetsiz Rabb'inden.

Senin fiilin ve sözün, kesin Hak'tandır;
Yer ve gök senin hükmün altındadır.

Suretin beşer suretinde de olsa,
Manan, âdil Tanrı olur [daima].

Hak'tan başka her şeyden, herkesten boş olduğu için,
Dolmuştur Hakk'ın nuru, ışığı ve görkemiyle [bilesin].

Beden küpü denize doğru akarsa,
Deniz bil o küpü, [bakma] az ve çok oluşuna!

Halkın nazarında küptür, fakat iç görünüşüyle
Denizdir; bakma ona dış görünüşüyle.

Dış görünüşüyle size küp görünürse de,
İçten denizle bağlıdır iyice.

Baş gözünü değil, kalp gözünü aç da
Haberdar olasın ondan bir parça.

Görünen suret, o yolun hicabıdır;
Manasız adam, dergâhın dışındadır.

Eğer mana olursan, manaya ulaşırsın;
Yoksa o önderden uzaksın, alçaksın!

تفرقه دان آن تردّد و آن خیال
 حاصل این آمد که خود را نیست دان
 چون چنین دانی شوی بینا به حق
 زنده ماننی در بهشتِ جاودان
 گر کنونی بنده ز آن پس شه شوی
 ور تو محکومی ازو حاکم شوی
 مظهرِ خالق شوی اندر جهان
 هر که خواهد همنشینی با خدا
 هر چه از تو بشنود از نیک و بد
 فعل و قول تو بود از حق یقین
 صورتت گرچه بود شکلِ بشر
 ز آنکه شد از غیرِ حق کَلّی تهی
 خنبِ تن را چونکه ره شد سوی یم
 سویِ خلقان خُم بود لیک اندرون
 از برون گر چون شما خمّ است لیک
 چشمِ سِر را باز کن نی چشمِ سَر
 صورتِ ظاهر حجابِ آن ره است
 گر شوی معنی به معنی در رسی

جمع گردد قلب از نورِ جلال
 هست حق را بین مدام اندر جهان
 بی معلّم از خدا گیری سبق
 ره روی بی خوف دایم در امان
 ور سُهایی^۱ ز آن عطاها مه شوی
 سوی هر مرده به جان بخشی روی
 روی حق را از تو بیند انس و جان
 با تو شنید در خلا و در ملا
 از خدا بشنیده باشد بی سند
 باشد اندر حکم تو چرخ و زمین
 معنیت باشد خدای دادگر
 گشت پُر ز آن نور و ز آن فرّ و بهی
 یم شناس آن خنب را بی بیش و کم
 بحر باشد منگر او را از برون
 از درون با بحر پیوسته ست نیک
 تا سِر مویی ازو یابی خبر
 مرد بی معنی برون درگه است
 ورنه تو ز آن پیشوا دور و پسی

Daha âşık olan, daha çabuk ulaşır;
Âşık olmayan kapı dışında kalır.

Çok bilgi seni akıllandırır, zekileştirir;
[Ama] şeytan gibi çirkin ve zorba da edebilir.

İblis gibi kendini beğenmiş ve kibirli eder seni;
Sonunda olursun reddedilmiş, kin beslenen, kötü kişi.

Bencil adam, Hakk'ı görmekten uzaktır;
Karanlık gibi, daima ışığın zıddıdır.

Âşıktan başka maşukun mahremi yoktur;
Âşıktan başka önde giden, geride kalan yoktur.

[30. Otuzuncu Makale]

[Hak Teâlâ kendine âşıktır. Mansur'un "Ene'l-Hak" sözünü Hak Teâlâ söylemiştir]

Hak Teâlâ kendine âşıktır; O'nun gibi bir kimse yoktur ki kendine baksın. Daima kendisiyle aşk oyunu oynar. Öyleyse kendinden ve kendini düşünmekten vazgeçmelisin ve Allah aşkı ve sevgisiyle dolmalısın ki O, sende kendini görsün. Hakikatte iki yoktur; zira âşık, maşukun aynasıdır; aynada maşukun yüzü görünür vesselam. Evet, iki yoktur. Her ne kadar şekil ve lafız olarak ayna ve maşuk iki iseler de manada birdirler; çünkü aynadaki maşukun suretidir. Nitekim su, çeşmeden ırmağa aktığı zaman, akıllı olan, her iki suyu da bir görür; zira ırmaktaki su çeşmedeki suyun aynasıdır. Mansur'un¹ "Ene'l-Hak"² *Ben Hakk'im* sözünü Hak Teâlâ söylemiştir, o değil; çünkü birliğe ikilik sığmaz.

Âşıktır o güzelliğin, o yüzün aynası [da];
Hak Teâlâ, bakmaz ondan başkasına.

Çünkü ondan daha güzeli yoktur dünyada,
Nasıl bakar alçağa, adi yaratığa?

Kendinden başkasını nasıl seçer o seçkin?
Güzellikte eşi benzeri yoktur kendisinin.

Ondan başkası dikendir, odur sadece gül;
Ondan başkası parçadır, onun zatıdır kül.

1 Mansur: Hüseyin b. Mansur, ünlü sûfilerdendir. Lakabı Hallac'dır. Cezbe halinde Ene'l-Hak (Ben Hakk'im) dediği için 309 (922) yılında asılarak öldürülmüştür. (Mu'in, *a.g.e.*, V, 462) ve Bkz. s. 348, 1. dipnot.

2 *Ben Hakk'im*. Bkz. s. 348, 1. dipnot.

هر که عاشق نیست بیرونِ دراست	هر که عاشق تر بودِ واصل تراست
همچو شیطان زشت و جَبَّارت کند	دانش بسیار هشیارت کند
تا شوی مردود و مبعوض و خسیس	خویشتن بینت کند همچون بلیس
همچو ظلمت هست دایم ضدّ نور	مردِ خودبین از خدایینی است دور
غیرِ عاشق سابق و مسبوق نیست	غیرِ عاشق محرمِ معشوق نیست

در بیان آنکه حق تعالی عاشقِ خودست و مثل او کس نیست تا در وی نگرَد؛ دایم عشق بازی با خود می کند. پس باید از خود و از خودبینی تهی گشتن و از محبت و عشقِ خدا پُر شدن تا در تو او خود را ببیند^۱. در حقیقت خود دو نیست، زیرا عاشق آینه^۲ معشوق است و در آینه^۳ روی معشوق می نماید و بس. پس دو نباشد، اگرچه از روی صورت^۴ و لفظ آینه^۵ و معشوق دواند، اما در معنی یکند، چون در آینه^۶ همان صورتِ معشوق است؛ همچنانکه آب از چشمه در جُو^۷ روان باشد، عاقل هر دو آب را یک^۸ ببیند، زیرا در جو^۹ همان آب است که در چشمه است. اَنَالْحَقِّ گفتنِ منصور را حق گفته باشد^{۱۰} نه او، چون در وحدت دویی نمی گنجد^{۱۱}.

عاشق است آینه ^۱ آن حسن و رو	حق تعالی ننگرد در غیر او
چون به از وی نیست خوبی در جهان	کی در آرد در نظر دون را بدان
غیر خود را کی گزیند آن گزین	آنکه در خوبی ندارد او قرین
غیر او خارند و تنها اوست گل	غیر او جزوند و ذاتِ اوست کل

۱ ببیند AHBT ببند C
 ۲ آینه^۲ AC آینه^۲ HBT
 ۳ آینه^۳ ACT آینه^۳ HB
 ۴ صورت AHBT ظاهر C
 ۵ آینه^۵ ABCT آینه^۵ H
 ۶ آینه^۶ ABC آینه^۶ HT
 ۷ جو ABCT جو آب H
 ۸ یک AHBT یک آب C
 ۹ در جو AHBT در دو جو C
 ۱۰ گفته باشد AHBT گفته بوده باشد C
 ۱۱ افزوده است در H جمله^{۱۱} «و سلم».

O yüzden hep kendisine bakar, [başkasına değil];
Hep kendisiyle mutludur o, başkasıyla değil.

Aynadan başkasını arayıp sormaz Bir [Yaradan],
Çıkarır onu her an hırkasından.

O aynada kendisini seyreder;
Öyle bir aynadan nasıl vazgeçer!

Âşık aynadır, maşukunu candan
Gece gündüz arar durur her zaman.

Bu yüzden maşukun aynası da odur;
Bilakis her ikisi de birdir, iki yoktur.

Bu yüzden “Ene’l-Hak” Hakk’[ın kelâmı]dır bu itibarla;
Ey iş ehli insan! İyi bak buna.

Bu aynada o yüzden başkası yoktur;
Irmakta da ırmak suyundan başkası yoktur.

Irmak, kesin saf suyun kaynağı oldu;
Böyle bir ırmaktan iç akarsuyu.

Âşığın kendisi ırmaktır; ondaki su ise Hak Teâlâ;
Hayat suyunu âşıktan iste, âşıktan sor, bul [burada].

Hakk’ı o erlerden sor, o erlerde ara daima;
Kendinden bahsetme onların yanına vardığında.

Sen onlara aşkla, sevgiyle bakasın,
O bağdan, o gül bahçesinden haberdar olasın.

Kurtulmanın yolu budur kendi benliğinden,
Eğer din endişesi taşıyorsan sen.

Dünya sevgisini içinden çıkarıp atasın,
Din ve gönül sevgisini canına koyasın.

Dünya sevgisi gibi bir günah yoktur asla,
Yazıklar olsun ona ki sığınır dünyaya.

Ey akıllı! Mustafa dedi, onu yermek için:
“Hubbu dünya, ra’su külli hatyetin.”¹

Büyücü kocakarı gibidir dünya;
O hilebaz halkı bağlamıştır tuzağa.

Kendisini güzel ve genç gösterir;
Hakikatte ise çirkindir, yaşlıdır, hakirdir.

1 Hubbu dünya, ra’su külli hatyetin/hatîetin. *Dünya sevgisi, bütün günahların başıdır* (Hadis: 14; Münâvî, *a.g.e.*, II, 117; Aclûnî, *a.g.e.*, I, 392, Furûzanfer, *a.g.e.*, s. 344).

پس همیشه بر خودش باشد نظر
 غیر آینه نمی جوید احد
 و اندرو خود را تماشا می کند
 عاشق، آینه ست و معشوقش ز جان
 پس بود هم آینه معشوق او
 پس اناالحق حق بود زین اعتبار
 اندرین آینه جز آن روی نیست
 جوی، جای آب صافی شد یقین
 ذات عاشق جوی و در وی حق چو آب
 دایما حق را از آن مردان بجو
 اندر ایشان می نگر با عشق، تو
 از خودی خویش رستن این بود
 مهر دنیا را کنی از دل برون
 نیست همچون حُب دنیا خود گناه
 مصطفی در ذم او گفت ای فطن
 هست دنیا چون عجوze^۲ ساحره
 می نماید خویش را خوب و جوان
 هم ز خود خوش گردد او نی از دگر
 آردش هر لحظه بیرون از نمد
 از چنان آینه دل کی بر کند
 هست جویان دایما روز و شبان
 بلکه خود هر دو یکند و نیست دو
 نیک بنگر اندرین ای مرد کار
 همچو کاندلر جو جز آب جوی نیست
 از چنین جویی بخور آب معین
 آب حیوان را ز عاشق جو بیاب
 پیش ایشان چون رسی از خود مگو
 تا بری زان باغ و زان گلزار بو
 گر ترا همراه درد دین بود
 مهر دین و دل نهی در جان درون
 وای او را کش بود دنیا پناه
 حُب دنیا رأس کُل خطیه^۱
 خلق را بسته به دام آن ماکره
 در حقیقت زشت و پیره ست و^۳ مُهان

۱ این بیت، در H چنین آمده است :

رَأْسُ كُلِّ خَطِيئَةٍ كَفْتَشِ رَسُولِ

عجوze ABCT عجوی H

۲ زشت و پیره ست و ABCT پیره زشت H

حُب دنیا را ز جان کن این قبول

Onun parası sahtedir; hemen aldanma;
Çünkü zarardır, hep kâr görünür, ama.

Sahte parayı güzelce süsler altınla,
Altın gibi güzelce girsin diye sayıya.

Onun bakırları yıldızlanmıştır altınla,
Kim kabul ederse onu, yazıklar olsun ona!

[31. Otuz Birinci Makale]

[Dünya çirkindir; ama nimetlerinin çeşniyle güzel görünür]

Dünyanın işleri ve nimetleri, hepsi çirkindir, sevimsizdir; ancak mezesi nedeniyle ayıpları, kusurları görülmez. Nitekim süt emen çocuğa, kendisinden tat ve lezzet aldığı için sütün ayıbı görünmez; ama yemek yemeye başlayıp süttten de bir tat alamadı mı onun çirkinliği ortaya çıkar; ondan sonra süt içmekten korkar ve kaçır. Aynı şekilde çelik çomak oyunu da [o zamanlar] tadı vasıtasıyla hoş gelirdi; ama onun tadını ortadan kaldırdıklarında, onun çirkin ve faydasız olduğunu anlar ve onu alaya almaya başlar. Dünyanın bütün işleri, buna kıyasla tadı vasıtasıyla güzel görünür; tadı ondan kaldırdıklarında sevimsizliği ve çirkinliği ortaya çıkar. Şu halde tat ve çeşni altın gibidir, dünya ise bakır gibi; tadı vasıtasıyla altın gibi görünür, ama gerçekte altın yıldızlı bakırdır. Sonunda altın tadı ondan ayrılınca, bakır olduğu herkese malum olur. Cennetin bakî ve ebedî olması, tamamen tat olması, altın yıldızlı olmaması, içinin ve dışının sırf altın olması sebebiyledir. Şu halde dünya vasıtası olmadan mezeye, tada talip ol ki “*hâlidîne fihâ ebedâ*”¹ *orada ebedî kalacaklardır* buyrulduğu gibi sonsuzluk cennetinde kalasın, ikamet edesin.

Bu dünya bakır gibidir, zevki ise altın gibi [bilesin];
Zevkinin peşinden gitme ki kuyuya düşmeyesin!

Çünkü ondaki zevklerin hepsi eğretidir,
Suyun ırmakta akması gibidir.

1 “İman edip salih ameller işleyenleri ise, içinden ırmaklar akan, içlerinde ebedî kalacakları cennetlere koyacağız. Onlara orada tertemiz eşler vardır. Onları, koyu gölgeler altında bulunduracağız.” (Nisâ 4/57); İman edip salih ameller işleyenleri de ebedî olarak kalacakları, içlerinden ırmaklar akan cennetlere koyacağız. Allah, gerçek bir vaatte bulunmuştur. Kimdir sözü Allah'inkinden daha doğru olan?” (Nisâ 4/122); “İslâm'ı ilk önce kabul eden muhacirler ve ensarla, iyilikle onlara uyanlar var ya, Allah onlardan razı olmuş; onlar da O'ndan razı olmuşlardır. Allah, onlara içinden ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetler hazırlamıştır. İşte bu büyük başarıdır.” (Tevbe 9/100) ayetlerinden iktibasır. Kur'an'ı Kerim'de “ebedî kalınacak cennetler” sözü birçok ayette geçmektedir.

نقدِ او قلب است پذیرش تو زود
 کو زیان است و نماید جمله سود
 قلب را نیکو بیاراید به زر
 تا چو زر خوش بگذرانند در شمر
 هست زراندود آن مسهای او
 هر که پذیرفت آن ازو ای وای او

در بیانِ آنکه کارها و نعمتهای دنیا همه زشت و ناخوش است، لیکن به واسطهٔ مزه عیبهاش پوشیده می ماند. همچنانکه در حالتِ شیر خوردن چون طفل را مزه و خوشی^۱ در آن بود، عیبِ آن نمی نمود و چون لقمه گیر شد و دیگر در شیرش^۲ مزه^۳ نماند، زشتیِ آن ظاهر گشت؛ و از خوردنِ شیر بعد از آن می رمد و می گریزد. همچنین لَعِبِ کعب و چالیک به واسطهٔ مزه خوش می آمد، چون مزه را از آن برگرفتند، زشتی و بی حاصلیِ آن رو نمود و بر آن تَسَخَّر می کند. تمامتِ کارهای دنیا بر این قیاس به واسطهٔ مزه خوش می نماید؛ چون مزه را از آن برمی دارند ناخوشی و زشتیش پیدا می شود. پس مزه همچون زرست و عالم همچون مس؛ به واسطهٔ مزه زر می نماید، اما در حقیقت مس زراندوداست؛ آخر کار که مزه زر از او جدا شود، بر همه مسیش مُعین گردد. بهشت، باقی و مخلد جهتِ آنست که کلی مزه است و زراندود نیست، ظاهراً و باطناً زرِ محض است. پس طالبِ مزه باش بی واسطهٔ دنیا تا دایماً در بهشتِ جوانی مُقیم مانی که خَالِدینَ فیها ابدًا^۴.

این جهان همچون مس و ذوقش چو زر
 از پی ذوقش مرو در چاه در
 زآنکه بر وی ذوقها کُلّ عاریه ست
 آنچنانکه آب در جو جاریه ست

۱ مزه و خوشی AHBC خوشی و مزه T

۲ شیرش ABCT شیر H، ولی بعد بر روی سطر «شیرش» نوشته اند.

۳ مزه AHBT مزه ای C

۴ ظاهر گشت AHBT ظاهر شد C

۵ افزوده است در C جملهٔ «و سلم».

Gerçi su kaynağından ırmağa katılır, ama
İrmaktan değildir, her tarafa gitse de onunla.

O su başka bir tarafa gitse eğer,
İrmak taş gibi kurur gider.

Aynı şekilde bu zevkler de fanîdir,
Hepsi de kendi aslına dönecektir.

Dünyanın çirkinliği aşikâr olur, çıkar meydana;
Bu cennet [dünya] cehenneme döner sonunda.

Memeden ve süttten tat alırdın önce;
O tat senden gidince, bak neticede

Tiksindirici, çirkin ve nahoş gelir [sana],
Hatta onu içince, başlarsın kusmaya.

Bir zaman da düşküdüün aşık oyununa,
Onu bırakmak ölüm gibi zor geliyordu sana.

Onun tadı gidince, ayıbbı ortaya çıktı,
O oyuna olan nefretin daha da arttı.

Çocukları döversin engel olmak için ondan;
Hem de onları kınar, azarlarsın her zaman:

Oyunun bir faydası yok, onu bırakın;
Gönlünüzden sevgisini söküüp atın.

Sanattan, mal kazanmaktan geri kalmayın,
Mal için dilenciler gibi kapı kapı [dolaşmayın].

O oyun yerindedir; öyleyse bu nefretin nedendir?
Sence en iyi olan, şimdi niçin değersizdir, hakirdir?

Zira ne zaman ki onun tadı gitti, tatsızlaştı;
Gönlün, kötü düşünce gibi, onu içinden çıkarıp attı.

Aklının kemale erdiği şimdi ise
Dünyayı kazanmak için başvurursun hileye.

O oyun gibidir bu [dünya], belki daha beter;
Fakat çocuk gibisin bu çirkinlikten bihaber.

Dünyaya “la‘ib ve lehv”¹ oyun ve oyalanma demedi mi?
Kendi kelâmında Hak Teâlâ ve bu hükmü vermedi mi?

1 “Dünya hayatı ancak oyun ve oyalanmadır; ahiret yurdu sakınanlar için daha hayırlıdır. Hâlâ akıllanmayacak mısınız?” (En‘âm 6/32) ayetine işaret vardır.

آب از چشمه اگر در جو رود
 عین آن آب ار رود سویی دگر
 همچنان این ذوقها فانی شوند
 زشتی دنیا شود فاش و عیان
 بود ذوق اول از پستان و شیر
 می شود مکروه و زشت و ناسزا
 مدتی دیگر شره در لعب کعب
 چونکه ذوقش رفت عیش رو نمود
 می زنی اطفال را در منع آن
 کاین ندارد حاصلی ترکش کنید
 تا نمانید^۱ از هنر و کسب مال
 آن لعب برجای پس این^۲ نفرت ز چیست
 زآنکه ذوقش رفت و^۳ آن بی ذوق ماند
 هم کنون که گشت عقلت با کمال
 همچو آن لعب است این و بل بتر
 نی که دنیا را لعب هم لهُو خواند

نیست از جو گر درو هر سو رود
 خشک گردد جوی مانند حجر
 باز جمله سویی اصل خود روند
 دوزخی گردد در آخر این جهان
 چونکه رفت آن ذوق بنگر در اخیر
 که از آن خوردن قی آید مر ترا
 می نمودت ترک آن چون مرگ، صعب
 نفرت بی حد از آن بازی فرود
 هم ملامت می کنی شان هر زمان
 مهر مهرش از دل و جان برکنید
 چون گدایان در بدر بهر منال
 بهترین اکنون چرا پیشت دنیست
 دل ورا چون فکر بد از سینه راند
 می کنی در کسب دنیا احتیال
 لیک ازین زشتی چو طفلی بی خبر
 در کلام خود خدا وین حکم راند

۱ نمانید AHB T نمایند C

۲ این BCT آن AH

۳ C و AHB T -

Sonunda seçkin bir akıl bağışlayınca sana,
[Tanrı] erleri gibi senin görüşün sapasağlam olunca,

Onların bilgisi hâsıl olur sana da
Veliler zümresinden olursun sonunda.

Dünyanın çirkinliği aşikâr olur sana da,
Onun gerçek ve sahte [akçe]si rüsva olur senin yanında.

Güleceğin gelir dünyaya, dünya halkına; [öyle ki]
Hepsini çirkin yüzlü görürsün zenci gibi.

Kârları, hepten zarar içinde zarardır,
Çocuklar gibi oyunda oyalanmadadır.

Ömürleri, faydasız şeylerle boşa geçmiş,
Bozgunculuğu zühde, salaha tercih etmiş.

Öğütler, tuzak gibi, ağ gibi gelir onlara,
Hırsları artar dünya işlerine, dünyaya.

Ümit bağlamışlar dünyaya, [derler ki] güzelce yiyelim, içelim,
Her birimiz ondan sınırsız faydalanalım, kazanç elde edelim,

Mal biriktirelim de bey olalım,
Dilenci gibi her kapıya niye koşalım!

Hepsi de tersinedir, [görürsün] bakarsan eğer;
Malum olur sana, bu [dünya]dan vazgeçersen eğer.

Yolculukta çok gördün bunların benzerini
Ey oğul, süt içmek gibi, oyun oynamak gibi,

Bu türden, bu çeşitten sayısız [şeyler görüp tattın],
O gördüklerinden hiç ibret almadın.

Aynı şekilde güzelce alıyorsun bu sahte akçeyi,
Kendine kabul ediyorsun yazık yazık demeyi!

[32. Otuz İkinci Makale]

[Bu makalede iki konu anlatılacaktır:]

[Mümin bir delikten iki kere ısırılmaz]

Peygamber'in -selam üzerine olsun- "Lâ yuldeğü'l-mu'minu min cuhrin merrateyni."¹ *Mümin bir delikten iki kere ısırılmaz* hadisinin beyanı hakkındadır. Dünyanın çirkinliğini ve faydasız olduğunu defalarca görmüş olan âdemoğlu, yine onun etrafında dönüp dolaşırsa, anlaşılıyor ki o, mümin değildir.

1 (Hadis: Süyûtü, *a.g.e.*, II, 205; Münâvî, *a.g.e.*, II, 182; Aclûnî, *a.g.e.*, II, 458; Furûzanfer, *a.g.e.*, s. 9).

همچو مردان رای تو گردد رزین	چون ترا آخر دهد عقلی گزین
عاقبت گردی ز سلکِ اولیا	دانشِ ایشان شود حاصل ترا
نقد و قلبش پیش تو رسوا شود	زشتی دنیا برت پیدا شود
جمله را بینی چو زنگی زشت رو	خندهت آید بر جهان و اهلِ او
مانده اندر لعب همچون کودکان	سودشان جمله زیان اندر زیان
بر صلاح و زهد بگزیده فساد	عمرهاشان رفته بی حاصل به باد
حرصشان در کار دنیا می فزود	پندها چون بندهاشان می نمود
هر یکی زو بهره بی حد بریم	بسته در دنیا طمع که خوش خوریم
چون گدا تا چند بر هر در دویم	مال اندوزیم تا سرور شویم
گرددت معلوم ازین چون بگذری	جمله معکوس است این چون بنگری
مثل شیر و مثل بازی ای پسر	جنس این بسیار دیدی در سفر
هیچ نگرفتی از آن دید اعتبار	زین نمط وین نوع بی حد و شمار
می کنی بر خود قبول آن حیف را	همچنان خوش می خری این زیف را

در معنی این حدیث پیغامبر علیه السلام^۲ که لَا يُلْدَعُ الْمُؤْمِنُ مِنْ جُحْرِ مَرَّتَيْنِ، مؤمن را مار از سوراخی دو بار نگزد. آدمی که زشتی و بی حاصلی دنیا را بارها مشاهده کرده است و باز گرد آن می گردد، معلوم می شود که او مؤمن نیست.

---

۱ آن AHBC این T

۲ پیغامبر علیه السلام ABT پیغامبر صلی الله علیه و سلم C-H

[Dünyanın ve ahiretin güzellikleri birbirine benzemez]

Dünyanın güzellikleriyle ahiretin güzellikleri, her ne kadar göze aynı görünseler de gerçekte bir değildir; ateş ve nur gibi, her ikisi de aydınlık verir, ama ateş yakar, nur ise yapar, rahatlık ve canlılık verir. Eğer ateşi ağacın altına koyarsan yakar; fakat güneşin nuru yakmaz, aksine [ağaç onunla] tazelenir, gelişir, boy atar. Aynı şekilde bülbül yumurtasıyla yılan yumurtası hacim ve renk olarak bir görünürler; ama onun neticesi yarıdır [bülbüldür], bununki yılan [yavrusu]. Aynı şekilde siyah Hindu'nun menisi ile ay gibi Türk'ün menisi renk olarak bir görünür; ama o meniden siyah bir Hindu doğar, bu meniden ise ay gibi bir Türk. Dünyanın rahatlıkları ve zevkleri, neticesi çirkin ve simsiyah olan Hindu'nun menisi gibidir. Allah'a itaatın ve ibadetin neticesi olan rahatlıklar ve zevklerse, kendisinden bembeyaz bir ay yüzünün doğduğu Türk menisi gibidir; nitekim “Yevme tebyaddu vücûhun ve tesveddu vücûh.”¹ *O gün bazı yüzler ağarır, bazı yüzler kararır* [buyrulmuştur].

Bir hadisinde açıkça dedi ki Peygamber:
“Bir delikten iki kere ısırılmaz mümin[ler].”

Yılan, bir mümini nasıl ısırır iki defa?
Çünkü onu bir defa ısırıp yaraladı ya!

İş ehli adam tecrübeyi, imtihanı nasıl bırakır?
Çünkü onda Yaradan'dan gelen bir nur vardır.

Eğer Hakk'ın nuru olmasa canında,
Şaşkın şaşkın dolaşır durur orada burada.

Dünya hırsı perde olur ona her an;
Karanlığa doğru gider her zaman.

Bu ham tamah, onun aklını çeler,
Sonunda cahil kuş gibi tuzağa düşer.

Tamahtan dolayı körleşmiş, sefih olmuştur;
Yolsuz ve rehbersiz çöllere yüz tutmuştur.

O çölde ki herkes yolunu kaybetmiş,
Önde giden bile geride kalmış, pes etmiş.

1 “O gün bazı yüzler ağarır, bazı yüzler kararır. Yüzleri kararanlara, ‘İmanınızdan sonra inkâr ettiniz, öyle mi? Öyle ise inkâr etmenize karşılık azabı tadın’ denilir.” (Âl-i İmrân 3/106) ayetinden iktibasır.

و در بیان آنکه خوشی دنیا و خوشی آخرت اگرچه در نظر یک می نمایند^۱، در حقیقت یک نیستند؛ همچون^۲ نار و نور که هر دو روشنایی می دهند، لیکن نار می سوزد و نور می سازد و راحت و زندگی می بخشد. اگر آتش را زیر درخت نهی بسوزد، الا از نور آفتاب نسوزد، بلکه تازه شود و ببالد. همچنین تخم بلبل و تخم مار به حجم و رنگ یک می نمایند، اما آن را نتیجه یارست و این را مار. همچنان منی هندوی سیاه و منی ترک چون^۳ ماه به رنگ یک می نمایند^۴، لیکن از آن منی هندوی سیاه می زاید و از این منی ترک چون ماه. راحتها^۵ و ذوقهای دنیا همچون منی هندواست که نتیجه اش زشت و سیاه باشد و راحتها و ذوقها که از طاعت و عبادت خدا رسد، همچون منی ترک است که از آن ماهروی سپید زاید که یوم تَبْيُضُّ وُجُوهُ و تَسْوَدُّ وُجُوهُ^۶.

گفت من جُحْرِ پیمبر مرَّان	در خبر لا یُلْدَغُ المؤمن عیان
چونکه یکبارش گزید و زخم زد	مار مؤمن را دو باره کی گرد
چون بود نوری درو از کردگار	آزمون را کی گذارد مرد کار
خیره و سرگشته گردد سو بسو ^۷	ور نباشد نور حق در جان او
تا که دایم سوی تاریکی رود	حرص دنیا هر دمش پرده شود
تا فتد چون مرغ نادان او به دام	عقل او را ره زند این طمع خام
می رود بی راه و رهبر سوی تیه	از طمع گشتست کور و هم سفیه
هر که در وی پیش رفت او ماند پس	اندر آن تیهی که سر گم بُرد کس

۱ می نمایند AHT می نماید BC

۲ همچون CT چون AHB

۳ چون AHBT همچون C

۴ می نمایند AHBT می نمایند C

۵ چون ماه. راحتها AHCT چون ماه به رنگ می نماید راحتها B

۶ افزوده است در C جمله «و سلم».

۷ این بیت و دو بیت بعد از آن، در H در حاشیه با نشانه صبح نوشته شده است.

Bu dünya tuzak gibidir, zevki taneler;
O tane için bağlanmış ona canlar, [bedenler].

Ne mutlu o cana ki sabreder ona,
Sonunda ısırılmaz elini [pişmanlıkla].

Fitrî bir sabır oluşur tabiatında,
Tüm arzu ve isteğini sevk eder cihada.

Aptallık edip koşmaz her rahat tarafına,
Zahmeti külah gibi koyar başına.

O, asla aramaz dünya rahatını, huzurunu;
Bu şan ve şöhret, görkem ve azamet aldatamaz asla onu.

O, ibadetten alır huzurunu, günahattan değil;
Onun yanında belli olur her şeyin mahiyeti [bil].

Onun yanında kabul görmez her rahatlık;
Çünkü o, usulden bilir ayrıntıları [ağalık]!

Şüphesiz parça kendi aslına doğru gider;
İyi, iyiye doğru; kötü, kötüye doğru gider.

Dünyanın rahatlıkları, ayrıntısıdır ahiretin;
Bunu kesin bil; her rahata koşup gitmeyesin.

Gerçi rahatlar birbirine benzerler, ama
Biri neşe tarafına götürür, biri üzüntü tarafına.

Biri götürür çekmeden hayat tarafına,
Biri götürür binitsiz ölüm tarafına.

Biri götürür bahçelere, cennete,
Biri götürür belaya, cehenneme.

Türk menisi ile Hindu menisi gibi, dıştan bakınca
Ey oğul, her ikisi de bir renktir, ama

Birinden ay gibi bembeyaz bir çocuk doğar,
Diğerinden kara yüzlü, çirkin bir Hindu doğar.

Aynı şekilde bülbül yumurtasıyla yılan yumurtası da
Her ikisi de iki diken gibi birbirine benzerler, ama

Bir dikenden güzel ve latif güller çıkar,
Öbürü gül vermez, çirkin kalır, [pis kokar].

Aynı şekilde yılan tohumundan yılan çıkar;
Öbüründense sevgili gibi güzel bir kuş doğar.

این جهان چون دام و ذوقش دانه‌ها
 ای خنک جانی که بشکبید^۱ از آن
 باشدش صبر^۲ جلی در نهاد
 سوی هر راحت نپوید از بله
 راحت دنیا نجوید هرگز او
 راحت از طاعت برد نه از معصیت
 پیش او هر راحتی نبود قبول
 فرع بی شک سوی اصل خود رود
 هست راحتی‌های دنیا فرع آن
 گرچه می‌مانند راحتی‌ها به هم
 یک برد بی‌جذبه‌ای سوی حیات
 یک برد اندر ریاض و در نعیم
 چون منی ترک و هندو در نظر
 زین یکی زاید سپیدی^۳ همچو ماه
 همچنین هم تخم بلبل^۴ تخم مار
 زاید از یک خار گل‌های لطیف
 همچنان^۵ زاید ز تخم مار مار

بسته بهر دانه در وی جانها
 تا نگرده عاقبت دستان گزان
 تا کند میلان کلی در جهاد
 رنج را بر سر نهد همچون کله
 هیچ نفریید ورا این رنگ و بو
 کشف گردد نزد او هر ماهیت
 چون بداند فرعها را از اصول
 نیک سوی نیک و بد با بد رود
 این یقین دان سوی هر راحت مران
 یک سوی شادی برد یک سوی غم
 یک برد بی‌مرکی سوی مامت
 یک برد اندر بلا و در جحیم
 هر دو یک رنگند لیکن ای پسر
 ز آن یکی هندوی زشت روسیاه
 هر دو می‌مانند باهم چون دو خار
 و آن دگر ندهد گل و ماند کثیف
 ز آن دگر مرغ لطیف چون نگار

---

۱ بشکبید AHBT بشکبید C
 ۲ صبر BCT صبری AH
 ۳ سپیدی AHBC سپیدی T
 ۴ بلبل ABCT مرغ و H
 ۵ همچنان AHBT همچین C

Dünya rahatı pelit tohumuna benzer;
Ahiret rahatı ise sana göz ve görüş bahşeder.

Bir rahat ki itaat ve ibadet zahmetiyle kazanırsın,
Öyle rahatla gökyüzüne doğru uçarsın.

O grup ki buna vakıf olur,
Her gaybın, her hatifin mahremi olur.

Duvardan ve dağdan ses işitirler;
Manalı, hem de muhteşem sesler.

Dağ ne ki, bilakis aşağıdan, yukarıdan bütün zerreler,
Onlara açıkça şevk sırlarını, aşk sırlarını söylerler.

Göklerin ve yerin zerreleri, bütün zerreler,
Ağlayıp inleyerek Allah'ı tespih ederler.

Onların kulağına gelir her zaman,
Cesetteki o tespih sesleri [her an].

Çünkü bu cesedi temizlemişlerdir iyice,
Balıktan Simak yıldızına kadar görürler elbette.

İyi kötüyü, eşkıya ile müttakiyi
Görürler, nasıldır saf ve temiz kişi.

Hiçbir şey gizli kalmaz bakışlarından;
Her dilenci, o bağışla olur sultan.

Hepsinin ateşi nur oldu Hak aşkından,
Her biri yüzlerce ders aldı Hak Teâlâ'dan.

Tanrı ilminin kaynağı olmuştur canları,
Madenlerden çıkarıp götürürler çok sayıda altını.

Hepsinin dilinden söyler Hak Teâlâ,
Duymazsın onlardan bir şey ledün ilminden² başka.

Hak Teâlâ gösterir kendini onların şahsından;
Her biri, deniz gibi olur inciler saçan

Onlara yüz tut ki hayat bulasın [kendine],
Onlardan başkasına dönmek yüz tutmaktır ölüme.

Dünyayı onlar için yarattı Hak Teâlâ;
Her alçak eşsiz olsun diye onlarla.

2 Ledün ilmi: Allah'ın kuluna okuyup öğrenmeden, çalışmadan ihsan ettiği ilim. Bu ilmin aslı, "Derken kullarımızdan bir kul buldular ki, biz ona katımızdan bir rahmet vermiş, kendisine tarafımızdan bir ilim öğretmiştik." (Kehf 18/25) ayetinin içeriğinden alınmıştır. Bkz. s. 128, 1. dipnot.

راحتِ دنیا بود تخمِ پلید	راحتِ عقیبت بخشد چشم و دید
راحتی کز رنجِ طاعتها بری	از چنان راحت سوی گردون پری ^۱
آن گروهی که برین ^۲ واقف شدند	محرم هر غیب و هر هائف شدند
بانگ بشنیدند از دیوار و کوه	بانگِ پُر معنی و لیکن با شکوه
کوه چه بل ذره‌ها از تحت و فوق	گفته با ایشان عیان اسرارِ شوق
ذره‌های آسمانها و زمین	جمله در تسبیحِ باری با حنین ^۳
دایم اندر گوشِ ایشان می‌رسد	بانگِ آن تسبیحها اندر جسد
ز آنکه کردند این جسد را نیک پاک	از سمک دیدند بی شک تا سماک
نیک و بد را از شقی و از تقی	دیده‌شان چون بود صافی و نقی
هیچ چیز از چشمشان پنهان نشد	هر گدا ز آن داد جز سلطان نشد
نارِ جمله نور شد در عشقِ حق	هر یکی دارند از حق صد سبق
چشمه علم خدا شد جانشان	بی نهایت زر برند از کانشان
از زبانِ جمله حق گوید سخن	نشوی زیشان بجز علمِ لدن
حق نماید خویش را از نقششان	همچو دریا گشته هر یک دُرُفشان ^۴
رو بدیشان کن که بپذیری حیات	غیر ایشان را بود رو در ممات
حق جهان را بهر ایشان آفرید	تا از ایشان هر خسی گردد فرید

۱ این بیت، در C با نشانهٔ صح در حاشیه نوشته شده است.

۲ برین BT ازین AHC

۳ حنین BCT انین AH

۴ این مصراع، در H چنین بوده است: این چنین بخشش بر از بخششان، ولی بعد روی آن را خط کشیده و در حاشیه مطابق متن اساس اصلاح کرده‌اند.

Ölmüş can onlarla hayat bulsun diye,
Balçık beden hapsinden kurtulsun diye.

Tün fanilere onlar bahşederler beka,
Hem de onlardan ulaşır yükseliş müttaki kula.

Çünkü Hak Teâlâ kendine halife yaptı veliyi,
Meleklerden üstün kıldı, yücelttikçe yüceltti.¹

Cismini sudan, topraktan yarattı, var etti;
Hak Teâlâ, gönül nurunu onda süsledi.²

O nurla huriden, melekten üstün oldu;
Dokuz gök onun cemaline hayran oldu.

O gönül nuru, gönüllerin sırrının sırrıdır;
O gönülde acaba ne tür şenlikler vardır!

Eğer yüce nur olmasaydı onda,
Söyle, melekler nasıl secde ederdi ona?

Nasıl olurdu meleklerin secde ettiği, arzuladığı?
Nasıl yol bulur da yerden gökyüzüne çıkardı?

[Allah], ezelden göstermediğini onunla gösterdi,
O kapalı kapının kilidini açıverdi.

İblis, önceleri gökyüzünde değil miydi?
Âdem'den önce meleklerin emiri, üstadı değil miydi?

Âdem gelince, anlaşıldı ki o İblis, o şeytan,
Onlarla oturup kalksa da değildir melek soyundan.

Ezelden kâfirdi, reddedilmiş, kovulmuş idi,
Bu sırlardan hayvanlar gibi habersizdi.

İman süsü onda eğretiydi,
Gerçekte mahiyeti küfür idi.

Bu gizli sır aşikâr oldu Âdem'le,
Çünkü açığa çıkmamıştı hiç ondan önce.

1 Bu beyitte, "Hani, Rabbin meleklerle, 'Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım' demişti. Onlar, 'Orada bozgunculuk yapacak, kan dökcek birini mi yaratacaksın? Oysa biz sana hamdederek daima seni tesbih ve takdis ediyoruz.' demişler. Allah da, 'Ben sizin bilmediğinizi bilirim' demişti." (Bakara 2/30) ayetine işaret vardır.

2 Bu ve sonraki beyitte, "Hani Rabbin meleklerle, 'Ben kuru bir çamurdan, şekillendirilmiş balçıktan bir insan yaratacağım. Onu düzenleyip içine ruhumdan üflediğim zaman, onun için hemen saygı ile eğilin' demişti." (Hicr 15/28-29) ayetlerine işaret vardır.

تا رهد ^۱ از حبسِ جسمِ آب و گل	تا شود هر مرده‌جانی زنده دل
هم رسد زیشانِ تقی ^۲ را ارتقا	کلّ فناها را کنند ایشان بقا
از ملایک بُرد پیش و بیش کرد	چون ولی را حق خلیفهٔ خویش کرد
کرد در وی تعبیه حق نورِ دل	صورتش را ساخت از آب و ز گل
گشت حیران بر جمالش نه فلک	کآن فزود از نور حورا و ملک
اندر آن دل تا چگونه سورهاست	نورِ آن دل سرّ سرّ دلهاست
کی ملک ساجد شدی او را بگو	گر نبودی نورِ اعلی اندرو
از زمین کی یافتی ره بر فلک	کی شدی مسجود و مقصود ^۳ ملک
و آن در بر بسته را قفلش گشود	آنچه نمود از ازل از وی نمود
پیش از آدم میر و استادِ ملک	نی که بود ابلیس اوّل بر فلک
نیست از جنسِ ملک گر شد جلیس	چون رسید آدم یقین شد کآن بلیس
زین سرایر بی‌خبر همچون سُتور	از قدم بُد کافر و مردود و دور
کفر بودش در حقیقت ماهیت	نقشِ ایمان بود بر وی عاریت
که نشد مکشوف هرگز پیش از آن	گشت پیدا ز آدم این سرّ نهان

---

۱ رهد AHBC رهند T

۲ تقی AHBT بقا C

۳ مسجود و مقصود AHBC مقصود و مسجود T

[33. Otuz Üçüncü Makale]

[Bu makalede üç konu anlatılacaktır:]

[Âdemoğlunun varlığı, iyiliğin ve kötülüğün mihengidir]

Hak Teâlâ, öbür dünyayı kendi nurundan yarattı; o da Hak gibi bakî ve ebedîdir. Fakat bedenini su ve topraktan yarattığı Âdem'in vücuduyla ortaya çıkardığı mana ve hikmet hiçbir varlıktan ortaya çıkmadı. Âdem'den önce kalp ve nakit, sahte ve gerçek birbirine karışmıştı. Âdem'in varlığı mihenk oldu ve sahte İblis'i gerçek meleklerden ayırdı. O zaman bu çeşit bir mana yoktu; bu mananın vasıtası Âdem'in varlığı oldu. Aynı şekilde mihenklik makamı, onun çocukları peygamberler ve velilerde de dünya bozulana kadar kalacak ve devam edecektir; çünkü sahte gerçekten, iyi kötünden, mümin kâfirden, onların varlığıyla ayırt edilir, seçilir.

["Lev suvvira'l-aklu le-azleme's-şemse fi şu'â'i nûrihî ve lev suvvira'l-hamâkatu le-edâe'l-leylu ke's-şemsi fi mukâbeleti zalâmihî." hadisinin izahı]

Ve şu hadisin "Lev suvvira'l-aklu le-azleme's-şemse fi şu'â'i nûrihî ve lev suvvira'l-hamâkatu le-edâe'l-leylu ke's-şemsi fi mukâbeleti zalâmihî."¹ *Eğer akıl şekle bürünseydi nurunun ışığıyla güneşi karartırdı ve eğer ahmaklık şekle bürünseydi, gece onun zulmeti karşısında güneş gibi parlardı* manası hakkındadır. Mustafa -selam üzerine olsun- buyurmuştur ki akıl manevîdir, neliksiz, niteliksizdir, vasfedilemez, anlatılamaz; eğer şekle bürünseydi güneşin parlaklığı, onun ışığının karşısında o karanlık geceden daha karanlık görünürdü; ahmaklık da manevîdir, neliksiz, niteliksizdir, vasfedilemez, anlatılamaz; eğer surete bürünseydi kapkaranlık gece, onun karanlığı karşısında güneşten daha aydınlık görünürdü.

[İnsandaki şehevî güzellikler ve zevkler ateştedir ve ateşin aslı da cehennemdir. Her şey aslına döner]

Âdemoğlunda olan şehevî güzellikler ve zevkler ateştedir ve ateşin aslı da cehennemdir. [Âdemoğlu] o şehvet ateşini velilerin nuruyla söndürmezse, kuşkusuz ateşin parçaları aslına dönecektir. "Küllü şey'in yerci'u ilâ aslihî."² Her şey aslına döner.

1 *Eğer akıl şekle bürünseydi nurunun ışığıyla güneşi karartırdı ve eğer ahmaklık şekle bürünseydi, gece onun zulmeti karşısında güneş gibi parlar, parlak görünürdü* [Bihârul-envâr'da (I, 35) içerik olarak buna benzer bir hadis nakledilmiştir: *Rebâbnâme ez Sultan Veled*, s. 522'den nakil].

2 *Her şey aslına döner* (atasözüdür). Dihhudâ, *Emsâl u Hikem*, III, 1227-1228.

در بیان آنکه حق تعالی آن جهان را از نور خود آفرید و همچون حق باقی و مخلد است، اما آن^۱ معنی و حکمت که از وجود آدم پیدا کرد که صورتش را از آب و گل ساخت، از هیچ موجودی ظاهر نشد. پیش از آدم قلب و نقد بهم آمیخته بود. وجود آدم محک شد و ابلیس قلب را از ملایکه نقد جدا کرد. پس این نوع معنی نبود، واسطه این معنی وجود آدم شد. همچنین منصبِ محکّی بر فرزندانِ او انبیا و اولیا^۲ تا انقراضِ عالم قایم و دایم است^۳ که قلب از نقد و نیک از بد و مؤمن از کافر به وجود ایشان ممتاز می‌گردد.

و در معنی این حدیث که لَوْ صَوَّرَ الْعَقْلُ لِأَظْلَمِ الشَّمْسِ فِي شُعَاعِ نُورِهِ وَ لَوْ صَوَّرَ الْحَمَاقَةَ لِأَضَاءِ اللَّيْلِ كَالشَّمْسِ فِي مُقَابَلَةِ ظَلَامِهِ، مصطفی علیه السلام^۴ می‌فرماید که عقل معنویست و بیچون و چگونه، اگر مصوّر شدی روشنی آفتاب در مقابله نور^۵ آن^۶ از شبِ دیجور تاریک تر نمودی و حماقت هم معنویست و بیچون و چگونه، اگر به صورت درآید، شبِ تاریک سیاه در مقابله ظلمت آن از آفتاب روشن تر نماید.

و در تقریر آنکه خوشی‌ها و ذوقهای شهوانی که در آدمیست، ناریست و اصل نار دوزخ است. چون نارِ شهوات را به نورِ اولیا در خود نکشد لابدست که اجزای نار به اصل خود پیوندد که کُلُّ شَيْءٍ يَرْجِعُ إِلَى أَصْلِهِ^۷.

---

۱ آن AHC این BT
 ۲ انبیا و اولیا AHBT اولیا و انبیا C
 ۳ قایم و دایم است AHBC دایم و قایم است T
 ۴ علیه السلام ABT علیو H صلی الله علیه و سلم C
 ۵ نور AHC این T - B
 ۶ آن AHB این T او C
 ۷ افزوده است در H جمله «و سلم».

Allah böyle bir sırrı aşikâr etmedi;
Âdem'den başkası onu rüsva etmedi.¹

Tortuyu o çıkardı saf sudan,
İblis'e galip geldi savaşmadan.

Onu yedinci kat gökten yerin altına
Attı tekmelemeden, rezil etti sonunda.

Yukarıdan inip yerin dibine geçti;
Laneti gerdanlık yaptı boynuna kumru gibi.

Hakk'ın laneti daima eş oldu ona;
Acayip bir sır gizliydi onda.

Söylesem, akıllar deli divane olurlar;
Akıllılar, başsız ve ayaksız kalırlar.

Evet, geçerli olanla sahte olanın mihengi Âdem'dir;
Öyle ki onun nuruyla iyi ve kötü açığa çıkmıştır.

Sahte bakır [para] gerçek altın [para]dan ayrılır [onunla];
Paha biçilmez böyle bir sarrafa.

Gizli kalmaz mihenginde onun,
İster bulanık isterse saf olsun.

Onca hileye rağmen ki [yapan] o İblis idi,
Çünkü o, meleklere öğretmenlik ederdi,

Onların mihenginde onun sahtesi iyiydi, geçerliydi;
O yüzden oldular canı gönülden onun şakirdi.

Hiçbir bilginde o basiret yoktu ki
Haber versin onun çirkin halini.

Bu anlayış, bu basiret Âdem'den başkasında olmadı,
Ta ki ifşa edip ortaya çıkarsın o sahte [parayı].

Bu nur, Âdem'den miras gelmiştir;
Onun varisleri veliler ve saliklerdir.

Böyle bir mirasa varis oldular veliler,
Çünkü onlar o söze vefa gösterdiler.

Hepsi de mesttirler elest ahdiyle,
Gerçi indiler gökten yeryüzüne.

1 Bu beyitten sonra BC nüshalarında bir beyit daha gelmiştir:

*Kudretiyle Âdem'i yaratmadan
Böyle bir sırrı söylemedi Yaradan.*

اینچنین سر را خدا پیدا نکرد	غیر آدم مر ورا رسوا نکرد ^۱
درد را او کرد بیرون ز آب صاف ^۲	گشت بر ابلیس غالب بی مضاف
ز آسمان هفتمینش بر زمین	بی لگد انداخت تا کردش مهین
رفت در تحت زمین از فوق او	کرد لعنت را چو قمری طوق او
لعنت حق دایما با او قرین	سرّ طرفه مضمر آمد اندرین
گر بگویم عقلها شیدا شوند	هوشیاران بی سر و بی پا شوند ^۳
پس محک نقد و قلب آدم بود	که ز نورش نیک و بد پیدا شود
قلب مس از نقد زر گردد جدا	اینچنین صراف را نبود بها
می نماند بر محک او خفی	گر کدر باشد و گر باشد صفی
با چنان تلبیس کآن ابلیس بود	کاو ملایک را معلّم می نمود
بر محکشان بود قلب او نکو	ز آن شدند از جان و دل شاگرد او
هیچ دانا را نبوده آن نظر	تا دهد از حال زشت او خبر
غیر آدم را نشد این فهم و دید	تا کند آن قلب را فاش و پدید
ز آدم است این نور موروث و روان	وارث آن اولیا و رهروان
اینچنین میراث بردند اولیا	ز آنکه کردند اندر آن پیمان وفا
جمله سرمستند از عهد الست	در وصال از راح رحمان

۱ بعد از این، در BC یک بیت دیگر وجود دارد:

تا که آدم را ز قدرت نافرید اینچنین سر را نکرد ایزد پدید

۲ این مصراع، در BC چنین آمده است: از وجودش درد بیرون شد ز صاف

۳ این بیت، در C وجود ندارد؛ شوند (مصراع دوم) AHT دوند B

۴ می نماند BCT که نماند AH

Bu bedenlerden önceydi ruhları onların,
Vuslatta sarhoştu şarabıyla Rahman'ın.

Hak Teâlâ dedi: “Rabbiniz ben değil miyim?
İsteklerinizi yerine getiren ben değil miyim?”¹

Benim rahmet soframdan yemiyor muydunuz?
Her istediğinizi benim katımdan götürmüyor muydunuz?

Ben denizim, sizse balıklar gibisiniz;
Sizinle konuşurum aracısız, elçisiz.”

Hepsi de dedi, Hakk'ın cevabına evet, “belâ”,
Fakat başka bir gönül vardı her ruhta.

Gerçi ruhların “belâ”sı, aynıydı, birdi,
Ama özde madenler gibi çeşitliydi.

Bir “belâ”, değersiz bakır madeni gibi,
Bir “belâ”, gümüş gibi biraz daha değerli.

Bir “belâ”, altın gibi ki o daha mükemmeldir;
Biri de incilerle dolu derin deniz gibidir.

Hak Teâlâ istedi ki onların sırrı açığa çıksın;
Biri aşağıda kalsın, biri yukarı çıksın.

Biri, dünyada lütuf ve güzellik içinde görünsün;
Biri de çirkinlik, küfür ve sapkınlık içinde görünsün.

Birinin nuru güneşten daha fazla olsun,
Birinin karanlığı yüzlerce buluttan daha fazla olsun.

Öyle bir karanlık ki gecenin karanlığı onun yanında
Aydınlık gündenden daha parlaktır daha.

Ahmed, cahillik ve akıl hakkında dedi:
Bir kimse, asla bir saymaz her ikisini.²

Bir sayan varsa, kesin eşektir o;
O dergâhtan, o kapıdan uzaktır o.

Aklın nuru perdesiz görünmüş olsa,
Karanlık kalır güneş, onun yanında.³

1 Bu ve sonraki beyitler için bkz. s. 120 1. dipnot.

2 Bu ve sonraki beyitler için bkz. s. 400. 1. dipnot.

3 Bu beyitten sonra BC nüshalarında bir beyit daha gelmiştir:

*Mustafa, o peygamberlerin hatemi,
Merhamet edip bildirdi bu baberi.*

سرخوشان	پیش ازین اشباح بود ارواحشان
خواستستان را نی که من آرم به جا ^۱	گفت یزدان نی منم ربّ شما
هر چه خواهد از بر من می‌برید	نی ز خوانِ رحمتِ من می‌خورید ^۲
با شما دارم سخن بی‌مُنهیان	من چو دریا و شما چون ماهیان
لیک هر جان را بُده ^۳ دیگر دلی	جمله گفته در جوابِ حق بلی
لیک در سرّ مختلف چون کانهها ^۴	گرچه یکسان بُد بلی جانها
یک بلی در قدر چون نقره فزون	یک بلی مانند کان مسّ دون
یک چو بحرِ ژرف ^۵ کآن پُر گوهر است	یک بلی چون زر که آن کامل تراست
یک نماید زیر و یک بالا رود	خواست حق تا سرّشان پیدا شود
یک نماید زشتی و کفر و ضلال	یک نماید در جهان لطف و جمال
یک فزاید ظلمتش بر صد سحاب	یک فزاید نورِ او ^۶ بر آفتاب
بهتر است از روزِ روشن بی‌گمان	ظلمتی کاین ظلمتِ شب پیشِ آن
هر دو را هرگز کسی یکسان خرد ^۷	گفت احمد در حقِ جهل و خرد
دور از آن درگاه و آن ^۸ در باشد او ^۹	ور خرد یکسان یقین خر باشد او
پیش او تاریک باشد آفتاب	نورِ عقل ار رُو نماید بی‌حجاب

۱ این بیت، در H چنین آمده است:

گفت حق نی ربّان تنها منم
خواستستان نی من مهیا می‌کنم
ولی بعد روی آن را خط کشیده و در حاشیه با نشانه صح بیت نسخه‌ی اساس نوشته شده است؛ نی که من آرم به جا
ABCT من همی آرم به جا H

۲ این مصراع، در H چنین است: جمله زین دریای رحمت می‌خورید

۳ بُده AHBT بود C

۴ بعد از این بیت، در H یک بیت دیگر وجود دارد، ولی بعد روی آن را خط کشیده‌اند:

صّر هر یک همچو کانهها مختلف یک مثالِ همزه کُر یک چون الف

۵ ژرف AHBT زفت C

۶ او AHCT خود B

۷ این بیت و بیت بعد از آن در B نیست.

۸ آن AHT ز آن C

۹ بعد از این بیت، در BC یک بیت دیگر وجود دارد که بدین شرح است:

مصطفی آن خاتم پیغامبران این خبر را کرد از رحمت بیان

Cehaletin sureti aşikâr olup çıksa açığa,
Gecenin karanlığı gündüz olur onun yanında.

Fakat ikisi de manevidir ey falan!
Bu yüzden gizlidirler halktan.

Ölüm anında bu suretten çıkıp da,
Başsız ve ayaksız yönü olmayan yere gittiğin anda,

Her ikisinin sureti çıkar güneş gibi açığa,
İyi ve kötü, sana gizli kalmaz orada.

O zaman görürsün nuru ve ateşi,
Gülşenin balını, dikenin zehrini.

Eğer sen o güneşin nuruysan, güneşe gidersin;
Güneş gibi gözlere layık olur, ışık verirsin.

Ve eğer sen ateşten isen, ateşe girersin,
Güzelce o cehennem ateşine yerleşirsin.

Parçalar, sonunda kendi bütününe giderler;
Çünkü oradan geldiler, yine oraya giderler.

Dünya ehli cehennemın parçalarıdır,
Kuşlar gibi yem için tuzağa düşer, ağa takılır.

Dünya tutkusu, dünya şehvetleri ateşten olduğu için,
Yaradan'ın latif nurlarının zıddıdır [kesin].

Her kim ki ateşin yâri oldu kesin,
Onu ateş bilesin, ateşin aynı göresin.

Evet, bu ateşin dalı cehennemın parçası olunca,
[Doğal olarak] karar kılar kendi bütünüyle, aslıyla.

Ateşten olan ateşe gider,
Nurdan olan da nurlara gider.

Bunun sonu yoktur, geri dönelim,
Tekrar ilk konuya doğru gidelim.

O “belâ”lar çeşitliydi özde,
Gerçi aynı görünüyordu sözde.

Hak Teâlâ istedi ki sırlar çıksın açığa,
Onlardan her biri gitsin kendi aslına.

Bu yüzden Allah'tan emir geldi, “ihbitû”¹ *inin*,
Bedenlerde ruhlar topluluğuyla irtibata geçin!

1 *inin*, Bkz. s. 120, 3. dipnot.

ظلمتِ شب روز باشد پیش آن	صورتِ جهل ار در آید در عیان ^۱
زین سبب هستند از حَلَقانِ نِهان	لیک هر دو معنوی اند ای فلان
بی سر و بی پا سویِ بی سو شوی	چون به گاهِ مرگ ازین صورت روی
نیک و بد آنجا ز تو نبود نِهان	صورتِ هر دو شود چون خور عیان
نوشِ گلشن را و نیشِ خار را	پس ببینی نور را و نار را
دیده‌ها را همچو خور درخور شوی	گر تو نورِ آن خوری در خور روی
خوش در آن نارِ سَقَر ساکن شوی	ور تو از ناری به نار اندر روی
چون از آنجا آمدند آنجا شوند	جزوها آخر به کلّ خود روند
همچو مرغانِ بهرِ دانه در فخذند	اهلِ دنیا جزوهای دوزخند
ضدّ انوارِ لطیفِ باریند	ز آنکه شهوتهای دنیا ناریند
نار دان او را و عینِ نار بین	هر کسی کاو یارِ نار آمد یقین
هم به کلّ خویشتن گیرد قرار	پس چو جزو دوزخ است این شاخِ نار
هر که نوری بود در انوار رفت	هر که ناری بود اندر نار رفت
باز سویِ نکتهٔ اوّل شویم	نیست این را آخری واپس رویم
گرچه یکسان می نمود اندر جَهار	آن بلبها مختلف بُد در سِرار
هر یکی زیشان به اصلِ خود روند	خواست حق تا سرّها پیدا شوند
در قوالب جمعِ جانها ^۲ رَابَطُوا	پس ز یزدان امر آمد کَاهِبَطُوا

۱ این مصراع، در H چنین است: ور شود صورت ظلام جهل دان

۲ جانها AHBT جان را C

Ey ruhlar! Su ve toprak dünyasında
Her biriniz yer tutup evler yapın da,

Sizin “belâ”larınız çıksın açığa,
Gerçi gün gibi aşikârdır bizim katımızda:

Her biri nasıldır, ne gelir ondan?
Sonunda neler ortaya çıkar ondan?

Fakat isterim ki aşikâr olsun böyle,
Bunun şekli, sureti bütün yeryüzü ehline.

Gökteki bu melekler de görsünler,
Cinler ve insanlar, hepsi yönelsinler.

Bizim sonsuz kudretimiz aşikâr olsun,
Akıllı olan herkes kendinden geçsin, deli olsun.

Bizim işimiz hakkındaki şaşkınlığı artsın onun;
O, bizim padişahlığımızı, işimizi gücümüzü görmüş olsun.

Bizim harikulade şeylerimizi görünce kesin,
Her an onun sadakati artsın, dini ziyadeleşsin.

Bizim hakkımızdaki sadakati artınca onun,
Bu kafes gibi olan dünyadan kurtulsun.

[Gitsin] bu dünyanın kendisinden bir damla olduğu denize doğru,
Gökyüzünün kendisinden bir zerre olduğu güneşe doğru;

Orada hayat içinde hayat bulsun;
Bu şan şöhret dünyasından güzelce kurtulsun.

Bu dünya zindanından azat olsun,
Lütuf görsün, zehir kahrından kurtulsun.

O, kendini kılıçsız olarak boğazladığı zaman,
Dalga gibi baş çıkarır denizin kaynağından.

Damla gibi olan canı, o derin denizde
Gerçi kıymetsizdir; ama döner muhteşem kişiye.

Ne muhteşemi? O, girdiği zaman o denize,
Damlası deniz olur elbette.

Dalga gibi denizden baş çıkarırsa,
Deniz bil onu, bir şey deme başka.

Yoktur orada iyi kötü, değerli değersiz şey;
Çünkü birliğe, vahdete sığmaz iki şey.

Denizden yüzlerce dalga çıkırsa da
Dalga ve deniz birdir aslında.

در جهان آب و گل ای جانها
 تا شود ظاهر بلیهای شما
 هر یکی چونست و چه آید ازو
 لیک خواهم تا شود پیدا چنین
 هم ببینند این ملایک بر سما
 قدرت بی حدّ ما پیدا شود
 حیرتش گردد فزون در کار ما
 چون عحاییهای ما ببند یقین
 صدق ما چون اندرو افزون شود
 سوی بحری کاین جهان زو قطره ایست
 زندگی در زندگی بابد درو
 گردد او آزاد ازین زندانِ دهر
 چون کند او خویش را بی تیغ نحر
 قطره جانش در آن دریای ژرف
 چه شگرف او چون در آن دریا رود
 همچو موجی گر زند از بحر سر
 نیست آنجا نیک و بد خوار و عزیز
 گر ز دریا موجها صد تا شود
 هر یکی سازید جا و خانها
 گرچه چون روزست پیدا پیش ما
 واندر آخر هم چها زاید ازو
 صورت این بر همه اهل زمین
 جنّ و انس آرند کلی رو به ما
 هر کرا عقلی بود شیدا شود
 ببند او شاهی و کاروبار ما
 دم بدم افزاید او را صدق و دین
 زین جهان چون قفص بیرون رود
 سوی شمس کاسمان زو ذره ایست
 وارهد خوش زین جهان رنگ و بو
 لطف ببند وارهد از قهر زهر
 سر زند مانند موج از عین بحر
 گرچه بی قیمت بود گردد شگرف
 بی گمانی قطره اش دریا شود
 بحر دان او را مگو چیزی دگر
 زآنکه در وحدت نمی گنجد دو چیز
 در حقیقت موج و دریا یک بود

Şaşı olanlara iki görünür dıştan bakınca,
Şaşı adam iki görür daima.

Doğruyu eğri görür o; kendi gözü, zira
Kötü olunca, nasıl görür kötüden başka?

Şaşılık, varlık demektir can gözünde
Şaşılığı bırak ki bu sırrı bilesin sen de:

O'nunla bir nurdur velilerin hepsi,
Şaşından başkası nasıl iki görür biri.

Suyu, yüzlerce küpe, testiye girse,
Su, nasıl iki olur akıllıların nezdinde?

Gözü açık ve aydın olan insan,
Bir külhana nasıl der gülistan?

Şarap içen, şarabı tanıyan insan,
Kâseden, tastan dolayı nasıl yanılır şaraptan?

[34. Otuz Dördüncü Makale]

[Bu makalede iki konu anlatılacaktır:]

[Veliler kaplar gibidir; Tanrı aşkı, marifet ve rüyet ise [kapların içindeki] şarap gibi]

Veliler kaplar gibidir; Tanrı aşkı, marifet ve rüyet ise [kapların içindeki] şarap gibi. Şarabı tanıyan, kadeh, şişe, kâse ve testi gibi çeşitli kaplardan dolayı şarabı bırakmaz. Hangi kapta görürse görsün, onu tanır ve içtenlikle kabul eder; ama şarap içmeyen ve şarabı bilmeyen, onu belli bir kabın içinde kabul eder. O, şeikle inanır, manadan uzaktır; kaba bakar, kabın içindekinden habersizdir. Peygamberlerin ve velilerin suretleri de kaplar gibidir. Bir peygamberi veya veliyi görüp seçen, ondan sonra başka bir veliyi görse, yüz çevirir ve benim şeyhim falandır, sana inanmıyorum der. Hakikatte ise o lafını ettiği veliden de habersizdir; zira onlar, şeklen yüzbinlerce şekilde görünseler de manen bir nurdurlar. Mevlânâ'nın -Allah aziz sırrıyla bizi takdis etsin- buyurdukları gibi:

*O kırmızı kaftanlı [güzel] ki, geçen yıl ay gibi çıkmıştı;
Bu yıl, bu yeşil elbise içinde ortaya çıktı.*

*O yıl Yağma'da gördüğün Türk [güzeli],
Bu yıl Arap gibi ortaya çıktı.*

مردِ احوال هست دایم کزنگر	احولان را دو نماید در نظر
چون بد آمد کی ببیند غیر بد	راست را کز بیند او چون چشم خود
أحوالی بگذار و این سر را بدان	أحوالی هستیست اندر چشم جان
غیر احوال کی یکی را دید دو	کاولیا جمله یکی نورند ازو
آب پیش عاقلان دو چون شود ^۱	آب اگر در صد خُم و کوزه رود
گلخنی را کی بگوید گلشن است ^۲	هر که او را چشم باز و روشن است
کی کند می را غلط از کاس و طاس ^۳	آنکه باشد می خور و باده شناس

در بیان آنکه اولیا چون ظروفند و عشق و معرفت و دیدار حق چون شراب^۴. هر که شراب شناس باشد، از ظروف مختلف مثل جام و شیشه و کاسه و کوزه شراب را گم نکند و در هر ظرفی که ببیند، بشناسد و از جان^۵ قبول کند و هر که باده خور و می شناس نباشد، شراب از ظرف معین قبول کند، او صورت پرست است و از معنی خالی، ظرف بین است و از مظروف بی خبر. صورت انبیا و اولیا همچون ظرفهاست^۶. هر که نبی یا ولی را دید و گزید، بعد از او چون به ولی دیگر رسید، سرکشید و گفت که شیخ من فلان است، با^۷ تو نمی گروم. حقیقت شود که از آن ولی نیز که می لافد، بی خبر است، زیرا ایشان یک نورند در معنی، اگرچه به صورت صد هزار می نمایند^۸، چنانکه حضرت^۹ مولانا قدسنا الله بصره العزیز می فرماید که^{۱۰}:

آن سرخ قبایی که چو مه پار برآمد	امسال درین خرفه زنگار برآمد
و آن ترک که آن سال به یغماش بدیدی	اینست ^{۱۱} که امسال عرب وار برآمد

۱ شود AHBT بود C
 ۲ این مصراع، در H چنین است: گلخنی را کی بگوید گلخن است
 ۳ این بیت، در H بعد از نثر آمده است.
 ۴ شراب AHBT شراب است C
 ۵ هر ظرفی که ببیند BT هر ظرف که ببیند AH هر ظرفی که ببیند C
 ۶ از جان AHC - BT
 ۷ ظرفهاست AHBT ظرفهاست C
 ۸ با ABT به HC
 ۹ زیرا ایشان یک نورند... صد هزار می نمایند ABCT در H در حاشیه با نشانه صحت نوشته شده است.
 ۱۰ حضرت AHC - BT
 ۱۱ که ABT - HC
 ۱۲ اینست AHBT آنست C

*Kadeh değiştiyse de o şarap aynıdır aynı;
Bak, şarapçı [pirin] başı üstünde ne de hoş çıktı.¹*

[Kin beslemek, Hakk'ı ve hakikati görmeye engeldir]

Kin beslemek, insanların Hakk'ı ve hakikati görmelerine engel olur. Çünkü kin gütmeyen, kin beslemeyen yabancılar, Hz. Yusuf'un² -selam üzerine olsun- güzelliğinde kendilerinden geçtiler, onun için başlarını feda ettiler; ama kötü niyetli olan, kin ve düşmanlıkla dolu olan kardeşleri onun canına kastettiler ve onu kuyuya attılar.

*Kin beslendi mi kaybolur hüner;
Gönülden göze yüzlerce perde iner.³*

Kaplardaki şarabı tanır o [kimse],
İster şişede olsun isterse testide.

Onun aklından nasıl çıkar, nasıl anlamaz o?
Kaplara sayısından nasıl şüpheye düşer o?

Peygamberlerin ve velilerin suretleri,
Hak nurunun kaplarıdır ey efendi.

Hepsi kap gibidir, içindeki ise Hak [Teâlâ];
Çünkü [Hak], onlarla gösterir yüzünü açıkça.

Bu yüzden buyurdu o din [padişahı] Deyyan:⁴
“Ben yere göge sığmam [hiçbir zaman],

1 Bu üç beyit, Mevlânâ'dan tazmindir. Mevlânâ, *Kulliyât-ı Divân-ı Şems*, I, 271 (Gazel 639; B.1, 2 ve 4). Not: *Rebâbnâme*'deki beyitlerle *Kulliyât-ı Divân-ı Şems*'in mevcut baskısındaki beyitler arasında küçük farklılıklar vardır.

2 Yusuf: Peygamberdir. Hayatı Kur'an-ı Kerim'de anlatılmaktadır (12 Yûsuf 1-104). Yakup peygamberin on iki oğlundan biridir. Yakup, Yusuf'u oğullarının hepsinden daha çok severdi. Bu yüzden kardeşleri kendisini kıskandılar ve onu kuyuya atıp kurt yedi diyerek babalarına geldiler. Daha sonra bir kervan geldi. Yusuf'u kuyudan çıkarırlar ve Mısır'a götürüp orada maliye bakanı Aziz'e sattılar. Aziz'in karısı Züleyha Yusuf'a aşık olup sahip olmak isteyince; Yusuf karşılık vermedi ve bir iftira ile zindana atıldı. Yedi yıl zindanda kaldı. Zindanda iki kölenin gördüğü rüyalar, Yusuf'un yorumladığı gibi çıkıp Mısır hükümdarının rüyasını da doğru tabir edince, zindandan çıktı ve maliye bakanlığına getirildi. Mısır ve bölgede yedi yıl kıtlık oldu. Yusuf'un kardeşleri Kenan ilinden zahire almak için Mısır'a gelince, Yusuf kardeşlerine kendisini tanıttı ve onlarla gömleğini babasına gönderdi. Yakup'un Yusuf'un ayrılığında ağlamaktan gözleri kör olmuştu. Yusuf'un gömleğini gözlerine sürünce gözleri açıldı. Yusuf, bütün ailesini Mısır'da yerleştirdi. Yusuf, Züleyha ile evlendi ve iki oğlu oldu. Yusuf kıssası Kur'an'da "ahsenü'l-kasas" olarak geçer. Edebiyatta, güzelliği; ay, güneş ve yıldızların kendisine secde etmesi, kuyuya atılması, köle olarak satılması, rüya tabiri, Züleyha ile macerası, zindana atılması, Yakup'tan ayrı kalışı, köle iken Mısır'da sultan oluşu gibi özellikleriyle anılır (Pala, *a.g.e.*, s. 418-419).

3 Bu beyit, Mevlânâ'dan tazmindir. Bkz. Mevlânâ, *Mesnevî-i Ma'nevî*, I, 17 (B. 334).

4 Deyyan: Allah Teâlâ'nın isimlerindendir. Hâkim, hesaba çeken, kadı; kullarının hiçbir amelini zayi etmeden karşılığını veren; kulun filine göre hak ettiği ceza veya mükâfatı hakkıyla veren.

آن باده همانست اگر جام بدل شد^۱   بنگر که چه خوش بر سر خمار بر آمد
و در تقریر آنکه حق را از چشم آدمی اغراض می پوشاند، چنانکه بیگانگان بی غرض در
جمال^۲ یوسف علیه السلام بیهوش می شدند و جهت او سر می باختند و برادران پُر غرض
قصید جانش می کردند و در چاهش می انداختند.

چون غرض آمد هنر پوشیده شد	صد حجاب از دل به سوی دیده شد
باده را در ظرفها بشناسد او	گر بود در شیشه یا اندر کدو ^۳
کی شود از عقل او پوشیده آن	کی فتد ز اعداد ظرف اندر گمان
صورت پیغامبران و اولیا	ظرفهای نور حَقِّند ^۴ ای کیا
جمله چون ظرفند و حق مظروفشان	ز آنک ازیشان می نماید رُو عیان
زین سبب فرمود آن دیان دین	می ننگند در سما و در زمین

---

۱ شد ABT گشت HC

۲ جمال BT جمال و لطف AHC

۳ کدو AHBC سبو T

۴ نور حَقِّند BT خمر عشق است AHC

Müminin gönlüne sığarım ey genç [insan]¹
Sen beni o gönülde ara her zaman!”

Evet, Hakk'ı tanıyan, emin olan kimse,
Ne göğşe bakar ne yere;

[Tanrı] erlerinin eteğini yapışır;
Canıgönülde velilere dayanır.

Nakışlar ve şekiller nasıl keser onun yolunu?
Çünkü mana tarafınadır onun yolculuğu.

Bir şeyhe bağlanıp mürit olan kimse,
Ondan sonra başka bir şeyhi görünce,

Yüz çevirip dedi: Bu, o değildir,
İki dünyada da benim şeyhim falan kimsedir.

Bundan anlaşılır ki o kimse, o şeyhten dahi
Nasip alamamıştır, yoktur nasibi, kısmeti.

Çünkü onlar [bu] dünyada bir nurdurlar;
O can güneşinin kursundan aydınlanmışlar.

Gerçi şeklen sana yüz binlerce görünürler;
Ama ey ünlü [insan] manen birdirler.

Babamın dilinden Mesnevî'de
Ey manevî insan, vahdet şerhini dinle.²

*Onlardan iki dostu bir arada gördüğün zaman,
Onlar hem bir olurlar hem de altı yüz bin [o an].*

*Onların sayıları deniz dalgaları gibidir;
Onları sayıya sokan yeldir.*

*Ayrılır canların güneşi de
Beden pencerelerimizin içinde.*

*[Güneş] kursuna bakarsan bizzat birdir;
Fakat bedenlerde gizlenen şüphe içindedir.*

*Ayrılık hayvanî ruhta olur;
Tek vücut olan insanî ruhtur.*

1 Bu ve sonraki beyitte, “Yere ve göğşe sığmam; fakat mümin kululumun kalbine sığarım.” hadisinden iktibas vardır. Ayrıca “Allah sizin suretlerinize ve mallarınıza bakmaz; fakat sizin kalplerinize ve amellerinize bakar.” (Süyûtî, *a.g.e.*, I, 74; Aclûnî, *a.g.e.*, I, 242; Furûzanfer, *a.g.e.*, s. 59) ve “el-kalbu beytu'r-Rabb.” *Kalp, Rabb'in evidir.* (Aclûnî, *a.g.e.*, II, 116) hadislerine işaret vardır.

2 Bundan sonraki altı beyit, Mevlânâ'dan tazmindir: *Mesnevî-i Ma'nevî*, II, 209 (B. 184-189).

ندر آن دل جو مرا تو دایما	در دلِ مؤمن بگنجم ای فتی ^۱
ننگرد در آسمان و در زمین	پس هر آنکو حق شناس است و امین
اولیا را سازد او از جان سند	دست اندر دامنِ مردان زند
چون سویِ معنیش شد سیر و سفر	راه او را کی زند نقش و صور
بعد ازو چون شیخِ دیگر را بدید	هر که شیخی را گرفت و شد مرید
در دو عالم شیخِ من هست آن فلان	کرد اعراض و بگفت این ^۲ نیست آن
بی نصیب است و ندارد هیچ بو	زین شود پیدا که هم زآن شیخ او
تافته از قرصِ آن خورشیدِ جان	زآنکه یک نورند ایشان در جهان
لیک در معنی یکند ای نامدار	گر نمایندت به صورت صد هزار
شرح وحدت را شنو ای معنوی ^۳	از زبانِ والدَم در مثنوی

تضمین^۴

هم یکی باشند و هم ششصد هزار	چون ازیشان مجتمع بینی دو یار
در عدد آورده باشد بادشان ^۵	بر مثالِ موجها اعدادشان
در درونِ روزنِ ابدانها ^۶	مفترق شد آفتابِ جانها ^۷
وآنکه شد محجوبِ ابدان در شکست	چون نظر در قرص داری خود یکیست
نفسِ واحد روحِ انسانی بود	تفرقه در روح حیوانی بود

۱ فتا ACBT کیا H

۲ این AHBT آن C

۳ این بیت و بیت بعد از آن، در H نیست.

۴ تضمین : در نسخه‌ها نیست، ولی بعد در H در حاشیه به قلمی دیگر با نشانه صح نوشته شده است.

۵ این بیت و چهار بیت بعد از آن، در H در حاشیه با قلمی دیگر با کلمه تضمین با نشانه صح نوشته شده است.

۶ جانها HC جان خلق AT جانسان B

۷ ابدانها HC ابدان خلق AT ابدانسان B

*Çünkü Hak, nurunu saçmıştır onlara;¹
O'nun nuru ayrılmaz asla.*

Dünya halkı onları iyi bilirler;
Ama bu uğursuz ve alçak kinler,

Gözleri her an kör ediyor,
Öyle ki Süleyman'ı karınca gibi gösteriyor.

Yusuf ile kardeşlerine bak da öğren;
Yusuf, [onların gözüne] bir kurt gibi göründü neden?

Çünkü hepsi de doluydular garazla, kinle;
Kinden, garazdan daha kötü bir hastalık yoktur elbette.

*Kin beslendi mi kaybolur hüner,²
Göze perde olur kötü perdeler.*

Artık göz göremez onun o güzelliğini,
Onun o cemalini, lütfunu ve zarafetini.

Öyle bir perdeyle bakarsan, görürsün yâri!
Görmüş olursun yabancıların çehresini.

Kendi gözüne mavi cam koyunca,
Kırmızıyı mavi görürsün, olmasa da.

Görünürde bu garaz, bu kin cam gibidir,
Sana cenneti cehennem gösterir.

Ey kendini beğenmiş! Kinden vazgeçtiğin zaman,
Eşyayı olduğu gibi görürsün [o an].

Yoktur kendini beğenmişlik gibi bir perde;
Her sıcak şey donuk gibi olur o sebeple.

Kendini beğenmişlik kaynağıdır her garazın, kinin;
O cevherdir, ondan başkasını hastalıklar bilesin.

Ondan dolayı artar bu garazlar âdemoğlunda;
O dem³ olursun, bundan temizlendiğin anda.

Kendinden kurtulan, emin olur,
Emniyet sarayında oturur,

Yolculukta korkmaz, rahat olur,
Hayır ve şer dünyasından üstün olur;

1 Bkz. s. 194, 1. dipnot.

2 Bu mısra, Mevlânâ'dan tazmindir, ikinci mısra da az bir farklılıkla aynıdır: *Mesnevî-i Ma'nevî*, I, 17 (B. 334).

3 Dem. Bkz. s. 264, 1. dipnot.

چونکه حق رَشَّ عَلَیْهِمْ نُورُهُ
 خلقِ عالیشان همی دانند نیک
 دیده‌ها را می‌کند هر لحظه کور
 بنگر اندر یوسف و اخوان بدان
 ز آنکه پُر بودند جمله از غرض
 چون غرض آمد هنر پوشیده شد
 تا نبیند دیده آن خوبیش را
 با چنان پرده چو بینی یار را
 چون نهی بر چشم خود شیشه کبود
 این غرض چون شیشه آمد در نظر
 از غرض^۲ چون بگذری ای خودپرست
 نیست همچون خودپرستی پرده‌ای
 خودپرستی اصل هر اغراض دان
 زو فزاید این غرض در آدمی
 هر که از خود وارهد ایمن شود
 فارغ و بی‌خوف باشد در سفر

مفترقی هرگز نگردد نورِ هو
 لیک این اغراضِ نحسِ مرده^۱ ریک
 تا سلیمان را نماید همچو مور
 یوسفی گرگی نمود از چیست آن
 هیچ نبود از غرض بدتر مرض
 پرده‌های بد حجاب دیده شد
 و آن جمال و لطف و محبوبیش را
 دیده باشی چهره اغیار را
 سرخ را بینی کبود ارچه نبود
 می‌نماید بر تو جنت را سقر
 چیزها را آنچنان بینی که هست
 می‌شود هر گرم ازو افسرده‌ای
 جوهرست او غیر آن^۳ اغراض دان
 چون شوی زین پاک گردی آن دمی
 در سرای ایمنی ساکن شود
 برتر آید از جهان خیر و شر

۱ مرده T مرد AHBC
 ۲ غرض AHBT خودی C
 ۳ آن AHBC او T

Hatta onun adı anılır zikir gibi ağızlarda,
Herkes onu tefekkür eder, onu düşünür aşkla.

Kible gibi her an ona secde eder, ona taparlar,
Onun sevgisinden başkasını gönüllerinden söker atarlar.

Her an onun yansısından nur alır, nur toplarlar;
Gökyüzünde melek gibi kanatsız uçarlar.

O olur dünyada herkesin arzusu, gayesi;
Onunla hallolur insanların ve cinlerin işleri.

Hem kendilerinden geçerler onun için, ondan;
Hem de testilerini doldururlar onun ırmağından.

Hem şarapla dolu kadeh gibi onunla dolarlar;
Hem de onun denizinden yüzlerce çeşit inci çıkarırlar.

Ne incisi, ne denizi? Hani sırdaş, nerede gönül ehli?
Ta ki göstereyim o denizden bir damla, bir çiğ tanesi.

Eğer o denizden bu tarafa bir damla gelseydi,
Bu alçak dünyada şeref bulur, yücelirdi.

Bu yer ve gök kurtulurdu yok olmaktan,
Dolardı kadeh gibi aşk şarabıyla [her an].

Bu dünya o dünya ile dost olurdu,
Devamlı mutlu kalır, gamsız olurdu.

Bu açıklamanın sonu yoktur; dön geri
Önceki sözünle birlikte ol, [git ileri].

[35. Otuz Beşinci Makale]

[Varlık ve benlik, kinlerin ve garazların kaynağıdır]

Şarap, bütün suçların ve günahların aslıdır ve bu yüzden ona “Kötülüklerin anası”¹ (Hadis) demişlerdir; çünkü kişi onu içtiği zaman kendisinden zina, hırsızlık, adam öldürme, küfür, zulüm ve yüz binlerce başka zındıklık meydana gelir. Aynı şekilde bencillik ve kendini beğenmişlik de garazların, düşmanlıkların aslıdır, mayasıdır. Âdemoğlu kendini, kendi benliğini düşündüğü sürece, ondan sayısız kötü fiiller, kötü eylemler ortaya çıkar ki Hak Teâlâ ona razı olmaz; nitekim şarap içmek fiili onun yanında bir zerre bile görünmez.

¹ Şarap kötülüklerin anasıdır. Kim onu içerse, kırk gün namazı kabul olmaz; eğer karnında [sarboş] iken ölürse, cabiliyye ölümü üzere ölür (Hadis: Süyûtî, a.g.e., II, 13; Aclûnî, a.g.e., I, 433) hadisinden iktibasatır.

جمله اندر وی کنند از عشق فکر	بلکه نام او بود در لب چو ذکر
غیر مهر او ز جان و دل کنند	همچو قبله هر دمش سجده کنند
بر فلک همچون ملک بی پر پرنده	هر دمی از عکس او نوری برند
زو برآید کارهای انس و جان	او بود مقصود ایشان در جهان
هم سبو را پُر کنند از نهر او	هم شوند از خود بری از بهر او
هم برند از بحر او صد گونه دُر	هم شوند از وی چو جام از باده پُر
تا از آن یم وانمایم شبنمی	دُر چی دریای چی کو همدمی
این جهان دون پذیرفتی شرف	گر نمی زآن یم ^۱ رسیدی این طرف
پُر شدی همچون قلع از خمیر ^۲ شوق	وارهیدی از فنا این تحت و فوق
شادیش را نی فنا نی غم بُدی	این جهان با آن جهان همدم شدی
با حدیثِ اولین دمساز گرد	این بیان را نیست حدی بازگرد

در بیان آنکه چنانکه شراب اصلِ جُرْمها و گنه‌ها و اُمّ الخَبَاثَت، جهتِ آنش گفته‌اند که چون شخص آن را می خورد، مثل زنا و دزدی و خونریزی^۳ و کفر و ظلم و صد هزار زندقۀ دیگر از او سر می کند. همچنین هستی و خودپرستی اصل و مایهٔ اغراض است. مادام که آدمی در بندِ خودست، بی عدد فعلهای بد از او صادر گردد که حق تعالی بدان راضی نباشد، چنانکه افعالِ باده خوردن پیش آن ذره ای ننماید^۴.

۱ این مصراع در AH: پرده‌ها را هم به عون او درند؛ ولی در A با قلم دیگر مطابق متن اساس هم در حاشیه با نشانهٔ صح نوشته شده‌است.
 ۲ گر نمی زآن یم ABCT زان یم ار شب نم H، ولی بعد مطابق متن اساس اصلاح کرده‌اند.
 ۳ خمیر AHBT خم C
 ۴ خونریزی BC خون AHT، در H بعد با قلمی دیگر به صورت «خون ریزی» اصلاح شده‌است.
 ۵ افزوده‌است در T جملهٔ «و سلم».

Düşüncemiz odur ki bu varlık, bu benlik aslıdır
Bütün garazların, vuslatta ve ayrılıkta [aynıdır].

Bu garazların hepsi ayrıntıdır; asıl odur,
Her ne kadar çeşit çeşit görünse de [odur].

Çeşit çeşit kötü niyetler, garazlar ortaya çıkarır;
Çıkarır da senden ayırt etme yeteneğini tamamen alır.

Gizlensin diye senin gözünden Hak Teâlâ,
Dostlarını düşman gösterebilir diye sana.

O yüzden oldu saf şarap, kötülüklerin anası;¹
Çünkü odur gençte ve yaşlıda fitne başı.

Ondan dolayı yüzlerce günah doğar her insanda;
Dedikodu, savaş, zulüm, fitne fesat ve kargaşa.

Zina ve fasıklık gibi, namazı terk etmek gibi,
Korkmadan, çekinmeden yüz binlerce çeşit bunun gibi.

Belki de bazıları şarap içtikleri zaman,
Kız kardeşlerine bile kastetmişlerdir o an.

İşte bu yüzden şarap her kötülüğün anasıdır;
Günah, suç, yoldan sapma ondan dolayı olmaktadır.

Bil ki, kendini beğenmişlik de böyledir;
İnsanlardaki garazlar hep ondan meydana gelir.

Onlarda her zaman bir fiil oluşur,
Ki o, gözlerine perde ve hicap olur.

Sonunda velileri eşkıya görürler;
Muttakilerin yolundan uzak düşerler.

Pekâlâ, garazsız, kinsiz olmak istersen,
Bu hastalıktan tamamen kurtulmak istersen,

Bırak bir zaman kendini beğenmişliği,
Seç gece gündüz Hakk'a kulluğu, ibadeti.

Canı gönülden her zaman kulluk et Allah'a;
Çünkü bu amel kol kanat olur sana.

Kanatların ortaya çıktığı zaman, uçarsın bu amellerle,
İnsanlardan, meleklerden, huri ve periden daha yüksekte.

1 Kötülüklerin anası. *Şarap kötülüklerin anasıdır*. Bkz. s. 418. 1. dipnot.

اندرون بودیم کاین هستیست اصل	جمله اغراض را در وصل و فصل ^۱
این غرضها جمله فرع و اصل او	گرچه بنمایند لونالون ^۲ رو
نوع نوع اغراض فاسد آورد	تا ز تو تمییز را کلی برد
تا شود پوشیده حق از چشم تو	تا نماید دوستانت را عدو
ز آن بود أم الحَبَائِثِ خمر ^۳ ناب	کآن شود سرفتنه اندر شیخ و شاب
زاید از وی صد گنه در هر بشر	گفت و گو و جنگ و جور و شور و شر
چون زنا و فسق و چون ترک نماز	صد هزاران گونه زین بی احتراز
بلکه بعضی قصد خواهر کرده اند	اندر آن لحظه که باده خورده اند
پس ازین رو أم هر شر می بود ^۴	فسق و جرم و کژروی از وی بود ^۵
خودپرستی همچنین ^۶ باشد بدان	جمله زو زاید غرض در مردمان
سرزند فعلی در ایشان هر زمان	کآن شود پرده و حجاب دیدگان ^۷
تا ببینند ^۸ اولیا را اشقیا	دور مانند از طریق اتقیا ^۹
پس اگر خواهی ^{۱۰} که گردی بی غرض	صحت کلی پذیری زین مرض ^{۱۱}
خودپرستی را رها کن یک زمان	بندگی حق گزین روز و شبان
از دل و از جان خدا را می پرست	زآنکه این ورزش ترا بال و پرست
چون پرت روید ز ورزش بر پری	برتر از انس و ملک حور و پری

۱ این بیت، در AH قبل از نثر آمده است.

۲ لونالون ABT گوناگون HC

۳ خمر AHBT خنب C

۴ جور CT جو AHB

۵ بود AHBT شود C

۶ فسق و جرم AC جرم و فسق BT؛ بود ABT رود C؛ این بیت، در H چنین آمده است:

پس ازین رو اصل شرها او بود او جو بحر و جرمها چون جو بود

۷ همچنین ABCT این چنین H

۸ این بیت، در H چنین آمده است:

سرزند نونو در ایشان هر زمان تا شود پرده و حجاب دیدگان

۹ ببینند BT ببینند AHC

۱۰ این مصراع، در H چنین است: تا گزینند از شقا راه فنا

۱۱ پس اگر خواهی AHC گر همی خواهی BT

۱۲ این مصراع، در H چنین است: بر تو این اغراض گردد چون عرض

Hatta bu kanatlar götürür seni Allah'ın huzuruna;
Git, çoğalt bu tür kanatlarını, gel kendine, al aklını başına.

Hep Allah'a bak, kendine bakma da,
Allah ledün ilmini bahşetsin sana.

Orada öyle derinlere dal ki bir an bile
Mutluluk veya gam yol bulmasın sende.

Benliğinden vazgeç tamamen, canıgönülden;
Su ve toprak bedene bakma katiyen.

Gece gündüz Hakk'a bak, al Hak Teâlâ'dan
An be an yeni yeni dersler vasıta olmadan.

Yol budur, ben doğru yolu gösterdim sana;
Bu yolu terk edersen, ferman senindir [ha]!

Gönlün ister ki bu yolu terk edesin,
Yanlış yola yüz tutasın, yönelesin.

Ebedî ömrü vermek, fanî olmak,
Makamı bırakmak, çukurda oturmak,

Bunca zahmetten sonra böyle büyük bir hazineyi
Terk etmek, yazık olur ey alçak adam, ey serseri!

Bunun üzüntüsü şerhe sığmaz, kısa keseyim,
Bir yumruk aptalı, alçağı terk edeyim.

Kimse görmüyorum bu alçak dünyada,
Ta ki kılavuzluk edeyim ona bu yolda.

Çünkü alçaktır, kendini beğenmiştir hepsi de;
Görmüyorum benliğinden kurtulmuş bir kimse.

Hikmet azığını kim yer bilgeden başka?
Çünkü onun yitiğidir o büyük lokma.¹

Evet, sözü kendime söylerim kimseye değil;
Çünkü çoğunluk aptaldır, alçaktır; [akıllı değil].

Dünya mülkünü istemem aşağılık kimseler gibi;
Çünkü o leştir, akbabaların yiyeceği.

Peygamber, dünyaya leştir demedi mi?²
Onu kınayıp yemedi mi, kötülemedi mi?

1 Bu beyitte, "Hikmet, müminin yitiğidir, onu nerede bulursa alır." hadisine işaret vardır. Bkz. s. 348, 3. dipnot.

2 Bu ve sonraki iki beyit, *Dünya leştir, onu talipleri köpeklerdir* (Aclûni, a.g.e., I, 464; Furûzanfer, a.g.e., s. 216) hadis-i şerifine işaretir.

بلکه این پرت رساند تا^۱ خدا
 در خدا می کن^۲ نظر در خود مکن
 شو چنان مستغرق آنجا که دمی
 از خودی کَلّی بُبر از جان و دل
 روز و شب در حق نگر می بر ز حق
 راه اینست و نمودم با تو راست
 می دهد دل ترک این ره کردنت
 عمر باقی دادن و فانی شدن
 از پی رنجی چنین گنج^۳ عظیم
 غبن این در شرح نآید بس کنم
 کس نمی بینم درین دورانِ دون
 ز آنکه جمله ناکسند و خودپرست
 قوت حکمت کی خورد غیر حکیم
 پس به خود گویم سخن نی با کسان
 ملک دنیا را نجویم چون خسان
 نی که دنیا را پیمبر^۴ جیفه خواند
 رُو چنین پَر را فزا و باخود آ
 تا خدا بخشد ترا علمِ لدن
 ره نیابد در تو شادی یا^۵ غمی
 هیچ منگر در وجودِ آب و گل
 دم بدم بی واسطه نونو سبق
 ترک این ره می کنی فرمان تراست
 روی سوی بی رهه آوردنت
 جاه را هشتن مقیم چه بُدن^۶
 ترک کردن حیف باشد ای لثیم
 ترک مشتِ ابله^۷ ناکس کنم
 تا شوم او را درین ره رهنمون
 یک نمی بینم که او از خود برست
 چونکه ضالّه اوست آن لُوتِ عظیم
 ز آنکه اغلب کُودند و ناکسان
 ز آنکه مردارست و قوتِ کرکسان
 بر زبان چون^۸ قَدح و ذمّ او براند

۱ تا AHC با BT
 ۲ می کن AHBT بنگر C
 ۳ یا AHT و BC
 ۴ وجود HBT جسم AC
 ۵ این مصراع در AH: وز چنان جاهی درین چاه آمدن؛ ولی در A به خطی دیگر در حاشیه با نشانه صح مطابق متن اساس نوشته شده است.
 ۶ گنج AHBT گنجی C
 ۷ مشت ابله AHBT مشت ابلهی C
 ۸ پیمبر ABCT محمد H
 ۹ چون AHBC چو T

Onu isteyenleri köpeklerden saymadı mı?
Ashabıyla böyle konuşmadı mı?

Köpeklerle arkadaş olur mu hiç bir kimse?
Yahut uçar mı Anka, akbaba semtine?

Bu imkânsızdır; buna kim inanır ki,
Seçsin mümin küfrü din gibi?

Yedinci kat semanın üstündedir müminin yeri;
Etrafında saf tutmuş melekler hizmetçiler gibi.

Çünkü dünyada onun cinsinden kimse yoktur,
Çaresiz, cinsinden başkasından uzak durmuştur.

O nasıl kalır, nasıl huzur bulur bu âlemde?
Sürekli kaçmak ister ruhlar âlemine.

O garip kalmıştır bu grup içinde;
Lâl gibi dağın, taşın içinde.

Mülkü, saltanatı öbür dünya olan kimse,
Bir azık için nasıl koşar her kapıya, her yere?

Belki bütün dünyayı başılasalar ona,
Ona doğru isteyerek bir adım atmaz asla.

Tatlı ve berrak su içmeye alışan,
Tuzlu sudan nefret eder her zaman.

Su kuşu ki tatlı sudur onun gıdası,
Sıkıntı ve azap olur ona sudan başkası.

[36. Otuz Altıncı Makale]

[Ruhların mâna âlemindeki ve dünyadaki hayatı]

Saltanatı, zenginliği olan, zevküsefa içinde yaşayan kimse, fakir ve yoksul olduğunda aynısını ister; her zaman önceki durumu anar ve içinde bulunduğu durumdan şikâyet eder. Hak Teâlâ ruhları, bedenlerden yedi yüz bin yıl önce yarattı ve onlara orada hükümlanlık, saltanat ve zevküsefa içinde bir hayat verdi. Bu balçık âleme (bu bedene) intikal edince, çaresiz sürekli sahip oldukları önceki durumlarını arzu etmektedirler. Bu halde olmayan ruh ise, burada kaldı, burada mutlu oldu ve hatta o zamanı, o durumu inkâr etti ve [hâlen de] inkâr etmektedir.

طالبانش را شمارید از کلاب	با صحابه اینچنین کرد او خطاب
با سگان ^۱ هرگز شود همدم کسی	یا پرد عنقا به سوی کرکسی
این محال است و که دارد باور این	که گزیند کفر را مؤمن چو دین
جای مؤمن هست بر هفتم فلک	صف زده گردش چو شاگردان ملک
جنس او چون نیست کس اندر جهان	لاجرم از غیر جنس آمد جهان
کی بود او را درین عالم قرار	سوی ملک جان کند دایم فرار
او غریب آمد میان این گروه	همچو لعل اندر میان سنگ و کوه
آنکه او را آن جهان مُلکش بود	در پی قوتی به هر در کی دود
بل جهان را گر ببخشندش تمام	سوی آن نهد به رغبت هیچ گام
هر که ^۲ خورد او آب شیرین زلال ^۳	ز آب شورش دایما باشد ملال
مرغ آبی را که شد قوت از عذاب	غیر آب او را بود رنج و عذاب

در بیان آنکه هر که را پادشاهی و تنعمی و عیشی^۴ بوده باشد، در حالت درویشی و بی‌نوابی همان را طلبد و دایم یاد آن^۵ کند و از حالت نقد خود مُتشکّی باشد. حق تعالی ارواح را پیش از اشباح به هفتصد هزار سال آفرید و ایشان را آنجا پادشاهیها و مُلکها و عیشها و طیشها داد. چون در این عالم آب و گل نقل کردند، لاجرم همواره در هوا و آرزوی آن حالتند که داشتند و هر روح را که آن حالت نبود، اینجا^۶ قرار گرفت و خرسند گشت، بلکه انکار آن وقت و آن حالت می‌کند.

۱ سگان AHBT سگی C

۲ هر که AHBT هم C

۳ شیرین زلال BCT شیرین چون زلال AH، بعد در A روی کلمه «چون» را خط زده‌اند.

۴ و عیشی BT - AHC

۵ آن AHBC - T

۶ اینجا ABCT اینجاگاه H

Bir kuş ki berrak sudan haberdar değildir,
Gagası tüm yıl tuzlu suyun içindedir.¹

Eleste o temiz suyu içen temiz can,
Ondan başkasını temizledi gönlünden ve canından.

Canıgönülden daima o suyu ister, o suyu arar;
Onun arzusuyla feryat figan eder, ağıtlar yakar.

Onun sözünden başkasını söylemez, duymaz;
Başka bir şeye asla inanmaz.

Onun virdi odur açıkta ve gizlide;
Onun adından başkasını almaz diline.

Nasıl unuttur o zevkusefayı, eğlenceyi,
O ebedî saltanatı, o mülkü ve askerleri?

O dünyayı ki onunla her an bu dünya,
Dolar, bahçeler gibi meyveyle yaprakla.

Orada yeni yeni sayısız dünya vardır;
Uçsuz bucaksız mülk, sayısız ordu vardır.

Bu dünya, o denizden bir damla gibidir,
O güneşin yanında, bu [güneş] bir zerre gibidir.

Nerede o kelime, o ibare ki dünyada
Onu anlatabileyim ben [burada].

Fakat zorunlu olarak bu dilden, bu ağızdan
Bir iki kelime çıkıyor ona layık olmayan.

Nasıl sığar onun şerhi söze, harfe, kelimeye?
Uçsuz bucaksız deniz nasıl sığar bir testiye?

Başsız ve ayaksız yol alıyorum böyle;
Belki baş çıkarırım pusudan habersizce!

Ezelde içinde olduğum âlemde,
Arayıp sormadan erişirdim isteklerime.

Ağızsız şarap içerdim her an,
Dilsiz nükteler söyledim her zaman.

1 Bu beyit, Aynu'l-kuzât-i Hemedânî'nin mektuplarında yer almaktadır. Bkz. *Nâmebâ-yi Aynu'l-kuzât-i Hemedânî* (tsh. Alınakî-yi Munzevî), Tahran 1377 hş., s. 331. Ayrıca Mevlânâ'nın *Mecâlis-i Seb'â*'sında da vardır. Bkz. *Mecâlis-i Seb'â (Hefti Hutâbe)*, İkinci meclis, s. 65:

*Bir kuş ki berrak sudan haberdar değildir,
Gagası tüm yıl tuzlu suyun içindedir.*

مرغی که خبر ندارد از آبِ زلال	منقار در آبِ شور دارد همه سال
جانِ پاکی کز الست آن آب خورد	غیرِ آن را از دل و جان پاک کرد
دایما آن آب را جوید ز جان	در هوای آن بود افغان کنان
جز حدیثِ آن نگوید نشنود	هیچ با چیزی دگر می نگرود
وردِ او پیدا و پنهان باشد آن	غیرِ نامِ آن نیارد برِ زبان
کی فراموشش شود آن عیش و طیش	و آن شهیِ باقی و آن مُلک و جیش
و آن جهانی که ازو هر دم جهان	می شود پُر برگ و میوه چون جنان
نونوست آنجا جهانها بی حدی	ملک و جیشِ بی کران و بی عدی
کاین جهان ز آن یم نماید قطره‌ای	پیشِ آن خور باشد این چون ذره‌ای
کو چنان لفظ و عبارت در جهان	که توانم کردن آن را من بیان ^۱
لیک ^۲ از رویِ ضرورت زین زبان	می جهد لفظی که لایق نیست آن
کی درآید شرحِ آن در صوت و حرف	بحرِ بی پایان کجا گنجد به ظرف ^۳
بی سر و پا می روم ره را ^۴ چنین	بو که ^۵ ناگه سر برآرم از کمین
در جهانی کز ازل بودم درو	داشتم مقصودها بی جست و جو
باده می خوردم دمامد بی دهان	نکته می گفتم همیشه بی زبان

۱ بر AHBC در T

۲ این مصراع، در H چنین انست: تا کنم با آن دمی شرحی از آن

۳ لیک ABCT لیکن H

۴ این بیت و بیت بعد از آن، در H وجود ندارد، ولی به جای آنها این دو بیت آمده است:

چونکه چاره نیست بیچاره شدم   از چنان درگاه آواره شدم
لنگ لنگان می روم در ره چنین   تا که ناگه سر برآرم از کمین

۵ بی سر و پا می روم ره را ABCT لنگ لنگان می روم در ره H

۶ بو که CT بوک BA تا که H

Kadeh tutardım avuçsuz, elsiz,
Sevinirdim kalpsiz, yüreksiz.

Tortuyla dolu bedensiz tertemiz candım,
Ayaksız süreklî o sahrada koşardım.

Dört zıt¹ olmadan, bu beş [duyu]² ve altı [yön]³ olmadan,
Bütün güzel huriler, benimle gezer dolaşırlardı [o zaman].

Her tarafta içki meclisi, nimetlerle dolu bir sofrâ,
Hak Teâlâ her isteğime “neam” derdi, demezdi “lâ!”⁴

Bilakis zahmet etmeden, istemeden [o] şah, lütfundan
Derdî: Götür, istediğın her şeyi huzurumdan.

Her bir kadehin peşine yüzlerce afiyet olsun, nûş-i can,
İşitir, duyardım o tarafta kulak ve akıl olmadan.

Bülbüller, sırlar söylerler güle;
O sırlar sığmaz [hiçbir] dile.

O sırlardan biri şudur: Ey kullar! Hak Teâlâ
Size yüzlerce nimet veriyor bedava.

Diğerlerini, eğer mahrem olursanız,
Artık işitin Hak Teâlâ’dan kulaksız.

Hakk’ın lütfunun ne sınırı vardır ne sonu
Ne dile sığar ne beyana [O’nun lütfu].

Yoksullara azık ondandır her zaman,
Gönül yaralarına şifa ondandır her zaman.

Amelsiz mükâfatlar verir her zaman,
Yüzlerce bağış verir karşılığı olmayan.

Böyle güzel, böyle hoş yaşamı olan adam,
Nasıl verir onu, alır darmadağın bir yaşam.

[Almaz] alçak nefisten başkası ki ezelden,
Uzak kalmıştır o bahttan, o devletten.

O denizden boş kalmış, boş testi gibi;
O gül bahçesinden almamış ne bir koku ne bir bilgi.

1 Dört zıt: Ahlât-ı erbaa: Dört unsur: Kan, safra, balgam ve sevdâ. Anâsır-ı erbaa: Beden yapısının temelini oluşturan öğeler; toprak, su, hava ve ateş. Erkân-ı erbaa: Doğu, batı, kuzey ve güney (vajehyab.com).

2 Beş duyu: Dokunma, görme, işitme, koklama, tat alma duyuları. Beş yıldız: Utarid, Zühre, Mirrîh, Müşteri ve Zühâl (vajehyab.com).

3 Altı yön: Kuzey, güney, aşağı, yukarı, ön ve arka; alt, üst, sağ, sol, arka ve ön (vajehyab.com).

4 Neam: Evet. Lâ: Hayır. Her iki kelime de Arapçadır.

می گرفتم بی کف و دستی قدح
 بی تنِ پُر دُرد بودم صاف جان
 بی چهار اضداد و بی این پنج و شش
 هر طرف بزمی و خوانی پُر نَعْم
 بلکه بی کدّ و طلب شاه از کرم
 در پی هر یک قدح صد نوش نوش
 بلبلان بر گل سرایان سرّها
 یک سری ز آن این بود کای بندگان
 و آن دگرها را اگر محرم شوید
 لطفِ حق را نیست حدّ و نی کران
 بی نوایان را نوا هر دم ازو
 بی عمل دایم جزاها می دهد
 آنکه هست او را چنین عمری لطیف
 جز مگر نفسِ لثیمی کز ازل
 مانده ز آن دریا تهی همچون سبو
 بی دل و بی گُرده می بردم فرح
 بی قدم دایم در آن صحرا دوان
 گشته یک با من همه حورانِ کش
 گفته حق هر خواست را بی لا نَعْم
 گفته می بر هر چه خواهی از برم
 می شنیدم آن طرف بی گوش و هوش
 که نگنجد در زبان آن سرّها
 می دهدتان صد نَعْم حق رایگان
 عاقبت بی گوش از حق بشنوید
 می نگنجد در زبان و در بیان
 رنج دلها را شفا هر دم ازو
 بی عوض صد گون عطاها می دهد
 کی دهد آن را و بستاند کثیف
 بوده باشد دور از آن بخت و دُول
 هیچ از آن گلشن نبرده رنگ و بو

O kadim saltanattan nasipsiz kalmış;
Allah'la bir an bile nedim olmamış.

Bir kurt gibi çıkmış dünya zindanından,
Kahır kuyusunda nasipsiz kalmış o lütuftan.

Kurdun o keremle ne ilgisi var?
Kurdun o niyeti, o rütbesi nerede var?

Ta ki ebedî dünyayı ansın, hatırlasın,
Yahut sonlu [dünya]dan sonsuz [dünyay]a adım atsın.

Sınırlı olandan doğan sınırlı olur;
Nasıl sonsuz gibi sonsuza talip olur?

O kimse ki Hak Teâlâ, kendi nurundan saçmıştır ona,
Kendi aşkını yerleştirmiştir onun içine, vücuduna,

Kendisi için vücuda getirmiştir onu, kendisini,
Olsun diye o ihsandan ve bağıştan pay sahibi.

Eskiden kendisine inayet edilen kimse,
Nasıl gider Hak Teâlâ'dan başka birine?

Nasıl layık olur başka bir şey ona?
Çünkü onun derdi derman oldu ona.

Derdini tedavi etmez dünya ilacıyla;
Derdin kendisi derman olmuştur ona.

Kimin derdi varsa, derman onundur;
Kim mutluysa, gam onun konuğudur.

Kim gece gündüz ağlarsa burada,
Sevincinden daima güler orada.

Kim ki dünyada seçer açlığı,¹
Görür hem sanatkârı hem de sanatı.

Doyar sonunda cennetlerde,
O şarapla, o kebabla, su ve ekmekle.

Hem de Allah'tan sonsuz ömre nail olur,
O vuslat ve kavuşma ona müyesser olur.

Burada yiyeceği açlıktan olan kimse,
Doyar o safradan orada büyüklerle.

1 Bu ve sonraki üç beyitte, *Açlık, Allah'ın kendisiyle siddıkların bedenlerine hayat verdiği yemeğidir* hadis-i şerifine işaret vardır. Bkz. s. 226, 1. dipnot.

می‌نگشته با خدا یک دم ندیم	بوده بی‌بهره از آن مُلکِ قدیم
بی‌اثر ز آن لطف اندر چاهِ قهر	همچو کرمی رُسته از زندانِ دهر
کرم را کی آن صدد و آن رتبت است	کرم را با آن کرم چه نسبت است
یا نهد از حد قَدَم در بی‌حدی	کاو کند یادِ جهانِ سرمدی
کی چو بی‌حد طالبِ بی‌حد شود	زاده از محدود اندر حد بُوَد
عشقِ خود را در درونِ او نشاند	آنکه بر وی حق ز نورِ خود فشاند
کاو شود محظوظ از آن احسان و جود	بهرِ خویش آورد او را در وجود
کی نهد جز سوییِ حق هرگز قَدَم	چون عنایت بود با وی از قَدَم
چونکه درمانِ وی آمد دردِ او ^۱	کی شود چیزی دگر در خوردِ او
عینِ درد او را چو درمان شد بدان	درد را ندهد به درمانِ جهان
هر که آشادان است غم مهمانِ اوست	هر کرا درد است درمانِ آنِ اوست
دایما آنجا بخندد از طرب	هر که او اینجا بگرید روز و شب
بیند او هم صانع و مصنوع را	هر که در دنیا گزیند جوع را
ز آن شراب و ز آن کباب و آب و آ نان	سیر گردد عاقبت اندرِ جان
گردش میسور آن وصل و لقا	هم بیابد از خدا عمرِ بقا
سیر از آن خوان گردد آنجا با کرام	هر کرا باشد ز جوع اینجا طعام

۱ این مصراع، در AC چنین آمده است: چون دواها می‌برد از درد او؛ در H ابتدا بصورتِ متن اساس بوده است، اما بعد بصورت متن نسخه‌های AC اصلاح شده است.

۲ هر که ABCT هرگه H

۳ AHCT - B و

[Burada] tatlı hayat süren, acı içinde ölür, kötü olur;
Acı içinde yaşayan ise, [orada] tatlı yaşar, mutlu olur.

Nalları ters çıkarlarsa [nalbantlar],
Talipler bilir, dilbere yanaşırlar.

Nasıl olabilir taliplerden bir şey gizli,
Çünkü bilirler onlar olmadan olacak şeyi.

Tanrı nuru müminin rehberidir;
Doğruca koşarak gider; çünkü bu yol hakkında bilgi sahibidir.

Peygamber dedi: Mümin odur ki,
Dünyaya baktığı zaman, [bil ki],¹

Yaradan'dan başkasını görmez onun gözü,
Ne tarafa çevirirse çevirsin yüzünü,

Allah'ın nuruyla bakar kesin,
Kimi seçerse, o olur seçkin.

Kimi de reddederse, bil ki o da
Kovulmuş olur her iki dünyada.

Çünkü Hakk'ın nuru düşmez yanılığa,
Su kuşu nasıl boğulur büyük ırmakta?

Bilakis isterse; eğri, doğru olur onunla,
İstemezse, dağ un ufak olur onunla.

O bakış, ne isterse, şüphesiz olur;
Dağa, taşa eğer yürü derse, yürür.

Müminin eteğini tut, kul ol;
Onun nefesinden nefes al, canlı ol.

Onun nuruyla nurlansın senin gözün de,
Onun gibi olasın her zaman neşe içinde.

Olayların korkusundan güvende olasın,
Kadın erkek her mümine kılavuz olasın.

Dünyada bir müddet kiminle
Sohbet edersen, bak açıkta, gizlide,

Huyu iyi veya kötü olandan,
Alır senin canın da o kimsenin canından.

1 Bu ve sonraki üç beyitte, "Müminin ferasetinden sakının. Çünkü o, Allah'ın nuruyla bakar." (Süyûtî, *a.g.e.*, I, 8; Furûzanfer, *a.g.e.*, s. 14) hadis-i şerifine işaret vardır.

هر که شیرین زیست میرد تلخ و بد
 نعلها را بازگونه^۱ گر زدند
 کی شود از طالبان پوشیده چیز
 نور یزدان رهنمای مؤمن است
 گفت پیغامبر که مؤمن هست آن
 غیر صانع را نبیند چشم او
 باشد از نور خدا بینا یقین
 و آن کسی را کاو کند ردش بدان
 ز آنکه نور حق نیفتد در غلط
 بلک اگر خواهد شود کژ راست زو
 هر چه خواهد آن نظر بی شک شود
 دامن مؤمن بگیر و بنده شو
 تا برد از نور او چشم تو نور
 تا شوی ایمن ز خوفِ حادثات
 در جهان با هر که صحبت یک زمان
 کآنچه خلقت او بود از نیک و بد

و آنکه در تلخیصت او شیرین رود
 طالبان دانسته بر دلبر زدند
 کآنچه نامد چون همی دانند نیز
 راست پوید چون درین ره موقن است
 کاو چو اندازد نظر اندر جهان
 هر طرف کاو روی آرد سو بسو
 هر کرا بگزیند او باشد گزین
 گردد او مردود در هر دو جهان
 مرغ آبی کی شود غرقه به شط
 ورنخواهد کوه گردد کاست زو^۲
 سنگ و که را گر بگوید رو رود
 از دم او دم پذیر و زنده شو
 تا چو او باشی همیشه در سرور
 رهنمای مؤمنین و مؤمنات
 می کنی پیدا ببین اندر نهان^۳
 جان تو از جان آن کس می برد

۱ بازگونه AHBC بازگونه T

۲ زو AHT ازو BC

۳ زو AHT ازو BC

۴ این بیت و بیت بعد از آن، در H در حاشیه با نشانهٔ صح نوشته شده است.

[37. Otuz Yedinci Makale]

[Bu makalede iki konu anlatılacaktır:]

[Velilerin sohbeti, kişiyi veli, eşkıyanın sohbeti eşkıya yapar]

Velilerin sohbeti, kişiyi veli, eşkıyanın sohbeti ise eşkıya yapar; zira ruh, ruhtan [bir şeyler] çalar, renk alır [onunla aynı renge girer]; “üzüm üzüme baka baka kararır” dedikleri gibi. Üzüm, ölü üzümünden yani olgunlaşmış üzümünden renk alır, [aynı renge girer] kararırsa, ruh, canlı ruhtan nasıl renk almaz [nasıl aynı renge girmez, aynı olmaz]? İnsanlar, kendilerinden renk alamadıkları [yani hoşlanmadıkları] için alacadan ve uyuzdan korkar, kaçarlar. Fanî bedenlere perhiz etmek, kaçınmak ne kadar gerekliyse, bakî ruhlara ondan daha fazla gereklidir. Bu yüzden demişlerdir ki:

*Kötülerle fazla oturma; zira kötünün sohbeti,
Temiz olsan bile pisletir, kirletir seni.¹*

İlim ve eğitimde asıl olan, tekrar, anlayış ve idraktır; fakrde (varlıktan geçme ve yalnız Allah’a muhtaç olmada) ise asıl olan sohbetir. Zira açık olarak görüyoruz ki insanoğlu, müminin sohbetiyle mümin, kâfirin sohbetiyle kâfir olur. Şu halde asıl olan sohbetir. Akıllı o kimsedir ki düşünür ve hangi gurubun sohbetinin daha faydalı olduğunu görür ve bilir, onu seçer ve diğerlerini terk eder.

[Velilerin sohbeti, ibadetlerin en mükemmeli ve en faydalısıdır]

Velilerin sohbeti, ibadetlerin en mükemmeli ve en faydalısıdır; zira eğer ibadetsiz onlar tarafından kabul görürsen seçkinsindir ve eğer bu dünyadaki ibadetlerine rağmen onlar tarafından reddedilirsene lanetlisindir. Bu durumla ilgili olarak İblis’ten ibret almak gerekir; çünkü Âdem’e -selam üzerine olsun- âsi olunca ebedî lanetlenmiş oldu.

1 Bu beyit, Senâî’nin iki beyitlik kıtasının ilk beytidir. Senâî-yi Gaznevî, *Divân-ı Hakîm Senâî-yi Gaznevî Senâî*, s. 619 (B. 1). H nüshasında aynı kıtanın ikinci beytine de yer verilmiştir; ancak Senâî’nin mevcut divanındaki beyitle biraz farklıdır:

*Âfıtâb er çi rûşenest û râ
Pâre-î ebr nâ-pedîd koned* (Senâî, *Divân-ı Hakîm Senâî-yi Gaznevî*, s. 619, B. 2)

*Güneş ne kadar yüce olsa da, onu
Bir parça bulut gizler, yok eder.*

در بیان آنکه صحبتِ اولیا شخص را ولی کند و صحبتِ اشقیاء شقی، زیرا^۱ روح از روح می‌دزدد و رنگ می‌گیرد، چنانکه گفته‌اند^۲: انگور ز انگور همی‌گیرد رنگ^۳. چون انگور مُرده از همدیگر^۴ رنگ می‌گیرد^۵، جان از جانِ زنده چون رنگ نگیرد؟ آخر مردم^۶ از پیس و گرگین بدان می‌رمند و می‌گریزند که رنگِ ایشان نگیرند. اجسامِ فانی را چون پرهیز از لوازم است، ارواحِ باقی را به طریقِ اولی که صد چندان پرهیز باشد، از این رو گفته‌اند که:

با بدان کم نشین که صحبتِ بد   گرچه پاکی، ترا پلید کند^۷

چنانکه در علم و تحصیل اصل تکرارست و فهم و ادراک؛ در فقر، اصل صحبت است، زیرا معین می‌بینیم که آدمی^۸ از صحبتِ مؤمن مؤمن می‌شود و از صحبتِ کافر کافر. پس اصل، صحبت باشد. عاقل آنکس است که تأمل کند و ببیند^۹ که صحبتِ کدام طایفه را مفیدتر است، آن را اختیار کند و باقی را ترک گوید^{۱۰}.

و در تقریرِ آنکه صحبتِ اولیا معظم‌ترین طاعات و مفیدترین عبادات است، زیرا که اگر بی‌طاعت^{۱۱} مقبولِ ایشان شوی، گزینی و اگر به وجودِ طاعت‌های عالم مردودِ ایشان شوی، لعینی. اعتبارِ این^{۱۲} حالت را از ابلیس باید گرفتن که چون از آدم علیه السلام^{۱۳} سرکشید، ملعونِ ابد شد^{۱۴}.

---

۱ زیرا AHB T زیرا که C
 ۲ گفته‌اند AHBC گفته‌اند مصراع C گفته‌اند که T
 ۳ رنگ B - AHCT
 ۴ انگور مُرده از همدیگر ABCT انگور از انگور مُرده H
 ۵ رنگ می‌گیرد HBCT رنگ می‌گیرند A
 ۶ مردم T - AHBC
 ۷ این بیت مال سنائی غزنوی است؛ بعد از این بیت، در H در حاشیه یک بیت دیگر با نشانهٔ صح آمده است که این بیت و بیت قبل از آن (هر دو بیت) منظومهٔ سنائی است:
 آفتاب چنان بلندی را   دژه‌ای ابر ناپدید کند
 ۸ معین می‌بینیم که آدمی AHB T معین می‌بینم
 ۹ ببیند AHBT ببند C
 ۱۰ و باقی را ترک گوید C - AHBT
 ۱۱ زیرا که اگر بی‌طاعت AHC زیرا بی‌طاعت اگر BT
 ۱۲ این HT آن ABC
 ۱۳ علیه السلام AH - BCT
 ۱۴ افزوده است در HC جملهٔ «و سلم».

Salihin sohbeti seni salih yapar;
Fasığın sohbeti de seni fasık yapar.

Hiçbir şey yoktur sohbet gibi etkili;
Sohbetle kimi zelil olur, kimi değerli.

Uyuz ve alaca [hastaların]dan kaçarsın değil mi?
Sırmalı elbise bile olsa bedenlerindeki.

Yanlarından geçmek çok tiksindirici gelir sana,
Kapatırsın gözlerini bakmayayım diye onlara.

Çünkü o uyuzluk sana da geçer,
O hastalık sana da sirayet eder.

Onun uyuzluğu yapışır senin bedenine;
Gerek başına, gerek sırtına, gerekse yüzüne.

O kişiden bu yüzden kaçarsın,
O uyuzluk, o alacalık sana da bulaşmasın.

Beden hastalığı sürmez ki birkaç günden fazla;
Bedendedir o yara; ruhta değildir ki o yara.

Beden sonunda toprak altına gidecektir,
Toprak olacaktır. Bu [ruh] ondan münezzehdir.

Bir bedende ki ruh için eğretidir,
Bir kaç gün kalır, o da geçicidir.

Üzerinde titrer ve gece gündüz istersin
Sihhatini dua ederek lütfundan Rabb'inin.

Asıl olan ve daima bakî kalan ruh [için]
Nasil titremezsün ey kendini beğenmiş, hodbin!

Cahilliğinden oturursun iyilerle de kötülerle de,
Ehil olanla olmayan aynıdır senin nezdinde.

Gizli hastalıklar vardır her ruhta,
Sirayet eder, geçer ruhtan ruha.

Eğer [o] dinsiz ise, seni de dinsiz yapar;
Eğer [o] yol bilense, seni de yol bilen yapar.

Eğer [o], şeytan ise, sen de şeytan olursun onunla,
Şeytanlar gibi gidersin en aşağı tarafa.

Bundan dolayı icat ettiler kaçınıp sakınmayı;
Ruh, alçak ruhtan dolayı olmasın diye gamlı.

صحبتِ طالع ترا طالع کند	صحبتِ صالح ترا صالح کند
یک ز صحبت خوار گردد یک عزیز	نیست چون صحبت مؤثر هیچ چیز
گرچه بر تنشان بود زرین لَبیس ^۱	نی ز گرگین می‌گریزی و ز پیس
چشم بندی تا بر آن نفتد نظر	سخت مکروه آیدت اندر گذر
وز تو هم آن رنج سر بر می‌زند	ز آنکه آن پیسی سرایت می‌کند
گر بود بر سر و گر بر پشت و رو	بر تنت می‌چفسد آن پیسی او
تا نچفسد بر تو آن پیسی و گر	زین سبب هستی گریزان ز آن نفر
بر تن است آن نیش بر جان نیش نیست	رنج تن که چند ^۲ روزه بیش نیست
خاک گرداند ورا ز آن هست پاک	تن بخواهد رفت آخر زیر خاک
چند روزه‌ست ^۳ و بود آن عاریه	بر تنی کآن هست بر جان عاریه
صحتش را با دعا از لطفِ رب	گشته‌ای لرزان و خواهی روز و شب
چون نمی‌لرزی بر او ^۴ ای خودنما	جان که او ^۵ اصل است و باقی دایما
هست یکسان پیش تو نااهل و اهل	می‌نشینی با بد و نیکو ز جهل
می‌کند از جان سرایت هم به جان	هست در هر روح علتها نهران
ور بود رهدان ^۶ ترا رهبین کند	گر بود بی‌دین ترا بی‌دین کند
همچو دیوان جانبِ اسفل روی	ور بود دیوی ازو دیوی شوی
تا نگردد جان ز جانِ دون نژد	زین سبب پرهیز را بنهاده‌اند

۱ لبیس T لباس AHBC

۲ چند AHBT پنج C

۳ چند روزه‌ست AHBC پند روزست T

۴ او AHCT آن B

۵ براو T برو ABC بر آن H

۶ رهدان AHBT رهبین C

Çünkü ruha vurulan damga, kalır ebedî;
Ruh ayna gibidir, bedense keçe gibi.

Keçe üzerinde toprak veya toz olsa da
Ey iyi insan, o kadar [önemli] değil, anla.

Fakat aynanın yüzü pas tutarsa,
Hiç kimse şekil ve renk göremez onda.

Hakir olur, aziz ve değerli olsa da;
Süha gibi görünür, dolunay olsa da.

Güzel yüzlü elinde tutmaz onu asla;
Çünkü yüzünün şekli görünmez onda.

Sonunda hem yârin hem dostun senin,
İki dünyada da ruhun olacak senin.

Bulanık olursa ne görebilirsin onda?
Temiz tut ki yüzün güzelliği görünsün onda.

O zaman git, herkesle oturup kalkma,
İman suyunu her şey için döküp saçma.

Doğru olmayan kişiden uzaklaş;
Yanına gelirse, vur ona, uzaklaş.

Surat as ki yaklaşmasın sana;
Ondan kaç daima ey amca!

Cahille sohbet etmek gibi bir günah yoktur;
İyi işlerin onunla hepten bozulur.

Küfür de iman da sohbetle var olur;
Kimse kendi kendine ne mümin ne Hristiyan olur.

Âdemoğlu kâfirler yüzünden kâfir olur.
O yüzden hak dini inkâr eder, münkir olur.

Böyledir her din de Müslümanlık da;
Oturup kalktıkları arkadaşlarından geçer insanlara.

Kim ki velilerle oturur kalkar, dost olur,
Velilerin sadakati ve dini onda da olur.

Onlar gibi onun ruhu da aydınlanır,
Gül bahçesi gibi taptaze olur, açılır.

Sinesinde gam ve keder bulunmaz,
Kimseyle kavga etmez, kimseye düşman olmaz.

جان چو آینه‌ست و تن همچون نمد
 نیست چندان آن بدان ای نیک‌مرد
 هیچ کس در وی نبیند شکل و رنگ
 چون سُها بنماید آن گر هست بدر
 زآنکه نقشِ رُوشِ ننماید درو
 روح خواهد بود اندر دو سرا
 پاک دارش تا نماید حُسن‌رو
 آبِ ایمان بهر هر چیزی مریز
 گر برت آید برو زن دور باش
 زو گریزان باش دایم ای عمو
 کارِ نیکت زو شود کلّی تباه
 کس ز خود کی مؤمن و ترسا شود
 دینِ حق را زآن سبب منکر بود^۲
 می‌رسد با مردمان از همنشین
 باشد او را صدق و دینِ اولیا
 تازه و بشکفته چون گلشن شود
 جنگ نبود با کس و نی کینه‌اش

زآنکه ماند داغ بر جان تا ابد
 بر نمد گر خاک باشد یا که گرد
 لیک اگر گیرد رخ آینه زنگ
 خوار گردد گرچه دارد عزّ و قدر
 هیچ در دستش نگیرد خوب‌رو
 عاقبت هم یار و هم مونس ترا
 چون بود تیره چه بینی اندرو
 پس برو با هر کسی منشین مخیز
 از کسی کاو راست نبود دور باش
 رو تُرش کن تا نیامیزد به تو
 نیست همچون صحبتِ جاهل گناه
 کفر و ایمان قایم از صحبت بود
 آدمی از کافران کافر شود
 هم مسلمانی و هر ملت چنین
 آنکه گردد همنشینِ اولیا
 همچو ایشان جانِ او روشن شود
 غم نباشد در درونِ سینه‌اش

---

۱ از AHBT آن C

۲ بود AHBT شود C

Temiz ruhu tortudan arınır, durulur;
Çünkü nefsi ölmeden önce ölmüş olur.

Çünkü bu yolda asıl olan sohbettir;
Ne mutlu o ruha ki huyu böyledir.

Eğer bir şeyh, bir mürşit arar [bulur]sa,
Onun meyve dolu bağından meyve devşirir sonunda.

Bir müddet Tanrı erinin sohbetinde
Bulunursan doğrulukla, samimiyetle,

En iyisi olur dünya ibadetlerinin;
Şüpheyi düşme, bunu bil kesin.

Böyle bir kimseyle dost olduğun zaman,
Doğruluğun ve kesin bilgin artar her an.

Namaz, oruç, Tanrı'yı zikir gibi ibadetlerle
Meşgul olsan yüzlerce yıl samimiyetle,

Bir an Hak erinin huzurunda bulunman,
Yüzlerce kat daha üstündür onlardan.

Onunla keşfolan, açılan şey kendine,
Dünya ibadetleriyle geçmez eline.

Ciddiyetle yüzlerce sene ibadet etsen,
Dünya sevgisini söküp atsan canından, gönlünden,

O dereceye erişemezsin ki bir an bile samimiyetle
Yükselmek için ona yönelsen, [onunla olsan birlikte].

Bil ki peygamberlerin gönderilmesinin sırrı budur;
Kavuşsun diye müflis, şahlara layık hazineye.

Rahiplerin hepsi ibadet etmiyorlar mıydı?
Dağda, mağarada ikamet etmiyorlar mıydı?

Gece gündüz uykusuz ve zikirle meşgul değiller miydi orada?
Mücahede ve zahmet içinde, şükürle meşgul değiller miydi orada?

Dünya şehvetlerini terk etmemişler miydi?
Dünya halkını, rahat ve huzuru terk etmemişler miydi?

Peygambere yüz tutup yönelmedikleri için,
O ibadetleri Tanrı katında kabul görmedi.

Hatta onlara kâfir dedi Tanrı,
O amellerini cehennemle cezalandırdı.

صاف گردد جانِ پاکِ او ز دُرد
 اندرین ره اصل چون صحبت بُوَد
 کاو بُوَد جویانِ^۱ شیخی رهبری
 یک زمانی صحبتِ مردِ خدا
 هست بالاتر ز طاعاتِ جهان
 چونکه گردی با چنین کس هم‌نشین
 ور کنی صد سال طاعت بی‌ریا
 یکدمی اندر حضورِ مردِ حق
 ز آن کزو کشف شود چیزی که آن
 گر به جدّ صد سال طاعتها کنی
 آنچنان نَبود که یکدم باصفا
 سرّ ارسالِ رُسل اینست دان
 راهبان نی جمله در طاعت بُدند
 روز و شب بی‌خواب و ذاکر اندر آن
 منقطع گشته ز شهواتِ جهان
 چون نیاوردند رو سوی رسول
 بلکه کافر خواند^۲ ایشان را خدا
 ز آنکه نفسش بیشتر از مرگ مُرد
 ای خنک جانی که خُلُقش این شود^۳
 تا برد از باغِ پُربارش بری^۴
 گر گزینی از سرِ صدق و صفا
 این یقین دان و مباش اندر گمان
 هر دم افزایش ترا صدق و یقین
 چون نماز و روزه و ذکرِ خدا
 بودند بهتر بُوَد ز آن صد طبق
 حاصلت^۵ نآید به طاعاتِ جهان
 حبّ دنیا را ز جان و دل کنی
 رُو به وی آری برای ارتقا
 تا رسد مفلس به گنجِ شایگان
 بر گُه و در غار ساکن می‌شدند
 در جهاد و رنج و^۶ شاکر اندر آن
 ز اهل دنیا و ز راحتها جَهان
 پیش یزدان نآمد آن طاعت قبول
 کرد آن اَعمال را دوزخ جزا

۱ شود AHBT بود C

۲ کاو بود جویان A گر بود جویای B گر بود جویان C کاو بود جویای T

۳ این بیت، در A در حاشیه با نشانهٔ صح آمده‌است، در H نیست.

۴ حاصلت ABT در کفت HC

۵ و AHB - CT

۶ خواند ABCT گفت H

Hepsini düşmanlar zümresinden saydı Hak;
Hepsini huzurundan kovdu Hak.

Şu halde anlaşıldı ki Hak eriyle görüşmek,
Bütün ibadetlerden daha üstün demek.

Ne ibadeti? Bütün dünya onun içindir;
Açık ve gizli [her şey] onun içindir.

Yoksa “Lev lâk”¹ lafzını işitmedin mi?
İşittin de canıgönülden kabul etmedin mi?

Zamanın kutbuna hizmeti, dünyada
Nasıl yapmadın, nasıl sarılmadın ona?

Neden tutmadın eteğini candan;
Nasıl yüz tutmadın ona ey falan?

Niçin demedin, asıl ibadet odur, [onun sohbetidir];
Ondan başkasına hizmet etmek heva ve hevestir?

Muhammed² gibi her peygamber dünyada
Böyledir; bunu iyi bil, iyi anla.

İnsanlar iman etmedikleri sürece ona,
Küfürdür ibadetleri Hay [Tanrı] katında.

Değil miydi Âdem'den önce lanetli şeytan,
Gökyüzünde meleklerle oturup kalkan dostlardan?

Hatta o, ilimde onların üstüydü,
Hepsi de sadakatle ona tabi olmuşlardı.

1 Sen olmasaydın. (Hadis: Aclûni, *a.g.e.*, II, 191; Furûzanfer, *a.g.e.*, 172).

2 Muhammed: İslam peygamberi Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.). 12 Rebîyülevvel, Milâdi 571'de dünyaya geldi. Son peygamberdir. Babasının adı Abdullah, annesinin adı Âmine'dir. Nesebi Hz. İbrahim'e kadar ulaşır. Dünyaya gelmeden babasını, altı yaşında da annesi kaybetti. Yetim ve öksüz kalan Muhammed'e dedesi Abdülmuttalib baktı. Dedesinin ölümünden sonra amcası Ebu Tâlib onu yanına aldı. Amcasının yanında ticaretle meşgulken Hz. Hatice ile evlendi. Dört kız iki erkek altı çocuğu dünyaya geldi. Kendisine kırk yaşında nübüvvet, kırk üç yaşında da risalet geldi. Yirmi üç yıllık peygamberliği boyunca ayet ayet Kur'an-ı Kerim indirildi. İnsanları İslama davet etti; örnek bir hayat yaşadı. Hayatında hiç yalan söylemedi ve “Emin” sıfatıyla anıldı. İnsanlar arasında zengin-fakir, asil-köle şeklinde ayırım yapmadı, herkesi eşit gördü. Dünya tarihinde onun kadar sevmiş ve sevilmemiş bir insan yoktur. Çocuklara selam verir, latife eder, oyunlarına katılırdı. Ahlakı Kur'an ahlakıdır. 12 Rebîyülevvel, Miladi 632'de irtihal etti. Ahmed-i Muhtar, Bahr-i Kerem, Fahr-i Kâinât, Habîbullah, İmamü'l-enbiya, Mahbûb-i Huda, İki Cihan Serveri, Ebu'l-Kasım, Rasûl-i Emin, Ahmed, Mahmud, Mustafa vs. birçok ad ve sıfatla anıldı. Varlığın ilki odur. Âlem, güzelliğinin tecellisidir. Âlemlere rahmettir. İnsanların ve cinlerin peygamberidir. İnsanların efendisi, ezel ve ebedin tek hâkimidir. İncil, onun geliş haberini vermiştir. Ondan daha üstün şefaatçi yoktur. Bir gecede Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya, oradan da Mîrac'a çıkması; yerin ve göğün kendisine secde etmesi, ayın yarılması, acı suyun tükriğüyle tatılması, hayvanlarla konuşması, kertenkelenin şehadet etmesi, ceylana kefil olması, pişmiş bir kuzuyu diriltip konuşurması, zehirli kuzunun dile gelip konuşması, namaz vakti gecikince güneşin battığı noktadan geri dönmesi, sağ avucuna aldığı taşların şehadet getirmesi, Câbir'in iki çocuğunu diriltmesi, Gözleri oyulmuş hastanın gözlerini iyileştirmesi, yeni diktiği hurma ağacının ürün vermesi, Hannâne ağacının inlemesi, eliyle tutunca susması vs. birçok mucizesi vardır (Pala, *a.g.e.*, s. 291-292; 289-290).

جمله را از حضرتِ خود راند حق	جمله را از سِلکِ اعدا خواند حق
می برد بر جمله طاعتها سبق	پس یقین شد که لقای مردِ حق
آشکارا و نهان از بهرِ اوست	طاعتِ چی ^۱ خود جهان از بهرِ اوست
ور شنیدی چون ز جان نگزیده‌ای	لفظِ لَوْلَاکَ مگر نشنیده‌ای
چون نکردی و نیچیدی در آن	خدمتِ قطبِ زمان را در جهان
چون نیاوردی بدو رُو ای فلان ^۲	دامنش از چه نگرفتی ز جان
غیرِ آن خدمت بود باد و هوس	چون نگفتی اصلِ طاعت اوست بس
همچنین بودست این را نیک دان	هر رسولی چون محمّد در جهان
کفر بُد طاعاتِ ایشان پیشِ حی ^۳	تا نیاوردند خلق ایمان به وی
با ملک فوقِ فلک بُد همنشین	نی که پیش از آدم ابلیسِ لعین
جمله آورده به وی از صدق رو	بلکه بود استادشان در علم او

۱ طاعت چی AHBT طاعتی چه C

۲ فلان مُهان AHC BT

۳ بعد از این بیت، در AH یک بیت دیگر آمده است ، ولی در A بعد روی آن را خط کشیده‌اند:

جمله را حق کافر و مردار خواند نیک کاران را بُد و فِجَار خواند

İtaat yolunda meleklerin imamıydı;
Kulluğu büsbütün yerinde idi, tamdı.

Âdem'e candan secde etmediğinden,
Ebediyen lanetlendi o inkârı yüzünden.

Tepetakla düştü yukarıdan aşağıya;
Sonunda reddetti onu ruhlar da akıllılar da.

Her zamanda bu tertip üzere
Giderler peygamberler ümmetleriyle.

Âdem gibi, kendi devrinde her peygamberin
Nuruyla meydana çıkar iyi ve kötü [bilin].

Ona inanan iyidir, yardıır;
Ona inanmayan düşmandır.

Çünkü Hakk'ın hiç düşmanı yoktur dünyada;
Aşağıda, yukarıda, gizlide ve açıkta.

Hepsini yokluktan o vücuda getirdi;
Cömertliğiyle her an besliyor hepsini.

Her birine rızık veriyor başka başka;
Ekşi, tatlı, çeşit çeşit, çok sayıda.

Bunların hepsi yaşıyorlar O'nunla;
Bir kimse nasıl düşman olur O'na dünyada?

Kendi velinimetine bir kimse düşman olursa,
Bu söz nasıl girer bilgenin kulağına?

Fakat Tanrı onlardan birini seçtiği zaman,
Makbul olur, o huzura yaraşır [her zaman].

Onu kendine özel, sırdaş ve nedim yapar,
Hatta gönlünde ve canında yurt yapar.

Onu seven, Hakk'ı sevmiş olur;
Çünkü onun ruhu Hakk'a kavuşmuştur.

Hakk'ın düşmanı olur ona düşman olan;
Bunu iyi anla ey güzel huylu [insan]!

Hakk'ın mazharıdır dünyada peygamber;
Âlemdekilere sırf rahmettir peygamber.

Böyle bil her veliyi dünyada;
Hakk'ın mazharıdır gizlide ve açıkta.

در ره طاعت ملایک را امام
 چونکه آدم را نکرد از جان سجود
 سرنگون افتاد ز اعلا در سُفول
 هم برین ترتیب اندر هر زمان
 هر نبی چون آدم اندر دورِ خود
 هر که با وی بگروید نیکوست او
 زآنکه حق را نیست دشمن در جهان
 جملگان را هست کرد او از عدم
 هر یکی را می دهد قوتی دگر
 چونکه از وی زنده اند این جملگان
 مُنعمِ خود را کسی دشمن بود
 لیک چون یزدان یکی^۱ را برگزید
 کرد او را خاص و همراز و ندیم
 دوستدارِ او مُحَبِّ حق بود
 هم عدوی^۲ او بود با حق عدو
 مظهرِ حق است در عالم نبی
 همچنین دان هر ولی را در جهان

بندگی اش جمله برجا و تمام
 گشت ملعونِ ابد او ز آن جُحود
 تا که شد مردودِ ارواح و عُقول
 می رود بر انبیا و اُمّتان
 می شود پیدا ز نورش نیک و بد
 و آنکه با وی نگرود باشد عدو
 زیر و بالا آشکارا و نهان
 از کرم می پروردشان دم بدم
 گونه گونه تُرش و شیرین بی شمر
 کی بود دشمن و را کس در جهان
 این سخن در گوشِ دانا کی رود
 گشت مقبول و در آن حضرت سزید
 بلکه شد اندر دل و جانش مقیم
 زآنکه جانِ او به حق مُلحق بود
 فهم کن این را نکو ای نیک خو
 رحمتِ محض است بر عالم نبی
 مظهرِ حق آشکارا و نهان

---

۱ کسی AHBT یکی C

۲ عدوی ABT عدو HC

Aynı şeye sahip olan aynısı olur kesin;
Onun naatını naatı gibi bil peygamberlerin.

Bunu anladığın zaman, belli olur sana,
Kimdir kâfir, kimdir mümin dünyada.

Gerçek ile sahte, her biri senin mihenginde
Belli olur, göresin diye şüphesiz, her hâlde.

Kesin tanırsan sahte ile gerçeği;
Açığa çıkar küfür şekliyle din şekli.

Herkes bilmezse bunu, sen bil [ağa],
Topallar için böyle bir yoldan kalma.

Hiç bir sarraf bayağı halkın cahilliğinden dolayı,
Kendi ilmini kaybeder mi ey hüner sahibi?

Cahilliği ele alıp onlar gibi,
Saf altına bu kötüdür der mi?

Yahut çirkine güzel der mi cehaletten?
Eğer ehilsen, buna inanma sen!

Çünkü imkânsızdır, olamaz ki,
Bilge insan çuvala girsin cahil gibi.

Değil mi, bizim Mevlânâ'mız dünyanın kutbu idi;
Gizli sırlar ona aşikâr idi.

Bu zamanda gelmedi onun gibi bir kimse, [ne] ilimde,
Ne yaradılıştta ne ahlakta ne de lütufta ve hilmde.

Amelde de tek idi âlemde;
Onun benzerini ne gördü ne de duydu bir kimse.

Onun gibi bir fakir, fakr¹ dünyasına
Ne geldi ne de [fakr] nasip oldu ona.

Zatını anlatmak sığmaz dile;
O hâlde ağzı kapamalı bu söze.

Onun zamanında bir gönül sahibi ortaya çıktı;
Büyük ve kâmil bir şahlar şahıydı.

Halk arasında lakabı Şems-i Tebrizî [idi],
İleriye gören, Nûr'un² nuru, Rabb'in sırrı [idi].

1 Fakr: İnsanın zorunlu ihtiyaçlarını karşılayacak imkânlardan yoksun olması veya kendisini her zaman Allah'a muhtaç bilmesi anlamında tasavvuf terimi (Süleyman Uludağ, "Fakr", *DİA*, İstanbul 1995, XII, 132-134).

2 Nûr: Allah Teâlâ'nın isimlerindedir. "Allah, göklerin ve yerin nurudur..." (Nûr 24/35); Kur'an'da Hz. Peygamber'in ismi veya lakabı olarak da geçer (<https://www.vajehyab.com>).

چون همان دارد همان باشد یقین
 چون کنی فهم این شود پیشت عیان
 بر محکّت نقد و قلبِ هر یکی
 قلب را از نقد بشناسی یقین
 هر کس این را گر نداند تو بدان
 هیچ صرّافی ز جهلِ خلقِ دون
 همچو ایشان جهل را گیرد بدست
 یا شمارد زشت را خوب او ز جهل
 ز آنکه ممکن نیست وین باشد محال
 نی که مولانای ما قطبِ جهان
 در زمان نآمد چو او در علم کس
 در عمل هم بود در عالم فرید
 در جهان فقر چون او یک فقیر
 وصفِ ذاتش می نیاید^۱ در زبان
 آمد اندر دور او صاحبِ دلی
 نزد مردم شمسِ تبریزش لقب
 نعتِ او را دان چو نعتِ مرسلین
 کیست کافر کیست مؤمن در جهان
 رو نماید تا بینی بی شکی
 فاش گردد نقشِ کفر و نقشِ دین
 بهر لنگان از چنین جاده ممان
 علمِ خود را گم کند ای ذوفنون
 زرّ صافی^۱ را بگوید کاین بدست
 این مکن باور اگر هستی تو اهل
 که رود دانا چو نادان در جُوال
 بود پیدا بر وی اسرارِ نهران
 نی به خلق و خُلق و لطف و حلم کس
 کس ندید و نی شنید او را ندید
 پای ننهاده و نگشت او دستگیر^۲
 پس بیاید بست ازین گفتن دهان
 یک شهنشاهی عظیمی کاملی
 پیش بینا نورِ نور و سرّ رب

۱ زرّ صافی HBCT نقد خالص A
 ۲ این مصراع، در AH چنین آمده است: در نیامد این سخن از جان پذیر ؛ ولی در A در حاشیه با نشانه صح به صورت متن اساس اصلاح شده است.
 ۳ می نیاید AHT می نیاید BC

Dünyada Allah'ın maşuku ve istenilen [yâri] idi,
Ezelden Allah'ın özel [kulu] ve sevgilisiydi.

Mevlânâ ile ansızın buluştukları zaman,
Her ikisi birbiriyle kucaklaştı [o an].

Âşık oldu görür görmez onun o simasını;
O dudaklarını, dişlerini ve o kaşlarını,

O öldürücü iki nergis gözünü,
O eşsiz sefasını, zevkini, [cümbüşünü],

O inciyle, sırlarla dolu ağzını,
Kendisiyle hürlere hayat bağışladığı.

Ve onu ki Tanrı gayretinden gizlemişti,
Dünyada hiçbir göz görmesin diye kendisini.

Ona yüz tuttu, ona vuruldu;
O Leyla, bu Mecnun oldu.

Onun olmadığı yerde bu da olamazdı;
Onun cemali olmadı mı olmazdı hiç ışığı.

Gece gündüz ondan hiç ayrılmazdı;
O sohbetten, o meclisten hiç usanmazdı.

Onun denizinde yaşardı balık gibi;
Canıgönülden ona kulluk ederdi sürekli.

İnsanlar görünce o sefayı, o sadakati,
O vefayı, coşkuyu, şevki ve muhabbeti,

Hepsi kıskançlıklarından battılar kederlere;
İçten başladılar kınamaya, çekiştirmeye.

Yaşlılar, ileri gelenler ve büyükler, her biri,
Hep birlikte açıkça, alenen şöyle derlerdi:

“Ya Rabbi! Bu nedir, böyle eşsiz bir mürşit,
Canıgönülden böyle bir âsiye oldu mürit.

Biz, hiçbirimiz bir şey görmüyoruz onda;
Niçin hürmet ediyor böyle bayağı bir adama?

Onun ne sözü belli ne de hâli,
Nasıl diyelim ona görüş ehli?

Böyle bir kimseyi, meğerse büyüyle,
Ediyor kendisine sevgi dolu bir kimse!

در جهان معشوق و مطلوبِ خدا
 چون به مولانا نشد ناگه تلاق
 گشت عاشق چون بدید آن روش را
 و آن دو چشمِ نرگسِ خونیش را
 و آن دهانِ پر دُر^۲ اسرار را
 و آنکه از غیرت خدا کردش نهان
 رو بدو آورد و شد مفتونِ او
 بی حضورِ او نبود این را حضور
 بود با وی روز و شب بی افتراق
 در یمش مانند ماهی زنده بود
 خلق چون دیدند آن صدق و صفا
 جمله گشتند از حسد پُر اندهان
 از شیوخ و از صدور و از کبار
 چیست یارب کاینچنین شیخ فرید
 هیچ ما در وی نمی بینیم چیز
 نی درو قالی و نی حالی پدید
 اینچنین کس را مگر با سحر، او
 از ازل مخصوص و محبوبِ خدا
 هر دو را افتاد باهم اعتناق
 و آن لب و دندان و آن ابروش را^۱
 و آن صفا و ذوقِ بیچونیش را
 که ببخشیدی حیات احرار را
 تا نبیند هیچ چشمش در جهان
 تا نبیند هیچ چشمش در جهان
 گشت او لیلی و این مجنونِ او
 می نگشتی سیر هرگز ز آن تلاق
 از دل و جان دایم او را بنده بود
 و آن وفا و جوششِ شوق^۳ و ولا
 در ملامت آمدند از عینِ جان
 گفته باهم در ملا این را جَهار
 گشته است از جان مریدی را مُرید
 از چه می دارد چنین دون را عزیز
 چون بگویمش که هست از اهلِ دید
 می کند بر، خویشتن پُر مهر، او

۱ این مصراع در B: و آن جمال و آن خدایی خوش را

۲ دهان پُر دُر ABCD لبان لعل پُر H

۳ جوشش شوق AHBT جوشش و شوق C

۴ بر AHBC با T

Büyü yapmıştır kesin; yoksa ne sebeple
Onunla dost oldu da düşman gibi bizimle?

Biz ondan önce, ezelden birlikte idik,
Birlikte otururduk, arkadaşlık, dost ve nedimdik.

Bizden yılandan kaçan adam gibi kaçıyor şimdi;
Onunla birlikte oturuyor, sırdaş oluyor temelli.

Eğer büyü yapmasaydı, bu şekilde
Bizi küçültür, onu yüceltir miydi [böyle]?

Bunları söylediler; ama Mevlânâ, candan
Açık ve gizli, perde olmadan,

Onu övüyordu hiç durmadan aşikâre;
Onsuz bir nefes dahi almıyordu gizlice.

Cihanda yaş ve kuru, her neyi varsa
Altın ve gümüşten bağışlıyordu ona.

Ona olan aşkı artıyordu daima;
Onun olmadığı yere adım atmıyordu asla.

Her an yüz türlü bağış alıyordu ondan;
Onun esirgemediği hazinesinden, yeni yeni ihсан.

Çeşit çeşit, sayısız keramet görürdü [Şems'ten]¹,
Her zaman, her an; başka ne söyleyeyim ben!

1 Şems: Şemseddin: Şemseddin Muhammed b. Ali b. Melikdâd, Tebrizlidir. 582 (1186) yılı civarında Tebriz'de doğmuştur. Adı Muhammed'dir. Şemseddin, Şems, Şems-i Tebrizî, Şems-i Perende lakablarıyla anılır. Çocukluk ve gençlik yıllarında gizemli bir hayat sürdüğü, yüksek manevî kabiliyetlere sahip olduğu, çokça riyâzette bulunduğu, semâ yaptığı, çeşitli müşahedelere mazhar bulunduğu, medrese eğitiminden uzak durduğu rivayet edilir. Şems, önce Şeyh Ebubekir Zenbilbâf (Selebaf)-ı Tebrizî'ye intisap etmiş; sonra seyahate çıkıp Bağdat, Dimaşk, Halep, Kayseri, Aksaray, Sivas, Erzurum ve Erzincan'a gitmiş; zamanın abdal ve kutublarının sohbetine katılmış, mânevî feyizler kazanmıştır. Şems, 642'de (1244) Konya'ya gelmiş ve Mevlânâ ile görüşmüştür. Mevlânâ'nın Şems ile tanıştıktan sonra medresedeki derslerini bırakıp bütün zamanını Şems'in sohbetine ayırması bazı müritlerin Şems'e karşı kin beslemelerine yol açmış ve bu yüzden Şems, 643'te (1245-46) âniden şehri terk edip Dimaşk'a gitmiştir. Mevlânâ, Şems'in Dimaşk'te olduğunu öğrenince, oğlu Sultan Veled'i göndererek Konya'ya dönmesini rica etmiş ve Şems 644'de (1247) Konya'ya geri dönmüştür. Çok geçmeden müritler ve halk tekrar Şems'e karşı kötü sözler söylemeye ve hatta ölümlü tehdit etmeye başlayınca Şems, 645'de (1247) bir daha dönmek üzere Konya'yı terk etmiş veya bir süikast neticesinde öldürülüp cesedi bir kuyuya atılmıştır. Şems'in melâmet tavrı baskın olan, ilâhî ve insani muhabbeti her şeyin başı sayan, şeriatın ancak tarikat ve hakikatle anlaşılacağını söyleyen, dili zikreden, gönülu şükreden, vücudu sabreden âriflerin gerçek hikmete sahip bulunduğunu savunan, nübüvvet ve velâyet makamının yüceliğini lâyıkıyla ispat edemeyen nazar ehlinde uzak duran, semâ ehli, celâl yönü ön planda bir cemâle sahip bir sûfi olduğu söylenebilir. Şems'in tasavvufî sözlerinden, fikirlerinden, menkıbelerinden, Mevlânâ ve diğer sûfilerle konuşmalarından, hayatına dair notlardan meydana gelen Makâlât adlı eseri vardır. Eser Ahmed Hoşnûvis (*Makâlât-ı Şems-i Tebrizî*, Tahran 1349 hş.), Muhammed Ali Muvahhid (*Makâlât*, Tahran 1369 hş.) ve Ca'fer Müderris-i Sâdıkî (*Makâlât*, Tahran 1994) tarafından neşredilmiş ve Mehmet Nuri Gençosman tarafından da Türkçeye çevrilip yayımlanmıştır (*Konuşmalar I-II*, İstanbul 1974-1975; *Makâlât*, İstanbul 2006). Semih Ceyhan, "Şems-i Tebrizî", *DİA*, İstanbul 2010, XXXVIII, 511-516].

گشت با او دوست و ^۱ با ما چون عدو	جادویی کردست ورنی از چه رو
همنشین و مونس و یار و ندیم ^۲	پیش ازو بودیم باهم از قدیم
با ویست او را همیشه همدمی	می‌رمد از ما چو از مار آدمی
داستی ما را مهین او را مهین	گر نکردی جادویی که اینچنین
بی حجابی آشکارا و نهان	این همه گفتند و مولانا ز جان
یک نفس بی او نمی‌زد در خلا	مدح او می‌کرد دایم بر ملا
بذل او می‌کرد از سیم و ز زر	هرچه بودش در جهان از خشک و تر
سوی غیر او نمی‌زد هیچ گام	واندرو عشقش فزون می‌شد مدام
بی دریغ از گنج او نونو نوا	هر دمی می‌برد ازو صد گون عطا
دمبدم دیدی چه گویم من دگر	نوع نوع از وی کرامت بی‌شمر

---

۱ و H - ABCT

۲ این مصراع، در AHC چنین آمده‌است: خوش بیاری همنشین و هم ندیم؛ ولی بعد در A در حاشیه با نشانهٔ صح به صورت متن اساس اصلاح شده‌است.

Fakat halkta o göz yoktu ki
 Görsünler onun sahip olduğu hünerleri:
 Onun Hak'la yakınlığı nasıldır, ne şekildir
 Veya Hak'tan gizli gizli neler elde etmiştir?
 Çünkü o grup onun cinsinden değildi;
 Hepsinin ayağı o yola karşı bağlı idi.
 Hünerli, becerikli kuyumcu olmayan,
 Nasıl bilir altının ayarını mihenk olmadan?
 O, inci ile taşın arasını nasıl ayırabilir?
 Ölünün yanında acı ile tatlı eşittir.
 Hak erini Hak eri bilir, belli;
 Nasıl sever dinsiz, din ehlini?
 Mevlânâ yolu görenlerden idi;
 Hakk'ı görmeye mahrem oldu tabii.
 Sende güzellik olmalı ki göresin güzeli, cananı;
 Sende ruh olmalı ki göresin ruhu, canı.
 Gerçi o zamanlarda vardı büyükler;
 Ama küçükler gibi habersizdiler.
 O ünlü şeyhlerden hiçbiri onu göremedi
 Mevlânâ'dan başka; çünkü o, işin ehli idi.
 O, onun cinsindendi, onun için gördü onu,
 O, ne dediyse kendisine, Hak'tan bildi onu.
 Hakk'ı gördü; çünkü Hak'tan haberdardı;
 O dergâhın özel tercümanıydı.
 Her ne ki açıkladı o zamanın sultanı,
 Her an artırmaktaydı halkın inkârını.
 Anadan kör olanın görmemesi ayı,
 Öyle bir şahı, öyle bir dergâhı,
 Gören kişiyi hiç şüpheye düşürebilir mi?
 Yahut kendisini cahillerden saydırabilir mi?
 O grubun cahilliğiyle nasıl cahil olur?
 Aslan nasıl korkar kurtlardan, nasıl olur?
 Savaş eri, nasıl korkar yüz çocuktan?
 Tilkiler nasıl avlarlar aslan?

تا ببینند ^۱ او چه دارد از هنر	لیک خلقان را کجا بود آن نظر
یا چه دارد از خدا اندر نهان	قرب ^۲ او با حق ^۲ چگونه‌ست و چسان
بود پای جمله بسته ز آن طریق	ز آنکه جنس او نبودند آن فریق
کی شناسد بی محک معیار زر	آنکه او صراف نبود پُرهنر ^۳
هست یکسان پیش مُرده حُلو و مُر	کی کند فرق او میانِ سنگ و دُر
کی شود بی دین مُحَبِّ اهلِ دین	مردِ حق را مردِ حق داند یقین
لاجرم شد محرم دیدِ اله	بود مولانا ز بینایانِ راه
جان بیاید در تو تا بینی تو جان	آن بیاید در تو تا بینی تو آن
بی‌خبر بودند ازو همچون صِغار	گرچه بودند اندر آن دوران کِبار
غیرِ مولانا که بود او مردِ کار	یک ندیدش ز آن شیوخِ نامدار
هر چه گفتش از خدا بشنید او	جنس بود او را؛ از آتش دید او
ترجمانِ خاصِ آن درگاه بود	دید حق را چون ز حق آگاه بود
دم بدم انکارِ خلقان می‌فزود	هرچه آن سلطانِ دوران می‌نمود
وآنچنان شاه و چنان درگاه را	گر نبیند کورِ اصلی ماه را
یا کند خود را ز سلکِ جاهلان	هیچ بینایی فتد اندر گمان
کی فتد بر شیر از گرگان شکوه	کی شود نادان ز جهلِ آن ^۴ گروه
روبهان را کی شود شیری شکار	کی ز صد کودک بترسد مردِ کار

۱ تا ببینند ABT تا ببیند C که ببینند H، ولی در H روی «که» را خط کشیده و «تا» نوشته‌اند.

۲ قرب او با حق AHBT قرب حق با او C

۳ پُرهنر AHBC پُرگهر T

۴ جنس بود او را AHBC جنس او بود او T

۵ ز جهل آن HBCT و جاهل ز آن A

Yiğitlikten uzak olan zayıf ve âciz insanlar,
Öyle sıcak havada buz gibi donar kalırlar.

Bir kişi bile değillerdir, binlerce de olsalar;
Birlikte düşman karşısında nasıl yirmi olurlar?

Topluluk, tek bile olsa, o yiğit erdir;
Binlerce zayıf ve âciz insan, o bir kişi gibi nasıl olabilir?

Araplar derler: “Vâhidun ke'l-elf (Tek, ama bin kişi gibidir)”;¹
Belki de o, kesin yüz binlerdir.”

Yüzbinlerce kör, aya baksalar,
Yolu bir gören gibi nasıl olurlar?

[Çünkü] o görüyor, onlar göremiyorlar;
Bu nasıl olabilir akıllılara örtülü, kapalı?

[Çünkü] o görüyor; onlar kör, göremiyorlar;
Bunu nasıl bilmez, anlamaz akıllı insanlar!

Değil mi, Musa, dünyada peygamberdi,
Her sorunu çözen, her sırrı bilendi.

Onun sayfalarını altmış katır taşırdı;
Kendisi zamanında padişahı, eşsizdi.

Yanan ağaçtan Hak [Teâlâ] ona seslendi:
“Neden [elinde] asa taşırsın sürekli?”²

Haydi, onu at, gör ne olduğunu.”
O sır bilen yere atınca onu;

Asa ejderha olup saldırdı;
Kelimullah korkup kaçtı.

Hak [Teâlâ] dedi: “Kaçma, tekrar al onu, haydi!
Ben varken niçin korkuyorsun ondan ey ulu kişi?”

1 *Tek, ama sayıda bin kişi gibidir* (Dihhudâ, *Emsâl u Hikem*, IV, 188).

2 Bu ve sonraki beyitler için bkz.: “Şu sağ elindeki nedir ey Musa?” Musa dedi ki: “O benim değneğimdir. Ona dayanırım, onunla koyunlarıma yaprak silkelerim. Onunla başka işlerimi de görürüm.” Allah, “Onu yere at ey Musa!” dedi. Musa da onu attı. Bir de ne görsün o, hızla akan bir yılan olmuş! Allah, şöyle dedi: “Tut onu. Korkma! Biz, onu yine eski durumuna döndüreceğiz.” “Sana büyük mucizelerimizden birini daha göstermemiz için elini koynuna sok ki bir başka mucize olarak, (alaca hastalığı gibi) bir hastalık sebebiyle olmaksızın bembeyaz bir hâlde çıksın.” “Firavun’a git, çünkü o azmıştır. Sen ve kardeşin mucizelerim ile (desteklenmiş olarak) gidin ve beni anmakta gevşeklik göstermeyin.” “Firavun’a gidin. Çünkü o azmıştır. Ona yumuşak söz söyleyin. Belki öğüt alır yahut korkar.” (Tâhâ 20/17-24; 42-44. Devam eden konular için Tâhâ suresi 79. ayetin sonuna kadar bakılabilir. Aynı konu başka surelerde de anlatılmıştır. Bkz. 27 Neml 27/10-12...;Kasas 28/31-40...

جمع سُستانی که دور از مردیند
 گر هزارانند یک هم نیستند
 جمع، آن مردست اگرچه یک بود
 وَاحِدٌ كَالْأَلْفِ گفته تازیان
 صد هزاران کور اندر دید^۲ ماه
 او ببیند و آن همه محجوب از آن
 نی که موسی بُد پیمبر در جهان
 صُحْفِ او را شصت اَستَر^۳ می کشید
 از درختِ آتَشینش حق بگفت
 هین بینداز و ببین تا چیست آن
 گشت از درها عصا و حمله کرد
 گفت حق مگریز و گیرش باز هین

از چنان گرمی چو یخ در سردیند^۱
 کی برابر پیشِ دشمن بیستند
 کی هزار سُست چون آن یک شود
 بلکه هست او صد هزاران بی گمان
 کی بود مانند یک بینای راه
 کی شود پوشیده این بر عاقلان
 کاشفِ هر مشکلات و^۳ رازدان
 بود اندر دورِ خود شاه و فرید
 از چه رویی با عصا پیوسته جفت
 چون فکندش بر زمین آن رازدان
 شد کلیم الله گریزان رویِ زرد
 زو چه می ترسی بر من ای مهین

۱ این مصراع، در H چنین آمده است: پیش مرد صاف جمله دُر دیند؛ از چنان BT در چنین A از چنین C

۲ اندر دید BCT در دیدار AH

۳ و C - AHB

۴ استر HBT اشتر AC

Onu yaratan benim; benden kork benden.
Çabuk, bana yüz tut, ders al benden.”

Hakk'ın emriyle tutunca boğazından,
Ejderha asa oldu onun elinde [o an].

Sonra ona dedi ki, “Elini sok cebine;
Gönlünü gayb tarafına çevir içtenlikle.”

Musa, hemen elini cebine soktu;
Ta ki bilsin nedir vedûd [mabud']un maksudu.

Tekrar elini cebinden çıkardığı anda,
Gördü ki, yer gök aydınlandı onunla.

Sonra Allah, ona buyurdu: “Ey ulu [er]!
Bu iki mucize, senin iki şahidindirler.

Çünkü bizim elçimizsin tarafımızdan [seçilen],
Dünya halkını davet etmek üzere gönderilen.

Bizzat şimdi, hemen git Firavun'un¹ yanına,
Düzenden ve inkârdan vazgeçmesini söyle ona.

Canıgönülden kul ol bir Allah'a;
Kadını ve erkeği yaratana.

O'nunla var oldu bu yer ve gökyüzü,
Arş, Kürsî² ve böylece binlercesi.

Onun en küçük eseridir bu dünya;
Güneşinin yanında bir zerredir feza.

Gaypta bir âlem yaratır her an, her dem,
Ki o denizden bir damla gibidir bu [âlem].

Anmaya, anlatmaya kalkışsam onları,
Şaşar kalır bütün akıllıların aklı.

-
- 1 Firavun: Eski Mısır kavimlerinden Amalika hükümdarının lakabıdır. En meşhurları Hz. Musa'nın zamanında yaşamış olandır. Kur'an-ı Kerim'de, Bakara, Âl-i İmran, Arâf, Enfâl, Yunus, Hûd, İsrâ, Tâhâ, Şuarâ, Kasas, Kalem ve Müzzemmil gibi birçok surede kendisinden söz edilir. Firavun, Musa'nın imana davetini reddeder; tanrılık iddiasında bulunur; kavmini de buna inandırır. Musa'nın gösterdiği mucizelere inanmaz. İnananları korkunç bir şekilde cezalandırır. Musa'yı inananlarla birlikte Mısır'dan ayrılırken takip eder ve Kızıldeniz'de boğularak ölü. Hâmân adlı bir veziri vardır. Zalimliği, Musa'nın imana davetini reddetmesi, denizde boğulması yönüyle rakibe benzetilir (Pala, *a.g.e.*, s. 143).
- 2 Kürsî: Naslarda Allah'a atfedilen ve ilâhî hükümranlığı ifade eden mânevî yahut nesnel varlık. Kur'an'da yer aldığı iki âyetin birinde Allah'a nisbet edilmiş ve O'nun kürsüsünün göklerle yeri kuşattığı belirtilmiştir (2 Bakara 255). Bu âyete Âyetü'l-kürsî denilmiştir. Arş; ilâhî ilim; Arşın yanında (veya altında) veya yedinci kat göğün üzerinde bulunan nesnel bir varlık, iki ayağın bastığı yer; sekizinci felek; ilâhî saltanat, hâkimiyet, yücelik ve büyüklük; gayb âlemine ait bir kavram olup gerçek manasını bilmek imkânsızdır. Bütün fiili sıfatların tecellisinden ibaret olup ilâhî emirlerin ortaya çıktığı yer (Yusuf Şevki Yavuz, “Kürsî”, *DİA*, Ankara 2002, XXVI, 572-573).

خالقِ او چون منم از من بترس
 چون به امرِ حق گرفتش از گلو
 باز گفتش دست اندر جیبِ کن
 کرد موسی دست را در جیبِ زود^۲
 چون برون آورد باز از جیب دست
 پس بفرمودش خدا کآی ارجمند
 که رسولِ مایی و از ما روان
 رَو هم اکنون جانبِ فرعون زود
 بنده شو از جان خدای فرد را
 آنک ازو شد این زمین و آسمان
 کمترین صنع است^۳ ازو این خاکدان
 سازد اندر غیب هر دم عالمی
 گر در آرم ذکرِ آن را در بیان

رو به من کن زود و^۱ از من گیر درس
 گشت اژدرها عصا در دستِ او
 رویِ دل از جان به سوی غیب کن
 تا ببیند چیست مقصودِ وَدود
 دید روشن گشته زآن بالا و پست
 این دو معجز دو گواهانِ توند
 گشته‌ای تو بهر دعوت در جهان
 گوی او را بگذر از مکر و جُحود
 آنکه زن را آفرید و مرد را
 عرش و کرسی و هزاران همچنان
 پیش خورشیدش چو ذره‌ست آسمان
 کاین بود زآن یم مثالِ شبِ نمی
 خیره گردد عقلِ جمله عاقلان^۴

---

۱ و T - AHBC

۲ زود AHBT خود C

۳ صنع است AHBT صنعت C

۴ عاقلان BCT بی‌گمان H اندران A، ولی بعد در A در حاشیه با نشانهٔ صح «عاقلان» نوشته شده است.

Bizim bu sözümüz uzadıkça uzar;
O maksat kapısı bununla kapanır.

Tekrar Musa kıssasına dönelim;
Bunu bırakıp o tarafa gidelim.

Hak Teâlâ git dedi ona;
O, hamisiz, alçak Firavun'un yanına.¹

“Eğer kanıt veya şahit isterse senden,
Bu ikisini göster de yola gelsin [hemen].

Baş koysun, senin yanında Müslüman olsun,
Kul gibi aşkla, sadakatle yüz tutsun.

Bu asan ve bu yed-i beyzâ'n² senin,
Ey efendi, iki şahidindir doğru söylediğinin.”

Sonra Musa, Allah'ın emriyle düştü yola,
Gitti Firavun'a ve Firavun halkı tarafına.

Kardeşi Harun'u³ da götürdü birlikte,
Her an yardımcı olsun diye kendisine.

Kardeşiyle birlikte geldiler Firavun'un yanına;
Allah'ın yardımıyla her ikisi konuştular onunla.

Allah'ın emrini, çekinmeden her ikisi de
Anlattular ona açıkça, güzelce.

Fakat o, yola gelmedi, başkaldırdı;
O an Allah'ın kahrı tezahür etti, ortaya çıktı.

Sonra [Musa], o asayı attı onun önüne;
Allah'ın kudretini ve işini görsün diye.

Asa yılan olup da ona hücum edince;
O korktu ve başladı dertten titremeye.

Musa'ya yalvarıp yakarmaya başladı;
Dedi: Kurtar bu gamdan gönlümüzü, canımızı.

-
- 1 Bu ve sonraki beyitlerde “Sen ve kardeşin mucizelerim ile (desteklenmiş olarak) gidin ve beni anmakta gevşeklik göstermeyin. Firavun'a gidin. Çünkü o azmıştır. Ona yumuşak söz söyleyin. Belki öğüt alır yahut korkar.” (Tâhâ 20/42-44.) ayetlerde işlenen konulara işaret vardır. Bkz. s. 268, 1. dipnot, s. 454, 2. dipnot.
- 2 Yed-i beyzâ (beyaz el): Hz. Musa'nın peygamberliğini kanıtlamak için gösterdiği bir mucizedir. Hz. Musa ailesiyle birlikte Medyen'den dönerken dağda bir ateş görür ve ona yaklaştığında Allah tarafından kendisine hitap edilir ve elçi olarak seçilir. Allah Teâlâ, elindeki asayı yere atmasını emreder; asa yılanı döndürür, daha sonra elini koynuna sokmasını söyler, onu çıkardığında eli kusursuz bembeyaz olur. Daha sonra Allah Teâlâ, “Bu iki şey, senin rabbin tarafından Firavun'a ve onun çevresindeki seçkinlere gönderilen bir elçi olduğunu gösteren âlâmetlerdir” der. Böylece büyük mucizelerden ikisi gösterilmiş olur. Geniş bilgi için bkz. Tâhâ 20/17-22; Neml 27/12; Kasas 28/29-32.
- 3 Harun: Hz. Musa'nın kardeşidir. Musa ile birlikte Firavun ve ileri gelenleriyle İsrailoğullarına gönderilmiş peygamberlerdendir. Bkz. s. 268, 1. dipnot.

وآن در مقصود ازین گردد فراز	این حدیث ما کشد دور و دراز
ترک این گوئیم و باز آنجا رویم	باز سوی قصه موسی شویم
سوی آن فرعون بی عون مهران	حق تعالی گفت او را شو روان
این دو را بنمای تا آید به راه	ور بخواهد از تو حجت یا گواه
بنده وار آرد به عشق و صدق رو	سر نهد گردد مسلمان پیش تو
دو گواهان عدولند ^۱ ای کیا	این عصا و این ید بیضا ترا
گشت عازم جانب فرعونیان	پس به فرمان خدا موسی روان
تا دهد یاری مر او را دم بدم	هم به فرمان بُرد هارون را بهم
هر دو با عون خدا بر وی زدند	با برادر نزد فرعون آمدند
خوش رسانیدند با وی در ملا	بی حجابی هر دو پیغام خدا
قهر یزدان در زمان آمد پدید	چون نیامد او به راه و سرکشید
تا ببیند قدرت و کردار هو ^۲	پس بیفکند آن عصا را پیش او
پس بترسید و شد او لرزان ز درد ^۳	شد عصا ماری و بر وی حمله کرد
گفت برهان جان و دل را زین گداز	کرد افغان پیش موسی از نیاز

۱ عدولند AHBT عدوند C

۲ این بیت، در H در حاشیه با نشانه صح نوشته شده است.

۳ این مصراع، در T چنین است: گشت لرزان لب کبود و چهره زرد

Ey Musa! Tövbe ettim canıgönülден;
Çabuk kurtar beni ejderhanın pençesinden!”

O ejderhanın boğazından tutunca,
O an Musa'nın elinde oldu asa.¹

Firavun, ondan bu ve benzeri yüzlerce [mucize] gördüğü halde,
Bedbahtlığından dolayı iman etmedi hiçbir şekilde.

Sonunda Allah [Teâlâ], kahretti onu;
Kahrettikten sonra da dünyada meşhur etti onu.

Dünyada köpekliliği, alçaklığı, soysuzluğu,
Ve de çirkinliği, sonunda herkese belli oldu.

Onun övgüsü kıyamete kadar kalacak böyle,
Bundan daha beter olur kesin kıyamet gününde.

Gücü ve derecesi böyle [yüce] olan Musa,
Sadık ve samimi bir veliye arkadaş olunca,²

Onun yoluna ve işlerine şaşıtı kaldı;
Onun ilmini ve sırlarını anlayamadı.

Hızır'ı³ tanıyamadı; ona gizli kaldı, gizlendi,
O, cihan kutbunun hâli, olduğu gibi.

Onu anlamada aklı yetersiz kaldı;
Çünkü o sır, onun vehminden uzaktı.

1 Aşağıdaki dört beyitten ilk iki beytin ilk mısraları, diğer iki beytin ikinci mısraları T nüshasında farklıdır. T nüshasına göre beyitlerin çevirisi şöyledir:

*[Ne zaman ki] asa yılan olup ona saldırdı;
[Firavun] başladı titremeye, dudakları morardı, rengi attı.*

*Başladı yalvarıp yakarmaya Musa'ya:
“Ey yüce insan! Bir an olsun aman ver bana!*

*Ver de tövbe edeyim canıgönülден ey Musa!
Ejderhanın pençesinden kurtar beni tez zamanda”*

*Gitti, ejderhanın boğazından tuttu,
Hemen Musa'nın elinde asa oldu.*

2 Hızır ve Musa hikâyesi için bkz. Kehf 18/64-82. ayetler.

3 Hızır: Âb-ı hayat için ölümsüzlüğe kavuşan, Hz. Musa'yı irşad eden bir veli ya da nebidir. Hızır'ın kıyamete kadar hayatta kalıp, denizdeki yolculara yardım eden İlyas gibi, yeryüzündeki yolculara yardım edeceği anlatılır. Hızır, Kur'an-ı Kerim'de kendisine vahiy ve gayb ilmi verilmiş bir kul olarak geçer: “Derken kullarımızdan bir kul buldular ki biz ona katımızdan bir rahmet vermiş, kendisine tarafımızdan bir ilim öğretmiştik.” (Kehf 18/65). Hz. Musa ile yaptıkları yolculukları; bindikleri gemiyi delmesi, çocuğu öldürmesi ve yıkılmakta olan duvarı doğrultması anlatılır (Kehf 18/65-82). Bir rivayette İskender-i Zülkarneyn âb-ı hayatı bulmak istemiş; fakat suyu içmeye muvaffak olamamıştır. Şehname'ye göre ise, İskender bu suyu bulmak için yolculuğa çıkmış; zulumatta kaybolmuş; bu yolculukta danışmanı olan Hızır suyu bulmuş, ondan içip ykanmış ve ölümsüzlüğe erişmiştir (<https://vajehyab.com/>).

وارهان زودم ز چنگِ اژدها	توبه کردم از دل و جان موسیا ^۱
گشت حالی در کفِ موسی عصا	چون گلویش را گرفت آن اژدها ^۲
هیچ گونه از شقاوت نگر وید	این و صد چندین ازو فرعون دید
بعدِ قهرش در جهان مشهور کرد	آخرالامرش خدا مقهور کرد
تا که شد زشتیش بر جمله عیان	با سگی و بدرگی اندر جهان
زین بتر باشد یقین در وقتِ نشر	نعتِ او ماند اینچنین تا روزِ حشر
چون قرین شد با ولیِ راستین	موسی کش بود قدرتها چنین
بو نبرد از علم و از اسرار او	ماند حیران در طریق و ^۳ کار او
حالِ آن قطبِ جهان ز آنسان که بُد	خضر را نشناخت و ^۴ زو پوشیده شد ^۵
ز آنکه آن سرّ بود دور از وهم او	عقل ^۶ او شد قاصر اندر فهم او

---

۱ این مصراع، در T چنین است: تا کنم توبه ز جان من موسیا
 ۲ این مصراع، در T چنین است: رفت و بگرفت او گلوی اژدها
 ۳ و C - AHBT
 ۴ و HC - ABT
 ۵ این مصراع، در T چنین است: که امانم ده دمی ای سرفراز
 ۶ عقل BT فهم AHC

Hızır'ı inkâr etti o ünlü [resul-i emin],
Gemiye delip çocuğu öldürdüğü için.

Bu hikâye meşhurdur dünyada,
Gerek yoktur yeniden anlatmama.¹

O zaman şunu iyi bil ey değerli er sen;
Eğer gönül ehli isen [veya] kendini beğenmişsen.

Her ne kadar olsan da âlim ve Hakk'ı bilen,
Derste daha önde olanlar vardır senden.

El üstünde el vardır ey birader,
Bunu iyi bil, yolda mahirsens eğer.

Bu yolculuk sonsuzdur, nihayetsizdir;
Böyle bir yolda kalacak yeri kim bulabilir?

Eğer tuzağa bağlı değilsen kuş gibi,
Git, cahillik edip de tamam görme kendini!

Haydi! Musa ile Hızır [kissasın]dan ibret al;
Yanlış zannında ısrarcı olma, burada kal!

Kendini temizle, bulanıklıktan çık dışarı,
Ta ki kabul edesin, olmayasın inkârcı.

Musa gibi Hızır'ı görmezse,
Nasıl görünür o yüz köstebeğe?

Gören gibi birine gizli kalınca o güzellik, o cemal,
Nasıl görünür bir köre o olgunluk, o kemal?

Aklın varsa eğer, inanma buna;
Akıllı adam bu sözü nasıl alır [ha]!

Nefis Firavun'dur, Musa ise aklın senin;
Hakk'ın katından elçi gibi gelmiş[sin].

O, yüzlerce çeşit öğüt verir nefse:
“Ey kuyunun dibinde kalmış, çık yukarı!” diye.

Yüz tutma şeytanların tarafına, aşağılara;
Akıllılar gibi yürü git göklere, yukarılara.

Ta ki bu karanlık dünya mağarasından kurtulasın,
Çabucak, mertçe kendini şu kuyudan çıkarasın.

1 Bu beyitten sonra BC nüshalarında bir beyit daha gelmiştir:

*Çünkü bu anlatılmıştır Kur'an'da;
Ey din ehli, git Kur'an'dan ara.*

کرد انکارِ خِضِرِ آن نامور
 در شکستِ کشتی و قتلِ پسر
 هست مشهور این حکایت در جهان
 نیست حاجت تا کنم از نو بیان^۱
 پس بدان این را نکو ای ارجمند
 گرچه گردی عالم و بینای حق^۲
 دست بر بالای دست است ای رفیق
 هست سابق تر ز تو اندر سبق
 بی حدست و بی نهایت این سفر
 کی بیابد در چنین ره کس مقرر
 همچو مرغ ار^۳ نیستی بسته به دام
 رو مبین خود را ز نادانی تمام
 گیر عبرت هان ز موسی و خِضِر
 در گمانِ کژ ممان زین پس مُصِر
 صاف کن؛ خود را برون آ از کدر
 تا نمائی مُنکر و گردی مُقر
 مثلِ موسی خضر را چون ندید
 کی بود بر کورموش آن رو پدید^۴
 چون ز بینا گشت پنهان آن جمال
 کی شود پیدا به کوری آن کمال
 این مکن باور اگر داری خرد
 مردِ عاقل این سخن را کی خرد
 نفس فرعون است و موسی عقلِ تو
 آمده همچون^۵ رسول از پیشِ هو
 می دهد صد گونه پند او^۶ نفس را
 کای بمانده زیرِ چه بالا بر آ
 جانبِ دیوان مکن رُو در سُفول
 سویی علّیین روان شو چون عُقول
 تا رهی زین غارِ تاریکِ جهان
 هین به مردی خویش را زین چه جهان

۱ بعد از این بیت، در BC یک بیت دیگر وجود دارد که بدین شرح است:

ز آنکه هست اندر بُئی مذکور این روز قرآن باز جو ای اهلِ دین

۲ بینای حق AT بینا به حق HBC

۳ ار AHBT از C

۴ کن C - AHBT

۵ این مصراع، در BT چنین است: کورموشی را کجا گردد پدید

۶ همچون AHBC همچو T

۷ او AHBT آن C

Yusuf gibi beden kuyusundan çıkar başını,
Ta ki yokluk âleminde olasın varlık padişahı.

O, tamamen yok olan yokluk değildir;
O, beka kaynağı olan yokluk [âlemi]dir.

[38. Otuz Sekizinci Makale]

[Bu makalede iki konu anlatılacaktır:]

[Adem yani yokluk iki türlüdür]

Adem yani yokluk iki türlüdür. [Birincisi], kendisinde hiçbir yarar olmayan, bizzat atıl ve faydasız olan yokluktur; ikincisi ise ruh ve anlamlar gibi yok görünür, göze görünmez, fakat bütün istekler ve yararlar [o] ademden ortaya çıkar; çünkü varlığın aslı odur, bütün varlıklar o ademden çıkmıştır. Kısacası gerçekte mevcut olan onun kendisidir; zira bu varlıklar ve var olanlar sonunda yok olur, kalmaz; o yokluk ise mevcut ve bakî kalır. Aynı şekilde âdemoğlunun canından ve aklından, elbise dokumak, ev yapmak ve benzeri yüzlerce çeşit eser ortaya çıkar, ama sonunda bu eserler eskir, harap olur; o can, akıl ve ilimse bakî kalır.

[Ruhlar, elest âleminde saf hayat suyundan içiyorlardı. Kâfir de Müslüman da o suya âşıktırlar. Gerçekte ise hepsi Hakk'a âşıktırlar]

Ruhlar, elest âleminde bedensiz olarak tortusu ve rengi olmayan o saf hayat suyundan içiyorlardı. “İhbitü”¹ *inin* emriyle bu su ve torak âleme geldiler yani çamurdan yaratılmış bedene büründüler ki canlılığı ve tazeliği o hayat suyundandır, denizden ayrılan köpük gibi, kuşkusuz o köpükte denizin nemi, ıslaklığı ve tazeliği vardır. Kısaca bütün âlemdeki lütuf ve güzellik de o eserden ortaya çıkması ve o nura karışmasındandır, üzerinde altının eğreti olduğu, altın yaldızlanmış bakır gibi. Şimdi ruhlar o saf sudan ayrı kaldıkları için, aşırı susuzluktan dolayı nemli, ıslak çamuru emiyorlar. Binaenaleyh kâfir ve Müslüman o suya âşıktırlar; o yüzden dünyayı seviyorlar [?]. Gerçekte bakarsan hepsi de Hakk'a âşıktırlar.

1 İhbitü: *inin*. Bkz. s. 120, 3. dipnot.

همچو یوسف سر زن از چاه وجود   تا که گردی در عدم شاه وجود
آن عدم نی کآن بود کلی هبا   آن عدم کآنست سرچشمه بقا^۱

در بیان آنکه عدم دو لون^۲ است؛ عدمیست که در او هیچ فایده‌ای^۳ نیست و مُعطلّ محض است و عدمی دیگر است که نیست می نماید و در نظر نمی آید همچون جان و معانی، لیکن همه مقصودها و فایده‌ها از عدم ظاهر می شود که اصل وجود آنست و تمامت موجودات از آن عدم بیرون آمده‌اند. پس^۴ در حقیقت موجود خود آنست، زیرا این هستها^۵ و وجودها آخر کار نیست شوند و نمانند و آن عدم موجود و باقی باشد، همچنانکه از جان و عقل آدمی صد نوع صنعهها پیدا می شود مثل جامه بافتن و خانه ساختن^۶ و غیر آن، اما در آخر صنعهها کهن می شوند و خراب می گردند و آن جان و عقل و علم باقیست.

و در تقریر آنکه در عالم الست ارواح بی اشباح از آن آب حیات صاف می نوشیدند بی آمیزش دُرد و تلوین و^۷ چون به امر اِهْبَطُوا بدین عالم آب و گل آمدند که زندگی و تازگیش^۸ از آن آب حیات است، همچون کفی که از دریا جدا گردد، لابد که در آن کف تری دریا باشد. پس لطف و خوبی همه عالم از آن روست که رُسته از آن صنع و آلوده بدان نورند، همچون مس زراندود^۹ که زر بر او عاریه است. اکنون ارواح چون از آن آب صاف جدا شدند، از غایت تشنگی گل نمناک را می مکنند. پس کافر و مسلمان عاشق آن آبنده، از آن جهت جهان را دوست می دارند. در حقیقت چون بنگری همه عاشق حَقّند^{۱۰}.

۱ بقا AHBT وجود C

۲ لون ABCT گون H

۳ فایده‌ای AHC فایده BT

۴ پس B - AHC و T

۵ هستها AHBT هستها C

۶ جامه بافتن و خانه ساختن BT خانه ساختن و جامه بافتن AHC

۷ و AHC - BT

۸ که زندگی و تازگیش AHC تازگی و زندگی BT

۹ زراندود AHCT زراند و بود B

۱۰ افزوده‌است در H جمله «و سلم».

O adem, o yokluk ki lütfundan varlık bahşeder,
Bedenlere ruhları ihsan eder.

Âlemin varlığı onun güneşinden bir zerredir;
Her iki dünya onun denizinden bir damladır.

Âlemin sureti o denizin bir köpüğü gibi;
O denize talip ol ki olası daha şerefli.

O adem ki ondadır ey yolu gören kişi,
Nebilerin ve peygamberlerin ruhları.

Tüm peygamberler, İsa ve Musa da,
Hepsi sana yönelirler; gel oraya.

Ta ki göresin yüz binlerce çeşit acayip şeyler;
Hepsi de Hakk'ın lütuflarından, nurlarından şeyler.

Dünyasız yeni yeni dünyalar göresin onda,
Öyle ki bu dünya bir testi o denizin yanında.

Eğer bu testi o denizden ıslanmamış olsaydı,
İnsanoğlu ona nasıl bakardı!

Bu testi o denizden bir çiğ tanesi bulunca,
Denizin yolunu tutar her zaman, daima.

O, halkı aldatır işveleriyle,
Her an çeker [onları] öbür âlemden bu âleme.

Ruhların eleste Hakk'ın denizinden
Acayip azıkları vardı önceden.

Her ruhun o hayat denizinde vardı,
Ölümden uzak sonsuz bir hayatı.

“İhbitû”¹ *inin* emriyle geldiklerinde bu tarafa,
Hepsi de susadılar burada o ırmağın suyuna.

Sonra da ruhları aldattı nemiyle [bir] testi;
Bir susuz gördün mü nemle [susuzluğunu] dindirdi?

Hepsi de öyle saf bir denizin aşkı ve özlemiyle
Kendilerinden geçip boş yere düştüler bir neme.

Susuzluktan dolayı o nemli toprağı
Yiyorlar o gafil ruhlar şeker gibi [tatlı tatlı].

Bu toprak dünya, tehlikeli bir tuzak gibidir,
Ruh kuşunu kendine boyun eğdirir.

1 İhbitû: *inin*. Bkz. s. 120, 3. dipnot.

می‌کند اشباح را ارواح جود
هر دو کون از بحرِ او یک قطره‌ایست
جوی آن یم را که گردی اشرفی
روحهای انبیا و مرسلین
رُو نمایندت همه آنجا بیا
جمله از الطاف و از انوارِ رب
کاین جهان باشد بر آن یم سبو
آدمی را کی نظر بودی درو
راه یم را می‌زند در هر دمی
هر دم از بی سو کشاند^۱ سوی سو
بود قوتی بوالعجب اندر سَبَق
یک حیاتِ باقیی دور از ممات
جمله اینجا تشنهٔ آن جو بُدند
تشنه‌ای دیدی که از تری شکیف
در نم افتادند بی خود از گراف
می‌خورند آن جانهای بی‌خبر
مرغِ جان را می‌کند او رامِ خود

آن عدم کز لطف می‌بخشد وجود
هستی عالم ز مهرش ذره‌ایست
صورتِ عالم از آن یم چون کفی
آن عدم کاند و یست ای راه‌بین
عیسی و موسی و باقی انبیا
تا بینی صد هزاران گون عجب
بی جهان نونو جهان بینی درو
ز آن یم ار نمگین نبودی ای سبو
این سبو چون یافت ز آن یم شبمی
می‌فریید خلق را با عشوه او
جانها را در الست از بحرِ حق
داشت هر جانی^۲ در آن بحرِ حیات
چون به امرِ اِهْبَطُوا این سو شدند
پس سبو ارواح را با نم فریفت
جمله از عشقِ چنان دریای صاف
خاکِ تر را از عَطَش همچون شکر
این جهانِ خاک همچون دامِ بد

۱ کشاند AHBC گشاید T

۲ جانی AHBT جامی C

Nem danedir, torak dünya ise tuzaktır;
Ruh kuşu dane aşkıyla buyun eğmiştir.

Yahut dünya bakırdır; ondaki bu güzellikler ise,
Altın yıldızlar gibidir, sürersin ya onu bakır üzerine!

Bakırın güzelliği altındandır kendinden değil;
Altını kalmadı mı o bakır reddedilir [bil].

Dünya halkı altının güzelliğine taliptir,
O inci için bakırı sevmektedir.

Bil ki, bu güzellik Allah'ın lütfu oldu,
O'nun nuru toprak dünyaya doğdu.

Bu güzellikten dolayı dünya halkı [da],
Sarılmışlar dünyaya canla başla.

Hepsi de Hakk'ı arıyor, istiyorlar gerçekte,
Gerçi görünürde bağlanmışlardır boş şeylere.

Altın yıldızlı bakırı zannetmişler hepsi de
Bu [gerçek] altındır, zararsız bir kârdır diye.

Şeyh sarraftır; o kesinlikle bilir ki,
Bu bakırdır, değerli değildir altın gibi.

O yüce insan, acıdığından dolayı der ki halka:
Bu sahte paradır, değmez bir pula.

Ey insanlar! Buradaki altın eğretidir,
Bu altın, onun üzerinden mutlaka gidecektir.

Gerçek altını ibadetlerden kazanın da
O altından faydalanın, kâr edin sonunda.

O mutluluk, o zevk ki heva ve hevesten gelir,
Ey efendi! Altın yıldızlı sahte [para] gibidir.

O mutluluk ki uyumaktan, yiyip içmekten gelir sana
Hayvanîdir; o hallerden sıyrıl, çık dışarıya.

O mutluluğu iste ki namazdan gelir
Yahut dua ve niyazla yüz gösterir.

Böyle bir zevk ve mutluluk bakîdir:
Yanıp yakılmayla, arzu ve istekle gerçekleşir.

Böyle bir zevkle ve mutlulukla övünebilirsin,
Kol ve kanat lazımsa sana uçmak için.

نم چو دانه‌ست و جهانِ خاک دام
 یا جهانِ مسّ است و در وی این خوشی
 مرغِ جان از ذوقِ دانه گشته رام
 چون زراندودی که آن بر مس کشی
 خوبیِ مس باشد از زر نی ز خود
 خلقِ عالم طالبِ لطفِ زرند
 در هوای مس پی آن گوهرند
 این خوشی لطفِ خدا آمد بدان
 تافت نورش بر جهانِ خاکدان
 از برای این خوشی^۱ خلقِ جهان
 بر جهان چفسیده‌اند از عینِ جان^۲
 در حقیقت جمله جوایِ حقد
 ظاهرًا گرچه به باطل مُلحقند
 مسّ زراندود را برده گمان
 شیخ صرّاف است و^۳ می‌داند یقین
 خلق را گوید ز رحمت آن عزیز
 زر بر اینجا عاریه‌ست ای مردمان
 زرِ اصلی را ز طاعتها بُرید
 آن خوشی و ذوق کآید از هوا
 هر خوشی کز خواب و خور آید ترا
 آن خوشی را جوی کآید از نماز
 آنچنان ذوق و خوشی باقی بود
 از چنان ذوق و خوشی می‌بال اگر
 کاین مس است و نیست همچون زرثمین
 هست این قلب و نیرزد یک پیشیز^۴
 رفت خواهد از وی این زر بی‌گمان
 تا از آن زر اندر آخر برخوردار
 قلبِ زراندود باشد ای کیا
 هست حیوانی از آن حالت برآ
 یا نماید روی از سوز و نیاز
 کز گداز و سوز و^۵ مشتاقی بود
 بایدت بهر پریدن بال و پر

۱ خوشی AHBT جهان C

۲ عین جان AHBT عشق آن C

۳ و B - AHCT

۴ یک پیشیز AHC هیچ چیز BT

۵ و C - AHBT

Gerçi ibadet ve itaatler de aracıdır; ama
Onun bağı vardır beka ile sonsuzlukla.

Sonunda bu araçtan da vazgeçer, kurtulursun,
Namaz ve zikir olmadan onunla mest olursun.

Sana bazı haller gelir önce,
Namazla, Allah'ı zikretmekle, tespih etmekle.

Sonunda aynıısı olursun o hâlin,
O halleri aletsiz vücuda getirirsin.

Dünyada şeyh ve önder olursun,
Âşıklara, taliplere kılavuz olursun.

[39. Otuz Dokuzuncu Makale]

[Hâl, üç çeşittir]

Hâl, üç çeşittir. Birincisi, kişiye isteği olmadan gelir ve yine isteği olmadan yok olur, gider. İkincisi, hâlin kişiye itaatli olması, yani çağırdığı zaman gelen ve kovduğu zaman giden doğan kuşu gibi; bu makam öncekinden daha üstündür. Üçüncüsü ise, kişinin o hâlin aynı olmasıdır, kimya ile altın olan bakır gibi. Böyle kimse kâmilidir ve onun için hiçbir korku ve tehlike kalmaz; nitekim [Allah Teâlâ] “Elâ inne evliyâe’llâhi lâ havfun ‘aleyhim ve-lâ-hum yahzenûn.”¹ *Bilesiniz ki, Allah'ın dostlarına korku yoktur; onlar üzülmeyecekler de* [buyurmuştur].

Hâller üç çeşittir tarikatte,
Ey arkadaş, bunun şerhini [bir de] benden dinle.

Birinci hâl, bazen gelir bazen gider;
O, sana sen istemeden gelir [gider].

Senin bir hükmün olmaz onda,
Ey ahmak adam, o hâkim olur sana.

İkinci hâl, bunun ortasıdır,
O, senin hükmüne boyun eğer, sana râmdır.

Altın ve gümüş gibidir senin elinde,
Bazen sayarsın bazen koyarsın keseye.

Sonuncusu odur ki, sen o hâl[in aynı] olursun,
Sebeplerden ve aletten kurtulursun.

1 *Bilesiniz ki, Allah'ın dostlarına korku yoktur; onlar üzülmeyecekler de* (Yunus 10/622).

لیک دارد با بقا آن رابطه	گرچه طاعتها بود هم واسطه
بی نماز و ذکر ازو مستی ^۱ بری	عاقبت زین واسطه هم بگذری
از نماز و ذکر و تسبیح خدا	بر تو وارد گردد اوّل حالها
مُبدع حالات بی آلت شوی	اندر آخر عین آن حالت شوی
عاشقان و طالبان را رهنما	شیخ گردی در جهان و پیشوا

در بیان آنکه حالت سه نوع است؛ یکی آنست که بر شخص بی خواست او وارد شود و باز بی خواست او زایل گردد. دوّم آنکه حالت مُطیع شخص شود مثل باز آموخته، چون بخواند بیاید و چون براند برود. این مقام بالاتر از آنست. سوّم آنست که شخص عین آن حالت شود همچون مسّی که از کیمیا زر گردد. اینچنین کس کامل باشد^۲ و او را هیچ خوفی و خطری نماند که **أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ**.

بشنو از من شرح این را ای رفیق ^۳	هست حالتها سه نوع اندر طریق
بر تو آن بی خواستت وارد شود	حالت اوّل گه آید گه رود
بر تو حاکم باشد آن ای بوالعلا	هیچ گون نبود بر آن حکمی ترا
کآن مطیع و رام حکم تو شود	حالت دیگر میانین این بود
گه شماری گه کنی در کیسه در	باشد اندر دست تو چون سیم و زر
فارغ از اسباب و از آلت شوی	آخرین آنست کآن حالت شوی

۱ مستی AHBC هستی T

۲ باشد AHBT گردد C

۳ این بیت، در A قبل از نثر آمده است؛ از من شرح این را ای رفیق AHBT این را از من ای نیکو رفیق C

Bu hâl, kemâl içinde kemâldir,
Noksandan uzak, yokluktan emindir.

O kimse ki böyle bir hâli olur,
Yerin ve göğün kutbudur.

Tarikatta bundan yüce bir makam yoktur;
Onun yanında her tam olan noksan görünür.

Çünkü fakrın kemâli “fe-hüve’llâh” ve o Allah’tır olur,
Ne mutlu o cana ki bundan haberdar olur.

En bayağı hâl olan ilkinde helâk olurlar çoğunlukla,
Her ne kadar fakr ve tarikatta salık olsalar da.

Ortada olan ikincisi daha üstündür;
Önceki onun yanında daha düşüktür.

Fakat bunun da tehlikesi olabilir;
Çünkü yoldadır, mala ve altına sahiptir.

Yol kesenler onun malı için pusuya yatmışlar;
Ta ki onun malını ve hâlini çalsınlar.

Yolculukta çoğunlukla zenginleredir tehlike;
Yol kesenden niçin korksun fakir olan kimse?

Nitekim peygamber, “İhlaslı olanın tehlikesi” demiştir,
“Daha çoktur; bu yüzden daha fazla tedbirli olması gerekir.”¹

Hâlle aynı olan üçüncü merteye ise,
Her ikisinden daha yüksektir kemâlde.

Onun için ne yokluk olur ne tehlike,
İster yolculukta olsun isterse şehirde.

Çünkü o, iksirle altına dönüşmüş bakır gibidir;
Bundan sonra tekrar bakır olması mümkün değildir.

Çünkü ikilik kalmamıştır, nasıl olur ayrı
Bir şeyin zatı kendi aslından, ey köy ağası?

Altın, hangi tarafta olursa olsun altındır;
Tekrar bakır olması imkânsızdır.

Hâli kendisiyle ayrı değildir ki, ona
Bir hâl gelsin Allah’ın lütuflarından başka.

Bilakis hâlin aynı olmuştur; üstelik ondan gider,
Her cana bir hâl; çünkü o lâyıktır, buna değer.

¹ *İhlaslı olanlar büyük tehlike içindedirler.* (Şerh-i Hâce Eyyüb’da hadis-i nebevidir; *İthâfu’s-sâdeti’l-müt-takîn*’de (IX, 243) ise Sehl b. Tusterî’nin sözü olarak zikredilmiştir. Furûzanfer, a.g.e., 53’den nakil).

هست این حالت کمال اندر کمال
 آنکه او را گشت حالت اینچنین^۱
 نیست عالی تر ازین در ره مقام
 چون کمال فقر فهو الله^۲ بود
 اولین کادناست اغلب هالکند
 و آن دوم کآن اوسط است اعلا بود
 لیک این را هم بود ممکن خطر
 رهنان اندر کمین مال او
 در سفر اغلب خطر بر اغنیاست
 چون نبی فرمود مُخلص را خطر
 این سوم رتبت که گردد عین حال
 بی زوال است و ندارد او خطر
 ز آنکه چون مس گشت از اکسیر زر
 چون دویی نبود کجا گردد جدا
 زر به هر پهلو که گردد زر بود
 نیست ذاتش غیرِ حالش تا برو
 بلکه عین حال گشت و زو رود

دور از نقصان و ایمن از زوال
 هست قطب آسمان و زمین
 پیش او ناقص نماید هر تمام
 ای خنک جانی کزین^۳ آگه شود
 گرچه در فقر و طریقت سالکند
 اولین پیش آن ادنا بود^۴
 چونکه در راه است و دارد رخت و زر
 تا که برابند مال و حال او
 کی ز رهن ترسد آنکو بی نواست
 هست افزون پس فزون باید^۵ حذر
 هست بالاتر ز هر دو در کمال
 گرچه باشد در سفر یا در حضر
 مس نگرده بعد از آن بار دگر
 ذات چیز از اصل خود ای کدخدا
 نیست این ممکن^۶ که باز آن مس شود
 حال دیگر آید از الطافِ هو
 حال در هر جان که آن قابل بود

۱ اینچنین AHCT همچنین B

۲ کزین AHBT ازین C

۳ این مصراع، در H: پیش این آن اولین ادنا بود؛ ولی بعد روی آن را خط کشیده و مطابق متن اساس اصلاح کرده‌اند.

۴ و BC - AHT

۵ باید AHBT آید C

۶ این ممکن AHBT ممکن این C

O, vaktin kutbudur; onun bağışlarından veliler,
Yüzlerce çeşit hâl ve padişahlık elde etmişler.

Yoktur bundan daha yüksek bir makam;
Velilerin işi onunla olur tamam.

Daha fazla götürür daha lâyıık, daha alıcı olan;
Herkes Mecnun gibi götüremez Leyla'dan.

Gerçi Leyla'nın birçok talibi vardı;
Ama kimse Mecnun kadar meşhur olmadı.

Çünkü Mecnun'un ondan aldığı haz fazla idi;
Kuşkusuz aşkta da daha üstündü, daha öndeydi.

Kimdir o iyiliğe, o ihsana istekli olmayan,
Yahut o görkeme, o saygıya meyli olmayan!

Fakat herkes meylinin değerine göre alır;
Ondan biri ilim, biri ebce [dersi] alır.

Elifbadan tut, ta ilimlerin sonuna,
Biri gök biliminde, biri mantıkta,

Merdivenin basamakları gibi aşağıda ve yukarıda
Herkes istekli olur kavuşmaya.

Aşağıdan yukarıya kadar saf saf sıralanmıştır böyle;
Ey oğul, varıncaya kadar dinin aslına, özüne.

Bil ki aşağıdaki saf, kabuk gibidir;
Yukarıdaki saf ise, onun özü gibidir.

Süleyman'dan karıncaya kadar böyle,
Herkesin dini vardır kendi değerince.

İçindekiyle belli olur her zarfın değeri;
Bunu kesin bil, bırak şüphe etmeyi.

Tanrı ilmi hakkında bir konu olmamıştır asla;
Kendinden geçince, diriliş olmaz ondan sonra.

Haşir ve neşir¹ vaadi yaratıklar içindir;
Yoksa kendinden geçtin mi peşin olur haşir.

Benden bir söz dinle sual cevap olmadan
Ey arkadaş, ledün sırlarından.

O tarafta müşahede olur söz değil;
Vahdet denizi tektir, çift değil.

1 Haşir: Toplanma, bir araya gelme; kıyamet gününde ölülerin diriltilip mahşere çıkarılması. Neşir: Kıyamet gününde ölüleri diriltmek.

برده صد گون حالت و کاروکیا	قطبِ وقت است و ز دادش اولیا
اولیا را کار ازو گردد تمام	نیست بالاتر ازین منزل مقام
هرکس از لیلی نه چون مجنون برد	هر که قابل تر بود افزون برد
لیک کی مشهور چون مجنون شدند	گرچه لیلی را بسی خواهان بدند
لاجرم در عشق بیش و پیش بود	چونکه مجنون را ازو حظ بیش بود
یا مر او را میل آن اجلال نیست	کیست کو جویای ^۱ آن افضال نیست
زو یکی علم و یکی ابجد برد	لیک هرکس قدر میل خود برد
یک بود در منطق و یک در نجوم	از الف با ^۲ گیر تا حد علوم
هر کسی دارد به سوی وصل، شوق	همچو پایه نردبان در تحت و فوق
تا رسیدن ای پسر در کُنه دین	صف صف است از زیر تا بالا چنین
صف بالاین بود چون مغز آن	صف زیرین را مثال پوست دان
هر کسی دارد به قدر خویش دین	از سلیمان گیر تا مور اینچنین
این یقین دان و گذر کن از گمان	قدر هر ظرف است مظروفش عیان
چون ز خود مُردی از آن پس بعث نیست	هیچ اندر علم یزدان بحث نیست
ورنه چون مُردی از خود شد نقد حشر	بهر مخلوق است وعده حشر و نشر
بشنو ای همدم ز اسرار لُدن	بی سؤال و بی جواب از من سخن
بحر وحدت طاق آمد جفت نی	کآن طرف دیدار باشد گفت نی

۱ جویای AHCT جویان B

۲ الف با HBCT الف یا A

۳ مُردی BCT رستی AH، ولی در A بر بالای سطر «مردی» هم نوشته‌اند.

۴ بعد از این بیت، در H یک بخش دیگر وجود دارد که بعد روی آن را خط کشیده‌اند؛ در اصل، بخش آینده است که در حاشیه نوشته شده‌است: در بیان آنکه مرد حق را گفت و گو حجابست و بار، در خموشی صد هزاران شعار و دثار و جهانهای بی‌پایان و بی‌کران دارد، از این رو به پیغامبر علیه السلام خطاب آمد که بلغ که ذوق و خوشی و راحت او در خموشی بود، گفت و گو را نمی‌خواست، امر آمد که بگو تا خلقی از گفت تو زنده شوند. پس هر کرا در خموشی ذوقش افزون‌تر از گفتن باشد یقین گردد که از آن مردان بویی یافته است چنانکه مولانا قدسنا الله بسره العزیز می‌فرماید:

هرکس هوس سخن فروشی داند   من بنده آم که خموشی داند

Bundan sonra o sözü açıklamaya geçelim;
Kalbin zikrine, altının nakdine geçelim.

Bu dünyanın güzelliği geçici güzelliktendir;
Bu güzellik, onun yanında akan su gibidir.

Bu güzelliğiyle birlikte gönül çelicidir de,
Ondan güzellik gidince, döner bir çirkine.

Nitekim ceninin ana karnındaki azığı kandır;
Kandan, zararsız yüzlerce çeşit kazancı vardır.

Kandan sonra süt olunca onun yiyeceği,
Kanın sevgisi gider, kalmaz o isteği, sevgisi.

Tiksindir, nefret eder kan içmekten öyle
Sanki gıdası o değildi kesinlikle.

Sütten geçip yemek yemeye başlayınca,
Sütten de tiksindir, nefret eder daima.

[Annenin] memesi, hades¹ gibi kötü kokar ona,
O, artık anne sütünü istemez bundan sonra.

Hoş olduklarından hoş görünüyordu bazı şeyler ona,
Kan gibi, süt gibi, zahmetli oyunlar ona.

Bu dünya sevimsizdir, tatsızdır, zevksizdir,
Sıkıntı ve kederler gibi nahoştur, çirkindir.

Eğer senin aklın varsa, kesin bilir, anlarsın,
Sevimsiz, adı ve değersiz olduğunu bu dünyanın.

Ondaki bu güzellikler eğretidir;
Sana övünç görünse de ardır, utançtır.

Bu güzellik, o güneşin nurunun pırlıtsıdır;
Eğretidir burada; sana nasıl layık olur, nasıl yaraşır?

Haydi, günün ışığını güneşten al da,
O güzellik, o ışık görünsün sana da.

Kudret nurunu o kâdir [Tanrı]dan al da;
Nadir bulunur lâl olsun senin taşın da.

Kudreti kâdir olan [Tanrı]dan iste,
İyi ve kötü ondan ortaya çıkar iki âlemde de.

Zevk ve lezzet O'ndandır, toprak [dünya]dan değil;
Zevki buradan bilme, oradan bil.

1 Hades: Cünüplük, hayız ve nifas gibi gusülle veya abdestle giderilen kirliliktir; pislik; idrar, dışkı, kaka, bok.

بعد ازین در شرح آن گفتن رویم
 این جهان خوش از خوشی عاریه‌ست
 با وجود این خوشی دلکش بود
 نی جنین را در شکم خون قوت بود
 بعد خون او را غذا چون شیر شد
 نفرتش آید ز خون خوردن چنان
 چون گذشت از شیر و شد اهل^۲ طعام
 چون حدث گنده شود پستان برو
 از خوشی خوش می نمودش چیزها
 بی خوشی و ذوق باشد این جهان
 گر ترا عقلی بود دانی یقین
 این خوشیها بر وی آمد مستعار
 این خوشی شعشاع نور آن خورست
 تاب خور را هین بگیر از آفتاب
 نور قدرت را پذیر از قادری
 جوی قدرت را از آن کاو قادر است
 ذوق و لذت زوست نی از خاکدان
 سوی ذکر قلب و نقد^۱ زر شویم
 این خوشی بر وی چو آب جاریه‌ست
 چون رود از وی خوشی ناخوش شود
 داشت از خون بی زیان صد ذوق و^۲ سود
 رفت مهر خون نماند آن میل و ود
 که بُد گویی غذایی هرگز آن
 نفرت آید باز از شیرش مدام
 شیر مادر را نخواهد دیگر او
 همچو خون و شیر و لعب^۳ پُر عَنا
 زشت و ناخوش همچو رنج و اندهان
 این جهان را بی خوشی دون و مهین
 گرچه فخرت می نماید هست عار
 عاریه‌ست اینجا ترا چون در خورست
 تا بماند بر تو آن خوبی و تاب
 تا شود سنگ تو لعل نادری
 در دو عالم نیک و بد زو صادر است
 ذوق را ز اینجا بدان

۱ قلب و نقد ABT نقد و قلب HC

۲ ذوق و AHBC نوع T

۳ اهل BCT ز اهل AH

Anlaşıldı ki, o burada yoktur;
Aklını başına al; orası sonsuzdur.

Bu köhne dünyayı bir arpa [değerinde] bile sayma da,
Göresin her an yeni bir mülk yeni bir saltanat [orada].

Orada ne ölüm ne sıkıntı ne de görevden alma vardır;
Can hırkasının ipliği nurdandır.

Bu dünyadan vazgeçen, yüzlerce dünya
Görür yok olmayan ebedî dünyada.

Nimetler yer ağızsız, damaksız;
Yüzlerce çeşit meyve devşirir bahçesiz, ağaçsız.

Aşk atında süvari olur;
Sancaksız, taçsız, tahtsız payidar olur.

Hatta hep o olur, başkası yoktur;
Yol gösteren de yol kesen de odur.

Bunu açıklayacak olsam perde olmadan, açık seçik,
Ne efendilik kalır ne kulluk ne de kölelik.

Geri döneyim üç hâli anlatmaya, [vazgeçip] bu taraftan;
Her birinin mertebesini söyleyeyim bıkmadan usanmadan.

Birinci hâl ki, o elde değildir,
Ara sıra gelir, devamlı, sürekli değildir.

Gelmezse sana, tehlikede olursun,
Göç anında üzüntüden iki büklüm olursun.

Bu dünyadan bir şey kazanmadan göçersin;
Kör, bedbaht, şaki ve gafil [olarak gidersin].

İkinci hâl ki elindedir senin;
Çağırдың mı koşarak gelir yanına senin.

Elinde terbiye ettiğin şahin gibidir;
Senin ışığını duydu mu çabucak gelir.

Senin ışıgın onun için çağrı gibidir;
Işık çalmazsan, onu kovmak demektir.

Bu yüzden her iki hâlde de sana mahkûmdur.
Çağırırken de kovarken de sana mahkûmdur.

Bu ikincisinin korkusu öncekinden daha azdır;
Çünkü bir istekle hâsıl olup ortaya çıkmaktadır.

چون معین شد کز اینجا نیست آن
 این جهان کهنه را مشمر جوی
 اندرو نی مرگ و نی رنج و نه عزل
 هر که بگذشت از جهان شد صد جهان
 بی دهان و کام نعمتها خورد
 بر سمند عشق باشد شهسوار
 بلکه گردد جمله او و غیر نی
 شرح این را گر کنم بی پرده ای
 باز گردم زین سوی شرح سه حال
 حالت اول که آن در دست نیست
 در خطر باشی اگر نآید به تو
 زین جهان رحلت کنی بی حاصلی
 و آن دوم حالت که اندر دست تست
 هست همچون باز دست آموز تو
 سوز تو از بهر او چون خواندن است
 پس بود محکوم تو در هر دو حال^۳
 این دوم را ترس از آن کمتر بود

هوش را می دار آنجا جاودان
 تا ببینی هر دمی ملکی نوی
 خلعت جان را بود از نور، عزل
 بی زوالی در جهان جاودان
 بی درخت و باغ صد گون بر برد
 بی لوا و تاج و تختی پایدار
 او بود هم رهنما هم رهنزی
 می نماند خواهجای و برده ای
 رتبت هر یک بگویم بی ملال
 گه آید دایم و پیوست نیست
 گاه رحلت ز آن شوی از غم دو تو
 کور و بدبخت و شقی و غافل
 چون بخوانی می دود پیش تو چست
 زود آید چون ببیند سوز تو
 ورنسوزی همچو حکم راندن است
 وقت خواندن وقت راندن بی محال
 زآنکه با یک خواست حاصل می شود

۱ جهان AHBT جهانی C

۲ ز آن CT آن AHB

۳ این بیت، در H چنین آمده است:

سوز تو او را بود چون خواندن ورنسوزی هست حکم راندن

اما بعد در حاشیه با نشانه صح به صورت متن اساس اصلاح شده است.

Her söz bu isteğin tercümanı olur, tercümanıdır;
Yap, yapma sözü onun emir ve yasaklarındandır.

Hülâsa, sözün özü bizzat o istektir,
Bu söz, o özün yanında çerçöp gibidir.

Bil ki kabuk, özü için uygundur;
Kabuk, tek başına eksiktir, soysuzdur.

Akıl sahibi olan âdemoğlu,
[İçindeki] özü için alır kabuğu.

Fakat hayvan kabuk arar otlakta;
Çünkü onun hayat veren özünden hoşlanmaz [asla].

Hıyarın ve karpuzun kabuklarını yer;
Ona layıktır, onları otlar, onları yer.

Eğer bir kimse saçma sapan konuşur durur da,
Faydasız söylenirse, “Bunu yap, onu yapma!”

Herkes ona der: “Sus, [hey aptal] kafa patlatma!
Bu sözün, bir faydası yok baş ağrıtmaktan başka.

Anlaşıldı ki sözün kendisi istenen, arzulanan değildir;
Herkesin kiblegâhı mabuttan başkası değildir.

Sözün faydası, ilmin malum olması, bilinmesidir;
Söz; yap, yapma [emri] için aranılmış, istenilmiştir.

Hakk’ın rızası nedir, hangi şeydir, onu yapalım,
İyi kötüyü O’nun için gönlümüzden atalım.

Baş isterse bizden, yüzlerce baş verelim;
Hatta hayır ve şer, kuru ve yaş verelim,

O rızadan başkası değildir bizim kiblemiz;
Her zaman o uğurda yol alır, gideriz.

Balıkların denizde yaşadığı gibi biz de yaşarız O’nunla,
Susuz nasıl yaşar balık dünyada?

Bunun sonu yoktur, üçüncü hâli
Anlat, aç o kapalı küpün ağzını.

Aç da bilinsin o birin hâli,
Yücelikte âlemde tek olanın hâli.

Ondaki o hâl eğreti değildir ki ondan
Uzaklaşsın veya ayrılsın, altın gibi maden ocağından.

ترجمانِ خواست آمد هر سخن	ز امر و نهیِ اوست لفظِ کن مکن
پس بود مغزِ سخن آن خواست بس	وین سخن بر مغز چون خاشاک و خس
پوست را دان بهر مغز اندر خورست	پوست تنها ناقص است و ابترست
پوست را از بهر مغزش می خرد	آدمی کاو هست از اهلِ خرد
لیک حیوان پوست جوید در چرا	چون ندارد حظ ز مغز جانفزا ^۱
از خیار و خرزبه قشرش خورد	لایقِ آنست آن را می چرد ^۲
گر کسی قلماش گوید در سخن	بی فواید گوید این کن و آن مکن
جمله گویندش خموش ای مغزیر	نیست حاصل زین سخن جز دردِ سر
پس یقین نفسِ سخن مقصود نیست	قبله گاه جمله جز معبود نیست
فایده معلوم علم است از سخن	شد سخن مطلوب بهر کن مکن
تا رضای حق چه چیزست آن کنیم	نیک و بد را بهر او از دل کنیم
گر بخواهد سر ز ما صد سر دهیم	بلکه خیر و شرّ و خشک و تر دهیم
قبله ما نیست غیر آن رضا	می سپاریم این طریقت دایماً
زنده ایم از وی چو از یم ماهیان	کی زید بی آب ماهی در جهان
نیست این را آخر از حالِ سوم	شرح کن بگشا سرِ آن بسته خُم ^۳
تا شود مشهور حالِ آن وحید	کز عزیزی هست در عالم فرید
نیست حالت عاریه بر وی کز آن	دور گردد یا جدا چون زر ز ^۴ کان

۱ کاو هست از ABT زانکه او بود H که اوست از C؛ اما در H در حاشیه با نشانهٔ صح به صورت نسخهٔ اساس هم نوشته شده است.

۲ جانفزا ABCT آن بی نُهی H؛ این بیت و بیت بعد از آن در H در حاشیه با نشانهٔ صح نوشته شده است.

۳ می چرد BCT می برد AH

۴ این مصراع، در BC چنین است: در دو عالم این یقین دان بی ریا

۵ این بیت و شش بیت بعد از آن، در H در حاشیه با نشانهٔ صح نوشته شده است.

۶ ز T - AHBC

Altın yaldızlı değildir ki, ondan o altın hâli
Yok olup gitsin, tamamen bakır kalsın hepsi.

O, o kimya ile altın olmuştur tamamen;
Altın, nasıl ayrılır kendi altın hâlinden?

Böyle bir kimse dünyada kutup olur,
İnsanların ve cinlerin hâli onunla düzen bulur.

O, maksududur maksudunu arayan herkesin;
Onun hâli şerhe sığmaz, açıklanamaz kesin.

Artık sözü bırakayım şimdi; çünkü yâr
Kendini gösteriyor apaçık, apaşikâr.

O şah, tecelli etti karşımızda bizim,
Sonunda bal oldu gelişile zehrimiz bizim.

Şuh gözleri sihr-i helâl¹ yapıyor,
Celâl [Rabb']in nuru onda görünüyor.

Bu sihirdeki hata, doğrudan daha iyidir;
Günahı da ecir ve sevaptan daha yeğdir.

Bak! Daha aşağı, daha yüceden daha iyi oldu;
Ne tuhaf, bak, bir küfür dinden daha üstün oldu.

Tanrı'nın iradesi yâr olunca sana,
Ateşin yakması nurdan daha hoş görünür sana.

O'nun elinden içersen bir kadeh [bâde],
Artar yüzlerce neşe canında ve gönlünde.

O tatlı dudaklılara verirsen bir buse,
Ağzın ve damağın tatlanır, dolar şekerle.

Özellikle onu bir an kucaklarsan eğer,
Mutlu olur, oturursun, ne gam var, ne keder.

Yâri, bir yâr kucakladığında,
O tadın sonu, sınırı olmaz asla.

1 Sihr-i helâl: Bir beyitte hem önceki hem sonraki kelimelerle anlamı bütünleme sanatı; insanı büyüleyici, olağan üstü güzel söz, veciz söz. Sihr-i helâlin kaynağı, "İnne mine'l-beyâni sihren" hadisidir. Bu hadise göre, güzel söz, insanı büyüleyici gücü yönünden helâl sihir olarak anlaşılmıştır. Bir yoruma göre Bakara suresinin 102. ayetinde, "Lâkin o şeytanlar küfrettiler, insanlara sihri ve Bâbil'de Hârût ile Mârût adlı iki meleğe indirilene öğretiyorlardı" sihr-i helâl denilen edebî sanatın bulunduğu görülmektedir. Bu ayete göre sihri her zaman haram olmadığı, bir gerçeği de ifade edebileceği ve kötüye kullanılmadığı takdirde helâl sayılabileceği manası da çıkarılabilmektedir (M. Orhan Okay, "Sihr-i Helâl", *DİA*, İstanbul 2009, XXXVII, 172-173).

نی زراندودست کز وی آن زری
 چون سراسر زر شد او ز آن کیمیا
 قطب باشد اینچنین کس در جهان
 او بود مقصود هر مقصود جو
 ترک گفت و گو کنم این دم چو یار
 آمد اندر جلوه آن شه پیش ما
 چشم شوخش می کند سحر حلال
 شد خطا زین سحر بهتر از صواب
 گشت آسفل بهتر از اعلی بین
 خواهش یزدان چو باشد با تو یار
 گر کنی نوش از کف او یک قدح
 ور دهی بوسی بر آن شیرین لبان
 خاصه او را گر^۲ به بر گیری دمی
 یار را چون یار آید در کنار
 محو گردد مس بماند یکسری
 کی شود زر از زری خود جدا
 زو شود منظوم حال انس و جان
 هیچ اندر شرح نآید حال او
 می نماید خویشتن را آشکار
 تا که شد نوش از ورودش نیش ما
 می نماید اندر آن نور جلال
 هم گناه افزود بر اجر و ثواب
 بوالعجب کفری نگر افزون ز دین
 خوشتر از نورت نماید سوز نار
 در دل و جانت فزاید صد فرح
 پُر شکر گردد ترا کام و دهان
 شاد گردی و نشینی بی غمی
 هیچ نبود لذت آن را کنار

---

 ۱ حال AH کار BCT

۲ او را گر ABCT گر او را H

Arada meydana gelirse başka bir hâl de,
O, daha üstün olur hayırdan da şerden de.

O nedir, bu beden olmadan bir olmak,
İkilikten geçip bir can olmak?

Nitekim güneşin ışığı sarayda,
Güneşten ayrı görünür sarayda,

Saray ortadan kalktığı zaman, onun o ışığı,
Güneşin ışığıyla bir olur, olmadan önu arkası.

Aynı olur, başlangıçta nasılsa,
Evlerin perdesi olmadan yârin nuruyla.

Öyle bir hâl ne dile ne de söze gelir,
O hâl, yüzlerce beyanın ötesindedir.

Yokluk âlemidir; nerede yok olan ki, ben
Anlatayım onu, olmadan can ve beden.

Ey oğul! Madem yoktur bunun sonu, nihyeti,
Bu sözden vazgeç, kapat ağzını, kes dilini.

Onun yüzüne bak, az veya çok, konuşma;
Üfleme o aynanın yüzüne; sus, konuşma.

Çünkü nefes [vermek, konuşmak] puslandırır aynanın yüzünü,
Nefesten ve soluktan yok olur gider parlaklığı, görünümü.

Öyleyse ayna geldiği zaman sus, konuşma;
Dilsiz ve sözsüz, coş ve kayna.

Ta ki ayna senin nefesinden incinmesin,
Sonunda olmaya ki o da seni yok etmesin.

Aynada yüz görünmeyince tastamam,
Dediğim yok etmek budur ey büyük adam.

Ayna berrak olursa görürsün kendini,
Onunla bilirsin hem fazlanı hem eksliğini.

Yâr, aynadır; onun yanında konuşma;
Ondan can iste, boş yere can sıkma.

Götürecekse ondan götür; çünkü asıl olan, o meyvedir;
Gönül bahçelerinde can gibi layıktır, değerlidir.

Odur ruhun tüm maksudu, isteği,
Derin sulara Nuh'un gemisi gibi.

Ey oğul! Nur gizlidir ateşin içinde,
Nuru al, ateşten vazgeç [sen de].

و ر رود اندر میان حالی دگر
 آن چه باشد یک شدن بی این بُدن
 همچنانکه تابِ خور اندر سرا
 چون سرا گردد خراب آن نورِ او
 همچنان گردد که بُد ز آغازِ کار
 آنچنان حالت نیاید در زبان
 عالم محوست کوّ محوی که من
 چون نهایت نیست این را ای پسر
 روی او را بین مگو از بیش و کم
 زآنکه دم بر آینه غش می شود
 پس چو آمد آینه خاموش باش
 تا که آینه نرنجد از دمت
 رُو چو در آینه ننماید تمام
 چون بود صافی بینی خویش را
 یار آینه‌ست پیشش دم مزن
 تا بری از وی بری کاصل آن برست
 آن بود مقصودِ کلی روح را
 نور در نارست پنهان ای پسر
 آن بود برتر ز خیر و هم ز شر
 از دویی بگذشتن و یک جان شدن
 می نماید در سرا از خور جدا
 یک شود با نورِ خور بی پشت و رو
 بی حجابِ خانه‌ها با نورِ یار
 هست آن حالت و رای صد بیان
 شرح آن را گویمش بی جان و تن
 زین سخن لب را ببند و درگذر
 هم مزن بر روی آن آینه دم
 از نفس وز دم صفایش می رود
 بی زبان و بی سخن در جوش باش
 تا مبادا که زند او بر همت
 برهم این باشد که گفتیم ای همام
 زو بدانی هم کم و هم بیش را
 جان ازو می خواه و هرزه جان مکن
 در جنانِ دل چو جان اندر خورست
 همچو در غرقاب کشتی نوح را
 نور را گیر و ز نار اندر گذر

Tortuyu bırak, bak saf olana, [al saf olanı];
Anka isen eğer, tercih et Kaf[dağı]'nı.

Çünkü viranede gömülüdür o hazine;
Vazgeç viraneden, bak gönül hazinesine.

Aslında görüş ehli olaydın sen,
Susmak gül gibi görünürdü, konuşmaksa diken.

[40. Kırkıncı Makale]

[Rahatlık susmaktadır]

Hak eri için konuşmak, söz söylemek perde ve sıkıntıdır; susmakta yüz binlerce iç ve dış giysisi [zahir ve batın], sonsuz, uçsuz bucaksız âlemler vardır. Bu yüzden Peygamber'e -selam üzerine olsun- “belliğ”¹ *tebliğ et, bildir* diye hitap geldi; zira onun zevki ve rahatı susmakta idi, konuşmayı sevmezdi. Her ne kadar sana sıkıntı verse de söyle, konuş diye emir geldi; konuş da halk senin sözlerinle hayat bulsun ve bilgi hazinesine kavuşsun. Şu halde kim susmakta konuşmaktan daha fazla zevk alıyorsa, anlaşmıştır ki o erlerden bağış ve ihsan almıştır. Nitekim Mevlânâ -Allah aziz ruhuyla bizi takdis etsin- şöyle buyurmuştur:

*Herkes konuşmayı, söz satmayı arzular;
Ben onun kulu kölesiyim ki, konuşmaz, susar.*²

Hakk'ın yüzüne mahrem olan kimse,
Nasıl talip olur ilme, derse?

Konuşmak yolun körleri içindir;
Belki aptal olan akıllanır, [bilir].

Basiretli adam, terk eder konuşmayı;
Basiretiyle gönlünden çıkarır atar başkasını.

Kendisini görmediğin evin, ey falan,
Niteliğini sorarsın değil mi insanlardan?

- 1 Belliğ: *Bildir, tebliğ et*. “Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan, O'nun verdiği peygamberlik görevini yerine getirmemiş olursun. Allah, seni insanlardan korur. Şüphesiz Allah, kâfirler topluluğunu hidayete erdirmeyecektir.” (Mâide 5/67) ayetinden iktibasur.
- 2 Bu beyit, Mevlânâ'nın rubaisinin 2. beytidir. Bu beyitle *Divan-ı Kebir*'deki beytin fiilleri farklıdır. دارد fiilleri yerinde داند fiilleri vardır [Mevlânâ, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, II, 1332 (Rubai 742)]:

*Öyle bir şah vardır ki sen ne gizlersen bilir;
Damaksız ve dilsiz kükresen bile bilir.*

*Herkes konuşmayı, söz etmeyi sever;
Ben, onun kulu, kölesiyim ki susmayı bilir.*

دُرد را بگذار و بنگر صاف را   گر تو عنقایی گزین کن قاف را
 زآنکه هست آن گنج در ویران دَفین   بگذر از ویران و گنجِ دلِ بین
 گر نظر بودی ترا در اصلِ کار   خامشی چون گل نمودی گفت خار

در بیان آنکه گفت و گو مردِ حق را^۱ حجاب است رنج؛ در خموشی صد هزاران شعار و دِثار و جهانهای بی پایان و بی کران دارد. از این رو به پیغامبر علیه السّلام^۲ خطاب آمد که بَلِّغْ، زیرا ذوق و راحتِ او در خموشی بود، گفت و گو را نمی خواست. امر آمد که بگو، اگرچه ترا رنج است تا خلق از گفّت تو زنده شوند و به گنجِ دانش رسند. پس هر کرا در خموشی ذوق افزون تر از گفتن^۳ باشد، یقین گردد که از آن مردان عطایی و بخششی یافته است، چنانکه مولانا^۴ قدسناالله بَسْرَه العزیز^۵ می فرماید^۶:

هر کس هوسِ سخنِ فروشی دارد   من بندهٔ آنم که خموشی دارد
 هر که^۷ گردد محرمِ دیدارِ حق   کی شود او طالبِ علم و سبق
 گفت و گو از بهرِ کورانِ ره است   تا شود عاقل هر آنکو ابله است
 مردِ بینا گفت و گو را پی^۸ کند   غیرِ بینش را ز خاطر طی کند
 خانه‌ای کآن را ندیدی ای فلان   نی که وصفش را بپرسی از کسان

۱ گفت و گو مردِ حق را ABCT مردِ حق را گفت و گو H
 ۲ علیه السّلام AHB صلی الله علیه و سلم T - C
 ۳ گفتن AHCT گفت B
 ۴ چنانکه مولانا HC - ABT
 ۵ قدسناالله بَسْرَه العزیز T قدسناالله بَسْرَه HBC - A
 ۶ می فرماید HC - ABT؛ تمام این مطلب در H در حاشیه با نشانهٔ صح نوشته شده است و بعلاوه از عبارت «بخششی یافته است... من...» تا مصراع دوم بیت مولانا جلال‌الدین رومی بریده شده است.
 ۷ هر که BCT آنکه AH
 ۸ پی AHT کی BC

Ne türdür, ne çeşittir, nasıl yapmışlardır?
Onun tavanını ne kadar yukarı kaldırmışlardır?

Daima onun niteliğinden bir iz arar, sorarsın,
Onun hakkında konuşmaktan hiç usanmazsın.

O eve girince, ondan sonra,
Onun nitelikleri belli olur sana.

Kesilir söz, konuşma gördükten sonra,
Görülmeyen şekli görünür zira.

Ondan sonra geçmiştir göz, söz yerine,
Bunu iyi anla, canı gönülden iyice.

Onu görünce, konuşmazsın [bundan sonra],
Nasıl arar, sorarsın Hak Teâlâ yârin olunca!

Musa'nın sayfaları çoktu bundan dolayı;
Çünkü o, Ahmed gibi o yüze nail olmamıştı.

Sayfalarını altmış deve taşıyordu;
Çünkü o, müşahede nurundan mahrumdu.

Ahmed'in Mushaf'ı bundan dolayı az geldi;
Çünkü o Celîl [Rabb]'in yüzünü görmekteydi.

Onu hamaylı yapıyorlar insanlar,
Ta ki onunla korkmadan emniyette olsunlar.

Asıl olan görmektir; konuşmak onun ayrıntısıdır;
Görmek, özdür, içtir; konuşmaksa kabuk gibidir.

Çünkü cevizin içi çıkınca kabuğundan
Kabuğunu atarlar ey kabuk seven [insan].

Kabuk, içi için değerlidir içi için;
Yoksa içsiz beş para etmez [bilesin].

Kabuk, o içi korurdu önce;
İç, iyice olgunlaşıp büyüyünce,

Kabuk, ondan sonra içe perde olur sadece;
Artık hoş görülmez birlikte olması içle.

Cevizin içi olgunlaştı mı tastamam,
Ona o kabuk uygun olmaz, ey büyük adam.

Kabuğu içten ayırmak gerek
Gitsin diye balın içine o güzel iç, o güzel çekirdek.

سقفِ آن را تا چه حد افراختند	تا چه نوع است و چگونه‌ش ساختند
هیچ سیری نبودت از گفتِ آن	دایما از چونیش جویی نشان
وصفهای آن شود پیشت عیان	چون در آن خانه درآیی بعد از آن
چون نماید روی نقشِ ناپدید	منقطع گردد سخن در وقتِ دید
از دل و جان نیک این را فهم کن	بعد از آن دیدست بر جای سخن
کی بود جستنِ چو حق یارت شود	کم سخن‌گردی چو دیدارت شود
کاو چو احمد نی در آن دیدار بود	صحفِ موسی ز آن سبب بسیار بود
ز آنکه بود اندر حجاب از نورِ دید	مصحفش را شصت اشتر ^۱ می کشید
کش میسر بود دیدارِ جلیل	مصحفِ احمد از آن آمد قلیل
تا از آن یابند بی خوفی امان	می‌کنند آن را حمایل مردمان
دید چون مغزست و گفتن همچو پوست	اصل دیدارست و گفتن فرعِ اوست
پوستش را افکنند ای مغز دوست ^۲	چونکه مغزِ جوز بیرون شد ز پوست
ورنه بی مغزی نیززد یک پشیز ^۳	پوست بهر مغز می‌باشد ^۴ عزیز
مغز چون نیکو رسید و در فزود	پوست اول حافظِ آن مغز بود
بودنش با مغز دیگر نغز نیست	پوست از آن ^۵ پس جز حجابِ مغز نیست
نیست بر وی لایق آن قشر ای همام	چونکه مغزِ جوز پخته شد تمام
تا رود اندر عسل آن مغزِ نغز	قشر را باید جدا کردن ز مغز

۱ اشتر AHC استر BT

۲ این مصراع، در H در حاشیه با نشانهٔ صح نوشته شده‌است؛ این بیت در C نیست.

۳ می‌باشد AHBT باشد ای C

۴ یک پشیز AHBC هیچ چیز T

۵ از آن BCT ز آن AH

Helvaya eş olsun diye daima;
Artık kabuğun yeri kalmaz bundan sonra.

Kabuğun yeri kapının dışındadır,
Güzel için yeri ise şekerin içindedir.

Sözü kabuk bil, suret gör bundan böyle;
Mana açık olunca, ne gerek var söze.

Ey iyi huylu, ruhun yanında beden nedir ki!
Ruh su gibidir, bedense testi gibi.

Testiyi suyu için satın alırlar,
Onunla su için diye susuzlar.

Tatlı su bulunmazsa testide,
Onu taşımak azap olur cana ve gönle.

Belki söz hem sıkıntı hem de baş ağrısıdır;
Mana ve maksat yolunda uygundur, layıktır.

Bir durum malum olunca sana,
Ey genç, onun anlatılması yük olur sana.

Eğer bir kimse haber söylese o durumla ilgili,
Kulağına girmez o sözlerden hiçbiri.

Ona dersin ki kafamı şişirdin, hey, sus, [bir şey deme]!
Ne kadar çok konuşuyorsun; akıl, fikir yok mu sende?

Ben iyi biliyorum o durumları [be]!
Niçin uzatıyorsun sözü anlatacağım diye?

Harf ve ses mana için gelmiştir [bil];
Boş yere konuşmak, ses etmek için değil.

Sakın, kalmayasın böyle eşsiz bir hazineden,
Nasipsiz diğer mahrumlar gibi sen!

Ey efendi! Bu sözü tut, basite alma;
Ne zamana kadar çocuklar gibi düşeceksin cehalet çukuruna.

Bazen perişan bazen pişman olarak ısırırın elini;
Bu talep uğrunda bağışla, hediye et kendi canını.

Çünkü mal ve nimet bağışlamak umumidir umumi;
Sen kendini bağışla, kendini hediye et ey efendi

Çünkü mal ve nimet bağışlamak, cömert olmak umumîdir;
Ey efendi! Sen kendini bağışla, [gerçek olan bu cömertliktir]!

نیست ز آن ا پس قشر را گنجا یقین	تا که با حلوا شود دایم قرین
جای مغز نغز در شکر بود	قشر را جایش برون در بود
چیست صورت چون شود معنی مبین	پس سخن را پوست دان و نقش بین
جان بود چون آب و تن همچون سبو	تن چه باشد پیش جان ای نیکخو ^۱
تا که از وی تشنگان آبی خورند	نی سبو را بهر آبش می خورند
حمل آن بر جان و دل باشد عذاب	ور نباشد در سبو آب عذاب
از ره معنی و مقصد درخورست	بل سخن هم رنج و هم درد سرست
گفت آن بر تو بود بار ای فتی	چون ترا معلوم باشد حالتی
هیچ در گوشت نیاید ز آن اثر	گر از آن حالت بگوید کس خبر
چند گویی نیست در تو عقل و هوش	گوییش مغزم برردی هی خمش
از چه در شرحش فزایی قال را	نیک می دانم من آن احوال را
نی برای حرف و صوت بیهدهست	حرف و صوت از بهر معنی آمدهست ^۲
همچو محرومان دیگر بی نصیب	تا نمانی از چنین گنج ^۳ عجیب
چند چون طفلان روی در چاه جهل	پاس دار این را مگیر ای خواجه سهل
جان خود را کن درین جستن سخا	که پریشان گه پشیمان دست خا
خویشتن را تو سخا کن ای همام	کآن سخای مال و نعمت هست ^۴ عام

---

۱ ز آن AHCT از آن B
 ۲ جان ای نیکخو BT لطف جان بگو AHC
 ۳ آمدهست HT آمدست ABC
 ۴ چنین گنج AHB چنین گنجی C چنان گنج T
 ۵ نعمت هست ABCT اسباب است H

Çünkü bu bütündür, o ise parça;
Bütünü veren bütün olur sonunda.

Bu söz bütüne aittir; bütün olursan sen [de],
Dikeni bırakır, gidersin gül bahçesine.

Dostu görmek için göze ihtiyaç duyulur;
Her kabukta iyi iç, iyi öz nasıl bulunur?

Kendimden geçmişim; dinle kendimden geçmişken
Ağıza sığmayacak sırları benden.

Kim Hak için olursa, onun için olur Hak da;
Sen bire iki deme, iki, bir olunca.

Bundan dolayı Mustafa, “Men kâne lillâhi
Kâne'llâhu leh”¹ dedi o safa sahibi [nebi].

“Ene'l-Hak”² Ben Hakk'ım esrarının budur sırrı;
Tamamen kendinden geç, yok ol da bil bu sırrı.

Çünkü ne akıl mahremdir buna ne de kulak;
İç bu şarabı olmadan ne dudak ne damak ne de bardak.

Git, kendinden geç, [ölmeden öl] ki, kalasın ebedî,
Sonunda olasın diri açık ve gizli.

Ey iyi insan! Budur Hak yolu;
Canıgönülден yüz tutasın O'na doğru.

O'ndan başka olamaz arzun, isteğin senin;
O'dur hem maşukun hem sevgilin senin.

Bir an bile kendinle meşgul olmayasın;
Gece gündüz canla başla O'nu arayıp sorasın.

Aç olanın ekmek düşüncesinde olması gibi,
Yahut ondan bundan su arayıp soran susuz gibi.

Hiçbir şekilde bir şeye meyletmez, istemezsin,
Ekmek aşkı canında ve gönlünde coşar senin.

Ey sabredemeyen ekmeğin ve suyun [yokluğuna]!
Nasıl sabredersin dünyayı yaratan [Allah'ın yokluğun]a?

Ey sabredemeyen, dayanamayan bu ikisinin [yokluğuna]!
Tüh senin o canına ki sabreder, dayanır O'n[un ayrılığın]a!

1 *Kim Allah [Teâlâ] için olur [O'na yaklaşır]sa, Allah da onun için olur [ona yaklaşır]* (Hadis: *Keşfü'l-Esrâr*, s. 371; *Furûzanfer, a.g.e.*, s. 19'den nakil); “Men kâne ma'a'llâhi kâne'llâhu ma'ah.” *Kim Allah'la beraber olursa Allah da onunla beraber olur* (Aclûnî, *a.g.e.*, II, 322).

2 Ene'l-Hak: *Ben Hakk'im*. Bkz. s. 348, 1. dipnot.

ز آنکه این کُلّی و آن جُزوی بُوَد
 این سخن کَلّیست گر تو کُل شوی
 چشم باید تا ببیند دوست را
 بیخودم در بیخودی بشنو ز من
 هر که شد حق را شود حق آن او
 زین سبب مَن کَانَ لِلَّهِ مُصْطَفَى
 سِرِّ اسرارِ اَنَالَحَقُّ هَسْت^۲ این
 ز آنکه این را نیست محرم هوش و گوش^۴
 رَو بَمیر از خود که مانی پایدار
 راهِ حق^۶ اینست ای مردِ نکو
 غیرِ او نبُوَد دگر مطلوبِ تو
 یکدمی با خود نپردازی ازو
 همچنانکه گرسنه در بندِ نان
 هیچ گون پروایِ چیزی نبُوَدت
 ای که صبرت نیست از آب و ز نان
 ای که خود صبیری نداری زین دو تو

۱ آخر کل شود AHBT آن کُلّی شود C؛ بعد از این بیت، در AH بیت دیگر آمده است که میان بیتهایی که در A آمده با بیت نسخه H فرقی دارد و بعلاوه روی بیت نسخه A را خط کشیده و مصرع دومش پاک کرده است: بیت نسخه A: گفت این من کان لله مصطفی
 گفت حق من کان لله در نبی
 ... کان لله .... ؛ بیت نسخه H: تا که کان لله باشد مطلبی
 ۲ این بیت، در A در حاشیه با نشانه ص صح آمده است، در H نیست.
 ۳ هست AHBT است C
 ۴ هوش و گوش AHT گوش و هوش BC
 ۵ به جای این بیت، در H این آمده است:
 تا تو باشی جمله پنهان و آشکار
 رو ممان در خود که مانی پایدار
 ۶ حق ABCT پار H
 ۷ زان ACT آن HB
 ۸ این مصرع، در H چنین است: هر زمان آن عشق در جان جوشد
 ۹ این بیت و هفت بیت دیگر در A در حاشیه با نشانه ص صح آمده، در H نیست. بعلاوه این بیت در C با بیت بعدی جایجا شده است.
 ۱۰ جانت ABT جانی C

Ey sabredemeyen beden gıdasın[ın yokluğuna]!
Nasil sabredersin ihsan sahibi Rabb'in güzelliğinin [ayrılığına]?

Ey hayvan gibi dünya azığına bağlanıp kalan!
Niçin kalplerin azığını arayıp sormazsın candan?

Eğer hayvan değilsen, niçin böylesin?
Dünya gamındasın, din işinden el çekmişsin?

Ey iş adamı! Tersine dönmedikçe bu,
Yol bulamazsın Yaradan'a doğru.

Bu talebin, yüzlerce kat olması gerekir,
Gece gündüz aklında ve canında olması gerekir.

Devamlı kendinden geçmelisin Hakk'ın aşkıyla;
Uyumak, yemek içmek külliye haram olmalı sana.

Sende Hak aşkından başkası yok olur;
Böyle oldu mu o zaman Rabbanî olur.

Ondan sonra kendini baştan başa can göresin;
Çünkü dinin nuruyla dolmuştur bedeninin.

[41. Kırk Birinci Makale]

[Bu makalede iki konu anlatılacaktır:]

[İnsan, Hakk'a gark olunca tamamen can olur]

İnsan, Hakk'a gark olup Hak'tan başkasından temizlendi mi onun cismine, her ne kadar cisim görüyorsan da cisim deme; çünkü can galip oldu mu, cisim de can hükmüne girer; çünkü "el-Hükmü li'l-gâlib"¹ *Hüküm galibe göredir*. Nitekim dirhemde gümüş galip [yani fazla] olursa, onun tamamını gümüş sayarlar. Görmez misin tuzlaya ölü bir hayvan düşse tuz olur? Yaratılmış olan tuzla, [içine düşen] şeyleri değiştiriyor, tuza dönüştürüyorsa, niçin Yaradan'ın aşk denizinde gark olan değişmesin, Hakk'ın nuruna dönüşmesin?

[Fakr (yokluk) ibareye sığmaz]

"Fakr (yokluk) açıklamaya, ibareye, şerhe sığmaz ve anlatmayla anlaşılmaz, bilinmez; meğerki fakr ile ilgili sözlerden kişide onu isteme ve arama konusunda bir rağbet, bir istek ortaya çıksın. [Allah'a] kavuşmuş şeyhlerin dediği gibi, "Men lem yezuk lem ya'rif"² *tatmayan bilmez*. Uçsuz bucaksız denize dar bir borudan nasıl bakılabilir? Bilakis söz ve beyan, fakrın perdeleridir. Nitekim Hz. Mevlânâ -Allah aziz ruhuyla bizi takdis etsin- şöyle buyurmuştur:

1 *Hüküm galibe göredir; hüküm çoğunluğa göre verilir* (Aclûnî, a.g.e., I, 413). Atasözüdür. Dihhudâ, *Emsâl u Hikem*, II, 699). Fikhî kaidelerdendir.

2 *Tatmayan bilmez* (Dihhudâ, *Emsâl u Hikem*, IV, 1748).

صبر چون داری ز حسنِ ذوالمنن	ای که صبرت نیست از قوتِ بدن
چون نمی جویی ز جان قُوتِ قلوب	ای چو حیوان قوتِ دنیا را جذوب
در غمِ دنیا و فارغ ز امرِ دین	گر نه ای حیوان ^۱ چرا باشی چنین
ره نخواهی یافت سویِ کردگار	تا نگردد این بعکس ای مردِ کار
روز و شب اندر دل و در جان بُوَد	این طلب باید که صد چندان بُوَد
خواب و خور گردد ترا کَلّی حرام	بی قرار از عشقِ حق باشی مدام
چون چنین شد حال ربّانی شود	در تو غیرِ عشقِ حق ^۲ فانی شود
چون تنت پُر گشت از انوارِ دین ^۳	بعد از آن خود را سراسر جان ببین

در بیان آنکه آدمی چون غرقِ حق گشت و هرچه مَاسِوَى الله بود از خود پاک کرد، جسم او را جسمِ مخوان، اگرچه جسمِ بینی، زیرا چون جان غالب شد، جسم نیز حکمِ جان گرفت که اَلْحُكْمُ لِلْغَالِبِ. همچنانکه در دم چون نقره غالب باشد، تمامت آن را نقره شمرند. نمی بینی که در نمکلان حیوانِ مردار نمک می شود؟ چون نمکلانی^۴ که مخلوق است چیزها را مُبَدَّل می کند و نمک می گرداند، چرا آنکس که در بحرِ عشقِ خالق غرق شد، مُبَدَّل نگردد و نورِ حق نشود؟

و در تقریرِ آنکه فقر به شرح نگنجد و به واسطهٔ بیان معلوم نگردد غیر آنکه از گفتِ فقر شخص را رغبتی و همتی پیدا شود در طلبِ آن، چنانکه مشایخِ واصل گفته اند مَنْ لَمْ يَذُقْ لَمْ يَعْرِفْ. دریای بی پایان را از لولهٔ تنگ کی توان نمودن؟ بلکه سخن و بیان حجابِ فقر است، چنانکه حضرت^۵ مولانا قَدَسَنَا اللهُ بِسَرِّهِ الْعَزِيزِ^۶ می فرماید:

۱ گر نه ای حیوان AC گر نه حیوانی BT
 ۲ در تو غیرِ عشقِ حق ABCD هرچه غیر او بود H
 ۳ این بیت، در H چنین آمده است:
 جان شمار آن جسم را جز جان مبین   گر ترا همراه آمد نور دین
 ۴ نمکلانی AHBT نمکلان C
 ۵ بحر H - ABCD
 ۶ حضرت HBT - AC
 ۷ قَدَسَنَا اللهُ بِسَرِّهِ الْعَزِيزِ ACT قَدَسَنَا اللهُ بِسَرِّهِ B - H

*Candan çıkan söz, candan hicap eder.
Dil, inciden ve deniz kıyısından hicap eder.*

*Hikmeti anlatmak, büyük bir meşaledir; ama
Beyan, hakikat güneşinden hicap eder.¹*

*Bir eşek ölüsü düştüğü zaman tuzlaya,²
Tuz olur, kurtulur önceki mizacından tamamıyla.*

O eşek gitti, tuz oldu baştan başa,
Var olan şeyden hiçbir eser kalmadı onda.

O'nun en küçük eseri olan tuzla,
Bunu yaparsa, ey yar, ey dost, o zaman anla:

O tuzlayı yaratan nasıldır, nicedir?
İş konusunda? Şüphesiz ondan daha yücedir.

Diken parçasından gül doğarsa kesin,
Acaba bütünden neler meydana gelir? Bir düşünesin.

Eğer bu hâlden ve sözden şüphe edersen,
Ruhunu sapkınlığa batmış bil sen.

Kimsenin kulağı duymamıştır bundan daha iyi bir açıklama;
Bu, ne dile sığar ne de beyana.

Yeryüzü kâğıt, ağaç dalları kalem olsa,³
Yazmak için denizler de mürekkep olsa,

Onların hepsi tükenir, bu tükenmez yine de;
Hakk'ın sırrı nasıl sığar söze?

Sırrın yeri gönüllerdir ki, onun sonu, sınırı yoktur;
Fayda ve zarardan, iyi ve kötünden daha üstün, daha uludur.

1 Bu iki beyit, Mevlânâ'nın *Divân-ı Kebîr*'indeki 114. gazelin ilk iki beytidir. [Mevlânâ, *Kulliyât-ı Divân-ı Şems*, I, 371 (Gazel 921/1-2. beyitler)]. Gölpinarlı'nın çevirisi farklıdır. Aşağıdaki çeviri, tarafımızdan Gölpinarlı'nın mensur çevirisinden nazma dökülmüştür:

*Candan çıkan söz, cana perdedir.
Dil, inciye, deniz kıyısına perdedir.*

*Hikmeti anlatmak, büyük bir meşaledir; ama
Beyan etmek, anlatmak, hakikat güneşine perdedir.*

[Mevlânâ Celâleddin, *Divân-ı Kebîr* (haz. Abdülbâki Gölpinarlı), Ankara 1992, III, 143].

2 Bu mısra, Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinden tazmindir: *Mesnevî-i Ma'nevî*, II, 263 (B. 1344).

3 Bu ve sonraki iki beyitte, "Eğer yeryüzündeki ağaçlar kalem, deniz de mürekkep olsa, arkasından yedi deniz daha ona katılsa, Allah'ın sözleri (yazmakla) yine de tükenmez. Şüphesiz Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir." (Lokman 31/27) ayetine işaret vardır.

ز گوهر و لبِ دریا زبان حجاب کند	سخن که خیزد از جان ز جان حجاب کند
ز آفتابِ حقیقت بیان حجاب کند	بیانِ حکمت اگرچه شگرف مشعله‌ایست
شد نمک، وارست کلیّ ز آن نهاد	در نمکلان چون خرِ مُرده فتاد
نیست بر وی هیچ از آنچه بود اثر	آن خری رفت و نمک شد سربسر
این کند پس فهم کن ای یار و دوست	چون نمکلانی که کمتر صنعِ اوست
در عمل بی شک از آن افزون بود	کآفریننده نمکلان چون بود
تا چها آید ز کلّ آن ^۱ ببین	چون ز جزوِ خار گل زاید یقین
جانِ خود را غرقه دان اندر ضلال	گر تو شک داری درین حال و مقال
این نگنجد در زبان ^۲ و در بیان	گوشِ کس نشنید ازین بهتر بیان
بحرها هم حبر از بهرِ رقم	گر زمین گردد ورقِ اغصان قلم
کی بگنجد سرّ حق اندر کلام ^۳	آخر آید آن همه وین ناتمام
برتراست از نفع و ضرر و نیک و بد	جای سِرِ دلهاست؛ کآن را نیست حد

۱ آن HBT آن را AC

۲ در زبان و در بیان AHT در زبان و در بنان B در بیان و در زبان C

۳ این بیت، در H چنین آمده است:

زین سخنها یک سخن نتوان نبشت تخم سر را کی کسی در خاک کشت

۴ دلهاست ABCT سوداست H

Durudan, tortudan, dindarlıktan ve fasıklıktan hariçtir;
Bu aşk tohumunu onun içine ekmişlerdir.

Nereye düşerse düşsün, işin aynı olur;
İş odur, ondan başkası hepten sıkıntıdır, yüküdür.

İster zahitlikten olsun isterse fasıklıktan o,
Şüphesiz aşkın yanında yücedir o.

Onun cemalinin olmadığı İslam, küfürdür;
Onun ihsanı olmayan bağış küfürdür.

Kısaca bil ki onu arayıp soran,
Gözünü bir an bile ayırmaz ondan.

Âlemde ondan başka bir maksadı olmaz;
O huzurdan başka bir mabet aramaz.

Gece oldu mu bundan ağzımı yumarım,
Yarına kadar onu sinemde saklarım.

Gerçi yüzlerce yarın, sayısız yüzyıl ve sene
Geçse de üzerimden bu Tanrı aşkında [yine de],

Kesinlikle bir konu, bir nükte bile anlatılamaz;
Çünkü dini anlatmak, bitmez, son bulmaz.

Belki bu sırrın şerhini konuşma olmadan,
Kendi canının içinde arayıp bulursun ondan.

Çünkü bu dil, o güzelliği anlatmaya yeterli değildir;
O güzelliği ancak yardım eden [Tanrı] anlatabilir.

Ey onu arayan! Git, bir göz elde et de
O'nun eşsiz güzelliğini görebilesin [sen de].

Gerçi dille anlatmak daha açık, daha anlaşılırdır,¹
Ama gözün, görmenin yanında anlatmak kısırır.

Yaratılanın sureti ki su ve toprakla
Yapılmıştır, gönül nuru yoktur onda.

Gerçi onun yanında naatını çok yaparsın, ama
Kimse bir şey bilmez onun naatı hakkında.

Onun yüzünü görmedikçe, onun naatıyla
Dinmez, teselli bulmaz arayıp sormada:

O tanımlanan nasıldır, nasıl acaba diye,
Onun bu arzusu dinmez bir an bile.

1 Bu mısra Mevlânâ'nın *Mesnevî's*inden tazmindir. Mevlânâ, *Mesnevî-i Ma'nevî*, I, 6 (B. 113). Mevlânâ'nın *Mesnevî's*inde ilk mısradaki *گفت خود* yerinde *تفسیر* kelimesi vardır.

هم برون از صاف و دُرد و زهد و فسق
 هر کجا کافتاد^۱ باشد عینِ کار
 گر ز زهد آید و گر از فسق او
 بی جمالِ او بُوَد اسلام، کفر
 حاصل این دان هر که شد جوایِ آن
 جز ویش نَبُوَد به عالم مقصدی
 چونکه شب شد لب بیندم من ازین
 گرچه صد فردا و قرن^۲ بی عدد
 نکته‌ای نتوان بیان کردن یقین
 شرحِ این سر را مگر بی گفت و گو
 کاین زبان از وصفِ حسنش قاصرست
 رَوِ نظر حاصل کن ای جوایِ او
 گرچه خود گفتِ زبان روشن‌گرس
 صورتِ مخلوق را کز آب و گل
 از ره و صفش نمی‌داند کسی
 تا نبیند رویِ او از نعتِ او
 کای عجب چون باشد آن موصوف چون

اندرو کاریده‌اند این تخمِ عشق
 کار آنست و جز آن کلّ رنج و بار
 بی گمان والاست پیشِ عشق او
 بی نعیمِ او شود انعام، کفر
 چشم را زو بر ندارد یک زمان
 غیرِ آن حضرت نجوید مَعبدی
 دارمش در سینه تا فردا دفین
 بگذرد بر من درین عشقِ احد
 زآنکه پایانی ندارد شرحِ دین
 در درونِ جانِ خود جویی ازو
 فهمِ آن حسن او کند کاو ناصرست
 تا ببینی حسنِ بی‌همتای او
 لیک پیشِ دیده^۳ گفتن اَبترست
 کرده‌اند و نیست در وی نورِ دل
 گرچه پیشِ او کنی نعتش بسی
 هست بی آرام اندر جست و جو
 نَبُوَد او را زین هوس یکدم سکون

۱ کافتاد AHCT کافتاده B

۲ قرن AHBT قرنی C

۳ دیده BCT دید AH

Evet, yok olmayan mükemmel güzellik ki,
Yoktur onun mükemmellikte bir benzeri.

Bu tür sıfatlarla nasıl görülebilir
Yahut bu sıfatla zatın aslına nasıl ulaşılabilir?

Ey olgunluk arayan! Vazgeç bu ham tamahtan;
O, sözle anlaşılamaz, [vazgeç konuşmaktan].

Dünya var olduğu sürece, sürekli böyle
Gönderilen veliler ve peygamberler de,

Hepsi de Allah'ı tanıtmışlardır,
Çeşitli şekillerde anlatmışlardır.

Yine bu dünya yıkılana kadar
O [yüce] zatı vafeder, anlatırlar.

Sözle bilinmez, anlaşılmaz asla;
Sözü bırak; kalp gözünü aç [da]!

Allah'tan O'nu görmek için bir göz iste;
Çünkü o, görülmez o gözden başkasıyla.

Eğer bir ışık olmazsa gözünde senin,
Nasıl görebilirsin ışığını güneşin?

İçinde yüzlerce ilmin de olsa,
Dışarıda gören göze sahip olmadıkça,

Güneş nasıl görünür sana?
Yahut nasıl yürürsün onun ışığıyla?

[Göz] nuru gerekir ki görsün ışığı,
Ayırt edebilsin aydınlıkla karanlığı.

Bir şeyin cinsi sende toplanmasa,
O şeyle nasıl alır, nasıl harcarsın ha?

Eğer sende şehvet veya şevk olmasaydı,
Sana bu iki zevk nerede malum olacaktı?

İlim ve akıl olmasaydı içinde,
Nasıl naklolacak, ulaşacaktın her ikisine?

Aklı olmayan, akli bilebilir mi?
Yahut nakli anlayabilir mi?

Böyledir, Yaradan'ın yarattığı da
Eğer gönlün o şeyi candan satın alırsa.

پس جمالِ باکمالِ لایزال
 چون توان دیدن ازین گونه صفات
 در گذر زین طمعِ خام ای پخته‌جو
 تا جهان بودست دایم اینچنین
 جمله اوصافِ خدا را کرده‌اند
 باز اگر تا انقراضِ این جهان
 هیچ از گفتن نخواهد شد عیان
 از خدا جو دیده بهر دید او
 گر ترا نوری نباشد در بصر
 گر دو صد علمت بود در اندرون
 نورِ خورشیدت کجا دیده^۲ شود
 نور باید تا ببیند نور را
 جنسِ چیزی تا نباشد در تو درج
 گر نبودی در تو شهوت یا که شوق
 ور نبودی در درونت علم و عقل
 هیچ بی‌عقلی بداند عقل را
 همچنین هر چه که خالق آفرید
 کآن ندارد در کمالِ خود مثال
 یا رسیدن زین صفت در کُنه ذات
 نیست ممکن فهمِ آن از گفت و گو
 اولیا و انبیای مرسلین^۱
 مختلف در هر لباس آورده‌اند
 هم کنند آن ذات را وصف و بیان
 گفت را بگذار و بگشا چشمِ جان
 کاو بغیرِ آن نظر ننمود رو
 کی فتد بر نورِ خورشیدت نظر
 چون نباشد چشمِ روشن از برون
 یا به نورش پایِ تو کی ره رود^۳
 تا؛ کند فرق از ضیا دیجور را^۴
 کی کنی ز آن چیز هرگز دَخل و خَرج
 کی ترا معلوم گشتی این دو ذوق
 کی ترا بودی به سویِ هر دو نقل
 یا تواند فهم کردن نقل را
 گر^۵ دلت آن چیز را از جان خرید

۱ انبیای مرسلین AHT انبیا و مرسلین BC

۲ دیده ABCT پیدا H، در حاشیه «دیده» هم نوشته شده است.

۳ ره رود AHCT ره برد B

۴ تا BT یا A

۵ این مصراع، در HC چنین است: علم بتا کی بود مزدور را

۶ گر AHT در BC

Onun cinsi, bil ki, vardır senin zatında,
O, ister yukarıda olsun isterse aşağıda.

Hak Teâlâ, emanet olarak ne verdiyse sana,
O cinse doğru binlerce kapı açmıştır sana.

Ta ki ona giresin hem de faydalanasın,
Her an kanatsız olarak göklerde uçasın.

Peygamberlerden bir nur bulunmazsa sende
Nasıl yönelebilirsin onlara samimiyetle?

O padişahları nasıl sevebilirsin candan?
Nasıl adanabilirsin onlara sicil olmadan?

Onları zikretmek nasıl olur gönlünün gıdası
Yahut nasıl feda eder bedenini, canını?

Gerçi onlarla şimdi arkadaş oldun, lakin
Şüphe etme ki ezelden beri onlarla idin.

Velilerle de arkadaşlık ediyorsan,
Bil ki, onlardansın manen ey sultan.

Onlardan başka sayma kendini; zira
Onların ayısının içeride ve dışarıda.

Çünkü Tanrı'dan bir nur var sende;
Gözünü aç, iyi bak kendine.

Kendinde [o] nuru gördüğün zaman,
Görmüş olursun Hakk'ın yüzünü perde olmadan.

O yüzden buyurdu bunu Murtaza [Ali]¹,
Kendini bilen, bilir Rabb'ini.²

Hakk'ın nurunu içinde gördüğün anda,
O nur, kılavuz olur sana da.

1 Murtaza [Ali]: Hz. Ali. Ali b. Ebî Tâlib. Kâbe'de doğmuştur. Ebu'l-Hasen, Ebu Türab ve Ebu'l-Heycâ künyeleri ve Emirü'l-müminin, Esedullah, Haydar-ı Kerrâr, Şâh-ı Merdan, Şâh-ı Velâyet, Mevlâ-yı müt-takıyan, Murtaza, Damad-ı Peygamber-i İslâm, Müslümanların dördüncü halifesi ve Şiilerin ilk imamı lakaplarıyla tanınmıştır. Annesi Fatıma, kendisine Haydar ismini koymuş; ancak Hz. Peygamber ona Ali adını ve Ebu Türab künyesini vermiştir. İlk Müslümanlardandır. Hz. Peygamber'in kızı Hz. Fatıma ile evlenmiş; Hasan ve Hüseyin adlarında iki oğlu olmuştur. Hz. Peygamberin Mekke'den Medine'ye hicret ettiği gece yatağına yatıp uyumuş ve bedenini ve canını siper etmiştir. Hendek ve Hayber savaşlarında birçok kahramanlıklar göstermiştir. Hz. Peygamber'in Ali hakkında söylediği "Ben kimin mevlası isem Ali de onun mevlasıdır" gibi daha birçok övgü dolu sözleri vardır. Hz. Ali, halifeliği döneminde Şam valisi Muaviye ile Sıffin'de 110 gün savaşmış; fakat hakemlerin bir hileyle halifeliği Muaviye'ye devretmeleri üzerine Kufe'ye dönmüştür. 40'da (661) Kufe'de şehit edilmiştir. Necef'te medfundur. (Mu'in, *a.g.e.*, VI, 1193-1194.

2 (*Şerh-i Nehcü'l-Belâga*, IV, 547). Ayrıca hadis olarak da rivayet edilmiştir (Aclûni, *a.g.e.*, II, 309; *Kunû-zul-hakâik*, s. 9; *el-Lu'lu'ül-mercu'*, s. 86; Furûzanfer, *a.g.e.*, s. 167'den nakil).

جنسِ آن می‌دان که در ذاتِ تو هست
 در تو هر چیزی کامانت حق نهاد
 تا در آیی اندر آن و برخوردی
 تا نباشد در تو نوری ز انبیا
 کی مُحِبِّ آن شهان گردی ز دل
 ذکرِ ایشان کی شود دل را غذا
 گرچه با ایشان کنون گشتی ندیم
 دوستی نیز ار کنی با اولیا
 غیرِ ایشان خویش را مشمار چون
 ز آنکه در تو هست نوری از خدا
 چونکه اندر خود ببینی نور را
 ز آن سبب فرمود این را مرتضی^۳
 چون ببینی نورِ حق را در درون
 گرچه^۱ از بالا بَوَد آن یا ز پست
 سویِ آن جنست هزاران در گشاد
 هر نفس بی‌پر به عَلَّیْنِ پری
 کی بیاری رُو بدیشان از صفا
 کی شوی هم وقفِ ایشان بی‌سجل
 یا کجا جان را کند جسمت فدا^۲
 شک مدار این را کز ایشانی قدیم
 دان کز ایشانی به معنی ای کیا
 عینِ ایشانی برون و اندرون
 چشم بگشا نیک بنگر خویش را
 رویِ حق را دیده باشی بی‌غطا
 هر که خود دانست دانست او خدا
 هم ترا آن نور گردد رهنمون

۱ گرچه AHBC هرچه T

۲ فدا AHBT فرا C

۳ مرتضی ABCT مصطفی H، در A در حاشیه با نشانهٔ صح «مصطفی» هم نوشته‌اند.

O asla doğru ki ruh var olur, yaşar onunla,
Ne iyilik ve kötülük ne de renk ve koku vardır onda.

Açıkça gördüğün zaman o asıl kaynaktan,
Bu su ve toprak bedende ruh gibi [akan].

Ondan sonra sen kendini iyi bilirsin
Çünkü bu testi gibi bedende suyu vardır o denizin.

Senin istediğin isteğinde gizlidir;
Çünkü bu arayıp sorman ilgidendir.

Haydi, isteğinde gör istediğini;
Sıkıntıda gizlenmiş rahat gibi.

Nitekim hamal talip olur yüke,
Ey genç, gerçi o sıkıntıdır kendisine.

Yükü kendi cinsinden kapıyor,
Çünkü o, rahatı o sıkıntıdan buluyor.

Her sanatın şekli, sureti sıkıntıdır, zahmettir;
Fakat sıkıntının altında rahmet hazinesi gizlidir.

İbadet de bedene sıkıntı olmuştur; ama bil ki
Onda ruhun rahatlıkları vardır gizli.

O sıkıntılarla alır götürür cennet hazinesini,
Akıllı nasıl bırakır elden, nasıl yitirir bu hazineyi?

Pekâlâ, bil ki istenilen istek ölçüsündedir;
Erlerin Rabb'lerine kavuşmaları böyledir.

Sende bu heves, bu istek arttıkça,
İstedığıne erişirsin daha fazla.

Tamamen istek olursan, tamamen o olursun;
Bu senlikten geçip, yok olunca, sen Hak olursun.

Ondan sonra "Ene'l-Hak"¹ olur naatın senin;
Hak'tan başkası olmaz içinde ve dışında senin.

Başkası olmayınca, O olur elbette;
Gerçi hem iyiye girer hem de kötüye.

İyi ve kötü senin aklına göredir;
Bir Allah'a göre hepsi de iyidir.

1 *Ben Hakk'im*. Bkz. s. 348, 1. dipnot.

سوی آن اصلی که جان قایم بدوست
 چون عیان بینی کز آن اصلی روان
 بعد از آن تو خویش را دانی^۱ نکو
 هست پنهان در طلب مطلوب تو
 هین ببین مطلوب را اندر طلب
 نی که حمال است طالب حمل را
 می‌رباید حمل را از جنس خود
 صورت هر پیشه رنج و زحمت است
 گرچه طاعت رنج تن آمد بدان
 می‌برد ز آن رنجه گنج بهشت
 پس بدان مطلوب را قدر طلب
 تا که در تو می‌فزاید این هوس
 چون شوی کلی طلب کُل؛ او شوی
 بعد از آن گردد اناالحق نعت تو
 چون نباشد غیر بی‌شک او بود
 نیک و بد نسبت به عقل تو بود

اندرون نی نیک و بد نی رنگ و بوست
 در تن این آب و گل همچون روان
 کاب آن بحری^۲ درین جسم سبو
 زآنکه از نسبت بود این جست و جو
 گشته پنهان همچو راحت در تعب
 گرچه آن رنج است بر وی ای فتا
 تا که راحت را از آن رنج او برد
 لیک زیر رنج گنج رحمت^۳ است
 هست راحتها درو جان را نهان
 کی ز دست این رنج را عاقل بهشت
 وصلت مردان چنین باشد به رب
 هست بر مطلوبت افزون دسترس
 بی خودی این تویی^۴ تو هو شوی
 ظاهر و باطن نماند غیر هو
 گرچه هم در نیک و هم در بد رود
 نیک باشد جمله نسبت با احد

۱ دانی ABCT بینی H، ولی روی آن را خط کشیده و بالای سطر «دانی» نوشته‌اند.

۲ آن بحری ABCT دریایی H، ولی روی آن را خط کشیده و بالای سطر «آن بحری» نوشته‌اند.

۳ رحمت ABCT زحمت H، در حاشیه با نشانه صح «رحمت» هم نوشته‌اند.

۴ کل AHCT تو B

۵ تویی AHT خودی BC

[42. Kırk İkinci Makale]

[Bu makalede iki konu anlatılacaktır:]

[Bütün zıt şeyler, Hakk'a göre bir şeydirler]

İyi ve kötü, güzel ve çirkin, duru ve tortu, Hakk'a göre bir şeydirler; zira O'nun kudretinin ve sanatının mazharıdır. Örneğin güzel resimler yapabilen, çirkin resimler yapamayan bir ressam, her ikisini de yapan başka bir ressama göre eksiktir, yetersizdir. Şu halde, iyi ve kötü, güzel ve çirkin, Hakk'ın kudretinin ve sanatının mükemmelliğini gösterdikleri için, bu yönden birdirler, çünkü bir iş yapıyorlar; fakat eğer Hakk'ın sanatını göstermeleri yönünden bakmazsan, güzel ve çirkin, duru ve tortu nasıl bir olabilir?

[Allah'ın zıddı yoktur]

Allah'ın zıddı yoktur; çünkü "Lâ zıdde lehu ve lâ nidde leh" *O'nun zıddı ve benzeri yoktur*. Zira zıd, kendi zıddının varlığıyla yok olur, sıcakla soğuk, sağlıklı hastalık, yaşamla ölüm, tatlıyla acı ve benzeri gibi. Hak Teâlâ bütün zıtları ve benzerleri yaratan olduğuna, varlığın ve vücudun hepsi de O'nunla var olduğuna göre, kendi yarattığı şeyin zıddı nasıl olabilir? Bu, imkânsızdır, olamaz.

Allah'tan gelen her şey güzeldir, iyidir,
Küfür olsun, İslam olsun O'nun katında -hamdet- [birdir].

Her ikisi de derler: Ortağı yoktur, birdir,
İstek olmadan da herkesi, her şeyi vücuda getirendir.

İyi ve kötü O'nun sanatını gösterirler,
Şirki canlardan ve gönüllerden sökerler.

Her biri, O'nun kudretine şahitlik ederler:
"Ondan başka ilah yoktur" [derler].

Vahiddir, birdir Hak [Teâlâ], kendi sanatıyla
Yeri göğü, erkeği kadını yaratmış, getirmiştir vücuda.

İstedığı her şey, O'nun emriyle vücuda gelir,
Gerek kötü gerek iyi, bütün şekiller, suretler.

Bu yüzden hepsi de birdir Hakk'ın katında,
Bunu kesin bil; vazgeç şüpheden de kuruntudan da.

در بیان آنکه نیک و بد و خوب و زشت و صاف و رد نسبت به حق یک چیزند، زیرا مظهر قدرت و صنعت اویند. مثلاً نقاشی که نقشهای خوب تواند ساختن و نقشهای زشت نتواند ساختن، نسبت به نقاشی دیگر که بر هر دو قادر است، ناقص باشد. پس نیک و بد و خوب و زشت چون اظهار کمال قدرت و صنعت حق می کنند، از این رو یک باشند، چون یک کار می کنند؛ اما اگر از این رو نظر نکنی که مظهر صنع حق اند، خوب و زشت و صاف و ردا کی یک باشند؟

و در تقریر این سخن که خدا را ضد نیست که لا ضِدَّ لَهُ وَلَا يَدُّ لَهُ، زیرا ضد آن باشد که از وجود ضد خود نیست^۱ گردد چنانکه گرما از سرما و صحت از رنج و حیات از ممات و شیرین از تلخ اَلِی مَا لَا نِهَابِیهِ و چون حق تعالی مُوجِدِ جمله اَضْدَاد و اَنْدَادِست^۲ و هستی و وجود جمله از اوست، ضِدِّ مُوجِدِ خود چون باشد؟^۳ این محال است و بعید.

هر چه آید از خدا نیکوست آن	کفر و اسلامند پیشش حمد خوان
هر دو گویان بی شریکی واحدست	بی طلب هم جملگان را واحدست
نیک و بد اظهارِ صنعش می کنند	شرک را از جان و دلها می کنند
هر یکی بر قدرتش گشته گواه	که نباشد غیر او دیگر اله
هست واحد ^۴ حق به صنع خویشتن	مُبدِعِ عرض و سما و مرد و زن
هر چه خواهد می شود از امر او	نقشها خواهی بد و خواهی نکو
پس همه نسبت به حق باشند یک	این یقین دان و گذر از وهم و شک

۱ صاف و دُرْد AHC دُرْد و صاف BT

۲ زیرا AHBT زیرا که C

۳ نیست ACBT نیست و نابود، اما بعد روی «و نابود» را خط کشیده اند.

۴ اندادست AHT اعدادست BC

۵ باشد ABT باشند HC

۶ واحد AHBT واحد C

Kötü resim der ki kadirdir kötüyü yapmaya,
Gerçi iyi resimler de O'nunla çıkıyor ortaya.

Mademki her ikisi de O'nun sanatını gösteriyor,
Her ikisi de O'nun saltanat davulunu çalıyor,

O zaman bu yönüyle her ikisi de bir işi yapıyor;
Halk, ikisinden de eşit öğreniyor, faydalaniyor.

Halk, bunları görünce der ki: "Ey Bir [Allah]!
Ey iyi ve kötü tüm suretlere kadir olan ilah!

Sen kadirsin, güzel resme de çirkin resme de,
Bunu nasıl yapabilir senden başka bir kimse?

İyi ve kötü, senin huzurunda çavuşlara dönmüşler,
Dilsiz oldukları halde "tarrikû" uzaklaşın, yol açın derler:

Ey gafiller güruhu kalkın, uyanın,
Canıgönülden padişaha itaat edin, bağlanın.

İtaat edin de gidin sanattan sanatçının katına;
Yazıklar olsun gaffetin kendisine engel olduğu adama!

Ey akıl sahipleri! İbret alınız ibret,¹
Çünkü iş adamına övgüdür ibret.

Aklı olan kimse öğrenir O'nun sanatını, eserini,
Sanatkâra doğru uçarak gider melekler gibi.

Eserler, ona rehber olurlar her an;
Dünyanın karanlık gecelerinde bekçi olmadan.

Sonunda Kafdağı'na doğru uçar ibret kanadıyla
Anka gibi, tavaf eder, dolaşır oralarda.

Gider Hakk'ın doğru yolunda,
Beden perdesi olmadan ruh gibi daima.

Yolculukta ayağı kaymadan, yoldan sapmadan
Son durağa kadar gider, ayakla baş olmadan.

Sonunda o durakta kalır; çünkü orası dönüş yeridir;
Can sürüsüne en güzel otlaktır, çayır çimenliktir.

Yazık o cana ki bu değişmiş, ters çevrilmiştir;
Öyle bir huzurdan kovulmuş, alaşağı edilmiştir.

1 Ey akıl sahipleri, ibret alın: "O, kitap ehlinden inkâr edenleri ilk toplu sürgünde yurtlarından çıkarandır. Siz onların çıkacaklarını sanmamıştınız. Onlar da kalelerinin, kendilerini Allah'tan koruyacağını sanmışlardı. Ama Allah'ın emri onlara ummadıkları yerden geldi. O, yüreklerine korku düşürdü. Öyle ki, evlerini hem kendi elleriyle, hem de mü'minlerin elleriyle yıkıyorlardı. Ey akıl sahipleri, ibret alın." (Haşr 59/2) ayetine işaret vardır.

نقشِ بد گوید که بر بد قادرست
هر دو چون اظهارِ صنعش می‌کنند
پس ازین رو هر دو یک کار اندرند
خلق چون بیند گویند ای احد
قادری بر نقشِ خوب و نقشِ زشت
نیک و بد پیشت چو چاووشان^۱ شده
کای گروهِ غافلان آگه شوید
تا روید از صنعِ سوییِ صانعش
یا اُولُوالبصار گیرید اعتبار
هر کرا عقل است صنعش می‌برد
صنعهها رهبرِ شونش هر نفس
تا پرد با پرّ عبرتِ سوییِ قاف
بر صراطِ مستقیمِ حقِ روان
بی‌عثار و بی‌ضلال اندر سفر
تا بماند در مقرّ کآن مَرَجع است
وای بر جانی که این معکوس شد

گرچه نقشِ نیک هم زو صادرست
هر دو طبلِ شاهیش را می‌زنند
زین دو خلقان علمِ یکسان می‌برند
ای توانا بر نقوشِ نیک و بد
غیرِ تو کی کس تواند این نوشت
بی‌زبانِ طَرَقُوا گویان شده
از دل و از جان مطیعِ شه شوید
وای آنکو گشت غفلت مانعش
چونکه عبرت هست نعتِ مردِ کار
سوییِ صانع چون ملایک می‌پرد
در شبِ تاریکِ دنیا بی‌عسس
همچو عنقا و کند آنجا طواف
بی‌حجابِ تن همیشه چون روان
ره برد بی‌پا و سر سوییِ مَقَر
خیلِ جان را آن گزیده مَرْتع است
وز چنان حضرت رد و منکوس شد

Eşkıyalığından dolayı rehber yolunu kesen olmuştur;
Lütuf ve vefa, ona kahır ve cefa olmuştur.

Bu şahıs oradan daha yukarılarda uçacağına,
Gidiyor baş aşağı çöplüğe, dünya tarafına.

Ondan ışık gelecekken gözlerine,
Karanlık ve gölge gelir bu gafile.

Hakk'ın sanatı, akıllılar için uyanıklıktır,
Cahiller içinse gaffet ve hastalıktır.

Akıllı, dünyadan ahirete gider;
Gafilse dünya için kendini üzüntüye gark eder:

Nasıl yüz tutarım dünyaya!
Nasıl girerim böylesine güzel İrem bağına!

Geçer gider gecesi gündüzü dünya kederiyle
Hangi işle bereketlenir evim barkım diye.

Çirkin hırsı artar her an,
Hevese, hırsa sürükler [her zaman].

Birçok işe el atar hırsından,
Şarapsız sarhoş olur hırsından.

Yüz binlerce bilgi, teknik ve sanat
Öğrenir itibar için [heyhat!]

Bunları elde edince de gamla yanar yakılır:
Olmaya ki bunlar ansızın eksilir, azalır!

Eyvah! Eğer bir kimse benden daha zengin olursa!
Benim halim zarardan dolayı nasıl olur o zamanda!

Her şey tam ve kusursuz hâle gelince,
Yeni yeni başka gamlar başlar içini yemeye:

Eninde sonunda ben [bu] dünyadan gideceğim,
Sonsuza dek kabirde yatacak bu bedenim!

Acaba ondan sonra hâlîm ne olacak!
Hak Teâlâ beni cennete mi koyacak yoksa cehenneme mi atacak!

Cennete layık değilim, bu bellidir;
Oraya içi tertemiz olan gidecektir.

Dünya sevgisi, canı ve gönlü Allah'tan uzaklaştırdı,
Habersiz bıraktı, [bütün] yolları kapattı.

Çünkü bizden [biri] kulluk etmedi ki
Karşılığında kavuştursun hayata bizi.

گشت رهبر رهزنِ او از شقا
 شد برو لطف و وفا قهر و جفا
 ز آنچه بالا می‌پرد^۱ این شخص از آن
 می‌رود سرزیر سویِ خاکدان
 ز آنکه اندر دیده نور از وی رسد
 این مُغفل را ظلام و فِی رسد
 عاقلان را صنعِ حق بیداریست^۲
 جاهلان را غفلت و بیماریست
 عاقل از دنیا به عقبی می‌رود
 غافل از دنیا درین غم می‌شود
 تا چه سان رو سویِ دنیا آورم
 چون فتادم در چنین زیبا ارم
 در غمِ دنیاست روزان و شبان
 کز چه حرفت گردد افزون خان و مان
 حرصِ زشتش می‌فزاید دم بدم
 در هوا و حرص می‌راند قدم
 می‌زند در کارها دست او ز حرص
 صد هزاران علم و فنّ و صنعت او
 چون میسر گرددش سوزد ز غم
 وای اگر بر من کسی^۳ افزون شود
 می‌کند حاصل برایِ آبرو
 چون همه؛ گردد تمام و بی‌گزند
 تا مبادا کاین شود ناگاه کم
 کآخر از دنیا بخوام رفت من
 حالِ من از غبنِ آنکه چون شود
 ای عجبِ حالم چه گردد بعد از آن
 چون همه؛ گردد تمام و بی‌گزند
 لایقِ جنّت نیم این ظاهرست
 او رود آنجا که سرش ظاهرست
 حُبِ دنیا جان و دل را از اله
 کرد محجوب و بپوشانید راه
 ز آن سبب از ما نیامد بندگی
 تا رسیدی در جزمان زندگی

۱ می‌پرد BCT می‌برد AH

۲ این مصرع، در H چنین است: صنعِ عالم عقل را بیداریست

۳ کسی AHBT کشتی C

۴ همه AHBC همی T

۵ در AHCT بر B

Dünyadan gelen hayat fanîdir;
Kulluktan gelen hayat rabbanîdir.

Bu kalmaz, o kalır sonsuza kadar sonsuza;
Öyle hayatı olan, sığmaz mezara.

Himmetinden dolayı sığmayınca dünyaya
Nasıl sığar bir yarığa, mezara!

Dünyayı yarıp geçip gittiği anda,
Onun nuruyla doldu dünya, dağ ve ova.

Böyle bir aslan nasıl sığar mezara, lahide?
Nasıl girebilir Süleyman karınca deliğine?

Git, Süleyman'ı kendin gibi bir karınca görme de
Karıncalar gibi hor görülmeysin sen de.

Ey dilenci! Kendini kıyas etme şahla;
Saman çöpünü kim kıyas eder ayla?

Şunu iyi bil, kim eserde kalırsa,
Ahmaklığından gitmez sanatkâr tarafına.

Mahzun ve kedere batmış olur her zaman;
Dünyanın gamını yer, üzülür ancak her an.

Dünya gamdır; o, kalınca gamın içinde
Dünya sevgisini yerleştirir gönlüne.

O fidan gamdan başka bir şey artırmadı onda,
Aynı şekilde gam içinde kalır öbür dünyada.

Fakat o akıllı ki bu güzel eserle
Sanatkâra yüz tuttu aşkla, şevkle.

Her zaman eserden sanatkâra uçarak gider,
Gönül yükünü oraya taşır birer birer.

Âdemoğlunun yükü olan akli ve kuvveti de
Götürür oraya, mutluluk ve huzur âlemine.

Elbette malını yol kesen eşkıyadan kurtarmıştır;
Çünkü onu ihsan sahibi Allah'a bırakmıştır.

Kuvveti, geldiği yere geri gitmiştir;
Niyaz ettiği için naz makamına geçmiştir.

Damla denize düşünce güvende olur;
Hakk'ın denizi civarında sakin olur.

زندگی کآید ز دنیا فانیست	زندگی بندگان ربانیست
این نماند و آن بماند تا ابد	آنچنان زنده نگنجد در لحد
چون نمی‌گنجد ز همّت در جهان	کی بماند در شکافی او نهان
چون جهان را در شکافید و گذشت	پُر شد از نورش جهان و کوه و دشت
اینچنین شیری کجا گنجد به گور	کی سلیمان رفت در سوراخِ مور
رَو سلیمان را چو خود موری مبین	تا نمائی همچو موران تو مَهِین
ای گدا خود را مکن با شه قیاس	برگِ که را کس کند با مه قیاس
این یقین دان هر که اندر صنّع ماند	وز حماقت جانبِ صانع نراند
دایما محزون بُوَد غرقابِ غم	جز غمِ دنیا ننوشد دم بدم
هست دنیا غم چو او در غم بماند	مهرِ دنیا را درونِ دل آ نشانند
غیرِ غم نفزود در وی آن نهال	همچنان پُر غم بُوَد اندر مآل
لیک آن عاقل کزین صنّع نکو	سویِ صانع کرد رُو از عشق او
هر زمان از صنّع تا صانع پرد	رختِ دل را یک به یک آنجا برد
هوش و قوّت را که رختِ آدمیست	هم برد آنجا که امن و خرّمیست
لاجرم رختش رهد از راهزن	چون سپرد آنرا به دستِ ذوالمنن
قوّتش ز آنجا که آمد باز رفت	چون نیاز آورد سویِ ناز رفت
قطره چون در یم فتد ایمن شود	در جوارِ بحرِ حق ساکن شود

Başının kalesi denizin yanı olur;
Onun yanında her zaman afetten salim olur.

O denize girince nişansız olur, belirsiz olur,
Bu nişan, bu iz, nişansızlık içinde yok olur.

Kaybolmadıkça bulamazsın kendini,
Zehri artırdın mı içersin şerbeti, panzehri.

Kendinden geçip fanî olan, kalır bakî;
Cennetin içine diker can fidanını.

Ey oğul! Yoklukta ara varlığı,
Azlıkta bil ebedî saltanatı.

Kulluğa başla da gör padişahlığı;
Öyle bir sarhoşluğa gir de gör ayıklığı.

Ayıklık, sarhoşluktan gelen ayıklıktır;
Yücelik de tevazudan gelen yüceliktir.

Ey aziz! Bak, nal tersine [gidiyor tersine],
Bu yolculuğu sen de çevir tersine.

Böyle bir yolda gidince korkmadan,
Tehlikelerden emin olursun her zaman.

Hakk'ın eserleri haber verir bizlere,
Bu yerle ve dokuz katlı gökyüzüyle,

İyi ve kötü o sayısız nakışlar, şekiller
Dilsiz olarak sürekli Allah'ı vasfetmekte.

Derler ki biz yaratıklarız, bizim bir Yaradan'ımız vardır;
Sabahın aydınlanmasını gördüğün gibi sabahı yaratan vardır.

Bu dünyanın yaşı ve kurusu, zerreler gibi
Hepsi de uçarlar aşkla, şevkle [kuşlar gibi].

Zerreler uçarlar güneşin ışığıyla
Hepsi derler: 'İndehu Ümmü'l-kitâb/Kitabın aslı O'nun katında.'¹

Dilsiz olarak Allah'ı tespih eder, anarlar,
Kazmasız olarak şirki gönüllerinden söker, atarlar.

Eğer o tespihleri duysan, dinlesen sen de,
Ayaksız olarak [koşarak] gidersen öyle bir yere.

1 "O, sana Kitab'ı indirendir. Onun (Kur'an'ın) bazı âyetleri muhkemdir, onlar kitabın anasıdır. Diğerleri de müteşabihdir. Kalplerinde bir eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onun olmadık yorumlarını yapmak için müteşabih âyetlerinin ardına düşerler. Oysa onun gerçek manasını ancak Allah bilir. İlimde derinleşmiş olanlar, 'Ona inandık, hepsi Rabbimiz katındandır' derler. (Bu inceliği) ancak akıl sahipleri düşünüp anlar." (Âl-i İmrân 3/7) âyetinden iktibasır.

حضرتِ دریا شود حصنِ سرش
 بی‌نشان گردد در آن دریا چو رفت
 تا نگردي گم نیابی خویش را
 هر که فانی شد ز خود باقی بماند
 ای پسر در نیستی جو هست را
 اندر آ در بندگی شاهی بین
 آگهی آنست کز مستی رسد
 نعل بنگر بازگونه ای عزیز
 چون روی اندر چنین ره بی‌حذر
 می‌کند آگاه ما را صنعِ حق
 و آن نقوشِ بی‌شمار از نیک و بد
 گفته مخلوقیم و ما را خالق‌یست
 ترّ و خشکِ این جهان چون ذره‌ها
 ذره‌ها^۱ رقصان ز تابِ آفتاب
 بی‌زبان تسبیحِ یزدان می‌کنند
 گر تو آن تسبیحها را بشنوی

سالم از آفت بودِ دایم برش
 این نشان در بی‌نشانی گشت زفت
 نوش نوشی چون فزایی نیش را
 بیخِ جان را در دلِ جنتِ نشاند
 در کمی دان مُلکتِ پیوست را
 در چنان مستی رو آگاهی بین
 هم بلندی آنکه از پستی رسد
 این سفر را بازگونه^۱ کن تو نیز
 دایما ایمن بمانی از خطر
 این زمین و آسمان با نه طبق
 بی‌زبان کرده همه وصفِ احد
 چونکه فلقِ صبح دیدی فالقیست
 جمله پُرانند از عشق و هوا
 جمله گویانِ عِنْدَهُ^۲ اُمُّ الْکِتَابِ
 بی‌کُنْگی شرک از دل می‌کنند
 بی‌قدم اندر چنان ارضی روی

۱ بازگونه (هر دو کلمه) AHBC بازگونه T

۲ ذره‌ها T ذره‌ها AHBC

Orada sayısız acayip şeyler görürsün [her an],
Soldan, sağdan, aşağıdan ve yukarıdan.

Hepsi de hem gizli hem açık zikrederler,
Hepsi de dilsiz ve sözsüz şükrederler.

Hepsi de derler: “Lâ ilâhe illâ hû”¹ O’ndan başka ilah yoktur;
O’ndan başka Yaradan, kadir olan yoktur.

Bizim varlığımız, sözsüz hamd ü sena etmektir;
Hepimiz tatlıyız; çünkü o, bizim şekerimizdir.

Ey efendi! Gerçi hepimiz Hakk’ın eseriyiz;
Ama kimimiz yüce kimimiz hakiriz.

Ey yolcu! Kimimiz soğuktur kimimiz sıcak,
Kimimiz eskimeye başlar kimimiz yenilenmeye.

Kimi sıkıntı içinde kimi çok neşeli,
Her birinin gelmiştir çeşit çeşit dereceleri.

Toprak, hava, su, ateş ey akıllı kişi!
Birbirlerine zıt ve düşman değiller mi?

Gerçi zıtlar bu tarafta olmuşlardır;
Ama hepsinin sığınağı o taraftadır.

Hakk’ın zıddı ve benzeri yoktur; onun içindir,
Bütün sınıflar, türler ondan dolayı zıt gelmiştir.

O [Tanrı] ki bütün zıtların varlığı O’ndandır,
Zıddı yoktur; çünkü her şey O’nun icadıdır.

[Zıddı] icat edenin zıddı nasıl olabilir?
Var olan, kendisini vücuda getirene nasıl düşmanlık edebilir?

Şu halde, “lâ zıdde leh” O’nun zıddı yoktur doğrudur.
Dünyada O’nun zıddı [ve benzeri] olan bir şey yoktur.

Çünkü zıt, zıddıyla yok olur mutlaka,
Yok olur ateş akar suda.

Aynı şekilde çok ateşin içinde su da
Yok olur gider alevli ateşle mutlaka.

1 “Allah, O’ndan başka ilah olmayan, kendisini uyuklama ve uyku tutmayan, diri, her an yaratıklarını gözetip durandır. Göklerde olan ve yerde olan ancak O’nundur. O’nun izni olmadan katında şefaah edecek kimdir? Onların işlediklerini ve işleyeceklerini bilir, dilediğinden başka ilminden hiçbir şeyi kavrayamazlar. Hükümranlığı gökleri ve yeri kaplamıştır, onların gözetilmesi O’na ağır gelmez. O yücedir, büyüktür.” (Bakara 2/255) ayetinden iktibasır.

بی‌شمر^۱ بینی عجایب اندرو
 جمله‌ها را زاکر هم نهان و هم عیان
 جمله‌گویان لایله‌الآ که هو
 هستی ما بی‌سخن حمد و ثناست
 گرچه جمله‌صنع حقیق‌ای مهان
 یک بود سرد و یکی گرم‌ای روی
 یک بود اندر حرج یک پُر فرج
 خاک و باد و آب و نار^۲ ای هوشمند
 گرچه اضداد اوفتادند این طرف
 ز آن سبب حق را نباشد ضد و ند
 آنکه هستی همه اضداد ازوست
 کی^۳ بود موجود ضد^۴ موجودش
 پس درست آمد که لاضد^۴ له
 ز آنکه ضد از ضد شود فانی یقین
 همچنین در آتش بسیار آب
 از چپ و از راست و از آسفیل و علو
 جمله شاکر بی‌زبان و بی‌نیاز
 نیست خالق نیست قادر غیر او
 جمله شیرینیم چون او قند ماست
 لیک یک باشد عزیز و یک مهان
 یک رود در کهنگی یک در نوی
 هر یکی را نوع نوع آمد درج
 همدگر را نی که ضد و دشمنند
 لیک حصن جمله‌شان هست آن کف
 کز وی آمد این همه اصناف ضد
 ضد ندارد ز آنکه کل ایجاد ازوست
 وجد خصمی کی کند با واجدش
 در جهان چیزی نباشد ضد او
 نیست گردد نار در ماء معین
 نیست گردد بی‌گمان از التهاب

۱ بی‌شمر AHBT بی‌عدد C

۲ از ABCT ز H

۳ آب و نار AHBT نار و آب C

۴ کی AHBT گر C

[Bir şeyin] zıddı kendisi noksan olduğu için olur;
Kendisiyle yaşadığı kişiyle zıt olmaz, [aynı olur].

Çünkü bütün zıtlar Hak Teâlâ ile yaşarlar,
Hepsi de O'nunla var olur, ayakta dururlar.

Dünyada O'nun zıddı nasıl olabilir bir kimse?
Çünkü O'nun sıfatlarıdır cehennem de cennet de.

Her ikisi de O'nun ebedî zatının vasıflarıdır;
Hayır ve şer, kuru ve yaş, her şey O'nunla vardır.

Dünya padişahlarının huyu bazen şiddet bazen lütuftur;
Dostlara lütuf, düşmanlara şiddettir, zorluktur.

Padişahlık bu iki şeyle olgunlaşır;
Bu ikisi, saltanatın kolu kanadıdır.

Eğer onun bu iki şeyinden biri eksik olursa,
Onu tek kanatlı kuş gibi bil, ey aziz [ağa]!

Kuşun olmazsa iki kolu, iki kanadı,
O kuşun güzelliği, görkemi kalır mı?

Kuşun bir kolu ve kanadı da eksik olursa, [aynı]
[Uçamaz, zira] kuşun dengesidir her iki kanadı.

Terazi, Tanrı adaletinin suretidir;
Çoğu azdan ayıran terazidir.

[43. Kırk Üçüncü Makale]

[Bu makalede iki konu anlatılacaktır:]

**[Mizan temyizdir; göklerden, Arş'tan ve kürsiden daha yüksektir,
bütün varlıklardan daha üstündür]**

Mizan yani terazi, göklerden, Arş'tan ve kürsiden daha yüksektir ve bütün varlıklardan daha üstündür; zira iyiyi ve kötüyü hepsini mizanla tartarlar; eksiklik ve fazlalık onunla ortaya çıkar, belli olur: “Ve’s-semâe rafe’ahâ ve veda’al-mîzân.”¹ *Göğü yükseltti ve mizanı/ölçüyü/dengeyi koydu.* Hak Teâlâ, mizandan daha aşağı olan göğü yukarıya çıkardı ve gökten daha yüce olan mizanı, sonsuz lütfundan ve kereminden dolayı aşağıya indirdi. Terazi, sadece pazarlarda asılan [teraziler] değildir; [gerçek] terazi, her şeyi kendisiyle ölçüp tarttıkları temyiz [terazisi]dir; belki pazar terazilerini de ondan çıkarmışlardır.

1 *Göğü yükseltti ve mizanı, teraziyi, ölçüyü ve dengeyi koydu* (Rahmân 55/7).

ز آن بُوَد ضَدِّش که نَقْصَانِ وِیست	ضد نباشد با کسی کز وی حَیست
چون همه اضداد از یزدان حَیند	جمله شان موجود و قایم از ویند
کی بُوَد ضَدِّش کسی اندر جهان	چون صفاتِ اوست دوزخ هم جِنان
هر دو وصفِ ذاتِ باقیِ ویند	خیر و شرّ و خشک و تر کُلّ زو حیند ^۱
خُلُقِ شاهانِ جهانِ عُنْف است و لطف	دوستان را لطف و اعدا راست عُنْف
پادشاهی زین دو گردد با کمال	سلطنت را این دو باشد پرّ و بال
ور یکی کم باشد او را زین دو چیز	همچو مرغ ^۲ یک پرش دان ای عزیز
چون نباشد مرغ را دو بال و پر	کی بُوَد آن مرغ را خوبی و فر
مرغ را یک بال و پر ^۳ نقصان بُوَد	مرغ را آن هر دو پر میزان بُوَد
هست میزان صورتِ عدلِ خدا	بیش را میزان کند از کم جدا

در بیانِ آنکه میزان از آسمانها و عرش و کرسی بلندتر است و از همه موجودات برتر، زیرا^۴ نیک و بد را همه به میزان سنجند؛ کمی و افزونی به وی پیدا شود که وَالسَّمَاءَ رَفَعَهَا وَ وَضَعَ الْمِيزَانَ. حق تعالی آسمان را^۵ که کمتر از میزان است، بالا برد و میزان را^۶ که بلندتر از آسمان است، از غایتِ لطف و رحمت پست کرد. ترازو تنها آن^۷ نیست که در بازارها آویخته‌اند؛ ترازو تمییز است که همه چیزها را بدان سنجند، بلکه ترازوهای بازار را هم از آن ترازو بیرون آورده‌اند.

۱ این بیت، در C نیست.

۲ مرغ AHBT مرغی C

۳ یک بال و پر T نی یک پری AHBC

۴ زیرا HBT زیرا که AC

۵ AHCT - B را

۶ AHCT - B را

۷ تنها آن AHCT آن تنها B

[Hak Teâlâ'nın kullarından uzak olması, cimriliğinden değil cömertliğindedir]

Hak Teâlâ'nın kullarından uzak olması cimriliğinden değil, son derece cömertliğindedir. Aynı şekilde güneşin dördüncü gökten doğması, sonsuz lütuf ve keremdir; zira eğer üçüncü gökten doğsaydı, bütün âlemi yakardı ve hiçbir şey bitmez, yeşermezdi. Şu halde uzaktan doğması rahmet ve şefkattendir. Aynı şekilde Hak Teâlâ'nın Musa'ya -selam üzerine olsun- yüzünü göstermeyip “len terânî”¹ *Beni asla göremezsin.* buyurması cimriliğinden değil, aksine sonsuz lütuf ve cömertliğindedir ve [Hak Teâlâ] bunun cimrilikten olmadığını bilmesi için Musa'nın gönlünü teselli etmek üzere şu hususu beyan buyurdu; dağa tecelli etti; bunun üzerine dağ, Musa'nın -selam üzerine olsun- önünde parça parça oldu. Sonunda [Hak Teâlâ'nın] yüzünü göstermemesinin, kendisi hakkında bizzat cömertlik ve rahmet ve son derece sevgi ve şefkat olduğu Musa'ya malum oldu.

Doğruluk her zaman mizandan gelir;
Sadakat ve yiğitlik şüphesiz yiğitlerden gelir.

Çok yüksektir mizanın yeri, makamı;
Buna iyi bak ey akıllı!

Mizan, pazarlarda olan [terazi] değildir;
Bilakis mizan Allah'ın ilminden çıkmış bir şeydir.

O ilim, Allah'tan ayrılmaz asla;
O nurun ışığıdır canda olan daima.

O, müminin içindeki temyizdir;
Gizli şeylere karşı ona kılavuzluk etmektedir.

Kendindeki o temyizle ayırsın diye,
İnsanla cini, iyiyi kötüyü birbirinden böyle:

Herkesin nasıl olduğunu bilsin diye,
Herkesin kim olduğunu görsün diye.

Hem de bütün halkı onunla tartsın, ölçsün;
Her birinin değeri kendi katında belli olsun.

1 “Musa, belirlediğimiz yere (Tür'a) gelip Rabbi de ona konuşunca, ‘Rabbim! Bana (kendini) göster, sana bakayım’ dedi. Allah da, ‘Beni asla göremezsin; fakat (şu) dağa bak, eğer o yerinde kalırsa sen de beni görebilirsin.’ dedi. Rabbi, dağa tecelli edince, onu darmadağın ediverdi. Musa da baygın düştü. Ayılınca, ‘Seni noksan sıfatlardan tenzih eder, uzak tutarım, sana tövbe ettim. Ben inananların ilkiyim’ dedi.” (7 A'râf 143) ayetinden iktibasır.

و در تقریر آنکه دوری حق تعالی از بندگان غایتِ جودست نه بخل، همچنانکه تافتنِ آفتاب از چهارم آسمان نهایتِ لطف و کرم^۱ است، زیرا که اگر از سوم آسمان تافتی، همه عالم را سوختی و هیچ نباتی نرستی. پس از رحمت و شفقت است که از دور می تابد. همچنین آنچه حق تعالی به موسی علیه السلام رو نمود و^۲ فرمود که کن ترانی، از بخل نبود بلکه از نهایت^۳ جود و کرم بود و جهت تسلی دل موسی این^۴ معنی را معین نمود تا داند که بخل نیست؛ بر کوه تجلی کرد تا کوه پیش موسی علیه السلام ذره ذره شد. پس موسی را محقق گشت که منع دیدار در حق او عین جود و رحمت و غایت مهر و شفقت بود^۵.

راستی هر لحظه از میزان رسد	صدق و مردی بی شک از مردان رسد
هست میزان را مقامش بس بلند	اندرین نیکو نگر ای هوشمند
نیست میزان این که در بازارهاست	بلکه میزان زاده از ^۶ علم خداست
هیچ آن علم از خدا نبود جدا	تاب آن نورست در جان دایما ^۷
هست آن تمییز مؤمن در درون	که شد او را بر نهانها رهنمون
تا کند فرق او بدان تمییز خود	در میان انس و جن و نیک و بد
تا بداند هر کسی در چیست او	تا ببیند هر کسی را کیست او
هم بسنجد جمله خلقان را بدان	قدر هر یک پیش او گردد عیان

۱ لطف و کرم AHB کرم و لطف C

۲ و AHBC - T

۳ نهایت AHBT غایت C

۴ این AHBT آن C

۵ علیه السلام H - ABCT

۶ افزوده است، در C جمله «و سلم» و در T «والله اعلم».

۷ از AHBC - C

۸ دایما AHC شما BT

Hem her beyan edilen her sözü bilsin,
Hem de kesin bilgiyi şüpheden ayırt edebilsin.

Bu teraziler ki pazarlardadır,
O eşi benzeri olmayan mizandan çıkmıştır.

Hepsini ondan çıkarmışlardır,
[Onları] mizan suretinde yapmışlardır.

O, Levh[-i mahfuzdan]¹ ve Arş'tan daha yüksek, daha uludur;
Yeryüzünde insanlara ve cinlere ışık tutmuştur.

Gönüllerde parlıyor [Hakk'ın] keremiyle,
O İrem'den [gelmiş] gül demeti gibidir yeryüzünde.

Güneş gibi dördüncü gökten, fezadan,
Nurunu saçan, aydınlatan her zaman.

Aynı şekilde mizan ki güneşten yukarıdadır,
Belki de yedinci kat gökten daha yukarıdadır,

Hak Teâlâ öylesi yukarıdan bu aşağıya
O yüzden indirmiştir ey büyük ağa!

Mahrum ve uzak kalmasın diye bizim canımız da,
Bu çirkin, mağrur, kibirli dünyada.

O yüce [âlemden] bu aşağı [âleme] inelim de
Can nimetini canandan her an götürelim diye.

O şahın sonsuz lütuf ve keremi,
Haberdar eder her yolunu yitirmiş.

Kereminden cahillığe ilim bahşeder,
Öfkenin kendisinden hilim izhar eder.

Aynı şekilde dördüncü gökten güneş [de],
Kendi ışığını gönderiyor yeryüzüne.

Onun visalinden mahrum kalmayalım diye,
Dayanacağımız ölçüde ışık gönderiyor bize.

Bizim dayanacağımız derecededir güneşin ısısı da,
Yoksa olduğu gibi dayanılmaz onun ısısına.

Rahmettir bizlere gelen bu kadar ısıyla ışık da,
Hepimiz bu ısı ve ışıkla buluruz neşvünema.

1 Levh-i mahfûz: Korunan levha demektir. Bütün nesne ve olaylara ilişkin ilâhî ilim ve takdirin kayıtlı bulunduğu bir kitap veya yedi kat göğün üzerinde bulunan ve şeytanlara ulaşmaları yasaklanan bir levhadır. Levh-i mahfûz terkibi, Kur'an'ın çok şerefli ve değerli olduğu ve levh-i mahfûzda bulunduğu ifade edilen Burûc suresinde geçer: *O yani Kur'an Levh-i Mahfûz'dadır* (Burûc 85/22). (Geniş bilgi için bk. Yusuf Şevki Yavuz, "Levh-i Mahfûz", *DİA*, Ankara 2003, XXVII, 151).

هم بدانند ^۱ هر سخن را در بیان	هم یقین را باز داند از گمان
وین ترازوها که در بازارهاست	هم از آن میزان که بیچون است خاست
جمله را از وی برون آورده‌اند	صورتِ میزانها را کرده‌اند
هست بالاتر ز لوح و عرش ^۲ آن	تافته اندر زمین بر انس و جان
می‌بتابد در درونها از کرم	هست چون گل دسته ^۳ اینجا ز آن اِرم
آنچنانکه خور ز چارم آسمان	نورِ خود را می‌فشاند هر زمان؛
همچنین میزان که بالای خورست	بل ز هفتم آسمان هم برترست
از چنان بالا درین پستی خدا	ز آن فرود آورده‌است ای کدخدا ^۴
تا نماند جانِ ما محروم و دور	اندرین دنیای زشتِ پُرغُرور
تا درین پستی از آن بالا خوریم	نعمتِ جان هر دم از جانان بریم
لطف و جودِ بی‌حدست آن شاه را	می‌کند آگاه هر گمراه را
می‌فشاند از کرم بر جهلِ علم	می‌کند پیدا ز عینِ خشمِ حلم
همچنانکه ^۵ خور ز چرخِ چارمین	نور خود را می‌فرستد بر زمین
تا نمایم از وصالش دور ما	قدرِ طاقت می‌فرستد نور را
قدرِ تابِ ماست تابِ آفتاب	ورنه ز آنسان کاوست نتوان داشت تاب
زین قدر تابش رسد رحمت به ما	جمله زین تابیم در نشو و نما

۱ بدانند AHCT شناسد B

۲ ز لوح و عرش ABC ز عرش و فرش H ز عرش و لوح T

۳ دسته AHBT رسته C

۴ هر زمان AHBT ز آسمان C

۵ کدخدا ABCT بوالوفا H

۶ همچنانکه AHBC همچنان چون T

Fazla ısı ve ışık verse, âlem harap olur, yıkılır;
Ne dağlar ne denizler ne de toprak kalır.

Cömertliktendir, cimrilikten değil uzaklığı bize;
O uzaklıkla yiyecek ve içeceğimiz yetişsin diye.

Onun uzaklığından türlü türlü nimetler hâsıl olur;
Şu halde bize uzaklığı aynı cömertliktir, lütuftur.

Onun uzaklığı son derece sevgi ve şefkattir;
Bu nedenle yakından yüz göstermemektedir.

Hak Teâlâ'nın kullarından uzaklığı da
Öfkeden ve gazaptan değildir dünyada.

Bilakis cömertliğİN, lütfun ve rahmetin ta kendisidir;
Çünkü perdesiz yakınlığı sıkıntıdır, zahmettir.

Hak Teâlâ bize tecelli ediyor uzaktan;
Güneşin ışığını saçtığı gibi Arş'tan.

Nuruyla gelişip büyüsün diye canımız bizim,
Artsın diye imanımız bizim.

Dünyada haberdar olalım diye O'ndan;
Bazen mutlu eden, bazen de gamlandırır.

Değil mi anne süt verir çocuğuna
Büyüsün, yemek yiyebilsin diye onunla?

Sütten önce yemek verse ona,
Çocuk ölüme yüz tutar o anda.

Anne ekmek yer, ekmek süt olsun diye,
Süt çocuğu memesinden [süt] için diye.

Süt, o ekmektir; fakat çocuk için
Dupduru olur, ta ki tortusuz, sancısız için.

Etlı yemek ve ekmek çocuğa bu vasıtayla
Gıda ve azık oldu bu bağla.

Aynı şekilde Hak Teâlâ perdesiz olarak bize
Yüzünü gösterse, yaşlı ve genç kalmaz bir kimse.

Gösteriyor kendi lütfunu sözle,
Söz, canın gemisi olsun diye denizde.

Söz, bunun için gelmiştir Hak'tan bize,
Bu şekilde kaynaşalım, bir olalım diye.

Surette mana artsın diye,
Hakk'a doğru gidişte ruha kılavuzluk etsin diye.

ور فزون تابد شود عالم خراب
 بُعدش از جودست بر ما نی ز بُخل
 می شود از بُعدِ او الوانِ نِعَم
 غایتِ مِهْرست آن دوریِ او
 همچنان دوریِ حق از بندگان
 بل ز عینِ جود و لطف^۱ و رحمت است
 هست تابان بر سرِ ما حق ز دور
 تا همی‌بالد ز نورش جانِ ما
 تا شویم از وی خبیر اندر جهان
 نی که مادر می‌دهد با طفل شیر
 پیشتر از شیر اگر نانش دهد
 نان خورد مادر که گردد شیر نان
 شیر آن نان است لیکن بهرِ طفل
 قَلیه و نان طفل را زین واسطه
 همچنین بر ما اگر حق بی‌حجاب
 لطفِ خود را می‌نماید در سخن
 بهرِ این آمد ز حق بر ما کلام
 تا که در صورت شود معنی فزون
 نی جِبَال و بحر مانند نی تُراب
 تا رسد ز آن بُعد ما را شُرب و نُقل
 پس بُوَد بُعدش ز ما عینِ کرم
 ز آن سبب ننمود از نزدیک رو
 نیست از خشم و غضب اندر جهان
 ز آنکه قَریش بی‌حجابی زحمت است
 می‌فشاند همچو خور از عرش نور
 تا همی‌گردد فزون ایمانِ ما
 گاه دارد شاد و گاه در اندهان
 تا فزاید ز آن و گردد لقمه گیر
 طفل حالی سویی مُردن رو نهد
 تا کشد طفلِ رَضِیع از شیردان
 گشت صافی تا خورد بی‌دُرد و^۲ ثقل
 شد غذا و قوت با این رابطه^۳
 روی بنماید نماند شیخ و شاب
 تا سخن جان را شود در یمِ سُفن
 تا بدین شیوه پذیریم التیام
 روح را گردد سویی حق رهنمون

۱ جود و لطف AHBT لطف و جود C

۲ و BT - AHC

۳ بعد از این بیت در H این یک بیت دیگر آمده است که روی آن را خط کشیده‌اند:

چون بگیرد قوت از آن زین طریق بعد از آن شیرش دهد دایه شفیق

Can, güç kuvvet bulunca hikmetle,
Sonunda artar rütbesi de.

Öyle bir yere ulaşır ki karşılığında,
Bir Allah'ı görür sayılarda.

Şu halde rahmetindedir O'nun uzaklığı,
Gizlenmesi, perde arkasında kalması.

Ta ki ayrılıkta arınsın, pişsin de
Onu yakmasın vuslat ateşiyle.

Eğer perde olmadan doğsaydı önceden,
Kabuğu da içi de yakardı hemen.

Yükü devenin sırtına o kadar kayarlar,
Güzelce taşıyabilsin vermeden bir zarar.

Menzile tehlikesiz ulaştırırsın onları,
Yolda kalmasınlar ağır yükten dolayı.

Devenin yükü olursa kendi ölçüsünde,
Ey yolcu! Seni menzile kadar götürür güzelce.

Eğer yük yüklersen gücünden fazla,
O işi nasıl yapar, nasıl ulaşırsın amacına?

Hak Teâlâ, hepsini besler, büyütür hikmetiyle,
Bir bir onları maksatlarına eriştirir güzelce.

Gerçi sebepsiz ve hikmetsiz her şeye kadirdir,
İstediği her şeyi vücuda getirebilir.

Dünya gibi yüz binlercesini her an
Kudretiyle vücuda getirir yokluktan.

Hülâsa onun için gösterdi sebebi,
Bu yaratıklar yapabilsinler diye işleri.

Sebepsiz bir iş gösterseydi Tanrı,
Bir kimsenin ne eli kalırdı ne ayağı.

İnsanlardan hiçbir iş gelmezdi,
Herkesin aklı mahvolur giderdi.

Fakat Allah istedi ki bu halktan da
İşler gelsin hikmetle her an, daima.

Yavaş yavaş, sebebine sarılarak çalışsınlar,
Hepsi de iyi işlere dört elle sarılsınlar.

آخِر الامرش فزاید رُتبتی	چونکه گیرد جان ز حکمت قوتی
کاو ببیند در عدد روی احد	تا به جایی که رسد در آن صدد
زیر پرده ماندن و مستوریش	پس ز رحمت بوده باشد دوریش
تا نسوزاند ورا تابِ تلاق	تا شود صافی و پخته در فراق
سوختی در حال او قشر و لب	گر ز اوّل تافتی بی این حُجُب
کاو تواند خوش کشیدن بی گزند	بار بر پشتِ شتر چندان نهند
تا نمانند ^۱ از گرانی در سفر	تا رساندشان به منزل بی خطر
خوش برَد تا منزلت ای راه جو	چون بود بارِ شتر بر قدر او
کی توانی پیش بُرد آن کار را	ور نهی افزون ز قوتِ بار را
خوش یکایکشان به مقصد می برد	حق به حکمت جمله را می پرورد
کاو تواند هر چه خواهد کرد هست	گرچه بی اسباب و حکمت قادرست
هست گرداند به قدرت از عدم	صد هزاران چون جهان هر دم بدم
تا توانند این خلاق کار کرد ^۲	پس سبب را بهر آن ^۳ اظهار کرد
هیچ کس را خود نماندی دست و پا ^۴	ور نمودی بی سبب کاری خدا
عقلِ جمله محو گشتی اندر آن ^۵	هیچ کاری نآمدی از مردمان
کارها آید به حکمت دم بدم	لیک یزدان خواست تا زین خلق هم
در مصالح جمله دست و پا زنند	با تائی و سبب کاری کنند

۱ نمانند AHBT نماند C

۲ بهر آن ABCT زین سبب H، ولی روی آن را خط کشیده و به صورت متن اساس اصلاح کرده اند.

۳ این بیت، در C در حاشیه با نشانه صح نوشته شده است.

۴ این بیت، در C در حاشیه با نشانه صح نوشته شده است.

۵ به جای این بیت در AHBC این بیت نوشته شده است:

هرگز از مخلوق کاری نامدی عقل جمله محو آن قدرت شدی

ولی در A در حاشیه با نشانه صح بیت بالا هم آمده است.

O yüzden altı günde yarattı bu âlemi,
Mahlûkata rehber olsun istedi.

Onlardan da işler vücuda gelsin diye,
Aşikâr etti, ortaya döktü sırları böyle.

Zamanla, olağanüstü sebeplerle
Her biri acayip işler ortaya çıkarırsın diye.

Dünyada köşkler, saraylar yapsınlar,
Kendilerinin bunu yapabileceklerini anlasınlar.

Yüz binlerce meslek ve sanat da böyle,
Bilge insanlardan gelir yeryüzüne.

Fakat sebeplerle yapılır, bina edilir
Bağlar, bahçeler [yapılır], köşkler yükseltilir.

Sebepsiz hiçbir iş gelmez onlardan,
Talepte geçse günler ve zaman.

Sebepsiz nasıl iş yapabilir bir kimse,
Yegâne Deyyan [Tanrı]'dan başka iki âlemde?

[Hem] yokluktan varlık vücuda getirir her an,
Hem de yok eder onu, sanki yoktu [hiçbir zaman].

Bir fark olsun diye halkla kendi arasında,
Bilsin diye kendi aczini dostla düşman da.

Tanrı tek olsun diye o güç ve kudrette,
Ortağı, hısımları ve akrabası olmayan eşsiz, yegâne.

Bunun sonu gelmez; baştan söyle,
Çavuşların sırrının şerhini söyle.

Ta ki o eşsiz sultandan haberdar olsunlar;
Bu derman ve dert de tıpkı çavuşlardır.

Çünkü O'ndan haberdar eder her ikisi de;
Öyleyse bir gör ikiyi, ey yar, iki deme.

Fakat diğer yönden değildirler tek ve bir;
Şüphe nasıl kesin bilgi gibi istenebilir?

Cennetle cehennem bu yüzden birdir,
Her ikisinden de adalet vücuda gelir.

Kâfırları cehenneme layık bil;
Müminleri de Naim cennetine layık bil.

Kötünün layığı kötüdür; adalet budur;
İyilerin layığı ise ikramdır, bolluktur.

تا که خلقان را بُوَد آن رهنما	ز آن به شش روز آفرید این چرخ را
کرد پیدا اینچنین اسرارها	تا ازیشان هم برآید کارها
هر یکی پیدا کند کاری عجیب	تا که با مهل و به اسبابِ غریب
خویش را دانند قادر اندر آن ^۱	قصر و ایوانها کنند اندر جهان
آید از خلقانِ دانا در زمین	صد هزارانِ حِرَفَت و صنعتِ چنین
باغها و قصرها افزاخته	لیک از اسبابِ گردد ساخته
در طلب گر بگذردشان روزگار	بی سبب زیشان نیاید هیچ کار
در دو عالم غیرِ آن دِیَانِ فرد	کی تواند بی سبب کس کار کرد
هم کند بازش عدم گویی نبود	از عدم آرد برون هر دم وجود
تا بداند عجزِ خود یار و عدو	تا بُوَد فرقی میانِ خلق و او
بی شریک و خویش و پیوندی فرید	تا شود یزدان در آن قدرتِ وَحید
شرحِ رازِ چاووشان ^۲ را بازگو	این ندارد آخر از آغاز گو
همچو چاووشند ^۳ این درمان و درد	تا شوند؛ آگاه از آن سلطانِ فرد
پس دو را یک بین مگو ای یار دو	ز آنکه هر دو می کنند آگاه ازو
کی بُوَد همچون یقینِ مطلوب، شک	لیک از رویِ دگر نبوند یک
که ز هر دو عدل پیدا می شود	دوزخ و جَنّت ازین رو یک بُوَد
مؤمنان را هم سزاوارِ نعیم	کافران را مستحق دان در جحیم
لایقِ نیکان بُوَد اکرام و فضل	لایقِ بد بَد بُوَد اینست عدل

۱ این مصراع، در H چنین آمده است : همچو حق قادر شوند و کاردان

۲ راز AHCT جان B

۳ چاووشان: در اصل، چاووشان AHBCT

۴ شوند AHCT شود B

۵ چاووشند T چاووشند AHBC

İşte bu yüzden birdir her iki nakış da,
Fark yoktur yer ve arş arasında.

Yer ve arş Hakk'ın azametini gösterirler;
Her ikisi de o üstünlükten, kudretten haber verirler.

Gerçekte her ikisini de bir gör, bir bil;
Hepsini o ihsan sahibinin ihsanı bil!

Fakat onlara bu yüzden bakmazsan, görmezsen onları,
O iki suretten nasıl alırsın aynı tadı?

Âdil Tanrı'dan ayırırsan gözünü,
Her ikisi nasıl bir olur ey ünlü?

Ebucehil karpuzunun acılığı nasıl olur şeker gibi?
Taş, nasıl talep görür inci gibi?

Nasıl olur sağlık senin katında hastalık gibi
Veya bir arpa ağırlığı altın yüz kantar¹ hazine gibi?

Hülâsa hepsi de Yaradan'a nispetle birdir,
Fakat yaratılanlara nispetle nasıl olur bir?

Hepsine bir demen, o yüzden uygun olur;
Yoksa diğer yönden yanlış ve hata olur.

Bunun da yoktur sınırı, sonu, bitişi;
Bu şerh ve beyandan dönelim geri.

Bundan önce söylediğimiz sözü
Söyleyelim; odur canın seçtiği [çünkü].

Söyleyelim de söz kalmasın yarı çığnenmiş, [yarım kalan],
Çünkü o sözdür, denizde gemiler gibi olan.

Gemiler olmadan o denizi aşmak mümkün değildir;
Söz olmadan gayb âlemine bir kimse nasıl gidebilir?

Ey yar! Şunu düşünüyorduk sen geldiğinde:
O nefestendir, [kişinin] nur görmesi kendinde.

Gerçi içinde hayır ve şer vardır, ama
Başka manalar da vardır o manadan başka.

Kendisini nur bilir o değerli kimse;
Nurdan başkasına bakmaz hiçbir şeyde.

Nur ağızını arar Hakk'ın ikramından,
Canın nimetini götürür Hakk'ın ihsanından.

1 Kantar: 56,452 kilogramlık veya kırk dört okkalık bir ağırlık.

پس ازین رو یک بوند آن هر دو نقش
 فرش و عرش اجلالِ حق را مُظهِرند
 در حقیقت هر دو را یکسان بین
 لیک اگر زین رو بدیشان ننگری
 چون کنی قطعِ نظر از دادگر
 کی بود تلخیِ حنظل چون شکر
 کی بود صحتِ بر تو همچو رنج
 پس همه نسبت به خالق یک بوند
 جمله را یک گفتنت ز آن رو رواست
 نیست این را حدّ و پایان و کران
 ز آن سخن گوئیم که اول پیش ازین
 تا نماند نیم خاییده سخن
 بی سُفن آن بحر را نتوان بُرید
 اندر آن بودیم یارا کامدی
 گرچه باشد در درونش خیر و شر
 خویشتن را نور داند آن عزیز
 قوتِ نوری جوید از اکرامِ حق
 فرق نبود در میانِ فرش و عرش
 هر دو ز آن افضال و قدرت مُخبرند
 وز چنان مُحسن همه احسان بین
 ز آن دو صورت کی مزه یکسان بری
 کی بود آن هر دو یک ای نامور^۱
 سنگ کی مطلوب گردد چون گهر
 یا جوی زر همچو صد قنطار گنج
 لیک کی نسبت به خلقان یک شوند
 ورنه از رویِ دگر سهو و خطاست
 باز واگردیم ازین شرح و بیان
 گفته بودیم آن بود جان را گزین
 ز آنکه آن گفتست در یم چون سُفن
 بی سخن در لامکان کس کی رسید
 چون ببیند نور در خود ز آن دمی
 غیر آن معنی معانیِ دگر
 ننگرد جز نور اندر هیچ چیز
 نعمتِ جانی برد ز انعامِ حق

۱ این مصراع، در BT چنین آمده است: کی بود یکسان به پیشت خیر و شر

Cevher artsın, araz azalsın da,¹
 Her ikisiyle vakıf olsun maksada:
 Hakk'ın bu icattan maksadı nedir?
 Bu beyandaki genel gaye nedir?
 Bildiği zaman talepteki maksudu,
 Çabucak görür hazret-i mâbudu.

[44. Kırk Dördüncü Makale]

[Hak Teâlâ, halkı karanlıktan yarattı ve bu karanlık üzerine kendi nurundan saçtı.]

Hak Teâlâ, halkı karanlıktan yarattı. Karanlıktan maksat, hayvansal yaşam olan uyumak ve yemek içmektir. [Sonra] bu karanlık üzerine kendi nurundan saçtı; [nitekim buyrulmuştur] ki “İnnellâhe Teâlâ haleka'l-halka fî zulmetin sümme raşşe aleyhim min nûrihi.”² *Allah Teâlâ halkı karanlıkta yarattı, sonra üzerlerine kendi nurundan saçtı.* O nur, hangi cana damladıysa o velilerdendir. Şüphesiz o nur, kendi aslını ister, arar ve yabancı olan hayvansal bedenini, Allah'ı aramada kendine alet yapar, samimi ve uygun [bir varlık] yapar. O nur damlası, onun bakır vücudunun kimyası olur ve karanlığını aydınlığa, cahilliğini ilme, körlüğünü basirete dönüştürür.

Allah, halkı karanlıktan yarattı;
 Her canın üzerine ondan bir nur damlattı.

Hepsinin üzerine kendi nurundan saçtı;
 Esirgemenen iyi ve kötü herkese saçtı.

O [nur] kimin başına düştüyse, o seçkin oldu;
 İki âlemde de önder oldu, büyüklerden oldu.

Kimin damlası fazla idiyse, oldu daha faziletli;
 Buna aklınla bak ey hüner sahibi!

Gerçi nuru herkese yoldaş oldu, yol gösterdi;
 Ama beş, sayıda nasıl olur on gibi?

1 Araz: Cevher ve cismin gelip geçici niteliği anlamına gelen, cevher ve zatın zıddı olarak kullanılan felsefe, mantık ve kelam terimi. Sözlükte, “sonradan ve tesadüfen ortaya çıkan, ansızın baş gösteren, varlığı devamlı ve zorunlu olmayan durum; hastalık, felâket” gibi anlamlara gelir. İslâm filozofları genellikle cevherin zıddı saydıkları arazi kısaca, “bir konuda bulunan durum” şeklinde tarif etmişlerdir. Kindî’de arazın en geniş ve açık tanımı şöyledir: “Cevherin zıddı olup bizzat var olmayan, ancak herhangi bir konuya dayanan ve onunla birlikte var olabilen, onun yok olmasıyla ortadan kalkan şey.” (Geniş bilgi için bkz. Yusuf Şevki Yavuz, “Araz”, *DİA*, İstanbul 1991, III, 337-342).

2 *Allah Teâlâ halkı karanlıkta yarattı, sonra üzerlerine kendi nurundan saçtı.* Bkz. s. 194, 1. dipnot.

تا ز هر دو پی برَد سويِ غرض   تا فزاید جوهر و کاهد عَرَض
 مقصدِ کلی درین ایراد چیست   که غرض حق را ازین ایجاد چیست
 زود بیند حضرتِ معبود را   چون بداند در طلب مقصود را

در بیان آنکه حق تعالی خلق را از ظلمت آفرید و غرض از ظلمت این خواب و خورست که زندگی حیوانی است و بر این ظلمت نورِ خود را نثار کرد که إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى خَلَقَ الْخَلْقَ فِي ظُلْمَةٍ ثُمَّ رَشَّ عَلَيْهِمْ مِنْ نُورِهِ. بر هر جانی که آن نور چکید او از اولیاست، لابد که آن نور طالبِ اصلِ خود شود و تنِ حیوانی را که بیگانه است، آلتِ خود سازد در طلبِ خدا و یگانه و هم‌رنگ کند. آن قطره نورِ کیمیای مسّ وجود او گردد و ظلمتش را به نور و جهلش را به علم و کوریش را به بینایی مبدل گرداند.

خلق را یزدان ز ظلمت آفرید   بر سرِ هر جان ازو نوری چکید^۱
 کرد بر جمله نثار از نور خود   بی‌دریغ افشانند بر هر نیک و بد
 بر سرِ هر کاو فتاد آن شد گزین   در دو عالم پیشوا گشت و مهین^۲
 هر کرا قطره‌ش فزون بُد شد فزون   اندرین بنگر به عقل ای ذوفنون
 با همه نورش اگرچه هم‌ره است   لیک پنج اندر شمر کی چون ده است

۱ این بیت، در A قبل از نثر و در C در حاشیه با نشانهٔ صح آمده است.

۲ مهین AHCT معین B

Böyle bil eli [de] el üstünde,
Her ne kadar hepsi aynı şarapla sarhoş ise de.

O kimse ki üzerine büyük damla düştü,
O, büyükten de küçükten de daha üstündü.

Fakat sonunda hepsi de oraya gidince,
Dört, üç ve iki kalmadan bir olurlar [birlikte].

Bir cevher olurlar ne fazlası var ne eksigi,
Sonunda o yokluk denizinde hepsi.

Vuslattan sonra arada ayrılık olmaz;
Kâr içinde kâr olur, zarar olmaz.

Hülasa dereceler yoldadır ey yolcu;
Menzil tarafında birlik vardır; iyi dinle bunu.

Menzilde birdirler, binlerce de olsalar;
Kesin bilgiye erişince şüpheden uzaklaşırlar.

“La nuferrik”¹ Ayırt etmeyiz menzil ehlinin vasfıdır;
Fakat [bu vasıf] salık hakkında geçersizdir, batıldır.

“Ve-refa‘nâ ba‘dahum fevkan li-ba‘d” Bazısını bazısına üstün kıldık;²
Düşmesin diye gönlüne bir şüphe, bir haksızlık.

Tanrı’nın maksudu olurlar vasıllar,
Çünkü hepsi de bir nurdan doğmuşlar.

Başka bir ayetten dolaydır Hakk’ın gayesi,
Yeni ders almış, dünyayı terk eden salıklar ki

Dersle canları daha da ziyadeleşir, dinçleşir,
Her biri aşağıdan yukarıya çıkar, yükselir.

Bu makamlar ve mertebeler yoldadır;
Allah’ın olduğu yerde sayı nasıl yol alır?

Kısaca, ey oğul daima vasılları
Bir gör, bir bil, bir say [onları].

Âlemde her cins, [kendî] cinsiyle olur yakın;
Eğer seçkinsen, seçkinden başkasını aramazsın.

1 “Peygamber, Rabbinden kendisine indirilene iman etti, müminler de (iman ettiler). Her biri; Allah’a, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine iman ettiler ve şöyle dediler: ‘Onun peygamberlerinden hiçbirini (diğerinden) ayırt etmeyiz.’” “Ve şöyle de dediler: ‘İşittik ve itaat ettik. Ey Rabbimiz! Senden bağışlama dileriz. Sonunda dönüş yalnız sanadır.’” (Bakara 2/285) ayetinden iktibasır.

2 “O, sizi yeryüzünde halifeler (oraya hâkim kimseler) yapan, size verdiği nimetler konusunda sizi sınamak için bazınızı bazınıza derece derece üstün kılandır. Şüphesiz Rabbin, cezası çabuk olandır. Şüphe yok ki O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.” (En’âm 6/165) ayetinden iktibasır.

گرچه جمله از یکی خمزند مست	همچنین دان دست را بالای دست
از مِهان و از کِهان او به فتاد	آنکه بر وی قطرهٔ فربه فتاد
بی چهار و بی سه و دو ^۱ یک شوند	لیک آخر چون همه آنجا روند
عاقبت جمله در آن بحرِ عدم	یک گهر گردند نی افزون نه کم
سود اندر سود باشد بی زیان	بعَدِ وصلت فرق نبود در میان
سوی منزل وحدت است این خوش شنو	پس مراتب در ره است ای راهرو
ز آنکه رفته در یقین پاک از شکند	گر هزاراند در منزل یکند
لیک اندر حقِ رهرو باطل است	لَا تُفَرِّقْ وَصِفِ اَهْلِ مَنزَلِ اسْت
تا نیاید در دلت اشکال و نقض	وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقًا لِّبَعْضٍ
کز یکی نورند زاده کاملان	وَأَن بُوَد مَقْصُودِ یَزْدَانَ وَاَصْلَانِ
رهروان پاکباز ^۲ نو سبق	ز آیتِ دیگر بود مقصودِ حق
هر یکی ز اسفل به اعلا می رود	کز سبق جانسان فزون تر می شود
کی عدد ره یابد آنجا کاله است	این مقامات و مراتب در ره است
یک ببین و یک بدان و یک شمر	پس همیشه اصلان را ای پسر
گر گزین باشی نجویی جز گزین	جنس با جنس است در عالم قرین

۱ بی سه و دو AH بی دو و سه BCT

۲ پاکباز AHT پاک جان BC

Kuş, kanadıyla uçar havada;
İnsanın kanadı himmeti oldu ey ağa.

Biri dünyaya doğru uçar, biri ahirete doğru;
Bakalım himmet kanadı nereye götürür onu.

Kimi efendilik, önderlik talep eder,
Kimiyse o öndere âşık olmayı ister.

Böyle ölç, böyle tart herkesi aklınla;
Ayırt et Anka ile akbabayı aklınla.

Anka uçar Hakk'ın aşk Kaf[dağ]ı'na,
Kendi yiyeceğini oradan yer daima.

Leşe doğru uçar aşağılık akbaba;
Nasıl uçar Anka gibi sevgili tarafına?

Her birinin değerini isteğinden bil;
Her birinin ne olduğu sevgilisinden bil.

Her kim ki maksadı yüce felektir,
Ruhu gökten, bedeni yerdendir.

İnsanoğlu, gönlünün olduğu yerededir;
Gerçi şeklen senin yanında hazır beklerdir.

Şeklin, suretin bir değeri yoktur bu yolda;
Gönlün kiminleyse, hürmet et, saygı duy ona.

Canın nereye uçarsa, orası senin yerindir;
Canın damla gibi, orası ise senin denizindir.

Can kendi aslına doğru koşar,
Topraktan bedense toprağı arar.

Can, geldiği yere gider, oraya;
Bedense doğduğu yerde kalır burada.

Ne mutlu o bedene ki tamamen can olur, can kesilir;
Yazıklar olsun o cana ki beden tarafına gider, ten kesilir.

Beden can olunca, faydalı olur beden;
Can beden olunca, sıkıntılar içinde kalır [hepten].

O kimse ki eşeği verir, İsa'yı satın alır;
Onun akli herkesten daha üstün, daha evladır.

Eşek için İsa'yı satan kimse ise,
Eşekten daha kötüdür gerçekte.¹

1 Hz. İsa ve eşek hikâyesiyle ilgili bkz. s. 160, 1. dipnot.

پَرّ انسان هَمّت آمد ای کیا	مرغ با پر می پرد اندر هوا
پَرّ هَمّت تا چه جایش می برد	یک به دنیا یک به عقبی می پرد
یک بجوید عاشقی آن سری	یک بجوید خواجگی و سروری
فرق کن عنقا و کرکس را به عقل	همچنین می سنج هر کس را به عقل
قوتِ خود را دایما ز آنجا خورد	سوی قافِ عشقِ حق عنقا پرد
کی چو عنقا سوی دلداری پرد	کرکسِ دون سوی مُرداری پرد
چیست هر یک را ز محبوبش بدان	قدرِ هر یک را ز مطلوبش بدان
جانش از چرخ است و قالب از زمین	هر کرا مقصد بود چرخ برین
گرچه در صورت بر تو حاضرست	آدمی آنجا بود کش خاطرست
تا دلت با کیست آن را پاس دار	نیست صورت را درین راه ^۱ اعتبار
جانِ تو چون قطره و آن دریای تست ^۲	هر کجا جانت پرد آن جای تست
جسمِ خاکی خاک را جویان بود	جان به سوی اصلِ خود پویان بود
تن بماند این طرف که سر زده است	جان رود آنجا کز آنجا آمده است
وای بر جانی که سوی تن رود	ای خنک آن تن که کلی جان شود
جان چو تن گردد بماند در مَحَن	تن چو جان گردد بود پُر سود تن
باشد او را از همه افزون خرد	آنکه او خر بدهد و عیسی خرد
در حقیقت باشد او از خر بتر	وآنکه عیسی را فروشد بهر خر

Nitekim Hak Teâlâ Kur'an'da "Edall"¹ daha sapık dedi ona;
Hayvanlardan da önde saydı [sapıklıkta].

Bu kadar nimet içinde onun hayvanlığı,
Hem cahilliği yüzündendir hem de hamlığı.

O, hayvanlıktan kurtulabilirdi,
Ruh gibi nimetler tarafına gidebilirdi.

Onun aleti vardı, ama yoktu himmeti,
Onun için kuvvet tohumunu çorak tarlaya ekti.

[Doğru] yolu bıraktı, gitti eğri yola;
Onun işi tuhaf geldi akıllılara.

Eşekliğinden kendi kanını döktü o yabani;
Müslümanlığa tercih etti kâfirliği.

Kendisi için kuyu kazan kimse gördün mü?
Yahut kendisine kılıç vuranı duydun mu?

Bunun aksine, Hak yolunda giden kimse,
Sonunda Hakk'a kavuşur [elbette].

Karanlığı nura döner şüphesiz, aydınlık olur;
Ondan şeytanlık gider, hurilerin imrendiği olur.

Zerresi, gökyüzünde güneş olur;
Damlası, kuş ve balıkla dolu deniz olur.

Ey falan! Öyle bir kuş değil ki sığsın,
Kolu kanadı bu dünyaya, kanat çırpısın!

[Öyle] balıklar değiller ki avlayasın oltayla,
Yahut olsun canları yukarıda ve aşağıda.

Yahut yokluk onlara doğru yol bulsun,
Yahut bir kimse onların hâlerinden haberdar olsun.

Kimse bilmez onları o denizin dışında;
Nasıl yol bulabilir her alçak onlar tarafına?

Ne ret vardır ne de kabul onların katında;
Kurtulmuştur onlar rahattan da zarardan da.

Deniz, onlarla babayla çocuk gibidir;
Hakikatte hepsi de birdir, tektir.

Gerçi çok fazla görünürler görünürde,
Ama Bir [Rabb]'in sırlarıdır gerçekte.

1 Edall: *Daba aşağıdırlar*. Bkz. s. 278, 3. dipnot.

نی که در قرآن اَصْلَش گفت حق
 در چنین انعامِ انعامی او
 می‌توانست او ز انعامی روان
 آلتِ آن داشت چون همّت نداشت
 جاده را بگذاشت راهِ کژ گرفت
 خونِ خود را ریخت آن دون از خری
 بهرِ خود چاهی کند کس دیده‌ای
 و آنکه او بر عکس، راهِ حق رود
 ظلمتش مبدل شود بی‌شک به نور
 ذره‌اش خورشید گردد بر فلک
 نی چنان مرغی که گنجد ای فلان
 ماهیانی نی که گیری شان به شُست
 یا فنا را سویِ ایشان ره بود
 غیرِ آن دریا ندادشان کسی
 پیشِ ایشان نی ر دست و نی پسند
 بحر با ایشان چو والد با ولد
 گر به ظاهر می‌نمایندت عدد
 نی ز انعامش شمرد اندر سبق
 زو نرفت از جهل و از خامی او
 سویِ آن انعام رفتن چون روان
 تخمِ قوّت در زمینِ شوره کاشت
 عاقلان را کارِ او آمد شگفت
 بر مسلمانی گزید او کافری
 یا به خود تیغی زند بشنیده‌ای
 اندر آخر هم به حق مُلحق شود
 زو رود دیوی و گردد رَشکِ حور
 قطره‌اش دریایِ پُر طَیر و سمک
 بال و پروازش درین کون و مکان
 یا بود جانشان درین بالا و پست
 یا کسی از حالشان آگه شود
 کی برد ره سویِ ایشان هر خسی
 فارغند از راحت و هم از گزند
 در حقیقت خود همه باشند احد
 باطناً هستند اسرارِ احد

Ey oğul! Birlik kesin oldu orada;
Hem de görüş ehli olanların katında.

Yerdeki ve gökteki bütün varlıklar,
Birdirler, gerçi sana göre sayısızdırlar.

45. Kırk Beşinci Makale]

[Bu makalede iki konu anlatılacaktır:]

[Hak Teâlâ, sayısız çeşitli eserleri yaratmıştır; ama hepsini bir görmeli]

Her ne kadar Hak Teâlâ yüz binlerce hatta sayısız çeşitli eserler yaratmışsa da gerçekte hepsini bir bilmek gerekir; örneğin âdemoğlunun bedeni dört unsur, beş duyu ve altı yönden oluşmaktadır ve onda üç yüz altmış damar, birçok kemik ve sinir vardır. Bu kadar vasıtaya rağmen asla çok olmaz, bir sayılır ve hiç kimse o şahıs birden çok demez.

[İnsanda asıl olan cevheridir]

İnsanda cevher olmayınca, çaba ve talep, ona ancak yük olur; cevheri olunca, gayret ve hareket olmadan her şey ona müyesser olur; örneğin bir kör, bir şey görebilmek için birçok ilim ve bilgi öğrense, asla göremez; fakat [gözleri] gören, ilim, bilgi ve çaba olmadan güzelce görebilir.

Dünyada hayır ve şerden her ne görürse,
Hak'tan başkası gelmez gözüne.

Aynı şekilde bu el, ayak, yüz ve sırt da,
Sayıca çoktur, çok sayıdadır, ey amca!

O, sayılardan dolayı sana yüz [kişi] derler mi?
Yahut iyi ve kötü filinden dolayı seni iki görürler mi?

Yüz binlerce görünsen de senden başka değildir,
Derdin ve dermanın fazla olsa da senden başkası değildir.

Bu sayılardan ki senden gelir dünyada,
An be an kimi gizli kimi meydanda,

Eğer biri sana derse, yüz parçasın,
Çünkü yüzlerce iş yapmaktasın,

Herkes gülmez mi onun sözüne,
Onun uygunsuz kelamına, idrakine?

تّحاد آنجا یقین شد ای پسر
هم بر آن کاو گشت از اهل نظر^۱
جمله هستیها ز ارض و از سما
هست پیشش بی عدد واحد نما

در بیان آنکه اگرچه حق تعالی صد هزار^۲ و بلکه بی شمار صنّهای گوناگون آفرید، لیکن فی الحقیقه همه را یک باید دیدن، چنانکه تن آدمی از چهار عنصر و پنج حواس^۳ و شش جهت مُرکّب است و سیصد و شصت رگ و چندین استخوان و پی در او درج است، هیچ بدین وسایط متعدّد نگردد و یک باشد و هیچ کس^۴ نگوید که آن شخص معدودست. و در تقریر آنکه چون در آدمی گوهری نباشد، جهد و طلب او را و قری بیش نبود و چون گوهرش باشد، بی سعی و حرکتی همه او را میسر گردد، همچون نابینایی که اگر هزار علم و معرفت حاصل کند به قصد آنکه چیزی ببیند، هیچ نتواند دیدن و آنکه بیناست، بی علم و معرفت و سعی خوش می بیند.

هر چه بیند در جهان از خیر و شر
غیر حَقّش می نیاید در نظر
همچنان کاین دست و پا و پشت و رو
در شمر^۵ اعداد دارد ای عمو
هیچ خواندند از آن اعداد صد
یا دو بیندند ز فعل نیک و بد
گر نمایی صد هزاران جز تو نیست
ور فزایی درد و درمان جز تو نیست
زین عددها کز تو آید در جهان
دم بدم گه آشکار و گه نهان
گر کسی گوید ترا^۶ صد پاره ای
ز آنکه در افعال خود صد کاره ای
نی همه خندند بر گفتار او
بر حدیث و فهم بی هنجار او

۱ این بیت و بیت بعد از آن، در H بعد از نثر آمده است.

۲ هزار HBCT هزاران A

۳ حواس ABCT حس H

۴ هیچ کس BCT کسی AH

۵ آن ABC این HT

۶ شمر AHBT شمار C

۷ ترا ABCT که تو H

Herkes ona der: “Ne diyorsun? Eşek misin?
Ne eşeği? Belki de eşekten daha eşeksin.

Bil ki veliler Hakk’ın sırlarıdır,
Cisim karanlığı olmadan Hakk’ın nurlarıdır.

Ezelden orada hepsi Hak’la birlikteydiler;
Rahmet için [bu] bedene iltihak ettiler.

Asla, onları Hak’tan ayrı bilme;
Onlar, Hakk’ın ışığıdır sinelerde.

Cisimleri evlere benzer, ışık [saçar]
Oradan benlikten uzak cisimlere ışık tutar:

Bu benlik, penceresiz eve benzer [ha!]
Güneşin ışığı, ona yol bulamaz asla.

Fakat o ev ki penceresi vardır,
Daima güneşin ışığıyla aydınlıktır.

Penceresi fazla olanın ışığı da fazladır;
Bu, ulu ve alçak herkesin katında açıktır.

Ya sahrada oturan, ne kapısı olan ne de damı,
Her bir gönül onun adına canında yurt yaptı.

Nur aşkıyla evini yakıp yıktı, dağıttı da
O huzur dolu [insan] nur oldu baştan başa.

Toprak bedenini öyle berbat etti ki,
Hatırına getirmez gamı ve neşeyi.

Vahdet budur, zannetme ki başka bir şey;
Bu mana için feda et canını, başını [bey]!

Ta ki o, padişahlık etsin dünyada,
Çek ayağını aradan, sen [işe] el atma.

Hepsini o yapıyor, sen aletsin;
Sen işin başında değilsin, kendinin musibetisin.

Sürekli iş yapıyorum zannıyla
Her an giriftar oluyorsun gama.

İş [bunun] tersidir, boştur bu zan;
Nasıl çıkar isabetli ok bu yaydan?

Nasıl götürür kişi ağaç resminden meyveyi
Yahut resimli duvardan tahtı, eşyayı, elbiseyi?

Resim gibidir bu tarafın bütün aletleri,
Ondan talep et elsiz, aletsiz o şerefi.

جمله گویندش چه می‌گویی خری
 اولیا را دان که اسرارِ حقند
 از ازل آنجا همه با حق بُدند
 هیچ ایشان را مدان از حق جدا
 جسمشان چون خانه‌ها و روشنی
 کاین منی چون خانه بی‌روزیست
 لیک آن خانه که با روزن بود
 هر کرا روزن فزون نورش فزون
 و آنکه صحرا شد در و بامش نماند
 کرد ویران خانه را از عشقِ نور
 جسمِ خاکی را چنان بر باد داد
 وحدت این باشد مدان چیزی دگر
 تا خدایی او کند اندر جهان
 جمله را او می‌کند تو آلتی
 بر گمانِ آنکه بر کارم همی
 کار معکوس است و هیچ است این گمان
 کی برد کس میوه از نقشِ درخت
 جمله آلتها چو نقشند این طرف
 خر چه باشد بلکه از خر خرتری
 بی‌ظلامِ جسم، انوارِ حقند
 بهرِ رحمت با بدن مُلحق شدند
 پرتوِ حقند اندر سینه‌ها
 می‌زند ز آن بر جسمِ بی‌منی
 نورِ خور را هیچ در وی راه نیست
 دایما از تابِ خور روشن بود
 ظاهرست این پیشِ هر والا و دون
 نام او را هر دلی در جان نشاند
 تا سراسر نور گشت آن پُر حضور
 کز غم و از شادیش نآرد بیاد
 بهر این معنی فدا کن جان و سر
 تو مزن دست و بکش پا از میان
 تو نه‌ای در کار، خود را آفتی
 می‌شوی هر دم گرفتارِ غمی
 کی جهد تیرِ اصابت زین کمان
 یا ز دیوارِ مُنقشِ تخت و رخت
 زو طلب بی‌دست و آلت آن شرف

Aletsiz, Hak Teâlâ'dan başka kim bir iş yapabilir?
Ey aptal adam! O'nun emrine kim başkaldırabilir?

Sen, gaffetten dolayı diyorsun ki “benim, ben”,
Bu bedende atkı çözüğü ipini dokuyorum [ben].

Bu yanlış hayalle nasıl sevinirsin?
Altın, gümüş olmadan nasıl cömertlik edersin?

Hiçbir şeyin olmayınca, sen ne verebilirsin?
Kadın hamile olmadan, hiç çocuk doğurdu mu [dersin]?

Dünyada bir kimse ayakları olmadan yol almış mıdır hiç?
Yahut gözleri olmadan ayın güzelliğini görmüş müdür hiç?

Ey oğul! Bu ne olmuştur ne de olur;
Böyle kötü düşünceden vazgeç [ne olur!]

Dünyada her ne gelirse senden,
Kötüden, iyiden, açık ve gizliden,

Ey falan! Gerçekte O'ndandır hepsi de
Sen aletsin arada, şüphesiz, elbette.

Sen yok olunca, var olan O olur;
Ondan sonra bilirsin ki her şey O'ndan olur.

Kendinden geçer, yok olursan, görürsün açıkça,
İşi yapan yoktur kesin, Yaradan'dan başka.

Kalmayınca anlayışın, anlarsın, [her şey] anlaşılır olur sana;
Kalmayınca bilgin, bilirsin, [her şey] belli olur sana.

Kısacası bil ki perde olan sensin;
Git, tamamen yok ol ki kapı açılıversin.

[46. Kırk Altıncı Makale]

[İnsanlar dört kısımdır]

İnsanlar dört kısımdır. Birincisi, Allah yolunda, Allah rızası için, müşahede yani O'nu görme ümidiyle zahmet çekip çaba sarf edenlerdir. Hak Teâlâ, onlara o sıkıntı ve zahmet içinde bir rahatlık, bir zevk bahşeder. İkincisi, gece gündüz zahmet çeken ve zahmetten başka bir kazancı olmayanlardır; namaz kılsalar, hiç haz almazlar; Kur'an okusalar, Kur'an onlara yüz göstermez, bilakis onlara lanet eder; Mustafa'nın -selam üzerine olsun- buyurduğu gibi: “Rubbe tâlî'l-Kur'âni ve'l-Kur'ânu ye'l-'anuhu.”¹ *Nice Kur'an okuyan vardır ki Kur'an ona lanet eder.*

¹ *Nice Kur'an okuyan vardır ki Kur'an ona lanet eder.* (Hadisin tam metni kaynaklarda yoktur; ancak *Sefînetü'l-Bihâr*'da bir iki kelime farklı olarak şöyle bir hadis vardır: Kem min kârii'l-Kur'âni ve'l-Kur'ânu ye'l-'anuhu: *Sefînetü'l-Bihâr*, II, 415; *Rebâbnâme ez Sultan Veled*, s. 531'den nakil).

یا ز امرش سر کشید ای ساده مرد	کی سبب بی حق تواند کار کرد
کاندرین تن تار و پودی می تنم	از سرِ غفلت تو می گویی منم
بی زر و سیمی چه رادی می کنی	تا خیالِ کز چه شادی می کنی
هیچ بی آبستنی زن بچه زاد	چون نداری هیچ چه توانی تو داد
هیچ بی چشمی جمالِ ماه دید	هیچ بی پا در جهان کس ره بُرید
از چنین اندیشهٔ بد در گذر	این نبودست و نباشد ای پسر
از بد و از نیک و پیدا و نهان	هر چه می آید ز تو اندر جهان
آلتی تو در میانه بی گمان	در حقیقت زوست جمله ای فلان
بعد از آن دانی که کل زو می شود	چونکه گردی نیست هستی آن بود
نیست اندر کار جز خالق یقین	گر رهی از خویشتن بینی مُبین
چون نماند علم، معلومت شود	چون نماند فهم مفهومت شود
رَو ممان کلّی که گردد فتحِ باب	حاصل این دان کاین تویی آمد حجاب

در بیان آنکه مردم^۱ بر چهار قسمند. قسمی آنند که در راه خدا جهت رضای خدا رنج و مجاهده می کشند بر امید مشاهده^۲. حق تعالی ایشان را در آن رنج راحتی و ذوقی می بخشد و قسمی دیگر آنند که روز و شب^۳ رنج می کشند و از رنج جز رنج حاصلی ندارند؛ اگر نماز می کنند، هیچ حظّی نمی یابند و اگر قرآن می خوانند، قرآن بدیشان رو نمی نماید و بلکه لعنتشان می کند، چنانکه مصطفی علیه السلام^۴ می فرماید رَبُّ تَالِی الْقُرْآنِ وَ الْقُرْآنُ یَلْعَنُهُ. ^۵

۱ و AHBC - T

۲ مردم ABCT مردم در طلب فقر H ولی بعد روی عبارت «در طلب فقر» را خط کشیده اند.

۳ مشاهده AHBT مشاهده ای C

۴ روز و شب ABCT شب و روز H

۵ علیه السلام AHBT صلی الله علیه و سلم C

Onların Kur'an okumaktan tat almamaları lanetin ta kendisidir. Diğer bir kısım [üçüncüsü], zahmetsiz, ibadetsiz, gayretsiz ve isteksiz sürekli müşahede halinde olanlardır; ilimsiz ve talepsiz peygamberlik davasında bulunan İsa -selam üzerine olsun- gibi; belki de öyle bir mertebeleri vardır ki Hak Teâlâ, onların talibi ve âşığı olmuştur. Bir diğer kısım [dördüncüsü], aslında fitratlarında bir maya olmayan, ruhlarının da Hak Teâlâ'yla bir bağı bulunmayanlardır. Bunların alametleri, hiçbir şekilde Hak yolunda bir işe el atmamış, bir iş yapmamış, kendilerini tembelleğe ve üşengeçliğe vermiş olmalarıdır. Şimdi, gerçi şeklen talepten ve amelden feragat etmiş olan kuttuplara benzerler, ama [onlarla] nasıl bir olabilirler ki? Onlar son derece azamet ve büyüklüklerinden dolayı amelden feragat etmişlerdir, bu tayfa ise son derece bedbahtlık ve talihsizlikleri yüzünden. Bu dört suret, dört yumruk gibidir; bakalım yüzük hangi yumruktadır!

Ey oğul! Allah'ın kulları dört kısımdır;
Her birinin ayrı bir işi, ayrı bir yolu vardır.

Biri, ibadet zahmetiyle hazineye doğru gider,
Biri, gece gündüz zahmetle zahmete düşer.

Dünyada onun nasibi olmaz asla,
Zahmetten, sıkıntıdan ve gamdan başka, ey amca!

İki dünyada da onun azığı zahmet [çekmek]tir;
Hem açıkta gem gizlide gam yemektir.

Bir başkası vardır ki eziyet ve zahmet çekmeden,
Ayağı hazineye gider bir anda, aniden.

Çabasız, gayretsiz bir hâle nail olur;
Alışveriş yapmadan bir mala kavuşur.

Bütün âlem hazine arar, ama
Hazine onu arar daima.

[Herkesin] gönlü hazine ararken,
Hazine o kâmilî arar canıgönlüden.

آن بی ذوقیشان در خواندنِ قرآن^۱ عینِ لعنت است و قسمی دیگر آند که بی رنجی و طاعتی و مجاهده‌ای و طلبی دایم در مشاهده‌اند چنانکه عیسی علیه السلام بی عملی و طلبی دعویِ نُبوت کرد و بلکه مرتبه‌ای دارند که حق تعالی^۲ طالب و عاشق ایشان است و قسمی دیگر آند که در نهاد ایشان از اصل مایه‌ای نیست و ارواح ایشان به خدا نسبتی ندارد. علامتشان آن باشد که به هیچ نوع در راه حق دست و پایی نزنند و خود را به کاهلی و منبلی فرو گذارند. اکنون اگرچه به صورت^۳ این طایفه بدان قطبان می‌مانند که از طلب و عمل^۴ فارغند، لیکن کی یکسان باشند؟ ایشان از غایتِ عظمت و بزرگی فارغند و این طایفه از نهایت^۵ بدبختی و ادباری؛ و این چهار صورت بر مثال چهار مُشتند تا انگشتی در کدام مشت باشد^۶.

هر یکی را ورزش و راهی جدا ^۷	چار قسمند ای پسر خلقِ خدا
یک بود از رنج روز و شب به رنج	یک رود از رنج طاعت سویی گنج
غیر رنج و محنت و غم ای عمو	هیچ نبود در جهان روزی او
غم خورد هم آشکار و ^۸ هم نهان	رنج گردد قوت او در دو جهان
ناگهانی در شود پایش به گنج	باز یک باشد که بی آزار و رنج
بی شری و بیع بر مالی زند	بی جهاد و سعی بر حالی زند
گنج گردد دایما جویان ^۹ او	جمله عالم گرچه باشد گنج جو
گنج از جان طالب آن کامل است	آنچنانکه گنج مطلوب دل است

۱ بی ذوقیشان در خواندن قرآن CT بی ذوقی ایشان در خواندن قرآن B بی ذوقیشان در خواندن A بی ذوقی خواندن آن قرآن H
 ۲ تعالی AHC - BT
 ۳ به صورت AHBC - T
 ۴ عمل AHC بندگی BT
 ۵ نهایت AHBT غایت C
 ۶ افزوده است در CT جمله «و سلم».
 ۷ این بیت، در A قبل از نثر آمده است و در H نیز ابتدا چنین بوده است:
 نیستی را هست یارا چار راه فهم کن نیک ار توی جویای شاه ولی بعد روی آن را خط کشیده و در حاشیه با نشانه صحیح به صورت متن اساس اصلاح شده است.
 ۸ آشکار و AHT آشکارا و B آشکارا C
 ۹ جویان AHBT جویای C؛ این مصراع ابتدا در H چنین بوده است: «گنج جویان گردد او را سو بسو»، ولی بعد به صورت متن اساس اصلاح شده است.

İstene talep olmadan onu arar, onu ister;
Talip gibi sabah akşam onun peşine düşer.

Çalışmadan, ibadet etmeden vuslata erer;
Talep olmadan istediği her şeyi elde eder.

Biri de vardır ki o tembellikten,
İtaate sırt çevirir cahillikten.

Tembellikten dolayı işsizdir daima,
Onun meyl ve rağbeti olmaz amel etmeye, iş yapmaya.

Hayvan gibi uyumakla, yiyip içmekle diridir;
Bu ikisinden başkasına layık değildir.

Hiçbir nasibi olmaz Hakk'ın eşliğinden,
Sonsuza dek uzak kalır o sevgiliden.

Bu dört, örnek oldu dört yumruğa;
Yüzük kimde ise, yaslan ona.

Gerçi bu dördü de benzerler birbirlerine;
Ama gizli yönleriyle değil, açık yönleriyle.

Ancak yumruk yüzük olduğunu göstermez [içinde];
Kimse yol kat edemez işaretle.

Yumruğun şekli olamaz yüzüğe delil;
Kim şekilde kalırsa, o olur zelil.

Yumruktan murat, dış görünüştür, şekildir;
Yumruktaki yüzük, temiz sırdır, gizemdir.

Sırla dolu suret, Mesnevî nazmı gibidir;
Ruhu manevî olan, hazineler ele geçirir.

Bu nişanları, bu varlıkları bırak, git nişansız olana;
Hâtem[ü'l-enbiyâ'n]ın¹ sevgi mührünü nakşet canına.

Ta ki Hâtem[ü'l-enbiyâ'n]ın sevgisi rehber olsun sana;
Onun sevgisi dışında kim açar o kapıyı sana?

Dünyada aşk gibi bir rehber yoktur;
Yerde ve gökte aşk gibisi yoktur.

Git, aşk atına bin, ondan sonra koştur da;
Yüzlerce yıllık yolu kat edesin bir anda.

Hak aşkı, kanat başışlasın da sana uçasın,
Mesih gibi, dördüncü göğe çıkasın.

1 Hâtemü'l-enbiyâ: Hz. Muhammed Mustafa. Bkz. s. 442, 2. dipnot.

بی طلب مطلوب جویانِ ویست
 بی طلب هر چه که خواهد حاصل است
 هم یکی باشد که او از کاهلی
 پست بر طاعت کند از جاهلی
 دایما بی کار باشد از کسل
 نبود او را میل و رغبت در عمل
 همچو حیوان زنده از خواب و خوری
 غیر این هر دو ورا نادر خوری
 نبودش هیچ از جنابِ حق نصیب
 تا ابد محجوب ماند ز آن حبیب
 این چهار آمد مثالِ چار مَشْت
 آنکه خاتم دارد او^۱ را ساز پست
 گرچه خود یکسان نمایند این چهار
 نه از طریقِ سِرِّ بل از رویِ جَهار
 لیک نبود مَشْت بر خاتم گواه
 با نشان هرگز کسی نبرید راه
 نیست نقشِ مَشْت بر خاتم دلیل
 هر که اندر نقش ماند او شد ذلیل
 خود مراد از مَشْت نقشِ ظاهرست
 خاتم اندر مَشْت سِرِّ ظاهرست^۲
 صورتِ پُر سِرِّ چو نظمِ مثنویست
 گنجها برد^۳ آنکه جانش معنویست
 این نشانها را بهلِ رَوِ بی نشان
 مَهرِ خاتم اندر جان نشان
 تا که گردد مَهرِ خاتم رهبرت
 غیر مَهرش کی گشاید آن درت
 هیچ رهبر در جهان چون عشق نیست
 در زمین و آسمان چون عشق نیست
 رَوِ سوارِ عشق شو آنگه بران
 تا بُری صد ساله ره در یک زمان
 عشقِ حق^۴ پَرِ بخشدت تا بر پری
 چون مسیح از چرخِ چارم بگذری

۱ او ABCT آن H

۲ این بیت و بیت بعد از آن، در H در حاشیه نوشته شده است.

۳ گنجها برد ABCT برد گنجور H

۴ حق AHBC چون T

Aşk, yol gösteren yârdır ey yol arayan;
Aşkı tut, aşktan söz et her zaman.

Yazıklar olsun o cana ki onda aşk yoktur!
Yuh o imana ki aşktan nasibi yoktur!

Ey oğul! Aşktır gören göz;
Ne hayır ne şer asla göremez görmeyen göz.

Ey yolu gören! Gözü olmayan,
Çirkini güzelden ayırt edemez hiçbir zaman.

Aşkın kanatları vardır Cebrail¹ gibi [eşsiz, benzersiz];
Seni manaya götürür güzelce delilsiz, rehbersiz.

Ruhu gökyüzünden geçirir,
Sonra da vahdet sofrasında eder misafir.

Eğer bahtın ve talihin varsa senin, aşk iste, aşk ara;
Âlemde aşk sözünden başka bir şey konuşma.

[Bütün] varlıklar aşktan var olmuştur kesin,
Yerden ve gökten, insan ve cinden bilesin.

Hepsini istekle vücuda getirmiştir Hak,
Yoktan vücuda getirmiştir Hak.

İyi ve kötü, Hakk'ın ilminde gizliydi;
İstek olmasaydı nasıl vücuda gelirlerdi?

Tanrı istedi, onları vücuda getirdi böyle,
Hepsini gökyüzünde ve yeryüzünde.

Eğer istek olmasaydı, bir şey nasıl olurdu
Dünyada, ne alçak ne ulu [nasıl] olurdu?

Ey dost! Aşkın bir parçası bil isteği;
Çünkü o damla gibidir, bu ise umman [denizi].

İstek parça gibi oldu, aşk ise bütün [gibi],
Aşk gül bahçesi gibi, istekse gül gibi.

Aşkı ara, aşkı iste, [bütün bir] yıl, ay, gündüz ve gece,
Çünkü zahmetsiz rahatlık aşktadır [hakikatte].

Aşk, bütün zevklerin özüdür, canıdır,
Bütün yanırların ve arzuların aslıdır.

1 Cebrail: Peygamberlere ilahi vahyi taşıyan mukarreb dört büyük melekten biridir. Vahiy meleği; Ruhul-kudüs, Ruhulemin.

عشق یار رهبرست ای راه جو
 وای بر جانی که در وی عشق نیست
 عشق باشد چشمِ بینا ای پسر
 زشت را از خوب نشناسد یقین
 عشق را پرهاست همچون جبرئیل
 بگذراند روح را از آسمان
 گر ترا بخت است و طالع عشق جو
 هستها را بی گمان از عشق دان^۱
 جمله را از خواست پیدا کرد حق
 نیک و بد در علمِ حق پنهان بُدند
 خواست یزدان کرد پیدایشان چنین
 گر نبودی خواست کی چیزی شدی
 خواست را ای دوست جزو عشق دان
 خواست همچون جزو آمد عشق کُل
 عشق را جو سال و ماه و روز و شب
 عشق جان و مغزِ جمله ذوقهاست
 عشق را گیر و مدام از عشق گو
 شُبه بر ایمانی که عشقش رزق نیست
 هیچ بی چشمی نبیند خیر و شر
 آنکه او را نیست چشم ای راه بین
 پیشِ مدلولت برد خوش بی دلیل
 تا شود در خوانِ وحدت میهمان
 جز حدیثِ عشق در عالم مگو^۲
 از زمین و آسمان وز انس و جان
 وز عدم اندر وجود آورد حق
 تا نیامد خواست کی پیدا شدند
 جمله را بر آسمان و در زمین
 در جهان نی دون و نی والا بُدی
 کآن^۳ بُوَد چون قطره وین؛ بحرِ عمان
 عشق همچون گلشن و خواهش چو گل
 ز آنکه در عشق است راحت بی تعب
 اصلِ اصلِ سوزها و شوقهاست

۱ این مصراع، در C در حاشیه نوشته شده است.

۲ این مصراع، در C در حاشیه نوشته شده است.

۳ کآن HBCT کاین A

۴ وین HBCT و آن A؛ این بیت در H در حاشیه با نشانهٔ صح نوشته شده است.

Aşk maşuktur, eğer bakarsan güzelce, [anlarsın];
Bu ikisini bundan sonra birden başka saymazsın.

Eğer sen âşık değilsen, kesin bil ki ölüsün;
Arı duru değil, baştan başa tortusun.

Sende aşk varsa, şüphesiz aşk olursun,
İkilikten vazgeçtin mi bir olursun.

Burada kendinden geçen tastamam,
Orada Allah'a yol bulur vesselam.

Gerçi Hak Teâlâ kendisi vücut bahşetti ruha,
Rahmetiyle, fazilet ve cömertlik yoluyla.

Ey can! O'ndan başka bağışlar iste [bambaşka];
Çünkü O'nun bağış ve ihsanı sığmaz sayıya.

Aynı şekilde git bağıştan [başka] bağışa,
Ulaşıncaya kadar perdesiz bağışa.

Canıgönülden sürekli talep et, iste,
Yalvararak, yana yakıla gece gündüz söyle:

[Bu] kuluna yüzünü perdesiz ne zaman göstereceksin!
Ne zamana kadar yetineceğim kokusuyla o gül bahçesinin!

İyi ve kötü perde gibidirler arada;
Nasıl görebilirim seni perde olmadan açıkça!

Gerçi nur gibi gözümdesin benim,
Sen olmayınca yoktur ışığım benim;

Benim gözüm dolmuştur cemalinle senin,
Canım ve gönlüm, dikensiz gül bahçededir senin,

Senin güzelliğinden başkası yoktur gözümde,
Gerçi perde gibidir zamanenin gözünde,

Her an görüyorum seni, perde olmadan açıkça,
Lütfet, ihsan et, bu kulundan kaybolma.

Bensiz değilsin ki ey güzellik denizi!
Niçin arayayım ben böyle bir güzellik denizini!

Ben acayip biriyim; dünyada nerede acayip biri ki
Bilsin benim nelerim var saklı ve gizli.

Hakk'ın hasıyım, Hakk'ın nuruyum ezelden beri,
Burada iki gören, şaşıcıdır; [zira görüyor biri iki].

عشق معشوق است اگر خوش بنگری
 گر تو بی عشقی یقین دان مُرده‌ای
 در تو گر عشق است عشقی بی شکی
 هر که از خود بگذرد اینجا تمام
 گرچه خود بخشید حق جان را وجود
 جوی ازو جانان عطا‌های دگر
 همچنین رو از عطا اندر عطا
 از دل و جان باش دایم در طلب
 کی نمایی بنده را بی پرده رُو
 نیک و بد چون پرده اند اندر میان
 گرچه همچون نور در چشم منی
 پُر شده دید^۱ من از دیدار تست
 غیر حسنت نیست اندر چشم من
 دم بدم می بینمت بی پرده فاش
 نیستی خود بی من^۲ ای دریای حُسن
 من عجیبم کو عجیبی در جهان
 خاص حَقَم نور حَقَم از ازل
 این دو را زآن پس بجز یک نشمیری
 نیستی صافی سراسر دُرده‌ای
 از دویی چون بگذری گردی یکی
 در خدا ره یابد آنجا والسّلام
 از طریقِ رحمت و اِفْضال و جود
 چونکه انعامش نیاید در شمر
 تا رسیدن در عطای بی غطا
 با نیاز و سوز می‌گو روز و شب
 چند باشم قانع از گلشن به بُو
 کی ببینم بی حجابت من عیان
 بی وجود تو ندارم روشنی
 جان و دل بی خار در گلزارِ تست
 گرچه چون پرده‌ست بر چشم زَمَن
 لطف فرما وز رهی غایب مباح
 از چه رُویم من چنین جویای حُسن
 تا بداند من چها دارم نهان
 هر که دید اینجا دو ماند اندر حَوَل^۳

۱ دید AHBT دیده C

۲ خود بی من AHT بی من خود BC

۳ حول AHBT وحل C

Gerçekte belki de hepimiz biriz [bir kuluz],
Kesin bilgiye ermiş, şüpheden kurtulmuşuz.

Ey yâr! Bu malum olunca sana, bil ki [sen de]
Ayak basar, çıkarsın ferkadan¹ yıldızının üstüne.

Tanrı'nın hasyım; bana iyi bak ki,
Göresin bir testi içinde denizi.

Testiden vazgeç, bak suya,
Şekil bil, genci de yaşlıyı da.

Şekil gölgedir, ey oğul, bırak gölgeyi;
Manaya doğru git ki bulasın asıl maddeyi.

Esas [madde] asıldır, hünerler ayrıntı;
Peygamberler asıldır, bu şeriatlar ayrıntı.

Meslekler asıllardan çıkmıştır ortaya,
Gözler görsün diye onu dünyada.

Çeşit çeşit suretler ki görünür göze,
Hepsi de manadan haber verir bize.

Der ki manaya suretten bakınız,
Her an suretten manayı anlayınız.

Mananın yüzünü rengimizden, nakşımızdan
Güzelce, apaçık görününüz perde olmadan.

Değil mi ki akıl, manadır, görünmez göze,
Çünkü görürsün onunla çeşit çeşit suretler, yüzlerce!

Aklı översin güzelce, doğrulukla;
Çünkü o, onunla malum oldu sana doğrulukla.

Aklın işlerini, fiilden ve sözden açıkça,
Görseydin, dönerdin sen de öbür tarafa.

İki gözünle baktın güzel akla [her an],
Onun vasfı huyun oldu senin her zaman.

Aynı şekilde gör, bu dünya resminde,
Yerde, denizde, dağda ve gökte,

1 Ferkadan: "ed-dübbü'l-asgar" adıyla da bilinen "benâtü na'şî's-suğrâ" (küçük ayı, ursa minor) taktımyıldızı, büyük ayının tertibinde olduğu gibi "na'ş" adı verilen ve dört yıldızdan oluşan bir dörtgen ile "benât" denilen ve üç yıldızdan oluşan bir kuyruktan meydana gelir. Kuyruğun ucunda yer alan ve kible yönünü gösteren parlak yıldız Cüdey, dörtgendeki yıldızlardan ön planda görünen ve parlak olan ikisine de ferkadân (tekili ferkad "buzağ") denilmektedir. Bunların kutup noktasına daha yakın duranı "en-necmü'l-kutbi" (kutup yıldızı) adıyla da bilinir (Bkz. H. İbrahim Şener, "Ferkadân", *DİA*, İstanbul 1995, XII, 399-400). Ferkad/Ferkadan: Kendilerinden gece yol bulmada faydalanılan kutba yakın iki yıldızdan biri; tekil ve ikil halinde de kullanılır. Farsçada "do berâderân", Türkçede "iki kardeş" yıldızlarının diğer adıdır.

در حقیقت بلکه خود جمله یکیم
 این چو معلومت شود یارا بدان
 خاص یزدانم به من بنگر نکو
 از سبو بگذر نظر کن آب را
 نقش سایه‌ست ای پسر هل سایه را
 مایه اصل است و هنرها فرعها
 پیشه‌ها از اصلها آمد پدید
 گونه‌گون صورت که آمد در نظر
 گفته معنی را ز صورت بنگرید
 روی معنی را ز نقش و رنگ^۱ ما
 عقل نی معنیست نآید در نظر
 عقل را خوش می‌کنی تحسین به صدق
 کارهای عقل را از فعل و قول
 دوختی دو چشم بر عقل نکو
 همچنین می‌بین درین نقش جهان
 در یقین رفته رهیده از شکیم
 پا نهی بالای فرقِ فرقدان
 تا ببینی بحر را در یک سبو
 نقش دان هم شیخ را هم شاب را
 سوی معنی رَو که یابی مایه را
 انبیا اصلند و فرع این شرعها
 در جهان تا دیده‌ها آن را بدید
 جمله از معنی دهد ما را خبر
 هر دم از صورت به معنی پی برید
 خوش عیان ببیند بی‌پرده شما
 چون همی‌بینی ازو صد گون صور
 کآن ازو شد مر ترا تعیین به صدق^۲
 چون عیان دیدی شدت آن سوی حَول
 وصف او شد مر ترا هر لحظه خو
 در زمین و بحر و کوه^۳ و آسمان

۱ نقش و رنگ AHBT رنگ و نقش C

۲ این مصراع، در H چنین آمده است: می‌فزاید بر ویت تزیین به صدق

۳ بحر و کوه AHBT کوه و بحر C

Ayda, güneşte ve yıldızlarda
Hakk'ın lütfunu ve cemalini açıkça.

İyi ve kötü halkta ve huyda her zaman,
Bak Bir [Rabb']in yüzüne perde olmadan.

Hakk'ın kudretini ve ilmini gör açıkça,
Peride, cinde ve insanlarda.

O sanatçılardan sana hüner gösterirler,
Onları göresin, olasın diye haberdar [bir nefer].

O büyükleri canıgönülden seven olasın,
Gece gündüz onların güzel vasıflarını yapasın.

Akıl ve idraki fazla olandan,
Nasıl gizli kalır Yaradan!

Her zaman eşi benzeri olandan eşi benzeri olmayanın katına gider,
Her an [bu] taraftan tarafı olmayan [öbür] tarafa gider.

Görür nakışlarda nakkaşı, resimlerde ressamı,
Sergilerde sergi sereni, yeryüzünde yaygı yayanı.

Daima gören olur Hak yolunda,
İsimler ilmi¹ ders olur ona.

İyi ve kötüden her ne görüldüyse gözüne,
Hepsi derler ki ona: Bak Bir [Rabb]'e.

Her biri peygamber gibi gelir yanına:
[Ve der:] vazgeç ayrıntılardan, git asıllara.

Hak [Teâlâ], son derece aşikâr olduğundan gizlidir gözlerden;
İyi bak ki haberdar olasın [sen de tamamen].

Bu sırdan haberdar olan, diri kaldı;
Hakk'ın lütfunun yanında ebedî kaldı.

Tekrar döneyim sıkıntıyı, zahmeti şerh etmeye;
Vardır sıkıntıdan hazineye kavuşan bir kimse:

Böyle bir kimsenin dereceleri yüksektir,
O, gittiği her yere hayat verir.

Rehber olur âleme şüphesiz [bir bir],
Yerdedir, ama gökyüzünün üstündedir.

Halka önder olur, mürşit olur, yol gösterir;
Gerçi dervîştir; eski ve yamalı elbise giymiştir.

1 İlm-i esmâ: İsimler ilmi; isimleri bilme, isimlerin bilgisi.

در مه و خورشید و در استارگان
 دایما در خَلقِ و خُلُقِ نیک و بد
 قدرت و علمِ خدا را بین عیان
 ز آن هنرمندان نمایندت هنر
 دوستدارِ آن مهان گردی^۱ ز جان
 هر کرا هوش و خرد افزون بود
 هر زمان از چون سوی بیچون رود^۲
 بیند اندر نقشها نقاش را
 دایما بینا بود در راهِ حق
 در نظر هرچ آیدش از نیک و بد
 هر یکی آید به پیشش چون رسول
 حق ز پیداییست^۳ پنهان از نظر
 هر که زین سرِ باخبر شد زنده ماند
 باز واگردیم در تقریرِ رنج
 اینچنین کس را درجِ عالی بود
 راهبر گردد به عالم بی گمان
 پیشوا و مرشدِ خلقی شود
 دم بدم لطف و جمالِ حق عیان
 می نگر بی پرده ای روی احد
 در پری و دیو و اندر مردمان
 تا ببینی شان و گردی باخبر
 وصفِ خویشان کنی روز و شبان
 کی ازو خلاق پوشیده شود
 هر نفس از سو سوی بی سون دود^۴
 هم درونِ فرشها فراش را
 علمِ اسما مر ورا گردد سبق
 جمله گویندش که بنگر در احد
 کز فروع اندر گذر رو در اصول
 نیک بنگر تا که گردی باخبر
 در جوارِ لطفِ حق پاینده ماند
 هست کس کش می رسد از رنج گنج
 زندگی بخشد به هر جا کاو رود
 بر زمین باشد فرازِ آسمان
 گرچه درویش و کُهَن دلقی بود^۵

۱ گردی T آبی AHBC

۲ رود AHB T دود C

۳ دود AHB T رود C

۴ حق ز پیداییست AHBC حق ز پیدا نیست C چون ز پیداییست T

۵ بود AHCT شود B

Ekmek için değildir, onun eski ve yamalı elbise giymesi,
Bırak yamalı elbiseyi; ara, iste onun zatını, kendini.

Göresin, onun nasıl padişahlar padişahı olduğunu,
Yamalı elbise örtüsünde yüzünü gizlemiş olduğunu.

Hazineyi yıkıntıya bu yüzden koyarlar,
Ta ki halkın elinden o altınları kurtarsınlar.

Ta ki yıkıntı hazineye kale olsun,
Yokluk korkusundan daima emin olsun.

Çünkü yıkıntı bekçiye benzer,
Gece gündüz hazinenin başında [bekler].

Bil ki onun sahip olduğu rütbeyle birlikte,
Gizli padişahlık vardır ondan daha yüksekte.

İstemeden istenilen [sevgili] onun olur daima,
Talip gibi onu ister, onu arar aylarca, yıllarca.

Zahmet ve sıkıntı çekmeden hazineler elde eder;
Ayrılık ve hicran olmadan sürekli vuslata erer.

O nadirdir, fakat bu daha da nadirdir;
O kudretlidir, fakat bu daha da kudretlidir.

O, âşık gibidir; bu ise maşuk.
O, Hamza¹ gibidir; bu ise Faruk.²

Gerçi o, İsa gibi göktedir;
Ama bu, Arş'ın, Kürsî'nin, boşluğun üstündedir.

Böyle bir padişahı bilemez her kimse,
Canıgönül den çokça arasa da, istese de.

-
- 1 Hamza: Seyyidüşşehâ Esedullah Ebû Umâre (Ebû Ya'lâ) Hamza b. Abdilmuttalib b. Hâşim b. Abdimenâf el-Kureşî el-Hâşimî (ö. 3/625). Hz. Peygamber'in amcası, Uhud şehidlerindedir. Hz. Peygamber, Uhud'da şehadetinden sonra kendisine "Ey Resûlullah'ın amcası! Ey Allah ve resulünün aslanı" diyerek ağıt yakmıştır. Müslümanlar arasında kahramanlığın sembolüdür (Hüseyn Algül, "Hamza", *DİA*, İstanbul 1997, XV, 500-502).
  - 2 Faruk: Ömer b. Hattab. Raşit halifelerin ikincisidir. Miladî 591'de doğmuştur. 26 yaşında Müslüman olmuştur. Kızı Hafsa, Hz. Peygamberin eşi idi. 13'de (634) halife olmuş ve on yıllık halifeliği zamanında birçok yerler fethedilmiştir. Adaletiyle ün salmış ve kendisine Fâruk lakabı verilmiştir. 23'de (644) şehit edilmiştir. Medine'de medfundur. Aşere-i mübeşşereden olan Hz. Ömer aynı zamanda vahiy kâtiplerinden ve Resûlullah'ın en yakın sahâbilerindedir. Kızı Hafsa ile Hz. Peygamber'in evlenmesi (3/625) onların bu dostluğunu daha da pekiştirmiştir. Resûl-i Ekrem kendisiyle birçok konuda istişare etmiştir. Bazı görüşlerinin nâzil olan âyetlerle teyit edildiği görülmektedir. Resûl-i Ekrem onun hakkında, "Allah, gerçeği Ömer'in lisanı ve kalbi üzere yarattı. Allah'ın emirleri konusunda ümmetimin en kuvvetlisi Ömer'dir. Muhakkak ki şeytan senden korkar, yâ Ömer!" demiş ve "Ey Allahım! Ömer'in kalbinden haset ve hastalıkları çıkar ve onu imana tebdil et." şeklinde dua etmiştir. Hz. Ömer, "Sana vâiz olarak ölüm yeter ey Ömer!" ifadesini mührüne kazıtmış, kendisini malıyla ve canıyla Hz. Peygamber'in yoluna adamıştır (Pala, *a.g.e.*, s. 322; Mustafa Fayda, "Ömer", *DİA*, İstanbul 2007, XXXIV, 44-51).

بهرِ نانِ نبودِ درونِ دلقِ او	در گذر از دلق و ذاتش را بجو ^۱
تا ببینی چه شهنشاه است او	در حجابِ دلقِ پنهان کرده رو
گنج در ویران ازین رو می نهند	تا ز دستِ خلقِ آن زرها رهند ^۲
تا که ویرانِ حصن باشد گنج را	دایم ایمن ماند از خوفِ فنا
ز آنکه ویرانه بود چون پاسبان	بر سرِ گنجینه روزان و شبان
با چنین رتبت که دارد او بدان	هست بالاتر ازو شاهی نهان
بی طلبِ مطلوبِ دایمِ آنِ اوست	همچو طالبِ سال و مه جویانِ اوست
بی کد و بی رنج گنجش حاصل است	بی فراق و هجر دایمِ واصل است
نادرست آن لیک این نادرترست	قادرست آن لیک این قادرترست
آن بود چون عاشق و معشوق این	آن بود چون حمزه و فاروق این
گرچه آن مانندِ عیسی بر سماست	این و رایِ عرش و کرسی و خلاست
اینچنین شه را نداند هر کسی	گرچه جوید از دل و از جان بسی

۱ این مصراع، در B در اصل چنین است: در حجابِ دلقِ پنهان کرده رو، ولی بعد روی آن را خط کشیده و در حاشیه متن نسخهٔ اساس نوشته شده است.

۲ این بیت، در B با بیت قبلی جابجا شده است.

Ancak has olan [kul] bilir ki temiz kalplidir,
İnsanlar ve cinler arasında bilgilidir, basiret sahibidir.

Onun sırlarını o anlayabilir;
Onun gül bahçesinden o koku alabilir.

Yoksa o göz ki görmüyor bahçeyi, bağı,
Nasıl görür ağaçtaki kargayı?

Gözleri kumruyu göremeyen kişi,
Nasıl görür o gaganın üzerindeki kıl tanesini?

Onun ışığına dayamaz gündüz kuşu;
O ışığa nasıl dayanabilir gece kuşu?

Süleyman'ın rüyasında bile göremediğini,
Kör karınca nasıl görür o güneşi?

Herkes yol bulamaz, çıkamaz O'nun katına,
Her ne kadar gece gündüz arayıp sorsa da.

Onun cinsinden değildir ki arayıp sormada,
Ey amca! Yüz göstereceğin [ona] çabaladıktan sonra.

Bu, bağış ve ihsanla erişir; ne çalışmakla ne amelledir;
Çalışıp çabalamakla değil, bahtla, talihle, devletledir.

Kanat olmadan o tarafa uçulamaz asla;
Böyle bir yolu kişi, nasıl katedebilir ayakla?

Ayağından vazgeç de Allah, kanat versin sana;
Başından vazgeç de yüzlerce baş versin karşılığında.

Canından vazgeç de öyle bir can versin ki sana,
O sürekli vuslatta olsun, sürekli görüşüp karşılaşmakta.

Hakk'a bir veren, yedi yüz götürür;
Çok veren, sayısız götürür.

Eğer tacir isen hep ver, hep götür sen;
Nerede karşılığı, bu yolda ücretliysen?

Gizli olarak günahkâr olduğun için mükâfatsızsın,
Gerçi çeviksin, hünerlisin, kıvançlısın.

Kim ki ibadetinin karşılığını alamamıştır,
Bil ki o ibadetten maksadı Hak olmamıştır.

Eğer ibadetteki niyeti Hak olaydı onun,
Ne isterse, onun olurdu onun.

Mademki muradına ermiyor onunla,
Onun muradı hâsıl olmuyor dünyada,

جز مگر خاصی که باشد پاک جان
 او تواند فهم کرد اسرارِ او
 ورنه چشمی کاو نبیند باغ را
 آنکه قُمری را نبیند چشمِ او
 بر نتابد نورِ او را مرغِ روز
 چون سلیمان خود ندید او را به خواب
 هر کسی را راه نبود پیشِ او
 نیست جنسِ آن که اندر جست و جو
 این ز بخشش می‌رسد نی از عمل
 هیچ بی‌پر آن طرف نتوان پرید
 ترکِ پا کن تا خدایت پر دهد
 ترکِ جان کن تا دهد جانی ترا
 هر که با حق یک دهد هفصد^۲ برد
 می‌ده و می‌بر اگر تو تاجری
 بی‌عوض زانی که در سرِ فاجری
 هر که او را نیست از طاعت عوض
 گر وراثت ز طاعت حق بُدی
 چون مرادش بر نمی‌آید بدان
 آگه و بینا میانِ انس و جان
 او ستاند بوی از گلزارِ او^۱
 کی ببیند بر درختی زاغ را
 کی در آن منقار ببند تایی مو
 مرغِ شب را خود چه تابِ آن فروز
 کی ببیند مورِ کور آن آفتاب
 گرچه باشد روز و شب در جست و جو
 رو نماید بعدِ ورزش ای عمو
 نیست از کوشش ز بخت است و دُول
 اینچنین ره را به پا کس کی بُرید
 ترکِ سر کن تا عوض صد سر دهد
 کآن بود پیوسته در وصل و لقا
 هر که از حد بگذرد بی‌حد برد
 کو عوض گر اندرین ره آجری
 گرچه چُست و ذوفنون و فاخری
 دان که حَقّش نیست ز آن طاعت غرض
 هر چه مطلوب است او را آن شدی
 مر ورا بی‌حاصلی در خاکدان

۱ این مصراع، در AH چنین آمده‌است: او تواند بوی برد از کارِ او

۲ کس کی HBCT کی کس A

۳ هفصد AC هفتصد HBT

Ey oğul! Onun Hak'tan maksadı Hak değildir,
Onun niyetinde başka bir şey vardır.

Dille Hakk'ın adını ansa da,
Canı ve aklı uçuyor dünya tarafına.

Çünkü onun istediği bu cisimdir ancak;
Canının Hak'tan nasibi isimdir ancak.

Katiyen onun canında o nur mevcut değildir;
Dünya ağızından başkasıyla mutlu değildir.

Baştan başa ateştir, nuru yoktur;
Hepten matem olmuş, neşesi yoktur.

Olmadığı için Tanrı rahmetinden¹ nasibi,
Bu âlemden başka bilmiyor sevgili.

Hayvan gibi esir olmuştur yiyip içmeye, uyumaya;
Başka bir şeyi yoktur bu ikisinden başka.

Hayvan gibi yaşar yeryüzünde;
Hor ve hakir olarak ölür aynı şekilde.

Kurt gibi topraktan çıkar, toprak olur;
Nerede öyle bir ruh ki göklere çıkar, göklerde olur?

O, keremden doğmuştur, adi bir kurttan değil;
Onun ruhunu bu âlemin dışında bil.

O ruh, dumandan ve buhardan doğmuş değildir;
Arıdır, saftır; beş [duyunun]² ve dört [unsurun]³ ötesindedir.

Suretten vazgeç ki onu göresin sonunda,
Padişah ve önder, her iki dünyada.

Âlemin özü odur, âlemse kabuktur;
Ondan başkası, herkes düşmandır, o dosttur.

Ne zamana kadar orada burada dolaşacaksınız? Kaç, sığın ona;
Onun için canla başla, mertçe kalk, [baş koy onun yoluna].

Bundan sonra ben ne söyleyen, sonsuza kadar,
Onun güzelliğinin anlatımı olacak ey akıllı [yar]!

1 Rahmet olarak çevrilen kelime *raşş*, “İnn'allâhe Teâlâ haleka'l-halka fi zulmetin sümme raşşe aleyhim min nûrihi” *Allah Teâlâ halkı karanlıkta yarattı, sonra üzerlerine kendi nurundan saçtı* hadisinde geçen “raşşe”dir. Burada bu hadis-i şerife işaret vardır. (Bkz. s. 194, 1. dipnot).

2 Beş [duyu] için bkz. s. 428, 2. dipnot.

3 Dört [unsur] için bkz. s. 428, 1. dipnot.

قصِدِ او از حقّ نه حقّ است ای پسر
 هست اندر نیتش چیزی دگر
 با زبان گر نام حق را می برد
 جان و هوشش سوی دنیا می پرد
 زآنکه مطلوبِ وی این جسم است و بس
 حظّ جانش از خدا اسم است و بس
 هیچ اندر جانِ او آن نور نیست
 جز ز قوتِ خاکدان مسرور نیست
 سر بسر نارست و نوری نیستش
 جمله ماتم گشته سوری نیستش
 چون^۱ ندارد از رشِ یزدان^۲ نصیب
 غیرِ این عالم نمی داند حبیب
 همچو حیوان است اسپرِ خواب و خور
 می زید مانند حیوان در زمین
 همچو کرم از خاک رُست و خاک شد
 هم بمرید همچنان زار و مهین
 از کرم زاده است او نه از کرم دون
 کو چنان جانی که بر افلاک شد
 نیست آن جان زاده از دود^۳ و بخار
 بگذر از صورت که تا بینی ورا
 از کرم زاده است او نه از کرم دون
 مغزِ عالم او و^۴ عالم پوست است
 چند گردی سو بسو در وی گریز
 بگذر از صورت که تا بینی ورا
 بعد ازین من هر چه گویم تا ابد
 شرح حسنِ او بود ای باخرد
 بهرِ او از جان و سر مردانه خیز
 شرح حسنِ او بود ای باخرد

۱ و HBT - AC

۲ چون ABCT می H

۳ از رش یزدان AHBT او ز رشِ حق C

۴ دود ABCT درد H

۵ برون از ABCT ورا H، اما بعد روی آن را خط کشیده و در حاشیه «برون از» نوشته اند.

۶ و AHBT - C

İster [Hakk'a] vasıl [olan]dan söyleyeyim isterse salikten,
Onun zatının vasfı olacaktır, iyi dinle sen.

Hayır ve şer, iyi ve kötü, her şey âdemoğlundadır,
Onda acayip bir şey de vardır ki o demdir, o andır.

[47. Kırk Yedinci Makale]

[Bu makalede iki konu anlatılacaktır:]

[Yer ve gök küçük âlem, insan ise büyük âlemdir]

Bilgeler, “Gök ve yer büyük âlemdir, insan küçük âlemdir” derler. Velilerse bunun aksine “yer ve gök küçük âlem, insan büyük âlemdir” derler. Gerçi şeklen insan bu âlemden doğmuştur; ama manen âlem, insandan doğmuştur. Nitekim şeklen meyve ağaçtan doğar, ama manen ağaç meyveden doğar; çünkü önce bahçivanın gönlüne meyve geldi, ondan sonra [o,] meyve için ağaç dikti. Evet, gerçekte önce meyve var olmuştur, sonra ağaç. Aynı şekilde Hak Teâlâ'nın âlemden maksadı insan idi ve âlemi insan için yarattı. Öyleyse önce insan var olmuştur, sonra âlem. Bu tertip üzere insan da o demin¹ adamı için vücuda gelmiştir; öyle ki âlemden maksat halktır, halktan maksat da o kutuptur. Nitekim demişlerdir:

*Âlemden maksat, insandır, Âdem'dir.
İnsandan, Âdem'den maksat da o demdir.²*

[Hiçbir şey kul için makam ve büyüklük talep etmekten daha zararlı değildir]

Zina etmek, şarap içmek, hırsızlık yapmak ve yalan söylemek ve benzeri suçlar ve günahlar, makamın altındadır; zira makam ve büyüklük Allah'a mahsustur; ona müdahale etmek, el atmak, -acizlikten ve zavallılıktan dolayı işlenen diğer suçların aksine- kesinlikle şıktır. Bu yüzden [diğer suçlar] affedilebilir, bağışlanabilir suçlardır; nitekim şeklen eğer bir kul bir günah işlese, sultan onu bağışlayabilir; fakat tahtını ve saltanatını istese, elbette başını kurtaramaz;

1 Dem: Bkz. s. 264, 1. dipnot.

2 Dem: Bkz. s. 264, 1. dipnot. Bu beyit, Mevlânâ'nın *Mecâlis-i Seb'â*'sında yer almaktadır. Bkz. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, *Mecâlis-i Seb'â, Hefti Hutâbe* (tsh. Tevfik H. Subhânî), Tahran 1372 hş., İkinci Meclis, s. 64; *Mektûbât-i Mevlânâ Celâleddîn* (haz. Feridun Nafiz Uzluk), İslambol [İstanbul] 1356, s. 66, 135, 147. Eflâki de bu beyiti Mevlânâ'nın beyti olarak nakletmiştir (Eflâki, Ahmed, *Menâkıbul-'ârifîn I-II* (nşr. Tahsin Yazıcı), Ankara 1980, I, 481).

گر ز واصل گویم و از راهرو
وصف ذات او بود نیکو شنو
خیر و شر و نیک و بد در آدمیست
هم درو چیزی عجایب کان دمیست^۱

در بیان آنکه حکما می گویند که آسمان و زمین عالم کبری است و آدمی عالم صغری^۲. اولیا برعکس این می گویند که آسمان و زمین عالم صغری است و آدمی عالم کبری. اگرچه به صورت آدمی از این عالم زاد، اما در معنی عالم از آدم زاد، چنانکه به صورت میوه از درخت می زاید، لیکن به معنی درخت از میوه می زاید، زیرا اول در دل باغبان میوه آمد، آنکه جهت میوه درخت نشاند. پس در حقیقت اول میوه بوده باشد و آخر درخت. همچنان^۳ مقصود حق تعالی از عالم آدمی بود و عالم را برای آدمی آفرید. پس اول آدمی بوده باشد و آخر عالم. همچنین بر این ترتیب آدمی نیز برای مرد آن دمی پیدا شد، چنانکه مقصود از عالم خلقند، مقصود از خلق آن قطب است چنانکه گفته اند^۴:

مقصود ز عالم آدم آمد
مقصود ز آدم آن دم آمد

و در تقریر آنکه همه جرمها و گنه ها مثل زنا و خمر و دزدی و دروغ و غیر آن تحت جاهدند، زیرا جاه و بزرگی از آن خداست؛ در آن مدخل کردن قطعاً شرکت باشد به خلاف جرمهای دیگر که آن از عجز است و مسکینی. پس محلّ و قابل رحمت است؛ همچنانکه در صورت اگر بنده گناهی کند، شاید که سلطان بر او رحمت کند؛ اما اگر طالب تخت و سلطنت گردد، البته سر نبرد؛

۱ این بیت، در H در حاشیه با نشانه صح نوشته شده است.

۲ حکما می گویند که... و آدمی عالم کبری: AHBT، این قسمت در H در حاشیه آمده و بعضی از کلمه ها جابجا شده است: عالم کبری آسمان و زمین است و عالم صغری آدمیست.

۳ همچنان AHBT همچنانکه C

۴ چنانکه گفته اند BCT چنانکه گفته اند که H - A

۵ تخت و سلطنت ABCT سلطنت و تخت H

[işte] şeytan benliği ve bencilliği kabarıp “Ene hayrun minhu”¹ *Ben, ondan daha hayırlıyım* dediği için lanetlendi. Şu halde hiçbir şey kul için makam ve büyüklük talep etmekten daha zararlı değildir. Nitekim Hâce Senâî -Allah’ın rahmeti üzerine olsun- buyurmuştur:

*İnsana makamdan daha iyidir kuyu;
Kel, füzuli olur külah bulundu mu.²*

Bazısı demiştir ki, büyük âlemdir [bu] dünya,
Çünkü rengârenk, sayısız halk vardır orada.

Yer ve gök, kuşkusuz büyük âlemdir;
Çünkü orada hem hain vardır hem güvenilir.

İnsan ise küçük [âlem]dir, çünkü dünyadan doğmuştur;
Toprak, su, ateş ve havayla var olmuş, hayat bulmuştur.

Velilerse derler ki tersinedir bu haber,
Görüş sahibi bu sözü nasıl söyler?

Büyük âlem insanın vücududur;
Çünkü onda az veya çok, küçük büyük yüzlerce çeşit şey bulunur.

Gerçi âlemden sonra vücuda gelmiştir;
Ama manen âlemden öncedir.

Gerçi meyve ağaçtan ortaya çıkmıştır;
Ama Hak Teâlâ ağacı meyve için yaratmıştır.

Nitekim bahçıvan ağacı meyve için
Dikiyor verimli toprağa [meyve için]?

Buna göre manen meyve önce olmuştur,
Ağaçta bu yüzden meyve var olmuştur.

Gerçekte her ağaç meyveden vücuda gelmiştir;
Gerçi şeklen her ağaç birçok meyve vermektedir.

Nitekim önce bahçıvanın gönlüne
Meyve gelmiş, sonra o istekle,

Çeşit çeşit ağaç dikmiştir yere,
Yiyeyim diye meyvesinden o talihli kimse.

Meyve olmasaydı, nasıl olurdu ağaç?
Evet, meyve baba oldu evlat ise ağaç.

1 “İblis, ‘Ben ondan daha hayırlıyım. Beni ateşten yarattın, onu ise çamurdan yarattın’ dedi.” (Sâd 38/76) ayetinden iktibasır.

2 Bu beyit, Senâî’nindir. Bkz. Senâî-yi Gaznevî, Ebu’l-mecd Mevdûd b. Âdem, *Hadikatul-hakika ve Şer’atu’l-tarika* (tsh. Muhammed Taki Muderris-i Razevî), Tahran 1387 hş., s. 126. (B. 18).

از این رو شیطان ملعون شد که از هستی و انانیت جنبید و گفت: *أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ*. پس هیچ چیز^۱ بنده را زیانمندتر از طلبِ جاه و بزرگی نیست، چنانکه خواجه سنائی *رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ*^۲ می فرماید^۳:

آدمی را ز جاه بهتر چاه	کل فضولی شود چو یافت کلاه؛
گفته بعضی عالم کُبرِست کون	کاندرو خلقند بی عدو لون لون
هست کبری بی گمان چرخ و زمین	کاندرو هم خائن است و هم امین
و آدمی صغری بود کز کون زاد	قایم است از خاک و آب و نار و باد
اولیا گفتند عکس است این خبر	کی بگوید این سخن صاحب نظر
عالم کبری وجود آدمیست	کاندرو صد نوع بیشی و کمیست
گرچه بعد از عالم آمد در وجود	لیک اندر سر ز عالم پیش بود
گرچه میوه از درخت آمد پدید	حق درخت از بهر میوه آفرید
باغبان نی ^۴ از پی میوه شجر	می نشاند در زمین بارور
پس به معنی میوه اول بوده است	بر شجر زین رو ثمر افزوده است
در حقیقت هر شجر از میوه زاد	گر به صورت هر شجر بس میوه ^۵ داد
نی که اول در درون باغبان	میوه آمد و آنگهی از میل آن
در زمین بنشاند گوناگون درخت	تا خورد از میوه اش آن نیکبخت
گر نبود میوه کی بودی شجر	پس شجر فرزند شد میوه پدر

۱ چیز ACT چیزی HB
 ۲ رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ ABCT قَدَسَ اللَّهُ بِرَه H
 ۳ افزوده است در AB «که».
 ۴ بعد از این بیت افزوده است، در C جمله «والله اعلم بالصواب».
 ۵ بی عد AHBC بی حد T
 ۶ باغبان نی AHCT باغبانی نی B
 ۷ هر شجر بس میوه ABCT میوه را اشجار H

Bu âlem gerçi şeklen öncedir,
Ama ondan maksat en olgun âdemdir.

Şu halde manen âdem ondan öncedir;
Çünkü maksat odur, ondan daha değerlidir.

Hak Teâlâ, insanlar için, erler için yarattı âlemi,
Onlardan kerametler ortaya çıksın istedi.

Âlemden maksadı bu olmasaydı eğer,
Nasıl olurdu bu göklerle bu yer?

“Lev lâke”¹ sen olmasaydın sırrı budur, iyi dinle;
Canıgönülden iman et, yüz tut Hak erine.

Çünkü onun kalbi Hakk’ın nazargâhıdır,
İki âlemde de mutlak padişahdır.

Çabuk, tut onun eteğini samimiyetle, doğrulukla,
Tut ki çıkasın yukarıya, kalmayasın aşağıda.

Rehber onu bil, rehbersiz gitme bu yolda;
Kurtulasın arayıp sormaktan sonunda.

Çünkü -ey oğul- yolda yolkesenler bulunur,
Bu korku ve tehlikeden pek az kişi kurtulmuştur.

Ey dost! Sende gizlenmişlerdir o yolkesenler;
Senden zuhur ederler her zaman birer birer.

Ev, bark, mal ve makam arzusu,
Kuyunun dibine atar âdemoğlunu.

O yol kesenlerin önderi, bu önderliktir;
Hak yolunda önderlik taslamak kâfirliktir.

Ancak şu önder hariç; çünkü adalet için,
Kendisini verir, feda eder fakr² için.

Gerçi zahirde önder görünür o,
Ama batında hizmetçi gibidir o.

Gizlide kul ve mahkûm görünür;
Gerçi zahirde şah ve hâkim görünür.

Onun önderlikten maksadı ihsandır;
Daima Rahman’a memur olmaktır.

Hayır ve şer ki gece gündüz ondan gelir,
Kendisi için değildir, Hak içindir.

1 *Sen olmasaydın. Sen olmasaydın gökleri (kâinatı) yaratmazdım* (Hadis-i Kudsi: Aclûnî, *a.g.e.*, II, 191; Furûzanfer, *a.g.e.*, s. 172).

2 Fakr: Kula değil Allah’a muhtaç olmak... Bkz. s. 446, 1. dipnot.

این جهان گرچه به صورت اول است
 پس به معنی مرد باشد پیش ازو
 حق جهان را بهر مردان آفرید
 ورنه بودی از جهان مقصود این
 سر لولاک این بود نیکو شنو
 زآنکه قلب او نظرگاه حق است
 دامن او را بگیر از صدق زود
 رهبر او را دان و بی رهبر مپوی
 زآنکه در ره رهنانند ای پسر
 در توند آن رهنان یارا نهان
 آرزوی خان و مان و مال و جاه
 سرور آن رهنان این سروریست
 جز مگر آن سروری کز بهر^۲ عدل
 گرچه در ظاهر نماید سرور او
 بنده و محکوم باشد در سرار
 قصید او زآن سروری احسان بود
 خیر و شری کز وی آید روز و شب

لیک ازو مقصود مرد اکمل است
 زآنکه مقصودست و درخور بیش ازو
 تا شود ز ایشان کرامتها پدید
 کی شدی این آسمان و این زمین
 از دل و از جان به مرد حق گرو
 در دو عالم پادشاه مطلق است
 تا روی بالا نمائی در فرود
 اندرین ره تا رهی از جست و جوی
 کم کسی جستست^۱ از خوف و خطر
 از تو می زایند یک یک هر زمان
 آدمی را افکند در قعر چاه
 سروری در راه یزدان کافرست
 کرده باشد خویش را در^۳ فقر بذل
 لیک در باطن بود چون چاکر او^۴
 گر شه و حاکم نماید در چهار^۵
 دایما مأمور الرّحمن بود
 بهر خود نبود بود از بهر رب

۱ جستست AHBC جستسته ست T

۲ بهر AHBT راه C

۳ در AHBT از C

۴ به جای این بیت، در T این بیت آمده است:

۵ اوی او رفته شده حق اوی او نور هر تابان بود از روی او

این بیت، در متن T نیست، ولی در پاورقی آمده است ..

Barışı ve savaşı daima Allah içindir,
Lütfu ve öfkesi de o padişah içindir.

Bil ki öyle bir önder Hakk'ın gölgesidir;¹
Yeryüzüne gökyüzünden gelmiştir.

Fakat kendisi için önder olan kimse,
İyi ve kötü kendi arzusuna göre hareket etsin diye,

Böyle bir önder kendini beğenmiştir kesin,
Kalmıştır tuzağında su ve toprak âlemin.

Birkaç günlüktür onun görkemi, şanı;
Ne ferî kalır sonunda ne de başı.

Şimşek gibi geçicidir onun padişahlığı;
Gün gibi açıktır onun sapkınlığı.

Nasıl olur bunun makamı, o önder gibi [ha]?
O, sofanın başında oturur, bu ise kapıda.

O, melek gibi arşın üstünde gider;
Bu ise şeytan gibi tepetaklak yerin altına [iner].

Bu ipe benzer, o ise semaya;
Bak da gör, sonsuz fark var arada.

Hakk'a karşı önderlik taslamak ortak koşmaktır, şirkidir;
O sebepten Hakk'ın cezası ona lanet olmuştur, lanetlidir.

O İblis bu yüzden kovuldu, reddedildi;
Yoksa önceleri melek gibi övülmüş idi.

Hiçbir suç yoktur, önderlik [taslamak] gibi;
İblis'ten ibret al, beri dur beri!

Gizlide senin kuyun olan böyle bir makamdan,
Sakin; çünkü senin yoluna engeldir [her zaman].

Diğer günahlar, küçük günahlardır, değersizdir;
Hepsi ayak gibidir, o ise baş gibidir.

Önderliğin ve makamın sebebi benliktir;
Sonsuz, sınırsız kötülük de benliktedir.

1 Hakk'ın gölgesi. "Es-Sultanu zillü'r-rahmâni fî'l-arzı ye'vî ileyhi küllü mazlûmin min 'ibâdihî fe-in 'adele kâne lehu'l-ucre ve kâne 'ale'r-ra'iyeti's-şukra ve in câra ev zalame kâne 'aleyh'l-vizra ve kâne 'ale'r-ra'iyeti's-sabra..." *Sultan, Allah'ın yeryüzündeki gölgesidir ki, kullarından her mazlum ona sığınır. Eğer adalet ederse (Allah katındaki) ücretini alır. Halkın da bu duruma şükretmesi gerekir. Eğer haksızlık eder, zulmederse, onun vebali ona aittir, Halk ise sabretmekle yükümlüdür...*; "Es-Sultanu zillü'llâhî fî'l-arzı ye'vî ileyhi ed-da'if..." *Sultan, Allah'ın yeryüzündeki gölgesidir ki, her zayıf [kul] ona sığınır...* Benzer başka hadisler de vardır. Bkz. Süyûtî, *a.g.e.*, II, 38.

صلح و جنگش دایما الله بود
 ظلّ حق باشد چنان سرور بدان
 لیک آنکو بهر خود سرور شود
 خود پرست است اینچنین سرور یقین
 چند روزی باشد آن کرّ و فرّش
 همچو برقی بگذرد شاهی او
 کی مقام این چو آن سرور بود
 آن رود همچون ملک بالای عرش
 این بود چون ریسمان و آن آسمان
 سروری کردن چو با حق شرکت است
 آن بلیس از بهر این^۲ مردود شد
 هیچ جرمی نیست همچون سروری
 از چنین جاهی که در سرّ چاه تست
 زلّت باقی گنه‌ها کمترست
 سروری و جاه را مایه خودیست

ناز و خشمش هم پی آن شه بود
 آمده اندر زمین از آسمان
 تا که نیک و بد به کام او رود
 مانده در دام جهان آب و طین
 نی فرش ماند در آخر نی سرش
 روز گردد فاش گمراهی او
 آن به صدر^۱ صفّه وین^۲ بر در بود
 وین چو شیطان سرنگون در زیر فرش
 فرق بی حدّ و کران بین در میان
 ز آن سبب از حق جزایش لعنت است
 ورنه اوّل چون ملک محمود بُد
 عبرت از ابلیس گیر و شو بری
 کن حذر زیرا حجاب راه تست
 جمله همچون پا بوند^۴ آن چون سرست
 در خودی بی حدّ و بی پایان بدیست

۱ صدر AHCT صَفّ B
 ۲ وین AHCT این B
 ۳ این AHBC آن T
 ۴ بوند AHBT بود C

O zaman benliğin başını kes de kurtulasın,
Güneş gibi gökyüzün üstüne çıkasın.

Hak yolunda benlikten kurtulmadığımız sürece,
Hak Teâlâ derste üstat olmaz bize.

Benliğimizden tamamen geçmedikçe,
Yol açılmaz bize, [gidelim] beka mülküne.

Biz, yokluğun kendisinde varlığı bulmuşuz,
O yüzden yokluğa doğru koşuyoruz.

Varlığın aslını yoklukta ara;
Sen, canıgönülden talipsen Mevla'ya,

Kim ki kendinden geçip yok oldu, bakî kaldı;
Kim ki kendini geri bıraktı, herkesi geçti, öne sürdü [atı].

Âşıkların yolu oldu eşi benzeri olmayan [Tanrı];
Bizim gibi oturt canına eşi benzeri olmayanı.

Gönül yolundan git tarafı olmayan yöne;
Çünkü sığmaz senlik o menzile.

Varlığın, şüphesiz senin yolundaki engeldir;
Gönlünün istediği o güzelin yüzünü görmene engeldir.

Böyle bayağı bir varlıktan uzak dur;
Böyle bir işten güçten vazgeç, işsiz dur;

Ta ki işsizlikte bir iş versinler sana,
Ki o iş, zeki aklın ötesindedir [ey ağa!]

Küfür ve din, o kapıda bekçidir bekçi,
Gönül alan sevgilinin yüzündeki örtü gibi.

Bu ikisinden vazgeçmeyen, bil ki, kesinlikle
Tutsak kalır su ve toprak perdesinde.

Daima ayağı bağlı kalır ikilikte,
Bazen korku içinde bazen ümit içinde.

Sen, hayır ve şerden boşalmadığın sürece,
Nasıl dolarsın âdil [Rabb']in cemaliyle?

Bu alışverişten vazgeçmedikçe ey müşteri,
Hak Teâlâ'dan nasıl mal alır gidersin ki?

Hakk'ın nuruyla semizleşmedikçe,
Nasıl boşalabilirsin kendi kendine?

Azar azar güneş ışığından faydalan da
Lâl olasın ey oğul sonunda.

بر فرازِ چرخ چون خور پا نهی	پس خودی را سر بُر تا وارهی
حق نشد استاد ما را در سبق	تا نَرستیم از خودی در راهِ حق
ره نشد ما را سویِ مُلکِ بقا	تا نگشتیم از خودی کَلّی فنا
ز آن به سوی نیستی بشتافتیم	ما ز عینِ نیست هستی یافتیم
گر تو از جان طالبِ مولیستی	اصلِ هستی را بجو در نیستی
هر که خود بگذاشت واپس پیش راند	هر که از خود نیست شد او هست ماند
بی نشان را همچو ما در جان نشان	بی نشان آمد طریقِ عاشقان
کاندر آن منزل نمی گنجد تویی	از ره دل رو به سوی بی سوئی
مانع دیدارِ آن دلخواه تست	هستیت بی شک حجابِ راهِ تست
وز چنین کار و کیا بی کار شو	از چنین هستیِ دون بیزار شو
کآن بود بیرونِ عقلِ هوشمند	تا که در بی کاریت کاری دهند
چون نقابی بر جمالِ دلستان	کفر و دین باشد بر آن در پاسبان
بسته ماند در حجابِ آب و طین	هر که زین دو نگذرد می دان یقین
گاه اندر خوف و گاه اندر رجا	در دویی باشد همیشه بسته پا
کی شود پُر از جمالِ دادگر	تا نگردی تو تهی از خیر و شر
کی ز حق کالا بَری از مشتری	تا ازین بَیع و شَرّی در بگذری
کی توانی خود بخود گشتن تهی	تا ز نورِ حق نگیری فربهی
تا شوی لعل اندر آخر ای پسر	اندک اندک می پذیر از تابِ خور

O rengârenk olan lâl gibi değil;
Bilakis dinin aslı olan lâl gibi [bil].

Can lâli, can gibi bakidir,
Hak ona kadehsiz sakidir.

Hep ondan al, hep kendinden ver daima
Ta ki dolasın tamamen Hakk'ın nuruyla.

Bir cahil gibi ki ilim ehlinden
İlim ve hilim öğrenir az çok demeden.

Cehalet gider o kişiden bilgisi nispetinde,
Kolayca âlim olur bu tertiple, bu düzenle.

Ey oğul! Sen de azar azar çalışırsan, ulaşırsın,
Çalışmazsan, gaffet kuyusunda sıkılır, daralırınsın.

Beş vakit [namaz]ı bunun için farz kıldı Hak [azze ve celle],
Bu vesileyle Hak'tan ders alasın diye.

Yavaş yavaş alışırsan Allah'a,
Beraber olursun veliler grubuyla.

Kendinden geçer, Hakk'a yakın olursun,
Damla gibi onun denizine kavuşursun.

Bu yol dışında, başka bir yol daha vardır;
O yol, seni zahmetsiz, çabucak menzile ulaştırır.

Olmadan yol meşakkati, korkusu ve zahmeti,
Hakk'ın cezbesi ulaştırır karargâhına seni.

[48. Kırk Sekizinci Makale]

[Bu makalede iki konu anlatılacaktır:]

**[“Cezbetun min cezebâti'l-Hakkı hayrun min 'ibâdeti's-sekaleyn.”
hadisinin manası]**

Bu makale, “Cezbetun min cezebâti'l-Hakkı hayrun min 'ibâdeti's-sekaleyn.”¹ *Hakk'ın cezbelerinden bir cezbe, insanların ve cinlerin ibadetlerinden daha hayırlıdır* hadisinin beyanı hakkındadır. Peygamber -selam üzerine olsun- buyuruyor ki Hakk'ın kulunu bir defa çekmesi, insanların ve cinlerin ibadetinden daha hayırlıdır; zira cezbe, Hakk'ın fiilidir, ibadet ise, kulların fiilidir.

1 Cezbetun min cezebâti'l-Hakkı hayrun min 'ibâdeti's-sekaleyn: *Hakk'ın cezbelerinden bir cezbe, insanların ve cinlerin ibadetlerinden daha hayırlıdır* (Aclûni, a.g.e., I, 379; Furûzanfer, a.g.e., s. 119).

نی چنان لعلی که آن رنگین بود	بل چنان لعلی که اصل دین بود
لعل جانی همچو جان باقی بود	حق ورا بی ساغری ^۱ ساقی بود
می ستان از وی ز خود می ده مدام	تا که گردی پُر ز نور حق تمام
آنچنانکه جاهلی از اهل علم	اندک اندک می برد او علم و حلم
قدر دانش می رود ز آن ذات جهل	می شود عالم برین ترتیب سهل
گر به تدریج ای پسر ورزی، رسی	ور نورزی در چه غفلت تسی
پنج وقت از بهر این فرمود حق	تا بدین شیوه ز حق گیری سبق
اندک اندک با خدا خوگر شوی	با گروه اولیا همسر شوی
بی خودی خود قرین حق شوی	همچو قطره در یمش ملحق شوی
غیر این ره راه دیگر هست هم	کآن برد زودت به منزل بی الم
بی کد و تشویش و بی رنج سفر ^۲	جذبه حقت رساند در مقر

در بیان^۳ این حدیث پیغامبر علیه السلام^۴ که جَذْبَةٌ مِنْ جَذَبَاتِ الْحَقِّ خَيْرٌ مِنْ عِبَادَةِ الثَّقَلَيْنِ می فرماید که یک بار کشیدن حق بنده را از عبادت انس و جن بهتر است، زیرا جذبه فعل حق است و عبادت فعل بندگان.

۱ بی ساغری AHBT، بی ساغر و C

۲ این مصراع، در BCT چنین آمده است: بی ز خوف راه و بی کد سفر

۳ بیان ABCT معنی H

۴ پیغامبر علیه السلام H - ABT، مصطفی صلی الله علیه و سلم C

[İstekler, meyiller ve muhabbetler aşkın parçalarıdır]

İstekler, meyiller ve muhabbetler, hepsi aşkın parçalarıdır. Az olursa, adı istek, çok olursa meyil, daha çok olursa muhabbet olur; muhabbet aşırıya kaçarsa, adı aşk olur; aşk da kemale eserse adı cezbe olur. Aynı şekilde bir su, az olursa, ona damla derler; çok olur ve akarsa, adı ırmak olur; ırmak çok büyük olursa Fırat derler; çok daha büyük olursa Ceyhun derler; uçsuz bucaksız olursa, deniz olur; hâlbuki gerçekte hepsi de aynı sudur.

Mustafa, “Allah’ın bir cezbesi” demiştir,
“Cinlerin ve insanların ibadetlerinden daha iyidir.”¹

Bir cezbe, cinin ve insanın cihadından daha iyidir;
Öyle bir cezbe aşkla [aynı] cinstendir.

Muhabbet artınca ona aşk de;
Aşk, artınca da ona cezbe de.

Aşk, kemale erince cezbe olur,
O güzellik ve cemel, onda görünür.

[Aşk], ayna gibi berrak olunca,
Yüz, perdesiz görünür onda.

Eksik olanın aşkına cezbe deme sen;
Çünkü eksik olan, uzaktır Hakk’ın visalinden.

Az suyun adı bir damladır [bir damla derler ona],
Ey padişah! Akmaya başlayınca, ırmak derler ona.

İrmak büyüyünce, adı Fırat olur;
[Bu] ad, kendi büyüklüğünden olur.

Daha da büyük olunca, Ceyhun olur;
O su denize girene kadar [bu adda olur].

Ondan sonra Ceyhun adı deniz olur;
Gerçi hepsi de kuşkusuz aynı sudur.

Onun bir ismi olur her durakta, her makamda;
Her zaman denize kavuşuncaya kadar kısaca.

Gönüldeki istekler, meyil [ve arzu] da
Bir durumdur, ister az olsun isterse fazla.

1 *Allah’ın bir cezbesi, Cinlerin ve insanların ibadetlerinden daha iyidir.* Bkz. s. 574, 1. dipnot

و در بیان آنکه ارادتها و میلها و محبتها همه اجزای عشقند، تا اندکیست، نامش ارادت است و چون بیشتر شد، نامش میل گشت و چون بسیارتر شد^۱، نامش محبت شد و چون محبت به افراط شد، نامش عشق گشت و چون عشق نیز با کمال^۲ رسید، نامش جذبہ شد. آنچنانکه یک آب تا اندکست، قطره اش می گویند و^۳ چون بسیار شد و روان گشت، نامش جُو شد و چون جُو نیز عظیم بسیار شد، فراثش می خوانند و چون بسیارتر شد، جیحون می گویند و چون بی حد و نهایت گشت، نامش دریا می شود، *إِلَّا فِي الْحَقِيقَةِ هَمَانٌ يَكُ آبٌ اسْتُ*^۴.

مصطفی فرمود یک جذبۀ خدا	بِه ز طاعتهای جنّ است و وری ^۵
جذبہ ای به از جهاد جنّ و انس	آنچنان جذبہ بود با عشق جنس
چون محبت شد فزون عشقش بخوان	چونکه عشق افزود آن را جذبہ دان
جذبہ گردد عشق چون گیرد کمال	اندرو بنماید آن حسن و جمال
ز آنکه چون آینه ای صافی بود	بی حجابی رُو در آن پیدا شود
عشق ناقص را مخوانش جذبہ تو	ز آنکه ناقص هست دور از وصلِ هو
آب اندک را بود یک قطره نام	چون روان شد جوش خوانند ای همام
جو چو افزون گشت ^۶ نامش شد فراث	نام می گردد ز افزونی ذات
چونکه افزون تر شود جیحون شود	تا گهی کان آب در بحری رود ^۷
نام جیحون بحر گردد بعد از آن	گرچه یک آبد جمله بی گمان
می شود نامی ورا در هر مقام	هر زمان تا وصلِ دریا والسلام
هم ارادتها و میلِ اندرون	هست یک حالت اگر کم گر فزون ^۸

۱ نامش میل گشت و چون بسیارتر شد C - ABHT

۲ با کمال ABCT به کمال H

۳ و BCT - AH

۴ افزوده است در T جمله «و سلم» .

۵ جنّ است و وری T خلق بی ریا AHBC

۶ جو چو افزون گشت AHBC چونکه جو افزود T

۷ این مصراع، در BC چنین آمده است: سوی بحر آنگه بسر پویان رود

۸ این بیت و بیت بعد از آن، در A در حاشیه با نشانه صبح آمده است؛ این بیت و دو بیت بعد از آن در H نیست، ولی بجای

آنها در H این بیت آمده است:

Bu tertip üzere bil aşkı da;
Tanrı cezbesi olur [aşk] artınca.

Bil ki, bir manadır o sayılar da;
Bizim bu beyandan maksadımızı anla.

Sınırsız olunca, cezbe olur ismi;
Aşkın, önce meyil olan ismi gibi

Meyil damla gibi, aşk ise ırmak gibidir;
Ey amca! Aşk arttı mı, [onun adı] cezbedir.

Aşkların kemali bil cezbe;yi;
Çünkü cezbe, Allah'a ulaştırır [kişiyi].

Seven, bizzat Hak'tır; O'nun nurlarından
Yansır o ışık senin canına [her zaman].

Sen, kendinden zannetmişsin aşkı; [ama]
[Öyle değil;] Allah'tan bil aşkı da sıdkı da.

Vücudunda parlayan, onun nurudur;
Canlar, o bağış ve ihsanla doludur.

Mademki muhabbet, Hak'ın vasfı oldu kesin,
O zaman Hak'tan bilesin ışığı, kendinden bilmeyesin.

O yüzden “Yuhibbuhum”¹ O onları sever dedi Kur'an'da Tanrı,
Sen [kendini] kendinde onun sayesinde göresin diye ey delikanlı.

Talip onu bil; çünkü sendeki o talep [o an],
Doğmuştur Rabb'inin lütfundan, nurlarından.

Hak Teâlâ seni aradığı için, sen [O'nu] ararsın,
O'nun lütfu, senin hem derdindir hem de dermanın.

Hep Hak'ı gör; Hak'tan başka bilme [kimseyi];
Çünkü sadece O'dur açık ve gizli.

O, “Evvel ve Âhir [de] benim” dedi,
“Zâhir ve Bâtın [da]”², ki bilesin iyi.

1 “Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse, Allah onların yerine öyle bir topluluk getirir ki, Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler. Onlar müminlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı güçlü ve onurludurlar. Allah yolunda cihat ederler. (Bu yolda) hiçbir kınayıcının kınamasından da korkmazlar. İşte bu, Allah'ın bir lütfudur; onu dilediğine verir. Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir.” (5 Mâide 54) ayetinden iktibasır.

2 Bu beyitte, Hadid suresi 29. ayetten iktibas vardır: “O, Evvel ve Âhir'dir, Zâhir ve Bâtın'dır. O, her şeyi hakkıyla bilendir. [Allah iltir, her şeyden öncedir, başlangıcı yoktur, varlıkları O yaratmıştır. Sondur, varlıkların yok oluşundan sonra da O bâkidir. Zâhirdir, varlığı birçok delille gün gibi açıktır. Bâtındır, zatının hakikati duyular ve akıllarla idrak edilemez.]” (Hadid 57/29).

چون فزون گردد شود جذبۀ خدا	هم برین ترتیب می دان عشق را
فهم کن مقصود ما را زین بیان	هست آن اعداد یک معنی بدان
همچو نام عشق کاوّل میل بُد	چونکه بی حد گشت نامش جذبۀ شد
عشق چون افزود جذبۀ ست ای عمو	میل همچون قطره است و عشق جو
ز آنکه جذبۀ می رساند با خدا	جذبۀ را می دان کمالِ عشقها
می زند آن تاب اندر جان تو	خود مُحبّ حقّ است و از انوار او
از خدا دان عشق را و صدق را	تو ز خود پنداشتستی عشق را
جانها پُرند از آن افضال و جود	جمله نور اوست تابان در وجود
پس ز حق بین تاب را از خود مبین	چون محبّت وصفِ حق آمد یقین
تا تو در خود زو ببینی ای فتا	ز آن یُحبّهم گفت در قرآن خدا
تافته ست از لطف و از انوار رب	طالب او را دان چو در تو آن طلب
فضل او هم درد و هم درمان تست	ز آن تو جویانی که حق جویان تست
چونکه تنها اوست پیدا و نهان	جمله حق را بین و غیر حق مدان
ظاهر و باطن که تا دانی نکو	اوّل و آخر منم فرمود او

Çünkü hep O'dur, o padişaktan başka yoktur kimse,
O'dur aşağıda, yukarıda, önde ve arkada [her yerde].

Allah'tan başka her şey helak olacak, yok olacaktır;
Daima bakî ve diri Hak Teâlâ'dır.¹

Fanî olana bakma; çünkü o, yok olacak;
Bakî kalmak istiyorsan, bakî olana bak.

Seni ayrılık kusurundan kurtarır cezbe;
O ilim sana ayn[e'l-yakîn] olur cezbeyle.

Kulaklarınla duyduğun her şeyi,
Gözün perdesiz görür hepsini.

İlme'l-yakîn² olur sana ayne'l-yakîn;
Çıkarsın üstüne yedinci kat âlemin.

Çünkü bu [cezbe], sultanıdır ibadetlerin;
Bilakis sırrının sırrı, özünün özüdür dinin.

Bundan bir hâl gelir sana bir anda,
Aletsiz sanatkâr olursun sonunda.

O, Hak'tan gelmiş bir kudrettir;
Tüm cehalet, dersiz ilim kesilir.

Nasıl ki kutlu Nuh'un emriyle,
Bir tufan çıkmıştı âlemde.³

Yahut dağdan deve çıkmıştı,
Salih⁴ okuyunca dağa o duayı.⁵

- 1 Bu beyitte, "Sen Allah ile beraber başka bir ilâha ibadet etme. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O'nun zatından başka her şey yok olacaktır. Hüküm yalnızca O'nundur ve kesinlikle O'na döndürüleceksiniz." (28 Kasas 88) ayetine işaret vardır.
- 2 İlme'l-yakîn: Kesin olan akli ve nakli delillerin ifade ettiği bilgi. Süfilere göre ilme'l-yakîn, akli ve nakli ilimleri delilleriyle bilen âlimlerin bulunduğu bilgi derecesini ifade eder. Ayne'l-yakîn ve hakka'l-yakîn ise derecelerine göre mükâsefe ve müşâhedeye mazhar olan peygamberlerle velilerin bulunduğu bilgi mertebelerini oluşturur (Yusuf Şevki Yavuz, "İlme'l-yakîn", *DİA*, İstanbul 2000, XXII, 137-138). Bkz. s. 366, 1. dipnot.
- 3 Nuh tufanı hakkında, 11 Hüd 38-40 ve 23 Mü'minûn 23-27. ayetlerinde bilgi verilmiştir: Hüd suresinde, "[Nuh], gemiyi yaparken, milletinin inkârcı ileri gelenleri yanına uğradıkça onunla alay ederlerdi. O da: 'Bizimle alay ediyorsunuz, ama alay ettiğiniz gibi biz de sizinle alay edeceğiz; rezil edecek olan azabın kime geleceğini ve kime sürekli azabın incecğini göreceksiniz' dedi. Buyruğumuz gelip tandırdan sular kaynamağa başlayınca, 'Her cinsten birer çifti ve aleyhine hüküm verilmiş olanın dışında kalan çoluk çocuğunu ve inananları gemiye bindir' dedik. Pek az kimse onunla beraber inanmıştı." (11 Hüd 38-40).
- 4 Salih: Hicaz ile Şam arasında oturan Semud kavmine gönderilmiş peygamberdir. Bunlar, dağları oyup sağlam evler yaptılar. Hak yoldan sapınca, Allah onlara Salih'i peygamber olarak gönderdi. Kendilerine kaya içinden gebe deve çıkarması gibi daha başka mucizeler gösterdi. Deve hemen yavrulamıştı. Salih peygamber, bu deveye iyi bakmalarını söylediği halde halk deveyi öldürmüştür. Onların isyanları haddi aşınca Allah, gökten şiddetli bir ses göndererek, Salih peygamber ve ona inananlar hariç hepsini helak etmiştir. 85 veya 200 yıl yaşamıştır. Mekke'de medfundur (Pala, *a.g.e.*, 340).
- 5 Salih peygamber ve devesi hakkında, A'râf 7/73, 77; Hüd 11/63; İsrâ 17/59; Şuarâ 26/153-157. ayet-

اوست اندر زیر و بالا پیش و پس	کاوست جمله غیر آن شه نیست کس
حق بود باقی و زنده دایما	ما سَوَى اللَّهِ كُلُّ هَالِكُنْد و فنا
در بقا بنگر که مانی جاودان	در فنا منگر که معدوم است آن
گردد از جزبه ترا آن علم عین	جذبه برهاند ترا از نقص بین
چشم بیند جمله بی روپوشها	هر چه بشنیدی ز راه گوشها
پا نهی بالای چرخ هفتمین	گرددت علم الیقین عین الیقین
بلکه سرّ سرّ و مغز مغز دین	ز آنکه سلطان عبادتهاست این
تا که گردی صانع بی آلتی	زین رسد اندر تو ناگه حالتی
جهل محضت علم گردد بی سبق	قدرتی باشد رسیده آن ز حق
گشت طوفانی پدید اندر جهان	همچنان کز امر نوح کامران
چونکه صالح خواند بر کوه آن فسون	یا چنان کز کوه ناقه شد برون

Veya nasıl ki İbrahim, ateşin içinde
Çeşit çeşit gül bahçesi ve yeşillik görmüştü yüzlerce.¹

Yahut nasıl ki Musa'nın elinde asa,
Ansızın Hakk'ın emriyle olmuştu ejderha.²

[Asayı] denize vurup tozu dumana katınca,
Onunla Firavun'u suya gark etmişti sonunda.³

Veya nasıl ki İsa, nefesiyle ölüyü
Diriltmiş, yokluktan geri döndürmüştü.⁴

Yahut nasıl ki Mustafa, o seçkin hükümdar,
Ayı [ikiye] ayırmıştı gökyüzünde apaşikâr.⁵

İki parça olmuştu Kibriya'nın emriyle,
Öyle parlak bir ay gökyüzünde.

Alçak Ebuçehil'in elindeki taşlar,
Şehadet lafızlarını söyletmişti aşikâr.⁶

Sonra da kulaklar o sesleri,
Hepsini perdesiz işitmişlerdi.

---

lerde bilgi verilmiştir. Bunlardan Şuarâ suresindeki bilgi şöyledir: "Sen şüphesiz büyülenmiş birisin; bizim gibi bir insandan başka birşey değilsin. Eğer doğru sözlü isen bir belge getir" dediler. Salih: "İşte belge bu devedir. Kuyudan su içmek hakkı belirli bir gün onun ve belirli bir gün de sizindir; sakın ona bir kötülük yapmayın, yoksa sizi büyük günün azabı yakalar" dedi. Onlar ise deveyi kestiler; ama pişman da oldular." (Şuarâ 26/153-157). Bkz. s. 580, 4. dipnot.

- 1 Ateş ve Hz. İbrahim: "Ey ateş! İbrahim'e karşı serin ve esenlik ol" dedik (Enbiyâ 21/69). Bkz. s. 232, 1. dipnot.
- 2 Musa ve asası hakkında birçok surede bilgi verilir. Bunlardan 20 Tâhâ 19-21. ayetlerdeki bilgi şöyledir: "Allah, 'Onu yere at ey Musa!' dedi. Musa da onu attı. Bir de ne görsün o, hızla akan bir yılan olmuş! Allah, şöyle dedi: 'Tut onu. Korkma! Biz, onu yine eski durumuna döndüreceğiz.'" Bkz. s. 268, 1. dipnot.
- 3 Musa'nın asasını denize vurma, Firavun'un suda boğulması hakkında bakınız: And olsun ki Musa'ya: "Kullarımı geceleyin yürüt, denizde onlara kuru bir yol aç, batmaktan ve düşmanların yetişmesinden korkma, endişe etme" diye vahyettik. Bunun üzerine Firavun askerleriyle birlikte onların peşine düştü de deniz onları görülmedik bir şekilde kuşatıp yuttu." (Tâhâ 20/77-78).
- 4 İsa'nın ölüleri diriltmesi hakkında birkaç surede bilgi verilmiştir. Bunlardan ilki: Ona Kitabı, hikmeti, Tevrat'ı ve İncil'i öğretecek, İsrailoğullarına şöyle diyen bir peygamber kılacak: "Ben size Rabbinizden bir ayet getirdim. Ben size çamurdan kuş gibi bir şey yapıp ona üfleceğim, Allah'ın izniyle, hemen kuş olacaktır; anadan doğma körleri, alacalıları iyi edeceğim; Allah'ın izniyle, ölüleri dirileteceğim; yediklerinizi ve evlerinizde sakladıklarınızı da size haber vereceğim. İnanmışsanız bunda size delil vardır." (Âl-i İmrân 3/49).
- 5 Bu ve sonraki beyitte, Hz. Peygamber'in ayı ikiye ayırma mucizesine işaret vardır. "Kıyamet yaklaştı ve ay yarıldı. Onlar bir mucize görseler yüz çevirirler ve 'Süregelen bir sihidir' derler." (Kamer 54/1-2) ve bkz. s. 442, 2. dipnot.
- 6 Bu ve sonraki beyitte, Ebuçehil'in elindeki taşların konuşması hakkında bkz. s. 442, 2. dipnot.

دید صد گون گلستان و سبزه زار	یا چو ابراهیم کاندر ^۱ عینِ نار
ناگهان از امرِ حق شد اژدها	یا چنان کاندر کفِ موسی عصا
تا بدان فرعون را غرقاب کرد	تا که بر دریا زد و انگیخت گرد
زنده کرد و بازش آورد از عدم	یا چنانکه مُرده را عیسی به دم
ماه را بشکافت بر گردون مبین ^۲	یا چنانکه مصطفی شاهِ گزین
آنچنان ماهِ مُنور بر سما	شد دو نیمه ز امر و حکمِ کبریا
گفته الفاظِ شهادت را عیان	سنگها در دستِ بوجهلِ مُهان
جمله بشنیدند بی‌روپوشها	تا که آن آوازها را گوشها

---

۱ کاندر AHBT اندر C

۲ این بیت، در AC در حاشیه با نشانهٔ صح آمده‌است؛ به جای این بیت در AHB بیت دیگر آمده‌است که میان بیتها کمی

فرقی دارد. در AH (بر چرخ برین A با معجز چنین H) :

یا چنانکه احمد مرسل مبین   ماه را بشکافت بر چرخ برین

در B :

یا چو احمد کش بُد مثل و قرین   ماه را بشکافت بر چرخ برین

Yahut nasıl ki Edhem oğlu¹, avda
Hakk'ın yüzünü görmüştü ceylanda açıkça.²

Aynı şekilde velilerden Bâyezid gibi,
Hakk'a yakınlığı artmaktaydı sürekli.

Kerhî, Cüneyd ve Ebû Saîd³ gibi,
Onlar da kendi devirlerinde eşsizlerdi.

Her birinin başka kerametleri vardı;
Her biri menzile doğru rehber olmuşlardı.

Her birinin o asla bağlılığı vardı;
Her birinin sözü ve hâli olgunlaşmıştı.

O şahları anlatmakla meşgul olsam eğer,
Bütün ömür onda harcanır gider.

Her birini cezbe çekmiştir vuslata;
Her biri kadehsiz içmiştir o şaraptan sonunda.

Cezbe vermiştir bu işi gücü, mesleği her birine;
Aşıkâr olmuştur onlara her sır nihayetinde.

Bu, cezbenin suretidir, iyi dinle;
Rehin et gönlünü ve canını bu cezbeye.

Hakk'ın cezbesi olmasaydı, bir âdemoğlu, bir kişi,
Nasıl olurdu Âdem gibi o dem⁴ [sahibi]?

Her birinin nasıl olurdu o saltanatı, makamı?
Her biri nasıl olurdu dünyalının sığınağı?

Her birinin nasıl olurdu Tanrı ahlâkı, seciyesi?
[Her biri] nasıl gösterirdi sayısız mucizeyi?

[Hâsıl] olur bu işi güç cezbeden sonra;
Ne mutlu o cana ki Hak Teâlâ yâr olur ona!

1 Edhem: Ebu İshak İbrahim b. Edhem-i Belhî, II. (VIII) yüzyılın ünlü zahitlerindedir. İbrahim Edhem diye şöhret bulmuştur. Babası Belh sultanlarındandır. Genç yaşta Belh hükümdarı olmuş; ancak kısa süre sonra ceylan peşinde koşarken, bir karganın eli ve ayağı bağlı bir adamı beslediğini görmesi veya ceylanın “Ey İbrahim Edhem! Seni bunun için mi yarattık?” sesini duyması veyahut başka olaylar neticesinde saltanatını terk etmiş ve dervişliğe soyunmuştur. Tasavvuf yoluna girdikten sonra Şam'a gitmiş ve orada ekin bekçiliği yaparak geçimini sağlamış; Fuzayl b. Ayaz ve Süfyan-ı Sevrî gibi meşhur sufilere de görüşmüştür. 161'de (777) vefat etmiştir. (Mu'in, *a.g.e.*, V, 75; Pala, *a.g.e.*, s. 122).

2 İbrahim Edhem'le ceylan'ın konuşması hakkında bkz. s. 584, 1. dipnot.

3 Ebû Saîd (Ebi'l-Hayr): Fazlullah b. Ebi'l-Hayr-i Miheni, 357'de (967) doğdu. İyi bir öğrenim gördükten sonra bir müddet Serahs, Nişâbü'r ve Âmul'de riyazet ve seyr u sülukle meşgul oldu. Mihene ve Nişâbü'r'da salıklarını irşad ve vaazla uğraştı. 440 (1048) yılında 83 yaşında Mihene'de vefat etti (Mu'in, *a.g.e.*, V, 93).

4 Dem. Bkz. s. 264, 1. dipnot.

یا چنانک آن پورِ ادهم در شکار
 همچنین از اولیا چون بایزید
 مثلِ کرخی و جنید و بوسعید
 بود هر یک را کرامات^۱ دگر
 بود هر یک را بدان^۲ اصل اتّصال
 گر شوم مشغول شرحِ آن شهان
 هر یکی را جذبہ در وصلت کشید
 هر یکی را جذبہ داد این کاروبار
 صورتِ جذبہ ست این نیکو شنو
 گر نبودى جذبہ حق آدمی
 هر یکی را کی شدی آن مُلک و جاه
 هر یکی را کی بُدی خُلُقِ احد
 بعدِ جذبہ می شود این کاروبار
 رویِ هو را دید از آهو آشکار
 که همیشه بود قُربش در مزید
 که بُدند ایشان به دورِ خود فرید
 بود هر یک سویِ منزلِ راهبر
 بود قال و حال^۳ هر یک باکمال
 عمرِ کَلّی صرف گردد اندر آن
 تا که هر یک بی قَدح زان می چشید
 تا که شد هر سر بر ایشان آشکار
 بهر این جذبہ دل و جان کن گرو
 کی شدی مانندِ آدم آن دمی
 کی شدی هر یک جهانی را پناه
 کی نمودی^۴ معجزاتِ بی عدد
 ای خنک جانی که حَقّش گشت یار

۱ کرامات ABT کرامات H کراماتی C

۲ بدان ABCT به آن H

۳ قال و حال AHT حال و قال BC

۴ نمودی AHBC نمودت T

Yâr nedir? Çünkü o, Hak'ta yok olmuş;
İkilik olmadan onun ayıklığı sarhoşlukta olmuş.

Onun [bunun] sarhoşluktan kurtulduğu gibi bir ayıklık değil;
O, ne sözle anlaşılır ne de konuşmakla [bil].

Sözle, beyanla bilemezsin tatmadan onu;
Eğer talip isen, et feda bedenini, ruhunu.

Bunu eski bilge insanlar [ne güzel] söylemişler:
Tatmadan çerezi nasıl faydalanır, tat alırsın [demişler]?

“Men yezuk lem ya‘rif,”¹ Tatmayan bilmez, bunu iyi dinle;
Bırak dinlemeyi, git görmeye.

Bu çeşitlerin yoktur ucu bucağı, sayısı;
Kalanını da Allah'tan iste gece [yarısı].

Belki yol bulursun oraya bir anda,
Birlikte oturursun bilge insanlarla.

Neyi ister, ararsan canıgönülden,
Olur sonunda; onu bırakma hemen.

Allah'ın hükmü ve takdiri olmasaydı,
O bağışın sana müyesser olacağı,

O hâlin, o sözün, o işin gücün, mesleğin talibi
Nasıl olurdu senin canın? Bunu anla, ol zeki.

Kişi neye talip ise, o onundur;
Kimin derdi varsa, derman onundur.

Mallar, müşteri içindir mutlaka;
Nasıl ulaşır o sır, serseri adama?

Ey oğul! Su, susuzlar içindir;
Ey sanatkâr! Ekmek de aç[lar] içindir.

Nasıl olurdu ekmek, açlar olmasaydı?
Olsaydı şayet, o bir işe yaramazdı.

Eğer olmasa şirin yüzlü yâr,
Gönlünü yitirmiş âşık ne işe yarar?

Eğer olmasa hor ve hakir bir âşık,
Nasıl olur değerli ve kıymetli her maşuk?

Daha çok arayıp soran daha çabuk, daha çok vuslata erer;
Kesin bil ki vuslat arayıp sormakta gizlidir, talepte biter.

1 *Tatmayan bilmez* (Dihhudâ, *Emsâl u Hikem*, IV, 1748).

یار چه بود چونکه در حق محو شد
بی دویی در سُکر او را صَحو شد
نی چنان صحوی که از سُکر او رهید
آن نگردد فهم از کُفت و شنید
بی چشش آن را ندانی از بیان
گر شدی طالب فدا کن جسم و جان
گفته اند این را قدیم اهلِ خبر
بی چشش از نُقل کی یابی نظر
لَمْ یَذُقْ لَمْ یَعْرِفْ این را خوش شنو
از شنیدن بگذر و در دید رو
نیست این انواع را حدّ و شمار
از خدا جو باقیش را در سِرار
بوک آنجا راه یابی ناگهان
همشین گردی به جمعِ آگهان
هر چه را جویان شوی از جان و دل
رُو نماید آخر آن زودش مهل
گر نبودی حکم و تقدیرِ خدا
کآن عطا گردد میسر مر ترا
طالبِ آن حال و قال و کاروبار
کی شدی جانِ تو این را هوش دار
هر چه طالب گشت شخص، آن آن اوست
هر کرا در دیست درمان آن اوست
کاله بی شک هست بهر مشتری
کی رسد آن^۱ سر به مردِ سرسری
آب بهر تشنگان است ای پسر
نان برای گرسنه ست ای پُرهنر^۲
گر نبودی گرسنه نان کی بُدی
ور بُدی خود آن به کاری نآمدی
گر نباشد دلبر شیرین عذار
عاشقِ بی دل کجا آید به کار^۳
گر، نباشد عاشقِ خوار^۴ نزار
کی بود^۵ با قدر و قیمت^۶ هر نگار^۷
هر که جویان تر بود واصل ترست
وصل در جستن یقین دان مُضمرست

۱ آن AHBT این C
۲ پرهنر ABCT باخبر H
۳ این بیت، در A در حاشیه با نشانهٔ صح آمده است.
۴ گر ABCT و H
۵ خوار AHBT خوار و C
۶ بود AHBT بدی C
۷ قیمت ABCT عزت H
۸ این بیت، در A در حاشیه با نشانهٔ صح آمده است.

Mademki hidayet Hak'tan geliyor sana,
 O zaman Hak'tan bil o talebi; çık ortaya.
 Götürür kendi cezbesiyle seni menziline;
 Senin canın ve gönlün alettir onun elinde.
 Senin kalbini iki parmağıyla değiştirmese,¹
 Dönüşte nasıl erersin şüpheden gözle gördüğün [kesin bilgi]e?
 Elsiz, avuçsuz kendi tarafına çekiyor seni,
 Göstersin diye perdesiz kendi cemalini.
 Eğer böyle bir dünya halkı olmasa idi,
 Yaşlı ve genç herkes ister, talep ederdi.
 Öyleyse Hak'tan bil, kendinden bilme bu talebi;
 O denize doğru ak ırmak gibi.
 Sonra bilesin ki sen yoksun ortada;
 Hep Hak'tır, Hak vardır gizlide, açıkta.
 Talible matlubu, isteyenle isteneni ey iş adamı!
 Yaradan'a kavuşmak istiyorsan, iki görme onları.
 Kimi isteyen gördüysen istenen odur;
 Kimi arzulu gördüysen arzulanan odur.
 Irmak suyu koşar, arar denizi;
 O yüzden denizin aynıdır o, ey efendi.
 Deniz ve ırmak iki görünür şeklen;
 Ama iyi bak, su birdir manen.
 Şeyh ile Hakk'ı, şaşılığından iki gören kişi,
 Bu yolda mürid değil, meritir yani asi bir kişi.
 Ey manevî [insan]! Vahdette ikilik yoktur;
 Damla denize girince aynı olur.
 Bunun bilgisi mahvdir, yok olmaktır, söz değıldir;
 Mahv olmak denizdir, sözse gemiler gibidir.
 Onu görende ne ayrılık ne yabancılık kalır,
 Yabancıyı toz gibi üzerinden atar, uzaklaştırır.
 O benlik, o varlık ki Allah'la böyle olmuştur,
 İki âlemde de Allah'tan ayrı nasıl kalır, nasıl olur?
 O, Allah'ın nurundadır daima,
 Deniz ve ırmak gibi bir olmuştur nurla.

1 İki parmak: İsbî'ayn. "Kalpler, Rahman'ın iki parmağı arasındadır. Onları istediğı gibi çevirir." hadisine işaret vardır (*Sahih-i Müslim*, VIII, 51; Süyûtî, *a.g.e.*, I, 84; II, 152; Furûzanfer, *a.g.e.*, s. 6'dan nakil). Bkz. s. 762, 3. dipnot.

پس ز حق دان آن طلب را برتر آ	چون هدایت از حق آید مر ترا
آلت است اندر کفش جان و دلت ^۱	می برد از جذب خود در منزلت
در تقلب کی رسی از شک به عین	تا نگرداند دلت را ز اصبعین
تا نماید بی حجابت روی خود	بی کف و دست کشاند سوی خود
طالبندی جمله از پیر و جوان	ور نبودی اینچنین خلق جهان
سوی آن دریا روان شو همچو جو	پس ز حق دان نی ز خود این جست و جو
جمله حق است آشکارا و نهان	تا بدانی که نه ای اندر میان
دو مبین شان تا رسی در کردگار	طالب و مطلوب را ای مرد کار
هر که راغب دیدیش مرغوب اوست	هر که طالب دیدیش مطلوب اوست
ز آن بود کاو عین بحرست ای کیا	آب جو پویان و جویان بحر را
آب یک باشد به معنی خوش نگر	بحر و جو ^۲ گر دو نماید در صور
او مرید آمد درین ره نی مرید	شیخ و حق را ز احولی هر کاو ^۳ دو دید
قطره چون در یم درآمد شد سوی	نیست در وحدت دویی ای معنوی
محو بحرست و سخن همچون سُفن	دانش این محو باشد؛ نی سخن
غیر را مانند گرد از خود فشاند	هر که دید او را درو غیری نماند
در دو عالم از خدا او کی جداست	آن خودی کاینچنین شد با خداست
یک شده با نور همچون بحر و جو	هست در نور خدا پیوسته او

۱ این بیت و نه بیت بعد از آن، در H در حاشیه با نشانه صح آمده است.

۲ جو ABCT چو H

۳ ز احولی هر کاو ABCT هر که ز احولی H

۴ باشد AHBT گردد C

Dünya adamı dünyadan hayat bulur,
Ahiret adamı ise ahiretten hayat bulur.

Orada hayat bulanı âdemoğlu bil, o âdemdir;
Çöplük [dünya] içinde yaşamak hayvan içindir.

Topraktan alınan bir avuç toprak yine topraktır;
İster kuru olsun isterse nemli [aynıdır].

Nem gider sonunda; çünkü kuruluğu galiptir;
Talepsiz, isteksiz olur, gerçi isteklidir, taliptir.

Nem talep oldu; fakat az olduğu için
O talep içindeki galip şüphe[li]dir [kesin].

Nem, toprağa mağlup olur, ey ünlü kişi;
Nem kalmaz, toprak olunca ona karar yeri.

Fakat denizden yardım gelirse neme,
[Nemliği] artar, kendisi gider denize.

Cisimlerdeki iman da nem gibidir;
Ancak o, isimlerden yardım alır, beslenir.

[49. Kırk Dokuzuncu Makale]

[Aşksız iman lafzı ruhsuz beden gibidir. Asıl cemaat zikri çok yapmaktır]

İman ve Müslümanlık lafzı, mudga (embriyo) gibidir, cisimse cenin. Sıdk, doğruluk ve aşk, ona yakın ve eş olunca, can olur, canlanır. Cenin anneden ayrılınca, kendi cinsi çocuklarla neşvünema bulur, beslenir, büyür. Aynı şekilde iman da Allah'a itaat ve ibadet etmekten, Allah'ı zikretmekten yardım alır, güç kuvvet bulur, kemale erer. Hak Teâlâ bundan dolayı "ve'z-kürullâhe zikran kesîrân"¹ *Allah'ı çokça zikredin* buyurmuştur; zira her zikir bir şahıs gibidir. [Allah'ı] çok zikrettiğin zaman, birçok kişi toplanmış [zikretmişler] gibi olur, kuşkusuz rahmet ve sevap da daha çok olur. Gerçekte "el-cemâ'atu rahmetun" *Cemaat rahmettir*² [hadisin]in manası budur. Her ne kadar zahir ehli, mescit cemaatine ve halkın kalabalık oluşuna yoruyorlarsa da, o bunun mecazıdır; çünkü halkın çok oluşundaki rahmet, cemaat çok olunca, zikri çok yaparlar, çok rahmet iner olmasından dolayıdır. Şu halde asıl cemaat, çok zikretmek, zikri çok yapmaktır.

1 *Ey iman edenler! Allah'ı çokça zikredin* (Ahzap 33/41). Benzer ayetler için bkz. Enfâl 8/45; Cum'a 62/10.

2 *Cemaat rahmettir*. "Cemaat rahmettir, ayrılık azaptır" hadisinden iktibastır (Münâvî, *a.g.e.*, I, 115; Ac-lûnî, *a.g.e.*, I, 380; Furûzanfer, *a.g.e.*, s. 31).

مرد دنیا زنده از دنیا بود	مرد عقبی زنده از عقبی بود
ز آنچه زنده‌ست آدمی آتش بدان	محض حیوان است زنده خاکدان
مشت خاک از خاک هم خاکی بود	گرچه خشک و گرچه نمناکی بود
نم رود آخر چو خشکی غالب است	بی طلب گردد اگرچه طالب است
نم طلب آمد ولی چون اندک است	در درون آن طلب غالب شک است
هست نم مغلوب خاک ای نامور	نم نماند چون شود خاکش مقرر
لیک اگر نم را ز یم آید مدد	گردد افزون و رسد در بحر خود
چون نم است ایمان درون جسمها	لیک دارد آن مدد از اسمها

در بیان آنکه لفظ ایمان و^۱ مسلمانی چون مُضغِه است و قالب جنین. چون صدق و عشق قرین او گردد، جان گیرد و همچنانکه جنین چون از مادر جدا می شود، نشو و نما از جنس خود طفلان می گیرد و پرورده می شود. همچنین^۲ ایمان نیز از طاعت و عبادت و ذکر خدا مدد یابد و قوت گیرد؛ و به کمال رسد. حق تعالی از این سبب فرمود که^۳ *وَأذْكُرُوا اللَّهَ ذِكْرًا كَثِيرًا*؛ زیرا^۴ هر ذکر^۵ همچون شخصی است. چون ذکر بسیار کنی، آنچنان باشد که اشخاص بسیار جمع شده باشند، لاجرم رحمت و ثواب بیش باشد و در تحقیق، معنی *الْجَمَاعَةُ رَحْمَةٌ* اینست و اگر اهل ظاهر تأویل به جماعت مسجد و غلبه خلق می کنند، آن مجاز اینست^۶، زیرا رحمت در جمعیت خلق بسیار از آن روست که چون جماعت بسیار باشند، ذکر بسیار کنند^۷، رحمت بسیار فرود آید. پس اصل جماعت ذکر بسیار کردن است^۸.

۱ آید AHBT آمد C

۲ ایمان و C - AHBT

۳ همچنین H - ABCT

۴ از طاعت و عبادت و ذکر خدا مدد یابد و قوت گیرد ABCT که اسمی است از اسمای خدا، لایذ که از باقی اسما که جنس اویند قوت یابد و بزرگ شود H؛ (و عبادت C - ABT)

۵ که C - AHBT

۶ در H بعد از آیه این جمله‌ها افزوده است: تا ایمان که اسمی است اسمای دیگر قوت گیرد و به کمال رسد.

۷ زیرا H - ABCT

۸ ذکر BT ذکری A اسمی HC

۹ مجاز اینست AHBT مجازست C

۱۰ بسیار کنند AHBC بسیار کنند و T

۱۱ بسیار کردن است AH بسیار کردن باشد BT بسیارست C؛ در A بعد از نثر افزوده است جمله «والله اعلم».

İşte bu yüzden canındaki imanın artar,
Her an Hakk'ın isimleriyle ey sanatkâr!

İman lafzıdır dilin ikrarı;
İmanın canıdır canların doğrulaması.

Eğer doğru olmazsa onun imanı,
Nasıl olur Tanrı nuru onun canı?

Dünyada yetmiş iki millet vardır;
Her birinin imanı bir diğerinden ayrıdır.

Bunlardan biri doğrudur, yanlıştır kalanları;
Nasıl girer yanlış inanca Hakk'ın ışığı?

Bu yetmiş iki [millet]ten biri kurtuluşa erer,
Gerçi her biri vuslatı ümit eder, vuslatı diler.

Kurtulan tek[dir], doğru odur;
Böyle bir kişi Hak katında makbul olur.

Böyle bir kimse zikrederse Allah'ı,
Onun zikri zikrettiğinden olmaz ayrı.

Onun zikri ve fikri Hakk'ın bağışığıdır;
Onun canı Hakk'ın nuruna katılmıştır.

Canın nuru daha da artar zikirle;
Parmağın şeker olduğu gibi şekerle.

Daha iyi, daha tatlı olur, çok oldu mu şeker;
Yolculukta hemcinsiyle kişi daha neşeli gider.

Hakk'ın nurunun canıyla yakın olmasını istersen,
O zaman git, bir an bile oturma Hakk'ı zikretmeden.

Ta ki her bir zikirten acayip bir nur alasın,
Ta ki o zikirle Rabb'in nurlarına kavuşasın.

“Lâ ilâhe illallâh”¹ demen candan,
Yeni bir can başeder sana her zaman.

1 Kelime-i tevhîd ve kelime-i şehâdet: Kelime-i tevhidin aslı “lâ ilâhe illallah Muhammedün restülullah” cümlelerinden ibaret olup “Allah'tan başka tanrı yoktur, Muhammed Allah'ın elçisidir” şeklinde Türkçeye çevrilmiştir. Kelime-i tevhidle aynı niteliği taşıyan kelime-i şehâdet, İslâmiyet'in Allah'ın birliği ve Hz. Muhammed'in nübüvvetinden ibaret bulunan iki temel ilkesini içerdiğinden bazı kaynaklarda “kelimeteyi't-tevhîd” ve “kelimeteyi'ş-şehâde” biçiminde tesniye sigasıyla anılmıştır. Bu iki ilke bir arada Kur'an'da bulunmamakla birlikte birinci ilke otuz yedi âyette yer almaktadır. Bunların üçü “lâ ilâhe illallah”, otuzu “lâ ilâhe illâ hû”, üçü “lâ ilâhe illâ ene”, biri de “lâ ilâhe illâ ente” şeklindedir (Geniş bilgi için bkz. Hatice Kelpetin Alpagaş, “Kelime-i Tevhîd, *DİA*, Ankara 2002, XXV, 214-215). Ayrıca “Men kâle lâ ilâhe illallah muhlisan deħale'l-cennete.” *Kim, iblaslı olarak “Lâ ilâhe illallah” (Allah'tan başka ilah yoktur) derse cennete girer* (Süyûtî, *a.g.e.*, II, 177; Aclûnî, *a.g.e.*, II, 318) ve “Lâ ilâhe illallah kenzun min kunûzi'l-cenneti.” *Lâ ilâhe illallah” (Allah'tan başka ilah yoktur), cennet hazinelerinden bir hazinedir* (Münâvî, *a.g.e.*, II, 151) hadis-i şeriflerine işaret vardır.

هر نفس ز اسمای حق ای ذوفنون ^۱	پس شود ایمانت اندر جان فزون
جانِ ایمان است تصدیقِ جَنان	لفظِ ^۲ ایمان است اقرارِ لسان
کی شود نورِ الهی جانِ او ^۴	گر نباشد راست آن ایمانِ او ^۳
هر یکی ز ایمانِ همدیگر جَهان	هست هفتاد و دو ملت در جهان
نورِ حق کی در عقیده کز رود	یک از اینها راست باقی کز بود
گرچه هر یک وصل را راجی بود	یک ازین هفتاد و دو ناجی بود
اینچنین شخصی به نزدِ حق نکوست ^۵	آن یکی کاو هست ناجی راست اوست
ذکرش از مذکورِ او نبود جدا ^۶	اینچنین کس چون کند ذکرِ خدا
جانِ او با نورِ حق ملحق شود	ذکر و فکرش از عطایِ حق بود
همچنانک انگشت شکر با شکر	نورِ جان از ذکر گردد بیشتر
در سفر با جنس کس خوشتر رود	چون شکر افزون شود بهتر بود ^۷
پس برو بی ذکرِ حق یکدم مشین ^۸	نورِ حق با جانَت ار خوبی قرین
تا رسی ز آن ذکر در انوارِ رب	تا ز هر ذکر ^۹ بری نوری عجب
جانِ نو بخشد ترا اندر زمان ^{۱۰}	لاِاله الا اللهُت گفتن ز جان

۱ به جای این بیت در H این بیت آمده است:

ز آنکه اسمای خدا جنس ویست جنس نی از جنس خود تازه و حیست

۲ لفظ ABCT نقش H

۳ او AHBC تو T

۴ او AHBC تو T

۵ این بیت، در B در حاشیه با نشانه صبح آمده است.

۶ این مصراع، در BT چنین آمده است: ذکر او نبود ز مذکورش جدا؛ بعلاوه این بیت و دو بیت پس از آن در H نیست، ولی به جای آن، این دو بیت آمده است:

اینچنین ایمان ز اسمای حق است همچو آن اسما به حق این ملحق است
جنس دان این را ز اسمای دگر همچنانک انگشت شکر با شکر

۷ افزون شود بهتر بود AHBT بهتر بود افزون شود C

۸ به جای این بیت، در H این بیت آمده است:

جنس آن اسمای حق آمد این ذکر می کن تا شوند اسما قرین

۹ ذکرِ ABCT اسمی H

۱۰ این بیت، در H نیست.

Cenin gibidir dilin lafızları;
Ey emin! [Kalbin] tasdikidir onun canı.

Rahimde bedenın şekli oluştu mu can gelir,
Bu mudğa olarak kalırsa, o [can] nasıl gelir?

İman lafzının, tesis etmesi için dini
Bedene bürünmesi gerekir cenin gibi.

Onun dirilmesi için, can verir ona Hak Teâlâ,
Yoksa fanî olur, naçiz olur, yok olur [dünyada].

Allah'ın isimlerine bak aynı şekilde, onun gibi;
Her biri Hak Teâlâ'dan can bulmuş halk gibi.

Çünkü isimler, ezelden mükemmeldir,
Zihinlerden ve nefesten münezzehtir.

Bir isim sağlam zihinde olunca,
Diğer isimlerle bulur neşvünema.

Her zikirden artar imanın senin,
Saf ve temiz olursun, için aydınlık olur senin.

Canının nuru artar bu sebeple;
Can, eşi benzeri olandan kurtulur, gider eşsiz, benzersiz [Rabb'e].

Öyleyse canıgönülden artır Hakk'ı zikretmeyi süreklî,
Artır da canın zinde kalsın ebedî.

Daima O'nu zikretmekle meşgul olan,
Yüz binlerce çeşit bağış alır Hak Teâlâ'dan.¹

1 Bu beyitten sonra H nüshasında olup mevcut *Rebâbnâme* nüshasına katılmayan 8 beyit daha vardır:

*Ey muhterem! Bir kimse bir şey satın alınca,
Kendi kendine demez ki "İyi bak bana!*

*Eğer o mal, benim için çok istenilen, aranılansa,
Ve eğer candan layık ve makbul ise bana,*

*Onun için veririm yüzlerce [para] hatta binlerce;
Canımı bile feda ederim evimle barkımla birlikte.*

*Ve eğer Allah'ı zikretmek sevimli olduysa sana,
Kendini niçin ayırırsın ondan [söyle bana]?*

*Niçin gece gündüz gâfler edersin?
Niçin canıgönülden Rabbini zikretmezsin?*

*Cenin, karından canlı çıkınca,
Büyür, gelişir kendi cinsinin vuslatıyla.*

*O, kendi cinsiyle bulur yüzlerce neşvünema,
Genç ve yaşlı oluncaya kadar daima.*

*Can da Hak'tan şehadet aldığı zaman,
O, kendi cinsinden ders alır her an.*

هست الفاظِ زبان همچون جنین	جانِ او تصدیق باشد ای امین
در رَحِم چون نقشِ تن شد جان رسد ^۱	ورنه با مضغه‌ست این کی آن رسد
لفظِ ایمان چون بود بر وضعِ دین	نقشِ تن پذیرفته باشد چون جنین
جان دهد حَقّش که تا او حی شود	ورنه فانی گردد و لاشی شود
بنگر اسمای خدا را همچنان	برده از حق ^۲ هر یکی چون خلقِ جان
ز آنکه اسما با کمالند از قَدَم	نیستند آلوده از آذهان و دم
چونکه شد یک اسم اندر ذهن راست	ز اسمهای دیگرش نشو و نماست ^۳
گردد از هر ذکر ^۴ ایمانت فزون	صاف گردی و شوی روشن درون ^۵
نورِ جانت زین سبب افزون شود	جان رهد از چون، سوی بیچون رود ^۶
پس مدام افزای ذکرِ حق ز جان	تا بماند زنده جانت جاودان ^۷
هر که شد مشغولِ ذکر او دایما	برد از حق صد هزاران گون عطا ^۸

۱ این مصراع، در H چنین آمده‌است: در شکم چون تن شد آنگه جان رسد

۲ از حق AHBC حق از T

۳ این بیت، در C نیست.

۴ ذکر ABT اسم HC

۵ این بیت، در H چنین آمده‌است:

گردد از هر اسم دیدارش فزون تا شود صافی دل و روشن درون

۶ به جای این بیت در H این بیت آمده‌است:

این شهادت نی که یک ز اسمای اوست چون یک اسمت می‌کند مطلوب و دوست

۷ به جای این بیت در H این بیت آمده‌است:

پس مدام افزای اسما را ز جان تا شوی محبوب و افزایی در آن

۸ پس از این بیت، در H هشت بیت دیگر آمده‌است:

چون کسی چیزی خرد ای محترم نی به خود گوید که نیکو بنگرم

گر عظیم آن کاله مطلوب من است ور ز جان درخورد و مرغوب من است

هم دهم صد هم هزار ازبهر آن بل کنم جان را فدا با خان و مان

ور ترا مطلوب شد ذکر خدا خویشان را ز آن چرا داری جدا

از چه رویی در تغافل روز و شب از دل و جان می‌نگویی ذکر رب

چون جنین زنده ز بطن اید برون در لقای جنین خود گردد فزون

گیرد او از جنس صد نشو و نما تا جوان و پیر گشتن دایما

هم شهادت چون پذیرد جان ز حق گیرد او هر دم ز جنین خود سبق

Buyurdu “Uzkurû’llâhe zikran kesîran”¹ bu sebeple,
Bu zikrin de diğ er zikirlerinle birlikte olsun diye.

Zikirler iç te toplanınca,
Nurları iç ten parlar, ış ık saçar dış arıya.

[Zikirlerin] iç te toplanması, halkın toplanması gibidir;
Yüce insanlar damaktan ve boğ azdan el çekmiş lerdir.

İç inde bu zikirlerin olduğu kişi,
Padiş ah gibidir, ordusu ise düş ünceleri.

Düş ünce ş ahıs gibidir, bedense onun biniti;
Her an oraya buraya sürer kendisini.

Ç ünkü cisim yol alamaz, olmadan düş ünce;
Ne mescide doğ ru gidebilir ne de kiliseye.

Evet, halk düş üncelerdir, ne cisimler ne bedenler;
Düş üncelerle konulur dünyada kurallar, âdetler.

Cisim, alet gibidir fikrin elinde.
Ne mutlu düş ünceyle meş gul olan kimseye.

Topluluğ un, cemaatin ortaya çık ması, onun vüc ududur;
Onun kendisi özdür, halkın tamamı ise kabuktur.

Herkesin düş üncesi kendi zikrine layıktır;
Zikri çok olanın canı diridir, canlıdır.

Ç ünkü onun düş üncesi, zikrinin neticesidir;
Her ikisi de dostun dergâhında bir olur, birdir.

Böyledir, huriden huri doğ ar,
Yahut temiz nurdan nur dalı çıkar.

Her ikisi de lütuf ta ve safada birdir,
Ç ünkü [onlar] sevgi ve vefa suretleridir.

Onun düş üncesi, zikri gibi makbuldür Allah katında;
Böyle olan kimseden bir an bile nasıl ayrı kalır Allah Teâlâ!

Evet, o sayısızdır, halk ise birdir, tektir;
Ç ünkü o, zannı ve ş üpheyi bırakmış, terk etmiştir.

Ondan başkası zanna ve tereddüte batmış gitmiştir;
Tuttukları yol bir an bile ş ekten, ş üpheden hali değ ildir.

“Vâhidun ke’l-elf”² [söz ü], bil ki, onun için söylenmiştir,
Ç ünkü onun iç inde iki dünya toplanmış, birleşmiştir.

1 *Ey iman edenler! Allah’ı çokça zikredin* (Ahzâb 33/41). Bkz. s. 590, 1. dipnot.

2 *Tek, ama sayıda bin gibidir*. Bkz. s. 454, 1. dipnot.

تا شود این ذکر با اذکار جفت	أذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا زَان بگفت
نورشان از اندرون تابد برون	ذکرها چون جمع کردند اندرون
خلقِ بیچون فارغان از کام و حلق	در درون باشند همچون جمعِ خلق
هست چون شاه و سپاهش فکرها	آنکه باشد اندرو این ذکرها
راندش هر لحظه‌ای از جا به جا	فکر چون شخص است و تن مرکب ورا
نی سویی مسجد رود نی سویی دیر	ز آنکه بی فکری ندارد جسم سیر
وضع افکارست در عالم رُسوم	پس بوند افکار، مردم نی جُسوم
ای خنک آنکس که شد مشغولِ ذکر	جسم چون آلت بود در دستِ فکر
ذاتِ او مغزست و خلقان جمله پوست	مظهرِ جمع و جماعتِ جسمِ اوست
هر کرا ذکرش فزون جانش حَیست	فکرِ هر کس لایقِ ذکرِ ویست
هر دو یک باشند بر درگاهِ دوست	چونکه فکرِ او نتیجه ذکرِ اوست
یا ز نورِ پاک سرزد شاخِ نور	همچنین باشد که زاد از حور حور
ز آنکه صورتهای مهرند و وفا	هر دو یک باشند در لطف و صفا
از چنین کس کی خدا یکدم جداست	فکرِ او چون ذکر مقبولِ خداست
ز آنکه بگذشتست از پندار و شک	پس بود او بی شمار و خلق یک
نیستشان بیرون ز شک ^۱ یکدم سلوک	غیرِ او غرقند در پندار و بوک
کاندرونش هست مُدرَج دو جهان	وَاحِدًا كَالْأَلْفِ او آمد بدان

Her şey fanîdir, yok olucudur, var olan odur;
Böyle bir kimseyle kim bir olabilir, aynı olur?

Şu halde sen ona bir kişi deme;
Bilakis bin de, hatta sayısız, sonsuz de.

Ondan başka yüz binlerce halk görsen de,
Bir değildirler onlar, saymaya girişme.

Çünkü o, bu dünya halkını bir gördü, bir bildi,
[Onlar] onu göremediler; [o] onlardan gizlendi.

Bu yüzden onlar ona nispetle yoktur;
Çünkü hepsi kördür; Hakk'ı gören odur.

Yüz binlerdir o; sen bir görme onu;
Dinin özüdür o; diğerleri dinin sureti, dekoru.

Onun aksine bu gafil halk bir değildirler;
Birkaç gün hayvan gibi yaşar, ömür sürerler.

Hayvan gibi habersizdirler işin aslından;
Ne gizliden haberleri vardır ne de açıktan.

Hepsi de yerin buharlarından bitmiş, çıkmışlar;
Din denizinden yardım alamamışlar.

Toprağın altındaki kurtlar gibi, yırtıcılar gibi;
Sonunda çukurun içindeki ölü gibi.

Fakat Allah'ın nuruyla diri olan kişi,
Yok olmaz, diri kalır, yaşar ebedî.

Hakk'ın nuru gibi kalır ebedî;
Bu yer ve gök olmadan, sonsuza dek [tabii ki].

Zikirler evi olur kalbi, sinesi,
Hak Teâlâ kinden temizlemiştir sinesini, kalbini.

Zikirler, onun kalbinde cemaat gibidir;
Balçık bedeni ise cami gibidir.

O, yüzlerce topluluktur, gerçi cemaat birdir;
Suret ehli bu mana konusunda şüphe içindedir.

Ey genç! "El-cemâ'atu rahmetun"¹ topluluk rahmettir budur;
Mustafâ'nın bundan başka muradı yoktur.

Eğer birisi derse ki, "Onun muradı, halk, [tüm insanlar],
Ta ki artsın o topluluk da doğru yolu bulanlar."

1 *Topluluk rahmettir*. Bkz. s. 590, 2. dipnot.

جمله معدومند^۱ موجود او بود
 پس ورا تنها تو یک شخصش^۲ مخوان
 غیر او گر خلق بینی صد هزار
 کآنچه آن یک دید این خلق جهان
 پس بوند ایشان عدم نسبت بدو
 صد هزارست او تو او را یک مبین
 عکس او این خلق غافل یک نیند
 بی خبر همچون ستور از^۳ اصل کار
 جمله رسته از بخارات زمین
 همچو کرم و همچو دد در زیر خاک
 و آنکه از نور خدا زنده بود
 همچو نور حق بماند جاودان
 خانه اذکار باشد سینه اش
 ذکرها همچون جماعت در دلش
 اوست صد جمع و جماعت گر یکیست
 الْجَمَاعَه رَحْمَة اینست ای فتی
 و ر کسی گوید که خلقتش مراد
 با چنین کس کی کسی همسر شود
 بل هزارش گوی^۴ و بی حد و کران
 یک نیند ایشان میار اندر شمار
 آن ندیدند و از ایشان شد نهان
 چون همه کورند و او بینای هو
 مغز دین است او و باقی نقش دین
 چند روزی همچو حیوان می زیند
 نی ز سر آگاه و نی از آشکار
 نیست ایشان را مدد از بحر دین
 عاقبت مانند مُرده در مَگاک^۵
 بی فنایی جان پاینده بود^۶
 تا ابد بی این زمین و آسمان
 کرده پاک از سینه یزدان کینه اش
 همچو جامع صورت آب و گلش
 اهل صورت را درین معنی شکست
 نیست غیر این مراد مصطفی
 تا در آن جمعیت افزاید رشاد

۱ معدومند ABCT معدومند و H

۲ شخصش AHBT شخصی C

۳ گوی ABCT خوان H

۴ ستور از BT ستوران ز AHC

۵ این مصراع، در H: مرده مانند آن همه اندر مگاک، ولی بعد روی آن را خط کشیده و در حاشیه با نشانه صح به صورت متن اساس اصلاح کرده اند.

۶ از نور خدا ABHT او از نور حق C

۷ بود HBCT شود A

Ona cevap olarak derim ki: Ey surete bakan kişi!
Bu suret mana için ortaya çıkmıştır, belli.

O cemaatten de maksat budur:
Topluluğun varlığıyla zikir de çok olur.

Her biri yüzlerce zikir yapar diliyle
Ey falan, zikirler çok olsun diye.

Bu zikirlerin birleşmesiyle onların üzerine
Hak Teâlâ'dan sayısız rahmet insin diye.

Evet, halkın sayısından maksat zikirlerdir,
Vedûd¹ Rabb'den gafil nefisler değildir.

Eğer o meclislerde zikirler olmazsa,
Hak'tan nasıl gelir bağış ve ihsan o halka?

Hakikatte topluluk, din adamıdır;
[Diğer] toplulukların hepsi bunun mecazıdır.

Şarap dolu kadeh gibi zikirle dolu odur;
Canı ve cismi Hay² [olan Allah]'ın zikirleriyle doludur.

Asıl, onu bil; çünkü [o] sürekli zikretmektedir,
Şeker gibi Tanrı'nın lütuflarına şükretmektedir.

Onun zatı şükürdür tamamen şeker gibidir;
Habersiz halk gibi donuk [ve cansız] değildir.

Her sözün batını ve zahiri vardır;
Temiz olan kişi batını alır.

Cahil olan, sözün zahirini alır;
Bilge olansa temiz sırrı alır.

Hayvanın gıdasıdır ağacın yaprakları;
İnsanın gıdası ise meyvesi, [narı].

Kavunun, karpuzun kabuğudur öküzün, eşeğin payı,
Tatlı içi ise insanların yemeği ve gıdası.

Bu tertip üzeredir sözün esrarı, gizemi;
Balıklar için denizdir, halk için gemi.

Bil ki suret ehli suretle yaşar, suretle diridir;
Mana ehliyse manayla ebedî kalır, ebedîleşir.

1 Vedûd: Çok seven, sevilen. Kullarını çok seven, onlar tarafından çok sevilen. Allah'ın isimlerinden (esmâ-i hüsnâ'dan).

2 Hay: Diri olan, devamlı hayatta olan, yaşayan. Allah'ın isimlerinden (esmâ-i hüsnâ'dan). Bkz. s. 156, 1. dipnot.

گویم او را در جواب ای نقش‌بین
 ز آن جماعت نیز مقصود این بود
 هر یکی صد ذکر راند بر زبان
 تا بر ایشان از قرآنِ ذکرها
 پس غرض ز اعدادِ خلقِ اذکار بود
 و در آن مَجْمَع نباشد ذکرها
 در حقیقت جمع مردِ دین بود
 او بود پُر ذکر چون ساغر ز می
 اصل او را دان که دایم ذاکرست
 ذاتِ او شُکرست کَلّی چون شکر
 هر سخن را باطن است و ظاهرست
 هر که نادان است ظاهر را گرفت
 قوتِ حیوانی بود برگِ شجر
 قشرِ بطیخ است بخشِ گاو و خر
 هم برین ترتیب اسرارِ سخن^۱
 اهلِ صورت را ز صورت زنده دان
 بهر معنی گشت این صورت مُبین
 کز وجودِ جمع ذکر افزون شود
 تا شوند^۱ اذکار بسیار ای فلان^۲
 رحمت آید بی عدد از کبریا
 نی نفوسِ غافل از ربّ و دود
 کی رسد آن خلق را از حق عطا
 جمعها جمله مجازِ این بود
 جان و جسمش^۳ پُر شده ز اذکارِ حی
 چون شکر از دادِ یزدان شاکرست
 نیست بر^۴ بسته چو خلقِ بی خبر
 باطنش را گیرد آنکو طاهرست
 و آنکه دانا سرّ ظاهر را گرفت
 لیک انسان را بود قوت از ثمر
 مغزِ نغزشِ طعمه^۵ و قوتِ بشر
 ماهیان را بحر و خلقان را سُفن
 اهلِ معنی را ز معنی جاودان^۷

۱ شوند AHBT شود C

۲ این بیت و هفت بیت بعد از آن در H در حاشیه با نشانهٔ صح نوشته شده است.

۳ جسمش ABHT چشمش C

۴ بر ABHC سر T

۵ طعمه ABHT لقمه C

۶ اسرار سخن ABC اسرار و سخن HT

۷ جاودان BCT ای فلان AH

Ateşten olanlar, şüphesiz sonunda ateşe giderler;
Çünkü parçalar bütünle karar kılar, sakinleşirler.

Nurdan olanların varacakları yer nur tarafıdır;
Onların mutlulukları, sevinci her zaman nurdadır.

Bütün parçalar gider kendi bütününün tarafına;
Ayrıntılar, ilhak olur, katılır kendi aslına.

Bu, Hak deyince, Hak [Teâlâ ona] yüzünü gösterir, [yaklaşır];
O, Hak deyince, [Hak Teâlâ] ondan uzaklaşır, ayrılır.

[50. Ellinci Makale]

[Allah'ın adı, Allah'tan ayrı değildir. İsmi değerli müsemma iledir]

Allah'ın adı, Allah'tan ayrı değildir, fakat Allah'ı bilmeyen kimse, ad dışında bir şey göremez; bir okuyucu gibi ki, ilim lafzını yüzünden okur, onun manasından ve sırrından habersizdir ve şeker taşıyan, fakat onun tadından haberi ve nasibi olmayan eşek gibi, ilim lafzından hiçbir haz ve tat almaz. Evet, ilmi, makam için, dünyayı kazanmak için öğrenen âlimlerle zahitliği, takvayı ve ibadeti dünya için yapan âbitler, her ne kadar görünüşleri temiz olsa da içleri pistir; çünkü eşek gibi, ilim yükünü taşırlar, ama o ilimden habersizdirler, tat almazlar, “ke-meseli'l-humâri yahmilu esfârâ”¹ *Büyük kitaplar taşıyan eşekler gibi*. Onlar, ilmi satmak için öğrendiklerinden, eğer müşteri bulurlarsa sevinir, mutlu olur, yaşarlar ve eğer müşteri bulamazlarsa, velilerin aksine, üzülür, perişan olurlar; çünkü velilerin ilimden maksatları ameldir; ilmin manası onların canının kuvvet bulmasıdır; onların temiz canları, o azıkla güç kuvvet bulur, kemale erer. Mutlu o kimsedir ki onda temyiz vardır [ayrıt etne gücü vardır] ve bu iki grubu bir görmez, ta ki onlardan olmasın. Nitekim demişlerdir:

*Bir yâr ki onun yanında gül ile diken birdir,
Onun mezhebinde Mushaf ve zünnar birdir.*

*Biz, öyle yârin gamını niçin çekelim ki?
Onun için topal eşekle rahvan at birdir.*²

1 “Tevrat’la yükümlü tutulup da onunla amel etmeyenlerin durumu, ciltlerle kitap taşıyan eşeğin durumu gibidir. Allah’ın âyetlerini inkâr eden topluluğun hâli ne kötüdür! Allah, zalimler topluluğunu hidayete erdirmez.” (Cum’a 62/5) ayetinden iktibastır.

2 Bu manzume rubai olup Mevlânâ’nın *Divân*’ından tazmindir. Sultan Veled’in manzumenin başında babasının adını anmaması dikkati çalptır. Bkz. Mevlânâ, *Kulliyât-ı Divân-ı Şems*, II, 1306 (Rubai 454).

ناریان بی‌شک روند آخر به نار	ز آنکه اجزا را به کُل باشد قرار
نوریان را هم بَوَد مَرَجِع به نور	باشد اندر نورشان دایم سرور
جمله اجزا سَوِي کَلِّ خود روند	فرعها با اصلِ خود مُلَحَق شوند
این چو حق گوید نماید رُو خدا	و آن چو حق گوید شود دور و جدا

در بیانِ آنکه نام خدا از خدا جدا نیست؛ لیکن آنکس که خدا را نداند، جز نام نبیند؛ همچون سَواد خوانی که لفظِ علم را به ظاهر می خواند و از معنی و سرّ آن بی خبر است و از لفظِ علم هیچ حظّی ندارد مثل خری که بارش شکر باشد^۱ و او^۲ از حلاوتِ آن بی خبر و بی بهره. پس عالمانی^۳ که علم را جهتِ جاه و کسبِ دنیا آموخته‌اند و عابدانی که وَرَع و تقوی و عبادت برای دنیا می کنند، اگرچه صورتشان^۴ پاک است، اما سرّشان نجس است، زیرا همچون خر بارِ علم را می کشند و ایشان از آن علم بی خبر و بی مزه، کَمَثَلِ الْحِمَارِ یَحْمِلُ أَسْفَارًا. علم را چون برای فروختن آموخته‌اند، اگر مشتری یابند، شادمان و کامران و زنده شوند و اگر مشتری نیابند، افسرده و پژمرده گردند به خلاف اولیا که مقصودِ ایشان از علم عمل است^۵ و معنی علم قوّتِ جانِ ایشان شده است و جانِ پاکشان از آن قوّت قوّت می گیرد و به کمال می رسد. خنک آنکس که در او تمیزی باشد و این دو فریق را یک نشمرد^۶ تا از آنها نباشد که گفته‌اند:

یاری که به نزد او گل و خار یکیست	در مذهبِ او مُصحف و زَنّار یکیست
ما را غم آن یار چرا باید خورد	کاو را خر لنگ و اسبِ رهوار یکیست

۱ شکر باشد ABHT شکر است C

۲ او C - ABHT

۳ عالمانی ABHC عالمان T

۴ صورتشان ABHT صورت ایشان C

۵ عمل است ABCT علم است H

۶ نشمرد ABHT نمی شمرد C

Bu, Hak dediği zaman, Hak aşikâr olur, bilinir;
O, Hak dediği zaman, [Hak] ondan gizlenir.

Bu, Hak dediği zaman, Hakk'a vasil olur, ulaşır;
O, Hak dediği zaman, [Hak] ondan uzaklaşır.

Bir şahıs gibi ki candan arar, sorar seni,
Muhabbetle övgüler düzer, över seni.

Adını andığın, çağırдыңın zaman gelir yanına senin;
Senin mahallende dolaşır, arar, sorar kapını senin.

Yanına gelir, örtüsüz yüzünü gösterir sana;
Her çeşit konudan nükteler söyler sana.

Çağırırsan eğer, nasıl istemez seni o [yâr]?
Nasıl yüzünü gizleyip oraya buraya kaçar?

“Rubbe tâlin li'l-Kur'âni” dedi resul,
“Ve-hüve yel'nuhu.”¹ Bunu candan et kabul.

Hak Teâlâ, makbul olmayandan nefret eder;
Donuk ve huzursuz göz[lü]den kendini gizler.

Eğer sen Allah'ın makbul kulu isen, öyleyse bil, anla;
O'nun adını andığın, O'nu çağırдыңın zaman çıkar ortaya.

Yanılmadan görürsün isimde Hak azze ve celle'yi,
Suyu denizde ve ırmakta gördüğün gibi.

Bilge insan, her sözün altında ayan beyan,
İlimler görür, faydalanır onlardan.

Fakat o seçkin sözlerden cahile,
Yol yoktur mana tarafına elbette.

Habersiz kalır o güzel sözden, lafızdan;
Hazineyi habbe görür ahmaklığından.

Müsemma malum oldu mu sana,
Her an görebilirsin onu isimde, adda.

Mademki zikir, zikrolunandan ayrı olmadı;
Öyleyse sen Allah'ı zikretmekle gör Allah'ı.

Nasıl ki âlim, ilim lafzında [ilmi],
Görürse mazlumdaki hilim gibi.

Mazlumların yüzündeki hilmi açıkça,
Açıkça görürler bütün akıllılar da.

1 *Nice Kur'an okuyanlar vardır ki Kur'an onlara lanet eder.* Bkz. s. 544. 1. dipnot.

این چو حق گوید خدا گردد عیان
 این چو حق گوید شود واصل به هو
 همچو شخصی کاو ز جان جوید ترا
 چونکه نامش را بری آید برت
 پیشت آید رُو نماید بی نقاب
 و بر بخوانی چون نخواهد او ترا
 رَبُّ تَالِیْ گفتم لِلْقُرْآنِ رسول
 حق ز نامقبول می گردد نفور
 گر تو مقبولِ خدایی پس بدان
 بینی اندر نام، حق را بی غلط
 مرد^۲ دانا زیرِ هر لفظی عیان
 لیک نادان را از آن لفظِ گزین
 بی خبر ماند از آن لفظِ نکو
 چون مسمی نزد تو باشد پدید
 ذکر از مذکور چون نامد جدا
 آنچنانکه عالم اندر لفظِ علم
 حلم^۳ را در رویِ مظلومان عیان

وآن چو حق گوید بماند زو نهان
 وآن چو حق گوید بعید افتد ازو
 وز محبت مدحها گوید ترا
 گردِ کویت گردد و جوید دَرت
 نکته گوید با تو^۱ از هر گونه باب
 رُو کند پنهان گریزد جا به جا
 وَهُوَ یَلْعَنُهُ ز جان کن این قبول
 می شود پنهان ز چشم بی حضور
 چون بخوانی نام او گردد عیان
 همچنانکه آب را در بحر و شط
 علمها بیند شود محظوظ از آن
 ره نباشد جانبِ معنی یقین
 وز حماقت گنج را بیند تسو
 هر دمی از اسم بتوانیش دید
 پس تو در ذکرِ خدا می بین خدا
 می بیند همچو در مظلومِ حلم
 فاش می بینند جمله عاقلان

۱ نکته گوید با تو ABCT با تو گوید نکته H

۲ مرد ABHC نی که T

۳ حلم ABHT جمله C

Fakat cahil bilmez, anlamaz hilmi;
Çünkü onun içinde yoktur o ilim, o bilgi.

Adamda olmazsa temyiz kabiliyeti,
Bir sayar adamlarla adam olmayanı, kerdi.¹

Âdemoğlundaki asıl olan temyizdir;
Temyizi olan o nefestir, o demdir.

Mümine mümeyyiz dedi Mustafa,
Seçmede, ayırt etmede keyyis yani zeki dedi ona.²

İnsanoğlunun temyiz [yeteneğ]i gözden daha iyidir;
Çünkü Hakk'ın dininde yakın sahibidir, kesin bilgilidir.

Temyizi [ayırt etme gücü] olan mümindir;
Çünkü onun temyizi hayrı ve şerri gösterir.

Görünürde çocuğun da gözü vardır
Ergen gibi; fakat o habersizdir.

Kötüyle iyi, yüceyle alçak arasında,
Ey hüner sahibi, bir fark yoktur onun yanında.

Çünkü hepsi de aynı görünür ona,
Sürüden sayar kurdu da çobanı da.

Temyiz [kudreti] yoktur onun gözünde;
Ta ki ayırt etsin dostu düşmandan neticede.

Âlim ve cahil birdir onun yanında;
Çünkü kâmil bir akıl yoktur onun başında.

Fakat aklı başına geldiği zaman, ondan sonra,
İyi ve kötüyü bilir, görür açıkça.

Mertebeler aşikâr olur, görünür ona
Aziz kimdir, alçak kimdir dünyada.

Gözünde önceleri bu görüş, bu bakış yoktu;
Çünkü rehberlik edecek aklı mahkûmdu.

Artık o lütüfla gazabın arasını ayırt edebilir;
Fakat bu görüş, aklındır, gözün değildir.

Göz, seçkin aklın aleti olunca,
Gizli şeyler, hepsi aşikâr olur ona.

1 Kerd: Ağaçlarda gereksiz olan, budanması gereken dal; tarla, yer; iş, amel, fiil gibi anlamlara gelmektedir. Çeviride adam olmayan anlamında kullanılmıştır.

2 Keyyis: Zeki. "El-Mu'minu keyyisun fatınun mümeyyizun/hazirun." *Mümin zekidir. Hakkı, batılı ayırt edicidir, fetanet sahibidir, uyanıktır* hadis-i şerifine işaret vardır (Süyûtî, a.g.e., II, 185; Aclûnî, a.g.e., II, 349; Furûzanfer, a.g.e., s. 67).

لیک جاهل می‌ندانند حلم را
 چونکه تمیزی نباشد مرد را
 اصل تمیز است اندر آدمی
 خواند مؤمن را مُمَیِّر مصطفی
 هر که تمیزش بود مؤمن بود
 بهتر از چشم است تمیزِ بشر
 نی که دارد طفل در ظاهر نظر
 از بد و از نیک وز عالی و دون
 ز آنکه یکسانش نمایند آن همه
 نیست تمیزی قرینِ چشم او
 عالم و جاهل بود یکسان برش
 لیک عقلش چون در آید بعد از آن
 هم شود بر وی مراتب آشکار
 چشم را اوّل نباشد این نظر
 پس کند فرق او میانِ لطف و خشم
 چشم چون شد آلتِ عقلِ گزین

کاو ندارد در درون آن علم را
 یک شمارد مرد را و کرد را
 هر که تمیزش بود هست آن دمی
 کَیْسِش فرمود اندر اصطفی
 ز آنکه اندر دینِ حق موقِن بود
 ز آنکه تمیزش نماید خیر و شر
 همچو بالغ لیک هست او بی‌خبر
 نیست فرقی پیش او ای ذوفنون
 گرگ و چوبان را شمارد از رمه
 تا که بشناسد ولی را از عدو
 چونکه عقلی نیست رهبر^۱ در سرش
 نیک و بد را داند و بیند^۲ عیان
 کیست در عالم عزیز و کیست خوار
 چون شود محکومِ عقلِ راهبر
 در حقیقت دیدِ عقل است آن نه چشم
 گشت پنهانها همه پیشش مُبین

۱ شمارد ABHC شناسد T

۲ رهبر AHC کامل BT

۳ داند و بیند AHBT بیند و داند C

Akıl temyizdir; fakat onun adı, onun ismi de,
Çeşit çeşit oldu her beyanda, her dilde.

Temyiz gözle arkadaş, dost olunca,
Aşikâr olur küfür yolu da din yolu da.

Temyizdendir ergenin gözünün nuru, ışığı;
O, onunla anlar şeytanla hurinin farkını.

Velinin gözü[nün ışığı] da Tanrı nurundandır;
O temyize sahiptir, iyi bil bunu, [o nurdandır].

Hakk'ın aletidir velinin gözleri;
Onun nuruyla olur sırlar aleni.

O bakışı Hak Teâlâ yapıyor, ondan bil [de];
Onun gözüne aletten başka bir şey deme.

Çünkü hayır ve şer aletten çıkmaz;
Akıllı olan nasıl bakar alete? [Bakmaz].

O, iyi ve kötü, her şeyi yapandan bilir;
Nasıl cahillik eder, alete doğru yönelir?

Bu yüzden “Yenzuru bi-nûrillâh”¹ dedi,
Mümin için, insanların en hayırlısı, o hayru'l-beşer [elçi].

Çünkü o, Allah'ın nuruyla bakar kesin,
Hiç şüphe yok, gökte ve yerde [bilesin].

Gök demekten muradım oranın halkıdır,
Yerden muradım da, ey yar, ey dost, oranın halkıdır.

Kur'an'da “V'es'eli'l-karye”yi² Kent halkına sor'u okumadın mı?
Hakk'ın ondan muradı kent halkıydı.

Bunun sonu yoktur ey sâlik, ey mürit;
Göz temyizindeki sırrı iyi dinle, iyi işit.

Temyizden daha iyi bir şey yoktur âdemoğlundadır;
Hayvan olur âdemoğlu o dem³, o nefes olmayınca.

Çünkü akli olmayan temyiz sahibi değildir;
O kötü göz, eşek gibi bihaberdir, habersizdir.

1 “Müslümanın ferasetinden kork! Çünkü o Allah'ın nuruyla bakar.” hadisinden iktibastır (Süyûtî, *a.g.e.*, I, 9; Münâvî, *a.g.e.*, I, 8; Furûzanfer, *a.g.e.*, s. 14, 203). Ebû Saïd el-Hudrî'den nakledildiğine göre Resûlullah (s.a.v.), “Müminin ferasetinden sakının. Çünkü o, Allah'ın nuruyla bakar.” buyurdu ve ardından, “*Elbette bunda feraset sahipleri için ibretler vardır.*” (Hicr 15/75) âyetini okudu.” (<https://hadisler-leislam.diyaret.gov.tr/>).

2 “Bulduğumuz kent halkına ve aralarında olduğumuz kervana da sor. Şüphesiz biz doğru söyleyenleriz.” (Yusuf 12/82) ayetinden iktibastır.

3 Dem: Bkz. s. 264, 1. dipnot.

عقل تمییز است لیکن نامِ آن
 چون شود تمییز با دیده قرین
 چشمِ بالغ را ز تمییزست نور
 همچنان چشمِ ولی از نورِ هو
 آلتِ حقّ است دو چشمِ ولی
 آن نظر حق می‌کند از وی بدان
 زآنکه از آلت نیاید خیر و شر
 کی کند عاقل سویی آلت نظر
 زین سبب یَنْظُرُ بِنُورِ اللَّهِ خبر
 کاو بِنُورِ اللَّهِ بُوَد ناظر یقین
 ز آسمان گفتن مرادم اهلِ اوست
 وَاسْأَلِ الْقَرْیَةَ نَخْوَانَدِی در کلام
 نیست این را آخری ای راهرو
 نبُوَد از تمییز به در آدمی^۱
 چونکه بی تمییز آمد بی خرد
 مختلف شد در بیان و در لسان
 رُو نماید راهِ کفر و راهِ دین
 زآن کند فرق او میانِ دیو و حور
 دارد آن تمییز می‌دان این نکو
 تا ز نورش سرّها گردد جلی
 چشمِ او را هیچ جز آلتِ مخوان
 نیک و بد جمله ز فاعل بیند او
 کی سویی آلت کند از جهل رُو
 بهر مؤمن داد^۱ آن خَیْرُ الْبَشَرِ
 بی گمان در آسمان و در زمین
 وز زمین هم اهلِ آن ای یار و دوست
 اهلِ قریه بود از آن حق را مرام
 سرّ تمییزِ نظر را خوش شنو
 هست حیوان آدمی بی آن دمی
 بی خبر باشد چو خَر آن چشمِ بد^۲

۱ بهر مؤمن داد ABT داد بهر مؤمن HC

۲ این مصراع، در H چنین است: اصل تمییز است اندر آدمی

۳ این مصراع، در B چنین است: بی خرد ز اهلِ خرد کی بی برد

Göz bir temyizdir, [kişi] onunla yol alır, [vuslata erer];
İnsan, onun yardımıyla bu âlemden vazgeçer.

Küfür ve karanlık perdelerini yırtar, parçalar;
Onunla iman nurundan faydalanır, [ışık sağlar].

Temyizsiz insan canlı bir kör [gibidir];
Ondan gelen her şey, hepsi şeytanîdir.

O, Hak dünyasından mahrum olur;
O yüzden muratsız ve neticesiz orada burada dolaşır durur.

Cennetler, huriler ve köşkler arasında,
O lütuf ve nurdan habersiz koşar durur şaşkınlıkla.

Her tarafta meyve dolu dallar, ağaçlar;
Her yerde meclisler, baş ağrısı vermeyen şaraplar.

Cana yakın, sayısız mana güzeli,
Bahçelerde cilve yapar, gösterir kendini.

Şarap, süt ve baldan ırmaklar,
Her tarafta akar tatlı sular,

O sofralarda sürekli yiyecekler, içecekler, nimetler;
Orada hastalısız ebedî sağlık, sıhhat ve esenlikler.

O güzellikleri anlatmak sığmaz iki dudağa;
Rabb'in ihsanından isteyelim dudaklar bundan başka.

O ümitle ki o dudaktan perde olmadan perde,
Söyleyeyim bu sırları yaşlı ve genç herkese.

Böyle eşsiz bir cennetten, o inatçı, o asi, serkeş,
Nasipsiz kalmış, kör olmuş, kapkara kesilmiş.

O, didardan mahrum olarak daima
Gezer dolaşır hayvan gibi dünyada.

Nitekim hayvanlara da bu dünyadan daima,
Ki sayısız insan vardır orada,

Kadın, erkek sayısız güzeller [vardır] orada,
Yüz binlerce zeki ve ahmak [vardır] orada.

Acayip bostanlar, bahçeler, eyvanlar
Her tarafta acayip çöllere, meydanlar,

Onun bir nasibi yoktur, habersizdir;
Gerçi bunun gibi yüzlercesi gözüne görünmektedir,

چشم تمیزست کز وی ره برد
 پرده‌های کفر و ظلمت بر‌درد
 مرد بی‌تمیز کورِ جانی است
 از جهانِ حق بوَد محروم او
 در میانِ جَنّت و حور و قصور
 هر طرف شاخ و درختان پُر ثمار
 بی‌عدد خوبانِ معنی محضِ جان
 جویهای خمر و شیر و انگبین
 اکلی دایم اندر آن خوان و نِعَم
 شرح آن خوبی نگنجد در دو لب
 بر امید آن کز آن لب بی‌حجاب
 از چنین نادر بهشتی آن عَنود
 دایما محروم از دیدار آن
 نی که حیوان را همیشه زین جهان
 بی‌شمر^۲ خوبان ز مرد و زن در آن
 بوستان و باغ و ایوانِ عجب
 نیستش حظّی و باشد بی‌خبر^۴
 مرد ازین عالم به عَونش بگذرد
 تا بدان از نورِ ایمان برخورد
 هر چه زو^۱ آید همه شیطانی است
 ز آن رود بی‌کام و حاصل سو بسو
 خیره پویان بی‌خبر ز آن لطف و نور
 هر سویی بزومی و خمیری بی‌خمار
 در میانِ روضه‌ها جلوه کنان
 هر طرف گشته روانِ ماءِ معین
 صحتِ پیوسته آنجا بی‌سَقَم
 غیرِ این لب جویم از انعامِ رب
 گویم این اسرار را با شیخ و شاب
 مانده بی‌حظّ و شده کور و کبود
 می‌رود مانند حیوان در جهان
 کاندرا آن هستند بی‌حد مردمان
 صد هزاران زیرک و کَوَدَن در آن^۳
 هر طرف صحرا و میدانِ عجب
 گرچه آید صد چنینش در نظر

۱ هر چه زو HC هرچ ازو ABT

۲ بی‌شمر AHBT بی‌عدد C

۳ در آن (هر دو مصراع) ABCT درو H

۴ این مصراع، در H چنین است: نیست حظّی و بوَد ز آن بی‌خبر

Havastan ve avamdan gafildir, habersizdir;
Tuzaktan habersiz, dane toplayan kuş gibidir.

Gözü olmayan kişiyi ölü bil;
Bunca sıcaklık içinde her zaman donmuş bil.

Öküzün beyaz tenli güzellerden
Ne haberi olur, padişahlardan, emirlerden?

Ey oğul! Temyiz gözü olmadığından,
Onun yanında aynı olur şeytanla insan.

Gerçi dünya güzellerle doludur, ama
O bilmez, onca şeyden samanlıktan başka.

Temyizsiz adamı da böyle bil sen;
Habersizdir iyiden, kötüden, küfürden ve dinden.

Her ikisinden de söz eder, ama habersizdir;
Sırtında şeker yüklü eşek gibi [habersizdir].

Şeker yükünü çeker arpa aşkıyla,
Alçak canı rehin olmuş samanlığa.

Şu âlimler gibi dünyada,
Hakk'ın ilmini beyan ederler burada.

İlim yükünü ekmek için çekerler;
Onun lütfundan ve güzelliğinden habersizdirler.

Sonsuzluk nimetidir ilim; fakat bu eşekler,
Uçsuz bucaksız sofranın kenarında aç beklerler.

Çünkü ilmi Hak için öğrenmediler,
Onun güzelliğini görmediler.

Gözleri, dünyaya dönüktür ancak, her zaman;
Nasıl gelir güzel koku nefesi kokandan?

Sözlerinden dünya kokusu gelir;
Çünkü Tanrı, onları ona eş etmiştir.

Amelleri de bu dünya içindir;
Kuşkusuz ahvalleri de geri gitmektedir.

Dıştan ilimdir, ama içten hastalık akıntısıdır;
Bu yüzden onların temeli çürüktür, sıkıntılıdır.

İlmi Hak Teâlâ'dan almadıklarından,
Çabucak usanırlar o sözden, konuşmadan.

İşinden ücretini alamayan kişide,
Şüphesiz artar onda tembelleşme.

هست غافل از خواص و از عوام
 آنکه بی چشم است او را مُرده دان
 گاو را از شاهدانِ سیمبر
 چون ندارد چشم تمییز ای پسر
 گرچه عالم پُر بود از شاهدان
 مرد بی تمییز را می دان چنین
 گوید از هر دو ولیکن بی خبر
 می کشد بارِ شکر در عشقِ جو
 همچنان کاین عالمان اندر جهان
 بارِ علمش می کشند از بهرِ نان
 نعمتِ باقیست علم و این خران
 چونکه علم از بهرِ حق ناموختند
 چشمشان دایم سویِ دنیاست بس
 بویِ دنیا می زند^۲ از گفتشان
 هم عملشان بهرِ این دنیا بود
 از برون علم و درونِ خلمِ علل
 علم را چون نیستند از حقِ حمول
 هر که اجرِ خود نیابد از عمل
 همچو مرغِ دانه چینِ فارغ ز دام
 وز چنین^۱ گرمی مدام افسرده دان
 وز امیران و شهانش چه خبر
 پیش او یکسان بود دیو و بشر
 او نداند ز آن همه جز کاهدان
 بی خبر از نیک و بد وز کفر و دین
 همچو بر پشتِ خری بارِ شکر
 جانِ دوشش گشته کهدان را گرو
 علمِ حق را می کنند اینجا بیان
 بی خبر از لطف و از خوبیِ آن
 گرسنه پهلویِ خوانِ بی کران
 از جمالش چشمها بر دوختند
 کی زند بویِ خوش از گنده نفس
 ز آنکه یزدان کرد با آن جفتشان
 لاجرم احوالشان پس می رود
 ز آن بود بنیادِ ایشان پُرخلل
 زود می گردند از آن گفتن ملول
 بی گمان افزایش اندر وی کسل

۱ چنین AHBT چنان C

۲ می زند ABCT می رسد H

Onun ücreti sevap değil, dünyadır;
 Ondan mahrum oldu mu, harap olur, yıkılır.

O kimse ki ilmi alışveriş için almış, öğrenmiştir,
 Müşteri bulamayınca, ilmi gazaba döner, öfke kesilir.

İlimden istediği eline geçmeyince,
 Bu güzel ilimler kötüdür ona göre.

O kimse ki ezelden akli başındadır,
 Hak ilmini kendisi için satın alır.

Onu satmak için değil, [ne için?]
 Parasıyla köşk ve saray almak için.

İlim, onun malıdır, mülküdür, bahçesidir;
 Onun tarlasıdır, bostanıdır, çimenliğidir.

Balık gibi ki, ona uygun olan suyun çok olmasıdır;
 Giyeceği de sudandır, yiyeceği, içeceği de sudandır.

Sudan başka şeker de olsa, zehir olur ona;
 Sudan başka lütuf da olsa, kahır olur ona.

Böyle âlimdir Tanrı eri [olan];
 Tut onun eteğini, ayrılma ondan.

Onun ilmi can verir; git, kabul et, al;
 Diri ve mutlu olman için, önünde öl.

Öldüğün zaman, ebedî hayata erersin onunla,
 Kolsuz, kanatsız uçarsın gökyüzünde, semada.

Onun bahşettiği can ebedîdir, [ölümsüz bir can];
 Ondan başkasını körük bil, hava yastığı bil ayan beyan.

Zamanın İsa'sı odur;
 Cismi Hû manasıyla dolmuştur.

Onu görmek Allah'ı görmek, O'nunla buluşmaktır;
 Çünkü o, Allah'ın nuruyla dolup taşmıştır.

Onun bedeni küp gibi, denizse Bir [olan Tanrı]'dır;
 Onun beden küpü denizden yardım alır.

Bu küpün yolu o denizde olduğundan,
 Deniz, ona vurur, onu avlar yanılmadan.

Bir engel yoktur onunla deniz arasında;
 Denizin aynı bil onu lütufta ve kahırda.

اجر آنکو هست دنیا نی ثواب
 آنکه بهر بیع بخریدست علم
 خواستش از علم چون ناید بدست
 هر که دارد از قدم در سر خرد
 نی برای آنکه بفروشد ورا
 علم باشد مال و ملک و باغ او
 همچو ماهی کآب سختش درخورست
 غیر آب ار قند باشد زهر اوست
 اینچنین عالم بود مرد خدا
 علم او جان می فشاند رو پذیر
 چون بمیری جان باقی زو بری
 جان که او بخشد بود پاینده آن
 عیسی وقت است اندر دور او
 دیدن او هست دیدار خدا
 جسم او همچون خُم و دریا^۱ احد
 زآنکه این خُم را در آن دریاست راه
 نیست حایل در میان او و بحر
 چون شود محروم از آن گردد خراب
 چون نیابد مشتری شد علم خلم
 این علوم نیک پیش او بدست
 علم حق را از برای خود خرد
 وز بهای آن خرد قصر و سرا
 کشت زار و بوستان و راغ او
 هم ز آبش کسوت است و هم خورست
 غیر آب ار لطف باشد قهر اوست
 دامنش گیر و مشو از وی جدا
 تا که گردی زنده دل در پاش میر
 بی پر و بی بال بر گردون پری
 غیر آن را باد انبان دان عیان
 صورتش پُرست از معنی هو
 زآنکه پُر گشتست ز^۱ انوار خدا
 خَم جسمش دارد از دریا مدد
 می زند دریا بر او بی اشتباه
 عین بحرش دان ورا در لطف و قهر

---

 ۱ ز AHC از BT

۲ همچون خُم و دریا ABCT چون خُم و چون دریا H

Çünkü o denizden başka bir şey yoktur onda;
Onun küpünü deniz bil, ey aziz [ağa].

Kimin temyizi varsa ayırt eder, ayırır;
Beden âlimlerini gönlünden söker atar, çıkarır.

Böyle âlim onun sevgilisi olur;
Alışverişi onun çarşısında olur.

Onun haramı, helâl olur onun yanında;
Kendisine yüzlerce cevap gelir, sorulmadan ona.

Üzüm şarabı nur olur, nur kesilir onunla;
Her ne kadar o, şeriatın uzaklaşmış olsa da.

Doğruluğu görür onun eğriliğinde;
O eksiklikten yüzlerce artış gelir kendisine.

Orada yapan Hak'tır, değildir onun cismi;
Müsemmaya bak, terk et, bırak onun ismini.

Temyiz sahibi olunca, tutar, alırsın doğruyu, gerçeği;
Bir görmezsin fazlayı, eksikliğini.

Çirkini, güzeli bir bilmezsin;
Dostla düşmana bir ad vermezsin.

Temyizi olan yükseklerle çıkar;
Temyizi olmayan kördür, kör yaşar.

Kör doğan, nasıl gören olur?
Cahil ölen, nasıl bilge olur?

Körün yolda ayağı kayar her an;
O, nasıl avlayabilir arslanı [korkmadan]?

O, çerezden ve şaraptan mahrumdur;
Gözsüz cisim, kapısız ev gibidir.

Cisim ev gibidir, gözse kapı gibi;
Göz kapalı oldu mu girilemez ki.

Fakat gören, gider doğru yolda;
Her an bulur gözlerinden neşvünema.

O yolda her adım başı onun menzili vardır;
Gül balını diken zehri olmadan ortaya çıkarır.

Ayak basar, girer ebedî cennete;
Güzelce gezer, dolaşır uçsuz bucaksız bahçelerde.

چونکه در وی نیست جز آن بحر چیز^۱
 هر که تمیزش بود فرقی کند
 اینچنین عالم شود معشوق^۲ او
 پیش او گردد حرام^۳ او حلال
 خمر انگوری ازو نوری شود
 در کژی او ببیند راستی
 فاعل آنجا حق بود نی جسم او
 چون بود تمیز گیری راست را
 یک ندانی زشت را و خوب را
 آنکه تمیزش بود بالا رود
 آنکه اعمی زاد چون بینا شود
 کور را در ره بود هر دم عثار
 باشد او محروم از آن نُقل و شراب
 جسم چون خانه ست و دیده همچو در
 لیک بینا می رود در راه راست
 هر قدم او را در آن ره منزل است
 می نهد پا در بهشت جاودان
 خُم او را بحر می دان ای عزیز
 عالمان جسم را از دل کند
 باشدش بیع و شری در سوق^۴ او
 صد جواب آید ورا زو بی سؤال
 گرچه خود در شرع آن دوری بود
 صد فزایش آیدش زآن کاستی
 در مسما رو گذر از اسم او
 یک نبینی بیش را و کاست را
 یک نخوانی دشمن و محبوب را
 و آنکه بی تمیز ماند اعمی بود^۳
 و آنکه نادان مُرد کی دانا شود
 کی تواند کردن او شیری شکار
 جسم بی چشم است؛ خانه بسته باب
 دیده چون بسته شود نبود گذر
 هر دمش از دیده صد نشو و نماست
 نوش گل بی نیش خارش حاصل است
 می رود خوش در ریاض بی کران

۱ این مصراع در H چنین است: نیست اندر وی بجز آن بحر چیز؛ ولی بعد روی آن را خط کشیده و با قلمی دیگر در حاشیه اصلاح کرده اند.

۲ سوق AHT شوق BC

۳ بود AHBC رود T

۴ بی چشم است ABCT بی چشم است و H

Gülbahçesi içinde gülbahçesi olur o çimende;
Mutluluk içinde mutluluk olur her encümende.

Öyle bir yolda olmaz yorgunluk, bıkkınlık;
Bilakis hep rahatlık olur hep rahatlık.

Gerçi adı yoldur, ama menzildir, konaktır;
Çünkü canın zevki, gönlün huzuru ondadır.

Haydi! İsmi bırak, cana bak;
Eğer altın arıyorsan, madene bak.

Anlatmadan dostu gören [ağa],
Nasıl değer verir kabuğa!

Yüzlerce hileyle görünse de o, kendisine,
Dönmez ondan; çünkü haberdardır [bir kere].

[51. Elli Birinci Makale]

[Peygamberler ve veliler, hepsi bir nurdurlar]

Peygamberler ve veliler, hepsi bir nurdurlar; zira onlar alettirler, kullanan ise Allah'tır. Onların arasında ikilik çıkararak, kesin olarak onlardan habersizdir. Nitekim ekmeği bilmeyen, onu bu şekliyle tanıyan kimse, ekmeği başka bir şekilde görünce, inkâr eder; bu, ekmeğe değildir der. Anlaşılır ki ekmeği tanıma konusunda mukallittir. Peygamberler ve veliler, çeşitli suretlerle ve farklı dillerle gelmişlerdir; bazıları Arapça bazıları Süryanice, son- suza dek. Yabancı ve taklitçi olanlar, ikilik çıkardılar [onları ayrı gördüler]; samimi ve doğru olanlar ise, bir gördüler, [onları birbirinden] ayırmadılar; nitekim “lâ nuferriku beyne ehadin minhum ve nahnu lehu muslimûn”¹ *Onlardan hiçbirini diğerinden ayırt etmeyiz ve biz ona teslim olmuş kimseleriz* dediler. Sadece peygamberler ve veliler değil; zira kişi kemâle erip olgunlaşınca, gökte ve yerde, küfürde ve dinde, insanda ve peride, dağda ve samanda Allah'tan başkasını görmez; Bâyezid'in dediği gibi: “Mâ raeytu şey'en illâ raeytu'llâhe fhi.”² *Gördüğüm, baktığım her şeyde Allah'ı gördüm.*

1 Deyin ki: “Biz Allah'a, bize indirilene (Kur'an'a), İbrahim, İsmail, İshak, Yakub ve Yakuboğullarına indirilene, Musa ve İsa'ya verilen (Tevrat ve İncil) ile bütün diğer peygamberlere Rablerinden verilene iman ettik. Onlardan hiçbirini diğerinden ayırt etmeyiz ve biz ona teslim olmuş kimseleriz.” (Bakara 2/136) ayetinden iktibas.

2 *Gördüğüm, baktığım her şeyde Allah'ı gördüm.* Sultan Veled, *Velednâme*'sinde de bu sözü Bâyezid-i Bestâmî'nin sözü olarak nakledip şerh etmiştir (Bkz. *Velednâme*, s. 171); ancak Attâr, *Tekiretu'l-evliyâ*'da Muhammed Vâsi'in sözü olarak nakletmiştir. Bkz. Attâr, Feriduddin-i Nişâbüri, *Tezkiretu'l-evliyâ* (Reynold Alleyne Nicholson nüshasından nşr. İ. Tevekkülî), Tahran 1373 hş., s. 70.

عیش در عیش است در هر انجمن	گلشن اندر گلشن آمد آن چمن
بلکه در راحت بود پیوستگی	آنچنان ره را نباشد خستگی
ز آنکه ذوقِ جان و آرامِ دل است	گرچه نامش راه باشد منزل است
گر تو زر جویی درونِ کان نگر	هین گذر از نام و اندر جان نگر
اعتباری کی نهاد ^۱ او پوست را	آنکه بی‌تقریر بیند دوست را
زو نگردد چونکه باشد باخبر ^۲	گر دو صد تلبیسهش آید در نظر

در بیان آنکه انبیا و اولیا همه یک نورند، زیرا ایشان آلتند و متصرف خداست. هر که میان ایشان دویی نهد، یقین شود که از ایشان بی‌خبر است. چنانکه کسی نان را نداند و همین صورت نان را شناسد، چون نان را به صورتِ دیگر ببیند، منکر شود و گوید که این^۳ نان نیست؛ عیان گردد که در شناختِ نان مقلد است. انبیا و اولیا به صورتهای گوناگون و زبانهای مختلف آمدند؛ بعضی تازی و^۴ بعضی سُریانی *إلی ما لانیهایه*^۵. آنها که بیگانه و مقلد^۶ بودند، دویی نهادند و آنها که یگانه و محقق^۷ بودند، یک دیدند و هیچ فرق نکردند که *لأنفَرَقُ بَیْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ وَ نَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ*^۸. خود چه جای انبیا و اولیاست که چون حالِ شخص کمال گرفت در آسمان و زمین و کفر و دین و آدمی و پری و کوه و کاه جز خدا را نبیند؛ چنانکه بایزید^۹ می‌گوید: *مَا رَأَيْتُ شَيْئًا إِلَّا وَ رَأَيْتُ اللَّهَ فِيهِ*.

۱ نهاد AHBT کند C

۲ باخبر AHBC بی‌خبر T

۳ این AHCT آن B

۴ و AHC - BT

۵ *إلی ما لانیهایه* H - ABCT

۶ و مقلد H - ABCT

۷ و محقق H - ABCT

۸ *وَ نَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ* C - AHBT

۹ بایزید HT ابایزید ABC

Mademki onların Hakk'ın aleti oldukları anlaşıldı; o zaman onların yaptıkları her şeyi, -her ne kadar şeklen şeriatı aykırı görünse de-, manen onun şeriatı ve dini bilmek gerekir. Her gelen peygamber, önceki şeriatın hilafına yeni bir şeriat vazetti. Peygamber Hak'la olunca, onun söylediği ve yaptığı her şey, onun şeriatı oldu. Aynı şekilde hepsini yüzbinlerce de olsa böyle bilmek gerekir.

Bir kimse ekmeği yüzlerce çeşit şekilde yapsa,
Ey aziz kişi! Akıllı bilmez onu ekmekten başka.

Ekmeği kesin bilmeyen, tanımayan kimse,
Şüpheye düşer, kalır tereddüt içinde.

Hak'la tanışık olan [Tanrı] erleriyse,
Onlar, daima yüzmekteler o denizde.

Hiçbir hile, düzen onlara perde olamaz;
Hiçbir soğuk onları donduramaz.

Bu binlerce çeşit nakış ve şekiller bile,
Ey oğul! Yoldan çıkaramadı onları iki âlemde.

Yer, gök ve başka şeylere rağmen,
Böyle sınırsız hile ve düzene rağmen,

Hakk'ın yüzünden başkasını görmedi o fırka;
Çünkü hepsi de bilge idiler [bu] yolda.

Bütün eşyada sadece O'nu gördüler;
Hepsi de O'na "senden başka kimse yoktur" dediler.

Ey [Rabbim]! Hep sen [varsın] ağaşıda, yukarıda ve ortada;
Seninle bazısı hayatta bazısı zararda, ziyanda.

Yerde ve göklerde [yaşayan] tek canlı sensin,
Ortada olan da gizli olan da her şey sensin.

Açıkça onu görürler iyide de kötude de,
Erlerin yolunu kesemez hiçbir hile.

Çünkü onlar Hakk'ı perdesiz görmüşler,
İki âlemde de onun aşkını seçmişler.

Hiç kimse kendini atmış mıdır yanlış [yol]a?
Yahut içini doldurmuş mudur başkasıyla?

Söyle, hiç kimse kendini kaybetmiş midir?
Yahut başkasına doğru yönelmiş midir?

چون بیان کرده شد که ایشان آلتِ حَقْد؛ پس هر چه ایشان کنند در معنی شرع و دینِ آن را باید دانستن، اگرچه به صورت خلافِ شرع نماید^۱. هر پیغامبری که آمد شرعی نو نهاد خلافِ شرعِ اوّل و چون پیغامبر به حق بود، هر چه گفت و کرد، شرعِ آن شد. همچنان همه را اگر صد هزارند، همچنین باید دانستن^۲.

عاقلش جز نان نداند ای عزیز ^۳	گر کسی نان را کند صد گونه چیز
افتد اندر شک و ماند اندرین	آنکه از نان است بیگانه یقین
هستشان دایم در آن یم آشنا	چونکه مردانند با حق آشنا
هیچ سرمایی نکرد افسرده‌شان	هیچ تلبیسی نیامد پرده‌شان
گم نکردند ای پسر در دو سرا	زین هزاران نقشِ گوناگون ورا
وز چنین تلبیسه‌های بی‌کران	از زمین و آسمان و غیرِ آن
چون همه بودند دانا در طریق	غیرِ رویِ حق ندیدند آن فریق
جمله گفتندش که جز تو نیست کس	در همه اشیا ورا دیدند و بس
از تو بعضی در زیان بعضی زیان	ای همه تو پست و بالا و میان
هر چه آن پیدا و هم پنهان تویی	در زمین و آسمانها ^۴ جان تویی
هیچ تلبیسی ره مردان نزد	فاش می‌بیندش اندر نیک و بد
در دو عالم عشقِ او بگزیده‌اند	ز آنکه بی‌تلبیس حق را دیده‌اند
یا درونش را ز غیر آکنده‌است	هیچ کس خود را غلط افکنده‌است
یا به سویِ غیر رُو آورده‌است	هیچ کس خود را بگو گم کرده‌است

۱ نماید AHBT می‌نماید C

۲ بعد از نثر افزوده‌است در T جمله «والله اعلم».

۳ این بیت در AC قبل از نثر آمده‌است.

۴ ای AHBT این C

۵ در زمین و آسمانها AHC در زمین و آسمان چون B مر زمین و آسمان را T

Çünkü âşık O'dur. Hani, nerede burada ikilik?
İki görmezsin, varsa sende manevî [bir kişilik].

Ey oğul! Bir kimse nasıl kaybeder kendini?
Hiçbir kuzu anasını kaybetmiş mi?

Koyun sürüsünün içinde kuzu,
Kendi anasını tanımır ey uslu.

Çünkü onun parçasıdır, onun karnından [çıkılmış]tır;
Annesi nereye gitse o da arkasındadır.

Velilerin de Hakk'la bağlılığı böyledir;
Her birinin rütbesi meyline göredir.

Mademki kuzu tanıyor annesini,
Kuzudan daha aşağı görme dervişi.

Böyle erlerden arama, sorma züht ve takva;
Çünkü onlar istemezler Hak'tan [bir şey] Hak'tan başka.

Cennetten, iri gözlü hurilerden geçmişlerdir;
Onların katında Hak'tan başkası seçkin değildir.

O'ndan başka, cennet bile olsa,
Cehennemdir, sıkıntıdır onların yanında.

Veliler şehzadeler [gibi]dir, halk ise dilenci;
[Onlar] uçsuz bucaksız denizdir, halk ise küçük bir cezaevi.

Halka layık olan [onlara] tabi olmaktır;
Çünkü gözleri gören, körlerin muktedasıdır, imamıdır.

Körler topluluğu, gören olmadan yola çıkarlarsa,
Baş aşağı düşerler karanlık kuyuya.

O zaman gören [kişi] körün asasıdır;
Çünkü o zor [yolları] onunla aşmaktadır.

Fakat bu çabayı arama görenlerde;
Körlerin sırrını söyleme görenlere.

Çünkü gören kişi kendisine uyar,
Daima Hakk'ın vahyine uyar.

Onun gönlü ne isterse, odur şeriatı;
Odur asıl; şeriatlar, tıpkı onun teferruatı.

O ne yaparsa, bizzat odur din;
O neyi seçer, tercih ederse, odur seçkin.

Onun yaptıklarını, devrinin şeriatı bil;
Onun eziyetinde yüz binlerce lütuf gör, [onu lütuf bil].

چونکه عاشق اوست کو اینجا دوی
 کی کند گم ای پسر کس خویش را
 در میانِ گلّه میشان برّه
 زآنکه جزو اوست وز بطنِ ویست
 اولیا را با خدا این نسبت است
 چونکه برّه می شناسد میش را
 از چنین مردان مجو زهد و ورع
 فارغند از جنت و از حورِ عین
 هر چه غیر او اگر چه جنت است
 اولیا شهزادگان و خلقِ گد
 پیروی کردن خلاق را رواست
 جمع کورانی که بی بینا روند
 پس بود بینا عصا مر کور را
 لیک این ورزش ز بینایان مجو
 زآنکه بینا با سر خود مقتداست
 هر چه دلخواه ویست آنست شرع
 هر چه او ورزد بود از عینِ دین
 ورزشش را شرع دان در دور او

دو نبینی گر تو گردی معنوی
 هیچ برّه کردا یاوه میش را
 مادرِ خود را شناسد ای سرّه
 هر کجا مادر رود او در پیست
 هر یکی را قدرِ میلش رتبت است
 کمتر از برّه مبین درویش را
 زآنکه جز حق نیستشان از حق طمع
 پیش ایشان غیر حق نبود گزین
 نزد ایشان دوزخ است و معنت است
 بحر بی حدّند و خلقان حبسِ حد
 زآنکه بینا کور ره را مقتداست
 سرنگون اندر چه مُظلم شوند
 زآنکه می یابد ازو آن زور را
 رازِ کوران پیش بینایان مگو
 دایما با وحیِ حقش اقتداست
 اوست اصل و شرعها از وی چو فرع
 هر چه او بگزیند آن باشد گزین
 صد هزاران لطف بین در جور او

---

۱ کرد AHBT کرده C

۲ بگزیند AHBT بگزید C

Çünkü onun kalbi Allah'ın aleti olmuştur;¹
[Allah'ın] o gönülden başka hiçbir konağı yoktur.

Öyleyse ondan gelen her şey, Hak'tan gelir;
Öyle bir şaha kim itiraz edebilir?

Onun yaptığı, şüphesiz Hakk'ın yaptığı iştir;
Onun söylediği, şüphesiz Hakk'ın söylediğidir.

O, bu âlemde peygamberlerden biridir;
Ona her an Hak'tan binlerce bağış gelir.

Şah olarak gelen niçin kul köle olsun?
Atlas olan, niçin parça parça eski elbise olsun?

Onun fiili, eylemi ve sözüdür yeni şeriat;
Eskiler, onun yanında arpa bile etmez, [onları at].

Onu gördüğün zaman, şeriatına uy candan;
Her zaman uç ok gibi onun yayından.

Çünkü sağlam yay onun elindedir;
Ne mutlu o oka ki onun parmağındadır.

Daima hedefe doğru uçar gider,
Din düşmanını hepten yok eder.

Onun gölgesinden kaçır ey amca!
Şüphesiz melun şeytan oraya buraya.

Çünkü o, nurdur, ışıktır; şeytansa karanlık;
Nur gelince, tamamen yok olur gider karanlık.

Çünkü dinin aslının aslıdır onun kabul ettiği;
Her şeyi bırak, seç, tercih et onun isteğini.

Hiçbir günah öldürmekten daha kötü değildir;
Öldürmenin yerine gelen günah, günah değildir.

Ahmed isteyince, o itaatin, ibadetin aslı oldu;
Onun isteğiyle taştan akmaya başladı su.

Bundan sonra bil ki, o istek iyidir, güzeldir;
O istekten uzak düşen, düşmandır, rakiptir.

O istemezse, ibadetin kendisi küfür olur;
Küfür, ondan çıkınca iman olur.

Şeriatlar istekten vücuda gelmiştir;
Ne mutlu o cana ki bunu duymuş, işitmiştir.

1 Bu beyitte, "Kalpler, Rahman'ın iki parmağı arasındadır. Onları istediği gibi çevirir." hadis-i şerifine işaret vardır. Bkz. s. 762, 3. dipnot.

ز آنکه یزدان را شدست آلت دلش
 پس ازو هرچ آید آن از حق بُوَد
 کردِ او بی‌ریب کردارِ حق است
 او درین عالم یکی از انبیاست
 آنکه شاه آمد چرا بنده شود
 فعل و قولِ او بُوَد شرعِ نوی
 چون ورا دیدی ز جان شرعش بگير
 چون کمانِ سخت اندر دستِ اوست
 دایما پَران بُوَد سويِ هدف
 باشد از ظَلش گریزان ای عمو
 ز آنکه او نور آمد و شیطانِ ظلام
 چون قبولِ اوست اصلِ اصلِ دین
 هیچ جرمی خود ورايِ قتل نیست
 اصلِ طاعت شد چو احمد خواست آن
 پس ازین می‌دان که آن خواهش نکوست
 عینِ طاعت کفر شد چون او نخواست
 شرعها از خواست آمد در وجود
 هیچ نبُوَد غیر آن دل منزلش
 کی کسی را بر چنان شه دق بُوَد
 گفتِ او بی‌شک که^۱ گفتارِ حق است
 هر دمش از حق هزاران گون عطاست
 و آنکه اطلس شد کجا^۲ ژنده شود
 کهنه‌ها پیشش نیرزد یک جوی
 از کمانِ او همی پَر همچو تیر
 ای خنک تیری که آن در شستِ اوست
 دشمنِ دین را کند کُلّی تلف
 بی‌گمان شیطانِ ملعون سو بسو
 چونکه نور آمد رود ظلمت تمام
 جمله را بگذار و آن خواهش گزین
 هر گنه کآید به جایِ قتل نیست
 گشت آب از سنگ با خواهش روان
 هر که دور افتاد از آن خواهش عدوست
 کفر ایمان گشت از وی چون بخاست^۳
 ای خنک جانی که چون این را شنود

۱ که ABT - HC

۲ کجا AHBT چرا C

۳ بخاست AHT بخواست BC

O, gördü ve bildi ki asıl olan, o istektir;
İstek olmadan gelen şeriatlar, ayrıntıdır, eksiktir.

Aslı gördükten sonra, ne işi olur ayrıntılarla?
Ayrıntılar o aslın gölgesi gibidir [burada]!

Bir şahsı tuttuğun zaman, peşinden gelir gölgesi;
O olmazsa, asla bulamazsın gölgesini.

Bu dünya var oldukça, o şah da vardır;
Gece aydınlık oldukça, o ay da vardır.

Onlar için var oldu bu dünya;
İster yukarıda olsun isterse aşağıda.

Âlem var olduğu sürece, var olur o şahlar da;
Gerçi körlerden gizlidirler dünyada, ama.

Nitekim güneş görenler için doğar;
Karanlık perdesini yırtar, parçalar.

Kör, haz almaz, faydalanmaz güneşten;
Mermer gibi, sudan haz alıp istifade etmeyen.

Çünkü mermer, susayan, su içen değildir;
Onun yanında her kuru ve yaş birdir.

Ey oğul! Toprak lazım, [faydalansın] da sudan,
Çeşit çeşit çiçekler açsın, meyveler bitsin ondan.

O yüzden veliler toprak olmayı tercih ettiler;
Kibriya'nın emriyle kibri, büyüklenmeyi terk ettiler.

Çünkü büyüklenmek, sadece Hakk'a münasiptir;
Kul, onun rüzgârı karşısında çerçöp gibidir.

Büyüklenmek şirktir, Allah'a ortak koşmaktır;
Büyüklenmek, kul için hakir olmak, aşağılanmaktır.

Taş kalplidir kibirli olan, büyüklenen kimse;
Böyle biri olmaz Hakk'a tapan, doğru kimse.

Başında kibir olan, bencildir;
Bencil adamın kalbi mermer gibidir.

Kelâm'da dedi: Ulâike "ke'l-hicâratı" Onlar, "taş gibi";
Yahut "ev eşeddu kasveh"¹ hatta daha katı dinle ey efendi.

Onlara taşkalpli dedi, hatta daha da katı;
Hepsinin vardır cehennemde bir yeri.

1 "Sonra bunun ardından kalpleriniz yine katılaştı; taş gibi, hatta daha katı oldu. Çünkü taş vardır ki, içinden ırmaklar fışkırır. Taş vardır ki yarılr da içinden sular çıkar. Taş da vardır ki, Allah korkusuyla (yerinden kopup) düşer. Allah, yaptıklarınızdan hiçbir zaman habersiz değildir." (Bakara 2/74) ayetinden iktibasur.

دید و دانست او که اصل آن خواستست	شرعها بی خواست فرع و کاستست
اصل را چون دید با فرعش چه کار	فرعها ز آن اصل آمد سایه وار
چون بگیری شخص را سایه پیش	آید و هرگز نیابی بی ویش
تا که باشد این جهان آن شاه هست	تا که شب روشن بود آن ماه هست
این جهان از بهر ایشان هست شد	گر بلند افراشته ور پست شد
تا که عالم هست هستند آن شهان	گرچه از کورند پنهان در جهان ^۱
نی که خور از بهر بینایان بتافت	پرده دیجور را از هم شکافت
نیست حظی کور را از آفتاب	همچو مرمر کآن ندارد حظ ز آب
چونکه مرمر نیست تشنه و آب خور	پیش او یکسان بود هر خشک و تر
خاک باید تا که از آب ای پسر	گونه گون گل روید از وی هم ثمر
خاک باشی ز آن ^۲ گزیدند اولیا	کبر را هشتند ^۳ ز امر کبریا
ز آنکه حق را می برازد کبر و بس	هست بنده پیش بادش همچو خس
کبر کردن شرک با یزدان بود	کبر کردن بنده را خذلان بود
سنگ دل باشد هر آنکش کبر هست	اینچنین ذاتی نباشد حق پرست
خودپرست است آنکه کبرش در سرست	مرد خودبین را دلش چون مرمرست
گفت اولئک کالججاره در کلام	أو أشد قسوه بشنو ای همام
سنگ دلشان خواند بلکه سخت تر	جمله شان را هست مرجع در سقر

۱ این مصراع، در T چنین آمده است: لیک بر کوران بوند ایشان نهان

۲ ز آن AHBC را T

۳ کبر را هشتند AHBC کبر ازیشان رفت T

Toprak olmayı tercih et ki kabul göresin sen;
Kibirlemek cahilliktendir, boşboğazlık etmekten.

Taş kalpli olanlara bağış gelmez Hak'tan;
Mahrum olur onca lütuftan, bağıştan.

Bu müritler toprak, münkirse taş gibidir;
Münkir, dervişten nasıl renk alabilir?

O, yüz binlerce ilim ve fen öğrense, [ders alsa],
O, dünyada meşale gibi yansa,

Onun bu hazineden hiçbir nasibi olmaz;
Onun düşüncesi burada isabetli olmaz.

Bir teşebbüsü yok ki bu tarafa adım atsın;
Bir hazinesi yok ki ondan bir kimseye versin, bağışlasın.

Biz ondan uzağız, yağın sudan uzak olduğu gibi;
Biz, mutlak uyanık gibiyiz, o ise uyuyan gibi.

Biz ki, birbirimize yönelmişiz;
Eleste o şarabı birlikte içmişiz,

Burada onun aşkının coşkusuyla şüpheşiz,
Gece gündüz birlikte feryat figan etmekteyiz.

Önce bulunduğumuz hâli aramakta, istemekteyiz;
Bir an bile kendimize gelip uyuyup dinlenmemişiz.

Hak'tan başka her ne varsa dinlemeyiz;
Bir an bile Hak'tan başkasına inanmaz, iman etmeyiz.

Âdemoğlunda samanlık arzusu
Ey yol bilen, söyle, hiç olur mu?

Bu dünya samandır, ahiret ise şeker gibidir;
Bu, öküz için; o ise insanlar içindir.

Hak Teâlâ her birine başka bir gıda vermiştir;
Her biri için çeşit çeşit yemek pişirmiştir.

“Kad ‘alime küllü ünâsin” bilmişti her boy bu yüzden,
Buyurdu Hak Teâlâ “meşrebehum”¹ içeceği pınarı ey yol bilen!

Tâ ki bilesin her canın gıdasının ayrı olduğunu,
Her birinin tabiatına uygun [gıda sunulduğunu].

Saman ve samanlık hayvana layıktır;
İlim ve hikmetse insana layıktır.

1 “Hani, Musa kavmi için su dilemişti. Biz de, ‘Asanı kayaya vur’ demiştik, böylece kayadan on iki pınar fışkırmış, her boy kendi su alacağı pınarı bilmişti.’ Allah’ın rızkından yiyin, için. Yalnız, yeryüzünde bozgunculuk yaparak fesat çıkarmayın’ demiştik.” (Bakara 2/60) ayetinden iktibasır.

خاک‌باشی کن که تا گردی قبول
 سنگ‌دل را نیست بخشش از خدا
 این مریدان خاک و منکر همچو سنگ
 گر هزاران علم و فن^۱ آموزد او
 هیچ ازین گنجینه‌اش نبود نصیب
 نیستش گامی که این سو پا نهد
 ما ازو دوریم چون روغن از^۲ آب
 ما که رو با همدگر آورده‌ایم
 لاجرم اینجا ز جوشِ عشقِ آن
 طالبِ آنیم کاوَل بوده‌ایم
 هرچه جز حق باشد آن را نشنوم
 آدمی را اشتهای کاهدان
 این جهان کاه است و عُقبی چون شکر
 هر یکی را داد حق قوتی جدا
 قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ ازبهرِ این
 تا بدانی قوتِ هر جانی جداست
 کاه و کهدان لایقِ حیوان بود
 کبر کردن هست از جهل و فضول
 هست محروم از چنان لطف و عطا
 کی پذیرد مُنکر از درویش رنگ
 در جهان چون مشعله^۳ آفرزد او
 فکرِ او اینجا^۴ نمی‌افتد مُصیب
 نیستش گنجی کز آن با کس دهد
 ما چو بیداریِ مطلق او چو خواب
 در الست آن راح باهم خورده‌ایم
 روز و شب هستیم باهم در فغان
 لحظه‌ای اندر خودی نغنده‌ایم
 لمحّه‌ای با غیرِ حق می‌نگرویم
 اوفتد هرگز بگو ای راهدان
 این برایِ گاو و آن بهرِ بشر
 بهرِ هر یک پخت هر نوعی آبا
 گفت مَشْرَبُهُم خدا ای راهبین
 هر یکی را لایقِ خُلُقش سزاست
 علم و حکمت درخورِ انسان بود

۱ علم و فن BCT فن و علم AH

۲ مشعله AHBT شعله‌ای C

۳ اینجا AHBC آنجا T

۴ از AHB ز TC

Hak, herkese uygun bir gıda yaratmıştır;
Hak, ona uygun [da] bir karın yapmıştır.

Aç gözünü ey Tanrı adamı!
Bak, nasıl ayrılmış herkesin gıdası.

Kimi hurma yer, kimi acı veren diken [be]!
Kimi emniyet içinde, kimi korku ve kaygı içinde.

Her birinin aزیğı çeşit çeşit manasına göre;
Kimi kainâtın dışında, kimi kâinât hapsinde.

[52. Elli İkinci Makale]

[Bu makalede iki konu anlatılacaktır:]

[Kul ile Allah arasındaki perdeler mücadeleyle kaldırılabilir]

Kul ile Hak arasında, karanlıktan yetmiş bin ve aydınlıktan da yetmiş bin perde vardır. Her kavim öyle bir perdede yok olmuştur ki ondan başkası ondan çıkamaz ve ondan başkasını batıl ve yoldan sapmış sayarlar. Bu sınırsız perdelerden geçmek için çok mücadelede bulunmak, çalışıp çabalamak, zahmet çekmek gerekir. Nitekim Bâyezid -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- otuz yıl çöllerde ot yedi. Eğer mücahedesinin kalan kısmına başlanacak olsa, yüzlerce deftere sığmaz; ancak azdan çok bilinebilir; bir avuç buğdaydan bir ambar [buğday] bilindiği gibi. Fakat doğru, samimî ve olgun bir velinin hizmetine girilirse, mücahedesiz ve zahmetsiz asıl müşahedeye ulaşılabilir. Mevlânâ'nın Şeyh Selâhaddin¹ için -Allah, ikisinin aziz sırrıyla bizi takdis etsin- söylediği gibi:

*Ne zaman ki Rum kayserine âşık olursun,
Belki [o zaman] Hay ve Kayyum olursun.*

*Vuslat sultanının yanında ayrılıktan söz etme;
Kork; çünkü bu sözden mahrum olursun.²*

Yine buyuruyor ki: Riyazet yoktur; bizim katımızda her şey lütuftur, bağıştır.³

1 Şeyh Selâhaddin-i Zerkub. 582'de (1186) Beyşehir'e bağlı Kâmile köyünde dünyaya geldi. Asıl adı Feridun'dur. Kuyumcudur. Bundan dolayı Selâhaddin-i Zerkûb adıyla anılmıştır. Babasının adı Yağribasan'dır. Selâhaddin ümmî olup okuma yazma bilmez, hatta bazı kelimeleri yanlış teleffuz ederdi; ancak zahit, âbit, son derece sakin ve mülayim bir adamdı. Önce Seyyid Burhâneddin'e, sonra Mevlânâ'ya, daha sonra da Şems'e intisap etti. 645'de (1247) Şems'in kayboluşundan veya vafatından birkaç yıl sonra Mevlânâ'nın halifesi oldu. On yıl sonra hastalandı ve 657 (1258) veya 662'de (1263) vefat etti. Konya'da medfundur. Sultan Veled'in kayınbabasıdır. [Sultan Veled, *Mesnevî-yi Veledî* (nşr. Celâl Hümmât), s. 58-61 (İnceleme kısmı); Furûzanfer, *Mevlânâ Celâleddin Muhammed*, s. 144-159; Semih Ceyhan, "Selâhaddin-i Zerkûb", *DİA*, İstanbul 2009, XXXVI, 340-341].

2 Bu Rubai, Mevlânâ'dan tazmindir. Bkz. Mevlânâ, *Kulliyât-ı Divân-ı Şems*, II, 1916 (1922. Rubai).

3 Bu mısra, Mevlânâ'dan tazmindir. Bkz. Mevlânâ, *Kulliyât-ı Divân-ı Şems*, I, 481 (1225. Gazel, B. 1, ilk mısra).

در خورِ هر کس غذایی^۱ ساخت حق   لایقِ او کاسه‌ای پرداخت حق
چشم را بگشای ای مردِ خدا   قوتِ هر کس را ببین چون شد جدا
یک خورد خرما و یک خارِ الیم   یک بود در امن و یک در خوف و بیم
در معانی قوتِ هر یک لون لون   یک برونِ کون و یک در حبسِ کون

در بیان آنکه میان بنده و حق هفتاد هزار پرده از ظلمت است و هفتاد هزار از نور و هر قومی در پرده‌ای چنان غرق شده‌اند^۲ که از غیر آن برون شوی ندارند و جز آن را باطل و گمراهی می‌شمرند. بیسار مجاهده‌ها باید^۳ کشیدن تا از این پرده‌های بی حد بگذرند، چنانکه ابایزید رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ مَدَّتِ سِی سال در صحراها بیخ گیاه می‌خورد؛ و اگر در باقی مجاهده‌هاش شروع رود، به صد دفتر ننگجد؛ اما از اندک^۴ بسیار را می‌توان دانستن، چنانکه از مشتی گندم، انباری را؛ لیکن چون به خدمتِ ولیِ راستینِ کامل برسی، بی مجاهده‌ای^۵ و رنجی به مشاهده اصل ارزانی گردی، چنانکه مولانا جهتِ شیخ صلاح الدین قَدَسْنَا اللهُ بِسِرِّهِمَا می‌فرماید^۶:

گر عاشقِ رویِ قیصرِ روم شوی   او مید بود که حیّ قیوم^۷ شوی
از هجر مگو به پیش سلطانِ وصال   می‌ترس کزین حدیث محروم شوی

و همچنین^۸ می‌فرماید: ریاضت نیست، پیش ما همه لطفست و بخشایش.

---

۱ غذایی AHBT   ۲ غرق شده‌اند AHCT   ۳ مجاهده‌ها باید AHBC   ۴ در صحراها بیخ گیاه می‌خورد در صحراها C
۵ اندک AHBT   ۶ بی مجاهده‌ای AHC   ۷ مولانا جهتِ شیخ صلاح الدین قَدَسْنَا اللهُ بِسِرِّهِمَا ABCT   ۸ حیّ قیوم AHBT   ۹ همچنین ABCT
بی مجاهده‌ای BT   بیسره‌ها ABT   بیسره‌ها HC   همچنین H

[Koku, gözün görmesini sağlar, ışık verir]

Koku, gözün görmesini sağlar, nur verir, ışık verir; çünkü Yakup¹, Yusuf'un gömleğinin kokusuyla görmeye başlamış, gözleri açılmıştır. Arzusu ve aşkı olan her âdemoğlu, bir koku sahibi gibidir. O koku, sonunda onun gözünü açar ve Hakk'a kavuşturur. Eğer [arzusu ve aşkı] yoksa onun canı ölü demektir. Ölüyü diriltmekse İsa'nın işidir.² Evet, [Allah'a] ulaşmış şeyh de, kendi zamanında zamanın İsa'sıdır; ölü canı inayet bakışıyla diriltir.

Ateşten ve nurdan yüz binlerce perde vardır,
Bu perdenin ehli o perdeden uzaktadır.

Herkes bir perdede raksetmekte, dans etmekte,
Mest olmuş, eksik olduğundan habersiz bir şekilde.

O sarhoşluk içinde der ki gerçekten olgunum, kâmilim,
Ayrılık ve hicran olmadan sürekli vuslat içindeyim.

Her biri bir perdede kalmış, öyle kalmış ki,
Ona görünmüş o cehennem cennet gibi.

Ondan başkası ki, veliye bağlanmıştır o,
O kadehle ve şarapla sarhoş olmuştur o.

Canı, onun nurlarıyla hamile olmuştur;
Sinesi, onun sırlarıyla dolmuştur.

O, kesin dünya tuzağından kurtulmuştur;
Tehlikesiz huzura, emniyete kavuşmuştur.

Bırakayım bu sözü de söz edeyim o güzelden;
Canı gönülden kendisine avlandığım o güzelden.

O, bana nasıl bir cilve yaptı nasıl bir cilve
Ki benim zehrim bal oldu onun gelişile!

Ey aziz! İçimde onun rızasından başka,
Bakarsan eğer, bir şey bulamazsın asla.

Sevgiliden başka yoktur hiçbir şey gönlümde,
Odur can hazinesi, onun dışındaki bakır akçe.

1 Yakup: İshak peygamberin oğludur. Dayısının iki kızıyla evlenmiş ve on iki oğlu olmuştur. Oğullarından Yusuf ve Bünyamin aynı anneden doğmuşlardır. Kendisine peygamberlik verilmiştir. Yusuf'un ayrılığı ile hüznü evinde ağlamaktan gözleri kör olmuştur. Lakabı İsrail'dir. İsrailoğulları onun soyundan gelir. Kur'an'da Bakara, Âl-i İmrân, Nisâ ve Yûsuf surelerinde kendisiyle ilgili ayetler vardır. Edebiyatta Yusuf ile birlikte anılır. Gözlerinin kör olması, yıllarca ağlaması, külbe-i ahzan'ı, tekrar gözlerinin açılışı vs. yönleriyle konu edilir (Pala, *a.g.e.*, s. 414).

2 İsa'nın ölüyü diriltme mucizesi için Bkz. s. 160, 1. dipnot, s. 582, 4. dipnot.

و در تقریر آنکه بُو چشم را بینا کند و نور بخشد، زیرا یعقوب از بوی پیراهن یوسف^۱ بینا شد. هر آدمی که او را شوقی و عشقی هست، چنانست که بویی دارد. آن^۲ بو عاقبت او را بینا کند و به حق رساند و اگر نباشد جانِ او مرده است. مرده زنده کردنِ کارِ عیسی است^۳. پس هر شیخِ واصل در زمانِ خود عیسی وقت است، جانِ مرده را به نظرِ عنایت زنده کند^۴.

اهل این پرده از آن پرده‌ست دور ^۵	صد هزاران پرده‌ست از نار و نور
مست گشته غافل از نقصان شده	هر کسی بر پرده‌ای رقصان شده
بی‌فراق و هجر دایم واصلم	گفته ز آن مستی حقیقت کاملم
کش نموده آن جهنم چونِ چنان ^۶	هر یکی در پرده‌ای مانده چنان
گشت از آن جام و قدح سرمست او	غیر آن کاندِر ولی پیوست او
سینه‌اش پُر گشت از اسرارِ او ^۷	حامله شد جانش از انوارِ او
بی‌خطر اندر امان پیوسته است	او یقین از دام ^۸ دنیا رسته است ^۹
ز آن نگاری کش شدم از جان شکار	بگذرم زین گفتم و گویم ز آن نگار
تا که شد نوش از ورودش نیشِ من	کاو چه سان کرده‌ست جلوه پیشِ من
گر نظر داری نیابی هیچ چیز ^{۱۰}	جز رضاش در درونم ای عزیز
اوست گنجِ جان و غیرِ او پشیز	نیست جز دلدار در دل هیچ چیز

۱ افزوده است بعد از این در C جمله «علیه السلام».

۲ آن AHCT این B

۳ افزوده است بعد از این در HC «علیه السلام».

۴ افزوده است بعد از نثر در T «والله اعلم».

۵ این بیت، در A قبل از نثر آمده است؛ پرده ست AHBC افتاده T

۶ این بیت، در T چنین آمده است:

هر یکی در پرده‌ای از نور و نار   مانده وز آن پرده‌شان نبود گذار

۷ او AHBT هو C

۸ او یقین از دام AHBC او ز دانه و دام T

۹ رسته است AHCT دسته است B

۱۰ این بیت، در AHBC نیست.

Hani, nerede bu âlemde görür bir kimse ki,
Koku alsın, faydalansın böyle bir gülşenden, ey delikanlı?

Koku ona ulaştı mı gözü açılır, görmeye başlar;
Dilsiz de olsa, dillendir, konuşmaya başlar.

Yakup gibi ki kokuyla onun gözleri,
Açıldı, görmeye başladı, Yusuf'un yanına gitti.

Koku, kedinin rehberidir, [götürür] yiyecek tarafına;
Eğer senin koku [alma duyu]n varsa, git uluların yanına.

Haydi, kokuyla bil, [bul] kendi yiyeceğini;
O mezheptensen ara, iste o mezhebi.

Kible mezhep oldu, git mezhep tarafına;
Kişi, kendi canından kaçır mı dünyada?

Dünyada, kıblesi olmayan kişi,
Boştur, faydasızdır, yoktur can zevki.

Kiblesiz insan, kesin cansızdır;
Derdi olmadığı için dermansızdır.

Beden canla diridir, can ise dinle diri;
İyi bil, iyi bak, can dinle var olur, [dinle kalır bakı].

Beden candan ayrıldı mı çürür;
Can, dini olmadı, dinsiz kaldı mı ölür.

Dinsiz olan canı fanî bil, fanîdir;
İki dünyada da öküz ve eşekten daha değersizdir.

[Hak Teâlâ] "Ke'l-en'âmi bel hümedall"¹ dedi onlara,
Çünkü cahilliklerinden dolayı saplanıp kalmışlar bataklığa.

Dünya bataklık gibidir, onlarsa eşekler;
Oraya habersiz, baş aşağı düşmüşler.

Ruhu Hakk'a doğru götüren, rehberlik eden dindir;
Onun dini arttı mı, daha da zindeleşir, dinçleşir.

Dinsiz canı beden hükmünde say sen;
Beden öldü mü, eser kalmaz kendisinden.

Ölü can, ceset içindeki hava gididir [kesin];
Böyle bir canla nasıl rahat edersin?

1 "Yoksa sen onların çoğunun (söz) dinleyeceklerini yahut akıllarını kullanacaklarını mı sanıyorsun? Onlar hayvanlar gibidirler, belki yolca onlardan daha da şaşkın, daha sapıktırlar." (Furkan 25/44) ayetinden iktibastır. Bkz. s. 278, 3. dipnot.

کو یکی بینا درین عالم که تا
 بو چو اندر وی رسد بینا شود
 همچو یعقوبی که از بو چشم او
 رهبر گریه‌ست بو سوی طعام
 هین بدان از بوی قوت خویش را
 قبله کیش آمد روان شو سوی کیش
 هر که او را نیست قبله در جهان
 مرد بی قبله یقین بی جان بود
 تن ز جان زنده‌ست و جان زنده ز دین
 تن پیوسد چون جدا ماند ز جان
 جان که بی دین است فانی دان ورا
 خواند کالانعامشان بل هم اضل
 هست دنیا چون وحل ایشان خران
 سوی حق دین است جان را رهنمون
 جان بی دین را تو حکم تن شمر
 جان مُرده هست در قالب چو ریح

از چنین گلشن برد بُوا ای فتا
 گرچه الکن باشد او گویا شود^۱
 گشت بینا سوی یوسف کرد رو^۲
 گر ترا بویست^۳ رو سوی کرام
 گر از آن کیشی بجو آن کیش را
 کس گریزد در جهان از جان خویش
 هست بی حاصل ندارد ذوق جان
 چون ندارد درد بی درمان بود
 جان به دین قایم بود نیکو بین
 جان بمیرد چون شود دینش نمان
 کم ز گاو و خر بود در دو سرا
 زآنکه هستند از جهالت^۴ در وحل
 بی خبر سر زیر افتاده در آن
 زنده‌تر گردد چو دینش شد فزون
 چون بمیرد تن نماند زو اثر
 با چنین جان کی بمانی مستریح

۱ بو AHBT بوی C

۲ این مصراع، در T چنین آمده‌است: بگذرد از بو ز رو گویا شود

۳ به جای این بیت، در AHBC این بیت آمده‌است:

نی به بو یعقوب بینا شد ز حق هر کرا بُو نیست خوارست و خَلق

۴ بویست AHT بو نیست B بویست C

۵ جهالت AHBT حمالت C

Vahyî ruh, takva ehlinin temiz ruhudur;
Rihî¹ ruh ise, eşkiya takımının ruhudur.

Vahyî ruh, Allah'ın nurlarıyla dolmuştur;
Rihî ruh ise, havayla, yelle semizleşmiş, etli butlu olmuştur.

Havayla dolmuş tulum gibidir;
Cömert kişi, ondan nasıl bir şey bekleyebilir?

Bilir ki, onda hiçbir et yoktur;
Havayla dolmuştur, et ve yağ bakımından boştur.

Diri görünür, fakat ölüdür;
Sıcak görünür, fakat donuktur, soğuktur.

Kesin olarak bil ki, rihî ruh böyle bir ruhtur;
Küfürle dolmuş, din nurlarından boştur.

Din bakîdir, küfür sonunda yok olacaktır;
Din bakîdir; çünkü sonsuzluk yurdundandır.

Eğer istersen ebedî yaşamak,
Ruhlar dünyasında ebedî kalmak,

O zaman elini bir adama ver ki ermiş olsun,
Ruh hazinelerini elde etmiş olsun.

Ta ki o [adam], diriltsin nefesiyle seni;
Böyle bir kerem ondan başkasından nasıl gelir ki?

Ölüye nasıl can verebilir ondan başka bir kimse?
Derde nasıl derman verebilir ondan başka bir kimse?

Kısacası dünyada Mesih, Tanrı eridir;
Herkesin derdine çare ondan gelir.

Zamanın çaresizlerinin çaresi odur,
Zehrin tiryakı da panzehiri de odur.

Dertlilerin elinden tutan dünyada,
Odur şüphesiz açıkta, gizlide, saklıda.

Canı olmayana can verir,
Bir dangır² olmayana maden verir.

1 Rihî ruh: Sultan Vele'd'in ifadesiyle havayla, yelle dolmuş, et ve yağ bakımından boş olan, donuk ve soğuk, küfürle dolu, din nurundan uzak, ölü ruhtur. Rihî; yel, yelden olan, yelle şişirilmiş, üflemeyle meydana gelen demektir. Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzi, Kur'an'da geçen ruh kelimelerinin sekiz mânaya geldiğini belirtir: Canlıların hayatiyetini sağlayan ruh, Cebrâil (rûhulkuds, rûhulemin), büyük bir melek, vahiy, rahmet, emir, üflemeyle meydana gelen bir tür yel, hayat (Geniş bilgi için bkz. Yusuf Şevki Yavuz, "Ruh", *DA*, Ankara 2018, XXXV, 187-192).

2 Dank: Dirhem, dinar ve miskalin 1/6'sı değerinde bir ölçü birimidir; para, pul.

روحِ ریحی قسمِ جسمِ اشقیاست	روحِ وحیی روحِ پاکِ اتقیاست ^۱
روحِ ریحی فربه از بادِ هواست	روحِ وحیی پُر ز انوارِ خداست
کی طمع دارد ازو چیزی ^۲ جواد	همچو آنبانی که پُر باشد ز باد
هست پُر باد و تهی از لحم و شحم ^۳	داند این که نیست در وی هیچ لحم
می نماید گرم لیک افسرده است	می نماید زنده لیکن مرده است
پُر ز کفرست و تهی ز انوارِ دین	روحِ ریحی را چنین ^۴ می دان یقین
دین بود باقی چو از دار بقاست ^۵	دین بود باقی و کفر آخر فناست
در جهانِ جانها پابندی	گر همی خواهی که یابی زندگی
گنجهای روح او را حاصل است	دست در مردی بزن کاو واصل است
کی رسد از غیرِ او این سان کرم	تا کند او مر ترا زنده به دم
درد را هم کی جز او درمان دهد	مرده را کی غیرِ او کس جان دهد
دردهای جمله را از وی دواست	پس مسیح اندر جهانِ مردِ خداست
زهر را تریاق و هم پازهر اوست	چارهٔ بیچارگانِ دهر اوست
اوست بی شک آشکارا و نهان	دستگیرِ دردمندان در جهان
هر کرا دانگی نباشد کان دهد	هر کرا جانی نباشد جان دهد

۱ اتقیاست AHBT انبیاست C

۲ چیزی AHBC مستی T

۳ به جای این بیت، در T این بیت آمده است:

نیست پر باده که تا مستی کند خلق را آزاد از هستی کند

۴ چنین AHCT چنان B

۵ به جای این بیت، در T این بیت آمده است:

دین به سوی نور و کفر آخر به نار سوی اصلِ خویشتن گیرد قرار

Bir anda göz, kulak ve akıl bahşeder;
Bir anda aşk, zevk ve coşku bahşeder.

O kerimden ne istersen hepsi eline geçer;
Ayrılık hastası onunla vuslata erer.

Hakk'ın vekilidir vücudu dünyada;
Yer ve gök secde ederler ona.

Yerden maksat, yeryüzü halkıdır;
Yüce gökten maksadım da meleklerdir.

Okumadın mı Kur'an'da "Ve's'eli'l-karye"yi?¹
Maksat kent halkıdır, o yer, o kent değil ki.

Yerin kendisi de kastolunsa uygundur, revadır;
Çünkü tüm eşyadan maksat Allah'tır.

Herşey, Hakk'ı tespih etmiyor mu?²
İbaresiz, kitapsız, yapraksız [tespih etmiyor mu?]

Herkes onların sesine mahrem değildir;
Onların sırrını ancak Hak eri bilir.

Çünkü kulağı Hakk'ın kulağı³ olmuştur şehâdet âleminde;
Olan ve olacak olan her şeyi işitir güzelce.

Onun gözünün görmesini Hak'tan bil, kendinden değil;
Her iyi ve kötü onun yanında bellidir, [bil].

Bir şey nasıl gizli kalabilir Hakk'ın nurundan
Yerde ve gökte ey temiz kalpli can?

Bu konuda bir misal de ey fakir [yar],
Dinle benden, olası bu sırdan haberdar.

Âdemoğlunun çocukken de gözü olur,
Ama zeki [adam] gibi bir temyizi yoktur.

Gözüyle görür şeyleri, her şeyi,
İyi, kötüyü, barışı ve öfkeyi.

Gözüyle beraber olmadıkça aklı,
Nasıl bilir onunla bunun arasındaki farkı?

-
- 1 "Bulduğumuz kent halkına ve aralarında olduğumuz kervana da sor. Şüphesiz biz doğru söyleyenleriz." (Yûsuf 12/82) ayetinden iktibastır.
  - 2 Her şey Hakk'ı tespih eder: "Yedi gök, yer ve bunların içinde bulunanlar Allah'ı tespih ederler. Her şey O'nu hamd ile tespih eder. Ancak, siz onların tespihlerini anlamazsınız. O, halim'dir (hemen cezalandırmaz, mühlet verir), çok bağışlayandır." (İsrâ 17/44). Bu konuyla ilgili birçok ayet vardır. Bkz. Ra'd 13/13; Nûr 24/41; Haşr 59/24; Saf 61/1.
  - 3 Bu ve sonraki beyitte geçen, kulağı Hakk'ın kulağı olur... cümlesinde, "Kulumu sevince, onun gören gözü, duyan kulağı, tutan eli olurum. Artık o benimle duyar, benimle görür, benimle tutar, benimle yürür..." hadisine işaret vardır. Bkz. s. 644, 1. dipnot.

چشم و گوش و هوش بخشد در نفس
عشق و ذوق و جوش بخشد در نفس

هر چه جویی^۱ ز آن کرم حاصل شود
خسته هجران از واصل شود

نایب حق است جسمش در جهان
ساجدند او را زمین و آسمان

هست مقصود از زمین اهل زمین
هم ملک می‌خواهم از چرخ برین

وَاسْأَلِ الْقَرِیْهَ نَخْوَانَدِیْ دَر کَلَام
هست مقصود اهل ده نی آن مقام^۲

وَر زَمِیْنِ مَحْضِ خَوَاهَدِ^۳ هَم رَوَاسْت
ز آنکه مقصود همه اشیا خداست

نی که هر شی می‌کند تسیح حق
بی عبارت بی کتاب و بی ورق

نیست هر کس محرم آوازشان
غیر مرد حق نداند رازشان

ز آنکه سمعش سمع^۴ حق شد در شهود
بشنود خوش هر چه هست و هر چه بود

چشم او بینا ز حق دان نی ز خود
پیش او پیدا بود هر نیک و بد

کی شود چیزی ز نور حق نهان
در زمین و آسمان ای پاکجان

یک مثالی اندرین باب ای فقیر
بشنو از من تا شوی زین سر خبیر

چشم دارد آدمی در کودکی
لیک تمیزی ندارد چون ذکی

چیزها را جمله می‌بیند به چشم
از بد و از نیک و از صلح و ز خشم

تا نگردد عقل با چشمش قرین
فرق کی داند میان آن و این

۱ جویی AHBC گویی T

۲ در H از اینجا حدود چهار صفحه (۷۷ بیت) نونویسی شده است و این مصراع هم چنین آمده است: هست از آن

مقصود حق می‌دان انام

۳ خواهد AHBC خواهم T

۴ سمع AHBT شمع C

Bir olur onun gözünde taşla inci;
Ayırt edemez şahla, özgür insanla köleyi.

Ne zaman ki göz olursa yüce aklın aleti,
O zaman bilir ulu kimseyle âdi kimseyi.

Aklı, ona öyle bir temyiz bahşeder ki,
Onunla görür, bilir küçükle büyüğün derecesini.

Ona her birinin rütbesi belli olur;
Onun gönlünde herkesin yeri olur.

Aklı olmadan önce bu [temyiz de] yok idi;
Onun yanında Müslümanla Yahudi bir idi.

Efendi, emir ve dilenci eşittiler;
Cahil ve âlim ondan gizliyidiler.

Gözünde herkesin mertebesi belli oldu,
Herkesin hâlinden iyice haberdar oldu.

Gerçi görünüşte, bil ki, göz görmektedir,
Ama o görüş, ey genç, akıl sayesinde.

Hakikatte gören akıldır, göz değildir;
Yünle yeşimi akıl ayırt edebilir.

Beş duyu¹ ki onlar yüce aklın aletidir,
Bil ki yedi organın canlılığı onlar sayesinde.

Çünkü akıl bedende emir olur,
Beden alet gibi onun esiri olur.

Evet, o gözde hâkim olan akıldır;
İyiye kötüyü o alıp satmaktadır.

Akıllı olan, aklın mazharıdır;
Gafil olan da cehaletin mazharıdır.

Aynı şekilde Hak Teâlâ cana yakın olduğu için,
O gönül de Hakk'ın aleti olur şüphesiz, kesin.

Onun fiili ve sözü, Hak'tandır, ondan değildir;
O, Allah'ın elinde mutlak alettir.

Beş duyusu, Rahman'la çalışır, aktif olur,
Onun gönlü de o sultanın tahtı olur.

1 Beş duyu: Bkz. s. 428, 2. dipnot.

یک بوَد در دیدهٔ او سنگ و دُر
 چون شود چشمِ آلتِ عقلِ سنی
 بخشد او را عقل تمیزی^۱ کز آن
 رتبتِ هر یک برش پیدا شود
 پیش از آن کش عقل بودی این نبود
 خواجه و میر و گدا یکسان بُدند
 مرتبهٔ هر کس عیان شد در نظر
 گرچه ظاهر چشم می‌بیند بدان
 در^۲ حقیقت عقل می‌بیند نه چشم
 پنج حس کآن آلتِ عقلِ سنیست
 چونکه در تن عقل می‌گردد امیر
 پس بوَد حاکم در آن دیده خرد
 مظهرِ عقل است آنکو عاقل است
 همچنین چون حق شود مقرونِ جان
 فعل و قولِ او ز حق باشد نه زو
 پنج حسش روشن از رحمان بوَد
 می‌نداند بنده را از شاه و حُر
 بعد از آن داند ز عالی وز دنی
 بیند از قدرِ کهان را از مهان
 هر کسی را در دلِ او جا شود
 نزدِ او یک بُد^۲ مسلمان و جهود
 جاهل و عالم ازو پنهان بُدند
 گشت خوش از حالِ جمله باخبر
 لیک آن بینش ز عقل است ای جوان
 عقل داند فرق کرد از پشم و یشم
 دان که هفت اعضااش راز و روشنیست
 تن چو آلت می‌شود او را اسیر
 نیک و بد را او فروشد او خرد
 مظهرِ جهل است آنکو غافل است
 آلتِ حق گردد آن دل بی‌گمان
 آلتِ مطلق بوَد در دستِ هو
 هم دلِ او تختِ آن سلطان بوَد

۱ تمیزی ABCT تمیز H

۲ بد ABCT بود H

۳ در ABCT از H

Öyleyse gör Allah'ı gönül ehlinin bedeninde;¹
Her ne kadar onlar balçık bedende iseler de.

Bil, onların balçıktan bedenlerini saman çöpü gibi,
Uçsuz bucaksız denizin üzerindeki [saman çöpü gibi].

Pervasızca basma o saman çöpüne,
Basma da düşmeyesin başaşağı yerin dibine.

Gönül ehlini uçsuz bucaksız deniz bil, saman çöpü bilme;
Ta ki o deniz sığnağın olsun, dayanağın olsun senin de.

Görmüyor muydun akıllının aklını sen,
Daima onun sakın ve hareketli hâlinden?

Aynı şekilde lazımdır ki Tanrı adamından,
Daima Hakk'ı göresin perde olmadan.

Haberde buyurdu bunu Mustafa,
Mana incisini delerken zevkle, sefayla:

Mümin görür, bakar Allah'ın nuruyla;²
Çünkü müminden ayrılmaz Hak Teâlâ.

Şu halde gören, bakan Allah'tır, onun gözü değil [ha!]
Çünkü onun gözü görür, bakar Allah'ın nuruyla.

“Lâ tudrikuh ebsâr” Gözler onu göremez buyurdu Kur'an'da,
“Ve huve yudrik”³ Ancak O görür[gözleri] gizlide ve açıkta.

Herkes O'nunla idrak eder, görür, kendiyle değil;
Eğer aklın varsa, iyi anla, iyi bil.

Hakk'ın nurunu gör velilerin bedenlerinde;
Çünkü onlar, O'nunla sahiptirler bu işe güce.

Akıl istersen, sohbet et akıllıyla;
Daima otur, kalk akıllılarla.

Senin aklın da artsın onların akli, fikriyle,
Görüşün de sağlam olsun onların nakliyle.

Eğer Hakk'ı istiyorsan, ey yol eri!
Her an yalvararak de: “Ya ilahî!”

Beni kendi adamlarının sohbetine, arkadaşlığına
Çabuk kavuştur ey Ahad, [ey bir ve tek Tanrım], lütfunla!

1 Allah Teâlâ'nın gönül ehlinin gönlünde olması. Bu konu için bkz. s. 414, 1. dipnot.

2 Mümin Allah'ın nuruyla bakar. *Müminin ferasetinden sakının. Çünkü o, Allah'ın nuruyla bakar.* Bu hadis için bkz. s. 608, 1. dipnot.

3 “Gözler O'nu idrak edemez, göremez; ama O, gözleri idrak eder, görür. O, lütuf sahibidir, (her şeyden) haberdardır.” (En'am 6/103) ayetinden iktibasır.

پس خدا را بین ز جسمِ اهلِ دل
 آب و گلشان را مثالِ کاه دان
 بر سرِ آن که منه پا را دلیر
 اهلِ دل را بحرِ بی حد بین نه کاه
 نی که می دیدی ز عاقلِ عقل را
 همچنین^۱ باید که از مردِ خدا
 در خیر فرمود این را مصطفی
 هست بینا مؤمن از نورِ خدا
 پس بود بینا خدا نی چشمِ او
 در نُبی لا تُدرکُه ابصارِ گفت
 جمله زو گشتند مُدرک نی ز خود
 نورِ حق بین در جُسومِ اولیا
 عقل خواهی صحبتِ عاقلِ گزین
 تا فزاید عقلِ تو از عقلشان
 ور خدا را طالبی ای مردِ راه
 مر مرا در صحبتِ مردانِ خود

گرچه خود باشند اندر آب و گل
 بر سرِ دریای بی حد و کران
 تا نیفتی سرنگون در قعرِ زیر
 تا شود آن یم ترا پشت و پناه
 در سکون و جنبشِ او دایما
 دایما حق را بینی بی غطا
 چون دُرِ معنی همی سفت از صفا
 ز آنکه از مؤمن نباشد حق جدا
 چونکه چشمش ناظرست از نورِ هو
 و هو یُدِرکِ آشکارا و نهف
 فهم کن نیکو اگر داری خرد
 ز آنک ازو دارند این کاروکیا
 دایما با عاقلان خیز و نشین
 تا شود رایت متین از نقلشان
 هر دمی می گو به زاری کای اله
 زود راهم ده ز جودت ای احد

---

۱ فعر ABCT بحر H

۲ همچین ABCT همچنان H

Ta ki hâsıl olsun muradım onlarla [her zaman],
Kurtarsınlar beni beden hapsinden, tuzağından.

Artsın ilmim de onların ilmiyle,
Gitsin öfkem de onların hoşgörüsüyle.

Görmek nasip olsun bana da onların nuruyla,
Daima diri kalayım ben de onlarla.

Öğreneyim de onlardan yolda gitmeyi,
Şekillerden uzak olayım baştan başa manevî.

O firkadan alayım renksizlik rengini, sadeliği;
Çünkü renksizliktir, sadeliktir onların yolu, mesleği.

Allah, “bî yubsır ve bî yesme”¹ görür benimle, iştir benimle
Buyurmadı mı kendi velileri için bize.

Hem gözleri hem kulakları daim benim,
Canları aydıdır, zindedir nurumla benim.

“Men erâde en yeclis”² Mustafâ’dan
Hadiste geldi “me’â’llâh” [o] sefadan,

Dedi: “fe’l-yeclis me’âs-s’ufî” bize,
Ta ki oturalım biz de Allah ile.

Kim Allah ile oturmak isterse,
Seçsin, girsin yol erlerinin hizmetine.

Temiz kalpli sufilerle otur daima,
Otur ki kesin olarak kavuşasın vuslata, didara.

Çünkü Hak, onlarla gösterir cemalini;
Onları görmektir vuslatın ta kendisi.

Öyleyse inkâr etme bu doğru sözü;
O Hak velisi nur kaynağından vücuda gelmiştir çünkü.

Kimse Hakk’ın düşmanı değildir dünyada,
İyisinden, kötüsünden, gizlide ve açıkta.

-
- 1 “Kim benim veli kuluma düşmanlık ederse ben de ona harp ilan ederim. Kulumu bana yaklaştıran şeyler arasında en çok hoşuma gideni, ona farz kıldığım şeyleri eda etmesidir. Kulum bana nafîle ibadetlerle yaklaşmaya devam eder, sonunda sevgime erer. Onu bir sevdim mi artık ben onun işittiği kulağı, gördüğü gözü, tuttuğu eli, yürüdüğü ayağı (aklettiği kalbi, konuştuğu dili) olurum. Benden bir şey isteyince onu veririm, benden sığınma talep etti mi onu himayeme alır, korurum. Ben yapacağım bir şeyde, mümin kulumun ruhunu kabzetmedeki tereddüdüm kadar hiç tereddüde düşmedim. O ölümü sevmez, ben de onun sevmediği şeyi sevmem.” (Süyûtî, *a.g.e.*, I, 71; Furûzanfer, *a.g.e.*, s. 18-19) hadis-i şerifinden iktibastır.
- 2 Bu ve sonraki beyitte geçen, *Allah ile oturmak isteyen, sufilerle otursun* (Furûzanfer, *a.g.e.*, s. 198) hadis-i şerifinden (?) iktibastır.

تا ^۱ رهانندم ز حبس و دام تن	تا شود حاصل ازیشان کام من
تا نماند خشم من از حلمشان	تا فزاید دانشم از علمشان
تا بمانم زنده زیشان جاودان	تا مرا رؤیت رسد از نورشان
بی صورِ گردم سراسر معنوی	تا بیاموزم ازیشان رهروی
چونکه بی رنگیست ایشان را طریق	رنگِ بی رنگی پذیرم ز آن فریق
گفت بهر اولیای خود به ما	نی که بی یُبصر و بی یَسْمَع ^۲ خدا
جانشان روشن ز نوری روشنم	هم بصر هم سمعشان دایم منم
در حدیث آمد مَعَ اللَّهِ با ^۳ صفا	مَنْ أَرَادَ أَنْ يَجْلِسَ از مصطفی
تا که ما گردیم جالس با خدا	گفت فَلْيَجْلِسْ مَعَ الصُّوفِيِّ به ما
تا گزیند خدمتِ مردانِ راه	هر که خواهد همنشینی با اله
تا یقین دیدار یابی بی گمان	می نشین با صوفیانِ صاف جان
دیدنِ ایشان بود عینِ وصال	ز آنک ازیشان می نماید حق جمال
کَانَ وَلِيِّ حَقِّ ز عَيْنِ نَوْرِ رُست	پس مشو منکر ازین گفتِ درست
از بد و از نیک پیدا و نهان	نیست حق را کس عدو اندر جهان

---

۱ تا ABCT و ا H

۲ بی یُبصر و بی یَسْمَع AHBC بی یَسْمَع و بی یُبصر T

۳ با HBCT از A

Çünkü iyiyi ve kötüyü yaratan O'nun cömertliğidir, lütfudur;
Herkesin varlığı O'nun atkısı ve çözücüyle dokunmuştur.

Her şeyi besleyip büyüten O'dur kesinlikle,
Hem gökyüzünde hem yeryüzünde.

Bil ki besleyip büyütme, aşkın aslının aslıdır;
Yaşlı ve genç, herkes o padişaha âşıktır.

Nitekim bir kimse, sana bir lokma verse,
Yahut önüne birçok nimet dökse,

Candan seversin onu daima,
Hayırla anarsın onu dünyada

Evet, Allah halkı besleyip büyütüyor,
Her biri, her an sofrasından yiyip içiyor.

Bilakis hepsi O'nunla var oluyor, muradına eriyorlar;
Nasıl canıgönülden O'na kul köle olmazlar!

Bu yüzden Allah'ın düşmanı olmaz âlemde,
Hiçbir kimse gerek yerde gerek gökte.

Fakat bir kavme ki, O'nun erlerine
Canıgönülden yönelmezler [bir kere bile],¹

Kur'an'da onlara düşman adı verildi,
Kâfir, murdar ve fesatçı denildi.

Meskenlerini cehennem olarak belirledi;
Orada pek acıklı azabı tatsınlar [istedi].

Bak! Nedir onların tahsisi Hakk'a?
Bunu kabul et, kararsız kalma.

Böyledir ve kesin bunun gibi yüzlerce;
Bunu anlatmak sığmaz ibareye, söze.

Ona doğru yönelen kişi bahtiyardır;
Hak درمانını verince, dert nasıl kalır?

Yüz binlerce yıllık ibadeti bir kimseye,
İsterse bahşeder bir anda, bir nefeste.

Kendi ibadetini kazanç gibi bil kesinlikle;
İbadetinin değeri ödül olur din gününde.

1 Bu ve sonraki beyitte, "Şüphesiz, Allah'ı ve peygamberlerini inkâr edenler, Allah'a inanıp peygamberlerine inanmayarak ayırım yapmak isteyenler, '(Peygamberlerin) kimine inanırız, kimini inkâr ederiz' diyenler ve böylece bu ikisinin (imanla küfrün) arasında bir yol tutmak isteyenler var ya işte onlar gerçekten kâfirlerdir. Biz de kâfirlere alçaltıcı bir azap hazırlamışızdır." (Nisâ 4/150-151) ayetlerinde anlatılan konuya işaret vardır.

ز آنکه موجد نیک و بد را جودِ اوست
 پرورنده اوست اشیا را یقین
 پروریدن اصلِ اصلِ عشق دان
 نی که اینجا چون کست لقمه دهد
 دوستدارِ وی شوی دایم ز جان
 پس خدا چون خلق را می پرورد
 بل همه دارند ازو^۲ هستی و کام
 پس عدو نبود خدا را در جهان
 لیک قومی را که با مردانِ او
 نامشان را در نُبی اعدا نهاد
 کرد مسکنشان مُعین در جحیم
 بین چه تخصیص است ایشان را به حق
 اینچنین است و دو صد چندین یقین
 نیکبخت است آنکه سویس رو نهد
 صد هزاران ساله طاعت را به کس
 طاعتِ خود را چو مکسب دان یقین
 هستی جمله ز تار و پودِ اوست
 بر فرازِ آسمان و در زمین
 عاشقند آن شاه را پیر و جوان
 یا به پشت نعمتِ وافر نهد
 ذکرِ خیرِ او کنی اندر جهان
 هر یک از خوانش دمام می خورد^۱
 چون نباشندش ز جان و دل غلام
 هیچ کس اندر زمین و آسمان
 از دل و از جان نیاوردند رو
 کافر و مردار^۳ خواند و پُر فساد
 تا کشند آنجا عذابِ بس الیم
 کن قبول این را میفت اندر قَلق
 می نگنجد^۴ در عبارت شرح این
 درد کی ماند چو حق دارو دهد^۵
 چون بخواهد بخشد اندر یک نفس
 قدرِ طاعت اجر آید یومِ دین

۱ می خورد AHBC می برد T

۲ همه دارند ازو AHBT ازو دارند ازو C

۳ مردار AHBT مردود C

۴ می نگنجد ABCT می نگنجد H

۵ دهد ABCT نهد H

Fakat Hak Teâlâ seni ona havale ederse,
Bil ki, Allah'tan alır götürürsün sonsuz hazine.

Ansızın bir hazineye konmak, ayak basmak,
Budur işte, götür karşılıksız, bedava [kucak kucak].

[53. Elli Üçüncü Makale]

[Şeyhe bağlanmak büyük bir iştir. Hak Teâlâ'nın kendine bağışlamış olduğu onca azamete, peygamberliğe ve sayısız mucizeye rağmen Musa bile Hızır'a bağlanmak istedi]

Şeyhin elini tutmak, şeyhe bağlanmak büyük bir iştir. Musa -selam üzerine olsun-, Hak Teâlâ'nın kendine bağışlamış olduğu onca azamete, peygamberliğe, sayısız, birçok mucizeye rağmen Hızır'ı -selam üzerine olsun- aradı, istedi. Hızır'la -selam üzerine olsun- buluşup görüşmenin, kendisinin görüp bulmuş olduğundan yüz binlerce kat, hatta daha fazla olduğunu bilmeseydi Hızır'a kavuşmayı nasıl arzu eder, isterdi? Duası kabul olup da onun huzuruna varınca, onunla birlikteliğe, arkadaşlığa dayanamadı. Sonunda Hızır'dan yüz binlerce hasretle ayrıldı. Onun ayrılık ateşi Musa'nın canında sonsuza dek kaldı.¹

1 Musa'nın Allah Teâlâ'dan Hızır'ı görmek istemesi ve Hızır'la yaşadığı macerası, Kehf suresi 65-82. ayetlerde anlatılmaktadır: Derken kullarımızdan bir kul buldular ki, biz ona katımızdan bir rahmet vermiş, kendisine tarafımızdan bir ilim öğretmiştik. Musa ona, "Sana öğretilen bilgilerden bana, doğruya iletici bir bilgi öğretmen için sana tabi olayım mı?" dedi. O, "Sen doğrusu benim yaptıklarına dayanamazsın, bilgice kavrayamadığın bir şeye nasıl dayanabilirsin?" dedi. Musa, "İnşallah beni sabırlı bulacaksın. Hiçbir işte de sana karşı gelmeyeceğim" dedi. O da şöyle dedi: "O hâlde, eğer bana tabi olacaksan, ben sana söylemedikçe hiçbir şey hakkında bana soru sormayacaksın." Derken yola koyuldular. Nihayet, bir gemiye bindiklerinde (adam) gemiyi deldi. Musa, "Sen onu içindekileri boğmak için mi deldin? Doğrusu, şaşılacak bir iş yaptın." dedi. Adam, "Sen benimle beraberliğe asla sabredemezsin, demedim mi?" dedi. Musa, "Unuttuğum için bana çıkışma ve bu işimde bana güçlük çıkarma!" dedi. Yine yola koyuldular. Nihayet bir erkek çocukla karşılaştıklarında, adam (hemen) onu öldürdü. Musa, "Bir cana karşılık olmaksızın suçsuz birini mi öldürdün? Andolsun çok kötü bir iş yaptın!" dedi. Adam, "Sana, benimle beraberliğe asla sabredemezsin demedim mi?" dedi. Musa, "Eğer bundan sonra sana bir şey hakkında soru sorarsam, artık benimle arkadaşlık etme. Doğrusu, tarafımdan (dilecek son) özre ulaştım (bu son özürlü dileyişim)" dedi. Yine yola koyuldular. Nihayet bir şehir halkına varıp onlardan yiyecek istediler. Halk onları konuk etmek istemedi. Derken orada yıkılmaya yüz tutmuş bir duvar gördüler. Adam hemen o duvarı doğrulttu. Musa, "İsteseydin bu iş için bir ücret alırdın" dedi. Adam, "İşte bu birbirimizden ayrılmamız demektir" dedi. "Şimdi sana sabredemediğin şeylerin içyüzünü anlatacağım. O gemi, denizde çalışan birtakım yoksul kimselere ait idi. Onu yaralamak istedim, çünkü onların ilerisinde, her gemiyi zorla ele geçiren bir kral vardı. Çocuğa gelince, anası babası mü'min insanlardı. Onları azgınlığa ve küfre sürüklemesinden korktuk. Böylece, Rablerinin onlara, bu çocuğun yerine daha hayırlı ve daha merhametli bir çocuk vermesini diledik. Duvar ise şehirdeki iki yetim çocuğa ait idi. Altında onlara ait bir define vardı. Babaları da iyi bir insandı. Rabbin, onların olgunluk çağına ulaşmalarını ve Rabbinden bir rahmet olarak definelerini çıkarmalarını istedi. Bunları ben kendi görüşüme göre yapmadım. İşte senin, sabredemediğin şeylerin içyüzü budur."

لیک اگر کردت حواله حق بدو   دان که بُردی گنج بی پایان ز هو
پا فرو رفتن به گنجی ناگهان   این بوَد می بین و می بر رایگان

در بیان آنکه^۱ دست در شیخ زدن کارِ عظیم است. موسی علیه السّلام با آن همه^۲ عظمت و نبوّت و معجزاتِ بی حد و نهایت که حق تعالی به وی بخشیده بود، طالبِ خضر علیه السّلام گشت. اگر ندانستی که ملاقاتِ خضر علیه السّلام صد هزار چندان است که او دیده بود و یافته، بلکه افزون تر^۳ کی به تمنا خواستی و وصلتِ خضر را و چون دعایش قبول یافت^۴ و به خدمتِ او رسید، طاقتِ صحبتِ او نداشت. عاقبت از خضر با صد هزار حسرت جدا شد و داغِ فراق^۵ او بر جانِ موسی تا ابد بماند^۶.

۱ در H مطلب، از این نثر دوباره با خط کاتب اصلی ادامه می یابد.

۲ همه C - AHBT

۳ بلکه افزون تر C - AHBT

۴ قبول یافت AHBT مقبول شد C

۵ فراق T - AHBC

۶ موسی تا ابد بماند AHBT موسی ماند و سلم C؛ افزوده است بعد از نثر در T «و سلم».

[Musa] Kelim gece ateş aramaktaydı;
Çünkü ateşe çok ihtiyacı vardı.

Bil ki Hakk'ın sünnetidir [bu] âlemde,
Peygamberler ve vasıllar ne isterlerse,

Derhal şekillenir önlerinde,
Bu yerin ve göğün suretleriyle.

Başkalarının rüyada [gördükleri] gibi,
Sınırsız suretler görürler genci, yaşlısı;

Gönüllerinde olan her şey, rüyalarında da
Şekillenir gerek sevinçle ilgili gerek gamla,

Bil ki Hakk'ın has kulları uyanıkken de,
Gönüllerinde olan her şey görünür aşikâre.

Mana nuru suret olur onların yanında,
Onların dereceleri artar bununla.

Bu yüzden Cebrail döndü genç şekline,
Meryem¹ hemen hamile kalsın diye.²

O melekler de oğlanlar şeklinde
Görünmüşlerdi Lut'a³ hepsi aşikâre.⁴

Ona demişlerdi: Senin için ortaya çıktık,
Yoksa dünya halkından gizliydik, saklıydık.

-
- 1 Meryem: Hz. İsa'nın annesi; İmran'ın kızı. Ruhulkudüs kendisine gelmiş ve İsa'ya hamile kalmıştır. İsa'yı babasız dünyaya getirmiştir. Kur'an-ı Kerim'de Âl-i İmran, Nisâ, Maide, Tövbe, Meryem ve Enbiya surelerinde kendisi hakkında dünyaya gelişi, iffeti, kendisine atılan iftira; İsa'yı dünyaya getirmesi geniş olarak anlatılmıştır. Ayrıca bkz. s. 160, 1. dipnot.
  - 2 Bu beyitte, Meryem suresi 17. ayete işaret vardır: "Sonra, [Meryem] insanlardan gizlenmek için bir perde germiştir. Cebrail'i göndermiştik de ona tam bir insan olarak görünmüştü." (Meryem 19/17).
  - 3 Lut: Hz. İbrahim'in kardeşinin oğludur. Peygamberdir. Genç erkeklerle cinsi münasebette bulunan kavmi Sodom ve Gomora halkını irşat etmiş; ancak onlar bu huylarından vazgeçmeyip helak olmuşlardır. Lut'un karısı da helak olmuştur. Lut kaminin hikâyesi Kur'an-ı Kerim'de Şuarâ, Hicr, Hacc, Neml, Sad ve Kaf gibi birçok surede anlatılmaktadır (Pala, *a.g.e.*, s. 258). Bkz. s. 650, 4. dipnot.
  - 4 Bu ve sonraki iki beyitte, Hüd suresi 77-81. ayetlere işaret vardır: "Elçilerimiz Lut'a gelince onların yüzünden üzüldü, göğsü daraldı ve 'Bu çok zor bir gün' dedi. Kavmi, (konuklarıyla çirkin ilişkide bulunmak üzere) ona doğru koşu koşu geldiler. Zaten onlar önceden de bu tür çirkin işleri yapıyorlardı. Lut, dedi ki: 'Ey Kavmim! İşte kızlarım. Onlar (la nikâhlanmanız) sizin için daha temizdir. Allah'a karşı gelmekten sakının ve konuklarıma karşı beni rezil etmeyin. İçinizde hiç akli başında bir adam yok mu?' Onlar, 'İyi biliyorsun ki kızlarında bizim gözümüz yok. Sen bizim ne istediğimizi çok iyi biliyorsun' dediler. (Lut da:) 'Keşke size karşı (koyacak) bir gücüm olsaydı, ya da sağlam bir desteğe dayanabilseydim' dedi. Konukları şöyle dedi: 'Ey Lut! Biz Rabbinin elçileriyiz. Onlar sana asla ulaşamayacaklar. Geceleyn bir vakitte aileni al götür. İçinizden kimse ardına bakmasın. Ancak karın müstesna. (Onu bırak.) Çünkü onların (kavminin) başına gelecek olan azap, onun başına da gelecektir. Onların azapla buluşma zamanı sabahdır. Sabah yakın değil midir?!" (Hüd 11/77-81). Aynı konu, Hicr 15/57-66; Ankebüt 29/31-33. ayetlerde de anlatılmıştır.

گشته بُد جویای آتش شب کلیم
 دان که حق را هست سنّت در جهان
 در زمان گردد مُصوّر پیششان
 آنچنانکه دیگران در وقتِ خواب
 هر چه در دلشان بوّد در خواب هم
 هم به بیداری خواصّ حق بدان
 نورِ معنی پیششان صورت شود
 زین سبب جبریل شد شکلِ جوان
 آن ملایک هم به شکلِ اَمردان
 گفته با او بهر تو پیدا شدیم
 زآنکه آتش بود بایستش عظیم
 کآنچه خواهند انبیا و واصلان^۱
 از نُقوشِ این زمین و آسمان^۲
 نقشها بیند بی حد شیخ و شاب^۳
 آن مصوّر گردد از شادی و غم
 هر چه در دلشان بوّد گردد عیان
 رتبتِ ایشان ازین افزون بوّد
 تا پذیرد حملِ مریم در زمان
 رُو نموده لوط را جمله عیان
 ورنه از چشمِ جهان پنهان بُدیم

۱ این مصراع، در H چنین است: کآنچه خواهد طبع بنماید چنان

۲ این بیت، در H نیست.

۳ این بیت و سه بیت دیگر، در A در حاشیه با نشانه صح آمده است، در H نیست، ولی به جای آنها در H این بیت آمده است:

گر تو زن خواهی نماید شکل زن   ورجویی مرد بنماید به فن

Bu aşağılık kavmi kahredelim diye,
Bir anda hepsini yok edelim [diye].

İşte böyle, Allah gerek uyanırken gerek uykuda,
Kendi sanatını gösterir şekillerde, nakışlarda.

Hakk'ın sanatının yoktur sayısı, sınırı;
O, yar olsun diye yılanı asa yaptı.

Birine yılan oldu, birine mağara arkadaşı;
Birine gül bahçesi oldu, birine diken gibi.

Düşmanlara karşı keskin kılıç gibi oldu;
Dostlara ise gül yanaklı bir güzel oldu.

Geri dönelim onu anlatmaya,
Bakalım nasıl oldu Musa'nın hali o zamanda?

Gece karanlıktı, eşi hamileydi ve korkuyordu;¹
Kelim, lambaya çok fazla ihtiyaç duyuyordu.

Muzdarip halde arıyordu, ama orada kimse yoktu;
Bazen yukarı bazen aşağı koşuyordu.

Göründü bir ağaç ateş şeklinde;
Bu şekilde Yaradan'a kavuşsun diye.

Sonra Kelimullah ağaca kadar koştu;
Ateş parçası ona taht ve baht oldu.

Hak [Teâla] o ağaçla kendini ona gösterdi;
Onunla perdesiz konuştu, sohbet etti.

Dedi: "Elindeki nedir?" Dedi: "Asa."
[Allah'ın] emriyle atınca, o oldu [bir] ejderha.²

-
- 1 Bu ve sonraki dört beyitte anlatılan konular için bkz. "Musa'nın haberi sana ulaştı mı? Hani bir ateş görmüştü de ailesine, 'Siz burada kalın, ben bir ateş gördüm (oraya gidiyorum). Umarım ondan size bir kor ateş getiririm yahut ateşin başında, yol gösterecek birini bulurum' demişti. Ateşin yanına varınca, ona şöyle seslenildi: 'Ey Mûsâ! Şüphe yok ki, ben senin Rabbinim. Hemen ayakabılarını çıkar. Çünkü sen mukaddes vadi Tuvâdasın. Ben seni (peygamber olarak) seçtim. Şimdi vahyolunacak şeyleri dinle. Şüphe yok ki ben Allah'ım. Benden başka hiçbir ilâh yoktur. O hâlde bana ibadet et ve beni anmak için namaz kıl.'" (Tâhâ 20/9-14). Benzer bilgiler, Neml 27/7-9; Kasas 28/29-30. ayetlerde anlatılmıştır.
- 2 Bu ve sonraki 8 beyitte anlatılan konular için bkz. "Ey Musa! Sağ elindeki nedir?" Musa dedi ki: "O benim değneğimdir. Ona dayanırım, onunla koyunlarıma yaprak silkelerim. Onunla başka işlerimi de görürüm." Allah, "Onu yere at ey Musa!" dedi. Musa onu atınca, yürüyen bir yılan oluverdi. Allah, şöyle dedi: "Tut onu. Korkma! Biz, onu yine eski durumuna döndüreceğiz. Sana büyük mucizelerimizden birini daha göstermemiz için elini koynuna sok ki bir başka mucize olarak, (alaca hastalığı gibi) bir hastalık sebebiyle olmaksızın bembeyaz bir hâlde çıksın." (Tâhâ 20/17-23); "Değneğini at." (Musa değneğini attı.) Onu yılanmış gibi hareket eder görünce, dönüp ardına bakmadan kaçtı. (Allah, şöyle dedi): "Ey Musa, korkma! Benim katımda peygamberler korkmazlar. Elini koynuna sok; Firavun'a ve onun kavmine gönderilen dokuz mucizeden biri olarak, kusursuz bembeyaz olarak çıksın. Çünkü onlar fasık bir kavimdir." (Neml 27/10-12).

نیست گردانیم یکسر جمله را	تا کنیم این قومِ دون را قهر ما
می‌نماید صنعِ خود در نقشها	همچنین در خواب و بیداری خدا
مار را کرد او عصا تا گشت یار	صنعِ حق را نیست خود حدّ و شمار
بر یکی گلشن شد و بر یک چو خار	بر یکی شد مار و بر یک یارِ غار
اولیا را گشت خوبِ گل‌عذار	سویِ اعدا شد چو تیغِ آبدار
تا چه سان شد حالِ موسی آن زمان ^۱	باز باید گشت در تقریرِ آن
سخت محتاجِ چراغی شد کلیم	بود شب تاریک و زن در حمل و بیم
گاه بالا می‌دوید و گه فرود	مضطرب می‌جست و آنجا کس نبود
تا بدین شیوه رسد در کردگار	شد مُشکَل یک شجر بر شکلِ نار
بهر آتش خود رسیدش تخت و بخت	پس کلیم‌الله دوان ^۲ شد تا درخت
کرد با او بی‌حُجُب گفت و شنود	ز آن شجر حق خویش را با وی نمود
چون به امر انداخت گشت آن اژدها	Cچیست گفت اندر گفت گفتش عصا

۱ این مصراع، در H چنین است: حال موسی چون شد از رنج زنان

۲ دوان AHBC روان T

Tekrar dedi ona: “Çabuk asayı tut, haydi;
Her ne kadar elinden uçmuşsa da ok gibi.”

Hakk'ın emriyle boğazından tutunca onu,
Ejderha onun elinde asa oldu.

Tekrar dedi ona: “Elini sok koynuna,
Vazgeç kusurdan, ayıptan; yüz tut gayba.”

Hemen elini soktu koynuna,
Canıgönülden yüz tuttu gayba.

Tekrar dedi ona: “Koynundan çıkar elini,
Yukarıya doğru, ta ki parlasın dolunay gibi.”

Çıkardığı zaman elinin içi öyle parladı öyle parladı,
Güneşin ışığı onun ışığı karşısında altüst oldu, sönük kaldı.

Güneşin ışığı onun ışığından mahcup oldu;
Canıgönülden o ışığa kul köle oldu.

Ona yüz binlerce başka mucize verdi;
Onu sıkıntıdan ve gamdan kurtardı, mutlu etti.

Bu kadar bağışa ve büyük lütfâ rağmen,
Allah'a diyordu: “Ey Kerim olan Rabbim! Sen,

Hızır'ı göster bana, bari bir kere;
Merhamet et, acı bu gamlı gönle!”

Eğer Hızır'ı görmek olmasaydı mühim,
Bu kadar çeşitli bağıştan sonra o Kelim,

Yalvararak Hak [Teâlâ]'tan onu ister miydi?
O vuslatı, o görüşmeyi arzu eder miydi?

Birçok feryat figandan, yanıp yakılmadan sonra,
Allah merhamet etti onun yalvarıp yakarmasına.

Sonra ona dedi ki “Uzaklaş halktan,
Git bu yolda yayan, hiç durmadan!

Arkadaşsız, dostsuz, yoldaşsız düş yola;
Ey seçkin pehlivan, [yürü] bu yolda.

Yürü ki o, seni yalnız görsün de,
Yüz çevirmesin, karşılansın güler yüzle.”

Öyle yaptı, kendi kavminden kaçtı;
O hedef uğrunda iyiden ve kötüden kaçtı.

Nihayet bu kadar sıkıntıdan sonra,
Rabbi kavuşturdu onu o arzusuna.

باز گفتش هین عصا را زود گیر
 چون به امرِ حق گرفتش از گلو
 باز گفتش دست اندر جیب کن
 دست را اندر زمان در جیب کرد
 باز گفتش دست از جیبت بر آر
 چون برون آورد کف دستش بتافت
 از شُعاعش گشت نورِ خورِ خُجَل
 صد هزاران معجزه‌ش^۲ بخشید هم
 با چنین بخشایش و فضلِ عظیم
 خضر را بنما به من یکبار تو
 گر نبودی دیدنِ خضرش عظیم
 کی بزاری خواستی از حق ورا
 بعد بی حد ناله‌ها و سوز و آه
 پس بفرمودش که شو از خلق دور
 بی رفیق و یار و هم‌ره شو روان
 تا که چون تنها ببیند او ترا
 همچنان کرد و ز قومِ خود گریخت
 تا در آخر بعدِ چندینی تعب

گرچه پَران شد ز دستت همچو تیر
 گشت اژدرها عصا در دستِ او
 در گذر از عیب و رُو در غیب کن
 رویِ دل از جان به سویِ غیب کرد
 سویِ بالا تا بتابد بَدروار
 نورِ خور از نورِ آن برهم شکافت^۱
 شد غلامِ آن نور را از جان و دل
 کرد او را^۳ شادمان بی رنج و غم
 با خدا می‌گفت کای ربِّ کریم
 رحمتی کن بر دلِ غمخوار تو
 بعدِ چندین گون عطاها آن کلیم
 کی بُدی مشتاقِ آن وصل و لقا
 کرد بر زاریِ او رحمت اله
 رُو پیاده اندرین ره بی فُتور
 اندرین راه ای گزیده پهلوان
 رُو نگرداند نماید خوش لقا
 سویِ آن مقصد ز نیک و بد گریخت
 هم رسانیدش بدان مقصود رب

۱ این بیت در BCT چنین آمده است (تافت BC یافت T):

چون برون آورد دستش نور تافت آنچنانکه نورِ خورِ آن بر نتافت

۲ صد هزاران معجزه ش AHB T معجزات دیگرش C

۳ او را BT با او AHC

Musa gelip görünce Hızır'ı,
Başından ve gönlünden büyülenmeyi çıkarıp attı.

Gerçi tüm varlığından soyunmuştu, ama
Tamamen yok oldu o varlığın yanında.

Ondan önce de varlığından vazgeçmişti;
Hak Teâlâ, ona can pınarından varlık vermişti.

Gençliğinde tamamen değişmişti,
İşleri Hak sayesinde düzene girmişti.

İstenilen böyle bir varlık sayesinde
Dönmüştü onun cismi mutlak can [suretine].

O, kendinden geçip yok olunca,
Varlığı döndü Tanrı nurundan bir varlığa.

Hızır görünce onu, uzaktan seslendi,
Sonra o sırdan acayip şeyler gösterdi.

İlk önce ona kendi hâlini anlattı;
Nasıldı, Hak'tan nasıl istedi o buluşmayı.

Musa'nın yapmış olduğu her duayı, her talebi,
Bir bir işitti Hızır'dan hepsini.

Musa'nın [Hızır'a olan] sadakati çok fazlaydı,
[Bununla] ona olan inancı daha da arttı.

Dedi: "İsterim sana kul köle olayım,
Ölene kadar sürekli seninle olayım.

Gece gündüz seninle olayım yolculukta,
Asla oturup kalkmayayım başkasıyla.

Ben, terk ettim kendi ailemi, sülalemi,
Kendi ümmetimi, dostlarımı, işimi.

Ne başkanlık ne kâr ne zarar isterim
Ne de sensiz dünyada yaşamak isterim.

Bunun üzerine şefkatle "ey Kelim!" dedi ona:
Aman, ayağını yorganına göre uzat, [fazla konuşma].

Mademki kabul etti duanı Hak [Teâlâ],
Sonunda bize kavuşturdu seni kolayca,

İsteğin uygun görüldü, fazlasını isteme,
Ey iyi huylu! Geri dön kendi ülkene.

چون رسید و دید موسی خضر را
 پیش آن هستی تمامت نیست شد
 نیست بود از هستی خود پیش از آن
 در جوانی گشته بُد مبدل تمام
 از چنین هستی که مطلوب است آن
 چونکه بگذشت از خود و شد نیست او
 چون خضر دیدش^۳ ز دور آواز داد
 حالِ او را گفت با او ز ابتدا
 هر دعایی را که موسی کرده بود
 صدقِ موسی گشت صد چندان که بود
 گفت خواهم تا ترا باشم غلام
 با تو باشم روز و شب اندر سفر
 ترک کردم من تبارِ خویش را
 نی سری^۷ خواهم نه سود و نی زیان
 پس بگفتش از سرِ مهر ای کلیم
 چون اجابت کرد حق از تو دعا
 گشت مقصودت روا افزون معجو

کرد بیرون از سر و سرِ کبر را^۱
 گرچه از هستی عامه نیست بُد
 هستی دادش خدا از عینِ جان
 کارهاش از حق میسر با نظام
 گشته بود آن جسمِ او مطلق چو جان
 گشت او را هستی از نورِ هو
 پس؛ نشانهای عجب ز آن راز داد
 چون بُد و چون خواست از حق آن لقا
 از خضر آن جمله را یک یک شنود
 گشت افزون اندر آن ایمان که بود
 با تو باشم تا گه رحلت مدام
 هیچ گون با غیر نشینم دگر^۵
 اَمّت و یاران و کارِ خویش را^۱
 نی که باشم بی تو در عالم زیان
 هین مکش پا جز به اندازه گلیم
 تا رسانیدت به آسانی به ما
 رو به شهرِ خویش باز ای نیکخو

۱ را AHBT با C

۲ بود AHBC بد T

۳ چون خضر دیدش AHB چونکه دیدش او C

۴ پس HCT بس AB

۵ این مصراع در H چنین است: هیچ با غیری نشینم من دگر؛ بعد با قلم دیگر مطابق متن اساس اصلاح کرده‌اند.

۶ این بیت، در BT با بیت بعدی جابجا شده است.

۷ سری AHBC شری T

Ta ki imamsız kalmasın o halk da,
Geri dön, bizden selam götür onlara.

Mademki Hak Teâlâ'dan maksadın hâsıl oldu,
Senin mabudun isteğini kabul buyurdu,

Geri dön; yerine getir ümmetinin arzusunu,
Yağdır herkesin üzerine hikmet yağmurunu.

Mademki denize geldin bulut gibi,
Götür şimdi ölümsüz [Tanrı] incilerini.

Herkesin üzerine hikmet yağmurunu yağdır, çabuk;
Ta ki veresin her dikene bir gül bahçesi, çabuk.

Ta ki herkes kendi isteğine erişsin,
Ta ki [herkes] kendi mabuduna şükretsin.

Yolun ortasında bırakma o halkı;
Can güneşiyle süsle doğu tarafı.

Ta ki herkes yol alsın ışığınla senin,
Ta ki herkes altınlar götürsün madeninden senin.

O müminler lâyıık iseler sana,
Sofra kur da o nimetten yesinler topluca.

Vuslatınla halka hayat bahşeyle;
Yaralarından merhemini esirgeme.

Sadakat meyvelerini ham bırakma;
Olgunlaştır onları da ersinler seninle muratlarına.

Allah, seni o taifenin kılavuzu, rehberi yaptı,
Ey önder! Doğru yola [götüresin diye] onları.

Koyunlar gibi olan halka çobanlık edecek sensin;
Can otlağına doğru [götürecek,] çabalayacak sensin.

O yüzden Allah, peygamber gönderdi buraya seni,
Onlar kabul etsinler diye senin peygamberliğini.

Seninle belli olsun yüce ve alçak kimse,
Hakk'a doğru rehberlik edesin herkese.

Halkın rütbesi seninle belli olsun;
Biri en aşağı, biri en yüce olsun.

Herkese sadakatine göre bağış erişsin;
Penceresine göre güneşten ışık gelsin.

تا نمانند آن جماعت بی‌امام	باز وا گرد و ز ماشان بر سلام
چون برآمد از خدا مقصودِ تو	کرد اجابت خواست را معبودِ تو
باز رو مقصودِ امت را برآر	بر همه بارانِ حکمت را بیبار
ز آنکه همچون ابر با بحر آمدی	می‌بر اکنون دُرّهای سرمدی
بر همه بارانِ حکمت بارِ زود	تا دهی هر خار را گلزار زود
تا رسد هر کس به مقصودِ خودش	تا شود شاکر ز معبودِ خودش
در میانِ ره مهل آن خلق را	ز آفتابِ جان بیارا شرق را
تا همه با نورِ تو ره را بُرند	تا همه از کانِ تو زرها بُرند
گر ترا آن مؤمنان اندرخورند	خوان بنه تا جمله ز آن نعمت خورند
زنده گردان خلق را از وصلِ خویش	مرهمت را بر مگیر از زخم و ریش
میوه‌های صدق را مگذار خام	پخته‌شان کن تا رسند از تو به کام
مهدیِ آن طایفه کردت خدا	سویِ راهِ راستی ای مقتدا
خلقِ چون اغنام را راعی تویی	جانِبِ مَرعایِ جان ساعی تویی
ز آن فرستادت خدا اینجا رسول	تا کنند ایشان رسالت را قبول
تا شود پیدا ز تو عالی و دون	جمله را گردی سویِ حق رهنمون
رتبَتِ خلقان ز تو پیدا شود	یک قویِ ادنی و یک اعلا شود
قدرِ صدقِ هر کسی بخشش رسد	لایقِ روزن ز خور تابش رسد

Sadakat, pencere; ruh, ev gibidir;
Pencereye göre o güneşten feyiz gelir.

Bu mertebeler seninle belli olur;
Biri, nurunla çirkin, biri güzel olur.

Sadakat akçelerinin mihengisin;
Kötülerin adını aşk levhasından sil[esin].

Sadıkları kaydet defterine [her zaman];
İnkârcıları yok et, sil, kov kapından.

Sen mum gibisin; senin ışığınla olur belli,
Güzel, çirkin, iyi, kötü, temiz ve kirli.

Senin Hakk'a kulluğun budur sadece;
Daima bunu yap, gücün yettiğince.

Hak Teâlâ, bunun için yarattı seni,
Seninle harikulade şeyler ortaya çıksın istedi.

Allah'ın makbul kulu olur, o kimse ki seni,
Tercih eder, seçer, ümmetin olur ey efendi.

Seni tercih etmeyen, ebediyyen reddedilmiş olur,
İki âlemde de hakir olur, isteğinden mahrum olur.

Senin vefanla biri cennete gider;
Senin cefanla biri cehenneme gider.

Âlemde asıl olan, senin rızandır;
En iyi taat, senin sevgindir, vefandır.

Senin gönlündür ancak Allah'ın nazargâhı,
Senin rızandadır Allah'ın rızası.

Sen kimi istersen, Hak Teâlâ da onu ister açıkça;
Sen, kimi reddedersen, [O da] reddeder mutlaka.

Sensiz, Hakk'ın ne reddi olur ne kabulü;
Sensiz, Hakk'ın katında ne iyi olur, ne kötü.

Gece gündüz sana nazar eder Hak [Teâlâ],
[Görmek] için kimdir daha sevgili senin yanında.

O, sevgili olur, iyi olur Hakk'ın katında da;
Sen kendisini rededince, çok kızar, gazaplanır ona.

Sen olmazsan, Hak [Teâlâ] uzak durur âlemden,
El çeker iyi ve kötü kimselerin sevgisinden.

قدِرِ روزن می رسد ز آن خور فُتوح	صدق همچون روزن است و خانه روح
یک ز نورت زشت و یک زیبا شود	این مراتبشان ز تو پیدا شود
نامِ بد را کن ز لوحِ عشقِ حَک	نقدهای صدق را هستی مَحک
منکران را محو کن ران از درت	صادقان را ثبت در دفترت
خوب و زشت و نیک و بد پاک و پلید	تو چو شمعی گردد از نورت پدید
دایم این را کن چو داری دسترس	بندگیِ حق ترا اینست و بس
تا ز تو گردد عجایبها پدید	حق تعالی بهر اینت آفرید
برگزید و اَمّت شد ای کیا	هست مقبولِ خدا آنکو ترا
در دو عالم خوار و بی مقصود ماند ^۱	و آنکه نگزیدت ابد مردود ماند ^۱
وز جفای تو شود یک در جحیم	از وفای تو رود یک در نعیم
بهترین طاعت وفای تو بوَد	اصل در عالم رضای تو بوَد
در رضای تو بوَد حق را رضا	جز دلت نبوَد نظرگاهِ خدا
هر کرا رانی تو راند بی گمان	هر کرا خواهی تو خواهد حق ^۲ عیان
بی تو پیشِ حق نه نیک است و نه بد	بی تو حق را نی قبول است و نه رَد
تا که پیشت کی بوَد محبوب تر	روز و شب سوی تو دارد حق نظر
چون کنی رَدش شود بر وی غَضُوب	نزدِ حق هم گردد او محبوب و خوب
فارغ از مهرِ کسان و ناکسان	بی تو باشد حق منزّه از جهان

۱ مانند AHBT شد C

۲ مانند AHBT شد C

۳ خواهد حق AHBT حق خواهد C

Hakk'ın kendisine bakmasını isteyen,
Senin eteğini tutsun, ayrılmasın mahallenden.

O, canıgönülünden seni seven olmadıkça,
Nasıl olur Hakk'ın sevgilisi dünyada?

Sana yâr olan, dost olan, Hakk'ın dostu olur;
Hakk'ın sırlarının ve nurlarının haznedarı olur.

Hakk'ın yüzü, yüzü sana dönük olanladır;
Yazıklar olsun o cana ki, senden ayrı kalır.

Musa dedi: Söylediğin her şey doğrudur; ne var ki
Gönlümden ve canımdan öyle bir aşk doğmuştur ki,

Maslahatı görmez sevgisinden, aşkından,
İyiyle kötüyü bir sayar daima, her zaman.

Cennetle cehennem, âşığa göre birdir;
İki âlem de âşığın yanında değersizdir.

Âşıklar için, can ve baş pırasa gibidir, değersizdir;
Himmatleri yanında dünya bir saman çöpü gibidir.

Hatta kazanca tercih ederler zararını,
Semender gibi ateştir yuvaları.

Hepsi de belayı rahata tercih etmişlerdir,
Kendilerinden, uyumaktan, yiyip içmekten geçmişlerdir.

Onların haraplıklarında mamurluklar vardır;
Onların fakirliklerinde emirlikler vardır.

Âşığın yanında öğütler, zincirler gibidir;
Atlas ve ipek, eski püskü elbiseler gibidir.

Fitne fesat ve şer ister canları;
Kan denizinin içindedir gezip dolaşmaları.

Onların canında ve yüreklerinde korkuya yer yoktur;
Onların hâllerine Hak'tan başka vakıf olan yoktur.

Ben, daha görmeden sana âşık idim;
Kıyas et, şimdi görünce ne hâle geldim!

Tatmadan şekerle âşık olmuştum;
Tadınca, bil ki, daha da âşık oldum.

Daha adınla tuzağına düşen kişi,
Nasıl kurtulmak ister ondan ey efendi?

Gözleri, senin yanaklarını gören,
İnci saçan lâl dudaklarını gören,

هر که خواهد تا به وی حق بنگرد
 تا مُحَبِّ تو نگردد او ز جان
 هر که با تو یار شد یارِ حق است
 رویِ حق با او^۱ بُوَد کش رُو به تست^۲
 گفت موسی هر چه گفتمی راست است
 مصلحت را می‌نبیند از ولا
 دوزخ و جَنّت برِ عاشق یکیست
 عاشقان را جان و سر چون ترّه‌ایست
 بلکه بر سودند بگزیده زیان
 جمله بر راحت بلا بگزیده‌اند
 در خرابیشان عمارتها بُوَد
 پیشِ عاشق پندها چون بندهاست
 شرّ و شور و فتنه خواهد جانیشان
 ترس را در جان و دلشان راه نیست
 من چو نادیده ترا عاشق بُدم
 ناچشیده عاشقِ شکر بُدم
 آنکه از نامت به دامت او فتاد
 چشمِ آنکو دید رخسارِ ترا
 دامت گیرد ز کویت نگذرد
 کی شود محبوبِ حق اندر جهان
 خازنِ اسرار و انوارِ حق است
 وای بر جانی که از تو بر سُکست
 لیک عشقی کز دل و جان خاستست
 نیک و بد را یک شمارد دایما
 هر دو عالم پیشِ عاشق اندکیست
 پیشِ همّتشان جهان که پَرّه‌ایست
 چون سمندرشان بُوَد نار آشیان
 از خود و از خواب و خور ببریده‌اند
 در فقیریشان امارتها بُوَد
 اطلس و دیبا خَلَق چون ژندهاست
 در میانِ بحرِ خون جولانشان
 جز خدا از حالشان آگاه نیست
 کن قیاس اکنون که دیدم چون شدم^۳
 چون چشیدم دان که عاشق تر شدم
 کی رهایی جوید او ز آن ای قُبَاد
 و آن لبانِ لعلِ^۴ دُربارِ ترا

۱ حق با او AHBT او با حق C

۲ رُو به تست AHBC رُوی تست T

۳ که دیدم چون شدم AHBC چون دیدم چون شوم T

۴ لبانِ لعلِ AHBT لبان و لعل C

Nasıl zülfün gibi perişan olmaz,
Nasıl ayrılığınla gamla dolmaz?

İmkânı yok, ben senden ayrılamam asla;
Bana ayrılıktan bahsetme, Allah aşkına!

Bu kapıdan binlerce zahmet de gelse bana,
Her bir zahmet yüzlerce rahmet olur bana.

Bu cüretimden dolayı gitse de sırrım ve başım,
Ben, yüzlerce kazanca karşılık bu zararı satın alırım.

Birgün bile kendisine göründüğün,
Nasıl dayanabilir ayrılığına senin yüzünün?

Doğru dinler senin dininin yansımasıdır;
Bütün güzeller senin ıskartalarının toplayıcısıdır.

Sen güzellik denizisin; güzeller bir damla senden;
Her iki âlem bir zerredir senin güneşinden.

Merhamet et bu miskin zavallının gönlüne;
Ayrılığında hor, hakir olmayayım ben de.

Bu harmandan dane toplayan karınca gibi,
Ambarları doldurursam ben, ey nazlı sevgili,

Haydi, söyle, harmanından ne eksilir?
Bana karşı bu derece cimriliğin nedir?

Cömertlik denizisin; kuluna bu cimrilik de nedir?
Lütuf dünyasında senin gibi kim vardır, kimdir?

Aşkının seli aldı götürdü canımdan edebi;
Mecnun olmuşum, bilmiyorum edebi.

İster edepsiz olayım ister edepli, sana aidim, seninim;
İster altın olayım ister gümüş, senin madenindenim.

Sen benim canımsın, nasıl yaşarım can olmayınca!
Damlanın hâli nasıl olur denizden ayrılınca!

Ey padişah! Vazgeç benim hayrımdan ve şerrimden;
Eğer öldürürsen beni, kimse diyet istemez senden.

Bu şekilde çok yalvarıp yakardı, ağladı da,
O hür adam merhamete geldi, acıdı ona.

Sonunda gönülden kabul etti onu; o an görmüştü ki
O, kendisi için kendisinden başka herkesten vazgeçmişti.

وز فراق ت چون نگردهد پُر غم او	همچو زلفت چون نباشد درهم او
با من از هجران مگو بهر خدا	نیست امکان کز تو گردم من جدا
هر یکی زحمت بَرَم صد رحمت است	گر مرا زین در هزاران زحمت است
من به صد سود این زیان را می خرم	گر ازین جرأت رود سرّ و سرم
کی تواند فرقتِ رویِ تو دید	هر کرا بر وی شدی روزی پدید
جمله خوبان قُراضه چینِ تو	دینهای راست عکسِ دینِ تو
ز آفتاب ت هر دو عالم ذره ای	بحرِ حسنی از تو خوبان قطره ای
تا نگردهم در فراق ت من نزار	رحمتی کن بر دلِ مسکینِ زار
پُر کنم انبارها ای نازنین ^۱	گر ازین خرمن چو مورِ دانه چین
چیست تا این حد بخیلی بر مَن ت	هین بگو چه کم شود از خرمنت
در جهانِ لطف مانند ت کیست ^۲	بحرِ جودی بر رهی این بُخل چیست
گشته ام مجنون نمی دانم ادب	سیلِ عشقت برد از جانم ادب
گر زرم ور نقره از کانِ تویم	بی ادب ور با ادب آنِ تویم
حالِ قطره چون بود در هجرِ یَم	مر مرا جانی تو بی جان چون زیم
گر کُشی ام کس نجوید ^۳ خون بها	در گذر از خیر و شرّ من شها
در تَرَحّم آمد آن آزادمرد	زین نَسَق بسیار زاریها چو کرد
کز برای او ز غیر او بُرید	پس ز دل کردش قبول آن دم چو دید

۱ انبارها ای نازنین BT انبار من ای نازنین AH انبارهای نازنین C
 ۲ این مصراع، در AH چنین آمده است: سخت می گویم اگر چه کافر بیست
 ۳ کُشی ام کس نجوید ABT کُشی از تو نجویم H کُشی ام کس نخواهد C

Hızır, ona ilgi duydu, canıgönülünden iltifat etti;
Yumuşak bir dille konuştu, terk etti öfkeyi, şiddeti.

Her ikisi birlikte yoldaş oldular, yola çıktılar;
Her ikisi de Allah'ın şarabıyla sarhoş oldular.

O iki padişah bir müddet yoldaş olup yol aldılar,
Sonunda ilahi emir doğrultusunda vardılar,

Uçsuz bucaksız bir deniz kıyısına,
Çok büyük bir gemi gördüler orada.

Korkunç, büyük ve sağlam bir gemi,
Hiçbir denizde olmaz öyle bir gemi.

Uzunluğu ve genişliği büyük bir şehir gibiydi;
Ona, ihtırıldığı zaman yüzlerce deve sığabilirdi.

At sürüleri de sığardı onun içine;
Dağ gibi yük, saman çöpü gibiydi onun üzerinde.

Öyle korkunç bir gemiyi bu âlemde
Ne görmüş ne de işitmişti halktan bir kimse.

Hızır, onu baltayla parça parça kırdı;
Onu parçalamak için içtenlikle çalıştı, çabaladı.

Gemiyi baştan başa kırıp döktü, tahrip etti;
Durmadan, olduğundan daha çabuk, daha seri.

Musa, geminin durumunu gördüğü zaman,
Kızdı, öfkelendi, yerinden fırladı o an.

Hızır'a dedi: "Bu, ne şeriata sığar ne de akla;
Senin bu yaptığın [kimseye] anlatılamaz asla.

Böyle yanlış bir işi, böyle bir hatayı nasıl yaparsın sen?
Çünkü sırat-ı müstakim üzeresin, dosdoğru yol üzeresin sen.

Eğer cahil bir çocuk yapsaydı bunu,
Diri diri toprağa gömerdim onu.

Şüphe yok ki, şeytanî bir iştir bu;
Rahmanî olan, nasıl yapar bunu?"

Bunun üzerine Hızır ona dedi ki "ey efendim benim!
Sana önceden "Bana dayanamazsın!" dedim.

Anlaşmamış mıydık, benim işimde,
Asla beni inkâr etmeyeceksin diye?

خضر بر وی دل نهاد از روی لطف
 هر دو باهم در سفر همراه شدند
 مدتی بودند همراه آن دو شاه
 بر لب بحری که بود آن بی کران
 کشتی هولی بزرگی محکمی
 طول و عرضش همچو یک شهری فراخ
 گله‌های اسب^۱ گنجیدی در آن
 آنچنان کشتی هول اندر جهان
 خضر آن را با تبر بشکست خُرد
 کرد کشتی را ز سر تا پا خراب
 چونکه موسی حال کشتی را بدید
 گفت با خضر این نه شرع است و نه عقل
 از تو چون آمد چنین کار سقیم
 کودک نادان اگر می کرد این
 بی گمان این کار شیطانی بود
 پس خضر گفتش که ای مولای من
 نی نهادی شرطها در کار من
 گفت با لین و گذشت از قهر و عنف
 هر دو مست بادۀ الله شدند
 تا رسیدند از پی امر اله
 کشتی دیدند آنجا بس کلان
 کآنچنان کشتی نباشد در یمی
 صد شتر را جا در آن وقت مناخ
 بار که همچون کهی بودی بر آن^۲
 نی شنید و دید کس از مردمان^۳
 در خرابیش از دل و جان پا فشرد
 بی توقف هر چه زوتر با شتاب
 خشمگین شد آن زمان و بر طپید^۴
 این که کردی هیچ نتوان کرد نقل
 چونکه هستی بر^۵ صراط مستقیم
 کردمی زنده ورا زیر زمین
 کی کند این آنکه رحمانی بود
 گفتمت ز اول نداری پای من
 که نکوشی^۶ هیچ در انکار من

۱ اسب A اسب HBCT

۲ در آن... بر آن (ردیفهای هر دو مصرع): درو... برو H

۳ مردمان AHBT اندر زمان C

۴ طپید AHBC تپید T

۵ بر BT در AHC

۶ نکوشی AHT نگوئی BC

Benden iyi ve kötü her ne gelirse,
Ey akıllı, hepsini iyi göreceksin diye.

Benim küfrüm, senin yanında iman olmalı;
Bedense de senin yanında can olmalı.

Anlaşman böyle miydi ey iyi insan!
Olasın benim hakkımda ayıp arayan?

Nerede aybı olur benim gaybımın?
Meğerse sen benim kesemi bile koklamamışsın.

Onda ne amberler, ne miskler doludur;
Bak, can denizine, o eşsiz inciyle doludur.

Ne yazık ki zahirde, görüntüde kalmışsın;
O temiz adamın sırrından [uzak] kalmışsın.

Gerçi o zahir de hepsi Hakk'ın şeriatıdır;
Fakat benim temiz sırrım ondan uzaktır.

Bu yolu katetmeyene göre öbür yol iyidir;
Susuzdur, ilacı da ırmak suyundandır.

Fakat o kimse ki kadehe ve şaraba meyillidir,
Şarapsız ölüdür, şarapla mesttir, diridir.

Gerçi suyla diridir, suyla yaşar bütün eşya,
Ama âşığın canı yaşayamaz şaraptan başkasıyla.

Âşık şarap içer, ama damak, dudak olmadan;
Sarhoşluğu Rabb'in güzelliğinden, lütfundan.

Nitekim Yusuf'un letafetinden ve güzelliğinden kadınlar,
Bıçağı ellerine vurdular.

Onlara göre birbirine girmişti narenciye ile elleri,
Hepsi de ayın güzelliği karşısında kesmişlerdi ellerini.

Güzellik şarabı böyle mest eder de
Gökle yeri ayırt edemezlerse,

O zaman Hakk'ın güzelliği olan aşk şarabıyla
Âşığın canı nasıl kendinden geçmez, sarhoş olmaz [ha]!

Bunu ondan ayırtet, anla, akıllıysan eğer,
İyi bak, gönül ehli densen eğer.

Âşığın canı kadeh, Hakk'ın güzelliğiye şaraptır;
Öyle bir sarhoşluktan dolayı âşık mesttir, haraptır.

هر چه آید از من از نیک و ز بد	نیک بینی جمله را ای پُر خرد
کفر من باشد چو ایمان نزد تو	گرچه تن باشد بود جان نزد تو
شرطت این کی بود ای مرد نکو	که شوی اندر حق من عیب جو
خود کجا عیبی بود غیب مرا	بُو نکردی تو مگر جیب مرا
کاندرو چه عنبر و مشک است پُر	بحر جان را پُر نگر ز آن طرفه دُر
ای دریغا که به ظاهر مانده ای	ز آن ز سرِ مردِ طاهر مانده ای
گرچه آن ظاهر همه کیشِ خداست	لیک سرِ طاهرِ من ز آن جداست
پیش آن کاین ره نرفت آن ره نکوست	تشنه است و داروش از آبِ جوست
لیک آنکو مایلِ جام است و می	هست بی می مُرده با می مست و حی
گرچه از آبد اشیا جمله حی	حی نگردد جانِ عاشق جز ز می
می خورد عاشق ولی بی کام و لب	مستیش باشد ز حسن و لطفِ رب
نی ز لطف و خوبیِ یوسف زنان ^۱	تیغ را گشتند بر کفها زنان
شد تُرنج و کف بریشان مُشْتَبَه	کف بُریدند آن همه از حسنِ مه
چون می خوبی کند مست اینچنین	کآسمان را می ندانند ^۲ از زمین
پس ز خمرِ عشق کآن حسنِ حق است	جانِ عاشق چون بود بیخویش و مست
فهم کن این را از آن گر عاقلی	در نگر نیکو گر از اهلِ دلی ^۳
جانِ عاشق جام و حسنِ حق شراب	از چنان مستی بود عاشق خراب

۱ طاهر من ز آن AHBT طاهرش ز آن کی C

۲ در H چنین است: نی ز حسن یوسف آن جمع زنان ، ولی بعد در حاشیه به شکل متن اساس اصلاح شده است.

۳ می ندانند AHBT می ندانی C

۴ این بیت، در H در حاشیه نوشته شده است.

Halk suyla yaşar, o ise şarapla;
O şaraptan başkası yaramaz ona.

Musa dedi: “Ben hata ettim bu konuda,
Ey padişah! Kulun unutkanlığı oldu burada!

Tövbe ettim itirazımdan, meydana gelen şeyden;
Ey padişah! Kerem et, kınama, bunu sayma benden.

Bu, ilk günahımdır ey kerem sahibi!
Hak [Teâlâ] kabul eder kullarının tövbesini.

Şüphesiz Tanrı ahlâkına sahipsin sen de;
Affet, kaldır gam yükünü benden [de].

Kelim, bu türden birçok yakarıшта bulundu, özürler diledi;
Sonunda o yumuşak huylu ona acıdı, merhamet etti.

Oradan geçtiler ve birlikte yola koyuldular,
Yine padişahla görüşmenin yolunu aradılar.

Bir müddet arkadaşlık ettikten sonra,
Mutlu oldular birbirlerinin varlığıyla.

Her gün yüz binlerce yeni bir fayda,
Elde ediyordu Hızır’dan o yolcu [Musa].

Yolun inişinde ve çıkışında ondan
İşitiyordu nurlarla dolu Tanrı sırlarını [her an].

Uzun süre yol gittikten sonra
Girdiler o iki padişah bir kasabaya.

Orada bir oğlanı gördüler ay parçası,
Lâl dudaklarıyla, kara gözleriyle [çekici mi çekici].

On yaşında bir çocuk, bir inci tanesi gibi;
Kimsenin gözü görmemiştir bir oğlanı, onun gibi.

Kelim, o güzelliğe hayran kaldı;
Çünkü güzelliği sınırsızdı, muazzamdı.

Hızır, hemen gitti, onu halkın içinden, aşikâre,
Çağırdı ve götürdü onu تنها bir yere.

İnsanlardan uzak [bir yere] götürdü o çocuğu;
Çünkü halkın gözünden gizlemişti onu.

Çocuğun elini ayağını çabucak bağladı
Cellatlar gibi, sonra da onu yere yatırdı.

خلق از آیند زنده او ز می
 گفت موسی من خطا کردم درین
 توبه کردم از اعتراض و ماجرا
 این گناهِ اولین است ای جواد
 بی‌گمانِ خُلقِ خدا داری تو هم
 کرد ازین گون لابه‌ها بی‌حد کلیم
 ز آن گذشتند و بهم همراه شدند
 مدتی دیگر چو هم صحبت شدند
 صد هزاران فایده هر روز نو
 در فراز و در نشیبِ راه ازو
 بعدِ مدتها که بیریدند راه
 یک پسر دیدند آنجا همچو ماه
 طفلِ ده ساله چو یک^۱ دانه گهر
 ماند حیران اندر آن خوبی کلیم
 رفت حالی خضر او را از ملا
 دور برد آن طفل را از مردمان
 دست و پایِ طفل را بر بست زود
 غیر آن می نیست اندر خوردِ وی
 داشت نسیان بنده را شاها برین
 از کرم بر من مگیر این را شها^۱
 توبه را حق می‌پذیرد از عباد
 عفو کن بردار از من بارِ غم
 تا که رحم آورد بر وی آن حلیم
 باز جویای لقای شه شدند
 با وجودِ همدگر خوش می‌بُندند^۲
 می‌گرفتی از خضر آن راهرو^۳
 می‌شنید اسرارِ پُرانوارِ هو
 آمدند اندر دهی آن هر دو شاه^۴
 با لبانِ لعل و چشمانِ سیاه
 چشمِ کس کم دیده^۵ ماندش پسر
 ز آنکه حسنش بود بی‌حد و عظیم
 خواند و بردش گوشه‌ای اندر خلا
 چونکه کرد از چشمِ خلقانش نمان
 همچو جلالدان و بنهادش فرود

۱ شها BCT مها AH

۲ این بیت، در C در حاشیه با نشانه صح نوشته شده است.

۳ این مصرع، در H در اینطور نبوده است، روی آن را خط کشیده و در حاشیه با نشانه صح اصلاح کرده اند.

۴ این بیت، در HC چنین آمده است:

بعدِ مدتها که در ره می‌شدند ناگهان در یک جزیره آمدند

۵ چشمان AHBC چشم T

۶ طفل ده ساله چو یک AHCT کودک ده ساله چون B

۷ دیده AHB دید CT

Elini attı ve belinden bıçağını çekti,
Kasaplar gibi onun boğazını kesti.

Musa, onu görünce, dedi “Hey, [bak sana]!
Nedir bu zulüm, bu zorbalık, Allah aşkına!

Masum bir çocuğu öldürmek böyle
Yakışmaz, ey kardeş, din ehline.

Allah, nasıl reva görür bu zulmü?
Özür kabul eder mi bir kimse bu cürmü?

Hiçbir dinsiz işlemedi böyle bir cürmü;
Kötüydü bu iş, gerçekten çok kötüydü.”

Musa, öfkesinden binlerce çeşit, bunun gibi
Sözler söyledi ona, kinle dolmuş düşman gibi.

Hızır, Musa’yı böyle görünce, ona dedi ki:
“Yine merhametsizleştin, yalvarıp yakarman gitti.”

Önceden demiştim: “Beni bırak ve git;
Benimle arkadaşlığa dayanamazsın, şehirlilerle ol, şehrine git.

Çünkü bu kadar görmek faydalı olur sana,
Ey büyük adam! Dayanamazsın arkadaşlığıma!

Ben, sende görüyordum bu inkârı,
Gül bahçesindeki bu diken, bu harı.

Önceden senin hâlimden haberdardım;
İçinde hayır ve şer neye sahipsin, [vakıftım].

Kendin bile kendinden haberin yoktu,
Fakat [bu] yolcu senin hâlini biliyordu.

Mahşere kadar senden gelecek her şeyi,
Belki de kıyametten sonra gelecek şeyleri,

Hepsini biliyorum, ey iş adamı, ehil kişi,
Gizli ve açık, yoktur [bir şey] benden gizli.

Eğer O’nun sırlarından haberin olsaydı senin,
Benim peşimde nasıl oraya buraya koşar giderdin?

Eğer benim sözlerimden haberin olsaydı senin
Kendi şehrine, kendi memleketine dönerdin.

Söylediğim şeyleri canıgönülden yapıp etseydin,
Sonunda Hak [Teâlâ]’dan birçok hayır hasenat alır giderdin.

حَلَقِ او را همچو قَصَابان بُرید	دست کرد و از میان تیغی کشید
چیست این ظلمِ قوی بهرِ خدای	چونکه موسی دید آن را گفت های
می نزیید ای برادر ز اهلِ دین	طفلك ^۱ معصوم را کشتن چنین
عذر نپذیرد کسی این جرم را	کی روا دارد خدا این ظلم را
سرد بود این کار الحق سخت سرد	هیچ مُلحد اینچنین جرمی نکرد
گفت با او چون عدو ^۲ پُر ز کین	از غضب موسی هزاران گون چنین
سخت دل گشتی و رفت از تو نیاز ^۳	گفت موسی را خضر دیدی که باز
بر نتابی صحبتم با شهر شو	ز اوّلت گفتم مرا بگذار و رو
تابِ صحبت بر نتابی مهترا	کاین قدر دیدن مفید آید ترا
واندرونِ گلشنت این خار را	در تو می دیدم من این انکار را
تا چه داری در درون از خیر و شر	بودم از حالت ز اوّل باخبر
لیک واقف بود از حالت رهی	خود ترا از خود نشد این آگهی
بلکه هم آن نیز کآید بعدِ نشر	هر چه از تو خواهد آمد تا به حشر
نیست پوشیده ز من سرّ و چهار	بر همه دارم وُوقف ای مردِ کار
کی پی من ^۴ می دویدی سو بسو	گر ترا بودی خیر ز اسرارِ هو
باز می کردی به شهرِ خود سفر	ور ترا بودی ز گفتِ من خبر
تا ز حق خیراتِ بی حد بُردیی	هر چه گفتم از دل و جان کردیی

۱ طفلك AHCT کودک B

۲ عدوّ AHC عدوی BT

۳ نیاز AHBT نماز C

۴ پی من AHBC سوی من T

Musa, kendine gelince, durumu gördü, anladı;
Elifle dal harfî gibi farklıydı, biribirine zıttı.

Hızır, bir düşman gibi uzaklaşmıştı ondan;
Bütün meyli ve ülfeti gitmişti ondan.

[Musa] utandı kendinden, yaptığı işten,
Pişman oldu yine yaptığı eylemden, hareketten.

Hızır ona dedi: “Bu [kadar] yoldaşlık yeterli;
Mademki sende olmayacak o marifet, o bilgi.

Ne kadar süreceksin bu sıkıntı, bu imtihan, bu vesvese?
Ne kadar süreceksin sonu gelmeyen dedikodu, mübahase.

Allah aşkına, git, bizi serbest bırak, et azat;
Sohbet ağacını kökünden kes, sök, at.

Musa, Hızır’a dedi ki Allah aşkına,
Böyle bir devletten bizi ayırma!

Bu ikincisini de ilkinki gibi affet, bağışla,
Ey lütfunun ve cömertliğinin sonu olmayan [ağa]!

Eğer böyle bir suç, böyle bir kusur işlersem bir daha,
Benim gibi bir zavallıyla bir daha oturup kalkma asla!

Ondan sonra bir mazeret bulmayacak, özür dilemeyeceğim;
Senin ayrılık gamınla eriyip gideceğim.

Eğer üçüncü defa hata gelirse bu kuldandan,
Özrünü kabul etme, ey şah, kov kapından.

Ben, özür silahını attım;
Bundan sonra ne dersin razıyım.

Sen ne istersen yaparım mutlaka,
İşte koydum özür kılıcını kınına.

Acziyet içinde bu kabilden birçok söz söyledi;
Tüm kalbiyle âcizliğini, güzsüzlüğünü itiraf etti.

Sonunda Hızır, acıdı Kelim’e,
Lütfedip onunla arkadaş oldu yine.

Yine dost, arkadaş ve yoldaş oldular,
Yine gönülden Allah’a talip oldular.

Bir müddet, candan dost oldular böyle;
Sütle bal gibi her ikisi birlikte.

چونکه موسی با خود آمد دید حال
 خضر گشته زو بری همچون عدو
 شرمش آمد از خود و از کارِ خود
 خضر گفتش بس بود این هم‌رهی
 چند این^۱ تشویش و چند این امتحان
 بهر حق ما را برو آزاد کن
 گفت موسی خضر را بهر خدا
 این دوم را همچو اول بگذران
 گر کنم من باز جرمی جنس این
 بعد از آن^۲ عذری نخواهم خواستن
 گر سوم بار از رهی آید خطا
 من سلاح عذر را انداختم
 آن کنم من کآن تو خواهی بی‌خلاف
 زین نمط بسیار گفت از روی عجز
 تا خضر را رحم آمد بر کلیم
 باز یار و مونس و هم‌ره شدند
 مدتی آمیختند از جان چنین

مختلف همچون الف با نقش دال
 میل و الفت جملگی رفته ازو
 گشت نادم باز از آن کردارِ خود^۱
 چون نخواهد شد ترا آن آگهی
 چند قیل و قال و بحث بی‌کران
 شاخ صحبت را بر از بیخ و بُن
 از چنین دولت مکن ما را جدا
 ای نبوده لطف و جودت را کران
 هیچ دیگر با من مسکین مشین
 در غم هجر تو خواهم کاستن
 عذر پذیر و بران از در شها^۴
 با مرادت بعد ازین در ساختم
 نک نهادم تیغ عذر اندر غلاف
 کرد از جان روی کلی سوی عجز
 گشت باز از لطف خود با او ندیم
 باز از دل طالب الله شدند
 هر دو باهم همچو شیر و انگبین

---

 ۱ خود BCT بد AH

۲ این AHBC ازین T

۳ بعد از آن AHBT بعد زآن C

۴ شها AH مرا BCT

۵ او ABCT وی H

Tesadüfen birkaç gündür [yaptıkları] yolculukta,
Hiç azıkları kalmadı yemek için [sofrada].

Açlık ve zayıflıkları son raddede,
Çaresiz kaldılar sahrada, çölde.

Açlık, her ikisini de öyle sarmıştı ki,
Leş yemeleri vacipti.

Çünkü helal sayar şeriat sahibi,¹
Böyle anlarda leş yemeyi.

Ölüm korkusu vardı, takatleri tükenmişti,
Nefisleri, o darlıktan dolayı isyan etmişti.

Düşünmekten, zikirten ve kulluktan uzak kaldılar;
Yıklmaya yüz tuttular.

“Kâde fakrun en yekûne kufr.”² Fakirlik küfür olayazdı;
O sahra ve çöl onlara dar geldi, daraldı.

Böyle bir hâlde büyük bir köye
Geldiler o iki büyük kutup [birlikte].

O köyde bir müddet gezip dolaştılar;
Canla başla bir lokma ekmek aradılar.

Köy halkı, [onları] misafir etmekten kaçındılar;
[Onlar,] azıksızlıktan oraya buraya başvurdular.

Hiçbir kimse bir lokma ekmek vermedi onlara;
Çünkü cimrilik, pintilik vardı tabiatlarında.

Onların cimriliği meşhur oldu dünyada;
Bu zamana kadar dillerde [dolaşmakta] daima.

Bundan sonra o iki padişah, azıksız, navalesiz
Karar verdiler yola çıkmaya [çaresiz].

Bir saray gördüler yol üstünde,
Onun bir benzeri yoktu şehirlerde.

1 Bu ve sonraki iki beyitte geçen konu için bkz. “Ölmüş hayvan, kan, domuz eti, Allah’tan başkası adına boğazlanan, (henüz canı çıkmamış iken) kestikleriniz hariç; boğulmuş, darbe sonucu ölmüş, yüksekte düşerek ölmüş, boynuzlanarak ölmüş ve yırtıcı hayvan tarafından parçalanmış hayvanlar ile dikili taşlar üzerinde boğazlanan hayvanlar, bir de fal oklarıyla kismet aramanız size haram kılındı. İşte bütün bunlar fık (Allah’a itaatten kopmak)tır. Bugün kâfirler dininizden (onu yok etmekten) ümitlerini kestiler. Artık onlardan korkmayın, benden korkun. Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim. Size nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm’ı seçtim. Kim şiddetli açlık durumunda zorda kalır, günaha meyletmek-sizin (haram etlerden) yerse, şüphesiz ki Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir.” (Mâide 5/3).

2 (Hadis: Münâvî, *a.g.e.*, II, 38; Aclûnî, *a.g.e.*, II, 126; Furûzanfer, *a.g.e.*, s. 45).

اتَّفَاقًا چند روزی در سفر
 هیچ زادیشان نماند از بهرِ خور
 جوع و قَلتشان ز حدّ و عد گذشت
 بی مدد ماندند در صحرا و دشت
 مَخْمَصَه بر هر دو مستولی شده
 خوردنِ مردارشان واجب بُده
 زآنکه صاحب شرع می دارد روا
 اندر آن دم خوردنِ مردار را
 بیمِ مُردن بود و طاقت گشته طاق
 نفس از آن تنگی شده یاغی و عاق
 ماندند از فکر و ذکر و بندگی
 روی بنهادند در افکندگی
 کَادَ فَقْرًا اَنْ يَكُوْنَ كُفْرًا گشت
 آمدند آن هر دو قطبانِ سترگ
 در چنین حالت به یک دیهی بزرگ
 آمدند آن هر دو قطبانِ سترگ
 اندر آن ده لحظه‌ای گردان شدند
 لقمه‌ای نان را ز جان جویان بدند^۱
 از ضیافت اهلِ ده کردند ابا
 می شدند از بی‌نوایی جا به جا^۲
 هیچ کسشان لقمه نانی نداد
 زآنکه بُدشان بُخل و خِسْت در نهاد
 بُخَلِ ایشان گشت ظاهر در جهان
 بر زبانها دایما تا این زمان
 بعد از آن^۳ بی‌برگ و بی‌زاد آن دو شاه
 قصدِ آن کردند تا گیرند راه
 گشت پیدا در گذرگه یک سرا
 که نبودی مثلِ آن در شهرها

۱ بدند AHBT شدند C

۲ این بیت و سه یست پس از آن، در A در حاشیه با نشانهٔ صح آمده‌است، در H نیست.

۳ بعد از آن AHBT بعد از آن C

Eğilmişti o evin duvarı dal [harfi] gibi;
Düzeltti onu halkın padişahı elif gibi.

O evin sahibi iki yetim çocuk idi,
Altın ve gümüş birçok hazineleri var idi.

Hızır, eğri duvarı düzelttiği zaman
Güçlü, kuvvetli bir sabır istedi Allah'tan.

Musa'nın elini tuttu ve yola koyuldu;
Mutlu olarak sahraya doğru yüz tuttu.

Musa, Hızır'ın yaptıklarından dolayı bağırdı, çağırdı;
Bağırıp çağırması, feryat figanı gökyüzünü aştı.

Dedi, yeter artık, nedir bu, öldürdün beni;
Öfkesinden tartışmaya başladı, maceraya girişti.

Hiddetinden kendini kaybetti, dağıttı;
Hızır'la çok çetin tartışmaya başladı.

Dedi: "Allah aşkına söyler misin, sen [kimsin]?
Rehber mi, dost mu, yoksa yol kesen mi, düşman mı, nesin?"

Öyle bir duvar seninle düzeldikten sonra,
Uygun mu bizim ücret almamız böyle bir durumda?

Birçok malı vardı o iki oğlanın;
Niçin onlardan birkaç altın ücret almadın?

Belki olurdu birkaç günlük azığımız;
Yahut nefsi rahatlatacak biraz gıdamız."

Hızır, ona dedi: "Bilesin ki [bu] üçüncü suçun;
Ayrılığı seç ve gözümden kaybol, [geldi sonun].

Aramızda ayrılıktan başka bir şey kalmadı bundan sonra;
Artık birlik olmayacak bir daha!"

Musa'nın başka bir özü kalmayınca,
Ayrılık acısını koydu, oturttu canına.

Bir müddet kendinden geçti bu dertle;
Yerle göğü fark edemeyecek derecede.

Sıkıntıdan ve bedbahtlıktan kurtuldu;
Yanında cefa da vefa da bir oldu.

Hızır, o ayrılık anında bağıшта bulundu ona;
Buluşmaktan samimî olarak feragat edince [Musa].

کز شده دیوارِ آن خانه چو دال
 راست کردش چون الف شاهِ رجال
 مالکِ آن خانه دو طفلِ یتیم
 بودشان بس گنجها از زرّ و سیم
 چون خضر دیوارِ کز را راست کرد
 از خدا صبری قوی درخواست کرد
 دستِ موسی را گرفت و شد روان
 رُو سویی صحرا نهاد او شادمان
 کرد از دستِ خضر موسی فغان
 بانگ و فریادش گذشت از آسمان
 گفت آخر چیست این کُشتی مرا^۱
 گشت بی خود از غضب وز دست رفت
 گشت بهر حق نگویی این که تو
 آنچنان دیوار چون^۲ گشت از تو راست
 مالِ بی حد داشتند آن دو پسر
 تا که روزی چند قوتی بودی
 گفت خضرش دان که شد جرمِ سوم
 در میانه نیست زین بس جز فراق
 چونکه موسی را دگر عذری نماند
 لحظه‌ای بیهوش شد از دردِ این
 گشت فارغ از عَنا و از شقا
 خضر بخشیدش در آن هجران عطا
 صبرِ هجران را درونِ جان نشاند
 تا ندانست آسمان را از زمین
 شد برش یک هم جفا و هم وفا
 تا که شد از وصل فارغ بی‌ریا

۱ این کُشتی مرا AHBT کُشتی مر مرا C

۲ چون T کز ABC خم H

۳ ما در چنین حالت رواست AHBC رفتن در این فاقه خطاست T

۴ دیگر ABCT زین پس H

Bu dertte, bu acıda öyle bir hâl oluştu ki onda,
Dermanı için [kimseden] bir şey istemedi [asla].

Ona, ayrılık buluşmaktan daha hoş, daha sevimli geldi;
Hastalık sağlıktan daha iyi, daha makbul geldi.

Ondan bulduğunu, onunla iken, onun huzurunda,
Yüzlerce kat fazlasını buldu onun ayrılığında.

[Tanrı] erlerinin başışı böyledir böyle;
Kavuşmada ve ayrılıkta ey nazlı kimse.

Evet, ne mutlu o cana ki, onlara bağlanır;
Öyle dünyalara gider ki, nadirdir, harikadır.

Görür her an neşe dolu bir dünya;
Yepyeni, taptaze Rabb'in başışlarıyla.

Hızır, ona veda ederken dedi ki:
Dinle, yaptıklarım kötü değildi:

Dinle de bilesin sen benim sırlarımı;
Benim bilgimi, işimi, nurumu, ışığımı.

Kâfir padişah, bir şehre kastetmişti;
Askeriyle gemiye binmek istemişti.

Gitsin de o şehri yakıp yıksın,
Halkını boğsun, denize batırsın.

Dindar bir kimseyi sağ bırakmasın;
Niyeti bu idi o lanetli insanın.

Gemiye bunun için kırdım ey Kelim!
Müslümanlar katliamdan, korkudan kurtulsunlar [istedim].

Öldürmeme gelince günahsız çocuğu,
Allah'ın takdiri ve ilhamıyla oldu.

Hem de yerindeydi; zannetme ki kanun dışı [yapılan];
Çünkü benim bir işim olmaz padişahın emri olmadan.

Onun bir babası ve bir annesi vardı,
Her ikisi de Hak yolunda çalışmaktaydı.

Her ikisi de takvada yüzlerce yol katetmişti;
Fanî âlemden bakî âleme doğru gitmekteydi.

O çocuk, her ikisinin de aksiydi ahlâkî yönden.
Bu yüzden öldürdüm onu derhal, beklemeden.

تافت اندر درد بر وی حالتی
 از وصالش هجر شد مطلوب‌تر
 آنچه می‌برد از حضور و وصلِ او
 بخششِ مردان چنین باشد چنین
 پس خنک جانی که ایشان را گرفت
 هر دمی می‌بیند جهانی پُر طرب
 خضر گفت او را به هنگامِ وداع
 تا شود بر تو عیان اسرارِ من
 شاهِ کافر قصدِ شهری کرده بود
 تا رود و^۳ آن شهر را ویران کند
 زنده نگذارد کسی را ز اهلِ دین
 بهرِ اینش در شکستم ای کلیم
 و آنکه کُشتم من پسر را بی‌گناه
 بود هم بر جا مبین بیرونِ راه
 داشت او یک والدی با والده
 هر یکی را صد ترقّی در تُقا
 و آن پسر^۵ در خُلقِ عکسِ هر دو بود

تا نجست از بهرِ درمانِ آلتی
 گشت از صحتِ سقمِ مرغوب‌تر
 یافت صد چندان فزون در فصلِ او
 در وصال و در فراقِ ای نازنین
 در جهانهایی رود نادر شگفت
 نونو و تازه^۱ ز بخششهای رب
 کآنچه کردم بد بُد کن استماع
 روشنی و دانش و^۲ کردارِ من
 خواست در کشتی نشستن با جُنود
 مردمش را غرقهٔ عُمان^۴ کند
 در درون این داشت نیت آن لعین
 تا رهند اسلامیان از قتل و بیم
 از پیِ تقدیر و الهامِ اله
 ز آنکه نبود کارِ من بی‌امرِ شاه
 هر دو اندر راهِ حق هم مایده
 می‌گذشتند از فنا سویِ بقا
 کُشتم او را زین سبب در حالِ زود

---

۱ تازه AHBC تاره T

۲ و ABCT - H

۳ و AHBT - C

۴ عمان ABCT غمان H

۵ پسر ABCT بچه H

Ta ki doğru yola engel olmasın,
Ta ki her ikisinin işi onun yüzünden bozulmasın.

O çocuk kâfirdi sırlar [dünyasın]da;
Ben bu sırrı gördüm açıkça.

Meyveli ağaç üzerinde kötü bir daldı;
Bu yüzden kestim açıkça kötü dalı.

Ta ki iyi dallar bol meyve versin, [meyveyle dolsun],
Öyle bir engelden tamamen kurtulsun.

Eğri duvarı düzeltmeme gelince, [ne içindi?]
O riyasız, samimi yetimler için[di].

Çünkü o duvarın altında bir hazine vardı;
İstedim ki o, aşikâr olmasın, çıkmasın dışarı.

O, karşılıksızdı kesin, bil, ey Kelim;
O iki yetimden nasıl [ücret] isterdim!

Çünkü babaları salihlerden biriydi;
Hak'tan ebedî mülklere sahipti.

Uygun olur muydu onun evlatlarından
Ücret istemek, [ister] gibi yabancılardan, düşmandan?

Nasıl yaparlar bu işi hürler,
Böyle şehzadelerden ücret istesinler?

Benim yüzlerce hazinem olsa, verirdim;
Bu vermeye de canı gönülden sevinirdim;

Çünkü böyle güzel bir iş, kendi yerinde, [bil],
Hakk'ın ilhamıyla oldu, kendi görüşümle değil.

O, Musa'ya söyleyince bu üç hikmeti,
Giderdi Musa'nın içindeki sıkıntıyı, zahmeti.

[Musa] bunları işitince, uzaklaştı inkârdan,
Sıkıntılarını çözüldü, kurtuldu gamdan.

Ondan sonra her biri ayrı ayrı yol aldı,
Musa, Hızır'ın işine şaşırıp kaldı.

Sonunda geri döndü kendi ülkesine;
Onun gelişiyile dindarlar artsın diye.

Onunla ümmet ilerlesin, yükselsin diye,
Onunla hepsinin takvası artsın diye.

تا نگرده کارِ هر دو زو خراب	تا نباشد مانعِ راهِ صواب
دیدم این سر را مُعین در ^۱ چهار	آن پسر ^۱ خود بود کافر در سرار
شاخِ بد را ز آن بریدم آشکار	شاخِ بد بُد بر درختِ میوه‌دار
وز چنان مانع به کَلّی وارهد	تا که شاخِ نیک بر افزون دهد
از برای آن یتیمان بی‌ریا	و آنچه کردم راست کژ دیوار را
خواستم تا آن نگرده آشکار ^۲	ز آنکه گنجی بود زیر آن جدار
اجر من کی جستمی ز آن دو یتیم	بی طمع بود آن یقین دان ای کلیم
داشت از حق مُلکهای جاودان ^۳	چون پدرشان بود یک از صالحان ^۴
اجر جستن همچو اغیار و عدو	کی روا بودی ز فرزندان او
کاجر جویند از چنین شه‌زادگان	کی کنند این کار را آزادگان
واندر آن دادن ز جان دلشادمی	گر مرا صد گنج بودی دادمی
آمد از الهام حق نه از رای خود	کاینچنین کاری ^۵ نکو بر جای خود
بر گرفت از جانِ موسی زحمت او	چون به موسی گفت این سه حکمت او
مشکلش حل گشت و از غم وارهد	رست از انکار چون این را شنید
ماند موسی از خضر اندر شگفت	بعد از آن هر یک جدا راهی گرفت
تا فزاید ^۶ از ورودش اهل کیش	باز و اگر دید سوی شهر خویش
تا فزاید جمله را از وی تُقا	تا ازو یابند اَمّت ارتقا

۱ پسر ABCT بچه H

۲ در BT من AHC

۳ این بیت، در H نیست.

۴ صالحان ABCT اولیا H

۵ ملکهای جاودان ABCT ملکت کار و کیا H

۶ کاری AHBT کار C

۷ فزاید BT فزایند AHC

Musa'nın derecesi öncekinden fazla oldu, artıkça arttı;
Eşi benzeri olmayan âlemde yüzlerce kapı açtı.

Kimse bilmez, onun Hızır'dan neler alıp götürdüğünü;
İçindeki bulanıklık ve karanlık gitti, ardımlandı, süzüldü.

Toprak olan bedeni mutlak can oldu,
Bütün temizlerden daha temiz oldu.

Önce övünç duyduğu her ne varsa dünyada,
Ar duydu, kurtuldu onlardan sonunda.

En sonki hâline bağlandı, intisap etti;
Önceki yeryüzü gibi, sonraki yüce Arş gibi.

Ne mutlu o kimseye ki [Tanrı] erleriyle oturur;
[Derecesi] yüz kat olur, kendinden kurtulur.

Yüzlerce yıl gece gündüz namaz kılsan,
Ömrün zikirle, niyazla geçse [her an],

Hatta Nuh'un ömrü kadar ibadette, taatta bulunsan,
Nefsinin bütün arzularını gönlünden söküp atsan,

Bir anda elde ettiğini Tanrı adamından,
Elde edemezsin, iyi bil [hiçbir zaman].

[54. Elli Dördüncü Makale]

[Şeyhin sohbeti, salih amelden daha üstündür; insanı Allah'a daha çabuk ve daha iyi ulaştırır]

Gerçi salih amel, sonunda talibi Allah'a ulaştırır; fakat şeyhin sohbeti ondan daha üstündür; zira daha çabuk ve daha iyi ulaştırır. Nitekim Musa -selam üzerine olsun- Hakk'a vasıl olmuştu, mucize ve kitap sahibiydi; onca azametini ve olgunluğuna rağmen, Hızır'ı -selam üzerine olsun- arıyor ve Allah'a dua ederek ona arkadaş yapmasını istiyordu. Sonunda duası kabul oldu. Nitekim Kur'an'da "Fe-vecedâ abden min 'ibâdinâ"¹ *Derken kullarımızdan bir kul buldular* buyrulmuştur. Aynı şekilde [Hz.] Mustafa da -selam üzerine olsun- "vâ şevkan ilâ likâi ihvâni"² *Kardeşlerimi görmeyi ne kadar da çok özledim* buyurmuşlardı;

1 *Derken kullarımızdan bir kul buldular*. "Derken kullarımızdan bir kul buldular ki, biz ona katımızdan bir rahmet vermiş, tarafımızdan bir ilim öğretmiştik." (Kehf 18/65) ayetinden iktibastır.

2 *Kardeşlerimi görmeyi ne kadar da çok özledim...* Hadis, kaynaklarda mevcut değildir; ancak bu manaya yakın bir hadis vardır. Ebû Hureyre'den rivayet edildiğine göre, Allah resûlü (s.a.v.) kabristana gidince şöyle demişti: "Selam üzerinize olsun mümin kavmin ahalisi. Ben de inşaallah sizlere kavuşacağım. Kardeşlerimi görmeyi çok istiyorum." [bunun üzerine orada bulunan ashâbı] "Ya resûlallah! Biz senin kardeşlerin değil miyiz?" dediler. [Allah resûlü] "Bilakis, siz ashâbımsınız. Kardeşlerim henüz [dünyaya] gelmeyenlerdir..." dedi. (*Sünen-i Nesâî, Kitabu't-tabâre*, hadis no: 150; <https://al-maktaba.org> ve <http://www.alukah.net/sharia>dan nakil).

در جهانِ نادرش صد در گشود	رتبتِ موسی شد افزون ز آنچه بود
گشت صافی هر چه بُد در وی کدر	کس نداندا ^۱ کاو چها برد از خضر
از همه پاکان فزون شد پاکیش	جانِ مطلق گشت جسمِ خاکیش
شد در آخر عار و گشت از وی جهان	ز آنچه اوّل فخر کردی در جهان
اوّلین چون فرش و آن عرشِ برین	بود با نسبت به حالِ آخرین
گشت صد چندان و از خود باز رست	ای خنک آنکس که با مردان نشست
ور رود عمرِ تو در ذکر و نیاز	گر کنی صد سال روز و شب نماز
کُل مرادِ نفس را از دل کنی	بلکه عمرِ نوح اگر طاعت کنی
که بری در لحظه‌ای از مردِ هو	آن ^۲ نگردد حاصلت می‌دان نکو

در بیانِ آنکه اگرچه عملِ صالح طالب را عاقبت با^۳ خدا می‌رساند، لیکن صحبتِ شیخ از آن بالاتراست، زیرا زودتر و بهتر می‌رساند. نی که^۴ موسی علیه السلام به حق وصلت داشت و صاحبِ معجزه و صاحبِ کتاب بود، با آن^۵ همه عظمت و کمال طالبِ خضر علیه السلام بود^۶ و از خدا به دعا صحبتِ او را می‌خواست تا عاقبت دعایش به اجابت مقرون گشت، چنانکه در قرآن می‌فرماید که فَوْجَدًا عَبْدًا مِنْ عِبَادِنَا^۷ و همچنین مصطفی علیه السلام^۸ می‌فرمود که وَاشْوَقًا إِلَى لِقَاءِ إِخْوَانِي

۱ نداند AHBT چه داند C
 ۲ آن AHBT و آن C
 ۳ با AHT به BC
 ۴ نی که C - AHB
 ۵ آن AHBC این T
 ۶ بود T شد AHBC
 ۷ و T - AHBC
 ۸ علیه السلام AHBT صلی الله علیه و سلم C

yine hararetle ve aşkla “İnnî le-ecidu nefese’r-Rahmânî min kıbeli’l-Yemen.”¹ *Ben, Rahman’ın nefesini/kokusunu Yemen tarafından alıyorum* bu yurmuşlardı ve [yine] Allah yüzünü ak etsin, Müminlerin emiri Ali’ye, *Herkes bir tür ibadetle Hakk’a yaklaşımaya çalışır; sen de Allah’ın akıllı ve has kulunun sohbetiyle yaklaşımaya çalış ki herkesten daha üstün ve daha önde olasın* ki “İzâ tekarrabe’n-nâsu ilâ hâlikihim bi-envâ’i’l-birri fe-tekarrab ilâ’llâhi bi-envâ’i’l-‘akli tesbikuhum bi’d-derecâti ve’z-zulefi ‘inde’ n-nâsi fi’d-dunyâ ve ‘inde’llâhi fi’l-âhireti”² *İnsanlar, çeşitli ibadetlerle Yaradanlarına yaklaşmak istediklerinde sen de akıl yönüyle Allah’a yaklaş ki dünyada insanların katında, ahirette de Allah’ın katında, derece ve yakınlık bakımından onlardan önde olasın* diye nasihat etmişlerdi. Aynı şekilde veliler, ermiş ve kâmil şeyhler de Hakk’ın has kullarını aramışlardır.

Tanrı erleriyle bir an sohbet ve arkadaşlık etmek [nedir?]
Yüzlerce yıl takva [hayatı yaşamak]tan daha iyidir.

Velilerle oturup kalkan, sohbet eden insan,
Bil ki Allah ile oturur kalkar, sohbet eder her zaman.

Dış görünüşü, bedeni, Hakk’ın mazharıdır;
Temiz canı, temiz kalbi Allah’ın sırrıdır.

Hak Teâla her veliyle gösterir kendini;
Şeyh olmadan Hakk’ın sırrı nasıl olur belli?

Bu yüzden arıyordu Musa Hızır’ı;
Ondan öğrenmek için gizli sırları.

Peygamberken, Allah övmüşken kendisini,
Bir düşün Hızır’ı arayıp sorması neydi, niçindi?

Ondan daha yüksek olan sırta vakıf olmaktadır;
Çünkü daha yüksek, yüksek olana layıktır.

Mustafa ki peygamberlerin sultanı idi,
Rehberdi, kılavuzdu, yolların komutanı idi,

“Vâ şevkan” diye bağırırdı sevgiyle, özlemle;
İhvan-ı safâ’yla görüşeyim, bulaşayım diye.

1 *Ben, Rahmanın nefesini/kokusunu Yemen’den alıyorum* (Aclûnî, a.g.e., I, 297) ve (Buhârî, IV, 71; Taberânî, II, 150; Ali el-Kârî, s. 137; Furûzanfer, a.g.e., s. 73’den nakil).

2 *İnsanlar, çeşitli ibadetlerle Yaradanlarına yaklaşmak istediklerinde sen de akıl yönüyle Allah’a yaklaş ki dünyada insanların katında, ahirette de Allah’ın katında, derece ve yakınlık bakımından onlardan önde olasın.* (Hadis: *Hilyetu’l-Evliyâ*, I, 18; Furûzanfer, a.g.e., s. 31’den nakil).

و باز از سر سوز و عشق می فرمود که اِنِّی لَاجِدُ نَفْسَ الرَّحْمَانِ مِنْ قِبَلِ الْيَمَنِ وَ وَصِيَّتِ
 فرمودن امیرالمؤمنین علی را کَرَّمَ اللهُ وَجْهَهُ که چون هر کسی به نوع طاعتی تقرّب جویند
 به حق، تو تقرّب جوی به صحبت بنده عاقل و خاص اله^۱ تا از همه بیشتر و پیشتر^۲ باشی
 که اِذَا تَقَرَّبَ النَّاسُ اِلَى خَالِقِهِمْ بِاَنْوَاعِ الْبِرِّ فَتَقَرَّبَ اِلَى اللهِ بِاَنْوَاعِ الْعَقْلِ تَسْبِقُهُمْ بِالْاَدْرَجَاتِ
 وَالزُّلْفِ عِنْدَ النَّاسِ فِي الدُّنْيَا وَ عِنْدَ اللهِ فِي الْاٰخِرَةِ وَ هَمَّجِنِ اَوْلِيَا وَ مَشَايِخِ واصل کامل
 جویان خواص حق بوده اند.

یک دمی صحبت به مردان خدا	بہتر از صد سال بودن در تُقَا
هر که شد او ^۳ همنشین ^۴ اولیا	همنشینش دان همیشه با خدا
مظهر حق است جسم ظاهرش	سر یزدان است جانِ ظاهرش
حق نماید خویش را از هر ولی	کی شود بی شیخ سر حق جلی ^۵
زین سبب می جست موسی خضر را	تا برد از وی نهفته سرها
چون پیمبر بود و یزدانش ستود	فکر می کن جستن خضرش چه بود
تا برد سرّی کز آن عالی ترست	ز آنکه عالی تر به عالی درخورست
مصطفی کاو بود سلطانِ رُسل	مهدی و هادی و سالارِ سُبُل
بانگِ وَاَشَوْقًا هَمّی زد از ولا	در لقا و وصلِ اخوانِ صفا

۱ اله - ABCT

۲ بیشتر و پیشتر ABCT بیشتر و بیشتر H

۳ شد او AHBT او شد C

۴ همنشین ABCT همنشین با H

۵ این مصراع، در C چنین آمده است: بی ولی کی سر حق گردد جلی

O Karenli Veyis'in aşkında da bunun gibi, aynı,
Yemen'den koku alırdı o din padişahı.

Hakk'ın kokusunu Yemen'den alıyordu güzelce,
O din sultanına kavuşmak ümidiyle.

Yine o, Ali'ye diyordu ki sevgisinden,
“İnsanlar ibadet ettiklerinde alenen,

Sen, gecede gündüzde akıllıların sohbetini seç de
Herkesten daha iyi olasın Hakk'ın nezdinde.

Derece itibarıyla de onlardan yüksek olasın,
Zahmetsiz yüzlerce çeşit ferahlık bulasın.

İbadet ehline rehber olursun Hak yolunda,
Akıllılardan ders ve ibret aldıktan sonra.

Aklını artır da üstün olasın, büyük olasın,
İbadet ehlinden üstün olasın, kâmil olasın.

Gerçi ibadet ehli iyiliğe, ihsana nail olur,
Ama sana sırda¹ Allah'ın vuslatı nasip olur.

Dünyada akıllı kimdir? Tanrı adamıdır;
Çünkü o, Hak'tan başkasından arınıp uzaklaşmıştır.

Akıllı deme her kovulmuş alçağa,
Her ne kadar kılı kırk yarsa, dikkatli olsa da.

Her konuşmacıya, her hatibe “bu akıllıdır” deme;
Akıllı, Hakk'ın eserlerinden nasıl gafil olur [be]!

Allah'tan habersiz olan akıllı, kalptir, sahtedir, günahkârdır;
Eğer geçer akçe gibi, nakit gibi alırsan onu, aldanırsın, yazıktır.

O vuslattan uzak olan bedbaht akıl, [nedir?]
Altın gibi görünse de sahtedir, reddedilmiştir.

1 Sır: Tasavvufta “sadece Allah'ın bildiği ya da az sayıda insan tarafından bilinen özel bilgi” ve “ruhun bir idrak mertebesi” olmak üzere iki anlamda kullanılır. Hz. Peygamber'in, “Benim bildiklerimi bilseydiniz az güler, çok ağlardınız” meâlindeki hadisi (Buhârî, “Küsûf”, 2; Müslim, “Salât”, 112) onun bazı özel bilgileri kendisinde sır olarak sakladığını ve ashabına anlatmadığını ifade etmektedir. İlk sûfi müelliflerden Ebû Nasr es-Serrâc, Allah'ın Hz. Peygamber'e üç tür ilim verdiğini, bunlardan birinci ilmin dinin emir ve yasaklarıyla ilgili olup herkese anlatıldığını, ikinci tür ilmin Hz. Ali, Huzeýfe b. Yemân gibi seçkin sahâbîlere bildirildiğini, üçüncü tür ilmin ise hiç kimseye söylenmeyip Resûl-i Ekrem'e mahsus bir sır olarak kaldığını kaydetmiştir. Bir kısım sûfilere göre sır kul ile Hak arasında gizli kalan hallerdir. Sır kelimesi tasavvufta ayrıca “ruhun bir idrak mertebesi, kalp içine konmuş bir latife” anlamında kullanılmıştır. Kalp marifetin, ruh muhabbetin, sır da müşahedenin mekânıdır (Geniş bilgi için bkz. Necdet Tosun, “Sır/Tasavvuf”, *DİA*, 2009 İstanbul, XXXVII, 115-116).

همچنین در عشقِ آن ویسِ قرن	می کشید آن شاهِ دین بو از یمن ^۱
بویِ حق را از یمن خوش می کشید	بر امیدِ وصلِ آن سلطانِ دید
با علی می گفت هم او ^۲ از وِلا	خلق چون ورزند طاعت بر مَلا
صحبتِ عاقل گزین تو روز و شب	تا شوی از جمله بهتر پیش رب
تا فزون گردی ازیشان در دَرَج	تا بیابی بی حَرَج صد گون فَرَج
اهلِ طاعت را شوی رهبر به حق	چون ز عاقل باشدش درس و سبق
عقل را افزای تا افزون شوی	ز اهلِ طاعت بگذری موزون شوی
اهلِ طاعت را اگر چه بر رسد	مر ترا وصلِ خدا در سِر رسد
کیست عاقل در جهان، مردِ خدا	کاو شد از غیرِ خدا پاک و جدا ^۳
هر خَسِ ^۴ مردود را عاقل مخوان	گر چه باشد مُوشکاف و خرده دان
هر سخنگو را مگو کاین عاقل است	عاقل از صنعِ خدا کی غافل است
عقلِ محجوب از خدا قلب است و زَیْف	گر چون نقد آن را خری غَبن است و حیف
عقلِ بی دولت کز آن وصلت جداست	قلب و ^۵ مردودست اگر چه زرنماست

۱ این بیت، در H چنین آمده است:

همچنین در عشقِ ویس بی قرین از یمن بو می کشید آن شاهِ دین

۲ هم او AHT او هم BC

۳ این بیت و هفت بیت بعد از آن، در H در حاشیه با نشانهٔ صحح نوشته شده است.

۴ خَس مردود AHBT خَس و مردود C

۵ و AHBT - C

Bu dünya ehli akıldan yoksundur, kıt akıllıdır [kesinkes],
İster küçüklerden olsun ister büyüklerden, herkes.

Olgun akıllı o kimsedir ki Hak'tan başkasından,
Uzaklaşır, ayrılır, her an ders alır Hak Teâlâ'dan.

Ey akıllı, böyle akıllılarla otur ki,
Bütün sıkıntılardan kurtarsın seni.

Yüzlerce yıl kendi çabanla kazanacağından,
Daha fazlasını her an alır götürürsün ondan.

Harmanında başak toplayanlar padişahlar olurlar,
Canıgönülden, daima senin rikabında, maiyetinde koşarlar.

Bu mananın şerhini dinle Mevlânâ'dan;
Yüz tut o sultana gönülden, candan.¹

*Peygamber, Ali'ye dedi ki: "Ey Ali! [Yücesin],
Allah'ın aslanısın, pehlivansın, yiğitsin;*

*Fakat aslanlığına güvenme,
Gel ümit ağacının gölgesine.*

*Gir, o akıllının gölgesine, himayesine, zira ki
Onu yoldan çıkaramaz hiçbir rivayetçi.*

*Onun gölgesi Kafdağı gibidir yeryüzünde;
Onun ruhu Anka'dır, gezip dolaşan yükseklere.*

*Onun sıfatlarını söylesem kıyamete kadar,
Arama, [bulamazsın], onun ne başı ne de sonu var.*

*Güneş, insanlar arasında yüzünü örtüp gizlemiştir;
Anla; doğrusunu en iyi Allah bilir.²*

*Ey Ali! Yoldaki bütün ibadetler içinden
Allah'ın has kulunun gölgesini seç sen.*

*Herkes bir çeşit ibadete sarılmış;
Kendisine bir kurtuluş yolu hazırlamış.*

*Sen git, bir akıllının gölgesine sığın;
Sığın da gizli savaşçı düşmandan kurtulasın.*

1 Bundan sonraki 10 beyit Mevlânâ'nındır. Mevlânâ, *Mesnevî-i Ma'nevî*, I, 146-147 (B. 2959-2968). Not: *Rebâbnâmê*'de tazmin edilen beyitlerle neşredilen *Mesnevî-i Ma'nevî*'deki beyitler arasında küçük farklılıklar vardır.

2 Bu beyitten sonra BCT nüshalarında bir beyit daha vardır ki bu beyit, *Mesnevî-i Ma'nevî*'de yoktur:

*O, ruh güneşidir, gökyüzündeki değil;
Işığıyla yaşarlar insanlar ve melekler [bil].*

ناقصُ العَقْلند اهلِ این جهان
 هر که هستند از کِهان و مِهان
 کاملُ العَقْل او بوَد کز غیرِ حق
 بگسلد گیرد ز حق هر دم سبق
 با چنین عاقل نشین ای باخرد
 تا ترا از جمله غمها و اخرد
 آنچه در صد سال از جهدت بری
 بیش از آن هر ساعتی زو بر خوری
 خوشه چینِ خرمنت شاهان شوند
 در رکابت دایما از جان دوند
 شرحِ این معنی ز مولانا شنو
 از دل و جان رَو بدان سلطان گرو

تضمین^۱

گفت پیغامبرِ علی را کای علی
 شیرِ حَقّی پهلوانی^۲ پُر دلی
 لیک بر شیری مکن هم اعتماد^۳
 اندر آ در سایهٔ آن عاقلی
 اندر آ در سایهٔ آن عاقلی
 کش نتاند؛ بُرد از ره ناقلی
 ظلّ او اندر زمین چون کوهِ قاف
 روح او سیمِ رَغ بس عالی طواف
 گر بگویم تا قیامت نعتِ او
 هیچ آن را مَطْلَع و مَقْطَعِ مَجْو
 در بشر روپوش کردست آفتاب
 فهم کن وَاللّهُ اَعْلَمُ بِالصَّوَابِ^۴
 یا علی از جملهٔ طاعاتِ راه
 برگزین تو سایهٔ خاصِ اله
 هر کسی در طاعتی بگریختند
 خویشان را مَخْلَصی انگیختند
 تو برو در سایهٔ عاقل گریز
 تا رهی از دشمنِ پنهان ستیز

۱ تضمین C - AHBT

۲ پهلوانی AHBT پهلوان C

۳ اعتماد AHBC اعتماد T

۴ نتاند AHBT نداند C

۵ بعد از این بیت، در BCT یک بیتِ دیگر وجود دارد که بدین شرح است:

آفتابِ روح نی آیهٔ فلک
 که ز نورش زنده‌اند انس و ملک

*Bu, bütün ibadetlerden daha iyidir sana;
Önde gidenlerin önüne geçersin [bununla].*

Ona delil getirmek için bu beyitler,
Tazmin edildi burada ey yiğit[ler].

Sır kulağını aç, dinle onun sözlerini de;
Onun esrarından nasipli olasın sen de.

Sana da açıklansın bu beyan,
Kurtulasın şüpheden, kuşkulanmaktan.

Onun sözü, kanıtıdır benim sözümün,
Ta ki kadın ve erkeğin katında kabul görsün.

[Allah'a] kavuşan erenlerle veliler de böyledir;
Allah'tan onlara yüzlerce saltanat, ihsan erişir.

Onların işleri tamam olduktan sonra,
Onlar, Allah'la görüşürler daima.

Tanrı erleriyle görüşmek istemişlerdir;
Her an onları görmeden övmüşlerdir.

Kesin bil ki onları görmek devlettir,
Rahmet içinde rahmet içinde rahmettir.

Ondan daha üstün bir derece yoktur asla,
Yoldaş olmandan yol bilen [Tanrı] adamına.

Sana bu tür bir arzu ve istek nasip olursa,
Asla adım atma o taraftan başka bir yola.

Kimin bahtı yaver gider, ona nail olursa,
O, vasil olur, kavuşur öyle bir matluba.

En büyük, en ulu devlet onun olur daima,
Uğursuz nefisini kahreden, yenen adama.

Engerek yılanının gözü zümrüitten kör olmadı mı?¹
Ne kadar güçlü olursa olsun, takatsiz kalmadı mı?

Aynı şekilde bu nefis yılanı da şeyhin nuruyla,
Kör olur, güçten, kuvvetten düşer sonunda.

Nefsi cihatla, savaşla öldürmek uzun sürer;
Genellikle araya fitne fesat girer, fesada düşer.

Ansızın zühde ve amele başkaldırır;
Bu cinsin binlerce çeşit hilesi vardır.

1 Engerek yılanının gözleri zümrüde bakınca kör olurmuş. Bkz. Dihhudâ, *Emsâl u Hikem*, II, 916.

از همه طاعات اینت بهترست
 بهر استشهادِ آن این بیتها^۱
 گوشِ سرِ بگشا شنو گفتارِ او
 تا شود بر تو مُشَرَّحِ این بیان
 گفتِ او گردد گواهِ گفتِ من
 همچنین هم واصلان و اولیا
 بعد از آنکه کارهاشان شد تمام
 طالبِ دیدارِ مردان بوده‌اند
 پس یقین دان دیدِ ایشان دولت است
 نیست هرگز ربتی برتر از آن
 چون میسر گرددت این^۲ نوع کام
 هر کرا از بخت آن حاصل شود
 دولتِ اعلیٰ ورا دایم بود
 نه از زمردِ چشمِ افعی کور شد
 همچنین از نورِ شیخ این مارِ نفس
 دیر گردد نفس کشته از جهاد
 سر برآرد ناگه از زهد و عمل
 سبق یابی بر هر آن سابق که هست
 کرده شد تضمین در اینجا ای فتا^۳
 تا شوی با بهره از اسرارِ او
 تا شوی پاک از تردّد وز گمان
 تا شود مقبول پیشِ مرد و زن^۴
 کز خداشان بود صد کاروکیا
 بودشان دیدارِ یزدان بردوام
 دم بدم نادیده‌شان بستوده‌اند
 رحمت اندر رحمت اندر رحمت است
 که شوی همره به مردِ راه‌دان
 هیچ جز آن^۵ سو منه در راه گام
 با چنان مطلوب او واصل شود^۶
 هر که نفسِ شوم مقهورش شود
 گشت بی طاقّت چه گر پُر زور بُد
 کور گردد تا شود بی تاب و نفس
 اغلب آن باشد که ماند در فساد
 هست این جنسش هزاران گون دَغل

۱ این بیتها ABCD آن ابیات را H

۲ این بیت، در AH پیش از ابیات «تضمین» آمده‌است، ولی بعد در A روی آن را خط کشیده و در حاشیه با نشانه صح بعد از تضمین در اینجا نوشته شده‌است.

۳ این بیت، در H نیست.

۴ بعد از آنکه AHBT بعد از آنکه C

۵ این ABCD آن H

۶ آن ABCD این H

۷ در AH این بیت و بیت بعد از آن، در هم آمیخته و به صورت یک بیت بدین شرح آمده‌است:

هر که آن مطلوب میسورش شود   دان که نفسِ شوم مقهورش شود

Fakat velinin nazarı ona düştüğü zaman,
Silahsız ölür, öldürülür o düşman.

Nefis, cehennemın parçasıdır, ateşendir;
Şeytan gibi içerilere nüfuz etmektedir.

Onun ateşi, şeyhin nuruyla söndürülür, söner;
Ne mutlu o cana ki şeyhin hizmetine girer.

Cehennem, demedi mi mümine açıkça,
Çabuk geç, yoksa ölür, sönerim mutlaka.¹

Sen, su gibi söndürürsün ateşimi,
Utanmayı söküp atan övünç gibi.

Ey temiz nur! Eğer ateşimden uzaklaşmazsan,
Benim ateşim yok olur senin nurundan.

Helak olurum şüphesiz senin varlığından;
Nasıl ayık kalırım senin sarhoşluğundan!

Cehennem ki, aslı, esası ateş ve dumandır,
Atkısı çözüğü, malzemesi, ateş ve dumandır.

Âlemdeki ateşler ondan bir zerredir;
Kahırlar, onun kahır denizinden bir katredir.

Mademki bir müminin nurundan söner,
İyi bak, inancın, yakinin varsa eğer.

Ateşten olan nefis, nasıl helak olmaz ondan?
Çünkü cehennem bile söndü o temiz nurdan.

Ey mürid! Tutarsan eğer şeyhin eteğini,
Eşsiz olursun o vuslatta onun gibi.

Yol kesen nefsin ölür, rehber kesilir;
Mesih² gibi gökyüzüne yükselir.

Şeyhle olmak yolların en yakınıdır;
Onunla bir olmak, vahdet-i mahzıdır.

Gerçi şeyhsiz de mümkündür kavuşmak,
Perdeden, sapkınlıktan kurtulmak;

Fakat şeyhten gelen vuslat daha mükemmeldir;
Gerçi o çabada, mücahedede daha etkilidir.

1 Bu ve sonraki beyitlerde, "Tekûlu'n-nâru li'l-mu'mini cuz yâ mu'minu fekad atfee nûruke lehebi." *Cehennem, mümine, çabuk geç ey mümin, çünkü nurun benim ateşimi söndürdü* (Süyûtî, *a.g.e.*, I, 132; Furûzanfer, *a.g.e.*, s. 52) hadis-i şerifine işaret vardır.

2 Mesih. Hz. İsa peygamber. Bkz. s. 160, 1. dipnot.

لیک چون چشم ولی افتد برو
 کشته گردد بی‌سلاحی آن عدو
 نفس جزو دوزخ است و ناریست
 همچو شیطان در درونها جاریست^۱
 کشته گردد نارِ او از نورِ شیخ
 ای خنک جانی که شد مأمورِ شیخ
 نی که دوزخ گُفت با مؤمن عیان
 زود بگذر ورنه مُردم بی‌گمان^۲
 همچو آبی تو کُشنده نار را
 همچو فخری بر کُنده عار را
 گر ز نارم نگذری ای نورِ پاک
 نیست گردم بی‌شک از هستی تو
 دوزخی کآن هست اصلِ نار و دود
 دوزخی کآن هست اصلِ نار و دود
 نارهای؛ عالم از وی ذرّه‌ایست
 چونکه می‌میرد ز نورِ مؤمنی
 نفسِ ناری چون نگردد زو هلاک
 دامنِ شیخ ار بگیری ای مرید
 نفسِ رهن میرد و رهبر شود
 اقربِ طُرق است با شیخت بُدن
 گرچه بی‌شیخ است ممکن هم وصال
 لیک وصل از شیخ کامل‌تر بوَد
 لیک وصل از شیخ کامل‌تر بوَد

۱ جارِیست ABCT ساریست H
 ۲ این مصراع، در H چنین آمده‌است: بگذر از من تا نگردد کشته هان
 ۳ این مصراع، در H ابتدا چنین بوده‌است: صاف من گردد ز نورت دُرد پاک؛ ولی بعد در حاشیه با نشانهٔ صح به شکل متن اساس اصلاح شده‌است.
 ۴ نارهای AHC نار جملهٔ BT
 ۵ این بیت، در AH چنین آمده‌است؛ ولی بعد در A و مطابق متن اساس اصلاح شده‌است:
 نفس ناری چون نمیرد پیش او چونکه دوزخ کشته شد از نیش او
 ۶ ممکن هم BCT هم ممکن AH

Onun bütün ömründe kazandığına,
Şeyh, O'na ulaştırır seni bir anda.

Gerçi ormandaki ağaçlar da meyve verir;
Ama bahçedekiler daha iyi meyve verir.

Gerçi her ikisi de Hak'tandır ey tarikat ehli;
Fakat bu daha iyidir şüphesiz, tabii ki.

Bunu bahçıvan yetiştirdiği için,
Kötü dalları keser iyiliği [iyi ürün vermesi] için.

İyi ve kötüyü hepsini Allah yaratmadı mı?
Bu âlemde mürit ve serkeş [tüm insanları]?

Onlardan kimi hür, kimi kul köle oldu;
Kimi boş, kimi dolu, dopdolu oldu.

O, kimini padişah yaptı, kimini vezir,
O'nunla kimi asker oldu, kimi emir.

Bundaki hikmet şu idi ey işin ehli, ehil kişi!
Yoktur Yaradan'dan başka bir güç sahibi.

İyiye, kötüye, hayra ve şerre O'ndan başka
Kimse güç yetiremez, ey iyi insan, [anla].

Bil ki, âcizlik olmaz o kudret [sahibin]in katında;
O, ruh vermiştir yüz binlerce şekle, surete, nakışa.

Güzelden, çirkinden, iyiden ve kötüden, âlemde,
Kimini ayna yaptı, kimini keçe.

O'nunla kimi yerküre oldu, kimi gök küresi;
Kimini durgun yaptı, kimini akıp giden, hareketli.

Kimini yedi kapılı [cehennemin] dibine attı
Kimini dokuz katlı göğün üstüne çıkardı.

Yarattı uçsuz bucaksız, sonsuz şekiller, suretler;
Ta ki kudrette yegâne [Yaradan'ın] O olduğunu bilsinler.

Eğer bir ressam, derse ki kadirim, yapabilirim;
Kalemimle güzel resimler, nakışlar çizebilirim,

Fakat kötü resimler çizemem, yapamam,
Onu yetersiz bil, o sanatta ey eşsiz adam.

Ve eğer bir başkası derse ki kadirim, yapabilirim,
İyi resim de kötü resim de; zira nadirim, enderim;

در دمی شیخت بدان واصل کند	آنچه او با عمرها حاصل کند
اینکه در باغند از آن بهتر دهند	گرچه در بیشه درختان بر دهند
لیک این بهتر بود بی اشتباه	گرچه هر دو از حقند ای مرد راه
شاخ بد را بهر نیکی می بُرد ^۱	ز آنکه این را باغبان می پرورد
اندرین کون از مُرید و از مَرید	نیک و بد را نی که حقشان آفرید
یک تهی و یک پُر و آگنده شد	زو یکی آزاد شد یک بنده شد
گشت از وی یک سپاهی یک امیر	کرد او یک را ^۲ شه و یک را وزیر
که نباشد قادری جز کردگار	حکمت آن بودش درین ای مرد کار
کس توانا نبود ای مرد نکو	بر بد و بر نیک و خیر و شر جز او
صد هزاران نقش کردست او روان	نیست عجزی پیش آن قدرت بدان
کرد یک را آینه یک را نمد	در جهان از خوب و زشت و نیک و بد
کرد یک را مُنجمد یک را روان	گشت از وی یک زمین یک آسمان
برد یک را بر فراز نه فلک	کرد یک را در تک هفتم دَرَک
تا بدانند اوست در قدرت فرید	نقشهای بی حد و عد آفرید
که نگارم خوب نقشی با قلم	گر یکی نقاش گوید قادرم
قاصرش دان اندر آن فن ای وحید	لیک نقش زشت نتوانم کشید
بر بد و بر نیک زیرا نادرم	ور یکی دیگر بگوید قادرم

۱ این بیت، در AH در حاشیه با نشانهٔ صح آمده؛ مصراع دومش در H چنین است: شاخ بد از بیخ نیکو می بُرد

۲ او یک را ABCT یک را او H

Ne isterlerse benden hemen, şimdi,
Rum resmi, Türk resmi, zenci resmi.

Ona sanatta kudretli, yetenekli derler kesin;
Çünkü elinden geliyor her türlü resim apaçık, belirgin.

Hak Teâlâ kendi kudretini göstermiştir aynı şekilde;
Kara toprakta, yerde ve gökyüzünde.

Bu kadarı bizim aklımıza ve anlayışımıza göredir;
Yoksa Hakk'ın âlemleri sonsuzdur, bitmez tükenmezdir.

[55. Elli Beşinci Makale]

[Bu makalede iki konu anlatılacaktır:]

[Bu âlem, öbür âlemlerin yanında bir zerredir]

Allah'ın öyle âlemleri vardır ki bu âlem, onlardan bir zerredir ve o sonsuz âlemleri velilere göstermiştir. Bu âlemde görünen her şey, o âlemin nurunun yansıması ve gölgesidir. Örneğin suda ağaçlar görürsün; fakat ne kadar istesen de asla ele geçmez; o ağaçlardan meyve toplayamaz ve gölgelerinde oturamazsın; çünkü o görüntüler yansımadır, gölge görünür; gerçeklikleri yoktur. O zaman aslı aramak, aslı istemek gerekir; o da Hak Teâlâ'dır. Eğer velilerin sohbeti nasip olur ve senin de mülkün olursa, bu dünyada görünen her şey senin yansıman olur. Bu dünya halkı, aslında Allah'a âşıktırlar; çünkü bu dünyada bir genç gibi nurları ve suretleri görür ve hayran olurlar. Yol, velilerin arayıp buldukları gibi aslı aramak, aslı istemektir.

[Hak Teâlâ'dan başka, hiçbir şeyi aramadıkça bulamazlar; fakat Hakk'ı bulmadıkça aramazlar]

Hak Teâlâ'dan başka, hiçbir şeyi aramadıkça bulamazlar; fakat Hak Teâlâ'yı bulmadıkça aramazlar.

*Hiçbir şeyi aramadıkça bulamazsın;
Bu dosttan başkasını bulmadıkça aramazsın.¹*

O'nun kudret dünyasında bu dünya [nedir?]
Bir zerre gibi değersizdir, önemsizdir, hakirdir.

O alım, [o her şeyi bilen Allah, o dünyayı] gösterir velilerine,
İsa ve Kelim gibi peygamberlerine.

1 Bu beyit Mevlânâ'nın *Fibi Mâ Fih* adlı eserindeki ellinci faslın başlığıdır. Bkz. Mevlânâ Celâleddin-i Râmî, *Fibi Mâ Fih* (tsh. Bedi'uzzaman Furûzanfer), Tahran 1382 hş., s. 189.

هر چه خواهند ^۱ آید از من بی‌درنگ	نقشِ روم و نقشِ ترک و نقشِ زنگ
قادرش خوانند در صنعت یقین	ز آن کزو هر نقش می‌گردد مُبین
همچنین حق قدرتِ خود را نمود	در زمینِ تیره و چرخِ کبود
این قدر بر قدرِ فهم و عقلِ ماست	ورنه عالمهای حق بی‌منتهاست

در بیانِ آنکه خدا را عالمهاست که این عالم ذره‌ایست از آن و آن عالمهای بی‌نهایت را به اولیا نموده‌است. هرچه در این عالم می‌نماید، عکس و سایهٔ نورِ آن عالم است؛ همچنانکه در آب درختان بینی، اما چندانکه طلب کنی، هیچ به دست نیاید و از آن درختان میوه نتوانی چیدن و در سایه‌شان^۲ نتوانی نشستن، زیرا آن صورتهای عکس است و سایه نماید، الا حقیقتی ندارد. پس اصل را باید طلبیدن و آن حضرتِ حق است و صحبتِ اولیا چون دست دهد و ملکِ تو شود، هرچه در این جهان نماید، عکسِ تو باشد. اهلِ عالم در حقیقت بر خدا عاشقند، زیرا در این جهان همچون جوان نورها و صورتهای را می‌بینند و از عشقِ آن بی‌قرار و حیران می‌شوند. طریقِ آنست که اصل را طلب کنند، چنانکه اولیا طلبیدند و یافتند.

و در^۳ تقریرِ آنکه جز حق تعالی همه چیزها را تا نجویند نیابند، ولیکن حق را تا نیابند نجویند.

همه چیز را تا نجویی نیابی	جز این دوست را تا نیابی نجویی
در جهانِ قدرتِ او این جهان	همچو یک ذره حقیراست و مُهان
اولیا را می‌نماید آن علیم	وانبیا را همچو عیسی و کلیم

۱ خواهند AHBT خواهد C

۲ سایه‌شان AHBT سایه‌اش C

۳ یافتند و در AHCT یافتند و لیکن در B

۴ افزوده‌است بعد از این در C کلمهٔ «تعالی».

O dünyalar, bakır [gibi olan] duygudan üstün, daha âlâdır;
Bu, kalptir, sahtedir; o ise altın içinde altındır.

Orada can şarabını dudaksız içler;
Canı ve kalbi o nimetlerle beslerler.

O tarafın ne göğü vardır ne yeri;
Onların ne sancağı vardır ne tacı; daim şereftir [her şeyleri].

Bilakis şeref oradadır; buradaki onun yansıması;
Ulaşır küçüklere ve büyüklere [onun yansıması].

Ahmak, yansıyı aynısı gibi zannetmiş;
Sevincinden kendisini övmüş, yüceltmiş:

Bana nasip oldu o şeref burada,
Birçok insan benim himayem altında;

[Fakat] bilememiş ki bu onda eğreti;
Suyun ırmakta aktığı gibi.

Gerçi su sürekli akar ırmakta;
Ama ırmaktan değildir o, ey akıllı [ağa]!

O, doğan bir kaynaktır;
İlahi, sonsuz bir kaynaktır.

Gölge, gerçi kişiye benzerdir,
Ama o, kişi gibi nasıl ebedî olabilir?

Var görünür, ama var değildir [elbette];
Çünkü kişi gibi ele geçmez, elle tutulmaz o gölge.

Eğer kucaklamak istersen gölgeyi;
O yandan başka bir yana düşersin sürekli.

Gölge tutulmaz, tutmaya kalkma sakın,
Ta ki her bir hayale esir olmayasın.

Kılıç veya balta vursan gölgeye,
Nasıl tesir eder o darbe gölgeye!

Eğer ırmak suyunda bir kimse görse bir ağaç, [bir fidan]
Yahut görkemli, gösterişli, taç ve taht sahibi bir sultan,

Hiçbiri eline geçmez, gerçi o [nefer],
Bir ömür arasa o ırmakta o yer bu yer,

Böyle bil, dünyadaki bu güzellikleri,
O gizli şahsın yansıması, gölgesi gibi.

آن^۱ جهانها کز حس مس برترست
 بی لب آنجا خمیر جانی می خورند
 نی زمین نی آسمانی آن طرف
 بل شرف آنجاست و اینجا عکس آن
 عکس را ابله چو عین انگاشته
 که مرا شد حاصل^۲ اینجا آن^۳ شرف
 این ندانسته که بر وی عاریه است^۴
 گرچه دایم آب در جو می رود
 هست آن از چشمه زاینده ای
 سایه گرچه شخص را مانده است
 می نماید هست اما نیست هست
 گر بگیری سایه را اندر^۵ کنار
 سایه را نتوان گرفتن هان مگیر
 گر زنی بر سایه شمشیر و تبر
 گر در آب جو ببیند کس درخت
 هیچش آن حاصل نیاید گرچه او
 این خوشیها را چنین دان در جهان

این بود قلب و آن همه زر در زرست
 جان و دل را ز آن نعم می پرورند
 بی لوا و تاجشان دایم شرف
 می رسد بر کهتران و مهتران
 خویشان را از طرب افراشته
 خلق بی حد را بگیرم در کف
 آنچنانکه آب در جو جاریه است^۶
 لیک از جو نیست آن ای پرخرد
 منبع^۷ ربانی پاینده ای^۸
 لیک کی چون شخص آن پاینده است
 ز آن چو شخص آن سایه می ناید به دست
 ز آن کنار افقی همیشه بر کنار
 تا نگردی هر خیالی را اسیر
 کی کند بر سایه آن ضربت اثر
 یا شهی با فرّ و زیب و تاج و تخت
 عمرها جوید در آن جو سو بسو
 همچو عکس و سایه ز آن شخص نهان

۱ آن AHBC و آن T

۲ شد حاصل AHBC حاصل شد T

۳ آن ABCT این H

۴ بر وی عاریه است ABCT عاریه است آن H

۵ جاریه است ABCT شد روان H

۶ منبع T منبعی A

۷ این بیت، در A در حاشیه با نشانه صح آمده است، در H نیست و BC چنین آمده است:

هست آن از چشمه ای گشته روان کآب آن چشمه است این عقل و روان

۸ اندر ABCT بهر H، اما بعد روی آن را خط کشیده و «اندر» نوشته شده است.

Zevk sahibi şahıs o taraftadır; bu taraf gölgedir;
Gölgeyi bırak, çünkü asılsızdır, değersizdir.

O şahsa yüz tut ki, o yönü olmayan âlemedir;
Ne bizliğin ne senliğin olmadığı âlemedir.

Yokluktan gelmedi mi buraya her varlık, [her beden],
Aydan, güneşten, gökyüzünden?

Oradan gelmiyor mu bu zevkler, yaşamlar,
Ordular gibi her an sayısız [hayatlar]?

O yönü olamayan [âlemden] bu yönü olan [âleme] her an,
Geliyorlar iyi ve kötü, az ve çok her şeyden, her varlıktan.

Öyleyse bil yokluğu gerçek varlık, devamlı olan,
Çünkü o, hep vardır ve var olacaktır ey büyük insan.

Âlemin varlığı, onun icadından değil mi?
Bunun sahip olduğu her şey, O'nun bağışından değil mi?

Fakat bunlar, sonunda değişecekler,
Güneşin karşısındaki buz gibi eriyecek, yok olup gidecekler.

Her dönemden sonra değişecekler bunlar;
Şıra gibi bazen şarap bazen sirke olacaklar.

Bir toprağı yüzlerce çeşit bitki yapıyor;
Ölümlere O'ndan ölümsüz yaşam [geliyor].

Kudretiyle bitki hayvan oluyor,
Hayvan da sonunda insan oluyor.

[Bu] yolda insanın çok derin, çok önemli makamları vardır;
Melek olmak gibi ve hatta daha harikulade [makamlar vardır].

Melek[liğı] geçtikten sonra da birçok derece vardır;
Vahdet âlemine varıncaya kadar [birçok derece vardır].

O, öyle bir makamdır ki sığmaz vehimlere,
Akılların dışındadır, anlayışların ötesinde.

Cennetler ve cehennem O'nun kullarıdır;
Her ikisi de O'nunla bakîdir, bahtiyardır.

Her ikisi de O'ndan rızık isterler;
Dilden değil sadece, bilakis candan isterler.

Cennetin rızkı ve ağıdır muttakiler,
Cehennemin gıdası ve rızkı da şakiler.

شخص ذوق آن سوست و این^۱ سو سایه است سایه را بگذار چون بی مایه است
 رُو به شخصی آر کآن در بی سویست^۲ اندر آن عالم که نی ما و نی تویست^۳
 نه از عدم می آید اینجا هر^۴ وجود از مه و خورشید و از چرخ کبود
 نی کز آنجا می رسد این عیشها بی عدد هر ساعتی چون جیشها
 جمله زآن بی سو بدین سو دم بدم می رسند از نیک و بد وز بیش و کم
 پس عدم را دان وجودی بر دوام کاو همیشه بود و باشد ای همام
 هستی عالم نه ز^۵ ایجاد ویست هر چه دارد این^۶ نه از داد ویست
 لیک اینها عاقبت مُبدل شوند همچو یخ از آفتابش حل شوند
 بعد هر دوری شوند اینها بدل همچو شیره گاه خمر و گاه خَل
 می کند یک خاک را صد گون نبات مردگان را زو حیات بی ممت
 هم نبات از قدرتش حیوان شود باز حیوان عاقبت انسان شود
 در ره انسان را مقامات است ژرف چون ملک گشتن و زآن هم بل^۷ شگرف
 وز ملک چون بگذرد بس رتبت است تا شدن در عالمی کآن وحدت است
 آن شود کآن ناید اندر وهمها هست بیرون از عقول و فهمها
 آنکه جنّات و جحیمش بنده اند هر دو زو پاینده و فرخنده اند
 هر دو از وی رزق جویان گشته اند نه از زبان تنها بل از جان گشته اند
 طعمه و قوت^۸ بهشتست اتقیا هم غذا و رزق دوزخ اشقیا^۹

۱ و این AHBT وین C

۲ بی سویست AHB بی سوست C بی سویست T

۳ تویست AHB توست C تویست T

۴ هر AHBT در C

۵ AHBT از C

۶ دارد این ABCT این دارد H

۷ بل AHBT در C

۸ این بیت، در BC چنین آمده است (در خور و خوان B در خور قوت C) :

در خور و خوان بهشتند اتقیا لایق نار جهنم اشقیا

O, herkesin rızkını veren Rezzâk olduğu için,
İki âlemde de geri almaz [rızkını] hiçkimsenin.

Hayvanî nefis de Hak'tan alır gıdasını;
İnsanî nefis de Hak'tan alır canını.

Süleyman'dan tut karıncaya kadar, o gafur [Rabbimiz],
Her birinin rızkını ulaştırıyor eksiksiz.

Hepsini besleyip büyütüyor bir Yaradan,
Her biri sayısız azık alıp gidiyor O'ndan.

Herkese layık bir azık ulaşır Hak'tan,
Ders verildiği gibi çocuklara üstat tarafından:

Kimi hece okur, kimi Fatiha;
Kimi yemekle doyar kimi kokuyla.

Nitekim perinin, cinnin azığı, yemeği kokudandır;
Gökyüzündeki meleklerin de [azığı] kokudandır.

Fakat insana azık olur her üçünden,
Hem ekmekten, hem kokudan, hem de övgülerden.

Şu halde her ikisinden daha korkunçtur, daha açgözlüdür insan;
Çünkü onun azığı hem kurudandır hem de yaştan.

Belki toplanmıştır bu ve bunun gibi yüzlercesi onda,
Güneş, Ay, Zühre ve Ülker yıldızları onda.

Gökyüzü, Arş, kürsi ve kalem,
Onda nakşedilmiştir olmadan yazı, kalem.

Çünkü onun ruh aynası temiz olduğu için,
Görür o, kim zalimdir, kim vefalı [kesin].

Bellidir, açıktır onun yanında iyi de kötü de;
Doludur o, Bir Allah'ın nuruyla, güzelliğiyle.

İnsanın canı su ırmağı gibidir;
Gerçi toprak cisimde hapsolmuştur, hapistir.

Bu dünya tortusundan temizlendiği zaman,
Hepsini görür içinde apaçık, ayan beyan.

Onun içinde görünür dokuz felek,
Arş, yeryüzü, levha, kürsi ve melek.

Çünkü bunların hepsi âdemoğlunun içindedir;
Fakat o âdemoğlu ki o deme¹, o nefese sahiptir.

1 Dem. Nefes: Bkz. s. 264, 1. dipnot.

وا نگیرد هیچ اندر دو سرا	او چو رزاق است رزقِ جمله را
نفسِ انسانی ز حق جان می برد	نفسِ حیوانی ز حق نان می برد
می رساند رزقِ هر یک بی قصور	از سلیمان گیر تا مور آن غفور
هر یکی قوتی بُرد زو بی شمار	جمله را می پرورد یک کردگار
همچو کز استاد طفلان را سبق	لایقِ هر کس رسد قوتی ز حق
سیرِ یک از لوت و یک از رایحه	یک هجا خوان باشد و یک فاتحه
هم مَلک را بر فلک ز آن فایحه ست	نی پری را قوت و خور از رایحه ست
هم ز نان و هم ز بُو هم از نُعوت	لیک انسان را بُود از هر سه قوت
ز آنکه قوتِ او ز خشک است و ز تر	پس بُود انسان ز هر دو هول تر
مهر و ماه و زهره و پروین درو	بلکه دَرَج است این و صد چندین درو
هست اندر وی منقش بی رقم	آسمان و عرش و کرسی و قلم
بیند او کی جافی و کی ^۱ وافیست	ز آنکه چون مرآتِ جانش صافیست
پُر بُود از نور و خوبیِ احد	هست پیشش آشکارا نیک و بد
گرچه شد محبوس در جسمِ تراب	جانِ انسان هست همچون جویِ آب
جمله را بیند درونِ خود عیان	چون شود صافی ازین دُرد ^۲ جهان
عرش و فرش و لوح و کرسی و ملک	اندرو پیدا شود هر نه فلک
لیک اندر آدمیئی کآن دمیست	ز آنکه اینها جمله اندر آدمیست

۱ کی جافی و کی AHBT که جافی و که C

۲ درد AHBT دردی C

Âdemoğlu Allah'ın nurudur hakikatte;
 Onun o vuslattan ayrı olduğunu zannetme.
 Bu yanlış zan ona zindan olmuştur;
 O yüzden onun gönlü örs gibi kaskatı olmuştur.
 Dünya garazları ve çıkarları onu sağır ve kör etmiştir;
 Öyleki Süleyman'ı karınca gibi görmektedir.
 Tortudur, çerçöptür üzölmek, düşünmek onu bunu;
 O yüzden kararır, bulanır can suyu.
 Göremezsın karanlıktan başka onun içinde;
 Ay, bu buluttan dolayı gizli kaldığı sürece.
 Bu perde senin içindedir; [omu] kendinden çıkar at ki,
 Yüz göstereyin, görünsün o ay güneş gibi.
 Göresin o can kaynağında [başka] âlemler;
 Oraya hayran kalırlar insanlar ve cinler.
 Görünmeyen âlemlerle görünen âlem ortaya çıkar;
 Senin yanında mekânla lâmekan¹ görünür, ortaya çıkar.
 Hiçbir şey yoktur ki o olmasın sende;
 Buraya ulaştığın zaman, çabuk git, bekleme.
 Önce bulmak, sonra istemek [gerekir];
 Allah yolunda kural böyledir.
 Hak'tan başkasını bulmak, aradıktan sonradır;
 Çünkü arayıp sormadan ele geçmez [bu açıktır].
 Fakat Hakk'ı aramak, bil ki, vuslattan sonra;
 Görmeden nasıl yüz tutar, gidereyin asıl tarafa?
 Nasıl ki Hakk'ın eşi benzeri bir kimse yoksa
 Ey emir! Eşi benzeri yoktur Hak yolunun da.
 Hakk'a kavuştuktan sonradır bu arayıp sorma;
 Gül olmadan nasıl ulaşır, nasıl gelir koku sana?
 Bil ki, arayıp sormak bulduktan sonradır burada;
 Gemiler nasıl gider deniz olmazsa?

1 Mekân ve lâmekân olarak çevirdiğimiz kelimeler "Eyn ve lâ-cyn"dir. Bu âlemden ve gayb âleminde kinayedir.

او نپنداری ^۱ از آن وصلت جداست	در حقیقت آدمی نور خداست
ز آن دلِ او سخت چون سندان شدست	این گمانِ کژ برو زندان شدست
تا سلیمان را همی بیند چو مور	کرد اغراضِ جهانش کز و کور
ز آن شود تاریک و تیره آبِ جان	دُرد و خاشاک است غصّه این و آن
تا بماند ماه پنهان زین غمام	تا نبینی اندرو غیرِ ظلام
تا نماید روی چون خور آن قمر	این حجاب اندر تو است از خود ببر
کاندر آن مانند حیران انس و جان	تا جهانها بینی اندر عینِ جان
نزد تو ظاهر شود لاین و این	فاش گردد ملکِ غیب و ملکِ عین
چون رسی اینجا روان بگذر مایست	هیچ چیزی نیست کآن اندر تو نیست
اینچنین شد سنت اندر راهِ رب	هست اوّل یافتن آنگه طلب
ز آنکه ناجسته نمی آید به دست	غیرِ حق را یافت بعد از جُستن است
تا نبینی کی کنی رُو سویِ اصل	لیک جست و جویِ حق دان بعدِ وصل
راهِ حق هم بی نظیرست ای امیر	آنچنانکه نیست حق را کس نظیر
کی رسد بُوی وجودِ گل به تو	بعدِ وصلِ حق بود این جست و جو
کی شود بی بحر کشتیها روان	جُست بعد از ^۲ یافتست اینجا بدان

---

۱ نپنداری ABC پنداری H به پنداری T

۲ از AHBC - T

[56. Elli Altıncı Makale]

[Allah'a giden yolun sonu vardır; fakat menzilin sonu yoktur]

Seyyid Burhaneddin Muhakkık¹, “Allah yolunun sonu ve bitimi var mıdır?” diye sordular. O da, cevaben “Yolun sonu vardır, fakat menzilin sonu ve bitimi yoktur, çünkü Allah'ın yolu sensin ve senin de varlığından ve benliğinden geçmen gerekir. Ancak Hakk'a ulaştığın vakit, kuşkusuz onun bir sonu olur. Gerçek talep ve seyr, bulduktan sonradır; vuslat yolunun sonu yoktur. Kendinden geçmek olan birincisine seyr ilallah² yani Allah'a yolculuk; vuslattan sonra olan sonuncusuna da seyr fillah³ yani Allah'ta yolculuk derler” buyurdu.

Kara yolculuğunun vardır bir sonu, bir nihayeti;
Deniz yolculuğunun ise ne sonu vardır ne nihayeti.

Yolun sonu Hak Teâlâ olunca, kuşku yok ki,
Bil ki, Hak katındaki yolun ne sonu vardır ne nihayeti.

Yol sensin, senin için de bir son vardır [kesin];
Hakk'a kavuştuğun zaman, gider o zaman benliğin.

Hakk'a perde olan kendinsin; vazgeç kendinden de;
Kavuşasın, vaz geçtikten sonra Bir olan Rabb'ine.

Fakat sonu yoktur vuslat yolunun;
Daima kendin olmadan olur oradaki yolculuğun.

- 1 Burhaneddin Muhakkık: Seyyid Burhaneddin Hüseyin Muhakkık-ı Tirmizî. 561 (1166) veya 565 (1169) yılında Tirmiz'de doğdu. Seyyid Hasan-ı Tirmizî'nin oğludur. Seyyid-i Sırdan ve Muhakkık lakaplarıyla tanınmıştır. Tirmiz'deki tahsilinden sonra, gençlik yıllarında Belh'e gitti ve Mevlânâ'nın babası Sultanü'l-ulema Bahâeddin Veled'in müridi oldu; onun terbiyesinde yetişip kutbiyyet makamına ulaştı. Burada Mevlânâ'nın atabegliğini üstlendi. 616'da (1219) Bahâeddin Veled, Belh'ten ayrılınca Tirmiz'e döndü. Daha sonra Şeyhinin Konya'da olduğunu haber alınca 629'da (1232) Konya'ya geldi; fakat şeyhi Bahâeddin Veled bir yıl önce vefat etmişti. O, Konya'da kaldı. Mevlânâ ve diğer müritler ona intisap ettiler. Mevlânâ'yı eğitimi için Şam'a gönderdi; kendisi de Kayseri'ye giderek orada yerleşti. Mevlânâ Anadolu'ya dönüşünde Kayseri'ye uğradı. Burhaneddin Muhakkık Mevlânâ ile birlikte Konya'ya geldi. Mevlânâ, şeyhinin Konya'da kalmasını istedi; ancak “Buraya kuvvetli bir aslan yöneldi; ben de bir aslanım; birbirimizle geçinemeyiz; onun için gitmek istiyorum.” dedi ve Kayseri'ye döndü. Orada Mahperi Hatun tarafından yaptırılan Huand Hatun Camii Medresesi'nde ders okuttu; sonra inzivaya çekildi. 638 (1240) yılında Kayseri'de vefat etti. Kayseri'de medfundur. Dini-tasavvufi konuları içeren *Ma'ârif* adlı eseri vardır. [Sultan Veled, *Mesnevî-yi Veledi, be Bahr-i Hafîf Ma'ruf be Velednâme* (nşr. Celâl Hümmâi), s. 44-46 (İnceleme kısmı); Semih Ceyhan, “Seyyid Burhâneddin”, *DİA*, İstanbul 2009, XXXVII, 56-58].
- 2 *Seyr ilallah*: Hakk'a doğru yürümek; Allah'a yolculuk. Salık Hakk'ı tanıyınca, bu yolculuk biter. Tasavvufta, kalp ile gerçekleştirilen dört mânevî yolculuk vardır. Kalbin Hakk'a yönelmesi şeklinde tarif edilen bu seferlerden Hakk'a yapılan yolculuğa *seyr ilallah*, Hak'ta Hak ile yapılan yolculuğa, *seyr fillah* denir (Süleyman Uludağ, “Sefer”, *DİA*, İstanbul 2009, XXXVI, 298-299; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 311).
- 3 *Seyr fillah*: Hakk'a yürümek; Allah'ta yolculuk. Birinci yolculuk olan seyr ilallah bittikten sonra başlar ve sonsuza dek sürer (Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 311). Bkz. s. 708, 2. dipnot.

در بیان آنکه از سید برهان الدین محقق شیخ مولانا^۱ قَدَسْنَا اللهُ بِسَرِّهِمَا الْعَزِيزِ^۲ پرسیدند^۳ که راه خدا را حدّی و آخری هست؟ فرمود که راه را آخر هست، اما منزل را پایانی و کرانی نیست، زیرا راه خدا تویی و ترا واجب است که از خودی^۴ و هستی بگذری. لابد که این را آخری هست، الا چون به حق رسیدی، طلب و سیر حقیقی آنست که بعد از یافتست؛ راه وصال را پایان نیست. اولین را که از خود^۵ گذشتن است سیر الی الله گویند و آخرین را^۶ که بعد از وصال است سیر فی الله خوانند.^۷

سیر دریا را نه حدّست و نه عد	سیر خشکی را بود پایان و حد
راه را در حق نه حد دان نی کران	راه را تا حق بود حد بی گمان
چون رسی در حق خودی آنگه رود	ره تویی و مر ترا آخر بود
تا رسی بعد از گذشتن در احد	خود حجاب حق تویی بگذر ز خود
دایما باشی در آن بی خود روان	لیک راه وصال را نبود کران

۱ شیخ مولانا C - AHBT

۲ العزیز AH - BCT

۳ پرسیدند AHBT پرسید C

۴ خودی AHC خود BT

۵ خود AHC خودی BT

۶ راه AHC - BT

۷ خوانند ABCT گویند H، اما بعد روی آن را خط کشیده و بالای سطر با قلمی دیگر «خوانند» نوشته‌اند.

Vuslattan sonraki yoldur, muteber olan;
Ondan başkasına yol demez haberdar olan.

Dese bile mecaz yoluyladır [mutlaka];
Çünkü tavaf edilemez gitmeden Hicaz'a.

Kim ki Kâbe'siz bir yeri tavaf ederse,
Boş yere yapmış olur yahut laf olsun diye.

Evet, kesin bil ki yol, O'na kavuştuktan sonradır;
Velilerin yolu O'nun zatındadır.

Seyr ilallah'ın¹ [Allah'a yolculuğun] vardır sonu, nihayeti;
Seyr fillah'ın² [Allah'ta yolculuğun] ne sonu vardır ne nihayeti.

Bu tür yolculuk, o kulun işidir,
O, kendinden geçmiş, ölmüş, Hakk'la dirilmiştir.

Bir ölü ki, sel onu her tarafa götürür,
Onun haberi olmaz ondan, ırmak götürür.

Selin yolculuğudur o, yoktur ölünün haberi;
O, gider suyun üzerinde ey ünlü kişi.

Aynı şekilde kendinden geçtiği zaman kul da,
Kalmaz, yok olur Bir olan Hak Teâlâ'da.

Yok olduktan sonra, Hak'tan başkası bir iş yapmaz;
Hakk'ın ydımıcısı Hak'tır, Hakk'ın yardımcı olmaz.

Evet, vuslat yolundaki yolculuk, Hakk'ın yolculuğudur;
Burada yanlış okuma sayfayı; sadece O vardır, O'dur!

O yolculuğu, sadece Hakk'ın yolculuğu bil;
O ibadeti, o hayrı O'nun ibadeti, O'nun hayrı bil.

Kur'an'da buyurmuştur: "Kulle yevmin [huve fi] şe'nin."³
Bunu anla ve yerleştir içine canının, kalbinin.

"Şe'n" lafzından anla, bil Hakk'ın yolculuğunu;
Bunun şerhini, açıklamasını git, tefsirden oku.

Kendi kendine her gün bir iş yapar;
Kendi kendine her an bir yardım yapar.

O, bazen cennete koyar birini,
Bazen de cehennemden çıkarır birini.

1 *Seyr ilallah*: Allah'a yolculuk. Bkz. s. 708, 2. dipnot.

2 *Seyr fillah*: Allah'ta yolculuk. Bkz. s. 708, 2. dipnot, s. 708, 3. dipnot.

3 Kulle yevmin [huve fi] şe'nin: *O, her gün bir iştedir*. "Göklerde ve yerde olan her şey O'ndan ister. O, her gün bir iştedir." (Rahmân 55/29) ayetinden iktibastır.

غیر آن را ره نگوید باخبر	راه بعد از وصل آمد معتبر
ز آنکه نتوان طوف کردن بی حجاز	ور بگوید باشد از روی مجاز
بهر لاغی باشد آن یا از گزاف	هر که بی کعبه کند جایی طواف
اولیا را راه اندر عین اوست	پس یقین دان راه بعد ^۱ وصل هوست
سیر فی الله را نه حد باشد نه عد	سیر الی الله را بود پایان و حد
کاوز خود مرده است و از حق زنده است	اینچنین سیری فن آن بنده است
او ندارد ز آن ^۲ خبر جو می برد	مُرده را کش سیل هر سو می برد
می رود بر روی آب ای نامور	سیر سیل است آن و مرده بی خبر
او نماند و گشت فانی در احد	همچنین چون بنده مُرد از هست خود
یار حق حق است و حق را یار نیست	غیر حق بعد از فنا در کار نیست
اوست تنها کثر مخوان اینجا ورق	پس بود در راه وُصلت سیر حق
زو بین آن طاعت و آن خیر را	غیر سیر حق مدان آن سیر را
فهم کن این را و اندر جان نشان	در بُی فرمود کُلّ یوم شان
شرح این را رو تو از تفسیر خوان	سیر یزدان را ز لفظ شان بدان
خود بخود هر لحظه یاری می کند	خود بخود هر روز کاری می کند
گاه یک را از جهنم می کند	گاه یک را او به جنت می کند

---

۱ بعد AHBT بعد از C

۲ ز آن AHBT زو C

Bazen çıkarır bazen koyar cehenneme,
O'ndan başkasının haberi olmaz bu işlerde.

Göz bağıcılığıdır bu; yoksa başkası nerede?
Şaşı bil onu, biri iki görürse.

Bir şahıs gibi ki kendi parmaklarıyla,
An be an oyun oynar ey inançlı ağa!

Kendi kendine parmaklarını oynatır,
O maksatla yumruğunu açar [kapatır].

Bir an galip yapar, üstün kılar onu buna,
Bir an da mağlup eder, bunun gibi, oyunda.

Yahut hokkabaz gibi kuklalar yapar
Arkada, sonra da çıkarır [ortaya koyar].

Kiminin adını padişah koyar kimininkini vezir;
Kiminin adını efendi koyar, kimininkini fakir.

Görünürde bir savaşla barış ortaya çıkarır,
Onunla kimini aşağılar, kimini yukarı çıkarır.

Bazen kiminin başını keser, onu kahreder,
Bazen de kiminin elini kökünden söker.

Her an acayip bir suret [bir kukla] ortaya koyar
Çadırının içinden, perdeden o sanatkâr.

Galip ve mağlup gösterir seyircilere,
Kimi neşeyle doludur kimi öfkeyle.

İyiden ve kötüden birçok kukla ve suretler,
Fakat bir kukla diğerinden bihaber.

O, kendi kendine yapar o oyunları,
Şaşı onu kukladan görür, kukla yaptı sanır ey delikanlı!

O, kuklaları, kendileri iş yapıyor bilir,
Hem de zanneder ki irade sahipleridir.

O değersiz [adam] görür birinin yaptığı işi,
Kuklaların perdesinde beş yüz binlerce [kişi].

O, her birini başka bir şahıs görür;
[Onlar ona] hayvan ve insan gibi bir görünür.

Hakikatte o sayılar birdir, tektir,
İki gören, şüphe ve zan içindedir.

O Bir [Rabb']den başka, bütün âlem alettir;
Görmeyen kimseye göre beladır, afettir.

گه کند گاهی کند اندر سقر
 چشم بندست این و گر نی غیر کو
 همچو شخصی کاو به انگشتانِ خویش
 خود بخود بازاند او انگشت را
 لحظه‌ای آن را کند غالب برین
 یا چو لعبت باز لعبتها کند
 نام یک را شه نهد یک را وزیر
 صلح و جنگی در نظر پیدا کند
 گاه یک را سر بُرد قهرش کند
 هر دمی نقشی عجب آرد برون
 غالب و مغلوب بنماید به چشم
 بی حد و عد نقشا از خیر و شر
 می کند او خود بخود آن لعبها
 نقشا را او ز خود داند به کار
 فعل یک را بیند آن بی اعتبار
 هر یکی را بیند او شخصی دگر
 در حقیقت آن^۲ عددها هست یک
 غیر آن یک جمله عالم آلتند
 غیر او را نیست ز آن کردن خبر
 ز احولی دان آنکه یک را دید دو
 دم بدم بازی کند ای خوب کیش
 چون به قصد آن گشاید مُشت را
 لحظه‌ای مغلوب در بازی چنین
 در نهان و آنگهان بیرون کند
 نام یک را خواجه و یک را فقیر
 ز آن یکی پست و یکی^۱ بالا کند
 گاه یک را دست از بُن بر کند
 از درون خیمه‌اش آن^۲ ذوفنون
 یک بود پُر خنده و یک پُر ز خشم
 لیک نقشی را نباشد ز آن خبر
 بیند آن را احوال از نقش ای فتا
 هم گمانش این که دارند اختیار
 از حجاب نقشا پانصد هزار
 یک نماید همچو حیوان یک بشر
 آنکه دو بیند بود محبوس شک
 بر کسی کاو نیست بینا آفتند

۱ یکی پست و یکی HT یکی را پست و یک ABC

۲ خیمه‌اش آن ABC خیمه‌ای آن H خیمه‌اش ای T

۳ آن AHBC این T

İnsanları bu görüşten uzaklaştırıyorlar,
Hakk'ın sırrından hayvan gibi habersiz olanlar.

Halkın gözünü öyle bir sihirle bağladılar ki,
Sonunda aynı gördüler [elbisenin] yeniyle eli.

Şeytanı ters çevirip huri gibi gösterdiler;
Gece karanlığını da nur gibi gösterdiler.

Görünürde hoş olmayanlar iyi göründü onlara;¹
Hareket eder, yürür gördüler hareketsiz olanları da.

Herşeyi ters ve yanlış gördüler açıkça;
Sırf fayda zannettiler, zararlıydılar oysa.

Ey mürit! Böyle ağır bir kilidin
Anahtarı şeyhin gölgesidir kesin.

O, giderir şaşılığı gözlerden;
O, söker atar kini, öfkeyi kalplerden.

Onun duasıyla çözülür bu büyü, bu sihir;
Gözlerdeki perdeyi de o kaldırabilir.

Cahilleri onun ilmi âlim papaz;
Anadan doğma körlerin gözünü o açar.

Şeyh iksirdir bakır varlığa, bedene;
[İksir olan] gökyüzü gibi yeryüzüne.

Gökten alır hayatı yeryüzü, zemin,
Bu kapalı değildir bilgeye kesin.

Yeryüzü onunla yeşilleniyor, tazeleniyor,
Her tarafta sayısız bağ, bahçe oluyor.

Meyveyle dolu sayısız ağaçlar, dallar,
Her tarafta yüzlerce çeşit bahçe, laleazar.

1 Bu mısradaki, Bakara 2/216. ayete işaret vardır: "Savaş, hoşunuza gitmediği hâlde, size farz kılındı. Olur ki, bir şey sizin için hayırlı iken, siz onu hoş görmezsiniz. Yine olur ki, bir şey sizin için kötü iken, siz onu seversiniz. Allah bilir, siz bilmezsiniz."

خلق را زین دید می‌دارند دور
 چشمِ خلقان را چنین سحری بیست
 دیو را معکوس بنموده چو حور
 در نظر مکروهشان بنموده خیر
 جمله معکوس و خطا دیده عیان
 اینچنین قفلِ گران را ای مُرید
 احولی را او برد از چشمها
 از فسون او شود این سحر حل
 جاهلان را علم او دانا کند
 شیخ اکسیراست بر مسّ وجود
 زندگی از آسمان دارد زمین
 زوست سبز و تازه روی خاکدان
 بی‌عدد شاخ و درختان پُر ز بار
 بی‌خبر از سرّ حق همچون ستور
 تا که دیدند آستین را عین دست
 هم نموده ظلمتِ شب را چو نور
 ساکنان را دیده اندر دور و سیر
 سودِ محض انگاشته و آن خود زیان
 سایهٔ شیخ است بی‌شکّی کلید
 برکند از سینه کین و خشمها
 او تواند بردن^۱ از دیده سبّل
 کورِ مادرزاد را بینا کند
 آنچنانکه بر زمین چرخ کبود
 نیست این پوشیده بر دانا یقین^۲
 بی‌شمر هر سوی باغ و بوستان
 هر طرف صد گون ریاض و لاله‌زار

---

۱ بردن AHT برد BC

۲ این بیت، در C نیست.

[57. Elli Yedinci Makale]

[Bu makalede iki konu anlatılacaktır:]

[Mustafa -selam üzerine olsun- bir anda gökyüzüne nasıl çıkar?]

Yıldızların, ayın ve güneşin tesiri bir anda gökyüzünden yeryüzüne iniyor ve insanlara, madenlere, bitkilere ve hayvanlara tesir ediyorken, Hz. Mustafa -selam üzerine olsun- göz açıp kapayıncaya kadar gökyüzüne çıkar¹ veya Cebrail, bir anda yüzlerce defa onun huzuruna yeryüzüne inerse niye tuhaf olsun ki!

[Velilerin rahmeti, salıklara marifet bahşeder, onları kemâle erdirir]

Velilerin rahmet bulutları, dünya halkının üzerine indiği zaman, kara [toprak] hükmünde olan cisim ehlinde, hayırlar, ibadetler, doğruluklar, sadakatter; âdil olmak, Allah'tan korkmak, ahirete iman ve Hakk'ın sözünü tasdik etmek [gibi] ürünler biter; deniz hükmünde olan gönül ehlinin canlarına ulaştığı zaman ise, marifet incileri, sırların keşfi ve onların cemalini görmek nasip olur, gökyüzündeki yağmur gibi ki yere düştüğü zaman buğdaylar verir, denize düştüğü zaman ise inciler olur, Hz. Peygamber'in Allah'ın salat ve selamı üzerine olsun buyurduğu gibi: "İnne lillâhi Teâlâ 'ibâden emcâden mahalluhum ke-mahall'il-matari in vaka'a 'ale'l-berri ahrace'l-burra ve in vaka'a 'ale'l-bahri ahrace'd-durra."² *Allah Teâlâ'nın cömert kulları vardır, onların konumu yağmurun konumu gibidir, toprağa düştüğü zaman buğday çıkarır, denize düştüğü zaman ise inci çıkarır. Bu âlemin görüntüsü o âlemin mecazıdır.*

Gökyüzündeki yıldızların her biri bir işle, bir şekilde
Bağışta bulunur Simak³ yıldızından balığa kadar [her şeye].

Her şeyin layığı bir şey verirler,
Her yaraya uygun merhem verirler.

Onlardan hayat bulur aşağıdaki, yukarıdaki;
Onların ışığıdır çeşnideki, zevkteki.

1 İsrâ ve miraç hakkında bkz.: "Kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye kulunu (Muhammed'i) bir gece Mescid-i Haram'dan çevresini bereketlendirdiğimiz Mescid-i Aksa'ya götüren Allah'ın şanı yücedir. Hiç şüphesiz O, hakkıyla iştirakdir, hakkıyla görendir." (İsrâ 17/1).

2 *Allah Teâlâ'nın cömert kulları vardır, onların konumu yağmurun konumu gibidir, toprağa düştüğü zaman buğday çıkarır ve denize düştüğü zaman ise inci çıkarır* (Şerh-i Bahru'l-'Ulûm, III, 310; Rebâbnâme ez Sultan Veled, s. 542'den nakil).

3 Simak: İki parlak yıldızın adı. Simâkü'l-a'zel. Spica adı verilen sol eldeki yıldız; Simâkü'r-râmih. Saban süren adamın ayakları arasında bulunan ve Arcturus olarak adlandırılan parlak yıldız.

در بیان آنکه چون تأثیر ستاره و ماه و آفتاب به لمحّه ای از آسمان به زمین می رسد و در آدمی و معادن^۱ و نبات و حیوان اثری می کند، چه عجب است^۲ اگر مصطفی علیه السلام^۳ به طَرَفَةُ الْعَيْنِ^۴ بر آسمان رود و یا جبرئیل در لمحظه ای^۵ صد بار پیش او به^۶ زمین آید!

و در تقریر آنکه ابر رحمتِ اولیا چون بر عالمیان بیارد، از اهلِ جسم که حکم بر دارند، بُرهای خیرات و طاعات و صدقات و عدل گستری و خداترسی و اعتقاد به آخرت و تصدیقِ وعدهٔ حق سرزند و چون به جانِ اهلِ دل رسد که حکم بحر دارند، دُرهای معرفت و کشفِ اسرار و دیدهٔ دیدارشان میسر گردد مثل بارانِ آسمان که چون^۷ بر زمین افتد بُرها دهد و چون در دریا افتد دُرها شود^۸، چنانکه پیغامبر صلی اللهُ عَلَیْهِ و سَلَّمَ می فرماید که إِنَّ لِلّهِ تَعَالَى عِبَادًا أَمْجَادًا مَحَلُّهُمْ كَمَحَلِّ الْمَطَرِ إِنْ وَقَعَ عَلَى الْبَرِّ أَخْرَجَ الْبُرَّ وَإِنْ وَقَعَ عَلَى الْبَحْرِ أَخْرَجَ الدَّرَّ^۹؛ و صورتِ این عالم مجازِ آن عالم است.

از سماک ایثار کرده تا سَمک ^{۱۰}	اختران هر یک به کاری بر فلک
درخورِ هر زخمِ مرهم می نهند	لایقِ هر چیزِ چیزی می دهند
پرتوِ ایشان بود در طعم و ذوق	می شود زنده ازیشان تحت و فوق

۱ آدمی و معادن AHBT معادن و آدمی C

۲ عجب است BCT عجب است که AH

۳ علیه السلام AHBT صلی اللهُ علیه و سَلَّمَ C

۴ طَرَفَةُ الْعَيْنِ AHBT طَرَفَةُ الْعَيْنِ C

۵ لمحظه ای ABCT لمحهای H

۶ به AHBT بر C

۷ چون AHBC - T

۸ شود ABT دهد HC؛ ولی بعد در H به صورت «شود» اصلاح شده است.

۹ چنانکه پیغامبر صلی اللهُ علیه و سَلَّمَ می فرماید که إِنَّ لِلّهِ... أَخْرَجَ الدَّرَّ AH - BCT

۱۰ این بیت، در AC قبل از نثر آمده است.

Tesirleri ulaşır yeryüzüne,
 Sol sağ demeden her an [her yere].
 Mademki yıldızın tesiri, gökyüzünden
 Ulaşır yeryüzüne onun bunun üzerine [birden],
 Öyleyse Cebrail, gelirse semadan
 Yeryüzüne, Mustafa'nın yanına her an,
 Yahut gökyüzüne çıkarsa Mustafa,
 Her an sevgi kanatlarıyla yukarıya,
 Sakın, uzak sanma bunu kendi aklınla;
 Senin içinde bir zerre nurun varsa.
 Yüz binlerce bağış gök tarafından
 Bize doğru geliyor peş peşe her an.
 Bir kişi oluyor onunla dünya padişahı,
 Bir başkası fakir, muhtaç, âdi ve aşağı.
 Bulut, yere, toprağa buğdaylar veriyor,
 Damlasından da denize inciler saçıyor.
 Yere düştüğü zaman, yerden buğdaylar olur;
 Denize düştüğü zaman, seçkin inciler olur.
 Yaş ve kuru bu yeryüzündeki her şey, [bil ki],
 Hepsî göktendir, miskten [gelen] koku gibi.
 Evet, yeryüzünün kimyasıdır gökyüzü,
 Çünkü ondan alıyor bütün işini gücünü.
 Gök şeyh, müritlerse yeryüzü gibidir;
 Hepsinin hayatı o akarsudan, o nehirdendir.
 Onların canında bahçeler var ederler;
 Yüzlerini ay gibi güzelleştirirler.
 Her mürit, kendinde görür hazineler,
 O eşsiz şeyhin bağışı sayısız [defineler].
 İçinde görür uçsuz bucaksız bir cihan,
 Her biri o padişahın bağışından olan.
 O âlemlerden ki bu [âlem] onun yanında bir zerredir;
 O harmanın yanında bu cihan saman çöpü gibidir.
 Kâmil şeyh, müritlerine bunları verir,
 Hatta bir anda yüzlerce katını verir.

می‌رسد تأثیرهاشان بر زمین
چونکه تأثیر ستاره ز آسمان
پس اگر جبریل آید از سما
یا رود بر آسمانها مصطفی
هین مدار این را ز عقلِ خویش دور
صد هزاران داد از سوی سما
می‌شود یک شخص ازو شاه جهان
می‌دهد از ابر بر را^۱ بُرها
چون به بر افتد ز بر بُرها شود
هر چه دارد این زمین از تر و خشک
پس زمین را آسمان شد کیمیا
آسمان شیخ و مریدان چون زمین
روضه‌ها در جانشان پیدا کند
گنجها در خویش بیند^۲ هر مُرید
در درون بیند جهانی بی‌کنار
ز آن جهانها کاین بر آن ذره‌ایست
شیخ کامل با مریدان این دهد

لمحه لمحه بی‌یسار و بی‌یمین
می‌رسد سوی زمین بر این و آن
بر زمین هر لحظه پیش مصطفی
هر نفس بالا به پَرهای ولا
گر تو داری در درون یک ذره نور
می‌رسد هر دم پیایی سوی ما
دیگری درویش و محتاج و مُهان
می‌دهد از قطره یم را دُرّها
چون به بحر افتد گزین دُرّها شود
جمله از چرخ است همچون بوز مشک
ز آنک ازو^۳ دارد همه کار و کیا
زندگی جمله ز آن ماءِ معین
رویشان را همچو مه زیبا کند
بی‌شمار از دادِ آن شیخ فرید
هر یکی از بخشش آن شهریار
پیش آن خرمن جهان که‌پره‌ایست
بلکه در یکدم دو صد چندین دهد^۴

---

۱ را C - AHBT

۲ ز آنک ازو AHBT ز آنکه زو C

۳ در خویش بیند ABCT بیند در خود H

۴ در BT چنین آمده‌است: آگهان را دیده ره‌بین دهد

Kâfirlere akıl, ilim ve din verir;
Müminlere ise illiyyin¹ mülkü verir.

Ne mutlu o cana ki yâri o olur,
Kıblegâhı, dert ortağı, dostu o olur.

Ebedî mülk nakdini götürmüş olur;
Tanrı'nın yanında mutlu, mesut olur.

Ne yazık ki sığmaz, sığmıyor dile,
Zamanın kutbunun hibesini, bağışını dökmek şerhe:

O neler bahşeder her yakına ve uzağa?
[Toprak] beden huri, gönülse nur denizi olur onunla.

İlminin bulutundan damlalar yağdırdığı zaman,
Muttakilerin bedenleri ve canları dirilir [o an].

Bedenler, dünyadaki kara (toprağa) benzer,
Diri ruhlar ise Umman denizi'ne benzer.

Burada buğday verir, orada inciler kesin;
O'nunla biri kul köle olur, biri hür kesin.

Buğdaydır burada, [onların] namaz ve itikadı,
Fakirlerin her an yitirip aradıkları.

Mescit, köprü, ribat ve bunun gibi [şeyler],
Din yolunda Allah için [yapılan] sayısız [iyilikler],

Bu bağışlar ulaşır zahir ehline,
Burada yüzlerce çeşit hayır yapsınlar diye.

Deniz gibi saf ve temiz olan batın ehline ise,
Sayısız inci verir her an sayılamayacak dercede.

Onların canlarını doldurur gönül sırları ile
Onların yüzünden o gönül nurları parlansın diye.

“Erselnâke” sırrını dinle, ey emin!
Mustafa oldu “rahmeten li'l-âlemin.”²

Evet, götürdüler ondan yaş ve kuru, hepsi,
Biri onunla nafe³ oldu, biri miskin kendisi.

Nafe, o hayır işleri oldu, bil [ey yar];
Misk de o bitmez, tükenmez sırlar.

1 İlliyyin: Cennet, cennetin en yüksek tabakası; müminlerin ruhlarının bulunduğu yedinci kat gök. Bkz. s. 260, 1. dipnot.

2 “(Ey Muhammed!) biz, seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.” (Enbiyâ 21/107) ayetinden iktibasır.

3 Misk ceylanının göbeğinde toplanan bir madde, misk. Misk ceylanının karnının altında yer alan ve kendisinden misk çıkarılan küçük kese; göbek.

مؤمنان را ملکِ علیین دهد ^۱	کافران را عقل و علم و دین دهد
قبله‌گاه و غمگسارش او شود ^۲	ای خنک جانی که یارش او بود
شادمان اندر جوارِ ایزدی	بُرده باشد نقدِ ملکِ سرمدی
شرحِ داد و بخششِ قطبِ زمان	ای دریغا می‌نگنجد در زبان
تن شود زو حور و دل دریای نور	کاو چها بخشد به هر نزدیک و دور
زنده گردد جسم و جانِ اتقیا	چون بیارد ز ابرِ علمش قطره‌ها
روحهای زنده چون بحرِ عمان	جسمها مانند بر اندر جهان
یک شود بنده ازو یک حُر یقین	بُر دهد اینجا و آنجا دُر یقین
بی‌نویان را به هر دم افتقاد	بُر بود اینجا نماز و اعتقاد
بی‌عدد بهرِ خدا در راهِ دین	مسجد و جِسر و رباط و جنسِ این
تا کنند اینجا دو صد گون خیرها	اهلِ ظاهر را رساند این عطا
بی‌عدد دُرها دهد هر دم گزاف	و اهلِ باطن را که چون بخرند صاف
تا ز روشن تابد آن انوارِ دل	جانیشان را پُر کند ز اسرارِ دل
مصطفی شد رَحْمَةً لِلْعَالَمِین	سِرِّ اَرْسَلْنَاکَ بَشْنُو اِی اَمِین
یک ازو نافه شد و یک عینِ مشک	پس همه بُردند ازو از تر و خشک
مشک آن اسرارِ بی‌حدّ و کران	نافه آن افعالِ خیر آمد بدان

۱ این بیت، در AH نیست.

۲ شود AHT بود BC

۳ ز AHT - BC

Eğer dünyaya gelmeseydi Tanrı adamı,
Nerede olurdu bu halkın sıdkı, safası?

Onlardan bir sadaka, bir hayır nerede gelirdi?
Yahut hayır hasenat kapısını bir kimse çalabilir miydi?

Halk, hayırlı amellerle süslendi, bezendi;
Onlar, hayra doğru yolculuk etti.

Görüş sahiplerininki bir başkadır, çeşit çeşittir;
Çünkü o, akılların, düşüncelerin ötesindedir.

Öyle bir şey verdi ki o, anlayışların dışındadır,
Akıllardan ve vehimlerden uzak mı uzaktır.

Ayrılıktan kurtulup da vuslata erdiği zaman,
Allah ile konuşur o, [beş] duyusu olmadan.

Canında görür Allah'ı perde olmadan;
Onun nuruyla dolar, bulutların dolduğu gibi deryadan.

Can ülkesinde padişah ve hâkim olur;
Onun başışıyla insanlar ve cinler hayat bulur.

O eşsiz şeyh, bu ve bunun gibi yüzlercesini bahşeder,
Ona canıgönülden mürit olursan eğer.

Sağlam olursa inancın onun hakkındaki,
Hem bilen hem de gören olursun onun gibi.

İnancını artır; çünkü odur asıl olan [burada];
Artır ki ondan ayrılığın, dönsün vuslata.

Kimin sağlam itikadı varsa,
Bezenir canı ve gönlü mutluluklarla.

Bil ki mutluluk inançtadır, o zaman;
İnancını artırmaya bak her zaman.

İnancın neticesi mutluluk olduğundan,
İnançlı kişi mutlu olur her zaman.

Senin canındaki mutluluk inançtan gelir;
Senin derdin de dermanın da ondan gelir.

İnançlı kişinin nişanı dert ve ıstırap olunca,
Hakk'a doğru götürür onu can yoluyla.

Doğru inanç Hakk'a doğru götürür,
Sadakat ve sevgi kanatlarıyla yükseklerde uçurur.

در جهان گر نآمدی مردِ خدا
 کی ازیشان صدقه و خیر آمدی
 خلق شد آراسته ز افعالِ خیر
 و اهلِ بینش^۱ را به انواعِ دگر
 دادِ چیزی کآن و رایِ فهمهاست
 تا گذشت از هجر و در وصلت رسید
 دید اندر جان خدا را بی حجاب
 گشت شاه و حاکم اندر ملکِ جان
 این و صد چندین دهد شیخِ فرید
 اعتقادات چون بود در وی؛ قوی
 اعتقادات را فزا کآنست اصل
 هر که او را اعتقادِ راستست
 پس خوشی در اعتقاد آمد بدان
 چون نتیجهٔ اعتقاد آمد خوشی
 ز اعتقاد آید خوشی در جانِ تو
 معتقد را درد و سوز آمد نشان
 اعتقادِ راست سویی حق برَد
 کی بُدی این خلق را صدق و صفا
 یا در خیرات هرگز کس زدی
 گشت ایشان را به سوی خیر سیر
 کآن برون است از عقول و از فکر
 دُورِ دُور از عقلها و وهمهاست^۲
 بی حواس او با خدا گفت و شنید
 شد ز نورش پُر چو از دریا سحاب
 تا که شد زنده ز دادش انس و جان
 گر شوی او را ز جان و دل مُرید^۳
 همچو او دانا و هم بینا شوی^۴
 تا که گردد هجر ازو مبدل به وصل^۵
 از خوشیها جان و دل آراستست
 اعتقادات را بیفزا هر زمان
 مُعتقد را دایما باشد خوشی
 ز آن رسد هم درد و هم درمانِ تو
 سویی حَقّش می برد از راه جان
 تا پرِ صدق و ولا بالا پَرَد^۶

۱ بینش ABCT باطن H

۲ این بیت و چهار بیت بعد از آن، در H در حاشیه با نشانهٔ صح نوشته شده است.

۳ این بیت، در B در حاشیه با نشانهٔ صح نوشته شده است.

۴ وی AHCT دل B

۵ بعد از این بیت، چهل و نه بیت در H نیست.

۶ این بیت در AH نیست.

İnanan inanılandan lezzet alır,
 Her an onun didarından rahmet alır.
 Öyle ki sadık bir kişi sana dese,
 Bir şahıs hakkında sadakatle, samimiyetle:
 Bil ki, bu filan padişaktır veya şehzade,
 Kendini gizlemiştir yamalı hırka içinde.
 Ona inancından dolayı varlığından mutlu olursun,
 Bazen okşar, seversin bazen de sorar, soruşturursun.
 Yine eğer bir kimse dese ki, bu bir dilencidir;
 Onu padişah bilme; çünkü o hakirdir, değersizdir.
 O mutluluk, mutsuzluk olur hemen,
 Sevincin kederlere dönüşür tamamen.
 Şu halde gerçekleşmiştir ki inançtır, inanç,
 Ey cömert, temiz canındaki o mutluluk, o kıvanç.
 Fakat bil ki her mutluluk bir olmaz ki;
 Nasıl olur bahar yeli sonbahar gibi?
 O, meyve verir, azık verir, seni diri kılar,
 Bu ise, meyveni, azığını yok eder, söküp atar.
 Git, mutluluk ara, çünkü o gelir zikirden,
 Namazdan, oruçtan, ibadetten ve tefekkürden.
 O mutluluk ki sana Allah'ı zikretmekle gelir,
 O mutluluktan canına yüzlerce zevk gelir.
 O mutluluk sürekli diri tutar seni,
 Gerçi bir fanîsin, ama ebedî kılar seni.
 O mutluluk rehberdir, her mutluluk değil;
 Sen bu şarapla sarhoş olursan, yaşarsın, [bil].
 Sen tat aldığın zaman, oruçtan, namazdan,
 Zekât zamanı, zekât vermekle malından,
 Zikirden, tefekkürden, gece namazlarından,
 Ki o da Allah rızası için uzak olursa riyadan,
 Yahut peygamberlerle velileri anmakla
 Ya da seçkin kimselerin vasıflarıyla, yoluyla.
 İşte bu mutluluklar kurtarır seni yok olmaktan,
 Ondan sonra başını çıkarırsın beka dünyasından.
 Hakk'ın nimetlerini zikir ve tefekkür ederek, sen
 Yol bulur da Hak'tan ders alabilirsen,

مُعْتَقِدٍ از مُعْتَقَدِ لَدَّتِ برد
 آنچنانکه صادقی گوید ترا
 کاین فلان شاه است و شهزاده بدان
 از وجودش خوش شوی ز آن اعتقاد
 باز اگر گوید کسی کاین یک گداست
 آن خوشی ناخوش شود اندر زمان
 پس حقیقت شد که بود اعتقاد
 لیک نبُود هر خوشی یکسان بدان
 آن بر و برگت دهد زنده ت کند
 رو خوشی^۱ جوی کان آید ز ذکر
 آن خوشی کز ذکرِ یزدانت رسد
 آن خوشی دارد همیشه زنده ات
 آن خوشی رهبر بود نی هر خوشی
 چون مزه یابی تو از صوم و صَلوة
 وز قِیَامُ اللَّیْلِ و ذکر و فکرها
 یا ز ذکرِ انبیا و اولیا
 این خوشیهایت رهاند از فنا
 گر ز ذکر و فکر در آلای حق

هر دم از دیدار او رحمت برَد
 بهر شخصی از سرِ صدق و صفا
 خویش را کردست در دلقی نهران
 گه نوازی گه کنی اش افتقاد
 شه مدانش کاو حقیر و ناسزاست
 شادیت گردد سراسر اندهان
 آن خوشی در جانِ پاکت ای جواد
 کی بُوَد بادِ بهاری چون خزان
 وین ترا از بار و برگت برگند
 وز صَلوة و صوم و از طاعات و فکر
 ز آن خوشی صد ذوق در جانت رسد
 گرچه فانیی کند پاینده ات
 سر بَری تو چون^۲ ازین می سرخوشی
 وز^۳ ادای مال هنگامِ زَكوة
 کآن بُوَد پاک از ریا بهر خدا
 یا ز اوصاف و^۴ طریقِ اصفیا
 سر زنی ز آن پس ز دریای بقا
 راه یابی و بَری از حق سَبِق

۱ خوشی ABT خوشی را C

۲ چون ABT گر C

۳ وز ABT و از C

۴ و ABT - C

Ondan sonra O'nun tertemiz zatına yol bulur isen,
Kendinden ve her iki âlemden vazgeçersen,

O mutluluktan ölümsüz hayat bulursun,
Sonsuza dek ebedî kalır, [mutlu olursun].

Fakat bu mutluluklar ve zevkler, eğer şehvet olursa,
Rahat olmaz, her sıkıntının kaynağı olur [daima].

Bu mutluluk yol kesicidir, o ise yol gösterici;
Her ikisini bir bilme, ey habersiz, gafil kişi.

Bu mutluluk aşâğılıktır, seni aşâğılara götürür;
O ise yücedir, seni illiyine, yükseklere götürür.

Bu, üzüntü içinde cehenneme götürür seni;
O ise mutlu olarak cennete götürür seni.

Her mutluluk ki şehvetten, heva ve hevesten gelir,
Sakin ondan; çünkü o veba rüzgârıdır, veba yelidir.

Ondan dökülür yaprakları imanının senin,
Yıkar, harap eder ikbal haneni senin.

Rahat arama kulluk yolundan başka yolda;
Irmak gibi din denizini ara.

Ta ki can bahçen, yüzlerce cennet bahçesi olsun,
Uçsuz bucaksız gül bahçeleriyle, ağaçlarla dolsun.

Bu mutluluk yüz gösterdi mi sana,
Canında ve gönlünde Allah'ı anmakla,

Bil ki Allah, cennetinde yol vermiştir sana;
Ondan sonra gamsız otur, mutlu ol [daima].

Hakk'ın doğru yolu mutluluk oldu;
O şaraptan tatman için ara[malısın] bu mutluluğu.

Hakk'ı görmek mutluluk içinde mutluluk olunca,
Artık müjde ver bu şaraptan sarhoş olana.

Bu, Allah'ın nurunun mutluluğu ve zevkidir;
Hak Teâlâ sultan, mutluluk ise ordu gibidir.

Güneş kursunun ordusu da nurudur, ışığıdır O'nun;
Güneş baba gibi, ışıkta oğulları gibidir O'nun.

Her ikisini de bir şey gör, vazgeç ikiden;
İki olmadan bire doğru yüz tut canıgönülден.

بعد از آن^۱ در ذاتِ پاکش رهبری
 ز آن خوشی بی مرگ یابی زندگی
 وین خوشی و ذوقها گر شهوت است
 این خوشی رهزن بود و آن راهبر
 این خوشی سفلیست در سفل آورد
 این ترا غمگین کشد^۲ اندر جحیم
 هر خوشی کاید ز شهوات و هوا
 برگِ ایمانت از آن ریزان شود
 جز ز راهِ بندگی راحت مجو
 تا که باغِ جانت صد رضوان شود
 این خوشی چون رُو نماید مر ترا
 دان که در جنتِ خدایت راه داد
 شد صراطِ مستقیم از حق خوشی
 رؤیتِ حق چون خوشی اندر خوشیست
 این خوشی و ذوقِ نورِ الله است
 قرصِ خور را هم سپاهش^۳ نورِ اوست
 هر دو را یک چیز بین^۴ بگذر ز دو
 از خود و از^۵ هر دو عالم بگذری
 تا ابد باشد ترا پابندگی
 نیست راحت مایهٔ هر محنت است
 هر دو را یکسان مدان^۶ ای بی خبر
 و آن بود علوی به علّین برد
 و آن ترا شادان برد سوی نعیم
 ز آن حذر کن کآن بود بادِ وبا
 خانهٔ اقبالِ تو ویران شود
 بحرِ دین را باش جویان همچو جو
 گلشن و اشجارِ بی پایان شود
 در دل و در جانت از ذکرِ خدا
 بعد از آن بی غم نشین و باش شاد
 این خوشی را جوی تا ز آن می چشی
 مژده ده او را کزین می سرخوشیست
 حق چو سلطان و خوشی چون اسپه است
 خور چو والد نور همچون پورِ اوست
 بی دو از جان سوی آن یک آرو

۱ بعد از آن ABT بعد ز آن C

۲ خود و از BT خودی وز AC

۳ مدان AC مخر B مبین T

۴ کشد ACT کند B

۵ هم سپاهش BT لشکرش هم AC

۶ بین BT دان AC

Fakat ey yolcu, ey salık, şunu da bil ki;
Tanrı'ya tebdil olduğu zaman bir kişi,

Onun karanlığı nur olur baştan başa,
Benlikten hiçbir eser kalmaz onda.

Şehvet ateşi söner onun içinde,
Canı ve gönlü dolar O'nun nuru ile.

Dünya ve ahiret rahatı ondan sonra,
Her ikisi, bir görünür ona dünyada.

Ona gelen her şey, artar, çok olur;
Ona yol bulan her şey, uygun olur.

Hiçbir şey zarara sokamaz onu,
Zararsız ve kârsız yaşamakta bil onu.

Şimdi böyle oluncaya kadar senin durumun da,
İbadetle, takvayla meşgul ol din yolunda.

Bırak bu beyanı, açıklamayı; şarap iç [şimdi];
Beden küpünün içinde coş, kayna şarap gibi.

Yaşamaya, zevk almaya bak sevgilinin aşkında;
Onun güzelliğinin şerhini yap açıkça.

Çünkü sarhoşluk onun güzelliğinin tadıdır;
Hakikatte iki değildir; o, bir şaraptır.

Senin zevkindir suretlerde gelen o güzellik;
Gerçi onu onun yüzünden görüyorsun ilk.

[58. Elli Sekizinci Makale]

[Bu makalede üç konu anlatılacaktır:]

[İnsanın gözüne görünen her güzellik içindeki güzelliştir]

Sevgiliden, bağdan, bahçeden, çimenden ve başka şeylerden insanın gözüne görünen her güzellik, hepsi, kendi manasında toplanmış olan, içindeki güzelliştir. Onun maneviyatı ne isterse, kendi güzelliğini başkasında görsün diye Hak Teâlâ onu şekle büründürüp getirmiştir.

چونکه گردد شخص مُبدَل از اله ^۱	لیک این را هم بدان ای مردِ راه
از خودی بر وی نماند هیچ اثر	ظلمتِ او نور گردد سر بسر
پُر شود جان و دلش از نورِ هو	نارِ شهوتها بمیرد اندرو
هر دو او را یک نماید در جهان	راحتِ دنیا و عقبی بعد از آن
هر چه ره یابد درو موزون شود	هر چه آن با وی رسد افزون شود
بی زیان و سود دان او را زیان	هیچ چیز او را نمی دارد زیان
طاعت و تقوی گزین در راهِ دین	حالیا تا حالِ تو گشتن چنین
در درونِ حَمّ تن چون باده جوش ^۲	زین بیان و شرح بگذر باده نوش ^۲
شرحِ حسنش را بیان کن آشکار	عیش ^۴ و ذوق آغاز در عشقِ نگار
در حقیقت نیست دو، آن یک میست	چونکه مستی ذوق ^۵ خوبی ویست
گرچه آن را تو ^۶ همی بینی ز رُوش	ذوقِ تست آن حسن کآمد در نُقوش

در بیانِ آنکه هر خوبی^۷ که در نظر آدمی^۸ می آید از شاهد و باغ و چمن^۹ و غیر آن همه خوبی اندرونِ اوست^{۱۰} که در معنیش آن حسن مُدرج است و هر چه معنی او می خواهد، حق تعالی آن را در صورت آورده است تا خوبی خود را در دیگری مشاهده کند.

۱ این بیت و شش بیت بعد از آن در A در حاشیه با نشانهٔ صح آمده است.

۲ ؛ این مصراع، در H چنین آمده است: بگذر از شرح و بیان هین باده نوش

۳ از اینجا مطلب در H دوباره ادامه می دهد؛ در C مصراع اول این بیت با مصراع دوم بیت بعد از آن درهم آمیخته و به صورت یک بیت چنین نوشته شده است:

این بیان و شرح را اندر گذار شرحِ حسنی یار را کن آشکار

۴ عیش AHBT عشق C

۵ ذوق T جنس AHBC

۶ آن را تو ABCT تو آن را H

۷ خوبی AHB خوبی CT

۸ در نظر آدمی AHC آدمی را در نظر BT

۹ و چمن C - AHBT

۱۰ اندرون اوست AHBC اندرونست T

[Nefsinden ve benliğinden kurtulmanın yanında dünya ve ahiret aynıdır]

Nefsinden ve benliğinden kurtulmanın yanında dünya ve ahiret, aynı oldu; çünkü o, Hakk'ın nuruna garazsız ve sebepsiz bakmaktadır; her ikisi de Hakk'ın sanatıdır. Bu yüzden onun yanında iki dünya birdir, aynıdır; Mevlânâ'nın -Allah aziz sırrıyla bizi takdis etsin- buyurdıkları gibi:

*Bu dünya da öbür dünya da bir cevher[den]dir;
Hakikatte küfür, din ve mezhep yoktur.¹*

Kendinden geçmişlik âlemine Hakk'ın nuruyla bakanın bakışı öbür âlemedir; sebep ve maksatla bakanın bakışı, bu dünyaya aittir. Evet, fark bakandır cevherde değil.

[Peygamberlerin ve velilerin gösterdikleri mucize ve kerametler görenler için değil körler içindir]

Peygamberlerin ve velilerin gösterdikleri mucizeler ve kerametlerin hepsi yabancılar içindir; çünkü kördürler; şeyleri delille ve kanıtlarla kabul eder, [öyle] inanırlar. Nitekim kör güneşi görmez, deliller, kanıtlar ve mütevatir haberlerle güneşin olduğunu kabul eder; fakat gören için delile ihtiyaç yoktur. Ebubekir -Allah ondan razı olsun-, görenlerden olduğu için, Mustafa'nın -selam üzerine olsun- risalet davasını mucize istemeden kabul etti ve hemen iman etti. Kör olan Ebucehil'in, mucizeleri gördükçe inkârı arttı ve asla kabul etmedi.

Şekil olan bu güzellik, senin manandır;
Canının ektiği tohumun baş çıkarmasıdır.

Ne hoşuna gidiyorsa, o bizzat sensin, [sen osun].
Kendi güzelliğine, zarafetine doğru gidiyorsun.

1 Bu beyit, Mevlânâ'dan tazmindir. Mevlânâ, *Kulliyât-ı Divân-ı Şems*, I, 197 (Gazel 425/2. beyit).

و در تقریر آنکه هر که از نفس و هستی رهیده است^۱، دنیا و آخرت پیش^۲ او یکسان شده است^۳، زیرا بی غرض و بی علت به نور حق نظر می کند و هر دو صنع حق است. پس به پیش^۴ او دو جهان^۵ یک باشد، چنانکه حضرت مولانا قدسنا الله بسره العزیز^۶ می فرماید که^۷

این جهان و آن جهان یک گوهر است در حقیقت کفر و دین و کیش نیست
هر که در عالم بیخودی به نور حق نگرد، نظر او آن جهانی باشد و هر که به علت و غرض^۸ نگرد، نظرش این جهانی باشد. پس تفاوت در ناظر است نه در گوهر.

و در بیان آنکه معجزه و کرامات که انبیا و اولیا نموده اند، همه برای بیگانگان است، زیرا کورند، چیزها را^۹ به حُجّت و دلیل قبول کنند و سر نهند؛ همچنانکه نابینا آفتاب را نمی بیند، به دلایل و حُجج و نقلی تواتر^{۱۰} قبول کرده است که آفتابی هست، اما بینا را دلیل چه حاجت است؟ ابوبکر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ چون بینا بود از مصطفی علیه السلام^{۱۱} بی معجزه^{۱۲} دعوی رسالت را قبول کرد و در حال ایمان آورد. ابوجهل که کور بود، چندانکه معجزات دید، انکارش افزود و هیچ اقرار نیاورد.

معنی تست این که صورت گشته است   سر زد آن تخمی که جانت کشته است
هر چه خوش آید ترا آن خود^{۱۳} توی   سوی حسن و^{۱۴} خوبی خود می روی

۱ رهیده است BT رهید AHC

۲ پیش ABCT نزد H

۳ شده است BT شد AHC

۴ به پیش BT پیش AHC

۵ دو جهان C - AHBT، بعد در حاشیه با نشانه صح نوشته شده است.

۶ حضرت مولانا قدسنا الله بسره العزیز ABCT مولانا H؛ جمله «مولانا می فرماید» در H در حاشیه به خطی دیگر نوشته شده است.

۷ که HBCT - A

۸ علت و غرض AHCT غرض و علت B

۹ را A - HBCT

۱۰ تواتر AHBC متواتر T

۱۱ علیه السلام AHBT صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ C

۱۲ بی معجزه AHBC بی معجزه ای T

۱۳ آن خود BCT خود آن AH

۱۴ و BCT - AH

Bil ki, kendi etrafında dolaşıyorsun kesin;
Bak, suret manası oldu senin güzelliğinin.

Sana göründü ya, kuşkusuz o sensin,
İki dünyanın çeşitli suretleri, şekillerisin.

Birdir dünyanın güzelliği de ahiretin güzelliği de;
Şüphe tuzağından kurtulan kişinin nezdinde.

Çünkü iyi eser de kötü eser de sanatkârdandır,
Her birinin bir düşüreni, bir de yükselteni vardır.

Hak [Teâlâ] ile vücuda gelmiştir eserlerin hepsi;
İster eski olsun isterse yeni olsun şimdi.

Evet, ariflere göre birdir, aynıdır [hepsi];
Bu dünya ile öbür dünyanın eserleri.

Hiçbir farkı yoktur onların yanında;
Bir görünür zehirleri de balları da.

Mucizeler, yolun yabancıları içindir,
Haberdar olan kimse için değildir.

Çünkü arif, Allah'tan bilir daima [kesintisiz];
İyi, kötüyü, güzeli, çirkini sissiz, perdesiz.

Gördüğü her şey ona göre mucizedir;
Fakat cahil kavmin yanında neticedir.

İnkârcılar, mucizeyle mümin olurlar;
O anda Hak'a iman etmiş olurlar.

Kesin olarak Hak'tan bilirler onu,
Çünkü Hak'tan başkası yapamaz onu.

Güç yetirebildikleri şeyleri,
Bir [Rabb]'den değil, kendilerinden bilirler hepsini.

Öyle insanlarda Allah korkusu olmaz [ki],
Hor hakir görürler yamalı elbise giyeni.

Onların korkusu bekçidendir, emirdendir;
Onları sultandan başkası durduramaz, edemez esir.

Mümine göre iş yapan yoktur Hak'tan başka;
Bunu kabul ederler, inkâr etmezler [asla].

Onlara göre her şey, bütün eşya mucizedir;
İster beden olsun isterse can, [hepsi] mucizedir.

Var edenin, yaratanın bir Allah olduğu gerçekleşikten sonra,
Yaradan'dan ayrı bir eserin olmadığı hakikat olduktan sonra,

دان که گردِ خویش گردانی یقین
 آن تویی بی شک که پیدا شد ترا
 حسن دنیا حسنِ عقبی هست یک
 ز آنکه صنعِ نیک و بد از صانع است
 صنعها جمله ز حق آمد پدید
 پس بود یکسان به نزدِ عارفان
 هیچ گون فرقی نباشد پیششان
 معجزات از بهرِ اغیار^۱ ره است
 ز آنکه عارف از خدا بیند مدام
 هر چه می بیند بر او معجزاست
 منکران از معجزه مؤمن شوند
 بی گمان آن را ز حق دانند و بس
 بر هر آنچه دستهایشان می رسد
 ترسِ حق کم باشد آنگون خلق را
 خوفشان از شحنه باشد وز امیر
 پیش مؤمن غیرِ حق بر کار نیست
 جمله اشیا پیش ایشان معجزاست
 چون حقیقت شد که موجد یک خداست
 معنی حسن تو شد صورت بین
 نقشهای مختلف در دو سرا
 پیش آنکس کاو رهید از دام شک
 هر دو را یک خافض و یک رافع است
 گر قدیم است آن گر اکنون شد جدید
 صنعهای این جهان و آن جهان
 یک نماید نوشتشان و نیششان
 نیست بهر آنکسی کاو آگه است
 خوب و زشت و نیک و بد را بی غمام
 لیک پیش قوم نادان مفرزاست
 اندر آن ساعت به حق موفن شوند
 چون بر ایشان^۲ نیست هرگز دست رس
 جمله را دانند از خود نه از احد
 خوار و دون بینند صاحبِ دلق را
 غیرِ سلطان نشان نباشد دستگیر
 واندر آن اقرارشان انکار نیست
 گرچه تن باشد وگر جان معجزاست
 نیست مصنوعی که از صانع جداست

۱ اغیار ره است AHBT اغیار آمده است C

۲ آ نشان AHBT ایشان C

Ebubekir'e, Mustafa'dan mucize istemesi,
Ey samimî dost, hiç uygun düşmezdi.

Bu yüzden delil ve mucize istemeden Peygamber'den,
[Peygamberin] peygamberliğini kabul etti canıgönülden.

[Mustafa'nın] Peygamberlik davasını kabul etti;
Ebucehil gibi şerkeşlik etmedi, ayak diremedi.

Bunun üzerine Mustafa'nın dilinden şahadet [getirdi],
Hemen, derhal sadakatle, içtenlikle kabul etti.

Hiç beklemeden Müslüman oldu o anda,
Hiçbir şekilde ne önüne baktı ne arkasına.

Çünkü ona göre peygamberdi mucizeler;
O ölümsüz yüzden başkası saçma sapan şeyler.

Allah'ı onda görünce perde olmadan,
Kuşkusuz iman etti ilk baştan.

Ondan hiçbir delil, hiçbir kanıt arayıp sormadı,
Hemen hizmetine girmek için kemer kuşandı.

Peygamberi görmek onun için delildi;
Bu yüzden kul köle gibi huzurunda baş eğdi.

Mucizedir delili asilerin,
İnansınlar diye yakinen, kesin.

Düşmanın şüphe duymadan seni kabul ederse,
Hiç gerek kalır mı şahide?

İçinde peygamberin nuruna sahip olan,
Hak Teâlâyı kabul eder bir kanıt olmadan.

Fakat kendinde Hakk'ın nuru olmayan,
O azgın, nasıl kabul eder bir kanıt olmadan?

Nurun varlığına rağmen serkeşlik ederlerse,
Peygamberden veya veliden yüz çevirirlerse,

Bu garazdan, kindendir, ilgisizlikten değildir,
Onu görmezlikten gelmeleri bilinçlidir.

Kin gelince, hüner gizlenir;
Önüne bir perde çekilir.¹

1 Bu beyit, Mevlânâ'nın beytinden mânen tazmindir. Bkz. *Mesnevî-i Ma'nevî*, I, (B. 334):

*Kin beslendi mi kaybolur hüner;
Gönülden göze yüzlerce perde iner.*

معجزه بوبکر را از مصطفی
 ز آنکه بی برهان و معجز از رسول^۱
 گشت دعوی نبوت را مُقر
 پس شهادت را ز لفظِ مصطفی
 بی توقّف شد مسلمان در نفس
 ز آنکه پیش او نبی بُد معجزات
 چون خدا را دید در وی بی غطا
 هیچ برهان و نشانی زو نجست
 دیدن پیغامبر او را بُد^۲ دلیل
 معجزه باشد گواه سرکشان
 هیچ حاجت می نیاید با گواه
 آنکه دارد در درون نور رسول
 و آنکه^۳ نبود نور حق او را روی
 با وجود نور اگر سرکش بوند^۴
 ز غرض باشد نه از بیگانگی
 چون غرض آید^۵ هنر پنهان شود

هیچ درخور نیست ای یارِ صفا
 کرد جانش آن رسالت را قبول^۶
 چون ابوجهل او نشد سرکش مُصر
 در زمان پذیرفت با صدق و صفا
 ننگرید او هیچ گونه پیش و پس
 غیر آن دیدارِ باقی تُرّهات
 لاجرم آورد ایمان ز ابتدا
 بهر خدمت را میان بر بست چُست
 ز آن جهت چون بنده شد پیشش ذلیل
 تا یقینشان رُو نماید بی گمان
 چون شود خصمت مُقر بی اشتباه
 بی گواهی می کند حق را قبول
 کی پذیرد بی گواهی آن غوی
 از نبی یا از ولی مُعرض شوند^۷
 چشم بندیشان از آن فرزاندگی
 پرده‌ای در پیشش آویزان شود

۱ از رسول ABCT قبول H

۲ قبول ABCT از رسول H

۳ پیغامبر او را بُد ABCT احمد چو بود او را H

۴ و آنکه AHCT ز آنکه B

۵ بوند AHBT بود C

۶ شوند AHBT شود C

۷ آید AHBT آمد C

Sonunda onun güzelliği ona örtülür;
Artık dostu, gözüne düşman görünür.

Yusuf'un güzelliği gerçi ay gibi parlıyordu;
Ama kardeşlerin o güzelliğe karşı kinleri, gözlerine perde oldu.

O güzellik onlara kurt gibi görünüyordu;
Kinleri gözlerinde büyük bir set oldu.

Kâfirler de Peygamber'i biliyorlardı;
Ama davetten yüz çevirdiler kinlerinden dolayı.

[Allah] Kur'an'da buyurdu: "Ya'rifûnehu" ¹ tanırırlar onu,
Hepsi de bilirlerdi, odur O'nun has kulu.

Bildikten sonra kendisinden uzak durunca,
Şahitlere, delillere ihtiyaç duydu Mustafa.

Mucizeler gösterdi o padişah bu nedenle,
İnkâr edenlerden tüm kötülükler gitsin diye.

Hepsi acizliklerini [bilip] yüz tutsunlar kendisine,
Güçlü dindarlar silsilesinden olsunlar diye.

İster istemez Müslümanlardan olsunlar,
Mustafa'nın yolunda canla başla koşsunlar.

O kimse ki mucizesiz [ona] yüz tuttu,
Taktiksiz O'nun seçkinlerinden oldu.

Hakikatte o, resûlün yâridir, dostudur;
Resûlün sırlarından, nurlarından doğmuştur.

Canının cinsi, o [resulün] canındandır;
Temiz dirhemi, onun madeninden çıkmıştır.

Her cins, kendi cinsi tarafına meyleder;
Sevinçle kendi cinsine doğru koşarak gider.

Hiçbir gören ihtiyaç duymaz delile, rehberle,
Ayın varlığı hakkında mehtaplı gecede;

Yahut o güzel hakkında ki güzel yüzlüdür, gül yanaklıdır,
Boyu servi gibidir, yüzü ay gibi [parlaktır].

Bu ikisi hakkında delil ararsa bir kimse,
Gerçekten kör bil onu, kesinlikle.

1 "Kendilerine kitap verdiklerimiz onu (Peygamberi) oğullarını tanıdıkları gibi tanırırlar. Böyle iken içlerinden birtakımı bile bile gerçeği gizlerler." (Bakara 2/146). "Kendilerine kitap verdiklerimiz, onu (Peygamberi) kendi öz oğullarını tanıdıkları gibi tanırırlar. Kendilerini ziyana sokanlar var ya, işte onlar inanmazlar." (En'am 6/20) ayetlerinden iktibastır.

تا شود پوشیده بر وی حسن او
 تا نماید دوست در چشمش عدو
 حسن یوسف گرچه چون مه می فروخت
 چشم اخوان را غرض ز آن حسن دوخت
 می نمود آن حسن ایشان را چو گرگ
 هست در دیده غرض سدی سترگ
 کافران بودند واقف از رسول
 از غرض کردند دعوت را نکول
 در نبی فرمود یَعْرِفُونَهُ
 جمله دانسته که هست او خاصِ هو
 بعد دانش چون ازو کردند ابا
 زین سبب بنمود^۱ آن شه معجزات
 تا همه آرند با وی رُو ز عجز
 کام و ناکام از مسلمانان شوند
 آنکه او بی معجزه آورد رو
 در حقیقت باشد او یارِ رسول
 بوده باشد جنسِ جانش جانِ او
 جنس سوی جنسِ خود مایل بود
 هیچ^۲ بینا نیست محتاجِ گواه
 یا بر آن شاهد که او زیبا خدست
 هر که می جوید برین هر دو گواه
 کور اصلی دان ورا بی اشتباه
 در شبِ مهتاب بر هستی ماه
 چهره اش چون ماه و چون سروش قدست
 کور اصلی دان ورا بی اشتباه

۱ سبب بنمود AHB نموده بود C سبب فرمود T

۲ شود AHBC بود T

۳ هیچ AHBC هست T

Çünkü görseydi eğer, vurulurdu ona,
 O güzelliği, o yüzü anlatırdı tüm insanlığa:
 Böyle bir güzellik görmedim, eşi benzeri olmayan,
 Onun o ay yüzü, dolunay gibi parlıyor [her zaman].
 Kim delil ister, delil arar sorarsa, o kördür;
 Kuşkusuz o arayıp sormaktan dolayı rüsva olur.
 Herkes bilir ki o kördür, zelildir, hakirdir;
 İyinin ve kötünün yanında ifşa olur, bilinir.
 Çünkü onun canı, akli ve gören gözü yoktur,
 Hayvan gibi Hak'tan haberi yoktur.
 Eğer sen, aydınlık bir günde güneşi ararsan,
 Veya o ışığı, o aydınlığı bir kimseye sorarsan,
 Körlüğün herkese malum olur;
 Bilinir ki sende o [göz] hiç yoktur.
 [Bu] şehir körler şehridir, çoğunluktadır körler,
 Çünkü herkesten deliller talep eder, isterler.
 Ta ki delil yoluyla delil getirilen şeyi,
 Bilsin, anlasınlar bu zelil körler kavmi.
 Fakat gören, feragat eder delilden, kanıttan,
 Çünkü ona bellidir o sultan nişanlı sultan.
 Körler kavminin yanında övünç olan bir şey,
 Güneşi görenin yanında ardır, utanç duyulacak bir şey.
 Eğer o güneş hakkında bir delil söylerse,
 Bu ışıklara, bu aydınlığa vakıf oldum diye,
 Utanç duyar gören adam o delilden, kanıttan,
 Çünkü ayan olmuştur ona yüce Yaradan.
 Sen, yüzlerce delil getirsen de âmâlğından,
 Allah'tan başka yoktur dünyada yaratan.
 Çünkü ezelden varlığı [zatının] gereğidir¹;
 Çaba ve amel de onun takdirindedir.
 O'nun eşi benzeri, ortağı yoktur kesin,
 O'nunla yaşar gökler ve yer [bilesin].
 Böyle bir davaya karşı getirirsen bir delil,
 Görenlerin yanında hem kör olursun hem zelil.

1 Vâcibu'l-vücûd: Varlığı zorunlu olan, varlığı zâtının gereği olan, Allah Teâlâ.

ز آنکه گر دیدی شدی مفتون برو
 کاینچنین خوبی ندیدم بی نظیر^۱
 هر که حجت جوید او اعمی بود
 جمله داندش که کورست و مُهان
 کو ندارد جان و نی عقل و نظر
 روز روشن گر تو جوئی آفتاب
 کوریت پیدا شود بر جملگان
 شهر کوران است و کوران غالبند
 تا که بر مدلول از راه دلیل
 لیک بینا فارغ آمد از نشان
 آنچه باشد فخر پیش قوم کور
 گر دلیلی گوید او بر آفتاب
 عار دارد مرد بینا ز آن دلیل
 صد دلیل ار تو بگویی از عمی
 که وجودش واجب آمد از ازل
 بی شریک و بی نظیر است او یقین
 بر چنین دعوی چه گر آری دلیل

با همه کردی بیان ز آن حسن و^۱ رو
 همچو بدرست آن رخ ماهش مُنیر
 بی گمان ز آن جست و جو رسوا شود
 فاش گردد پیش نیک و بد عیان
 همچو حیوان است از حق بی خبر
 یا پرسی از کسی ز آن نور و تاب
 کشف گردد که نداری هیچ آن
 ز آن دلایل را ز هر کس طالبند
 پی برند این جمع کورانِ ذلیل
 چون برو پیداست آن سلطان نشان
 عار آمد نزد آن کو دید هور
 که شدم واقف برین انوار و تاب
 ز آنکه شد بر وی عیان ربّ جلیل
 نیست خالق در جهان غیر خدا
 هست از تقدیر او جهد و عمل
 زوست زنده آسمانها و زمین
 پیش بینا هم ضریری^۲ هم ذلیل

---

 ۱ و AHBT - C

۲ این مصراع، در B چنین آمده است: هست در خوبی یگانه و بی نظیر

۳ ضریری ACBT حقیری H

O, senin delil getirmenden utanır, ar eder;
O, senin sözünden de hâlimden de hayâ eder.

*Güneşin delili güneştir yine;
Bak güneşe, ondan yüz çevirme.¹*

Kesin bil ki Hak, görenler gurubunun delidir;
Din adamları, meclisinin mumudur, ışığıdır.

O, hem delildir hem de delil getirilen;
Balık gibi, denize yüz tutan, yönelen.

Onun suyu, ekmeği ve gıdası denizdir;
Can denizinden başkasıyla nasıl mutlu olabilir?

Denizdir yatağı, yastığı onun,
Denizdir Zühre'si, Ülker Yıldızı onun.

Deniz suyundan başkası, şeker bile olsa,
O, zehirden daha kötüdür balığın yanında.

Çünkü bu yerde çoğunluktadır körler,
O dergâhtan, o bargâhtan habersizler.

Her grup yanlış bir yol tutmuş,
O [yol], onlara din ve mezhep gibi olmuş.

O hataların tümü doğru görünmüş [hepsine];
Bu açık kapı kapanmış hepsine.

Gören, garip kalmıştır görmeyenin yanında,
Onun sevgilisi kim olabilir görenden başka?

Eğer açıkça söylese söylenilecek şeyleri,
Körlere göre kâfirdir, öldürülmelidir [kendisi].

Körler çok oldukları için o, ağzını kapatmıştır;
Dudak altından Rabbine yüzlerce yakarıшта bulunmaktadır:

Niçin bıraktın beni burada garip,
Kör kavmin arasında ey habip?

Şüphesiz hepsi düşman ve de ikiyüzlüymen,
[Yine de] her biriyle uzlaşıp anlaşıyorum ben.

Kurtulur muyum bu düşman topluluğun kınamasından acaba,
Gerçi deniz bana testi gibi görünüyor, ama?

1 Bu beyit, ikinci muraındaki bir iki kelime dışında Mevlânâ'nın beytinden tazmindir. Bkz. *Mesnevî-i Ma'nevî*, I, (B. 116).

*Güneşin delili güneştir yine.
Sana delil gerekliyse ondan yüz çevirme.*

عار دارد او ز استدلالِ تو
 آفتاب آمد دلیلِ آفتاب
 حق دلیلِ جمعِ بینا دان یقین
 هم دلیل و هم^۱ بود مدلول او
 آب و نان و قوتِ او دریا بود
 بحر باشد بستر و بالین او
 غیرِ آبِ بحر اگر باشد شکر
 چونکه کوران غالبند این جایگاه
 هر گز ه یک راهِ کژ بگرفته پیش
 آن خطاها جمله بنموده صواب
 هست بینا پیشِ نابینا غریب
 گر بگوید فاش آنچه گفتنیست
 چونکه کوران غالبند او بست لب
 کز چیم انداختی اینجا غریب
 جمله اعدايند بی شک وز نفاق
 تا رهم از طعنِ این جمعِ عدو
 ننگش آید هم ز قال و حالِ تو
 در نگر در آفتاب و رُو متاب
 نور و^۱ شمعِ مجمعِ مردانِ دین
 همچو ماهی کاو به بحر آورد رُو
 کی ز غیرِ بحرِ جانش خوش شود^۲
 بحر باشد زهره و پروین او
 پیشِ ماهی هست از زهر آن بتر
 بی خبر ز آن درگه و ز آن بارگاه
 و آن بریشان گشته همچون دین و کیش
 بسته گشته بر همه این فتحِ باب
 غیرِ بینا کی بود او را حبیب
 پیشِ کوران کافراست و کُشتنیست
 زیر لب گویان به صد زاری به رب
 در میانِ قومِ کوران ای حبیب
 می کنم با هر یکی من اتّفاق
 گرچه بحرم می نماید چون سبو

---

 ۱ و C - AHBT

۲ و هم AHBT او C

۳ این مصراع در BC چنین آمده است: هرچه غیر بحر پیشش لا بود

Bu alçaklar, beni kendileri gibi sandıkları sürece,
Gece gündüz koşmakta iki ekmek peşinde.

Bu yüzden hepsine katlanıyorum gündüz gece,
Bu bayağı, bu aşağılık topluluğun içinde.

Belki onlardan biri de bizim gibi olur,
Allah'tan başkasından kaçır, kurtulur.

Bizim gibi bu âlem hapsinden kurtulur,
Bu sapıklık kuyusundan çıkar, azat olur.

Ansızın bu kötü girdaptan çıkar,
Bir Allah'ın o eşsiz sahrasına [yüz tutar].

[Bu] fanî âlem bizim ruhumuzun hapishanesidir;
Bizim meydanımız kesin sonsuzluk âlemidir.

Gerçi [bu] fanî âlem o bakî âlemden çıkmıştır,
Ama ey hünerli kişi, ona set çekmiştir, engeldir.

Fanî âlem dışıdır, zahirdir; bakî âlemse içtir, batındır kesin;
İçe, iç âleme, batına doğru git de dinin aslına eresin.

Fanî âlem, hepten küfürdür; bakî âlemse Hak din;
Fanî âlemi terk et, bakî âlemden ders al [kesin].

Mana sudur, suretse değirmen;
Su arar yüzme bilen.

Suret, işin sırlarına vakıf değildir;
Çünkü suret, mananın yazısı gibidir.

Fakat manasız suret bir ölü [gibi]dir;
Berrak denizin dışındaki tortu gibidir.

Evet, her şey manadadır; sureti bırak;
Gönül manadır, suretse su ve toprak.

Hakk'a yüz tut ki kendinden kurtulasın,
Kötülükleri terk edip iyiliğe doğru yol alasın.

Hâli tut, vazgeç sözden, [dedikodudan];
Çabuk çıkar kolunu kanadını balçıktan.

Sonunda uçasın o yere ki, yoktur yeri o yerin;
Hakk'ın reyinden başka yoktur reyî kimsenin.

Hakk'ın fiili bakîdir, bizim filimizse fanî;
Onun aleti ol ki, kalasın bakî, ebedî.

روز و شب اندر پیِ دو نان مرا	تا چو خود دانند این دونان مرا
در میانِ این گروهِ مُستهان ^۱	این همه ز آن می کشم روز و شبان
گردد و بگریزد از غیرِ خدا	بر امیدِ آنکه زیشان یک چو ما
از چنین چاهِ ضلالت وارهد	همچو ما از حبسِ این عالم جهَد
سویِ آن صحرای بیچونِ احد	سرزند ناگاه ^۲ ازین غرقابِ بد
هست بی چونی یقین میدانِ ما	عالمِ چون است بندِ جانِ ما
لیک سدّ او شدست ای ذوفنون	گرچه چون آمد ز بیچونی برون
در درونِ رو تا رسی در کُنه دین	چون برون است و درون بیچون یقین
ترکِ چون کن گیر از بیچون سبق	چون همه کفرست و بیچون دینِ حق
آب جوید هر که داند آشنا	هست معنی آب و صورت آسیا
ز آنکه از معنیست صورت چون نگار	نیست صورت واقف از اسرارِ کار
از یمِ صافی برون چون دُرده‌ای	لیک بی معنیست صورت مُرده‌ای
هست دل معنی و صورت آب و گل	پس همه معنیست صورت را بهل
از بدیها بگذری سویِ بهی	رُو به حق کن تا که از خود وارهی
بر کن از گلِ زود پَر و بال را	حال را گیر و رها کن قال را
غیرِ رایِ حق کسی را رای نیست	تا پری آنجا که آنجا ^۳ جای نیست
آلتِ او شو که مانی در بقا	فعلِ حق باقی و فعلِ ما فنا

۱ مستهان ABCT بی‌روان H؛ ولی بعد در حاشیه با نشانهٔ صح «مستهان» نوشته شده است.

۲ ناگاه ABT ناگه HC

۳ آنجا ABCT هرگز H

Onunla hareket et, rüzgârın önündeki saman çöpü gibi;
O hareketle senin canın da mutlu olsun [ebedî].

Hareketin Hak'tan olunca bakî kalırsın,
Taliplere O'nun şarabından sunarsın.

Hakk'ın denizinde yok olunca [ne olur]?
Hareketin, Hakk'ın hareketleri olur.

Ondan sonra Ebu'l-beşer [Âdem] elbisesinde
Hak sen olursun, senden başka olmaz bir kimse.

Su, eğer küngün içinde akarsa,
Yolcular, onunla nasıl düşerler yanılığa?

[Onlar] suyu görür, suya bakarlar, küнге değil;
Ey genç! Aktığı zaman suyun içinde, [bil].

Bilirler ki künk bir kaptır, bir alettir;
Su kişinin gözünden nasıl gizli kalabilir?

Yahut susuzlardan nasıl gizli kalır?
Çünkü susuzların hayatı ondandır.

Nasıl gizli olur istenen, isteyen [ha]?
Bu, ne olmuştur ne de olabilir dünyada.

Şüphe yok ki istenen isteyenin kendisidir;
Bunun aksi nadirdir, çoğunlukla böyledir.

Nadiren de olsa isteyen istenenden uzak olsa,
Nurdan uzaklaşır, kalır karanlıkta.

Git, nadir olanları sayıp durma,
Bırak, onu anmak uygun olmaz [asla].

O, olmaz, olsa da yok bil [de];
Gönül atını nadir tarafına sürme.

Galibi tut ki sonunda galip olasın,
Öyle bir istenilene talip olasın.

Galipleri ara, senlikte kalma da
Gidesin bu taraftan tarafsız tarafa, [öbür dünyaya].

Asıl [olan], tarafsızlıktır [öbür âlemdir], taraflar onun ayrıntısı;
Eğer sen o asıldansan, [asıl olana] git ruh gibi.

باش ازو جنبان^۱ چو که پره ز باد
 جنبش از حق چون بود باقی شوی
 چونکه گردی محو در دریای حق
 بعد از آن اندر لباسِ بوالبشر
 آب در گنگی اگر گردد روان
 آب را بینند نی آن گنگ را
 گنگ را دانند کآن ظرف است و بس
 یا کجا ماند نهان از تشنگان
 کی شود مطلوب^۲ از طالب نهان
 بی گمان مطلوب آن طالب است
 نادراً گر طالب از مطلوب دور
 رَو نوادر را میاور در شمر
 آن نباشد ور بود معدوم دان
 گیر غالب را که تا غالب شوی
 غالبان را جو ممان اندر تویی
 اصل، بی سویست و^۹ سوها فرع آن
 تا از آن جنبش شود جانِ تو شاد
 طالبان را از میس ساقی شوی
 جنبشست باشد ز جنبشهای حق
 حق تو باشی غیر تو نبود دگر
 کی فتنند^۲ اندر غلط ز آن رهروان
 چون روانی اندر آب است ای فتا^۳
 کی شود پوشیده آب از چشم کس
 چون حیاتِ تشنگان آمد از آن^۴
 این نبودست و نباشد در جهان
 عکسِ این نادر بود این غالب است
 ماند اندر ظلمت و خالی ز نور
 ذکرِ آن کردن نشاید درگذر
 سویِ نادر اسب^۷ خاطر را مران
 و آنچنان مطلوب را طالب شوی
 تا رَوی از سوی به سوی بی سویی^۸
 گر تو ز آن اصلی روان شو چون روان

۱ جنبان AHBC پزان T

۲ فتنند AHBC فند T

۳ زان AHBT آن C

۴ این بیت، در C نیست؛ فتا AH کیا BT

۵ این مصراع در H چنین آمده است: چون غذاشان هست آن اندر جهان؛ تشنگان BCT جملگان A، ولی بعد در A روی آن را خط کشیده و در حاشیه با نشانه صح اصلاح شده است.

۶ مطلوب AHBT مطلوب خود C

۷ اسب A اسپ HBCT

۸ این بیت، در C در حاشیه با نشانه صح نوشته شده است.

۹ بی سویست و BT بی سویست AH بی سوهاست C

Bu toprak dünya fanîdir, geçicidir;
Ebedî mülk, tarafı olamayan taraftır, öbür âlemdir.

Tarafı olmayan [öbür âlemi] tercih et, eğer canın varsa;
Tarafı olan tarafa [bu dünyaya] gitme, eğer inancın varsa.

Bizim gibi [bu] yerden yeri olmayan [âleme] gidesin,
Ta ki canın neşvünema bulsun, gelişsin, serpinsin.

Sureti, şekli bırak, manayı tut, manayı al da
İnci arayan dalgıç olasın eşsiz deryada.

Suretler kabuktur, mana ise özdür, içtir;
Manayı seçen, iyidir, makbul kimsedir.

Suretin güzelliği kalmaz dünya gibi,
Mananın güzelliği kalır ebedî.

Yüz binlerce suret geldi buraya,
Bir bir yok olup gitiler sonunda.

Suretler mana ile işe yarar daima,
Fakat mana gizlidir, suretse meydanda.

Ey yol bilen! Mana tarafına gidersen eğer,
Görürsün yüz binlerce nazlı, güzel huriler.

O suretsiz [manalar], bürünürler surete
Apaçık senin can cennetinde.

O suretler, o şekiller gözünün önüne geldiği anda,
Mest olur, kaybedersin başını da ayağını da.

Fakat kim ki burada mübtedi olur, yeni başlarsa,
Dünyada çocuklar gibi muktedi olur, [imama] uyarsa,

O eser, gizlenir onun canında;
O eserle onu arar canla başla.

[59. Elli Dokuzuncu Makale]

[Yetenek, amelle file dökülmelidir]

Âdemoğlunun; edep, ilim, sanatlar, meslekler, yazmayı öğrenmek gibi her şeye yeteneği vardır; potansiyel olarak bunların hepsi kendisinde vardır, ancak kullanmadığı, kendini onlara vermediği ve uzun süre çalışmadığı sürece onları bilemez. Aynı şekilde, din ve Hakk'ı tanımak ve bilmek de âdemoğlunda potansiyel olarak vardır; ancak çalışmaz ve kendini ona vermezse, sonunda o potansiyel de yok olur, [bir şey] kalmaz.

هست فانی این جهانِ خاکدان
 گر ترا جانِیست بی سو را گزین
 جانبِ بی جا رَو از جا همچو ما
 نقش را بگذار و^۲ معنی را بگیر
 نقشها قشرند و معنی هست مغز
 خوبی صورت نماند چون^۳ جهان
 صد هزاران صورت اینجا آمدند
 دایم از معنیست صورتها به کار
 سویی معنی گر روی ای راهبین
 در صور آیند آن بی صورتان
 چون در آیند آن نقوش اندر نظر
 لیک هر کاو باشد اینجا مُبتدی
 باشد او را آن^۴ اثر در جان نهان
 سوی بی سویست ملکِ جاودان
 سوی سو کمتر رَو ار داری یقین^۱
 تا بیابد جانت آن نشو و نما
 تا شوی غَوَاصِ بحرِ بی نظیر
 هر که معنی را گزید او گشت نغز
 خوبی معنیست باقی جاودان
 عاقبت یک یک همه فانی شدند
 لیک معنی خُفیه صورت آشکار
 صد هزاران حور بینی نازنین
 در درونِ جَنّتِ جانت عیان^۵
 مست گردی و کنی گم پا و سر
 در جهان مانند طفلان مُقتدی
 ز آن اثر گردد به جان جویای^۶ آن

در بیان آنکه آدمی را قابلیت است در هر چیزی مثل ادب و علم و حرفتها و خط^۷ آموختن؛
 مِنْ حَيْثُ الْقُوَّةِ این همه معنیها درو هست، لیکن تا استعمال نکند و خود را بدان ندهد^۸ و مدتها
 نوزد^۹، بر آن عالم نشود^{۱۰}، همچنان دین و آشنایی به خدا اگرچه مِنْ حَيْثُ الْقُوَّةِ در آدمی باشد،
 اما اگر نوزد و خود را بدان نهد، عاقبت آن مِنْ حَيْثُ الْقُوَّةِ نیز درو^{۱۱} نابود شود و نماند^{۱۲}.

۱ این بیت، در BC نیست.

۲ و C - AHBT

۳ چون AHT در BC

۴ عیان AHBT روان C

۵ آن AHBT ز آن C

۶ جویای AHBT جویان C

۷ خط AHBT حفظ C

۸ نهد AHBT نهدند C

۹ نوزد AHBT نوزند C

۱۰ نشود AHBT نشوند C

۱۱ درو (در این نثر هر دو تا «درو») ABCT در او H

۱۲ افزوده استند ر T جمله «و سلم».

Eğer çalışırsa, o artar mutlaka,
Baş çıkarır pusudan bir anda.

Gizlide olan, gizli güç ortaya çıkar, belirir;
Temiz canı, o pisten, necisten temizlenir.

Gizlide potansiyel olarak sahip olduğu şey,
Eyleme geçer, onunla ortaya çıkar [her şey].

Âdemoğlunda cevher olduğu zaman kesin,
[O] çalışarak artar din yolunda [bilesin].

O dilek ve talep, onun canında
Dert gibidir; dermanı ise Hak Teâlâ.

Dert arttığı zaman, dermanı da gelir;
Şeyhinin huzurunda ölürsen, can da gelir.

Senin canın sonsuzluk nurundan var olmuştur;
Gayret et, yoksa sendeki o nur yok olur.

Bu durumu anlamazlıktan gelersen,
Bil ki sonunda sakalını yolarsın sen.

Ne sen kalırsın ne de sende olan şeyler [ha];
Ne kadar yüksekte olsan da düşersin aşağıya.

Gözünü aç da bak, akıllıysan eğer,
Vazgeç varlığından, gönül sahibiyisen eğer.

Çünkü bu dünya tuzaktır; zevki ise dane;
Eğer sana can uygun ise, burada bekleme.

Gidesin o yere ki erler gittiler oraya;
Mutlak can oldular aşk dünyasında.

Öyle bir dünyaya ki oraya gitti [ruh],
Bedensiz, suretsiz, mana âlemine ruh.

O tarafta her yer acayip bir gül bahçesi;
Yer, gök olmadan Hak tarafından vücuda gelmiş [hepsi].

O dünya bahçe gibi, bu [dünya] ise ondan bir yaprak gibidir;
Bilakis o gül bahçesi, bu [dünya] ise ondan bir koku gibidir.

Bu [dünya], o yokluk âleminden meydana gelmiştir;
Oradan her an ihsanlar, bağışlar gelmektedir.

Ne mutlu o cana ki kesin olarak bilir,
Bu görünen [âlem], Allah Teâlâ'nın eseridir.

Her şeyi Hak'tan bilir, kimseden değil kimseden;
Sağdan, soldan, önden ve arkadan, [her yerden].

گر بورزد آن شود افزون یقین
 آنچه دارد در نهان ظاهر شود
 آنچه حیث القوه دارد در نهان
 چون بود در آدمی جوهر یقین
 آن تقاضا و طلب در جان او
 درد چون افزون شود درمان رسد
 هست جانت حامل از نور بقا
 از چنین حالت تغافل گر کنی
 نی تو مانی نی هر آنچه اندر تو هست
 چشم بگشا در نگر گر عاقلی
 کاین جهان دام است و ذوقش دانه ایست
 تا روی آنجا که آن مردان شدند
 در جهانی کاندر آنجا شد روان
 آن طرف هر سوی گلزاری عجب
 آن جهان چون باغ و این^۳ برگی ازوست
 هست این موجود از آن کتم عدم
 ای خنک جانی که می داند یقین
 جمله را ببند ز حق او نی ز کس
 سر بر آرد ناگهانی از کمین
 جان پاکش ز آن نجس طاهر شود
 آید اندر فعل و^۱ گردد زو عیان
 گردد از ورزش فزون در راه دین
 هست همچون درد و حق درمان او
 چون بمیری پیش شیخت جان رسد
 جهد کن ورنی شود در تو فنا
 عاقبت می دان که ریش خود کنی
 گرچه بالایی فرود^۲ افتی به پست
 بگذر از هستی اگر صاحب دلی
 گر ترا جان درخورست اینجا مه ایست
 در جهان عشق مطلق جان شدند
 بی تن صورت سوی معنی روان
 بی زمین و آسمان زاده ز رب
 بلکه آن گلزار^۴ و این از وی چو بوست
 می رسد ز آنجا عطاها دم بدم
 کاین نشان از بی نشانی شد مبین^۵
 از یمین و از یسار و پیش و پس^۶

۱ و AHBT - C

۲ فرود AHBT C

۳ آن جهان چون باغ و این ABCT یک جهانی کاین جهان H

۴ گلزار ABCT چون مشک H

۵ این مصراع، در H چنین آمده است: نقش از بی نقش می گردد مبین

۶ این مصراع، در H چنین آمده است: غیر حق باشد بر او چون مگس

Çünkü Hak'tan başkası, hepsi alet gibidir,
Manalardan ve durumdan habersizdir.

Canı olan durumun etrafında döner, hâlete iltifat eder;
Canı olmayansa aletin etrafında döner, alete iltifat eder.

Fakat bu dönüş, bu ilgi, [kişinin] elinde değildir; zira ki
[Onlar] battılar, yok oldular o güneşle Süha yıldızı gibi.

İbrahim gibi, batanlardan, yok olup gidenlerden yüz çevir ki,¹
Dost sana yüzünü gösterebilir güneş gibi.

Sonunda o sonsuzluk âlemine gidesin,
Orada sakisiz şaraplar içesin.

Ne zamana kadar aldanacaksın bu dünyanın hilesine?
Kalp gözünü aç; bil, tanı kendini, bak kendine.

Göklerin parçası mısın yoksa yerin mi?
Hangisindensin? Kendi hâline iyi bak iyi.

Eğer sen can isen, beden zindanında kalma;
Geri git kendi makamının tarafına.

Ey falan! Yazık olur, kalırsan burada;
Mademki cansın, hemen git can tarafına.

Vatan sevgisi imandandır kesin;²
Gurbetten kendi şehrine dönmelisin.

Eğer bunu yaparsan, vefalılardan olursun,
Mutlu olarak ihvan-ı safâ'ya kavuşursun.

Dünyevî dost, dost olmaz sana,
Bilakis o, düşmandır, yabancıdır sana.

Dünya dostunu bil düşman ve yılan;
Kötü yılanı nasıl dersin mihriban?

Çünkü o, sonsuz ömürden mahrum etti seni,
Bil ki, silahsız, savaşız öldürür seni.

Baş düşmanına düşmandır dersin,
Gizli düşmanın ondan da kötüdür kesin.

Çünkü bunun düşmanlığı asılla ilgilidir asılla;
Eğer müminsen sen, bunu iyi anla.

1 Bu beyitte, Hz. İbrahim'in Allah'ı araması olayının anlatıldığı ayete işaret vardır: "Üzerine gece karanlığı basınca, bir yıldız gördü. 'İşte Rabbim!' dedi. Yıldız batınca da, 'Ben öyle batanları sevmem' dedi." (En'âm 6/76). Bkz. s. 232, 1. dipnot.

2 Vatan sevgisi imandandır: (Hadis: Aclûni, *a.g.e.*, I, 345-346; Furûzanfer, *a.g.e.*, s. 97).

ز آنکه غیر حق همه چون آلتند
 هر کرا جان است بر حالت تند
 زین تنیدن نیست در کف حاصلی
 همچو ابراهیم از^۲ آفل رُو بتاب
 تا روی اندر جهان باقیی
 چند مانی در فریب این جهان
 جزو افلاکی و یا جزو زمین
 گر تو جانی هین ممان در حبس تن
 حیف باشد ماندن اینجا ای فلان
 هست از ایمان یقین حُبُّ الوَطْن
 گر کنی این را شوی ز اهل وفا
 یار دنیاوی نباشد یار تو
 یار دنیا را عدو و مار دان
 چون ز عمرِ سرمدت محروم کرد
 دشمنِ سَر را همی گویی عدوست
 ز آنکه با اصل است این را دشمنی
 از معانی بی خبر وز حالتند^۱
 و آنکه بی جان است بر آلت تند
 چون سُها گردند از آن خور آفلی
 تا نماید دوست رخ چون آفتاب
 باده‌ها نوشی درو بی ساقیی
 چشمِ جان بگشا ببین خود را بدان
 از کدامی حالِ خود نیکو ببین
 باز رو سوی مقامِ خویشتن
 چونکه جانی جانبِ جان شو روان
 باید از غربت به شهرِ خود شدن
 شاد پیوندی به اخوانِ صفا
 بلکه هست او دشمن و اغیارِ تو
 مارِ بد را از چه خوانی مهربان
 دان که کُشتت بی سلاح و بی نبرد
 دشمنِ سَرّ بی گمان بدتر از دوست
 فهم کن نیکو اگر تو مؤمنی

۱ به جای این بیت و بیت پس از آن، در H این بیتها آمده است:

چونکه صانع حق و جمله صنع اوست   صنعها را پوست ببند او نه دوست
 ز آنکه حق جانست و غیر حق تنند   وای بر قومی که بر تن می‌تنند

۲ از ABCT ز H

Bedeninin hasmı, mademki düşmanındır kesin,
O zaman canının hasmını iki yüz misli bil[melisin].

Az bir şey götürene diyorsun, düşmandır [o],
Hepsini götüren, nasıl olur o?

Bil ki, düşmanın budur, o değil o zaman,
Dünyada bundan başkasına deme, düşman.

Niçin arkadaşsın böyle bir düşmanla,
Çünkü o, senin derini yüzecek sonunda?

Eğer can değil de hepten cisimsen kesin,
O zaman eğretidir üzerindeki din nurları senin.

Eğer Hak'tan veya peygamberden konuşursan,
Ey boşboğaz! O taklittir, değildir candan.

Taklidî işin bir neticesi yoktur;
Yıldız gibi sonunda batar, yok olur.

İçte, gönülde candan neşet etmeyen bir din,
Hak tarafına [giden yolda] rehber olmaz [kesin].

Mademki rehber değildir o, din değildir o zaman;
Git, ara, iste dini, yol bilen [Tanrı] adamından.

Bir din edinesin de onun temiz dininden,
Daha yukarılarda uçsın Arş'tan ve melekten.

Ölüyü o din diriltir tabii ki;
Ne dirilmesi? Yaşatır ebedî.

Anadan doğma köre [gören] göz verir;
O, kul, köle veya hür, herkese can verir.

Hakk'ın kudretine sahiptir o Tanrı eri,
Kendine gel, onda bulursun istediğin her şeyi.

Eğer onu görürsen, emin olursun korkudan,
Yönü, tarafı olmayan yere ayaksız gidersin her zaman.

Ruhun başka ayakları vardır bu ayaktan başka,
Fakat o[nlar] görünmez gözlere, gelmez bakışlara.

Yürürken görürsen eğer ayaklarını ruhun,
Güneş hor görünür yürüyüşü yanında onun.

Güneşin o şekil bir ayağı olmadığı için hiçbir şekilde,
Gökyüzünde gidiyor bir yerden başka bir yere.

Ancak, yeri olmayan [Tanrı'n]ın yanına gidemez,
O eşi benzeri olmayan maşukun yanına gidemez.

خصمِ جسمت چون بود دشمن^۱ یقین
 آنکه اندک می برد گویی عدو
 دشمنت پس این بود نی آن بدان
 با چنین دشمن چرایی یار و دوست
 ورنه ای جان و همه جسمی یقین
 گر همی گویی ز حق یا از رسول
 کار تقلیدی ندارد حاصلی
 دین که آن از جان نخیزد در درون
 چون نباشد رهنمون آن نیست دین
 تا ز دین پاکِ او دینی بری
 مُرده را آن دین یقین زنده کند
 چشم بخشد کورِ مادرزاد را
 قدرتِ حق دارد آن مردِ خدا
 گر ورا بینی ز خوف ایمن شوی
 غیرِ این پا روح پاهای دگر
 گاه سیرانِ گر بینی پای جان
 ز آنکه خور را نیست هیچ آن شکلِ پا
 لیک نتواند سوی بی جا شدن
 خصمِ جانت را دو صد چندان بین
 و آنکه جمله می برد چون باشد او
 غیرِ این را در جهان دشمنِ مخوان
 کاو در آخر کند خواهد از تو پوست
 هست بر تو عاریه انوارِ دین
 آن به تقلیدست نه از جان ای فضول
 همچو اختر هست آخر آفلی
 سوی یزدان می نگرده رهنمون
 رَو بجو دین را ز مردِ راهبین
 کز ملک وز عرش بالاتر پری^۲
 زنده چی^۳ جانِ پابنده کند
 جان دهد او بنده و آزاد را
 هر چه خواهی زو بیابی با خود آ
 سوی بی سو دایما بی پا روی
 دارد اما آن نیاید در نظر
 خور نماید خوار در سیرانِ آن
 می رود بر آسمان از جا به جا
 سوی آن معشوقِ بی همتا شدن

۱ دشمن AHBT مؤمن C

۲ ملک وز عرش بالاتر پری AHBT فلک وز عرش بالاتر روی C

۳ چی ABT چه HC

Çünkü o tahammül edemedi Hakk'ın emanetine;
Ne yeryüzü erdi ne de gökyüzü o kutlu saadete.¹

Hepsi, kaçındı onu yüklenmekten;
İnsan yüklendi onu canıgönülden.

Çünkü öyle bir cevheri vardır ki içinde,
O cevher üstündür iki âlemden de.

O bir yerde değildir, gerçi bir yerdedir, ama
Yola koyulmuş gitmektedir yeri, yönü olmayan cihana.

Ruh ebedîdir, ebedî olan [Allah']a gider;
Topraktan olan beden, yeri, yönü olmayan âleme nasıl gider?

Bir saat düşünmek, yüz yıllık namazdan da
Hayırlıdır hiçbir şeye muhtaç olmayan [Tanrı] katında.²

Çünkü o [bu] taraftadır, o ise yönü olmayan [öbür] tarafta;
Nasıl bir olabilir tarafı olan, tarafı olmayanla?

Tarafı olan tarafı olmayandan meydana gelir daima,
Ne mutlu o cana ki bunu görür [açıkça].

Tarafı olmayan asıldır; tarafı olanlarınsa, hepsi ayrıntı;
Aynı şekilde bu şeriat şekli de Mustafa'dan [bir ayrıntı].

Asıldır aslı arayanın, aslı isteyenin kendisi;
Aslı arayanda nasıl olur teferruat ilgisi?

Nasıl olur ayağın yeri, yüzün ve başın makamı?
Yahut Süha yıldızının ışığı, güneşin parlaklığı?

Kapının nerede olur saraydan haberi?
Çünkü kapının yoktur o bakışı, o ilmi.

Ta ki bilsin veya görsün şeyleri;
Akıllı, ondan istemez bu temyizi.

[Tanrı] erlerinden başkası habersizdir kapı gibi;
Onların hepsi ayak gibidir, bunlarsa baş gibi.

Ayak, yolda başın düşüncesiyle yürür, gider;
Görmeyen ayak, kendi başına oraya buraya nasıl gider?

Bilakis bütün organlar başla iş görür, ayakta dururlar;
İster uyanık olsun isterse uyur olsunlar.

1 Bu ve sonraki iki beyitte Ahzâb suresi 72. ayete işaret vardır: “Şüphesiz biz emaneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar onu yüklenmek istemediler, ondan çekindiler. Onu insan yüklendi. Çünkü o çok zalimdir, çok cahildir.” (Ahzâb 33/72).

2 Bir saat düşünmek, yüz yıllık namazdan daha hayırlıdır. “Bir saat düşünmek yetmiş yıl ibadet etmekten daha hayırlıdır.” hadisine işaret vardır. Bkz. s. 176, 5. dipnot.

کآن امانت را ز حق او^۱ برنتافت
 جملگان کردند ابا از حمل آن
 زآنکه دارد گوهری در اندرون
 نیست در جا گرچه اندر جا بود
 جان چو بیچون است هم بیچون رود
 فکر یک ساعت ز صد ساله نماز
 کآن بود در سو و این بی سو بود
 هست سو پیوسته از بی سو پدید
 بی سوئی اصل است و^۴ سوها جمله فرع
 هر که جوید اصل را اصل است او
 کی شود^۵ پا را مقام روی^۶ و سر
 از سرا در را کجا باشد خبر
 تا بدانند یا بینند چیز را
 غیر مردان بی خبر همچون درند
 پای اندر ره ز رای سر رود
 بلکه اعضا جمله با سر قایمند

نی زمین نی آسمان آن بخت یافت
 گشت انسان حاملش از عین جان
 کز دو عالم هست آن گوهر فزون
 سوی بی سوئی روانه می رود
 جسم خاکی کی سوی بی سون شود^۲
 زآن بود افزون به پیش بی نیاز
 سوی با بی سو کجا^۳ یکسان شود
 شاد آن جانی که او این را بدید
 همچنان کز مصطفی این نقش شرع
 کی بود وابسته فرع اصل جو
 یا سهایی را شعاع و تاب خور
 چونکه در را نیست آن علم و نظر^۷
 زو نجوید عاقل این تمیز را
 جمله همچون پا و ایشان چون سرنند
 بی نظر پا سو به سو خود کی دود
 گرچه یقظانند و گرچه نایمند

۱ ز حق او ABCT وی از حق H

۲ شود AHBT رود C

۳ بی سو کجا AHBT بی سوی کی C

۴ و AHBT - C

۵ شود AHBT بود C

۶ روی AH رو BCT

۷ نظر AHBT هنر C

[60. Altmışınca Makale]**[Şeyh baş, müritlerse bedenın diğer organları gibidir]**

Şeyh baş, müritlerse [diğer] organlar gibidir. El, ayak ve başka organlar başa bağılı bulundukça ve ondan ayrılmadıkça baş hükmündedirler; zira onunla ayakta durur, onunla tutar, yürür ve koşarlar; bedenden ayrılan her organ, her ne kadar bir müddet kıvılda, hareket etse de akıllı olan, onu ölü görür, cansız ve hareketsiz bilir. Yahut şeyh bir ağaç gibidir, müritlerse o ağacın üzerindeki canlı, taze ve yapraklı dallar gibidirler. Bir dal, ağaçtan kesilip ayrıldığında, her ne kadar bir müddet taze ve canlı görünse de sonunda kurur ve tandır odunu olur. Şu halde Allah'tan ve peygamberden ayrılan ve uzaklaşan halkı da, görüş sahibi olan kimse, sonunda onları ölü ve cansız bir varlık olarak görür. Nitekim [Allah Teâlâ] Kelâm-ı Mecîd'de buyuruyor ki "Lâ yeğurranneke tekallubu'l-lezîne keferû fi'l-bilâd, metâun kalîlun."¹ *Kâfirlerin refah içinde şehirlerde dolaşmaları sakın seni aldatmasın. Az bir yararlanmadır. Sakın, dinsizlerin [şehirlerde] gezip dolaşmaları seni aldatmasın; çünkü onların başı yoktur; çabucak görürsün ki onların o hareketleri durmuş, kesilmiş ve kalmamıştır.*

Hak eri, baş gibidir, diğerleri ayaktır.
Yazık o ayağa ki baştan ayrılmıştır.

Gerçi [bir müddet] hareket eder, ama sen onu ölü gör;
Onun sıcaklığını buz gibi donmuş gör.

Kendi bütününden ayrılan parça,
Nasıl canlı kalabilir? Yok olur gider sonunda.

Bir parça ki kendi bütününden ayrılır,
Yok olur gider; artık nasıl canlı kalır?

Eğer sen kesersen ağaçtan bir dalı,
Ne kadar olsa da çok meyveli, yapraklı,

Meyveli ağaçtan ayrıldıktan sonra,
Kuru gör onu, ne kadar yeşil ve taze olsa da.

Bir iki günlüktür onun o yeşilliği,
O tazeliği, o letafeti, o güzelliği.

Ondan sonra belli olur onun ölü olduğu,
Küçük büyük herkese, onun solgunluğu.

1 "Kâfirlerin refah içinde şehirlerde, ülkelerde dolaşmaları sakın seni aldatmasın. Az bir yararlanmadır. Sonra onların barınacakları yer cehennemdir. Ne kötü bir yer, ne kötü yataktır!" (Âl-i İmrân 3/196-197).

در بیان آنکه شیخ همچون سرست و مریدان همچون اعضا؛ تا اعضوها بسته سرنند از دست و پا و غیر آن و از او نگسسته‌اند، حکم سر دارند، زیرا قایم و گیرا و پویا از اویند و هر عضوی که از تن جدا شد، اگرچه لحظه‌ای جنبد، عاقل آن را مرده و ساکن بیند؛ یا شیخ همچون درخت است و مریدان همچون شاخها بر آن درخت زنده و تازه و پُربُرگ. چون شاخی بریده شود و جدا گردد از درخت، اگرچه لحظه‌ای تازه و خندان نماید، اما عاقبت خشک و هیزم تنور گردد. پس خَلقی که از خدا و رسول بریده‌اند و جدا مانده، آنکس که نظر دارد، ایشان را به نظر عاقبت مرده و جماد^۱ می‌بیند، چنانکه در کلام مجید^۲ می‌فرماید که لَا يَعْزُبُكَ تَقَلُّبُ الدِّينِ كَفَرُوا فِي الْبِلَادِ، مَتَاعٌ قَلِيلٌ. جنبش بی دینان مبادا که ترا مغرور کند؛ چون سر ندارند، زود بینی که آن جنبششان ساکن شود و نماند و نباید^۳.

مردِ حق همچون سرست و غیر پا	وای بر پایی که از سر شد جدا
گرچه می‌جنبد تو او را مُرده بین	گرمیش را همچو یخ افسرده بین
جزو کآن گردد ز کُلِّ خود جدا	زنده کی ماند شود آخر فنا
ساکنش می‌دان اگرچه جنبد او	چون ندارد آن مدد از نورِ هو
گر تو شاخی را ببری از درخت	گرچه باشد پُر ز برگ و بار سخت
چون جدا گشت از درختِ بارور	خشک بینش گرچه خود سبزست و تر
یک دو روزک باشد آن سبزی او	آن تری و آن لطف و آن نغزی او
بعد از آن گردد مُعینِ مُردگیش	بر صغیر و بر کبیر افسردگیش

۱ مرده و جماد ABCT جماد و مرده H

۲ کلام مجید ABCT قرآن H

۳ نباید H - ABCT؛ افزوده‌است بعد از این، در A جمله «وَاللَّهِ اعْلَمُ بِالضَّوَابِ».

Cahil, sonradan görür onu öyle,
Akıllı ise baştan görür aşikâre.¹

Yaş dal ki ayrılmıştır kendi aslından,
Onu kurumuş bilir akıllı, ey inançlı insan!

Fakat cahil, kuruduktan sonra görür onu;
Çünkü yoktur görececek gözleri sonu.

Hayvanı boğazladığı zaman bir kimse,
Boğazlandıktan sonra çokça hareket etse de

Kendisinde hidayet nuru olan kimse bilir ki,
O, ölmüştür, habersizdir cansız varlıklar gibi.

Zira biliyor ki o hareketler boştur, hebadır;
Onu cansız görür; çünkü başı bedenden ayrıdır.

Bu yüzden bizden önce atasözünde demişler,
Akıllılar ve ilmiyle âmil olan âlimler:

*Gencin aynada gördüğü şeyin,
Daha fazlasını pîr, kerpiçte görür [kesin].²*

Sonu, sonucu görmek akıldan gelir sadece;
Bu sığara çalışıp çabalamadan sahip olur Hak sayesinde.

Nefis durumu görür, -aklın aksine-,
Sona, sonuca bakmaz hiçbir şekilde.

Halkın nefsidir galip olan, o sebeple
Mahrumdurlar din bağışından hepsi de.

Bu taraf, [şu anki] hâlin zevkini seçmişler,
Dini ve imanı, hepsini mahvetmişler.

Âdemoğlu, dinle güzeldir, değerlidir;
Dinsiz adam, bil ki, metelikten daha değersizdir.

Birkaç günlük zevk için ahmaklığından,
Bomboş kalmıştır boş dağarcık gibi [son zaman].

O yüzden darağacına asılır hırsız gibi,
Yoktur ileriye, sonu görececek şiarı, özelliği.

1 *Akıllının önce gördüğünü cahil sonra görür.* Hz. Ali'nin sözüdür (*Şerhu Nehci'l-Belâğa*, IV, 548; Furûzanfer, *a.g.e.*, s. 86'dan nakil).

2 Bu beyit, Mevlânâ'dan tazmin edilmiştir. Mevlânâ, *Mesnevî-i Ma'nevî*, II, 208 (B. 167). Tazmin edilen beytin ilk mısraı ile Mevlânâ'nın beytinin ilk mısrasında “بیند جوان” kelimeleri yerine “بینی عیان” kelimeleri kullanılmıştır:

*Senin aynada açıkça gördüğünü,
[Hatta] daha fazlasını pîr kerpiçte görür.*

عاقل از اوّل همی بیند عیان	جاهل آخر بیند آنرا همچنان
خشک بیند عاقلش ای خوب کیش	شاخ تر کآن شد جدا از اصلِ خویش
چون ندارد عاقبت بین دیدگان	لیک جاهل بعدِ خشکی بیند آن
گرچه بعدِ ذبح می جنبد بسی	حَلقِ حیوان را چو می بُرد کسی
مرده است و بی خبر همچون جماد	پیش ^۱ آنکس کش بود نورِ رشاد
ساکنش بیند ^۲ چو سر از تن جداست	ز آنکه می داند که آن جنبش هباست
عاقلان و عالمان باعمل	زین سبب گفتند پیش از ما مثل
پیر اندر خشت بیند ^۳ بیش از آن	کانچه در آینه ^۳ می بیند جوان
دارد از حق این صفت بی جهد و کسب	عاقبت بینی ز عقل آید فَحَسَب
در عواقب هیچ گونه ننگرد	نفس، عکسِ عقل، حالی بین بود
جمله محرومند از انعام دین	خلق را نفس است غالب ز آن چنین
دین و ایمان را همه کرده تلف	ذوقِ حالی را گزیده این طرف
مرد بی دین را کمش دان از پیشیز	آدمی از دین بود خوب و عزیز
مانده بی حاصل چو انبانِ تهی	بهرِ ذوقِ چند روزه ز ابله‌ی
کاو ندارد عاقبت بینی شعار	ز آن ^۴ سبب دزدست آویزان ز دار

---

۱ پیش ABCT نزد H
 ۲ بیند ABCH داند T
 ۳ آینه AHCT آینه B
 ۴ پیر اندر خشت بیند ABCT پیر در خشتی ببیند H
 ۵ ز آن ACH زین BT

Eğer onun akli olsaydı, sağlıklı, huzurlu olurdu;
Dünyada böyle rezil rüsva nasıl olurdu?

Ne mutlu o cana ki, ileri görüşlüdür, görür sonu,
Din kanatlarıyla uçar Hakk'a doğru.

O kimse ki şu anı görür, kibriyle, gururuyla mutlu olur,
Sonunda cehennemde onun arkadaşı gam ve keder olur.

İleri görüşlülüktür aklın eserleri;
Eseriyle olur sana aklın görülmesi.

Bilakis eseri akıl bil; çünkü onun parçasıdır;
Nitekim dostun eli dostun kendisidir, aynıdır.

Akıllı insan, ekmek parçasını ekmek bilir;
Onu, insanlardan ekmek fiyatına satın alır.

Irmak bililir, bir testi su ile
Git, her parçayla bütünü bul böyle.

Şu anı, hâli görmek nefsin düzenidir;
Sakin ona yaklaşma; şeytan gibidir.

Her ikisine de bak bu vasıflarla;
Çünkü perdesiz gösterdim ben sana.

Aklı gör, akla bak bundan sonra aşikâre;
Nefse de böyle bak iyice.

Akıl cinsinden oldu melek, ey oğul, [ey er]!
Her ikisini de bir gör, gözün varsa eğer.

Bir fark yoktur her iki cins arasında;
Nitekim insan insanın aynıdır [aslında].

Bil ki melekten yardım gelir akla;
Her ikisini bir gör, bakma sayıya.

Gerçi ekmekler [çok] sayıdadır, lakin
Ye, aynıdırlar, açlığı gidermek için.

Bütün mallar, bütün eşyalar önemlidir;
Güzel mallar, kötü eşyalar [hepsi birdir].

[61. Altmış Birinci Makale]

[Bu makalede iki konu anlatılacaktır:]

[Cins, sayıdan dolayı iki olmaz. Müminler, bir vücut gibidirler]

Cins, sayıdan dolayı iki olmaz; örneğin altınlar, ekmekler vesaire çok çeşitlidirler, ama hepsi birdir, aynıdır; çünkü çeşitli kaplarda aynı şey olunca,

گر ورا عقلی بُدی سالم بُدی
 کی چنین اندر جهان رسوا شدی
 حَبْدًا جانی که آخرین بود
 سویِ حق پَران به پَر دین بود
 و آنکه حالی دید و شد شاد از بطر
 غم شود آخر قرینش در سقر^۱
 عاقبت بینی بود آثارِ عقل
 از اثر گردد ترا دیدارِ عقل
 بل اثر را عقل بین چون جزو اوست
 نی که دستِ دوست باشد عینِ دوست
 جزوِ نان را نان شناسد باخرد
 هم به نرخِ نانش از مردم خرد
 جو شود معلوم از یک کوزه آب
 رَو ز هر جزوی چنین کُل را بیاب^۲
 دیدنِ حالی بود تلبیسِ نفس
 صورتِ دیوست هین بر وی^۳ مچفس
 با چنین اوصاف بنگر هر دو را
 چونکه بی پرده نمودم مر ترا
 عقل را می بین ازین پس فاش تو
 نفس را هم همچین بنگر نکو
 جنسِ عقل آمد فرشته ای پسر
 هر دو را یک بین اگر داری بصر
 نیست فرقی در میانِ هر دو جنس
 همچنانکه انس باشد عینِ انس
 عقل را دان کز ملک آید مدد
 هر دو را یک بین و بگذر از عدد
 گرچه آید نانهاندر شمر
 بهر دفعِ جوع یکسانشان بخور
 جمله اجناس معدود آمدند
 از متاعِ خوب و کالای نژند^۴

در بیانِ آنکه از عدد جنس دو نمی‌شود، همچنانکه زرها و نانها و غیر آن اگرچه مُتعدّدند، لیکن همه یکند، زیرا چون در ظروفِ مختلف^۱ یک چیز بود،

۱ و AHBT - C

۲ سقر ABCH سفر T

۳ این مصراع، در H چنین آمده‌است: همچنین هر چیز را بنگر بیاب

۴ هین بر وی ABCT بر وی هین H

۵ این بیت، در H بعد از نثر آمده است.

۶ چون در ظروف مختلف AHC در ظروف مختلف چون BT

hepsine aynı adı verirler. Mesela keten, ipek veya yün kesede altın doluyorsa, insanlar o keselere altın derler; gümüş doluyorsa gümüş, bakır doluyorsa bakır, sonsuza dek böyledir. Bu yüzden, Allah'ın salat ve selamı üzerine olsun Mustafa, Müminlere “nefs-i vâhid”¹ *bir beden, bir vücut [gibi]* dedi; onların, kaplar gibi olan farklı bedenlerine ve huylarına bakmadı, onlarda altın gibi olan imana baktı.

[Şeriatların farklılığı, peygamberlerin hasletlerinin farklılığa göredir]

Şeriatların farklılığı, peygamberlerin hasletlerinin farklılığa göredir. Gerçi Hak Teâlâ, şeriatları onların hasletlerine uygun olarak vaaz etmiştir; nitekim İsa'da -selam üzerine olsun- tecrid yani yalnızlık, yalnız yaşamak galip olduğu için Hak Teâlâ onda onu artırdı ve Mustafa'da -selam üzerine olsun- kadınlara muhabbet ve ilgi galip olduğu için de buyurdu ki: “Fenkihû mâ tâbe lekum min'en-nisâi.”² *O zaman size helâl olan kadınlarla evlenin [âyet];* böylece her peygamberin hasletinden bir şeriat ortaya çıkardı; ama o hasletleri kendine alet yaptı; bu yüzden hepsi de Hak'tan vücuda gelmiştir; çünkü “Kalbu'l-mu'mini beyne isbe'ayni min esâbi'r-rahmâni yukallibuhu keyfe yeşâu.”³ *Müminin kalbi, Rahmanın iki parmağı arasındadır; onu istediği gibi çevirir* [hadisi] hükmünce [Tanrı] erinin gönlü Hak'ın aleti olmuştur, alet kendi kendine iş görmez. Örneğin kalem, hayır ve şer, her ne yazarsa, sorumluluk yazandır kalemde değil.

1 Nefs-i vâhid (el-Mu'minüne ke-nefsin vâhided): *Müminler bir nefis (tek vücut) gibidirler* (Furûzanfer, a.g.e., s. 43). “el-Mu'minüne ke-raculin vâhidin...” *Müminler tek adam gibidirler...* (Süyûtî, a.g.e., II, 185).

2 “Eğer, (velisi olduğunuz) yetim kızlar (ile evlenip onlar) hakkında adaletsizlik etmekten korkarsanız, size helâl olan kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikâhlayın, evlenin. Eğer (o kadınlar arasında da) adaletli davranmayacağınızdan korkarsanız, o zaman bir tane alın veya sahip olduğunuz (cariyeler) ile yetinin. Bu, adalatten ayrılmamanız için daha uygundur.” (Nisâ 4/3) ayetinden iktibasır.

3 *Müminin kalbi, Rahmanın iki parmağı arasındadır; onu istediği gibi çevirir* (İhyâu'l-ülüm, I, 76; Furûzanfer, a.g.e., s. 6'dan nakil). İhyâu'l-ülüm'da benzer bir hadis vardır: *Müminin kalbi, Rahmanın iki parmağı arasındadır; onu dilerse sabit kılar ve dilerse kaydırır*. Ayrıca *Sahih-i Müslim*'de (*Sahih-i Müslim*, VII, 51; Furûzanfer, a.g.e., s. 6'dan nakil) ve *Câmi'üs-sâğir*'de (Süyûtî, a.g.e., I, 93) benzer bir başka hadis vardır: *Ademoğullarının kalbi Rahmanın iki parmağı arasında tek bir kalp gibidir, onu istediği gibi çevirir*.

همه را^۱ بدان نام خوانند، مثلاً در کیسه کتّانین و یا^۲ ابریشمین و یا پشمین^۳ زر پُر باشد، مردم^۴ آن ظروف را زر خوانند و اگر نقره، نقره^۵ و اگر مس، مس اَلیّ ما لانیهایه. از این رو^۶ مصطفی صلی الله علیه و سلّم^۷ مؤمنان را نفس واحد خواند و در اجسام و اخلاق^۸ مختلف ایشان که همچون ظروف است^۹ ننگریست، در آن ایمان نظر کرد که در ایشان همچون^{۱۰} زرست^{۱۱}.

و در تقریر آنکه اختلاف شرایع به اختلاف خصایل^{۱۲} انبیاست؛ اگر چه حق شرایع را بر وفق خصایل^{۱۳} ایشان نهاد؛ چنانکه بر عیسی علیه السلام چون تجرید غالب بود، حق تعالی در او آن را زیاده کرد و^{۱۴} چون بر مصطفی علیه السلام محبت و میل زنان غالب بود، فرمود^{۱۵}: فَانْكحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ، الآیه^{۱۶}؛ همچنین از خصلت هر پیغامبری شرعی پیدا کرد و چون آن خصلتها را آلت خود ساخت، پس همه از حق آمده باشد، زیرا چون دل مرد آلت حق شد که قَلْبُ الْمُؤْمِنِ بَيْنَ اِصْبَعَيْنِ مِنَ اَصَابِعِ الرَّحْمَنِ يُقَلِّبُهُ كَيْفَ يَشَاءُ، آلت از خود در کار نباشد، همچنانکه قلم هر چه نویسد از خیر و شر، اعتراض بر کاتب باشد نه بر قلم.

۱ C را - AHBT

۲ و یا AHBT یا C

۳ و یا پشمین BC - AHT

۴ مردم ABCT همه آن H

۵ نقره، نقره ABCT نقره باشد نقره H

۶ افزوده است قبل از این، در AB کلمه «نه» در C «نی» .

۷ صلی الله علیه و سلّم TC علیه السلام AHB

۸ مؤمنان را نفس واحد خواند و در اجسام و اخلاق BCT مؤمنان را از سپید و سیاه و ترک و تاجیک نفس واحد خواند و در اجسام و اخلاق A اما بعد در A روی کلمه های «را مختلف را از سپید و سیاه و ترک و تاجیک» خط کشیده و مطابق متن اساس اصلاح کرده اند؛ آدمیان مختلف را از سپید و سیاه و ترک و تاجیک نفس واحد خواند که در اخلاق H

۹ ظروف است AHBT ظروفند C

۱۰ همچون ABCT همچو H

۱۱ نه از این رو مصطفی علیه السلام مؤمنان را... همچون زرست H - ABCT؛ به جای آن، در H این جمله‌ها آمده است: «پس آدمیان مختلف را از سپید و سیاه و ترک و رومی، مصطفی علیه السلام به اخلاق مختلف که همچون ظروفست ننگریست و در آن ایمان نظر کرد که در ایشان همچون زرست و جمله را نفس واحد خواند» اما بعد روی این جمله‌ها را خط کشیده و در حاشیه مطابق متن اساس اصلاح شده است.

۱۲ خصایل AHBT خصال C

۱۳ خصایل AHBT خصال C

۱۴ و BC - AHT

۱۵ فرمود A - BCT همان را افزود که H

۱۶ فَانْكحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ، الآیه ABCT؛ بعد از آیه در C کلمه «مثنی» و در H جمله «من تسع علی تسع» افزوده است.

Şimdi her peygamber ve veli, Hakk'ın kudret elinde alet ve kalem gibidir. Bu nedenle böyle bir kimsenin zamanında bulunan her ümmete, onun buyurduğu her şeyi, onun şeriatı bilmeleri gerekir; eğer böyle bilmezlerse kâfir olurlar. Nitekim önceki peygamberlerden her bir peygamber başka bir şeriat koydu; onu kabul etmeyen, kâfir oldu. Kıyamete kadar bizzat bu hüküm geçerlidir.

Gerçi mallar sayılıdır, ey oğul[can]!
Dünyada iyi ve kötüden, kuru ve yaştan,

Altın ve gümüşten, toprak ve taştan,
Hepsi bir bir sayılır, değerlidir [toptan].

Mallara zarar gelmez sayıdan,
Git, hepsini bir bil sayı olmadan.

Peygamber bunun için müminlere,
Nefs-i vahid¹ bir vücut dedi ey soru soran, dinle:

İman nuru birdir ezelde;
Gerçi başka iş yapar herkeste.

Gerçi vardır her birinin ayrı bedeni,
Her birinin ayrı ayrı meskeni,

Kimi uzundur, kimi kısadır;
Kimi çirkindir, kimi alımlıdır;

Kimi Şam'dan, kimi Irak [ülkesindendir];
Kimi vuslat içinde, kimi ayrılık içindedir.

Kimi Türk'tür, kimi Arap'tır;
Kimi Halep'tendir kimi Musul'dandır.

Her birbirinin vardır başka huyu, başka hilkatı,
Yâdan elif'e kadar müfret harfler gibi.

O, itibar etmedi hiçbir surete;
Ne küçüğüne baktı ne büyüğüne.

Mustafa, iman[ları] nedeniyle hepsine,
Nefs-i vâhid² bir vücut dedi, dinle samimiyetle.

Zira asıl olan imandır; çünkü iman birdir;
O iman nurunun birliği şeksiz, şüphesizdir.

1 Nefs-i vahid: *Bir vücut, bir beden*. Bkz. s. 762, 1. dipnot.

2 Nefs-i vahid: *Bir vücut, bir beden*. Bkz. s. 762, 1. dipnot..

اکنون هر نبی و ولی در دست قدرت حق همچون آلت است و قلم. پس لازم شود هر امتی را در عهد چنین کس که آنچه او فرماید، شرع آن را داند و اگر چنان نداند، کافر باشند. همچنانکه انبیای ما تَقَدَّم هر نبی شریعتی دیگر نهاد؛ هر که آن را قبول نکرد، کافر شد؛ تا روز قیامت همین حکم روان است.^۱

در جهان از نیک و بد وز ^۲ خشکو تر	گرچه معدودند اجناس ای پسر
جمله می آیند یک یک در شمر	از زر و از سیم و از خاک و حجر
جمله را روی عدد یکسان بدان	جنسها را از عدد نبود زیان
نفس واحد خواند بشنو ای سؤول	مؤمنان را از برای این رسول
گرچه در هر کس ^۳ کند دیگر عمل	نور ایمان هست یک اندر ازل
هر یکی را هم جدا شد مسکنی	هر یکی گرچه جدا دارد تنی
یک بود زشت و یکی خوب طراز ^۴	یک بود کوتاه و یک باشد دراز
یک بود در وصل و دیگر در فراق	یک بود از شام و دیگر از عراق
یک بود از موصل و یک از حلب	یک بود ترک و یکی باشد عرب
چون حروف مفرد ^۵ از یا تا الف	هر یکی را خَلق و خُلُق ^۶ مختلف
نگرید اندر صغار و در کبار ^۷	هیچ صورت را نکرد او اعتبار
نفس واحد خواند بشنو از صفا	بهر ایمان ^۸ جملگان ^۹ را مصطفی
آن یکی ^{۱۰} نور ایمان بی شک نیست	کاصل ایمان است چون ایمان یکیست

۱ افزوده است بعد از نثر، در C جمله «والله اعلم».

۲ وز CT و از AHB

۳ کس AHBT یک C

۴ خوب طراز AHBT خوب و طراز C

۵ خلقی AHBC خلق T

۶ چون حروف مفرد ABT همچو ترکیب خط HC

۷ این بیت، در A در حاشیه با نشانه صح آمده است، در H نیست.

۸ بهر ایمان ABT زین طریقت H زین سبب C

۹ جملگان AHBT مؤمنان C

۱۰ یکی AHBC یکی T

Eğer yünden kap veya keselerde altın olsa,
Yahut ketenden veya ipekten ey baba!

Akıllı olan altın der ancak hepsine;
Nasıl verir başka bir isim kapları sebebiyle?

İster buğday olsun isterse arpa onların içinde,
Akıllı adam, onlardan nasıl düşer şüpheyeye?

Her ikisine de kaptakinin adını verir, kabın değil;
Çünkü göz, sürekli kabın içindekine bakar [kaba değil].

Cisim kaptır; onun içinde iman vardır;
İman nuru, kurtuluş, sadakat ve din [vardır].

Cisimler, her ne kadar [çok] sayıda olsa da
Hepsi bir nurdan dolmuştur; bunu iyi anla.

Çünkü iman asıldır ve bir nur olmuştur;
Cismin ayrıntısı için, bir nasıl iki olur?

Sen, asıl adıyla konuş eşyayla;
Asıl olana ayrı gözüyle bakma.

Değil mi ki şehirden maksat, orada yaşayan halktır;
Gerçi yüzlerce, hatta daha fazla [şey] orada vardır;

Kerpiçten, taştan, duvardan ve kapıdan,
Çok sayıda meyveden, daldan ve ağaçtan,

O meydandaki insanlar, bil ki
Denizde giden bir sandal gibi,

Yahut dağlar arasındaki küçük bir tepe gibi
Veyahut saf [şarap dolu] küpün içindeki bir avuç tortu gibi.

Konuşmak halkla olur, şehirle değil;
Halksız kimsenin bir nasibi olmadı şehirden, [bil].

Bir pire için kim kilimini yakar?
Yahut bir kurt, bir böcek için kim evini satar?

Aslı tut, vazgeç ayrıntılardan, [şeylerden];
Şeriatlar ayrıntı geldi peygamberden.

Peygamber, neyi gösterirse, şeriat odur;
Önceki şeriatlar onun yanında küfürdür.

Şeriat gölge gibi, peygamberse ağaç gibidir;
Gölgenin yaşaması şahıslardır, kişiyledir.

گر بود اندر ظروفِ پشم زر
یا ز کتان یا بریشم ای پدر^۱

جمله را عاقل نخواند غیر زر
بهرِ ظرفش کی نهد نامی دگر

گر بود گندم و یا جو اندر آن
کی فتد ز آن مردِ عاقل در گمان

هر دو را مظروف خواند او نه ظرف
سویِ مظروفش بود پیوسته طرف

جسم ظرف و هست مظروفش یقین
نورِ ایمان و صلاح و صدق و دین

جسمها هر چند معدودند لیک
پُر ز یک نورند این دریاب نیک

چونکه ایمان اصل و یک نوری بُدست^۲
بهرِ فرعِ جسم کی یک دو شدست

چیزها را خوان به نامِ اصل تو
اصل را منگر به چشمِ فصل تو

نی غرض از شهر خلقِ زنده‌اند
گرچه صد چندان درو افکنده‌اند

از کلوخ و سنگ و از^۳ دیوار و در
بی عدد از میوه و شاخ و شجر

مردمان را اندر آن ساحت بدان
همچو در بحری یکی زورق روان

یا میانِ کوهها یک تلِ خُرد
یا درونِ خُمِ صافی مُشتِ دُرد

گفت و گو با خلق باشد نی به شهر
بی خلاق کس نبود از شهر بهر

بهرِ کیکی کس گلیمِ خویش سوخت
یا برایِ کرمکی خانه فروخت

اصل را گیر و گذر از فرعها
از پیمبر فرع آمد شرعها

هر چه بنماید نبی شرع آن بود
شرعِ اوّل پیشِ آن کفران بود

شرع چون سایه نبی همچون درخت
سایه از شخص باشد بخت؛ و رخت

۱ این مصراع، در AH چنین آمده‌است: در جُوال و کیسه‌های بی‌شمر

۲ نوری بُدست ABT نور آمدست HC

۳ و از HBT وز AC

۴ بخت AHBC برگ T

Ağaç olmazsa, hayal olur gölge;
 O güzellik, nasıl görünür bir hayalde?
 Ahmed’[in gelmesiy]le birlikte İsa’nın dini küfür oldu;
 Gerçi Ahmed’den önce o din doğruydu.
 Ağaç başka bir yerde baş çıkarıp filizlenince,
 Onun gölgesini ara, arama başka gölge.
 Gerçi her peygamberin iyi bir şeriatı vardı;
 Fakat daha iyi olan en son şeriattan uzaklaştı.
 Can kulağını aç ve bunu iyi dinle;
 Canıgönülden iman et o sultana, o emire;
 Ta ki onun şeriatından yeni meyveler toplayasın,
 Ta ki can kuşun yeni kanatlar açıp havalansın.
 Doğru şeriat onun davranışı ve sözüdür;
 O, dinin kendisidir; onun dışındakiler küfürdür.
 Çünkü Hakk’ın eserleri vardır içinde,
 Hakk’ın nurları görünür onun yüzünde.
 Eğer derse, “Ben peygamberim” doğru söylemiştir;
 Onu tut da eresin dostun vuslatına [ey emir]!
 Dostu gizler kendi gönlünde, yakasında;
 Onun eteğini tut ahir zamanda.
 Bir kimse cahillik edip ona inanmasa da,
 Veya onun hikmet ekininden hasat alamasa da,
 Sen yanlışa düşme, tut onu sımsıkı, sağlamca,
 Süt [emen] çocuk annesinin memesine nasıl sarılırsa;
 Ta ki Tanrı aslanı olasın onun sütüyle;
 Haydi, ganiyet bil onu; gel kendine.
 Peygamberler onlardır ki, Allah ile doludurlar;
 O’nun aşkının kanadıyla her tarafa uçarlar.
 Hepsı de ölmeden önce ölmüşlerdir;
 Tortudan arınmış saf nur kesilmişlerdir.
 Varlıktan bir damar bile kalmamıştır onlarda;
 Melekten başka kimse at koşturmamıştır onlarla.
 Cisimleri çoktur, ama ruhları birdir;
 Şüphesiz hepsi de Hakk’ın cemalini görmüşlerdir.

چون شجر نبود بود سایه خیال
 نی ز احمد دین عیسی کفر شد
 چون شجر از جای دیگر کرد سر
 هر نبی را گرچه بُد شرعی^۱ نکو
 گوش جان بگشا و این را خوش شنو
 تا بری از شرع او برهای نو
 فعل و قول اوست شرع راستین
 زآنکه دارد در درون آثار حق
 گر بگوید من نبی ام راست گوست
 دوست را در جیب خود دارد نهان
 گر کسی از جهل با وی نگرود
 تو میفت اندر غلط سختش بگیر
 تا شوی از شیر او شیر خدا
 انبیا آند کز یزدان پُرنده
 بیشتر از مرگ جمله مرده اند
 نیست از هستی بریشان یک رگی
 جسمها معدود و جانهاشان یکی
 کی نماید در خیالی آن جمال
 گرچه پیش از احمد آن دین راست بُد
 سایه آن جو معجو سایه دگر
 ز آخرین شرعی^۲ نکوتر کرد رو
 از دل و از جان بدان سلطان گرو
 تا گشاید مرغ جان پرهای نو
 غیر آن کفرست و هست آن عین دین
 می نماید در رُخش انوار حق
 گیر او را تا رسی در وصل دوست
 دامنش را گیر در آخر زمان
 یا ز کشت حکمت^۳ او ندرود
 همچو از پستان مادر طفل شیر
 هین غنیمت دار او را با خود آ
 هر طرف با پر عشقش می پُرنده
 نور صافی گشته پاک از دُرده اند
 جز ملکشان کس نباشد هم تگی
 جمله دیده روی حق را بی شکی

۱ شرعی AHBT شرع C

۲ شرعی AHCT شرع B

۳ حکمت AHB نعمت C

۴ از AHB کز C

Hak [Teâlâ] onlarla tecelli eder dünyada,
Hepsinde Hakk'ın cemalini gör açıkça.

Bînişan [Allah Teâlâ'yı] gösterir sıfatlarda, nişanda
Her gün gene işi olan [başka başka].

[Tanrı] erlerinin sureti ırmak suyu üzerindeki zırh gibidir;
Gerçi senin tarafında görünür, ama o tarafta değildir.

Hepsi yönü olamayan yerdir; orada yön yoktur;
Can şehrinde evler, sokaklar, mahalleler yoktur.

Sudaki nakışlar sudan başkası değildir;
Onların uykusunu uyanıklık bil, çünkü o uyku değildir.

Belki onların uykuları uyanıklıktan daha iyidir;
Onlar, bütün isteklerine sebepsiz erişir.

Bu el ve ayak olmadan avlar tutar, yakalarlar,
Gönül çalan, cana can katan avlar.

Ağızsız içerler can şerbetlerini;
Ayaksız giderler Kıdem¹ [sahibi Hak] tarafına sürekli.

Silahsız düşmanların boynunu vururlar;
Yalazsız her cana yüzlerce ateş atarlar.

Atbinmeden, korkusuzca süvarilerin üzerine saldırırlar,
Eşkiyaya kinsiz, garazsız talih bağışlar, şans tanırırlar.

Kol ve kanat olmadan Kafdağı'na doğru uçarlar;
Başsız ve ayaksız sürekli tavafta olur, dolaşırlar.

Tavafi, dolaşmayı Allah'tan bilirler kendilerinden değil;
Böyle bir emniyet içinde korku bulamazsın [bil].

Bir [Allah] tuzlasında hepten tuz olmuşlardır,
Eğer tanır, bilirsen, haydi bak tadına, [nasıldır?]

Bunun sonu yoktur, asıldan söyle;
Kendi aslından başkasını asla arama, isteme.

Çünkü dosttan başkası, hepten kabuktur;
Dostun yüzünü gören, [gerçek] dosttur.

Öyleyse sen [Tanrı] erlerinde Hak'tan başkasını görme;
Hatta hem gökte hem yeryüzünde.

Çünkü hiçbir yer, Hak'tan boş değildir [kesin];
Sen niçin yeri Allah'a tercih edersin!

1 Kıdem: Varlığının başlangıcı olmayan, başkasına ihtiyaç duymaksızın mevcut olan Allah Teâlâ.

حق کند جلوه ازیشان در جهان
 بی نشان را می نماید در نشان
 نقش مردان چون زره بر آب جوست
 جمله بی سویست^۱ آنجا سوی نیست
 نقش اندر آب غیر آب نیست
 بلکه هست از یقظه بهتر خوابشان
 صیدها گیرند بی این دست و پا
 بی دهان نوشند شربت‌های جان
 بی سلاخی گردن خصمان زنند
 بی فرس بر فارسان تازند سخت
 بی پر و بالند پَران سوی قاف
 از خدا دارند نه از خود طوف را
 در نمکلان احد کَلی نمک
 این ندارد آخری از اصل گو
 ز آنکه غیر^۲ دوست باقی پوست است
 پس تو در مردان بجز حق را مبین
 چونکه از حق نیست خالی هیچ جا
 در همه دیدار حق را بین عیان
 آنکه دارد نو به نو هر روز شان
 گرچه سویت می نماید آن نه سوست
 شهر جان را خانه‌ها و کوی نیست
 خوابشان را یقظه دان کآن خواب نیست^۳
 می رسد مقصود بی اسبابشان
 صیدهای دلربای جانفزا
 بی قَدَم سوی قَدَم دایم روان
 بی لَهَب صد نار در هر جان زنند
 اشقیا را بی غرض بخشند بخت
 بی سر و بی پا همه اندر طواف
 در چنان امنی نیابی^۴ خوف را
 گشته اند ار می شناسی همین بمک
 غیر اصل خویش را هرگز مجو
 آنکه روی دوست دید او دوست است
 بلکه اندر آسمان و بر زمین
 از چه بگزینی تو جا را بر خدا

۱ بی سویست AHB بی سویست CT

۲ نیست C - AHBT

۳ نیابی HBCT نیابی A

۴ ز آنکه غیر AHCT اصل آمد B

Ey oğul! Neden ters görüyorsun,
Niçin taşı inciden üstün tutuyorsun?

Asıl varken, kişi ayrıntıdan [nasıl] söz eder, nasıl konuşur?
Ayrıntıya eş olan ayrıntı olur.

Akıllıların ümidi asıl olandır;
Ne mutlu o cana ki O'na sığınmıştır.

Şu halde bir kimse derse ki, "Her şey Allah'tır,
O'ndan başka bir şey yoktur, doğrudur, haktır."

Başka kim vardır ki göze görünsün, görünür olsun,
Veya değer bakımından sayılsın, kıymetli olsun?

Ey aziz kişi! Nasıl olabilir o varlık başkasında
Ki o, o madenden göstereceğin bir bakır akçe, bir para?

O güneşin yanında Süha yıldızı da nedir ki
O, büyüklükte göstereceğini kendini?

Kendisi o parlaklık içinde nasıl çıkar ortaya
Ta ki bir kimse görebilsin onu açıkça?

Gökyüzünde görününce güneşin ışığı,
;Kökünden söker atar, yok eder yıldızın ışığını.

Öyle bir huzurda gözlere nasıl görünür?
O varken, başkasını görmeyen kötüdür.

Gerçi yüzlerce çeşit delille Bir'dir, Vâhid'dir;
Ortaksızdır, yardımcısı yoktur, var edendir, Vâcid'dir;

Fakat benim kanıtım daha açıktır, daha belirgin;
Gözü, bakışı daha temiz olana göre [kesin].

Gözü olan nasıl görür O'ndan başka,
Solda, sağda, yukarıda ve aşağıda?

Delil yoluyla Hakk'ı arayan, [nedir?]
Bil ki onun canı kördür, zelildir.

Gören, her zaman delilsiz, kanıtsız görür O'nu;
Bu deliller, o ay üzerinde bulut gibi oldu.

از چه رو معکوس بینی ای پسر
 با وجود اصل کس از فرع گفت
 عاقلان را اصل باشد مُرتجا
 پس اگر گوید کسی جمله خداست
 غیر که بود تا که آید در نظر
 غیر را کی آن وجودست ای عزیز
 پیش آن خورشید چه بود یک سُها
 خود در آن شعشاع کی ماند پدید
 نورِ خور چون بر فلک جلوه کند
 در چنان حضرت کجا آید به عین
 گرچه از صد نوع برهان واحدست
 لیک این برهان من ظاهرترست
 جز ورا کی بیند آنکش چشم هست
 آنکه حق را جوید از راه دلیل
 بی دلیلی بیندش بینا مدام
 از چه افزایی حَجَر را بر گهر
 فرع باشد آنکه شد با فرع جفت
 ای خنک جانی که کرد آن ملتجا
 نیست چیزی غیرِ او حق است و راست
 یا ز رویِ قدر باشد در شمر
 کاو در آن معدن نماید یک پیشیز
 کاو شود اندر بزرگی خودنما
 تا کسی او را تواند فاش دید
 تابِ اختر را ز بیخ و بُن کند
 غیر بینی با وجودِ اوست شین
 بی شریک و بی معاون واحدست
 پیش چشمِ آنکه او ظاهرترست
 در چپ و در راست و در بالا و پست
 دان که جانِ اوست اعمی و ذلیل
 شد بر آن مه این دلایل چون غَمام

[62. Altmış İkinci Makale]

[İnsanlar iki çeşittir; bazıı, anadan doğma kördür, görmez bazıı ise görür]

İnsanlar iki çeşittir; bazıı anadan doğma kördür, görmez bazıı ise görür [gözleri sağlıklıdır, görür]; fakat [günahlardan] sakınmamaktan dolayı onların gözünde bir hastalık, bir zayıflık ortaya çıkar; güneşin ışığına karanlık perdesi olmadan bakamaz, dayanamazlar. Bu yüzden onların alaca karanlık içinde yaşamaları gerekir ki o karanlık aracılığıyla güneşin ışığından faydalansınlar ve sıkıntısız karanlıkta bir aydınlık elde etsinler de birbirlerini görebilsinler. Bu şekilde göz iyileştiği zaman, ondan sonra eğer karanlık vasıtası olmadan güneş kursuna bakarsa, ona bir perde gerekmez. Bunun gibi mana âleminde günah ve gaflet sebebiyle zayıf düşen, güçsüzleşen, hastalanan gözler, Hak güneşinin doğuşuna bakamaz, güç yetiremezler. Kuşkusuz harf, ses, düşünce ve ibarelerin ortaya çıkmasıyla oluşmuş manalar, ilim ve hikmet aracılığıyla bütün bu söylenenlerden münezze ve eşsiz olan o manadan faydalanabilirler ve sonunda o gözler yavaş yavaş hastalıktan kurtulup sıhhat bulunca, ondan sonra harf, ses ve ibare vasıtası olmadan o eşsiz güneşin doğuşuna bakabilir, güç yetirebilirler.

Bir kimsenin gözü güneş ışığına dayanamazsa,
Karanlık ona yardımcı olur önce de sonra da.

Eğer cahillik eder, güneşe bakarsa,
Gözünün hastalığı ve zayıflığı artar daha da.

Tekrar ışıktan kaçır, sığınır karanlığa
O karanlık, perde olsun diye ona.

Karanlığın yardımıyla onun gözleri,
Perde altında arasın, görsün diye ışığı,

Faydalansın ışıktan karanlıkta,
Bu şekilde ulaşsın meramına.

Allah'ı bilmek beyan ve delille,
Söylediğim gibidir ey zelil [kimse].

Tanrı eri, karanlık olmadan görür,
Delil olmadan bilir, vakıf olur.

در بیان آنکه خلق دو نوعند، بعضی کور اصلی و بعضی بینا؛ اما سبب ناپرهیزکاری در چشم ایشان دردی و ضعفی پیدا شده است^۱؛ تابِ آفتاب را^۲ بی حجابِ ظلام بر نمی تابند. پس ایشان را در ظلام نورآمیز باید مقیم گشتن تا به^۳ واسطه آن ظلام از نور آفتاب حظاً^۴ یابند و بی رنجی در ظلام روشنایی حاصل کنند تا همدیگر را ببینند. چون بدین طریق چشم صحت یابد، بعد از آن اگر بی واسطه ظلام در فُرص آفتاب نگرد، او را حجابی^۵ نباشد. همچنان در عالم معنی چشمهایی که به گناه و غفلت آلوده شده‌اند، ضعیف و دردمندند، تابِ تجلی آفتابِ حق ندارند. لاجرم به واسطه معانی و علم و^۶ حکمت که آلوده به خدوٲ حرف^۷ و صوت و فکرت و ترکیب^۸ عبارت است، از آن معنی بی چون و منزه از این همه گفته شد حظاً^۹ گیرند و عاقبت آن چشمها اندک اندک از رنج برهند و صحت یابند، بعد از آن بی واسطه حرف و صوت و عبارت تجلی آن آفتاب بی چون را توانند تحمل کردن.

ظلمت او را یار گردد پیش و پس
درد و ضعفِ چشم گردد بیشتر
تا که گردد آن ظلام او را غمام
گردد اندر زیر پرده نوری
با چنین شیوه رسد او در مرام
همچنین باشد که گفتم ای دلیل^{۱۰}
بی دلیلی واقف و دانا بُوَد

تابِ خور چون بر نتابد چشمِ کس
ور کند در خور ز جهلِ خود نظر
باز بگریزد ز نور اندر ظلام
تا به استظهارِ ظلمت چشم او
منتفع گردد ز نور اندر ظلام
دانش یزدان ز تقریر و دلیل
بی ظلامی مردِ حق بینا بُوَد

۱ شده است AHBT شده است که C

۲ را B - AHCT

۳ به AHBT با C

۴ حظاً AHBT حظی C

۵ حجابی AHBC حجابی و المی T

۶ و AH - BCT

۷ حرف AHBT حروف C

۸ و فکرت و ترکیب C - AHBT

۹ حظاً AHBT حظی C

۱۰ دلیل AH علیل BT خلیل C

Ayaksız, koşarak gider Kıdem [Tanrı] tarafına,
Dilsiz ve dudaksız söyler, konuşur canla başla.

Onun yanında bellidir her hayır ve şer,
Nedir gizlide ve açıkta herkese gizli olan [şeyler].

Nedir yerde ve gökte olan,
Kötüden, iyiden, gizliden ve açıktan.

Hepsini bilir apaçık perde olmadan,
Nedir erkek ve kadında, yaşlı ve gençte olan.

O anlayış, o görüş nasıl olur yaratıkta,
Ki böyle nadir bir mülk malum olsun ona.

Çünkü Hakk'ın nuruyla bakar o,
Hak [Teâlâ] gibi görür, hazırdır o.

Onun gözü Rahman'ın gözü olunca,
Onun gözünden nasıl gizli kalır eşya?

Onun sureti bahane için gelmiştir,
Bir perde gibi araya girmiştir.

Hak'tır o surette iş yapan daima,
Hak'tan başkası yoktur orada kısaca.

Gece gündüz Hak'tan gelen harekette, davranışta,
Cismin müdahalesi olmaz arada.

Çöpün hareketi akarsudandır akarsudan,
Gerçi çöptür görünürde her tarafta koşan.

Çöpün hareketi yoktur o suyun içinde,
Sudandır çöpten gelen hareket de.

Suyu görür akıllı olan,
Çöpten bilir hareketi, gafil olan.

Nitekim değersiz bir toprak havaya yükselince,
Havada döner dolaşır ey değerli kimse.

Akıllılar bilirler ki o sert bir rüzgârdır,
Gerçi toprak, yukarıya taht kurmuştur.

Gerçi toprak dünyanın tahtı havadadır;
Ama bil ki toprak, rüzgârın elinde alettir.

Çünkü toprak nasıl çıkar havaya rüzgâr olmadan?
Toprağın yeri aşağıdadır, yeryüzüdür [her zaman].

بی‌زبان و لب ز جان گویان بُوَد
 چیست هر کس را نپنهان در سِرِّ و سَرِّ
 از بد و از نیک^۲ پنهان و مُبین
 چیست در مرد و زن و در شیخ و شاب
 کش شود مُلکی چنین نادر پدید
 همچو حق بینا و حاضر آمد او
 کی ز چشمش چیزها پنهان شود
 چون حجابی در میانه آمدست
 غیر یزدان نیست آنجا والسَّلام
 جسم را مَدخَل نباشد در میان
 گرچه ظاهر خس بُوَد هر سو دوان
 جنبشی کآید ز خس باشد ز^۳ آب
 جنبش از خس داند آنکو غافل است
 بر هوا گردان شود ای ارجمند
 گرچه بنهادست بالا خاک تخت
 خاک را در دستِ باد آلت بدان
 خاک را باشد مَقَر اندر مَغاک

بی‌قَدَم سویی قَدَمِ پویان بُوَد
 پیش او ظاهر بُوَد هر^۱ خیر و شر
 چیست اندر آسمان و در زمین
 جمله را بیند معین بی‌حجاب
 کی بُوَد مخلوق را آن فهم و دید
 چون به نورالله ناظر آمد او
 دید او چون دید الرَّحْمَن بُوَد
 نقش او بهر بهانه آمدست
 حق بُوَد بر کار از آن صورت مدام
 جنبشی کز حق بُوَد روز و شبان
 جنبشِ خس باشد از آبِ روان
 نیست خس را اندر آن آب اضطراب
 آب را بیند هر آنکو عاقل است
 نی که چون بالا رود خاکِ نژند
 عاقلان داند کآن بادبست سخت
 گرچه بر بادست تختِ خاکدان
 ز آنکه بالا کی رود بی‌باد خاک

۱ هر AHBC از T

۲ نیک AHBT نیک و C

۳ ز AHBC از T

Toprağın merkezi aşağıdadır, aşağı yer;
Onu rüzgârdan bil yukarı çıkarsa eğer.

Rüzgârı, havayı gör o kara toprakta;
O, rüzgârın, havanın hareketidir tamamıyla.

Rüzgâr dindiği zaman toprak aşağı iner,
Ondan hareket gider, elsiz ayaksız yere düşer.

Bedeni topraktan olan âdemoğlunun,
Topraktan başka arzusu olmaz onun.

Hayvan gibi sürekli yemek içmek, uyumak ister;
Her an, her zaman otlağa meyleder.

Eğer onda ansızın Hakk'a doğru bir istek, bir arzu oluşursa,
O, ondan değildir, Hakk'ın kendine çekmesindedir [mutlaka].

Çünkü fitraten o tarafa meyli yoktur kendisinin;
O şerefi arayıp istemesini Hakk'ın cezbesi bil [kesin].

Git, bu arayıp sormayı kendinden bilme sen
Ta ki uzak kalmayasın Hakk'ın nimetinden.

Çünkü hayvanlar uzaktırlar bu ihsandan;
Karanlığın nasıl olur nasibi nurdan?

Karanlık, nurdan değil karanlıktan artar;
Neşe ve sevinç, matemle nasıl uyum sağlar?

Eğer melek gibi ibadet edersen,
O kibleye doğru candan secde edersen,

Hak için hayvan tabiatını bırakırsan,
Melek gibi güzelce ders alırsın Hak'tan.

Bu gayret, topraktan olan [dünyalı]ların görevi değildir;
Göktekilerin âdetidir, mesleğidir, mezhebidir.

Sakin, onu beşerin meydana getirdiği bir şey sanma;
Çünkü beşerden, şerden başka birşey meydana gelmez asla.

Allah diyor ki, kötülükler, günahlar sendendir, sana aittir;
Sana lütuf ve ihsanda bulunmak bendendir, bana aittir.¹

Lütfu ve ihsanı Allah'tan bil o zaman,
Fitne fesat çıkarmayı da, alçak ve aşağılık insandan.

1 Bu ve sonraki yedi beyitte, "Sana gelen her iyilik Allah'tandır; sana gelen her kötülük de kendindedir. (Ey Muhammed!) Biz, seni insanlara peygamber olarak gönderdik. Şahit olarak Allah yeter." (Nisa 4/79) ayetine işaret vardır.

خاک را مرکز درین پستی بُوَد
 آن ز بادی دان^۱ اگر بالا رود
 باد را بین اندر آن خاکِ دژم
 جنبشِ بادست آن بی بیش و کم
 چون نشیند باد گردد خاک پست
 زو رود جنبش فتد بی پا و دست
 آدمی کز خاک آمد بُنیتش
 غیرِ خاک او را نباشد مُنیتش
 همچو حیوان خواب و خور خواهد همی
 در چراگه میل دارد هر دمی
 گر ورا ناگه به حق میلان شود
 آن ازو نبُوَد ز جذبِ حق بُوَد
 چونکه ذاتی نیست میلش آن طرف
 جذبِ حق دان این که جوید آن شرف
 رو مبین این^۲ جست و جو را تو ز خود
 تا نمائی دور از انعام احد
 ز آنکه انعامند ازین^۳ انعام دور
 ظلمت از ظلمت فزاید نی ز نور
 پس اگر همچون ملک عابد شوی
 کی بُوَد در خوردِ ماتم عیش و سور
 طبعِ حیوان را گذاری بهر حق
 سویِ آن قبله ز جان ساجد شوی
 نیست این همّت و وظیفهٔ خاکیان؛
 خوش بگیری چون ملک از حق سبق
 هین مدان آن را ز ترکیبِ بشر
 هست سیر و سیرت افلاکیان
 کز بشر نآید همیشه غیرِ شر^۴
 سیّات از تست می گوید خدا
 لطف و احسان را پس از یزدان بدان^۵
 لطف و احسان را پس از یزدان بدان^۶
 شورش و شر را از تنِ دونِ مُهان^۷

۱ بادی دان ABCD بادست آن H

۲ این AHBC آن T

۳ ازین AHBC از آن T

۴ خاکیان AHBT خاکدان C

۵ این مصراع، در BC چنین آمده است: که بشر آمیخته آمد بشر

۶ من AHBC حق T؛ به جای این مصراع در A «و آن مبرزت بخشش است از من ترا» و در H «و آن حسن بخشش بود از من ترا» آمده است، ولی بعد در A در حاشیه مطابق متن اساس هم نوشته شده است.

۷ این مصراع، در AH چنین آمده است: پس نکویی در خود از یزدان بدان؛ نکویی A حسن را H؛ ولی بعد در A بر روی آن خط کشیده و مطابق متن اساس اصلاح کرده اند.

Kötülükler, günahlar sendendir, ihsan Allah'tan;
Kendine gel, ihsanı O'ndan bil her zaman.

Mademki Allah lütfundan istekli olmayı bahşetti sana,
Kuşkusuz aşktan da ders verir sana.

Bu hidayet O'ndandır; yine O [geri] alır;
Toprak, rüzgâr olmadan nasıl yukarılarda dolaşır?

Talepte istenileni, matlubu gör daima;
Ta ki artsın canındaki nurun ey ağa.

Mademki Hak, kötülüğü, günahı sana izafe etti,
Buyurdu: "Min nefsik"¹, candan dinle ey iyi kişi,

Kur'an'ın nassıdır², hükmüdür; dinle bunu, kaçma;
Çünkü fazla veya eksik olmaz nasda.

Talepte Hakk'ı gör, kendini değil;
Çünkü gitmek atla olur, eyerle değil.

Eyerin hareketini attan bil kesin;
Çünkü o, kendiliğinden asla hareket etmez [bilesin].

Mademki Allah, hamd etmemizi istiyor bizden,
Öyleyse O'ndan başka yoktur hamdeden, hamdedilen.

İlmi ve ameli O'ndan bil yolculukta, seferde,
Her ikisinin neticesini de şehirde, ikamette.

Evlerdeki ışık güneştedir;
Madenlerdeki altın ve gümüş gibi[dir].

Altın ve gümüştedir toprağın değeri;
Yoksa onlarsız toprağın nerde olur değeri?

Hak Teâlâ güneş gibi, bu dünya ise ev gibidir;
Bu aydınlık, bu ışık, onun lütfundan, ışığından gelir.

O'nsuz bu ev gece gibi karanlık olur,
Rahattan uzak, sıkıntıyla dolu olur.

Rahatların lütfu, O'nun güneşinin ışığındandır;
O'nun lütfu özdür, içtir; âlem ise kabuk gibidir.

Kabuğun değeri özündendir, kendinden değil;
Hakikatte bakarsan, hepsi, her şey O'dur, [bil].

1 "Sana gelen her iyilik Allah'tandır; sana gelen her kötülük de kendindedir. (Ey Muhammed!) Biz, seni insanlara peygamber olarak gönderdik. Şahit olarak Allah yeter." (Nisa 4/79) ayetten iktibastır.

2 Nas: Allah'ın ve Hz. Peygamber'in sözü; Kitap ve Sünnet; açık ve kesin yargı, kesin hüküm.

سیّات از تست و احسان از خدا
 چون طلبِ کاریت داد از لطفِ حق
 این هدایت زوست هم او می‌برد
 در طلبِ مطلوب را بینِ دایما
 چون بدی را کردِ اضافتِ حق به تو
 نصّ قرآن است این بشنو مرم
 در طلبِ حق را بینِ خود را مبین
 جنبشِ زین را یقین از اسب^۱ دان
 چون خدا گشتست از ما حمد جو
 زو بینِ علم و عمل را در سفر
 نور از خور باشد اندرِ خانها
 از زر و نقره‌ست قیمتِ خاک را
 این جهان خانه‌ست و حق چون آفتاب
 بی‌وی این خانه بود؛ مُظَلِّمِ چو شب
 لطفِ راحتها^۲ ز تابِ نورِ اوست
 لطفِ قشر از مغز باشد نی ز پوست
 دایم احسان را ازو بینِ باخود آ
 بی‌گمان هم بدهد از عشقت سبق^۳
 خاک کی بی‌باد بر بالا پرد
 تا فزاید نورِ جانت ای کیا
 گفت من نَفْسِک ز جان بشنو نکو
 زآنکه اندر نص ننگنجد بیش و کم
 زآنکه رفتن ز اسب^۴ باشد نی ز زین
 کز خود آن هرگز نمی‌گردد روان
 حامد و محمود پس نبود جز او
 هم نتیجه هر دو را اندرِ حضر
 همچو زر و نقره اندرِ کانها
 ورنه بی‌آن خاک کی آرد بها
 می‌رسد این روشنی ز آن لطف و تاب
 مانده از راحت تهی پُر از تعب
 لطفِ او مغزست و عالم همچو پوست
 چون حقیقت بنگری خود جمله اوست

۱ این مصراع، در C چنین آمده است: بی‌گمانی هم رسد از حق سبق

۲ اسب A اسپ HBCT

۳ اسب A اسپ HBCT

۴ بود AHBT شود C

۵ لطف راحتها AHBT لطف و راحتها C

Pekâlâ, eğer gözün varsa, O'nu gör daima, her zaman;
Yoktur başka [kimse]; vazgeç yanlış düşünceden, zandan.

Düşünce O'nun perdesidir; O'nu perdesiz gör,
O, gökte ve yerde dolmuştur; [her yerde O'nu gör].

Eğer kör değilsen, gör O'nu açıkça;
Perde olmadan, aşağıda ve yukarıda.

Âlem O'nunla dolu, tıpkı güneş ışığıyla
Dolu olduğu gibi sahra, çöl, deniz ve kara.

Düşünmeden bak nura daima,
Terk et yakını da uzağı da.

Mahlûk olan güneşin ışığı,
Mademki doldurur varlık âlemini, dünyayı,

O zaman o Allah ki binlerce güneşi [her an]
Var eder bir zerre ışıktan gökyüzü olmadan,

Nasıl dolmaz O'nun nuruyla yer ve gök, her yer,
Çünkü bütün eşya O'nunla mutlu olur, sevinirler?

Güneşe ve aya daima O ışık verir;
Her ikisinin de işi gücü Hak Teâlâ iledir.

Fakat Allah'ın nuru ve ışığı manevîdir;
Bu sırdan gafil olan nasıl anlayabilir?

Her yeri kapsayan nuru göremeyen kör kimse,
Nasıl haberdar olur terziden de dikilenden de?

Tanrı'nın nuru, bağışlayan Vehhâb'ın aynıdır;
Her tarafa bütün bağışlar O'ndan gider, dağılır.

Varlıklar, varlığını O'nun ihsanından alırlar;
Her tarafa O'nun lütuf kanadıyla uçarlar.

Bana Hakk'ın nurundan başka bir şey göster de,
Ben de o nu[rü] göstereyim sana, ey aziz kimse.

Öyleyse git, göz ara, O'nu arama;
Çünkü O, senin yanından kaybolmaz asla.

Güneş gibi parlayıp duruyor dünyada,
Yer de dolu, gök de dolu nuruyla.

O'nun kendisinden uzak ve boş olduğu hiçbir şey yoktur;
Allah'tan başkasını görmek ahmaklıktandır; bönlüktür.

پس ورا بین دایم ار داری نظر
 نیست غیر، از فکرِ کژ اندر گذر
 فکر پردهٔ اوست بی پرده‌ش بین
 گشته پُر در آسمان و در زمین
 گر نه‌ای اعمی بین پیدا ورا
 بی حجابی در نشیب و بر عُلَا
 عالم از وی پُر چنان کز نورِ خور
 پُر بُوَد صحرا و دشت و بحر و بر
 بی تفکر دایما بین نور را
 ترک کن نزدیک را و دور را
 آفتابی را که مخلوق است آن
 چونکه نورش پُر کند کون و مکان
 پس خدایی که هزاران آفتاب
 سازد او بی چرخ از یک ذرهٔ تاب^۱
 چون ازو دارند اشیا جمله ذوق
 چون نباشد پُر ز نورش تحت و فوق
 با خور و ماه او همی بخشد ضیا
 هر دو را از حق بُوَد کاروکیا
 لیک تاب و نورِ یزدان معنویست
 کی کند فهم آنکه او زین سرِ غویست
 هر که او کورست^۲ ازین نورِ مُحیط
 چه خبر دارد ز خیاط و مَحیط
 نورِ یزدان عینِ وهابی بُوَد
 سویِ جمله دادها از وی رود
 هستها هستی ز دادِ او بَرند
 هر طرف با پَرِ لطفِ او پَرند
 غیرِ نورِ حق به من بنما تو چیز
 تا نمایم با تو من آن ای عزیز
 پس برو دیده بجو او را مجو
 ز آنکه غایب نیست هیچ از پیشت او^۳
 همچو خورشیدست تابان در جهان
 پُر ز نورش هم زمین هم آسمان
 هیچ چیزی نیست کآن از وی تهیست
 دیدنِ غیرِ خدا از ابلهیست

۱ این مصراع، در H چنین آمده است: سازد اندر چرخ معنی بی حساب؛ پس از این بیت در AH یک بیت دیگر آمده است که در A روی آن را خط کشیده اند:

کاین جهان آنجا بُوَد چون ذره‌ای پیش بحر بی کنارش قطره‌ای

۲ کورست AHCT کوریست B

۳ پیشت او ABCT پیش تو H

Suya gark olmuşsun, ama “Su nerede?” diyorsun;
Gafil bir şekilde oraya buraya koşup duruyorsun!

Gaflet uykusu, kör ve sağır etti seni;
Sonunda Hak, bu kapıdan tamamen kovdu seni.

Maksudun yanındasın, ama maksuttan uzaklaşmışsın;
O nura gark olmuşsun, ama hayvan gibi nasipsiz kalmışsın.

Atın üzerine binmişsin, fakat atını arıyorsun,
Ona buna “Atım nereye gitti, gelsin!” [diyorsun].

Bir akıllı sana demez mi ki, “Aman a efendi!
Şu bacaklarının altındaki bu at, bu eyer değil mi?”

Ey falan! Kendi atına bindiğin halde
Niçin sorarsın atını ona buna [herkese]?

Dersin ki “Evet, doğru söylüyorsun, beyim, ağam!
At, benim altımdadır ey bilge görünüşlü cahil adam!

Atın üzerindeyim kesin, fakat at nerede?
Atı bana göster, ey dost, iyice!

Bunun gibi defalarca derler sana,
Vakıf oluncaya kadar bu sırlara.

Birden yine başlarsın onu sormaya:
“Atım nerede?” diye; sonra onu aramak için koşarsın her tarafa.

Ekmek selesi başının üzerinde, ama sen habersizsin;
Aç[sın], kapı kapı bir lokma [yiyecek] arar, [ekmek] istersin!

Ekmek başının üstünde, fakat o nedir, bimezsiz;
Bir dilim ekmek için canını verirsin.

Allah, kendi katına [girmesi için] yol vermezse bir kimseye,
O, kör olur; göremez iyiyi de kötüyü de.

Nasihatçinin öğüdü, onun gönlüne bent olur, set kesilir;
Ayağı bağlı olan gönül, nasıl yol alabilir?

Ne kadar illet içerse [o kadar] illet olur;
Ey akıllı! İyi kötünün içinde kötü olur.

Akıl, zalimde eziyet ve zulüm olur;
Hakk’ın nimeti onda azap olur, sıkıntı olur.

Dünyada şansın yaver gitmezse,
Kısmetin gam ve keder olur âlemde.

غافلانه می‌دوی هر سو به سو
 تا به کلی راند حق زین در ترا
 غرق آن نوری و بی‌حظ چون ستور
 ز آن و این کاسبم^۲ کجا شد گو بیا
 نی به زیر ران تست این اسب^۳ و زین
 از چه پرسی اسب^۴ را از این و آن^۵
 اسب^۶ در زیر من است ای بوالعلا
 اسب^۷ را بنما به من یارا نکو
 تا شوی واقف ازین اسرارها
 کاسب^۸ من کو وز پیش هر سو دوی
 گرسنه یک لقمه جوئی در بدر^۹
 جان دهی اندر پی یک پاره نان
 کور گردد او نبیند نیک و بد
 چونکه دل پابند شد ره چون رود
 نیک در بد بد شود ای پُرخرد
 نعمت حق گردد اندر وی نِقَم
 قسمت باشد ز عالم اندهان

غرقه‌ای در آب و گویی آب کو
 خوابِ غفلت کرد کور و کر ترا
 پیش مقصودی و از مقصود دور
 راکبی بر اسب و جوئی اسب^۱ را
 عاقلی گوید ترا کای خواجه هین
 چون سوارِ اسبِ خویشی ای فلان
 گویی آری راست می‌گویی هلا
 بر سرِ اسبم^۲ یقین لیک اسب کو
 همچنین گویند با تو بارها
 ناگهانی باز پرسانش شوی
 سلّه نان بر^۳ سرت تو بی‌خبر
 بر سرت نان و ندانی چیست آن
 چون خدا ندهد کسی را ره به خود
 پندِ ناصح در دلش بندی شود
 هر چه نوشد علّتی علّت شود
 عقل در ظالم شود جور و ستم
 چون نباشد بخت یارت در جهان

۱ اسب A اسب HBCT

۲ کاسبم A کاسبم HBCT

۳ اسب A اسب HBCT

۴ اسب (در دو تا اسب) A اسب HBCT

۵ این بیت، در H چنین آمده است:

نی سواری بر سر اسب ای فلان از چه پرسان گشته‌ای از این و آن

۶ اسب A اسب HBCT

۷ اسبم A اسبم HBCT

۸ اسب (هر دو تا اسب) A اسب HBCT

۹ کاسب A کاسب HBCT

۱۰ بر AHBT در C

۱۱ این بیت، در C با بیت بعدی جابجا شده است.

Ey efendi! Haddinden fazla çalışsan çabalasan da,
Mücahedede, zühtte ve takvada daima,

Zehir olur onun şekeri senin canında,
Senin bir şeyin olmaz bela ve sıkıntıdan başka.

Ne mutlu ona ki bahtı açık olur,
Çalışıp çabalamadan saadete nail olur.

Ona gelen her kötülük, iyiye döner, iyi olur,
Bir suç işlese, Hak Teâlâ ona şefkatli olur.

Onun [tuttuğu] yol yanlış olsa bile, doğru olur;
İyi ve kötü, onun hakkında devlet olur.

Musa, İsa ve Mustafa ne yaptılar
Ki o nübüvveti, o safayı buldular?

Aynı şekilde önceki nebiler ve peygamberler,
Âdem'e kadar, hepsi padişah oldular, murada erdiler?

Her biri, bir bir devlete nail odular;
Amelsiz en yüce, en seçkin oldular.

Onlardan sonra da dünyada,
Bahtı [açık] olan görür açıkça,

Mücahedesiz, talepsiz maksudunu,
İbadet etmeden, hazret-i Mâbud'unu.

Hiçbir şey, ne gizli kalır ona ne saklı,
Açılır onun önünde her kapalı kapı.

O kimse ki, salih amelle erer muradına,
Canıgönülünden koşarak gider öbür tarafa.

O, arayıp sormaktan, talepten değildi,
Ezelden sultan olmuştu, taht sahibiydi.

O, mücahedeyle, çalışmayla verilmedi ona;
Kaplan nasıl pençe atar kızgın aslana?

Arslan gerekir ki vahşilerin padişahı olsun,
Padişah gerekir ki onun askerleri olsun.

Kutludur, anasının karnında kutlu olan;¹
Ayak ve kuyruk, baş olamaz hiçbir zaman.

1 Kutlu, anasının karnında kutlu olandır: Hadis, metinde Arapça orijinal ibaresiyle yazılmıştır. Burada kafiyeden dolayı çevirisini kullandık. Metindeki orijinal hâli şöyledir: *Es-sa'îdu men sa'id fi batni'l-üm* (Aclûnî, *a.g.e.*, I, 515; Furûzanfer, *a.g.e.*, s. 35).

در جهاد و زهد و تقوی دایما	گر بکوشی بی حد و عدای کیا
جز بلا و رنج نبود آن تو	زهر گردد قند او در جان تو
می رسد بی کار و بارش آفرین	ای خنک او را که بختش شد قرین
گر کند جرمی حشش دلجو شود	هر بدی کاید درو نیکو شود
نیک و بد در حق او دولت شود	راست گردد راه او گر کژ رود
کآن نبوت یافتند و آن صفا	موسی و عیسی چه کرد و مصطفی
تا به آدم جمله شاه و کامران	و انبیای ما تقدّم همچنان
بی عمل گشتند والا و گزین	هر یکی بودند با دولت قرین
هر کرا بختی بود بیند عیان	بعد از ایشان همچنین اندر جهان
بی عبادت حضرت معبود را	بی جهاد و بی طلب مقصود را
و اشود در پیش او هر بسته باب	هیچ چیز از وی نماند در حجاب
کام خود را از ز جان آن سو شتافت	و آنکه او در ورزش نیکو بیافت
از ازل سلطان و صاحب تخت بود	آن نبود از جست و جو از بخت بود
کی زند بر شیر شَرزه فهد دست	می ندادش آن ز راه جهد دست
شاه باید تا شوند او را جُیوش	شیر باید تا شود شاه و حوش
سر نگردهد هیچ گونه پا و دم	السَّعِيدُ مَنْ سَعِدَ فِي بَطْنِ الْأُم

Gerçi altın çalışarak çıkarılır madenden; ama
Onun altınlığı ezeldendir, şimdi değil [ha]!

Gümüşi ve bakırı da böyle bil kesin;
Aynen böyledirler ehl-i küfürle ehl-i din.

[63. Altmış Üçüncü Makale]

[Hakk'ın bağıışı, ezeldir, kuluna olan inayetindedir. Amel ve ibadet bahanedir]

Hakk'ın bağıışı ezeldir ve kuluna olan iyiliğinden ve inayetindedir. Amel ve ibadet bahanedir; ancak çoğu kimsenin amelle meşgul olmaları da Hakk'ın inayetindedir ve daha fazla netice verir, onlarda huzur ve refah ortaya çıkarır. Amelden elde ettiklerini de amelden değil bahattan bilmek gerekir; zira birçokları amel ettikleri halde bir şey kazanamadılar. Nitekim Mevlânâ -Allah aziz sırrıyla bizleri takdis etsin- buyurmuşlardır ki¹ insanoğlu yüz binlerce amel ve mücahededen sonra Allah'a kavuştuğu zaman gördü ki o ibadetler, kendisine gelen ihsanlar karşısında bir hiçtir. Sonra ona amelinden değil bahatından [nasip] olduğu malum olur. Örneğin birine bir vukıyye [para]² karşılığında bir şehir ekmeği verseler, bilir ki, bir şehir, bir vukıyye ekmeğin karşılığı değildir, bir vukıyye ekmeğin fiyatı bellidir, bir şehrin değeri ona nispet edilemez.

İyi olan kimse, ezelden iyiydi;
Ezelden geldi böyle; burada olmadı iyi.

O kötülük [de] şimdi ortaya çıkmadı;
Gören kimse bilir bunu[n aslını]:

Ezelden kötü ve alçak olan kişinin
Cezası da kötü olacaktır sonsuza değin.

Hak'tan bağıış aldılarsa takva ehli [olanlar],
Takvadan dolayı değildir o bağıışlar.

Onun temiz ruhu bu cömertliğe layık idi;
Tanrı, ona istediğini o yüzden verdi.

1 Sultan Veled'in babası Mevlânâ'dan alıntuladığı bu bilgiyi Mevlânâ'nın eserlerinde bulamadık.

2 Ukıyye/Vukıyye: Eski bir ağırlık ölçüsü birimi; ukıyye ritlin on ikide biridir. VI. (XII.) yüzyılda Alanya ukıyyesi 15 dirhemdi. Bir Karatay vakfyesinden 651'de (1253) Kayseri ukıyyesinin 100 dirhem olduğu anlaşılmaktadır. Görüldüğü kadarıyla XIII. yüzyıl Anadolu Selçukluları'nın ukıyyeleri 100 dirhemdir (Cengiz Kallek, "Ukıyye", *DİA*, İstanbul 2012, XLII, 67-70).

گرچه زر از کان به جهد آید برون^۱ از قدیم است آن زری نی از کنون
 نقره و مس را چنین می‌دان یقین همچین اند اهل کفر و اهل دین

در بیان آنکه بخشیش حق ازلی است و از عنایت است^۲ که با بنده دارد. عمل و طاعت بهانه است، الا اغلب چون به عمل مشغول شوند، آن نیز از عنایت حق باشد و بیشتر مُنتج گردد و در ایشان آبادانی^۳ پدید آید و آنکه در عمل یافت، آن را نیز از بخت باید دانستن نه از عمل، زیرا بسیاریان عمل کردند و هیچ نیافتند، چنانکه مولانا قدسنا الله بسره العزیز^۴ می‌فرماید که آدمی بعد از صد هزار عمل و جهاد چون به خدا رسد، داند که آن طاعتها در مقابله آن عطاها که به وی رسید هیچ است. پس او را معلوم شود که از^۵ بخت است نه از عمل، چنانکه یکی را در مقابله یک وقته نان شهری بخشند، داند او^۶ که شهری عوض یک وقته نان نباشد، بهای یک وقته نان معین است و الا بهای شهری را نتوان بدان نسبت کردن.

آنکه نیک است از قدم^۷ او نیک بُد از ازل آمد چنین اینجا نشد
 آن بدی از وی نگشت اکنون^۸ پدید داند این آنکس که او را هست دید
 کز ازل بد بود او و ناسزا تا ابد هم بد بود او را جزا
 اهل تقوی چون برند از حق عطا آن عطا نبود ز تأثیر تقا
 بود لایق جان پاکش جود را ز آن رسانید ایزدش مقصود را

۱ برون AHBC بیرون T
 ۲ عنایت است CT عنایتی است AHB
 ۳ آبادانی AHBT آبادانی C
 ۴ افزوده است بعد از این، در BCT کلمه « در معارف ».
 ۵ از AHBT آن C
 ۶ او AHBT - C
 ۷ قدم AHCT قدیم B
 ۸ از وی نگشت اکنون ABCT اکنون نگشت از وی H

Tesadüfen erişmişse de [bir kimse] takvaya,
Onu Hak'tan bil, takva[lı oluşun]dan sayma.

Eğer bu ameli dünyada yapmasaydı,
Onun canı, onu zararsız kazanacaktı.

Fakat Hak Teâlâ bazısına amelde
Bahşeder o inciyi ki düzenbaz kişi de

O inci ümidiyle iyilik yapsın, iyilik etsin,
Zulüm ve cahillik atkısını fazla örmesin;

Burada hep ibadet etsin, hayır yapsın,
İyi ve kötü, hayırda yol alsın.

Hak korkusu engel olur kötü işe [tamamen];
Ta ki gül bahçesinden azalsın o kötü diken.

Onun ümidiyle bu amelleri yapsınlar;
Ömür atkılarını ibadetle dokusunlar.

Hak'tan nasipsiz kalmaz bu fırka;
Hak Teâlâ verir ücretlerini bu yolda.

Allah ibadetlerine uygun sevap verir.
İyiye karşılık şüphesiz iyilik verir.

İyilerin varacağı yer naîm cennettir;
İnkâr eden, kötü iş yapanların yeri ise cehennemdir.

Fakat velilerin sahip olduğu devlet,
Ezelden Hakk'ın bağışdır o [velet].

Eğer bu namaz [o] bağışa sebep olsaydı,
Yalvararak namaz kılan herkesin [olmalıydı].

Bu bağış ona ulaşırdı elbette,
Böyle yapan götürürdü öyle.

Dünyada sayısız ibadet ettiler,
Yeryüzünde insanlar, gökyüzünde melekler;

Çünkü ezelden Hakk'ın makbulü değillerdi,
Düzen kurmaktan da Hak'la meşgul değillerdi,

Ledün ilmi¹ mezeleri ve azıkları olmadı ki,
Nasıl giretler onlar o denize balık gibi?

Balığın canıdır, dünyasıdır deniz;
Karadaki yılan kaçır, [gördü mü] deniz.

1 Ledün ilmi: Bkz. s. 128, 1. dipnot.

اتِّفَاقًا گر رسیدش در تُقی
از تُقی مشمر که هست آن از خدا

گر نکردی این عمل اندر جهان
جان او آن سود بُردی بی زیان

لیک بعضی را خدا اندر عمل
بخشد آن گوهر که تا مرد دَغل

بر امید آن گهر نیکی کند
تارِ ظلم و جهل را کمتر تند

تا کند اینجا همه طاعات و خیر
نیک و بد را باشد اندر خیر سیر

ترسِ حق مانع شود از کارِ بد
تا ز گلشن کم^۱ شود آن خارِ بد

بر امید آن چو این ورزش کنند
تارِ عمرِ خویش در طاعت تنند

بی نصیب از حق نمانند آن فریق
حق دهد پا مُزدشان اندر طریق

لایقِ طاعت کند بخشش خدا
نیک را نیکی دهد بی شک جزا^۲

مرجع نیکان بود اندر نعیم
جای بدکارانِ مُنکر در جحیم

لیک آن دولت کز آن اولیاست
از ازل آن دولت از دادِ خداست

ور بُدی عِلّت عطا را این نماز
هر که کردی او نمازی^۳ با نیاز

این عطا وی را^۴ رسیدی بی گمان
هر که کردی چنین بُردی چنان

بی عدد کردند طاعت در جهان
در زمین انس و ملک بر آسمان

چون نبودند از ازل مقبولِ حق
هم نگشتند از دغل مشغولِ حق

چون نشد علمِ لَدُنشان نُقل و قوت
کی روند ایشان در آن دریا چو حُوت

حُوت را دریا بود جان و جهان
مارِ خاکی باشد از دریا جَهان

۱ تار AHBT تا که C

۲ کم AHBC گم T

۳ بجای این بیت در HC این بیت آمده است:

لایق هر طاعتی بخشش رسد هر که نیکی کرد هم نیکی برد

۴ نمازی AHBT نماز C

۵ وی را AHC با وی BT

Denizin dalgaları onun için yaşamdır;
Bunun içinse sıkıntı ve yok olmaktır.

Böyle taksim edilmiştir ezelde;
Amel, yol açamaz bu kismete.

Efendi! Bersisa¹, bu dünyada sürekli
Züht ve ibadetle meşgul değil miydi?

Onun gibi zahit yoktu dünyada;
Hak için dünyadan kaçırıyordu daima.

Yıl [boyu, her] ay oruç tutardı daima;
Gizli ve açık hamdederde Hakk'a.

Gerçi güneş gibi dünyada ünlüydü;
Ama anı² olmadığı için, temizlerden uzak düştü.

O, öyle bir saltanattan mahrum oldu,
Sonunda şakiler, haydutlar gibi kovuldu.

O amel[ler]in ona hiçbir faydası olmadı,
Çok buğday ekti, ama ürün alamadı.

Sonunda kâfirler gibi cehenneme gitti,
Bir kıl ucu kadar olmadı Hak'tan haberi.

Bu cinsten olanlar pek çoktur böyle;
Hepsi de çalıştılar din yolunda içtenlikle;

Fakat ezelden layık olmamaları nedeniyle;
Makbul olmadı o amel Hakk'ın nezdinde.

Onların sahte olduğu göründü mihenkte;
Şüphe çukuruna gittiler şüphe içinde.

Lanetli İblis gibi ki o da gökyüzünde,
Sürekli kulluk ediyordu içtenlikle.

Sayırsız, pek çok yıl imam oldu [meleklerle];
Rükûda ve kıyamda gökyüzünde.

Hem de gökyüzünde meleklerin öğretmeniydi;
İbadette denizdeki balıklar gibi mutluydu, şendi.

[Fakat] ezelden Tanrı tarafından reddedildiğinden dolayı
Lanetten ve reddedilmekten başka bir mükâfatı olmadı.

1 Bersisa: İsrailoğullarından ibadet ehli, abit ve zahit bir zattır. Şeytan tarafından aldatılır ve yoldan çıkıp kâfir olur. Mevlânâ, aynı hikâyeyi *Mecalis-i Seb'a*'sında anlatır. Bkz. Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, *Mecalis-i Seb'a* (tsh. Tevfik Subhâni), Tahran 1372 hş., Birinci Meclis, s. 47-51.

2 An: tasavvufî terimlerdendir. Güzellik cazibesi; anlaşılan, fakat anlatılamayan bir tür güzellik, nezaket. Bkz. s. 350, 2. dipnot.

در حقِ این محنت و افکندگیست	موجِ دریا در حقِ آن زندگیست
ره ندارد اندرین قسمتِ عمل	اینچنین قسمتِ شدست اندر ازل
بود اندر زهد و طاعت ای همام	نی که برصیصا درین عالم مدام
بهر حق پیوسته از عالم جهان	مثل او زاهد نبود اندر جهان
حمدِ حق گفتمی نهران و آشکار	بود سال و ماه دایم روزه‌دار
چون نبودش آن ز پاکان دور شد	گرچه چون خور در جهان مشهور شد
عاقبت مردود شد چون اشقیا	دور ماند او از چنان کار و کیا
بر نبرد از بر اگرچه پیش کاشت	هیچ او را آن عمل سودی نداشت
یک سر مویش نگشت از حق خبر	عاقبت چون کافران شد در سقر
جمله ورزیدند از جان راه دین	جنس او بسیار در عالم چنین
پیش حق مقبول نامد آن عمل	لیک چون قابل نبودند از ازل
بی یقین رفتند اندر چاه شک	قلبی ایشان نمود اندر محک
بندگی می کرد از جان دایما	همچو ابلیس لعین کاو بر سما
بر سما اندر رکوع و در قیام	سالهای بی حد و عد بود امام
در عبادت خوش چو در دریا سمک	هم ملایک را معلّم بر فلک
غیر ردّ و لعنتش نامد جزا	از قدم چون بود مردودِ خدا

[Allah] Kur'an'da buyurdu ki: "O, kâfirlendendi;¹
O yüzden merdut ve melun oldu o şimdi.

Bil ki, İblis'in reddedilişi ezeldendir, şimdi değil.
Onu şimdi bilen kişi, alçaktır [adam değil].

Evet, kesindir ki yerde ve gökte
Hakk'ın muttakileri de vardır şakileri de.

Her ne kadar görünüşte din ehli görünseler de,
Küfürleri ortaya çıkar sonunda, elbette.

Fakat daha çok namaz ehli olanlar,
Her zaman zikirle ve ibadetle meşgul olanlar,

Tanrı velileri, Tanrı makbulü olanlar,
Onların canı ayrılmaz vuslattan, [vuslatta yaşarlar].

Nadiren de olsa züht ve amelde,
[İbadetten] uzak, dini bozuk kimseler [de erebilirler visale].

Çoğunluk onlardır, bunlar daha azdırlar,
Yine de diğer kavimden daha iyi, daha uludurlar.

Vücuda gelmez hiçbir hayır onlardan;
İnkâr içindedirler içten ve dıştan.

Hakk'ın hazinesinden zahmetsizce götüren kimse,
Nadirdir; onun gibi olamaz hiçbir kimse.

Böylesi nadirdir ve çok nazlıdır,
Ona yar ve dost olan çok azdır.

Çünkü o ezelden oldu sevgili,
Ameldir onun nazı, cilvesi.

Hakk'ın nuruyla gören kimse,
Münkir kıyafetinde görünse de²

Sakin onu inkâr etme, ondan yüz çevirme,
Onun toprağını gözüne çek sürme diye.

Ta ki gözün aydınlansın, görür olsun,
Sinen, Sina gibi nurla dolsun.

Çünkü Hakk'ın filidir onun fiili,
Onda Hak'tan başkasını görme; kendine gel, haydi!

1 Bu beyitte, Bakara suresi 34. ayete işaret vardır: "Hani meleklerle, 'Âdem için saygı ile eğilin' demiştik de İblis hariç bütün melekler hemen saygı ile eğilmişler, İblis (bundan) kaçınmış, büyüklük taslamış ve kâfirlerden olmuştu." (Bakara 2/34).

2 Bu ve sonraki iki beyitte şu hadis-i şerife işaret vardır: *Birçok dağınık ve tozlu saçlı kimseler vardır ki, Allah adına yemin ettiği zaman Allah onu yalancı çıkarmaz. İşte, Berâ b. Mâlik de bu kimselerdendir* (Tirmizî, Menâkıb: 54/<https://www.resulullah.org/dan>).

گفت در قرآن که بود از کافران
 ردّ ابلیس از قدم دان نه از کنون
 پس یقین کاندز زمین و بر سما
 گر به ظاهر می نمایند اهل دین
 لیک اغلب چون بوند اهل نماز
 اولیا باشند و مقبول خدا
 نادراً باشد که در زهد و عمل
 اغلب آنها اند و اینها کمترند
 که نیامد خیر از ایشان در وجود
 و آنکه^۱ او بی رنج برد از گنج هو
 اینچنین نادر بود بس نازنین
 ز آنکه او معشوق آمد از ازل
 آنکه او از نور حق بینا بود
 هین مشو منکر ازو و سر مکش
 تا که چشمش روشن و بینا شود
 ز آنکه کرد او بود کرد خدا

ز آن شد او مردود و ملعون^۱ این زمان
 هر که ز اکنون داند آن را هست دون
 هست حق را اتقیا و اشقیا
 کفرشان پیدا شود آخر یقین
 ذاکر و خاشع همیشه از^۲ نیاز
 جان ایشان نبود از وصلت جدا
 باشد او محجوب و دینش در خلل
 باز اینها به ز قومی دیگرند
 ظاهر و باطن بُدند اندر جحود
 نادرست او کس نباشد مثل او
 کم کسی گردد ورا یار و قرین
 هست ناز و جلوه اش دایم عمل
 در لباس مُنکر ار پیدا شود
 خاک او در چشم خود چون سُرمه کش^۳
 سینه ات پُر نور چون سینا شود
 جز خدا در وی مبین هین باخود آ

۱ مردود و ملعون AHBT ملعون و مردود C

۲ ز C - AHBT

۳ از ABC T در H، ولی بعد روی آن را خط کشیده و بالای سطر با قلمی دیگر «از» نوشته اند.

۴ و AHBC - T

۵ و آنکه AHBT و آنچه C

۶ این مصراع، در H چنین آمده است: خاک پایش را درون دیده کش، ولی بعد در حاشیه با نشانه صح متن نسخه اساس هم نوشته شده است.

İyidir onun yaptıkları, sen kötü görme;
Ne gelirse ondan, git, aferin de.

Musa'ya göre meşhur Hızır'ın yaptıkları
Kötüydü, ama o bizzat işin aslıydı.¹

Musa dedi: Bu yaptığın kötüdür, iyi değildir;
Böylesi işler Hakk'ın katında reddedilmiştir.

Gerçekte meydana gelen öyle değildir;
İyiydi; [Musa] pişman oldu o [yanlış] düşüncesinden dolayı.

Öyle bir padişaha gizli kaldı o[[an];
Eğer sana da gizli kalırsa ey falan!

Haydi, şaşırma, sakın, dikkat et aman!
Belki haberdar olursun öyle bir adamdan.

Onun fiili ve sözü seçkin bir şeriatır;
Ey yolu tanıyan! O maşukun şeriatıdır.

Onun has [adam]ı olmazsan nasıl yol alabilirsin;
Menzile engelsiz nasıl varabilirsin?

Musa, o şahın şeriatını anlamadığından
O sırrı inkâr etti, yüz çevirdi ondan.

Çünkü onda o ayak yoktu ki o yolu katetsin
Yahut o meydanda onunla koşsun, seğirtsin.

Senin gibi biri yolu bulmuşsa, bil ki o zaman
Ona galip gelmişsindir çevgen olmadan.

Maşuktan başkası öyle bir yolu nasıl katedebilir?
Askerin [makamı] şahın makamı nasıl olabilir?

Onun cinsi olmalı ki o yolu katedebilsin
Veya o eşsiz sakiden şarap içebilsin.

Çok az kimse maşuku tanıyabilir,
O şaha dayanabilen, uyum sağlayabilen nadirdir.

Çünkü aynı cinsten olmak lazımdır ki sonunda
Perdesiz görsün onu buluşma anında.

Onun cinsinden olan anlar onun sırrını;
Nasıl katedebilir o yolu ondan başkası?

Bu yüzden onun müritleri nadirdir;
Ne mutlu o cana ki ona doğru gitmiştir.

1 Bu ve sonraki iki beyitte Musa ve Hızır arasında geçen konuşmalar için bkz. Bkz. s. 268 1. dipnot, s. 460, 2. ve 3. dipnot, s. 648, 1. dipnot.

نیک باشد کردِ او تو بد مبین
 پیشِ موسی فعلِ خضرِ نامدار
 گفت موسی نیست نیکو این بدست
 در حقیقت خود بُد واقع چنان
 بر چنان شاهی چو شد پوشیده آن
 همین ممان اندر عجب می‌کن حذر
 فعل و قولِ او بودِ شرعِ گزین
 تا نگریدی خاص آن ره کی روی
 شرع آن شه را چو موسی در نیافت
 چون نبودش آن قدم کآن ره رود
 چون تویی گر راه یابد پس بدان
 غیرِ معشوق آنچنان ره کی رود
 جنس آن باید که آن ره را بُرد
 کم کسی معشوق را تاند شناخت
 زآنکه جنسیتِ همی باید که تا
 سرّ او را جنسِ او بی پی برد
 پس مرید او بود از نادران
 هر چه زو آید برو کن آفرین
 بد نمود و بود خود آن اصلِ کار
 اینچنین کردار نزدِ حقِ ر دست
 نیک بود و شد 'پشیمان ز آن گمان
 بر تو گر پوشیده گردد ای فلان
 بوک یابی از چنان مردی خبر
 شرعِ معشوق است آن ای راه‌بین
 سویِ منزل بی‌حجابی کی شوی
 گشت منکر ز آن سر و سر را بتافت
 یا به وی یک تگ در آن میدان دود
 که ربودی گوی ازو بی‌صولجان
 کی سپاهی را مقامِ شه شود
 یا از آن ساقی بیچون می خورد
 نادرست آنکس که با آن شاه ساخت
 بی‌حجابی بیندش وقتِ لقا
 غیرِ او آن راه را پی کی برد
 ای خنک جانی که شد سویش روان

Maşukun talibi maşuktur ancak, bu kadarı yeter;
Âşıklar oraya imkân bulamaz, güç yetiremezler.

Cins kendi cinsiyle bağ kurar,
O, her an kendi cinsiyle yaşar.

Binlerce olsalar da manada birdirler;
Âşıklar bu kesin bilgiden şüphededirler.

Maşuk gökyüzündeki güneş [gibi]dir;
Âşıklar yıldızlar gibi, Süha yıldızı gibidir.

Gerçi gökyüzünde onunla parlarlar
Onun nur şarabıyla mutludurlar, ılık saçarlar;

Fakat onun nuru karşısında bir şey değildirler;
Gerçi hepsi güneşin ışığıyla yaşıyorlar, diridirler.

[Güneş] sabah vakti gökyüzünden doğunca,
Yıldızlar yok olur gider onun ışığı karşısında.

Şimdi, sen o maşuku güneş gibi bil güneş gibi,
Onun etrafındaki âşıkları da yıldızlar gibi.

Dünyada onun eşi ve benzeri yoktur;
Herkes köledir, sultan yalnız odur.

Âşığın yolu sarhoşluktur, niyazdır;
Tanrı maşukunun yolu ise cilvedir, nazdır.

Askerin şahtan talebi makamdır, mevkidir;
Şahın âdeti ise makam, mal ve mülk vermektir.

Herkesin kendine uygun bir âdeti vardır;
Âdeti adalet ve ihsan olan padişahdır.

Eğer maşuk için yolu katetti desem,
Yahut vuslat perdesini elsiz yırttı desem,

Bu âşıkların yolu gibi olamaz;
Maşukların yolu beyana sığmaz.

Ondan daha üstün bir makamı yoktur hiç kimsenin,
İki âlemde, gerek avamın gerek havassın, ileri gelenlerin,

Herkes, onun mürididir, kuludurlar,
Onun hayat veren cemaliyle yaşarlar.

Böyle olan şahıs, zamanın kutbudur,
Yerde ve gökte eşi benzeri yoktur.

Onun sözü herkesin sözünden daha seçkin, daha düzgün;
Onun hâli, herkesin hâlinden daha yüksek, daha üstün.

O şey ki kâmillerin katında müşküldür, sorunludur,
Onun katında o müşkül kolayca hallolur.

طالبِ معشوق معشوق است و بس
جنس را با جنسِ خود پیوندگیست
گر هزارانند در معنی یکند
هست معشوق آفتابی بر سما
گرچه از وی بر سما رخشان شوند
لیک پیشِ تابِ نورش لاشی اند
چون برآید وقتِ صبح از آسمان
پس تو آن معشوق را چون خور بدان
نیست او را در جهان یار و نظیر
راهِ عاشق هست مستی و نیاز
هست اسپه را طلب از شاه جاه
هر کسی را لایقِ راهی بود
بهرِ معشوق ار بگویم ره بُرید
آن نباشد همچو راهِ عاشقان
کس ندارد هیچ از آن برتر مقام
جملگان او را مُرید و بنده اند
اینچنین شخصی بود قطبِ زمان
قالِ او ممتاز از قالِ همه
آنچه پیشِ کاملان مشکل بود

عاشقان را نیست آنجا دست‌رس
هر دمی از جنس او را زندگیست
زین یقین عشاق مانده در شکند
عاشقان چون اختران و چون سُها
وز می^۱ نورش خوش و تابان شوند
گرچه^۲ جمله از شعاعِ خورِ حَی اند
در شعاعش نیست گردند اختران
گردِ او عشاق همچون اختران
جمله غلمانند و او تنها امیر
راهِ معشوقِ خدا جلوه‌ست و ناز
جاه و مال و ملک دادن راهِ شاه
آنکه راهش داد شد شاهی بود
یا حجابِ وصل را بی‌کف درید
راهِ معشوقان ننگجد در بیان
در دو عالم از خواص و از عوام
از جمالِ جانفزایش زنده‌اند
بی‌نظیر اندر زمین و آسمان
حالِ او بالاتر از حالِ همه
پیشِ او آن مشکل آسان حل شود

Haslara müyesser olmayanı, [o an],
Lütfuyla avama bahşeder her zaman.

O, gezip dolaştığı meydanda gezip dolaştığı,
Raks ettirir Tûr'u ve Kafdağı'nı.

Yüzlerce Zülfikar'dan¹ daha keskindir onun kılıcı;
Ona muhtaçtır Tanrı abdalları.

Böyle bir kimsenin yüzünü gören,
Yahut onun ilim ve hikmet sütünden içen,

Alçaklardan, avam takımından da olsa,
Hasların ve büyüklerin üstüne çıkar [burada].

Rütbesi abdalların rütbesinden yüksek olur,
Onun sözleri yanında hâller değersiz olur.

[O] kutba yeni mürit olan kimse,
Şeyhlerin şeyhidir ve eşsizdir âlemde.

Kimin üstadı olursa becerikli kişi,
Bil ki talebesi güçlü olur onun gibi.

[64. Altmış Dördüncü Makale]

[Talihli ve başarılı öğrenci hocanın aynı olur]

Talihli [ve başarılı] öğrenci hocanın aynı olur; çünkü onun ilimlerinin tamamını madem öğrendi ve hoca mertebesine ulaştı, o zaman başkası olmaz; çünkü hocadan maksat, o ilimlerdir; talihli öğrenci de hepsini öğrenmiştir, kuşkusuz hocanın aynı olur. Örneğin bir mum, başka bir mumdan yakılsa, akıllı olan, her ikisini de bir bilir. Eğer bir cahil ben kendi mumumu ilk mumdan yakıyorum derse, bütün âlem onun aklına güler. İşte bu yüzden, Musa -selam üzerine olsun- “Keşke ben, Muhammed’in -selam üzerine olsun- ümmetinden olsaydım!” diye temennide bulunmuştur. Çünkü kesin biliyordu ki onun ümmetinden olunca, onun ilmi ve makamı kendisine de erişecek ve Mustafa'nın aynı olacaktı.

1 Zülfikar: Resûl-i Ekrem'in Hz. Ali'ye verdiği meşhur kılıcıdır.

و آنچه خاصان را میسر نبود آن	با عوام از لطف بخشد هر زمان
اندر آن میدان که او جولان کند	طور و کوه قاف را رقصان کند ^۱
تیغ او بُران تر از صد ذوالفقار	با وی ابدالِ خدا را افتقار
هر که روی اینچنین کس را بدید	یا ز شیرِ حکمت و علمش مزید
گرچه باشد جنسِ دونان و عوام	پا نهد بر فرقِ خاصان و کرام
رتبتش گردد ز ابدالان فزون	پیشِ قالش حالها باشند دون
آنکه پیشِ قطب باشد نو مُرید	شیخِ شیخان است و در عالم فرید
هر کرا اُستادِ او ماهر بُوَد	دان که شاگردش چو او قادر شود ^۲

در بیانِ آنکه شاگرد مُقبلِ عینِ استاد می شود،^۳ زیرا تمامتِ علوم او را چون حاصل کرد و به مرتبهٔ استاد رسید، پس غیر نباشد، چون مقصود از استاد، آن علوم است و شاگرد مُقبل جمله را آموخت، لابد که عینِ استاد باشد. همچنانکه شمعی چون از شمعی^۴ دیگر نور گرفت، عاقل هر دو را یک داند و اگر جاهلی گوید که من شمع خود را از شمعِ اوّلین بر می افروزم، همهٔ عالم بر عقل او بخندند. از این رو بود که موسی علیه السّلام به تمنا می گفت^۵ که کاشکی من از امتِ محمد علیه السّلام بودمی، زیرا یقین می دانست که چون از امت او بودی، علم و مقام او به وی خواست رسیدن و عینِ مصطفی^۶ خواست شدن.

۱ رقصان کند ABCD از بُن کند H

۲ این بیت، در H بعد از نثر آمده است؛ شود AHC بود BT

۳ از اینجا تا پایان جمله های منثور، در متن نسخهٔ H با جمله های متن اساس اندک اختلافی دارد، اما بعد روی آن را خط کشیده و در حاشیه به صورت متن اساس با نشانهٔ صح نوشته شده است: « در بیانِ آنکه شاگردِ مقبلِ عینِ استاد می شود چون تمامتِ علم او را حاصل کرد و به مرتبهٔ او رسید، پس او را عینِ استاد باید دانستن، همچنانکه شمعی چون از شمعی دیگر برافروزی، عاقل این شمع را همان شمع داند و اگر جاهلی گوید که من شمع خود را از شمع اوّلین خواهم که برافروزم و از دوّمین شمع برنمی افروزم، همهٔ عالم بر عقل او بخندند. از این رو گفت موسی علیه السّلام کاش و یا لیت که من از امتِ محمد بودمی، یعنی چون از امت او بودمی، علم او و مقام او به من رسیدی، عین او شدمی و چون شاگرد و امت او نیستم پس دون و تحت اویم؛ از این گفت مقصودش تمنا ی اعلی بود هر که عاقل باشد از اینجا بداند که سخن کجا می رود درین شکستگی هزار بزرگی درجست.»

۴ آن T - AHBC

۵ شمعی AHBT شمع C

۶ به تمنا می گفت AHBT به تمنا می خواست و می گفت C

۷ افزوده است در C جمله «صلی الله علیه و سلم».

Hocanın varisi, sadece öğrencisidir;
Çünkü o sanata o ulaşır, o erişebilir.

Çünkü onun can mumu, [hocanın] ışığından yanar;
O, hocanın ilmini tamamen öğrenir, anlar.

Onun öğrencisi, onun gibi kutup olur;
Ondan sonra haslar onun etrafında döner, [pervane olur].

Bu yüzden buyurmuştur Musa Kelim,
Canıgönülünden ey Kerim olan Rabbim!

Gerçi kendim de peygamberim, önderim,
Bütün yaşlılarımdan büyüğüm, seçkinim,

Fakat keşke Mustafa'nın zamanında [bulunsaydım],
Olsaydım onun ümmetinden biri, önder olmasaydım.

Gerçi bana da bahşettin kereminle,
Mucizeler ve önderlik, iyiye de kötüye de.

Fakat o daha iyi olurdu benim için ki olsaydım,
Onun en aşağı ümmeti de ondan feyiz alsaydım.

Bu yüzden istedi; çünkü o biliyordu ki,
Hocası gibidir seçkin öğrenci.

Halef olan öğrenci hocasının aynıdır;
Hocası gibi herkesin üstünde şerefi vardır.

Bu zahir [ehlin]e göre düşüklük görünürdü,
Fakat batın ehli olan hasların nazarında üstünlüktü.

Ahmed'in rütbesi hepsinden fazla idi;
Musa'nın balı, onun balı yanında zehirdi.

O, öyle bir rütbeyi temenni etti,
Ta ki olsun Ahmed gibi O'nun has [elçisi].

Şüphesiz imama uyanlar gibidir ümmet de;
O peygamber, bir imam gibidir önlerinde.

İmam gibi hareket eder imama uyan da,
Rükûda, secdede ve kıyamda.

Şu halde hilafsız yapmış olur aynısını,
Böyle bil itilaf yolunu, birlikte olmayı.

Eğer hocasından bunu alırsa öğrenci,
Din hükümleriyle dolar onun gibi.

وارث استاد شاگردست و بس
 چون ز نورش شمع جان افروزد او
 قطب گردد همچو او شاگرد او
 زین سبب می گفت موسی کلیم
 گرچه خود هستم نبی و پیشوا
 لیک کاش^۱ اندر زمان مصطفی
 گرچه بخشیدی مرا^۲ از جود خود
 بهتر آن بودی مرا که بودمی
 ز آن تمنا برد کاو دانست این
 عین استادست شاگرد خَلَف
 گر به ظاهر این تواضع می نمود
 رتبت احمد ز جمله بیش بود
 در تمنای چنان رتبت بُد او
 همچو مأمومند امت بی گمان
 می کند مأموم کردار امام
 پس همان را کرده باشد بی خلاف
 گر برد شاگرد از استاد این

ز آنکه او دارد در آن فن دسترس
 علم استا را تمام آموزد او
 بعد از آن گردند خاصان گرد او
 از دل و از جان که رب کریم
 بر همه اقران بزرگ و مجتبی
 بودمی یک ز امتش بی این کیا
 معجزات و سروری بر نیک و بد
 کمترین بندهش و ز آن افزودمی
 همچو^۳ استادست شاگرد گزین
 بر همه دارد چو استاد او^۴ شرف
 لیک بر خاصان باطن می فزود
 نوش موسی پیشِ نوشتش^۵ نیش بود
 تا که گردد همچو احمد خاص هو
 و آن نبی همچون امامی پیششان
 در رکوع و در سجود و در قیام
 همچنین می دان طریق ایتلاف
 همچو او گردد پُر از احکام دین

۱ لیک کاش AHC کاشکی BT

۲ مرا ABCT به من H؛ ولی بعد روی آن را خط کشیده و بالای سطر «مرا» نوشته شده است.

۳ همچو BCT که چو AH

۴ او AHCT آن B

۵ نوشتش BT آن شه AHC

Eğer birazcık bile muhalif olsa ona,
Bil ki o denizden bir damla bile [bir şey] yoktur onda.

Velilerin birliğini Allah Teâlâ'yla,
İmama uyanla imam olandan anla.

O budur, bu da odur mutlaka,
Hiçbir fark bulamazsın arada.

İki değil, birdirler imama uyanla imam da;
Bir farkı yoktur arada isimden başka.

İsmi bırak, manaya bak manaya;
Ta ki vahdet tecelli etsin nazarında.

İsimler, sonunda fanî olurlar kesin;
Eğer beka istersen, gidip manayı seçesin.

Bütün isimler perdedir göze,
Manayı al, ismi terk eyle.

Sesler, harfler ve isimler,
Nakışlar, renkler ve cisimler,

Hepsi yok olur gider, kalmaz daima,
Sureti, maddeyi terk et, yüz tut manaya.

Dört unsurla ayakta duran, var olan,
Mana gibi nasıl kalabilir daima, her zaman.

Bu dört zıttan vazgeç de kurtulasın [her an],
Dört tarafı sınırlı, sonlu olan dünyadan.

Suret var olmamıştır sonsuzluk üzere,
Ne mutlu o cana ki manayı görünce,

Vazgeçti suretin muhabbetinden ve zevkinden;
Himmeti, iradesi olan uçar yükseklerde [ebediyen].

Kuş havada kanatla uçar;
İnsanın himmetidir kanatlar.

O kimse ki himmeti daha yüksektir,
Uçtuğu zaman, o vasıl olur, erişir.

Can kuşunun kolu kanadı himmetidir,
Vuslat tarafına [götürecek] araç himmettir.

İnsanın cevheri, kesin himmetidir;
Onun vuslatı da himmeti ölçüsündedir.

İnsanda iş yapan, himmettir;
Himmetsiz adam eksiktir.

و درو باشد مخالف ذره‌ای
 آن بود این وین^۱ بود آن بی‌گمان
 بی دو یک باشند مأموم و امام
 نام را بگذار و در معنی نگر
 نامها فانی شوند آخر یقین
 نامها جمله حجابند از نظر
 صوتها و حرفها و اسمها
 کل فنا گردد نماند پایدار
 هر چه آن از چار عنصر قایم است
 زین چهار اضداد بگذر تا رهی
 صورت از بهر بقا نآمد پدید
 دل ز مهر صورت و ذوقش بکند
 مرغ با پر می‌پرد اندر هوا
 همّت آنکس که عالی‌تر بود
 مرغ جان را همّت آمد پرّ و بال
 گوهر انسان یقین همّت بود
 کار، همّت می‌کند در آدمی
 دان که او را نیست ز آن یم قطره‌ای
 فهم کن از مُقْتَدِی و مُقْتَدَا
 هیچ فرقی می‌نیایی در میان
 نیست فرقی در میانه غیر نام
 تا که وحدت رُو نماید در نظر^۲
 گر بقا خواهی برو معنی گزین
 گیر معنی را ز نام اندر گذر
 نقشها و رنگها و جسمها
 ترک صورت کن به معنی روی آر
 همچو معنی کی همیشه دایم است
 وز جهان چار حدّ منتهی
 ای خنک جانی که معنی را چو دید
 هر کرا همّت بود پرّ بلند
 آدمی را هست همّت پرّها
 چون کند پرواز او واصل شود
 همّت آمد واسطه سویی وصال
 قدر همّت مر ورا وصلت شود
 مرد بی همّت بود اندر کمی

۱ وین ABCT و این H
 ۲ در نظر ABCT ای پسر H

Mustafâ'nın himmeti yüksek olduğu için,
Hak'tan başkası makbul olmadı onun için.

Hiçbir şeyi canıgönülden kabul etmedi,
Gerek gökte gerek yerde, Hak'tan başka kimseyi.

Hakk'ın cemalinden başkası ona layık değildi;
O yüzden makamı, değeri peygamberlerden daha yüksekti.

Dedi: "Mâ zâğâ'l-basar"¹ Gözü kaymadı; kaymadı onun gözleri,
Hiçbir şekilde Allah'ın güzelliğinden başkasını tercih etmedi.

Peygamberlerin göklerdeki makamlarını,
Hak Teâlâ, ona perdesiz gösterdi.

O hazinlerin hiçbiri gözüne görünmedi,
O yüce rümler, sırlar da kulağına girmedi.

Hepsinden vazgeçti ve hemen Yaradan'a doğru koştu,
Bu koşmasıyla hepsine [tüm peygamberlere] üstün oldu.

Hak Teâlâ, onun yüce himmetiyle iftihar etti,
Bütün peygamberlere karşı her an ve dedi:

"O, benim yüzümden başka bir yüze bakmadı,²
Ayrılığında canıgönülden ağladı.

Bensiz, onun hiç rahatı olmadı,
Başka bir kimseyle konuşmadı.

Aynı şekilde ben de onunlayım öyle;
Bil ki, bizim aramıza giremez kimse.

Ben oyum, o da ben; ikilik kalmaz burada [hiçbir zaman];
Her ikimiz bir nuruz, senlik [benlik] sureti olmadan.

Onu bende gör, beni de onda;
Her ikimiz bir zattız, iki sarayda.

Bırak görüneni, bak bizim nurumuza,
Ta ki bizden ayrı kalmayasın sonunda."

O likayı, o yüzü bulamayan burada,
Kör kalır, fanî olur sonunda.

Bu denizde o inciye bulamaz isen,
Kör ve sağır kalırsın öyle bir yârden.

1 "(Huzurumuzda) Gözü kaymadı ve sınırı aşmadı. Göz (gördüğünden) şaşmadı ve (onu) aşmadı." (Necm 53/17) ayetinden iktibasır. Bu ve sonraki ayetlerde Hz. Mahammed (s.a.v.)'in miraçta Allah Teâlâ'nın huzurunda O'nunla yüzyüze görüşmesi anlatılmaktadır.

2 Bu beyitte, "Beni [rüyada] gören Hakk'ı görmüştür" (Buharî, IV, 135; Müslim, VII, 54; Furûzanfer, *a.g.e.*, s. 63'den nakil) hadis-i şerifine işaret vardır.

غیر حق چیزی ورا نآمد پسند	مصطفی را چونکه بُد همّت بلند
غیر حق نی در علوّ نی در سُفول	هیچ چیزی را نکرد از دل قبول
ز آن سبب از انبیا قدرش فزود	جز جمالِ ایزدش درخور نبود
هیچ گون نگزید غیرِ حُسنِ هو	گفت مَا زَاغَ البَصْرِ وَا نَ چشَمِ او
حق تعالی کرد عرضه بی غطا	بر سماواتش مقامِ انبیا
نی به گوشش رفت آن عالی رُموز	هیچ در چشمش نیامد آن کنوز
بر همه زین تاختن او بر فزود	ز آن گذشت و سویِ یزدان تاخت زود
پیش جمله انبیا هر لحظه هو	کرد فخر از همّتِ عالی او
در فراقم از دل و جان می گریست	کاو بجز رویم به روی ننگریست
با کسی دیگر نه گفت و نی شنود	بی من او را هیچ آرامی نبود
در میان ما نگنجد کس بدان	همچنین من نیز با اویم چنان
هر دو یک نوریم بی نقشِ تویی	من ویم او من نماند اینجا دویی
هر دو یک ذاتیم اندر دو سرا	در من او را بین و در وی هم مرا
تا نگردی عاقبت مهجورِ ما	بگذر از مَظْهَرِ نگر در نورِ ما
ماند اعمی و شود آخر فنا	هر که او اینجا نیابد آن لقا
از چنان دلدار باشی کور و کر	اندرین یم چون نیابی آن گهر

[65. Altmış Beşinci Makale]

[Bu makalede iki konu anlatılacaktır:]

[“Ed-dünya mezra‘atü’l-âhireti.” hadisinin anlamı]

Bu makalede “Ed-dünya mezra‘atü’l-âhireti.”¹ *Dünya, ahiretin tarlasıdır* hadisinin izahı. Bu dünyada ibadetten ve gınahtan, hayır ve şerden yapacağın her şey, tohum gibi öbür dünyada bitecektir. Örneğin bu dünyada hayır söyler, vefalı olur, doğru ve dürüst olursan, padişahın gönlünde, makam, mevki ve hilat gibi senin için hayır biter ve eğer kötülük ve fenalık yapar, hainlik düşünürsen, cezası da işkence, ölüm ve darağacı yani idam olur. Görüyorsun ki burada [ekilen] tohumların aynısı bitiyor, çıkıyor, aynı şekilde orada da bu şekilde bitecek, çıkacaktır.

[“Men tekaddeme ileyye bi-şibrin tekaddemtu ileyhi bi-zirâ‘ın ve men tekaddeme ileyye...” hadisinin manası]

“Men tekaddeme ileyye bi-şibrin tekaddemtu ileyhi bi-zirâ‘ın ve men tekaddeme ileyye bi-zirâ‘ın tekaddemtu ileyhi bi-bâ‘ın ve men tekaddeme ileyye mâşiyen tekaddemtu ileyhi herveleten.” hadisinin manası.² *Bana bir karış gelene ben bir arşın giderim; bana bir arşın gelene ben bir kulaç giderim, bana yürüyerek gelene ben koşarak giderim.*

*Topraktan ağaç ve yaprak çıkar ve şunu der:
Efendi! Ne ekersen, sana o biter.*³

Tarla burasıdır; eğer adamsan, [ekin] ek de,
Ruhlar âleminde yarasın işine.

Eğer ekersen, biçersin, zengin olursun,
Eğer ekmezsen, biçemezsen, sefil olursun.

Bu benlik cehennem ateşidir kesin;
Bunun sırlarını sonunda anlar, bilirsin.

Ateşi bırak, git ışığa doğru;
Matemden vazgeç, mutlu ol mutlu.

1 *Dünya, ahiretin tarlasıdır* (Hadis: Münâvî, *a.g.e.*, I, 133; Aclûnî, *a.g.e.*, I, 467; Furûzanfer, *a.g.e.*, s. 112).

2 *Kulum bana bir karış yaklaşırsa, ben ona bir arşın yaklaşıyorum; kulum bana bir arşın yaklaşırsa, ben ona bir kulaç yaklaşıyorum. O bana yürüyerek gelirse, ben ona koşarak gelirim.* (Zeynüddin Ahmed b. Ahmed, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tercîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, Ankara 1981, XII, 420-421; Aclûnî, *a.g.e.*, II, 119) hadisinden iktibastır.

3 Bu beyit, Mevlânâ'nındır. Bkz. Mevlânâ, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, I, 370 (Gazel 916/1. beyit).

در تقریر این حدیث که *الدُّنْيَا مَرْزَعَةُ الْآخِرَةِ*؛ هر چه در این جهان می‌ورزی از طاعت و معصیت و خیر و شر همچون تخمهاست که آنجا خواهد رویدن. همچنانکه در این دنیا چون خیر گویی^۱ و وفا نمایی و راستی کنی^۲، در دل پادشاه بهر تو خیر روید مثل منصب و خلعت و اگر شر و خُبث کنی و خیانت اندیشی، جزاش سیاست و قتل و دار بود. چون اینجا می‌بینی که تخمها عکس می‌رویند، همچنین^۳ آنجا نیز این نوع سر خواهند کردن.

و در معنی این حدیث که *مَنْ تَقَدَّمَ إِلَىٰ بَشِيرٍ تَقَدَّمَتْ إِلَيْهِ بِذِرَاعٍ وَ مَنْ تَقَدَّمَ إِلَىٰ بَذِرَاعٍ تَقَدَّمَتْ إِلَيْهِ بِبَاعٍ وَ مَنْ تَقَدَّمَ إِلَىٰ مَا شِئْنَا تَقَدَّمَتْ إِلَيْهِ هَرَوَلَةٌ*؛

درخت و برگ بر آید ز خاک این^۴ گوید   که خواجه هرچه بکاری ترا همان روید

مزرعه اینجاست گر مردی بکار	تا که آید در جهان جان بکار ^۱
گر بکاری بدروی گردی غنی	ور نکاری ندروی مانی دنی ^۲
این منی نار سقر آمد یقین	عاقبت کشف شد اسرار این
نار را بگذار و سوی نور رو ^۳	بگذر از ماتم قرین سور شو

۱ خیر گویی AHBT خیر کنی C

۲ راستی کنی AHBT راستی ورزی C

۳ همچنین AHBT همچنان C

۴ بعد از این، در C جمله «چنانکه حضرت مولانا قدسنا الله بسره العزیز می فرماید» آمده است.

۵ خاک این ABCT خاک و این H

۶ این بیت، در A پیش از نثر آمده است.

۷ ندروی مانی دنی ABCT می بمانی در منی H

۸ رو ABCT شو H

Ta ki bu varlık dikenin tamamen gül olsun;
Gerçi parçasın, ama sonunda bütün olursun.

O kadar çalış ki varlıktan kurtulasın,
Sonra da Ferkad¹ yıldızının üstüne ayak basasın.

Maden nakdisin, mücevhersin; fakat topraktasın,
Belli değil, gümüş müsün yoksa altın mısın?

Yoksa kalay mısın, bakır mısın, demir misin?
Varlık toprağında kalmışsın, belli değilsin.

Gir muhabbet ateşinin ocağına da,
Ayrılsın altının topraktan, [çüksün ortaya].

Ocak, ibadet çabasıdır, ıstıraptır; böyle bil sen;
Kendi ömrünü ibadete sarf et canıgönülден.

Çünkü topraksan, ibadetle altın olursun,
Siyah kehribar isen, değerli inci olursun.

İbadetler yoluna, züht ve takvaya,
Kendini ver ki kalasın bekada.

Çünkü zühtten, ibadetten ve takvadan daha iyi bir şey yoktur;
Bu üç şeyden vazgeçme, mertçe mukavemet et, sebat et, dur.

Dinin sureti budur, dinin manasını da,
Bu surette ara ki sonunda göresin açıkça.

Küfrün suretidir fisk da fesat da;
Ey cömert! Bunun manasını onda ara.

Suret, kafes gibidir; mana ise kuş gibi [kafes içinde];
Din kuşunu sakın ha aramayasın küfürde, kilisede.

Kuşu kendi yuvasında ara;
Cahiller gibi şaşkın şaşkın her tarafa koşuşup durma.

Ey habersiz [insan]! Padişahı külhanda arama da
Derbeder olmayasın, düşmeyesin dilenciler gibi kapılara.

Padişahı köşkte ve sarayda ara
Lütfedip yüz göstereceğin sana da.

Ne mutlu o cana ki itaati, ibadeti seçti de,
Dini [inancı] arttı, sağlaştı itaatle, ibadetle.

Dini için uykuyu, yiyip içmeyi terk etti;
Zevküsefayı, rahatı bıraktı, zahmeti tercih etti.

1 Ferkad/Ferkadan: Kendilerinden gece yol bulmada faydalanılan kutba yakın iki yıldızdan biri; tekil ve ikil halinde de kullanılır. Farsçada “do birâderân”, Türkçede “iki kardeş” yıldızlarının diğer adıdır. Bkz. s. 554, 1. dipnot.

تا شود این خارِ هستی جمله گل
 تا شود این خارِ هستی جمله گل
 جهد کن چندانکه از هستی رهی
 جهد کن چندانکه از هستی رهی
 نقدِ کانی تو ولی خاک اندری
 نقدِ کانی تو ولی خاک اندری
 یا رصاصی یا مسی یا خود حدید
 یا رصاصی یا مسی یا خود حدید
 اندر آ در کورهٔ نارِ ولا
 اندر آ در کورهٔ نارِ ولا
 کوره رنجِ طاعت است این را بدان
 کوره رنجِ طاعت است این را بدان
 زآنکه گر خاکی ز طاعت زر شوی
 زآنکه گر خاکی ز طاعت زر شوی
 در ره طاعات و در زهد و تُقی
 در ره طاعات و در زهد و تُقی
 به ز زهد و طاعت و تقوی چو نیست
 به ز زهد و طاعت و تقوی چو نیست
 صورتِ دین است این معنی دین
 صورتِ دین است این معنی دین
 صورتِ کفرست هم فسق و فساد
 صورتِ کفرست هم فسق و فساد
 هست صورتِ چون ققص معنی چو طَیر
 هست صورتِ چون ققص معنی چو طَیر
 مرغ را در آشیانِ خویش جوی
 مرغ را در آشیانِ خویش جوی
 شاه را در تونِ مجو ای بی خبر
 شاه را در تونِ مجو ای بی خبر
 شاه را در قصر جو و بارگاه
 شاه را در قصر جو و بارگاه
 ای خنک جانی که طاعت را گزید
 ای خنک جانی که طاعت را گزید
 خواب و خور را ترک کرد از بهرِ دین
 خواب و خور را ترک کرد از بهرِ دین

گرچه جزوی عاقبت گردی تو کُل
 بعد از آن بر فرقِ فرقِ پا نهی
 نیست پیدا نقره‌ای یا خود زری
 مانده‌ای در خاکِ هستی ناپدید
 تا جدا گردد زرت از خاکها
 عمرِ خود را صرفِ طاعت کن ز جان
 ور شبّه باشی گزین گوهر شوی
 بذل کن خود را که مانی در بقا
 زین سه مگذر! اندرین مردانه ایست
 جو درین صورت که تا بینی مُبین
 معنیِ کفر اندر آن جو ای جواد
 طَیرِ دین را همین مجو در کفر و دَیر
 خیره سر هر سو چو نادانان مپوی
 تا نیفتی چون گدایان در بدر
 تا نماید با تو رُو از لطف شاه
 تا ز طاعت گشت دینش بر مزید
 عیش را بگذاشت رنجش شد گزین

Mücahede zahmetiyle bedenini zayıflattı;
Fitne fesattan, bozgunculuktan uzaklaştı.

Beden azığını bıraktı, can azığını aldı;
Dindarlar gibi din yolunu tuttu, [yol aldı].

Hakk'ı zikretmeyi kendi canına azık yaptı;
Derdin kendisini kendine derman yaptı.

Bedeninin eksilmesi, canının artması oldu,
Saf oldu ve değersiz tortudan kurtuldu.

Gümüş gibi topraktan ayrıldı,
Sadakat ateşinin içinde o canlı.

Nasıl ki maden toprağı ocakta kaynayıp da
Saf altın ve gümüşü, dışarı çıkarsa açıkça,

Salik de Allah yolunda böyle
İbadet zahmetini seçerse seve seve,

Canının sureti beden toprağından çıkmış olur,
İhsan sahibi [Rabb'i]nin makbul ve has kulu olur.

Onun gizli cevheri toprak bedeninden,
Baş çıkarır sonunda saf ve temiz [tamamen].

Zahmeti seç ki elde edesin hazineyi,
Allah'a sarıl, terk et benliği.

Hak [Teâlâ] buyuruyor ki: "Bizim katımızda az olan,
Çoktur, sonsuzdur, sınırsızdır ey genç [insan].

Benim yanıma gelen az, bil ki, çoktur;
Çünkü bir habbe benim sayemde maden olur.

Hiçbir şey yokluktan daha değersiz değildir;
Yokluk, benim emrimle var olmuş, hayat bulmuş, dirilmiştir.

Ben, yokluktan vücuda getirdim âlemi;
Onunla beni görsünler diye basiret ehli.

Ta ki bu kudrete hayran olsun hepsi,
Halk da hayran kalsın melekler gibi.

Ey iş adamı! Söyle, bu kudretin yanında,
Neden az, olmasın sayısız, çok fazla?

Siyah kehribar gibi değersiz ve adi olsa da,
İnci gibi değerli olur, aziz olur dünyada.

Sümük gibi çirkin ve pis olan nutfe gibi,
Onu yaparım bir selvi boylu, ay yüzlü [sevgili].

کرد تن را لاغر از رنج^۱ جهاد
 قوتِ تن بگذاشت و^۲ قوتِ جان گرفت
 ذکرِ حق را ساخت قوتِ جانِ خود
 کاهشِ جسمش شد افزونیِ جان
 همچو نقره شد جدا از خاکدان
 نی که چون در کوره جوشد خاکِ کان
 همچنین سالک چو در راهِ خدا
 نقشِ جانش زاید از خاکِ بدن
 جوهرِ پنهانِ او از جسمِ خاک
 رنج را بگزین که بر گنجی زنی
 حق همی گوید که اندک پیشِ ما
 اندکی کآید برم بسیار دان
 از عدم کمتر نباشد هیچ شی
 از عدم کردم جهانی را پدید
 تا درین قدرت همه حیران شوند
 پیشِ این قدرت بگو ای مردِ کار
 گر بود همچون شبّه دون و مُهان
 همچو نطفه کآن چو خلمی بود بد

گشت مُعرض از فجور و از فساد
 راهِ دین را همچو دینداران گرفت
 کرد عینِ درد را درمانِ خود
 صاف گشت و رست از دُردِ مُهان
 در درونِ نارِ صدق آن زنده‌جان
 نقدِ پاکش سر زند بیرون عیان
 رنجِ طاعت را گزیند از ولا
 گردد او مقبول و خاصِ ذوالمنن
 سر برآرد عاقبتِ صافی و^۳ پاک
 در خدا آویز و بگذر^۴ از منی
 هست آن بسیار^۵ و بی حد ای فتا
 چون همی گردد ز من یک حبه کان
 شد عدم از امرِ من موجود و حَی
 تا مرا بینند از وی اهلِ دید
 چون ملایک خلق سرگردان شوند
 از چه رو اندک نگردد بی شمار
 چون گهر گردد عزیز اندر جهان
 کردمش یک ماهرویی سروقد

۱ رنج AHBT بهر C

۲ و AH - BCT

۳ صافی و HBCT از خاک A

۴ بگذر AHBT بگذارC

۵ هست آن بسیار ABCT سخت بسیارست H

Gözler, yay [gibi] kaşlar veririm ona,
Bunun gibi süslerim onu yüzlerce nakışla.

Ona güzel suret, güzel ahlâk da veririm [o an];
Tatlı dil de, şekerler saçsın diye dudaklarından.

Gönlünden akıtırım onun diline,
Uçsuz bucaksız ilim denizleri [de].

Sonra onu halife yaparım dünyada,
Gizli hazine ortaya çıksın diye onunla.¹

Ta ki yaratıklar ondan öğrensiner kendi ölçeklerince,
İlm-i hikmet, iyi ve kötü demeden hep birlikte.

Ta ki onun hazinesinden kimse nasipsiz kalmasın,
Değerli ve değersiz, uzak ve yakın.

Ben, havadan kuşlar yaratırım da
Uçururum onları her çimen etrafında.

Bunların hepsini yaparım, dahlin olmadan senin;
Zararsız; benden yüzlerce çeşit faydalar elde edersin.

Niye şaşırıydın buna? Çünkü bunun gibi yüzlerce,
Görmüştün o âlemde aşikâre.

Bu türden sayısız şey benden, bu dünyada,
Görmüşsündür hem gizlice hem açıkça.

Tohumları ki kendi ağzının tadı için,
Dünyada iyiden ve kötüden ekmiştin.

Her birini ben beslerim ayrı ayrı;
Şekiller veririm güzel, zarif ve iç açıcı.

Her biri benden yüzlerce nasip alırlar;
Sonra onunla sizin mahubunuz olurlar.

Kıyas et bunu ve anla aklınla,
Benim için eken ne biçer, ne götürür sonunda?

Ben, o tohumu nasıl beslerim,
Yahut o bilgeye ne suret bahşederim?

Parmaklarla sayılamaz, sığmaz beyana,
O, ne ürünler devşirir onun karşılığında?

1 Allah Teâlâ'nın insanı halife yapması hakkında bkz.: "Hani, Rabbin meleklere, 'Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım' demişti. Onlar, 'Orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birini mi yaratacaksın? Oysa biz sana hamdederek daima seni tesbih ve takdis ediyoruz.' demişler. Allah da, 'Ben sizin bilmediğinizi bilirim' demişti." (Bakara 2/30).

دادم او را چشم و ابروهای خَم
 دادمش هم خَلق و خُلُق^۲ بوالعجب
 کردم از دل بر زبانِ او روان
 پس ورا کردم خلیفه در جهان
 تا برند از وی خلائق قدرِ خود
 تا نماند کس ز گنجش بی نصیب
 آفریدم هم ز بادی مرغ من
 این همه کردم ترا مدخل نبود
 چه عجب ماندی درین چون صد چنین
 بی عدد زین نوع از من در جهان
 دانه‌ها را کز برایِ کام خود
 هر یکی را من پیوردم جدا
 هر یکی بردند از من صد نوا
 کن قیاس این را و دریاب از خرد
 من چگونه پرورم آن دانه را
 می‌نگنجد در بنان و در بیان

جنسِ این بر وی کشیدم^۱ صد رقم
 نطقِ شیرین تا شکر بارد ز لب
 بحرهای علمِ بی حدّ و کران
 تا ازو پیدا شود گنجِ نِهان
 علمِ حکمت^۳ جمله^۴ از نیک و ز بد
 از عزیز و خوار^۵ و از دور و قریب
 کردمش پیران به گردِ هر چمن
 بی‌زیان بردی ز من صد نوع سود
 دیده بودی اندر^۶ آن عالم مبین
 دیده‌ای هم آشکار^۷ و هم نِهان
 کشته بودی در جهان از نیک و بد
 نقششان دادم لطیف و جانفزا
 تا بدان گشتند مطلوبِ شما
 کآنکه کارد بهرِ من تا چه برَد
 یا چه صورت بخشم آن فرزانه را
 کاو چسان برها برد در مزدِ آن^۸

۱ کشیدم AHBC کشیده T

۲ خُلُق AH خَلق BCT

۳ علم حکمت AHBT علم و حکمت C

۴ جمله ABCT جمله‌ای H

۵ خوار ABCT دون H

۶ دیده بودی اندر BT دیده‌ای از من در AHC

۷ آشکار و آشکارا AHBT C

۸ در مزد آن ABCT در مزد و آن H

Kendi ömrünü feda eder, ölürse benim yolumda,
Gece gündüz hayırlar ekerse benim uğrumda,

Ben, cennetler yaparım onun o hayırlarını,
Çünkü riya olmadan, canıgönülden yapmıştır onları.

O ömür için bağışlarım vuslat da ölümsüzlük de,
Ayrılık ve yokluk kılıcından kurtulsun diye.

Fanî ömrünü bakî kılarım keremimle,
O vücut, yok olmadan [ebedî] kalsın diye.

Ömür tohum gibidir; onu itaat yoluna ek de,
Ektiğin yarasın senin işine.

Birkaç günlük ömrünü ediver feda,
Olsun o ömrün sonsuz, sayısızca.

Ey oğul! O ömür yok olmaz, zevalsizdir, ebedîdir,
Ki o, [Allah'a kavuşan] vasılların huzurunda sarf edilir.

Onların kullukları, ibadetlerin canıdır;
Onda yüzlerce çeşit rahatlık vardır.

Onlardan sana bir anda gelecek şey,
Yıllarca ibadetle elde edilemez, [hey]!

Gerçi itaatle, ibadetle iyi ürünler devşirirsin,
Fakat onlardan sana gelir nurlar ve sır [kesin].

Talepsiz oturma ki matlubun gelsin sana,
Eğer seversen, kavuşursun mahbubuna.

Çünkü matlup, istenilen, isteyen içindir;
Bunun tersi nadirdir; bu geneldir.

Nadire göre hüküm verme, ey akıllı, [ey ulu]!
Çünkü yok olucudur nadir; kim alır onu?

Ne mutlu o cana ki çalışır, gayret eder,
Onun ömrü hayırla, taatle, ibadetle geçer.

Bugün dünyada fakirse,
Yarın emir olur o devletle.

Her ne kadar burada birkaç gün zahmet çekse de,
Orada hazine bulur onun canı, o zahmet sayesinde.

Mücadele ateşinin ocağına gir, [yan],
Temizlenesin sen de bu fitne fesattan.

Hak yolunda el ayak çırpman, çalışman gerekir,
Hak'tan her an yeni yeni dersler alman gerekir.

روز و شب خیرات کرد در رهم	عمرِ خود را چون سپارد در رهم
چونکه آن را بی‌ریا کرد از جَنان	سازم آن خیراتِ او را من جَنان
تا رهد از تیغِ هجرانِ فنا	هم دهم آن عمر را وصل و بقا
تا بماند بی‌فنائی آن وجود	عمرِ فانی را کنم باقی ز جود
کآنچه کاری آن ترا آید بکار	عمر چون تخم است در طاعت بکار
تا شود آن عمر بی‌حدّ و شمار	چند روزه عمرِ خود را کن نثار
صرف گردد در حضورِ واصلان	بی‌زوال است ای پسر عمری که آن
اندر آن صد نوع راحتها بُوَد	بندگیشان جانِ طاعتها بُوَد
سالها نآید ز طاعت حاصل آن	آنچ ازایشانت ^۱ رسد در یک زمان
لیک ازیشان رسد انوار و سِر ^۲	گرچه از طاعت بری برهای بر
چون مُحَبِّی وصلِ محبوبیت رسد	بی طلب منشین که مطلوبیت رسد
عکسِ این نادر بُوَد این غالب است	زآنکه مطلوب از برای طالب است ^۳
چونکه معدوم است نادر کش خرد	حکم بر نادر مکن ای باخرد
عمرِ او در خیر و در طاعت رود	ای خنک جانی که در کوشش بُوَد
گردد او فردا از آن دولت امیر	گر بُوَد امروز در عالم فقیر
یابد آنجا جانِ او ز آن رنج گنج	گرچه باشد چند روز اینجا به رنج
تا که گردی پاک ازین کون و فساد	اندر آ در کورهٔ نارِ جهاد
بردن از حق هر دمی نونو سبق ^۴	دست و پا باید زدن در راهِ حق

۱ آنچ ازایشانت AHB آنچه زیشانست C آنچ ازیشانست T

۲ این بیت، در H در حاشیه با نشانهٔ صح آمده‌است.

۳ این مصراع، در H در اصل چنین بوده است «زآنکه هر مطلوب بهر طالبست»، ولی به خطی دیگر به صورت متن اساس اصلاح شده‌است.

۴ بعد از این بیت ده و سه (۱۳) بیت، در A در حاشیه با نشانهٔ صح آمده‌است، در H نیست.

Ayağın olduğu sürece kaç tehlikeden;
Ayağın olmadı mı kalırsın seferden.

Elin olduğu sürece sarıl ipe¹;
Elin olmadı mı sarılamaz, dokunamazsın bir şeye.

Kulağın olduğu sürece, yolun şerhini dinleyesin;
Kulaktan mahrum kaldın mı kalmaz dikkatin.

Gözün olduğu sürece, ibret alan ol;
Eğriden vazgeç, ok gibi doğru ol.

Aklın olduğu sürece, kulak ver öğüde;
Ab-ı hayattır öğüt; iç içtenlikle, seve seve.

Eğer aletlerin kalmasa [elinde] senin,
Bu aşâğılıktan o yüceliğe nasıl çıkabilirsin?

Ecel [gelme]den önce, Hak yolunda çalış;
Nefesin olduğu sürece, Hak'tan ders almaya çalış.

Son nefesini vermeden önce,
Belki işin düzene girer Hak Teâlâ ile.

Hakk'ın lütfu kurtarır seni bu karanlıklardan,
Sonunda huzur bulursun daima, korkmadan.

Daima ayrılık ateşiyle feryat figan et;
Dertten ve ayrılık yükünden feryat et.

Bir çocuk gibi ki uzak düşmüş dadısından,
Ağlayarak, bağırarak gider hiç durmadan.

Gitmekten maksadı ona yaklaşmaktır,
Ağlamaktan maksadı ise sütün yaklaşmasıdır.

Sonra canı gönülden çalış, çabala Hak yolunda,
Dokuz kat göğün üstünde çadır kurasın sonunda.

Allah buyurur ki: “Kim bana doğru gelirse
Bir karış; ona doğru giderin bir arşın aşıkâre.”²

1 Elin olduğu sürece sarıl ipe: “Hep birlikte Allah'ın ipine (Kur'an'a) sımsıkı sarılın. Parçalanıp bölünmeyin. Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Hani sizler birbirinize düşmanlar idiniz de O, kalplerinizi birleştirmişti. İşte O'nun bu nimeti sayesinde kardeşler olmuştunuz. Yine siz, bir ateş çukurunun tam kenarında idiniz de O sizi oradan kurtarmıştı. İşte Allah size ayetlerini böyle apaçık bildiriyor ki doğru yola eresiniz.” (Âl-i İmrân 3/103) ayetine işaret vardır.

2 Bu ve sonraki beyitte makalenin başında zikredilen hadisten manen iktibas vardır. “Kulum bana bir karış yaklaşırsa, ben ona bir arşın yaklaşıyorum; kulum bana bir arşın yaklaşırsa, ben ona bir kulaç yaklaşıyorum. O bana yürüyerek gelirse, ben ona koşarak gelirim.” Bkz. s. 808, 2. dipnot.

تا که پایت هست بگریز از خطر
 تا که دستت هست در زن در رسن
 تا که گوشت هست بشنو شرح راه
 تا که چشمت هست عبرت گیر باش
 تا که عقلت هست می کن پند گوش
 چونکه آلتها نماند مر ترا
 جهد کن پیش از اجل در راه حق
 پیش از آن کآخر نفس بیرون شود
 وارهاند لطفِ حَقَّتِ زین ظلام
 دایما می جوش از نارِ فراق
 همچو طفلی کاو شود از دایه دور
 عزمش از رفتن که تا گردد قریب
 پس ز جان کن جهد اندر راهِ حق
 گفت یزدان هر که آید سوی من
 چون نماند پا بمانی از سفر
 چونکه نبود دست نتوانی زدن
 چون رود گوشت نماند انتباه
 بگذر از کژ راست همچون تیر باش
 آب حیوان است پند از جان بنوش
 کی رود زین سیفل سوی آن علا
 تا نفس داری پذیر از حق سبق
 بوکه کارت از خدا موزون شود
 تا بی خوف امن یابی بر دوام
 می خروش از درد و از بارِ فراق
 می رود گریان و نالان بی فتور
 قصدش از ناله که پیش آید حلیب^۱
 تا زنی خیمه فراز نه طبق
 یک فزه سویش روم یک گز علن

Eğer bir arşın gelirse, ben bir kulaç giderim;
Eğer yürüyerek gelirse, ben koşarak giderim.

Hakk'ın lütfuna kulak ver, tembelleşme,
Güvende olasin sancağının gölgesinde.

Mademki yerin böyle bir ihsanı var Hak Teâlâ'dan,
O verir bire, ektiğin zaman, yüzlerce ihsan.

Bu yere böyle ihsan eden o kerem sahibi [Yaradan'dan],
O'ndan yüzlerce katı gelir sana ey sultan.

Kullukta bulunmak hep ekmektir;
Bitkilerin, ekinlerin üzerine yağmur yağdırmak gibidir.

Senin dinin bu çalışıp çabalamayla beslenir, kuvvetlenir;
Hep çalış çabala; çünkü cömert [Tanrı] kerimdir.

Öyle ki bire karşılık yüz binler verir;
Hatta hesapsız, sayısız verir.

Hak Teâla bir dane yerine harman verir;
Bir arpa ağırlığına yüz batman¹ verir.

Bir tesü² yerine de verir bir hazine,
Ruh, beden hapsinden kurtulsun diye.

Ey kardeş! Sırf lütuftur [bu]; Yaradan,
Böyle aldanır, iş gelsin diye kulundan.

Senin işin bir hiçtir; fakat O, kereminden,
Onu bahane yapıyor ey amca [bir bilsen].

Onun işi lütuf ve ihsandır daima;
Deniz ve kara, yer gök dolmuştur onun nuruyla.

Hem de yokluğa varlık hilati giydirmişti;
Sonunda o varlıktan, iki yüz âlem vücuda gelmişti.

Her bir âlem başka çeşit, çok acayip [yaratılmıştır];
Türk, Rum ve Arap [herkes] ona hayran kalmıştır.

O âlemler birbirine benzemezler;
Şüphe ve kesin gibi çeşit çeşittirler.

Eğer o suretleri saymaya kalksam [ey yâr],
Sayılamaz kıyamet gününe kadar.

1 Men: Eski bir ölçü birimi; yöreye göre farklılık gösterir. Türkçedeki karşılığı "Batman" dır. Batman, 7,692 kilogramlık ağırlık ölçü birimidir.

2 Tesü: Tesüc; yöreye göre farklı olmakla birlikte üç, dört veya dört buçuk arpa ağırlığında bir ölçü birimi.

ور گزی آید روم یک باز من
 لطفِ حق را بشنو و کاهلِ مباحش
 چون زمین را هست این فضل از خدا
 ز آن جوادی کاین زمین را جود داد
 بندگی کردن همه کاریدن است
 دینِ تو پرورده گردد زین جهاد
 تا به جای یک ببخشد صد هزار
 حق به جای دانه‌ای خرمن دهد
 هم به جای یک تسو گنجی دهد
 لطفِ محض است ای برادر آ کردگار
 کارِ تو هیچ است لیک از جود، او
 کارِ او لطف است و بخشش دایما
 هم عدم را خلعتِ هستیش داد
 هر جهانی نوعِ دیگر بس عجب
 می‌نمانند آن جهانها یک به یک
 گر در آرم آن صور را در شمار
 ور به پا آید دوم بی‌ناز من
 تا شوی ایمن تو در ظلّ لَواش
 کآن' دهد یک را چو کاری صد عطا
 صد چنین آید ترا زو' ای قباد
 بر نبات و کِشت چون باریدن است
 جهد می‌کن چون کریم است آن جواد
 بلکه بخشد بی‌کنار و بی‌شمار
 هم به جای یک جوی صد من دهد
 تا که جان از حبسِ تن بیرون جهد
 می‌فریبد تا که آید از تو کار
 می‌کند آن را بهانه ای عمو
 پُر ز نورش بحر و بر' ارض و سما
 تا از آن هستی دو صد عالم بزاد
 خیره در وی ترک و رومی و عرب
 گونه‌گون همچون یقین و همچو شک
 نآید اندر حصر تا روز شمار

---

۱ کآن AHBC که T

۲ چنین آید ترا زو ABCF چنینت آید افزون H، ولی بعد به صورت متن اساس اصلاح شده‌است.

۳ برادر ABCF آن خدای H ولی بعد به صورت متن اساس اصلاح شده‌است.

۴ بحر و بر' ABT بر و بحر HC

O zaman burada ek ve yap yapılacağı,
Sonunda zengin olasın hasat zamanı.

Onun yolunda feda et malını, canını ve bedenini
Sonunda O'nun dergâhından götüresin iki yüz mislini.

Her zikrin ve virdin için Allah'tan,
Binlerce hazine bulursun anbean.

Fanî ömrünü O'nun yolunda harcadığın zaman,
Ebedî ömür bahşeder sana; yüz çevirme O'ndan.

Hak Teâlâ besler [ekin gibi] her amelini,
Onun için cennetine koyar seni.

Her amelin Hakk'ın sayesinde olur yüzlerce sevgili,
Sonunda her an kucaklarsın onu, bir bir, her birini.

Güzeller topluluğunu koşar görürsün etrafında,
Bahçelerde, bağlarda, gülistanlarda.

Her biri der ki "Ey baba! Gel" de,
Aydınlansın bizim gözlerimiz seninle.

Senin gelişini bekliyorduk biz de,
Burada daima birlikte olalım diye.

Duamız makbul oldu da getirdi seni Hak [Teâlâ],
Evlatların, İhvân-ı Safâ'nın¹ yanına.

Şaşırır kalırsın o konuşmaya, bu sözlere,
Benim bu şekilde bir evladım ne zaman oldu diye.

Böyle ay gibi nuranî evlatlarım,
Ne zaman oldu benim? Göster, ey Tanrı'm!

Hak Teâlâ cevaben der ki sana: "Ey ağa!
Nasıl anlamadın bunu dünyada?"

Orada ekmiş olduğun her tohum, yok mu?
Ben besleyip büyüttüm; sen görmüştün onu!

Görüydün değil mi? Bir daneden bir ağaç [çıkardı da],
O ağaçtan meyve yerdin daima.

1 İhvân-ı Safâ: IV. (X.) yüzyılda Basra'da ortaya çıkmış, dinî, felsefî, siyasî ve ilmî amaçları olan, faaliyetlerini gizli olarak sürdürmüş organize bir topluluğun adıdır. Abbâsî Devleti'nin son zamanlarına rastlayan, dinî, felsefî ve siyasî çekişmelerin yaygın olduğu bir dönemde felsefî ve ilmî çalışmaları, dinî ve ahlâkî gayretleriyle birlik ve beraberlik, kardeşlik, yardımlaşma ve dayanışmayı öne çıkararak İslâm toplumunu fikrî bakımdan yeniden derleyip toparlamayı hedefleyen bu topluluğun tam adı İhvânü's-Safâ ve Hullânü'l-Vefâ ve Ehlü'l-Adl ve Ebnâü'l-Hamd'dir. Bu isim topluluğa bizzat kendilerince verilmiştir (Enver Uysal, "İhvân-ı Safâ", *DİA*, 2000 İstanbul, XXII, 1).

تا گه برداشتن گردی غنی	پس بکار اینجا و می کن کردنی
تا دو صد چندان بری از درگهش ^۱	مال و جان و تن فدا کن در رهش
دم بدم یابی هزاران گنجها ^۲	بهر هر ذکری و وردی ^۳ از خدا
عمر باقی بخشدت زو سر مکش	عمر فانی چون کنی صرف رهش ^۴
بهر آن اندر بهشتت آورد	هر عمل را حق تعالی پرورد
تا ورا گیری به هر دم در کنار	هر عمل از حق شود چون صد نگار
در ریاض و در کروم و گلستان	جمع خوبان گرد خود بینی دوان
تا که گردد روشن از تو چشم ما	هر یکی گوید که ای بابا بیا
تا بهم باشیم اینجا دایما	مقدمت را منتظر بودیم ما
سوی فرزندان و اخوان صفا	شد دعا مقبول و آوردت خدا
که مرا فرزند کی این شکل بود	در عجب مانی از آن گفت و شنود
کی مرا بودست بنما ای اله	اینچنین اولاد نورانی چو ماه
چون نگشتی واقف اندر خاکدان	حق بگوید در جوابت ای فلان
من بیوردم تو آن را دیده ای	نی که آنجا هر چه می کاریده ای
وز شجر دایم همی خوردی ثمر	نی ز یک دانه همی دیدی شجر

۱ این مصراع، در C در حاشیه با نشانه صح نوشته شده است.

۲ ذکری و وردی AH وردی و ذکری BCT؛ این مصراع، در C در حاشیه با نشانه صح آمده است.

۳ گنجها HBCT کیمیا A؛ این مصراع، در C در حاشیه با نشانه صح آمده است.

۴ این مصراع، در C در حاشیه با نشانه صح آمده است.

۵ روشن از تو AHBC از تو روشن T

Hiç olur muydu bu çeşit bir şey bir danede,
Ağaçtan, daldan, yapraktan, meyveden vesaire?

Bunun sonu gelmez; cezadan söz et de,
Anlaşılsın mahiyeti yerli yerince.

Gerçi Hakk'ın sanatı ve eseri önce anlatılmıştı; ama
Cezadan söz edelim ki, bilesin, anlayasın daha fazla.

Ceza da sanattır, eserdir, eğer iyi düşünürsen,
Cehalet kökünü söker atarsın göğsünden, kalbinden.

Şunu kesin bilesin ki yarım dikenden Hak [Teâlâ],
Bitirir, yeşertir gül bahçeleri baharda.

Yine bilesin ki bir ağaç danesinden de
Hak Teâlâ var eder şeker gibi yüzlerce çeşit meyve.

Bırak bunu, onu anlat; çünkü ceza,
Bizim işlerimize benzemez asla.

Bu ceza, hem sanattır hem eserdir hem de ceza;
Çünkü senin filini şekle büründürdü Allah Teâlâ.

Ona sanat da desen uygundur;
Ona ceza da desen uygundur.

Şimdi o hâlin sırrını anlatmaya geçelim;
Ceza nasıldır, nedir, o tarafa gidelim.

Örneğin; bir hırsız yüksek bir eve girdiğinde,
Bekçi iki elini bağlar kementle.

Hırsızlık tohumları da buna benzer;
Hırsızlık, böyle belli bir surete girer.

Bir kul, padişaha vefalı olunca,
O padişahın yüzlerce çeşit bağış gelir ona.

Ona at, katır ve de hilat ihsan eder,
Karşılığında, her an onu okşayıp sever.

Hiç benzer mi bu vefa hilate?
Veya o mala, makama ve hediyelere?

Söz söylediğin zaman, padişahın huzurunda,
İyi veya kötü, emir ve askerler hakkında,

İyi sözlerin ulaştığında onun kulağına,
Padişahın mülk ve hilat ulaşır sana.

هیچ اندر دانه بود این نوع چیز
 نیست این را آخری گو از جزا
 شرحِ صنعِ حق اگرچه رفت پیش
 هم جزا صنع است اگر خوضی کنی
 این یقین دانی که حق از نیم خار
 هم بدانی کز یکی دانهٔ شجر
 در گذر زین آن بیان کن که جزا
 این جزا هم صنع باشد هم جزا
 گر بخوانی صنع آن را هم رواست
 پس به شرحِ سرّ آن حالت رویم
 نی که دزدی می شود دارِ بلند
 تخمِ دزدیها چه می ماند بدین
 بنده‌ای چون می کند با شه و فا
 اسب^۳ و آستر می دهد هم خلعتش
 هیچ می ماند به خلعت این وفا
 چون همی گویی سخن در عرضِ شاه
 گفتِ نیکت چون رسد در گوشِ او
 از درخت و شاخ و برگ^۱ و میوه نیز
 تا که وصفش کرده آید با سزا
 از جزا گوئیم تا دانی تو بیش
 بیخِ جهل از سینه و دل بر کنی
 می برویاند گلستان در بهار^۲
 حق کند صد گون ثمر همچون شکر
 می نماند هیچ با افعالِ ما
 زآنکه صورت کرد فعلت را خدا
 گر نهی نامش جزا هم هست راست
 تا جزا چون است و چه آن سو شویم
 شحنه می بندد دو دستش با کمند
 می شود دزدی چنین صورت مُبین
 می رسد ز آن شه ورا صد گون عطا
 می نوازش در عوض هر ساعتش
 یا به مال و منصب و آن هدیه‌ها
 یا بد و یا نیک با^۴ میر و سپاه
 ملک و خلعت می رسد از شه به تو

۱ شاخ و برگ T برگ و شاخ AHBC؛ این بیت، در C در حاشیه با نشانهٔ صح آمده‌است.

۲ گلستان در بهار ABCT هزاران خارزار H

۳ اسب A اسپ HBCT

۴ با AHBT ویا C

İyi sözlerin hilat olur onun gönlünde;
Bunun gibi şeylerin neticesini bil öyle.

Fakat kötü sözlerin ulaşınca padişahın kulağına,
Sağlam zincirler vurur ayaklarına.

Sözlerinin tohumu bitti padişah sayesinde böyle,
Ekilen tohumun yerden bitmesi gibi öyle.

Günahın cezaları da ulaşır, gelir buraya;
O, ister iyi olsun isterse kötü [orada].

İyiliklerinin [karşılığı] elbise, mal ve makamdır;
Kötülüklerinki ise ölüm, hapis, kuyu ve zindandır.

Hiç o sözler buna benzer mi?
İyi bak buna, ey yol bilen kişi!

Her ameli böyle kıyas et kıyas;
Cezalarında nasıl olur esas?

İtaat ve ibadet tohumunun sureti cennettir;
İşyanın tohumu ise yakıcı cehennem ateşidir, çirkin surettir.

Her taatin sureti başka şekildedir;
Büyüğü ve ortası, bal gibi, şeker gibidir.

İşyanın sureti de böyledir âlisi ve âdisi,
Ey sanatkâr! Darp etmek gibi, öldürmek gibi.

Bunun için cehennemın katları yedi oldu;
İşyanın değeri o büyük ve şiddetli ateş oldu.

Burada da aynı sistemde, aynı şekildedir;
Herkesin cezası günahına göredir.

Mukayese et o dünyayı bu dünyayla;
Böyle kurmuş, böyle temel atmıştır Hak Teâlâ.

Hak Teâlâ Kur'an'da "miskâle zerra"¹ zerre kadar buyurdu;
[Amel] defterini okuyunca, görürsün kendi durumunu.

1 "Kim zerre kadar iyilik yapmışsa onu görür. Kim de zerre kadar kötülük yapmışsa onu görür." (Zilzâl 99/7-8) ayetinden iktibastır.

گفتِ نیکت گشت خلعت در دلش
 باز در گوشش چو گفتِ بد رسید^۱
 تخمِ گفتت^۲ رُست از شه همچین
 می‌رسند اینجا جزاها از گناه
 نیکیت را جامگی و مال و جاه
 هیچ آن گفتار می‌ماند^۳ بدین
 هر عمل را همچین می‌کن قیاس
 تخمِ طاعت را بُوَد صورت بهشت
 صورتِ هر طاعتی شکلی^۴ دگر
 نقشِ عصیان همچین عالی و دون
 بهر این اطبقِ دوزخ هفت شد
 هم همان ترتیب هست این جایگاه
 آن جهان را زین جهان می‌کن قیاس
 در نُبیِ مثقالِ ذره گفت حق

اینچنین را آنچنان دان حاصلش
 بست در پای تو زنجیرِ شدید
 همچنانکه دانه روید از زمین
 گر بُوَد آن نیک ور باشد تباه
 و آن بدی را قتل و حبس^۳ و بند و چاه
 نیک بنگر اندرین ای راهبین^۵
 در جزایش تا چه سان باشد اساس
 تخمِ عصیان را سعیر و نقشِ زشت
 عالی و اوسط چو شهد و چون شکر
 همچو ضرب و همچو قتل ای ذوفنون
 قدرِ عصیان آتشِ آن زفت شد
 بین جزای هر کسی قدرِ گناه
 حق تعالی اینچنین بنهاد اساس^۶
 حالِ خود بینی چو برخوانی ورق^۸

۱ این مصراع، در H چنین است: باز چون در گوش او آن بد رسید
 ۲ گفتت AHCT زشتت B
 ۳ قتل و حبس ABCT حبس و قتل H
 ۴ گفتار می‌ماند ABCT گفتار بد مانند H
 ۵ این بیت، در T با بیت پس از آن عوض شده است.
 ۶ شکلی AHBT شکل C
 ۷ بنهاد اساس BCT کردست اساس AH
 ۸ این بیت، در H بعد از نثر آمده است.

[66. Altmış Altıncı Makale]

[Bu makalede dört konu anlatılacaktır:]

["Fe men ya'mel miskâle zerratin hayran yerah ve men ya'mel miskâle zerratin şerran yerah." ayetlerinin tefsiri]

"Fe men ya'mel miskâle zerratin hayran yerah ve men ya'mel miskâle zerratin şerran yerah."¹ *Kim zerre kadar iyilik yapmışsa onu görür; kim de zerre kadar kötülük yapmışsa onu görür* ayetlerinin tefsiri.

[Allah'ın burada affettikleri öbür dünyada da affolunmuştur]

Yarın okuyacağın mektubu bugün oku; çünkü yapmış olduğun şey sana malumdur, sen bilirsin. Eğer Allah, burada seni affetmişse ki, "Li-yağfira leke'llâhu mâ tekaddeme min zenbike ve-ma teahhera."² *Böylece Allah, senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlar*; affetme alametini kendinde görürsün, peygamberlerin ve velilerin gördüğü gibi. Yarını bekleme ve eğer görmezsen, kesin bil ki yarın affolunmayacaktır; zira "Ve men kâne fi hâzihî a'mâ fe-hu ve fi'l-âhirati a'mâ."³ *Bu dünyada kör olan kimse ahirette de ködür.*

[Velinin sözünde zahir ehlinin sözünde olmayan sırlar vardır]

Gerçi velinin sözü, zahir ehlinin sözüne benzer, ama onda zahir ehlinin sözünde olmayan sırlar vardır.

[Allah'ın bazı velileri vardır; onları O'ndan başkası bilemez]

Velilerin çoğu zühtle, amelle ve taatla bezenmişlerdir; herkes onlara inanmıştır. Fakat nadir de olsa bir veli bunun aksine olabilir, görünürde harap görünebilir ve herkes onu tanımayabilir, [Allah Teâlâ'nın hadis-i kutside] buyurduğu gibi: "Evliyâi tahte kıbâbî lâ ya'rifuhum gayrî."⁴ *Benim, kubbe-lerim altında velilerim vardır; onları benden başkası bilemez.*

O defter sendedir; oku burada iken,
Faydadan, zarardan, iyiden ve kötüden.

Gece gündüz işlediğin günahlar,
Hatırındadır senin; fakat bil ki [onlar],

1 *Kim zerre kadar iyilik yapmışsa onu görür. Kim de zerre kadar kötülük yapmışsa onu görür* (Zilzâl 99/7-8).

2 *Böylece Allah, senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlar. Sana olan nimetini tamamlar ve seni doğru bir yola iletir* (Fetih 48/2).

3 *Bu dünyada kör olan kimse ahirette de ködür; üstelik iyice yolunu şaşırmıştır* (İsrâ 17/72).

4 *Benim, kubbe-lerim altında velilerim vardır; onları benden başkası bilemez* Bkz. s. 200, 1. dipnot.

در تفسیر این آیت که فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ وَ مَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَاهُ.

و در بیان آنکه نامه ای را که فردا خواهی^۱ خواندن امروز می خوان، چون آنچه کرده ای ترا معلوم است^۲. اگر اینجا خدا^۳ از تو عفو کرد که^۴ لِيُغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَ مَا تَأَخَّرَ؛ و^۵ علامت عفو در خود می بینی، چنانکه انبیا و اولیا دیده اند.^۶ منتظر فردا مباش و اگر نمی بینی، یقین دان که فردا عفو نخواهد بودن که وَ مَنْ كَانَ فِي هَذِهِ أَعْمَى فَهُوَ فِي الْآخِرَةِ أَعْمَى.

و در تقریر آنکه اگرچه سخن ولی خدا^۷ به سخن اهل ظاهر می ماند^۸، لیکن در آن سزهاست که در سخن اهل ظاهر نیست.

و در بیان^۹ آنکه اغلب اولیا آراسته به زهد و عمل و طاعتند، همه ایشان را معتقد باشند. نادرا^{۱۰} افتد که ولی برعکس این باشد و از روی ظاهر خراب بود و او را هر کسی شناسد، چنانکه می فرماید^{۱۱} که^{۱۲} أُولَئِنِّي تَحْتَ قِبَابِي لَا يَعْرِفُهُمْ غَيْرِي^{۱۳}.

آن ورق در تست اینجا هم بخوان	از بد و از نیک و از سود و زیان
جرمها که کرده ای ^{۱۴} روز و شبان	هست در خاطر ترا لیکن بدان
گر ز جُرمت عفو آمد ^{۱۵} از خدا	پس چه ترسانی همیشه از جزا

۱ خواهی AHBT می خواهی C

۲ چون آنچه کرده ای ترا معلوم است ABCT چون نزد تو معلوم است آنچه کرده ای H

۳ خدا ABCT حق H

۴ که C - AHBT

۵ و C - AHBT

۶ چنانکه انبیا و اولیا دیده اند ABCT همچنانکه انبیا و اولیا علیهم السلام دیده اند H

۷ آنکه اگرچه سخن ولی خدا ABCT اینکه ولی خدا اگرچه H

۸ می ماند ABCT ماند H

۹ بیان AHCT تقریر B

۱۰ نادرا AHC نادر BT

۱۱ چنانکه می فرماید H - ABCT

۱۲ که C - AHBT

۱۳ افزوده است بعد از حدیث، در H «والسلام» و در C «و سلم».

۱۴ کرده ای ABCT کرده H

۱۵ آمد AHBT آید C

O günahlar, affedilmişse Allah tarafından,
O zaman niçin korkarsın cezadan?

Eğer affolunmamışsa burada, dünyada,
Bil ki affolunmayacaktır orada da.

Hak Teâlâ buyurdu ki: “Burada kör olan kimse,
Ahirette de kördür aynı şekilde.

Yaşarken nasıl idiysen ölümdede,
Öyle ölürsün mutlu veya mutsuz şekilde.¹

Kıyamette kabrinden kalkarken de,
Kabirde nasıl yattıysan kalkarsın öyle.

Evet; böyle bil, iyi ve kötü, gören ve görmeyen,
Nasıl öldüyse öyle kalkar kabrinden.

Gerçi bunu zahir ehli [de] söylemişlerdir;
Ama batın ehli ender inciler delmişlerdir.

Gerçi bu ona benzer, ama bu o değildir ki;
Nerede cismin beyanı nerede canın ifadesi?

Gönül ehlinin söylemiş olduğu sözler,
Gerçi halkın sözleri cinsindendirler;

Ama yeni yeni sırlar vardır onda;
Onların sözlerini dinle can kulağıyla.

Ta ki faydalanasın o nadir sırlardan,
Eğer sen doğmuşsan o güneş ışığından.

Eğer Hakk’ın saçtığı nurdan bir nur ulamışsa sana,²
Niçin bu dedikodudan dolayı gidersin karanlıkta?

Arı duru olanı al, bırak tortuyu, bulanı;gi;
Mademki atlas geldi, niçin giyersin [Yemen] kumaşını?³

Eğer çamurda bir inci görsen bir anda, aniden,
İnciyi çıkarmazmısın çamurdan hemen?

Hiç çamuru inci gibi çıkarır mısın?
Bilakis çamuru incinin üzerinden temizler, atarsın.

O söz çamur gibidir; bizim sözüümüzse,
Çamurdaki inciler gibidir [bilen kimseye].

1 Bu beyitte, şu hadis-i şerife işaret vardır: *Nasıl yaşarsanız öyle ölürsünüz, nasıl ölürseniz öyle dirilirsiniz, nasıl dirilirseniz öyle haşolursunuz* (Furûzanfer, a.g.e., s. 17-18).

2 Bu mısradaki şu hadis-i şerife işaret vardır: *Allah Teâlâ halkı karanlıkta yarattı, sonra üzerlerine kendi nurundan saçtı*. Bkz. s. 194, 1. dipnot.

3 Yemen kumaşı: Burd-i Yemâni, Yemen burdu; deve kılından dokunmuş kumaş, siyah kilim.

ور نکردت^۱ عفو اینجا در جهان
 می نخواهد کرد آنجا هم بدان
 گفت حق هر کاوست^۲ اعمی این زمان
 هم بود در آخرت اعمی چنان
 در تعیشون چون بُدی در موت هم
 آنچنان میری به شادی یا به غم
 در قیامت باز هنگامِ نشور
 همچنان خیزی که خفتی در قبور
 پس چنین دان نیک و بد بینا و کور
 آنچنانکه مُرد بر خیزد ز گور^۳
 گرچه این را، اهلِ ظاهر گفته‌اند
 اهلِ باطن دُرّ نادر سفته‌اند
 گرچه ماند این بدان این نیست آن
 کو بیانِ جسم و کو گفتارِ جان
 هر سخن را کاهلِ دل گویند آن
 گفشد جنسِ گفتِ مردمان
 لیک باشد اندر آن اسرارِ نو
 گفت ایشان را به گوشِ جان شنو
 تا از آن اسرارِ نادر برخوردار
 بر تو گر نوری رسید از رشّ هو
 گیر صافی و رها کن دُرد را
 گر دُری در گلِ بینی ناگهان
 هیچ گل را همچو دُرّ بیرون کنی
 آن سخن همچون گل است و گفتِ ما
 هست در گل بر مثالِ دُرّها
 نى برون آرى ز گل دُر را روان
 بلکه گل را از سرِ دُر افکنی
 گر تو زاده از شعاعِ آن خوری
 از چه در ظلمت روی زین گفت و گو^۴
 چون رسید اطلس چه پوشی بُرد را
 نى برون آرى ز گل دُر را روان
 هست در گل بر مثالِ دُرّها

۱ نکردت AHBT نگردد C

۲ کاوست AHBT چشم C

۳ این بیت، در A در حاشیه با نشانهٔ صح آمده‌است، در H نیست.

۴ گرچه این را ABCT شرح این گرB

۵ گفت و گو CT گفت تو AHB

Eğer sen sırrı biliyorsan, sırdan haberdar isen,
Hür kişi yerine köleyi nasıl alırsın sen?

Hakk'ın katında nasıl makbul iseler muttakiler,
Şakiler de böyledir kovulmuşlar, uzak kimseler.

Ezeldendi o mutlu, bu ise şakî;¹
Bu kötü ve pis, o ise temiz ve iyi.

Onların çoğunluğu salih amellidir;
[Onların sureti] oruç, namaz ve din suretidir.

Nadiren çıkar[lar] bu suretlerin dışına
Ki olmasın[lar] namazda ve oruçta.

O, ay tutulması gibidir
Veya güneş tutulması gibidir.

Bu örnek, bu benzetme halk içindir,
Yoksa o kimse emirler emiridir.

O kimsenin fiili şeriatın ve akılların canıdır;
Takva ehline ondan yüzlerce görkem ve güzellik ulaşır.

O, dünyada kendi kendine hâkimdir, padişahtır;
Onun peygamberler gibi ümmetleri de vardır.

Onun şeriatını Musa anlamadığından,
Hızır, o yüzden yüz çevirmişti ondan.

O acayip şeriat hasların şeriatıdır;
Yakın olandan başkası o yakınlığa at koşturamamıştır.

Eğer o şeriatı halka söyleyecek olsam,
Yahut onun aslını ve ayrıntısını gösterecek olsam,

Dayanamazlar, hepsi kâfir olurlar;
Hepsi fitne fesada düşer, ayaklanırlar.

O zaman söyleyeyim halka uygun sözler;
Ta ki o sözler olsun bu denizde gemiler.

Gemilerde emin olsunlar denizde boğulmaktan;
O yüzden muhalif söylüyorum az veya çok, ondan.

Gerçi ben bu tarz çok söylerim;
Has [adamlardan] olan yanlışa düşmez [derim].

1 Ezeldendi o mutlu, bu ise şakî: Bu mısradaki şu hadise işaret vardır: Es-sa'îdu men sa'ide... Bkz. s. 786, 1. dipnot, s. 934, 1. dipnot.

گر تو آگاهی و دانای سِری^۱   بنده‌ای را کی به جای خُر خری
پیشِ حق چونند مقبول اتقیا   همچنان مردود و دورند اشقیا
از ازل بود آن سعید و این شقی   این بد و ناپاک و آن خوب و نقی^۲
اغلب آنها را صلاح آیین بوَد   صورتِ صوم و صلوات و دین بوَد^۳
نادراً افتد برونِ این^۴ صوَر   که نباشد در نماز و روزه در
باشد آن همچون خسوف اندر قمر   یا کسوف افتاده اندر قرصِ خور
بهرِ عام است این مثال و این نظیر   ورنه آنکس هست بر میران امیر
فعلِ آنکس جانِ شرع است و نُهی   اهلِ تقوی را رسد زو صد بها
خود بخود شاه است و حاکم در جهان   دارد او چون انبیا هم امتان
شرع او را چونکه موسی در نیافت   خضر از آن رو سر ز گفتارش بتافت
شرعِ خاصان است آن شرعِ غریب   سویِ آن قربت نتازد جز قریب
گر بگویم با عوام آن شرع را   یا نمایم اصل را و فرع را
برتابند و همه کافر شوند   جمله اندر شور و اندر شرّ روند
پس بگویم لایقِ عامه سخن   تا سخن گردد درین^۵ دریا سفن
در سُفن ایمن شوند از غرقِ یم   ز آن همی گویم مخالف بیش و کم
گرچه من بسیار گویم زین نمط   آنکه او خاص است نفتد در غلط

۱ در HC چنین آمده است: گر تو صرّاف و شناسای دری

۲ نقی ABCT نقی H

۳ بود AHCT بدی B

۴ این AHBC آن T

۵ درین AHC در آن BT

O, Hakk'ın gönderdiği peygamberidir has erlere;
O ünlü, o yiğit insanlara elçiliği ulaştırırsın diye.

Onun işleri temiz mi temizdir, arı mı arı;
O, özün özüdür, kabuktur ondan başkası.

Eğer sen sarraf isen, onu bilirsin kesin,
Ona dünyadan daha fazla kıymet biçersin.

Onun kıymeti herkesten fazladır daha fazla;
Her ne kadar onun dolunayı bulut içinde olsa.

Eğer bir kimse padişahı hizmet erleri olmadan görse,
Ordusuz, sancaksız tek başına kalmış bir hâlde,

Onu iyi bilir tanıyan kişi;
Değiştirmiş de olsa elbisesini.

O derse ki, dünya halkı onun kuludur, kölesidir,
İyi ve kötü, herkes onun başıyla ömür sürmektedir.

Eğer cahillik ve körlük sebebiyle onu bilmezlerse,
Ben, kesin olarak bilirim onu perdesiz, elbette.

Tereddütsüz onun kulu olur, kulluk ederim ona,
Sevgi mührünü gönlümden çıkarmam asla.

Eğer bu durumu şahsen bilseydi bir kimse,
Nasıl yanılıya düşerdi yüzünü örtmesiyle?

Ben, yanılıya düşmedim, o yüzden artmaktayım.
Ben, dünya halkını ona doğru çağırırmaktayım.

Eğer bu şekilde padişaha yol bulur, giderse bir kimse,
Karşılıksız götürür padişahın hazinesinden onar onar [hisse].

On sayısını کافیye için söyledim, on da ne ki?
Süha yıldızı ise, o Güneş'le olur Ay gibi.

Ey aziz kişi! Güneş nedir, Ay da nedir?
Çünkü onun asmasının yanında iki âlem bir üzüm tanesidir.

Onun sinesi, daima Allah'ın tahtıdır;
Velilere gece gündüz ondan başışlar vardır.

Ondan gelir herkese lütuf ve hayat;
Ondan bulur safa ehli mutluluk ve tat.

Hak Teâlâ, daima perdesiz görünür ona,
Hak Teâlâ, kendi eliyle şarap verir ona.

Hülasa her cana yiyecek ve aş ondan gelir;
Her gönlün sorusunun cevabı ondan [gelir].

تا رسالت را رساند با فُحول	بهرِ خاصان آمد او از حق رسول
مغزِ مغزاست او و غیرِ اوست پوست	پاکِ پاک و صافِ صافِ افعالِ اوست
از جهان افزون نهی او را بها	گر تو صِرافِ یقین دانی ورا
گرچه باشد در غمام آن بدرِ او	از همه ^۱ افزون بود خود قدرِ او
مانده تنها بی سپاه و بی علم	گر کسی شه را ببیند بی حشم
گرچه گردانیده باشد جامه را	دانش نیک آنکه باشد آشنا
نیک و بد جمله ز جودِ او حیند	گوید او اهلِ جهان بنده ویند
من یقین می دانم او را بی غطا	گر ندانندش ز جهل و از عمی
مُهرِ مهرش از دلِ خود کی کنم	بی تردّد بندگیِ او کنم
کی ز روپوش او فتادی در غلط	گر کسی واقف بُدی خود زین نمط
من شوم سویش جهان را رهنمون	من نیفتادم از آنم در فزون
بی عوض از گنجِ شه ده ده برد	گر درین صورت به شه کس ره برد
گر سُها باشد شود ز آن خور چو مه	ده برایِ قافیه گفتم چه ده
کز رزش ^۲ آمد دو عالم یک مویز	خور چه باشد مه چه باشد ای عزیز
اولیا را روز و شب از وی عطاست	سینه او دایما تختِ خداست
زو برند اهلِ صفا فرخندگی	زو رسد با جمله لطف و زندگی
حق دهد با دستِ خود او را شراب	حق برو تابد همیشه بی حجاب
هر دلی را زو جوابی در سؤال	پس ازو آید به هر جانی نوال

---

۱ همه AHBC خدا T

۲ رزش AHBT زرش C

Böyle şeyh sonsuza dek bakidir;
Hak Teâlâ, bir an bile ondan ayrı değildir.

Onun müritleri sayısız olsalar da,
Sayıya bakma, eğer aklın varsa.

Bil ki, o sayı surettedir;
Manada giden bir görür, bir bilir.

Ey akılsız! Hepsi manada birdir;
Gözlerdeki gören, bakan nur gibidir.

Gözlerdeki o nur birdir,
Cisimlerdeki can gibidir.

O grup sonsuza dek birliktedir şeyhle;
Git, bu yolun dışında bir şey bilme.

Suretlerden geç, manaya bak ki,
Tatlı olasın bal gibi, şeker gibi.

Suret perdesinden dolayı darlık içindesin;
Esrarkeşler gibi şaşkın ve sersemsin.

Eğer uyanırsan bu ağır uykudan,
Doğrusu çıkarsın kenara o aradan.

Git, uzak dur kenardan ve ortadan,
Görünsün can yüzü perde olmadan.

O denize gittiğin zaman, bakî olursun,
O sevgiliye, o sakiye eş olursun.

Bakî, bakî olanla dost olur;
O yüzden Anka, Kafdağı'nda oturur.

“Nûrun ‘alâ nûr”¹ nûr üstüne nûrdur manası budur,
Çünkü dini olan, dinle artar, üstün olur.

Bil ki, bu üstünlük manevîdir,
Şeklî değil; çünkü hissedilmez, belli değildir.

Eğer hissedilse, görünseydi, o görünür, belli olurdu;
İyi ve kötü, bütün âlem âşik olurdu.

Onu gören, bizim gibi divane oldu;
Evi bıraktı, yıkıntının yolunu tuttu.

1 “Allah, göklerin ve yerin nûrudur. O'nun nurunun misali, içinde lamba bulunan bir kandillik gibidir. O lamba kristal bir fanus içindedir; o fanus da sanki inciye benzer bir yıldız gibidir ki, doğuya da, batıya da nisbet edilemeyen mübarek bir ağaçtan, yani zeytinden (çıkan yağdan) tutuşturulur. Onun yağı, neredeyse, kendisine ateş değmese dahi ışık verir. (Bu,) nur üstüne nurdur. Allah dilediği kimseyi nuruna erİştirir. Allah insanlara (işte böyle) temsiller getirir. Allah her şeyi bilir.” (Nûr 24/35) ayetinden iktibasır.

اینچنین شیخ است باقی تا ابد
 گر بوند او را مریدان بی عدد
 آن عدد می دان که در صورت بود
 جمله در معنی یکند ای بی خبر^۱
 یک بود آن نور اندر چشمها
 تا ابد با شیخ باشند^۲ آن فریق
 از صور بگذر به معنی در نگر
 از حجاب صورت اندر تنگی
 گر شوی بیدار ازین خواب گران
 رو کران گیر از کران و از میان
 چون در آن دریا روی باقی شوی
 هست باقی را به باقی ایتلاف
 معنی نُورٌ عَلٰی نُورِ اِن بُوَد
 این فزایش معنوی^۳ باشد بدان
 گر شدی محسوس، آن پیدا بُدی
 هر که دید آن را چو ما دیوانه شد

یک دمی نبود جدا از وی احد
 در عدد منگر اگر داری خرد
 یک ببیند هر که در معنی رود
 همچو اندر^۲ دیده‌ها نور نظر
 همچنانکه جان درون جسمها
 رو مدان چیزی برون این طریق
 تا شوی شیرین چو شهد و چون شکر
 خیره و مبهوت همچون بنگی
 ز آن میان آبی حقیقت بر کران
 تا نماید بی حجابی روی جان
 جفت آن دلدار و آن ساقی شوی
 ز آن بود عنقا مقیم کوه قاف
 که ز دین افزایش آنکش دین بود
 نیست صورت تا شود محسوس آن
 جمله عالم نیک و بد شیدا شدی
 خانه را بگذاشت و^۴ در ویرانه شد

۱ این مصراع، در H چنین است: «پس مبینشان غیر یک ای بی خبر»، ولی بعد در حاشیه بصورت متن اساس هم نوشته شده است.

۲ اندر HBCT کاندر A

۳ با شیخ باشند AHC باشند با شیخ BT

۴ معنوی AHBT معنی C

۵ و BCT - AH

Edhem¹ gibi âlemi terk etti;
İlaca karşı sıkıntıyı ve derdi seçti.

Nimetlere karşı sıkıntıyı seçti candan,
Hak Teâlâ için vazgeçti malından, evinden barkından.

Yarayı yüzlerce merheme tercih etti,
Dilberlerin zülfü gibi perişan oldu, dağıttı kendini.

[67. Altmış Yedinci Makale]

[Bu makalede iki konu anlatılacaktır:]

[Âşıkların yanında sıkıntı rahattır, rahat ise sıkıntı]

Âşıkların yanında sıkıntı rahattır, rahat ise sıkıntı; evet, onlar, halkın tersidirlere, Mütenebbî'nin dediği gibi:

*Beni sahra ile baş başa bırakın, rehber de istemem,
Yüzüm de öğle sıcağında kalsın; örtü istemem,*

*Ben, onunla, bununla rahat ederim,
Sıkar beni deveyi çöktürmek, bir yerde oturmak [istemem].²*

Ve Mustafa -selam üzerine olsun- bu nedenle buyuruyor ki, “Eşeddu'l-belâi 'alâ'l-enbiyâi.”³ *Belaların en şiddetlisi peygamberleredir;* zira bela onlara rahatlık olmuştur; bela ne kadar çok olursa, rahatlık da o kadar çok olur.

[Kutub olan şeyh, yerde ve gökte Allah'ın halifesidir. Hakk'ın tecellisi önce onadır, sonra başkalarına]

Kutub olan şeyh, yerde ve gökte Allah'ın halifesidir. Hakk'ın tecellisi önce onadır; sonra ondan derecelerine göre âlemdekilere dağılır. Şu halde eğer halk onu bilmezse, o kutup için ne zararı olur, neyi eksilir? Çünkü ona, herkesin kendisiyle yaşadığı ve kendisinden rahmete erdikleri kesin olarak malum olmuştur. Örneğin ağaçlar, meyveler, çiçekler, fesleğenler ve bostanlar, hepsi baharla yaşarlar, güzellikleri ve tazelikleri onunladır; fakat bahardan habersizdirler. Bahara, onların habersiz olmalarından ne eksiklik gelir?

1 Edhem. Sultan İbrahim Edhem. Bkz. s. 584, 1. dipnot.

2 Bu iki beyit, Mütenebbî'nin (303-354/915-965) kasidenin ikinci ve üçüncü beytinden tazmindir. Bkz. el-Mütenebbî, *Divânu'l-Mütenebbî*, s. 482 (B. 2-3).

3 *Belaların en şiddetlisi peygamberleredir.* Bu hadis, farklı şekillerde nakledilmiştir: Eşeddu'n-nâsi belâen el-enbiyâu sümme's-sâlihûne sümme'l-emselu fe'l-emselu: *İnsanların arasında en şiddetli belaya maruz kalanlar peygamberlerdir, sonra salih kullar, sonra onları takip edenler, sonra onları takip edenlerdir* (Süyûtî, *a.g.e.*, I, 42; Aclûnî, *a.g.e.*, I, 153-154; Furûzanfer, *a.g.e.*, s. 107'den nakil).

همچو آدهم ترکِ عالم کرد او
بر دوا بگزید رنج و درد او
بر نَعَم بگزید نِقمت را ز جان
بهر حق درباخت مال و خان و مان^۱
زخم را بگزید بر صد مرهم او
همچو زلفِ دلبران شد درهم او

در بیانِ آنکه نزد عاشقان رنج، راحت است و راحت رنج؛ پس ایشان عکسِ خلقتند^۲،

چنانکه متنبی می گوید^۳:

ذَرَانِي وَالْفَلَاةَ بِلا دَلِيلِ
وَاِنِّي اسْتَرِيحُ بِذِي وَهَذَا
وَ وَجْهِي وَالْهَجِيرَ بِلا لِيَامِ
وَأَتَعَبُ بِالْإِنَاخَةِ وَالْمَقَامِ

و مصطفی علیه السلام^۴ از این رو می فرماید که أَشَدُّ الْبَلَاءِ عَلَى الْإِنْبِيَاءِ، زیرا ایشان را

بلا راحت شده است، چندانکه بلا بیش^۵، راحت بیش.

و در تقریرِ آنکه شیخی که او قطب شد، خَلِيفَةُ اللَّهِ فِي الْأَرْضِ وَالسَّمَاوَاتِ، تجلّی حق اوّل

بر اوست و آنکه از او بر عالمیان مُنقسم می شود عَلَى قَدَرِ مَرَاتِبِهِمْ. پس اگر خلق^۶ او را ندانند،

آن قطب را چه زیانست و چه نقصان؛ چون او را^۷ مُحَقَّق است که همه از او می زیند و از او

رحمت می برند. همچنانکه^۸ اشجار و اثمار و ازهار و ریاحین و بساتین جمله از بهار زنده اند

و لطف و تازگی از او دارند^۹ و از بهار بی خبرند؛ بهار را از بی خبری ایشان چه نقصان باشد؟

۱ خان و مان AHBT خانمان C

۲ خلقتند ABCT خلقتانند H

۳ می گوید HCT گوید AB

۴ علیه السلام AHBT صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ C

۵ أَشَدُّ BCT إِنَّ أَشَدَّ AH

۶ بلا بیش AHBT بلا بیش بود C

۷ خلق AHBT حق C

۸ او را ABCT نزد او H، ولی بعد به صورت متن اساس اصلاح شده است.

۹ همچنانکه ABCT که اغصان و H، ولی بعد به صورت متن اساس اصلاح شده است.

۱۰ دارند ABCT می پذیرند H، ولی بعد به صورت متن اساس اصلاح شده است.

Veya süt içen birkaç kölesi olan bir efendiye [ne zararı olur], eğer onlar kendi efendilerini bilmezlerse? Artık efendi bilir ki onlar, kendisinin köleleridir. Aynı şekilde kutub da bütün âlemi kendisinin kulu ve müridi bilir, her ne kadar onlar kendisini bilmeseler, tanımasalar ve görmeseler de.

Âşıklar belayı tercih ettiler,
Gülü terk edip, dikenini seçtiler.

Rahat ve sıhhat onların yanında sıkıntı oldu;
Sıkıntı ve fakirlikse şifa ve hazine oldu.

Hepsi baş verdiler olmayalım diye başkan;
Sonunda kurtuldular baştan ve başkanlıktan.

Her şey ki halk için esenlik ve rahattır,
Onların yanında zahmettir, sıkıntıdır.

Bu yüzden, sen onları bu halktan bilme,
Canlarını cananın yanından başka yerde bilme.

Arş'tan, yerden ve kalemden feragat etmişlerdir;
Onların rahatı elemdedir.

Âşıklar için cehennem çukuru cennettir;
Hepsinin neşesi ve öfkesi mihnettedir.

Açlık olmuştur o fırkanın yemeği;
Yangın ateşindedir daima tazelikleri.

O nefer[ler] Halil¹ gibidirler; onlara oldu duman, ateş, nâr,
Fesleğen, bahçe, yeşillik ve [gülzar].

Ateşin kendisidir onların gül bahçesi, reyhanı;
Cehennem çukurudur onların hurisi, rıdvanı.

Git, bir Halil ol ki, sonunda bela ateşi,
Her zaman bu sofraya çağırısın seni.

Peygamberlerin o yüzden fazladır bu bela ve sıkıntıları,
Çünkü talihtir, padişahlıktır, sultanlıktır [onlara] bu bela ve sıkıntı.

Dağ gibi bedenlerine kazma vururlar, [bil],
Hazine için vururlar, kinlerinden değil.

[Kazmayı] sert vururlar, altınlar çıkarıp götürsünler diye,
Onu budarlar, keserler, ondan meyveler alıp götürsünler diye.

İçinde altın olan dağa kazma vururlar;
Hazinesi olmayana pek kazma vurmazlar.

1 Halil. Bkz. s. 232, 1. dipnot.

ویا خواجه ای را که غلامان چند باشد^۱ شیرخواره، اگر ایشان خواجه خود را ندانند، آخر خواجه می داند که همه بنده اویند. همچنین قطب همه عالم را بنده و مُرید خود می داند^۲، اگرچه ایشان او را نمی دانند و نمی شناسند و نمی بینند^۳.

عاشقان را شد بلاها اختیار	ترک گل کردند و بگزیدند خار
راحت و صحت برایشان رنج شد	رنج و بی برگی شفا و گنج شد
جمله سر دادند بهر بی سری	تا رهیدند از سری و سروری
هر چه خلقان را خوشی و راحت است	نزد ایشان زحمت است و محنت است
پس تو ایشان را ازین خلقان مدان	جانشان را جز بر جانان مدان
فارغند از عرش و فرش و از قلم	راحت ایشان بود اندر الم
عاشقان را قعر دوزخ جنت است	عیش و طیش جمله اندر محنت است
عین جوع آمد طعام آن فریق	تازگیشان دایم از نار حریق
چون خلیل اند آن نفر شد دود و نار	بر همه ریحان و باغ و سبزه زار
عین آتش گلشن و ریحانشان	قعر دوزخ حوری و رضوانشان ^۴
رو خلیلی شو که تا نار بلا	سوی این خوانت زند دایم صلا
انبیا را زآن فزون است این عنا	کاین عنا بخت است و شاهی و کیا
بر تن چون کوه میتین می زنند	بهر گنج است نه از کین می زنند ^۵
می زندش سخت تا زرها برند ^۶	می بُرندش تا ازو برها برند
زخم بر کوهیست کاندر وی زراست	آنچه بی گنج است زخمش کمتر است

۱ باشد ABCT باشند H

۲ می داند AHBT داند C

۳ نمی دانند و نمی شناسند و نمی بینند ABCT نمی شناسند و نمی دانند H؛ بعد از این افزوده است در A جمله «والله اعلم بالصواب».

۴ ریحانشان ABCT بستانشان H

۵ این بیت، در B در حاشیه نوشته شده است.

۶ این بیت، در B در حاشیه نوشته شده است.

Ondan dolayı peygamberlerdeki bela daha fazladır;
Çünkü onların içinde gizli cevher hazinesi vardır.

Bunun için peygamberlerin üzerindedir sıkıntı ve darbe,
İçlerindeki hazine görünsün, ortaya çıksın diye.

Hazinesi çok olanın sıkıntısı da çoktur;
Rahatta olan ise, zelildir, içi boştur, kabuktur.

Senin nefsin bir hırsızdır, saklar çaldığı altını,
Nasıl itiraf eder [bunu] güzellikle o kötü yaradılışlı?

Onun [çaldığı] altını göstermesi için,
Pek çok şiddet ve işkence uygulamak gerekir [kesin].

Öyleyse her an ona işkence yap ki,
Az veya çok gösterebilir hazineyi.

Bu cihat, baskı ve darp gibidir ona;
Gece gündüz böyle harp yap, savaş onunla.

Sıkıntı, taliplere göre tatlıdır, hoştur;
Dünya halkına göre ise acıdır, kötüdür, nahoştur.

İbadet, hoş gelmez onların arzularına;
Çünkü şeytan tutmuştur onları tuzakla.

İyi şeyler onlara kötü görünür, nahoştur;
Kötü ise iyi görünür; çünkü akılları yoktur.

İbadetin tatlı şekeri onlara zehir gibidir,
Dünya hastalarına [şeker] acıdır, acı gelir.

Onları böyle yaptığı için safra,
Bal, acı ve tatsız görünür onlara.

Safra hastasına göre acıdır, fenadır şeker;
Şekeri ağzı, damağı her an reddeder.

Fakat safra geçince, tatlı olur,
Hüsrev'in¹ yanında Şirin'in² dudakları gibi olur.

İbadet ve oruç, o yüzden nahoş görünür sana,
Çünkü gizli hastalık vardır senin vücudunda.

-
- 1 Hüsrev: Hüsrev: Muhtemelen iki Hüsrev'den biridir. Birincisi; İran Keyânî devleti hükümdarlarından Siyavuş'un oğlu ve Keykâvus'un torunu olan Hüsrev. Firdevsî'ye göre annesi Efrasyab'ın kızı Sovdabé'dir. Kendisine Keyhüsrev de denir. İkincisi; Kubad b. Firûz'un oğlu, Enûşirvan-ı Âdil lakabıyla meşhur Sasanî hükümdarı I. Hüsrev'dir. Miladî 531–579 yılları arasında saltanat sürmüştür. Lakabı Kisrâ'dır. Adaleti, cömertliği ve merhametiyle ün salmıştır. Zamanı, Sasanîlerin en parlak ve en müreffeh dönemidir. Bu dönemde bilim ve sanat gelişmiş, birçok edebî ve felsefî eser yazılmış, modern şehirler ve yollar yapılmıştır (<https://vajehyab.com/>).
- 2 Şirin, Ferhat ve Hüsrev: Hüsrev ve Şirin veya Ferhat ve Şirin adlı ünlü aşk hikâyesinin kadın ve erkek kahramanlarıdır. Hüsrev-i Pervîz, Hürmüz'ün oğlu ve Enûşirvan'ın torunudur. Şirin, Arran melikesinin erkek kardeşinin kızı Ermeni güzeli ve Pervîz'in eşidir. Ferhad, Şirin'in âşığıdır (<https://vajehyab.com/>).

ز آن بلا بر انبیا افزون تراست
 کاندریشان خَفیه گنجِ گوهر است
 بهر این بر انبیا زخم است و رنج
 تا نمایند^۱ از درونِ سینه گنج
 هر کرا گنجش فزون رنجش^۲ فزون
 هر که در راحت بود پُوج است و دون
 نفسِ تو دزدیست پنهان کرده زر
 کی مُقر گردد به لطف آن بد گهر
 عُنْف باید کرد با وی تا که او
 زر نماید در شکنجه مو بمو
 پس شکنجه می کنش هر دم بدم
 این جهاد او را چو عصرست و چو ضرب
 رنج شیرین است و خوش بر طالبان
 شد عبادت ناخوش اندر کامشان
 لیکن تلخ و زشت بر اهلِ جهان^۳
 می نماید نیکشان مردود و بد
 ز آنکه صفرا کرد ایشان را چنین
 قند شیرینِ عبادت همچو زهر
 پیشِ صفرائی شکر تلخ است و بد
 ز آنکه صفا کرد ایشان را چنین
 قند را کامش کند هر لحظه رد
 لیک چون صفرا رود شیرین شود
 پیشِ خسرو چون لبِ شیرین شود
 طاعت و صومت از آن ناخوش نمود
 که ترا رنجیست مخفی در وجود

۱ نمایند AHBT بیابند C

۲ گنجش فزون رنجش ABHT رنجش فزون گنجش C

۳ این بیت، در H چنین آمده است:

رنجها تلخست بر اهل جهان لیک شیرین است و خوش بر طالبان
 ولی بعد روی آن را خط کشیده و مطابق متن اساس اصلاح شده است.

Beden hastalığı kolaydır; çünkü beden gider,
Sonunda yok olur, fanî olur, kaybolur gider.

Ruh hastalığı beden hastalığından daha beterdir;
Çünkü o ebedîdir, bu fanîdir, geçicidir.

Sıkıntıların, hastalıkların kaynağı olan beden fanî olunca,
Şüphesiz aslı gibi fanî olur onun ayrıntısı olan da.

Fakat ruhta olan hastalık zordur;
Her tabibin ilacıyla nasıl sıhhat bulur?

Ancak o tabip [tedavi edebilir] ki, hikmeti Rabb'inden
Öğrenmiştir öğretmensiz, kitapsız canıgönülden.

O hastalığı o giderir, o tedavi eder ruhlardan,
Eteğini tut onun, bırakma elinden [hiçbir zaman].

Ta ki, o hastalık sende kalıcı olmasın;
Ta ki daima zayıf ve hasta olmayasın.

Hastalık nedir ki? Ölülere can bahşeder;
Müzmin hastalıkları tedavi eder.

Bunun gibi yüz binlercesi gelir ondan,
Kapalı kilitler onunla açılır [her zaman].

Yer halkı, gök halkı ondan alır, götürürler;
Hepsi can azığını o sofradan yerler.

Eğer gösterildiği hâlde onu bilmezlerse, ne acı!
Çünkü herkesin yarasının odur merhemi, ilacı.

Baharla hayat bulmaz mı her çimen,
Sümbül, reyhan, gül ve yasemen?

Habersizdir dallar ve ağaçlar onun ihsanından,
Onun bağışından, zarar ve faydasından.

Süt çocuğu gibi köleler de kendi emirlerinden,
Gafildirler, habersizdirler iyiden ve kötüden.

Nasıl üzülür emir onların cahilliğine, aptallığına!
Çünkü nimetleri ulaştırır onlara kolaylıkla.

Eğer o ağaçlar bilmezlerse, bahardan [neler],
Ulaşıyor onlara, yapraklar, çiçekler ve meyveler,

Onların cahilliğinden bahar, nasıl bozulur, nasıl darılır!
Onun canlılığı ve pazarı nasıl durgunlaşır!

رنج تن سهل است چون تن می رود
 رنج جان از رنج تن بدتر بود
 چون بدن فانیست کاصل رنجهاست
 رنج کاندرا جان بود مشکل بود
 جز طبییی کش بود حکمت ز حق
 آن مرض را او برد از جانها
 تا نماند آن مرض در تو مقیم
 رنج چه بود مردگان را جان دهد
 صد هزاران اینچنین آید ازو
 اهل ارض اهل سما از وی برند^۱
 گر ندانندش به تعیین چه غم است
 نه از بهاران است زنده هر چمن
 بی خبر شاخ و درخت از جود او
 هم غلامان رضیع از میر خود
 کی شود غمناک میر از جهلشان
 گر ندانند آن درختان کز بهار
 کی بهار از جهلشان فاسد شود

عاقبت معدوم و فانی می شود
 زآنکه آن باقیست این فانی شود^۱
 فرع آن چون اصل خود بی شک فناست
 از علاج هر طبییی کی رود
 خوانده از دل بی معلّم بی ورق^۲
 دامنش گیر و مکن از کف رها
 تا نباشی دایما زار و سقیم
 دردهای کهنه را درمان دهد
 قفلهای بسته بگشاید ازو
 جمله قوت جان خود ز آن خوان خورند^۳
 چونکه زخم جمله را او مرهم است
 سنبل و ریحان و ورد و یاسمن
 از عطا و از زیان و سود او
 غافلند و بی خبر از نیک و بد
 چون نغم را می رساند سهلشان
 می رسدشان برگ و گلها و ثمار
 رونق و بازار او کاسد شود

۱ این بیت، در C نیست.

۲ این بیت، در C نیست.

۳ برند AHB برد C برند T

۴ خورند AHBT خورد C

O kutub da böyledir, [herkes] onunla yaşar, onunla diridir,
[O] efendidir, bütün halk onun kuludur, kölesidir;

Ondan gelir ışık ve aydınlık herkese,
İster fakir olsun isterse zengin [kimse].

Eğer onun böyle olduğunu bilmezlerse açıkça,
Ne zararı olur onun, söyle bana?

Hiç, o makamdan, o dereceden düşer, fakirleşir mi?
Veya elinden padişahlığı, saltanatı gider mi?

Herkes onun kulu kölesidir sürekli
Efendisini bilmeyen çocuk gibi.

Bilen de onunla yaşar, onunla diridir;
Bilmeyen de onun kuludur, kölesidir.

Bütün eşya o padişahla yaşar kesinlikle;
Kalp gözünü aç; gör bunu aşikâre.

Ben, bunu anlatırdım bundan önce,
İnsanlar aynel-yakîn¹ bilsinler diye.

Fakat gayret mani oluyor anlatmama,
Çünkü sırlar incisini kimse delmemiştir açıkça.

Sakın, kimsenin yapmadığını, sen de yapma;
Git, ilaç verme derdi olmayana.

Pislik üzerine gül dökmek uygun olmaz;
Dışkıyla misk karıştırılmaz.

Taş kalpliye taş at, onu sevip okşama;
Git, nahoş kimselerle oturup kalkma.

Kimse oturup kalkmaz kendi cinsinden başkasıyla;
Nasıl oturabilir her alçak padişahın yanında?

Her cinsi kendi cinsine doğru gönderir Yaradan;
Melekten, şeytandan, hayvandan ve insandan.

Allah'ın bir meleği vardır, iyi dinle,
Bak, ey amca, cinsi sevkeder kendi cinsine.²

1 Aynel-yakîn: "Müşahede etmek" manasındaki ayn ile "gerçeğe uygun bilgi" anlamındaki yakîn kelimele-
rinin birleşmesinden meydana gelen aynel-yakîn, İslâm düşünce tarihinde, genellikle üç kategoride sra-
lanan doğru bilgilerin kesinlik bakımından ortasında yer alır. Kur'an'da "Andolsun ki onu aynel-yakîn ile
göreceksiniz" (Tekâsür 102/7) meâlindeki ayette geçen aynel-yakîn, gözlem yoluyla bilmek veya "yakîn"-
den ibaret olan bir görüşle görmek mânasını ifade eder. Aynel-yakîn ile elde edilen bilgi kesinlik açısından
ilmel-yakîn ile elde edilen bilgiden üstündür ve zihne gelen her türlü şüpheyi giderici bir özelliğe sahiptir
(Yusuf Şevki Yavuz, "Aynel-yakîn", *DİA*, İstanbul 1991, IV, 269-270). Bkz. s. 366, 1. dipnot.

2 Bu beyitte, "Allah'ın bir meleği vardır ki her cinsi kendi cinsine çeker." hadisinden iktibas vardır; ancak
bu hadis, mevcut kaynaklarda yoktur.

همچنین آن قطب کز وی زنده‌اند
می‌رسد زو هر کسی را روشنی
گر ندانندش عیان کاینست او
هیچ از آن رُتبت فتد مُفلس شود
بنده‌اش باشند جمله^۱ دایما
آنکه می‌داند خود از وی زنده‌است
جمله ز آن شه زنده‌اند اشیا یقین
شرح این را کردمی من بیش ازین
لیک غیرت می‌کند منعم ز گفت
هین مکن تو نیز آنچه کس نکرد
نیست لایق بر حدّث گل ریختن
سنگ‌دل را سنگ زن منواز تو
جنس را با غیر نامیزد کسی
جنس را حق می‌فرستد سویی جنس
إِنَّ لِلَّهِ مَلَکَ بَشْنُو نَکُو

خواجه است و جمله خلقتش بنده‌اند
گر بود درویش ور باشد غنی
چه زیان دارد ورا با من بگو
یا ز دستش شاهی و مُلکت رود
همچو طفلی کاو نداند خواجه را
آنکه آگه نیست او هم بنده‌است
چشمِ سرِ بگشا ببین این را مُبین
تا شدی بر مردمان عین الیقین
که دُرِ اسرار کس پیدا نسفت
رَو مده دارو بدان کش نیست درد
پُشک را نتوان به مشک آمیختن
رَو مشو با ناخوشان دمساز تو
پهلویِ شه چون نشیند خود^۲ خسی
از ملک وز دیو و از^۳ حیوان و انس
بین؛ یَسُوْقُ الْجِنْسُ إِلَى الْجِنْسِ ای عمو

۱ باشند جمله AHBT باشند و جمله C

۲ خود AHCT هر B

۳ و از AHC وز BT

۴ بین ABCT که H

Bu sünnetten yüz çevirme, vazgeçme asla,
Çünkü onu vazetmiştir âdil Hak Teâlâ.

Doğru olmaz ne yaparsan yap, onun dışında;
Sakın o kapıdan başka kapıyı çalma.

Yol odur, o yoldan başkası yolsuzluktur, dalalettir;
Bir şeyi onun yerine koyman gerekir;

Senin binan bir temel üzerinde olunca,
Elbette evin de iyi olur onunla.

Allah'ın vazettiği sünnete sarıl, tut onu;
Bir kul gibi canıgönülünden kabul et onu.

Çünkü dosdoğru yol, kuşkusuz odur,
O yoldan başkasını tutanlar hasta olur.

Yoktur bu sözün sonu, nihayeti, bitimi;
Anlat, şerh et, o sevgilinin güzelliklerini;

Çünkü Allah Teâlâ, daima onun canındadır;
Gece gündüz âşıklar gibi onu arayıp sormaktadır.

Allah'ın sırrıdır beşer cismindeki,
Hakk'ın nazarı onun üzerindedir sürekli.

O şah için yaratmıştır bu âlemi;
Onun için vücuda getirmiştir hayrı ve şerri.

Onu su ve toprak içinde, bedende
Can ve gönül gibi gizlesin herkesten diye.

Ondan ulaştırılır hayat âlemde,
Açık ve gizli her şeye, herkese.

Onun cismi burç gibi, Hak Teâlâ ise güneş gibi,
Yaşlı ve genç herkese ondan doğar sürekli.

Onun kalbini nurların mazharı yapmıştır;
Onun ruhunu sırların madeni kılmıştır.

Hayat da ondan gelir ilim de din de;
Akıllara o verir sağlam görüş, sağlam düşünce.

Kâmil şeyh bil böyle kimseyi;
Çünkü o akıtır canları ırmak gibi.

O müritler ki canıgönülünden onu arar, onu isterler,
Onun gibi iki âlemde de galiptirler, galip gelirler.

هیچ از آن سنت مگردان رو و سر
غیر آن هر چه کنی نبود صواب
راه آنست و جز آن ره بی‌رهی
تا که بنیاد تو بر اصلی بود
سنتی کایزد نهاد آن را بگیر
کآن بود بی‌شک صراط مستقیم
نیست این گفتار را حد و کنار^۱
که خدا پیوسته اندر جان اوست^۲
سرّ یزدان است در جسم بشر
این جهان بهر آن شاه آفرید
تا که او را در میان آب و گل
زندگی از وی رساند در جهان
جسم او چون برج و حق چون آفتاب
قلب او را مظهر انوار کرد
هم حیات از وی رسد هم علم و^۳ دین
شیخ کامل اینچنین کس را بدان
آن مریدان کز دل او را طالبند
که نهاد آن را خدای دادگر
هین مزن هر باب را کآنست باب
چیز را باید که بر جایش نهی
لاجرم زان خانه‌ات نیکو شود^۴
بنده‌وارش از دل و از جان پذیر
هر که گیرد غیر آن گردد سقیم
بازگو از شرح حسن آن نگار^۵
روز و شب چون عاشقان جویان اوست
دایما حق را برو باشد نظر
وز پی او کرد خیر و شر پدید
از همه پنهان کند چون جان و دل
بر همه چیز آشکارا و نهان
تابد از وی دایما بر شیخ و شاب^۶
روح او را معدن اسرار کرد
عقلها را او دهد رای متین
کاو روانها را کند چون جو^۷ روان
همچو او اندر دو عالم غالبند^۸

۱ شود AHBT بود C

۲ حد و کنار ABCT خود آخری H

۳ آن نگار ABCT فاخری H

۴ این مصراع، در H چنین است: حق تعالی دایما در جان اوست، ولی بعد بجای کلمه «خواهان» بر بالای سطر «در جان» نوشته شده است.

۵ این ABCT حق H

۶ چیز ABCT حق H

۷ دایما بر شیخ و شاب ABCT بر شیوخ و بر شباب H

۸ و AHBT - C

۹ چون جو ABC هر سو H دایم T

۱۰ این بیت، در H چنین است:

اینچنین کس را هر آنکو طالب است دان که بر وی عقل رهبر غالب است

Onların o şah hakkındaki zanları iyi olduğundan,
Gözleri, o yüzden onun tarafındadır her zaman.

Etrafında toplanıp oturmuşlar sayısız [erler],
Sadakatle ona doğru bakar, nazar ederler.

Dünyada onun yüzünü kıble edinmişler,
Canıgönülden hep ona secde ederler.

Böyle şeyh ve müritler bakîdirler,
Ona asi olan kavimler fanîdirler.

O habersiz, o gafil grup şeyhin reddettikleridir;
O yüzden son sığınacakları yer cehennemdir.

Böyle kimseler vardır her devirde, her asırda,
Eğer aklın varsa, yürü, tefekkür et bu yolda.

Ta ki göresin inkâr edenleri, talip olanları,
Her zaman böyle şeyhle gezip dolaşanları.

Şimdi bil ki, dünyada kesin bilgi şeyhtir;
Onların zannı ise taliplerdir, müritler gibidir.

[68. Altmış Sekizinci Makale]

**[Yakîn, kâmil şeyh; iyi ve doğru düşüncelerse onun müritleridir.
Mümkir bir kimse, tövbe ettikten sonra şeyhlik yaparsa, müritlerini
Hakk'a daha çabuk kavuşturur]**

Yakîn yani kesin bilgi, kâmil şeyh; çeşit çeşit hüsnüzanlar, iyi ve doğru düşüncelerse onun müritleridir, zan, fazla zan, daha fazla zan. Hangi zan daha fazla ise, o zan, yakîne daha yakındır. Müritler [gibi] olan hüsnüzanlar, şeyh olan yakînden süt içerler ve yakîne yaklaşırlar. O yakîn [olan] şeyh ve hüsnüzanlar yani müritler, âlemde her devirde bakîdirler; fakat onların suretleri değişir, ama anlamları sonsuza dek kalır. İnkârcının yanlış zanları, yakîn [olan] şeyhin reddettikleridir. Kuşkusuz onların inkârları, her an daha da artar; çünkü “Fî kulûbihim maradun fe-zâdehumu'l-llâhu marazâ.”¹ *Onların kalblerinde bir hastalık vardır; bu yüzden Allah onların hastalığını artırmıştır.*

1 “Onların kalplerinde bir hastalık vardır; bu yüzden Allah onların hastalığını artırmıştır. Söyledikleri yalanlardan dolayı onlara elem verici bir azap vardır.” (Bakara 2/10) ayetinden iktibasır.

چشمشان ز آن روی دایم سوی اوست ^۱	ظَنِّشان در حَقِّ آن شه چون نکوست
می کنند از صدق سوی او نظر	گرد بر گردش نشسته ^۲ بی شمر
ساجدش گشته همه از عینِ جان	قبله کرده روی او را در جهان ^۳
فانیند آن قوم کز وی عاقیند	اینچنین شیخ و مریدان باقیند
ز آن بَوَدشان عاقبت مأوا سقر	رَدّ شیخند آن گروه بی خبر
عقل اگر داری درین کن سیر و غور ^۴	این همه هستند در هر قرن و دور
با چنین شیخند گردان هر زمان	تا ببینی منکران و طالبان
ظَنِّشان راست همچون طالبان ^۵	پس یقین شیخ است می دان در جهان

در بیان آنکه یقین، شیخ کامل است و ظنهای نیکوی^۱ راست، مریدانِ اویند علی التَّفَاوُتِ ظَنٌّ وَاغْلِبِ ظَنٌّ وَاغْلِبِ ظَنٌّ^۲؛ هر ظنی که افزون تر است، آن ظن به یقین نزدیک تر است و ظُنونِ راست که مریدانند، از یقین که شیخ است، شیر می خورند و به یقین نزدیک^۳ می شوند. آن شیخِ یقین و مریدانی^۴ که ظنونِ راستند در عالم^۱ دَوْرًا بَعْدَ دَوْرٍ باقیند، لیکن صورتشان مبدل می شود، اما معنیشان اَبَدًا لَابد قایم است و ظنونِ غَالِطِ منکر، رَدِّ شیخ یقین اند؛ لاجرم انکارشان هر لحظه افزون تر می شود که فی قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَرَّادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا.

۱ این بیت، در H چنین است:

ظَنٌّ او در شیخش چون نکوست چشم و رو دایم نهاده سوی اوست

۲ نشسته ACBT مریدان H

۳ این مصراع، در H چنین است: هم شده از غیر روی او جهان

۴ غور AHBT دور C

۵ این بیت، در H بعد از نثر آمده است.

۶ نیکوی AHBT نیکو C

۷ ظَنٌّ وَاغْلِبِ ظَنٌّ وَاغْلِبِ ظَنٌّ AHBT الظَّنَّ وَاغْلِبِ الظَّنَّ وَاغْلِبِ الظَّنَّ C

۸ نزدیک AHBT نزدیک تر C

۹ مریدانی AHBT مریدان C

۱۰ از این کلمه تا عبارت «رَدِّ شیخ یقین اند» در H به صورتی دیگر آمده است، اما بعد روی آن را خط کشیده و به صورت متن اساس اصلاح کرده اند. صورت اصلی چنین است: «دورا بعد دور هستند لیکن صورت آن شیخ یقین اند و از آن آن مریدان که ظنونِ راستند فانی می شوند دلیل برآنکه این صورتهای مبدل می شوند دورا بعد دور و قرنا بعد قرن و آن معنی یقین و ظنونِ راست که قایمند ابدالابد باز آن و ظنونِ غالط منکر رد شیخ یقین اند که هر لحظه در انکار می روند.»

Eğer o inkârcılar tövbe eder, ikrar ederlerse, yakîn [olan] şeyh onların inkârlarını ikrara ve kabule dönüştürür; çünkü “Ulâike yubeddilu’llâhu sey-yi’âtihim hasenât”¹ *Allah, onların kötülüklerini iyiliklere çevirir.* Münkir olan böyle bir kimse, tövbe ettikten sonra şeyhlik yaparsa, müritlerini Hakk’a daha çabuk kavuşturur. Örneğin, hırsızlıktan tövbe etmiş bir hırsız, bekçi olursa, o, hırsızları daha iyi tanıyabilir ve yakalar; çünkü hırsızlığı tecrübe etmiştir ve hırsızların hilelerini, hırsızlık yapmamış olan bekçiden daha iyi bilir.

Müritlerin zanları çeşitlidir, farklıdır;
Birin hüsünzannı daha fazladır.

Sayızsızdılar rütbe ve derecede böyle;
Aşama aşama yüz tutmuşlardır yakîne.

Yakinden daha fazla nur almış olan zan[lar],
Kuşkusuz yakîn tarafına daha fazla uçar[lar].

Zan [yani mürit], şeyhin ilminden nasip aldığı zaman,
Yakîne [yani şeyhe] gelir neşe içinde, üzüntü duymadan.

Zannının damlası doğru, [hüsünzan] olunca,
Kavuşur o büyük denize, okyanusa.

Onun o zannı yakinde yok olunca,
Yakîn kesilir, gider ondan şüphe ey amca.

Ondan sonra o, mürit değil, şeyhtir; şeyh odur;
O, inkârdan kurtulmuş, eşsiz şeyh olmuştur.

Çünkü o yakîn, suretten kurtulmuştur,
Din yolunda kaimdir, mürşit olmuştur.

O zanlar onunla vardır, onunla kaimdirler;
Fayda vermekte, elçilikte sürekli ilerlemektedirler.

Bu yüzden onlar her yüzyılda vardırılar;
Sonsuza dek birbiriyle dost ve arkadaşlırlar.

Fakat müritler, o hüsünzanlardır, iyi düşüncelerdir;
Yakîn için kendilerinden vazgeçmişlerdir.

Sonunda hepsi de zan olmadan yakîn oldular,
Din zevkiyle inkârdan vazgeçtiler, küfrü bıraktılar.

1 “Ancak tövbe edip de inanan ve salih amel işleyenler başka. Allah işte onların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.” (Furkan 25/70) ayetinden iktibastır.

اگر آن منکران توبه کنند و اقرار آورند، شیخ یقین انکارشان را به اقرار مبدل گرداند که
 اَوْلَئِكَ يُبَدِّلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ. اینچنین کس که منکر است بعد از توبه اگر شیخی کند،
 مریدان را به حق موصول تر باشد، چنانکه دُزْدی که^۱ از دزدی توبه کرده باشد، چون شحنه
 شود، دزدان را او بهتر شناسد و به دست آورد، زیرا دزدی را^۲ ورزیده است و حیلتهای
 دزدان را او بهتر می داند از آن شحنه^۳ که دزدی نکرده است^۴.

ظَنِّ یک در راستی باشد فزون	نوع نوع آمد مریدان را ظُنون
پایه پایه رُو نهاده در یقین	بی عدد باشند در رتبت چنین
بی گمان سوی یقین افزون پرد	از یقین آن ظن که نور افزون برد ^۵
در یقین آید به شادی بی حزن ^۶	چون بیابد حظ ز علم شیخ ظن
متصل گردد بدان بحر عظیم	قطره ظنش چو باشد مستقیم
شد یقین و رفت ازو شک ای عمو	در یقین چون محو گشت آن ظن او
رست از انکار و شد شیخ فرید	عین شیخ است او از آن پس نی مُرید
قایم است و رهنما در راه دین	چون برون آمد ز صورت آن یقین
در افادت در ترقی دایمند	آن ظنون با او همیشه قایمند
تا ابد با همدگر ^۷ یار و ندیم	پس به هر قرنی بوند ایشان مقیم
کز خودی بهر یقین برخاستند	خود مریدان آن ظنون راستند
کفر را بگذاشتند از ذوق دین	تا شدند آخر همه بی ظن یقین

۱ که C - AHBT

۲ را T - AHBC

۳ شحنه BCT شحنه ای AH

۴ افزوده است بعد از این، در H جمله «والله اعلم».

۵ این مصراع، در H چنین است: ظن آنکو از یقین نوری برد

۶ این بیت، در H چنین است:

چون شود ظن را ز علم شیخ بهر در یقین شیخ کو چشمه ست و نهر

۷ با همدگر HBCT با یکدیگر A

Fakat o yanlış zanlar, suizan içinde olanlar,
Küfre, şirke ve şüphelere bağlı kaldılar.

O nefer[ler], yakîn [olan] şeyhin kovduklarıdır;
O yüzden inkârları her an daha da kötüleşir, daha fenadır.

İnkârcuların gidişi inkârda olduğundan,
O yüzden onda daha artmaktalar her an.

Onlardaki inkâr hastalığı an be an,
Yüz binlerce çeşit üzüntü verir [her zaman].

Hak buyurdu: “Fi kulûbihim marad”¹ kalplerinde hastalık vardır.
Çünkü onların kalplerindeki hastalık ısıraplarını artırır.

Ve eğer o kötü zan, o suizan ki, bedbahttır, talihsizdir,
Bedbahtlığından dolayı bu saadeti inkâr etmiştir,

Tövbe eder, yönelirse iyiliğe, hayra,
Şüphesiz yakînde yolculuk eder daima.

Kuşkusuz o hastalık sıhhat bulur,
O talip korkudan aman bulur, kurtulur.

Böyle olunca, kendi muradına erer,
Kendi dostlarının yanına koşarak gider.

Belki iyilikte onları da geçer,
Buradan yönü olmayan yöne doğru gider.

Örneğin, bir hırsız hâkim olsa, [iyi olur?]
O, bütün hâkimlerden daha iyi [hâkim] olur.

Çünkü hırsızların işini iyi bilir;
Çünkü o işte üstat kesilmiştir.

Ama ömründe hırsızlık etmemiş olan,
Kendisinden böyle soğuk şeyler gelmemiş olan,

Kötülerle ve yoldan çıkmış olanlarla oturup kalkmayan,
Din yolunda, yoldan sapmadan, dosdoğru yol alan,

Salih, iyi, emin ve dosdoğru olan,
İbadeti ve hayrı kardeşlerinden daha çok olan,

Saf kalpli, hilesiz, daima iyilik içinde olan,
Halkın malını [yemeyi] mubah saymayan,

1 *Onların kalplerinde hastalık vardır.* Bkz. s. 850, 1. dipnot.

لیک آنها که ظنونِ غالطند	سویِ کفر و شرک و شکها رابطند
راندهٔ شیخِ یقینند آن نفر	ز آن شود انکارشان هر دم بتر
چون در انکارست سیرِ مُنکران	پس فزون گردند هر لحظه در آن ^۱
رنجِ انکار اندر ایشان دم بدم	می‌فزاید صد هزاران گونه غم
فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فرمود حق	کآن مرضشان در دل افزایشِ قَلق
باز اگر آن ظنّ بد کاو مُدبرست	وین سعادت را ^۲ ز شوقت منکرست
آید اندر توبه آرد رُو به خیر	در یقین بی شک کند پیوسته سیر ^۳
آن مَرَضِ صَحّت پذیرد بی گمان	یابد اندر خوف آن طالب امان
چون چنین گردد رسد در کامِ خویش ^۴	زود تازد جانبِ یارانِ خویش ^۵
بلک ازیشان بگذرد در نیکویی	پا نهد از سو به سوی بی سوئی
همچنانکه دزد چون حاکم شود	او ز جمله حاکمان بهتر بُوَد
ز آنکه داند فعلِ دزدان را نکو	چون در آن فن بوده‌است استاد او
و آنکه اندر عمرِ خود دزدی نکرد	زو نیامد آنچنان افعالِ سرد
با بَدان و گمراهان کم شست و خاست	بی کژی در راهِ دین می‌رفت راست
صالح و نیک و امین و راست پیش	طاعت و خیرش ز اخوان بوده بیش
ساده دل بی مکر ^۶ دایم در صلاح	مالِ مردم را ندانستی مُباح

۱ این بیت، در C در حاشیه با نشانهٔ صح آمده و در H نیز چنین آمده‌است:

عکس ایشان سیر منکر این بود کاو در آن انکار روز افزون شود

۲ در دل افزایشِ ABCT فزاید هم H

۳ وین سعادت را ABCT از چنین دولت H

۴ این بیت، در H چنین است:

۵ گر کند توبه بیارد رو به خیر باشد او را در یقین پیوسته سیر

۶ خویش ABCT زود H

۷ این مصراع، در H چنین است: بر شود بالا چه گر باشد فرود

بی مکر AHBC در فکر T

Böyle bir hâkim ne kadar âdil olsa da
Hırsızların hileleri gizlidir, kapalıdır ona.

Fakat o hâkim ki, önce hırsızdı hırsız,
Onun kahır tuzağına çabucak düşer hırsız.

Hırsızların hilelesini tüm inceliğiyle bilir;
Onların hilesi ona nasıl gizli kalabilir?

Fasık adamı da böyle bil, zira
Yüz tutmuştur Hakk'ın dergâhına.

İçtenlikle [Nasûh] gibi tövbe¹ edip muvaffak olunca,
Yükselmeye zafer kazanır, ferahlık bulur Allah'ın yardımıyla.

Müritleri daha iyi irşat eder, doğru yolu gösterir,
Her asiye de yardım eder, [onlara da yol gösterir].

Çünkü kıdemce her iki durumu da bilir;
O, herkesin işinin nasıl olduğunu bilir.

O, iyi kimseyle kötü kimseyi bilir;
Her ikisinin işi onunla güzelleşir.

Çünkü hepsinin dilini bilir,
Her birinin ihtiyacını daha çabuk yerine getirir.

Böyle bir kimse şeyhlik ederse eğer,
Dünya sevgisini gönülden çabucak siler.

Nefsin hile ve düzenlerini gösterir halka;
Boğazını kessinler diye cehd kılıcıyla.

Soğutur onlardaki arzu ve isteği de
Dünya arzusundan vazgeçsinler diye.

Onun öğüdüyle terk ederler uyumayı, yiyip içmeyi,
Ona bağlı kalırlar daima, süreklî.

Gece gündüz canıgönülden ibadet ederler,
Her an ibadete yüz tutar, meylederler.

Hepsini Allah'a kavuşturur kolayca,
Cahillere ilim bahşeder cömertçe, çokça.

1 Nasûh tövbesi: Tam manasıyla pişman olma, pişman olduğu o işe bir daha dönmemek; içtenlik ve kararlılıkla yapılan tövbedir. Ey iman edenler! Allah'a içtenlikle tövbe edin. Umulur ki, Rabbiniz sizin kötülüklerinizi örter, peygamberi ve onunla birlikte iman edenleri utandırmayacağı günde Allah sizi, içlerinden ırmaklar akan cennetlere sokar. Onların nurları önlerinden ve sağlarından aydınlatır, gider. 'Ey Rabbimiz! Nûrumuzu bizim için tamamla, bizi bağışla; çünkü senin her şeye hakkıyla gücün yeter' derler." (Tahrîm 66/8).

اینچنین حاکم چه گر عادل بَوَد
 حیلۀ دزدان ازو پنهان شود
 لیک آن حاکم که اوّل بود دزد
 افتد اندر دامِ قهرش زود دزد
 حیلۀ دزدان شناسد موبمو
 مکرشان پوشیده کی گردد برو^۱
 همچنین دان مردِ فاسق را که او
 آورد رُو جانبِ درگاهِ هو
 چونکه توفیقش شود توبهٔ نصوح
 در ترقّی از خدا یابد فتوح
 باشد ارشادش نکوتر بر مُرید
 هم ازو یاری رسد با هر مَرید^۲
 زآنکه هر دو حال بودش از قَدَم
 داند او چون است هر کس را قَدَم
 صالح و طالح برش پیدا بَوَد^۳
 هر دُو ان را کار ازو زیبا شود
 چونکه می داند زبانِ جمله را
 اینچنین شخصی اگر شیخی کند
 حاجتِ هر یک کند زوتر روا
 مکرهای^۴ نفس بنماید به خلق
 حُبِّ دنیا را ز دل زوتر کَند
 سرد گرداند برایشان کام را
 تا بَبُرنَدش به تیغِ جهدِ حَلق
 تا کشند از کام^۵ دنیا گام را
 ترکِ خواب و خور کنند از پندِ او
 دایما باشند اندر بندِ او
 روز و شب از جان و دل طاعت کنند
 سوی طاعت میل هر ساعت کنند
 جمله را آسان رساند با خدا
 جاهلان را علم بخشد از سخا

۱ برو AHBC بدو T
 ۲ با هر مُرید AC بر هر مُرید H با هر مُرید BT
 ۳ بود AHC شود BT
 ۴ مکرهای AHBC نقشهای T
 ۵ کام AHBC دام T

İsa gibi körlerin gözünü açar,
Ölüleri diriltir, ayağa kaldırır.¹

İnsanlardan kibri, kendini beğenmeyi temizler;
Ta ki yerden gökyüzüne doğru koşarak gitsinler.

Melekler gibi gökyüzünde gezsın dolaşsınlar;
Daima Hakk'a kavuşmak istesın, vuslat arasınlar.

Onun iksiriyle imana dönüşür küfürler,
Kötü olan her şey, hepsi iyiye döner.

Akıllılara göre imkânsız olan,
Talibe kolay görünür soru sormadan.

[69. Altmış Dokuzuncu Makale]

[Muhâl şeyler aklen muhaldir; ama hakikatte mümkündür]

Akıllılar, muhalleri yani olamaz denilen şeyleri inkâr ederler; zira benlikten ve beşeriyetten geçmemişlerdir. Âdemoğlunun gücü, kuvveti, onun zayıflığına uygundur; çünkü “ve hulika’l-insânü daîfen”² *insan zayıf yaratılmıştır*; ama kendi varlıklarını harap eden, beşeriyetten ve tabiattan geçen, Hakk’ın heybetinde yok olan ve “Mûtû kable en temûtû”³ *ölmeden önce ölinüz* emriyle ölmeden önce ölen kimseler, öldükten sonra Hakk’ın aleti olmuşlardır; Hak Teâlâ kendi kudretini onların suretiyle gösterir; Mustafa’nın -selam üzerine olsun- Ay’ı ikiye ayırması⁴, İsa’nın -selam üzerine olsun- ölüyü diriltmesi⁵ ve Musa’nın -selam üzerine olsun- asayı ejderha yapması⁶ gibi. Evet, bütün peygamberler ve veliler, muhallerden, olması imkânsız şeylerden söz ederler, çünkü “Yef’alu’llâhu mâ yeşâu.⁷ Va’llâhu ‘ala kulli şey’in kadîr.”⁸ *Allah dilediğini yapar. Allah her şeye kadirdir, her şeye güç yetirir.*

1 Hz. İsa’nın körlerin gözünü açması ve ölüleri diriltmesi hakkında bkz. s. 160, 1. dipnot, s. 582, 4. dipnot.

2 ve hulika’l-insânü daîfen: *insan zayıf yaratılmıştır*. “Allah, sizden (yükümlülükleri) hafifletmek istiyor. Çünkü insan zayıf yaratılmıştır.” (Nisâ 4/28) ayetinden iktibasır.

3 Mûtû kable en temûtû: *Ölmeden önce ölin*. Bkz. s. 182, 1. dipnot.

4 Hz. Mustafa’nın Ay’ı ikiye ayırması için bkz. s. 442, 2. dipnot.

5 İsa’nın ölüyü diriltmesi için bkz. s. 160, 1. dipnot, s. 582, 4. dipnot.

6 Musa’nın asayı ejderha yapması için bkz. s. 582, 2. dipnot, s. 582, 3. dipnot, s. 652, 2. dipnot.

7 “Şüphesiz ki Allah her şeye kadirdir, her şeye güç yetirir.” (Bakara 2/20). “...Allah dilediğini yapar (Âl-i İmrân 3/40); Ve Allah dilediğini yapar.” (İbrâhîm 14/27) ayetlerinden iktibasır. Başka ayetler de vardır.

8 “Göklerdeki her şey, yerdeki her şey Allah’ındır. İcinizdekini açığa vursanız da gizleseniz de Allah sizi, onunla sorguya çeker de dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder. Allah her şeye kadirdir, Allah’ın gücü her şeye hakkıyla yeter.” (Bakara 2/284). Benzer birçok ayet vardır.

مردگان را ^۱ زنده و برپا کند ^۲	همچو عیسی کور را بینا کند
تا بتازند از زمین بر آسمان	خودپرستی را برد از مردمان
وصلِ حق را دایما جویان شوند	چون ملایک بر فلک پویان شوند
هر چه بد باشد همه گردد نکو	کفرها ایمان شود ز اکسیرِ او
سهل بنماید به طالب بی سؤال	و آنچه پیشِ عاقلان باشد محال

در بیان آنکه عقلاً مُحالّات را منکر می‌شوند^۳، زیرا از خودی و بشریت نگذشته‌اند و قدرتِ آدمی لایقِ ضعیفِ اوست که وَ خُلِقَ الْإِنْسَانُ ضَعِيفًا، اما؛ کسانی که هستی خود را خراب کردند و از بشریت و طبیعت مبدل شدند و محو هیبتِ حق گشتند و به امرِ مُوتُوا قَبْلَ أَنْ تَمُوتُوا مُردند^۴، بعد از موتِ آلتِ حق شدند^۵، حق تعالی قدرتِ خود را از صورتِ ایشان می‌نماید؛ همچون شقی قمر از مصطفی علیه السلام^۶ و مرده زنده کردن از عیسی علیه السلام^۷ و عصا ازدها ساختن^۸ از^۹ موسی علیه السلام^{۱۰}. پس انبیا و اولیا همه از مُحالّات گویند و از ناممکنات که يَفْعَلُ اللهُ مَا يَشَاءُ وَاللَّهُ^{۱۱} عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ.

-
- ۱ مردگان را ABCT مرده را چون H
  - ۲ این بیت، در C در حاشیه با نشانه صح نوشته شده است.
  - ۳ منکر می‌شوند ABCT منکرند H
  - ۴ اما ABCT آن H
  - ۵ و به امرِ ABCT که H
  - ۶ مردند H - ABCT، ولی بعد روی سطر با قلمی دیگر نوشته شده‌اند.
  - ۷ شدند AHBT گشتند C
  - ۸ علیه السلام ABT صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ H - C
  - ۹ از T - AHBC
  - ۱۰ علیه السلام H - ABCT
  - ۱۱ عصا ازدها ساختن ABCT ازدها ساختن عصا H
  - ۱۲ از T - AHBC
  - ۱۳ علیه السلام ABCT عَلَيْهِمُ السَّلَام H
  - ۱۴ والله AHBT و هو C

Eğer akıl [sahibi] muhali yani imkânsız inkâr ederse,
Her hâli, her sırrı inkâr etmiş olur [kesinlikle].

Tanrı eri, kendisi, bunların madenidir;
Bunlardan başkası, o şahın yanında yok hükmündedir.

Onun dilinden muhal şeylerden başkası nasıl çıkar,
Çünkü daima o tarafa yürür, adım atar.

O, daima muhal şeylerle iftihar eder,
Her an yerden gökyüzüne doğru uçarak gider.

Dağı su gibi akıtır, [indirir];
Ölüye ruh gibi hayat verir, diriltir.

Yokluktan yepyeni dünya[lar] var eder, getirir vücuda,
Öyle ki bu köhne dünya değersiz kalır [onların yanında].

Nefesinden öyle bir nur çıkar ki onun parlaklığından,
Kararır ayın ve güneşin ışığı ayan beyan.

Derdin kendisi onun emriyle derman olur;
Tortu onun hükmüyle berraklaşır, safa bulur.

Bu ve bunun [hem]cinsi hepsi ondan [maydana] gelir;
Bunlardan başkası onun yanında değersizdir, hakirdir.

O madenden acayip şeylerden başkası çıkmaz kesinlikle;
Çünkü bunlardan başkası yoktur içinde.

O, Hakk'ın aletidir ve onun şekliyle Hak Teâlâ,
Bu acayip şeyleri gösteriyor sana.

Mustafa, İsrâ¹ gecesinde yürüye yürüye
Çıkmadı mı bedeniyle gökyüzüne?²

Onun emriyle ay iki parça olmadı mı?
Ebuçehil'in kalbi taşlaşmadı mı?

Çünkü mucize tesir etmedi ona,
Hakk'ın Kelâm'ından haberi olmadı asla.

İsa ile ölü kalp dirilmedi mi?
Üfleyince ona, o an dirilmedi mi?³

1 İsrâ: Geceleyin yürüme. Hz. Peygamber'in miraç hadisesi. Kur'an-ı Kerim'de bu olayın anlatıldığı surenin adı.

2 Bu ve sonraki iki beyitte Hz. Muhammed Mustafa'nın (s.a.v.), İsrâ gecesi gökyüzüne çıkması, miracı; Ay'ı ikiye ayırması, Ebuçehil'le mücadelesi ve Ebuçehil'in kalbinin taşlaşması hakkında bkz. s. 312, 2. dipnot, s. 442, 2. dipnot, s. 860, 1. dipnot.

3 Bu ve sonraki iki beyitte Hz. İsa'nın ölüyü diriltmesi, körlerin gözünü açması, dilsizleri konuşmaya başlatması; hasta, topal ve kötürümleri sağlığına kavuşturması hakkında bkz. s. 582, 4. dipnot.

از محال ار عقل مُنکر می شود
 مردِ حق خود معدنِ اینها بُوَد
 جز محالات از زبانش کی جهد
 فخر آرد از محال او دایما
 کوه را چون^۱ آب گرداند روان
 از عدم پیدا کند نونو جهان
 از دَمش نوری جهد کز تابِ آن
 عینِ درد از امرِ او گردد دوا^۲
 جمله این آید ازو و جنسِ این
 هیچ از آن کان جز عجب نآید برون
 آلتِ حقّ است و حق از نقشِ او
 مصطفی نی در شبِ اُسری روان
 نی به امرِ او قمر دو پاره شد
 زآنکه در وی بود معجز بی اثر
 نی ز عیسی زنده شد مرده روان
 منکرِ هر حال و هر سر می شود
 غیرِ اینها پیشِ آن شه لا بُوَد
 چونکه دایم گام آن سو می نهد
 دم بدم از ارض پَرَد بر سما
 زندگی بخشد به مرده چون روان
 کاین جهانِ کهنه بنماید مُهان
 تیره گردد نورِ ماه و خور عیان
 عینِ دُرد از حکمِ او یابد صفا
 غیر این پیشش بُوَد دون و مهین
 زآنکه غیرِ این ندارد در درون
 می نماید این عجایب را به تو
 رفت با تن بر فرازِ آسمان
 و آن دلِ بوجهل سنگِ خاره شد
 از کلامِ حق نشد هیچش خیر
 چون دمید آن دم درو کردش^۳ روان

۱ کوه را چون BCT کوهها را AH

۲ دوا AHCT روا B

۳ کردش AHBT دادش C

O nefesle, kalbi körler görmedi mi?
 Dilsiz ve aptal, akıllanıp dillenmedi mi?
 Hastalar, topallar ve kötürümler, [hepsi],
 Onunla sıhhat bulup yürümediler mi?
 Olmadı mı Musa'nın elinde asa,
 Düşmanları kahretmek için ejderha? ¹
 Denizden toz kaldırmadı mı açıkça,
 O, kaçarken esasını ona vurunca?
 O denizde yollar açmadı mı?
 Sonunda o kavmini beladan kurtarmadı mı?
 Ümmeti geçmediler mi o yollardan sonunda,
 Hepsi de Allah'ın buyruğuyla korkusuzca?
 Salih['in mucizesi] ile kayadan bir deve çıkıp gelmedi mi?²
 Hûd, o kavmini rüzgârla helak etmedi mi?³
 Nuh, çıkarmadı mı tandırdan,
 Tufan suyunu sahraya durmadan?⁴
 Her peygamberin sayısız mucizeleri vardı,
 İyi ve kötü, herkes görmüştü açıkça o bağışları.
 O mucizeyi gören iyilerin iyilikleri arttı,
 Kötülerin ise sadece kötülükleri arttı.
 Vahiy canlara tesir eder ilkbahar gibi,
 Onunla kimi gül gibi olur kimi diken gibi.
 Onunla kimi yaprakla, meyveyle dolar ağaç gibi,
 Baldan ve şekerden daha tatlıdır her bir meyvesi.
 Onunla kimi zehir gibi acıdır, tatsızdır;
 Kimi baştan başa lütuftur, kimi tam tersine kahırdır.
 Kimi samimi, makbûl ve latif olmuş,
 Kimi zındık, kovulmuş ve pis olmuş.
 Kötü kişiye giden her şey, [ne olur?]
 İyinin iyisi de olsa, o kötü olur.

1 Bu ve sonraki üç beyitte Hz. Musa'nın asayı ejderha yapması, denizden toz kaldırmaması, denizde yollar açması, kavmini beladan kurtarması hakkında bkz. s. 582, 2. dipnot, s. 582, 3. dipnot, s. 652, 2. dipnot.

2 Salih peygamberin kayadan deve çıkartması mucizesi için bkz. s. 580, 4. dipnot

3 Hz. Hûd'un kavmini rüzgârla helak etmesi mucizesi için bkz. s. 314, 1. dipnot.

4 Hz. Nuh ve Tufan mucizesi için bkz. s. 312, 3. dipnot, s. 580, 3. dipnot.

کُنگ و کُودن زیرک و گویا شدست	نی از آن دم کوردل بینا شدست
یافته زو صحت و گشته روان	مبتلا و لنگ و ^۱ برجا ماندگان
از برای قهر دشمن اژدها	نی که شد اندر کفِ موسی عصا
چون عصا را در گریز او زد بر آن ^۲	نی که گرد انگیخت از دریا عیان
تا رهانید از بلا آن قوم را	کرد پیدا اندر آن یم راهها
جمله بی خوفی به فرمان خدا	تا ^۳ گذشتند امّش ز آن راهها
نی که هود آن قوم را بر باد داد	نی ز صالح ناقه‌ای از کوه زاد
آب طوفان را به صحرا بی فتور	نی که نوح آورد بیرون از تنور
دیده نیک و بد معین آن صلوات	هر نبی را بود بی حد معجزات
جز بدی نفزود هیچ اندر بدان	نیک را نیکی فزود از دید آن
زو شود یک همچو گل یک همچو خار	و حی بر جانها زند چون نوبهار
هر برش شیرین تر از شهد و شکر	یک ازو همچون شجر پُر برگ و بر
یک سراسر لطف و یک برعکس قهر	یک شده زو تلخ و ناخوش همچو زهر
یک شده زندیق و مردود و کثیف	یک شده صدیق و مقبول و لطیف
گرچه باشد نیک نیک آن بد شود	ذات بد را هر چه اندر وی رود

۱ و HBCT - A

۲ این بیت، در C نیست؛ در H چنین آمده است:

نی که گرد از عین بحر انگیخت او چون عصا را زد در آن رفتن برو

۳ تا AHBT می C

۴ نی که AHBC نی Z T

Değil mi ki kebab hastaya sıkıntı verir, dokunur,
[Ama] sağlıklı kimse yerse onu, o hazine olur.

Bunun gücünü, kuvvetini alır, ona güç, kuvvet verir;
Bunun hastalığını giderir, ilaç olur, ona dert verir.

Böyledir Âdem'in zamanından bu ana kadar,
Yüce ve alçak herkes, her peygamberden [nasip] alırlar.

Her peygamber bu türden yüzlerce mucize gösterdi;
Makbul olanın, iyi olanının imanı arttı, kuvvetlendi.

Ezelden kovulmuş ve münkir olanın ise,
Hilekârlığı ve düzenbazlığı arttı sadece.

Ne mucize ne de vahiy [onların] işine yaradı;
Çünkü onlar Yaradan'ın kahriyle kahrolmuşlardı.

Bunu anla, eğer varsa aklın,
Ta ki Rahman, seni şeytandan kurtarsın.

Bu sözü canıgönülden kabul et de,
[Tanrı] erleri gibi eşsiz olasın sen de.

[70. Yetmişinci Makale]

[Bu makalede iki konu anlatılacaktır:]

[İnsan, Hakk'ın aleti olunca ondan gelen her hareketi ve işi Hak'tan görmeli]

Kalem kâtibin, kılıç savaştının, keser marangozun elinde nasıl alet ise, insanoğlu da Hakk'ın elinde bir alettir ve alet olduğu için de aletten çıkan her şey, gerçekte [o aleti kullanan] kişiden çıkar; çünkü alet, irade sahibi yani seçme hakkına sahip değildir, kendi kendine hareket etmez. Evet, peygamberler ve veliler de Hakk'ın aleti oldukları ve onlarda yetki sahibi olan Hak [Teâlâ] olduğu için, onlardan çıkan her hareketi ve fiili Hak Teâlâ'dan bilmek gerekir; [Hak Teâlâ'nın] Kur'an'da "ve mâ rameyte iz rameyte ve-lâkinn'allâhe ramâ"¹ *Attığın zaman sen atmadın; fakat Allah attı* buyurduğu gibi ve aynı şekilde Hakk'ın cemalini de onların müşahedesinde görmek gerekir.

1 "(Savaşta) onları siz öldürmediniz, fakat Allah öldürdü onları. Attığın zaman da sen atmadın, fakat Allah attı. Müminleri, tarafından güzel bir imtihanla denemek için Allah öyle yaptı. Şüphesiz Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir." (Enfâl 8/17) ayetinden iktibastır.

AHC nüshalarındaki başlıkta "Ve mâ rameyte iz rameyte ve-lâkinnallâhe ramâ." *Attığın zaman sen atmadın; fakat Allah attı* ayet-i kerimesi yerinde "Men erâde en yeclise ma'allâhi fe'l-yeclis ma'a ehli't-tasavvufi." *Kim, Allah ile oturmak isterse tasavvuf ebliliyle otursun* ibaresi yazılmış; mezkûr ayet ise aynı makalenin sonunda ayrı bir başlık olarak yazılmıştır.

نی که در رنجور قلیه رنج شد	تندرستش چونکه خورد آن گنج شد
زین برد قوت بدان قوت دهد	زین برد علت بدان علت دهد
همچنین از دور آدم تا کنون	می برند از هر نبی عالی و دون
هر نبی زین نوع صد معجز نمود	آنکه بُد مقبول ایمانش فزود
و آنکه بُد مردود و منکر از ازل	اندرو نفزود جز مکر و دغل
نی به معجز نی به وحی آمد به کار	ز آنکه بُد مقهور قهر کردگار
فهم کن این را اگر داری خرد	تا ترا رحمان ز شیطان واخرد
این سخن را از دل و از جان پذیر	تا شوی مانند مردان بی نظیر

در بیان آنکه^۱ چون آدمی آلت حق شد، همچنانکه قلم به دست کاتب و شمشیر به دست غازی و تیشه به دست نجار؛ هر چه از آلت صادر می شود، در حقیقت از شخص باشد نه از آلت،^۲ زیرا آلت مختار نیست و از خود جنبشی^۳ ندارد.^۴ پس چون انبیا و اولیا آلت حقتند و مُتصَرّف در ایشان حق است؛ هر حرکت و فعلی که^۵ از ایشان آید، آن را از حق باید دیدن^۶ چنانکه در قرآن می فرماید وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَىٰ و همچنین در مشاهده ایشان جمالِ حق را باید نظر کردن.^۷

۱ در H ابتدا این شرح نوشته شده، بعد روی آن را خط کشیده و در حاشیه مطابق متن نسخه A نوشته شده است. متن اول در H چنین است: در بیان آنکه چون در آدمی بشریت و طبیعت مرد و نماند چنانکه مصطفی علیه السلام می فرماید که موتوا قبل ان تموتوا بعد از آن او آلت حق شد چون قلم به دست کاتب و شمشیر به دست غازی و تیشه به دست نجار هر چه از آلت صادر شود از قادر باشد نه از آلت زیرا آلت مختار نیست و از خود جنبش ندارد. هر نیک و بد که از آلت صادر شود، در حقیقت از شخص باشد نه از آلت، پس چون انبیا و اولیا آلت حقتند و مُتصَرّف در ایشان حق است؛ هر چه از ایشان بینی آن را از حق بین و دایم در ایشان جمال حق را نظر کردن که من آزاد آن یَجْلِسُ مَعَ اللَّهِ فَلْيَجْلِسْ مَعَ أَهْلِ الصُّوْفِ، تن ایشان همچون خُنب است، لیکن آن خُنب به دریا راه دارد و هر چه در آن خُنب است، اگرچه به ظاهر خُنب می نماید اما در حقیقت دریاست به خلاف قوالب خلق که خُنب ایشان را به دریا راه نیست، پس اولیا از روی صورت همچون خود خُنب می بینند، نمی دانند که ایشان در صورت خُم دریا اند، پس طعن و انکار با چنین خُنب طعن بر دریا باشد و دوستی با این خُنب، دوستی به دریا و در تفسیر آن آیت که وَ مَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَىٰ.

۲ هر چه از آلت صادر می شود، در حقیقت از شخص باشد نه از آلت BT هر چه از آلت صادر شود، از قادر باشد AH هر چه از آلت صادر شود، در حقیقت از شخص باشد C

۳ جنبشی BT جنبش AHC

۴ افزوده است در AHC: هر نیک و بد که از آلت صادر شود، در حقیقت از شخص باشد نه از آلت.

۵ هر حرکت و فعلی که BT هر چه AHC

۶ دیدن AHCT دانستن B

۷ آن را از حق باید دانستن چنانکه در قرآن می فرماید وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَىٰ و همچنین در مشاهده ایشان

[Bedenler, su küpleri gibidir]

Bedenler, [su] küpleri gibidir; fakat onların [nebilerin ve velilerin] beden küplerinin yolu denize çıkar ve o küpte olan her şey, hepsi o denizdendir; ancak halk böyle değildir; çünkü onların beden küplerinin yolu denize çıkmaz; [onlar] suret yüzünden velileri küp gibi görürler ve bilmezler ki onlar, küp suretinde [görünen] denizdirler.

Mustafa, beşer suretinde, insan şeklinde,
Gösterdi halka Ay'ın bölünmesini ikiye.

Bilsinler ki o kesin alettir,
Daima hâlete ram ve mutidir.

Aletin itirazı olmaz kullanıcısına;
Odur onu tutan da bırakan da.

Hak, dememiş midir: “Yakbidu ve yebsut”¹ daraltır ve genişletir;
Vakif olasin, bilesin diye böyle bir inci nasıl delinmiştir.

Bilesin diye işi yapanın O olduğunu ezelden beri,
Her ne kadar aletten gösteriyorsa da sana o işleri.

Her bedeni bir [su] küpü gibi bil dünyada;
Fakat her küp yol bulamaz denize, deryaya.

Şeyhin beden küpü ki Hak Teâlâ ile hayat bulur,
Her zaman O'nun denizine ulaşır, vasıl olur.

Onun küpünün deliği vardır deniz tarafında;
Deniz, o küpe uğrar durur her an, daima.

Görünürde onun küpü görünse de
O'nun saf denizidir hakikatte.

Onu küp gören kişi ahmaktır,
Mutlaka o dergâhdan kovulmuş yaratıktır.

Deniz bil o küpü, gözünü aç ki,
Onun dalgalarından toplayasın yüzlerce inci.

Bu yüzden buyurmuştur Hak, Mustafa'ya:
“Mâ rameyte iz rameyte”² Attığın zaman sen atmadın ey ağa!

1 “Kimdir Allah'a güzel bir borç verecek o kimse ki, Allah da o borcu kendisine kat kat ödesin. (Rızık) Allah daraltır ve genişletir. Ancak O'na döndürüleceksiniz.” (Bakara 2/245) ayetinden iktibastır.

2 *Attığın zaman sen atmadın*. Bkz. s. 864, 1. dipnot.

و در تقریر آنکه^۱ تن ها همچون خُنْهاسْت، لیکن خُم^۲ تنِ ایشان به دریا راه دارد و هر چه در آن خم است، همه از دریاست به خلافِ خلق^۳ که خُمهای قوالبِ ایشان را به دریا راه نیست و اولیا را از روی صورت همچون خود خُم می بینند و نمی دانند که ایشان در صورتِ خم دریا اند^۴.

مصطفی در صورت و نقش بشر	ز آن نمود او خلق را شقِ قمر
تا بدانند این یقین کاو آلت است	دایما رام و مطیعِ حالت است
نیست آلت را به فاعل اعتراض	زوست او را انبساط و ^۵ انقباض
نی که حق یقبض و یبسط گفته است	تا شوی واقف چنین دُر سفته است
تا بدانی کاوست برکار از ازل	گرچه از آلت نمودت آن عمل
هر تنی را چون خُمی دان در جهان	لیک هر خُم ره نداند در عمان ^۶
خُم ^۷ جسمِ شیخ کآن از حق حیست	متصل دایم ^۸ به دریای ویست
خُم ^۹ او سوراخ دارد سوی یم	می زند سر بحر از آن خُم دم بدم
در نظر گر می نماید خُم ^{۱۰} او	در حقیقت هست بحرِ صافِ هو
هر که او را خُنْب بیند ابلهست	بی گمانی رانده آن در گهست
بحر بین آن خُنْب را بگشا نظر	تا بری هر دم ز موجش صد گهر
زین سبب فرمود حق با مصطفی	مَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ اِیْ کِیَا

جمال حق را باید نظر کردن (دیدن T دانستت B) BT آن را از حق باید دیدن و دایم در ایشان جمال حق را نظر کردنکه
 مَن اَرَادَ اَنْ یَجْلِسَ مَعَ اللّٰهِ فَلْیَجْلِسْ مَعَ اَهْلِ التَّصَوُّفِ AH آن را از حق باید دیدن و دانستن و دایم در مشاهده ایشان
 جمال حق را نظر کردن که مَن اَرَادَ اَنْ یَجْلِسَ مَعَ اللّٰهِ فَلْیَجْلِسْ مَعَ اَهْلِ التَّصَوُّفِ C

۱ در تقریر آنکه AH - BCT

۲ خم ABCX H

۳ خلق AHBT خلقی C

۴ بعد از این افزوده است در AH : و در تفسیر این آیت وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَکِنَّ اللّٰهَ رَمٰی (این AC آن H)، در B: مُمَائِلَتِ
 در صورت خم است، نی در دریا؛ در C: مُمَائِلَتِ در صورت خم است، نی در دریا و در تفسیر این آیت وَمَا رَمَيْتَ
 إِذْ رَمَيْتَ وَلَکِنَّ اللّٰهَ رَمٰی.

۵ انبساط و ABCX بسط و هم زو H ، ولی بعد در حاشیه مطابق متن اساس اصلاح کرده اند.

۶ این بیت و پنج بیت بعد از آن، در H در حاشیه با نشانه صح نوشته شده است.

۷ خم ABCX H

۸ دایم ABCX روحش H

۹ خم ABCX H

۱۰ خم ABCX H

Akıllı olan, senin yüzünde bizden başkasını görmedi;
 Senin söylediğin her şeyi, hepsini bizden işitti.

Vasıta oldun ki sonunda benim cemalimi,
 Görsün burada hem zengin hem dilenci.

Bil ki, senden sonra gelen veliler;
 Onlardan görürler beni, insanlar ve cinler.

O padişahlar, evlatlarıdır senin;
 Hepsi gönülde neslin, candan neticendir senin.

[Onlar] senin imanının, dinin ve şeriatından doğmuşlardır;
 Sen, baba gibi asılsın, onlar ise senin yavrularındır.

Ördek yavrusu, ördeğin yavrusu olduğundan,
 Ördek gibi yüzer büyük ırmakta korkmadan.

Deniz suları göğsüne kadar gelir gerçi;
 Ama Hakk'ın kelâmından başka olmaz yemi.

Senden görünen her şey ondan görünür, ondandır;
 Çünkü o sözleri senden alır, senden almıştır.

Onun görmesi, şüphesiz senin görmendir;
 O ne söylerse, kesin senin sözlerindir.

O, senden aldıklarını gösterir;
 Dudaksız senden tattıklarını tattırır, içirir.

Evet, onu seven, seni sevmiştir,
 Onu reddeden de, seni reddetmiştir.

Eğer şeker acı gelirse ağzına,
 Sakın ha sakın şekeri kınama.

Kendini kına; çünkü sen safralısın;
 Temyiz gücü yok sende; sevdalısın.

Sana getirdikleri her şeker kötüdür, beterdir;
 Damağına acı gelir, reddedilir.

Mademki şekerden hoşlanmıyorsun ey falanca!
 Git, ikiyüzlülükle, palavrayla onun adını anma.

Yalandan şekerle aşk oyunu oynama asla;
 Öküzlerden, boyunduruktan ve sopadan söz et daima.

Ta ki uyumlu olsun sözünle filin;
 Ta ki bilelim uygundur söylediğin.

عاقل اندر رویِ تو جز ما ندید
 واسطه گشتی که تا رویِ مرا
 اولیا کآیند بعد از تو بدان
 آن شهان باشند فرزندانِ تو
 زاده از ایمان و دین و شرعِ تو
 بچّهٔ بط چونکه^۱ فرعِ بط بود
 آبِ دریاها بود تا سینه‌اش
 زو نماید هر چه از تو می‌نمود
 دیدنِ او بی‌گمان^۲ دیدارِ تست
 آن نماید او که از تو بُرده‌است
 پس مُحَبِّ او مُحَبِّ تو بود
 گر شکر تلخت نماید در دهن
 طعنه بر خود زن که تو صفرائیی
 هر شکر کارند پیشت بد بود
 از شکر چون حظ نداری ای فلان
 عشقِ منما با شکر هیچ از دروغ
 تا بود فعلِ تو با قولِ تو راست

هر چه گفתי جمله را از ما شنید
 بیند اینجا هم غنی هم گدا
 هم ببیندم ازیشان انس و جان
 جمله نسلِ دل نتیجهٔ جانِ تو
 چون پدر تو اصل و ایشان فرعِ تو
 همچو بط بی‌خوف اندر شط رود^۳
 جز کلامِ حق نباشد چینه‌اش
 زآنکه از تو دارد آن گفت و شنود
 هر چه او گوید یقین گفتارِ تست
 آن چشاند کز تو بی‌لب خورده‌است
 وآنکه ردّش کرد ردّ تو شود
 بر شکر تو هان و هان طعنه مزن
 نیست تمیزی ترا سودائی
 تلخ گردد در مذاقت رد شود
 رَو به زَرَق و لاف کم کن؛ ذکرِ آن
 دایم از گاوان بگو وز یوغ و دوغ^۴
 تا بدانیم آنچه می‌گویی بجاست

۱ چونکه ABCT گرچه H

۲ این مصراع، در H چنین است: همچو بط سیاح و در دریا رود

۳ بی‌گمان ABCT بی‌شکی H

۴ کن AHBT گو C

۵ این بیت، در C چنین آمده‌است:

چون ندارد جانت از ذوقش فروغ / عشقِ منما با شکر هیچ از دروغ

O kimse ki peygamberleri candan sever,
Şüphesiz velileri de gönülden sever.

Çünkü Allah'ın nuruyla doludur hepsi de,
Kâfirdir onları ayrı gören kimse.

İki yüz ekmeği ayrı ayrı saysan da,
Onlardan yediğin zaman, bir olur hepsinin tadı da.

Eğer sen, peri gibi ekmeğin tadını bilmiyorsan,
Her ekmeğin hakkında yanlış zanda bulunursun o zaman.

Her ekmeğe ayrı bir isim verirsin;
Çünkü ekmekten haberin yok senin.

Doğru gören gözler olmadığı için sende,
Ey kardeş, bir, görünüyor sana yüzlerce.

O kimse ki işin aslına vakıftır;
Söylediğin her şey, ona göre saçmadır.

Bir kimse, bire dördttür veya ikidir derse,
Aklı olan, nasıl alay etmez o kimseyle?

Kim ki [Allah'a] vasıl olanı peygamberden ayrı görür,
O, ya cahildir ya divanedir veyahut çocuktur.

Büyüklerden biri bir şaşıya dedi ki:
“Eve gir ve testiği getir [evdekini].”

Şaşı, onun emriyle eve doğru koştu,
Şaşılığından bir olan testiği iki gördü.

Bu yüzden evden çıktı ve dedi:
“Ben hangi testiği getireyim? Söyle dedi.

[Adam] dedi ki: “birden fazla yok orada;
Çabuk git, gir eve, dikkatli bak biraz da.

İyi bak ki o testinin bir olduğunu açıkça göresin;
İyi bak ki sendeki şüphe bilgiye dönsün, bilgi kesilsin.

Dedi: Sen bir diyorsun, ama iki testi var,
Hangisini getireyim, içimde şüphe var.

Tekrar dedi ona: “İki değil, iyi bak!
Ey seçkin dost! Şaşılığı bırak!”

Her defasında böyle diyordu ona:
“Bu hayaldir, bırak böyle düşünmeyi [ağa]!”

آنکه او از جان مُحَبِّ انبیاست	بی‌گمان از دل مُحَبِّ اولیاست
جمله چون پُرند از نورِ خدا	کافرست آنکس که بیندشان جدا
گر دو صد نان را جدا می بشمری	یک بوَد طعمِ همه چون ز آن خوری
ور تو طعمِ نان ندانی چون پری	پس به هر نانی گمانِ کثر بری
هر یکی نان را جدا نامی نهی	چونکه از نانت نباشد آگهی
چشمهای راست چون نبوَد ترا	یک نماید ای برادر صد ترا ^۱
آنکه او واقف بوَد از اصلِ کار	هر چه گویی پیش او باشد فُشار
آنکه یک را گوید او چارست و دو	چون نخندد عاقلی بر ریش او
هر که واصل را جدا دید از نبی	جاهل و دیوانه‌است او یا صبی
احولی را گفت شخصی از کبار	کاندر آ در خانه و کوزه بیار
احول از امرش چو در خانه دوید	کوزه را از احولی یک بُد دو دید ^۲
پس برون آمد ز خانه گفت او	من کدامین کوزه آرم باز گو
گفت آنجا کوزه‌ای خود بیش نیست	هین در آ در خانه کن یک لحظه ایست ^۳
تا عیان بینی که آن کوزه یکست	تا شود بر تو یقین آنچه شکست
گفت دو کوزه‌ست و می گویی یکیست ^۴	من کدامت ^۵ آورم در دل شکست
باز گفتش نیست دو نیکو بین	احولی بگذار ای یارِ گزین
همچنین می گفت هر نوبت ورا	کاین خیال است از چنین فکرت بر آ ^۶

۱ به جای این بیت، در H این بیت آمده‌است:

نور آن واحد نماند صد ترا   که نماید نیک و گاهی بد ترا
ولی بعد به خطی دیگر در حاشیه با نشانهٔ صح مطابق متن اساس اصلاح کرده‌اند.

۲ این بیت، در H در حاشیه با نشانهٔ صح نوشته شده‌است.

۳ این بیت و دو بیت بعد از آن در B نیست.

۴ این مصراع، در T چنین آمده‌است: گفت احول کوزه دو گویی یکیست.

۵ کدامت AHC کدامین T

۶ این بیت، در B نیست.

Aciz kalınca artık, ona açıkça dedi:
“Çabuk git, kır o ikisinden birini.”

O, testiye kırınca, artık göremedi;
Testi bir idi, o da kaybolup gitti.

Gözü şaşıydı; kırınca birini,
Diğer testi de eline geçmedi.

Bunun gibi, kırar, incitirsen bir veliyi,
Ey alçak, kırmış, incitmiş olursun hepsini.

Onların dininden tamamen uzaklaşmış olursun,
Kinlerini içine yerleştirmiş olursun.

Hakikatte inkâr etmiş olursun hepsini;
Çünkü manen birdirler hepsi, ey manevi.

Evet, hepsinin düşmanısın ezelden beri;
Az veya çok böyle bil kendini.

Bir veliye düşman oldun mu, kesin,
Küfürle dolusun, dinden boşundur, bilesin.

Bunu o kimse anlar, bilir ki onun gönlünde,
Allah'ın nuru hâsıl olmuş, vermiştir netice.

Peygamberlerin hepsinin bir olduğunu o bilir,
Ondan başkası şüphe tuzağındaki kuş gibidir.

Müminlerde peygamberlerden aldıkları bir nur vardır;
Hak Teâlâ, Kur'an'da onları velilerden saymıştır.

Geçi şarabın yüzlerce adı vardır, lakin
İki görmez ondan sarhoş olan [kesin].

Müminin de yüzlerce çeşit adı vardır, ama
Namdan ve lakattan dolayı nasıl olur başka.

Dünyada Allah'ın da birçok ismi var,
Gerçi tek bir varlıktır gizli ve aşikâr.

Nebiler, veliler ve müminler,
Âşıklar, vasıllar ve iman edenler,

Hepsi bir kişidirler; bunlarsa isimlerdir;
İsimler başka başkadır, müsemma ise birdir.

Şu idi peygamberlerin Hak'tan muradı;
Ahiret âleminde salihlerden olmalarıydı.

چونکه عاجز گشت پس گفتش عَلمپ
 چون شکست او کوزه را دیگر ندید
 چشمش احوال بود یک را چون شکست
 همچنین چون یک ولی را بشکنی
 گشته باشی کُل بری از دینشان
 در حقیقت مُنکرِ جمله شوی
 پس عدوی^۱ جمله باشی از قدم
 چون عدوی^۲ یک ولی گشتی یقین
 فهم این آن را شود کاندلش
 او شناسد کانیا جمله یکند
 مؤمنان دارند نوری ز انبیا
 همچنانکه باده را صد نام هست
 نام مؤمن هم اگر صد گون بود
 نی خدا را نامها شد در جهان
 انبیا و اولیا و مؤمنان
 جمله یک ذاتند و اینها نامهاست
 انبیا را بود از حق این مراد

هین برّو یک را از آن دو در شکن
 کوزه یک بود و شد آن هم ناپدید^۱
 کوزه دیگر ورا نآمد به دست
 جمله را بشکسته باشی ای دَنی
 در درونِ خود نشانده کیششان
 زآنکه در معنی یکند ای معنوی^۲
 اینچنین دان خویش را بی بیش و کم
 دان که از کفری پُر و خالی ز دین
 بوده باشد نورِ یزدان حاصلش
 غیر او چون مرغ در دام شکند
 خواندشان حق^۳ در نُبی از اولیا
 دو نبیند هر که زآن^۴ گشتست مست
 کی ز نام و از لقب دیگر شود
 گرچه یک ذات است پیدا و نهان
 عاشقان و واصلان و موقنان
 آن مسمی یک بود اَسما جداست
 که شوند از صالحان اندر معاد

۱ این مصراع، در BC چنین آمده است: از خجالت پس لب خود را گزید

۲ این مصراع، در H چنین آمده است: زآنکه در یک نور نبود این دوی

۳ عدوی AHBT عدو C

۴ عدوی ABT عدو HC

۵ خواندشان حق AHBT خواند حق شان C

۶ هر که زآن CT هرک از آن AB آن که از او H

O yüzden Kur'an'da "elhıknâ"¹ bizi ilhak et dedi açıkça,
Ey Allah'ım! Bizi kavuştur salih kullara!

Bil ki bu nesil, peygamberlerin isimleridir;
Nasıl yanlışa düşer isimden, o ki bizdendir?

Müsemmadan başkasını görmez o kimse,
Akıl ve anlayış bakımından sahiptir iyi düşünceye.

Temiz bir ruhu olmayan,
İsimlerde kalır müsemmadan.

Ayrı bir suret bağlar her isme,
O suretin bir faydası yoktur kendisine.

[O] şaşkın asla eremez muradına,
Cehennem olur konağı sonunda.

Mademki mümin lafzı Allah'ın isimlerindedir,
Eğer peygambere mümin dersen uygundur, yerindedir.

Hepsini bir gör, haydi vazgeç isimden,
Ta ki eresin muradına tamamen.

Güneş'in ışığı birdir evlerdeki,
Ruhlar gibi bedenlerdeki.

Kim ki evde iki görür güneşi,
O ölüdür, bilmez hissetmeyi.

Diri olanlardır Hakk'ın hitabı,
Çünkü o nurdan diridirler onlar devamlı.

Şahtan doğan, olur şehzade;
Hakk'ın nurundan doğan, ey yar, söyle,

Nasıl olmaz nazlı, nasıl olmaz şehzade?
Belki o yalandır, budur asıl şehzade.

Böyle bir şehzade bakîdir;
Suretten doğan kesin fanîdir.

Senin gibi bir erkekle bir dışiden doğan
Bir fanî, sana göre şehzade oluyorsa, o zaman

1 "Rabbim! Gerçekten bana mülk verdin ve bana sözlerin yorumunu öğrettin. Ey gökleri ve yeri yaratan! Dünyada ve ahirette sen benim velimsin. Benim canımı müslüman olarak al ve beni Salihler arasına kat." (Yûsuf 12/101) veya "Ey Rabbim! Bana bir hikmet bahşet ve beni salih kimseler arasına kat." (Şu'arâ 26/83) ayetlerinden, -şii'deki özne çoğul, ayetteki tekil olmakla birlikte- ıktibas vardır.

در نُبی ز آن گفت اَلْحِقْنَا عیان	ای خدا ما را رسان با صالحان
پس بدان کاین جنس نام انبیاست	کی غلط افتد ز نام آنکو ز ماست
جز مسمی را نبیند آنکه او	دارد از فهم و خرد رای نکو
آنکه او را نیست جان ^۱ با صفا	از مسمی ماند اندر اسمها
صورتی بندد ^۲ به هر اسمی جدا	که ندارد سود آن صورت ورا
دایما بی کام ماند خیره سر	آخر کارش بود منزل سقر
لفظ مؤمن چون ز اسمای خداست	گر نبی را مؤمنش خوانی رواست
جمله را یک بین و بگذر هین ز نام	تا رسی اندر مراد خود تمام
نور خور یک باشد اندر خانها	همچنانک اندر قوالب جانها
هر که در خانه دو بیند شمس را	هست او مرده نداند لَمَس را
ز آن خطاب حق بود با زندگان	که از آن نورند زنده جاودان
آنکه زاد از شه بود شهزاده او	و آنکه زاد از نور حق یارا بگو
چون نباشد شاهزاده و نازنین	بل دروغ است آن و هست این راستین
اینچنین شهزاده ای باقی بود	زاده صورت یقین فانی شود
چونکه فانی پیش تو شهزاده است	کاو چو تو زاده ز نور ماده است

۱ جان ABCT رای H، ولی بعد روی آن را خط کشیده و بالای سطر «جان» نوشته اند.

۲ بندد ABCT بخشد H، ولی بعد روی آن را خط کشیده و بالای سطر «بندد» نوشته اند.

Hakk'ın nurundan doğan böyle bir sır¹,
Nasıl şehzade olmaz ey amca, [ey pir]?

Gerçekte şehzade budur;
Çünkü illiyî'n² nurundan doğmuştur.

Bu soy, nispetledir, bedenden değil;
Böyle bir nispete sığmaz erkek ve kadın, [bil].

O doğuma ikilik sığar kesin;
Bu doğumda Bir'den başkası olmaz, bilesin.

“Lem yelid.”³ O, doğurmamıştır, bu doğum içindir;
Böyle doğumla ikilik fanî olur, [gelip geçicidir].

İlim ilimden doğar şüphesiz,
Böyle doğum kemâldir, ey genç [erimiz]!

Nasıl sığar sayı böyle doğuma?
Çünkü sayı mahvolur Bir [Rabb']in nurunda.

Ey kâtip! Eğer bıkmaz usanmazsan,
Bu yazmayı kabul ediver candan.

Şimdi gönlümde ne varsa söylerim sana,
Balçık bedene bağlı olan gönülden değil ha!

O gönülden ki güzelliğinde Hakk'ın nazargâhı olmuş,
Nar gibi Hakk'ın nuruyla dolmuş.

Hayır ve şer, Hak'tan başka bir şey yoktur onda;
Güneş gibi o zerreden tecelli etmiştir Hak Teâlâ.

O gizli nurun vardır onun üzerinde bir geçidi;
Gözdeki görme nuru gibi.

Hak Teâlâ bir an bile gönülden uzak değildir;
Hak Teâlâ inci gibi, bu gönlümse deniz gibidir.

Değerli incidir meyvesi denizin,
Denizden istenen, incidir kesin.

Gerçi denizde yüzlerce çeşit şey vardır [her nesneden];
İyiden, kötüden, değerli ve değersizden,

1 Sır: Tasavvufta, ruhlar gibi vücuda emanet bırakılmış bir latifedir, müşahede mahallidir; ruhların muhabbet mahalli, kalplerin maarif mahalli olması gibi. Sır, ruhtan daha latiftir; ruh, kalpten daha değerlidir. Bazen, kul ile Hak arasındaki bir şey için de kullanılır; örneğin kalp, gönül gibi (<https://www.vajehyab.com>). Bkz. s. 688, 1. dipnot.

2 İlliyyîn: Cennet, cennetin en üst tabakası; gök; melekler âlemi. Bkz. s. 260, 1. dipnot.

3 *O, doğurmamıştır.* “O, doğurmamıştır ve doğurulmamıştır. O'ndan çocuk olmamıştır (Kimsenin babası değildir). Kendisi de doğmamıştır (Kimsenin çocuğu da değildir).” (İhlas 112/3).

پس چنان سِری که زاد از نورِ هو
شاهزاده در حقیقت این بود
این نَسَب آمد به نسبت، نی ز تن
اندر آن زادن دویی گنجد یقین
لَم یلد از بهر این زادن بود
عِلْم از عِلْم است زاده بی گمان
در چنین زادن کجا گنجد عدد
گر نگردی ای نویسنده ملول
با تو گویم هر چه اکنون در دل است
ز آن دلی کز حسن منظورِ حق است
نیست جز حق اندرو از خیر و شر
دارد آن نورِ خفی بر وی گذر
نیست خالی هیچ از دل حق دمی
میوه دریا بود دُرِّ ثمین
گرچه در دریا بود صد نوع چیز

چون نباشد شاهزاده ای عمو^۱
ز آنکه زاده نورِ علّیین بود
در چنین نسبت نگنجد مرد و زن
نیست غیرِ یک^۲ درین زادن ببین
وز چنین زادن دویی فانی شود
اینچنین زادن کمال است ای جوان^۳
چون عدد محوست در نورِ احد^۴
این کتابت را کنی از جان قبول^۵
نه از دلی کآن بسته آب و گل است
چون انار آکنده از نورِ حق است
همچو خور ز آن ذره حق کردست سر
همچنانکه نور دیده در بصر
حق چو گوهر وین دلم همچون یمی
دُر بود مطلوب از دریا یقین
از بد و از نیک و از خوار و عزیز

۱ ای عمو AHCT هین بگو B

۲ نیست غیر یک ABCT غیر یک نبود H

۳ جوان ABCCT فلان H، ولی با قلم دیگر در حاشیه «جوان» هم نوشته شده است.

۴ بعد از این بیت، در H هفت بیت دیگر نیز آمده، ولی بعد روی آن را خط کشیده اند:

چونکه معده بهر بوی آمد گرو	وقت شام است ای نویسنده برو
تا بگویم باقی این نظم را	بامدادان از پگه فردا بیا
جسم ما سازست و شد بی ساز ساز	روزه داریم اندرین روز دراز
کی خورد آن کاو ز حق معذور نیست	تشنگی غالب شد و دستور نیست
هر که روزه بشکند باشد غبی	جز مسافر جز مریض و جز صبی
طالب این نظم پر معنی شدی	چون بر آن وعده سحرگاه آمدی
تا نمایم با تو آن انوار را	تا نویسی همچو دی اسرار را

۵ این بیت، در H با قلم دیگر بالای سطر نوشته شده است.

Çeşit çeşit sayısız hayvan türünden,
Cim ve nun [harfleri] gibi çeşitli şekiller[den];

Fakat denizdeki tüm şeylerin aslı o incilerdir;
Güzellerin ve padişahların zineti de o incidendir.

Şu halde denizin en seçkini incilerdir inciler;
Çünkü padişahlar onunla gelir elde ederler.

Özellikle o inci ki güzelliğiyle ve parlaklığıyla,
Adı değişti, cevher dediler ona.

Örneğin az suya dere denir,
Çoğaldı mı, onun adı değişir,

Sel derler ona veya Ceyhun yahut ırmak,
Çoğaldığından dolayı oldu onun adı [ırmak].

Şu halde her duruma göre bir adı olur onun,
Gerçi birdir kendisi saf suyun.

Birçok gizli sır vardır bunda;
Ne mutlu o cana ki vakıftır buna.

Her kim ki bunu samimiyetle, içtenlikle okur,
Onun canı her an yükselir, tekâmül bulur.

Bundan başkasına bakmazsa, basiretli olur;
Sinesi, Sina gibi nurlu olur.

Bu söz, gökyüzünün merdivenidir,
Buradan çıkan, dama çıkar, dama gelir.

O mavi felek damına değil ha,
Felekten daha yüksekte olan dama.

Feleğin damına ondan gelir neva,
Onun aşkıyla döner daima.

Aynı şekilde her yıldız, ay ve güneş dahi,
Allah'tan alırlar ışığı, nuru ve parlaklığı.

Hak Teâla bütün eşyaya ulaştırır gıdasını,
Padişah, emir ve dilenci, herkese layık olanı.

Saltanat ve padişahlık padişahlara layıktır;
Rızık veren [Rabb']den her birine çeşit çeşit rızık vardır.

Süleyman'dan yılana, karıncaya kadar,
Allah'tan rızık ulaşır tatlı ve tuzlu [doyacağı kadar].

بی‌شمار^۱ از جنس حیوان گونه‌گون
 اصل جمله از یم آن دُرها بُوَد
 پس خلاصه دُر بُوَد در بحرها
 خاصه آن دَرّی که از خوبی و فر
 نی که اندک آب را گویند جو
 سیل خوانندش و یا جیحون و رود^۲
 پس به هر حالت ورا نامی شود
 بی‌عدد سِرست مضمّر اندرین
 هر که این را خواند از صدق و صفا
 چون جزاین را ننگرد بینا شود
 نردبان آسمان است این کلام
 نی به بام چرخ کآن اخضر بُوَد
 بام گردون را ازو آید نوا
 همچنین هر نجم و ماه و آفتاب
 چیزها را می‌رساند حق غذا
 ملک و شاهی به شاهان لایق است
 از سلیمان همچین تا مار و مور

شکل‌های مختلف چون جیم و نون
 زینتِ خوبان و شاهان زآن شود
 زآنک از آن گیرند شاهان بهره‌ها
 شد مبدل گشت نام آن گهر
 چون شود بسیار گردد نام او
 نام او گردید از آنچه پیش بود
 گرچه ذات آب صافی یک بُوَد
 ای خنک جانی که شد واقف برین
 جان او یابد به هر دم ارتقا
 سینه‌اش پُر نور چون سینا شود
 هرک ازینجا بر رود آید به بام
 بل به بامی کز فلک برتر بُوَد
 گردشش باشد همیشه زآن هوا
 از خدا دارند فرّ و نور و تاب
 لایقش از شاه و از میر و گدا
 هر یکی را نوع نوع از رازق است
 می‌رسد رزق از خدا شیرین و شور

۱ بی‌شمار AHBC بی‌شمار T

۲ این مصراع، در C چنین آمده‌است: نیل و جیحون و فرات و شطّ و رود

Herkes kendi yiyeceğinden hoşnuttur, şükredicidir;
Her birinin hâli o bağışla iyileşmiş, güzelleşmiştir.

Karıncağın gücü, kuvveti artmış o yiyecekle,
Süleyman da önder olmuş kendi nevalesiyle.

Varlık da, yokluk da ondan götürürler;
Aşağıda, yukarıda, önde ve arkada olanlar da o sofradan yerler.

Fakat velilerin nasibi olan o azık, o gıda,
Kürsiden, Arş'tan ve boşluktan daha üstündür daha.

Arş nedir ki o mezeden yesin, o şaraptan içsin;
Onu o yer ki Arş onunla hayattadır [kesin].

Hak Teâlâ, yemekte, uykuda onlarla beraberdir;
Çocuk, genç ve yaşlı O'nunla yaşar, ergenleşir.

Halklarla olan bu beraberlik geneldir;
Büyüklerle olan [beraberlik] ise başkadır, değişiktir.

Onlarla olan [beraberlik] mucizevîdir;
Onlara yeme içme, uyuma olmadan yüzlerce çeşit meze verilir.

Bu beraberlik, havasla ve velilerledir;
Çünkü onlar mülk ve saltanat sahibidirler hem de emir.

Allah'ın herkesle beraber olduğu birlikteliği [isteme],
Allah'ın haberdar olanlara verdiği birlikteliği iste.

Bundan sonra O'ndan didar nasip olmaz deme;
O'ndan başka bir şey, bir kimse yoktur varlık âleminde.

Daima şöyle de: Allah'tan isterim,
Gerçi bir an bile benden ayrı değildir, [bilirim],

Bana o didarı bahşetsin ki keremiyle
Gösterir her an has kullarına, özelliklere.

Gerçi bütün insanlar Hak Teâlâ ile yaşarlar, ama
Vasıta su ve ekmektir arada.

Arş da vasıtatan medet umar, yardım bekler;
Kutup ise Bir [Rabb]'den vasıtasız alır, gider.

O, Allah ile ayakta kalır her zaman,
Allah bir an bile ayrı olmaz ondan.

Yer, Arş, levha, kürsî ve sema,
Kutuptan götürürler her an yüzlerce neva.

جملگان^۱ راضی و شاکر زآن نوال
 مور را قوت فزوده زآن نوا
 هم وجود و هم عدم از وی برند^۲
 لیک قوتی کآن نصیبِ اولیاست
 عرش چه بود تا خورد زآن نقل و می
 هست حق با جمله اندر خورد و خواب
 این معیت با خلائق هست عام
 هست با ایشان ز روی معجزه
 این معیت با خواص و اولیاست
 چون معیت با همه ست الله را
 پس مگو نبود^۳ ازو دیدار جود
 این بگو دایم که خواهم از خدا
 تا که آن دیدار بخشد کز کرم
 گرچه از حقند زنده مردمان
 عرش هم از واسطه دارد مدد
 با خدا قایم بود او دایما
 فرش و عرش و لوح و کرسی و سما

هر یکی را زآن عطا خوش گشته حال
 هم سلیمان از نوایش پیشوا
 زیر و بالا پیش و پس زآن خوان خوردند^۴
 برتر از کرسی و از عرش^۵ و خلاست
 او خورد آن را کزو عرش است حی
 زنده از وی طفل و بالغ شیخ و شاب
 آن دگر باشد که دارد با کرام
 دادشان بی خواب و خور صد گون مزه
 کز خداشان ملک و شاهی و کیاست
 آن معیت جو^۶ که داد آگاه را
 غیر او خود نیست چیزی در وجود
 گرچه از من نیست یک ساعت جدا
 او به خاصان می نماید دم بدم
 واسطه نان است و آب اندر میان
 می برد بی واسطه قطب از احد
 نیست یزدان یک نفس از وی جدا
 می برند^۷ از قطب هر دم صد نوا

۱ جملگان AHBT جمله شان C

۲ برند AHBC پُردند T

۳ این مصراع، در B چنین آمده است: شش جهت از نعمت آن خوان خوردند

۴ و از عرش ABCT و عرش است H، ولی بعد به صورت «و از عرش» اصلاح کرده اند.

۵ جو AHCT کو B

۶ نبود ABCT که نیست H، ولی بعد روی آن را خط کشیده و بالای سطر «نبود» نوشته اند.

۷ می برند ACT می برد HB

Müminin gönlündedir Hak Teâlâ;
Hakk'ın nuru müminden gider halka.

O yüzden verdi bu haberi Hak Teâlâ'dan Mustafa,
Açasın diye gözlerini bu manaya:

“Hak Teâlâ sığmam dedi, ne yere ne göğe,¹
Ne Arş'a ne boşluğa ne de yeryüzüne,

Fakat müminin kalbine sığarım sadece.”
Hak Teâlâ'yı ara ve bul o gönülde.

Mademki Hak sığıdı, dünya da sığar [tabii ki];
Çünkü Hak, şahıs gibidir; eseri de onun gölgesi.

Güneşin yanında zerre de nedir [ne hükmü olacak]?
Yahut denizin içinde bir avuç toprak?

Öyle bir deniz, mademki gönüldedir,
Onda [bir avuç] çamur olsa, ne zarar verir?

Çamur, kaybolur onda, bir yeri kalmaz;
Denizin yanında [bir avuç] çamura kimse bakmaz.

Denizde binlerce çeşit şey vardır, [her şey],
İnciden, taştan, değerli ve değersiz [her şey].

Denize düşer halkın tüm bakışı, nazarı,
Onların yanında denizden başkasının olmaz itibarı.

Bunun gibi Hak Teâla bir gönülde olunca,
Akıllı olan kimse nasıl bakar çamura?

Onda çamur da olsa, yok bil, [yok hükmündedir];
Büyük denizde çerçöp ne edebilir?

Denizin adı bir çöpten dolayı hiç değişir mi?
Dünyada nasıl diyebilir bunu bir kişi?

Hakk'ın bulunduğu gönülde çamur da olsa,
Göz, nasıl Hakk'ı bırakır, bakar çamura?

Hakk'ın yanında o, nasıl görünebilir?
Can güneşinin yanında bir zerre ne olabilir?

Yıldızlar güneş ışığı varken nasıl görünebilir?
Yahut yüz kantar altının yanında bir arpa [ağırlığı ne olabilir?]

1 Bu ve sonraki beyitte, “Yere ve göğe sığmam; fakat mümin kulumun kalbine sığarım.” (Aclûni, *a.g.e.*, II, 195; Furûzanfer, *a.g.e.*, s. 26) hadis-i şerifinden iktibas vardır. Bkz. s. 414, 1. dipnot.

نور حق در خلق از مؤمن رود	حق تعالی در دلِ مؤمن بَوَد
تا گشایی اندرین معنی نظر	مصطفی ز آن داد از حق این خبر
نی به فرش و نی به عرش و نی خلا	حق ننگجم گفت در ارض و سما
اندر آن دل جوی حق را و ببین ^۱	لیک گنجم در دلِ مؤمن یقین
ز آنکه حق چون شخص ^۲ و صنعش ظلّ آن	چونکه حق گنجید هم گنجد جهان
یا درون بحر یک مُشت ^۳ تُراب	خود چه باشد ذره پیش آفتاب
چه زیان دارد درو گر گل بَوَد	آنچنان دریا چو اندر دل بَوَد
پیش یم کی در نظر ^۴ آید و حل	گل بَوَد مغلوب در وی بی محل
از دُر و از سنگ و از خوار و عزیز	باشد اندر یم هزاران گونه چیز
پیششان جز بحر نبَوَد معتبر	خلق را بر بحر افتد کُل نظر
کی کند عاقل نظر سوی گلی	همچنان چون حق بَوَد اندر دلی
چه زند خاشاک در بحرِ عمان	گرچه گل باشد درو معدوم دان
کی بگوید در جهان این را کسی	نام دریا هیچ گردد از خسی
کی نظر از حق به سوی گل رود	در دلی که حق بَوَد گر گل بَوَد
ذره‌ای چه بَوَد بر خورشید جان	با وجود حق کجا بنماید آن
یا یکی جو پیش صد قنطار زر	کی نمایند اختران در تابِ خور

۱ حق را و بین ABCT ما را ای گزین H، ولی در حاشیه مطابق متن اساس هم نوشته شده است.
 ۲ ز آنکه حق چون شخص HBCT حق چو شخص دان A، ولی بعد در حاشیه با نشانه صح مطابق متن اساس هم نوشته اند.
 ۳ مشت BCT مشت AH
 ۴ نظر ABC محل HT ولی در H روی آن را خط کشیده و بالای سطر «نظر» نوشته اند.

Bil ki, olmaz bunların bir itibarı, bir değeri;
Âlemi yaratan Tanrı gösterdi mi kendini.

Hak adamı sahiptir o güce, kudrete,
Eşyayı tüm inceliğiyle güzelce göstermeye.

Halkın hâlinden haber vermek önemsiz olduğu için,
Menzilde olan, makam sahibi olan bunu söylemez [kesin].

Onun sözleri gizli sırlara dairdir;
Çünkü o, can âlemlerinin de üstündedir.

Eğer gönlünde can sırları varsa,
O şahtan dinlersin anlattığında.

Yolun ve menzilin sırlarını tamamıyla,
Çünkü odur tüm gaye, genel amaç ey ağa!

Eğer işin gücün o taraf değilse, o tarafa gitmek istemezsen,
Bil ki uzaksın o büyüklükten, o şereften.

Onun sırları nasıl girer senin kulağına,
Yahut onun nefesi nasıl sığar senin aklına?

[71. Yetmiş Birinci Makale]

[Velilerin kerametlerinin niteliği ve çeşitleri]

Allah'a ulaşmış olan veli, Hak'tan halka yöneldiği zamanlar, "Ne yedin, niyetin nedir, ne düşünüyorsun; geçen yıl ne oldu ve bu yıl ne olacak?" gibi halkın içinden geçenleri söyler; fakat Hakk'ı seyre daldığında, dünyaya ait bu tür kerametlerden hiçbir şey söylemez, böyle şeylerle ve böyle şeyleri gözlemlemekle meşgul olmaz. Onun sırları müşahede hâlinde müşahedeyle yani gözleme hâlinde gözlemledikleriyle ilgilidir; görünmeyen şeylerden, gayptan söz eder, anlatır. Bu dünyanın içindeki gizli şeyleri söylemek, en aşağı, en değersiz [bir şey]dir; zira âdemoğlunun gönlü riyazetle ayna gibi parlayınca, onun öbür âlemlerle bir bağı olmasa bile, onun gönül aynasında bu dünyanın halleri görünür. Örneğin; aynayı bir pazara assalar, pazar halkı o aynada görünür ve eğer saltanat sarayına assalar, onda padişah, asker, taht ve halk görünür ya, onun gibi.

اعتباری نبود اینها را بدان	چون نماید روی خلّاقِ جهان
مردِ حق را هست آن قدرت که او	خوش نماید چیزها را مو بمو
چون خبر از حالِ خلقان نازل است	این نگوید آنکه اندر منزل است
گفتنش باشد ز اسرارِ نهان	کآن بود برتر ز عالمهای جان
گر ترا در دل بود اسرارِ ^۱ جان	بشنوی ز آن شاه در وقتِ بیان
سرّهای راه و منزل را تمام	کآن بود مقصودِ کلی ای همام
ور نباشد کار و بارت آن طرف	دان که دوری ز آن بزرگی و شرف
کی رود اسرارِ او در گوشِ تو	یا کجا گنجد دمش در هوشِ تو

در بیان آنکه ولی واصل گاه گاهی که از حق به خلق پردازد، ضمائرِ مردم را گوید که چه خوردی و چه نیت داری و پار چه شد و امسال چه خواهد شدن، ولیکن در آن حالت که در مشاهده حق غرق باشد، از این جنس کرامات^۲ که به دنیا تعلق دارد، هیچ نگوید، خود پرداختِ آتش نباشد که چنان چیزها در نظرش آید. اسرارِ او در حالتِ مشاهده از مشاهده باشد و غیب از مشاهده گوید^۳. ضمائرِ این جهانی گفتن مقام نازل است، زیرا چون^۴ آدمی را از ریاضت دل روشن شود همچون آینه^۵ و او را بدان^۶ عالم اتّصالی نشده باشد، در آینه دل او احوالِ این جهان^۷ نماید^۸؛ نظیرش^۹ چنان باشد که آینه را اگر^{۱۰} در بازار آویزند، اهل بازار در آن آینه پیدا شوند و اگر در سرای پادشاهی آویزند، پادشاه و سپاه و تخت و حشم در آن بنمایند.

۱ اسرار ABC T احوال H

۲ کرامات AC کرامتها H کرامت BT

۳ غیب از مشاهده گوید ABC T غیب گفتن او را از مشاهده و گفتن H، ولی بعد روی آن را خط کشیده و مطابق متن اساس اصلاح کرده اند.

۴ چون T - AHBC

۵ آینه AHT آینه وار BC

۶ بدان ABC T با آن H

۷ جهان AHT جهانی BC

۸ بعد از این افزوده است در H: زیرا او در این جهان است.

۹ نظیرش HBCT نظرش A

۱۰ آینه را اگر AHCT اگر آینه را B

Evet; veliler, herkesten daha üstün oldukları ve sürekli Hak Teâlâ ile birlikte oturup kalktıkları ve yakın dost oldukları için, onlardan o sırlar, o nurlar ortaya çıkar. Kâfir olan rahipler de riyazet yoluyla gönül aynalarını parlattıkları zaman, “Ne yedin, ne yaptın, ne istiyorsun, muradın nedir?” gibi gaybî haberler verirler. Cin ve peri ve hatta falcılar, astrologlar ve büyücüler de bu türden gayp haberlerini verir ve söylerler.

O kerametleri büyükler dinlerler.

Alçaklar, bu sırra nasıl talip olabilirler?

Çünkü onlar, ondan uzaktır; asıl olana, esasa yabancıdır;

Onların kavuşmaktan nasipleri ayrıdır.

O kimse ki Yaradan’dan uzak olur,

İşin sırrına, esrarına nasıl vakıf olur?

Kendi hallerini dinlerse bir şeyhten,

O şeyh uzak da olsa Bir [olan Rabb’in]den,

“Dün ne yaptın veya ne yedin?” [söyler, o da] dinler,

Der ki, bu gayptır ve böylece ona inanır, iman eder,

Buna göre onun sözleri keramettir;

Bu türden şeyleri can sırları bilir.

Onun bundan başka bir hâli olmazsa,

Nasıl bildirebilir gerçek sırları [ha]?

Gönül ayna gibidir, temiz olduğu zaman,

Kuşkusuz gaffet pası da gider ondan.

Onda dünyanın şekli, sureti görünür,

İnsanların sırrı ve hâli de görünür.

Bil ki, şayet o ayna temiz olursa,

Asılı olunca bu dünyada,

Onda dünyanın şekli görünür, belli olur,

Söylediği her şey, bu halkın sırrı olur.

Çünkü her ne kadar temizse de buraya bağlanmıştı;

Nerede o kimse ki öbür tarafa vasil olmuş, ulaşmıştır?

Örneğin bir ayna dükkânda olunca,

Alışveriş yapanları gösterir orada.

پس اولیایی که از همه عالی ترند و دایم ندیم و مُقیم حضرت حَقَّند^۱، از ایشان آن^۲ اسرار و آن انوار^۳ پیدا شود. نی راهبان که کافراند چون طریق ریاضت آینه دلشان روشن می شود، این^۴ جنس غیبها را که چه خوردی و چه کردی و چه مراد داری می گویند و هم دیو و پری جنس این غیبها می دانند و می گویند و^۵ رَمَالان و منجّمان و جوزنان همچین^۶.

آن کرامت را کریمان بشنوند	طالب این سر لثیمان کی شوند
چون از آن دورند و بیگانه ز اصل	باشد ایشان را نصیب از وصل، فصل ^۷
و آنکه او باشد بعید از کردگار	کی بود واقف ز راز و سر کار
چون ز شیخی بشنود احوال خود	گرچه آن شیخ است محجوب از احد
دی چه کردی یا چه خوردی بشنود	گوید این غیب است و با وی بگردد
پیش این باشد کرامت گفت آن	جنس این را داند او اسرار جان
چون ورا حالی نباشد غیر این	کی کند معلوم اسرار یقین
دل چو مرآت است چون صافی شود	زنگِ غفلت بی گمان از وی رود
اندر و پیدا شود نقش جهان	و انماید سرّ و حال مردمان
گرچه گشت آن آینه صافی بدان	لیک هست آویخته در این جهان
اندر آن نقش جهان پیدا شود	هر چه گوید سرّ این خلقان بود
ز آنکه گر شد صاف اینجا بسته است	کو کسی کاو آن طرف پیوسته است
نی که آینه چو باشد در دُکان	می نمایند اندر آن بازاریان

۱ ندیم و مُقیم حضرت حَقَّند ABCT ندیم حَقَّند و مُقیم در حضرت او H

۲ آن BCT این AH

۳ اسرار و آن انوار AHBC انوار و آن اسرار T

۴ این AHC آن BT

۵ و AHBC - T

۶ افزوده است بعد از این، در BC جمله «از اینها می گویند» و در H جمله «والله اعلم بالصواب».

۷ وصل، فصل AHCT اصل و فصل B

Ve eğer sarayda ve köşkte olursa,
Asker ve padişah görünürler orada.

Onun karşısında olan her şey görünür, belli olur;
Şekiller aynadan nasıl saklanır, nasıl gizli olur?

Her gönül ki ayna gibi temizdir,
Şüphesiz şekilleri, resimleri gösterir.

Bunun gibi, her veliden, her makamda
Ruhu temiz ve kâmil olunca,

Orada bulunan her şey görünür,
Oranın sırları onunla belli olur.

Arş üzerinde olursa, arş halkını
Gösterir özel; göstermez yeryüzü halkını.

Yeryüzünde olursa, yeryüzü halkı
Görünürler onda, görünmezler Arş halkı.

Örneğin bir rahip riyazetle meşgul olur da
Gönül aynasını temizler, parlatırsa,

O da her an gaybdan haberler verir;
Onun elindeki nedir, cebinde ne vardır, [bilir].

Veya der ki, filan kişi ölmüştür,
Veyahut filan kimse senin malını götürmüştür.

Onun gayp bilgileri bu türdendir sadece;
İmkân bulamaz gayp âlemine doğru gitmeye.

Peri ve cinnin de bu türden [haberleri] vardır;
Gerçi bu da iyidir; ama daha aşağıdır.

Büyücülerin de bunda tasarrufları vardır;
Falcıların da bunda sözleri vardır.

Fakat o adam ki yükseklerde uçar, dolaşır,
Her an tecelli nurundan götürür, nurlanır.

Onun aynasından görünenler bunlardan başkadır;
Din ehli olanlar, daima onunla büyür, çoğalır.

Çünkü o, kazmasız kazmış, yok etmiştir varlık dağını;
[O yüzden] söyler yüce makamların sırlarını.

Daima Allah'tan söyler, başkasından değil;
Çünkü sürekli öbür tarafta gezer dolaşır, [bil].

و ر بود اندر سرا و بارگاه
 اندر آن پیدا شوند اسپاه و شاه^۱
 هر چه پیش او بود پیدا شود
 کی نقوش از آینه پنهان بود
 هر دلی کاو گشت چون آینه صاف
 نقشها را وانماید بی خلاف^۲
 همچنین از هر ولی در هر مقام چونکه
 جان او شود صاف و تمام
 آن نماید اندرو کآنجا بود
 سرهای آن ازو پیدا شود
 گر بود بر عرش اهل عرش را
 خاص بنماید نه اهل فرش را
 و ر بود بر فرش دون هم فرشیان
 رُو نمایند اندرو نی عرشیان نی که
 راهب چون ریاضت می کند
 آینه دل را صقالی می زند^۳
 می دهد هر دم خبر از غیب او
 چیست اندر دست و اندر جیب او
 یا همی گوید فلانی مرده است
 یا فلان کس کاله تو برده است
 غیبهای او بود این جنس و بس
 سوی بی سویی ندارد دست رس
 هم پری و دیو را این نوع هست
 جوزنان دارند مدخل اندرین
 لیک آن مردی که بالا می پرد
 گرچه این نیک است لیکن هست پست
 گفت رمالان بود هم همچنین
 ز آن بیفزایند دایم اهل دین^۴
 چونکه کند او کوه هستی بی کلند
 هر دمی نور از تجلی می برد
 ز آن اسرار مقامات بلند
 از خدا گوید همیشه نی ز غیر
 ز آنکه آن سو می کند پیوسته سیر

۱ این مصراع، در AC چنین آمده است: اندر آن پیدا شود شاه و سپاه

۲ بی خلاف ABCT بی گراف H

۳ می زند AHCT می دهد B

۴ بجای این بیت در H این بیت آمده است:

غیر اینها رو نماید ز آینهش زنگ صیقل چون زداید ز آینهش
 ولی بعد روی آن را خط کشیده و در حاشیه با نشانه صح بیت نسخه اساس نوشته شده اند.

Hakkı gözeten insan, Allah'ın mazharıdır; onda tecelli eder;
Onun eli ve ayağı Hak Teâlâ ile hareket eder.

Onda nefsin bir hâkimiyeti mevcut değildir;
Çünkü onun varlığı, Hak ile değişmiştir.

Onun vücudunda Allah'tan başka hâkim kalmamıştır,
Hak'tan başkasını toz gibi kendisinden silkip atmıştır.

Hâkim olan, onda mahkûm olur;
Nefis, suçlular gibi suçlu olur.

Nefis, akıl, can ve gönül alet olurlar;
Hepsi de o hâletle işe yararlar.

Hak Teâlâ, onlarla gösterir kendini,
Böyle bil dervişin hâlini.

Örnek olarak bunun pek çok şekli vardır pek çok sureti;
Akıllı olan, bu kadardan anlar hâli.

Ben dünyanın durumlarını ortaya çıkarır, dökerdim;
İnsanların sırrını da ifşa eder, açıkça söyledim:

Bu, kimin sürekli canıgönlüden istediği şeydir?
Ve o her mahallede candan neyi aramakta, neyi istemektedir?

Yahut o, ne yedi dün akşam yemek çeşitlerinden?
Yahut o, ne tür yemek götürdü büyüklerin ziyafetinden?

Yahut kim yolculuğa çıkmış, dışarıda kalmıştır?
Yahut onun yanında hazırda olan ne kadardır?

Hâsılı, dünyanın hallerini birer birer [tamamen],
Söyledim de gönüller temizlenirdi şüpheden;

Fakat bu sırların itibarı yoktur;
Çünkü fanîdirler, fanî olan da hakirdir, hordur.

Cihan fanî olunca, cihanın halleri de
Fanî olur, kesin bil, şüphe etme.

Alçak [gönüllü] olan, değerinde yükselir;
Onda Arş ve kürsi ortaya çıkar, belirir.

Ne Arş'i? Bütün varlık [âlemi] onda olur;
Bütün eşya onun suyuyla yaşar, hayat bulur.

دست و پای او ز حق جنبان بُوَد	مردِ حق‌بین مظهرِ یزدان بُوَد
ز آنکه شد هستیِ او مُبَدَل ز هو ^۱	نفس را حکمی نماند اندرو
غیرِ حق را همچو گرد از خود فشاند ^۲	در وجودش جز خدا حاکم نماند
نفس همچون مجرمان مرجوم ^۳ شد	آنکه حاکم بُد ^۴ درو محکوم شد
جملگان بر کار از آن حالت شدند	نفس و عقل و جان و دل آلت شدند
اینچنین دان حالتِ درویش را	حق ازیشان می‌نماید خویش را
زین قدر واقف شود عاقل ^۵ ز حال	دارد این بسیار صورت در مثال
گفتمی هم فاش سِرِ مردمان	کردمی پیدا من احوالِ جهان
و آن به هر کویی ز جان جویانِ چیست	تا که این دایم ز دل خواهانِ کیست
یا چه زلّه ^۶ بُرد از خوانِ کرام	یا چه خورد او دوش ز انواعِ طعام
یا چه مقدارست پیشش ماحضر	یا کرا دارد برون اندر سفر
گفتمی تا پاک گشتی دل ز شک	حاصل احوالِ جهان را یک به یک
ز آنکه فانی‌اند و فانی هست خوار	لیک این سرها ندارند اعتبار
هم شود فانی یقین دان بی‌گمان	چون جهان فانیهست احوالِ جهان
عرش و کرسی اندرو پیدا شود	هر که شد پست او به قدر اعلا شود
جمله اشیا از آبش حای شود ^۷	عرشِ چی هستی همه در وی بُوَد

۱ این مصراع، در AH چنین آمده‌است: ز آنکه شد معزول نفس و عقل و خو؛ ولی در A در حاشیه مصراع نسخهٔ اساس هم نوشته شده‌است.

۲ فشاند AHCT براند B

۳ حاکم بُد ABCT بُد حاکم H

۴ مرجوم AHBC محروم T

۵ عاقل AHBT عارف C

۶ زلّه ABCT توشه H

۷ شود BT بود AHC

[72. Yetmiş İkinci Makale]

[Allah'ı gören ve bilen, Allah'ı bir görür ve bilir. Allah'ı görmeyen, bilmeyense, O'nu yüz binlerce [başka şey] görür ve bilir; fakat bilmez ki bu yüz binlercesi birdir]

Hak Teâlâ, velinin gönlünde ikamet eder. Velinin sureti, her ne kadar var ise de yok hükmündedir. Örneğin uçsuz bucaksız bir harmanda, bir tane buğday dikkat çekmez, hesaba katılmaz, her ne kadar o bir tane o harmanda mevcut ise de. Aynı şekilde Tanrı velisi de Allah'ın didarı yanında o bir tane gibi, her ne kadar mevcut ise de, yok görünür; zira bütün âlemin gözü o harmanı görür. O harman Hakk'ın denizidir; ister vasıta olan velinin suretinde görünsün ister vasıtasız, o deniz [her yeri, her şeyi] kuşatır; yer, gök, bütün varlıklar o denizdedir. Örneğin, bu görünen denizde dağlar, mağaralar, binalar, sahiller ve sayılamayacak kadar çeşitli yaratıklar vardır; gözü olan kimse, denize geldiği zaman, denizden söz eder ve onların hepsini denize bağlı bilir; onların varlığından dolayı denize iki demez. Aynı şekilde bir insana çeşitli parçalarından, damarları, sınırları, kemikleri ve başka şeylerinden dolayı iki demezler ve bunların hepsiyle birlikte onu bir kişi görür, bir kişi bilirler; görünen deniz de böyledir. Gerçek denizi de -ki Hazret-i Hak'tır-, kalp gözü olan, birden başka görmez; bunların hepsini ona tabi, ona ait parçalar ve bitişik şeyler bilir. Özetle, Allah'ı gören, Allah'ı bilen, Allah'ı görür, Allah'ı bilir o kadar; Allah'ı görmeyen, Allah'ı bilmeyen, [O'nu] yüz binlerce görür ve bilir; fakat bilmez ki bu yüz binlercesi birdir.

Hak Teâla denizdir; yaratıklar suyla yaşar, suyla diridirler;

Yaşlı ve genç hepsi denizin suyundan içerler.

Bil ki, bütün varlıklar deniz yaratıkları gibidirler;

İnsanlar da balıklar gibi onunla diridirler.

در بیان آنکه چون حق تعالی در سینه ولی مقیم شود، صورت ولی اگرچه موجود باشد، اما حکم معدوم^۱ دارد، چنانکه در خرمن بی نهایت یک دانه گندم در نظر نیاید و به حساب نباشد^۲، اگرچه آن یک دانه در آن خرمن موجود باشد. همچنان ولی خدا پیش دیدار خدا همچون آن یک^۳ دانه، اگرچه موجود است، معدوم می نماید، زیرا همه عالم را نظر بر آن^۴ خرمن است و آن خرمن دریای حق است، خواه از صورت ولی که واسطه است و خواه بی واسطه، آن دریا محیط است؛ آسمان و زمین و همه^۵ هستی در آن دریاست^۶. چنانکه در این دریای ظاهر^۷ کوهها^۸ و غارها و عمارتها و ساحلهاست و خلق گوناگون بی حد و عد، آنکس را که چشم باشد، چون به دریا رسد، از دریا گوید و آن^۹ همه را تابع دریا داند؛ از وجود ایشان دریا را دو نخواند^{۱۰}. همچنانکه آدمی^{۱۱} را^{۱۲} از اجزای مختلف و رگها و پیهها و استخوانها و غیر آن دو نگویند و از این همه یک شخص را بینند^{۱۳}، دریای ظاهر نیز همچنین است و دریای حقیقی را نیز که آن حضرت حق است، آنکس که چشم باطن^{۱۴} دارد، جز یک نمی بیند و این همه را تبع و اجزا و متصل می داند. پس خدایین خدا را می بیند و بس و آنکس که خدایین نیست، صد هزار می بیند و نمی داند که این صد هزار یکیست^{۱۵}.

هست حق دریا و خلقان حی ز آب^{۱۰} می خورند از آب دریا شیخ و شاب
جمله هستی را چو خلق بحر دان زنده در وی مردمان چون ماهیان

۱ در متن H «عدم» است ولی بعد روی آن را خط کشیده و بالای سطر «معدوم» نوشته اند.

۲ به حساب نباشد C - AHBT

۳ یک C - AHBT

۴ بر آن AC بدان BT بر H ، ولی بعد به صورت «بر آن» اصلاح شده است.

۵ زمین و همه H - ABCT ، ولی بعد بالای سطر نوشته شده است.

۶ افزوده است در H جمله «و خلق آسمان و زمین در آن دریاند»، ولی بعد روی آن را خط کشیده اند.

۷ ظاهر AHBT ظاهر بوده است C

۸ کوهها ABCT کوههاست H

۹ آن AHBC این T

۱۰ دو نخواند ABCT دو نام نشود H ، ولی بعد بالای سطر به صورت متن اساس اصلاح شده است.

۱۱ آدمی را ABT یک آدمی را C آدمی H ، ولی بالای سطر به صورت متن اساس اصلاح شده است.

۱۲ شخص را بیند ABC شخص را بینند T یک آدمی را بینند H ، ولی بعد به صورت «شخص را بینند» اصلاح شده است.

۱۳ باطن H - ABCT ولی بعد بالای سطر نوشته شده است.

۱۴ افزوده است بعد از این، در H جمله «والله اعلم» و در T جمله «و سلم».

۱۵ خلقان حی ز آب ABCT دو عالم خلق آب H

Onda balıktan başka birçok yaratık vardır;
Her birinin başka bir şekli, sırtı ve yüzü vardır.

Fakat bir kör oraya giderse,
Deniz nasıl görünür kendisine?

Ansızın eline her ne gelirse [oradan],
Sıkıca tutar ve sürekli söz eder ondan:

Şöyle bir şey geldi elime diye,
İster iyi olsun ister kötü, onu anlatır aşikâre.

Bütün dünya halkı bu denizde,
Körler gibi gitmekteler gaffet içinde.

Her biri açıkça görür her ikisini orada,
Kimdir dost olan, kimdir düşman olan ona.

Bu göz gibisi o denizde yüzlercedir;
Yüzlerce öylesine dedim; sayısızdır, nihayetsizdir.

Kör, körlüğünden dolayı görmez denizi;
Gerçi denizle yaşar daima, sürekli.

O asıldan habersiz kalınca,
Yüzlerce defa bakar onun ayrıntısına.

[Fakat] o kimse ki Hak onu seçip göz verdi,
Onu kendi yakınlığı ve vuslatıyla mesut etti,

Kereminden kendi nurunu ona yoldaş etti,
O da eşyayı inceden inceye görsün istedi.

Seçsin diye Hakk'ın nuruyla o seçkin kişi,
Yerde ve gökte olan her şeyi.

Görsün her şeyi Hak denizinin içinde,
Hem de ders alsın Hak'tan kendi kadrince.

Artık perdesiz görmüş olur denizi, deryayı,
[Hak Teâlâ] kerem edip açınca ona kapıları.

Hakk'ın nuru arkadaş olunca onun gözüyle,
O da görür yerden yüce Arş'a kadar [her şeyi tümüyle].

Öyle âlemlere gider ki, orada cisim yoktur;
Müsemmadan başka hiçbir resim ve isim yoktur.

Bil ki, her makamın ayrı sırları var,
Bil ki, her mekânın ayrı nurları var.

Gerçi bu ortadakinin de yüksektir yeri,
Fakat nasıl olur yüce âlem gibi?

غیر ماهی خلقِ بی‌پایان درو
 لیک چون کوری بُوَد در وی روان
 هر چه اندر دستش آید ناگهان
 کاینچنین چیزی به دستم آمدست
 اندرین دریا همه خلقِ جهان
 هر یکی بیند عیان هر دو درو
 جنسِ این دیده در آن دریا دو صد
 کور دریا را نبیند از عمی
 چون از آن اصل است مانده بی‌خبر
 آنکه حق او را؛ گزید و چشم داد
 نورِ خود کرد از کرم همراهِ او
 تا به نورِ حق گزیند آن گزین
 جمله را بیند درونِ بحرِ حق
 پس شود بینای دریا بی‌حجاب
 نورِ حق چون گشت با چشمش قرین
 در جهانهایی رود کآن جسم نیست
 هر مقامی را جدا اسرار دان
 این وسط را گرچه جا عالی بُوَد
 هر یکی را شکلِ دیگر پُشت و رو
 بحر بر وی کی شود هرگز عیان
 سخت گیرد دایما لافد از آن
 گوید آن را فاش اگر نیک ار بدست
 همچو کورانند در غفلت روان
 کیست او را دوست دار و کی عدو
 صد چه گفتم^۲ بی‌شمار و بی‌عدد^۳
 گرچه از دریاست زنده دایما
 در فروعِ آن گشاید صد نظر
 کردش از قرب و وصالِ خویش شاد
 تا ببیند چیزها را مو بمو
 هر چه^۴ اندر آسمان است و زمین
 هم برد از حق به قدرِ خود سبق
 از کرم چون کرد بر وی فتحِ باب
 بیند او از فرش تا عرشِ برین
 جز مسمی هیچ رسم و اسم نیست
 هر مکانی را جدا انوار دان
 لیک کی چون عالمِ اعلیٰ شود

۱ اگر AHBT ار C
 ۲ گفتم AHBC باشد T
 ۳ بی‌عدد CT حدّ و عد AHB
 ۴ حق او را AHT او را حق BC
 ۵ هر چه AHBT آنچه C

Gerçi bu tarafta da birçok makam vardır, ama
Bu ön ve son yoktur tarafı olamayan öbür cihanda.

Orada sayısız acayip makamlar vardır;
Öyle ki o, Rabb'ine vasil olur, ulaşır.

Son durak orasıdır. Kim ki oraya vasil olur,
Onun ruhu ve bedeni mahvolur, yok olur.

Ancak bu mahvolma, o yokluk, o yok olmak değildir,
Aksine az veya çok her varlığın aslı demektir.

Siyah kehribar gibiyse inci olur,
Toprak ise altından daha kıymetli olur.

Yüzlerce güneş olur zerre ise eğer;
Harap olursun, bunu anlarsan eğer.

Harap olmak da o yok olmak değildir;
Aksine o demin âdemoğlu olması gibidir.

O kimsenin gözü ki görür o cemali,
O lütfu, o mükemmel celâli,

Nasıl bakar ondan başkasına canıgönülden?
Nasıl söyler o sözden başkasını o sözden?

Bu imkânsızdır ve olmayacaktır da katiyen;
Terk et bunu; vazgeç bu batıl [düşünceden].

O kimse ki sultanla dost ve nedim olur,
Her dilenciyle bir yerde nasıl oturur?

O kimse ki bulur makam, ikbal ve beka,
Onlara karşı yokluk kuyusunu seçmez asla.

Ey oğul! Onların kendisine nasip olduğu [birey],
Onlara karşı nasıl seçer başka bir şey?

İnsanlar, neden bu tarafta kaldılar? Çünkü o diyor,
Onlara [görünmüş] değildi dünya gibi aşikâr.

[Ne zaman ki] oranın vafını peygamberden işittiler,
Bir ümit olarak o sözü seçtiler.

Dünya peşin, ahiret ise veresiyedir;
Bu açık, ortada, o ise gizlidir.

Onlar, onu peşin olmadığı için terk ediyor;
Onlara göre, veresiye kaybetmekten başka bir şey olmuyor.

Fakat o [ahiret], eline geçmiş olan kimseye,
Bugün peşin oldu o devlet aşikâre.

نیست اندر بی‌سوی این پیش و پس
تا بدانجا کاو شود واصل به رب
محو گردد مر ورا روح و جسد
بل بود اصل وجود بیش و کم
ور بود خاکی شود بهتر ز زر
فهم این را گر کنی گردی خراب
بل چنانکه آدمی شد آن دمی
و آنچنان لطف و جلال با کمال
کی بگوید جز حدیث آن دگر
ترک این گو و گذر از پیچ پیچ
کی شود با هر گدا یک جا مقیم
هیچ نگزیند بر آن چاه فنا
کی گزیند او بر آن چیزی دگر
نیست چون دنیا بریشان آشکار
بر امید آن گفت را بگزیده‌اند
این عیان و آن بریشان خُفیه‌است
پیش ایشان نسیه غیر فقد نیست
نقد امروزش شد آن دولت عیان

گرچه اندر سو مقامات است بس
بی‌عدد در وی مقاماتی عجب
منتها آنست^۱ هرک آنجا رسد
نی چنان محوی که باشد آن عدم
گر بود همچون شبه گردد گهر
گر بود ذره شود صد آفتاب
نی خرابی کآن رود^۲ اندر کمی
چشم آنکس کاو ببیند آن جمال
کی کند از جان بغیر آن نظر
این محال است و نخواهد بود هیچ
آنکه با سلطان بود یار و ندیم
آنکه یابد جاه و اقبال و بقا
آنکه آتش شد میسر ای پسر
خلق از آن ماندند این سو کآن دیار
وصف آن از^۳ انبیا بشنیده‌اند
هست دنیا نقد و عقبی نسیه‌است
می‌کنندش ترک از آنکه نقد نیست
لیک آنکس را که در دست آمد آن

۱ آنست BT آنجاست AHC

۲ رود AHBT بود C

۳ از AHBT را C

Nasıl iltifat eder bu tarafa bir daha?
 O, nasıl tercih eder zehri şeker, bala?
 Daima eğlenir gece gündüz demeden;
 Hakk'ın işini yapar hemen, düşünmeden.
 Onun işi vuslattır, ayrılık değildir;
 Nifaktan uzak, ebedî birlikteliktir.
 Saf ve ebedî olmak, tortudan, sonradan olmaktan uzak;
 Özel bir çalışmadır, çabadır, mizahtan, abesten uzak.
 Bir vahdet ki yok olur sayılar onunla,
 Ay ve Süha yıldızının yok olduğu gibi Güneş'in ışığıyla.
 Sayılar onunla [yok olur] gider; o, sayılardan münezzehtir;
 Ona imdat edilir; o yardım istemekten feragat etmiştir.
 Ondan vasıtasız lütuflar erişir;
 O gönle ki, onun vuslatına aracı kesilmiştir.
 Damaksız ve kadehsiz şarap içmektedir ondan;
 Onun emrine boyun eğmiştir gönülden, candan.
 O, şeklen nâib ise de, vekil ise de,
 Git, onu asıl bil, vekil bırakan bil; bire iki deme!
 Vekilin yaptığı, vekil bırakanın yaptığı gibidir [kesin];
 Suçlardan dolayı ister tutuklasın isterse affetsin.
 Sözde vekil ise de özde vekil olunandır, asıl yetkilidir;
 Ey güzel dost! Bir gör onu; zira iki değildir.
 Bütün ruhlar, onun ruhunda mukim olmuştur;
 Dilsiz, damaksız ve dudaksız nedim olmuştur.
 Hiçbir şey o hazretten ayrı değildir;
 Allah, onun ruhunun arkadaşıdır, yâridir.
 Hakikatte onda gören Hak'tır.
 Çünkü Hakk'ın nuru onun ruhuna katılmıştır.
 Mümin Hakk'ın nuruyla bakarsa eğer,
 Nasıl gizli kalır ondan hayır ve şer?
 Eşyayı var oldukları gibi,
 Hakk'ın nuruyla açıkça görür hepsini.
 Çünkü nida etti: "Erini'l-eşyâe"¹ Eşyayı bana açıkça göster;
 Sürekli Hak Teâlâ ile dolu olan [peygamber],

1 *Eşyayı bana açıkça göster.* Bu cümle, "Allahümme erinâ'l-eşyâe kemâ hiye." *Ey Allah'ım! Eşyayı bize olduğun gibi göster* (Furûzanfer, a.g.e., s. 45) hadis-i şerifinden iktibastır.

التفاتی کی کند این سو دگر	کی گزیند زهر را او بر شکر
دایما بی‌روز و شب عشرت کند	کارِ حق را زود بی‌فکرت کند
کارِ او دیدار باشد نی فراق	اتحادِ سرمد و پاک از نفاق
صاف و باقی دور از دُرد و ^۱ حدث	جدِّ محض و پاک از هزل و عبث
وحدتی کز وی شوند اعداد لا	همچنان کز نورِ خور ماه و سُها
زو روان اعداد و او پاک از عدد	زو رسد امداد و فارغ از مدد
لطفها از وی رسد بی‌واسطه	بر دلی کاو شد به وصلش رابطه
می‌خورد بی‌کام و جام از وی مدام	امرِ او را از دل و جان گشته رام ^۲
گر بود از روی صورت نایب او	رَو منوبش دان مگو یک را تو دو
کرده نایب بود کرده منوب	گر بگیرد گر کند عوف از دُنوب
ظاهرش نایب بود باطن منوب	یک ببین چون نیست دو ای یارِ خوب
جمله ارواح در روحش مقیم	بی‌زبان و کام و لب گشته ندیم
نیست خود چیزی از آن حضرت جدا	چون قرینِ جانِ او آمد خدا
در حقیقت اندرو بینا حق است	ز آنکه نورِ حق به جانش مُلحق است
چون به نورِ حق کند مؤمن نظر	کی شود پوشیده از وی خیر و شر
چیزها را آنچنانکه هست آن	جمله با نورِ خدا ببند عیان
ز آن ندا کرد اَرنی الأَشیا عَلی	آنکه از حق بود او دایم ^۳ ملی

۱ و AHBC - T

۲ این بیت، در BC با بیت بعدی جابجا شده است؛ بی‌کام و جام BT بی‌کام و کام AHC

۳ او دایم AHBT دایم او C

Bil ki, eşya değildi onun bundan maksadı,
 Âlemi yaratan Yaradan'ına kavuşmaktı kastı.
 O'nun vuslat nuruyla görsün diye [gözleri];
 O'nun nurundan başkasını görmesin diye gözleri.
 Hakk'ın nuruyla görsün diye kendisini,
 Kendisi gibi sultan etsin fakirleri.
 “Lâ uhsî senâen”¹ seni övemem'in şerhi budur;
 Ne mutlu o cana ki yolu görmüş, bulmuştur.
 Bil ki, bizzat bu nuru istiyordu Allah'tan,
 O iki dünyanın padişahı Mustafa [sultan].
 Sonunda hepten kavuştu Allah'a;
 Hakk'ın nuru rehberiydi daima.
 O, bizzat kendinde görürdü büyüklüğü, yüceliği;
 [O yüzden] kendisine hamd ü sena ederdi.
 Herkes isterdi ki kendi varlığından kurtulsun da
 Gitsin bu taraftan tarafı olmayan öbür tarafa.
 Bil ki, bu varlık, bu benlik aynanın pasıdır;
 Pastan temizlendi mi, o zaman berraklaşır.
 Eşya senin aynanda görüldüğünde,
 Açıkça görürsün Hakk'ın nurunu sinende.
 Bütün eşya onda görünür, zuhur eder,
 İyi ve kötü, dost ve düşman suretler.
 Ruh aynasından kaybolmaz asla:
 Nuh, İbrahim, İsa ve Musa,
 Ahmed ve bütün peygamberler,
 Müminler, âşıklar ve veliler.
 Balıklar gibidirler o denizde;
 Kâr, zarar demeden birlikte yaşarlar güzelce.
 Manada yol alan ayrı olmaz [asla];
 Onun ruhu ebedî olur Allah'la.
 O, kurtarır bu tuzak yerinden insanları,
 Çeke çeke yola getirir yoldan sapanları.
 Ta ki onda görsünler ayrılıksız kavuşmayı;
 Her an yüzlerce çeşit buluşma içinde buluşmayı.

1 *Senin zatını övdüğün, senâ ettiğin ölçüde seni övmeye gücüm yetmez* (Süyûtî, a.g.e., I, 60) hadis-i şerifinden iktibasır.

بود قصدش وصلِ خلاقِ جهان	زین غرض اشیا نبود او را بدان
تا نبیند دیده‌اش جز نورِ هو	تا شود بینا به نورِ وصلِ او
همچو خود سلطان کند درویش را	تا به نورِ حق ^۱ ببیند خویش را
ای خنک جانی که او رهبین بود	شرحِ لأحصی ثناءً این بود
مصطفی آن پادشاهِ دو جهان	هم همین نور از خدا می‌جست، دان
نورِ حقش بود دایم رهنما	تا که واصل گشت کلی با خدا
خویش را می‌کرد آن حمد و ثنا	خود بخود می‌دید او آن عظیم ^۲ را
تا که از سو سویی بی‌سو پا نهند	جمله می‌جستند کز خود وارهند
چون شود از زنگِ پاک آنگه عیان ^۳	این خودی را زنگِ آینه بدن ^۳
فاش بینی نورِ حق در سینه‌ات	رو نماید چیزها ز آینه‌ات
نقشهای نیک و بد یار و عدو	جمله اشیا شود پیدا درو
عیسی و موسی و ابراهیم و نوح	هیچ غایب نیست از مرآتِ روح
مؤمنان و عاشقان و اولیا	احمد و باقی تمامت انبیا
بی‌زیان و سود باهم خوش زیان	اندر آن بحرند همچون ماهیان
جانِ او باشد مخلد با خدا	هر که در معنی رود نبود جدا
کژروان را کشکشان آرد به راه	او رهاند خلق را زین دامگاه
هر نفس صد گون تلاق اندر تلاق	تا درو ببینند وصلِ بی‌فراق

۱ حق AHBT خود C

۲ عظیم AHBT عظیم C

۳ این خودی را زنگ آینه بدن BT، این خودی زنگ است آینه بدن A، در A بعد در حاشیه با نشانه صح مطابق متن

اساس اصلاح شده‌است؛ این خودی نقش است بر آهن بدن H، این خودی زنگ است بر آینه دان C

۴ در H: چون شوی از نقش پاک آنگه عیان

Elsiz ve kucaksız binlerce çeşit kucaklaşmayı;
Dudaksız her an sonsuz öpmeyi, öpüşmeyi.

O gül bahçesinde hiç diken göremezsin,
Harpsiz¹ ve tarsız² ezgiler dinlersin.

Hâsılı orada bütün arzulara kavuşmak vardır;
Perdesiz [Hak Teâlâ'yı] görmek, seyretmek vardır.

[Allah'ı] görme ortamı oluşunca, olur tamam,
Aramakta olduğum her zaman, vesselam.

[73. Yetmiş Üçüncü Makale]

[Hakk'ı görmenin sonu yoktur. Hakk'ın tecellisi ve görülmesi her talibin liyakatine ve istidatına göredir]

Hakk'ı görmenin sonu yoktur; her an talibe kendisine uygun ölçüde bir tecelli, bir görme ve görüşme erişir; nitekim “Kellimu'n-nâse 'alâ kadr-i 'ukûlihîm”³ *insanlarla akılları ölçüsünce konuşun* denilmiştir. Hak Teâlâ'nın, Musa'ya -selam üzerine olsun- “Len terâni”⁴ *beni asla göremezsin* buyurması, Musa'nın görmeyeceğinden değildi; o sahip olduğundan daha fazlasını istiyordu. Hak Teâlâ buyurdu ki, “O görüşme senden esirgenmez [Beni görmeni senden esirgemem]; fakat henüz ona güç yetiremezsin; eğer gerçekleşsin istiyorsan, dağa bak; “fe-lemmâ tecellâ rabbuhu li'l-cebeli ce'alehu dekken”⁵, *Rabbi, dağa tecelli edince onu paramparça etti*; evet dağa tecelli edince dağ parça parça oldu. Binaenaleyh o durumda onun görmekten menedilmesi, cimrilikten değil, son derece cömertlikten ve merhamettendi. Mahlûk olan ve dördüncü kat gökten doğan Güneş, eğer üçüncü kat gökten doğsa, âlem derhal yanar ve hiçbir izi kalmaz. Evet, Güneş'in uzakta olması bizzat cömertlik ve rahmettir; kendisinden faydalanılacak kadar doğar. Aynı şekilde ateşten de araç ve perde vasıtasıyla faydalananırlar; ya hamama giderler ya da suyu ateşte ısıtırlar ve [bu şekilde] faydalanır ve rahat ederler.

1 Harp: Çeng, çok telli eski İran sazlarındandır; musiki aleti.

2 Tar: Bir gövdeli, bir saplı ve beş telli İran sazlarından biri, musiki aleti.

3 *İnsanlarla akılları ölçüsünce konuşun*. “İnnâ me'âşira'l-enbiyâi nukellimu'n-nâse 'alâ kadr-i 'ukûlihîm.” *Biz peygamberlerin dostlarıyız; insanlarla akılları ölçüsünce konuşuruz* (Şerhu Nehci'l-Belâğa, IV, 267; *İhyâ'u'l-ülûm*, I, 74; Furûzanfer, *a.g.e.*, s. 38 ve 129'dan nakil).

4 “Musa tayin ettiğimiz vakitte (Tür'a) gelip de Rabbi onunla konuşunca ‘Rabbim! Bana (kendini) göster; seni göreyim!’ dedi. (Rabbi): ‘Sen beni asla göremezsin. Fakat şu dağa bak, eğer o yerinde durabilirse sen de beni göreceksin!’ buyurdu. Rabbi o dağa tecelli edince onu paramparça etti, Musa da baygın düştü. Ayılınca dedi ki: Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim, sana tevbe ettim. Ben inananların ilkiyim.” (A'râf 7/143) ayetinden iktibastır.

5 *Rabbi, dağa tecelli edince onu paramparça etti*. (A'râf 7/143) ayetinden iktibastır. Bkz. s. 902, 4. dipnot.

بی بر و دستی هزاران گون کنار
بی لبان بوسه دمامم بی کنار
اندر آن^۱ گلشن نبینی هیچ^۲ خار
بشنوی آوازاها بی چنگ و تار
حاصل آنجا مُنیتِ اندر مُنیتِ است
بی حجابی رؤیتِ اندر رؤیتِ است
حالتِ رؤیتِ چو آمد شد تمام
آنچه می جستم همیشه والسلام

در بیان آنکه رؤیتِ حق بی نهایت است، هر دمی تجلی و دیداری^۳ می رسد طالب را؛ لایق او که کَلِمُوا النَّاسَ عَلٰی قَدْرِ عُقُولِهِمْ. آنچه حق تعالی به موسی علیه السلام فرمود که لَنْ تَرَانِي، نه از آن بود که موسی رؤیت نداشت، آلا از آنچه داشت، افزون تر می طلبید. حق تعالی فرمود که این^۴ رؤیت از تو دریغ نیست^۵، اما هنوز برنتابی و اگر خواهی بر تو محقق تر شود، بر کوه^۶ نظر کن که فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا، چون بر کوه تجلی کرد، کوه پاره پاره شد. پس در آن حالت منع دیدارش از غایت جود و مرحمت بود نه از بُخل. آفتابی که مخلوق است و از چهارم آسمان بر زمین می تابد، اگر از سوم آسمان بتابد، درحال عالم بسوزد و اثرش نماند. پس بُعد آفتاب از عین جود و رحمت است^۷؛ آن قدر می تابد که از او منتفع می شوند^۸ و همچنین از آتش به واسطه^۹ و حجاب نفع می گیرند^{۱۰} یا به^{۱۱} حَمَام می روند و یا آب را در آتش گرم می کنند و منفعت می گیرند و می آسایند.

۱ اندر آن AHBC اندرین T

۲ هیچ ABCT نیش H

۳ در H: دیداری از انوار حق ؛ ولی بعد مطابق متن اساس اصلاح شده است.

۴ در H: طالب را علی قدر مراتبهم ؛ ولی بعد مطابق متن اساس اصلاح شده است.

۵ حق تعالی به موسی علیه السلام ABCT موسی را حق تعالی H، ولی بعد روی این عباره را خط کشیده و مطابق متن اساس اصلاح شده است.

۶ این ABCT آن H

۷ از اینجا تا پایان نثر در H به خطی دیگر نونویسی شده است.

۸ کوه AHBT کوه طور C

۹ رحمت است ABCT مرحمت است H

۱۰ منتفع می شوند AHBT منتفع شوند C

۱۱ به واسطه ABCT به واسطه H

۱۲ نفع می گیرند BT نفع می یابند AHC

۱۳ به H - ABCT

Eğer perde olmadan bir kimse ateşin içine girse, derhal yanar ve kül olur. Bir semender lazım ki perdesiz ateşe girsin, orada yuva yapsın ve tohum bıraksın. Onun dışındakiler ateşten araçla faydalanırlar. Evet, Musa da -selam üzerine olsun- [Allah'ı] görecekti, fakat Mustafa'nın -selam üzerine olsun- gördüğü gibi görmek istiyordu. Hak Teâlâ buyurdu ki: "O görme [görüşme] senden esirgenmez [Beni görmeni senden esirgemem], fakat bu durumda ona güç yetiremezsin; sana bahsettiğim kadarıyla yetin, kendini yetiştir, güç kuvvet bul; güç kuvvet bulduğun zaman, ona güç yetirebilirsin, o görme veya görüşme de sana nasip olur. Eğer sana nasip olmasını istemeseydim, o görmekten veya görüşmekten seni haberdar eder miydim? Sana gösterdiğime talip ol, ara ve iste. Benim cömertliğim ve keremim o kadar çoktur ki talep etmeden, istemeden veririm; istediler mi elbette ki esirgemem. Kendi varlığını benden istemedin; seni vücuda getirdim, yarattım ve senin hoşuna gideceğini bildiğim bu kadar çeşitli nimetleri [sen] istemeden yarattım. İstemeden bu kadar bağışta bulunan bir kerem sahibi, istediler mi, şüphesiz onun kat ve kat fazlasını verir. Şimdi ey Musa! Seni o görüşmeden haberdar edip ona talipli kıldıktan sonra, niçin şüpheye düşersin? Acaba onu sana vermeyeceğimi mi düşünürsün? Kesinlikle o ve onun kat ve kat daha fazlası senden esirgenmeyecektir. Aynı şekilde diğer insanları da, mademki Hak Teâlâ, onları velilerden ve [Allah'a] yakın kullardan haberdar etti ve onlar, onu [yani veliyi ve Allah'a yakın kulu] kendisinden istiyorlar, kesinlikle o mertebeler onlara er geç nasip olacaktır.

اگر چنانکه بی حجاب کسی در عین آتش رود، در حال بسوزد و خاکستر شود. سمندری باید که بی حجاب در عین آتش درآید^۱ و در آنجا لانه سازد و تخم نهد. غیر او از آتش به واسطه منتفع می شوند^۲. پس موسی علیه السلام^۳ دیدار داشت، لیکن دیدارِ مصطفی علیه السلام را^۴ می خواست. حق تعالی^۵ فرمود که آن دیدار از تو دریغ نیست، الا در این حال^۶ طاقت آن نداری؛ از این قدر که بخشیدمت پرورده شو و قوت گیر که چون قوت گیری^۷، قابل آن گردی که^۸ آن دیدار نیز به تو رسد و اگر نخواستمی^۹ که با تو رسد، کی از آن دیدارت آگاه کردم؟ بدانت نمودم که طالب و جویای آن باشی. جود و کرم من به غایتست^{۱۰} که بی طلب و خواست می بخشم؛ چون طلب کنند، به طریق اولی که دریغ ندارم. هستی خود را از من نطلبیدی، ترا هست کردم و چندین انواع نعم دانستم که ترا خوش آید، ناخواسته آفریدم. کریمی که بی طلب چندین بخشایش کند، چون طلب کنند، بی شک که اضعاف آن^{۱۱} بخشد. اکنون ای موسی چون ترا از آن دیدار آگاه کردم و طالب آن^{۱۲} گردانیدمت، چه گمان می بری؟ عجب آن را با^{۱۳} تو ندهم؟ یقین است که آن و^{۱۴} اضعاف آن از تو دریغ نخواهد بودن و همچنین سایر خلق را چون حق تعالی از مقامات اولیا و مقربان آگاه کرد و آن را به حاجت از وی^{۱۵} می خواهند، یقین است^{۱۶} که آن مراتب بدیشان خواهد رسیدن در حال یا در مآل^{۱۷}.

۱ درآید AHB T رود C

۲ از آتش به واسطه منتفع می شوند CT از آتش به واسطه منتفع شوند AB به واسطه ای از آتش منتفع شوند H

۳ علیه السلام ABCT علیه السلام را H

۴ مصطفی علیه السلام را AHB T مصطفی را صلی الله علیه و سلم C

۵ تعالی AH - BCT

۶ حال ABCT حالت H

۷ گیری T پذیری AHBC

۸ که H - ABCT

۹ نخواستمی AHB T نخواستی C

۱۰ به غایتست BT به غایتست AH غایتی باشد C

۱۱ آن H - ABCT

۱۲ از آن دیدار آگاه کردم و طالب آن گردانیدمت ABCT آگاه کردم از آن دیدار و طالب گردانیدمت H

۱۳ با AHT به BC

۱۴ آن و ABCT از و H

۱۵ از وی ABT از و HC

۱۶ یقین است ABCT یقین H

۱۷ افزوده است بعد از این در T جمله «والله اعلم».

Gerçi [Musa'nın] Allah'tan dileği [O'nu] görmektir;
Fakat vardır O'nu bundan başka görme şekilleri.

O, her an başka surette gösterir kendini;
Çünkü her talibin vardır başka hasleti.

Daha fazla güç, kuvvet verir o kuluna,
Ta ki kaldırsın düşkünleri onunla.

Kuluna tekâmül bahşeder bu yolda,
Koşarak gitsin diye fanî [âlem]den beka yurduna.

Ruhu, fanî [âlem]den kurtulduktan sonra,
Geçer bu ırmaktan, yüz tutar beka yurduna.

Bekada yeniden bir yol açılır ona,
Varlık olmadan gitsin diye menzil tarafına.

Ondan sonra o taraftaki yolculuğu sürekli olur,
Her an ahvali değişir, bambaşka olur.

Hiçbir şekilde o yolculuğun sonu yoktur;
Ruhun yolculuğu başsız ve ayaksız olur.

Hakk'ı görmenin binlerce mertebesi vardır;
Hak'tan her isteğe uygun görme, görüşme vardır.

Nitekim Kelim, Allah'tan [kendisini] göstermesini istedi;
Her şeyi bilen Allah, ona cevaben dedi ki:

Senin sınırın budur, aşma sınırını;
Çünkü benim görüşmemim yoktur sınırı.

Ben, her an tecelli eder, görünürüm [her] ruha,
Fakat hiçbiri, ey yol bilen er, kalmaz hayatta.

Şahinin lokmasını verirsen serçeye,
Onunla zayıflar, semizleşeceği yerde.

Belki de o lokmayla ölür o anda,
Kişi, dostuna suikast yapmaz asla.

Ben, rahmetimden dolayı uzak tutarım kendimi;
Görülmemle, didarımla yakmayayım diye fakiri.

Ey kul! Benim uzaklığım cömertliktir, cimrilik değil;
Eğer tamamen göstersem yüzümü yok olur gidersin [bil].

Yüzümü kendi ölçüsünde gösteririm herkese;
Daha fazla göstersem, yanar hemen [elbette].

گرچه رؤیت بود مقصود از خدا
 هر دمی بنماید او رویی^۱ دگر
 قوتِ اعلیٰ دهد^۲ آن بنده را
 بنده را بخشد درین راه ارتقا
 بعد از آنکه از فنا جاننش رهد^۳
 در^۴ بقا از نو ورا راهی شود
 سیرش آن سو بعد از آن دایم بود
 هیچ نوع^۵ آن سیر را نبود کران
 رؤیتِ حق را هزاران رتبت است
 نی که رؤیت خواست از یزدان کلیم
 حدّ تو اینست از حد مگذران
 هر دمی رویی نمایم من به جان
 لقمهٔ باز ار به بنجشکی دهی
 بلک از آن لقمه بمیرد در نفس
 من ز رحمت دور دارم خویش را
 بُعدِ من جودست نی بخل ای غلام
 قدر اندازه نمایم رو به کس
 لیک رؤیتهاست غیر این ورا
 چونکه طالب را شود خوبی^۶ دگر
 تا که بر دارد از آن افکنده را
 تا بتازد از فنا سوی بقا
 رو نهد سوی بقا زین جو جهد
 تا که بی هستی سوی منزل رود^۷
 هر دمش احوال دیگرگون شود
 بی سر و بی پا بود سیرانِ جان
 لایقِ هر مُنیت از حق رؤیت است
 در جوابش گفت یزدانِ علیم
 ز آنکه دیدارِ مرا نبود کران
 کآن نماند یک به یک ای راه‌دان
 ز آن شود لاغر نیابد فربهی
 قصدِ بد هرگز کند با دوست کس
 تا نسوزم از لقا درویش را
 نیست گردی گر نمایم رو تمام
 ور نمایم بیش سوزد در نفس

۱ رویی AHT روی BC

۲ خوبی AHBT خوی C

۳ دهد AHBT شود C

۴ رهد AHCT دهد B

۵ در AHCT از B

۶ رود AHCT شود B

۷ نوع AHBT گون C

Güneş, dördüncü kat gökten [bu sebeple],
Ulaştırıyor ışıklarını ve ısınıyı yeryüzüne.

Eğer bir an doğacak olsa üçüncü kat gökten,
Yanar bu âlem, kaybolur gider tamamen.

Güneş uzaklaşmıştır halktan iyilik sebebiyle,
Işığının ısıyı bu âlemi yakmasın diye.

Aynı şekilde eğer ateşten mutlu oluyorsanız,
Ona perde içinde gitmelerindedir [mutlaka].

Ateşten vasıtaıyla rahata kavuşulur;
O ateş, vasıtaıyla yar olur, dost olur.

Uzakken onunla ısınırlar,
Yoksa perdesiz ateşten kaçarlardı.

Eğer perdesiz ateşe girerlerse,
O an yanarlardı o sıcaklıkla, o hararetle.

Su perdesiyle ateşten her zaman,
Yararlanırlardı güzelce her an.

Eğer ateşe perdesiz girecek olsanız,
Odun gibi kendilerinden geçer, yok olurlardı.

Allah'ın [kendisini] göstermeyi menetmesi cimrilikten değildir;
Hak Teâlâ'nın kendisini gizlemesi cimrilikten değildir.

Böyle bir uzaklık cömertlikten, rahmettendir;
Çünkü talibe [şimdi] yakın olmak zahmettir.

Allah, Musa'ya "Len terâni"¹ Beni asla göremezsin dedi;
O görmeyle, o görüşmeyle o yok olmasını istedi.

Ey Musa! Sevgimden dolayı uzağım senden,
Çünkü bu nuru görmeye güç yetiremezsin sen.

Eğer bana inanmazsan dağa bak [da gör];
Işıktan, sıcaklıktan nasıl altüst olduğunu gör.

Dağ, bizim darbemizle parça parça oldu;
Zerreler gibi havalarda uçtu.

Yolda sabırlı ol, bu kadar acele etme;
Bu kapı açılır teenniyle, acele etmemekle.

Ben, tedricen bir kabiliyet veririm sana,
Sonunda o sır aşikâr olur sana.

1 *Beni asla göremezsin.* Bkz. s. 902, 4. dipnot, s. 902, 5. dipnot.

از سرِ چرخِ چهارمِ آفتاب
 می‌رساند بر زمین انوار و تاب
 گر بتابد یک دم از چرخِ سوم
 سوزد این عالم شود یکباره گم
 از کرم گشتست خور از خلق دور
 تا نسوزد این جهان را تابِ نور^۱
 همچنین از آتش ار خوش می‌شوند
 ز آن بَوَد کاندَر حجابی می‌روند
 می‌برند از واسطه راحت ز نار
 می‌شود با واسطه آن نار یار
 تا که اندر بُعد ازو^۲ گرما کشند
 ورنه بی‌پرده گریزان ز آتشند^۳
 ور درآیند اندر آتش بی‌حجاب
 در زمان سوزند از آن گرمی^۴ و تاب^۵
 در حجابِ آب از آتش همی
 منفعت گیرند خوش در هر دمی
 ور در آتش بی‌حجابی در روند
 همچو همیشه از خودی فانی شوند
 منع دیدارِ خدا از بُخل نیست
 بودنِ حق در خفا از بُخل نیست
 اینچنین دوری ز جُود و رحمت است
 چونکه طالب را ز^۶ قربت زحمت است
 لَنْ تَرَانی گفت موسی را خدا
 تا نگردد او از آن رؤیت فنا
 از محبّت دُورم از تو موسیا
 که نداری تابِ دیدِ این ضیا
 گر نداری باورم در کُنه نگر
 بین که چون از تاب شد^۷ زیر و زبر
 پاره پاره گشت کُنه ز آسیبِ ما
 بر هوا پَرانِ مثالِ ذرّه‌ها
 صبر کن در ره مکن چندین شتاب
 با تائی می‌شود این فتحِ باب
 من به تدریجَت ببخشم قابلی
 تا شود آن سرِ ترا آخر جلی

۱ تاب نور ABCT تاب و نور H

۲ بُعد ازو HBT پرده ازو A پرده زو C

۳ این مصراع، در H چنین آمده‌است: ورنه خود بی آب زان می کی چشند

۴ گرمی ABC انوار T

۵ به جای این بیت، در AH این بیت آمده‌است:

ور خورندش صرف از جهل و عمی کشته گردند و روند اندر فنا

ولی بعد در A بر روی آن خط کشیده و به خطی دیگر در حاشیه بیت نسخهٔ اساس نوشته شده‌است.

۶ طالب را ز ABCT از دیدار و H، ولی بعد روی آن را خط کشیده و مطابق متن اساس اصلاح شده‌است.

۷ بین که چون از تاب شد ABCT چون شدست از تاب من H، ولی بعد روی آن را خط کشیده و در حاشیه مطابق متن اساس اصلاح شده‌است.

Süt içen çocuk ekmek yerse başlangıçta,
Boğazına durur; nasıl yaşar ki onunla?

Hemen ölür, cansız kalır;
Annesi de şüphesiz o yüzden kıvranır kalır.

Fakat sütle [beslenip] güç kuvvet bulunca,
Dünyada birçok nimet yer sonunda.

Sen de ey Musa, ayrılık sütüyle yaşa da
Vuslatımla o kapı açılsın sana da.

Bu merdivenden basamak basamak çık da,
Mutlu olarak çıkasın yukarıya, gökyüzü damına.

Ey oğul! Bizim yüz binlerce yüzümüz vardır;
Her yüzün başka bir tesiri vardır.

Cansız varlıkken, bitki âlemindeyken, sana
Çıkıp yol göstermedik mi, gel diye bu tarafa?

Sonunda hayvan oldun, insan oldun ve melek olarak da
Girdin gökte oturanların safına.

Bizim onca yüzümüz vardı, çeşit çeşitti;
Sonunda böyle bir görüşme sana da erişti.

Aynı şekilde yine bizimle görüşmelere
Nail olacaksın, ey Musa, sonsuz [görüşmelere].

Görüşmeler arasında fark vardır;
Bil ki, onun farkı batıdan doğuya kadardır.

Sen sanma ki Musa sahip değildi buna,
Varlığı yaratan Rabb'in vuslatına, didarına.

Onun bulduğu onca şey görüşme değil miydi?
Çok bağışlayan, Yaradan'ın resûlü değil miydi?

Padişahını görmemiş bir elçi gördün mü hiç?
Bu olamaz; vardır [derse] boş konuşur, [hiç].

O, yalancı olur halk arasında;
İster atlas hırkada olsun isterse yamalı hırkada.

[Musa da] görüyor, görüşüyordu, fakat ondan daha fazla,
İstiyordu Allah'tan her zaman, daima;

Öyle bir görüşme ki göstermişti Ahmed'e;
Hak Teâlâ ona da gösterecekti kereminden hemen acele.

شیر خواره گر ز اوّل نان خورد
 بی توقّف میرد و بی جان شود
 لیک چون از شیر او قوّت برد
 هم تو ای موسی به شیرِ هجر ساز
 پایه پایه رَو چنین بر نردبان
 صد هزاران روست ما را ای پسر
 در جمادی و نباتی نی ترا
 تا شدی حیوان و انسان و ملک
 آن همه روهای ما بُد تو به تو
 همچنین هم باز رویتها ز ما^۱
 هست از دیدار تا دیدار فرق
 تو مپندار این که موسی را نبود
 آن همه کاو یافت نی دیدار بود
 هیچ بی دیدار شه دیدی رسول
 کاذبی باشد میانِ خلق او
 بود دیدارش ولیکن بیش از آن
 تا چنان دیدار کاحمد را نمود

گیردش حُلقوم^۱ از آن کی جان برد
 مادرش بی شک از آن پیچان شود
 در جهان آخر بسی نعمت خورد
 تا ز وصلم گردد^۲ آن در بر^۳ تو باز
 تا بر آیی خوش به بامِ آسمان
 هست هر رو را دگر گونه اثر
 روی بنمودیم ما کاین سو بیا
 هم شدی از سلکِ سُکّانِ فلک
 تا رسید آخر چنین رویت به تو
 پیش داری موسیا بی منتها
 فرقِ آن از غرب می دان تا به شرق
 وصل و دیداری ز خلاقِ وجود
 نی رسولِ خالقِ غفّار بود^۴
 این نباشد ور بود باشد فضول
 گر بود در اطلس و در دلق او
 از خدا می خواست اندر هر زمان
 هم نماید حق به وی^۵ از جود زود^۶

۱ حلقوم ABCT حلق او H، ولی بالای سطر به صورت «حلقوم» اصلاح شده است.

۲ گردد BCT گشتن AH

۳ بر AHBT با C

۴ آن AHBC این T

۵ رویتها ز ما AHBC رویتها ی ما T

۶ این بیت، در C نیست.

۷ به وی ABCT ورا H

۸ جود زود AHBT لطف و جود C

O, öyle bir görüşme istiyordu Hak azze ve celle'den;
Dedi ki: O görüşmeyi bu durumda isteme benden!

Sana verdiğim bu görüşmeye şükret,
Can şarabını iç, onunla sarhoş ol, kendinden geç.

Ondan kuvvet bulunca, ondan sonra,
O görüşme sana da nasip olur mutlaka.

Artık kavuştuğun zaman o görüşmeye, o vuslata,
Söz söylemeden vakıf olursun o sırta.

Sen istemeden de onu sana veririm [kesin];
Mustafa ile birlikte eğlenir, sefa sürersin.

[Yoksa] seni ondan haberdar eder miydim?
Yahut senin hatırına getirir miydim?

O kadar gösterdim ki arayıp sorasın, isteyesin,
O menzile doğru candan koşarak gidesin.

Sen istemeden rızık verdiğim hâlde,
Daha fazlasını vermez miyim istendiğinde?

İstemeden yüzlerce çeşit bağışta bulunan,
Bak, neler bahşeder dua ettiğin zaman.

İstemeden varlık ve can verdim sana;
Birçok yiyecek ve nimet verdim dünyada.

Her ne gördüysem, hazmı kolay gelir sana,
Arayıp sormadan, beklemeden verdim sana.

O nimetlerden haberin yoktu asla,
Ey oğul! Onları ihsan etmiştim sana.

Sayırsız, sonsuz, yüz binlerce nimet sana
Sormadan, istemeden hazırladım [orada].

Gelişip büyüyesin diye onların tadıyla,
Hem güzel hem de ölçülü olasın dünyada.

Elbiseden, binitten, taç ve kemerden,
Şaraptan, mezeden, bal ve şekerden,

Yarattım gökte ve yerde [her şeyden],
Bunun gibi sayısız nimetler, senin için ben.

Gökte yaptım, kutlu yıldızlardan
Güneş'i, bu dünyayı aydınlatan.

İşıyla güzelce yürüyesin diye, karanlık çökmeden;
Halkı göresin diye zahmet çekmeden.

آنچنان رؤیت ز حق می خواست او
 لیک ازین رؤیت که دادم شکر کن
 چون ازین قوت بگیری بعد از آن
 تا بدان دیدار آخر دررسی
 گر نبودی خواست کآن را من دهم
 کی ترا زآن کردمی آگاه من
 زآن نمودم آن که تا جویان شوی
 بی سؤالی چونکه من بخشم نوال
 آنکه بخشد بی دعا صد گون عطا
 بی سؤالی دادمت هستی و جان
 هر چه دیدم کآن ترا آید گوار
 خود نبودت هیچ از آن نعمت خبر
 صد هزاران نعمت بی حد^۲ و عد
 تا ز لذتهای آن افزون شوی
 از لباس و مرکب و تاج و کمر
 آفریدم در سما و بر زمین
 بر سما کردم ز سعد استارها
 تا به نورش خوش روی بی ظلمتی

گفت آن رؤیت درین حالت مجو
 خمر جان می نوش و از وی سُکر کن
 گردد آن رؤیت نصیبت بی گمان
 بی سخن در فهم آن سر در رسی
 تا کنی با مصطفی عشرت بهم
 یا^۱ بدانند دادمی دلخواه من
 سوی آن منزل ز جان پویان شوی
 نی فزون بخشم به هنگام سؤال
 بین چها بخشد چو آبی در دعا
 لوت و نعمتهای وافر در جهان
 دادمت بی جستن و بی انتظار
 کآن به تو انعام کردم ای پسر
 بی سؤال و خواستت کردم مُعد
 در جهان هم خوب و هم موزون شوی
 از شراب و نُقل و از شهد و شکر
 بی عدد از بهر تو من جنس این
 هم چراغ این جهان خورشید را
 تا ببینی خلق را بی زحمتی

۱ یا AHBC تا T

۲ نعمت بی حد AHBT نعمت و بی حد C

Karanlık gecede, aydınlık gündüzde,
Görsün gözün balıktan Simak'a kadar güzelce.

Yüz binlerce başka ahvaller onun içinde,
Akla, hayale gelmeyen, aklın, hayalin ötesinde,

Ben, onları duasız verdim sana,
Talepsiz, istemeden tüm eşyayı da.

Mademki başka makamlar arıyor, soruyorsun;
Başka kerametler istiyor, talep ediyorsun,

Ey padişah! Yüzlerce kat fazlasını nasıl vermem sana,
Noksandan kurtulup tamam olasın diye sonunda?

Neden benim hakkımda kötü düşünüyorsun?
Neden benim emrimi ihmal ediyorsun!

[74. Yetmiş Dördüncü Makale]

[Bu makalede üç konu anlatılacaktır:]

[Hak Teâlâ tamamen lütuf ve rahmettir; O'nun kahır da lütuftur]

Hak Teâlâ, tamamen lütuf ve rahmettir; nitekim “sebakat rahmetî gazabî”¹ *Rahmetim gazabımı geçmiştir* buyurmuştur. Her ne kadar görünüşte kahır ve zahmet görünse de hakikatte tamamen lütuf ve rahmettir. Aynı şekilde anne ve babanın evladını dövmesi, şefkat ve rahmetten dolayıdır, kin ve nefretten dolayı değil. Mecazî anne ve baba böyle olurlarsa, her şeyin, herkesin yaratıcısı olan Hak Teâlâ, kıyas et, nasıl olur?

[Hak Teâlâ, cinleri ve insanları kendisine kulluk etsinler diye yaratmıştır]

Hak Teâlâ, cinleri ve insanları kendisine kulluk etsinler diye yaratmıştır; nitekim “Ve-mâ ħalaktu'l-cinne ve'l-inse illâ li-ya'budûne”² *Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım* buyurmuştur. Mademki Hak Teâlâ'nın insanı yaratmasından maksadı ibadettir, o zaman burada yapmayan cehennemde yapacak demektir; ta ki Hak Teâlâ'nın maksadı gerçekleşmiş olsun; fakat burada hemen kabul olur, orada geç.

1 “Kâla'llâhu azze ve celle: Sebakat rahmetî gazabî.” *Allah azze ve celle dedi: Rahmetim gazabımı geçmiştir* (Hadîs-i kudî: Süyûtî, *a.g.e.*, II, 82; Münâvî, *a.g.e.*, II, 29; Aclûnî, *a.g.e.*, I, 510; Furûzanfer, *a.g.e.*, s. 26).

2 *Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım* (Zâriyât 51/56).

در شبِ تاریک و اندر روزِ پاک
چشم بیند از سَمکِ خوش تا سماک
صد هزار احوالِ دیگر در درون
کآن بُوَد از وهم^۱ و از فکرتِ برون
بی دعا دادم من آنها^۲ را به تو
بی طلب هم جمله اشیا را به تو
چون همی جویی مقاماتی دگر
گشته‌ای^۳ خواهانِ کراماتی دگر
چون نبخشم صد چنانت ای همام
تا ز نقصان وارهی گردی تمام
از چه رو بر من گمانِ بد بری
از چه گیری امرِ ما را سرسری

در بیانِ آنکه حق تعالی همه لطف است و رحمت^۴ که سَبَقَتْ رَحْمَتِي غَضَبِي^۵. اگرچه به^۶ ظاهر قهر و رنج می نماید، لیکن در حقیقت همه لطف و رحمت است^۷؛ همچنان لُرس^۸ مادر و پدر^۹ فرزند را از شفقت^{۱۰} و رحمت است نه از بُغض و کین. مادر و پدرِ مجازی چون چنین باشند^{۱۱}، حق تعالی که^{۱۲} خَالِقِ عَلِيّ الْاِطْلَاقِ است^{۱۳} قیاس کن تا چگونه^{۱۴} باشد؟ و در تقریرِ آنکه حق تعالی جن و انس را جهتِ آن آفریده است که بندگی او کنند که وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ اِلَّا لِيَعْبُدُوْنَ. چون مقصودِ حق از خلقِ انسان عبادت بود، هر که اینجا نکند، در دوزخ خواهد^{۱۵} کردن تا مقصودِ حق حاصل شود، لیکن اینجا زود مقبول

گردد^{۱۶} و آنجا دیر.

- ۱ وهم AHCT فهم B
- ۲ آنها AHBC اینها T
- ۳ گشته‌ای AHB گشته CT
- ۴ رحمت AHCT رحمت است B
- ۵ غَضَبِي ABCT علی غَضَبِي H
- ۶ به AHBC بر T
- ۷ لطف و رحمت است ABCT لطف است و رحمت H
- ۸ همچنان لُرس T همچون لُرس AHB همچون زدن C
- ۹ مادر و پدر ABCT پدر و مادر H
- ۱۰ شفقت H - ABCT ، ولی بعد این کلمه بالای سطر نوشته شده است.
- ۱۱ مادر و پدرِ مجازی چون چنین باشند ABCT چون مادر و پدرِ مجازی چنین باشد H
- ۱۲ که AHBC - T
- ۱۳ خَالِقِ عَلِيّ الْاِطْلَاقِ است ABT خَالِقِ عَلِيّ الْاِطْلَاقِ اوست H ارحم الرّحمن است C
- ۱۴ چگونه ABCT چون H، ولی بعد روی آن را خط کشیده و بالای سطر اصلاح شده است.
- ۱۵ خواهد ABCT بآیدش H، ولی بعد روی آن را خط کشیده و بالای سطر اصلاح شده است.
- ۱۶ مقبول گردد ABCT قبول شود H ، ولی بعد به صورت «مقبول گردد» اصلاح شده است.

["Ene 'inde zanne 'abdî bî." hadisinin manası]

Ve "Ene 'inde zanni 'abdî bî."¹ *Ben kulumun zannı üzereyim* hadisin manası.

Ben, lütuf kaynağıyım. Benden lütuf ve kerem dışında
Başka bir şey gelmez vücuda.

Testide ne varsa, o çıkar dışarı;
İçinde ister şeker olsun isterse ağı.

Benden layık olan şeyler gelir vücuda;
Ben, sırf lütfum yerde ve semada.

Benim sayemde gökyüzünün yıldızları vardır;
Yeryüzünün gül bahçeleri de benim bağışımdır.

Benden alır yüz binlerce hediye
İnsan ve melek, yerde ve gökte.

Velilerin bağışı bundan daha fazladır;
Çünkü başlangıçtan maksat onlardır.

Ezelden seçkindiler mana [erleri],
Onlar için yarattım gök ile yeri.

Benim ilmimdedir onların anlayışı, idraki;
Bunu gönül kabul eder, beden değil ki.

Evet, âlem beden gibi, onlarsa ruh gibidir;
Beden yok olur gider, ruh ise ebedîdir.

Bizim işimiz onunladır; çünkü o, bizimle diridir;
Canı, canıgönülde bizim emrize boyun eğmiştir.

Benim yaratmaktan maksadım şu idi:
Yeryüzünde bana kulluk etmeleri idi.

Gece gündüz ibadet etsinler canıgönülde;
Emrolunmayan şeyleri atsinler gönüllerinden.

Mâ *halaktu'l-cinne ve'l-inse* [ayetini] oku
Kur'anda, ta ki "ya'budûn"² ibadet etsinler; iyi bil bunu.

Evet, Hakk'ın dünya halkından maksadı,
Açıktaki ve gizlide zikretmekti, itaattı.

1 *Ben kulumun zannı üzereyim* (Hadis-i kudsî: Aclûnî, *a.g.e.*, I, 280; II, 119).

2 Beyit, "Mâ halaktu'l-cinne ve'l-inse [ta ki/illâ] ya'budûn." *Ben, cinleri ve insanları yalnızca bana ibadet etsinler diye yarattım* (Zârîyât 51/56) ayetinden iktibasır.

و در معنی این حدیث که *أَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِ بِي*^۱.

چشمه لطفم ز من جز لطف و جود	می نیاید چیز دیگر در وجود
هر چه در کوزه‌ست آن آید برون	گر شکر دارد و گر زهر اندرون
از من آن آید که باشد لایق آن	لطف محضم بر زمین و آسمان
آسمان دارد ز من استارها	هم زمین از بخششم گلزارها
صد هزاران بخشش انسان و ملک	می برند از من در ارض و بر فلک
بیش ازین باشد عطای اولیا	چونکه ایشانند مقصد ز ابتدا
از ازل هستند در معنی گزین	بهر ایشان ساختم چرخ و زمین
فهم ایشان راست اندر علم من	ز آنکه این را دل پذیرد نی بدن
پس بود عالم چو تن ایشان چو جان	تن شود فانی بود جان جاودان
کار ما با اوست کز ما زنده‌است	امر ما را از دل و جان بنده‌است
ز آفرینش بود مقصود من این	که کنندم بندگی اندر زمین ^۲
روز و شب از جان عبادتها کنند	آنچه نبود امر از دل بر کنند
<i>مَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ بِخَوَانٍ</i>	در نبی تا <i>يَعْبُدُونَ</i> وین ^۳ نیک دان
پس به مقصود حق از خلق جهان	ذکر و خدمت بود پیدا و نهان

۱ و در معنی این حدیث که *أَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِ بِي* BCT، در A در حاشیه به خطی دیگر آمده، در H نیست.
 ۲ اندر زمین AHC در راه دین BT، در A در حاشیه «در راه دین» هم با نشانه خ (نسخه دیگر) نوشته شده است.
 ۳ وین AHBC و T

Git, ibadet et, Hakk'ın rızasını ara da
Sen olasin O'nun masadı dünyada.

O dostun, burada bir isteği var senden,
Ey asi! Eğer çabalamaz, itaat etmezsen,

Ahirette cehennem olur yerin,
Kulluğun hâsıl olsun diye senin.

Orada samimî olarak yalvarıp yakarasin, dua edesin;
Her zaman sadakatle, candan “ya Hay!” diyessin.

Allah'ın isteği yerine gelsin sonunda;
Bunu anla, iltica et, sığın Hakk'a!

Bil ki, Allah'ın istediği şudur kesin:
Din gününe kadar [herkes] kendisine ibadet etsin.

Hakk'ın dünyadan maksadı onlar idiler;
Gerçi dünyadan sonra vücuda geldiler.

Hepsi de manen bu âlemden önceydiler;
Gerçi cismen bu âlemden sonra geldiler.

Gerçi ağaç önce vücuda gelmiştir,
Ama bahçıvanın ondan maksadı meyvedir.

Şu halde meyve öncedir, ağaç sonra;
Eğer haberdar isen, bunu anla.

Haydi, suretten vazgeç, manayı tercih et de
Sağlam olsun senin görüşün düşüncende.

Çünkü dünyanın seçkini onlar idiler;
Şüphesiz yakınlık göğüne yükseldiler.

[Hakk'ı] görme saltanatı onlara erişti;
Rahmet ve nurlar da onlara geldi.

Allah'ın yerden ve gökten maksadı,
Ne aşağı ne yukarı, onların varlığıydı.

Kıyas et ve bil ki Hak Teâlâ, insanlara
Şer değil, hayır istemektedir daima.

Sen niçin suizanda bulunursun O'nun hakkında?
Çünkü cömertliğinden ve lütfundandır kötüden uzak durması da.

Kim Allah hakkında hüsnizanda bulunursa,
Bil ki, Allah'tan aynısı gelir ona da.

رَوِ عبادت کن رضای حق بجو
 هست مقصود آن ولی اینجا ز تو
 جایست اندر آخرت دوزخ بود
 ناله و زاری کنی در وی به صدق
 تا که مقصودِ خدا آید به جا
 دان یقین قصدِ خدا بوده‌ست این
 از جهان مقصودِ حق ایشان بُدند
 کُلُّ به معنی پیش ازین عالم بُدند
 گرچه اوّل در وجود آمد شجر
 پس بود اوّل ثمر و آنکه شجر
 همین ز صورت بگذر و معنی گزین
 چونکه زبده از جهان ایشان بُدند
 ملکِت دیدار ایشان را رسید
 از زمین و آسمان مقصودِ هو
 کن قیاس و زین بدان حق با بشر
 تو گمانِ بد چرا بر وی بری
 هر که دارد بر خدا نیکو گمان
 تا تو باشی از جهان مقصودِ او
 گر نیاید جهد و طاعت ای عُتو
 تا که از تو بندگی حاصل شود
 دایما گویی ز جان یا حی به صدق
 فهم کن این را، به حق آرا التجا
 که کنندش بندگی تا یومِ دین
 گرچه خود بعد از جهان ایشان شدند
 گر به صورت بعد ازین عالم شدند^۲
 باغبان را بود از آن قصدش ثمر
 فهم کن این را اگر داری خبر^۳
 تا شود رایِ تو در فکرت رزین
 لاجرم بر چرخِ قربت بر شدند
 رحمت و انوار ایشان را رسید
 بود ایشان بود نی سفلی و علوی
 خیر خواهد خواستن دایم نه شر
 چون ز جود و لطف هست از بد بری
 از خدا بر وی همان آید بدان^۴

۱ آر AHBT کن C
 ۲ این بیت، در C نیست.
 ۳ این بیت، در C نیست.
 ۴ این بیت، در A در حاشیه با نشئه صح آمده‌است، در HC نیست.

Hak Teâlâ dedi: Kişinin benim hakkımdaki zannı ne ise,
Her zaman aynıdır onun hakkındaki zannım benim de.¹

O zan cisimdir, ben ise can gibiyim onun içinde;
[Sen] o zannı kesinleşmiş gibi bil, [kesinlikle].

O güzel düşünceye, o hüsnüzanna yüzlerce can veririm;
Can da nedir ki, ölümsüz, sonsuz ömür veririm.

Hak Teâlâ dedi ki: Ben kulumun zannı üzereyim;
Onu, öyle bir zannın içine ben sevk etmişim.

Ben attım o zannı onun içine,
Bilsin, görsün diye aşıkâre.

Benim bağışımı ve lütfumu, o zanla
Canında ve gönlünde görsün o, daima.

Binaenaleyh zannı, Allah'ın bir elçisi bil [daima];
“Bizim yanımıza gel” diye gelmiş senin yanına.

Çünkü ben, daima o zannın içinde gizliyorum;
Ben, can gibiyim, hüsnüzan ise benim bedenim.

Buradan tekrar dönüyorum onu şerhetmeye, anlatmaya;
Çünkü ey falan, Allah'tan bir şey gelmez lütuftan başka.

Ey oğul! O'nun kahrı lütuftur, rahmettir,
Hakk'ın [verdiği] zahmet, hepten hazinedir, devlettir.

Cehennem ateşi, ıslah etmek içindir sadece;
Hak Teâlâ, kötülük etmek istemez hiçkimseye.

Cennetin sureti lütuf görünürse,
Cehennem ateşi, sıkıntı, kahır, zulüm ve şiddet görünürse de

Her ikisi de lütuftur; suizanda bulunma;
Nasıl kötülük gelir Hak'tan mümin kullarına?

Eğer kötülük yapmışsan, kendin yapmışsındır kendine;
Neden zanda bulunursun Hak azze ve celle'ye?

Kelâm'da “Mâ zalemnâhum”² Biz onlara zulmetmedik'i dinle;
Ey bencil insan! Zulmü kendin yaptın kendine.

1 Bu ve sonraki yedi beyit, “Ene 'inde zanne 'abdî bî.” *Ben kulumun zannı üzereyim* hadis-i kudsinin çevirisidir. Bkz. s. 916, 1. dipnot.

2 “Daha önce sana anlattıklarımızı yahudi olanlara da haram kılmıştık. Biz, onlara zulmetmedik, fakat onlar kendilerine zulmediyorlardı.” (Nahl 16/118) ayetinden iktibasır. Benzer ayetler için bkz. Nahl 16/118; Zuhruf 43/76.

گفت حق تا چیست بر من ظنّ کس
 آن گمان جسم است و^۱ من در وی چو جان
 آن گمان نیک را صد جان دهم
 گفت حق من پیش ظنّ بندهام
 من نهادم در دل او آن گمان
 ز آن گمان بخشایش و لطف مرا
 پس گمان را دان رسولی از خدا
 ز آنکه دایم اندر آن ظنّ مضمرم
 باز می‌گردم ازین در شرح آن
 قهر او لطف است و رحمت ای پسر^۲
 نار دوزخ بهر اصلاح است و بس
 صورت جنت اگر بنمود لطف
 هر دو خود لطفند بگذر از گمان
 گر بدی کردی به خود خود کرده‌ای
 ما ظلمناهم شنو اندر کلام
 همچنانم من به وی در هر نفس^۱
 آن گمان را چون یقین واقع بدان
 جان چه باشد عمر جاویدان دهم
 در چنان ظنّی منش افکنده‌ام
 تا شود آگاه و تا بیند عیان
 بیند اندر جان و دل او دایما
 آمده پیشت که نزد ما بیا
 من چو جان و ظنّ نیکو پیکرم
 کز خدا نآید بجر لطف ای فلان
 رنج حق گنج است و دولت سر بسر^۳
 بد نخواهد کرد حق با هیچ کس
 نار دوزخ رنج و قهر و جور و عنف
 کی بدی آید ز حق بر مؤمنان
 این گمان را بر حق از چه برده‌ای
 ظلم بر خود کرده‌ای ای خویش کام^۴

۱ این بیت و ده بیت بعد از آن، در A در حاشیه به خطی دیگر با نشانه صح نوشته شده‌است، در H نیست.

۲ و C - AHBT

۳ ای پسر BT دایما AC

۴ دولت سر بسر BT اقبال و کیا AC

Babanın, çocuğuna tokat atması,
Her iki ayağını zincire vurması,
Ona onca kahrı, onun iyiliği için değil mi?
Kim sevebilir evladını babası gibi?

O hâlde dövmek, onu ıslah etmek içindir,
Ey kendini beğenmiş! Kin ve husumetten değildir.

Sevgisinden, vefasındandır onun öfkesi evladına;
Yoksa nasıl zulmeder oğluna baba?

Aynı şekilde Hak azze ve celle de kullarına
İyilik yapmak ister şimdi de sonra da.

Şüphesiz [Hak Teâlâ], babadan daha şefkatlidir;
Ayrıca babadaki şefkat de O'ndan gelmiştir.

[Onun] neyi varsa, kesin Allah'tan almıştır;
Bil ki o, arada bahanedir, vasıtaadır.

Kendi zevki için kadınla bir araya geldi;
O, tek idi; kendi zevki için çiftleşti.

O zevki de ona Hak Teâlâ verdi;
O, candan talip olmayı, o isteği.

Bir [damla] meniye oğlan yaptı anne [karnında];
Babanın bir dahli olmadı yaratmasında.

O sanatkârın yanında baba nedir ki, söyle,
Nasıl anılabilir onun adı Hak'la birlikte?

Şaşırp kalmıştır baba, bu kimin eseridir,
O bir damla meniden [oluşan] bu suret nedir?

Böyle çirkin bir suya o güzelliği [kim] vermiştir,
Ki güzelliğiyle bir âlemi hayran etmiştir?

Herkes, şaşırp kalmıştır O'nun sanatına, eserine;
Demiştir, olamaz sanatta O'nun yardımcısı bir kimse.

Mademki hepsini Hak yaptı, o zaman şefkâtlı olan da Hak'tır;
Eserler mutlaka bir sanatkâra bağlıdır, bağlanır.

Dedi[ler]: “İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi” Biz Allah'a aidiz ve O'na
“Râciûn”¹ döneceğiz. [Evet] onlar, O'na dönerler sonunda².

1 Bu beyitte, “İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râciûn” cümlesi, *Biz Allah'a aidiz ve O'na döneceğiz*. “Onlar; başlarına bir musibet gelince, ‘Biz şüphesiz Allah'a aidiz ve şüphesiz O'na döneceğiz’ derler.” (Bakara 2/156) ayetinden iktibastır.

2 Bu mısraın sonunda Yâsîn suresi 32. ayete işaret vardır: *Onların hepsi de mutlaka toplanıp (hesap için) huzurumuza çıkarılacaklardır* (Yâsîn 36/32).

نی پدر لت می زند فرزند را
 آن همه قهرش برو نی خیرِ اوست
 پس^۱ زدن از بهر اصلاح و بست
 بر ولد خشمش ز مهرست و وفا
 همچنین با بنده^۲ حق جلّ جلال
 از پدر مشفق تر آمد بی گمان
 هر چه دارد از خدا دارد یقین
 از برای ذوقِ خود با زن بجفت
 اندرو هم حق نهاد آن ذوق را
 هم منی را کرد در مادر پسر
 پیش آن صانع پدر چه بود بگو
 خیره سر مانده پدر کاین صنع کیست
 اینچنین زشت آب را آن حسن داد
 جمله واله در فن و کردارِ هو^۳
 چون همه حق کرد پس مشفق حق است
 گفت اِنَّا لِلّٰهِ و اِنَّا اِلَيْهِ

می نهد بر هر دو پایش بند را
 همچو والد مر ولد را کیست دوست
 نی ز کین است و ز بُغضِ ای خودپرست
 خود پسر را کی پدر خواهد جفا^۴
 خیر خواهد کرد در حال و مآل^۵
 بلکه مهر اندر پدر زو شد روان
 در میانه او بهانه ست این بین
 طاق بود او شد ز ذوقِ خویش جفت
 آن ز جان مایل شدن و آن شوق را
 هیچ مدخل داشت در صنعش پدر
 با وجودِ حق چه باشد یاد^۶ او
 وز چنان آب منی این نقش چیست
 کز جمالش عالمی حیران فتاد
 گفته کس در صنع نبود یار او
 صنعها لابد به صانع ملحق است
 راجعون باشند هم آخر لَدَیْهِ

۱ پس CT لُس AHB
 ۲ در H چنین آمده است: کی پدر را بر پسر باشد جفا
 ۳ با بنده AHBC پاینده T
 ۴ در حال و مآل AHBC حال و هم مآل T
 ۵ یاد ABCT باد H
 ۶ هو AHBC او T

O'ndan gelen, ona geri döner [kesin],
Bırak şüphe etmeyi, bunu kesin bil, kesin.

Allah, seni yoktan var etmedi mi?
Yarını yukarı [cihan]dan, yarını aşağı [dünya]dan var etmedi mi?

Yukarı olan yarısı, arşılâdandır;
Aşağı olan yarısı, alçak yerden, su ve topraktır.

Aklın ve imanın Arş'ın nurundandır;
İmansızlık ve hırs karanlığına yer toprağındandır.

Bu aşağıya çeker seni, o ise yukarı daima,
Bakalım hangisi galip gelecek sağlamlıkta.

Sen, girersin sana galip gelenin hükmü altına;
Evet, ne mutlu o cana ki taliptir Hak Teâlâ'ya.

Neyi arıyor, neyi istiyorsan sen osun kesin;
Eğer canın peşindeysen, bil ki, cansın kesin.

Bunun sonu yoktur; git, dön geriye;
İlk sözle yoldaş ol, [onu dinle].

Hakk'ın sanatını ve sevgisini anlat ey amca!
Çünkü O'dur yüzlerce babadan daha şefkâtlî sana.

Baba, duasında hayır istediği zaman,
Evladı için âdil Yaradan'ın ihsanından,

Hak Teâla güler ona ve onun duasına:
Sen mi benden daha şefkatlisin evladına?

Sen, ne yaptın yahut ne koydun ona?
Hepsini ben verdim, benim şefkatli olan ona.

Sen fuzulisin, boş konuşuyorsun, git, çık dışarı aradan;
Benden başka kimse yoktur ona candan şefkatli olan.

Onun cismini ben yarattım topraktan;
Can ve gönül verdim ona, temiz nurlardan;

Ben bilirim ona neler verdiğimi;
O sonsuzluk âleminde de neler vereceğimi.

Çünkü yoktur Yaradan'ı benden başka;
Sen ne bilirsin? Git, bırak onu, bırak bana.

Onu büyük bir emir yaptım dünyada;
Öldükten sonra da daha iyisini yaparım ona.

آنچ ازو آمد به وی واگردد آن
 مر ترا از نیست یزدان هست کرد
 نیم بالا هست از عرش برین
 عقل و ایمانت بود از نور عرش
 این کشد در پست و آن بالا مدام
 حکم آن گیری که بر تو غالب است
 هر چه می جویی چو تو آئی یقین
 نیست این را آخری رو باز گرد
 شرح صنع و مهر حق گو ای عمو
 در دعا چون خیر می خواهد پدر^۱
 حق برو می خندد و بر آن دعا
 تو چه کردی یا چه بنهادی درو
 تو فضولی رو برون شو از میان
 جسم او را آفریدم من ز خاک
 من همی دانم چها دادم ورا
 چونکه غیر من ندارد کردگار
 کردمش اندر جهان میر اجل
 بگذر از شک و یقین این را بدان
 نیمت از بالا و نیم از پست کرد
 نیم پست از فرش دون و آب و طین^۲
 ظلمت کفران^۳ و حرص از خاک^۴ فرش
 تا کدامین غالب آید در قوام
 پس خنک جانی که حق را طالب است
 گر پی جانی بدان جانی یقین
 با حدیث اولین دمساز گرد
 کاو بود از صد پدر مشفق به تو
 بهر فرزندش ز جود دادگر
 که ز من مشفق تری فرزند را
 جمله من دادم منم مشفق برو^۵
 غیر من کس نیست بر وی مهربان
 دادمش جان و دل از انوار پاک
 هم چها بخشم در آن باقی سرا
 تو چه دانی رو ورا با من گذار
 هم از آتش به کنم بعد از اجل

۱ این بیت در C نیست؛ دون و آب AH دون آب B

۲ ظلمت کفران AHBT ظلمت و کفران C

۳ خاک AHCT دود B

۴ چو CT جو AHB

۵ در H چنین آمده است: چون نکویی خواهد از یزدان پدر

۶ این بیت، در C نیست.

[75. Yetmiş Beşinci Makale]

[Musa'nın, Allah'a niçin insanları öldürüyorsun diye sorması ve Allah'ın cevap vermesi]

Musa -selam üzerine olsun- münacat halinde dedi ki, “Ey Rabbim! Âdemoğlunu yokluk âleminden vücuda getirdin ve onun beden fidanını, dünya bahçesinde besleyip büyüttün; yaratılış ve ahlâk bakımından olgunluğa eriştiği vakit, onu ölüm kılıcıyla yok ediyorsun; hikmeti nedir? Benim gönlüm, onların yok olmasına yanıyor; bu kadar rahmetten sonra böyle bir sıkıntı, böyle bir azap nedendir?” Hak Teâlâ, cevaben buyurdu ki, “Ey Musa! Sabret; çünkü “es-Sabru miftâhu'l-ferec”¹ *Sabır ferahlığın anahtarıdır*; bir müddet sonra bunun faydası görülür, sorunun da hallolur.” Hasat zamanı gelince, Musa -selam üzerine olsun- orağı almış, ekinini biçiyordu. Hak Teâla buyurdu ki: “Ey Musa! Bu ekini yetiştirip büyüttün ve olgunlaştırdın; niçin kesiyor, boş yere harap ediyorsun?” [Musa] cevaben dedi ki, “Ben, onu, dane saptan çıksın, kulların azığı olsun ve bu yükselişle de Hakk'ın nuru olsun diye ektim ve besleyip büyüttüm. Bundan daha iyi ne fayda olabilir ki?”

Musa, duasında dedi ki: “Ey hiçbir şeye muhtaç olmayan,
Ey Kerîm, ey Rahîm ve ey sorunları çözen, çare bulan!

İnsanları lütfunla, kereminle yarattın,
Hepsini İrem bahçeleri gibi süsledin,

Ahlâk ve yaratılış bakımında olgunlaşınca,
Hepsini boğazlarsın ölüm kılıcıyla!

1 *Sabır ferahlığın anahtarıdır, zabitlikse ebedî zenginliktir* (Münâvî, a.g.e., II, 4; Aclûnî, a.g.e., II, 26) hadisinden iktibastır.

در بیان آنکه موسی علیه السّلام در حالتِ مناجات گفت: یا رب، آدمی زاد را از کتبِ عدم در وجود آوردی و نهالِ صورتِ او را در باغِ جهان پروردی، چون به خَلْق و خُلُق کمال یافت، او را به تیغِ مرگ فانی کردن^۱ چه حکمت است؟ دلِ من بر فنای ایشان می سوزد که بعد از چندین رحمت چنین محنت چراست؟^۲ حق تعالی^۳ جواب فرمود که ای موسی! صبر کن که الصَّبْرُ مِفْتَاحُ الْفَرَجِ؛ بعد از مدّتی فایدهٔ این^۴ نموده آید تا مشکلت حل شود.^۵ چون موسم غَلَّة^۶ درودن شد^۷، موسی علیه السّلام داس بستد و غَلَّة را^۸ می بُرید، حق تعالی گفت: یا موسی! این غَلَّة را پروردی^۹ و به کمال رسانیدی^{۱۰}، چرا می بُری و بی فایده^{۱۱} خراب می کنی؟ به جواب گفت که خود این را^{۱۲} برای آن^{۱۳} کِشتم^{۱۴} و پروردم که چنین کنم تا دانه از کاه بیرون آید^{۱۵} و قُوتِ عابدان شود و از این عُروج نورِ حق گردد؛ بالاتر از این چه فایده باشد؟^{۱۶}

گفت موسی در دعا کای بی نیاز ای کریم و ای رحیم و^{۱۷} کارساز
مردمان را آفریدی از کرم جمله را آراستی همچون ارم
چون رسند^{۱۸} اندر کمال از خُلُق و خَلْق^{۱۹} جمله را بُری به تیغِ مرگ خَلْق^{۲۰}

- ۱ فانی کردن ACT فنا کردن B فانی می‌گردانی H، در H بعد به صورت متن اساس اصلاح شده‌است.
- ۲ در H افزوده است: که بعد از ایجاد او را معدوم می‌گردانی، ولی بعد روی آن را خط کشیده شده‌است.
- ۳ تعالی H - ABCT
- ۴ این CT آن B این را AH
- ۵ صبر کن که الصَّبْرُ مِفْتَاحُ الْفَرَجِ؛ بعد از مدّتی فایدهٔ این نموده آید تا مشکلت حل شود ABCT برو کشت کن موسی علیه السّلام کشت کرد و آن را آب داد و پرورید چون کشت تمام گشت داس بستد و آن را می‌برید H، ولی بعد در H روی این جمله‌ها را خط کشیده و در حاشیه مطابق متن اساس اصلاح کرده‌اند.
- ۶ غَلَّة ABCT کشت H
- ۷ درودن شد AHBT درودن شده C
- ۸ غَلَّة را ABCT آن کشت را H
- ۹ غَلَّة را پروردی ABCT کشت را پروردی H
- ۱۰ به کمال رسانیدی ABCT به کمال رساندی H
- ۱۱ بی‌فایده H - ABCT، ولی بعد بالای سطر نوشته شده‌است.
- ۱۲ این را ACT این کشت را H آن را B
- ۱۳ آن AHCT این B
- ۱۴ کِشتم ABT کاشتم H - C
- ۱۵ بیرون آید ABCT جدا گردد H، ولی بعد بالای سطر مطابق متن اساس اصلاح کرده‌اند.
- ۱۶ افزوده‌است در C جمله «والله اعلم» و در T جمله «و سلم».
- ۱۷ ای کریم و ای رحیم و AHC ای رحیم و ای کریم و B ای رحیم و ای کریم T
- ۱۸ رسند CT روند AH رسید B؛ در A بالای سطر «رسند» هم نوشته شده‌است.
- ۱۹ خُلُق و خَلْق ABCT خلق و خو H
- ۲۰ در H چنین آمده‌است: جمله را فانی کنی با مرگ تو

Bu kadar lütuf ve keremden sonra, ey âdil Tanrı!
Niçin harap ediyor, niçin yok ediyorsun onları?

Ya onlara hayat vermemeliydin,
Ya da verdin madem, onları öldürmemeliydin!

[Hak Teâlâ] dedi ki Musa'ya: "Bırak bu suali, nedir bu sual?
Sabret; çünkü sabırla bulursun yüzlerce servet, yüzlerce mal.

Çünkü benim işlerim akılların ötesindedir, akılların dışında;
Baş koy buraya; eğer sağlıklı, sağlam bir aklın varsa.

Mademki emrime ve fermanıma mutisin,
Her ne dersem, canıgönülden dinlemelisin.

[Dinlersen,] kapalı müşkül şeyler aşikâr olur sana;
Hikmetim ırmak gibi akar diline [daima].

Varlıkların sırrı ayan olur sana,
Aman bulursun korkulardan da.

Görürsün sıkıntılar içinde gizli rahatlar,
Saf, katıksız yoklukta sonsuz ömürler, yaşamlar.

Ben bildirmeden, benim işimi nasıl anlayacak, nasıl bileceksin?
Ben doğru yolu göstermeden, doğru yolda nasıl gideceksin?

Benim ilmim sonsuzdur; fakat ondan sana
Birazcık, bir tutam verdim dünyada.

Bak, çalışıp çabalamadan verdim sana;
Yine sürekli böyle verir, artırırım sana.

Kendisinden faydalanacağın kadar bir ilim,
Veririm sana, ondan faydalanasın diye daim.

Eğer fazla verirsem, sana zarar veririm;
Onun için anlayacağın kadar veririm.

Nasıl karışabilir benim işime bir kimse?
Nasıl erebilir alçağın akli benim sırrıma, gizemime?

O zaman verdiğim şu az şeye şükret de
Şükürün için vereyim ledün ilmini¹ de.

Ta ki az ilmin sınırsız olsun,
Ta ki sayılı ömrün sayısız olsun.

1 Ledün ilmi: Gizli hakikatleri konu alan ve bu yolla insanı mânevî kurtuluşa ulaştırdığına inanılan ilim.
Bkz. s. 128, 1. dipnot.

از چه روشن می کنی زیر و زبر
 چونکه دادی چیست آخر این ممات
 صبر کن کز صبر یابی صد منال
 سر نه اینجا گر ترا عقلیست راست
 هر چه گویم از دل و جان بشنوی
 بر زبانت حکمتم چون جو رود
 در میانِ خوف خود یابی امان
 در فنای محض عمرِ جاودان
 کی روی در رشد بی ارشادِ من
 اندکی دادم به تو اندر جهان
 هم کنم دایم زیادت اینچنین
 بخشمت تا زآن همیشه برخوردار
 زآن قدر فهمی که داری برکنم
 کی رسد در سرِّ من فهمِ خسی^۱
 تا پی شکر دهم علمِ لدن
 تا شمرده عمر^۲ تو بی عد شود

بعد چندین جود و لطف ای دادگر
 یا نمی بایست دادنشان حیات
 گفت موسی را که بگذار این سؤال
 کارهای من و رایِ عقلهاست
 چون مطیعِ امر و فرمانم شوی
 مشکلاتِ بسته کشفِ تو شود
 سرِّ هستیها ترا گردد عیان
 بینی اندر رنجِ راحتها نهان
 کی رسد در کارِ من بی دادِ من
 علمِ من بی حد بود لیکن از آن
 بی جهادی کردم احسانِ بین
 آن قدر علمی کز آن سودی بری
 و در دهم افزون زیانمندت کنم
 کی کند مدخل به کارِ من کسی
 پس بدین^۲ اندک که دادم شکر کن
 تا که علمِ اندکت بی حد شود

۱ سز من فهم خسی ABCT فهم سز من خسی H

۲ بدین BCT برین AH

۳ عمر AHBT علم C

Musa, bu hitabı işitince Hak Teâlâ'dan,
Vazgeçti sorudan, cevaptan.

Yüz tuttu kulluğa âcizane,
Düşkünlüğü tercih etti yüceliğe.

Gece gündüz meşgul oldu namazla;
Sadakatle, huşuyla, dua ve niyazla.

Ekinleri hasat etme zamanı gelince,
Musa, gitti ve kendi ekinlerini başladı biçmeye.

Bunun üzerine hitap geldi Musa'ya Rabb'inden:
“Niçin kesip biçiyorsun bu ekinleri kökünden?”

Bitip, güzelleşip olgunlaştıktan sonra,
Niçin biyorsun, söylemez misin, ey ağa?”

Dedi ki: “Ya Rabbi! Eğer biçmezsem [onları],
Nasıl fayda verir bu ekinler sofraya zamanı?”

Dünyada bu halkın azığı nereden gelir, nasıl olur?
Yahut yemek olmadan nasıl yaşar, nasıl can bulur?

Cansız varlık idi, bitki oldu ekip dikerek, besleyerek;
Bu biçmekle de yüzlerce fayda verecek.

Onlardan sayısız işler ortaya çıkacak,
Bu yolculukta Bir Allah'a kavuşacak.

Ekmek olması için ufalacak, un olacak,
Yemekten sonra da tümünden akıl ve can olacak.

Akıl ve can, kendilerini feda ederlerse Hakk'a,
Yok olurlar, ama kavuşurlar Hak Teâlâ'ya.

Önceden oldukları yere varırlar;
O vuslattan sonra, son bulur yolculuklar.

O nedenle yaparım bu işleri;
Yoktur burada inkârın yeri.”

Allah Teâlâ, Musa'ya dedi ki: “Ey nazlı kişi!
Benden almadın mı sen bu sağlam düşünceyi?”

Bütün temyiz gücün ve aklın benden değil midir?
Nasıl bilmezsin? Bunlar benim yanımda en basit bilimdir!

Niçin demezsin ki benim hikmetim, onun yanında
Değersizdir, kıymetsizdir o sonsuz hikmetin yanında.

چون ز حق بشنید موسی این خطاب
عاجزانه کرد رُو در^۱ بندگی
روز و شب مشغول گشت او در نماز
چونکه وقت غلّه بدرودن رسید
پس خطاب آمد به موسی از خدا
بعد از آنکه رُست و شد خوب و تمام
گفت یارب گر بُرَم فایده
کی شود قوتِ خلاق در جهان
بُد جماد و شد نبات از تربیت
کارها آید ازو بی عدّ و حدّ^۲
خُرد گردد تا شود آن قُرصِ نان
عقل و جان هم گر فدای حق شوند
تا رسند آنجا که بودند ابتدا
بهرِ آن^۳ معنی کنم این کار را
گفت موسی را خدا کای نازنین
نی همه تمییز و عقلت از من است
چون نگویی حکمتِ من پیشِ آن

گشت فارغ از سؤال و از جواب
بر بلندی برگزید افکنندگی
از سر صدق و خشوع و از نیاز
رفت موسی کشت^۴ خود را می بُرید
کز چه از بُن می بُری این کشت را
از چه می بُری نگوئی ای همام
کی دهد این کشت وقتِ مایده
یا کجا گردد ز بعدِ قوت، جان
زین بُریدن هم دهد صد خاصیت
اندرین سیران رسد او در^۵ احد
بعد خوردن گردد او کُل عقل و جان
محو گردند و به حق مُلحق شوند
بعد از آن وُصلت شود در انتها
نیست مَدخل اندرین انکار را
نی ز من داری تو این رایِ متین
چون ندانی کاین برَم کمتر فن است
حکمتِ بی حد بود دون و مُهان

۱ در BCT با AH

۲ کشت ABCT زرع H

۳ بی عدّ و حد AHBT بی حدّ و عد C

۴ او در ABCT نور H

۵ آن ABT این HC

Çünkü o, bu uçsuz bucaksız denizden bir katredir;
Senin hikmetin, bu güneşin yanında bir zerredir.”

Mademki o az şeyi elinde tutamazsın,
O zaman bu çok şeye niçin şaşırıp kalırsın?

Gözünü aç ve bak buna kesin,
Öldürüyorum ben halkı da bunun için,

Öldükten sonra bulsunlar diye o hayatı,
Ki onda artık ne ölüm vardır ne sıkıntı.

Herkesi olduğundan daha fazla artırayım,
Eğer dikense, onu gül gibi yapayım.

Onun sayılı ömrünü yok olduktan sonra,
Sayısız, sonsuz yapayım bekada.

Ona keremimden vereceğim şeyleri,
Binlerce yıl saysam bir bir [hepsini],

O bağış, asla ifade edilemez dille,
En küçük bağışım cennettir [bilene].

Ondan sonra ona vereceğim şeyler cennette,
Ne beyana sığar ne de parmakla [sayabilir bir kimse].

Salıkların benden alacakları bağıştan,
Haberdar olsalardı krallar tadından,

Soğuk gelirdi saltanat, padişahlık hepsine,
Taht, taç, savaş ve hengâme.

Tatlı ve berrak su içmedikleri için onlar,
Acı ve tuzlu suyu servet sanırlar.

Gerek adı gerek çirkin böyle gördüklerinden dolayı da,
Böyle bir cehennem cennet kesildi onlara.

Elest [bezmin]de saf şarap içen sufinin ruhu,
Beden tortusu içinde nasıl olabilir huzurlu?

Yıllarca padişahlık yapmış olan,
Her dilenciye mallar vermiş olan,

Dünya külhanında nasıl mutlu olur [bir an]?
Gamdan dolayı nasıl ağlamaz her zaman?

Nasıl unutulabilir o mutluluğu, o haşmeti,
O saltanatı, o tahtı, mülkü, makamı, askeri?

ز آنکه آن زین بحر بی حد قطره ایست
 حکمت تو پیش این خور ذره ایست
 چون نمی شاید بر آن اندک گرفت
 پس درین بسیار چه ماندی شگفت
 چشم بگشا و بین این را یقین
 می کشم من خلق را هم بهر این
 تا ز بعد مرگ یابند آن حیات
 کاندرو نبود دگر رنج و ممات
 هر کسی را ز آنچه هست افزون کنم
 عمر معدود و را بعد از فنا
 آنچه خواهم دادن او را از کرم
 هیچ آن بخشش نیاید در بیان
 و آنچه بخشم در چنانش بعد از آن
 آن عطا کز من برند اهل سلوک
 سرد گشتی ملک و شاهی بر همه
 چون نخوردند آب شیرین زلال
 چون همین دیدند اگر دون است و زشت
 جان صوفی کز الست او صاف خورد
 آنکه شاهی کرده باشد سالها
 کی بود در تون دنیا شادمان
 کی فراموشش شود آن عیش و طیش
 و آن شهی و آن تخت و ملک^۶ و جاه و جیش
 و آن شهنشاه و آن تخت و ملک^۷ و جاه و جیش
 اینچنین دوزخ بر ایشان شد بهشت
 کی درون دُرد تن آرام کرد
 داده باشد هر گدا را مالها
 چون ز غم گریان نباشد هر زمان
 و آن شهی و آن تخت و ملک^۶ و جاه و جیش

۱ بر آن AHBT برین C

۲ این مصراع، در BC چنین آمده است: زینتش بخشم خوش و موزون کنم؛ زینتش B ربتش C

۳ بی حد و بی عد AHBC بی عد و بی حد T

۴ بشمرم AHCT بشمرم B

۵ بخششم AHBT بخشششم C

۶ در بیان و در بنان AHBT در بنان و در بیان C

۷ تخت و ملک ABCT ملک و تخت H

Buna inanma, eğer varsa aklın:
 O, geçerli akçe yerine değersiz akçeyi alsın!
 O kimse ki burada Allah'a talip olur,
 Onun meylî her zaman Allah'a olur.
 Çünkü onun ruhu elestte,
 Bu bedene girmeden önce, o şarapla sarhoş idi iyice.
 Nasıl gider o tat onun damağından?
 Nasıl gider mahmurluğu Tanrı şarabı olmadan?
 Bil ki o önderin talebi ezeldendir;
 Her alçak o yolda nasıl yürüyebilir?

[76. Yetmiş Altıncı Makale]

["Es-sa'îdu men sa'ide fi batni ummihi ve ş-şakıyyu men şakâ fi batni ummihi" hadisinin anlamı]

"Es-sa'îdu men sa'ide fi batni ummihi ve ş-şakıyyu men şakâ fi batni ummihi"¹ *Mutlu, annesinin karnında mutlu; mutsuz, annesinin karnında mutsuzdur* hadisinin anlamı hakkında, zahir uleması derler ki: "Bundan maksat, suret annesidir. Veliler ve [gerçeği araştıran] muhakkikler derler ki: "Hayır, maksat, elest günü ahdidir; nitekim Hak Teâlâ buyurmuştur ki, "Elestu bi-rabbikum, kâlû belâ."² *Ben, sizin Rabb'iniz değil miyim? Dediler: Evet!* Bütün ruhlar, Hakk'ın rahmet denizinde balıklar gibiydiler. Batın, o rahmet denizidir; yüce ve alçak, makbul ve reddedilen, herkes, hepsi oradan gelmiştir.

Mutlu, annesinin karnında da mutludur;
 Um [anne], o ahittir ki senden dolayı kaybolmuştur.
 Senin batn-i umm yani annenin karnından anladığın bu annedir;
 Elbiseyle, örtüyle iftihar eden [anne]dir.
 Bu mecazdır, o ise gerçek; iyi bil [ha]!
 Himmet atını sür tarafı olmayan tarafa.
 Çünkü sen o tarafı olmayan yerden geldin buraya,
 Tekrar at koştur Türk gibi kendi aslının tarafına.
 Fil gerekir ki, görsün rüyasında
 Hindistan'ı ve o yüzden düşsün ıstıraba.

1 *Mutlu, annesinin karnında mutlu; mutsuz, annesinin karnında mutsuzdur* (Aclûnî, *a.g.e.*, I, 515; Furûzanfer, *a.g.e.*, s. 35). Bkz. s. 786, 1. dipnot.

2 *Ben, sizin Rabb'iniz değil miyim? Dediler: Evet* (7 A'râf 172). Bkz. s. 120, 1. dipnot.

این مکن باور اگر داری خرد	کاو به جای نقد، قلبِ دون خرد
آنکه اینجا طالبِ یزدان شود	هر دم او را با خدا میلان بود
ز آن سبب باشد که جانش در الست	پیش ازین تن بود خوش ز آن باده مست
کی رود آن چاشنی از کام او	کی خمارش بشکند بی جامِ هو ^۱
پس طلب را آن سری دان از قدم	اندر آن ره کی نهد هر دون قدم

در معنی این حدیث^۲ که السَّعِيدُ مَنْ سَعِدَ فِي بَطْنِ أُمَّهِ وَالشَّقِيُّ مَنْ شَقِيَ فِي بَطْنِ أُمَّهِ. علمای ظاهر^۳ می گویند که مقصود این مادرِ صورتیست؛^۴ اولیا و محققان می گویند که نی^۵، مقصود عهدِ روز^۶ الست است که حق تعالی فرمود که اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ؟ قَالُوا بَلَى. همه روحها در دریای رحمتِ حق همچون ماهیان بودند^۷. بطن آن دریای رحمت است، عالی و دون مقبول و مردود از آنجا آمده اند^۸.

السَّعِيدُ مَنْ سَعِدَ فِي بَطْنِ الْأُمِّ	أُمُّ بَوَدَ أَنْ عَهْدَ كَزْ تُوْ كَشْتِ كَم
فهم تو از بطنِ اُم این مادرست	کافتخارش از لباس و چادرست
این مجازست آن حقیقت نیک دان	اسب ^۹ همت را سوی بی سو دوان ^{۱۰}
چون ز بی سو آمدی این سوی باز	سوی اصلِ خویش می کن تُرک تاز
پیل می باید که تا بیند به خواب	هند را و ز آن فتد در اضطراب

---

۱ هو AHBT او C
 ۲ در معنی این حدیث ABCT در بیان این حدیث مصطفی علیه السلام H
 ۳ علمای ظاهر ABCT بعضی H، ولی بعد بالای سطر به صورت «علمای ظاهر» اصلاح شده است.
 ۴ صورتیست AHBT صورتست C
 ۵ نی BT - AHC
 ۶ عهدِ روز ABCT روز عهد H، ولی بعد مطابق متن اساس اصلاح شده است.
 ۷ بودند ABCT می بودند H
 ۸ بوده اند ABCT آمده اند H، ولی بعد به صورت «بوده اند» اصلاح شده است؛ و بعد از این، در H جمله «والله اعلم» و در T جمله «و سلم» آمده است.
 ۹ اسب AHC اسپ BT
 ۱۰ دوان AHBC بران T

O kimse ki gözleri Hindistan'ı hiç görmemiştir,
Hindistan'la ilgili tebliği nasıl dinleyebilir?

Evet, talep bir habercidir ki, insan sevdiğinden ayrıldığında
Arar, sorar soruşturur onu sararmış yüzlerle, [şevkle, aşkla].

Âdemoğlunun değeri, talebi değerince;dir;
Kimin talebi çoksa, o demdir, o nefestir,¹

Kimde talep yoksa ölü demektir;
O saf [şarap]tan aşağıda kalmış tortu gibidir.

Onun yaşamasının yoktur bir değeri, bir onuru;
Gerçi insandır, ama hayvan say sen onu.

O, şekil olarak insandır, âdemoğludur;
Âdemoğlu odur ki; o, o dem² olmuştur.

O demi, o nefesi olmayan kişi eşektir;
Belki de Hakk'ın katında eşekten daha değersizdir.

Hak Teâlâ Kur'an'da ona "edall"³ daha aşağı dedi o yüzden;
Çünkü o, Hak'tan ayrı kalmıştır eşeklikliğinden.

Hayvandan [vücuda] gelen şey dünyada,
Aynısı ondan da gelir ve mutlu olur onunla.

Yük çeker ve her tarafa gider;
Onu nereye koşturursan, koşarak gider.

Âdemoğlu ki, o dem⁴ için âdemoğlu olmuştur,
O [dem] gelmedi mi, ondan daha değersiz olur.

Bil ki kesin hayvandan da aşağıdır;
Çünkü din yüküne, dine başkaldırmıştır.

Çünkü geldiği şey için bir şey yapmadı, [emri yerine getirmede],
Bütün ömrü yiyip içmekle, uyumakla geçti.

Bu yüzden hayvan ondan daha şereflidir daha şerefli;
Çünkü o, yerine getirmede dinî vazifesini.

Hayvan kendi işini yaptı, o yapmadı;
Cehennemden daha beterdir bu gam, bu acı.

Bu, delille sabittir ki, eşekten daha aşağıdır
Öyle bir kimse; ama içten yas tutmaktadır.

1 Dem: Nefes. Bkz. s. 264, 1. dipnot.

2 Dem: Nefes. Bkz. s. 264, 1. dipnot.

3 Edall: *Daha aşağı*. Bkz. s. 278, 3. dipnot.

4 Dem: Nefes. Bu ve diğer mısradaki dem için bkz. s. 264, 1. dipnot.

کی تواند شرح هندستان شنید	آنکه چشمش هند را هرگز ندید
شد جدا می جویدش با روی زرد	پس طلب مُنیست گر مطلوب مَرَد
هر کرا بیش است باشد آن دمی	قدرِ جستن قدر دارد آدمی
پست مانده ز آن صفا چون دُرده ایست ^۱	هر کرا جستن نباشد مرده ایست
گرچه انسان است حیوانش شمار	زندگی او ندارد اعتبار
آدمی آنست کاو شد آن دمی	باشد او از روی صورت آدمی
بلکه نزد حق ز خر کمتر بود	شخص را کآن دم نباشد خر بود
کاو بماندست ^۲ از خری از حق جدا	ز آن اَضَلَّش خواند در قرآن خدا
زو همان می آید و شاد اندر آن	آنچه می آید ز حیوان در جهان
هر طرف کش می دوانی می دود	می کشد بار و به هر سو می رود
چون نیامد آن ازو اندر کمیست	آدمی کز بهر آن دم آدمیست
چونکه سَر را در کشید از بار دین	کمتر از حیوان بود می دان یقین
عمر او بگذشت اندر خواب و خورد	از برای آنچه آمد چون نکرد
ز آنک ازو بر جا نیامد کار دین	پس بر او حیوان شرف دارد یقین
هست از دوزخ بتر این غَبْن و دَرَد	کرد حیوان کار خود را او نکرد
آنچنان کس وز درون در ماتم است	شد به برهان این یقین کز خر کم است

۱ هرگز ABCT روزی H، ولی بعد بالای سطر اصلاح شده است.

۲ این بیت، در C نیست.

۳ بماندست HBCT بمانده ست A

Yok olan, görünmeyen iyilikten kaçıyordu
O alçak, var olana, görünene yaslanıyordu.¹

Yokluk değil mi varlığın aslı, madeni,
Sarhoşluğun zevki şaraptan olduğu gibi?

Her varlık fidanı yokluktan gelmedi mi?
Yokluktan almıyor mu yuz her an lütfu, iyiliği?

Her iyi ve kötü gelir bize yokluktan;
Bunu iyi bil, kendine gel bir an.

Elinde ne varsa hepsi yoktandır, yokluktandır;
Var olacak şeyler de yoktan [var olacak]tır.

Dükkânda, işte ve güçte elde edilen gelir,
Yokluk bahçesinin ürünleri değil midir?

Elde mevcut olmayan şeylerin hepsini,
Yüz defa, iki yüz defa yoktan arıyor, istiyorsun [değil mi?]

O muradının yoktan meydana gelmesi için,
Yokluğa gönül bağlamıyor musun vermesi için.

Sonra da sürekli yokluktan korkup kaçırıyorsun,
Yoklukla buluşmaktan üzülüyor, gamlanıyorsun.

Yokluğa gidişin cehennem görünüyordu sana,
Gerçi ondan cennette yüzlerce kapı açılmıştı, ama.

Bak, atasözünde “Kül ve’l-‘an”² ye ve lanet et dendiği gibi;
Sen de bunun içindesin gece gündüz ey imansız kişi.

Çocuğa, bir yıldır süt emdiği memeden,
O memeyi alma [ağzına, vazgeç] desen,

Der ki o, sütüm o memeden gelir;
Bana o memeden sayısız fayda gelir.

Benim nimet kaynağım budur elbette;
Kulak vermem bundan men eden kimseye.

1 Bu beyit, B nüshasında yoktur, ancak bundan sonra, BC nüshalarında başka üç beyit gelmiştir:

*A eşek, veresiyeyi tercih ediyordu peşine;
Sonunda onun zararını görünce,*

*Elini ısırtıyor, feryat ediyordu [her an],
Cehennemde o pis, o kötü düşünceli insan.*

*Bu, ona malum olmamıştı ki yokluktan
Vücuda geliyor eşyalar an be an.*

2 *Ye ve lanet et.* Arap atasözüdür.

تکیه بر ^۱ موجود می‌کرد آن مُهان ^۲	می‌رمید از بر که معدوم است آن
همچنان کز باده ذوقِ مستی است ^۳	نیستی نی اصل و کانِ هستی است
وز عدم داریم هر دم لطف و جود	نه از عدم آمد نهالِ هر وجود
نیک دان این را بیا یک دم به خود	از عدم آید به ما هر نیک و بد
و آنچه خواهد گشت هست از نیستست ^۴	هر چه داری تو به دست از نیستست
نی ز باغِ نیستی دارند بار	کسب کردن در دکان و کار و بار
جُسته‌ای از نیست صد بار و دویت	جمله اشیا را که اندر دست نیست
بسته‌ای دل در عدم از بهر داد	تا شود از نیست موجود آن مراد
وز لقای نیستی اندر غمی	آنگهان از نیست دایم می‌رمی
گرچه از وی در جنان صد در گشود	رفتنت در نیست دوزخ می‌نمود
خود درینی روز و شب ای بی‌یقین	در مَثَل آمد که کُلِّ وَالْعَن بَیْن
هر که گوید با وی آن پستان مگیر	طفل از آن پستان که سالی خورد شیر
بی‌شمارم بر ازین بستان رسید	گوید او شیرم ازین پستان رسید
منع این را نشنوم از هیچ کس	منعِ نعمت مرا اینست و بس

۱ بر AHT سر C

۲ این بیت، در B نیست، بعد از این بیت، در BC سه بیت دیگر آمده‌است: (بدید B ندید C)

نقد را بر نسبه آن خر می‌گزید   غبن آن را اندر آخر چون بدید
دست می‌خایید و می‌کرد او فغان   در جهنم آن پلید کژگمان
این نشد معلوم او را کز عدم   می‌شود موجود اشیا دم بدم

۳ ذوقِ مستی است AHBT ذوق و مستی است C

۴ نیستست (هر دو مصراع) AHBT نیستی است C

Orta yaşlı veya yaşlı da olsan daha küçüksün çocuktan,
Benim öğüdümü dinle de olasin haberdar [insan].

Yokluğu bir meme gibi bil
Yahut bir bahçe gibi bil.

Her an ondan güzel meyveler alıp götürüyorsun;
Onun umumî nimetleriyle güzelleşiyorsun.

Yokluğu kible edin, yüz tut ona,
Âşık gibi kendini teslim et ona.

Aç gözlerini yoklukta;
Melekler gibi uç orada.

Çünkü o yokluk vefakârdır, varlık ise cefakâr;
Vefalı olan, yokluğa gönül bağlar.

Köhne görünür, fakat yenidir o;
Karanlık görünür, fakat aydınlıktır o.

Varlık yokluktan vücuda gelmedi mi?
Gerçi köhnedir, ama güzelleşmiştir yeni gibi.

Bu tarafa gelen her şey fanî olur;
O tarafa gidense bakîdir, ebedî olur.

Varlık, bir köpük gibidir o saf ve duru denizden;
Sonunda yok olur gider savaşmadan, cenk etmeden.

Yer ve gök, gerçi sana büyük görünürler;
Ama fanîdirler, bakî değildirler.

Ey oğul! Bakî değildir manadan başkası;
Eğer beka istersen, terk et sureti, nakışı.

Mana mülkünü iste, fakihin fikhını değil,
Çünkü sureti istemez sefihten başkası, [bil].

O denize doğru kaç varlık köpüğünden;
Deniz incisini ara, vazgeç köpükten.

Alçaklık köpükten, yükseklikse dumandandır;
İnanlar, bu çirkin ve rezil [dünyada] yaşamaktadır.

Ey damla! Kalk! Git denize doğru;
Köpük tortusunu bırak, deniz ol, saf ve duru.

کم ز طفلی گرچه گشتی کهل و پیر
 نیستی را همچو پستانی بدان
 می‌بری هر دم ازو برهای خوش
 نیستی را قبله ساز و روی آر
 در عدم چشمان خود را باز کن
 کآن عدم وافی و هستی جافیست
 می‌نماید کهنه لیک آنست نو
 نی که هستی از عدم پیدا شدست
 هر چه آمد این طرف فانی شود
 هست چون کف است از آن دریای صاف
 فرش و عرشت^۲ گرچه بنماید عظیم
 نیست باقی غیر معنی ای پسر
 مُلکِ معنی جوی نی فقه فقیه^۳
 هست معنی بحر و صورت کفِ او
 سوی آن دریا گریز از کفِ هست
 پستی از کف است^۴ و بالایی ز دود
 خیز ای قطره تو سوی بحر رو
 پند ما بشنو که تا گردی خبیر
 در مثل یا^۱ همچو بستانی بدان
 می‌شوی ز انعامِ عامش خوب و کش
 عاشقانه خویش را با وی سپار
 چون ملایک اندر آن پرواز کن
 بر عدم دل او نهد کاو وافیست
 می‌نماید تار لیک آنست ضو
 کهنه است ارچه چو نو زیبا شدست
 هر که رفت او آن طرف باقی بود
 نیست گردد اندر آخر بی‌مصاف
 لیک هم فانی شود نبود مقیم
 گر بقا خواهی ز صورت در گذر
 ز آنکه صورت را نجوید جز سفیه
 کف رها کن گوهرِ دریا^۵ بجو
 تا رهی از ننگِ این بالا و پست
 عیشِ خلقان اندرین^۶ کور و کبود
 دُرِدِ کف بگذار و صافی بحر شو

۱ یا AHT با BC

۲ فرش و عرشت ABCT عرش و فرش H

۳ فقه فقیه T فقه ای فقیه AHBC

۴ گوهر دریا BCT دُر دریا را AH، در A بالای سطر «گوهر دریا» هم نوشته شده است.

۵ پستی از کف است T پستی از خاک است AB پستی است از خاک H هستی از خاک است C

۶ اندرین AHBT اندرو C

Eğer sen saf isen, savaşız, kavgasız koş o tarafa doğru,
 Ve eğer sen büyük şahin isen, koşarak git padişaha doğru.
 “Râci‘ûn”¹ döneceğiz’in manası budur; eğer dönersen,
 Yine geldiğin yere, aynı yere döner, gidersen.

[77. Yetmiş Yedinci Makale]

[Bu makalede üç konu anlatılacaktır:]

[Bütün suretler, önce Allah’ın ilmi[nde] idiler]

Bütün suretler, görünen ve hissedilen şeyler, önce Allah’ın ilmi[nde] idiler. Binaenaleyh talibin suretten ve görünen şeylerden vazgeçmesi ve kendi aslına dönmesi gerekir; nitekim “İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râci‘ûn”² *Biz, Allah’a aidiz ve O’na döneceğiz* buyrulmuştur.

[Peygamberler ve veliler, hepsi bir nurdurlar]

Peygamberler ve veliler, hepsi bir nurdurlar. Kim bir veliyi inkâr eder, reddederse bütün peygamberleri ve velileri inkâr etmiş, reddetmiş olur. Nitekim safralı³ bir kimse, eğer bir şekere acı derse, kesindir ki bütün şekerlere böyle [acı] diyecektir.

[Bir şeyhe bağlanınca onun yanından başka şeyhleri anmamalısın]

[Allah’a] vasil olmuş bir şeyh bulduğun zaman, onun yanında “filan şeyh daha eski, daha kıdemlidir, daha iyidir” gibi hiçbir şeyhin adını anmaman gerekir. Örneğin, bir kimse kendi mumunu bir mumdan yakmış olsa ve dese, “kendi mumumu ilk mumdan yaksaydım daha iyi olurdu”; kesinlikle bilindir ki o aptaldır; boş ve faydasız konuşuyor; ondan bir iş gelmez.

“Kul teâlev”⁴ De ki: Gelin ayetini dinle cömertlik denizinden;
 Onun aşkıyla vazgeç kendinden, benliğinden.

1 “Onlar; başlarına bir musibet gelince, ‘Biz, Allah’a aidiz ve O’na döneceğiz’ derler.” (Bakara 2/156) ayetinden iktibastır.

2 *Biz, Allah’a aidiz ve O’na döneceğiz* (Bakara 2/156) ayetinden iktibastır. Bkz. s. 942, 1. dipnot.

3 Safralı/Safravi: Safraya âit, safra ile ilgili. Karaciğerin diğer organlardan fazla çalışmasından dolayı hırçın, zayıf bir bünye ve mizâca sâhip olan kimse.

4 “Rabbimizin size neleri haram kıldığını okuyayım: O’na hiçbir şeyi ortak koşmayın, ana-babaya iyilik edin, fakirlik korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin -sizin de onların da rızkını biz veririz-; kötülüklerin açığına da gizlisine de yaklaşmayın ve Allah’ın yasakladığı cana haksız yere kıymayın! İşte bunlar Allah’ın size emrettikleridir. Umulur ki düşünüp anlarsınız.” (En‘âm 6/151) ayetinden iktibastır.

ور تو صافی بی مصاف آن سو^۱ بتاز
ور تو شهبازی سوی شه تاز باز^۲

راجعون اینست اگر راجع شوی
هم از آنجا کامدی آنجا روی

در بیان آنکه همه صورتها و محسوسات اول علم خدا بودند. پس طالب باید از صورت و محسوس گذشتن^۳ و به اصل خود رفتن^۴ که انا لله و انا الیه راجعون.

و در تقریر آنکه انبیا و اولیا^۵ همه یک نورند. هر که ولی^۶ را منکر شد و رد کرد، همه انبیا و اولیا را منکر شده است^۷ و رد کرده^۸؛ چنانکه صفرای اگر یک شکر^۹ را تلخ گوید، یقین شود^{۱۰} که همه شکرها را چنین خواهد گفتن.

و در بیان آنکه چون شیخ واصل را یافتی باید که با وجود او از^{۱۱} هیچ شیخی^{۱۲} یاد نکنی که فلان^{۱۳} شیخ، قدیم^{۱۴} و بهتر بود^{۱۵}؛ همچنانکه شخصی شمع خود را از شمعی افروخته باشد و گوید که آن بهتر بودی که شمع خود را از شمع اولین افروختمی، یقین شود که آبله است^{۱۶} و سخن بی فایده می گوید و از او کاری نخواهد آمدن.

قُلْ تَعَالَوْا بَشْنُوْا زِ دَرِيَايِ جُود
در هوای او برون شو از وجود

- ۱ سو AHBC سر T
- ۲ در H چنین آمده است: ور تو رازی رو در آن دریای راز
- ۳ پس طالب باید از صورت و محسوس گذشتن ABCT پس باید از صورت گذشتن H، ولی بعد مطابق متن اساس اصلاح شده است.
- ۴ رفتن AHCT رسیدن B
- ۵ و اولیا C - AHBT
- ۶ ولی ABCT ولی واصل H ولی بعد مطابق متن اساس اصلاح شده است.
- ۷ منکر شده است AHBT منکر شده باشد C
- ۸ و رد کرده HC - ABT، در H بعد بالای سطر نوشته شده است.
- ۹ یک شکر AHCT یک آبلوچ شکر B
- ۱۰ یقین شود ABCT یقین است H، ولی بعد اصلاح شده است.
- ۱۱ از AHBT را C
- ۱۲ از هیچ شیخی ABCT از کسی H، ولی بعد مطابق متن اساس اصلاح شده است.
- ۱۳ فلان ABCT آن H
- ۱۴ قدیم و BT قدیم بود و AHC
- ۱۵ بهتر بود و ABCT و یا اول بود H، ولی بعد مطابق متن اساس اصلاح شده است.
- ۱۶ شمع خود را ... یقین شود که آبله است: این جمله ها در H چنین است: «شمع خود را از شمع آخرین افروخت اگر گوید که آن بهترست که شمع خود را از شمع اولین گیرانم یقین شد که آبله است»، ولی بعد روی آن را خط کشیده و با قلم دیگر مطابق متن اساس اصلاح شده است.

İlim [hâlinde] idin, surete büründün bu tarafta;
Sonra da meşgul oldun bu izzetle, şerefle, şanla.

Suretlerden geç, tut mana yolunu;
Suret küfürdür; mana ise din nuru.

İlim, surette şüphe rengini aldı;
Git, sil gönül aynasından şüphe pasını.

Suret gidince, olur ilme'l-yakîn;¹
Ondan sonra olursun sen de dinde metin.

Ondan sonra başka şekilde uçmaya başlarsın;
Can yolculuğunu eşi benzeri olmayanın tarafına yaparsın.

Şimdiye kadarki [yolculuğun] seyr ilallah² idi;
Bundan sonraki yolculuğun, [seyr] fillah'tır³, bil.

Çünkü [seyr] fillah, başka çeşit yolculuktur;
Vazgeç eşi benzeri olandan; çünkü onun eşi benzeri yoktur.

Birinci yolculuğun vardır sonu, sınırı;
Bil ki, ikinci yolculuğun ne sonu vardır ne sınırı.

[Seyr] fillah yani yolculuğun Allah'ta olunca ey ehl-i din,
İlme'l-yakîn'in olur ayne'l-yakîn⁴.

O seçkin yolculukla olursun kâmil bir kimse,
Ondan sonra senden başka olmaz ortada kimse.

Her an "Ene'l-Hak" Ben Hakk'ım dersin açıktan
Mansur gibi, kormazsın darağacından.

Sana darağacı görünse de o sonsuzluk âlemidir, dâr-ı bekâdır;
O darağacının başında Allah Teâlâ'ya kavuşmak vardır.

Ey mürid! "Leyse fi cübbeti sivâllâh"⁵ de,
Canıgönülden söyle Bâyezid gibi [sen de].

Öyle oldun mu, herkes senden götürür [bir şeyler];
İleri gelenler ve halk, senin cömertlik sofrandan yerler.

Velilere kavuşmak isteyen,
Ey şah! Senin eteğini tutar canıgönülden.

1 İlme'l-yakîn. Bkz. s. 366, 1. dipnot.

2 Seyr ilallah: Allah'a yolculuk. Bkz. s. 708, 2. dipnot.

3 Seyr fillâh: Hak'ta Hak ile yolculuk. Bkz. s. 708, 2. dipnot, s. 708, 3. dipnot.

4 Ayne'l-yakîn. Bkz. s. 366, 1. dipnot.

5 *Cübbemin altında Allah'ın başkası yoktur.* Bâyezid-i Bestâmî'nin sözüdür.

پس شدی مشغولِ این عزّ و شرف
 هست صورت کفر و معنی نورِ دین
 رو زدای از آینه دل زنگِ شک
 بعد از آن گردی تو اندر دین متین
 سیرِ جان را جانبِ بیچون کنی
 زین سپس فی الله بود سیرت بدان
 بگذر از چونی که آن بیچون بود
 سیرِ ثانی را نباشد حد بدان
 گرددت علمُ الیقین عینُ الیقین
 بعد از آن غیرِ تو کس نبود مُبین
 همچو منصور و نیندیشی ز دار
 بر سرِ آن دار وصلِ کبریاست
 از دل و جان گوی همچون بایزید
 خاص و عام از خوانِ جودِ تو خورند
 دامت را گیرد از جان ای کیا

علم بودی نقش گشتی این طرف
 از صورِ بگذر ره معنی گزین
 علم در صورت گرفته رنگِ شک
 چون رود صورت شود علمُ الیقین
 بعد از آن پرواز دیگرگون کنی
 تا کنون سیرِ الی الله بود آن
 ز آنکه فی الله سیرِ دیگرگون بود
 سیرِ اول را بود حدّ و کران
 سیر چون فی الله شود ای مردِ دین
 کاملی گردی از آن سیرِ گزین
 دم بدم گویی انا الحق آشکار
 گر نماید دار آن دارِ بقاست
 لیس فی جُبة سوی الله ای مُرید
 چون چنان گردی همه از تو برند
 هر که خواهد تا رسد در اولیا

Senden talepte bulunmayan, nasıl kavuşur, nasıl ulaşır
[Tanrı] erlerine; onlardan nasıl faydalanır?

Hepsine [bir] dedin Mustafa'nın dediği gibi;
Kesin olarak bil bunu, samimiyetle elbette ki.

Şekerlerin tadı anlaşılır bir şekerden;
İki görme, eğer haberdarsan şekerden.

Eğer iki derssen, bil ki, rezil rüsva olursun o zaman;
Anlaşılır ki şekerden haberdar olmamışsın [hiçbir zaman].

[Tanrı] erlerinin hali, şeker gibidir, birdir;
Hepsinin de çeşnisi bir, tesiri birdir.

Bunlardan sana erişeni, aynı [bil] öncekiyle;
Çünkü bir kişidir onlar, biri iki görme!

Bil ki, hepsi de nurludur, yanıyor mum gibi;
Fakat [sen] hazır olan mumdan al ışığını.

Fark etmez, ister ilkinden al isterse
Sonrakinden; çünkü aynısını alırsın elbette.

Madem bir fark yok [aralarında]; öyleyse tut birini sıkıca,
Tut da yansın, ışık saçsın senin mumun da onun ışığıyla.

Eğer bunun dışında, başka mum ararsan,
Bil ki körsün; boşsun, uzaksın din nurundan.

Çocuk gibi hiçbir iş gelmez senden,
Gül bahçesinden nasibin, ancak diken olur diken.

Evet, bir veliyi kabul eder, benimersen canıgönülden,
Hepsini kabul etmiş, benimsemiş olursun gerçekten.

Bil ki, birini terk etmek, hepsini terk etmektir [ha]!
Bakma beden suretine; bak cana, ruha.

Bedenin vasfıdır kesin bu sınır, bu sayı;
Birdir, tektir [Tanrı] erlerinin canının vasfı.

Ey dilenci! Alırsın hazineyi o adamlardan;
Onları buldun mu, ayrılma onlardan.

Ta ki gören ve bilen olasın o grup sayesinde,
Ta ki sana da açılsın bu yol onların sayesinde.

Ta ki ulaştırsınlar seni menzile, yolculukta,
Ta ki versinler sana vuslat ve görüşme [imkânı] huzurda.

وآنکه او از تو نجوید کی برد
جمله را گفתי چو گفתי مصطفی
طعمِ شکرها رسد از یک شکر
ور دو گفתי پس بدان رسوا شدی
حالِ مردان یک بود همچون شکر
هر چه با تو زین رسد زآن هم همین
جمله را پُر نور همچون شمع دان
نیست فرقی گر ستانی زاوَلین
چونکه فرقی نیست یک را سخت گیر
گر بجویی شمع دیگر غیر این
همچو طفلی ناید از تو هیچ کار
پس ولیئی^۴ را اگر گیری ز جان
ترکِ یک ترکِ همه دان همچنان
وصفِ تن باشد یقین این عدّ و حدّ^۵
از چنان مردان بری گنج ای گدا
تا شوی بینا و دانا زآن فریق
تا رساندنت به منزل در سفر

وصلِ مردان و از آن کی برخوردار^۱
بی شکی این را یقین دان از صفا
دو مبین گر از شکر داری خبر
گشت پیدا کر شکر غافل بُدی
جمله را یک چاشنی و یک اثر
زآنکه یک نفسند^۲ یک را دو مبین
لیک نور از شمعِ حاضر می ستان
ز آخرین چون هم همان گیری یقین^۳
تا که گردد شمعیت از نورش مُنیر
دان که کوری و تهی ز انوارِ دین
حظّت از گلشن نباشد غیرِ خار
جمله را بگرفته باشی بی گمان^۶
منگر اندر نقشِ تن بنگر به جان
جانِ مردان را بود وصفش احد
چون بیابی شان مشو زیشان جدا
تا گشاید بر تو زیشان این طریق
تا دهندت وصل و رؤیت در حضر

۱ در H چنین آمده است: وصل مردان را بل از جمله برد

۲ نفسند ABT نفسند و HC

۳ در H چنین آمده است: هم همان گیری ز شمع آخرین، ولی بعد در حاشیه با نشئه صح مطابق متن اساس اصلاح شده است.

۴ ولیئی A ولی HBCT

۵ این بیت، در H در حاشیه با قلم دیگر نوشته شده است.

۶ عدّ و حد AHBT حدّ و عد C

Hak Teâlâ, onlarla tecelli eder kesinlikle;
 Onlarda Hak'tan başka bir şey görme;
 Eğer fakir isen, başış alırsın onlardan,
 Kurtulursun kuru ve yaş [kara ve deniz] tuzacağından.
 Ey bizden haberdar olan fakir kimse,
 Benzerin yoktur ilimde ve bilgelikte.
 Benden talep etmiştin ya bir Mesnevî,
 Delinmiş oldu [senin için] mana incileri.
 Ta ki olsun canlar Kâbe'sine doğru,
 Bu beğenilen, şaheser nazım, kılavuz ve korucu.
 Canlar Kâbe'si Allah ile buluşup görüşmektir,
 Öyle bir Kâbe velilerin içindedir, kalbindedir.
 Öyleyse cana yolculuk etmen gerekir senin,
 Ta ki öyle bir Kâbe sana da görünsün, yüz göstersiz.
 Bu yolculuk çok uzundur, kısaltayım;
 Menzile doğru perdesiz yol alayım.
 Aşk hacılarının Kâbe'si Allah'tır;
 Bu yolu açan kimse önderdir, imamdır.
 Bu öyle bir önderdir ki senden ruh, can,
 Irmak gibi akar, kurtulur beden girdabından.
 Kendi nakdini bulur tamamen bu arayışla,
 Rabb'in vuslatı hâsıl olur ona da o yolda.
 Bu hayra vasıta olan, sebep olan kimse,
 Kolaylaştırır hac yolculuğunu [kendisine].
 Sonra bunun sevabı ait olur ona;
 Bu sırrı canıgönülden iyi anla.
 Böyle bir hayır gelmedi dünyada
 Bir kimseden, ne yerde ne semada.
 Ey oğul! Mademki, mükâfat hayır miktarıncadır,
 Öyleyse hayrı fazla olanın mükâfatı daha fazladır.
 Talip, [verdiği] bir ekmeğin sevabını alırsa,
 Bak, canını verirse, ne alır, onu [iyi] anla.
 Bir ekmek verene, mademki karşılığında,
 Hak Teâlâ'dan hayırlar geliyor ona,
 Can sofrasından azık veren kimse,
 Fanî ruhlar ebedî olsun diye,

اندريشان غيرِ حقِ چيزی مَبين	حق ازیشان می‌کند جلوه يقين
وارهی از دامِ خشکی و تری	گرچه بی‌برگی ازیشان برِ بری
نیستت در علم و در فطنت نظير	ای فقیری که شدی از ما خبير
سفته آمد دُرهای معنوی	چون ز من درخواست کردی مثنوی
گردد این نظمِ لطیفِ دل پذیر	تا به سويِ کعبهٔ جانها خفير
آنچنان کعبه درونِ اولیاست	کعبهٔ جانها ملاقاتِ خداست
رُو نماید آنچنان کعبه ترا	پس ترا در جان سفر باید که تا
سويِ منزل بی‌حجابی ره کنم	بس درازست این سفر کوتاه کنم
آنکه این ره را گشاید پیشواست	حاجیانِ عشق را کعبه خداست
گردد از گردابِ تن چون جو روان	پیشوایی این بود کز تو روان
گرددش حاصل در آن ره وصلِ رب	نقدِ خود کَلِّ بیابد زین طلب
سهل گرداند سويِ حج سیر را	هر که گردد واسطه این خیر را
فهمِ این سرِ کن ز جان و دل نکو	پس ثوابِ این شود عاید بدو
از کسی اندر زمین و آسمان	اینچنین خیری نیامد در جهان
هر که خَیرتر جزایش بیشتر	چون جزا بر قدرِ خیرست ای پسر
بین ز جانی چه برد آن را بیاب	چون ز نانی می‌برد طالبِ ثواب
می‌رسد وی را ز یزدان خیرها	آنکه نانی می‌دهد چون در جزا
تا شوند ارواحِ فانی جاودان	وآنکه او قوتی دهد از خوانِ جان

Kıyas et ve iyi bak ki, Hak Teâlâ,
Neler bahşeder ona karşılığında.

Ekmeğe nere, can nere; ayırt et, haydi;
Can deniz gibidir, bedense gemiler gibi.

Bu bağışla o bağış arasında büyük fark vardır;
Canın ecri, ekmeğin ecrine nispetle daha büyük, daha fazladır.

Bizim nazmımız, ruhu besler, hayat verir dünyada;
Bunu anlamak kurtarır varlıktan da.

Şüphesiz göklerin üstüne çıkarır seni,
Hatta eşi benzeri olamayan padişâhın huzuruna çıkarır seni.

Ekmeğini verene, öldükten sonra cennet verir;
Canını verene ise hayat içinde hayat varir.

Öyle bir hayat ki ondan cennet ehli varlıklar
Haberdar olsalar, kendilerinden geçer, hayran olurlar;

İki yüz cennetten kaçır, uzaklaşırlar,
Canıgönülden aşka, âşıklığa doğru kanat çırpırlar.

Cennetin güzelliği cehennem gibi görünür onlara,
Balları, zehir olur baştan başa.

Çirkin gelir gözlerine cennet hurileri,
Acı ve tatsız gelir süt ve bal nehirleri.

Zambak ve fulya çiçeği [gözlerine] diken gibi gelir;
Övünç olan her şey, hepsi ar olur, utanç kesilir.

Talipler bu nazımla gezip dolaştıklarında,
Melekleri hayran bırakırlar gökte, semada.

Melekler, gıpta ederler onların hayırlarına;
Hayran olurlar onların önde olmalarına, dolaşmalarına.

Hepsi de derler ki, “Bu ne yoldur, ne menzildir;
Yahut o nasıl bir hazinedir ki balçık içindedir?”

Esma' yani isimler ilmini onlardan dinlerler,
Sonra meleklerin hepsi candan inanır, iman ederler.

تا چها بخشد ورا اندر جزا	کن قیاس و نیک بنگر که خدا
جان بُوَد چون بحر و تن همچون ^۱ سُفن	نان کجا و جان کجا هین فرق کن
اجرِ جان نسبت به نان باشد شگرف	زین عطا تا ^۲ آن عطا فرقیست ژرف
فهمِ این گرداند از هستی جَهان	نظمِ ما جان پرورست اندر جهان
بلکه پیشِ شاهِ بیچونت بَرَد	بی‌گمان بالای گردونت بَرَد
دادِ جان بخشد ^۳ حیات اندر حیات	دادِ نان جَنّت دهد بعد از ممات
گر خبر گردد شوند؛ آشفته جان	آن حیاتی کاهلِ جَنّت را از آن
سوی عشق و عاشقی از جان پَرند	از دو صد جَنّت تَبِرا آورند
نوشه‌اشان نیش گردد سر به سر	لطفِ جَنّتشان نماید چون سقر
تلخ و ناخوش جویِ شیر و انگبین	زشت آید در نظرشان حورِ عین
هر چه بود آن فخر گردد جمله عار	سوسن و نسرين نماید همچو خار
مر مَلک را بر فلک حیران کنند	طالبان زین نظم چون سیران کنند
مانده حیران در سِباق و سیرشان ^۴	برده رشک اَملاک اندر خیرشان
یا چه گنج است آن که در آب و گل است	جمله گویند این چه راه و منزل است
پس ملایک جمله از جان بگروند	علمِ اسما را ازیشان بشنوند

۱ تن همچون AHBT ابدان چون C

۲ تا آن AHT با آن B تا ز آن C

۳ بخشد CT باشد AHB ولی بعد در A بالای سطر «بخشد» هم نوشته شده است.

۴ شوند AHBC شود T

۵ شیرشان AHBT شیرشان C؛ این بیت در H در حاشیه با نشانهٔ صح با قلمی دیگر نوشته شده است.

[78. Yetmiş Sekizinci Makale]

[Bu makalede iki konu anlatılacaktır:]

[Vuslata ermiş her veli peygamber gibidir]

Nasıl ki yerde ve gökte Hakk'ın halifesi olan Âdem¹ -selam üzerine olsun-, âdemoğulları olan yeryüzü halkını Hak Teâlâ'ya irşat eder, onlara doğru yolu gösterir, melekler olan gökyüzü halkına da rehber ve önder olur ve onları Hakk'ı bilme konusunda, buldukları ve bildikleri şeyden daha üstün ve daha bilgili yaparsa, vuslata ermiş her veli de aynı hükme sahiptir.

[Şehvetler ateşten, ibadetlerse nurdandır]

Dünya ve tabiat şehvetleri ateştedir; ateşin aslı da cehennemdir. Öbür dünyanın itaat ve ibadetten meydana gelen zevkleri ve keşifleri ise tamamen nurdandır. Eğer ateşten olan nefis, nurdan olan Hak velisine yüz tutarsa, o velinin nurunun iksirinden, onun bakır vücudu altın kesilir, ateşi de nura dönüşür.

Âdem gibi her veli de Tanrı nurundandır;
Sakın ha, sanmayasın ki Hak, ondan ayrıdır.

Sen, O'nun mülkünün sınırını göremezsin asla;
Mülk nedir ki! Bir [Rabb]'den başkası yoktur onda.

O yüzden melekler canıgönülден secde ederler ona;
Çünkü sonsuz, sınırsız nur görürler onda.

Hak Teâlâ yerde ve gökte halife yaptı onu;
Rehber olsun diye menzile doğru.

Rehberi ve kılavuzu olsun meleklerin,
Onların canını o sırdan haberdar etsin.

Huri, insan ve cin ona kul olsunlar,
Onun nurundan iyi ve kötü [herkes] hayat bulsunlar.

Allah'ın mutlak vekili Âdem'dir;
Çünkü o dem², o nefes, onun nefesiyle birliktedir.

Nurların nuru onun canıyla dosttur, yârdır;
Onun makamı, Arş-ı âlâ'nın üstündedir.

1 Hakk'ın halifesi olan Âdem: "Hani, Rabbin meleklerle, 'Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım' demişti. Onlar, 'Orada bozgunculuk yapacak, kan dökcek birini mi yaratacaksın? Oysa biz sana hamdederek daima seni tesbih ve takdis ediyoruz.' demişler. Allah da, 'Ben sizin bilmediğinizi bilirim' demişti." (Bakara 2/30.) ayetine işaret vardır.

2 Dem: Nefes. Bkz. s. 264, 1. dipnot.

در بیان آنکه چنانکه آدم علیه السّلام خلیفه حق است در زمین و آسمان، اهل زمین را که آدمیانند، به حق ارشاد می کند و اهل آسمان را که فرشتگانند هم پیشوا و رهبر می گردد و ایشان را از آنچه یافته اند و دانسته در علم حق افزون تر و عالم تر می گرداند، هر ولی واصل همان حکم دارد.

و در تقریر آنکه شہوات دنیا و طبیعت ناری است و اصل نار دوزخ است و ذوقها و کشفهای آن جهانی که از طاعت و عبادت رو می نماید همه^۲ نوری است و هرگه که نفیس ناری^۳ رو به ولی حق آورد که نوری است^۴، از اکسیر نور آن ولی میس وجود او زر گردد و نارش^۵ نور شود^۶.

همچو آدم هر ولی نور خداست	تا نپنداری که حق از وی جداست ^۷
مُلکِ او را تو نبینی هیچ حد	مُلکِ چه در وی نباشد جز احد
ز آن ملایک سجده آرندش ز جان	کاندرو بینند نور بی کران
حق خلیفه اش کرد در ارض و سما	تا که گردد سوی منزل رهنما
تا شود رهبر مُلک را و خفیر	جان ایشان را کند ز آن سر خبیر
حور و انس و جن ورا بنده شوند	هم ز نورش نیک و بد زنده شوند
نایبِ مطلق خدا را آدم است	ز آنکه همره با دم او آن دم است
نور انوار است با ^۸ جانش قرین	هست او را جای بر چرخ ^۹ برین

۱ و AHBT را C

۲ همه ABCT جمله H

۳ هرگه که نفیس ناری ABCT نفیس ناری هرگه که H ولی بعد مطابق متن اساس اصلاح شده است.

۴ و هرگه که نفیس ناری رو به ولی حق آورد که نوری است C - AHBT

۵ بعد از این، افزوده است در H «سربس» ، ولی بعد روی آن را خط کشیده شده است.

۶ افزوده است: در HT جممة عربی «والله اعلم» ، در C «والله اعلم بالصواب».

۷ این بیت، در A پیش از نثر آمده است.

۸ با AHBT بر C

۹ چرخ ABCT عرش H

O, saf mı saftır; onun yanında saf bulanıktır, tortudur;
Çünkü her sufi o saftan, o arı durudan safa bulmuştur.

Sen, Âdem'in ruhunu ruhun ruhu bil de,
Ondan yeni bir ruh alasin her zaman, her vakitte.

Senin ruhuna düşünce onun iksiri,
Gerçi o ateştedir, ama olur nûr-i ilâhî.

Bil ki ateşten olan [ruh], hayvanların ruhudur;
Nurdan olan ruh ise vasılların ruhudur.

Onların nurundan ders alır ateşten olan ruh,
Olsun diye sonunda Hakk'ın nuru [bir ruh].

Çünkü senin ömrün dünyada son bulacaktır;
Öbür dünyaya git; zira orası sonsuzluk diyarıdır.

Çünkü böyle bir mülk o erlerden gelir sana;
Birlik nuru o eşsiz erlerden gelir sana.

Basiret sahibi er âlem[dekiler]in mürşididir;
O, Âdem gibi dünyada [Allah'ın] halifesidir.

Rahmet için gönderdi onu Hak [azze ve celle],
Bağışta bulunsun diye zengine, fakire.

Onun ruhunu yerleştirdi balçık bedene;
Can ve gönül versin diye balçık ehline.

Ta ki onunla bütün körler gören olsunlar,
Cahiller ve aptallar bilen olsunlar.

Ta ki iyilik ve kötülük bağından kurtulsunlar,
Ta ki benlik hapsinden azat olsunlar.

Yokluk âleminde ki orasıdır var olan,
Daha üsttedir hem yukarıdan hem aşağıdan.

Onun yüksekliği uzaktır beladan,
Çok yücedir, boşluk ve mele[-i a'lâ]¹ olmadan.

Oranın sıhhatinde bir hastalık mevcut değildir;
Padişahlığı, askersiz, malsız ve hazinesizdir.

Öyle bir hazine değil ki, harcamakla bitsin;
Yahut harcamakla onun içindeki eksilsin.

Bütün âlem ondan götürürler, ama o, aynı durumda;
Bil ki vermekle azalmaz, bitmez o asla.

1 Mele-i a'lâ: Melekler; ruhlar âlemi; âlem-i bâlâ;

صافِ صاف است او و پیشش صاف دُرد
روح آدم را تو روحِ روح دان
ز آنکه هر صوفی صفا ز آن صاف بُرد
چون فتد بر روح تو اکسیرِ او
تا ازو روحی بَری نو هر زمان
روح حیوانی بُوَد ناری بدان
گرچه آن ناریست گردد نورِ هو
می بُرد از نورشان ناری سَبَق
روح نوری هست از آنِ واصلان
تا که گردد عاقبت او نورِ حق
سویِ عقبی رو که آن دارِ بقاست
چونکه در دنیا ترا آخر فناست
نورِ فردیت از آن مردان رسد
کاینچنین مُلکت از آن مردان رسد
او خلیفه در جهان چون آدم است
مردِ بینا دستگیرِ عالم است
تا ببخشد بر غنی و بر گدا
بهرِ رحمت کرد ارسالش خدا
تا دهد هم اهلِ گل را جان و دل
جانِ او را ساخت جا در آب و گل
جاهلان و ابلهان دانا شوند
تا ازو کوران همه بینا شوند
تا شوند آزاد از حبسِ^۱ خودی
تا رهند از بندِ نیکی و بدی
برتر آمد هم ز بالا هم ز پست
در جهان نیستی کانتست هست
سخت عالی بی خلا و بی ملا^۲
هست بالایِ آن دور از بلا
شاهیش بی لشکر و بی مال و گنج
صحتِ آن را نباشد هیچ رنج
یا^۳ شود نقصان درو از خَرَج دَرَج
نی چنان گنجی که کم گردد ز خَرَج
از عطا هرگز نگردد کم بدان
جمله عالم زو برند و او همان

۱ حبس AHBC بند T

۲ بی خلا و بی ملا AHBT بر خلا و بر ملا C

۳ یا AHBC تا T

Âlemin bütün parçaları onunla aydınlanır;
 O, Güneş gibi, ebedî gökten ışık alır, aydınlanır.
 Aşağı ve yukarı [her yer, her şey] aydınlanır o ışıkla;
 O[nca] vermektan bir eksilme olmaz onda.
 İyi ve kötü, herkes azığını ondan alır,
 Ay'ın da Güneş'in de ışığı ondandır.
 O bekâ denizi uçsuz bucaksızdır, iyi anla!
 Çünkü ledün ilmi¹ kendisinde eksiklik kabul etmez [asla].
 Onun ilminden pekçok ilim alıp götürseler,
 Onun lütuf ve hilim madeninden hilimler² devşirseler,
 Azalmaz asla onun ilmi ve hilmi de;
 Bilakis daha da artar arayıp sormakla, taleple.
 Geri döneyim, yine anlatayım o fakiri,
 O [fakir] ki yoktur onun eşi ve benzeri.
 Onun hayalinden boş olmaz gözlerim bir an bile,
 Gözlerime görünmez ondan başka kimse.
 Onun sevgisi yerleşmiştir gönlümde ve canımda,
 Onu isterim Allah'tan her zaman, daima.
 Gönlüm ney gibi, şeker kamışı gibi, onun sevgisi ise şeker gibi;
 [Yahut] gönlüm göz gibi, onun sevgi ise gözün nuru [gibi].
 Gönlümden bir an bile uzak değildir;
 O inci gibi, gönül sedef gibi, can ise deniz gibidir.
 Böyle nadir, makbul bir kitap, [bu Mesnevî],
 O fakirin isteğiyle söylendi.
 Nazma döküldü onun aruzusuyla;
 Rehber olsun, götürsün diye dünya [halkını] Hakk'ın katına.
 Bu, mülkten ve maldan daha iyidir ona;
 Bununla bulur ebedî mülkü öbür dünyada.
 Dünya mülkü uyuyanın rüyası gibidir;
 Ebedî mülk ise Mevlâ gibi bakîdir.
 Bu kalmaz, o kalır ey fakir;
 Bunu bırak da gitsin, onu tut, [ele geçir].
 Çünkü temiz gönüllerdedir senin yerin;
 İnkârcılar gibi toprak altına nasıl gidersin?

1 Ledün ilmi. Bkz. s. 128, 1. dipnot.

2 Hilim: Sabırlı ve temkinli, akıllı ve ağır başlı olmak; ağır başlılık, sebat, akıllı ve uygarca davranış.

روشن از وی جمله اجزای جهان
 زیر و بالا می برد ز آن تاب نور
 جمله زو دارند نیک و بد نوا
 بی حدست آن بحرِ باقی فهم کن
 گر برند از علم او بس علمها
 کم نگردد هیچ علم و حلم او
 باز گردم سوی ذکرِ آن فقیر
 نیست خالی از خیالش چشمِ سر
 مهر او در جان و دل کردست جای
 دل چو نی و آن مهر او همچون شکر
 نیست خالی هیچ از دل یکدمی
 اینچنین نادر کتابی دلپذیر
 گشت منظوم از پی دلخواه او
 این ورا بهتر بود از ملک و مال
 ملک دنیا همچو حلمِ نایم است
 این نماند و آن بماند ای فقیر
 چون ترا شد جای در دلها پاک
 او چو خور تابان ز چرخ جاودان
 نیست او را ز آن عطا دادن فتور
 زو قمر را نور و هم خور را ضیا
 چون پذیرد نقصِ خود علمِ لدن
 ور ز کانِ لطف و حلمش حلمها
 بل شوند افزون از آن در جست و جو
 آنکه او را نیست در عالم نظیر
 غیر او کس می نیاید در نظر
 دایما خواهانم او را از خدای
 دل چو چشم و مهر او نورِ نظر
 او چو گوهر دل صدف جان چون یمی
 گفته شد از التماسِ آن فقیر
 تا شود رهبر جهان را سوی هوا
 زین بیابد ملکِ باقی در مآل
 ملکِ باقی همچو مولیِ قایم است
 این رها کن تا رود آن را بگیر
 کی روی چون منکران در زیرِ خاک

Giderse [gitsin] bu beden, ne gam, can var olduğu sürece;
Can, [bu] aşağı yerden gider illiyîne¹, yüce âlemlere.

Cevizin içi kabuğundan ayrılınca,
Değeri daha fazla olur fiyatta.

Çünkü içi, kabuksuz ortaya çıkınca
Değeri artar, şüphe kalmaz onun hakkında.

Tereddüt kalır mı ortada onun içi,
Kabuk perdesi olmadan gösterdi mi kendini?

Bir kimse o cevize kötüdür der mi?
Yahut kabuğundan çıkmış diye reddeder mi?

Bilakis onun olup olmadığı ona belli olur;
Çünkü değerli içi kabuğundan kurtulmuştur.

Ondan sonra kabuksuz, helvanın içine girer,
Saf bal gibi olur o helvanın içinde, bala döner.

[Artık] olur saf sufilerin aızı,
Öyleki içlerinde vardır Kafdağı.

Kaf[dağı] nedir ki, onların canında âlem vardır,
Âlem ne ki, bilakis sırları bilen Allah vardır.

Yüzlerce doğruluk, cevizin kırılmasında,
Bil ki, kabuk perdesi olmadan çıkmıştır ortaya.

Böyle açıktır müminin ölümü de;
[Çünkü] sonsuz ömür bulur ölümdede.

Kabuk gibi olan beden ayrılır ondan,
Allah'la kalır iç gibi olan can.

Kabuk gibi olan beden toprakta çürür, yok olur;
İç gibi olan can mutlu ve mesut Hazret'e kavuşur.

Cahillik edip de böyle kimseye “öldü” deme;
“Hayat buldu, onu dost götürdü” de.

Bedende damla idi, [ama şimdi] deniz oldu;
Gerçi zerreden daha küçüktü, ama güneş gibi oldu.

Görünürde bir ölü gibi görünüyorsa da
Solgunluktan dolayı cahil halk yanında,

Hakikatte kurtuluştur, diriliktir,
Zevküsefadır, devlettir, saadettir.

1 İliyyîn: Bkz. s. 260, 1. dipnot.

گر رود این تن چه غم چون جان بُوَد
مغزِ جوز از پوست چون گردد جدا
ز آنکه نقدش بی غطا چون رُو نمود
شد تردّد از میان چون مغزِ او
هیچ کس آن جوز را گوید بدست
بل کمالِ او در او باشد یقین
بعد از آن بی پوست در حلوا رود
قوت گردد صوفیانِ صاف را
قافِ چه عالم بُوَد در جانشان
صد درستی در شکستِ گردکان
موتِ مؤمن همچنین باشد عیان
تن که چون قشرست ازو گردد جدا
قشرِ تن در خاک پوسیده شود
اینچنین کس را مگو از جهل مُرد
بود اندر جسم قطره گشت یم
گر به ظاهر می نماید مردگی
لیک در باطن نجات و زندگیست

جان ز اَسفل سویِ علّین رود^۱
قدرش افزون تر شود اندر بها
شک نماید اندر وی و قدرش فزود
بی حجاب^۲ پوستش بنمود رو
یا چو شد از پوستش بیرون ر دست
که رهید از پوست مغزِ نازنین
همچو شهدِ صاف آن حلوا شود
کاندرون دارند کوه کاف را
عالم^۳ چه بل خدایِ رازدان
بی حجابِ پوست رُو بنموده دان
یابد اندر موتِ عمرِ جاودان
جان که چون مغزست ماند با خدا
جانِ مغزش تازه در حضرت رود^۴
گو که زنده گشت و او را دوست بُرد
همچو خور شد گرچه^۵ بود از ذره کم
پیشِ خلقِ بی خبر ز^۶ افسردگی
عیش و طیش و دولت و^۷ فرخندگیست

۱ سوی علّین رود AHB جانب کیوان رود T؛ این بیت، در H چنین آمده است:

بعد صد سال از رود تن آن بُوَد جانِ تو از تن به علّین رود

۲ بی حجاب AHB بی حجابی C بی حجاب از T

۳ عالم AHBT عالمی C

۴ پوسیده AHBT پوشیده C

۵ رود ABCT بود H

۶ و AHB - CT

۷ خور شد گرچه HBT خور شد ارچه A خورشید ارچه C

۸ ز AHC - BT

۹ و AHT - BC

Bir veliyle bir an oturan kimse,
Ecelden dolayı gamlanmaz hiçbir şekilde.

Çünkü kudretiyle ona bir bakışta,
Öyle bir nur bahşeder ki cehennem söner onunla.

Mustafâ'dan gelen habere göre,
Cehennem, yalvarıp yakardı mümine: ¹

Dedi ki, "Ey mümin, çabuk geç, haydi;
Çünkü nurun söndürdü benim ateşimi!"

Sana böyle bir nur bahşedince o veli,
Fakirsen, olursun padişah, zengin, variyetli.

Çünkü ziyaret eden, ziyaret edilenden alır
Can nurunu ki güneş bile ışığını ondan alır.

Şüphesiz onun nuru söndürür yüzlerce ateşi;
Belki o, gül bahçesi yapar yüzler dikenini.

Eğer isterse, onunla cehennem cennet olur,
Bayağı bir zerre gökyüzündeki güneş olur.

O, nur yapar ateşi kendi hükmüyle;
Acaba nur ne olur onun faziletiyle? Söyle!

O kimse ki bakışıyla bakırı altın eder;
Şüphesiz altını inci ve cevher eder.

Eğer inci ve cevherse, daha değerli yapar;
Hem de İsa gibi gökyüzünde önder yapar.

Bizim fakirimiz gibi dinin büyüğü olur,
Bizim canımıza onun aşkı ayin olur, mezhep olur.

Onun güzelliğinden başkası görünmez göze;
Melekten olsun veya beşerden hiçbir şey, kıçkimse.

Allah'tan isteriz, ömrü uzun olsun,
Dünyada devlet, makam ve yücelik onun olsun.

Bizden uzakta olsa da sözde, görünürde,
O önder bizimle beraberdir özde, hakikatte.

Ey manevî kişi! Uzaklık surettedir;
Eğer dinlersen, manen [çok] yakındır;

¹ Bu ve sonraki beyit, "Tekü'lü'n-nâru li'l-mu'mini cuz yâ mu'minu fekad eftee nûruke lehebi." *Cehennem, mümine, çabuk geç ey mümin, çünkü nurun benim ateşimi söndürdü* (Süyûtî, *a.g.e.*, I, 132; Furûzanfer, *a.g.e.*, s. 52) hadis-i şerifinden manen iktibastır.

هیچ نوعش از اجل نبود غمی	با ولی هرکس که بنشیند دمی
بخشدش نوری کز آن میرد سقر	ز آنکه با قدرت ورا در یک نظر
که به مؤمن گشت دوزخ لابه‌گرا	آنچنان کز مصطفی آمد خبر
ز آنکه نورت کُشت این نارِ مرا	گفت بگذر زود ای مؤمن هلا
گر گدایی شاه گردی و ملی	چون چنین نورت ببخشد آن ولی
نورِ جانی که خور از وی بُرد نور	چونکه زایر می‌ستاند از مَزور
بلکه ^۲ گلشن سازد او هر خار را	لاجرم نورش کُشد صد نار را
ذرهٔ دون آفتابِ آسمان	گر بخواهد زو سقر گردد چنان
تا چه گردد نور از فضلش بگو	نور سازد نار را با حکم او
بی‌گمان زر را دُر و گوهر کند ^۳	آنکه مس را از نظر او زر کند
بل چو عیسی بر فلک مهتر کند	ور دُر و گوهر بود؛ بهتر کند
جانِ ما را عشقِ او آیین بود	چون فقیرِ ما بزرگِ دین بود
هیچ چیزی از ملک یا از بشر	غیرِ حسنِ او نیاید در نظر
در جهانش دولت و جاه و علو	از خدا خواهیم طولِ عمرِ او
باطناً حاضر بود آن پیشوا ^۴	ظاهراً گر هست دور از پیش ما ^۵
هست در معنی قریب ار بشنوی	بُعد اندر صورت است ای معنوی
بی‌لب و بی‌گوش و بی‌اسباب تن	شرحِ آن قربت ز من بی‌ما و من

۱ این بیت و بیت پس از آن، در AH وجود ندارد؛ ولی به جای این دو بیت پنج بیت دیگر آمده‌است:

زود کز نور تو می‌میرد شرر	نی که دوزخ گفت مؤمن را گذر
تو مگر نشنیده‌ای ای بی‌خبر	قول جز یا مؤمن از خیرالبشر
کز من ای مؤمن گذر تا نور تو	چون خیر داد از فغان دوزخ او
از سرم بگذر ببر لله صداع	نکشد این نار مرا با یک شعاع
همچنانکه رویی از زخم شیر	ورنه نارم کُشته گردد ای دلیر

اما بعد در A بر روی آنها خط کشیده و در حاشیه با نشانهٔ صح مطابق متن اساس اصلاح شده‌است.

۲ بلکه AHBC ملک T

۳ این مصراع در H چنین آمده‌است: نقد زر را بی‌شکی گوهر کند؛ ولی بر روی آن خط کشیده و در حاشیه با قلمی دیگر با نشانهٔ صح مطابق متن اساس نوشته شده‌است.

۴ ور دُر و گوهر بود ABCT ور گهر باشد از آن H، ولی بعد در حاشیه مطابق متن اساس اصلاح شده‌است.

۵ پیش ما ABCT چشمها H

۶ این مصراع، در H چنین آمده‌است: باطناً ظاهر بود چون جان به ما

O yakınlığın şerhini, benden, biz ve ben olmadan,
Dudaksız, kulaksız ve beden vasıtası olmadan.

O sırlara mahrem olursan sen,
Ay gibi o güneşten ışıklar alırsan sen,

O zaman perdesiz görürsün gönlümde onu;
Hem de bilirsin ayrılıksız ona kavuştuğumu.

Öyleyse deme “bizden uzaktadır o fakir”;
Kaybolsa da ok, yay bizimle değil midir?

Yay olunca, ok eksilmez, [bulunur ağam!]
Asıl bizimle olunca, başkası ne gam!

Ey dost! Asıl, onun ruhudur, olamaz cisim;
İsimlendirilen hazır olunca, nedir ki isim?

Şekerin olunca, ona ne isim verirsen ver, ne dersen de;
Nasil değişebilir onun zatı adının değişmesiyle?

Bunun sırrını söyledim bir mahreme,
Ki o, perdesiz dost olsaydı benimle!

Fakat gizlice söyleyeyim gönül yoluyla,
Ta ki çıkmasın böyle bir sır dışarıya.

Suretsizdir canın ve gönlün içi;
Balçık beden yüzünden kaybolmuştur gerçi.

Bedenen bizden uzak olsa da ruhen uzak değildir;
Bir an bile gönülden gizli ve saklı değildir.

Bil ki, gaip ve hazır, [bulunan ve bulunmayan] böyledir;
Sureten gözdedir, ama [ruhen] canın içindedir.

[79. Yetmiş Dokuzuncu Makale]

[Âşığın aşkı kemâle erince, âşıkla maşuk bir olur]

Âşığın aşkı kemâle erince, “Ene men ehvâ ve men ehvâ ene”¹ *Seven de benim sevilen de* dedikleri gibi oraya ikilik sığmaz. Mecnun’un ateşi yükselmişti. Doktor, ona dedi ki: “Kan aldır, hacamat yaptır.”

1 *Seven de benim sevilen de* [Bu mısra, Sa’duddîn-i Verâvîni’nin (ö. 622/1225’den sonra) *Merzubannâme*’sinin sekizinci babında geçmektedir (<https://ganjoor.net/varavini/marzbanname>):

*Ene men ehvâ ve men ehvâ ene
Nabnu rûbâni halebnâ bedenâ*

*Seven de benim sevilen de
Biz iki ruhuz, hulûl etmiş bir bedene.*

همچو مه ز آن خور بری انوار تو	چون شوی محرم در آن اسرار تو
هم بدانی بی فراقی واصلم	پس بینی بی حجابش در دلم
نی کمان با ماست گر گم گشت تیر	پس مگو دورست از ما آن فقیر
اصل چون با ما بود دیگر چه غم	چون کمان باشد نیاید تیر کم
چون مسمی هست حاضر چه بود اسم	اصل، جان او ^۱ بود یارا نه جسم
کی شود مُبدَل ز نامی ذاتِ آن	چون شکر داری به هر نامش بخوان
کاو ^۲ شدی بی پرده با من همدمی ^۳	سرّ این را گفتمی با محرمی
تا نیفتد اینچنین رازی ^۴ برون	لیک پنهان گویم از راه درون
گرچه غایب شد ^۵ ز روی آب و گل	هست بی صورت درونِ جان و دل
هیچ از دل لحظه‌ای مستور نیست	گر به تن دورست با ^۶ جان دور نیست
صورتش در چشم و او در عینِ جان	غایب حاضر چنین باشد بدان

در بیانِ آنکه چون عشقِ عاشق به کمال رسد، در آنجا دویی ننگجد، چنانکه گفته‌اند^۷:
 أَنَا مَن أَهْوَى وَ مَن أَهْوَى أَنَا. مجنون را حرارت غالب شده بود، طیبش فرمود که فصد کن.

۱ جان او AHT جان خود او BC

۲ کاو AHBT گر C

۳ همدمی AHBT محرمی C

۴ رازی ABCT سری H ولی بعد بالای سطر مطابق متن اساس اصلاح شده‌است.

۵ غایب شد ABCT شد غایب H

۶ با AHBC از T

۷ گفته‌اند H - ABCT، بعد در حاشیه با قلمی دیگر «قایل گوید» نوشته شده است.

Mecnun, hacamat yaptırmak için hacamatçının yanına gidip de hacamatçı neşter vurmak isteyince, Mecnun [öyle bir] bağırdı ki: “Hey! Leyla’nın kanını dökme; çünkü ben aşkta tamamen Leyla oldum.” İşte bu yüzden Mansur, “Ene’l-Hak”¹ *Ben Hakk’im* davası güttü; Bâyezid, Allah’ın rahneti üzerine olsun, “Leyse fi cübbetî sivallâh.”² *Cübbemde Allah’tan başkası yoktur* dedi ve Mustafa -selam üzerine olsun- “İzâ temme’l-fakru fe-hüva’llâhu”³ *Fakirlik tamam oldu mu, [işte] o Allah’tır* buyurdu.

Mecnun bir mektup yazmak istedi Leyla’ya:
“Güzelisin, başına buyruksun ey Leyla;

Çok nazlısın, ateşinle sineleri yakarsın,
Serkeşsin, dikbaşlısın, kindarsın,

Dünya âşıklarının kanına susamışsın,
Tanıdıklarından yabancı gibi kaçarsın!”

Gözler, onun yüzünün hayaliyle dolu,
Âşıklar, canıgönülünden istemekte onu,

[Böyle iken] o, herkesi terk edip âşık olmuş kendine;
Güler, iyi veya kötü [kimseler] ölseler eğer önünde.

Yüzlerce derin yaralar açar amansız,
Nazı da cevri de serkeşliği de sınırsız.

Acayip şu ki onun ayrılığı, âşıklara
Vuslat olmuş, fasıklara ise şampanya!

Tatlı zevkler ortaya çıkmış ayrılıkta;
Acı ve tatsız şeyler, vuslat ve kavuşma olmuş tamamına.

Onun aşkı, âşıklara yakınlık ve visal;
Hakikatlere tercih edilmiş hayal.

Aşktır âşıkların malı, mülkü, her şeyi;
Hepsi de noksan iken olmuşlar kemal sahibi.

Artmayı, çoğalmayı, eriyip akmakta, zayıflıkta bulmuşlar;
Can ipliğini noksanlık [tezgâhın]da dokumuşlar.

Bil ki, yokluktur âşıkların hayatı, zindeliği;
Padişahlık oldu, âşıkların kulluğu, köleliği.

1 Mansur ve Ene’l-Hak: Bkz. s. 348, 1. dipnot.

2 *Cübbemde Allah’tan başkası yoktur*. Bâyezid-i Bestâmi’nin sözü. Bkz. s. 944, 5. dipnot.

3 İzâ temme’l-fakru fe-hüva’llâhu: *Fakirlik tamam oldu mu, [işte] o Allah’tır*. Bu söz, hadis kaynaklarında yoktur. *Esrârü’l-Tevhîd*’de Ebü Sa’id’in sözü olarak geçer (*Rebâbnâme ez Sultan Veled*, s. 553’den nakil).

چون پیش^۱ فِضَاد رفت تا فِصْدش کند، فِضَادِ قِصْدِ نِیش زدن کرد^۲، معنون فریاد برآورد
 که های خونِ لیلی را مریز که من در عشق همه لیلی شده‌ام و از این سبب منصور دعوی
 اَنَا الْحَقُّ كَرْد و و ابایزید رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ فرمود که لَيْسَ فِي جُبَّتِي سِوَى اللَّهِ و مصطفی علیه
 السَّلَام^۳ می فرماید که إِذَا تَمَّ الْفَقْرُ فَهُوَ اللَّهُ^۴.

خواست معنون تا نویسد نامه‌ای	پیش لیلی‌ای کش ^۵ خودکامه‌ای
نازنینی آتش هر سینه‌ای	سرکشی خودرایه‌ای پُر کینه‌ای
تشنه‌ای در خونِ عَشَّاقِ جهان	وز چنان خویشان چو بیگانه جَهان
دیده‌ها پُر از خیالِ رُویِ او	عاشقان از جان شده دلجویِ او
او ز جمله فارغ و عاشق به خود	خندد ار میرند ^۶ به پیشش نیک و بد
می‌زند بی‌رحم صد زخمِ گران	ناز و جور و سرکشی‌اش ^۷ بی‌کران
این عجب ^۸ خود هجرِ او عَشَّاقِ را	وصل گشته همچو می فُسَّاقِ را
رُو نموده ذوقِ شیرین در فراق	تلخ و ناخوش بر همه وصل و تلاق
عشقِ او عَشَّاقِ را قرب و وصال	بر گزیده بر حقیقتها خیال
عشق باشد عاشقان را ^۹ ملک و مال	جمله اندر عینِ نقصان باکمال
در گدازشها فزونی یافته	رشته جان در کمی در بافته
در فنا دان زندگی عاشقان	گشت شاهی بندگی عاشقان

۱ چون پیش ABCT چون قصد فصد کرد و H، ولی بعد مطابق متن اساس اصلاح شده‌است.

۲ کرد ABCT آغازید H، ولی بعد مطابق متن اساس اصلاح شده‌است.

۳ علیه السَّلَام AHB صلی الله علیه و سلم CT

۴ افزوده شده‌است در HC جمله «و سلم».

۵ لیلی‌ای کش ABC لیلی کش H لیلی خوش T

۶ دیده‌ها ABCT چشمها H

۷ میرند AHT میرد BC

۸ سرکشی‌اش AHBT سرکشی C

۹ این عجب AHBC اینچنین T

۱۰ AHBT - C را

Aşk, aklın zıddı oldu dünyada;
Onun meyli bunun dışındadır daima.

Akıl, övünçle iftihar eder,
Aşk ise bunun aksine övünçten ar eder.

Onun tacı ve başı, fakirliktir, yoksulluktur;
Sır, onun başı ve gözünün nuru olur.

Akıl, nam için, bayındırlık için çalışır;
Aşkın arzusu ise tersine harap olmaktadır.

Akıl, vücudunun, sıhhatinin üstüne titrer;
Aşk ise sıkıntıdan huzur bulur, rahata erer.

Velhasıl şunu bil ki, her ne ki akıl istemiştir,
Aşkın yanında onların hepsi sıkıntıdır, eksikliklerdir.

Akıllının yanında, her ne ki, iyi ve seçkindir,
Âşğın yanında o, alçaktır, hakirdir, zelildir.

İyi bil ki, akıl aşkın zıddı olmuştur;
Akıllının âşıkları sevmesi nasıl olur?

Bilakis candan inkâr eder onların işini;
Çünkü zıttırlar, düşmandırlar billâhi.

Bunun sonu yoktur; git, geri dön, [asıl konuya];
Söyle, anlat, Mecnun nasıl başlamıştı mektuba?

Karar vermişti ki bir mektup yazsın,
İçindeki hâli yazıya döküp anlatsın.

Sonra pişman oldu elbette o yazıdan,
Kalemi yere çaldı aşkından.

Dedi: “Gözlerimde onun hayali doluyken,
Adı dilime sıkıntı vermezken,

Ateş dolu gönlümde onu düşünüyor, onu anıyorken,
Ey yiğidim! Bu mektubu kime yazıyorum ben?

Bir an bile onsuz değilken,
Kimden vuslat arar, kimden isterim ben?

Canla beden gibi ondan ayrı değilim ki ben;
Kendimle meşgul olayım, ondan bundan kurtulayım ben.”

Yine bir gün hararetinden dolayı o delikanlı,
Bir doktora [gidip] kendi hâlini anlattı:

عشق عکسِ عقل آمد در جهان
عقل را از فخر باشد افتخار
بی سر و پایش باشد تاج و سر
عقل می‌کوشد در آبادی نام
عقل لرزد بر وجود و صحتش
حاصل این را دان که هرچه عقل خواست
پیشِ عاقل هرچه نیک است و گزین
عقل ضدِ عشق آمد نیک دان
بل بود منکر ز جان بر کارشان
نیست این را آخری رو باز گرد
چون بر آن شد تا نویسد نامه او
پس پشیمان گشت از آن انشا یقین
گفت در چشمم چو پُرسست آن خیال
فکر و ذکرش در دلِ پُر نارِ من
چونکه بی‌وی نیستم در هیچ حال
نیستم از وی جدا چون تن ز جان
باز روزی از حرارت آن فتی

غیر این باشد همیشه میلِ آن
عشق را بر عکسِ او فخرست عار
سرِ ورا سرِ گردد و نورِ نظر
شد خرابی عشق را برعکس کام
عشق را راحت رسد از محنتش
پیشِ عشق آن جملگی رنج است و کاست
پیشِ عاشق باشد آن دون و مهین^۲
کی شود عاقل مُحِبِّ عاشقان
ز آنکه ضدِ آنند و اعدا بی گمان
گو که مجنون نامه چون آغاز کرد
حالِ دل را آورد در خامه او
و آن قلم را زد ز عشق او بر زمین
هست نامش بر زبانم بی ملال
با که بنویسم خط ای دلدارِ من
از که جویم وز که خواهم من وصال
خویش را گیرم رهم از این و آن
با طبیعی گفت حالِ خویش را

---

۱ و C - AHBT

۲ این بیت در C نیست.

“Hararettten dolayı acayıp bir yangı var içimde,
Nedir benim hastalığım söyle ey manevî kimsel!”

[Doktor] dedi ki “Kandandır senin hastalığın; kan aldır;
Hacamatçıya git, kliniğine başvur, [kan aldır].”

Mecnun, hacamatçının kliniğine gitti;
Kan aldırısın, geçsin diye hastalığı, ateşi.

O ümitle ki kan aldırıp da akınca kanı,
Zail olsun vücudundaki ateşi, hastalığı.

[Hacamatçı], Mecnun’un elini tuttu o birden,
Ta ki kan alsın ondan; [fakat] o delikanlı hemen,

Bağırdı ve kolunu kendine doğru çekti:
Dedi: “Ey üstat, ey bilge, ey akıllı kişi!

Git, cahillik edip de dökme bu kanı sen,
Çek elini benden, eğer akıllı isen.

Niçin dökersin Leyla’nın kanını günahı olmadan?
Çünkü kötü bir iş gelmedi ki ondan hiçbir zaman.”

[Hacamatçı] dedi: “Nerede Leyla? Yoksa rüyada mısın?
Yahut cin çarptı da sara mı oldun, hasta mısın?”

[Mecnun] dedi: “Ey Hacamatçı! Nerede burada hayal?
Âşıkların hâlinde olmaz ki hayal!

Vücudumda yoktur Leyla’dan başka bir kimse;
Ne kadar ararsan ara, kılı kırk yarararak, dikkatlice.

Leyla’nın kendisiyim bu bedende herhâlde;
Leyla’nın kanını dökme, benden dolayı böyle!

O hacamatçı duyunca onun sözlerini,
Onun ateşinden ona da ateş geldi.

Neşteri attı, mecnun oldu, onun gibi;
Arayıp sormaya başladı her yerde Mecnun gibi.

Dağların, çöllerin yolunu tuttu deliler gibi;
Yaktı onu da içindeki ateşin alevi.

Âşığın sözü, adamı âşık yapar;
Dağ bile olsa, onu saman çöpü gibi söker atar.

Akıllının sözü de akıllı yapar;
Cahilin sözü ise aptal ve gafil yapar.

که ز گرمی سوزشی دارم قوی
 گفت از خون است رنجت فصد کن
 رفت مجنون سوی فصاد و دکان^۱
 بر امید آنکه چون خونش رود
 دست مجنون را گرفت او در زمان
 بانگ کرد و دست را با خود کشید
 رَوِ مریز این خون ز جهل و غافلی
 خون لیلی از چه ریزی بی گناه
 گفت کو لیلی مگر خواب اندری
 گفت ای فصاد کو اینجا خیال
 در وجودم نیست جز لیلی کسی
 عین لیلی ام درین صورت یقین
 چون شنید آن رگزی^۲ گفتار او
 نیش را انداخت مجنون شد چو او
 کوه و صحراها گرفت او از جُنون
 گفت عاشق مرد را عاشق کند
 گفت عاقل نیز هم عاقل کند
 چیست رنج من بگو ای معنوی
 سوی فصاد و دکانش قصد کن
 تا کند فصد و رود رنجش از آن
 رنج و گرمی از تنش زایل شود
 تا کند فصدش به زودی آن جوان^۳
 گفت ای استاد دانای رشید
 دست از من باز دار ار عاقلی
 چون نیامد هیچ ازو کار تبه
 یا شدی صرعی ز آسیب پری
 عاشقان را بی خیالی هست حال
 گر بجویی موبموی من بسی
 خون لیلی را مریز از من چنین
 اندرو زد شعله ای از نار او
 گشت جویان همچو مجنون سوبسو
 سوخت او را شعله نار درون
 گر بود کوهی چو کاهش بر کند
 گفت جاهل ابله و غافل کند

۱ این مصراع، در C چنین آمده است: گشت مجنون سوی فصادی روان

۲ این بیت، در H چنین آمده است:

آمد آن فصاد تا نیشش زند خون بد را از تنش بیرون کند

۳ شنید آن رگزی AHBT شنیدی رگزن آن C

Zahidin sözü de zahit yapar,
Onlar gibi, kişiyi âbit yapar.

Dünyada seçkin bir dost seç o zaman,
Seç, ama o daha iyi olsun bu yeryüzü halkından.

Onun çabasıyla herkesten daha iyi olasın,
Mesih gibi gökyüzünde önder olasın.

Dünyada âşıktan başkasını arama da
Onunla uçasın yedinci [kat] semada.

Yaratıkların, kulların en iyisi odur;
Zahit, yakınlıkta nasıl onun gibi olur?

Zahitler vadiyi yürüyerek katederler ayaklarıyla,
Âşıklar ise uçarak [katederler] kol ve kanatlarıyla.

Zahidin yıllarca Hak'tan kazandığını,
Âşık bir anda kazanır ondan daha fazlasını.

Mecnun'un aşkı ikiliği kaldırıncı [aradan],
Vahdet sarhoşu oldu, güç buldu o şaraptan.

Gerçi başkasıydı, ama Leyla'nın kendisi oldu;
Kendi kendine konuşuyor, kendinden işitiyordu.

Can gibi onun yağına, etine girmişti;
Aşk şarabıyla sürekli haraptı, sarhoş idi.

Ne zaman ki aşktan Mecnun'a o hâl geldi,
O, tek [vücut] oldu, gerçi önce çift idi.

Her ikisi muhabbet iksiriyle bir olunca,
Leyla'yı kendinden ayrı görmedi bir daha.

Şimdi söyle, gerçek velinin aşkı böyle olursa,
Ki o, Hakk'ın cemalini görmüştür açıkça,

Kıyasla bunu onunla, aklın varsa eğer,
Her ikisinin arasındaki farkı gör, gönül sahibiyisen eğer.

Aşk gelince, kalmaz birden başka kimse,
Kesin bilgi gelince, gider gönülden şüphe.

Kurtarır seni sayıdan, Bir [Allah] aşkı,
Baştanbaşa aşk olursun ey akıllı.

Ayna gibi olursun saflıkta, temizlikte,
Mustafa'nın cemalinden başkası görünmez sende.

Mustafa'yı, aman ha Hak'tan başka bilme;
O, Hakk'ın nurudur açıkta ve gizlide.

همچو ایشان شخص را عابد کند	باز گفت زاهدان زاهد کند
کاو بود بهتر ازین اهل زمین	پس گزین کن در جهان یاری ^۱ گزین
چون مسیحا بر فلک مهتر ^۲ شوی	تا ز سعیش از همه بهتر شوی
تا ازو پری به هفتم آسمان	غیر عاشق را مجو اندر جهان
زاهد اندر قُرب کی چون او شود	بهترین آفرینش او بود
عاشقان پَران به بال و پرها	زاهدان بُرند وادی را به پا
در دمی عاشق از آن یابد فزون	آنچه یابد زاهد از حق در قرون
مستِ وحدت شد وز آن ^۳ می فر گرفت	عشقِ مجنون چون دُویی را برگرفت
خود به خود می‌گفت و از خود ^۴ می‌شنود	عینِ لیلی گشت اگرچه غیر بود
دایما از خمرِ عشق آشفته بود	همچو جان در شحم و لحمش رفته بود
گشت طاق او گرچه اول جُفت بُد	چونکه مجنون را ز عشق آن حال شد
تا ندید از خویش لیلی را جدا	یک شدند آن دو ز اکسیرِ ولا
چون بود کاو دید رویِ حق یقین ^۵	پس بگو عشقِ ولیِ راستین
فرق بین در هر دو گر صاحب‌دلی	کن قیاس این را از آن گر عاقلی
چون یقین آید رود از سینه شک	عشق چون آید ^۶ نماند غیر یک
عشق گردی سربسر ای باخرد	از عدد برهاندت عشقِ احد
در تو نبود جز جمالِ مصطفی	همچو آینه شوی اندر صفا
نورِ حق است آشکارا و نهان	مصطفی را هیچ غیرِ حقِ مدان

۱ یاری AHBT یا C

۲ مهتر BCT سرور AH

۳ وزان AHT و آن B از آن C

۴ خود ABT خو HC

۵ این بیت و بیت بعد از آن، در H در حاشیه نوشته شده است.

۶ آید A آمد HBCT

İşte, “Ene'l-Hak” Ben Hakk’ım budur; iyi dinle;
Çünkü o, Allah’tan başkasını görmedi kendisinde.

Kendi suretini sildi [vücut] sayfasından;
Ondan görünür Hakk’ın cemali ikilik olmadan.

O canın canı ben ve sen olmadan,
Cilve yaparak yüzünü gösterir aynadan.

O bensiz benlik sebebiyle içinde
Her şey bir olur hem dışarıda hem içeride.

Artık ne sayı kalır ne zıtlık ne de benzerlik,
Birliğin yanında mahvolur şaka ve ciddilik.

Allah’tan başka kimse kalmaz gizlide, açıkta;
Kendi hamdini kendi yapar Hak Teâlâ.

“Leyse fi’l-dâri sivallâh”¹ işitirsin [o an],
Manevî gözünü ve kulağını açtığın zaman.

Aşk, sayılardan vahdete götürür seni;
Yırtar atar sayılar perdesini.

Âşıklık, ister bu baştan olsun isterse o baştan,
Âşıkları vahdet tarafına götürür [her zaman].

Gerçek aşk sende ortaya çıkınca,
O, ister Allah’a olsun isterse insana,

Farksızdır derecede, mertebede, saflıkta;
Her ikisi de bir görünür sana sonunda.

Çünkü aşkta, aşktan başka şey yoktur;
Niyet ve isimler onda çerçöptür.

Niyet ve isimler, varlığın sonucudur;
Mestliğe gark olan nişansız, eşsiz olur.

Aşk, yegâne rehberdir, önderdir,
Aşk, yegâne cennettir, Kevser’dir.

Aşk gelince, [kişinin] ne eli kalır ne ayağı,
Onun denizinde götürür seni dalgalar bir aşağı bir yukarı.

Niyetin o denizde bir etkisi yoktur;
Onun dalgalarında yüzlerce dünya altüst olur.

Selde ve ırmakta saman çöpü nasılsa,
Sen de kendini öyle bil aşkta.

1 Evde Allah’tan başka kimse yoktur.

پس اناالحق این بوَد بشنو نکو
 نقشِ خود را شست تا اندر ورق
 بی منی و بی تویی آن جانِ جان
 ز آن منی بی منی در اندرون
 نی عدد ماند دگر نی ضدّ و ند
 جز خدا نبوَد نهان و آشکار
 لَيْسَ فِي الدَّارِ سِوَى اللَّهِ بَشْنَوِي
 عشقت از اعداد در وحدت برد
 عاشقی گر زین سر و گر ز آن سرست
 چون کند عشقِ حقیقی در تو سر
 فرق نبوَد در صفا و منزلت
 ز آنکه اندر عشقِ غیرِ عشقِ لاس است
 نیت و اسما نتیجه هستی است
 عشق تنها رهبرست و سرورست
 عشق چون آید^۱ نماند پا و دست
 نیست نیت را در آن دریا اثر
 چون بوَد برگِ کهی در سیل و جو
 ز آنکه اندر خود ندید او غیرِ هو
 بی دویی از وی نماید رویِ حق
 رُو نماید ز آینه جلوه کنان
 یک شود کلی درون و هم برون
 پیشِ وحدت محو گردد هزل و جد
 حمدِ خود را خود بگوید کردگار
 چون گشایی چشم و گوشِ معنوی
 پردهٔ اعداد را از هم درد
 عاشقان را سویی وحدت رهبرست
 گر بوَد آن بر خدا یا بر بشر
 هر دو یکسانت نماید عاقبت
 نیت و اسما درو خاشاکهاست
 بی نشان شد آنکه غرقِ مستی است
 عشق تنها جنت است و کوشرست
 در یمش موجت برد بالا و پست
 صد جهان در موجِ او زیر و زبر
 همچین^۲ دان خویش را در عشق تو

۱ آید AHB آمد CT

۲ همچین AHC همچنان BT

Aşkın elinde alet olan,
Aşk sarhoşu, habersiz olur başından, ayağından.

Şüphesiz ki o, Tanrı mazharıdır;
Kendini beden gösterse de candır.

Sureti, Hakk'ın elinde alettir;
Ondan gelen her şey, o hâldendir.

Odur gerçek kutup dünyada,
Hem yer hem gök, onun hükmü altında.

Aşkî alet edinen kavimler de vardır ki,
Halka şeyh ve mürşit gösterirler kendilerini.

Nasıl aşk denir alet olan aşka,
Hâl olan Hak aşkının yanında?

Hakk'ın elinde alet yapar kişiyi;
Irmak suyu üzerindeki saman çöpü gibi.

O su, götürür saman çöpünü oraya buraya,
Yuvarlaya yuvarlaya, her tarafa, ırmaktan ırmağa.

O kimse ki, onun aşkı sahtedir, yapmacıktır,
Gizlenmiştir, ona kapı kapanmıştır.

Aptallık edip de o cahillerin yanına gitme;
Boş dağarcıktan ne götürebilirsin ne?

Müflis ve dilenci, nasıl verir sana yemeği?
Fakir, nerede koyar senin önüne nimeti?

O, seraptır, ırmak suyu görünse de,
Sakin ona doğru gitme boş yere.

Ta ki zayı olmasın gitmen o tarafa,
Sır söylemen gibi taşlara.

Kısaca el uzatma herkese boşuboşuna,
Çünkü laftır, riyakârlıktır çoğu dava.

Git, kaynayan her tencereden yemek yeme;
Çünkü başka şey vardır her birinde.

Birinde vardır pirinç pilavı, kimyon çorbası,
Birinde vardır işkembe, bumbar dolması.

Bunun gibi her dükkânda şeker arama;
Kırbani, testini her suya daldırıp doldurma.

آنکه گردد آلت اندر دستِ عشق
 بی‌گمان او مظهرِ یزدان بود
 صورتش در دستِ حق آلت بود
 باشد او قطبِ حقیقی در جهان
 کرده آلت عشق را قومی که تا
 چه زند عشقی که آن آلت بود
 شخص را آلت کند در دستِ هو
 می‌برد آن آب که را سو به سو
 آنکسی که عشقِ او بر بسته است
 سویی آن نادان مرو از ابلهی
 مفلس و گد با تو لوتی کی دهد
 او سراب است و نماید آبِ جو
 تا نگردد ضایع آن سو رفتنت
 پس مزن در هر کسی دست از گزاف
 رَو ز هر دیگی که می‌جوشد مخور
 در یکی باشد برنج و زیربا^۱
 همچنین در هر دکان شکرِ مجو
 بی‌خبر از پا و سر سرمستِ عشق
 گرچه خود را تن نماید^۱ جان بود
 هر چه زو آید از آن حالت بود
 زیرِ حکمش هم زمین هم^۲ آسمان
 خلقشان خوانند شیخ و پیشوا
 پیشِ عشقِ حق که آن حالت بود
 همچنانکه برگِ که را آبِ جو
 غلط غلطان هر طرف از جو به جو
 در حجاب است و برو در بسته است
 چه توانی برد از^۳ انبانِ تهی
 بی‌نوا نعمت کجا پیشت نهد
 پا منه هین از گزافه سویی او
 همچنانکه با حجرِ سرِ گفتنت
 چون بود دعویِ اغلب زرق و لاف
 ز آنکه در هر یک^۴ بود چیزی دگر
 در یکی باشد شکنبه و رودها^۵
 سویی هر آبی مبرِ مشک و سبو^۶

۱ نماید AHBT شماره C

۲ هم AHBT و C

۳ از AHT ز BC

۴ در هر یک AHBT هر دیگی C

۵ زیربا AHBC زیره با T

۶ رودها AHBC روده‌ها T

Çünkü bütün sular bir görünse de
Gökyüzü gibi, saf ve masmavi görünürde;

Fakat her birinin başka tadı vardır;
Kimi acı, kimi şeker gibi tatlıdır.

Öyleyse tat bakımından onları ayır da,
Her biri aşikâr olsun, belli olsun sana.

Tat mihengine vur suları da
Bilesin her birinin tadını ayrıca.

Bunun gibi dini de zevk yolunda ara;
Namazda, niyazda, şevkte ara.

Kim ki imandan zevk almazsa,
Günaha ve suçâ batar daima.

[80. Sekseninci Makale]

[Bu makalede iki konu anlatılacaktır:]

["El-îmânu kulluhu zevkun ve şevkun." hadisinin manası]

"El-îmânu kulluhu zevkun ve şevkun."¹ *İman, tamamen zevk ve şevktir* hadisinin manası. Zevki, şevki ve sarhoşluğu olmayan zahidi, her ne kadar diri görünse de ölü bilmek gerekir; zira onda hakiki ruh yoktur; ona vurmuş olan ve onu diri gösteren, ruhun yansımasıdır. Örneğin Güneş eve doğar ve evi aydınlatır da, cahiller o aydınlığın evden olduğunu zanneder, eğreti olduğunu bilmezler ya onun gibi.

[Nefis ve dünya aldatıcıdırlar; kendilerini dost gösterirler]

Nefis ve dünya aldatıcıdırlar; hileyle, şehvetlerle, güzellerle, yağlı ve tatlı yiyeceklerle kendilerini dost gösterirler. Âdemoğlu ise, cahilliğinden onu kendisi hakkında kazanç zanneder ve bilmez ki tamamen zarar üstüne zarardır. Nitekim oğlancı bir adam yüzünde tüy bitmemiş, hünsa bir çocuğu malla, tevazuyla, yumuşak bir dille aldatır, ona sevgi gösterir; çocuk cahilliğinden dolayı ona inanır. Eğer iyi bakar, dikkat edersen onun hepsi düşmanlıktır;

1 *İman, tamamen zevk ve şevktir.* Bu hadis, kaynaklarda yoktur.

در نظر چون آسمان صاف و کبود	ز آنکه جمله آب‌هات ار یک نمود
یک بوَد تلخ و یکی همچون شکر	لیک ^۱ هر یک را بوَد طعمی دگر
تا شود هر یک ترا فاش و عیان	پس ز روی چاشنی کن فرقاشان
تا بدانی طعم هر یک را جدا	بر محک چاشنی زن آب را
در نماز و در نیاز و شوق جو	همچنین دین را ز راه ذوق ^۲ جو
دایم از غرق گناه است و بزه	هر که او را نیست از ایمان مزه

در بیان^۳ این حدیث^۴ که اَلْإِيْمَانُ كُلُّهُ ذَوْقٌ وَ شَوْقٌ. ذاتِ ایمان همه مزه و مستی و خوشی است.^۵ زاهدی را که ذوق و خوشی و مستی نباشد، او را مرده باید دانستن، اگرچه زنده نماید^۶، زیرا جانِ حقیقی ندارد، عکس جان است که بر وی زده است و او را زنده می‌دارد؛ چنانکه آفتاب در خانه‌ای^۷ تابد و خانه را روشن دارد^۸، جاهلان پندارند که آن روشنی از خانه است؛ ندانند^۹ که مستعار است^{۱۰}.

و در بیان آنکه نفس و دنیا فریبنده‌اند به حیلت خود را دوستدار می‌نمایند به شهوات و خوبان و طعامهای چرب و شیرین و آدمی از جهل آن را در حق خود نفع می‌پندارد و نمی‌داند^{۱۱} که همه زیان در زیان است^{۱۲}، همچنانکه مرد لوطی کودکِ آمد را به مال و تواضع می‌فریبد و دوستی می‌نماید و از جهل، کودک^{۱۳} آن را باور می‌کند و چون بنگری آن همه عداوت است،

۱ لیك AHBT ز آنکه C

۲ ذوق AHBT شوق C

۳ بیان ABCT معنی H

۴ افزوده شده است در H: مصطفى عليه السلام؛ ولی بعد روی آن را خط کشیده‌اند.

۵ مزه و مستی و خوشی است ABC مزه است و خوشی و مستی H مزه و خوشیست T

۶ نمایند ABCT می‌نماید H؛ ولی بعد روی کلمه «می» را خط کشیده‌اند.

۷ خانه‌ای AHT خانه BC

۸ آفتاب در خانه‌ای تابد و خانه را روشن دارد ABCT آفتابی در خانه تابد H؛ ولی بعد مطابق متن اساس اصلاح شده است.

۹ ندانند AHBT ندارند C

۱۰ که مستعار است ABCT که آن عاریه است، همچنانکه در گنگ آب روان است آلا در او عاریه است H؛ ولی بعد مطابق متن اساس اصلاح شده است.

۱۱ و نمی‌داند C - AHBT

۱۲ و نمی‌داند که همه زیان در زیان است ABT که همه زیان در زیان است C و در حقیقت نفس عدو است هر سودی که از او می‌نماید همه زیان است H؛ ولی در H مطابق متن اساس اصلاح شده است.

۱۳ کودک ABCT آمد H

zira adı kötüyeye çıkar, rüsva olur. Eğer babası veya hocası onu dövse, ona acı sözler söylese ve onu ilim öğrenmekle meşgul etseler, her ne kadar şeklen ona acı gelse ve düşmanlık görünse de, manen gerçek dost ve müşfik onlardır. Aynı şekilde ahiret hâllerini de bununla mukayese etmek gerekir.

İmanın aslı, tamamen sarhoşluktur, zevktir, hazdır;
Öyle bir dünyada ki o, ne aşağıda ne de yukarıdadır.

Mustafa “El-imânu zevkun...”¹ İman zevktir buyurmuştur;
Yazık o kimseye ki onda aşk ve şevk yoktur.

Aşk, âdemoğlunun arkadaşı olmazsa,
Ölü bil onu, yeryüzünde dolaşsa da.

Bedeni diri olsa da, ruhu ölmüştür, ruhsuzdur;
Sıcak görünse de donuktur, donmuştur.

Onun gerçek akçesi kalp akçenin hayatı gibidir;
Onda can arama, sonu ölümdür, [bu kesindir].

Ondaki hayvanî ruh eğretidir;
Küpte akan su gibidir.

Canın yansımadır ondaki, canın kendisi değildir;
Yansımadan doğan hayat, ebedî değildir.

Çünkü ışığın yansıması ışıkla olur ışıkla;
O nereye gitse, onunla gider daima.

O evdeki ışık eğretidir;
Onun ışığından sürekli nasıl faydalanılabilir?

Çünkü ışık döner dolaşır güneşle birlikte;
[Haydi] git ışık gibi o güneşin peşinde.

Git de kalmayasın bu karanlık içinde,
Ey yiğit! Yusuf gibi çıkar başını kuyudan [sen de].

Kuyudur, varlığı bu düşman nefsin,
Senin anne gibi üzerine titrediğin.

Çabuk çık dışarı, çünkü bir şey yoktur onda;
Ey aziz insan! Sakın, onun büyüüne aldanma.

Çünkü büyüyle ve hileyle seni kuş gibi
Bağlar, tuzağı gösterir sana yuva gibi.

1 *İman zevktir*. Bkz. s. 976, 1. dipnot.

زیرا بدنام می شود^۱ و اگر پدر ویا^۲ استاد او را می زنند و سخن تلخش می گویند و به تحصیل علومش مشغول می گردانند^۳، اگرچه به صورت تلخش می آید و دشمنی می نماید، لیکن در معنی دوست و مشفق حقیقی ایشانند^۴. همچنان احوالِ آخرت را از این قیاس باید کردن^۵.

ذاتِ ایمان سربسر سُکرست و ذوق	در جهانی کآن نه تحت است و نه فوق
مصطفی فرمود کالایمانُ ذوق	وای بر وی کش نباشد عشق و شوق
آدمی را عشق چون نبود قرین	مرده اش دان گرچه گردد بر زمین
گر تنش زنده ست جانش مُرده است	ور نماید گرم لیک افسرده است
زندگی قلب دارد نقدِ او	آخرش مرگ است از وی جان معجو
جان حیوانیست او را عاریه	همچو کاندِر گُنگ آبِ جاریه
عکسِ جان است اندرو نی عینِ جان	زندگی از عکس نبود جاودان
زآنکه عکسِ شعله با شعله بود	دایما هر جا که آن آید رود
مستعارست اندر آن خانه شعاع	کی رسد دایم ز تابش انتفاع
زآنکه با خورشید گردانست تاب	رَو چو تاب اندر پیِ آن آفتاب
تا نمانی در درونِ این ظلام	همچو یوسف سر زن از چه ای همام
چه بود هستی این نفسِ عدو	که همی لرزی تو چون مادر برو
زود بیرون آ که در وی نیست چیز	هان مخور افسونِ او را ای عزیز
زآنکه چون مُرغت به افسون و به مکر	بسته است و دام را بنموده و کَر

۱ زیرا بدنام می شود ABCD زیرا نام نیک او را بد می کند H ، ولی بعد مطابق متن اساس اصلاح شده است.

۲ ویا AHB یا TC

۳ مشغول می گردانند AHBT ترغیب می کنند C

۴ لیکن در معنی دوست و مشفق حقیقی ایشانند AHBT لیکن در حقیقت و معنی دوست و مشفق ایشانند C

۵ افزوده است بعد از این، در HT جمله «والله اعلم».

Gösterir sana kendini sığınak gibi;
Yapasın diye candan dinlenme yeri.

Sana der ki: “Bu tatlı nimetlerden ye,
Zengin olman için halkın altını götür [haksız yere].

Her yemekten güç kuvvet bulmuyor musun?
Malla emir ve önder olmuyor musun?

Evet, benim senin yakınının ve baban tabii ki;
Benden başkası yakar seni ateş gibi.

Mutlaka makul gelir sana onun sözleri;
Bu yüzden onunla beraber olursun sürekli.

Fakat bir de Allah'tan ve peygamberlerden dinle:
Nefis düşmanlardan biridir, dostlardan değil [be]!

Sakın, onun büyüüne aldanma; çünkü o düşmandır;
Senin can fidanındaki, can bahçedeki kıştır.

Öyle bir yol kesici ki senin ayağına baş koyar;
Her zaman sana yeni yeni işveler yapar.

Onun işvelerini bil, bir dane gibi, tuzak gibi,
Çünkü o, -ey ham adam- kuş gibi yakalar seni.

Bir oğlanı gibi ki der, yüzünde tüy bitmemiş bir çocuğa:
“Ey güzel yüzlü! Ay gibisin benim yanımda.

Bütün altınını, gümüşünü, parasını feda eder ona,
Bu şekilde onu baştan çıkarır sonunda.

Kötüye çıkarır onun güzel adını, ismini,
Tuzağa atar onu kuş gibi.

Sonunda bu aldatmadan dolayı saçını başını yolar,
Ellerini göğsüne, başına vurur, [kendini paralar].

Babasının öğüdü ona acı ve kötü görünüyordu,
Eşekliğinden o öğüdü reddediyordu.

Sonunda hepsinin ters olduğunu görür, bilir;
Çünkü cahillik gönül aynasından silinmiş gitmiştir.

Gaflet uykusundan uyanınca,
Mihenik oldu sahte ve gerçek paraya.

Cehaletinden dolayı babasının kötü görünen öğüdünü,
Sonunda kendisine yapılan en iyi şey gördü.

تا ورا سازی ز جان آرامگاه	می‌نماید بر تو خود را چون پناه
تا غنی گردی ز مردم بیر	گویدت زین نعمت شیرین بخور
نی ز مالت میریست و سروری	نی که ^۱ از هر قوت قوت می‌بری
غیر من سوزاندت همچون شرر	پس منم بی‌شک ترا خویش و پدر
زین سبب گردی همیشه جفت او	مر ترا معقول آید گفت او
نفس از اعداست نی از اولیا	لیک بشنو از خدا و انبیا
بر نهال و باغِ جانت بهمن است	هین فسونش را مخور کاو دشمن است
هر زمانت عشوه نو می‌دهد	رهزنی در پای تو سر می‌نهد
کآن چو مرغی گیردت ای مردِ خام	عشوه‌اش را همچو دانه دان و دام
همچو ماهی پیش من ای خوب‌رو	همچو لوطی کامردی را گوید او
تا بدین شیوه ورا از سر کند	سیم و زر جمله فدای او کند
همچو مرغش افکند در دام او	نام نیکش را کند بدنام او
دست را بر سینه و بر سر زند ^۲	عاقبت زین غبن ریش خود کند
از خری آن پند را می‌کرد رد	پندِ والد می‌نمودش تلخ و بد
چونکه جهل از آینه خاطر زدود	اندر آخر جمله معکوسش نمود
قلب را و نقد را معیار شد	خوابِ غفلت داشت چون بیدار شد
عاقبت دید او که نیک آن بود خود	پندِ والد کش نمود از جهل بد

۱ نی که AHBT که نه C

۲ این بیت در C در حاشیه با نشانه صح نوشته شده‌است.

Yolunu kesen nefsin sözleri de böyledir işte,
 Uyumakla, yiyip içmekle, mal ve kadın ile
 Ey filan! Her an yolunu kesiyor senin de,
 Onun büyüüne aldanma, ona doğru gitme.
 Sakın, cahillik edip onun hilesine aldanma;
 Zordur onun elinden kurtulmak, kolay değil [ha]!
 Peygamberler, sana baba gibi öğüt verirler;
 Çünkü onlar, senin hâlini bilirler.
 Sana akrabandan ve annenden daha şefkatlidirler;
 Gerçi onlar ateşten daha yakıcı, daha etkilidirler.
 O ateşe girersen tazelenir, taptaze olursun;
 Son derece safa bulur, mutlu olursun.
 Velilerin acı öğütleri tatlılaşır, şirin olur;
 Hüsrev ve Şirin'in kavuşması gibi olur.
 Onların öğütleri, esaretten kurtarır seni,
 Bu kuyunun dibinden çıkarır seni.
 Nefsin öğüdü, gerçi o an sana hoş gelir, ama
 Sakın dinleme onu, dökmesin kanını sonra.
 Mustafa da buyurmuştu daha önce,
 Barış dininin yolu ortaya çıksın diye.

[81. Seksen Birinci Makale]

["Huffeti'l-cennetu bi'l-mekârihi ve huffeti'n-nâru bi's-şehvâti." hadisinin manası]

Bu makalede, "Huffeti'l-cennetu bi'l-mekârihi ve huffeti'n-nâru bi's-şehvâti"¹ *Cennet nefse hoş gelmeyen şeylerle, cehennemse nefsin hoşlandığı şeylerle kuşatılmıştır* hadisinin izahı. Peygamber buyuruyor ki, "Sana dikenlik gibi sıkıntı, acı ve sevimsiz görünen her şey, cennet yoludur ve sana yemek, içmek, cinsel isteği yerine getirmek, eğlenmek, sefa sürmek ve benzeri, gül bahçesi ve yeşillik gibi, tatlı, hoş ve güzel görünen şey de cehennem yoludur. Hülâsa sıkıntı ve zahmet yolunu tercih eden cennet hazinesine ulaşır; rahat yolunu tercih edense ebedî sıkıntıya düşer, cehennem ateşine kavuşur.

1 *Cennet nefse hoş gelmeyen şeylerle, cehennemse nefsin hoşlandığı şeylerle kuşatılmıştır* (Hadis: Müslim, VIII, 143; Furûzanfer, *a.g.e.*, s. 59'dan nakil; Süyûtî, *a.g.e.*, I, 148; Münâvî, *a.g.e.*, I, 119; Aclûnî, *a.g.e.*, I, 411).

کاو به خواب و خورد و با مال و زنت	همچنین گفتارِ نفسِ رهنزت
ترکِ افسونش کن و سویش مران	می‌برد از راه هر دم ای فلان
صعب باشد زو رهیدن نیست سهل	هان مخور دمه‌های سحرش را ز ^۱ جهل
زآنکه از حالِ تو ایشان آگهند	انبیا همچون پدر پندت دهند
گرچه خود سوزنده‌تر از آذرند	بر تو مُشفق‌تر ز خویش و مادرند
در صفای بی‌حدّ و اندازه شوی	اندر آن سوزار روی تازه شوی
چون وصالِ خسرو و شیرین بود	پند تلخِ اولیا شیرین بود ^۲
از تکِ این چاه بجهاند ترا	پندشان از بند برهاند ترا
مشنو آن را تا نریزد او دمت ^۳	پندِ نفسِ ارچه خوش آید آن دمت
تا شود پیدا ره دینِ صفا	همچنین فرمود پیشین مصطفی

در تقریر این حدیث که حُفَّتِ الْجَنَّةُ بِالْمَكَارِهِ وَ النَّارُ بِالشَّهَوَاتِ می‌فرماید که هرچه ترا^۱ آن رنج و تلخ و ناخوش می‌نماید، همچون خارستان، آن راه بهشت است و هرچه ترا شیرین و گوارانده و خوش می‌نماید مثل خوردن و شهوت راندن و عیش و عشرت کردن، همچون گلشن و سبزه‌زار، آن راه دوزخ است. پس هرکه راه رنج را گزید، به گنج جنّت رسید و هرکه راه راحت را اختیار کرد، در محنت ابد افتاد و به نار دوزخ پیوست.^۲

۱ ز AHBT به C

۲ بود AHBT شود C

۳ در AH چنین آمده است: همچو بند آخر ببند آن دمت؛ او BT آن C

۴ النَّارُ AHBT حُفَّتِ النَّارُ C

۵ ترا C - AHBT

۶ بعد از این، در H جمله «والله اعلم» وجود دارد.

Cennet yolu tamamen dikenliktir;
Cehennem yolu ise gül ve reyhan bahçesidir.

Dikenlikten taraf gidersen cenneti bulursun;
Gülşen bahçesinden taraf gidersen, cehennemde olursun.

Peygamber'den işittin ya, "Huffeti'l-cennetu
Bi'l-mekârih"¹, canı gönülden kabul et [bu sözü]!

Bil ki, cehennem yolu, senin şehvetlerin, aşırı isteklerindir,
Yemen, içmen ve tüm rahatın, [dirliliğin, eğlençen]dir.

Ne mutlu o cana ki peşinen, şimdi,
Rahatı terk etti, sıkıntıyı âdet edindi.

Canıgönülden Hak Teâlâ'ya vefalı oldu, gönül verdi;
Hakk'ın korku kaynağında aman aradı, aman diledi.

Zahmet ve sıkıntı ona rahattan, huzurdan daha iyi gelir;
Ahiretin verisiyesi dünyanın [peşininden] daha iyidir.

Tüm işlerde rahat, zahmettedir, sıkıntılıdır;
Hiçbir kimse zahmet çekmeden av tutmamıştır.

Hamal, yükünü kapar arkadaşından,
Rahata ersin, rahat etsin diye o yoldan.

Bu dünyanın iyi ve kötü bütün hâlini
Aklın varsa eğer, bil bunun gibi.

Âlemde sıkıntısız bir rahat yoktur;
Ararsan, darlıksız bir saha yoktur.

Ham bir tamahtır, sıkıntısız, senin
Öyle bir hazine eline geçsin senin.

Nasıl elde edersin cennet mülkünü iş sıkıntısı olmadan?
Nasıl ulaşırsın Yaradan'a ibadet etmeden, kullukta bulunmadan?

Bu tamahı çıkar at kafandan;
Bu zannı da çıkar at kalbinden:

Bu olmamıştır, hiç olmayacaktır da;
Bu düşünceyi terk et, bakma ona.

Eğer bir kimse zahmetsiz kavuşmuşsa hazineye,
Çoğunlukla öyle olmuştur, kavuşmuştur zahmetle.

Bu nadirdir, az bulunur dünyada;
Düşünce atını sür galip tarafına.

1 *Cennet nefse boş gelmeyen şeylerle kuşatılmıştır.* Bkz. s. 344, 1. dipnot, s. 982, 1. dipnot.

راه دوزخ گلشن و ریحان بُوَد	راهِ جَنّت جمله خارستان بُوَد
ور سويِ گلشن رَوی دوزخ دری	سويِ خارستان رَوی جَنّت بری
بِالمَکاره از دل و جان کن قبول ^۱	حُفّتِ الجَنّه شنیدی از رسول
اَکل و شُرب و جمله راحتِ تواست	دان که راهِ نار شهواتِ تواست
ترکِ راحت کرد و رنجش گشت خو	ای خنک جانی که اکنون نقد او
جُست اندر عینِ خوفِ حقِ امان	دل نهاد او بر وفای حق ز جان
نسیهٔ عقبی به از دنیا بُوَد	رنج وی را به ز راحتها شود
هیچ کس نگرفت بی رنجی شکار	راحت از رنج است خود در جمله کار
تا بیابد راحتی او ز آن طریق	می رباید حملِ حَمّال از رفیق
همچنین می دان اگر داری خرد	جمله وضعِ این جهان از نیک و بد
نیست بی تنگی چو جویی ^۲ ساحتی	نیست بی رنجی به عالم راحتی
حاصل آید آنچنان گنجی ترا	طمعِ خام است این که بی رنجی ترا
چون رسی بی طاعت اندر کردگار	مُلکِ جَنّت کی بری بی رنجِ کار
وین گمان را هم بران از اندرون	این طمع را از سرِ خود کن برون
ترکِ این اندیشه کن در وی مپیچ	کاین نبودست و نخواهد بود هیچ
اغلب آن بودست کز رنجی رسید	ور کسی بی رنج در گنجی رسید
اسب ^۳ فکرت ^۴ را سويِ غالبِ جَهان	این بُوَد کمیاب و نادر در جهان

۱ در H: بالمکاره گیر این را بی غلول، در C: بالمکاره کن ز جان و دل قبول.

۲ چو جویی AHBT به دنیا C

۳ اسب AC اسپ HBT

۴ فکرت AHBT همت C

Nadir üzerine kimse hüküm vermemiştir asla;
Aman ha aman, sen galibe, çoğunluğa göre hüküm ver daima.¹

Ta ki muradına eresin sonunda,
Gamin mutluluğa dönsün sonunda.

Burada tatlı yemeyenler, yer orada;
Burada ürün almayanlar, alır orada.

Her kim ki açlıkta tokgözlü olur,
Sonunda Hak Teâlâ sayesinde doyurulur.²

Ey değerli insan! Birkaç gün çalış, çabala da
Zararsız, ziyansız sonsuz nimet yiyesin [orada].

Onda bir kâr etmek, tüccar kârı olmaz;
Birden nasıl on kazanılır? O da nadirdir, [herkese nasip olmaz].

Peşin payı terk et, eğer nadirsen,
Ta ki öyle bir kâr edesin ticaretten.

Dünyada zahitliği Hak için olunca,
Ahiret mülkü onun olur sonunda.

Sen, bir iyilikten on iyilik kazanınca,
Sımsıkı tutarsın o ipi ondan sonra.³

O ip emir ve yasaktır, ey yol arayan [ağa]!
Emir bahçesine doğru git ırmak gibi taşta taşta.

İp, Kur'an'dır ve onda olan şeylerdir onda;
Kim ki dost için onunla olur, sarılırsa ona,

Şüphesiz o, bu iple kavuşur oraya,
Çünkü sahip olmuştur Hak Teâlâ'dan ipe ve nura.

Huşuyla eda edilen ibadet, zikir ve namaz [da],
Seninle birlikte olursa çalışmada, çabada ve açlıkta,⁴

Açlık, bütün ibadetlerin anasıdır,
Mutlulukların, rahatlıkların kaynağıdır.

Temiz ruh, açlıkla huzur bulur;
Beden de açlıkla sıhhat bulur.

1 Bu beyitte fikhî kaidelerden “el-Hükmü li'l-ğâlib: Hüküm galibe, çoğunluğa göre verilir.” ibaresine işaret vardır. Atasözüdür. Dihhudâ, *Emsâl u Hikem*, II, 699. Bkz. s. 494, 1. dipnot.

2 Bu beyitte, el-Cû'ü ta'âmu'l-hakkı lâ yut'imuhu illâ'l-havâs: *Açlık Hakk'ın yemeğidir, onunla ancak has kullarını doyurur* (*Şerb-i Ta'arruf*, I, 94; Furûzanfer, *a.g.e.*, s. 148'den nakil) hadisine işaret vardır.

3 Bu beyitte, “Kim bir iyilik yaparsa, ona on katı vardır. Kim de bir kötülük yaparsa, o da sadece o kötülüğün misliyle cezalandırılır ve onlara zulmedilmez.” (En'âm 6/160) ayet-i kerimeye işaret vardır.

4 Bu ve sonraki sekiz beyitte, “Açlık Hakk'ın yemeğidir, onunla ancak has kullarını doyurur.” hadisine işaret vardır. Bkz. s. 986, 2. dipnot.

هان و هان دایم تو در غالب بیچ	نیست بر نادر کسی را حکم هیچ
گرددت غم شادمانی عاقبت	تا رسی در کامرانی عاقبت
هر که اینجا بر نبرد آنجا بُرد	هر که اینجا خوش نخورد آنجا خورد
آخر از یزدان رسد او را شَبَع	هر که اندر جوع باشد بی طمع
تا خوری نعمت مُخَلَّد بی گزند	چند روزی جهد کن ای ارجمند
از یکی چون ده رسد آن نادرست	بردن از ده یک نه سودِ تاجرست
تا چنان سودی بری از تاجری	ترکِ حَظِّ نقد کن گر نادری
ملکِ عقبی آخر آنِ او شود	زهد در دنیا چو بهر حق بود
بعد از آن خود سخت گیری آن رسن	چون بری از یک حَسَن تو ده حَسَن
سویِ باغِ امر بر سرِ رَوِ چو جو	آن رسن امرست و نهی ای راه جو
هر که زد دست اندر آن از بهر دوست	حبل قرآن است و آنچه اندروست
ز آنکه دارد از خدا تاب و مَسَد	بی گمان زین حبل او آنجا رسد
چون بود با تو قرین در جهد و جُوع	طاعت و ذکر و نماز با خشوع
چشمه شادی و راحتها بود	جوع اُمّ جمله طاعتها بود
هم بدن از جوع صَحَّتْها برد	جان پاک از جوع راحتها برد

Ruhuna ve bedenine faydalıdır o açlığın senin;
Ey Tanrı eri! Az yemeyi adet edin.

Ondadır dünyanın da faydası ahiretin de;
Eğer kendini seviyorsan, az ye.

Az yemek, velilerin pijaması olmuştur;
Tabiplerin de kaftanı, hırkası olmuştur.

Hülasa, ey arkadaş, hangi türden olursan ol,
Yolda az yemeyi tercih et, [az yiyen ol].

Çünkü çok yemek, hem açgözlülüktendir hem hırstan;
[Bu] nefsin hasletindedir, kaçın, sakın bundan.

Düşman nefsin eline alet verme de
Tutmasını seni balık gibi olta ile.

Onun başını mücadele kılıcıyla kes ki,
Allah abitler zümresinden saysın seni.

Onun istediklerini vermezsen sana boyun eğe;
Ondan sonra ister istemez seninle birlikte gider.

O, esir gibi olur, sense paşa,
Senin önünde ölür, öl dersen ona.

Boyun eğince senin emrine, fermanına,
Her ne derdin olursa, derman olur sana.

Ondan sonra, senin için çalışır el gibi;
Senin için koşar aşığıya, yukarıya ayak gibi.

Peygamber, “Esleme şeytânî”¹ buyurdu,
Çünkü boşboğaz nefis onun emri altına girdi, memuru oldu.

Değil mi, hizmetçin senin elin ve ayağın olur,
Senin isteğin için her tarafa koşar durur.

Pazara, çarşıya senin için gider;
Avlandığında bir tazi gibi neşeyle gider.

Senin, kendin için yapmak istediğin her şeyi,
O, senin için yapar, iyi veya kötü [her şeyi].

Zaten başka da olamaz, çünkü ram olmuştur sana;
Senin kuşun olmuştur; çünkü düşmüştür senin tuzağına.

1 “Şeytanım benim elimle teslim oldu veya Müslüman oldu.” hadisinden iktibastır. Kaynaklarda böyle bir hadis yoktur; ancak *Câmi’s-Sağîr*’de “İki hasletten dolayı Âdem’e karşı üstün geldim. Benim şeytanım kâfir idi; lâkin Allah ona karşı bana yardım etti, Müslüman oldu.” (Bkz. Süyûtî, *a.g.e.*, II, 76. Furûzanfer, *a.g.e.*, s. 148) şeklinde bir hadis vardır.

کم خوری را پیشه کن ای مردِ هو	نافعِ جان است و تن آن جوعِ تو
کم خور ار خود را همی داری تو دوست	نفعِ دنیا نفعِ عقبی اندروست
هم اَطْبَا را همین آمد دثار	اولیا را کم خوری گشته ^۱ شعار
کم خوری را می‌گزین اندر طریق	پس به هر نوعی که هستی ای رفیق
خصلتِ نفس است ازین کن احتراز	ز آنکه پُر خوردن ز حرص است و ز آز
تا نگیرد همچو ماهی ات به شست	نفسِ دشمن را مده آلت به دست
تا ترا خواند حق از سلکِ عباد	می‌بُر او را سر به تیغِ اجتهاد
بعد از آن ناکام بر گامت رود	کام او را چون بُری رامت شود
پیش تو میرد اگر گویش میر	او بُوَد همچون اسیر و تو امیر
هر چه آن در دست درمانت شود	چون مطیعِ امر و فرمانت شود
بهر تو پوید ^۲ چو پا بالا و پست	کار بهر تو کند ز آن پس ^۳ چو دست
چونکه مأمورش شد آن نفسِ فُضول	اَسَلَمَ فرمود شَیْطَانِی رسول
وز پیِ مقصودِ تو هر سو دود	نی که چاکر دست و پای تو شود
در شکارت چون شکاری خوش دود	سویِ بازار از برای تو رود
او کند بهر تو از نیک و ز بد	هر چه آن تو خواستی کردن به خود
مرغِ ملکِت شد چو در دامِ تو شد	پس نباشد غیر چون رامِ تو شد

۱ کم خوری گشته BT کم خوریشان شد AHC

۲ در نسخهٔ H کلمهٔ «کند» در حاشیه با نشانهٔ صح و «ز آن پس» بالای سطر نوشته شده است.

۳ پوید AHCT جوید B

Eğer tam aksine, sen olursan onun esiri,
Onun arzusu için o tarafa koşarsın sürekli.

Kötü nefsin elinde bir alet olursun,
Rahman'ın huzurundan şeytan gibi horlanır, kovulursun.

Sen de onun gibi manen şeytan olursun;
Çünkü şeytanın peşinde o tarafa bu tarafa koşturursun.

O, gösterir kendini senin suretinde;
Yolunu keser zenginin de fakirin de.

Sen mağlup olup da o galip gelince sana,
Sen, onun hükmü altına girersin; özün döner kabuğa.¹

Ne mutlu o kimseye ki hayrı galiptir,
Her zaman Hakk'ın rahmetine taliptir.

Onunla tek başına başbaşa vuruşur;
O, daima nefsiyle savaşta olur.

Şarap gibi onun kanını içer,
Her an onun evini yıkar, harap eder.

Gece gündüz cihat kılıcıyla cenk eder,
Mücahedeyle, gayretle onun başını ezer.

Canıgönülden zafer diler Allah'tan,
Öldürsün onu da kurtulsun onun korkusundan.

[Hak] der ki: "Lâ havle ve-lâ kuvvete"² de
Ta ki kahrolsun o, bu sözle.

Ben, sana yardım etsem savaşta,
O, saman çöpünden de küçük olur Kafdağı da olsa.

Onu kahretmede sana yardım etsem ben,
Onu kökünden söker atarım tamamen.

Mademki benim emrimle onunla savaşıyorsun,
Benim rızam için onun boynunu vuruyorsun,

Ben, nasıl çaresiz bırakırım seni onun elinde
Mağlup olasın da onun altında kalasın diye!

Ben, yüz binlerce zafer bahşederim sana,
O, senin kılıcınla ölmüş olur mutlaka.

1 Bu beyitte, "Hüküm galibe göredir." fikhî hükmüne işaret vardır. Bkz. s. 494, 1. dipnot.

2 *Güç ve kuvvet ancak Allah'a mahsustur*. Bu cümle dua olup hadislerde de geçmektedir. Lâ havle ve lâ kuvvete illâ bi'llah (Güç ve kuvvet ancak Allah'a mahsustur [cümlesi]) cennet hazinelerinden bir hazinedir." (Aclûni, *a.g.e.*, II, 440).

ور به عکس ار تو اسیرِ او شوی
 آلتی باشی به دستِ نفسِ بد
 شیطنت داری تو در معنی چو او
 می‌نماید او ز نقشت خویش را
 چون تو مغلوبی و بر تو غالب^۱ اوست
 ای خنک جانی که خیرش غالب است
 می‌زند با او یکایک رو برو
 خونِ او را می‌خورد همچون شراب
 روز و شب در حرب با تیغِ جهاد
 از خدا نصرت همی خواهد ز جان
 گفت^۲ لَاحَوْلَ وَلَا قُوَّةَ بَگو
 چون مَنّت یاری دهم اندر مَصاف
 یاریت در قهرِ او چون من کنم
 چون به امرِ من به وی کوشش کنی
 من زیونت کی هلم در دستِ او
 صد هزاران نصرتت بخشم در آن
 بهر کاشم دایما آن سو دوی
 پیشِ رحمان همچو شیطان خوار و رد
 ز آن پی شیطان دوانی سو بسو
 می‌زند ره مُنعم و درویش را
 حکمِ او داری بُوَد مغزِ تو آ پوست
 رحمتِ حق را همیشه طالب است
 دایما با نفس در جنگ است او
 خانه‌اش را می‌کند هر دم خراب
 می‌کند در قَمع و قلعه‌ش اجتهاد
 تا کُشد وز خوفِ او یابد امان
 تا شود مقهور ازین گفتار او
 کمتر از گاهی شود آن کوهِ قاف
 از بُن و بیخش به کُلّی بر کُتم
 در رضایم تیغ بر حَلقش زنی
 تا شوی مغلوب و مانی پستِ او
 گردد او کُشته ز تیغت^۳ بی‌گمان

۱ بر تو غالب ABCT غالب بر تو H

۲ مغز تو T مغز او تو AHBC

۳ گفت BCT گفت حق AH

۴ و AHBT - C

۵ تیغت AHBC تیرت T

Her ne kadar ben, fethi seninle yapıyorsam da,
Onu tamamen ben yapmışımdır düşmanla, bir yolla.

Bir babanın çocuğuna dediği gibi:
Tut iki elinle de kaldır şu taşı!

[Sonra] koyar kendi elini onun iki elinin altına,
Taşı çocuk kaldırsın diye yukarıya.

Ondan sonra kendi çocuğunu tebrik eder,
O tebrikle de onu gururlandırır, mağrur eder.

Allah da der ki: Ey seçkin kulum, [ey insan]!
Senin savaşınla yerin dibine geçti düşman.

Ben ne yaptıysam, kuşkusuz sen yapmışsındır,
Bil ki o, teselli ve lütuf içindir.

Her an seni tebrik eder, mükâfatlandırır,
Seni yüzlerce kutup yıldızının üzerine çıkarır.

Kalk, çalış, bu azdır deme ha!
Hakk'a ibadet et, bir an bile olsa.

Çünkü o az şey, bereket verir senin canına,
Doldurur senin terazini hayırlarla.

Hak Teâla dedi: "Bil ki az şey, benim katımda
Çok fazladır çok, haddinden fazla."¹

Çünkü az şeyleri ben çoğaltabilirim,
Aletler, teknikler olmadan çoğaltabilirim.

Bilakis yok olanı da vücuda getiririm ben;
Keremimle ona yüzlerce çeşit varlık bahşederim ben.

İster az ister cüzî olsun isterse çok ve fazla,
İnan ki bana, senin işin ilerler, iyi olur sonunda.

Ben her şeye kadirim yardımcı olmadan;
Kesin olarak bilir bunu sadık olan.

Bilakis bu kudret bir damla gibidir benim denizimden;
Böyle yüzlerce kudret meydana gelir benim bir nefesimden.

Mademki sonu yoktur kudretin, Veled!
Sonsuza dek iste Allah'tan medet.

¹ Bu beyitte, "Kim bir iyilik yaparsa, ona on katı vardır. Kim de bir kötülük yaparsa, o da sadece o kötülüğün misliyle cezalandırılır ve onlara zulmedilmez." (En'am 6/160.) ayet-i kerimeye işaret vardır.

وز تو گیرم فتح را هر چند من	کرده‌ام آن جمله با دشمن به فن
همچنانکه طفل را گوید پدر	گیر با دو دست و بر دار این حجر
زیرِ دو دستش نهد او دستِ خود	تا حجر را طفل بر بالا برد
طفلِ خود را بعد از آن تحسین کند	تا بدان تحسین ورا خودبین کند
هم خدا گوید که ای بندهٔ گزین	رفت از جهدِ تو دشمن در زمین
هر چه من کردم تو کردی بی‌گمان	بهرِ دلداری و لطف است آن بدان
هر دمت تحسین کند بخشش دهد	پات را بر فرقِ صد فرقد نهد
جنبشی می‌کن مگو هم کاین کم است	طاعتِ حق کن اگرچه یک دم است
کآن کم افزونی دهد جانِ ترا	پُر کند از خیر میزانِ ترا
گفت حق اندک به پیشِ من بدان	هست بس بسیار و بی‌حدّ و کران
زآنکه اندک را توانم کرد من	بی‌حد و بسیار بی‌اسباب و فن
بل عدم را هم کنم موجود من	بخشمش صد گون وجود از جود من
گر کم و اندک شود بسیار و بیش	باورم کن تا ^۲ رود کارِ تو پیش
قادرم بر جمله اشیا بی‌مُعین	هر کرا صدقیست هست اینش یقین
بلکه این قدرت چو قطره‌ست از یمم	صد چنین قدرت برآید از دمم
چون نهایت نیست قدرت را ولد	تا ابد می‌خواه از یزدان مدد

۱ مگو هم AHT مگویش BC

۲ تا AHBC که T

Sakın, razı olma her murada, her isteğe,
Her an ara, iste kıyamete kadar iste.¹

Çünkü aşk bahsinin yoktur sonu;
[Haydi] himmet atını sür aşk tarafına doğru.

Âşıkane git, aşktan bahset, aşktan söyle;
Duanda aşktan başka bir şey isteme.

Aşk, kâmil şeyhtir; onu tut, kabul et,
Aşk, sana ne derse, gönülden kabul et.

Onun küfrünü İslam'dan da iyi bil daha iyi;
Onun çevgeninin önünde koş top gibi.

Onun için canını feda et, esirgeme başını;
Ondan sonra anma başka bir kimsenin adını.

Bizzat her şey aşktır, aşktan başka bir şey yoktur;
Vazgeçme aşktan, aşk mahallesinde dur;

Ta ki orada huriler ve köşkler bulasın,
Ta ki orada yüzlerce nur denizi göresin.

Göresin, dünyayı onun denizinden bir katre,
Gökyüzünü onun güneşinden bir zerre.

Gülesin dünyada bütün halkı gördüğün zaman,
Ona hayran kalmış, mest olmuşlar her zaman.

Onlara az şeyin çok görüldüğünü,
Bir dikenliğin gül bahçesi gözüktüğünü.

Bir kıratın, az bir şeyin onlara hazine görüldüğünü,
Sağlıklarının da hastalıklarının da ondan olduğunu.

Eşekliklerinden tavla zararına Kâbe demişler,
Aptallıklarından zor olanı kolay görmüşler.

Fare gibi bu âlemde ev edinmişler;
Vahşiler gibi din ilminden habersizler.

Şeytanın rezil rüsva ettiği böyle bir hâlde,
Ömürlerini tüketmişler hile ve düzen içinde.

Eğer Tanrı adamı ona bakar, nazar ederse,
Onun bakır [vücudu] altına döner o iksirle.

1 Kıyamete, kıyamet gününe kadar diye çevirdiğimiz ibarenin aslı "ilâ yevmi't-tenâd" dır. Bu ibare "Ve ey kavmim, doğrusu ben sizin için o feryat (edeceğiniz kıyamet) gününden korkuyorum." (Mü'min 40/32) ayetinden iktibastır.

دم بدم می جو اَلی یوم التَّنَاد	هین مشو راضی به هر کام و مراد
اسبِ هَمّت را به سویِ عشقِ ران	چون حدیثِ عشق را نبود کران
غیرِ عشقِ اندر دعا چیزیِ معجو	عاشقانه رَو حدیثِ عشقِ گو
هر چه عشقت گوید آن از دل پذیر	عشق شیخِ کامل است او را بگیر
پیشِ چوگانش چو گویی شو دوان	کفرِ او را بهتر از اسلام دان
بعد از آن نامِ کسی دیگر مکش	بهرِ او جان باز و سر را در مکش
مگذر از عشق و به کویِ عشق ایست	جمله خود عشق است و غیرِ عشق نیست
تا درو بینی دو صد دریای نور	تا بیابی اندرو حور و قصور
وز خورِ او آسمان را ذره‌ای	از یمش بینی جهان را قطره‌ای
مانده بر وی خیره و حیران مدام	بر جهان خندی چو بینی خلقِ عام
می نماید گلشنی یک خارشان	می نماید اندکی بسیارشان
زو بود هم صحت و هم رنجشان	می نماید یک تسوی گنجشان
سهل دیده از حماقت صعب را	کعبه خوانده از خری یک کعب را
بی خبر از علمِ دینی چون وُحوش	کرده خانه اندرین عالم چو موش
عمر را برده به سر در مکر و ریو	با چنین حالت که هست آن ننگِ دیو
مسّ او گردد از آن اکسیر زر	گر کند مردِ خدا بر وی نظر

Onun küfrü İslâm olur kesinlikle,
Damlanın inci olması gibi denizde.

Tıpkı ölü'nün tuz olması gibi tuzlada,
Kimsenin şüphesi yoktur bu konuda.

O halde, ey efendi, neden inanmıyorsun buna,
Kâfirin, müminin yardımıyla din ehli olmasın?

Aşk, bütün iksirlerin iksiridir;
Âşık olan büyüktür, önderdir.

Bütün eşya onunla taze ve canlı olur;
O, çoban gibidir, halk ise sürüdür.

Kimin talihi yaver gider de onunla dost olursa,
Onun her bir dikeninden yüzlerce gül biter [burada].

Vazgeç gülü anmaktan, diken anmaktan,
Çünkü o yapar her bir parçayı bütün, kendi lütfundan.

Kim ki bir an dost olursa bir veliyle,
Onun makamı olur yüce gökyüzünde.

O, Firavun ise Musa olur,
O, Deccal¹ ise İsa olur,

Karınca ise Süleyman olur,
Bir damla ise umman olur.

Şeytan ise, meleklerin kısıncısı olur;
Yeryüzünden çıkar, dokuz kat göğün üstünde olur.

Ne göğü? Odur aşağısı, yukarısı, taht ve fevk;
Bütün âleme ondan ulaşır şevk ve zevk.

Onun güneşiyle ışık gibi olur zevkler, tatlanır;
Yaşlı ve genç onun nuruyla, ışığıyla aydınlanır.

İyi ve kötü, herkes onun ışıklarıyla yolu görür, bilir;
Herkes onun harmanından tane toplar, tane devşirir.

Aşk bahşeder bunu, bunun gibi yüzlercesini herkese,
Ankadán daha üstün olur onunla sinek [bile].

Aşk, kime yâr ve yakın olursa,
Yer olur onun altında Arş-ı âlâ.

1 Deccal: Ahir zamanda Yahudi halkından ortaya çıkıp halkı aldatacak, bir gözü kör veya tek gözlü yalancı mesihdir. Kaynaklarda Deccal'in tanrılık davasında bulunacağı, kırk gün ya da kırk yıl dünyayı zulüm ve küfürle idare edeceği ve Mehdi yani Hz. İsa tarafından öldürüleceği rivayet edilir (<https://vajehyab.com/>).

کفرِ او اسلام گردد بی گمان
 نی که مرده در نمکلان شد نمک
 پس چرا باور نداری خواجه این
 عشق اکسیر همه اکسیر هاست
 تازه و حی زو بود اشیا همه
 هر که از اقبال گردد یارِ او
 درگذر از ذکرِ خار و ذکرِ گل
 هر که گردد با ولی یکدم قرین
 گر بود فرعون^۳ موسی گردد او
 ور بود موری سلیمانی شود
 ور بود دیوی شود رشکِ مَلک
 چه فلک خود او بود در تحت و فوق
 ز آفتابش ذوقها باشد چو تاب
 نیک و بد ز انوارِ او رهین شوند
 عشق بخشد این و صد چندین به کس
 هر کرا عشقش شود یار و قرین
 آنچنانکه قطره شد دُر^۱ در عمان
 اندرین معنی کسی را نیست شک
 که شود کافر ز مؤمن اهلِ دین
 هر که عاشق شد بزرگ و پیشواست
 او چو راعی باشد و خلقان رَمه
 گل دمد دو صد ز هر یک خارِ او
 کاو کند هر جزو را از لطف کل
 جایگاهِ او شود چرخ^۲ برین
 ور بود دَجَال^۴ عیسی گردد او
 ور بود یک قطره عَمّانی شود
 از زمین پا را نهد بر نه فلک
 جمله عالم را رسد زو شوق و ذوق
 روشن از انوار و تابش شیخ و شاب
 جمله از خرمنش دانه^۵ چین شوند
 به ز عنقایی شود از وی مگس
 فرش گردد زیرِ او عرشِ برین

۱ شد دُر ABCT دُر شد H

۲ چرخ ABCT عرش H

۳ گر بود فرعون ABCT گرچه باشد موش H

۴ ور بود دَجَال ABCT ورچه باشد مرده H

۵ دانه ABCT خوشه H

Yer ve gök, onun nuruyla aydınlık olur;
Kuru diken, onun lütfuyla gül bahçesi olur.

Fakat bu devlet herkese nasıl nasip olur?
Bu, cesetten kurtulana nasip olur.

[82. Seksen İkinci Makale]

[Taliplerin ve vasılların dereceleri]

Gerçi [âhirette] talipler, zahitler ve müctehitler için “ve refa'nâ ba'da-hum fevka ba'dın derecâtin”¹ *kiminizi kiminizden derecelerle üstün tuttuk* buyrulduğu gibi amellerine ve çalışmalarına uygun başlıklar, makamlar ve dereceler vardır. Dünyada, efendi, emir, vezir ve padişaktan oluşan halkın, kimi zengin, kimi daha zengin, dereceleri olduğu gibi taliplerin de cennette makamları ve dereceleri vardır; fakat Hakk'a kavuşan vasılların makamları ve dereceleri, taliplerin ve müctehitlerin makamlarından daha üstündür; hiçbir şekilde talipler oraya giremezler; onlar, o makamlardan ve derecelerden gafil ve habersizdirler. Karıncadan Süleyman'a kadar uçsuz bucaksız birçok yol ve [mesafe] olduğu gibi taliplerle vasıllar arasındaki fark da rütbe, makam ve büyüklükte yüzlerce, hatta daha fazladır.

Zahitlere erişeydi aşkın kokusu,
Onların yanında zühtle fisk bir olurdu.

Onların yanında küfürle iman da bir olurdu;
Çünkü denizin yanında hiçtir, önemsizdir bir testi [su].

İki testi bil, küfürle imanı açıkça,
Biri karanlıkla dolu biri din ışığıyla.

Biri eğri yoldur, biri doğru yol [burada];
Biri sırf doğrudur, diğeri tamamen hata.

Ey değerli insan! Eğrilikten ve doğruluktan,
Kurtulmuştur kuşkusuz menzil ehli olan.

Bu eğrilik ve doğruluk, onun istenilenidir;
Çünkü o henüz arayıp sorma âleminindedir.

Fakat yoldan menzile ulaşan,
Kuru ve yaş, sahip olduğu her şeyi oraya taşıyan,

1 “O, sizi yeryüzünde halifeler (hâkimler) yapan, size verdiği nimetler konusunda sizi sınamak için bazı-nızı bazınıza derece derece üstün kılandır. Şüphesiz Rabbin, cezası çabuk olandır. Şüphesiz yok ki O, çok başlıyandır, çok merhamet edendir.” (En'âm 6/165.) ayet-i kerimeden iktibastır.

فرش و عرش از نور او روشن بوَد
خارِ خشک از لطف او^۱ گلشن شود
لیک کی با هر کس این دولت رسد
این نصیبِ اوست کاو رست از جسد

در بیان آنکه اگرچه طالبان و زاهدان و مجتهدان را لایقِ اعمال و کوشش^۲ عطاهاست و مقامات و درجات که وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ، همچنانکه در دنیا خلق را درجات است، بعضی غنی و بعضی غنی تر از خواجه و میر^۳ و از^۴ وزیر و پادشاه، طالبان را در جنت مقامات و درجات باشد، لیکن واصلانِ حق را مقامات و درجات و رای مقاماتِ طالبان و مجتهدان است، به هیچ نوع طالبان در آن مَدخل نیست^۵ و از آن مقامات و درجات^۶ غافل و بی خبرند^۷. چنانکه از مور تا سلیمان راه بی حد و نهایت است^۸، مابینت در میان طالبان و واصلان صد چندان است در رُتبت و مقامات و بزرگی^۹.

زاهدان را گر رسیدی بو ز عشق	یک شدی در پیش ایشان زهد و فسق
کفر و ایمان یک بُدی هم پیششان	ز آنکه در دریا سبو باشد مُهان
دو سبو دان کفر و ایمان را یقین	یک پُر از ظلمت یکی پُر از نورِ دین
یک بوَد راهِ کژ و یک راهِ راست	یک صوابِ محض و یک کَلّی خطاست
از کژی وز راستی ای ارجمند	اهل منزل بی گمانی فارغند
این کژی و آن راستی مطلوبِ اوست	کاو هنوز اندر جهانِ جست و جوست
لیک آن کز راه در منزل رسید	هر چه دارد خشک و تر آنجا کشید

۱ او AHBC چون T
 ۲ کوشش ABCT کوشش ایشان H، ولی بعد روی «ایشان» را خط کشیده‌اند.
 ۳ از خواجه و میر ABCT از امیر و خواجه H، ولی بعد مطابق متن اساس اصلاح شده‌است.
 ۴ از BT - AHC
 ۵ به هیچ نوع طالبان در آن مَدخل نیست ABCT که هیچ طالبان در آن مَدخل نباشد H، ولی بعد مطابق متن اساس اصلاح شده‌است.
 ۶ مقامات و درجات BT درجات و مقامات AHC
 ۷ بی خبرند ABCT بی خبر باشند H، ولی بعد مطابق متن اساس اصلاح شده‌است.
 ۸ راه بی حد و نهایت است ABCT راه بس بی حد است H، ولی بعد مطابق متن اساس اصلاح شده‌است.
 ۹ بعد از این، در H جمله «والله اعلم» و در T جمله «و سلم» وجود دارد.

Eğri yoldan da doğru yoldan da feragat etmiştir;
Çünkü menzilin sedirine oturmuş, yerleşmiştir.

Sen eğri yoldan kork; çünkü henüz yoldasın;
İyi bak da [gör nereye], nasıl adım atacaksın?

İman yolunda git; çünkü o yol doğrudur;
İman yolunu Allah açıp bezemiş, doğrultmuştur.

Ey yol arayan! Canıgönülünden çalış çabala, cehdet de
O yoldan çabucak ulaşasın menzile.

Canıgönülünden adım at, yürü doğru yolda;
Çünkü doğru yolda olan uğramaz hüsrana.

Doğruluğu elde tutan kurtuluş bulur;
En şerefli yolu tutan şerefli olur.

Ne mutlu o cana ki çabalar, gayret eder,
Doğru yola doğru iki at ile dörtnala gider.

Dünyayı terk eder; çünkü o yolcudur, yol katedendir;
Ahirete doğru gider; çünkü orası sığınılacak yerdir.

Ta ki korkusuz, zararsız kazançlı olsun,
O huzurda ebedî yaşasın, mutlu olsun.

Salıkların, yolcuların böyle güzel vasıfları vardır;
Çünkü onlar, sürekli o yolda yolculuk yapmaktadır.

Fakat Hakk'a vasil olan o topluluklar,
Hakk'ın nurunu perdesiz taşıyanlar,

Ey falan! Bilakis taşınanlardır onlar,
Yıldızlar gibi kaybolmazlar.

Allah'la beraber ebedî mülkte bakîdirler;
Kendi kendilerine hem şarap içerler hem de sakidirler.

Onların hâlleri tortudan, hatta saflardan da yücedir;
Onların sırları “kâf” harflerinde gizlidir.

“Tâ”, “hâ” ve “kâf” harflerinde gelmiştir,
[Ceylan] göbeklerinde gizli misk gibidir.

Eğer koku alma duyun varsa, o hâlden haberdar olursun,
O kelâmdan onların sırrını bilir, onlara vakıf olursun.

Onların muradı verâdan¹ daha üstün, daha ulvîdir;
Zahit o devlete nasıl tamah edebilir?

Padişahların mülkü nasıl nasip olur eşekçiye?
O geride kalmış adam nere, önderlik nere!

Gerçi taliplerin yüksek makamları vardır cennette,
Hayır ve sevaplarına göre harikulade,

Her birinin değeri mükâfatta başka bir çeşit;
Bal gibi, şeker gibi, güzel ve tatlı, [çeşit çeşit],

Her birinin rütbesi diğerinden daha ulu,
Onların içi de dışı da Hakk'ın lütfuyla dolu,

Fakat vasılların hâli bunların hepsinden daha başkadır;
Her iki dünyanın üstünde ünleri, şöhretleri vardır.

Ne Ay sığar oraya ne felek;
Kanatlarını yakar, uça o tarafa melek.

Ruhulkudüs² demedi mi, “Ey Mustafa!
Vuslat ve buluşma vaktidir bundan sonra.”³

Ben, senin kılavuzun idim buraya kadar;
Bir adımdan fazla atamam [çünkü yakar].”

Mustafa buyurdu: “Hayır, ilerle, durma,
Cebrail ona dedi: “İzin yok bana,

Seninle geleyim vuslat yurduna;
Celâl'in nuru beni yakar zira.

Kılavuz olmadan, yalnız git bundan sonra,
Ta ki çıkasın Hak Teâlâ'nın huzuruna.

Ey kutub! O harem, senin içindir, sana özeldir yalnızca,
Padişahın yoktur lâıyk bir nedimi senden başka.”

Nitekim padişah hareme girmesini istemedikçe,
Adım atamaz, giremez oraya hizmetçiden başka kimse.

Fakat kapıya kadar gelir hizmetçi de
Padişah içeri girer, o gider başka yere.

1 Verâ': Takvânın ileri derecesini ifade eden tasavvuf terimi. Sözlükte “sakinmek, kaçınmak, çekinmek” anlamındaki vera' kelimesi terim olarak “haram ve günah olup olmadığı şüpheli hususlardan özenle kaçınıp helâl ve mubahların bir kısmından feragat etmek” anlamında kullanılır. Bu sebeple vera' takvânın ileri ve özel bir şekli kabul edilir. Takvâ mahzurulu olanı, vera' ise helâl olması şüpheli olanı terk etmektir (Süleyman Uludağ, “Verâ”, *DİA*, İstanbul 2013, XLIII, 49-50).

2 Ruhulkudüs: Cebrail. Vahiy meleği. Bkz. s. 550, 1. dipnot.

3 Bu ve sonraki beş beyitte, Hz. Peygamber'in İsrâ ve Mirac'ına işaret vardır. Bkz. s. 716, 1. dipnot.

کام ایشان هست برتر از ورع
 کی کند زاهد بدان دولت طمع
 ملک شاهان کی رسد^۱ خربنده را
 پیشوایی نبود آن پس مانده را^۲
 طالبان را گر مقامات است ژرف
 از ثواب و خیر در جنت شگرف
 قدر هر یک در^۳ جزا نوعی دگر
 خوب^۴ و شیرین همچو شهد و چون شکر
 رتبت هریک ز همدیگر فزون
 پُر ز لطفِ حق درونشان و برون
 واصلان را حال غیر این همه ست
 برتر از هر دو جهانشان دمدمه ست
 نی قمر گنجد در آنجا نی فلک
 سوزدش پُر گر پرد آن سو ملک
 نی که روح القدس^۵ گفت ای مصطفی
 بعدازین وقتِ وصال است و لقا
 من قلاووزِ تو تا اینجا بُدم
 بیش نتوانم نهادن یک قدم
 مصطفی فرمود نی پیش آ مه ایست
 گفت جبریلش مرا دستور نیست
 کاندرایم با تو در دارِ وصال
 زآنکه سوزاند مرا نورِ جلال
 بعد ازین^۶ تنها روان شو بی رهی
 تا قدم سوی جناب^۷ حق نهی
 خاص بهر تست ای قطب آن حریم
 نیست لایق غیرِ تو شه را ندیم
 نی چو شه خواهد که آید در حرم
 غیرِ خادم کس به وی نهد قدم
 لیک خادم نیز آید تا به در
 شه در آید او رود جایی دگر

۱ رسد AHBC نهاد T
 ۲ این مصراع، در H چنین بوده است: سرفرازی کی رسد افکنده را، ولی بعد در حاشیه مطابق متن اساس اصلاح شده است.
 ۳ در AHBC را T
 ۴ خوب AHBC چرب T
 ۵ روح القدس ABCT جبرائیل H
 ۶ بعد ازین ABT زین سپس H بعد زآن C
 ۷ جناب BCT وصال AH

Hizmetçinin o vuslattan bir nasibi yoktur;
Oraya sadece padişah girer, [başka mümkünâtı yoktur].

Yahut padişahın yanındaki emir subayı gibi,
Ordu komutanının yanına gelir ve der ki:

Padişah seni çağırır, gelmeni buyurur;
O, hemen saraya doğru yola koyulur,

O [subay], der ki ona, sen yalnız git bundan sonra,
Mutluca otur kutlu padişahın huzurunda,

Oraya gitmek sadece sana özeldir;
Çünkü padişah canıgönülden seni istemektedir.

Kabul et bunu; benim gibiler oraya nasıl girebilir?
O, senin makamındır kuşkusuz ey emir.”

Evet, meleğin yüzlerce kolu kanadı olsa,
Hepsi yanar oraya geçmeye çalışsa.

Çünkü kimse oraya giremez, orada kalamaz,
Ahmed'den başka kimsenin orada yeri olamaz.

Bundan dolayı Cebrail ona dedi ki “Bundan sonra,
Sen yalnız git; çünkü orası sana yaraşır mutlaka.

O nimetten nasibi olmamıştır hiç kimsenin;
Çünkü manen sadece sensin emin.

Âdem'den önce padişahydın, resul idin sen,
Allah, amelsiz kabul etmişti seni önceden.¹

Bu dünya var olmadan, âlemlerin vardı senin;
Ezelden padişah idin, kıdem sahibiydin.

Asırlar yokken şah idin, sahipkıran idin;
Uçsuz bucaksız ülkelerin padişahı idin.

1 Âdem'den önce padişahydın, resul idin sen: Burada Hz. Muhammed'in nurunun Hz. Âdem'den önce yaratılması [ve hatta peygamber olması]na işaret vardır. Evvelu mâ halaka'llâhu nûri...: Allah'ın yarattığı ilk şey benim nurumdur... (Aclûnî, *a.g.e.*, I, 303; Furûzanfer, *a.g.e.*, s. 113-114). Hz. Câbir anlatıyor: “Ey Allah'ın Resulü! Anam babam sana feda olsun, Allah'ın her şeyden önce ilk yarattığı şeyi bana söyler misiniz?” diye sordum. Şöyle buyurdu: “Ey Cabir! Her şeyden önce Allah'ın ilk yarattığı şey senin peygamberinin nurudur. O nur, Allah'ın kudretiyle onun dilediği yerlerde dolaşıp duruyordu. O vakit daha hiçbir şey yoktu. Ne Levh ne kalem ne cennet ne ateş (cehennem) vardı. Ne melek ne gök ne yer ne güneş ne ay ne cin ve ne de insan vardı.” (Aclûnî, *a.g.e.*, I, 303). Ayrıca, *Muhammed olmasaydı, dünyayı, ahireti, gökleri, yeri, arşı, kürsiyi, levhayı, kalemi, cenneti ve cehennemi yaratmazdım ve Muhammed olmasaydı ey Âdem seni yaratmazdım* (Furûzanfer, *a.g.e.*, s. 172) ve ayrıca *Sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım* hadis-i şeriflerine işaret vardır (Aclûnî, *a.g.e.*, II, 191; Furûzanfer, *a.g.e.*, s. 172).

شاه را تنها بُوَد آنجا ^۱ مجال	نیست خادم را نصیبی ز آن وصال
نزدِ خاصی کاو بُوَد میرِ سپاه ^۲	یا چو سرهنگی که آید او ز شاه
گردد او حالی روان سويِ سرا	گویدش می خواندت سلطان بیا
کی تواند در حرم کردن گذر	آید آن سرهنگ با او تا به در
شاد بنشین پیشِ شاهِ کامران	گویدش زین پس تو تنها شو روان
ز آنکه شاه از جان و دل خواهانِ تست	رفتن آنجا خاص تنها آن تست
آن مقامِ تست بی شک ای امیر ^۳	جنسِ من کی گنجد آنجا این پذیر
جمله سوزد گر کند آنجا گذر	پس ملک را گر بُوَد صد بال و پر
غیر احمد؛ را در آنجا جای نیست	ز آنکه کس را آن طرف گنجای نیست
رَو تو تنها کآن ترا زبید یقین	ز آن سبب جبریل گفتش بعدازین
ز آنکه بر معنی تویی تنها مُصیب	هیچ کس را نیست ز آن نعمت نصیب
بی عمل کردت خدا ز اول قبول	پیش از آدم بوده ای شاه و رسول
از قِدم ^۴ بودی شه و صاحب قدم	بی جهان بودت جهانها در عدم
پادشاهِ مُلکهای بی کران	بی قرون بودی شه و صاحب قران

۱ آنجا ABT آنگون HC

۲ این بیت و پنج بیت بعد از آن، در A در حاشیه با نشانهٔ صح آمده است، در H نیست.

۳ بی شک ای امیر AC ای امیر خطیر BT

۴ غیر احمد AHBT جز پیمبر HC

۵ قدم AHBT علم C

Ezelden Tanrı'nın nurusun daima;
Nasıl olur yerin ayrılık ocağında?

Bu dünyada amelle zengin olmadın ki,
Bilakis ameller seninle güzelleşti, yüceldi.

Eğer burada amelle meşgul olursan, öğretmek içindir,
Yanlış yolda olanlar amelle düzelsinler diyedir.

Dememiş miydin "Bu'istu"¹ insanların içinde;
"Ben, öğretmen olarak gönderildim size."

Senin filin ve sözün hepsi bizim içindir;
Gerçi yeryüzündesin, ama yerin göklerde.

Hiçkimse giremez, karışamaz senin sırrına;
Hak'tan başkası vakıf değildir senin sırrına.

Gerçi sonra geldin, ama evvel sensin;²
Müminleri ikilikten kurtaran sensin.

Senin hâllerin bundan daha üstün, daha yücedir;
Kimse, senin ilim gülşenini koklayamamış, bilemememiştir.

[83. Seksen Üçüncü Makale]

[Hak Teâlâ, tüm âlemi Muhammed'e -selam üzerine olsun- olan sevgisi sebebiyle yaratmıştır]

Hak Teâlâ, bütün âlemi, Muhammed'e -selam üzerine olsun- olan sevgisi sebebiyle yaratmıştır; çünkü "Lev lâke le-mâ hâlaktu'l-eflâk"³ *Sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım* buyurmuştur. Âlemdeki bütün peygamberler, âlemdekilere [insanlara ve cinlere] kendi ilim ve bilgileriyle onun [yani Muhammed'in] ilmini ve bilgisini öğrenebilecek seviyeye getirmek için, onun [yani Muhammed'in] çavuşları olarak gelmişlerdir. Çocuklara daha yüksek ilimleri öğrenebilmeleri için heceler ve [başka] ilimler öğrettikleri gibi, peygamberler de din ilimlerini halka öğretmişlerdir.

1 Bu'istu... mu'allim: İnnemâ bu'istu mu'allimen. *Ben muallim olarak gönderildim*. Bu'istu dâ'iye ve mu'allimen. *Davetçi ve öğretmen olarak gönderildim (el-Le'âlî el-masnû'â*, I, 254; Furûzanfer, *a.g.e.*, s. 64'ten nakil) hadis-i şeriflerinden iktibas.

2 Gerçi sonra geldin, ama evvel sensin: Burada Hz. Muhammed'in Hz. Âdem'den önce yaratılmasına işaret vardır: Bkz. s. 1004, 1. dipnot.

3 *Sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım* (Aclûnî, II, *a.g.e.*, 191; Furûzanfer, *a.g.e.*, s. 172, 203). Bkz. s. 568, 1. dipnot, s. 1004, 1. dipnot.

نور یزدانی همیشه از ازل	کی شوی در کوره هجران بدل
نه از عمل گشتی درین دنیا غنی	بل عملها از تو شد خوب و سنی
گر کنی اینجا عمل تعلیم راست	تا که کژها از عمل گردند راست
نی بُعِثْتُ گفته‌ای اندر ملا	من مُعَلِّمِ آمدم بهر شما
فعل و قول تو همه از بهر ماست	گرچه بر ارضی ولی جایست سماست
هیچ کس را نیست مدخل در سرت	غیر حق واقف نگردد بر سرت
گرچه آخر آمدی اول تویی	مؤمنان را وارهانی از دویی
هست بالاتر ازین احوال تو	کس نبرد از گلشن علم تو بو

در بیان آنکه حق تعالی همه عالم را جهت دوستی محمد علیه السلام آفرید که
 لَوْلَاكَ لَمَا خَلَقْتُ الْأَفْلَاكَ و انبیا جمله در عالم همچون چاوشان او آمده‌اند تا
 عالیشان را از علم و دانش خود قابل علم و دانش او کنند. همچنانکه طفلان را هجا^۲
 و علمها آموزند تا قابل علم عالی تر شوند^۳، انبیا نیز علمهای دین را به خلق آموختند

---

۱ علیه السلام AHBT صلی الله علیه و سلم C
 ۲ طفلان را هجا ABCT طفلکان هجا H
 ۳ شوند AHBT گردند C

Böylece o ilimler asırlar boyunca insanlara erişmiş ve onlar da ondan faydalanmışlardır. Sonunda [onlar] hazır olduktan sonra, Mustafa -selam üzerine olsun- asıl ve öz olan ilimleri getirmiştir; [onlar da] anlaya bilmişlerdir. Evet, bütün peygamberler onun işini yaptılar ve onun için geldiler. Şu halde evvel ve âhir yani ilk ve son hep o olmuş oluyor; başka gören, cahilliğinden ve bilgisizliğinden [öyle görmekte]dir; çünkü “Huve’l-evvelu ve’l-âhiru ve’z-zâhiru ve’l-bâtın.”¹ *O, ilk ve sondur, zâhir ve bâtın’dır* buyrulmuştur.

Çünkü Hak Teâlâ, hakikatte onun sırrıdır;
Odur öz, odur iç, gerisi, hepsi kabuktur, dıştır.

Peygamberlerin hepsi çavuşturlar senin yanında,
Yaymışlardır ününü, şöhretini bütün dünyada:

Böyle bir padişah geliyor bizim peşimizden,
Onun için var olmuştur bu ruh ve beden.

Biz o yüzden geldik dünyaya,
Onun değerini anlatalım diye burada.

Ta ki nurlansınlar onunla ehl-i zemin,
Çünkü odur, “rahmeten li’l-‘âlemin.”²

Biz, onun gelişini müjdeliyoruz sizlere,
Onun nefesinden faydalanın diye sizler de.

Yavaş yavaş alışıñ bizim nefesimize de
Faydalanın onun nefesinden bizim nefesimizle.

Ta ki onunla tanışasınız bu şekilde,
Yüzebilirsiniz onun denizinde.

Biz, onun ilmîni tanıtıyoruz size,
O geldiği zaman anlaşılın, bilinsin diye.

Çünkü onun ilmi ilimlerin özüdür, kendisidir;
Uğursuz nefis onu nasıl anlayabilir?

Çünkü kötü nefiste karanlık galiptir;
Zulüm, her zaman karanlığa taliptir.

1 “O, ilk ve sondur, zâhir ve bâtın’dır. O, her şeyi hakkıyla bilendir.” (Hadid 57/3). Not: Sultan Veled, burada Allah Teâlâ ile ilgili sıfatları Hz. Peygamber için kullanmıştır.

2 “(Ey Muhammed!) Biz, seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.” (Enbiyâ 21/107) ayetinden iktibasur.

تا آن علمها قَرْنًا بَعْدَ قَرْنٍ به خلقان رسید و مُستفید شدند؛ آخرکار بعد از استعداد چون مصطفی علیه السلام^۱ آن علم را که اصل است و مغز آورد^۲، توانستند فهم کردن. پس همه انبیا کارِ او کردند و ازبهرِ او آمدند^۳. پس^۴ اَوَّل و آخر همه او بوده باشد^۵؛ هر که غیر بیند از جهل و نادانی باشد که^۶ هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ^۷.

اوست مغزِ محض و باقی جمله پوست	ز آنکه حق اندر حقیقت سَرِ اوست
در جهان افکنده صیت و و دمدمه	انبیا پیش تو چاووشان ^۸ همه
کز برایِ اوست این روح و جسد ^۹	کاینچنین شاهی پی ما می رسد
تا که قدرش را کنیم اینجا بیان	ما از آن رو آمدیم اندر جهان
ز آنکه هست او رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ	تا ازو یابند نور اهلِ زمین
تا شما گردید محظوظ از دمش	ما بشارت می دهیم از مقدمش
تا دَمَش را از دم ما بُو کنید	با دم ما اندک اندک خو کنید
در یَمَش دانید کردن آشنا	تا ازین گردید با آن آشنا
تا چو آید او شود مفهومتان ^{۱۰}	می کنیم از علمِ او معلومتان
کی تواند فهم کردن نفسِ شوم	ز آنکه علمِ او بُوَد مغزِ علوم
ظلم ظلمت را همیشه طالب است	نفسِ بد را چونکه ظلمت غالب است
هست ازو انوارِ انسانی نهان	طبع حیوان ظلمت آمد نیک دان

۱ علیه السلام AHBT صلی الله علیه و سلم C
 ۲ مغز آورد ABCT مغزاست و بالای همه علمهاست چون آمد تقریر کرد H، ولی بعد مطابق متن اساس اصلاح شده است.
 ۳ آمدند AHBT آمده اند C
 ۴ پس T - AHBC
 ۵ باشد ABCT است H، ولی بعد مطابق متن اساس اصلاح شده است.
 ۶ هر که غیر بیند از جهل و نادانی باشد که C - AHBT؛ باشد ABT بود H
 ۷ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ، در متن نسخه H نیست، بعد در حاشیه با قلم دیگر نوشته شده است.
 ۸ چاووشان T چاووشان AHBC
 ۹ بعد از این بیت، در AHBC یک بیت دیگر وجود دارد، در A مصراع دوم آن با اندکی اختلاف آمده است: کی پدید آوردمی افلاک را، ولی بعد روی هر دو مصراع را خط کشیده اند:
 بهر او فرمود لولاک خدا آفریدم بهر تو افلاک را
 ۱۰ این بیت، در AHBC با اندکی اختلاف چنین آمده است (او آید AH آید او C):
 می دهیم از علم او تعلیمتان تا چو او آید شود تفهیمتان

İyi bil ki, hayvan tabiatı karanlıktır;
İnsanlık nurları ondan gizlidir, saklıdır.

Biz onlarda din nuru ortaya çıkarırız;
Hayvan tabiatını gönüllerinden söker atarız.

Ta ki önceden ona hazır hâle gelsinler,
O gelince de, ona doğru gitsinler.

Tanışmış olsunlar onun ilmiyle,
Onun güzel ve yumuşak huyuyla, kişiliğiyle.

Ta ki canıgönülden kabul etsinler o nurları,
Öyle ilmi, öyle sırları.

Çünkü öğretmeden bir kimse o ilmi,
Nasıl bildirebilir ey efendi?

Binaenaleyh onun ilimlerini daha çok okumalı ki
Anlaşılsın, kavranabilsin daha fazla ilmi.

Bizim ilimlerimiz onun ilminin hecesidir;
Onun ilmi öz, bizim ilmimiz kabuk gibidir.

Hepimiz onun için çalışıyoruz bu tarafta,
O padişah bilinip tanınsın diye dünyada.

O yüzden Allah Teâlâ, izzetinden hitap etti:
“Ey bütün peygamberlerin özü, özeti!”¹

Senin temiz zatın olmasaydı eğer,
Nasıl olurdu gökler, Zühal ve yer?”

Öyleyse onu bil, evvel ve âhir açıkça,²
Eğer görüyorsan, ondan başkasına bakma.

Eğer bunun sırrını söylersem perdesiz,
Benim gibi hayran olur yaşlı ve genç [şüphesiz].

Birazını söyledim; eğer aklın varsa,
Sayılardan [geçer] gidersin vahdet tarafına.

Şaşı gibi iki görmeyesin bundan sonra,
O birden başkası seçkin olmasın senin yanında.

Bunun sonu yoktur, ey sırra vakıf olan!
Aşkın güzelliğini anlatmaya başla yeni baştan.

1 Bu ve sonraki beyitte Hz. Peygamber’in yaradılışıyla ilgili Bkz. s. 442, 2. dipnot.

2 Evvel ve âhir: İlk ve son. Bkz. s. 1008, 1. dipnot.

طبع حیوان را ز دلشان بر کنیم	ما دریشان نور دین پیدا کنیم
چونکه در آخر رسد سویش روند	تا از اوّل مُستعدّ او شوند
هم به اخلاقِ لطیف و حلمِ او	گشته باشند آشنا با علمِ او
و آنچنان علم و چنان اسرار را	تا پذیرند از دل آن انوار را
کی تواند کرد معلوم ای کیا ^۱	ز آنکه بی تعلیم کس آن علم را
تا رسد در فهمِ علمِ بیشتر	پس علومش خواند باید بیشتر
علمِ او مغزست و علمِ ما چو پوست	علمهای ما هجای علمِ اوست
تا شود آن شه به عالم آشکار	بهرِ اویم این طرف جمله به کار
کای خلاصه و ^۲ لُبّ جمله انبیا ^۳	ز آن خطابش کرد از عزّت خدا
کی شدی افلاک و کیوان و زمین	گر نبودی ذاتِ پاکِ تو یقین
غیرِ او را گر تو بینایی مبین	اوّل و آخر پس او را دان مبین ^۴
همچو من آشفته گردد شیخ و شاب	سرّ این را گر بگویم بی حجاب
جانبِ وحدت کنی ز اعداد نقل	شمّه‌ای گفتم ^۵ اگر داری تو عقل
غیرِ آن یک پیش تو نبود گزین	همچو احوّل دو نبینی بعد ازین
شرحِ حسنِ عشق را آغاز باز	نیست این را آخر ای دانای راز

۱ این بیت، در C نیست.

۲ و ABT - C

۳ این بیت و بیت بعد از آن، در A در حاشیه با نشانهٔ صح آمده‌است، در H نیست.

۴ مبین BCT یقین AH

۵ شمّه‌ای گفتم AB گفتم این را رمز H شمّه‌ای گفتم C شمّه‌ای گفتن T

Çünkü asıl, aşktır; iki âlem, onun ayrıntısı, parçası;
Her şeriatın canıdır onun dini ve şeriatı.

Herkese layıktır kesin onun işleri,
Nasıl olur feleğin işi yeryüzü gibi.

Nasıl olur sultanın işi emirin işi gibi?
Yahut emirin işi fakirin işi gibi?

“Külle yevmin hüve fi şe’nin”¹ Kelâm’da,
Buyurdu Hak Teâlâ, “budur işim daima.”

Öyleyse herkesten aynı işi bekleme;
Nasıl olur gülün güzelliği dikende?

Âşıkların işi değildir züht ve salah;
Çünkü onlar buldular Hak’tan felah.

Âşıkların, bizzat başka bir namazı vardır,
Her zaman Hak’la başka bir niyazı vardır.

O namazla onlar sürekli yaşarlar,
Allah’ın aşk denizinde ebedî kalırlar.

Hepsi de balıklar gibi aşk denizinde [her zaman]
El çekmişlerdir küfürden, dinden, zahitlikten ve fasıklıktan.

Aşk, uçsuz bucaksız bir denizdir; âşıklar ise
Orada balıklar gibi hayat sürerler neşe içinde.

Onlar aşktan doğmuştur; nasıl beden topraktan doğduysa;
Vazgeç bedenden, bak tertemiz cana.

Beden toprağa gider; çünkü ondan doğmuştur.
Can da kendi aslına yüz tutar [çünkü O’ndan var olmuştur].

Parça, kendi aslına gider sonunda;
İnsan odur, gönlünde ne [niyeti] varsa.

Sen, neyi arıyor, neyi istiyorsan, osun, o bil kendini;
İyiden ve kötüden, şüphesiz, kesin [osun, o] bil kendini.

Eğer şimdi temiz, pak ve iyi isen,
Şüphesiz temizlerin, iyilerin yanına gidersin sen.

Eğer kötü isen, kötülere katılır, eklenirsin;
Onların parçasısın, kendi aslına doğru gidersin.

1 “Göklerde ve yerde bulunanlar, O’ndan isterler. O, her gün, her an bir işteditir.” (Rahman 55/29) ayetinden iktibasır.

جانِ هر شرع است دین و شرع او	کاصل عشق است و دو عالم فرع او
کی بود کارِ فلک همچون زمین	لایقِ هر کس بود کارش یقین
یا که کارِ میر چون کارِ فقیر	کارِ سلطان کی بود چون کارِ میر
گفت حق اینست کارم بر دوام	کُلُّ یَوْمٍ هُوَ فِی شَأْنِ دَرِ کَلَامِ
کی بود لطفِ گل اندر شاخِ خار	پس معجز از هر کسی یک نوع کار
ز آنکه ایشان یافتند از حق فلاح	نیست کارِ عاشقان زهد و صلاح
هر زمان با حق نیازی دیگرست	عاشقان را خود نمازی دیگرست
در یم عشقِ خدا پاینده اند	ز آن نماز ایشان مَخْلُد زنده اند
فارغند از کفر و دین و زهد و فسق	جمله همچون ماهیان در بحرِ عشق
اندر آن چون ماهیان عشرت کنان	عشق بحرِ بی حدست و عاشقان
در گذر از تن نگر در جانِ پاک	زاده از عشقند همچون تن ز خاک
جان به اصلِ خویش رُو بنهاده است ^۱	تن رود در خاک کز وی زاده است
هر چه در دل دارد انسان آن شود	فرع آخر سویی اصلِ خود رود
از بد و نیکو یقین دان بی گمان ^۲	هر چه جویانی تو خود را آن بدان
هم بر طیبِ رُوی بی ریب تو	گر کنونی طیب و پاک و نکو
فرعِ آنی سویی اصلِ خود روی	ور خبیثی در خَبَثِ مُلْحَق شوی

۱ این مصراع، در H چنین است: جان رود در حی که از حی زاده است، ولی بعد در حاشیه مطابق متن اساس اصلاح شده است.

۲ این مصراع، در H چنین آمده است: هم بدان واصل شوی بی شک عیان

Fakat bunun çaresi vardır; haydi bul çaresini;
Terk et kâfir nefs-i emmâreni.

Fasıklığı bırak, itaati, ibadeti seç de
Kurtulasın lanetli şeytanın tuzağından [sen de].

Eğer bunu yapamıyorsan, bir [Tanrı] eri ara;
Dertle dolu, sarhoş bir aşk [erini] ara.

Ta ki onun hâli sirayet etsin sana da;
Ta ki onun gibi olasın sen de arayıp sormada.

Ta ki onun huyunu alâsın arayıp sormada,
Ta ki onun ateşinden bir kıvılcım düşsün sana da.

Erlerin sohbeti, seni er yapar;
Cisim isen de seni can yapar.

Sohbet gibisi yoktur, ey din arayan!
Sohbete başla da olasın seçkin [insan].

Küfür de sohbettendir insanlar içinde,
Müslümanlık da her millet de öyle.

Öyleyse git, canıgönülden erlerin sohbetini seç de
[Tanrı] erleriyle gidesin din yolunda sen de.

Onlar gibi olasın sonunda,
Candan canana yol bulasın sonunda.

Karanlık olan bu benlikten kurtulasın,
Rüyet olan, didar olan nurla var olasın.

Karanlığın nura döndü mü, ondan sonra,
Ayrılık olmadan vuslat bulursun daima.

Varlık dikenin hepten gül bahçesi olur;
Karanlığın Hak nuruyla aydınlık olur.

Bütün perdeler aradan kalkar;
Gizli sır, güneş gibi açığa çıkar.

Yârini kucaklarsın perde olmadan;
Dudaksız, kadehsiz şarap içersin ondan.

Tamamen sarhoş olunca o şarapla,
Ey köle! Padişah görmezsin kendinden başka.

Ondan sonra, o an “Ene’l-Hak” der senin canın;
Çünkü canından zuhur eder senin cananın.

لیک دارد این دوا هین چاره کن
 فسق را بگذار و طاعت را گزین
 ورتانی^۱ کردن این مردی بجو
 تا کند در تو سرایت حال او
 تا بگیری خُلُقِ او را در طَلَب
 صحبتِ مردان ز مردانت کند
 همچو صحبت نیست ای جویای دین
 کفر از صحبت بود در مردمان
 پس رَو از جان^۲ صحبتِ مردان گزین
 تا که گردی همچو ایشان عاقبت
 نیست گردی زین خودی که ظلمت است
 ظلمت چون؛ نور گردد بعد از آن
 هستی خارت همه گلشن شود
 پرده‌ها خیزند جمله از میان
 یار را در بر بگیری بی حجاب
 چون شوی سرمست از آن باده تمام
 پس اَنَا الْحَقِّ گوید آن دم جانِ تو
 ترکِ نفسِ کافرِ اماره کن
 تا رهی از دامِ شیطانِ لعین
 عاشقی مستی پُر از دردی بجو
 تا چو او گردی تو اندر جست و جو
 تا ز نارِ او فتد در تو لَهَب
 گرچه جسمی سربسر جانت کند
 بندِ صحبت باش تا گردی گزین^۳
 هم مسلمانی و هم ملّت چنان
 تا که با مردان رَوی در راهِ دین
 ره بری از جان به جانان عاقبت
 هست از نوری شوی کَانَ رَویت است
 وصل یابی بی فراقی جاودان
 ظلمت از نورِ حق روشن شود
 سرِ پنهان همچو خور گردد عیان
 بی لب و ساغر ازو نوشی شراب
 غیرِ خود شاهی نبینی ای غلام^۴
 چونکه از جان سر زند جانانِ تو

۱ نثانی ABCت ندانی H

۲ تا گردی گزین ABCت از جویای دین H

۳ رَو از جان ABCت ز جان رَو H

۴ چون AHC کل BT

۵ این مصراع در H : غیر خود را شه نبینی ای همام، ولی بعد در حاشیه با نشانهٔ صح اصلاح شده است.

Cananın sözü olur o, canın değil [ha];
Her ne kadar senin dilinden çıkıyorsa da.

Cana ve bedene bakma, çünkü alettirler;
Zira her ikisi de kuşkusuz o hâlden hareket ederler.

Rüzgâr toprağı havaya kaldırınca,
Onu topraktan bilme, eğer aklın varsa.

Çünkü toprak rüzgârın elinde alettir;
Ey efendi, bak, işi yapan rüzgârdır, yeldir.

Toprak kendi kendine nasıl kalkar?
Rüzgâr olmadan yerinden nasıl kalkar?

Toprağın merkezi aşağılardadır,
Rüzgâr, ansızın onu taşır [kaldırır].

Toprak yukarıya kalkar rüzgârla o an,
Bir civciv gibi çaylağın pençesinde olan.

Sen, rüzgâra bak, kalkmış, yükselmiş havaya,
Her ne kadar toprak görünse de sana ey ağa!

Eğer bir kul, “Ene’l-Hak” derse açıkça,
Onun sözünü de bu şekilde kıyasla.

Bil ki o [söz] Hak’tandır, ondan değildir;
Kılıç, el olmadan nasıl kesebilir.

Ey genç! Darbe kılıçtan değil, eldendir;
Dünyada iyi de kötü de şahıstan gelir.

Hakk’ın aleti olunca din yolunda,
Şüphesiz senden tecelli eder Hak Teâlâ.

Hakk’ın cemalini görür senin davranışında;
O göz ki doludur Hakk’ın nurlarıyla.

Nursuz olan [göz], Hakk’ı nasıl görebilir?
Kendi türüne gitmesi için, [aynı] tür gerekir.

Nur, nurdan başkasıyla oturmaz kesin;
Temiz kadınlar gelirler, yanına temiz erkeklerin.¹

Bil ki velileri de veli olan görebilir;
Düşman, onların güzelliğini nasıl bilebilir?

¹ Bu mısradaki, “Kötü kadınlar, kötü erkekler; kötü erkekler de kötü kadınlara; temiz kadınlar temiz erkekler, temiz erkekler de temiz kadınlara lâyıktır. Onlar, iftiracıların söyledikleri şeylerden uzaktırlar. Onlar için bir bağışlanma ve bolca rızık vardır.” (Nûr 24/26) ayetine işaret vardır.

گرچه گردد از زبانِ تو روان	گفتِ جانان باشد آن نی گفتِ جان
کآن دو جنبان بی‌گمان ز آن حالتند	منگر اندر جان و تن چون آلتند
آن مبین از خاک اگر داری خرد	خاک را چون باد بر بالا بُرد
باد را بر کار می‌بین ای قباد	ز آنکه خاک آلت بود در دستِ باد
بی‌وجودِ باد کی از جا رود ^۱	خاک کی از خویشتن بالا رود
باد گردد ناگهان او را حَمول	خاک را مرکز بود اندر سُفول
همچنانکه چوژه‌ای در چنگِ خاد	خاک بر بالا رود آن دم ز باد ^۲
گرچه خاکت می‌نماید ای کیا	باد را بنگر تو بالا بر هوا
گفتِ او را هم بدین سان می‌شمار	بنده گر گوید اَنَا الْحَقَّ آشکار
تیغ بی‌دستی کجا گردد بُران	آن ز حق باشد نه از وی این بدان
نیک و بد از شخص آید در جهان	زخم از بازوست نه از تیغ ای جوان
بی‌گمان از تو نماید حق یقین	آلتِ حق چون شوی در راهِ دین
دیده‌ای کآن پُر بود ز انوارِ حق	بیند اندر فعلِ تو دیدارِ حق
جنس باید تا به جنسِ خود رود	آنکه بی‌نورست ^۳ حق بین کی شود
طِیبات آیند سویِ طِیِّین	نور جز بر نور ننشیند یقین
کی عدو آگه شود از حسنشان	اولیا را هم ولی بیند بدان

۱ این مصراع در H : خاک بی بادی کجا از جا رود، ولی بعد در حاشیه با نشانهٔ صح اصلاح شده‌است.

۲ این مصراع در H : تا رود بالا در آن لحظه ز باد، ولی بعد در حاشیه با نشانهٔ صح اصلاح شده‌است.

۳ بی‌نورست AHBT بی‌روزیست C

Bilakis düşman kördür, göremez velinin güzelliğini;
Yusuf'un güzelliği kardeşlerine nasıl göründü ki!

O [güzellik], Yakup'tan başkasına aşikâr olmadı;
Çünkü o, onun yüzüne aşk gözüyle baktı.

Pekâlâ, eğer sen de âşık isen, öne gel ki
Göresin dostun yüzündeki güzelliği.

Eğer âşık değilsen, körsün, göremezsin o güzelliği;
Koku alma duyusu olamayan, nasıl koklar miski?

Eğer sen nezle hastalığına yakalanırsan,
Nasıl faydalanabilirsin misk ve gül kokusundan?

Aynı şekilde gözlerin kör olursa,
Senin canın talip olur karanlıklara.

İblis gibi Hak'tan uzaklaşırsın;
Gece gündüz alçak şeytanla oturur kalkarsın.

Hiç doğruluk kalmaz canında;
Sonunda yüz tutarsın eksilmeye, azalmaya.

Gafletin artar, uyanıklığın [yok olur] gider;
Böyle olunca, seni yoldaşın da terk eder.

Bil ki, yoldaşın o uyanıklığın idi;
Uyanık olmayan insanda can nuru olmaz ki.

Gerçi hareket eder, ama sen onu ölü san;
Ölü, nasıl haberdar olur gönül sırrından?

Nitekim hayvan da gece gündüz hareketlidir,
Fakat Hakk'ın nurlarından haberdar değildir.

O, ağaç üzerindeki bir dal gibi hareket eder;
O bağıştan, o çeşit çeşit maldan bihaber.

Alçak insan da hayvan gibi habersizdir;
Gerçi kendi yükü inci ve mücevherdir.

O değerli inciden haberdar olmayınca,
Kabul etmez bir şey samandan, samanlıktan başka.

Fakat gözü gören kişi, zeki ve uyanık olur;
İyi ve kötü onun gözünden nasıl gizli olur?

O, perdesiz görür yâri, cananı,
O, gönül levhasından okur sırları.

حُسنِ یوسف کی بر اخوان شد جلی
 زآنکه رویش را به چشمِ عشق دید
 تا ببینی حسنِ رویِ دوست را
 بی‌مشامی کی بری از مشک بو
 کی ز بویِ مشک و گل یابی تو کام
 جانِ تو ظلمات را طالب شود
 روز و شب با دیوِ دون باشی جلیس
 پس بمانی در کمی و کاستی
 چون چنین شد از تو همراهی رود
 مردِ بی‌آگه^۱ ندارد نور جان
 مرده کی گردد ز سرِ دل خبیر
 لیک نبود آگه از انوارِ رب
 بی‌خبر ز آن بخشش و انواعِ رخت
 گرچه خود بارش بود لعل و گهر
 غیرِ کهدان و کَهِش نبود گزین
 کی ز چشمش نیک و بد پنهان شود
 خواند او از لوحِ دل اسرار را

بل عدو کورست از حُسنِ ولی
 می‌نشد بر غیرِ یعقوب آن پدید
 پس اگر تو عشق داری پیش آ
 ورنه نداری عشق مانی کور ازو
 بر تو چون غالب شود رنجِ زُکام^۱
 همچنین چون کوریت غالب شود
 دور گردی از خدا همچون بلیس
 هیچ در جانت نماند راستی
 غفلتت افزایش آگاهی رود
 همراهی آن آگهی آمد بدان
 گرچه می‌جنبد تو او را مرده گیر
 نی که حیوان هست جنبان روز و شب
 جنبد او مانند شاخی بر درخت
 مردِ دون باشد چو حیوان بی‌خبر
 چون نشد آگه از آن دُرِ ثمین
 لیک بینا زیرک و آگه^۲ بود
 بیند او بی‌پرده‌ای دلدار را

۱ زُکام AHBT دکام C

۲ بی‌آگه AH بی‌دانش BCT

۳ زیرک و آگه AHBC آگه و زیرک T

Yeri de göğü de görür içinde;
İçi görünce, dışı da görür elbette.

Ruhun ahvali aşikâr olur ona;
Gönül sırrı ve nuru gizli kalmaz ona.

Önce az idiyse de sonra çok olur;
O hilâli, içinde dolunay olur.

[84. Seksen Dördüncü Makale]

[Talibin ve salikin hâlleri ve makamları]

Hak talibinin her şeyden önce içi aydın olmalıdır; “yekâdu zeytuhâ yu-
dü”¹ *yağı, neredeyse ateş dokunmasa bile ışık saçacak* buyrulduğu gibi, Mü-
minin gönlü [zeytin]yağı gibidir; bulanıklıktan, kirden ve hıyanetten temiz-
lenip de durulaşınca, onun gönül yağı ışıksız parlar. Öyle ki talip, o yağın
üzerinde bir alevin parladığını zanneder ve gönül duruluğunda, tertemiz
kalbinde gaybî suretler ve acayip görüntüler görür; çaresiz çoğu zamanlar
gözleri kapalı, başı dizinde murakabe hâlinde olur. Gözlerini açıp da âlemde
mahlûkatı görünce, o görünenler kaybolur, ona görünmez olur; fakat biraz
ilerleme kaydedip makamı daha da yükseklince, onun gönül yağı gerçek nur
hilatine bürünür; ondan sonra batında kalp gözüyle gödüğü gaybî nurları
ve suretleri, hepsini başındaki gözüyle görür; kalbinin nuru, yerde ve gökte
güneş gibi parlar ve bütün ilginç şeyleri ve gaypları başındaki gözüyle görür,
müşahede eder.

Tarikatta ilk [şey] odur ki kalp, [ilk baştan]
Temizlensin bedeninin içinde balçıktan.

Bedendeki ruh suyu durulup berraklaşınca,
Hiçbir şekilde inanmaz Hak'tan başkasına.

Sufiler gibi çeker başını yakasının içine,
Görmek için gayb eserlerini içinde.

Suretler görür kendinde balçık beden olmadan,
Balıklar gibi baş gösterir gönül deryasından.

1 “Allah, göklerin ve yerin nurudur. O'nun nurunun temsili şudur: Duvarda bir hücre; içinde bir kandil, kandil de bir cam fânûs içinde. Fânûs sanki inci gibi parlayan bir yıldız. Mübarek bir ağaçtan, ne doğuya, ne de batıya ait olan zeytin ağacından tutuşturulur. Bu ağacın yağı, neredeyse ateş dokunmasa bile ışık saçacak (kadar berrak)tır. Nur üstüne nur. Allah, dilediği kimseyi nuruna iletir. Allah, insanlar için misaller verir. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir.” (Nûr 24/35.) ayetinden iktibastır.

فروش را و عرش را ببند درون   چون درون دیده بود ببند برون
 فاش گردد پیش او احوالِ جان   سرّ و نورِ دل نماند زو نهان
 اوّل ار کم بُد شود آخر فزون   بدر گردد آن هلالش در درون

در بیان آنکه طالبِ حق را اوّل مقدّمه آن باشد که اندرونش روشن شود که یَکَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ، دلِ مؤمن همچون زیت است؛ چون از کدورت و غش پاک و صافی شود، زیتِ دلِ او بی شعله ای تابان گردد، چنانکه طالب پندارد که بر آن زیت شعله ای تابان است و در صفای دل صورتهای غیبی ببند و تماشاهاى عجب؛ لاجرم اغلبِ اوقات چشمها بسته بر سرِ زانو مُراقب باشد و چون چشمها باز کند و در عالم خَلْقان نگیرد، آن تماشاها از او پنهان شوند، لیکن ترقّی کند و مقامش عالی تر شود، زیتِ دلِ او به خلعتِ نورِ حقیقی متصل گردد، بعد از آن انوارِ غیب و صورتهای را که به چشمِ سرّ^۲ در باطن می دید، همه را به چشمِ سرِ ببیند و همچون آفتاب نورِ دلِ او تابان شود در ارض و سما و جمله عجایبها و غیبها را به چشمِ سرّ مشاهده کند.

در طریقت اوّل آن باشد که دل   در درونِ تن شود صافی ز گل
 آبِ روح اندر بدن صافی شود   غیرِ حق با هیچ چیزی نگرود
 صوفیانه درکشد سر را به جیب   تا ببیند در درون آثارِ غیب
 ببند اندر خود صورِ بی آب و گل   سر زده چون ماهیان از بحرِ دل

۱ و BC - AHT

۲ از اینجا تا آخر نثر در متن H چنین بوده است: «آنچه در باطن صورتهای و انوار غیب می دید به چشمِ سرّ به چشمِ سرّ ببیند و همچون آفتاب نورِ دلِ او تابان شود بیرون و اندرون در ارض و در سما نورِ دلِ او پر شود دایما به چشمِ سرّ آن نور و آن عجایبها را می ببیند زیرا چشمهای حسی از غلبه نورِ دل مبدل گشت ظاهر و باطنش یکسان شد. شرح این را نهایت نیست وَالْغَافِلُ يَكْفِيهِ الْإِشَارَةُ»، ولی بعد روی آنها را خط کشیده و با قلمی دیگر مطابق متن اساس اصلاح کرده اند.

۳ گون زان AHT زان گون BC

Onda Tanrı nuru artınca,
Kendinden geçer, feda olur Hakk'a.

Sonra içindeki nur dışarı vurur,
İç ve dış onun yanında bir olur.

Gönül nurunu görür dışarıda açıkça,
Ay'ı gördüğü gibi semada.

O gönül nuru dolunay gibi parlar,
Ruhlar semasında dolaşır [ışık saçar].

Aşağı ve yukarı o gönül nuruyla dolar, taşar;
Herkes kendi lütfundan tat verir, zevk bağışlar.

Temiz canlılara zevk ondan dağılır,
Taliplerin işleri onunla canlanır.

O, âlemin kutbudur [bu] zamanda;
O, rahmet ve huzur verir cefada.

Ayağının altına baş koyarsan, sır alırsın ondan;
Geçersin kuru ve yaş sınırından.

Ondan alır gidersen, hayal edemediğin şeyler;
Gökyüzü senin hükmünle döner, akar gider.

Yok olmadan ebedî kalırsın bekada,
Senin ruhun terakki eder, bulur safa.

Öyle bir âlemdedir ki bu dünya onunla vardır, onunla kaimdir;
Ahiret âlemi de onunla daimdir, onunla bakidir.

Orada her an sana başka bir mülk verilir;
O, birbirine benzemez, Allah'tan [gelir].

O bağışlar, asla sayılamaz; saymak imkânı yoktur;
Çünkü rahmetinin ve kereminin sonu, sınırı yoktur

Ey talip, benim öğüdümü kabul et içtenlikle;
Baş koy doğruların eşğine.

Tanrı erinin ayağının toprağını gözüne çek
Sürme gibi, çek de olasin güzel ve gökçek.

Onun yanında yok ol ki var olasin onunla;
Şarapsız, küpsüz, kadehsiz sarhoş olasin onunla.

Ne mutlu o cana ki onun makbulü olur;
Kendinden geçer, ona gider, ona başvurur.

Onun rızasından başka birşey istemez, asla;
Hor ve hakir olsa da değerli olur [sonunda].

چون فزون گردد درو نور هُدی
 پس زند از اندرون نورش برون
 نورِ دل را ببند او بیرون عیان
 همچو بدر آن نورِ دل تابان شود
 پُر شود از نورِ آن دل تحت و فوق
 ذوق در جانهای پاک از وی رود
 قطبِ عالم باشد اندر دور او
 زیرِ پایش گر نهی سرِ سِرّ^۲ بری
 آن بری از وی که در وَهمت نبود
 بی فنا دایم بمانی در بقا
 در جهانی کاین جهان قایم ازوست
 هر دمت در وی رسد مُلکی دگر
 آن عطا هرگز نیاید در شمار
 پندِ من پذیر ای طالب ز جان
 خاکِ پایِ مردِ حق در دیده کش
 نیست شو پیشش که گردی هست ازو
 ای خنک جانی که مقبولش شود
 جز رضایش می نجوید هیچ چیز
 از خودی میرد شود حق را فدا
 یک شود پیشش برون و اندرون
 آنچنانکه ماه را بر آسمان
 بر سمای روحها گردان شود
 جمله را بخشد ز لطفِ خویش ذوق
 طالبان را کارها^۱ ز آن حی شود
 رحمت و راحت دهد در جور او
 بگذری از حدِ خشکی و تری
 گردد از حکمت روان چرخِ کبود
 روح تو یابد صفا و ارتقا
 ملکِ عقبی باقی و دایم ازوست
 کآن نماند یک به یک از دادگر
 چون ندارد رحمت و جودش کنار
 سرِ بنه بر آستانِ راستان
 همچو سرمه تا که گردی خوب و کش
 بی شراب و خُمّ^۳ و ساغر مست ازو
 بگذرد از خویش و سوی او رود
 گرچه باشد خوار و رد گردد عزیز

---

۱ کارها AHBC حالها T

۲ سِرّ AHBC سرّ T

۳ خُمّ ABCT خنب H

Onunla diri olan, ölmez hiçbir zaman;
Dupduru olur, kurtulur tortu utancından.

Bakî kalır, yokluk ve ölüm olmadan o;
Yüzlerce çeşit nimet bulur her terkisinde o.

Bütün bu varlıkları yok görür açıkça;
Yokluğu ise var görür, ebedî görür [daima].

O, her şeyi görür halkın [gördüğünden] başka;
O temiz can, altın demez kalaya.

Gerçi bu halkların yanında seçkindir,
Ama o insanların yanında alçak ve hakirdir.

Eğer sen bizim öğüdümüzü canıgönülden dinlersen,
Bize gönül verir, bizim gibi olursun sen.

Dinin, [imanın] artar bizimle an be an,
Çıkarısın, kurtulursun bu mutluluktan, gamdan.

Mutluluk ve gamdan uzak yaşarsın;
Gönlünde Hak'tan başkasını söker atarsın.

Zıt, benzer, sınır ve sayı olmadan açıkça,
Vahdet denizi inci saçarak çıkar ortaya.

Bu ve bunun gibi yüzlercesi, [Tanrı] erlerinden gelir sana,
Her derdin peşine dermanı gelir sana.

Sığmaz dile [Tanrı] erlerinin vasfı;
Bu kadar yeterlidir; kapatayım ağzımı.

İşte, başını ve sonunu anlattım sana,
Nazım ve nesir olarak, oku ve anla

[85. Seksen Beşinci Makale]

[Bu makalede iki konu anlatılacaktır:]

[Fakr sözü çeşitli ibarelerle söylene de birdir]

Fakr sözü, her ne kadar muhtelif şekillerde ve örneklerde çeşitli ibarelerle söylene de birdir. İyi bakarsan, hepsi, o bir sözdür, ta ki talip her bir elbisede o bir sözden başka bir zevk ve şevk alsın. Örneğin bir güzele çeşitli elbiseler giydirirler ki her bir elbisede, o bir güzelden bir başka zevk alsınlar; “İbârâtunâ şettâ ve husnuke vâhidun”¹ *sözlerimiz başka başka olsa da güzelliğin birdir* dedikleri gibi.

1 *Sözlerimiz başka başka olsa da güzelliğin birdir ve her zaman aynıdır* (Dihhudâ, Emsâl u Hikem, II, 1089).

هر که از وی زنده شد هرگز نمرد	گشت صافی و رهید از ننگِ دُرد
ماند باقی بی فنا و مرگ او	یافت صد گون برگ در هر ترگ ^۱ او
نیست دید این جمله هستی را عیان	نیستی را هست دید و جاودان
عکسِ خلقان دید او هر چیز را	زر نخواند آن پاک جان ^۲ ارزیز را
هر چه باشد پیش این خلقان گزین	پیش آن ^۳ مردان بود دون و مُهین
پند ما را گر تو از جان بشنوی	دل دهی با ما و همچون ما شوی
دینت افزون گردد از ما دم بدم	سر زنی بیرون این شادی و غم
برتر از شادی و غم عشرت کنی	هر چه غیر حق بود از دل کنی
بی ضدّ و بی ندّ و حدّ و عد عیان	رُو نماید بحرِ وحدت دُرفشان
این و صد چندین ز مردانت رسد	در پی هر درد درمانت رسد
وصفِ مردان می نگنجد در زبان	این قدر کافیت بر بندم دهان ^۴
اوّل و آخر همین گفتم همین	من به نظم و نثر بر خوان و ببین ^۵

در بیانِ آنکه سخنِ فقر یکیست^۶ اگرچه در صور^۷ مختلف و امثله به عبارات^۸ گوناگون گفته می شود؛ چون نیک نظر کنی همان^۹ یک سخن باشد تا طالب در هر لباسی^{۱۰} از آن یک سخن ذوقی و شوقی^{۱۱} دیگر یابد، همچنانکه شاهدهی را جامه های گوناگون پوشانند تا در هر جامه ای از آن یک شاهد ذوقی دیگر یابند چنانکه گفته اند: «عِبَارَتُنَا شَتَّى وَ حُسْنُکَ وَاحِدٌ»^{۱۲}.

۱ ترگ AHBT برگ C

۲ آن پاک جان ABCT از احمقی H

۳ آن AHBC این T

۴ و B - AHCT

۵ این بیت، در AB نیست؛ در مصرع اول، زبان CT بیان H، ولی در حاشیه «زبان» نوشته شده است.

۶ این بیت، در H بعد از نثر آمده است.

۷ یکیست ABCT یکست H

۸ صور AH صورت BCT

۹ به عبارات ABCT و عبارات در حکایات H، ولی بعد مطابق متن اساس اصلاح شده است.

۱۰ نظر کنی همان ABCT نظر کنی در همه همان H، ولی بعد مطابق متن اساس اصلاح شده است.

۱۱ هر لباسی ABCT هر جامه و لباسی H، ولی بعد روی کلمه «لباسی» را خط کشیده اند.

۱۲ و شوقی C - AHBT

۱۳ افزوده شده است در H: چون در این نیک تأمل کنی این معنی بر تو ظاهر و روشن گردد، ولی بعد روی این جمله را خط کشیده اند.

[Manayı olduğu gibi söylemek mümkün değildir]

Manayı olduğu gibi söylemek mümkün değildir; neye benzetilirse benzetilsin, elbette arada bir fark vardır. Fakat şu kadar var ki hoş ve istenilen bir şeye benzetilince, işiten der ki bu hoştur, güzeldir, onun da aynı şekilde hoş ve güzel olması gerekir. Bu yolla onun talibi ve isteyeniyi olur; örneğin küçük bir çocuğa “güzelin dudağı şeker gibi tatlıdır” dersin, çocuk da şekerini tatmış ve bilmişse, dudağın istenilen bir şey olduğu hatırına gelir. Aynı şekilde Hak Teâlâ cenneti vafederken, ağaçları, meyveleri, çiçekleri, sündüsü, ipeği ve başka şeylerin zikrini beyan buyurmuştur. İnsanlar bu türleri tattıkları ve bildikleri için de cennete rağbet ediyorlar; ancak cennetin güzelliğiyle bu tasvirler arasında pek çok [fark], sınırsız mesafe vardır.

Bu bir söz söylendi yüzlerce misalle,
Gerçi o söze sığmaz [kesinlikle].

Nasıl ki kendi sevgilini her zaman,
Güzelce süslersin elbiseyle her an,

Ey genç! Bazen atlas bazen ipek elbiseyle,
Gözlere güzel görünsün diye.

Sözü de elbise gibi bil kesin,
Mana güzeli onunla olur seçkin.

Gerçi dilden sonsuz kelimeler çıkar; ama
Hepsinden maksat bir manadır, bir mana.

Şunu da bil ki, o güzellik, o cazibe,
Ne örneğe sığar ne de söze.

و در تقریر آنکه معنی را چنانکه هست نتوان گفتن. با هرچه تشبیه کنند، البته^۱ در میان مَباینت باشد، لیکن این قدر هست^۲ که چون به چیزی خوش و مطلوب تشبیه کنند، سامع^۳ گوید که این خوش است، باید که آن نیز همچین^۴ خوش باشد. بدین طریق طالب و خواهان آن شود، چنانکه کودک خُرد^۵ را گویی، لبِ شاهد چون شکر است و کودک چون شکر چشیده است و دانسته^۶، در خاطرش آید که لب مطلوب است. همچنان حق تعالی^۷ و صِف بهشت را^۸ ذکرِ اشجار و اثمار و اَزهار^۹ و سُنَدس و اِسْتَبْرَق و غیر آن بیان فرموده است^{۱۰} و چون خلق این^{۱۱} انواع را چشیده‌اند و می‌دانند^{۱۲} به بهشت رغبت می‌کنند، لیکن از خوشی بهشت تا این اوصاف بسیار و بی حد راه است^{۱۳}.

گفته شد این یک سخن در صد مثال	گرچه آن خود می‌نیاید در مقال
آنچنانکه شاهد خود را همی	خوش بیارایی به پوشش هر دمی ^{۱۴}
گه به اطلس گه به اکسون ای فتی	تا نماید خوبتر در چشمها
گفت را همچون لباسی دان یقین	شاهد معنی از آن گردد مُبین
گرچه الفاظ از ^{۱۵} زبان بی حد رود	ز آن همه مقصود یک معنی بود
هم بدان این را که آن حسن و جمال	می‌نگنجد در مثال و در مقال

- ۱ البتّه - H - ABCT، ولی بعد بالای سطر با قلمی دیگر «البتّه» نوشته شده است.
- ۲ هست ABCT باشد H، ولی بعد بالای سطر اصلاح شده است.
- ۳ سامع AHBT البتّه سامع C
- ۴ همچین AHBT چنین C
- ۵ خرد - H - ABCT، ولی بعد بالای سطر با قلمی دیگر نوشته شده است.
- ۶ دانسته - H - ABCT، ولی بعد بالای سطر با قلمی دیگر نوشته شده است.
- ۷ افزوده شده است در H: در قرآن فرموده است، ولی بعد روی این جمله را خط کشیده‌اند.
- ۸ وصف بهشت را ذکر: وصف بهشت را و ذکر AHBTC
- ۹ ازهار ABCT ازهار و انهار H
- ۱۰ غیر آن بیان فرموده است ABT بیان فرموده است C، غیر ذلک H، ولی بعد در H بالای سطر با قلمی دیگر مطابق متن اساس اصلاح شده است.
- ۱۱ این AHCT آن B
- ۱۲ چشیده‌اند و می‌دانند AHBT می‌دانند و چشیده‌اند C
- ۱۳ اوصاف بسیار و بی حد راه است ABCT، صد هزار ساله راه است والله اعلم H؛ ولی بعد غیر از جمله «والله اعلم» روی عبارت «صد هزار ساله راه است» را خط کشیده و مطابق متن اساس اصلاح کرده‌اند.
- ۱۴ این بیت و هفت بیت بعد از آن، در H در حاشیه با نشانه صح نوشته شده است.
- ۱۵ از ABC - HT

Çünkü O'nun sıfatlarını beyan etmek mümkün değildir,
Ne söylersem söyleyeyim Hak ondan daha yücedir.

Fakat anlayabileceğin kadar söyleyeyim de
Ledün ilminden¹ bir koku alasin sen de.

Ta ki sana rehber olsun O'na kavuşmada,
Yoksa bu, söyle, nasıl benzeyebilir ona?

Ben, o güzelliği benzetirim,
O çene elma gibidir derim;

Veya o dudaklarını lâleye yahut şekerle,
Veya yanaklarını ve alnını dolunaya, kamere.

On yaşındaki bir çocuğa şekerin tadını, zevkini,
Damağında ve dimağında [o tat] var ise, ey efendi.

O, bu benzetmeyle o dudaktan hoşlanır;
Der ki o da şeker gibi tatlı olmalıdır;

Yoksa dudağın ne ilgisi var şekerle?
Bir kimse nispet eder, benzetir mi taşı mücevhere?

Senin anlaman içindir, nispet eder, benzetirse,
Canın, o gül bahçesinin kokusunu alsın diye.

Böyle bil, cennetlerdeki ağaçların anlatımını,
Köşklerin ve hurilerin vasıflarını,

Sündüsü, ipeği, akarsuları,
Şarap ırmağını, süt ve bal ırmaklarını.

Yoktur asla cennetlerle bir ilgisi, bir benzerliği;
Nerede cennetler nerede gönül sefaları, gönül eğlenceleri?

O gönül ki odur Hakk'ın nazargâhı,²
Ne kitaba sığar ne sayfalara [onun vasfı],

Onunla ilgili ne söylerlerse söylesinler onun ötesindedir;
Gönül güzelliği can yoluyla anlaşılır, bilinir.

Canan tarafına [gitmek istersen], can yoluyla, ruhen gidersin,
O tarafa bedensiz, sözsüz ve sessiz gidersin.

Yok olursun, aklı ve şuuru terk edersin;
O tarafta [sözleri] baş ve kulak olmadan dinlersin.

1 Ledün ilmi. Bkz. s. 128, 1. dipnot.

2 Gönül, Allah'ın nazargâhıdır. Bkz. s. 414, 1. dipnot.

هر چه گویم حق بود برتر از آن	چون نمی آید صفاتش در بیان
تا بری بویی ز علم من لدن	لیک قدر فهم تو گویم سخن
ورنه با آن این چه می ماند بگو	تا شود رهبر ترا در وصل او
گویمش مانند سیب است آن ذقن	می کنم آن حسن را تشبیه من
یا رخ و پیشانیش را با قمر ^۲	یا لبانش را به لعل و یا شکر ^۱
چونکه در کام و دماغ است ای کیا	ذوق شکر کودک ده ساله را
گوید آن باید که چون این خوش بود	او بدین تشبیه از آن لب خوش شود
کس کند نسبت گهر را با حجر	ورنه لب را نسبتی کو با شکر
تا برد جانت از آن گلزار بو	ور کند باشد برای فهم تو
قصرها و وصفهای حوریان	همچنین دان ذکر اشجار جنان
جوی خمر و جوی شیر و انگیبین	سندس و استبرق و ماء معین
کو جنان و کو صفاهای جنان	نسبتی هرگز ندارد با جنان
می نگنجد در کتاب و در ورق	آن جنانی کاو بود منظور حق
فهم حسن دل ز راه جان شود	هر چه گویندش و رای آن بود
بی تن و بی حرف و صوت آن سو شوی	سوی جانان گر ز راه جان روی
بی سر و گوشه نهی آن سوی گوش ^۳	محو گردی وارهی از عقل و هوش

۱ این مصراع، در H چنین آمده است: «یا لبان خوب رو را با شکر» یا شکر CT با شکر AHB
 ۲ پس این بیت، در H بیتی دیگر آمده است که روی آن را خط کشیده اند:
 تا ازینها ره بری با حسن او   ورنه با آن این چه می ماند بگو
 ۳ این بیت، در C نیست.

O gizli [hazine], sen olmadan görünür sana;
Can, aşığı, yukarısı olmadan çıkar yukarıya.

Yoklukta görürsün onu vücut bulmadan,
Yer, gök ve boşluk perdesi olmadan.

Bu vuslat için çabuk kendinden geç, fanî ol da
Bütün zararların dönsün kazanca.

Bakırın, iksirle altın olduğu gibi;
İnsanın, ibadetle melek olduğu gibi.

Sayırsız iyi ve kötü, temiz ve pis [bir eşya],
Kaldığı zaman tuzlada,

Onun parçaları tamamen tuz olur tuz,
Baştan aşağı, hiç kuşkusuz.

Bir cahil de akıl sahibinden, eğer
Öğrenirse her an yeni yeni bilgiler,

Cahilliği bilgiye dönüşür ey ağa,
Bunu anla ki tam olasın sonunda.

Böyle olur Hak ehlinin fanîliği,
Git, fanî ol da anlayasın bu dersi.

Amelde çalış, bunu anlamaya çalışma;
Amel yardımcı olunca bunu anlamaya,

Senin işin altın gibi olur bakır olsan da,
Duygunun dışına çıkarsın, duygulu olsan da.

Altı, üstü olmayan dünyada,
Gökleri de geçersin şevk atıyla.

Öyle bir göğe [çıkarsın] ki bu gök, bir buluttur onun yanında,
[Öyle] ilimler okursun ki bu kitaplar bir satırdır onun yanında.

Bu ilimler, Hakk'ın ilminden bir katredir, az bir şeydir;
O yüce [Rabb'in] ilminden koku alman, haberdar olman içindir.

Onun için bu tarafa çok azı geldi,
Çoğa doğru gidesin diye tabii ki.

Eğer birazcık bile haberdar olmadıysan nimetlerden,
Havayla şişirilmiş tulum gibi dirisin, dolusundur sen.

Tulumun kendisi gerçi dolgundur, ama
Yok bil onu; çünkü dolmuştur havayla.

O zelilin [şişkinliği] yiyip içmekten değildir;
Hastalıktan dolayı şişen hasta gibidir.

بی‌تو بر تو آن نهان پیدا شود
 بی‌وجود اندر عدم بینی ورا
 بهر این دیدار فانی گرد زود
 آنچنانکه مس شود ز اکسیر زر
 نیک و بد پاک و پلید بی‌شمار^۱
 می‌شود اجزای او کلی نمک
 همچنانکه جاهلی ز اهل خرد
 عین جهل آخر شود علم ای همام
 اینچنین باشد فنای اهل^۲ حق
 در عمل می‌کوش نی در فهم این
 کار تو چون زر شود گرچه مسی
 در جهانی کآن ندارد تحت و فوق
 بر سمایی کاین سما ابری ازوست
 این علوم از علم حق آمد قلیل
 بهر آن^۳ آمد بدین سو اندکی
 چون نبردی بو از انعامی تو کم
 هستی انبان اگرچه کمترست
 ز آنچه اندر خورد نبود آن ذلیل

بی‌بلند و پست جان بالا رود
 بی‌حجاب فرش و بی‌عرش و خلا
 تا زیانت جمله گردد عین سود
 هم فرشته گردد از طاعت بشر
 در نمکلان چونکه می‌گیرد قرار
 از قدم تا فرق سر بی‌هیچ شک
 نو بنو علمی به هر دم می‌برد^۴
 فهم کن این را که تا گردی تمام
 رو فنا شو تا پذیری این سبق
 فهم این را چون عمل گردد قرین
 پا ز حس بیرون نهی گر در حسی
 از فلکها بگذری با، خنگ شوق
 علم خوانی کاین کتب سطری ازوست
 تا بری بویی از آن علم جلیل
 تا سوی بسیار پویی بی‌شکی
 زنده و پُر همچو انبانی ز دم
 نیستش دان چونکه از بادی پُرتست
 هست پُر همچون که از علت علیل

۱ پلید بی شمار AHBT پلید و بی شمار C

۲ این بیت، در H چنین آمده است:

همچنانکه طفل جاهل از خرد هر دمی از عالمان علمی خرد

در مصراع دوم «خرد» در اصل «برد» است، ولی روی آن را خط کشیده و اصلاح کرده‌اند.

۳ اهل AHBT علم C

۴ با ABCT بر H

۵ آن AHBC این T

Eğer o hılttan,¹ ateşten ve hastalıktan kurtulsaydı,
Hazine gibi olan sağlıkla dolar taşardı.

Git, kendini boşalt, aşkla dol da,
Sedefsiz inci olasin o deryada.

Haydi, benlik içinde kalma da benlik olmadan,
[Tanrı] erleri gibi zuhur edesin vahdet deryasından.

Kötü nefsin başını kes de kurtulasın [her zaman]
Sapkınlıktan, suçtan, fasıklıktan ve sapıklıktan.

Çünkü o olduğu sürece, bunlar ortaya çıkar ondan;
Suçtan ve isyandan başka bir şey gelmez ondan.

Kötü nefsin ölmedikçe, emin olma;
Onu her an tırmala, tartakla da,

Yavaş yavaş kazasın onun kökünü, temelini;
O yok oldu mu, zuhur eder ledün ilmi².

Nefsin yok olması, ruhun yaşaması demektir;
O, fanî olduktan sonra hayat ebedîdir.

Kim ki burada ölmeden önce ölür,
Sonsuza dek yaşar, ölümsüz olur.

“Mûtû kable mevtin”³ sırrını Peygamber’den,
Güzelce dinleyen, canıgönülünden kabul eden,

Nefsin öldürmek için gece gündüz gayret eder;
Bu çabasında Rabb’inden yardım ister.

[86. Seksen Altıncı Makale]

[Nefis düşmandır; onu öldürmek, talibin, Allah’ın yardımı olmadan yapabileceği bir iş değildir]

Nefis, düşmandır; çünkü “A’dâ ‘aduvvike nefsuke’l-letî beyne cenbeyke”⁴ *Senin en çetin düşmanın iki yanın [kaşın] arasındaki nefsendir* buyrulmuştur. Onu öldürmek, onu kahretmek talibin yapabileceği bir iş değildir. O, ancak Allah’ın yardımıyla öldürülebilir; “Lâ havle ve lâ kuvvete illâ bi’l-lâhi’l-‘aliyyi’l-‘azîm”⁵ *Güç ve kuvvet şanı yüce ve azim olan Allah’a aittir*’in manası budur. Örneğin küçük bir çocuk yırtıcı kurda karşı koyamaz,

1 Hilt, ahlât: Beden yapısının temelini oluşturan öğeler; insan bedeninde kan, balgam, safra ve sevdadan oluşan dört sıvı; kötü ahlattan oluşan ateş, hastalık.

2 Ledün ilmi. Bkz. s. 128, 1. dipnot.

3 Ölmeden önce ölü. Bkz. s. 182, 1. dipnot.

4 *Senin en çetin düşmanın iki yanın [kaşın] arasındaki nefsendir.* [‘Aduvveke ibaresi, metinde a’dâike şeklindedir.] Aclûnî, a.g.e., I, 168 ve (Münâvî, a.g.e., I, 32-33; Furûzanfer, a.g.e., s. 9’dan nakil).

5 *Güç ve kuvvet şanı yüce ve azim olan Allah’a aittir. Lâ havle ve lâ kuvvete illâ bi’llâh cennet hazinelerinden bir hazinedir* (Aclûnî, a.g.e., II, 440) hadis-i şerifinden iktibasır.

گر تهی بودی ز خلط و رنج او	پُر شدی از صَحَّتِ چون ^۱ گنج او
رَو تهی شو از خود و از عشق پُر	تا که گردی بی صدف ز آن بحر دُر
هین ممان اندر منی تا بی منی	از یمِ وحدت چو مردان سرزنی
نفسِ بد را سر بُبر تا وارهی	از کزّی و جرم و فسق و بی رهی ^۲
ز آنکه او تا ^۳ هست این زاید ازو	غیرِ جرم و سرکشی نآید ازو
تا نمیرد نفسِ بد ایمن مباش	هر دم او را می خراش و می تراش ^۴
تا به تدریجش کنی از بیخ و بُن	چون فنا شد سر کند علمِ لدن
در فنای نفس جان را زندگیست	زندگی بعد از فنا پایندگیست
هر که او پیش از اجل اینجا بُمرد	زنده جاوید گشت و جان بُبرد
رمزِ مُوتُوا قِبَلِ مَوْتِ از رسول	هر که خوش بشنید و کرد از جان قبول
در فنای نفس کوشد روز و شب	خواهد اندر جهد یاریها ز رب

در بیان آنکه نفس^۵ عَدُوست که اَعْدَا عَدُوکَ نَفْسُکَ الَّتِی بَیْنَ جَنَبَیکَ. کُشتن و قهر او به بازوی طالب بر نیاید مگر با عون و یاری خدا توان او را کُشتن و معنی لَاحَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِیِّ الْعَظِیمِ اینست. همچنانکه طفلِ صغیر با گرگ درنده نتواند مقاومت کردن^۶،

۱ چون AHBT پر C

۲ این بیت و سه بیت پس از آن، در A در حاشیه با نشانه صح آمده است، در H نیست.

۳ او تا BT تا او AC

۴ می خراش و می تراش ABT می تراش و می خراش C

۵ نفس ABCT نفس را که H، ولی بعد روی «را که» خط کشیده اند.

۶ خاضع تر AHBC خاشع تر T

fakat güçlü olanların feryadını duymaları ve kendisine yardıma gelip kurdu kendisinden uzaklaştırmaları için bağıdır; işte senin itaatini, gayretini ve çaban da seni bu nefis kurdunun elinden kurtarması için Hz. Hakk'a yaptığın manevî feryat figanıdır. Eğer gayret etmez, itaati, ibadeti terk edersen, feryat figanı terk etmiş, yardım istemekten uzak durmuş olursun; çünkü itaat, ibadet ve gayret olmadan sadece dille bağırarak, gerçekte o denli Hakk'a sığınma ve Hak'tan yardım isteme gibi olmaz; çünkü çalışıp çabalamayı, ibadeti ve itaati ne kadar çok yaparsan feryat figanı ve duayı da o kadar çok yapmış olursun. Evet, manevî dua, o gayrettir, o çabadır; [duaya] icabetse maksadın hâsıl olmasıdır. Örneğin bir bilgin, okumaz, ders çalışmaz, bütün gece "Ey Allah'ım! Beni âlim yap." diye dua eder dururdu. Bir gece bir müderris, onun penceresinden "Kerrir yâ 'abdî" *Ey kulum! Oku, tekrar et* der. Fakih o cevabın Allah'tan geldiğini zanneder. Ondan sonra cidden ders okumakla, ders çalışmakla meşgul olur. Kısa sürede kendi yaşitlarını geçer ve ilimde büyük ve önder bir kişi olur. Evet, gerçekte dua o gayrettir; bundan başkası yoldan sapmaktır. Bu yüzden [Allah Teâlâ, kullarına dua etmeleri için] "İhdina's-sırâta'l-mustakîm"¹ *Bizi doğru yola ilet* buyurmuştur; çünkü sen yanlış yolu doğru yol zannetmişsin. Kuşkusuz, o yolla menzile asla varamazsın; ancak doğru yolu bilersen, sırat-ı müstakîmi bulmuş olursun.

1 "Bizi doğru yola, kendilerine nimet verdiklerinin yoluna ilet; gazaba uğrayanlarınkine ve sapıklarınkine değil." (Fâtiha 1/6-7) ayetlerinden iktibaslıdır.

لیکن افغان کند تا قادران ناله^۱ او را بشنوند و به معاونت او برسند و گرگ را از او^۱ دفع کنند. پس طاعت و کوشش و جهاد^۲ تو ناله و افغان^۳ معنوی است به حضرت حق^۴ تا ترا از دست و نیش^۵ این گرگ نفس برهاند و چون کوشش نکنی و طاعت را ترک کنی، ترک ناله و افغان کرده باشی و از استغاثت استغنا نموده، زیرا^۶ بی طاعت و کوشش تنها^۷ به زبان افغان کردن در حقیقت آن قدر^۸ از قبیل^۹ پناه جستن و استغاثت از حق خواستن^{۱۰} نباشد. چندانکه کوشش و عبادت^{۱۱} بیش می کنی، چنانست که افغان و ناله و دعا^{۱۲} بیش می کنی. پس دعای معنوی، آن کوشش است و اجابت، حاصل شدن مقصود^{۱۳} همچنانکه دانشمندی تحصیل نمی کرد و همه شب به دعا می گفت که خدایا^{۱۴} مرا^{۱۵} عالم گردان! شبی مدرّس از سرِ روزن او گفت که کزِریا عبیدی. فقیه پنداشت که^{۱۶} آن جواب از خداست؛ بعد از آن بجدّ به تحصیل و تکرارِ درس مشغول شد؛ به اندک مدّت از اقرانِ خود بگذشت و در علم بزرگ و مُقتدا گشت. پس در حقیقت دعا^{۱۷} آن کوشش است^{۱۸} و هر چه غیر این است، همه گمراهی است. از این معنی اِهدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ فرمود که توراِه کز را راه^{۱۹} راست پنداشته‌ای، لاجرم از آن راه هرگز به منزل نرسی، اما^{۲۰} چون راه راست را بدانی، صراطِ مستقیم را یافته باشی^{۲۱}.

۱ ازو BT از وی AHC

۲ جهاد BT جهاد AHC

۳ حق AHCT حق تعالی B

۴ و نیش این AHT و نیش آن B این C

۵ نموده، زیرا ABCT نموده باشی H، ولی بعد مطابق متن اساس اصلاح شده است.

۶ تنها H - ABCT، ولی بعد بالای سطر نوشته شده است.

۷ آن قدر C - AHBT

۸ از قبیل ABCT از قبیل افغان H، ولی بعد مطابق متن اساس شده است.

۹ خواستن ABT طلبیدن C - H

۱۰ عبادت ABCT جهاد H، ولی بعد مطابق متن اساس اصلاح شده است.

۱۱ و دعا C - ABHT

۱۲ مقصود ABCT مقصود است H، ولی روی کلمه «است» خط کشیده اند.

۱۳ به دعا می گفت که خدایا ABCT دعا می کرد که ای خدا H، بعد مطابق متن اساس اصلاح شده است.

۱۴ مرا ABHT ما را C

۱۵ که ABHT ما را C

۱۶ در حقیقت دعا ABHT دعا در حقیقت C

۱۷ بعد از این در H: که در تفسیر مقصود آنست که وَاَدْخُلُوا الْاٰیٰتِیْنَ مِنْ اَبْوَابِهَآ، ولی روی این جمله ها را خط کشیده اند.

۱۸ راه T - ABHC

۱۹ اما ABCT پس H، بعد روی «پس» را خط کشیده بالای سطر «اما» نوشته اند.

۲۰ بعد از این، در H جمله «والله اعلم» و در C جمله «و سلم» وجود دارد.

Ta ki o, öldürsün nefsini Hakk'ın yardımıyla,
Ta ki çıksın, ayak bassın dokuzuncu göğe, semaya.

Nefsini Hakk'ın yardımı olmadan nasıl öldürebilir bir kimse?
Akbaba nasıl mağlup olur sineğe?

Fakat Allah'ın yardımıyla kolay olur,
Devasız, çaresiz dertlere derman olur.

Hak yolunda çalışman gerekir senin,
Ta ki rahmet deryası coşsun, gelsin.

Senin çaban ve gayretin feryat figandır, yakarıştır, duadır;
“Ey Allah'ım! Şu köpek nefsin elinden beni kurtar.” demektir.

O'nun rahmet denizi senin feryat figanıyla coşar;
[Allah], kereminden senin canına nur koyar, nur saçar.

Sonunda o nurla beden karanlığından kurtulur, çıkarsın;
Himmat ayağını güneşin ve ayın üstüne basarsın.

Evet, sen çalışıp çabalamanı manevî dua bilesin;
Duan ve yakarışın çok olunca duyar, işitirsin:

Her duana yüzlerce icabet gelir an be an,
Mutlu olursun, kalmaz hiçbir gamın, tasan.

Çalışıp çabalamayı terk etmen, duayı terk etmendir.
Kişinin duası olmadan, duaya icabet nasıl nasıl olabilir?

Allah, “‘Ud‘ünü”¹ bana dua edin buyurmuştur Kelâm'ında,
Beni çağırırsanız size icabet ederim, cevap vererim daima.

Mademki sen eşkıyalık edip duyayı terk edersin,
Öyleyse ey sahtekâr, icabet etmemi nasıl beklersin?

Çalışıp çabalamadan yüzlerce dua etsen de
O rahmet deryası dalgalanmaz [bir an bile].

Kendi çabanı dua bil, daha fazla çalış, çabala;
“Kun”² ol emrinden icabetler erişsin sana da.

Çalışıp çabalamanı artır; çünkü çalışmak duadır dua;
Çalış ki Allah şifa versin senin hastalığına da.

Hiçbir kimse çalışmadan sanatkâr olmuş mudur dünyada?
Yahut şöret bulmuş mudur onunla?

1 “Bana dua edin, duanıza icabet edeyim. Bana kulluk etmeyi kibirlerine yediremeyenler aşağılanmış bir hâlde cehenneme gireceklerdir.” (Mü'min 40/60) ayetinden iktibastır.

2 Bu cümle, [O], gökleri ve yeri yoktan var edendir. Bir işin olmasını dilerse, ona sadece “Ol” der ve olur. (Bakara 2/117.) Bir şeyi dilediği zaman, O'nun emri o şeye ancak “Ol” demektir. O da hemen olur. (Yâsîn 36/82.) ayetlerinden iktibastır; aynı zamanda Allah'ın varlık âlemini yaratmasına işaretir.

تا نهد پا برفرازِ نه طبق	تا کُشد او نفس را با عونِ حق
چون شود مغلوبِ کرکس از مگس	نفس را بی عونِ حق کی کُشت کس
دردها را بی دوا درمان شود	لیک با عونِ خدا آسان شود
تا کند دریای رحمت جوششی	در ره حق از تو باید کوششی
کای خدا زین نفسِ سگ برهان مرا	کوششت همچون فغان است و دعا
از کرم نوری نهد در جانِ تو	رحمتش جوشش کند ز افغانِ تو
پای همت بر خور و بر مه نهی ^۱	تا بدان نور از ظلامِ تن رهی
چون دعا بسیار گردد بشنوی	پس تو کوشش را دعا دان معنوی
شاد گردی و نماند هیچ غم	هر دعا را صد اجابت دم بدم
بی دعا کس را اجابت چون رواست	ترکِ کوشش کردنت ترکِ دعاست
استجابت از من آید بر دوام	گفت اُدْعُونِی خدا اندر کلام
پس اجابت را چه جویی ای دغا	چون تو کردی از شقا ترکِ دعا
نآید آن بحرِ کرم در جوششی	گر کنی صد گون دعا بی کوششی
تا اجابتها رسد از امرِ کُن	کوششِ خود را دعا دان بیش کن
تا کند دردِ ترا یزدان دوا	جهد افزون کن که جهد آمد دعا
در جهان یا گشت با آن ^۲ مُشتهر	هیچ بی کوشش کسی شد ^۳ پیشه‌ور

۱ پس از این بست، در AH یک بیت دیگر آمده است که در A روی آن را خط کشیده اند:

معنی کوشش سؤال است از خدا که مرا برهان ازین رنج و بلا

۲ کسی شد AHCT نشد کس B

۳ با آن AHT هرگز BC

Öyleyse canıgönülden gece gündüz çalış, amel et de,
Amel edenler gibi makbul olasın Allah indinde.

Burada bir hikâye dinle [benden],
Âb-ı hayattır, iç canıgönülden:

Bir medresede saf bir adam vardı;
Vesveseli, ahmak ve faydasızdı.

Gece gündüz hücrelerinde “Ya Rabbi!” derdi,
“Bana bir kapı aç, âlim yap beni!”

Başkaları ise hücrelerinde onun yanında,
Derslerini okur, tekrar ederlerdi fazlaca.

Her birinin sesiyle dolardı avlu ve çatı,
Usulden, kelâm bahsinden [kanuşurlardı].

Müderris onların konusunu dinlerdi,
Her birinin kapısında ve damında dolaşır, gezerdi,

Gece gündüz, ta ki görsün, onlar çalışmalarında,
Nasıl çalışıyorlar ilimde ve doğru yolda,

Okumaya, öğrenmeye olan hırsları nasıldır,
Onların hangisi daha zeki, daha akıllıdır.

O, bütün gece sürekli “Ya Rabbi!” derdi,
Âlim yap, büyük ve önder yap beni!”

Sonunda bir müderris pencereden ona dedi:
“Haydi! Gece gündüz tekrar et, oku dersini.”

O, bu sözün Allah’tan geldiğini zannetti;
Öğrenme hırsı kabardı içinden dalga gibi.

Gece gündüz meşgul oldu ondan sonra;
Diğer arkadaşları gibi araştırmakla, çalışmakla.

Çokça okudu, çokça tekrar yaptı;
Öğüdü dinledi, onunla çalıştı.

Kısa süre sonra din ilminde,
Oldu bir bilge, üstat ve seçkin kimse.

O, bu çabasıyla o rütbeye erişti,
Yol katedince de muradına erdi.

Yanlı yolda gidiyordu, o yüzden mahrumdu;
O yolda gitmek ona uğursuz geliyordu.

تا شوی چون عاملان مقبولِ رب	پس عمل کن از دل و جان روز و شب
آب حیوان است از جان نوش کن ^۱	اندر اینجا یک حکایت گوش کن
احمقی بی حاصلی پُر و سوسه	ساده مردی بود در یک مدرسه
عالمم گردان و بر من در گشا	روز و شب در حجره گفتی کای ^۲ خدا
جمله در تکرار بودند و غلو	دیگران در حجره‌ها پهلوی او
جمله در بحثِ اصولین و کلام	پُر شده از بانگِ هر یک سخن و بام
بر در و بر بامِ هر یک می‌دوید	بحثِ ایشان را مدرّس می‌شنید
چون همی کوشند در علم و رشاد	روز و شب تا بیند ایشان در جهاد
تا ازیشان کیست افزون در ذکا ^۳	حرصشان چون است در تحصیلها
عالمم ساز و بزرگ و مقتدا	او همی ^۴ گفتی همه شب کای خدا
روز و شب تکرار کن دَرست بخوان	پس مدرّس گفتش از روزن که هان
حرصِ تحصیلش زجان چون موج خاست	او چنان پنداشت کآن گفت از خداست
همچو یارانِ دگر در جست و جو	گشت از آن پس روز و شب مشغول او
پند را بشنید و با آن کار کرد	خواندن و تکرار را بسیار کرد
گشت او دانا و استاد و گزین	بعد اندک مدّت اندر علمِ دین
چون رهش بسپرد در مُنیت رسید	او به کوششِ اندر آن رتبت رسید
رفتین آن راه بر وی شوم بود	راهِ کژ می‌رفت از آن محروم بود

۱ این بیت، در A در حاشیه با نشانهٔ صح آمده‌است، در H نیست.

۲ کای AHBC ای T

۳ ذکا BCT بها A نهی H

۴ همی BT همین AHC

Allah'tan daima doğru yolu iste;
Yoksa eksik kalır senin için [de].

*Rızıkları sebeplerde arayın;
Ülkelere kapılarından girin.¹*

Her mesleğin ayrı bir yolu yordamı vardır;
Terziye layık olan kazma değil, iğnedir.

Kazma, kuyu kazanlara layıktır;
Çünkü o, o alette iyidir, ustadır.

Her mesleği böyle bil, [böyledir];
Her birinin aleti başka çeşittir.

Hiçbir meslek dua ile hâsıl olmamıştır;
Çabasız hiçbir kimse [isteğine] kavuşmamıştır.

Nadiren [kavuşan] varsa da onu hesaba katma;
Hep çalış, çaabala da işinden elde edesin bir fayda.

Eğer talip isen çalışmayı, gayret yolunu bırakma,
Yoksa hayvan gibi beden ve kalıpsın [ha]!

Çalışman istekli olduğunu bildirir kesin;
Çok çalış ki sonunda olasın bir seçkin.

Çünkü çalışmadan istemek yalandır;
Yalanla aydınlığa çıkmak imkânsızdır.

O akıllı köle gibidir [yalancının hali];
Kendisini satın alması için efendisine der ki:

“Birçok güzel hünerim vardır, çabuk satın al beni;
Bana hiçbir sır gizli değildir ey efendi!

Onlardan biri şudur: Efendime bir şey lazım olsa
Bilirim onu, söylemeden bana.

Eğer susamış olsa, hemencecik kesinlikle
Efendimin susuzluğunu bilirim bilgimle.

Hiç şüpheye düşmedim o bilgimde,
Her ne kadar efendim dile getirmese de.”

1 Bu beyit Arapça olup Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinden tazmin edilmiştir: Mevlânâ, *Mesnevî-i Ma'nevî*, III, 455 (B. 1466). İkinci mısraın başındaki vav harfi *Mesnevî*'de yoktur. Beytin ikinci mısraında Bakara suresi 189. ayete işaret vardır: *وَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا*... *Evlere kapılarından girin*. Sana, hilâlleri soruyorlar. De ki: “Onlar, insanlar ve hac için vakit ölçüleridir. İyilik, evlere arkalarından girmeniz değildir. Ama iyi davranış, takva sahibi (Allah'a karşı gelmekten sakınan) insanın davranışıdır. Evlere kapılarından girin. Allah'a karşı gelmekten sakının ki kurtuluşa eresiniz.” (Bakara 2/189).

ورنه ماند کارِ تو دایم سقیم	از خدا می جو صراطِ مستقیم
وَادْخُلُوا الْأُوطَانَ مِنْ أَبْوَابِهَا ^۱	أَطْلُبُوا الْأَرْزَاقَ فِي أَسْبَابِهَا
در خورِ درزیست سوزنِ نی تبر	راهِ هر پیشه دگر آمد دگر
کاو بدان آلتِ گزین و فایق است	آن تبر مر چاه کَن را لایق است
آلتِ هر یک بود نوعی دگر	همچنین هر پیشه‌ای را می‌شمر
بی جهادی هیچ کس واصل نشد	هیچ پیشه با دعا حاصل نشد
کار می‌کن تا بری از کار بر ^۲	گر به نادر شد میار آن در شمر
ورنه چون حیوان تنی و قالبی	راهِ کوشش را مهلِ گر طالبی
جهد افزون کن که تا گردی گزین	کوششت مُنبیست از خواهش یقین
کی بود اندر دروغ آخر فروغ	ز آنکه بی کوشش بود خواهش دروغ
گفت با خواجه که تا او را خُرد	همچنانکه آن غلامِ باخُرد
نیست بر جانم نهان ای خواجه سر	بس هنر دارم نکو زودم بخر
بایدش چیزی بدانم بی غطا ^۳	یک از آنها این بود چون خواجه را
تشنگیِ خواجه را دانم به فن	گر شود تشنه یقین درحال من
گرچه خواجه می‌نیارد بر زبان	هیچ از آن دانش نباشم در گمان

۱ قبل از این بیت، در H بالای سطر کلمه «تضمین» نوشته شده است؛ این بیت از مثنوی معنوی مولوی است.
 ۲ این بیت، در H نیست.
 ۳ این بیت، در C در حاشیه با نشانه صح نوشته شده است.

Bunun üzerine efendi, yüz dinar altınla onu,
Çabucak satın aldı bu hünerinden dolayı onu.

Birkaç gün sonra efendi ansızın susadı,
Çünkü bahçenin içinde dolaşmaktaydı.

Efendi yorgunluktan dolayı oturdu, ta ki köle,
Su getirsin de içsin güzelce, damağına değsin diye.

Izdırıp içinde bekliyordu efendi,
İstemeden su getirsin diye kölesi.

O köleden, asla böyle bir hüner gelmedi;
Bu yüzden öfkeyle dedi: “Ey eşeklerin talihsizi!

Susadım, çabuk getir testiği;
Su için ne kadar beklenir ki!

Defalarca dedi ona, ey köle su getir de;
Artmasın hastalık, susuzluk nedeniyle.

Bu sesleniş kölenin kulağına hiç gitmiyordu;
O, onun bir sualine bile cevap vermiyordu.

Efendi, susuzluktan kalktı, koşarak gitti,
Doldurdu akarsudan testiği.

Hemen içti hiç beklemeden;
Sonra kölesi dedi, bildim, sen,

Susamışsın, su istiyorsun kesin;
Böyledir belirtisi susayan kişinin.

Efendi susayınca, mutlaka
Bilirim; o gizli kalmaz bana.

Susuzluğun şimdi malum oldu bana,
Su istiyorsun kesin, anlaşıldı [ha]!

Efendiye su lazım olursa, bilirim onu;
Suya doğru gider, ne kadar kovsam da onu.

Sudur daima onun talebi, isteği;
Olmaz asla ırmaktan başka sevgilisi.

Su için evini barkını verir;
Su bulamazsa da canını verir.

Bu yüzden mesel oldu bu, halk arasında:
“Efendiye su lazım olursa bilirim [ha]!”

پس ورا خواجه به صد دینار زر
 بعدِ روزی^۱ چند ناگه^۲ تشنه گشت
 از تعب بنشست خواجه تا غلام
 بود خواجه منتظر در اضطراب
 هیچ از آن بنده نیامد این هنر
 تشنه گشتم کوزه را زوتر بیار
 بارها گفتش بیار آب ای غلام
 هیچ در گوشش نمی رفت آن خطاب
 خواجه جَست از تشنگی و شد دوان
 بی توقّف در زمانش خورد او
 تشنه ای و آب می خواهی یقین
 چونکه خواجه تشنه گردد بی گمان
 تشنگیت اکنون مرا معلوم شد
 خواجه را گر آب باید دانمش
 آب باشد دایما مطلوبِ او
 از برای آب خان و مان دهد
 پس مَثَل گشت این میانِ مردمان
 زود بخریدش ز بهر این هنر
 ز آنکه می کرد اندرونِ باغ گشت
 آورد آب و بنوشد خوش به کام
 تا که آرد بی سؤالی بنده آب
 پس به خشمش گفت کای بدبختِ خر
 چند باشد بهر آب این انتظار
 تا نگردد از عطش افزون سقام
 می نداد او یک سؤالش را جواب
 کوزه را پُر کرد از جویِ روان
 پس غلامش گفت دانستم که تو
 تشنه را باشد نشانش اینچنین
 دانم و از من نباشد آن نهان
 طالبِ آبی یقین مفهوم شد
 سویی آب آید اگرچه رانمش
 هیچ نبود غیرِ جو محبوب او
 ورنه نیابد آب آخر جان دهد
 خواجه را گر آب باید دانم آن

---

۱ روزی AHCT روز B

۲ ناگه AHCB تا که T

Kölesi bilir, efendisi susamıştır;
Efendi niçin gaffete kapılmıştır?

Mademki sen âşıkların yolunda çalışır, gayret edersin;
Bil ki sen de âşıklar zümresindensin.

[87. Seksen Yedinci Makale]

[Bu makalede iki konu anlatılacaktır:]

[Matlupla talep, istenenle istek birdir]

Matlupla talep, istenilenle istek karışmış, iç içe girmiştir. Binaenaleyh neyi candan ister, ararsan, kendini onun aynı bil. Nitekim demişlerdir:

*Eğer bir lokma ekmek hevesindeysen, ekmeksin.
Maden cevherine talipsen, madensin.*

*Bu nükteyi ve remzi bilersen, bilirsin:
Her neyi ister, ararsan, onun, kendisisin.¹*

Talepte matlubu, istekte istenileni görmek gerekir; çünkü “ve men yehdi’l-lâhu fe-huve’l-muhtedi”² *Allah, kimi doğru yola iletirse o, doğru yolu bulmuştur.*

[Bütün parçalar, her şey, Hakk’ın aletidir. Hak Teâlâ ne dilerse o olur, onu yaparlar.]

Yerin ve göğün tüm parçaları ve yer ve gökteki her şey Hakk’ın aletidir. Hak Teâlâ ne dilerse, o olur, onu yaparlar. Senin aletin olan el ve ayakların gibi; elin, düşmana topuz oluyor, ama dosta yumuşak ve latif gül gibi geliyor. Binaenaleyh Hakk’ın aleti olan âlemin parçaları da Hakk’ın hükmü altında böyledirler; dostlara lütuf görünürler, düşmana kahrır. Nitekim ateş, İbrahim’e gül bahçesi oldu, su ise kıptıye kan oldu. Âlemin bütün parçalarını böyle bil.

1 Bu rubai Mevlânâ’nındır: *Dîvân-ı Kebir*’de ilk beyitle ikinci beytin yerleri değişmiştir; ayrıca mısraların başındaki “ger ve ver” kelimeleri yerinde “tâ” kelimesi vardır; üçüncü mısradaki “nükte ve remz” kelimeleri “nükte-i remz” şeklinde tamlama hâlinde [Bkz. Mevlânâ, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, II, 1432 (Rubai 1817)].

*Ger der heves-i lokma-i nânî, nânî
Ver der taleb-i gûber-i kânî, kânî
În nükte-i remz eger bedânî, dâni
Her çiz ki der custen-i âni, âni*

2 “Allah, kimi doğru yola iletirse o, doğru yolu bulmuştur. Kimi de saptırırsa, böyleleri için O’nun dışında dostlar bulamazsın. Onları kıyamet günü körler, dilsizler ve sağırklar olarak yüzüstü haşredeceğiz. Varacakları yer cehennemdir. Cehennemin ateşi dindikçe, onlara çılgin ateşi artırırız.” (İsrâ 17/97) ayetinden iktibasır.

بنده داند خواجه تشنه گشته‌است   خواجه در غفلت چرا آغشته‌است
 چون تو کوشی در طریق عاشقان   دان که هستی از فریقِ عاشقان
 در بیان آنکه مطلوب با طلب آمیخته‌است. پس هر چه آن را از جان جویانی، خود را عین
 آن دان، چنانکه گفته‌اند:

گر در هوسِ لقمهٔ نانی، نانی   و در طلبِ گوهرِ کانی، کانی
 این نکته و رمز اگر بدانی، دانی   هر چیز که در جستنِ آنی، آنی

در^۱ طلبِ مطلوب را باید دیدن که مَنْ يَهْدِي اللهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِي.

و در تقریرِ آنکه جملهٔ اجزای^۲ زمین و آسمان^۳ و هر چه در آسمان و زمین است، همه
 آلتِ حَقِّند.

هر چه حق خواهد، آن شوند و آن^۴ کنند، همچنانکه دست و پا که آلتِ تواند، دست
 بر عدو گرز می‌شود^۵ و بر ولی چون^۶ گلِ نرم و خوش می‌رود^۷. پس اجزای عالم که آلتِ
 حَقِّند، در حکمِ حق همچنان باشند، بر اولیا لطف نمایند و بر اعدا قهر؛ همچنانکه^۸ آتش
 بر ابراهیم^۹ گلشن شد و آب بر قبلی خون گشت. همه اجزای عالم را چنین می‌دان.

---

۱ چنانکه گفته‌اند BCT چنانکه گفته‌اند که A بیت H
 ۲ در ABCT پس در H، ولی بعد روی کلمهٔ «پس» خط کشیده‌اند.
 ۳ اجزای BT اجزای جهان از AC اجزای عالم H
 ۴ زمین و آسمان AHBT آسمان و زمین C
 ۵ آن ABCT همان H، ولی بعد روی کلمهٔ «همان» خط کشیده و بالای سطر «آن» نوشته‌اند.
 ۶ آلتِ تواند، دست بر عدو گرز می‌شود ABCT آلتِ توسست، بر عدو دست گرز می‌شود H، ولی بعد مطابق متن اساس
 اصلاح شده‌است.
 ۷ چون ABCT همچون H
 ۸ می‌رود AHBT می‌ورزد C
 ۹ همچنانکه BT چنانکه AHC
 ۱۰ ابراهیم AHBT ابراهیم علیه السلام C

[Allah'ın birliğine inanan] manevî muvahhid, böyle gören, böyle bilen kim-sedir; ancak şeklen dille ikrar ederse mümin olur; fakat mana ehlinin yanın-da [o] müşriktir; çünkü görünene [iman] kolaydır; fakat bunun için ictihat, şeyhin terbiyesi ve aslî bir kabiliyet lazımdır ki ortaya çıksın.

Neye talipsen, neyi istersen, bil ki osun;
Sonunda perdesiz ona kavuşursun.

Çünkü matlup talepten, istenen istekten ayrılmaz,
Gökyüzünde, havadaki rüzgârla toprak gibi [ayrılmaz].

Rüzgârı gör havadaki toprakta;
Toprak, rüzgâr olmadan nasıl çıkar yukarıya?

Toprağın yeri aşağıdadır daima;
Rüzgâr olmadan nasıl çıkar yukarıya?

Ey oğul! Toprağı gördüğün zaman yukarıda,
Rüzgârı gör, eğer gözün varsa.

Bunun gibi, insan da topraktan yaratıldı,
Bu kalıba girmeden evvel tamamen topraktı.

Hayvan gibi onun meyli de aşağıdadır aşağıda;
Cezbeye gelmeden nasıl çıkar yukarıya?

Hayvan tabiatı uyumak, yiyip içmektir sürekli;
Nasıl yaşar uyumadan, yiyip içmeden güneş gibi?

Kendi tabiatını nasıl bırakır ihtiyarıyla,
Hakk'ın hükmü, emir ve nehyi dışında,

Hak Teâlâ'nın ferman buyurduğu gibi ateşe:
“[Ey ateş!] Çabuk gül ol İbrahim'e

Kendi tabiatını, huyunu bırak, onu yakma;¹
Ey karanlık gece, gündüz gibi aydın ol ona.

Gerçi hepten dertsin, ama derman ol ona;
Gerçi baştan başa cisimsin, ama can ol ona.

Ey ateş! Sen benim elimde aletsin;
Dost ol benim için, düşman ol benim için.”

1 Bu beyitte, “*Ey ateş! İbrahim'e karşı serin ve esenlik ol*” dedik (Enbiyâ 21/69) ayetine işaret vardır. Bkz. s. 582, 1. dipnot.

مَوْجِدٍ معنوی آنکس است که چنین بیند^۱ و چنین داند، اما در صورت به مجرّد اقرار به زبان مؤمن باشد، لیکن پیش اهل معنی مُشْرک است، زیرا آنچه^۲ در صورت است آسان است، اما این را اجتهاد و تربیت شیخ و قابلیت اصلی باید تا حاصل شود^۳.

هر چه آن را طالبی آنی بدان	هم رسی بی‌پرده‌ای آخر بدان
ز آنکه مطلوب از طلب نبود جدا	همچو باد و خاک ^۴ در جوّ سما
باد را در خاک بنگر بر هوا	خاک کی بی‌باد شد سویِ عُلّا
خاک را جا دایما اَسفل بود	بی‌وجود باد کی بالا رود
خاک را بالا چو دیدی ای پسر ^۵	باد را می‌بین اگر داری نظر ^۶
همچنین چون آدمی از خاک شد	پیش ازین قالب سراسر خاک بُد
همچو حیوان میل او اَسفل بود	تا نیابد جذبه کی بالا رود
طبع حیوان دایما خواب است و خور	کی زید بی‌خواب و بی‌خور همچو خور
طبع خود را کی هلد با اختیار	جز به حکم و ^۷ امر و نهی کردگار
همچنانکه کرد بر ^۸ نار امر هو	که بر ابراهیم گل شو زود تو
طبع و خوی خود بهل او را مسوز	شو برو ای تیره‌شب روشن چو روز
گرچه دردی جمله درمان شو برو	گرچه جسمی سربسر جان شو برو
آلتی در دست من ای نار تو	بهر من شو دوست و ^۹ بهر من عدو

۱ بیند ABCT باشد H ولی بعد روی کلمه «باشد» خط کشیده و بالای سطر «بیند» نوشته‌اند.
 ۲ مُشْرک است، زیرا آنچه ABCT مُشْرک باشد، آنچه H ، ولی بعد مطابق متن اساس اصلاح شده است.
 ۳ بعد از این، در HT جمله «والله اعلم» وجود دارد.
 ۴ باد و خاک ABCT خاک و باد H
 ۵ ای پسر ABT در هوا HC
 ۶ نظر ABT نهی H صفا C
 ۷ و C - AHBT
 ۸ بر AHBT با C
 ۹ و BT - AHC

Ey akıllı! Senin iki elin de alet değiller mi?
Herkes için başka bir şey olmuyorlar mı?

Yumuğun, düşmana karşı gürz gibi olmuyor mu?
Dosta karşı gül gibi hoş ve yumuşak olmuyor mu?

Irmak suyu, Kibtîler'e kan olmuyor mu?
Sıbtîler'e temiz ve saf [su] gitmiyor mu?

Dünyanın bütün parçaları alet gibidirler;
Duruma göre her an bir tür, bir çeşittirler.

Kahretmek için gelirlerse, seni ateş gibi yakarlar,
Vücuduna diken gibi batarlar.

Lütufta bulunmak için gelirlerse, güzel huriler gibi,
[Ellerinde] kadehlerle senin etrafında dönerler işveli, cilveli.

Aşağıda, yukarıda, önde, arkada veya solda ve sağda,
Her ne varsa yeryüzünde ve semada,

Bu ikisinin üstünde, gayb âleminde,
Ki orada ne gam vardır ne eğlence,

Hepsi de alettir Hakk'ın elinde;
Hak Teâla, bir tür ders verir her birine.

O, ne isterse, o olurlar O'nun için;
Kimine dost gibi kimine düşman [kesin].

Öyleyse, ey iyi adam, aletten korkma;
Allah'tan kork; yüz tut o tarafa.

Hak Teâlâ senden razı olunca, yer ve gök [hemen],
Her ikisi de senin en hakir kölen olurlar canıgönülден.

Yılanı senin için yapar bir asa,
Aynı asayı düşman için ejderha.

Öyleyse Allah'a bağlan, aletten korkma;
Kesinlikle Allah'tan başka kimseden korkma.

Şirkîr Hak'tan başkasını görmen, başkasına bakman,
Yahut Hakk'ın kahrından başkasından korkman.

Şeklî şirk başkadır manevî şirk başka;
Eğer iyi dinlersen anlatayım sana onu da.

Dinin görünen şekli, dille ikrardır;
Bu ise insanlar arasında kolaydır.

نی دو دستت کآلتند ای هوشمند^۱   بهر هرکس چیزِ دیگر می شوند
 بر عدو مشتت چو گُری می شود   بر ولی خوش نرَم همچون گل بُوَد
 سویِ قبطی آب جو^۲ خون می شود   سویِ سبطی پاک و صافی می رود
 جمله اجزای جهان چون آلتند   هر دمی نوعی به وفقِ حالتند
 گر به قهر آیند سوزندت چو نار   در خلند اندر وجودت همچو خار
 ور به لطف آیند چون حورانِ کش   گردِ تو با باده‌ها گردند خوش
 زیر و بالا پیش و پس یا^۳ چپ و راست   هرچه در روی زمین و بر سماست
 و آنچه زین دو برترند اندر عدم   که نگنجد آن طرف شادی و غم
 آلتند آن جمله اندر دستِ حق   هر یکی را حق دهد نوعی سبق
 آنچه خواهد آن شوند از بهرِ او   بر یکی چون یار و بر دیگر عدو^۴
 پس مترس از آلت ای مردِ نکو   از خدا می ترس و آن سو آر رو
 حق چو راضی شد ز تو چرخ و زمین   هر دو باشندت ز جان بنده کمین
 مار را بهرِ تو گرداند عصا   و آن عصا را بهرِ دشمن اژدها
 پس خدا را گیر و از^۵ آلت مترس   از کسی جز حق به هر حالت مترس
 شرک باشد غیرِ حق را دیدنت   یا ز غیرِ قهرِ حق ترسیدنت
 شرکِ صورتِ دیگرست و معنوی   هست دیگر گویم ار خوش بشنوی
 صورتِ دین^۶ باشد اقرارِ زبان   وین بُوَد آسان میانِ مردمان

۱ این مصراع در H چنین آمده است: نی دو دستت کآلت جسم تواند
 ۲ جو AHB چون HC چو T؛ در H بعد روی آن را خط کشیده و «جو» نوشته اند.
 ۳ یا BT با AHC
 ۴ این بیت در B در حاشیه با نشانهٔ صح آمده است.
 ۵ و از AHBT وز C
 ۶ صورت دین ABCT دین صورت H

Herkes mümin der sana [ey insan]!
Sözlü olarak “Allah bir” dediğin zaman.

Fakat mana bakımından muvahhit o kimsedir ki,
Hak’tan başka hiçbir şeye inanmaz; [zira ki],

Hakk’ın yanında bir alet gibi görür herkesi;
Bir tür ders almıştır O’ndan her biri.

O’nun emri olmadan kımıldanamaz dal ve yaprak,
Hayat da O’nunla kaimdir, ölüm de O’nunla, [bak!]

İyi ve kötü, O’nun yüzünün nuruyla aydınlanır, bilir;
O’nun rızasıyla dikenler tamamen gül bahçesi kesilir.

Ev içindeki ışık güneşten değil mi?
Eve uygun ışık güneş ışığı değil mi?

[Güneş] ışığı doğmayınca karanlık olur;
Orada güneş ışığı olmadan nasıl rahat olur?

Can nuru bedenden ayrılınca,
Işık kalmaz beden otağında.

Sahte gümüş gibi rezil rüsva olur beden;
Ondan sonra korkarlar kadın erkek kendisinden.

Çirkinleşmesin, kokmasın diye toprağın altına,
Koyarlar çabucak mezara.

Peygamber dedi: “Accilû mevтікum”¹ Ölünüzü defnedin hemen;
Çünkü diri üzüdür, hüzünlenir ölüden.

Çünkü ölüyle diri daima iki zıt şeyler,
Halk, o yüzden onu defnetmekte acele ederler.

Aynı şekilde dünyanın bütün parçaları,
Hak Teâlâ ile diridirler açık ve saklı.

Sana hoş ve güzel gelen her şey, kesin,
O hoşluk, o güzellik ondaki candandır, iyi bilesin.

O nurun cisme vuran yansımasıdır, aksidir;
O yüzden göze güzel görünmektedir.

1 *Ölülerinizi çabuk kaldırın, defnedin.* Bu hadis, hadis kaynaklarda yoktur, ancak aynı anlama gelen benzer bir hadis vardır: Bkz. Esri’ü bi’l-cenâzeti...; *Cenazeyi çabuk kaldırın, defnedin.* “Cenaze defninde acele ediniz. Eğer bu ölü iyi bir kişi ise, bu bir iyiliktir. Onu (bir an evvel kabirdeki) hayır ve sevabına ulaştırmış olursunuz. Eğer bu cenaze iyi bir kişi değilse, bu da bir yükür. Bir an evvel omuzlarınızdan atmış olursunuz.” (Buhârî, Cenâiz, 52; <https://sorularlaislamiyet.com/dan/nakil>).

چون ز روی لفظ گویی یک خدا	مؤمنت خوانند جمله مر ترا
کاو بغیر حق به چیزی نگرود	لیک در معنی موحّد آن بود
هر یکی بُرده ^۱ ازو نوعی سبق	جمله را بیند چو آلت پیش حق
زو بود قایم حیات و زوست مرگ	جز به امرش می‌نجنبد شاخ و برگ
وز رضایش خاراها کُل ^۲ گلشنند ^۳	نیک و بد از نورِ رویش روشنند
خانه را نی نورِ خور درخور بود	نور اندر خانه نی از خور بود
کی در آن بی‌نورِ خور راحت بود	چون نتابد نورِ ظلمانی شود
حجرهٔ تن را نمی‌ماند ضیا	نورِ جان از تن چو می‌گردد جدا
می‌رمند از وی از آن پس مرد و زن	می‌شود رسوا چو سیمِ قلب تن
می‌نهندش زودتر اندر مَعاک	تا نگردد زشت و گنده زیرِ خاک
زآنکه از مرده شود زنده ملول ^۴	عَجَلُوا فرمود مَوْتِکُم رسول
خلق از آن کوشند در دفنش به جد	چونکه با مرده‌ست دایم زنده ضد
زنده از حَقّند پیدا و نهان	همچنین کلی اجزای جهان
آن خوشی جانست در وی نیک بین	هر چه آنت خوش همی آید یقین
ز آن سبب اندر نظر خوب آمده ^۵	عکسِ آن نورست بر جرمش زده

۱ برده AHCT بردست B

۲ کل AT پر H چون BC

۳ بعد از این بیت، در H شرحی به نثر آمده‌است: «در تفسیر این آیت که اللَّهُ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ، جمله اجزای عالم از آسمانها و زمین و آفتاب و ماه و ستارگان و جمادات و نباتات و انس و جن و فرشته و دیو از حق زنده‌اند و خوبی و روشنی دارند؛ پس هر چه ترا خوش می‌آید و زیبا می‌نماید آن عکس نور حق است چنانکه گفته‌اند: در کل اثر لطف خدا می‌بینم. پس جمله اجزای عالم را همچون خانه‌ها دان که نور و لطف حق در آن خانه‌ها تابانست. آن نور را از آن چیزها بدان که بر آن اشیا عاریه است که کُلّ شیءِ هالکٍ اَلَا وَجْهَهُ، چون نور حق از آن اشیا محبوب شود آن اشیا بمیرند و در ایشان ضیا و روشنایی نماند همچنانکه آدمی چون جان ازو می‌رود مردود می‌گردد و زشت و ناخوش می‌نماید و در بیان آنکه آلائشها و حدثها را به واسطهٔ چراغی از خود توان پاک کردن اگر خواهی که آلائشهای معنوی پاک گردی سوی روشنی و نور حق می‌رو و از ظلمت می‌گریز، و سلم»؛ ولی بعد روی این بخش را خط کشیده‌اند.

۴ این بیت و بیت پس از آن، در A در حاشیه با نشانهٔ صح آمده‌است، در H نیست؛ در AH به جای این دو بیت، این یک بیت آمده‌است ولی بعد در A روی آن را خط کشیده‌اند:

عَجَلُوا گویند مَوْتِکُم بجد زآنکه مرده می‌شود با زنده ضد

۵ خوب آمده ABCT زیبا شده H

Öyleyse eşyadan bilme o zevki;
Allah'tan bil o zevki, o şevki.

O tatlılıkların, güzelliklerin hepsi Allah'ın nurundandır;
Gerek suda, ateşte ve gerekse toprakta ve havada vardır.

Parçalardaki ışıltılar eğretidir:
Küngün içinde akan su gibidir.

[Su], küngün içinde akıyor, ama künkten değildir;
Bu sırra bak, mertçe durup düşün, [nasıldır, nedir?]

İyi ve kötude Hakk'tan başkasını görme de
Kurtulasın balçık cisim hapsinden sen de.

Sonunda gayb [âleminin] güneşini göresin,
Her ayıp ve kusurundan temizlenesin.

[Fakat] nasıl temizlenirsin ışık olmadan,
Pislikten, çamurdan, çerçöpten, topraktan?

Karanlıkta pislikten temizlenemezsin asla;
Ey ham adam! Hakk'ın nuruna kaç, sığın da

Pislikten ve kirden temizlenip paklanasın;
Saf ol, ne zamana kadar tortulu olacak, bulanık kalacaksın?

Kendini iyi ara da kendine kavuşasın,
Bu kişiden vazgeç ki o kişiyi bulasın.

Soğan gibi kat kat olmuş, katlandıkça katlanmışsın;
Kendinden geç, bir an bile kendinle olma [sakın].

[88. Seksen Sekizinci Makale]

[Sözün birkaç yüzü vardır, Kur'ân'ın ise yedi yüzü]

Sözün yüzleri vardır; nitekim Hz. Mustafa -selam üzerine olsun- buyurmuştur ki, “İnne li'l-Kur'âni zahran ve batnen ve li-batnihi batnen ilâ seb'ati ebtunin”¹ *Kur'ân'ın bir zahiri (dışyüzü), bir de batını (içyüzü) vardır; batının da batını, için de içi vardır, yedinci batına kadar [gider].* Zahir ehli, ilk batını görmüşlerdir. Biraz daha manevî olanlar, derecelerine göre, ikinciyi ve üçüncüyü görmüş, [ikinci ve üçüncü batına] ulaşmışlardır; fakat kimse üçüncü batını geçememiştir; ancak halktan gizli olan [Tanrı] erleri, dördüncü, beşinci, altıncı ve yedinci batında dalgıçlık yapmışlar ve mana incileri bulmuşlardır.

¹ *Kur'ân'ın bir zahiri (dışyüzü), bir de batını (içyüzü) vardır; batının da batını, için de içi vardır, yedinci batına kadar [gider.]* (Furûzanfer, a.g.e., s. 83).

از خدا دان ذوق را و شوق را	پس مبین از چیزها آن ذوق را
گر در آب و نار ^۱ و در خاک و هواست	این خوشیها جمله از نورِ خداست
همچو کاندِر گنگ آبی ^۲ جاریه‌ست	روشناییها بر اجزا عاریه‌ست
اندرین سر در نگر مردانه ایست ^۳	می‌رود در گنگ لیک از گنگ نیست
تا رهی از حبسِ جسمِ آب و طین	در بد و در نیک غیرِ حق مبین
پاک گردانی ز خود هر عیب را	تا ببینی آفتابِ غیب را
از حدّث وز طین و از خاشاک و خاک	بی چراغی کی توانی گشت پاک
سوی نورِ حق گریز ای مردِ خام	هیچ از آرایش ندانی در ظلام
صاف شو تا چند باشی دُرِ دناک	تا که گردی از حدّث وز چرک پاک
زین کسی بگذر که یابی آن کسی	خویش را جو نیک تا در خود رسی
می‌گذر از خود دمی با خود مساز	توی بر تویی فتاده چون پیاز

در بیان آنکه سخن را روهاست چنانکه مصطفی^۴ علیه السّلام^۱ می‌فرماید که
 إِنَّ لِلْقُرْآنِ ظَهْرًا وَ بَطْنًا وَ لِبَطْنِهِ بَطْنًا^۲ إِلَى سَبْعَةِ أَبْطُنٍ. اهل ظاهر بطن را اول دیده‌اند
 و آنها که معنوی‌ترند، دوّم و سوّم^۳ را دیدند و رسیدند عَلیّ قَدَرِ مَرَاتِبِهِمْ، لیکن
 از سوّم بطن^۴ کسی نگذشته‌است غیر آن مردان که از خلق پنهانند و در چهارم
 و^۵ پنجم و ششم و هفتم ایشان غَوَاصی کردند^۶ و گوهرهای معانی یافتند^۷.

۱ نار AHBT باد C
 ۲ آبی AHBT آب C
 ۳ این بیت در C نیست.
 ۴ و از BCT وز AH
 ۵ مصطفی ABCT رسول H؛ بعلاوه در H در این نثر گاه روی بعضی از کلمه‌ها یا جمله‌ها را خط کشیده و گاه با قلم دیگر اصلاح کرده‌اند.
 ۶ علیه السّلام ABT صلی الله علیه و سلّم H - C، ولی بعد بالای سطر عبارة «علیو» نوشته‌اند.
 ۷ ظَهْرًا وَ بَطْنًا وَ لِبَطْنِهِ بَطْنًا ABCT ظَهْرٌ وَ بَطْنٌ وَ لِبَطْنِهِ بَطْنٌ H
 ۸ معنوی‌ترند ABCT معنوی‌تر بودند H، ولی بعد مطابق متن اساس اصلاح شده‌است.
 ۹ سوّم ABCT سوّم و چهارم H، ولی بعد روی «و چهارم» را خط کشیده‌اند.
 ۱۰ سوّم بطن ABT بطن سوّم C چهارم H، ولی در H بعد بالای سطر «سوّم بطن» نوشته‌اند.
 ۱۱ چهارم و H - ABCT، ولی بعد بالای سطر با قلمی دیگر نوشته‌اند.
 ۱۲ در چهارم و پنجم و ششم و هفتم ایشان غَوَاصی کردند ABCT ایشان در چهارم و پنجم و ششم و هفتم غَوَاصی کردند H
 ۱۳ و گوهرهای معانی یافتند ABCT، در H در حاشیه با قلمی دیگر نوشته شده‌است.

Şimdi sözün böyle yüzleri olduğu gibi, sözün aslı ve madeni olan âdemoğ-
lunun da daha uygun, daha yüksek derecede tabaka tabaka birçok yüzleri
vardır. Gökyüzünün yedi tabaka, yedi kat olması gibi; yukarı kat, aşağı
kattan daha değerli, daha yücedir; [görünen] maddî gökler, manevî göklerin
örneğidir. Daha derin manayı anlayanın manevî göğü daha yücedir, daha
üsttedir. Âdemoğlu kendinden geçip ilk benliklerinden vazgeçtiği zaman,
o ilk benliklerin bu son benliklerin perdesi olduğunu bilir; o asıl benliğine
ulaştığı zaman da, Allah'a ulaşmış olur; nitekim “Men ‘arefe nefsehu fe-kad
‘arefe rabbeh.”¹ *Kendini bilen, Rabbini bilir* [buyrulmuştur].

Bu sözün, yüzlerce manası vardır gizlide, saklıda;
Derin derin düşün ki görünsün sana da.

Hz. Mustafâdan hadis böyle geldi,
“Kur’an’ın yedi batını vardır”² ey efendi!

Birinci batın zahir ehline göründü;
İkincisi de onların çabasıyla görüldü.

Nadir kimse, üçüncü batına adım attı;
Öyle bir kapıyı Hakk’ın yardımıyla açtı.

O kimse ki dördüncü, beşinci ve altı[ncı batına] erişti,
Yedinci batına kadar gitti ve o yolu katetti,³

Tanrı dergâhının haslar hası oldu,
İki dünyada padişah ve önder [oldu].

Odur zamanın kutbu, batın ehli,
Müminlerin yardımcısı, rehberi.

1 *Kendini bilen, Rabbini bilir* (Aclûnî, a.g.e., II, 262; Furûzanfer, a.g.e., s. 167).

2 Kur’an’ın yedi batını vardır. Bu mısradaki, “Kur’an’ın bir zahiri (dışyüzü), bir de batını (içyüzü) vardır; batının da batını, için de içi vardır, yedinci batına kadar [gider].” hadisine işaret vardır. Bkz. s. 1052, 1. dipnot.

3 Yedi, altı, beş ve dört: Yedi gök: Kur’an-ı Kerim’de bu adla geçen ve yedi defa tekrarlanır. (Bkz. Bakara 29, İsra 44, Muminûn 86, Fussilet 2, Talak 12, Mülk 3, Nuh 15). Dört unsur: toprak, su, hava (yel), ateş. Beş duyu: göz (görme), kulak (işitme), burun (koku), dil (tat alma) ve deri (dokunma, hissetme). Altı yön: Sağ, sol, ön, arka, üst, alt. Bkz. s. 428, 1., 2. ve 3. dipnot.

اکنون چون سخن^۱ را روها باشد، آدمی را^۲ که اصل و کان سخن است به طریق اولی که روهای بسیار باشد^۳ طَبَقًا عَنْ طَبَقٍ؛ همچنانکه آسمان را هفت طبق است، طبق بالا از طبق زیر عزیزتر است^۴ و آسمانهای صورتی نمودن آسمانهای معنوی اند^۵. هر که معنی نغول تر را فهم کرد، آسمان معنوی او بالاتر است. چون آدمی از^۶ خود سفر کند و از خودیهای اول بگذرد، داند که^۷ آن خودیهای اول پرده این خودیهای آخر بوده است و چون در^۸ آن خودی اصل^۹ برسد، در خدا رسیده باشد که مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ.

یک سخن را هست صد رو در نهان	خوض می کن تا نماید بر تو آن ^{۱۱}
اینچنین آمد حدیث از مصطفی	که ^{۱۱} نبی را هفت بطن است ای کیا
اول اهل ظاهر را نمود	در دوم از جهدهاشان در گشود
نادری اندر سوم پا را نهاد	و آنچنان در را به عون حق گشاد ^{۱۲}
و آنکه ^{۱۳} او در چار و پنج و شش رسید	تا به هفتم رفت و آن ره را برید ^{۱۴}
گشت خاص الخاص درگاه خدا	پادشاه و پیشوا در دو سرا
اوست اهل باطن و قطب زمان	رهنما و دستگیر مؤمنان

- ۱ اکنون چون سخن ABT چون سخن H اکنون چون شخص C
- ۲ باشد، آدمی را AHBT باشد، طبق عن طبق آدمی را C
- ۳ روهای بسیار باشد ABCT او را روها بسیار باشد H، ولی بعد مطابق متن اساس اصلاح شده است.
- ۴ طبق بالا از طبق زیر عزیزتر است ABCT طبق بالاتر عزیزتر است از طبق زیرین و این H، ولی بعد مطابق متن اساس اصلاح شده است.
- ۵ معنوی اند ABCT معنویست H ولی بعد مطابق متن اساس اصلاح شده است.
- ۶ از ABCT در H ولی بعد روی آن خط کشیده و بالای سطر «از» نوشته اند.
- ۷ داند که AHBT داند که آن داند که C
- ۸ آن خودیهای اول پرده این خودیهای آخر بوده است و چون در AHBT - C؛ این AHT آن B
- ۹ آن خودی اصل ABCT آن خودی که اصل است H؛ آن AHBT خود C
- ۱۰ این بیت، در A قبل از ثر آمده است.
- ۱۱ که ABCT نی H
- ۱۲ بطن ABCT روی H
- ۱۳ این بیت را در H در حاشیه به خطی دیگر نوشته شده است؛ بعد از این بیت، در AH یک بیت دیگر وجود دارد که بعد در A روی آن را خط کشیده اند:
- لیک از بطن سوم نگذشت کس بی چهارمشان نبوده دسترس
- ۱۴ و آنکه ABCT آنکه H
- ۱۵ این بیت و دو بیت بعد از آن در H در حاشیه به خطی دیگر نوشته شده است؛ به جای بیت اول، در H بیت زیر وجود دارد، اما بعد روی آن را خط کشیده اند:
- آنکه در هفتم رسید از راه جان وصل باشد از خدایش جاودان

Eğer o şah, onların açıklamasını yapmadıysa,
Ona aşikâr olmadığından değildir [ha]!

Bil ki o, [Tanrı] erleri gibi çıkmıştır yükseklerle,
Yedinci [batına] doğru bu burçların ötesinde.

Gerçi yedinci batın incisini o delmiştir,
Ama bu üç [batının] şerhini sadece o söylemiştir.

O şah, dördüncüsünü o yüzden açıklamadı;
Çünkü o lafızlara, kelimelere ve dile sığmazdı.

Çünkü her halkta o kulak yoktur,
Onların canında o akıl, o bilinç yoktur.

O beyan, onların kulağına sığmaz;
Onların aklı o sırrı anlayamaz.

Onun şerhini dinle ondan dil olmadan;
Vakif olasin onun sırrına söz olmadan, konuşmadan.

Çünkü harf ve ses yoktur canın konuşmasında;
Can şarabı ne zarfa sığar ne kaba.

Zarf, yani kap sınırlıdır, o ise sınırsızdır [ey er]!
Sınırsız olan sınırlı olana ne sığar ne de girer.

Gönül ehlinin konuşmaları dilsizdir;
Sırları canlarında gizlidir.

Dudaksız ve kadehsiz sakiden şarabı, badeyi
Güzelce içerler o canlar devamlı, sürekli.

O sofradan sonsuz nimet yerler, [doyarlar];
O nimetle güneş gibi parlar, ışık saçarlar.

O fırka, hem binlercedir hem de birdirler;
Kuşkusuz hem yoldur hem de menzildirler.

Onları anlatmak bitmez ey hünerli ağa!
Ben döneyin o batınları anlatmaya.

Bu batınlar, yedi [kat] gök gibidirler;
Veliler, batınlara çıkar, yükselirler.

Hak Teâlâ'nın vardır iki türlü göğü, [âlemi];
Manevî olan [öbür âlemde], suretî olan [bu] dünyadadır.

نیست ز آن رو که نشد بر وی عیان ^۱	شرح آن ^۱ را گر نکرد آن شه بیان
سوی هفتم از ورای این بُروج	دان که بگذشت او چو مردان در عُروج
لیک شرح این سه تنها گفت او ^۲	دُر هفتم بطن اگرچه سُفت او
که نگنجید ^۳ آن در الفاظ و زبان	چارمین را ز آن نکرد آن شه بیان
در درونِ جانشان آن هوش نیست	چونکه خلقِ عامه را آن گوش نیست
قاصراست از فهم آن سرِ هوششان	می‌نگنجد آن بیان در گوششان
تا رسی در سرّ آن بی‌گفت و گو	بی‌زبانی شرح آن بشنو ازو
بادۀ جانی نمی‌گنجد به ظرف	ز آنکه جان را گفت بی‌صوت است و حرف
بی‌حد اندر حد نه گنجد نی رود	ظرف محدودست و آن بی‌حد بود
جانشان را در نهان اسرارهاست	اهل دل را بی‌زبان گفتارهاست
دایما خوش می‌کشند آن جانها	بی لب و ساغر ز ساقی باده را
از چنان نعمت درخشان چون خورند	نعمتِ باقی در آن خوان می‌خورند
بی‌گمان هم منزلند و هم طریق	هم هزارانند و هم یک آن فریق
باز گردم در بیان آن بطنون	حد ندارد شرحشان ای ذوفنون
در بطنون باشد عُروج اولیا	هست چون هفت آسمان این بطنها
معنوی و صورتی اندر جهان	حق تعالی را دو نوع است آسمان

۱ آن BT این AC

۲ این بیت و ۱۳ بیت پس از آن، در A در حاشیه به خطی دیگر با نشانهٔ صح نوشته شده‌است، در H نیست.

۳ در AC جای دو مصراع عوض شده و به جای این مصراع چنین آمده‌است: تا به هفتم بطن اگرچه رفت او

۴ نگنجید AB نگنجد CT

Manevî [gök] de yedidir, suretî gök de yedi;
 Bu gök, onun yanında hem alçaktır hem âdi.
 Bu suretler için gelmiştir suretî [olan, görünen dünya].
 Ondandır hâsıl olsun diye yüzlerce çeşit fayda.

Çünkü yer ve gök, bedenleri
 Gece gündüz besler, büyütürler dadılar gibi.

Manevî [gökler] latif ruhlar içindir latif ruhlar;
 Ta ki oraya çıkıp yükselerek şerefli olsunlar.

Hak Teâlâ, ruhlara başka bir azık vermiştir;
 [Bu azık] ilimlerdir, şevk, zevk ve fikirlerdir.

[Tanrı] erlerinin yolculuğu orada olur daima;
 Her birinin makamı vardır bir gökte, bir semada.

Bu yedi göğün cismi surettir;
 Buhar ve dumandan oldukları için yukarı çıkmış, yükselmişlerdir.

Gerçi yerde de gökteki gibi bir tavan vardır,
 Ama onu ilimden ve akıldan nasipsiz bil, nasipsizdir.

Bu yüzden [yer] Allah'ın emanetini kabul etmedi;
 Çünkü o, ilim nurlarından nasipsizdi.

Âdemoğlu kabul etti akıllı olduğu için,
 Ta ki onun idrakiyle vuslata ersin.

Gök, Kur'an'dır, bu felek değildir;
 Çünkü meleklerin yolculuğu onda değildir.

Kur'an'ın lafzı, manevî göktür, manevî sema,
 Kimin bedeninde manevî ruh varsa,

Kur'an, ona göre bakî göktür, sonsuz semadır,
 Çünkü ruhun yükselmesi o göktendir, o semadandır.

Zahir ehlinin anlayışı ilk göktür, ilk semadır;
 Batın ehlinin anlayışı ise kesin ikinci semadır.

Her kim ki üçüncü batına geçmiştir,
 O, tefsir ilminde büyüklerdendir.

Bu şekilde kim ki yedinci batına kadar gider, yol bulur,
 Onun yeri yedinci [kat] sema olur.

Yedi sözü Hz. Mustafa'nın beyanındandır;
 Yoksa o ruh ki tortusuzdur, arıdır, saftır,

هفتش از معنی و هفت از صورت است
 صورتی آمد برای این صور
 زآنکه تنها را زمین و آسمان
 معنوی از بهر جانهای لطیف
 داد حق ارواح را قوتی دگر
 سیر مردان اندر آن باشد مدام
 هست صورت جرم این هفت آسمان
 بر زمین گر گشت چون سقفی سما
 زین نپذرفت آن امانت از خدا
 آدمی پذیرفت از آن کش بود^۱ عقل
 آسمان قرآن بود نی این فلک
 لفظ قرآن آسمان معنویست
 پیش او قرآن بود چرخ بقا
 فهم ظاهر آسمان اولین
 هر کرا در بطن سوّم گردد روان
 همچنین تا هفت بطن آنکو رود
 هفت گفتن از بیان مصطفاست

پیش آن این آسمان دون است و پست
 تا از و حاصل شود صد گونه بر
 پروراند روز و شب چون دایگان
 تا شوند اندر عروج آن شریف
 از علوم و شوق و ذوق و از فکر
 هر یکی را آسمانی شد مقام
 رفته بالا از بخار و از دخان
 بی نصیبش دان ز علم و از نُهی
 کاو بُد از انوار دانش بی نوا^۲
 تا کند از فهم آن در وصل نقل
 زآنکه در وی نیست سیران ملک
 هر کرا در جسم جان معنویست
 کز چنان چرخ است جان را ارتقا
 فهم باطن در دوم باشد یقین
 او بود در علم تفسیر از مهان
 آسمان هفتمینش جا شود
 لیک آن جانی که بی دُردی صفاست^۳

۱ تنها AHBT ابدان C

۲ دانش بی نوا AHBC دانشها جدا T

۳ بود ABCT هست H

۴ این بیت و پنج بیت بعد از آن در H در حاشیه به خطی دیگر با نشانه صح نوشته شده است.

Öyle bir âleme gider ki sonsuzdur, nihayetsizdir;
O ilmin yanında bu mertebeler ebced gibidir.

Bu manalar, o sırrın yanında surettir.
O sırta peygamberler hayret etmişlerdir.

Mustafa demiştir ki “zidnî hayreten”¹ Artır hayretimi!
Bunu candan dinle, terk et beden hissini.

Batın da nedir ki? Orada ne batın ne de sırt vardır;
Çünkü orası lütuf ve kahırdan daha yukarıdır.

Sınıra ve sayıya yol yoktur orada;
Kendinden geçen tahtsız padişahdır [orada].

Eğer anladıysan gök, budur;
Buraya yolculuk, cisimsiz olur.

Böyle bir gökte, böyle bir âlemedirler Tanrı erleri;
Orada her birinin vardır ayrı ayrı rütbesi.

Daha yukarı çıkan daha yücedir;
O kimse ki sığınağı yedinci göktedir,

Kutuptur kuşkusuz kendi zamanında;
Sayıdan kurtulmuş, kavuşmuştur bir Allah’a.

O bakî katları, [o ebedî âlemleri] iste, ara;
Çünkü O’nun nuru doğar o katlarda.

Bu katlarda güneş ışığı vardır;
Meleğe güneş ışığı nasıl yaraşır?

Melek, Hakk’ın nurundan başkasını aramaz, istemez;
Onun gıdası o nurdur gökyüzünde bitmez, tükenmez.

Suret göğü yönlerdedir, taraflardadır;
Manevî gökse sıfatlardadır.

Suret göğü fanîdir;
Manevî gök ise bakîdir.

İyi bak! O, can gibidir, bu ise beden gibi;
Can bakîdir, bedense fanîdir tabii ki.

Mana için [var] oldu suret dünyada.
Suretten belli olsun diye mana.

1 Hadis, kaynaklarda yoktur; ancak “Rabbi zidnî fike tahayyuran.” *Rabbim! Benim sana olan hayretimi artırır* anlamında bir sözü, İbn Arabî, hadis olarak kitabına almıştır (bkz. *el-Futubâtü’l-Mekkiye*, I, 270-271). Hucvîrî; Şiblî’nin “Yâ delîle’l-mutehayyirîn zidnî tahayyuran.” *Ab! Şaşkımların rehberi! Şaşkımlığı-mu artır* şeklinde bir sözünü aktarır (Hucvîrî, Ebu’l-Hasen Ali b. Osman, *Kesfu’l-Mahcûb* (tsh. Mahmûd ‘Âbîdî), Tahran 1387 hş., s. 402, 548).

در جهانی می‌رود کآن بی حدست
 این معانی پیش آن سر صورتند
 مصطفی می‌گفت ز دنی حیره^۱
 بطن چه کآنجا نه بطن است و نه ظهر
 حد و عد را نیست آنجا هیچ راه
 آسمان اینست اگر فهمت بود
 بر چنین چرخند مردان خدا
 هر که بالاتر رود اعلا بود
 قطب باشد بی شکی^۲ در دور خود
 آنچنان اطباق باقی را بجو
 اندرین اطباق نور خور بود
 غیر نور حق نمی‌جوید ملک
 آسمان صورتی اندر جهات
 آسمان صورتی فانی شود
 آن چو جان است این چو تن نیکو ببین
 بهر معنی گشت صورت در جهان
 پیش آن علم این مراتب ابجدست
 اندر آن سر انبیا در حیرتند
 این به جان بشنو گذر از حس تن
 ز آنکه آن بالاترست از لطف و قهر
 هر که از خود رست بی تخت است شاه
 سوی این بی جسم سیرانت شود
 هر یکی را رتبی در وی جدا
 تا کرا در هفتمین مأوا شود^۳
 از عدد وارسته رفته در احد
 کاندرا آن اطباق تابد نور او^۴
 کی ملک را نور خور درخور بود
 قوتش آن؛ نورست دایم بر فلک
 آسمان معنوی اندر صفات
 آسمان معنوی باقی بود
 جان بود باقی و تن فانی یقین
 تا که معنی گردد از صورت عیان

---

۱ شود ABT بود HC

۲ بی شکی AT بی شک او HBC

۳ او AHBT هو C

۴ آن AHBT از C

Mananın yüceliği gizliydi gözlerden;
Surete büründü, haber versin diye kendisinden.

Bu göğün yüksekliği de onun içindi;
Belli olsun diye gizli [göğün] yüksekliği.

Bu yer de o yüzden alçakta oldu;
Bilesin diye gizli alçaklığın kötü olduğunu.

Bu alçaklık, o alçağın görüldüğü yerdir, görüldüğü mekân;
Kalp gözünü aç da bak, eğer canın varsa, yaşıyorsan.

Gizli bir hazine¹ idi, âlemi yarattı Hak Teâlâ;
Belli olsun, bilinsin diye yaratılanlarca.

Bu sözün sonu yoktur ey genç [ağa]!
Devam et yüzlerin keşfini anlatmaya.

Mademki sayısız yüzleri vardır sözlerin,
Onu inşa eden, onu söyleyen beşerin,

Nasıl olmaz sayısız yüzleri?
Onun en son yüzü, Bir [Allah'ın] sırrı, gizemi.

Bunca yüzler, engeldir O'na perde olan;
Hepsi ortadan kalktığı zaman,

O vakit görürsün kendini perde olmadan,
Geçersin cisimden, candan ve akıldan.

Senin canın da onun üzerindeki perde gibidir;
Can kabuk gibidir, canan ise canın özüdür, içidir.

Mademki sende asıl olan özdür; öyleyse özü ara;
Vazgeç kabuktan; öze doğru koş, özü ara.

İçinde bir nur göresin de onunla canlansın
Anlayışın, aklın, cismin ve canın.

Böyle arayınca, bulursun kendini;
Ondan sonra ne fazlayı görürsün ne eksiği

Bu şekilde kendini buldun mu, O Allah'tır;
Nuru yerde ve gökte dolu olandır.

O'nunla kaimdir bu dünya da senin canın da;
Ne mutlu o cana ki, vakıf olmuştur bu sırta.

Gülün talibini güle doğru götürür, ulaştırır güle;
Eğer sen o parçadan isen, kavuşursun akl-ı külle².

1 Gizli hazine: *Kenz-i mahfi*. Bkz. s. 122, 4. dipnot.

2 Akl-ı küll: Tasavvufta yaratılış nazariyesine göre akıl üç ana kısma ayrılır. Bunlar, akl-ı maâş (cüzî akıl), akl-ı maâd ve akl-ı küll'dür. Bunlardan ilki, yalnız görülebilen âlemi kavrayabilir (insanların akli gibi). İkincisi irfana dayanır ve âlemin ötesini de görebilir (filozofların ve âlimlerin akli gibi). Sonuncusu da vahdeti, misâl ve ruhlar âlemini görebilir (Peygamberlerin ve velilerin akli gibi). Allah, her şeyden önce akl-ı küllü yaratmıştır. (Pala, *a.g.e.*, s. 23). Akl-ı küll: Bütün akıl, kâmil akıl. Kendi yaratılış gayesini kavramış ve buna uygun hareket eden, Allah'ın yeryüzündeki halifesi olan kâmil insanın aklıdır; ilk akıl; Hz. Muhammed'in nuru; Cebrail'den, ruh ve büyük arştan kinayedir.

رفعتِ معنی نهران بود از نظر
 شد بلند این آسمان از بهرِ آن
 گشت صورت تا دهد از وی خبر
 تا عیان گردد بلندِ نهران
 تا بدانی پستیِ پنهانِ بدست^۱
 تا شود خلاق بر خلقان پدید
 چشمِ دل بگشا اگر جانیت هست
 کنزِ مخفی بُد جهان را آفرید
 تا شود خلاق بر خلقان پدید
 بازگو تقریرِ کشفِ رویها
 این سخن را نیست پایان ای فتی
 چشمِ دل بگشا اگر جانیت هست
 چون سخن را هست روها بی کران
 تا شود خلاق بر خلقان پدید
 آخرین رویش بود سرِ احد
 چونکه بر خیزند جمله از میان
 بگذری از جسم و جان و از نُهی
 پس بینی خویش را بی پرده‌ها
 جان بود چون قشر و جانان مغزِ جان^۲
 جانِ تو باشد چو روپوشی بر آن
 در گذر از پوست سویی مغز پوی
 پس چو در تو اصل مغز آمد، بجوی
 زنده باشد فهم و عقل و جسم و جان
 تا بینی در درون نوری کز آن
 ننگری ز آن پس نه کم نی بیش را
 چون چنین جویی بیابی خویش را
 آنکه نورش پُر در ارض و بر سماست
 اینچنین خود را چو یابی آن خداست
 ای خنک جانی کزین سر برد بو
 زوست قایم این جهان و جانِ تو
 گر تو ز آن جزوی رسی در عقلِ کل^۳
 بر رساند گل طلب را سویی گل

۱ در H از مصراع اول بیت بعد و مصراع دوم این بیت یک بیت ساخته شده‌است و دو مصراع دیگر افتاده‌است.

۲ جان AHBT آن C

۳ این بیت، در H بعد از نثر آمده‌است.

[89. Seksen Dokuzuncu Makale]**[Koku, menzile götüren rehberdir]**

Koku, menzile kılavuzluk eder [gidilecek yere götürür]. Nasıl ki kedi etin kokusuyla ete ulaşırsa, koku alma duyusu olan kimse de can kokusundan cana kavuşur. Mevlânâ'nın -Allah aziz sırrıyla bizi takdis etsin- buyurduğu gibi:

*Yusuf'un gömleğiyle kokusu geliyor;
Bu ikisinin peşinden kendisi geliyor.*

*Lâl renkli şarabın kokusu müjde veriyor;
Benim arkamdan kadehle [şarap] testisi geliyor.¹*

Evet, koku büyük bir rehberdir; çünkü arayanı aradığı kişiye kavuşturup buluşturuyor; Yakup'un -selam üzerine olsun- gömleğin kokusuyla Yusuf'a kavuşup buluştuğu gibi.

Misk kokusu ulaştırıyor [ceylan] göbeğine;
Koku büyük bir şeydir; onu boş zannetme.

Çok koku alan, [yola çıkan] daha ileri gitti;
Kendi aslına doğru mertçe koşarak gitti.

Gömlek kokusu Yakup'a gelir.
Bağışla kaftansa sevgiliye gelir.

Çünkü gömlek kokusu geldikten sonra
Zamanla gören gözler bahşeder ona.

Güzel koku gözü nurlandırır, ışık verir;
Kötü diken de olsa gül bahçesine çevirir.

Kötü koku bilakis körlük getirir;
İnsanın gönlünden temyiz nurunu giderir.

Güzel koku öbür âlemi arzular durur;
Çoğalıp arttı mı Hakk'a kavuşur.

Kötü koku, nefsanî isteklerindir senin;
Çünkü her an harap olman o yüzdendir senin.

Böyle bir kokudan uzak dur, sakın ondan;
Böyle bir viraneden çabuk çık, kaç oradan.

1 Mevlânâ, *Kulliyât-ı Divân-ı Şems*, I, 399 (Gazel 997/1-2. beyitler).

در بیان آنکه بُو رهبرست به منزل. همچنانکه گربه از بوی گوشت به گوشت می‌رسد، آنکس را که مَشامی باشد^۱، از بوی جان به جان رسد، چنانکه مولانا قَدَسَنَا اللهُ بِسِرِّهِ الْعَزِيزِ^۲ می‌فرماید^۳:

وز پيِ اين هر دو خود او می‌رسد	پيرهن يوسف و بو می‌رسد
کز پيِ من جام و کدو می‌رسد	بويِ مَيِ لعلِ بشارت دهد

پس بو رهبرِ عظیم است که طالب را به وصل و دیدارِ مطلوب می‌رساند^۴، چنانکه یعقوب علیه السَّلَام از بوی پیراهن به وصل و دیدارِ یوسف علیه السَّلَام رسید.

بويِ مشکی می‌رساند سويِ ناف	بو عظیم آمد مگیر آن را گزاف
بوی هر کاو بیش برد او پیش ^۵ رفت	سويِ اصلِ خویشتن مردانه تفت
بويِ پیراهن به یعقوبی رسد	بخشش و خلعت به محبوبی رسد
ز آنکه بَعْدِ بُو وصالِ پیرهن	چشمِ پینا بخشدش اندر زمن
چشم را بويِ نکو روشن کند	گرچه خارِ بد بَوَد گلشن کند
بويِ بد بر عکس کوری آورد	نورِ تمییز از دلِ مردم برد
بويِ نیکو شوقِ آن عالم بَوَد	چون فزون گردد به حق وصلت شود
بويِ بد شهواتِ نفسانی تست	که ازو هر لحظه ویرانی تست
از چنین بُو بگذر و پرهیز کن	وز چنین ویرانه زوتر خیز کن

---

۱ آنکس را که مَشامی باشد ABCT پس آدمی را چون مَشامی باشد H، ولی بعد مطابق متن اساس اصلاح شده‌است.
 ۲ مولانا قَدَسَنَا اللهُ بِسِرِّهِ الْعَزِيزِ AHBT حضرت مولانا قُدَسِ بِيْرُهُ C
 ۳ می‌فرماید ABCT می‌فرماید که H
 ۴ می‌رساند ABCT خواهد رسانیدن H، ولی بعد مطابق متن اساس اصلاح شده‌است.
 ۵ علیه السَّلَام BT - AHC
 ۶ پیش AHBC بیش T

İçinde manevî kokuyu artır da;
Her an gelişip büyüyesin Hakk'ın lütfuyla.

Ne mutlu o cana ki bu yolu kat etti;
[Tanrı] erleri gibi o menzile erişti.

Hakk'ın kılıcıyla kesti yol kesenlerin başını;
Hak'tan başka kimseden ders almadı.

Kuşkusuz önde gidenlerin önüne geçti;
Sadıklar arasında yer aldı onun menzili.

Hakk'ın lütuf mahallinde mutlu oldu;
Çünkü alçak nefsi yenildi, kahroldu.

Kendi nefsini öldürüp düşmandan kurtuldu;
Melek gibi yüce göğün yolunu tuttu.

Onun ne olduğu bundan sonra
Ne beyana sığar ne de sayıya.

Sen oraya vardığında, bu görülür;
O din padişahı perdesiz görünür.

Bu ve bunun gibi yüzlercesi senin fitratında vardır;
Allah, ebedî mülkü sana bırakmıştır.

Senin içindedir o sır, sütün içindeki yağ gibi;
Sen, canın canısın; beden sayma kendini.

Bedensiz ve cansız yolculuk et kendinden kendine;
Çünkü sen sahipsin varlık denizinde o inciye.

Kendinde yol alınca, kazançlı çıkarısın;
Kuru ve yaş, her şeyin üstüne çıkarısın.

Kurtulursun zittan, benzerden ve sayıdan;
Bir [Rabb]'in cemali görünür sana [o an].

Bir [Rab] yüz gösterince sana, sayıdan geçer,
Hak Teâlâ gibi sayısız, sınırsız olursun [ey er].

Bundan sonra senden "Ene'l-Hak" dile gelir,
Çünkü bu çeşit hâl sana Allah'tan gelir.

Hak, sen olmadan söz söylemiş olur senden;
Ondan sonra varlığının kökünü sökürsün kökünden.

تا شوی هر دم ز لطفِ حق فزون	بویِ معنی را بیفزا در درون
همچو مردان اندر آن منزل رسید	ای خنک جانی که این ره را برید
جز ز حق نگرفت از کس او سبق	رهزنان را سر برید از تیغِ حق
منزلِ او شد میانِ صادقان ^۱	سابقِ آمد لاجرم بر سابقان
چونکه نفسِ دونِ او مقهور شد ^۲	در جوارِ لطفِ حق مسرور شد
چون فرشته رفت بر عرشِ مجید	نفسِ خود را کُشت و از ^۳ دشمن رهید
کی بیاید یا بگنجد در بنان ^۴	آنچه او شد بعد از آن؛ اندر بیان ^۵
رُو نماید بی حجاب آن شاهِ دین	چون رسی آنجا شود مشهود این
مُلکِ باقی را خدا در تو نهاد	این و صد چندین تو داری در نهاد
جانِ جانی خویش را م شمار تن	در توست آن سرِ چو روغن در لبِن
در یم هستی چو داری آن گهر	بی تن و جان کن ز خود در خود سفر
سرزنی برتر ز خشکی و تری	در خودی چون ره بُری برها بُری
رُو نماید با تو دیدارِ احد	وارهی از ضدّ و ندّ و از عدد
بگذری گردی چو حق بی عدّ و حد ^۶	چون احد رؤیت نماید از عدد ^۷
چون ز یزدانت رسد این نوع حال	پس اناالحق آید از تو در مقال
بیخِ هستی را کنی ز آن پس ز بُن ^۸	بی تو از تو گفته باشد حق سخن

- ۱ میان صادقان BT میان لاحقان (در حاشیه صادقان) A ورای جسم و جان H میان لاحقان C
- ۲ این بیت، در H چنین آمده است:
- در جوارِ حق بود مسرور او   چونکه کرد این نفس را مقهور او
- ۳ خود را کشت و از BT خود را کشت از A را چون کشت از HC
- ۴ بعد ازین AB بعد از آن T
- ۵ این مصراع، در HC چنین آمده است: آنچه او گردد از آن پس در بیان
- ۶ این مصراع، در BT چنین آمده است: می نیاید ای برادر شرح آن
- ۷ عدد ABT دوی HC
- ۸ بی حدّ و عدّ T بی عدّ و حدّ AB؛ این مصراع، در AHC چنین آمده است « بگذری و بی عدد گردی احد »، ولی در A روی آن را خط کشیده و مطابق متن اساس اصلاح کرده اند.
- ۹ بعد ازین بیت، در H شرحی به نثر آمده که روی آن را خط کشیده اند: در بیان آنکه صورت آدمی همچون آلت است، هر که را نظر بر صورت است او را همان هستی و صورت می بیند که بود و هر که را رو در معنیت می داند که اگرچه هست می نماید اما نیستست زیرا به حسب افعال و اقوال او دگرگون می شود تا در وی چه حالت غالبست صورتش آلت آن حالت می شود. اگر عقل غالبست آلت عقل می گردد و اگر عشق غالبست آلت عشق می شود؛ والله اعلم.

Var görünürsün; fakat yoktur o [varlığın, benliğin];
Şarapla yok olup kendinden geçtiği gibi her yaşlı ve gencin.

İçtikleri zaman, şarabın aleti olurlar;
Her tarafta düşe kalka yol alırlar.

O şarabın aleti olur akılları, fikirleri;
Çünkü sarhoş olmuşlardır kendileri.

Sarhoşun işi ve sözü, ondan dolayı mazurdur;
Çünkü onların hepsi üzüm şarabından hâsıl olur.

O iyi ve kötü [sözleri] hep şarap söyler, o değil;
Sarhoşluk gidince, akıl hâkim olur, [bil].

Ondan sonra dünyada her ne gelirse ondan,
O, asla mazur görülmez ey falan.

Sarhoşluk gidince, akıl harekete geçer;
Herkes onun sözüne itibar eder.

El akıllı! Bu [tesir] şarapta olurda,
O sarhoşlukta seni senden alırsa,

O zaman o Allah ki aklı ve şarabı yaratmıştır,
Bütün eşya, her şey O'nunla diridir, hayattadır,

Cömertlik edip seninle ilgilendiği zaman,
Nasıl yok olmaz o senlik tamamen [o an]?

Onun güneşi perdesiz doğduğunda,
Nasıl görünür bir yıldız ufukta?

Kimsenin varlığı kalmaz Hakk'a kavuşunca,
Ancak Hak Teâlâ kalır her zaman, daima.

Kalem buraya gelince kırıldı, ey çalışan kişi;
[Artık] o, nasıl yazar, nasıl resmeder güzeli?

Bundan sonra başka şekil yazar o;
Çünkü harften, renkten ve kokudan daha üstündür o.

O yazıyı veliden başkası okuyamaz;
O sırlar veliye aşikâr olur, [başkası anlamaz].

Bu çeşit nur ulaşır bütün dostlara,
Bu varağı [gönül] rahatlığıyla okurlarsa.

Şeyh, bağışlar bunu her müridine,
Eğer o, haydutluk edip isyan etmezse.

هست بنمایی و باشد نیست آن
 چون بنوشند آلتِ می می شوند
 آلتِ آن باده گردد عقلشان
 فعل و قولِ مست معذورست از آن
 می همی گوید نه او آن نیک و بد
 بعد از آن زو هر چه آید در جهان
 زآنکه بی مستی خرد باشد به کار
 چونکه می را باشد این ای باخرد
 پس خدا کاو خالقِ عقل است و می
 چون کند با تو تعلق از کرم
 چونکه خورشیدش بر آید بی تُّتُق
 در وصالِ حق نماند هست کس
 چون قلم اینجا رسید ای مردِ کار
 بعدازین شکلی دگر بنویسد او
 آنچه را نخواند جز ولی
 جمله یاران را رسد این نوع نور
 شیخ این بخشش کند با هر مُرید

همچنان کز باده هر پیر و جوان
 هر طرف افتان و خیزان می روند
 چونکه افتد سویِ مستی نقلشان
 کآن همه می زاید از خمیرِ رزان
 چون رود مستی شود حاکم خرد
 هیچ معذورش ندارد ای فلان
 قولِ او را جمله دارند اعتبار
 کاندرا آن مستی ترا از تو بردا
 جمله اشیا از آن حی اندا حی
 چون نگرده آن تویی کلی عدم
 کی نماید اختری رُو بر افق
 حق بماند دایما پیوست و بس
 در شکست و کی نگارد او نگار
 کآن بود برتر ز حرف و رنگ و بو
 بر ولی گردد چنان سرها جلی
 چون بخوانند این ورق را با حضور
 چون نباشد از شقاوت او مرید

۱ این بیت، در AHC چنین آمده است:

چونکه می را باشد این فعل قوی کاندرا آن مستی برد از تو تویی
 ولی در A در حاشیه با نشانه صحیح مطابق متن اساس نیز نوشته شده است.

۲ خی اند ABCT شاهدند H

Eğer müritsen, iç bu şarabı ondan;
Bu varlıktan geç, harap ol, yok ol sarhoşluktan.

Can hazinesi ortaya çıkar haraplıkta, yoklukta;
İsa gibi yukarılar olur senin mekânın da.

Dördüncü gökte uçarsın melek gibi;
Dokuz gök senin için serilir yer gibi.

Ne göğü? Bizzat Rahman'ın taşıyıcısı olursun,
Hatta cananın denizinde taşınan olursun.

Hem kendini taşıyan hem de taşınan olursun sen,
Şansın yaver gider de Bir [Rabb]'in vuslatına erersen.

Mum da sen olursun, şarap da, güzel de,
Dünyada senden başka olmaz var ve diri [hiç kimse].

Evvel de son da sen olursun daima, sürekli;
Ne mutlu o cana ki buna inandı, bunu kabul etti.

Kabul ettikten sonra Hak Teâlâ, onu [huzuruna] kabul eder;
Ona sayısız nurlar, sırlar bahşeder.

Ey arkadaş! Bunun sonu yoktur, yoktur asla;
Yürü, git sonsuza dek bu nadir yolda!

Biz burada iken bir haber geldi:
Bir kendini bilmez kesmiş bizim gelirimizi.

Bundan dolayı dostların canları sıkıldı;
Hepsi de şaşkınlıklarından dudaklarını ısırıldı:

Böyle bir cüret kimsede görülmemişti!
Böyle küstahça nasıl davranır görüş ehli?

Şüphesiz o [adam] kördür ki bu işi yaptı;
Cahilliğinden erlerle harbe girişti, savaş açtı!

O, bu işten başını kurtaramayacaktır kesin;
Baş nedir ki? Onda ne sır kalacak ne din!

Şefkatle dedim onlara: Ey [insan] topluluğu!
Yine gaflete dalıp kaybettiniz yolunuzu!

Dünyevî bir eksiklik yüzünden alçaklar gibi niçin
Gam ve kedere düştünüz? Aman ha, dikkat edin!

Eğer siz din konusunda sağlam iseniz,
Dünya için nedir bu derdiniz, tedbirsizliğiniz?

می شو از مستی ازین هستی خراب
 در خرابی گنج جان پیدا شود
 همچو عیسی جای تو بالا شود
 بر پری بر چرخ چارم چون ملک
 چون زمین گردد بساطت نه فلک
 چه فلک خود حامل رحمان شوی
 بلکه محمول یم جانان شوی
 هم تو گردی حامل و محمول خود
 چون رسی از بخت در وصل احد
 هم تو باشی شمع و شاهد هم تو می
 جز تو نبود در جهان موجود و حی
 اول و آخر تو باشی مستمر
 ای خنک جانی که شد این را مُقِر
 چون کند اقرار، حق بارش دهد
 بی عدد انوار و اسرارش دهد
 تا ابد می رو درین نادر طریق
 این ندارد هیچ پایان ای رفیق
 که بُرید ادرار را یک بی نظر
 اندرین بودیم ما کآمد خبر
 جمله گشتند از تعجب لب گزان
 حالت یاران بهم بر شد از آن
 کی چنین گستاخ جنبند اهل دید
 کاینچنین جرأت ز کس نآمد پدید
 می کند از جهل با مردان نبرد
 بی گمان کورست آن کاین فعل کرد
 سر چه باشد نی سرش^۱ ماند نه دین
 سر نخواهد بُرد ازین فعل او یقین
 باز گم کردید از غفلت طریق
 گفتم ایشان را ز شفقت کای^۲ فریق
 در غم و در غصه افتادیت^۳ هان
 از چه از نقصان دنیا چون خسان
 بهر دنیا چیست این درد و غبین
 گر شما هستید اندر دین متین

۱ سرش ماند AB سرش ماند HT سرش باشد C

۲ کای HBT ای AC

۳ افتادیت AHBT افتادیت C

Bilakis hepiniz sevinmelisiniz [burada],
 Böyle bir yol kesiciden kurtuldunuz kolayca!
 Bunun için buyurdu bizim Mevlânâ'mız;
 Doğrulukta ve samimiyette eşsizdi [hünkârımız]:¹

Tazmin

*Düzenbaz bir düşman alıp götürürse malını,
 Götürmüş olur bir eşkıya bir eşkıyayı.*

*Bir hırsızcağız yılan çaldı bir yılan avcısından;
 Onu ganimet saymaktaydı abmaklığından.*

*O yılan avcısı kurtulmuştu yılanın sokmasından;
 Hırsızını [soktu], inleye inleye öldürdü onu o yılan.*

*Yılan avcısı onu gördü, tanıdı ve bildi;
 İçinden "Bunu benim yılan yapmış" dedi.*

*İçimden dua ediyor, istiyordum,
 Onu bulup yılanı ondan alayım diyordum.*

*Allah'a şükürler olsun ki kabul olmadı o dua;
 Ben zarar sandım, o kâr oldu [bana].*

*Nice dua vardır ki zarardır, yok olmaktır; ama
 Pak ve münezzeh Tanrı duymaz onu keremi dolayısıyla.*

Yine, samimi olarak, ey cemaat, bakın, dedim:
 Ben sizin aranızda dinin mumu [rehberiniz] değil miyim?
 Sizi güneş gibi aydınlatıyorum değil mi?
 Benim ışığımla aydınlanıyorsunuz değil mi?
 Bu haberden dolayı niçin üzüntü duydunuz?
 Dilberlerin zülfü gibi perişan oldunuz?

Dünyanın cefası ve var olan her sıkıntı, her hafakan,
 Daha kolaydır Hak'tan uzak kalmaktan, ayrılıktan.

Çünkü bunlar gelir geçer, ama o geçmez [asla];
 Bahtı açık olan kavuşur Hak Teâlâ'ya.

Size gelen her kötü ve iyiyi,
 Hak'tan bilin, ey akıl sahipleri!

¹ Bundan sonraki yedi beyit Mevlânâ'dan tazmindir. Bkz. Mevlânâ, *Mesnevi-i Ma'nevî*, II, 207 (B. 134-140).

بلکه شادی کرد باید جمله را
بهر این فرمود مولانای ما
کز چنین رهن شدید آسان جدا
آنکه بود او^۱ فرد در صدق و صفا

تضمین^۲

گر برد مالت عدوی پُر فنی
دزدکی از مارگیری مار بُرد
وارهید آن مارگیر از زخمِ مار
مارگیرش دید پس بشناختش
در دعا می خواستی جانم ازو
شکر حق را کآن دعا مردود شد
بس دعاها کآن زیان است و هلاک
باز گفتم از صفا کای جمع هین^۳
می بتابم^۴ شما چون آفتاب
زین خیر از بهر چه پُرغم شدیت^۵
جوورِ دوران و هر آن رنجی که هست^۶
ز آنکه اینها بگذرد و^۷ آن نگذرد
هر چه آید بر شما از نیک و بد
رهنی را برده باشد رهنی
ز ابلهی آنرا غنیمت می شمرد
مار کُشت آن دزدِ او را زار زار
گفت کز جانِ مارِ من پرداختش
کش بیابم مار بستانم ازو
من زیان پنداشتم آن سود بُد^۸
وز کرم می نشنود یزدانِ پاک
نی که هستم در میانتان شمعِ دین
می برید از فرّ من انوار و تاب
همچو زلفِ دلبران درهم شدیت^۹
سهل تر از بُعدِ حقّ و فرقت است^{۱۰}
دولت او دارد که وصلِ حق برد
از خدا بینید ای اهلِ خرد

۱ بود او AHBT او بد C

۲ تضمین AHC - BT

۳ بد ABT شد HC

۴ هین ABCT من H

۵ می بتابم BT می فروزم AHC ولی بعد در A روی آن را خط کشیده و «می بتابم» نوشته اند.

۶ شدیت AHBT شدید C

۷ شدیت AHBT شدید C

۸ دین ABCT من H

۹ این بیت و بیت بعد از آن، در A در حاشیه با نشانهٔ صح آمده است، در H نیست.

۱۰ بگذرد و AHCT بگذرند B

Tatlıdır acı görünse de size;
Kötü işler, sonunda iyi gelir size.

Aman ha kendi hayrınızı bunda bilin;
Dünya[lığın] azalması, artmasıdır dinin.

Başkaları çalarlarsa fakirin malını,
Bu tür hâl nasıl değiştirir onları?

Çünkü gönüllerinde başka bir rızık vardır;
Helvadan, baldan ve şekerden daha tatlıdır.

Daima onu yerler can sofrasından,
El, kol, damak ve ağız olmadan.

Onların mülkü yönü olmayan cihandadır;
Orada yaşamak ölümsüzdür, hastaliksızdır.

Mal ve altın nedir ki? Gerçi [onlar için] başlar gider;
Ama onların canı başsız, ayaksız gider.

Ancak o yücelik insanlardan gizlidir;
O yüzden onlar dünyada aşırı gitmektedir.

Eğer o gül bahçesinden koku gelseydi onlara,
Gece gündüz yüz tutar, giderlerdi o tarafa.

Belki malı az [olup fakir] olunca Hak'tan
Nevale gelir, mükemmel beka sofrasından.

Onlar, bunun bize zarar olduğunu zannederler;
Oysa biz bununla kârlıyız, bununla yaşarız [beyler];

Bu erlerin azığı, azıksızlık azığıdır [beyler];
Daima din yolunda at koştururlar erler.

Din nimetidir onların yükü, azığı;
Onların sarığındadır gelirleri, kazançları.

[Her şeyi] terk etmektedir hepsinin azığı ve kârı.
Her zaman yokluktadır onların varlığı.

Dünyada halkın tersinedir onlar;
O yüzden bu âlemden kaçarlar.

“El-fakru fahrî”¹ Fakirliğim övüncümdür demedi mi Mustafa;
Dinle bunu sadakatle, samimiyetle, doğrulukla.

1 “Fakirlik övüncümdür; onunla övünürüm.” (Aclûni, *a.g.e.*, II, 102; Furûzanfer, *a.g.e.*, s. 23) hadisinden iktibastır.

گر نماید تلختان شیرین بوَد
 خیرِ خود را اندرین دانید هین
 از فقیران گر برد اغیار مال
 زآنکه دارند از درون رزقی دگر
 دایم آن را می خورند از خوانِ جان
 ملکِ ایشان در جهانِ بی سوییست
 چیست مال و زر که گرچه سر رود
 لیک از خلقان نهان است آن غلو
 گر از آن گلشن رسیدی بویشان
 بلکه در نقصانِ مال از حق نوال
 در گمانشان این که ما را شد زیان
 برگِ بی برگیست برگِ این نَران
 نعمتِ دین است بار و برگشان
 جمله را در ترک آمد برگ و سود
 عکسِ خلقانند ایشان در جهان
 نی که گفَت الْفَقْرُ فَخْرِي مصطفی
 کارِ بدتان عاقبت نیکو شود
 کاهشِ دنیاست افزونیِ دین
 کی کند تغییرشان این نوع حال
 خوشتر از حلوا و از شهد و شکر
 بی کف و بی دست و بی کام و دهان
 کاندراَن بی مرگ و رنجوریست زیست
 جانِ ایشان بی سر و بی پا دود
 زان بوَدشان در جهانِ دون غلو
 روز و شب بودی بدان سو رویشان
 می رسد از خوانِ باقی با کمال^۱
 ما خود اندر سود ازینیم و زیان^۲
 دایما تازند اندر دین، نَران
 یافتست و سود اندر ترگشان
 بودِ ایشان دایم از نابود بود
 زآن سبب باشند ازین عالم جَهان
 بشنو این را از سرِ صدق و صفا

۱ این بیت در T با بیت بعد از آن عوض شده است.

۲ و زیان ABT ای فلان HC

Çünkü dünya, artık bir sermayedir;
Şeytan gibi her an senin yolunu kesmektedir;

Engeller namaz kılmanı, zikretmeni;
Uzaklaştırır sadakatten, niyazdan seni.

İman cevheri ki asıl olan odur, o kadar;
Önce sonra demeden, senden gizlice çalar.

Dünya sevgisi ki başıdır bütün günahların,¹
Terk et onu, Hak ise muradın.

İnnemâ emvâlukum ve evladukum,² Mallarınız ve evlatlarınız,
Düşmanlarınızdır; bırak da kaybolup gitsinler düşmanlarınız.

Bu ikisini bırak, ibadetle meşgul ol!
Doğru yolda git erler gibi, doğru yolda ol.

Gerçi şeklen dünya hoş görünür;
Ama bil ki manen çirkindir, kötüdür.

Güzelleri, bağları, bahçeleri, zevküsefaları,
Hükümranlıkları, saltanatları, orduları,

Başlangıçta cennet gibi güzel görünür, güzeldir;
Fakat sonunda cehennem gibi reddedilir, çirkindir.

Bunlardan her biri ki şimdi gönülalıcıdır;
Sonunda görürsün ki ejderhadır, yılandır.

Bütün âlemi böyle bil baştan başa,
Yerden göğe, denizden karaya.

Nitekim yerin bir parçası olan o asa,
Musa'nın elinde oldu ejderha.

Parça bütünüün aynıdır, şüphesiz, kesin;
Yerde biten her şeyi toprak bilesin.

Mademki kâinatın parçasını böyle gördün, böyle bildin;
Öyleyse bütün âlemi O'nun parçası gibi bil, kesin.

O yüzden göründü Allah, Musa'ya asısından,
Vakıf olsun diye her şeye ey genç insan!

1 Dünya sevgisi ki başıdır bütün günahların: Hubbu'd-dünya ra'su külli hatîetin: *Dünya sevgisi bütün günahların başıdır* (Aclûni, *a.g.e.*, I, 344-345) hadisinden manen iktibastır.

2 "Ey iman edenler! Eşlerinizden ve çocuklarınızdan size düşman olabilecekler vardır. Onlardan sakının. Ama affeder, hoş görüp vazgeçer ve bağışlarsanız şüphe yok ki Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir." (Teğâbun 64/14) ve "Biliniz ki, mallarınız ve çocuklarınız birer imtihan sebebidir ve büyük mükâfat Allah'ın katındadır." (Enfâl 8/28) ayetlerinden iktibastır.

ز آنکه دنیا هست سرمایه فضول
 می شود مانع ز ذکر و از نماز
 جوهر ایمان که اصل آنست^۱ و بس
 حبّ دنیا چونکه رأسِ خطیت است
 إِنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ
 این دو را بگذار و با طاعت گرو
 گرچه در صورت نماید خوش جهان
 شاهدان و باغها و عیشهاش^۲
 خوب بنماید در اوّل چون بهشت
 هر یکی زینها که اکنون دلرباست
 جمله عالم را چنین دان سر بسر
 نی که یک جزو زمین بود آن عصا
 جزو عین کُل بود بی شک یقین
 چونکه جزو کون را دیدی چنین
 ز آن نمود ایزد به موسی از عصا
 می زند راه ترا هر دم چو غول
 می کند خالیت از صدق و نیاز
 می برد پنهان ز تو بی پیش و پس
 ترک آن کن گر ترا حق مُنیت است
 دشمنند و هِل که تا گردند گم
 سوی راه راست چون مردان برو
 هست در معنی بد و ناخوش بدان
 پادشاهیها و ملک و جیشهاش^۳
 گردد آخر همچو دوزخ ردّ و زشت^۴
 عاقبت بینی که مار و اژدهاست
 از زمین و آسمان وز بحر و بر
 که شد اندر دستِ موسی اژدها
 خاک می دان هر چه روید از زمین
 کَلّ عالم را چو جُروش دان یقین
 تا شود از جمله واقف ای فتی

۱ اصل آنست AHBC آن اصلست T

۲ عیشهاش AHBC عیشها T

۳ جیشهاش AHBC جیشها T

۴ ردّ و زشت BCT زشت زشت AH

Ta ki bütün âlemi böyle bilsin [o insan],
Kötüden, iyiden, yüceden, alçaktan.

Ta ki açıkça görsün, ateştir, cehennemdir,
Gerçi gözlere cennet görünür, cennet gibidir.

Ta ki bu alçak dünyaya gönül bağlamasın,
Halka rehberlik etsin, ahirete kılavuzlasın.

Sana cennet gibi görünen bu dünya,
Hepten ateş ve dumandır aslında.

Sana yâr görünür, ama kötü bir yabancıdır, eldir;
Sen, onu gül görürsün, ama o kötü bir dikendir.

Cehennem ateşidir dünya şehvetleri;
Şehvetleri terk etmen, cennete götürür seni.¹

Şehvet ateşiyle yanmaz veli;
Çünkü Hakk'ın nuruyla doludur sürekli.

Yakmaz ateş İbrahim'i [de],
Bilakis gül bahçesi olur İbrahim'e.²

1 Bu beyitten sonra B nüshasında 9 beyit daha vardır:

*Fakat [Hakk'a] vasıl olanı yakmaz ateşin sıcaklığı,
Çünkü onda vardır Tanrı sıfatları.*

*İyi ve kötü, onun yanında mahkûmdur;
Kimi makbul, kimi kovulmuş olur.*

*Kendin gibi bilme onu dünyada,
Yerin ve göğün dışındadır zira.*

*Onun camı Hak'tır, Hak'la ayaktadır;
Her iki âlem ondan ders almaktadır.*

*Nitekim peygamber, "Men tessa' 'alâ tis'in",
Buyurdu her cahil, her aptal için.*

*Çünkü o, iftihar etti o işle,
Bunu canıgönülden iyi dinle.*

*Eğer ayran içer, peynir yerse o tabip,
Ona zarar vermez, fayda verir ey habip.*

*Sen hasta iken, onu yer içersen,
Onu yiyip içince nasıl uçabilirsin sen?*

*Hastalığın artar, oysa toksun onunla,
Üstün görmeyi bırak da yaşayasın daima.*

Not: Men tessa' [tesa'a] 'alâ tis'in: *Kim dokuz peşinde koşarsa [?] Kaynaklarda böyle bir hadise rastlanmamıştır.*

2 Ateşin İbrahim'i yakmaması için bkz. s. 232, 1. dipnot, s. 582, 1. dipnot.

تا بداند جمله عالم را چنین	از بد و نیک از عزیز و از مهین
تا عیان بیند که نارست و سقر	گرچه جنت می نماید در نظر
تا نبندد دل درین دنیای دون	خلق را گردد به عقبی رهنمون
این جهان کت می نماید چون چنان	در حقیقت جمله نارست و دخان ^۱
می نماید یار و اغیار است بد	تو گلش بینی و آن خار است بد
هست شہواتِ جهان نارِ جحیم	ترکِ شہواتِ برد سویِ نعیم ^۲
ز آتشِ شہوت نمی سوزد ولی	ز آنکه هست از نورِ حق دایم ملی ^۳
می ^۴ نسوزد نارِ ابراهیم را	بل شود گلزارِ ابراهیم را

۱ این بیت، در H چنین آمده است:

این جهان که همچو جنت می نمود در حقیقت بود آن خود نار و دود

۲ این بیت، در H چنین آمده است:

می نمودش یار و آن خود مار بود چون گلش پنداشت و آن خود خار بود

بعد از این بیت، در B نه بیت دیگر آمده است:

لیک واصل را نسوزد تابِ نار ز آنکه هست او را صفاتِ کردگار

پیش او محکوم باشد نیک و بد یک شود مقبول و یک مبعود و رد

همچو خود او را میدان اندر جهان کاو برون است از زمین و آسمان

جان او حق است هم قایم به حق هر دو عالم زو همی گیرد سبق

نی که من تَشعِ عَلٰی تَسعِ نَبی در مقال آورد بهر هر غبی

چونکه فخر آورد ز آن کردار او بشنو این را خوش ز جان و دل نکو

گر خورد دوغ و پئیری آن طیب بی زیانش سود دارد ای حبیب

تو که رنجوری اگر آن را خوری کی از آن خوردن جو ار تو برپری

رنجت افزون گردد و سیری از آن همسری را هل که تا مانی زیان

۳ این بیت در H نیست؛ در A پس از بیت بعدی آمده است، ولی در حاشیه جای این دو بیت را با نشانه (م، خ) اصلاح

کرده اند؛ دایم ABT هر دم C

۴ می ABCT کی H

۵ بل شود گلزار ABCT گل شود هر خار H

[Tanrı] eri, doldu mu Tanrı nuruyla,
Cehennem ateşi tamamen yok olur onunla.

Cehennem, mümine böyle demedi mi?
Çabuk geç benden de sönmeyeyin ey seçkin kişi.¹

Çünkü nurun söndürür benim ateşimi;
Allah aşkına! Çabuk bırak, terk et beni.

Her ne kadar insanlara zarar gelse de ondan,
Gönül ehli olanlar, onunla yaşarlar her zaman.

*Eğer bir kimse ayakla ve başla insan olsaydı,
Ahmed ile Ebucebîl, bizzat aynı olurlardı.²*

Suretten vazgeç, manaya bak ki
Göresin kimdir taş, kimdir inci.

İnsanın bedeni kap gibidir, [bak];
Nedir her kaptaki, iyi bak.

Bak, toprak mı doludur yoksa gümüş mü, altın mı?
İçinde zehir mi vardır yoksa şeker mi?

Bil ki, asıl olan ahlâktır âdemoğlundaki;
Kadınında, erkeğinde, gencinde ve yaşlısında.

Bir kimsede güzel ahlâk olmayınca,
Bir çöp kadar değeri olmaz, ay gibi [parlak] olsa da.

Niçin, hırsızları, yol kesenleri her zaman
Darağacına çeker, öldürürler korkmadan?

Çünkü kötü huy onların içinde gizlidir, saklıdır;
O kötü huyluya bunun gibi yüzlercesi layıktır.

O kadar [değerli] değildir güzel huy da,
[Tanrı] erlerinde olan ahlâkın yanında.

Çünkü o, fanî dünya içindir;
Öyle huylar Rabbanî değildir.

1 Bu ve sonraki beyitte, cehennemün mümine “çabuk geç de sönmeyeyim” sözü için, bkz. s. 960, 1. dipnot.

2 Bu beyit, ilk mısraı biraz farklı olmakla birlikte Mevlânâ’dan tazmindir: Mevlânâ *Mesnevî-i Ma’nevî*, I, 50 (B. 1019).

*Ger be-sûret âdemî insan budî
Ahmed u Bucebîl hod yeksan budî*

*Eğer şeklen âdemoğlu insan olsaydı,
Ahmed’le Ebucebîl, bizzat aynı olurlardı.*

چونکه پُر شد مرد از نورِ خدا	نارِ دوزخ زو شود کَلّی فنا ^۱
نی به مؤمن گفت دوزخ با چنین	بگذر از من تا نمیرم ^۲ ای گزین
ز آنکه ^۳ نورت می‌کشد نارِ مرا	بگذر از من زود از بهرِ خدا ^۴
هر چه خلقان را از آن باشد زیان	اهلِ دل باشند از آن دایم زیان
گر کسی با پا و سر انسان بُدی	احمد و بوجهل خود یکسان بُدی
بگذر از صورت ^۵ به معنی کن نظر	تا ببینی کیست سنگ و کی گهر
هست مانندِ وعا جسمِ بشر	چیست اندر هر وعا نیکو نگر
بین که پُر خاک است یا پُر سیم و زر	زهر دارد اندرون یاخود شکر ^۶
اصل خود در آدمی خُلُق است دان	از زن و از مرد و از پیر و جوان
چون نباشد خُلُقِ نیکو در کسی	گر بُوَد چون مَه نیرزد ^۷ او خسی
دزد و رهن را چرا دایم کُشد ^۸	بی محابا ^۹ بر سرِ دار و کُشد ^{۱۰}
ز آنکه خُلُقِ بَد در ایشان مضمَرست	صد چنان آن خُلُقِ بَد را درخورست
باز خُلُقِ نیک نی چندان بُوَد	پیش اخلاقی که در مردان بُوَد
ز آنکه آن بهرِ جهانِ فانیست	آنچنان اخلاق نی ربّانیست

۱ این بیت، در H نیست، به جای آن این بیت آمده است:

لیک از دوزخ نسوزد مرد هو ز آنکه با حق است او را چشم و رو
بعلاوه در حاشیه به خطّی دیگر این بیت نیز نوشته شده است:

چونکه نورِ حق بُوَد مرد خدا نارِ دوزخ گردد از وی کل فنا

۲ نمیرم BCT نسوزم AH، ولی بعد در A روی آن خط کشیده و مطابق متن اساس اصلاح کرده‌اند.

۳ ز آنکه ABCT چونکه H

۴ بعد از این، در AH یک بیت دیگر آمده است که در A روی آن را خط کشیده‌اند:

پس کجا نارش کُشد آن نور را یا کجا دیوی برد آن حور را

۵ صورت ABCT ظاهر H

۶ این بیت، در H بدین شرح آمده است:

پُر ز خاکست آن وعا یا سیم و زر زهر باشد اندر آن یاخود شکر

۷ مَه نیرزد ABCT ماه باشد H

۸ چرا دایم کُشد ABT به هر جا کی کُشد H چرا دایم کُشد C

۹ بی محابا ABCT بهر عبرت H

۱۰ کُشد AHBT کُشد C

Rabbanî bir huydur Allah aşkı, Allah sevgisi;
Çünkü o, Hak'tan başkasından uzaklaştırır seni.

Her tür ayıptan temizler seni;
Her gaybî [varlık] gösterebilir diye kendini.

İyi huy, güzel ahlâk Tanrı aşkıdır ha;
Onunla Anka olursun, sinek olsan da.

O zaman git, Tanrı aşkıdan başka bir şeye talip olma da,
İstenece olasın O'nun dergâhında.

Terk et bunu, bırak dünyayı yermeyi;
Bir an da olsa Hak'a teslim et kendini.

Çünkü onu anmak hem sevgidendir hem vefadan;
Böyle geldi hadis Hz. Mustafâ'dan.

[90. Doksanıncı Makale]

[Dünyayı yermek de dünya sevgisindedir]

Dünyayı yermek de dünyaya olan sevginin göstergesidir; çünkü Mustafa -selam üzerine olsun- sahabeyi -Allah onlardan razı olsun- konuşurlarken görünce, “ne konuşuyorsunuz?” diye sordu. Onlar da son derece övünerek “dünyayı yeriyor, kınıyoruz” dediler. Mustafa -selam üzerine olsun- tebesüm etti ve “Men ehabbe şey'en kessera zikrahu”¹ *Kim bir şeyi severse, onu çok anar* dedi. Evet, ister övgü ister yergi olsun, bir şeyi çok anmak, o şeye olan sevgindedir.

Sahabe, o eşsiz peygamber,
Hem müjdeleyici hem uyarıcı rehber²,

Dünyayı yerip kötülerlerken, dedi:
Niçin dünya sevgisiyle hemhâlsiniz ki?

Bir şeyi anmak, onu sevdiğini gösterir açıkça;
İster övmek için olsun ister yermek için, dünyada.

1 *Kim bir şeyi severse, onu çok anar*. Bu hadis kaynaklarda yoktur; ancak benzeri bir hadis vardır: *Kim bir şeyi severse, onu çok anar* (Süyûtî, *a.g.e.*, II, 160; Münâvî, *a.g.e.*, II, 94; Aclûnî, *a.g.e.*, II, 259).

2 Müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik. Sen cehennemlik olanlardan sorumlu tutulacak değilsin.” (Bakara 2/119) “Ey kitap ehli! Peygamberlerin arası kesildiği bir sırada, ‘Bize ne müjdeleyici bir peygamber geldi, ne de bir uyarıcı’ demeyesiniz diye, işte size (hakikati) açıklayan elçimiz (Muhammed) geldi. (Evet,) size bir müjdeleyici ve uyarıcı gelmiştir. Allah, her şeye hakkıyla gücü yetendir.” (Mâide 5/19). Başka ayetler için Bkz. A'râf 7/188; Hûd 11/2; Sebe 34/28.

کأن ترا دارد ز غیر حق ^۱ جدا	خُلِقِ رَبَّانِي بُوْدَ عَشَقِ خِدا
تا نماید روی هر غیبی ترا ^۲	پاک گرداند ز هر عیبی ترا
ز آن شوی عنقا چه گر باشی مگس	خُلِقِ نِیکو عَشَقِ یزدان است و بس
تا شوی مطلوب در درگاه او ^۳	پس برو جز عَشَقِ حق چیزی مجو
خویشتن را یک نفس با حق سپار	تَرَکِ این کن ذَمِّ دنیا را گذار
اینچنین آمد حدیث ^۴ از مصطفی	ز آنکه ذکر او ز مهرست و وفا ^۵

در بیان آنکه ذم دنیا هم از محبت دنیاست، زیرا چون مصطفی علیه السلام صحابه را رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ دید که در گفت و گو بودند، پرسید که چه می گویند؟ گفتند: به مُفَاخِرَتِ تمام که ذم دنیا می کنیم. مصطفی علیه السلام تبسم کرد و گفت که مَنْ أَحَبَّ شَيْئًا كَثَّرَ ذِكْرَهُ. پس ذکر کردن چیزی بسیار^۶، خواهی به مدح خواهی به قدح، از محبت آن چیز باشد^۷.

با صحابه آن رسول بی نظیر	آنکه بود ^۸ او هم بشیر و هم نذیر
ذم دنیا را چو می کردند گفت	از چه رو با حُبِّ دنیائید جفت
ذکر چیز از دوستی باشد عیان	گه به مدح و گه ^۹ به قدح اندر جهان

---

۱ ز غیر حق ABCT ازین دنیا H
 ۲ به جای این بیت، در AH بیت زیر آمده است؛ ولی بعد در A روی آن را خط کشیده و در حاشیه با نشانهٔ صح بیت نسخهٔ اساس نوشته شده است:
 پاک گرداند ترا از غیر حق تا ز حق گیری به هر ساعت سبق
 ۳ او ABCT هو H
 ۴ وفا AHBT صفا C
 ۵ حدیث AHBT خبر C
 ۶ چون مصطفی علیه السلام H چون مصطفی علیه السلام چون BT چون مصطفی صلی الله علیه و سلم C
 ۷ بسیار BT - AHC
 ۸ بعد از این، در T جمله «والله اعلم» وجود دارد.
 ۹ بود AHBT بد C
 ۱۰ گه به مدح و گه ABCT گر به مدح و گر H

[Peygamber] o an, “Men ehabbe şey'en” dedi,
“Kessera zikrahu”¹ ve gül gibi tebessüm etti.

O zaman sevgide boğulman, gark olman gerekir,
Kendinden, akrabandan, tanıdıklarından vazgeçmen gerekir.

Ey genç! Ne götüden söz et ne de iyiden;
Tatmaya bak, sarhoş ol, vazgeç kendinden.

Asla hatırına getirme O'ndan başka kimseyi;
Vuslat denizine doğru git ırmak gibi.

Ta ki senin parçaların da dolsun o güzellikle,
O güzellikten başkası hayal görünsün sana tümüyle.

Aynı şekilde dünya halkı da dünyayla
Doludurlar baştan aşağı tamamıyla.

Bu dünyadan başka bir şey yoktur onlarda;
Eğer talip isen, o sapkınların içinde dolaşma da.

O alçaklar gibi uzak kalmayasın [hiçbir zaman]
Allah'ın kabulünden, rahmetinden ve lütfundan.

Gafilce Hakk'ın adını anar, O'nu zikrederler;
Ama ruhu besleyen, terbiye edenlerden habersizler.

Nasıl [bir olur] sürekli ekmeği yiyenle,
Kendini o yemekle besleyen kimseyle,

Gece gündüz ekmeği anan kimse,
Dünyada yemeden [adiyla] yetinen kimse?

[Biri], dünyada yiyip içmekle ayakta durur;
Dünyadan hem mutludur hem de mutsuzdur.

Diğeri ise Hak ile kaimdir, Hak ile ayakta durur;
Çünkü o, canla dolu olan beden gibi Hak ile doludur.

[91. Doksan Birinci Makale]

[Bu makalede üç konu anlatılacaktır:]

[Ruh, iki çeşittir: Rîhî ruh, vahyî ruh.]

Ruh, iki çeşittir; biri rîhî [geçici], diğeri vahyîdir. Rîhî ruh, hayvanîdir; çünkü yer, içer, uyur, böyle yaşar; sonunda hayvan gibi yok olur, ölür. Vahyî [ölümsüz] ruh ise, nebilerin, velilerin ve müminlerin ruhudur; çünkü o, bakî ve ebedîdir, Hak ile kaimdir, Hak ile yaşar.

1 *Kim bir şeyi severse, onu çok anar.* Bkz. s. 1082, 1. dipnot.

كَثْرُ ذِكْرَاهُ وَ هَمِچُون گُل شَكْفَت	مَنْ أَحَبَّ شَيْئًا أَنْ لِحْظَهُ بَغَفَت
فارغ از خویش و تبار و آشنا	پس ببايد غرق بودن در ولا
در چشش می‌باش و در مستی روان	نی ز بد گوی و نه از نیک ای جوان
سویِ بحرِ وصل می‌رو همچو جو	هیچ در خاطر میاور غیر او
غیر آن حسنت نماید کل خیال	تا شود اجزای تو پُر ز آن جمال
جملگان پُرند از پا تا سران	همچنانکه اهل دنیا از جهان
گر طلب داری در آن ضالان مپیچ	غیر این دنیا دریشان نیست هیچ
از قبول و رحمت و لطفِ خدا	تا نمایی همچو آن دونان جدا
بی‌خبر ز آنها که جان می‌پرورند ^۱	غافلانه نام حق را می‌برند
خویشتن را ز آن خورش می‌پرورد	کو کسی کاو دایما نان می‌خورد
بی‌خورش قانع شدست اندر جهان	تا کسی کاو ^۲ روز و شب با ذکر نان
هم ز دنیا شادمان هم زو به کرب	در جهان قایم بود از اکل و شرب
کاو ز حق پُرست همچون تن ز جان	و آن دگر قایم به حق باشد از آن

در بیان آنکه روح دو نوع است، یکی ریحی و یکی^۴ و حیی. روح ریحی حیوانی است، زیرا قایم به خورد و خواب است^۵، همچون حیوان عاقبت فانی شود و روح و حیی روح انبیا و اولیا و مؤمنان است که^۶ آن باقی و مُخَلَّد و قایم به حق است^۷.

۱ لطف AHBT فضل C

۲ جان می‌پرورند ABCT آن ره می‌برند H

۳ تا کسی کاو HBC کو کسی کاو A تا کسی با T

۴ یکی AHBC یک T

۵ قایم به خورد و خواب است ABCT قایم به اکل و شرب و خواب و خوراست H؛ ولی بعد با قلمی دیگر مطابق متن اساس اصلاح کرده‌اند.

۶ و اولیا و مؤمنان است که AHBT و اولیاست و مؤمنان که C

۷ آن باقی و مُخَلَّد و قایم به حق است ABCT آن باقیست و مُخَلَّد و قایم به حق H؛ ولی بعد با قلمی دیگر مطابق متن اساس اصلاح کرده‌اند؛ بعلاوه در H جمله‌های دیگر هم هست که بعد روی آنها را خط کشیده‌اند: در شرح این که جمله چیزها اکل و مآکولند غیر انبیا و اولیا و مؤمنان کی ایشان قابل و مقبولند هرگز مآکول نخواهند شدن و در تقریر آنکه وجود انبیا و اولیا در عالم محکست قلب و نقد از ایشان پیدا می‌شود هر که رو با ایشان آورد نقدست و هر که منکر ایشان شد قلبست و این امتحان تا قیامت باقیست.

[Kul, varlığından tamamen vazgeçtiği zaman, harf ve ses vasıtası olmadan havasla konuşur]

Kul, kendi varlığından tamamen vazgeçtiği, yok olduğu zaman, harf ve ses vasıtası olmadan havasla, seçkin kimselerle konuşur. Çünkü o, sebep olana erişmiştir; artık sebeplerin, aletlerin ötesinde ihtiyaçları giderir ve suyun kendisinden gemi yapar. Tahtadan yapılan gemiler sebeplerdir, aletlerdir; ancak o, sebepler, aletler olmadan işlerini yapar ve isteklerine erişir; böyle olunca da deniz suyundan gemi yapmış olur.

[Peygamberler, veliler ve müminler dışında bütün varlıklar yiyen ve yenendir]

Bütün varlıklar, yiyen ve yenendir. Peygamberler, veliler ve müminler bunun dışındadır; çünkü onlar kabil ve makbul yani kabul eden ve kabul edilendirler.

Bil ki, onun ruhu vahyîdir, rihî değildir;
Öyle olan ruh, Hak ile bakîdir, ebedîdir.

Rihî ruh, hayvanî ruhtur;
Hayvan gibi sonunda fanî olur.

O, her ne kadar yiyen ise de yenendir, yenen olur;
Toprağın lokmasıdır; onda yok olur, kaybolur.

Yok olmayan, kaybolmayan Hakk'ın zatıdır elbette.
Git, İbrahim gibi O'nun zatını seç, O'nun zatını yeğle.¹

Ta ki ebedî hayatta kalasın Allah'la,
Sayıdan geç, git Bir [Rabb]'in tarafına.

Ey oğul! Bundan sonra söz yok, fiil vardır;
Ey oğul! Biz sözü terk etmiş, bırakmışızdır.

Biz, yok olduk o lütuf denizinde;
Biz, sevgi çeşmesiyiz, şiddet yoktur bizde.

Dilsiz ve dudaksızdır bundan sonra sözlerimiz;
Denizden, tahtasız gemiler yaparız biz.

Tahta nedir ki? Harf ve ses, sözde, kelimada;
Ta ki o, vasıta olsun kavuşmaya, vuslata.

1 Hz. İbrahim'in Allah'ı araması ve sonrasında söylediği sözüne işaret vardır: "Doğrusu ben yüzümü, gökleri ve yeri yaratana, doğruya yönelerek çevirdim, ben ortak koşanlardan değilim." (En'âm 6/79).

و در تقریر آنکه چون بنده از هستی خود بکلی^۱ فانی شود، بی واسطه^۲ حرف و صوت با خواص سخن رساند، زیرا که او به مُسَبِّب رسید، لاجرم از ورای اسباب حاجات روا کند^۳ و از عین آب کشتی سازد. کشتی های چوبین اسباب است و چون او بی اسباب کارها گزارد و به مقصودها رساند، پس از آب دریا کشتی ساخته باشد.

و در شرح این که جمله موجودات آکل^۳ و مأکولند، غیر انبیا و اولیا و مؤمنان که ایشان قابل و مقبولند^۴.

روح او و حیست نی ریحی بدان	آنچنان روح است با حق جاودان
روح ریحی روح حیوانی بود	همچو حیوان عاقبت فانی شود
هست او مأکول اگرچه آکل است	لقمه خاک است و در وی آفل است
غیر آفل ^۵ وجه حق باشد یقین	رو چو ابراهیم وجه او گزین
تا بمانی با خدا زنده ابد	از عدد بگذر رو آن سوی احد
بعد ازین فعل است نی قول ای پسر	کرده ایم از قول ما حول ای پسر
محو گشتیم اندر آن دریای لطف	چشمه مهریم و در ما نیست عنف
بی زبان و لب بود زین پس سخن	هم زیم سازیم بی لوحی سفن
لوح چه بود حرف و صوت اندر مقال	تا شود آن واسطه سوی وصال ^۶

۱ بکلی BCT کلی AH

۲ حاجات روا کند ABCT حاجتها را به آنجا رساند H؛ ولی بعد با قلمی دیگر اصلاح کرده اند.

۳ AHCT - B

۴ بعد از این، در T جمله «و سلم» وجود دارد.

۵ آفل AHBT آنکه C

۶ وصال ABCT منال H

Harfsiz ve sessiz muradına erince,
Bil ki yüklenmiştir yükün o gemiye.

Harfsiz, yüzlerce çeşit söz işitirsin sen,
Her an balık gibi o ledün¹ denizinden.

Ondan sonra işler yaparsın sebepsiz, aletsiz,
Yerde ve gökte Rabbimiz gibi Rabbimiz.

Bedenin, Yaradan'ın mazharı olur kesin;
Âlemde seninle görünür, apaçık, çok belirgin.

Kim ki sana yardım ederse burada,
Allah, onun yardımcısı olur iki dünyada.

Tersine kim ki sana yabancı olursa,
Şüphesiz o Deyyan [Allah] da yabancı olur ona.

Allah, seni imtihan eder dünyada
İyi ve kötü gizli kalmasın diye burada.

Ta ki düşmanlarla dostlar belli olsun,
Senin mihenginle sahteler rüsva olsun.

Ey falan! Bütün iyiler mihenk gibidir;
Onlardan olan, onların tarafına gelir.

İyinin zıttı şüphesiz kötüdür, beter mi beter;
Çünkü her cins kendi cinsine gider;

Temizler, temizlerle birlikte olurlar,
Pislerden şüphesiz uzak dururlar.²

Pisler de cehennemde pislerle olurlar,
Cennetten mahrum kalırlar.

Veliler de peygamberler gibi vekildirler,
Davet etmek için bize doğru gelirler.

Bil ki vekilin yakını, vekil bırakanın yakını oldu;
Çünkü vekil de vekil bırakan gibi makbul oldu.

Ey oğul! Güzellik de bir nur değil midir?
Ki bu suretler kalıbına, bu bedenlere girmiştir.

Velilerin her biri de bir bedendir, Hak [azze ve celle],
Kendi ilminden ders vermiştir hepsine.

1 Ledün. Min ledün. Bkz. s. 128, 1. dipnot.

2 Bu ve sonraki beyitte, "Pis kadınlar pis erkeklere, pis erkekler de pis kadınlara; temiz kadınlar temiz erkeklere, temiz erkekler de temiz kadınlara yakışır. Bu (temiz olanlar iftiracıların) söylediklerinden uzaktır. Onlar için bağışlanma ve değerli bir rızık vardır." (Nûr 24/26) ayetine işaret vardır.

دان که رخت اندر آن کشتی فتاد
 هر نفس چون حوت از آن بحر لَدُن
 در زمین و آسمان مانند رب
 رُو نماید از تو در عالم مُبین
 یارِ او گردد خدا در دو سرا
 بی گمان اغیارِ آن دَیان بُوَد
 تا نماند نیک و بد اینجا نُهان
 بر مَحکَّت قلبها رسوا شوند
 هر که زایشان است آید سُویشان
 زآنکه هر جنسی به جنسش می رود
 از خبیشین بی شکی وارسته اند
 باهم اند و مانده محروم از نعیم
 سویِ ما از بهرِ دعوت آیند
 زآنکه نایب چون مَنوب افتاد خوب
 آمده اندر ظروفِ این صَوْر
 جمله را بخشید از علمش سبق

چون رسی بی حرف و صوتی در مراد
 بشنوی بی حرف صد گونه سخن
 کارها ز آن پس گزاری بی سبب
 مظهرِ خالق شود جسمت یقین
 هر که او اینجا دهد یاری ترا
 وآنکه او برعکس، اغیارت شود
 امتحان با تست حق را در جهان
 تا که اعدا ز اولیا پیدا شوند
 جمله نیکان چون محکند ای فلان
 ضدِ نیکو بی گمانی بَد بُوَد
 طَبیب با طَبیب پیوسته اند
 هم خبیشین با خبیشین در جحیم
 اولیا چون انبیا هم تاینند
 خصمِ نایب دان که شد خصمِ مَنوب
 نی که خوبی هست یک نور ای پسر
 هر یکی از اولیا ظرفند و حق

Bunların birini inkâr eden, hepsini inkâr etmiş olur;
Her cana o nimetten azık yoktur.

Bir şeker acı gelirse ağzında,
Şüphesiz hepsi de acı görünür sana.

Şeker, safra hastasına göre acıdır, acı gelir;
Çünkü onun mizacı hastalıktan değişmiştir.

O, kötü mizacından dolayı toprak yiyen oldu;
Bu hastalığından dolayı halkın gözünde hakir oldu.

Şekeri kötilediği için herkes gülmekte ona;
Herkes eşekten daha beter demekte ona.

Allah Teâlâ, Kur'an'da ona "edall"¹ daha sapık demedi mi?
Çünkü o peygamlardan haberdar değildi.

Bu beyitlerde ne söylüyorsam ben,
Hepsini o ayetlerden söylüyorum ben.

Bizzat onları şerh ediyorum, ey büyük ağa;
Kadeh gibi olan bu beden doluyor o şarapla.

Şarabı kaplarıyla tanıyan ağa,
İnkâr eder onu, vakıf olunca ona.

Şarap, yine şaraptır her kapta;
Tastan, kadehten dolayı değişmez asla.

Ben, onun gibi oldum; beni başka görme;
Ben, altın madeni gibi oldum; beni altından başka görme.

Ben, şarapla dolu kadeh gibi doluyum onunla;
Kırbamda yoktur o tatlı sudan başka.

Beni onda gör, onu bende;
İki dört olmadan gir vahdet denizine.

Tanrı'nın nuru birdir, iki değil elbette;
Ey yol bilen er! O birden başkasını görme.

Nur gerekir ki nuru görsün, bilsin;
Huri gerekir ki huriyi seçsin, tercih etsin.

Söyle! Onun gözünde nur olmayınca,
Nasıl görür, nasıl bakar gün ışığına?

Senin başında akıl olmayınca,
Nasıl görürsün başkasının aklını açıkça?²

1 Edall: *daha aşağı, daha sapık*. Bkz. s. 278, 3. dipnot.

2 Bu beyitten sonraki sekiz beyit Arapçadır.

نیست هر جان را از آن نعمت غذا	مُنکرِ یک گشت مُنکر جمله را
هم همه تلخت نماید بی گمان	یک شکر گر تلخ آمد در دهان
ز آنکه از علّت مزاجش شد دگر	تلخ باشد پیشِ صفرائی شکر
زین مرض در چشمِ خلقان خوار شد	از مزاجِ ناخوش او گلِ خوار شد
جمله می گویند هست از خر بتر	جمله می خندندش از ذمّ شکر
چون نگشت او باخبر از انبیا	نی اَصْلَش گفت در قرآن خدا
گفته باشم جمله ز آن آیات من	آنچه گویم اندرین ابیات من
پُر از آن باده ست این جسمِ چو جام ^۱	خود همان ^۱ را می کنم شرح ای همام
مُنکرش گردد چو دارد ز آن وقوف	هر که داند باده را کی از ظروف
کی ز طاس و کاس ^۲ دیگرگون شود	باده در هر ظرف هم باده بُوَد
من چو کانِ زر شدم جز زر مبین	من چو او گشتم مرا دیگر مبین
نیست در مَشکَم جز آن آبِ عذاب	من پُرَم از وی چو ساغر از شراب
بی دوچار اندر یمِ وحدت در آ	اندرو می بین مرا در من ورا
غیرِ آن یک را مبین ای راه بین	نورِ یزدان یک بُوَد نی دو یقین
حور باید تا گزینند ^۳ حور را	نور باید تا ببیند نور را
کی شود بینا به نورِ روز او	تا نباشد نور در دیده بگو
کی ببینی عقلِ کس را بی غطا	تا نباشد عقل اندر سر ترا

۱ همان AHBT فلان C

۲ جام AHBT جان C

۳ طاس و کاس AHCT کاس و طاس B

۴ گزیند ABCT ببیند H، ولی بعد روی آن را خط کشیده و مطابق متن اساس اصلاح کرده اند.

Bizim nurumuz nursuz görülmez asla,
Bizim hurimiz cennette görünür sana.

Her cins kendi cinsini tanır aşikâre;
Müslümanların nuru yoktur kâfirlerde.

Göremez Allah'ın zatını Allah'tan başka [kimse];
Bunun sırrı hakkında yapamayız bir benzetme.¹

O'nun ruhu benim ruhumdur; O'na kavuşan kimse,
Bizim [nurumuzu] parlamış görür onun yüzünde.

[Ya Rabbi!] Ruhumuz, sarhoş olur güzelliğinin şarabıyla;
Sensin bizim Nuh'umuz o çetin tufanda.

Ey tek ve eşsiz olan olgunlukta ve güzellikte!
Cömerlik et, vuslat hazinesini ihsan et bize.

Sen, âşıkları ihya eder, diriltirsin bakışınla;
Güneş yüzün seher gibi [parlar] karanlıkta.

Güzelliğinin nuru yayılmıştır gözlerde;
Dedim, "Ya Rabbi! Bu, beşer değildir [kesinlikle]!"

Kâmil şeyh, Tanrı'nın mazharıdır;
Gözlere beden görünse de candır.

Onun cismi kadehtir; Hakk'ın güzelliğiye şarap;
O güzellikle doludur o yüce hitap.

Hak, onun suretinde gösterir kendi zatını;
Çekip götürsün diye kendi tarafına kullarını.

O, o rütbeye mahsustur;
Her talip O'nun sırdaşı nasıl olur?

Böyle bir şahı görünce, ey oğul!
Ayağının toprağı ol, tamamen yok ol.

Ayağına baş koy da baş bulasın,
Canını feda et de ondan yüzlerce can alasın.

Bu benliği terk et o benlik, o varlık için;
Bu kötülükten uzak dur o iyilik için.

Kötü sensin; o, iyilik madenidir [bilirsen].
İyinin yanına kötü götürme gidersen.

O sohbetin yanında senin cihadın hatadır;
Çünkü ondan her an bağış içinde bağış vardır.

1 Bu mısra, şöyle de çevrilebilir: Bu bir sırdır ki bize özgüdür sadece.

فِي الْجَنَانِ يَنْجَلِي لَكَ حُورُنَا	لَنْ يُرَى مِنْ غَيْرِ نُورٍ نُورُنَا
لَيْسَ لِلْكَفَّارِ نُورُ الْمُسْلِمِينَ	جِنْسُ شَيْءٍ يَعْرِفُ الْجِنْسَ مُبِينٌ
مَا لَنَا فِي سِرِّ هَذَا اِشْتِبَاهِ	مَا رَأَى وَجْهَ الْإِلَهِ إِلَّا إِلَهُ
قَدْ رَأَانَا مُشْرِقًا فِي وَجْهِهِ	رُوحُهُ رُوحِي وَ مَنْ فَازَ بِهِ
أَنْتَ فِي طُوفَانٍ صَدِّ نُوحُنَا	مِنْ رَحِيقِ الْحُسْنِ يَسْكُرُ رُوحُنَا
جُدْ لَنَا مِنْ جُودِكَ كَنْزَ الْوِصَالِ	يَا وَحِيدًا فِي الْكَمَالِ وَالْجَمَالِ
شَمْسٌ وَجْهِكَ فِي الظَّلَامِ كَالسَّحَرِ	أَنْتَ تُحْيِي الْعَاشِقِينَ بِالنَّظَرِ
قُلْتُ هَذَا لَيْسَ يَا رَبِّي بَشَرٌ	نُورٌ حُسْنِكَ فِي الْعُيُونِ اِنْتَشَرَ
در نظر گر تن نماید جان بود	شیخ کامل مظهر یزدان بود
پُرِازَانَ حَسَنِ اسْتِ اَنْ عَالِي خَطَابِ	جسم او جام است ^۱ و حسن حق شراب
تَا خَلَايِقِ رَا كَشَانَدِ سَوِيْ خُودِ	حق ز نقش او نماید روی خود
كِي شُودِ هَرِ طَالِبِيْ هَمْرَازِ هُوِ	اندر آن رتبت بود مخصوص او
خَاكِ پَآيَشِ گَرْدِ وَ فَاَنِيْ شُودِ تَمَامِ	اینچنین شه را چو بینی ای غلام
جَانِ فِدَا كُنْ تَا اَزُودِ صَدِّ جَانِ بَرِيْ	سَر بنه در پاش تا یابی سَری
پِيشِ اَنْ نِيكِيْ بَرِيْ شُودِ زَيْنِ بَدِيْ	ترک این خود کن برای آن خودی
سَوِيْ نِيكِيْ بَدِ مَبَرِّ چُونِ مِي رُويِ	بَد تویی او هست کان نیکوی
زَاَنَكِ اَزُودِ هَرِ دَمِ عَطَا اَنْدَرِ عَطَاسْتِ	پیش آن صحبت جهاد تو خطاست

Onun sohbeti sıhhattir, bizzat şifadır.
 O sağlığın yanında derman aramak yanlıştır.
 Böyle olacak öyle bir kimse nerededir?
 Onun yeri, yerin de göğün de üstündedir.
 Yıllar lazımdır ki bir taş güneşle
 Saf lâl olsun o ışık, o nur tesiriyle.

[92. Doksan İkinci Makale]

[Bu makalede iki konu anlatılacaktır.]

[Maddî ve manevî güneş]

Görünen maddî güneş, bitkilere, tohumlara ve madenlere ihsanlar ve hilatler bahşettiği gibi, manevî güneş de velilerin ruhlar göğünden talipleri aydınlatır ve her birine dereceleri ölçüsünde bağışta ve ihsanda bulunur.

["El-mu'minu keyyisun mümeyyizun." hadisinin manası]

"El-mu'minu keyyisun mümeyyizun."¹ *Mümin*, [iyiyi ve kötüyü] ayırt eden, mümeyyiz ve zeki [insan]dır hadisinin izahı. Âlemdede yalancı şeyhler vardır; ikiyüzlülükle ve dalkavuklukla kendilerini velilerden gösterirler. [İyi-yi kötüden] ayırt edemeyen, onları kabul eder ve kuşkusuz hedefine ulaşamaz. Çünkü o şeyh, maksuttan, istenenden uzaktır; müridi maksuduna nasıl ulaştırır?

Güneşin nuru tüm eşyayı aydınlatır;
 Fakat her şeyin nasibi başka başkadır.
 Her ürün ondan bir çeşit yiyeceğe nail olur;
 Dikenle gülün beslenişi nasıl bir olur?
 Yeryüzünde sayısız şeyler bu türden,
 Gör açıkça bitkilerden, madenlerden.
 Bakır madeni, altın madeni dünyada;
 Çeşit çeşit gizli cevherler [yer altında].
 Her birinin vardır güneşten [aldığı] bir tür bağışı;
 Ey ağa! Ondan bil her madenin bağışını.

1 *Mümin* [iyiyi ve kötüyü] ayırt eden, mümeyyiz, zeki ve sakıman insandır (Hadis: Süyûtî, *a.g.e.*, II, 185; Aclûnî, *a.g.e.*, II, 349; Furûzanfer, *a.g.e.*, s. 67).

صحبتِ او صحت و عینِ شفاست   اندر آن صحتِ دوا جستنِ خطاست
 آنچه‌ان کس کاین چنین گردد کجاست   جای او برتر ز ارض و از سماست
 سالها باید که سنگی ز آفتاب   لعل گردد صاف از آن انوار و تاب

در بیانِ آنکه چنانکه آفتابِ صورتی نباتات و حُبُوب و معادن را بخششها و خلعتها می‌دهد، آفتابِ معنوی از آسمانِ ارواحِ اولیا طالبان را منور می‌کند و هر یکی را از او عطایی و بخششی است بقدرِ مراتبهم.

و در تقریر این حدیث که الْمُؤْمِنُ كَيْسٌ مُمَيِّزٌ. در عالم شیخانِ دروغین^۱ بسیارند، به زرق و سالوس خود را از اولیا می‌نمایند. هر کرا تمییز نیست، ایشان را قبول می‌کند^۲، لاجرم به مقصود نمی‌رسد^۳. چون آن شیخ از مقصود دوراست، مرید را به مقصود کی رساند؟^۴

بر همه اشیاست تابان نورِ خور   لیک هر شی راست دیگر گونه^۵ خور
 هر ثمر زو رسد نوعی خورش   خار و گل کی یک^۶ بود در پرورش
 بی‌عدد زین جنس در روی زمین   از نباتات و معادن بین مُبین
 معدنِ مس معدنِ زر در جهان   وز جواهر نوع نوع اندر نهان
 هر یکی دارد ز خور نوعی عطا   بخششِ هر کان ازو دان ای کیا^۷

۱ دروغین AHBT مزور C
 ۲ قبول می‌کند AHCT قبول می‌کنند B
 ۳ نمی‌رسد AC نمی‌رسند HBT
 ۴ بعد از این، در T جمله «و سلم» وجود دارد.
 ۵ گونه AHBT گون C
 ۶ کی یک ABCT یک کی H
 ۷ دان ای کیا AHC باشد جدا BT

Bil ki, Hak yolunda taliplere,
O güneşten çeşit çeşit hediye gelir böyle.

O can güneşi ki eşi benzeri yoktur,
Bu yer ve gök onunla hayat bulmuştur.

Mademki maddî güneş böyle işe yarıyor,
Çünkü iyi ve kötü onunla belli oluyor,

Varlığın aslı olan mana için,
Nasıl doğmaz o güneş ihmanda bulunmak, cömertlik etmek için?

Kesinlikle bu fanîdir, geçicidir, o ise bakî, kalıcı,
Eğer gözün varsa, görürsün bu ikisindeki farkı.

Her insan nasıl bulur hasların bağışını?
Nasıl ulaşır alçaklara cömertlerin azığı?

Her alçağa en ulu yiğit deme;
Her sarhoşu kendin gibi ayık zannetme.

Siyah kehribar, nasıl olur kıymette inci gibi?
Adî bakırı nasıl kabul ederler altın gibi?

Âdemoğlunda asıl olan temyizdir, ayırt etme yetisi;
Bilsin diye fazlayla azı, üstünlükle eksikliği.

Bir görmesin, ışık ile ateşi, nur ile narı,
Bir bilmesin övünçle utangaçlığı.

Şeytanı kabul etmesin melek gibi;
Kesin olanı sanmasın şüphe gibi.

[O] doğru sözü yalan sözden ayırır, ayırt eder;
Sinek gibi kokmuş ayrana nasıl düşer?

Düşüncesi, tarikatta isabetli olur [her zaman];
Her alçağı nasıl sayar o gruptan!

Böyle buyurmuştu Mustafa bundan önce:
Müminler mümeyyiz¹ olmuştur Allah ile.

Ta ki gönül ehliyle balçık ehlini ayırt etsin, tanışınlar,
Ta ki o temyizle gönül ehlinde olsunlar.

Çünkü pek çoktur yalancı şeyhler;
Dıştan iyidirler, ama içten kötüdürler.

Körlüklerinden dolayı kendini beğenir, övünürler;
Her biri “benim rehber, benim kılavuz” derler.

1 Mümeyyiz: İyiyi, kötüyü, doğru ve yanlış ayıran, ayırt eden, seçen.

در ره حق طالبان را همچنان
 زآن خورِ جانی که بیچون است آن
 چونکه صورت را خوری آمد به کار
 بهر معنی کآن بود اصل وجود
 این بود فانی و آن باقی یقین
 کی عطای خاص یابد خلقِ عام
 پهلویِ اعلا مَنه هر پست را
 کی شبّه باشد به قیمت چون گهر
 اصل تمییز است اندر آدمی
 یک نبیند نور را و نار را
 دیو را نپذیرد او همچون ملک
 گفتِ صادق را شناسد از دروغ
 فکرتش باشد مُصیب اندر طریق
 اینچنین فرمود پیشین مصطفی
 که شناسند^۱ اهلِ دل را ز اهلِ گل
 زآنکه شیخانِ دروغگین بی حدند
 خودپسند و خودفروشد از عمی

گونه گون بخشش رسد زآن خورِ بدان
 زوست زنده این زمین و آسمان
 تاکه نیک و بد ازو شد آشکار
 چون نتابد آن خور از افضال و جود
 گر نظر داری درین دو فرق بین
 با لئیمان چون رسد قوتِ کرام
 همچو خود هشیار مشمر مست را
 مسّ دون را کی پذیرندش چو زر
 تا فزونی را بدانند از کمی
 یک نداند فخر را و عار را
 هم نینگارد یقین را همچو شک
 کی فتد همچون مگس در گنده دوغ
 هر خسی را کی شمارد زآن فریق
 مؤمنان را هست تمییز از خدا
 تا از آن تمییز گردند اهلِ دل^۲
 ظاهرًا نیکو و در باطن بدند
 هر یکی گویان که هستم رهنما

---

 ۱ شناسند AC شناسد HBT

۲ این مصراع در H چنین آمده است: او ازین تمییز گردد ز اهل دل

Sana yol gösterirler; ama kendi taraflarına;
Seni de kendileri gibi kötü yapsınlar sonunda.

Fakat o kimse ki kendinden geçmiştir,
Kendisini tamamen yokluğa gark etmiştir,

Kendinden geçmiş, [ölmeden] ölmüş, Hak ile dirilmiştir,
Allah'tan başkasından tamamen uzaklaşmış, el çekmiştir,

Hakk'ın aleti olmuştur, yok olunca da;
Böyle bir kimsenin daveti ulaştırır Allah'a.

Nefsi Hakk'ın elinde alet olanla,
Ders verir Yaradan'ın kullarına.

Böyle bir kimseyi bulunca, sıkıca
Tut eteğini, ban taraf da baş koy ona.

Ona de ki: "O kulun seni arzulamaktadır,
Canıgönülden senin âşıklarının safındadır.

Ara sıra iltifat et ona, lütuf buyur,
Belki senin dergâhına doğru yol bulur.

Onu mahrum etme kereminden,
Öylesi eyvandan, bağdan, İrem [bahçesin]den.

Ey şah! Hasretle doludur, bağışla ona da,
O sonsuz hazinelerinden bir miktar [eşya].

O kimse ki, Allah'tan başkası görülmez onda,
Gerçi cisimdedir, ama değildir mabuttan başka.

O cisme bakma; çünkü o iş yapmaz, çalışmaz işte;
Onun gönlünde yoktur Allah'tan başka kimse.

Artık her ne gelirse ondan, ondan zannetme;
Çünkü o eşsiz [veli] alettir Hakk'ın elinde.

Fil şahıstandır, aletten değil, kesinlikle;
Hülâsa Hakk'ı gör velinin her filinde.

İyidir, böyle bir kimse şeyh olursa sana;
Böyle olmazsa, bil ki, düşmandır sana.

O sapkın alçak, kendisi gibi yoldan çıkarır seni;
Müflistir o; sana nasıl mal bağışlayabilir ki?

İkiyüzlülükle kendisini muhteşem gösterir;
Fakat içte iflâsa gark olmuş, iflas etmiştir.

ره نمایندت ولیکن سویِ خود
 لیک آنکس کز خودی بگذشته است
 از خودی مُرده ست و زنده از خدا
 چون فنا شد آلتِ حق باشد او
 نفسِ هر کالت شد اندر دستِ حق
 اینچنین کس را چو یابی دامنش
 گو به وی کآن بنده ات مشتاقِ تست
 التفاتی کن سویِ او گه گهی
 مر ورا محروم مگذار از کرم
 هست پُر حسرت شها بخشا برو
 آنکه در وی جز خدا مشهود نیست
 منگر اندر جسم کآن بر کار نیست
 بعد از آن هرچ آید از وی زو مگیر
 فعل از شخص است نه از آلتِ یقین
 اینچنین کس گر بود شیخت نکوست
 همچو خود ضالت کند آن دونِ ضال^۱
 می نماید محتشم خود را به زرق
 تا ترا چون خود کنند آن قوم بد^۱
 خویشان را در فنا آغشته است
 گشته از غیرِ خدا کَلّی جدا
 اینچنین کس را رسد دعوت به هو
 زو دهد خالقِ خلاق را سبق
 سخت گیر و سر بنه هم از منش
 از دل و جان در صفِ عشاقِ تست
 بوک یابد سویِ درگاہت رهی
 از چنان ایوان و بستان و^۲ ارم
 از کنوزِ بی کرانت یک تسو
 گرچه در جسم است جز معبود نیست
 در دلِ او جز خدا دیار نیست
 زآنکه حق را آلت است آن بی نظیر
 پس ز هر فعلِ ولیِ حق را ببین
 ور نباشد اینچنین می دان عدوست
 مفلس است او کی ببخشد با تو مال
 لیک در سر هست در افلاس غرق

۱ این بیت و ۱۶ بیت بعد از آن در H با قلمی دیگر نوشته شده است.

۲ ABCT - H

۳ دونِ ضال ABHT دون و ضال C

O müflis adam gibi ki her seher vakti,
Bıyığına kuyruk yağı sürerdi,

İnsanlar onu tok zannetsinler,
Kendileri gibi sofradan nasipli bilsinler.

Büyüklerin sofrasına rastladığı vakitte,
İnsanlar, “Buyur birlikte yiyelim.” dediklerinde,

O adam kendi bıyığını gösterirdi,
Gururla iştahım yok, karnım tok demek isterdi.

O ham adam her gün bunun gibi,
Kendini tok gösterirdi sürekli.

Rafta bir kuyruk parçası saklardı,
Onunla bıyıklarını yağlardı.

Tesadüfen bir kedi onu kapıp kaçtı;
Hemen peşine düştüler çocuğu, karısı.

Efendi, büyüklerle sohbet ediyordu ki,
Evden hay huy sesleri yükseldi.

Hani, nerede diye arama başlamışlardı kediyi,
Çocuk babasının yanına gitti ve “bu reva mı?” [dedi]:

Annem kuyruk yağını muhafaza edemedi,
Kedi geldi, kuyruk yağını kaptı ve yedi.

Baba! Bundan sonra ne süreceksin dudaklarına
Kendini tok göstermek için onunla?

Bunun üzerine herkes güldüler o an,
Yaşlı ve genç, kim varsa orada olan.

Bu durumdan dolayı herkesin içi acıdı ona;
Her biri hayır [yapmak] için yüz tuttu ona.

Ta ki çeşit çeşit yemekler versinler de ona
Yesin o da büyüklerin sofrasından daima.

Sırrı bozuldu, ama rahatladı, huzur buldu;
Nimetlerden yedi, sıkıntıdan kurtuldu.

O saf adam kurtuldu açlık belasından;
Derman buldu, kurtuldu dertten, hastalıktan.

Bütün parçaları şükrediyorlardı [hep birlikte],
O yemeğe, o yiyeceklere zevkle, kendilerinden geçmiş halde.

همچنان کآن مردِ مفلس هر سحر
 سیر پندارند او را مردمان
 چون رسیدی بر سرِ خوانِ^۱ کرام
 عرضه کردی او سِبَالِ خویش را
 همچنین هر روز آن مردودِ خام
 داشت بر رف پاره‌ای دُنبه^۲ نهان
 اتِّفَاقاً گره‌ای آن را ربود
 خواجه با جمعِ مهان در گفت و گو
 کو و کو و جست و جویِ گره خاست
 مادرِ من حفظِ آن دُنبه نکرد
 بعد ازین بابا چه مالی بر لبان
 پس بخندیدند جمله آن زمان
 جمله را دل سوخت ز آن حالت برو
 تا دهند او را ز انواعِ طعام
 گشت آسوده چو ناموشش شکست
 از بلای جوع رست آن ساده‌مرد
 جمله اجزایش همی کردند شکر

دُنبه مالیدی به سبِلت تا مگر
 همچو خود با بهره داندش ز خوان^۱
 قوم گفتندی بخور با ما طعام
 کاشتهایم نیست پُرم از ابا
 خویشان را سیر بنمودی مدام
 چرب می‌کردی بدان او سبِلتان
 بچه و زن در پیش کردند زود
 بود کز خانه برآمد های و هو
 طفل سوی والدش شد کاین رواست
 گره آمد دُنبه را بر بود و خورد
 تا نمایی خویشان را سیر از آن
 هر که آنجا بود از پیر و جوان
 هر یکی کردند سوی خیر رو
 تا خورد دایم وی از خوانِ کرام
 خورد نعمتها^۳ و از محنت برست
 یافت درمان را و شد فارغ ز درد
 ز آن خورش ز آن لوتها در ذوق و سُکر

۱ این مصراع در H چنین آمده‌است: همچو خود داند پر ز انواعِ خوان

۲ خوان ABCT لوت H

۳ بر رف پاره‌ای دُنبه AHC دُنبه پاره‌ای بر رف BT

۴ ز BCT از AH

۵ خورد نعمتها ABHT خورد از نعمتها C

۶ ز آن ABCT و آن H

Dedi ki açığa çıktı çikalı müflis ve aciz olduğum,
Küçüğün, büyüğün yanında, gamdan ve kerderden kurtuldum.

Sonsuz lanet olsun o şöhrete, o saygıya!
Berbat ediyordum kendimi zira.

O saygı yüzünden sürekli azaptaydım;
Ondan kurtulunca, hayatın tadına vardım.

Dünyadaki her yalancı şeyh de böyledir;
Kendini büyüklerden gösterir.

Der ki, “uçsuz bucaksız bir âlemim vardır,
Sonsuz cennet gibi ebedîdir, kalıcıdır.

Gönül hazimem bitimsizdir, sonsuzdur, sınırsızdır;
Hak’tan [gelen] pak ve ebedî bir canım vardır.”

Bunları söyler; ama onda bir şey yoktur,
Öylesi bir madenden bir pulu bile yoktur.

Eğer boş ve saçma sözleri olmasaydı,
Gönül ehlinin nuru ona da ulaşırdı.

Eğer o, aczini itiraf etseydi, talihinden
Ulaşırdı ona da mal ve para o büyüklerden.

O yalan sözlerden dolayı mahrum kaldı;
Çehresi ve siması nursuz ve ışıksız [kaldı].

Mümin, simasından tanır, bilir durumunu onun,
Özellikle eylemlerinden, sözlerinden onun.

Fakat cahil, onun tuzağına düşer [her zaman];
Bilen adam düşmez, atlar geçer ırmaktan.

O mümeyyiz olduğu için, bilir, tanır onu;
Köpek gibi evinden barkından kovar onu.

Mümin, hem zekidir hem de mümeyyizdir;
Çünkü o din konusunda inançlıdır, bilgilidir.¹

Çünkü Allah’ın nuru vardır içinde;
O nur ayrılmaz Allah’tan kesinlikle.

Hak Teâlâ’nın nurundan bu tarafa gelen nur,²
Nasıl yok olur, nasıl mahvolur bedenlerde o nur?

1 Mümin, zekidir, mümeyyizdir. Bkz. s. 1094, 1. dipnot.

2 Bu ve sonraki beyitte, “raşş-i Hak”, “Allah Teâlâ, yarattıklarını karanlık içinde yarattı; sonra onların üzerine nurundan saçtı; nurun isabet ettiği kimse doğru yolu buldu, nurun isabet etmediği kimse ise yoldan saptı.” hadisine işaret vardır. Bkz. s. 194, 1. dipnot.

گفت تا افلاس و عجزم شد عیان	بر که و بر مه رهیدم ز اندهان
لعنت بی حد بر آن ناموس باد	که ازو خود را همی دادم به باد
بودم از ناموس دایم در عذاب	چون از آن رستم فتادم در عذاب
همچنین هر شیخ کاذب در جهان	خویشتن را می نمایدا ^۱ از مهان
گوید او دارم جهانی بی حدی	چون بهشت جاودانی ^۲ سرمدی
گنج دل بی حد و عدست و کران	دارم از حق جان پاک جاودان
گوید این را واندر خود نیست چیز	از چنان معدن ندارد یک پیشیز
گر نبود لاف بی حاصل ورا	هم رسیدی نور از اهل دل ورا
ور ^۳ نمودی عجز خود را او ز بخت	ز آن کریمانش رسیدی نقد و رخت
ماند محروم از چنان؛ لاف دروغ	چهره و سیماش بی نور و فروغ
مؤمن از سیماش داند حال او	خاصه ^۴ از افعال و از اقوال او
لیک نادان او فتد در دام او	مرد دانا نفتد و بجهد ز جو
چون بود تمییز او را داندش	همچو سگ ز ایوان و خانه راندش
کیس است و هم مُمیّر مؤمنی	کاو بود در دین علیم و مؤقنی
ز آنکه دارد در درون نور خدا	نیست آن نور از خدا هرگز جدا
رش حق کز نورش آمد این طرف	کی شود آن نور در ابدان تلف

۱ خویشتن را می نماید AHBC می نماید خویشتن را T

۲ جاودانی AHBC جاودان T

۳ ورا AHCT گر B

۴ مانند محروم از چنان ABCT مانند او محروم از ازین H، ولی بعد با قلمی دیگر مطابق متن ساس اصلاح کرده اند.

۵ خاصه ABHT خاص C

Bedenler fânidir; fakat o [nur] bâkidir;
Hakk'ın saçtığı [nur], şüphesiz Hakk'ın nuruna katılır.

Gerçi bu güneşin ışığı da dünyada,
Parlar onun bunun sarayında,

Ama ışık güneşe bağımlı olur,
Daima güneşle birlikte bulunur.

Güneş nereye gitse, birlikte gider;
Güneşin peşinde, ayrılmadan gider.

Bu saraylar sonunda harap olur, yıkılır;
Güneşin ışığı güneşle birlikte kalır.

Müminlerin bedenleri de bunun gibi,
O nurdan hayat bulur, bak, ey din talibi.¹

Onları kardeş bil; çünkü hepsi de o güneşle
Hayat bulmuş, dolmuştur o nurla, o hararetle.

Evet, bu yüzden müminleri bir gör, bir bil;
Çünkü dinin nuru birdir, iki değil.

O kimse ki “yenzuru bi-nûrillâh”² Allah'ın nuruyla bakar,
Nasıl körler gibi bu yoldan sapar?

Dünyada Allah'ın nuru iki görmez, şaşı olmaz;
Hiçbir şey o nazardan, o gözden gizli kalmaz.

Bu kavmin yakınlığı aslıdır, [ezelîdir];
Öyle bir yakınlık yok olmaz, [ebedîdir].

Bu mecazî nesepler, bu soylar [birbirinden] kopar, ayrılır;
Mahşer gününde herkes bunu terk eder, bırakır.

Bilakis o zaman yakınlar düşman olurlar;
Birbirlerine candan sövüp sayarlar:

Dünyada senin uğursuz sohbetinden dolayı
Sonsuz hazine bana gizli kaldı.

[Allah,] “yefirru'l-mer'u”³ kişi kaçır buyurmadı mı Kur'an'da?
[O gün] ayrılır herkes kardeşinden, babasından, anasından da!

Kendi yakınından kaçır her biri,
Kıyamet gününde koyunun kurttan kaçtığı gibi.

1 Raşş: [Nurundan] saçtı; nur. Bkz. s. 194, 1. dipnot.

2 “Müminin ferasetinden sakının; çünkü o, Allah'ın nuruyla bakar.” Bkz. s. 608, 1. dipnot.

3 “İşte o gün kişi kardeşinden, annesinden, babasından, eşinden ve çocuklarından kaçır.” (Abese 80/34-36) ayetlerinden iktibasır.

جسمها فانیست و آن باقی بود
 همچنانکه رشّ این خور در جهان^۱
 لیک دارد رش به خور پیوستگی
 هر طرف کآن خور رود باهم رود
 این سراها عاقبت گردد خراب
 جسمهای مؤمنان را همچنین
 إخوه‌شان دان چون همه زان آفتاب
 پس ازین رو مؤمنان را یک بین
 آنکه او یَنْظُرُ بُنُورِ اللَّهِ بُوَد
 نور یزدان کژ نبیند در جهان
 خویشی اصلی بود این قوم را
 این نسبهای مجازی بگسلد
 بل عدو گردند خویشان آن زمان
 که ز صحبتهای شومت در جهان
 نَبی یَفِرُّ الْمَرْءُ كَفْتِ اَنْدَر نَبی
 هر یکی از خویش خود گردد نفور

رشّ حق بی شک به نور حق رود
 هست تابان در سرایِ این و آن
 با خورش باشد همیشه همتگی
 در پی خور بی جدایی می‌دود
 رشّ خور باقی بود با آفتاب^۲
 زنده زان رشّ بنگر ای جویای دین
 زنده‌اند و پُر شده زان نور و تاب^۳
 چونکه یک چیزست نی دو نور دین
 کی چو کوران اندرین ره کژ رود
 هیچ چیزی زان نظر نبود نهد
 آنچنان خویشی نمی‌گردد فنا
 هر کسی در روز حشر این را هلد
 همدگر را فُحْشَها گویان؛ ز جان
 ماند از من گنج باقی در نهد
 از آب و از مادر و از آخ جدا^۴
 همچو میش از گرگ در یوم نُشُور

۱ خور در جهان AHBT خور جهان C

۲ با آفتاب ABCT در نور و تاب H

۳ این بیت و بیت بعد از آن در C نیست.

۴ فُحْشَها گویان AHCT فُحْشَهای گویان B

۵ این بیت و دو بیت پس از آن در AH نیست.

Der ki, senin uğursuzluğundan ayrı kaldım
Din yolundan, ey bedbaht soydaşım, soybağım!

Fakat Hak için oldu mu yakınlık,
O dostlukta nasıl olur pişmanlık?

Çünkü hepsi de hayırda birbirlerine yardım ederler,
Birbirlerine yardımla büyür, şereflenirler.

Bu yüzden Peygamber dedi ki, “El-cemâ‘atu rahmetun.”¹
Kimse kırılmasın yoldaşlarına, olmasın mahzun.

Birbirleri azarlamadan, kınamadan yol alsınlar birlikte;
Birbirlerini menzile kadar götürsünler mutlu şekilde.

Takva ehlinin dostluğu daimîdir;
Onlar, daima Allah için severler; dostlukları Allah içindir.

Denizdeki balıklar gibi sonsuza kadar
Bir makamda, bir yuvada yaşarlar.

Can ve beden olmadan yönü olmayan yöne, öbür âleme giderler;
Bizsiz ve bensiz, Allah’ın nuru gibi saf ve temizdirler.

Fanîsiz ve ölümsüz, Hak ile yaşarlar;
Başsız ve ayaksız mutlak nurdurlar.

Balık ne ki? O padişahlar, denizin kendisidir;
Onların bir dalgası yüzlerce âlem meydana getirir.

O âlemlerden bir koku gelse bu tarafa,
O kokudan yüzlerce şeref bulur bu dünya.

Bunun sonu yoktur; haydi sus, kapat ağzını;
Dudaksız, damaksız ve ağızsız çiğne, sor şekeri.

Çünkü Hakk’ın sözleri tatlı ve yumuşak şekerdir;
Her pis alçak o şekerden nasıl yiyebilir?

Sen söyleme de o söylesin; ne güzel haleftir;
Tüm maksatlar o sözdedir.

Dinlemek, söylemekten daha iyidir; çünkü dil de
Kulak yolundan geleni, duyduğu şeyi dökecek dile.

Öyleyse kulaktan bil sözün gelirini giderini;
Şüphesiz gelire göredir harcama gideri.

Gît, gelirini artır da senin giderin de
An be an artsın senin hareketinde.

1 *Cemaat rahmettir.* Bkz. s. 590, 2. dipnot.

گوید از شومیتان گشتم جدا
 لیک آن خویشی که بهر حق بود
 چون همه هستند اندر خیر یار
 الْجَمَاعَه رَحْمَه زین گفت رسول
 بی ملامت راه را باهم بُرند
 اهل تقوی راست دایم دوستی
 تا ابد در بحر همچون ماهیان
 سوی بی سوئی روان بی جان و تن
 بی فنا و مرگ زنده با حقتند
 ماهئی^۲ چه عین بخرند آن شهان
 ز آن جهانها گر رسد بُو این طرف
 نیست این را آخری هین لب ببند
 ز آنکه گفت حق بود قندِ لطیف
 تو مگو تا گوید او نِعَم العَوْض
 گوش بهتر از زبان زیرا زبان
 پس سخن را دَخل و خَرَج از گوش دان
 رَو بيفزا دَخل را تا خَرَج تو

از ره دین ای تبارِ بی‌نوا
 کی در آن صحبت پشیمانی شود
 هم شوند از عونِ همدیگر کبار
 که به همراهان نگرَدَد کس مَلول
 یکدگر را تا به منزل^۱ خوش بُرند
 بهر حق دارند قایم دوستی
 جمله را باشد مقام و آشیان
 ساده چون نورِ خدا بی ما و من
 بی سر و بی پای نورِ مطلقند
 صد جهان پیدا کند یک مَوْجشان
 این جهان یابد از آن بُو صد شرف
 بی لب و کام و دهان می‌خای قند
 کی خورد ز آن قند هر دُونِ کثیف
 کاندر آن گفتن بود کَلِّی^۳ غرض
 هم ز راه گوش شد بر لب روان
 نقدِ خرج از دَخل باشد بی‌گمان
 دم بدم افزون شود در موجِ تو

۱ یکدگر را تا به منزل ABCD سوی منزل یکدگر را H

۲ ماهنی ABC ماهی HT

۳ کَلِّی ABCH کل T

Mademki gelir, giderden kesin daha iyidir;
Öyleyse geliri tercih etmek gerekir.

Söz giderdir, susmak ise canın geliridir;
İyi bil ki gider, gelirin ayrıntısıdır, talisidir.

Öyleyse canıgönülden aslın etrafında dön;
Ey falan! Asıl tarafına, asla doğru dön.

Eğer “İrci‘î”¹ nidasını işitmiş isen,
Neden asıl olanı tercih etmezsın sen?

Eğer aslı tercih ettiysen, ondan bir işaret göster de
Onlara kavuşmuş olduğunu bileyim ben de.

Vakıf olunca buna kulak yoluyla,
Gelir ararsın daima akılla, şuurla.

Bu dilden çıkan her şey zarardır, ziyandır;
O tarafa kulak ver ki sonunda diri kalasın [o tarafta hayat vardır].

Dilin varlığı varlıktandır; fakat kulak
Yokluktan gelmiştir perdesiz, çırılçıplak.

Bütün varlıklar, var olmuştur yokluktan;
Anla, eğer Hakk’a talip olduysan.

Ta ki göresin, bu gelir gibidir, o ise gider gibidir;
O gelirden bunun gibi yüzlerce gider birikmiştir.

Bu ifadenin bir benzeri aklına gelmedi,
Öncekilerin ve sonrakilerin ey fakir kişi.

Kim ki bunu samimî olarak dinlerse,
Münkir de olsa, meyleder doğruluğa, dürüstlüğe.

Hakk’ın nuruyla aydınlanır onun canı;
Olur yol arayanların hamisi, yardımcısı.

Ey emir! Bu, nasibi değildir emirlerin;
Eğer sende bu istek varsa, ölmeden evvel öl[melisin].

Bu emirlikten kurtul, öl de sultan olasın sultan;
Şimdi cisim olsan da, baştan başa can olursun can.

Bu kararsız varlığı, bu benliği terk edip öldüğün zaman,
O ölümsüz hayatla diri kalır, yaşarsın [her zaman].

1 “Ey huzura kavuşmuş insan! Sen O’ndan razı, O da senden razı olarak Rabbine dön! (Seçkin) kullarım arasına katıl ve cennetime gir!” (Fecr 89/27-30) ayetlerinden iktibasır.

ز آنکه دخل از خرج به باشد یقین	پس ببايد دخل را کردن گزين ^۱
گفت خرج است و خموشی دخل جان	خرج فرع دخل باشد نیک دان
پس به گرد اصل گردان شو ز جان	باش سوی اصل راجع ای فلان
گر ندای ارجعی ^۲ بشنیده‌ای	از چه معنی اصل را نگزیده‌ای
ور گزیدی اصل را ده ز آن نشان	تا بدانم که ترا وصل است شان ^۳
چون ازین واقف شوی از راه گوش	دخل جویی دایما با عقل و هوش
هر چه آید زین زبان باشد زیان	گوش آن سو نه که تا مانی زیان
هست از هستی زبان و لیک گوش	آمده از نیستی بی‌روی پوش
جمله هستیها بود از نیستی	فهم کن گر طالب مویستی
تا بینی کاین چو دخل است آن چو خرج	صد چنین خرج اندر آن دخل است درج
جنس این تقریر نامد در ضمیر	اولین و آخرین را ای فقیر
هر که این را بشنود از روی صدق	گر بود منکر گراید؛ سوی صدق
جان او گردد ز نور حق منیر	راه جویان را شود یار و مجیر
نیست این قسم امیران ای امیر	گر ترا هست این هوس بی‌مرگ میر
زین امیری میر تا سلطان شوی	گر کنون جسمی سراسر جان شوی
چون بمیری زین خودی بی‌ثبات	زنده گردی ز آن حیات بی‌مات

۱ این بیت و چهار بیت پس از آن، در A در حاشیه با نشانه صح آمده است، در H نیست.

۲ ارجعی ABHT ارجعوا C

۳ وصل است شان BCT وصل است و شان A

۴ گراید AT گر آید HBC

Bu benlik o benliğe, bu varlık o varlığa perdedir, örtüdür;
Bunda kalmak, şüphesiz ondan daha kötüdür.

Haydi! [Bu] varlıkta kalma da o varlığa kavuşasın;
Eğer bunda kalırsan, beş paralıksın, bir işe yaramazsın.

Bu varlık nefistir, o varlık ise Allah'ın nurudur;
O varlığı kendi kendine iyi ara, [iyi olur].

Çünkü bu aramayla o menzile erişirsin;
Zarar etmeden o üründen kâr edersin.

Kese içinde bir kese, gizli böyle,
Sonuncusunu aç da bak [öyle],

Çünkü ne inciler gizlidir onda;
İyi bak da aşikâr olsun sana da.

O son varlık Allah'ın nurudur [ha]!
Eğer vefa varsa sende, o varlığı ara.

Bu diğer varlıkları iyi bil, iyi tanı;
O gizli nurdandır onların hayatı.

Nasıl ki bu beden can ile diridir,
Bil ki, can da canan ile diridir.

Ey falan! Öyleyse hayatı o nurdan iste, o nurda ara;
Çünkü onunla kaimdir, onunla vardır can ve dünya.

Çünkü asıl odur, iki âlemse onun ayrıntısı, onun bir dalı;
Bırak ayrıntıyı, dalı; erler gibi asıl olanı ara, asıl olanı.

Ta ki onunla sonsuza dek hayatta olasın,
Bu iyi ve kötü dünyasından iyice kurtulasın.

Çünkü bu hayat herkeste eğretidir eğreti;
Nasıl olur eğretinin ebedîliği?

Hakk'a talip ol ki hayat bulasın;
O'nun civarında ebedî nur olasın.

Bu başı verince, o nur baş olur sana;
Nasıl ki bakır iksirle altın oluyorsa.

Varlığın değişir O'nun nuruyla;
Hem sen olursun hem olmazsın ey amca!

Hem sen değilsin; çünkü bakırın altın olmuştur;
Hem de sensin, çünkü aynı damla inci olmuştur.

اندین ماندن از آن بی شک بدیست	این خودی ^۱ اول حجاب آن خودیست
ور بمانی اندرین آخر تسی	هین ممان در خود که تا در خود رسی
آن خودی را خود به خود می جو نکو	هست این خود نفس و آن خود نورِ هو
بی زیان در سود آن حاصل رسی	کز چنین جستن بدان منزل رسی
آخرین را برگشا آنگاه بین	کیسه اندر کیسه‌ای پنهان چنین
نیک بنگر تا شود بر تو عیان	کاندرون آن چه دُرّی در نهران
آن خودی را جو اگر در تو وفاست	آن خودی آخرین نورِ خداست
زندگیشان هست ز آن نورِ نهران	این خودیهای دگر را نیک دان
هم بود جان زنده از جانان بدان	آنچنان کاین تن بود زنده ز جان
چون بدان قایم بود جان و جهان	زندگی ز آن نور جو پس ای فلان
بگذر از فرع و چو مردان اصل جو	کاصل آنست و دو عالم فرع او
وارهی خوش زین جهان نیک و بد	تا بمانی زنده با وی تا ابد
کی بود عاریّه را پابندگی	بر همه چون ^۲ عاریه‌ست این زندگی
در جوارش نور پابنده شوی	طالب حق باش تا زنده شوی
همچنانکه مس شد از اکسیر زر	چون دهی این سر شود آن نور سر
هم تو باشی هم نباشی ای عمو	هستیت مبدل شود از نورِ هو
هم تویی چون شد همان قطره گهر	تو نه‌ای ز آن رو که مسّت گشت زر

۱ خودی AHBC (در AH در اصل «خود» است اما بعد حرف «ی» افزوده شده‌است) خود T

۲ چون AHBC - T

Değil mi ki meni rahimde cenin olunca,
Ay yüzlü, güzel bir çocuk oluyor [sonunda].

Tuzlaya da bir kurt düşünce,
Her ne kadar murdar, çirkin ve kötüyse de

Tamamen tuz olmuyor mu sonunda?
Tat ondan, eğer inanmıyorsan bana.

[Bu,] hem odur, hem de o değildir;
Dünyada bunun benzeri bitimsizdir.

Âdemoğlunun da zikirle, ibadetle aynı şekilde
Küfrü, din olur sonunda tümüyle.

Karanlık ruhu nura dönüşür;
Şeytan da olsa, hurilerin kısıkcı olur.

Nazı, niyazıyla Hakk'ın nazına dönüşen kimse,
Yaraşır, eğer o nazlanırsa herkese.

Onun nazı, Hakk'ın nazı olur kesinlikle;
Çünkü o yok olunca, Hak olur aşikâre.

Bundan sonra uygun olur gerçekten, eğer derse açıkça,
Kadın, erkek kimsenin yardımcısı olmaz benden başka.

Bundan dolayı Mansur, "Ene'l-Hak"¹ Ben Hakk'ım dedi açıkça;
Çünkü ey efendi kardeş, Hak'tan başkası yoktu onda.

O "Ene'l-Hak"ı ondan zannettiler,
O yüzden darağacında idam ettiler.

O sözde, o suçsuzdu, kusursuzdu;
Ona yapılanlar şüphesiz zulümdü.

Çünkü söyleyen Hak idi onun ağzıyla;
Hak, tecelli ediyordu onun simasıyla.

İçi aydın olan Allah'tan görüyordu onu;
Anı² olmayan nasıl görür onu?

"Rahmetullâhi aleyhi"³ [duasını] o zamandan
Bu zamana kadar ona okurlar müminler [her zaman].

O "Ene'l-Hak" Hak'tandı, ondan değildi;
Halk körlüklerinden dolayı ona hücum etti.

1 Bu ve sonraki beyitlerde Mansur'un Ene'l-Hak (Ben Hakk'ım) sözü ve idam edilişi hakkında bkz. Bkz. s. 348, 1. dipnot, s. 382, 1. dipnot.

2 An: Bkz. s. 350, 2. dipnot.

3 Rahmetullâhi aleyhi: Allah'ın rahmeti üzerine olsun.

نی منی اندر رحم چون شد جنین
در نمکلان نیز چون گرگی^۱ فتد
نی در آخر می شود کلی نمک
هم همان باشد نباشد هم همان
آدمی از ذکر و طاعت همچین
جان تاریکش شود مبدل به نور
آنکه نازش ناز حق شد از نیاز
ناز او ناز خدا باشد یقین
پس رسد حق را اگر گوید علن
زین سبب منصور اناالحق گفت فاش^۲
آن اناالحق را ازو پنداشتند
اندر آن؛ گفتار او بی جرم بود
ز آنکه قایل حق^۳ بُد از لبهای او
از خدا می دید آن را زنده جان
رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ زان زمان
آن اناالحق بود از حق نی ازو

می شود طفلی لطیفی مه جبین
گرچه آن مُردار و خفّریق است و بد
باورت گر نیست از من زان بمک
بی حدست این را نظایر در جهان
عین کفرش گردد آخر جمله دین
گرچه باشد دیو گردد رشک حور
می رسد گر او کند بر جمله ناز
ز آنکه چون او نیست شد حق شد مُبین
نیست جز من دستگیر مرد و زن
کاندرو جز حق نبود ای خواجه تاش^۴
بر سر دارش از آن افراشتند
هرچه بر وی رفت بی شک ظلم بود
جلوه حق می کرد از سیمای او
هر کرا آن نیست خود کی ببند آن
تا کنون گویند او را مؤمنان
خلق کردند از عمی بر وی غلو

۱ گرگی ABCT خوکی H
۲ گفت فاش ABCT بانگ کرد H
۳ نبود ای خواجه تاش ABCT نماند ای ساده مرد H
۴ اندر آن ABCH اندرین T
۵ قایل حق ABCT حق قایل H
۶ خود ABCT او H

Yanlı bir zanla onu astılar, idam ettiler;
Günahsız bir padişahın kanını döktüler.

O, cübbe gibiydi, Hak da o cübbede bir şahıs gibiydi;
Suçu cübbeye yüklemek eksiklik, eksiklikti.

Hakk'ın sözünü nasıl bilebilir her alçak,
Ona birçok söz söylese de Hak?

[93. Doksan Üçüncü Makale]

[Hakk'ın sesini Tanrı eri tanır ve bilir]

Hakk'ın sesini Tanrı eri tanır ve bilir; ama elest ahdinden itibaren Hak'la tanışıklığı olmamış, “Elestü bi-rabbikum?”¹ *Ben sizin Rabbiniz değil miyim?* sırlarını Hak'tan işitmemiş ve “belâ” *evet* cevabında Hak ile konuşmamış olan kimse, Hakk'ın sesini, velilerin sesinden ve dilinden tanıyıp bilemez; çünkü ona yabancıdır. Musa -selam üzerine olsun- Hakk'ın sesine aşına olduğu için, haliyle ateş gibi [yanan] ağaçtan [gelen sesi] derhal tanıdı ve bildi.

İçinde Hakk'ın sırrına sahip olmayınca o [kişi],
O alçak, nasıl bilebilir Hakk'ın sesini?

Bir kimse seninle tanışık olmazsa,
Nasıl bilebilirsin onu, yüzlerce defa konuşsa da?

Yabancı olanın, ülkeden uzakta olanın
Sesinden asla hoşlanmaz, mutlu olmazsın.

Musa, Hak'la tanışık olduğundan,
Ağaçtan [gelen] sesi işittiği zaman,

Hemen bildi, anladı kimin sesi olduğunu,
O güzel sestem maksadın ne olduğunu.

O söze ve emre binaen [hemen] işe başladı;
Harun'un yanına gitti, onu yardımcı yaptı.

Her ikisi de [o] emirle yoldaş olunca,
Çektiler kılıçlarını din düşmanlarına.

Onların sayesinde Firavun suya gark oldu;
Ülkesi ve saltanatı tamamen harap oldu.

1 “Hani Rabbin (ezelde) Âdemoğullarının sulplerinden zürriyetlerini almış, onları kendilerine karşı şahit tutarak, ‘Ben sizin Rabbiniz değil miyim?’ demişti. Onlar da, ‘Evet, şahit olduk (ki Rabbimizsin)’ demişlerdi. Böyle yapmamız kıyamet günü, ‘Biz bundan habersizdik’ dememeniz içindir.” (A'râf 7/172) ayetinden iktibastır. Bkz. s. 120 1. dipnot

بر گمانِ کژ ورا آویختند
 بی‌گناهی خونِ شاهی ریختند
 او چو جُبّه بود و حق در وی^۱ چو شخص
 جُرم بر جُبّه نهادن هست نقص
 گفتِ حق را کی شناسد هر خسی
 گرچه حق با وی سخن گوید بسی^۲

در بیانِ آنکه آوازِ حق را مردِ حق شناسد، اما آنکه او را از عهدِ الست به^۳ حق آشنایی نبوده باشد و اسرارِ اَلَسْتُ بِرَبِّکُمْ از حق نشنیده و در جوابِ بلی با حق هم سخن نگشته، آوازِ حق را از زبان و صورتِ اولیا شناسد، زیرا از آن بیگانه است و چون موسی علیه السّلام به آوازِ حق آشنا بود، لاجرم از درختِ آتشین درحال^۴ بشناخت و معلوم کرد^۵.

چون ندارد در درون او رازِ حق
 کی بداند آن خسیس آوازِ حق
 تا نباشد آشنا با تو کسی
 کی ورا دانی چه گر گوید بسی
 آنکه بیگانه‌ست و از اقلیم دور
 هیچ از آوازش نیابی در سُرور
 چونکه موسی بود با حق آشنا
 از درخت او چون شنید آواز را
 گشت واقف در زمانِ کاآواز^۶ کیست
 وز چنان آوازِ خوش مقصود چیست
 بر همان گفتار و امر او کار کرد
 هر دو چون با امر همراه آمدند^۷
 سوی هارون رفت و او را یار کرد
 تیغها بر دشمنانِ دین زدند
 گشت ازیشان غرق فرعون اندر آب
 ملک و شاهی شد کلی خراب

۱ حق در وی AHBC در وی حق T

۲ این بیت در H بعد از نثر آمده است.

۳ به AHBT با C

۴ درحال H - AHBT، ولی بعد بالای سطر نوشته اند.

۵ بعد از این، در T جمله «و سلم» وجود دارد.

۶ کاآواز AHBT آواز C

۷ این مصراع در HC چنین آمده است: هر دو با امر خدا همراه شدند

Onun cinsinden olanlar da gark oldular onunla;
Doğu ve batı dindarlarla doldu sonunda.

Dindarlar Hakk'ın dinine girdikten sonra,
Mallarını ve canlarını feda ettiler din yolunda.

Hepsi de Musa gibi Hakk'a kavuştular;
Bilgin, basiretli ve verimli oldular.

Kâfırların meskeni cehennemde oldu;
Müminlerinki de onların aksine cennette oldu.

Nurdan olan nur tarafına gitti;
Ateşten olan da hararetle ateşe gitti.

Ateşten olanlar, burada cehennemin parçasıydılar;
O yüzden de sonunda cehennemin azığı oldular.

Nefis şehveti kıvılcımdan, ateş parçasından doğmuştur;
Ey oğul! Yine kendi aslına doğru gider, [aslı gibi olur].

Müminler, Hakk'ın nurundan doğdukları için,
Sonunda Hakk'a ilhak olurlar kesin.

Hepsi de dünyada Allah'ın has kullarıdır,
O yüzden bu âlemden kaçıyorlar.

Hakk'ın nuru idiler, yine Hakk'a giderler;
Hak'tan başka hiçbir şeye inanmaz, iman etmezler.

Budur “İnnâ ileyhi râci‘ün”¹ O'na döneceğiz'in manası [bil];
Çünkü elestten beri Hakk'a aittirler, şimdi değil.²

Eleste O'nunla beslenip büyüdüler;
Hepsi de orada şarapsız, kadehsiz sarhoş idiler.

Ağızsız yüzlerce lokma yemek yiyorlardı O'ndan;
Mutlu ve neşeliydiler biz ve sen perdesi olmadan.

Evet, gerçek hayat odur bu mecazdır;
Erlere gibi o hayata doğru koş, [o asıldır].

Oraya vardığın zaman, şükredersin her an;
Zevkin ve sarhoşluğun şarapsızdır her zaman.

1 “Onlar; başlarına bir musibet gelince, ‘Biz şüphesiz (her şeyimizle) Allah'a aidiz ve şüphesiz O'na döneceğiz’ derler.” (Bakara 2/156) ayetinden iktibastır.

2 Bu ve sonraki beyitte geçen, “elest” ibaresi için bkz. s. 120 1. dipnot, s. 1114, 1. dipnot.

جنسِ او گشتند با او جمله غرق
 اهلِ دین در دینِ حق چون تاختند
 جمله چون موسی به حق واصل شدند
 کافران را گشت مسکن در جحیم
 آنکه بود از نور سویی نور رفت
 ناریان جزو جحیمند این طرف
 شهوتِ نفس است زاده از شرر
 مؤمنان چون زاده از نورِ حقند
 خاصِ الله‌اند جمله در جهان
 نورِ حق بودند و هم با حق روند
 این بود انا الیه راجعون
 پرورش زو داشتند اندر الست
 بی‌دهان صد لقمه می‌خوردند ازو
 خود حقیقی عیش آنست این مجاز
 چون رسی آنجا کنی هر لحظه سُکر
 تا شدند از اهلِ دین پُر غرب و شرق
 مال و تن در راهِ دین درباختند
 عالم و بینا و پُر حاصل شدند
 مؤمنان را عکسِ ایشان در نعیم
 و آنکه بود از نار شد در نارِ تفت
 نار را زآن رو شوند آخر علف
 سویی اصلِ خود رود باز ای پسر
 لاجرم با حق در آخر مُلحقند
 زآن سبب هستند ازین عالم جَهان
 غیرِ حق با هیچ چیزی نگروند
 کز الستند آن حق نی از کنون
 جمله آنجا بی‌می و بی‌جام مست
 شاد و خرّم بی‌حجابِ ما و تو
 همچو مردان سویی آن عشرت بتاز
 دایمت بی‌خمر باشد ذوق و سُکر

[94. Doksan Dördüncü Makale]**[Bu dünyanın öbür dünyadan önce gelmesinin sebebi]**

Hak Teâlâ, [insanlar] sonunda bu âlemden öbür âleme göçecekleri için öbür âlemin değerini bilsinler diye dünyayı ahirete öncelemiştir.

Ondan dolayı önce geldi dünya ahireten,
Sonunda şeker gelsin diye bu zehirden.

Onun değerini iyi bilesin, ondan sonra da
Canıgönülден şükredesin Hakk'a daima:

Öyle bir tuzla[dan kurtulup] bu tatlı suya
Geldim, azaptan kurtuldum sonunda.

Sevinçle dersin, işte budur benim [cennetim],
Çünkü bununla yaşıyordu bu canım benim.

Bil ki bu fanî beden hepten sıkıntıdır;
Can ülkesinde sağlıktan başkası yoktur.

Kendi canını yoklukta gördüğün zaman,
Bedensiz yüzlerce şükredersin her zaman:

Böyle bir güzellik gözümden gizliydi,
Allah'a şükürler olsun ki aşikâr oldu şimdi.

O sonsuz, o mükemmel güzellik,
Ki o vuslatta kimse görmez bir bezginlik.

Bilakis her an artar ona isteği, arzusu;
Gönlü, sonsuz dek memnun ve mutlu.

Asıl murat odur; danedir, tuzaktır bu dünya;
Sakin! Bir dane için adım atma, düşme tuzağa.

Canın istediğine doğru bir adım atar, gidersen,
Kötüden iyiye taşınır, iyiye gidersin sen.

Birkaç gün çalış, çabala, tembellik etme,
Dine meylet ki sonunda din ehli olasın [sen de].

Cennetlerin sedirinde mutlu ve makbul olasın;
Sonsuza dek, her zaman zinde ve bakî kalasın.

Ey din ehli, dindar insan, böyle din ehli olduğun zaman,
Temizlenirsin hasetten, kibirden, kinden, garazdan.

İnsanlık dindir, gerisi boya ve koku [bilirsen];
Bırak boyayı, kokuyu, sarıl dine sen!

در بیان^۱ آنکه حق تعالی دنیا را بر آخرت مُقَدِّم از آن داشت تا در آخر از این عالم بدان

عالم نقل کنند، قدرِ آن عالم را بدانند^۲.

تا رسد زین زهر قندی آخرت	ز آن مقدّم گشت دنیا ز آخرت ^۳
شُکرِ حق گویی مدام از عینِ جان	قدرِ آن را نیک دانی بعد از آن
آمدم تا وار هیدم از عذاب	کز چنان شوره درین آبِ عذاب
زنده چون زینم بود این جانِ من	با فرح گویی که اینست آنِ من
غیرِ صحت نیست در اقلیمِ جان	جمله رنج است این تنِ فانی بدان
بی بدن صد شکر آری دم بدم	چون بینی جانِ خود را در عدم
شکر باری را که شد اکنون عیان	کاینچنین خوبی ز چشمم بُد نهان ^۴
کاندر آن وصلت نبیند کس ملال	آن جمالِ با کمالِ بی زوال
تا ابد دل شادمان و کامران	بل بود هر لحظه میل افزون در آن
بهر دانه هان منه در دام گام ^۵	کام آنست این جهان ^۶ دانه ست و دام
کرده باشی نقل از بد در بهی	سویِ کامِ جان اگر گامی نهی
میل در دین کن که تا گردی ز دین ^۷	چند روزی جهد کن کاهلِ مشین
زنده و باقی مُخَلَّد جاودان	مُقبِل و مقبول در صدرِ جنان
پاک باشی از حسد وز کبر و کین	چون چنین گردی ز دین ای مردِ دین
رنگ و بو بگذار و ^۸ دین را گیر تو	آدمی دین است و باقی رنگ و بو

۱ بیان CT تقریر AHB

۲ بعد از این، در T جمله «و سلم» وجود دارد.

۳ مقدّم گشت دنیا ز آخرت ABT مقدّم شد جهان بر آخرت HC

۴ ز چشمم بُد نهان AHBC بُد و از ما نهان T

۵ این جهان ABCT و جز آن H

۶ این مصراع، در H چنین است: اندرو چون مرغ افتد مرد خام

۷ این مصراع، در AC چنین است: میل دین کن تا که گردی اهل دین؛ اهل C عین A، ولی در A بعد روی آن را خط

کشیده و با نشانه صح مطابق متن اساس اصلاح کرده‌اند.

۸ و AHBC - T

Çünkü buyurmuştur Mevlânâ'mız bizim;
Odur büyüklerimizin haslar hası [bizim].¹

*Ey kardeş! Sen bizzat o düşüncesin;
Yoksa kemik ve kıldır geri kalanın senin.*

*Senin düşüncen gül ise, gül bahçesisin;
Eğer dikense, külhana layıksın [bilesin].*

*Eğer gülsuyu isen, başlarına, bağrılarına sürerler seni;
Yok, idrar isen eğer, dışarı atarlar seni.*

O din sultanının sırlarını dinle de;
İnkârdan, şüpheden [çıkıp] giresin doğru dine.

Düşünce, din düşüncesidir; kalanı kabuktur hepten.
Eğer sen iyi insan isen, iç ol, dosta doğru git sen.

Dine girersen, canın kurtulur yok olmaktan;
Din, sonsuzlukta bahşeder sana yüzlerce cihan;

Ki onun her birinde görürsün ebedî,
Zahmetsiz hazineler, asayiş, korkusuzluk hâli.

Doğru yol oldu benim bu öğütlerim;
Ne mutlu o cana ki yedi şekerimden benim!

Şekeri yemek için papağan lazımdır;
Karga için kim şeker alır?

Belki kargalar için insan pisliği daha münasiptir;
Papağanların yiyeceği ve azığı şekerdendir.

Kâfirin payı o, müminin payı bu;
Âlemlerin Rabbi adalet buyurdu.

[95. Doksan Beşinci Makale]

[Bu makalede üç konu anlatılacaktır:]

[Velilerin sözleri birdir. Namazda Kur'an'ı Farsçasından okumak caizdir]

Peygamberlerin ve velilerin hepsi, ahireti istemeyi teşvik etmek, Hakk'a kulluk etmek ve ibadetle meşgul olmak için birçok söz söylemişler, asileri ve gafilleri kınamışlardır. Kim onların manalarının mazmununa uygun söz söylerse, her ne kadar o ibarenin aynısı olmasa da, gerçekte onunla aynıdır. Nitekim Ebu Hanîfe'ye göre, [müminin] Kur'an'ı namazda -Arapçasını okuyabilse bile- Farsçasından okuması caizdir. Eğer Arapçasını okuyamıyorsa, bütün mezheplerin ittifakına göre Farsçasından okuması caizdir.

¹ Bundan sonraki üç beyit Mevlânâ'nın Mesnevî'sinden tazmindir. Bkz. Mevlânâ, *Mesnevî-i Ma'nevî*, II, 214 (B. 277-279).

ز آنکه فرمودست مولانای ما	آنکه هست او خاصِ خاصِ کبریا
ای برادر تو همان اندیشه‌ای	ورنه باقی ^۱ استخوان و ریشه‌ای
گر گل است اندیشه تو گلشنی	ور بود خاری سزای گلخنی
گر گلایی بر سرِ جیبت زبند	ور تو چون بولی برونِت افکنند ^۲
گوش کن اسرارِ آن سلطانِ دین	تا ز کفر و شک روی در دین یقین
دین بود اندیشه باقی جمله پوست	گر تو نغزی مغز شو رو سوی دوست
چون روی در دین رهد جان از فنا	بخشدت دین صد جهان اندر بقا
کاندر آن هر یک بینی جاودان	گنجها بی رنج و بی خوفی امان
شد صراطِ مستقیم این پند من	ای خنک جانی که خورد از قند من
طوطی باید که تا شکر خورد	بهر زاغی کی کسی شکر خرد
بلکه زاغان را چمین اولتراست	نقل و قوتِ طوطیان از شکر است
قسم کافر آن و قسم مؤمن این	عدل فرمودست ربُّ العالمین

در بیانِ آنکه^۳ انبیا و اولیا جمله در ترغیبِ طلبِ آخرت و مشغول شدن به بندگی و طاعتِ حق بی حد سخنها گفتند و ذمّ سرکشان و غافلان کردند. هر که بر مضمونِ معانی ایشان سخن گوید، اگرچه عینِ آن عبارت نباشد، آلا در حقیقت^۴ همان باشد و لهذا قرآن را در نماز به پارسی خواندن رواست پیش ابوحنیفه به وجود آنکه بر تازی خواندن قادر باشد و اگر به تازی خواندن قادر نباشد، به اتّفاقِ مذاهب به پارسی خواندن رواست^۵.

۱ ورنه باقی AHBC ما بقی تو T

۲ این بیت و بیت بعد از آن، در A در حاشیه با نشانه صح آمده است، در H نیست.

۳ در بیان آنکه ABCT در تقریر این معنی که H؛ ولی بعد روی این عبارت را خط کشیده و با قلمی دیگر اصلاح کرده اند.

۴ آلا در حقیقت ABCT آلا همان باشد H؛ ولی بعد روی آن را خط کشیده و با قلمی دیگر اصلاح کرده اند.

۵ جمله های «و لهذا قرآن را در نماز به پارسی خواندن رواست پیش ابوحنیفه به وجود آنکه بر تازی خواندن قادر باشد و اگر به تازی خواندن قادر نباشد، به اتّفاقِ مذاهب به پارسی خواندن رواست» در A در حاشیه با نشانه صح آمده، در H نیامده است.

[“Tefekkerû fi âlâillâhi ve lâ tefekkerû fi zâtillâhi” hadisinin manası]

İkincisi, “Tefekkerû fi âlâillâhi ve lâ tefekkerû fi zâtillâhi.”¹ *Allah’ın nimetleri hakkında düşünün, O’nun zatı hakkında düşünmeyin* hadisinin manası. Nasıl ki, baharın kendisine bakmak sıkıntı, daralma ve durgunluk verir, ağaçlara, meyvelere, çiçeklere, bağlara, bahçelere bakmak genişlik ve ferahlık verirse, Allah’ın zatı hakkında düşünmek de öyledir. Bu yüzden her zaman esere bakmak ve [o eserde] sanatkarı görmek gerekir.

[Öğrenci, hocasının ilmini tamamen öğrendiğinde onun aynı olur]

Öğrenci, hocasının ilmini tamamen öğrendiği vakit onun aynı olur; bu yüzden her ikisi de manen birdirler. Mustafa -selam üzerine olsun- halkı irşat etmek ve [bilmediklerini] öğretmek için geldiğinden, “Bu’istu mu’alimen”² *Ben muallim olarak gönderildim* buyurmuştur. Kim ki onun olan o makamlarla ve bağla Hakk’a vasıl olacak şekilde ona tabi olursa, onun gibi olur. Şeklen iki görünseler de manen birdirler, iki testide bir su gibi. Eğer suya bakarsan, her iki testiye de bir bilirsin ve eğer testiye bakarsan, iki görünür.

Ey oğul! Her ne söylediysem burada,
Hepsini Hakk’ın ilhamı bil baştan başa.

O bensiz geldi benden, iyi bilesin;
Âşıkın hareketi de aşktan gelir kesin.

Burada söyleyen aşktır, Veled değil;
Gerçekte hepsini Bir [Rab]’den bil.

Şeriattan ve tarikattan söylendi;
Hakikat ve sırlar incisi delindi,

Hadsiz hesapsız bu Mesnevî’de;
Fakat nerede bir manevî [er bu] âlemde?

1 *Allah’ın nimetleri hakkında düşünün, O’nun zatı hakkında düşünmeyin.* Bkz. s. 360, 1. dipnot.

2 *Ben muallim olarak gönderildim.* Bkz. s. 1006, 1. dipnot.

و در معنی این حدیث که تَمَكَّرُوا فِي آلاءِ اللَّهِ وَلَا تَتَمَكَّرُوا فِي ذَاتِ اللَّهِ. همچنانکه در عین بهار نظر کردن بستگی و قبض آورد و در اشجار و اثمار و ازهار و بساتین^۱ و ریاحین نظر کردن بسط و گشاد دهد، در ذاتِ خدا^۲ نیز فکر کردن همچنان باشد. پس دایم در صُنع باید نگریستن و صانع را دیدن.^۲

و در تقریر آنکه چون شاگرد علم استاد را تمام بیاموزد، عین او شود^۳. پس هر دو در معنی یک باشند و چون مصطفی علیه السلام^۴ جهت ارشاد و تعلیم خلق آمد^۵ که بُعِثْتُ مُعَلِّمًا^۶؛ هر که^۷ پیروی او به وجهی کند که بدان مقامات و اتّصال که او را بود به حق برسد^۸، عین او گردد؛ از روی صورت دو نمایند، اما در معنی یک چیز باشند، همچنانکه در دو کوزه یک آب باشد؛ اگر در آب نظر کنی، هر دو کوزه را یک دانی و اگر به^۹ کوزه نظر کنی دو نماید^{۱۱}.

اندرا اینجا هرچه گفتم ای پسر	جمله را الهام حق دان سربسر
بی من آمد از من آن نیکو بین	جنبش عاشق ز عشق آید ^{۱۲} یقین
قایل اینجا عشق باشد نی ولد	در حقیقت جمله را بین از احد
از شریعت وز طریقت گفته شد	دُرّ تحقیق و ^{۱۳} سرایر سفته شد
بی حد و بسیار در این مثنوی	لیک کو اندر جهان یک معنوی

۱ و ازهار و بساتین H - ABCT، ولی بعد با قلمی دیگر افزوده‌اند.
 ۲ خدا C - AHBT
 ۳ در صُنع باید نگریستن و صانع را دیدن ABCT در صُنع می نگر و صانع را می بین H؛ ولی بعد با قلمی دیگر مطابق متن اساس اصلاح کرده‌اند.
 ۴ عین او شود ABCT عین استاد گردد H؛ ولی بعد با قلمی دیگر اصلاح کرده‌اند.
 ۵ در صُف BCT بر سر AH
 ۶ آمد ABCT آمد بر خلق H؛ ولی بعد با قلمی دیگر اصلاح کرده‌اند.
 ۷ بعد از این حدیث، در H عبارة «لِزَامَتِ او» آمده‌است.
 ۸ هر که ABCT از امت او هر که H؛ ولی بعد با قلمی دیگر اصلاح کرده‌اند.
 ۹ بدان مقامات و اتّصال که او را بود به حق برسد (برسد CBA رسد T) ABCT با آن مقامات و احوال و اتّصال که به حق بود او را برسد H
 ۱۰ به AHBT در C
 ۱۱ بعد از این، در T جمله «والله اعلم» وجود دارد.
 ۱۲ آید AHBC آمد T
 ۱۳ و C - AHBT

Her üçünün de derlendiğini görsün burada,
Her ne kadar gizliyse de, o görsün açıkça.

Yaş ve kuru her ne varsa buradadır;
Bunu okuyan, basiret sahibidir, akıllıdır.

Ondan sonra bilir ki burada derlenmiştir,
Hak sırlarının hepsi ki gökte ve yerdedir.

Bir sözü yüzlerce çeşit deyimle,
Açıklarsan cana kurtuluş olsun diye,

Ondan maksat dünya halkına malum olur, anlaşılır;
Çünkü beyandan maksat anlatmaktır.

Harf, ses ve söz fayda içindir;
Nitekim sofrada yemek içindir.

Yemek olmazsa sofrada boşunadır;
Aynı şekilde faydasız söz de yanıştır.

Çünkü suretlerden maksat manadır;
Manayı aramayan, boştur, anlamsızdır.

Âlemden maksat Allah'ı bilmek, tanımaktır;
Allah'ı bilmeyen cansız varlıktır.

Eğer arırsen, dünya ile bil Rabb'ini;
Eğer arırsen, can için [yer] yap bedenini.

Allah'ı bilmek, canın kurtulmasıdır,
Ölümden kurtulmak, hayatın kendisi olmaktır.

Âlemde söz, [bir şeyi] bildirmek içindir;
Bu yüzden dünya söz, Hak ise istek gibidir.

İncil'de¹, Tevrat'ta² ve Zebur'da³ olan her şey,
Kur'an'da ve büyüklerin haberlerinde gelen her şey,

Söylendi, anlatıldı, birbir şerh edildi burada,
Kesin delillerle ve sağlam kanıtlarla.

Güneş gibi meydana çıktı, aydınlandı;
Ne mutlu o cana ki buna layık oldu, yaradı.

Azığı bu [kitap] olan, ruhânî olur,
Nefisten geçer, Rabbanî olur.

1 İncil: Hz. İsa'ya verilen ilâhî kitabın Kur'an'daki adı.

2 Tevrat: Kur'an-ı Kerim'de Yahudilerin kutsal kitabına verilen ad.

3 Zebur: Kur'an'da Hz. Dâvûd'a indirilen kutsal kitaba verilen ad.

تا ببیند هر سه ^۱ را درج اندرین	گرچه پنهانست او ببند مُبین
هر چه رطب و یابس است اینجا بُوَد	هر که این را خواند او بینا بود ^۲
بعد از آن داند که اینجا مُدرَج است	جمله اسرارِ حق از بالا و پست
یک سخن را گر به صد نوع اصطلاح	شرح گویی تا شود جان را فلاح ^۳
خَلقِ عالم را رسد مقصود از آن	چونکه تفهیم است مقصود از بیان
حرف و صوت و گفت بهرِ فایده ست	همچنانکه سفره بهرِ مایده ست
چون نباشد مایده سفره هباست	همچنین بی فایده گفتن خطاست
چونکه مقصود از صَوَر معنی بُده ست	آنکه معنی را نجوید بیهده ست
از جهان مقصود فهمِ ایزدست	هر که ایزد را نداند جامدست
از جهان حق را بدان گر عارفی	جسم را کن محضِ جان گر عارفی
دانشِ یزدان بُوَد جان را نجات	رستن از مردن شدنِ عینِ حیات
بهرِ اعلام است در عالم کلام	پس جهان چون گفتن است و حق مَرَام
آنچه در انجیل و تورات و زبور	و آنچه در فرقان؛ و اخبارِ صُدور
گفته اند اینجا یکایک شرح رفت	با دلیلِ قاطع و برهانِ زُفت
کرده شد پیدا و روشن همچو خور	ای خنک جانی که اینش گشت خور
هر کرا قوت این بُوَد جانی شود	بگذرد از نفس و ربّانی شود

۱ هر سه AHC جمله BT

۲ خواند او بینا بود BT داند او بینا شود AC خواند او بینا شود H

۳ این بیت و هشت بیت پس از آن، در A در حاشیه با نشانهٔ صح آمده^۴ است، در H نیست.

۴ فرقان ABCT قرآن H

Öyle bir yere götürür ki Ruhulkudüs¹ bile,
Yol bulamamıştır öyle yüce bir köşke.

Muhammed'den başka kimse o vuslata doğru at koşturmadı;
Çünkü onun gibi kimse Hakk'a [o derece] yakın olmadı.

Kendi ümmetini de oraya ulaştırdı;
Hizmetçiler padişaktan ayrı kalır mı?

Nitekim hocası[nın bilgisi] ile dolan her öğrenci,
Hocası gibi olur rütbeli, pekiyi ve heybetli.

Ondan tamamen öğrendi mi mesleği,
Onun gibi olur; bırak sureti, ismi.

Ondan gelen herşey bundan da hâsıl olur;
Çünkü sanatta hocası gibi kâmil olmuştur.

Çünkü o fidan, onun canının fidanı oldu;
Her ikisi de o sanatta mükemmel oldu.

Her ikisini de bir bil, bırak sureti, ismi;
Çünkü öğrenci tam oldu hocası gibi.

Eğer hoca, öğrencisiyle iftihar ederse,
Hakikatte ey efendi iftihar eder kendisiyle.

Çünkü hocanın ilmi onunla kendini gösterdi;
O hocada olan her şeyi, o gösterdi.

Hocanın bilgisiyle dolmuştur kadeh gibi;
Tamamen ona geçmiştir hocasının ilmi.

Hoca, onda görür kendi yüzünü, çehresini;
Bil ki, kendinedir [hocanın] ona meyletmesi.

Nitekim aynada kendi yüzünü gördüğün zaman,
Kendinden hoşlanırsın, başkasından değil ey genç [insan].

Müminler, birbirlerinin aynası oldular;²
Çünkü hepsi hepsi de peygamberle doluydular.

Böyle bir ümmetle Mustafa daima,
İftihar ederdi gizlide, açıkta.

Gerçekte ise iftihar ederdi kendiyle;
Canıgönülden kabul et bunu güzelce.

1 Ruhulkudüs: Ruhulemin, Kur'an'da Cebrâil hakkında kullanılan isimlerdendir. Cebrail, vahiy meleği. Dört büyük melekten biridir. Bkz. s. 550, 1. dipnot.

2 Burada, "Mümin müminin aynasıdır." hadisine işaret vardır. Bkz, s. 202, 1. dipnot.

ره برد جایی که روحِ قدس^۱ را
 جز محمّد سوی^۲ آن وصلت نتاخت
 اُمّتِ خود را رساند هم بدان
 نی هر آن شاگرد کز استا پُرس
 چون ازو آموخت حرفت را تمام
 هر چه می آمد ازو زین حاصل است
 چون نهالِ جانِ او شد آن نهال
 جمله را یک دان گذر از نقش و نام
 گر ز شاگردش کند فخر اوستاد
 ز آنکه علمِ اوستاد از وی گشود
 گشت همچون جام پُر از اوستاد
 اندرو استاد بیند رویِ خود
 نی در آینه چو بینی خویش را
 مؤمنان را مرآتِ همدیگر شدند
 از چنین اُمّت همیشه مصطفی
 در حقیقت فخر از خود داشت او
 ره نشد اندر چنان عالی سرا
 ز آنکه چون او کس به حق قربت نساخت
 کی جدا مانند از شه چاکران
 همچو اُستا زفت و خوب و لَمْتُرس
 عینِ او باشد گذر از نقش و نام
 ز آنکه در صنعت چو اُستا واصل است
 صنعتِ هر یک در آن شد باکمال
 چونکه شد شاگرد چون اُستا تمام
 در حقیقت از خودست آن ای قُباد
 هر چه آن استاد را بود او نمود^۳
 علمِ استادش تمامت دست داد
 میل با او کردنش دان سویِ خود
 خوش ز خود گردی نه از غیر ای فتا
 ز آنکه جمله پُر ز پیغامبر بُدند
 فخر کردی در خلا و در ملا
 از دل و از جان پذیر این را نکو

۱ روح قدس ABCT جبرائیل H

۲ سوی AHBC اندر T

۳ نمود AHBT ربود C

Allah da peygamberleriyle iftihar etti,
Çünkü hepsini kendi denizinden akıttı ırmak gibi.

Şu halde deniz ırmakla iftihar ederse, bil,
Kendisiyle iftihar eder, başkasıyla değil.

Çünkü su, denizden geliyor ırmağa;
Su, aynı su olunca, nasıl olur başka?

Çünkü her ikisi de birdir, iki sayma;
Vazgeç suretten, yüz tut manaya.

Ben bunu şerheder, anlatırdım hem de çok fazla,
Yabancılar da dostlar da anlarlardı sonunda,

Fakat ne yazık ki bununla yabancılar,
Dostlar gibi yar ve makbul oldular (!)

Dost için bu kadarı yeterlidir;
Bilirim ki onun canı bununla arınır, temizlenir.

Bir testi su küpünden dolunca,
Suyu iki sayma; doğru olmaz zira.

Eğer akıllıysan, sudan söz et testiden değil;
Eğer testiden söz edersen, gafilsin gafil.

Manaya giden, mana olur;
Surete giden de suret olur.

Suret ehli Allah'tan uzaklaşmış, kopmuştur;
Mana ehliyse Allah'a yakınlaşmış, kavuşmuştur.

Çünkü Hak manadır; suretler onunla
Vücuda gelmiştir, şan, şöhret dünyasında.

O âlem, baharlar gibi eşsizdir;
Mana için gözden uzak ve gizlidir.

Baharın nakışı, sureti görülemez asla, mümkün değildir;
Çünkü o, renksiz, nakışsız ve şekilsizdir.

Fakat bahçelerde, ağaçlarda ve meyvelerde,
Onun güzelliğini görürler tamamen aşikâre.

Dağlar ve ovalar güllerle, yaseminlerle doludur;
Onunla yeryüzünde yüz binlerce gül bahçesi olur.

Allah'ı da aynı şekilde O'nun sanatıyla,
İyide ve kötüde gör ey amca.

هم خدا از انبیا ز آن فخر کرد
 کزیم خود جمله^۱ را چون نهر کرد
 پس ز نهر ار بحر فخر آرد بدان
 فخر را از خود می کند نه از دیگران
 ز آنکه آب از بحر در جو می رود
 چون همان آب است دیگر کی شود
 هر دو چون هستند یک م شمار دو
 بگذر از صورت به معنی آر رُو
 شرح این را کردمی من بی شمار
 تا که کردی فهم هم اغیار و یار
 لیک حیف است این که اغیاران ازین
 همچو یاران یار گردند و گزین
 یار را خود این قدر کافی بود
 جان او دانم کزین صافی شود
 چون سبویی پُر شود از خم^۲ آب
 آب را مشمر دو کآن^۳ نبود صواب
 ز آب گونی از سبو گر عاقلی
 و ر بگویی از سبو پس^۴ غافل
 هر که در معنی رود معنی بود
 هر که در صورت رود صورت شود
 اهل صورت از خدا بگسسته اند
 اهل معنی با خدا پیوسته اند
 ز آنکه حق معنیست^۵ صورتها ازو
 گشت پیدا در جهان رنگ و بو
 چون بهاران است بیچون آن جهان
 محض معنی از نظر دور و نهان
 هیچ نتوان دید نقش^۶ نوبهار
 ز آنکه بی رنگ است و بی نقش و نگار
 لیک اندر باغ و اشجار و ثمار
 لطف او بینند جمله آشکار
 کوه^۷ و صحرا پُر ز ورد و یاسمین
 صد هزاران گلشن از وی در زمین
 هم خدا را همچنین از صنع او
 در بد و در نیک می بین ای عمو

۱ کزیم خود جمله را BCT، کو ز بحر خویششان AH، در A در حاشیه «کزیم خود جمله را» هم نوشته شده است.

۲ خم ABCT خنب H

۳ مشمر دو کآن AHBT مشمر کآن C

۴ سبو پس AHBC از سبویش T

۵ معنیست AHC معنیست و BT

۶ نقش AHC نفس BT

۷ کوه ABCT دشت H

Dünyayla, insanların tabiatıyla, ahlakıyla,
Kendisini göstermektedir dünyada.

Ta ki sanattan sanatkâra doğru gitsinler,
Ta ki sonunda sanatkârı tanısın, bilsinler.

Açıklıyor, anlatıyorum mümkün olduğunca,
Yoksa o mana sığmaz beyana, açıklamaya.

Şu ümitle ki ona vakıf olabilesin,
Beden engeli olmadan ruha doğru gidesin.

Yönü olamaya âlemde benim gibi at koşturasın,
Kadın ve erkek şeklinden, suretinden kurtulasın.

Yüz tutup gidesin uçsuz bucaksız cihana;
Ki orada yoktur bir şey Allah'tan başka.

Bu sayı dallarda, meyvelerde ve yapraklardadır;
İlkbaharın ne sayısı ne şekli, ne de sureti vardır.

Daima canıgönülden manaya doğru yürü ki
Gidesin şekil ve suret olmadan ruh gibi.

Beden ve suret kalmadı mı can olursun,
Balık gibi cananın denizinde olursun.

Kendi kendine yüzlerce yıl ibadet etsen, kullukta bulunsan,
Nasıl olur o [vuslat] bir mürşit olmadan?

Ey içi aydın, bir [Tanrı] erinin eteğini tut da,
Onunla gelsin gizli hazine sana.

Sirayet etsin sana da erliği onun,
Zail olsun iki oluşun teklifiyle onun.

Beden eşinden kurtulur, tek olursun onun gibi,
Biz ve ben'in sığmadığı âlemde [tabii ki].

Zıttan, benzerden ve sayıdan vazgeçer, kurtulursun;
Onun gayretiyle Bir [Rabb]'e kavuşur, vasıl olursun.

O olmadan yüz binlerce yıl bulamadığın şeyi sen,
Onunla bir anda, hemen bulur götürürsün sen.

Onu görmek, Allah'ı görmektir [tabii ki];
Hakk'a kavuşmayı ondan iste ey efendi.

Çünkü o, dergâhın has kullarındandır;
Şüphesiz onun da Hak gibi böyle gücü vardır.

کرد پیدا خویشان را در جهان
 تا در آخر واقف از صانع شوند
 ورنه آن معنی نگنجد در بنان
 بی حجاب جسم سوی جان روی
 بگذری از نقش و رنگ مرد و زن
 کاندر آنجا نیست چیزی جز خدا
 نی عددی نقش دارد نوبهار
 تا روی بی نقش و صورت چون روان
 همچو ماهی در یم جانان شوی
 بی وجود مرشدی آن^۱ کی شود
 تا ترا از وی رسد گنجِ نهران
 جفتیت زایل شود از فردیش
 در جهانی که نگنجد ما و من
 متصل گردی ز سعیش در احد
 می نیایی زو بری در حال تو
 وصل حق را زو بجو ای کدخدا
 بی شک او را همچو حق^۲ این قدرت است

کر جهان و خلق و خُلقِ مردمان
 تا ز صنعی سوی صانع روند
 قدر امکان می کنم شرح و بیان
 بر امید این کر آن واقف شوی
 در جهان بی سوئی تازی چو من
 رُو کنی در عالم بی منتها
 این عدد در شاخ و برگ است و ثمار
 دایم از جان سوی معنی شو روان
 چون تن و صورت نماند جان شوی
 گر کنی صد سال طاعت خود بخود
 دامنِ مردی بگیر ای زنده جان
 تا کند در تو سرایتِ مردیش
 طاق گردی همچو او از جفتِ تن
 بگذری از ضدّ و ندّ و از عدد
 آنچه بی او صد هزاران سال تو
 دیدنِ او هست دیدارِ خدا
 زآنکه چون او از خواصِ حضرت است

۱ که AHBT گر C

۲ این AHBC آن T

Çünkü o, sana rehberlik edince dergâhta
Seni kavuşturur Hakk'ın lütfuna, nuruna.

O özel adam, Allah'ın maşukudur, maksududur;
Günahkârlar onun gayretiyle kurtulur.

Öyle bir adam nadirdir, ara;
Tecelli etmez Allah ondan başkasıyla.

Onu bulunca sen, onunla aynı olursun, [kesin];
Gökte, melekler gibi ayaksız gider gelirsin.

Ne alacalılarla alacalı, uyuzlarla uyuz olursun,
Ne de dinsizlerle kâfir ve dinsiz olursun.

Bir [Tanrı] erinin sohbetini seç; çünkü odur iş,
Seç ki Yaradan hoşnut olsun senden [ey derviş].

Çünkü Hak Teâlâ sadece onda nazar eder,
Onun gönlünde yer edin ki bulasın zafer.

Ta ki Hakk'ın maksudu olasın onun sayesinde,
O sır sana da ulaşsın onun yanında, beraberinde.

Onun dostunu dost edindiğin zaman hemence,
Bil ki dost ve yakın olurdun Allah ile.

Cennet oldu müminlerin mükâfatı;
Çünkü candan sevdiler Mustafa'yı.

Kâfirlere de azap o yüzden gelir Hak'tan,
O tatlı suya, [Mustafa'ya] oldular düşman.

Onlara da gelmişti hayat suyu, fakat ahmaklıklarından
Hepsi de uzaklaştılar öyle bir sudan.

Ölüme yüz tuttular [kaçıp] hayattan;
Müminler içtiler o hayat suyundan.

هم کند واصل به لطف و نورِ هو	که ^۱ ترا رهبر شود بر درگه او
مجرمان یابند از سعیش خلاص ^۲	هست منظورِ خدا آن مردِ خاص
روی ننماید خدا از غیرِ او	آنچنان مردی بودِ نادر بجو
بر فلک همچون ملک بی پا روی	چون ورا یابی تو عینِ او شوی
نی ز بی دین گبر و بی دین می شوی ^۳	نی ز پیسان پیس و گرگین می شوی
تا شود خوشنود از تو کردگار	صحتِ مردی گزین کآنست کار
در دلش جا کن که یابی آن ظفر	چونکه حق در وی کند تنها نظر
وز طفیلِ او رسد آن سِر به تو	تا شوی منظورِ حق در ظلِّ او
دان که گشتی با خدا یار و قرین	چونکه کردی دوستش را دوست هین
که شدند از جان مُحبِّ مصطفی	مؤمنان را ز آن بودِ جنتِ جزا
که شدند اعدای آن آبِ عذاب	کافران را ز آن رسد از حقِ عذاب
جمله گشتند از چنان آبی بری	آبِ حیوانش رسید و از خری
مؤمنان خوردند آن آبِ حیات	رُو نهادند از حیات اندر ممات

۱ این AHBC آن T

۲ این مصراع، در H چنین است: مجرمان از وی شوند از غم خلاص؛ سعیش BCT عفوش A، ولی روی آن را خط کشیده و بالای سطر «سعیش» نوشته اند.

۳ این بیت، در C نیست.

[96. Doksan Altıncı Makale]**["El-müminûne lâ yemûtûne bel yunkalûne min dârin ilâ dârin." hadisinin manası]**

“El-müminûne lâ yemûtûne bel yunkalûne min dârin ilâ dârin.”¹ *Müminler ölmezler; belki bir âlemden başka bir âleme göçerler* hadisinin manası. [Peygamber] buyuruyor ki “Müminler ölmezler; aksine bir saraydan başka bir saraya göçerler.” Kişinin bir hücreden bir saraya taşınmasına yahut bir köyden bir şehre gitmesine ölüm denmez. Aynı şekilde iki kişi, bir zindanda hapsolür, birini çıkarırlar, makam ve emirlik verirler; o ölüm, yaşamanın ta kendisidir; öbürünü çıkarırlar, öldürmek, asmak ve darağacına çekmek için götürürler; bu, ölüm içinde ölümdür. Nitekim “ed-Dünya sicnu'l-mümini ve cennetu'l-kâfiri”² *Dünya, müminin zindanı; kâfirin cennetidir* [buyrulmuştur]; çünkü kâfiri zindandan çıkardıkları zaman, ona azap edeceklerdir; şu halde zindan onun cennetidir. Mümine makam ve padişahlık verdiklerinde dünya onun zindanı olur.

“Müminler ölmezler” [sözünü] resul,
Bu yüzden buyurdu; candan et kabul.

Çünkü her kim ki içti hayat suyundan,
Bundan sonra ona ölüm olmaz hiçbir zaman.

Gidişi bir yurttan bir yurda taşınmasıdır;
Ki orada Hak'tan hâller bulur, çalışır.

O tarafta mutlu olur her zaman;
Yüzlerce izzet ve şeref bulur her an.

Nur ve ışıkla dolu olan o yurttan,
Harap olmaz o imaretler, o bina.

O yurda doğru taşırılsa seni,
Senin ömrün olur sonsuz ve ebedî.

Buna ölüm diyen ebleh ahmaktır, sersemdir;
Haberdar olan hayatın bu olduğunu bilir.

Ölüm, yokluk yurdundan [dostu]
Taşır bela yurduna doğru.

1 *Müminler ölmezler; bilakis bir âlemden başka bir âleme göçerler* (Letâif-i Ma'nevî, s. 169; Furûzanfer, a.g.e., s. 104'den nakil).

2 *Dünya, müminin zindanı; kâfirin cennetidir* (Hadis. Süyûtî, a.g.e., II, 17; Aclûnî, a.g.e., I, 465; Furûzanfer, a.g.e., s. 11).

در معنی این حدیث که الْمُؤْمِنُونَ لَا يَمُوتُونَ بَلْ يُنْقَلُونَ مِنْ دَارٍ إِلَى دَارٍ می‌فرماید که مؤمنان را مرگ نیست، بلکه از سرایی به سرایی نقل می‌کنند. هر که از حجره‌ای به سرایی نقل کند یا از دیهی به شهری رود، آن را مرگ نگویند، همچنانکه دو شخص در زندانی محبوس باشند، یکی را بیرون آورند و منصب و ولایت دهند، آن مرگ عین زندگی باشد و آن دیگر را بیرون آورند^۱ و به کشتن و آویختن و چارمیخ کردن برند، این^۲ مرگ در مرگ است که الدُّنْيَا سَجْنُ الْمُؤْمِنِ وَ جَنَّةُ الْكَافِرِ، زیرا؛ چون کافر^۳ را از زندان بیرون کنند، عذابش خواهند داد. پس زندان بهشت^۴ او بود. چون مؤمن را منصب و پادشاهی می‌دهند، دنیا^۵ زندان او باشد.

زین سبب فرمود از جان کن قبول	مُؤْمِنُونَ لَا يَمُوتُونَ رَسُول
نبود او را بعد از آن هرگز ممات	زآنکه هر کاو خورد آن آب حیات
کاندر آنجا یابد از حق کاروبار	رفتنش نقل است از داری به دار
دم بدم یابد دو صد عزّ و شرف	شادمان باشد همیشه آن طرف
می‌نگردد آن عمارتها خراب	اندر آن داری که پُرنورست و تاب
عمر تو بی حدّ و جاویدان شود	سوی آن دار ار ترا نقلان شود
زندگی این داند آنکو آگه است	هر که این را مرگ خواند آبله است
نقل سازد جانبِ دارِ بلا	مرگ آن باشد که از دارِ فنا

۱ بیرون AC برون HBT
 ۲ آن دیگر را بیرون آورند ABCT دیگری را برون آورند H
 ۳ این AHT آن را B این را C
 ۴ زیرا T - AHBC
 ۵ کافر AHBC کافران T
 ۶ دنیا ABCT پس دنیا H، ولی بعد روی کلمه «پس» را خط کشیده‌اند.

Hırsızı, hapisten ya ölüme götürürler,
Ya da bir kuyudan bir eve getirirler,

Ölüm de ona, hatta ölümden de beter,
Belki ölüm onun yanında olur şeker.

O, o korkudan dolayı ölümü arar;
Canı gönülden ölüme doğru koşar.

Onun canı sıkıntı ve mihnet içinde kalır [her an],
Yüzlerce yakarıyla ölümü ister Allah'tan.

Çünkü o binlerce ölür her an,
Bir kimse bugün haberdar olsaydı ondan.

Yalvararak öldürdü kendini kendi isteğiyle;
Her an candan yalvarırdı Rabbine:

Öyle sıkıntı ve bela getirme benim başıma;
“Cehennem ateşinden koru bizi”¹ derdi daima.

Makam için hapisten çıkardıkları kişi,
Ta ki yapsınlar onu padişahın nedimi.

Sonsuz, bitimsiz mülk versinler ona,
Ki orada ebedî hayatı görsün o da.

[Bunu] hayat bil, hem de nasıl bir hayat;
Çünkü ebediyete yakın bir hayat.

Diğer hayatlar böyle değildir;
Fanîdir, birkaç gün kalmaktır.

Bu güneş gibidir; onlarsa bir lamba gibi [ancak];
Güneşin ışığı karşısında her gün olur oyuncak.

Anka'nın yanında sivrisinek de nedir ey amca?
Veya bir testi su, denizin ve ırmağın yanında?

Nitekim dünya halkının bu görüşü, düşüncesi,
O şeyhin müşahedesinde yanında değersizdi.

Yaradan'ın has kullarından olan
Kutlu şeyhin makbulü olduğun zaman,

Senin işin onun bağıyla uğurlu olur;
Bütün hâlin ve sözün değişir, bambaşka olur.

1 “Onlardan, ‘Rabbimiz! Bize dünyada da iyilik ver, ahirette de iyilik ver ve bizi ateş azabından koru’ diyenler de vardır.” (Bakara 2/201). Benzer ayetler için bkz. Âl-i İmrân 3/16 ve 119. Bu üç ayetten iktibastır.

یا ز چاهی زیرِ داری آورند	دزد را کز حبس یا کشتن بَرند
بلکه باشد مرگ پیشِ آن شکر	مرگ خوان آن را و از مرگش بتر
سویِ مرگ از جان و دل پویان شود	مرگ را ز آن هیبت او جویان شود
مرگ را جوید به صد زاری ز هو	باشد اندر رنج و محنت جانِ او
گر شدی واقف از آن امروز کس	کاو هزاران مرگ دارد هر نفس
هر نفس از جان بنالیدی به رب	خویش را کُشتی ز رغبت در طلب
دایما گفتی قَنّا از سوز نار	کآنچنان رنج و بلا بر من میار
تا کنند او را ندیمِ پادشاه	و آنکه از حبسش کنند از بهرِ جاه
کاندر آنجا عیش بیند جاودان	تا دهندش مُلکِ بی حدّ و کران
ز آنکه ^۲ مقرون است با پابندی	زندگی دان خود چه جایِ زندگی ^۱
بی بقایی چند روزی بودنیست	زندگیهای دگر این نوع نیست
پیشِ نورِ خور بود هر روز لاغ	این چو خورشیدست و آنها چون چراغ
یا سبویی آب نزدِ بحر و جو	پشه چه بود پیشِ عنقا ای عمو
پیشِ آن دیدارِ شیخ آمد مُهان	همچنان این دیدِ خلقانِ جهان
کاو بود از اصلِ خاصِ کردگار	چون شوی مقبولِ شیخِ کامگار
حال و قالت جمله دیگرگون شود	کار تو از دادِ او میمون شود

۱ این مصراع در T چنین آمده است: زندگیست آن خود چه باشد زندگی

۲ ز آنکه AHBC دانکه T

Bu söylediğimden (biri) müminler içindir;
Çünkü onlar sonunda cennete gireceklerdir.

[Diğeri] de cehennemdeki kâfirler içindir;
[Onlar] orada ebedî kalacak kimselerdir.

Makamca daha üstün olursun bu iki durumdan,
O yaratıkların başkanı nezdinde kabul gördüğün zaman.

Küfür ve iman, kapıcı gibidir senin kapında;
Sen padişahsın, hizmetçindir onlar da.

O haremde oturursun mutlu ve neşeli;
Ondaki bir yaprak değerinde olamaz yüzlerce İrem bahçesi.

Bilakis İrem bahçesi onun bağışıyla neşvünema bulur;
Dertlere de oradan ilaç yapar, deva bulur.

Her iki âlem de onun nuruyla hayattadır, zindedir;
Çünkü onun nuru olmadan iki dünya da hiçtir, değersizdir.

Parça buçuk can kavuşunca canana,
Onun damlası deniz olur, kıskanma.

Damla deme, deniz bil onu bundan böyle;
Çünkü o, gönülden karıştı can denizine.

İkiliksiz, denizin aynı oldu o damla;
Gerçi önce bir damla idi bu tarafta.

Dünyada “Ben Hakk’ım” der her veli;
[Bu] ona ayan oldu mu, niçin gizlesin ki?

Kendisi bir şey söylemez “Ben Hakk’ım” dan başka;
Hiçbir bağ der mi ben bir üzümüm yalnızca.

Hiçbir şeyh der mi ben köleyim, ben kulum!
Hiçbir güneş gördün mü desin ben bulutum!

Hiçbir âlim der mi ben cahilim!
Hiçbir haberdar der mi ben gafilim!

Herkes konuşur, söyler içinde bulunduğu hâli;
İster bahar olsun onda isterse kış mevsimi.

O söyler, o gösterir dünyadakini;
İyi ve kötünün sırrı nasıl kalır gizli!

Herkes kendi makamından haber verdi:
O kimi gördü, gördüğü ne idi.

زاینچه گفتم از برای مؤمنان
 هم از آنکه^۱ کافران اندر جحیم
 زین^۲ دو حالت برتر آیی در مقام
 کفر و ایمان همچو دربان بر درت
 شاد بنشینی درون آن حرم
 بل ارم از داد او دارد نوا
 هر دو عالم زنده از نور وی اند
 جان جزوی چون به جانان دررسد
 قطره مشمر ز آن پس او را بحر دان
 بی دویی آن قطره عین بحر شد
 هر ولی گوید اناالحق در جهان
 خود نگوید جز اناالحق هیچ چیز
 هیچ شه گوید که هستم من غلام
 هیچ عالم گفت خود را جاهلم
 هر کسی گوید از آنچه در وی است
 آن بگوید و آن نماید در جهان
 هر کسی داد از مقام خود خبر
 که روند ایشان به آخر در چنان
 دایما خواهند بود آنجا مقیم
 چون شوی مقبول آن صدر انام
 تو چو شه باشی و ایشان^۳ چاکرت
 کاندرو یک برگ نبود صد ارم
 هم از آنجا درد را سازد دوا
 ز آنکه بی نورش دو عالم لاشی اند
 قطره او بحر گردد بی جسد
 چون ز دل آمیخت در دریای جان
 گرچه اول این طرف یک قطره بُد
 چون عیانش شد چرا دارد نهان
 هیچ باغی گفت هستم یک مویز
 هیچ خور دیدی که لافد از غمام
 هیچ آگه گفت خود را غافل
 گر بهارست اندرو یاخود دی است
 سر نیک و بد کجا ماند نهان
 کاو کرا دید و چه سان بودش نظر

۱ هم از آنکه BCT هم از آنک AH

۲ زین AHBT این C

۳ ایشان AHBT آن دو C

Fark vardır her birinin arasında;
Nasıl olur kesin nur şüphe gibi!

Sen bu zümreden hangisiyle çıkmışsan yola,
Canın onunla karar kılar sonunda.

Eğer sen en yücesini seçmişsen yücesin, ulusun;
Yok, eğer en alçağını seçmişsen Hak'tan boşsun.

[Her] cins, yönelir, meyleder kendi cinsine;
Hiçbir deve meyleder mi at sürüsüne?

Ne kutlu o cana ki en yüceyi seçti;
Devlet sütünü o memeden içti.

Kalanlara ondan başka, iyi ve kötünden,
Herkesedir bir şey Bir [Rab']den.

Fakat o bütündür, onlarsa bayağı bir parça;
Gerçi her biri sanat sahibi oldu sanatlarda.

Onun o sanatları kalmaz ölüm anında;
Onun bahçesi meyvesiz, yapraksız kalır o kış aylarında.

Çünkü kış mevsimidir kesin, bahçenin ölümü, sonu;
O yok olur, yüz gösterdi mi bu.

Fakat bütüne bağlanan parça,
Nasıl yok olur ölümle, nasıl olur hasta!

Aksine ondan olur olaylar dünyada;
Mutlak hâkim olur bedende ve canda.

O'nun zatından başkası fanîdir; o bakîdir sadece.¹
İma ile söyledik; varsa evde bir kimse.

Bu mertebeler, bizim Mevlânâ'mızın hâlidir;
Bu manalar, bizim Mevlânâ'mızın sözleridir.

Ondan anladığımı söyledim aynen;
Az veya çok yoktur bunda; iyi bil [sen].

Cana ve gönle kıble oldu onun sözleri;
Yaşıyoruz, tazeyiz onun sözleriyle [şimdi].

Onun sözleri ve beyanı İrem sofrasıdır;
Onda can için sonsuz nimetler vardır.

¹ O'nun zatından başkası fanîdir; O, bakîdir sadece: Bu mısradaki, "Sen Allah ile beraber başka bir ilâha ibadet etme. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O'nun zatından başka her şey yok olacaktır. Hüküm yalnızca O'nundur ve kesinlikle O'na döndürüleceksiniz." (Kasas 28/88.) ayetine işaret vardır.

کی بود نورِ یقین همچون شکی	فروق باشد در میانِ هر یکی
آن بود جان را در آخر مستقر	تا تو زین جمله کدامی در سفر
ور گرفتی آسفل از حق خالی	گر تو اعلی را گزیدی عالی
هیچ اشتر را بود میلی به خیل	جنس را باشد به سوی جنس میل
شیرِ دولت را از آن پستان مزید	ای خنک جانی که اعلی را گزید
هر کسی را هست چیزی از احد	باقیان را غیر او از نیک و بد
گرچه هر یک در فنون شد ذوفنون	لیک او کُل است و ایشان جزوِ دون
باغِ او ز آن دی شود بی بار و برگ	آن فنونِ او نماند گاهِ مرگ
آن شود فانی چو رُو بنماید این	ز آنکه مرگِ باغِ دی باشد یقین
کی ز مرگ او را فنا و خستگیست	لیک جزوی کش به کُل پیوستگیست
حاکمِ مطلق بود بر جسم و جان	بلک ازو آید حوادث در جهان
رمزِ گفتم ^۱ ار بود در خانه کس	غیرِ وجهش هالک او باقی و بس
وین معانی قالِ مولانای ماست	این مراتب حالِ مولانای ماست
نیست بیش و کم درین نیکو بدان	آنچه کردم فهم ازو گفتم همان
زنده ایم و تازه از اخبارِ او	جان و دل را قبله شد گفتارِ او
هست جان را اندرو بی حدِ نَعَم ^۲	گفت و تقریرش بود خوانِ ارم

۱ گفتم T گفتیم AHBC

۲ این بیت، در A در حاشیه با نشانهٔ صح آمده است، در H نیست.

[97. Doksan Yedinci Makale]

[“İnne lillâhi mâideten mâ-lâ aynun raet ve-lâ uzunun semî‘at ve-lâ hatara ‘alâ kalb-i beşerin lâ yak‘udu ‘aleyhâ ille’s-sâimûne.” hadisinin manası]

“İnne lillâhi mâideten mâ-lâ aynun raet ve-lâ uzunun semî‘at ve-lâ hatara ‘alâ kalb-i beşerin lâ yak‘udu ‘aleyhâ ille’s-sâimûne.”¹ *Allah’ın, hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir insanın kalbinden veya hatırdan bile geçmeyeceği, oruçlulardan başka kimsenin oturamayacağı bir sofrası vardır* hadisinin manası.

Bil ki, Hak Teâlâ’nın dünyada bir sofrası vardır;
Fakat namahremın gözüne görünmez, saklıdır.

Hak’tan bize ulaşıyor o sofrta,
Fayda dolu, rahmet dolu o sofrta.

Can nimetleriyle dolu ebedî sofrta;
Beden değil, can beslenir onunla.

O sofranın mahremi olamaz kibirliler,
Kendi varlığından geçenler, ondan yerler.

Padişah, o sofraya çağırır beni “es-salâ!”
Der ki, gel, ye bu sofradan daima.

Oruç tutanlara mahsustur o yemek, o sofrta;
Bakî sofrta nasıl nasip olur her halka?

Hak’tan başkasına oruç [tutman] gerekir senin;
Ta ki canın ve gönlün onunla artsın, ziyadeleşsin.

Böyle oruç tutan kaim olur Hak’la;
Temiz canı ebedî daim olur Hak’la.

Bu [konu]nun yoktur sonu, sınırı, bitimi;
Bırak bunu, çünkü yanına geldi sevgili.

O sevgili ki ne bir göz gördü onu,
Ne de vasıflarını bir kulak duydu.

1 *Allah’ın, hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir insanın hatırdan bile geçmeyeceği, oruçlulardan başka kimsenin oturamayacağı bir sofrası vardır.* (Hadisin aynı kaynaklarda yoktur, ancak *Câmi’s-Sağîr*’de benzer bir hadis vardır: Allah Teâlâ, “Ben, salih kullarım için hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir insanın gönlünden bile geçiremeyeceği [birtakım nimetler] hazırladım.” buyurmuştur (Süyûtî, *a.g.e.*, II, 81). Ayrıca bkz. “Yüce Allah, Ben salih kullarım için cennette hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir insanın hayal edemeyeceği birtakım nimetler hazırladım.” (*Sabîb-i Buhârî*, II, 139; *Sabîb-i Müslim* VIII, 143/<https://hadislerleislam.diyaret.gov.tr>’den nakil).

در معنی این حدیث^۱ که إِنَّ لِلَّهِ مَائِدَةً مَا لَا عَيْنٌ رَأَتْ وَلَا أُذُنٌ سَمِعَتْ وَلَا خَطَرَ عَلَى قَلْبِ
بَشَرٍ لَا يَقَعُدُ عَلَيْهَا إِلَّا الضَّالُّونَ^۳.

لیک هست از چشمِ نامحرم نهان؛	دان که حق را هست خوانی در جهان
مایدۀ با رحمتِ پُر فایده	می‌رسد از حق به ما آن مایده
جان شود نی ^۵ جسم پرورده از آن	خوانِ باقی پُر ز نعمتهای جان
او خورد کز هستیِ خود باز رست	محرمِ آن خوان نگردد خودپرست
که بیا می‌خور ازین خوان دایما	می‌زند شه اندر آن خوانم صلا
خوانِ باقی کی رسد با خلقِ عام	روزه‌داران را بَوَد خاص آن طعام
تا که جان و دل از آن افزایشت	روزه از غیرِ خدا می‌بایدت
جانِ پاکش جاودان دایم به حق	اینچنین صایم بَوَد قایم به حق
زین گذر کآمد نگار اندر کنار	این ندارد آخر و حدّ و کنار
نی صفاتش در جهان گوشی شنید	آن نگاری که ورا چشمی ندید

۱ پس از این کلمه افزوده‌اند: پیغامبر علیه السّلام A، مصطفی علیه السّلام فرمود (در حاشیه با نشانهٔ صح آمده) H، پیغامبر صلی الله علیه و سلّم C
 ۲ إِنَّ لِلَّهِ مَائِدَةً مَا ABCCT إِنَّ لِلَّهِ تَعَالَى مَا (در حاشیه با نشانهٔ صح آمده) H
 ۳ لَا يَقَعُدُ عَلَيْهَا إِلَّا الضَّالُّونَ H - ABCCT، ولی بعد در حاشیه نوشته شده‌است؛ بعد از حدیث، در C جملهٔ «صدق رسول الله» افزوده شده‌است.
 ۴ نهان ABC عیان T؛ این بیت و هفت بیت پس از آن، در A در حاشیه به خطی دیگر با نشانهٔ صح آمده‌است، در H نیست.
 ۵ نی CT بی B، نی «یا» بی «بی» زیرا نقطه ندارد) A

Ne melek ne de dokuz gök [gördü] kendi devirlerinde;
Çünkü her sınıf olamaz, olamadı da onun peşinde.

Ne de bir beşerin, bir insanın hatırından geçti;
Beden nedir ki? Çünkü o, canın canından geçti.

Geldi ve karıştı süt ve bal gibi gönülde ve canda,
Sonunda kurtulduk amelden de [çalışmaktan da].

Hayat içinde hayatımız var, yaşıyoruz onunla;
Ey amca! Mutluluk ve neşe zamanıdır bundan sonra.

Ey dostlar! Bundan sonra şaraplar için bizim elimizden;
Her biriniz altınlar götürün bizim hazinemizden.

Hiçbir fakir kalmasın dostların içinde,
Gümüş ve altın versinler, hem de herkese.

Onların elleri nasıl boş olur bağış yapmaktan?
Çünkü semizleştiler, kurtuldular zayıflıktan.

Bizim hayatımızın sonu, nihayeti yoktur;
Çünkü bize birlik nasip olmuştur.

Bundan sonrasını dinle can yolundan
Dil, dudak, damak ve ağız olmadan.

Bunu can kulağıyla benden dinlediğin zaman,
Mana âlemine gidersin beden olmadan.

Ondan sonra mana gibi ebedî kalırsın [sen de],
Yerin, göğün olmadığı mekânsızlık âleminde.

Ben, her an götürürüm sizi açıkça,
Elsiz, ayaksız öbür dünyaya.

Ta ki korkudan emin olasınız orada,
Gidesiniz başsız, ayaksız yönü olmayan tarafa.

Baş ve ayak, daima yönü olan tarafa gider;
Yönü olamayan tarafa Tanrı azizi gider.

Bundan sonra yeri olmayan tarafta yer tutarsınız;
Varlık dağımı kökünden söker atarsınız.

Sonunda perde kalmaz sizin önünüzde;
Sonunda artar dininiz de mezhebınız de.

Öyle bir âlemde ki hayatın aslı odur;
Oraya giden kurtuluş bulur.

نی ملک نی نه فلک در دور خود
 نی بشر را هم به خاطر آن گذشت
 آمد و آمیخت چون شیر و عسل
 زندگی در زندگی داریم^۱ ازو
 بعد ازین یاران ز ما میها خورید
 هیچ در یاران نماند مفلسی
 دستشان کی گردد از دادن تهی
 عیش ما را نیست پایان و حدی
 باقی این را شنو از راه جان
 چون به گوش جان ز من این بشنوی
 پس بمانی همچو معنی جاودان
 می کشم هر دم شما را من عیان
 تا که بی خوف اندر آن ایمن شوید
 پا و سر دایم به سوی سو رود
 سوی بی جایی ازین پس جا کنید
 تا نماند پرده ای پیش شما
 در جهانی کآن بود اصل حیات

ز آنکه هر صنفی ندارد آن صدد
 تن چه باشد کآن ز جانِ جان گذشت
 در دل و جان تا رهیدیم از عمل
 شادی و مستیست زین پس ای عمو
 هر یکی از گنج ما زرها برید
 سیم و زر بخشند بل با هر کسی
 چون شدند از لاغری در فربهی
 چون میسر گشت ما را اوحدی
 بی زیان^۲ و بی لب و کام و دهان^۳
 بی تن اندر عالم معنی روی
 بی زمین و آسمان در لامکان
 بی کف و بی دست سوی آن جهان
 بی سر و بی پا سوی بی سو روید
 سوی بی سویی عزیز هو رود
 کوه هستی را ز بیخ و بُن کنید
 تا فزاید ملت^۴ و کیش شما
 هر که رفت آنجا رسید اندر نجات

۱ داریم AHBC دارم
 ۲ بی زبان ABCT بی دهان H
 ۳ دهان ABCT زبان H
 ۴ سوی AHBT جای C
 ۵ فزاید ملت AHBT فزاید و ملت C

Bunun sonu yoktur; bu gece sonlandırayım,
Hak'tan başka ne varsa, gönülden söküp atayım.

Yarın tekrar, yeniden, yine
Başka bir konu araştırayım Mesnevî'de.

Yarın daha anlamlı gelir sözler bana,
Ledün ilminden¹ yardım arttığında.

Çünkü bu ırmağın suyu o denizdendir,
O arttı mı bunun da artması [kesindir].

Denizden yardım gelir gönül ırmağına,
Bu balçık [cisim] nasıl galip gelir ona?

Bilakis bu balçık cisim saf su olur onunla,
Gönülden tavaf eder can Kâbe'sinin etrafında.

[98. Doksan Sekizinci Makale]

[Bu makalede üç konu anlatılacaktır:]

[İnsanda ilim, irfan, Tanrı aşkı ve derdi galip gelirse, onun bedeni ve tüm duyguları değişir]

Bir insanda ilim, irfan, Tanrı aşkı ve derdi galip gelirse, onun bedeni ve tüm duyguları değişir, mana rengini alır.

[Kul ile Hak arasındaki perdelerin kalkması için ilim ve Tanrı derdi birlikte olmalı]

Hakk'ı örten perdeleri ilim ve bilgi yakamaz, meğerki Hak derdi onun dostu ve yâri olsun. Evet, “İnne İbrâhîme le-evvâhun halîm”² *Şüphesiz İbrahim, çok yumuşak huylu biriydi.* Örneğin hamile bir kadın doğurma işlerinde ne kadar bilgili olursa olsun, sancısı tutmadıkça doğuramaz ve bir kadın da o ilimleri hiç bilmese, sancısı tutunca, çocuk doğar elbette. Hulasa Hak yolunda asıl olan derttir; doğruluk, ateş ve aşk gerekir ki perdeleri yaksın. Nitekim Senâî -Allah aziz sırrıyla bizleri takdis etsin- buyuruyor ki:

Mısra: Derd bâyed perde-sûz u merd bâyed gâm-zen.³

Perde yakacak dert lazım; adım atacak er lazım.

1 Ledün ilmi. Bkz. s. 128, 1. dipnot.

2 “İbrahim'in, babası için af dilemesi, sadece ona verdiği bir söz yüzündendi. Onun bir Allah düşmanı olduğu kendisine açıkça belli olunca, ondan uzaklaştı. Şüphesiz İbrahim, çok içli, yumuşak huylu bir kişiydi.” (Tövbe 9/114.) ayetinden iktibasır.

3 Bu mısra, Senâî'den tazmindir. Senâî-yi Gaznevî, *Divân-ı Hakîm Senâî-yi Gaznevî Senâî*, s. 252 (B. 2/2. mısra).

نیست این را آخر امشب بس کنم
 باز فردا بارِ دیگر از نوی
 معنوی تر آیدم فردا سخن
 کاندرین جو آب از آن^۱ دریا بود
 دارد از دریا مددها جویِ دل
 بلکه گردد جسمِ گل^۲ زو آبِ صاف
 هر چه غیرِ حق بود از دل کنم
 نوعِ دیگر پویم اندر مثنوی
 چون مدد افزون شد از علمِ لدن
 چون فزاید آن هم این افزون شود
 کی شود غالب برو این آب و گل
 گردِ کعبهٔ جان کند از^۳ دل طواف

در بیانِ آنکه چون دانش و شناخت و عشق و دَرَدِ خدا^۴ در آدمی غالب شود، تن و جملهٔ حواس او مبدل شوند و رنگِ معنی گیرند.

و در تقریرِ آنکه پرده‌ها را که حجابِ حَقِّند، علم و دانش نسوزد، مگر دردِ حق با وی مقرون شود که اِنْ اِبْرَاهِیْمَ لَا وَاَهَّ حَلِیْمٌ. همچنانکه زنِ حامله اگرچه در امورِ زادن دانا باشد^۵، تا دردش نگیرد، بچهٔ نزاید و اگر زنی هیچ آن علمها را نداند، چون دردش^۶ بگیرد، البته بچهٔ بزاید^۷. پس در راهِ حق^۸ اصل درد است؛ و صدق و سوز و^۹ عشق باید تا پرده‌ها را بسوزد؛ چنانکه سنایی قَدَسَ اللهُ بِسِرِّهِ الْعَزِیْزِ می فرماید که^{۱۰}

« درد باید پرده سوز و مرد باید گام زن».

۱ از آن AHBC از T
 ۲ گِل AHCT كُل B
 ۳ از AHBT آن C
 ۴ شناخت و عشق و دَرَدِ خدا ABCT شناخت خدا و عشق و دَرَدِ H، ولی بعد مطابق متن اساس اصلاح کرده‌اند.
 ۵ در امور زادن دانا باشد ABCT دانا باشد در امور زادن H
 ۶ دردش AHBC درد T
 ۷ و اگر زنی هیچ ... البته بچه بزاید - AHBT؛ البته بچه ABT بچه البته H
 ۸ حق AHCT حق تعالی B
 ۹ و AH - BCT
 ۱۰ که H - ABCT

[Nerede dert varsa, derman oraya gider]

Nerede dert varsa, derman oraya gider. Evet, dert dermanı aradığı gibi derman da derdi arar; belki dertsiz dermanın kıymeti yoktur; susuz olmayana suyun, aç olmayana ekmeğin, âşık olmayana maşukun kıymeti olmadığı gibi.

Toprak beden gönül rengini alır kesin,
Can, ona galip geldi mi ey seçkin.

Gönül bu perdelerden geçer sonunda;
Tanrı derdi arttuğu zaman onda.

Akıl değil, dert yakar perdeleri,
Ne mutlu o cana ki satın alır Hak derdini.

Neyi varsa verir, Tanrı derdini alır
Alır canıgönülden ey emir.

Çünkü derttendir [Tanrı] erlerinin çaresi;
O yüzden alıştı derde her biri.

Meryem'in derdi (sancısı) tutmasaydı, nasıl doğurabilirdi?
Doğurma sancısı tuttu da [o yüzden] hurma ağacının altına gitti.¹

Derdi, sancısı götürdü onu o ağacın altına,
Sonunda o ikbal ve baht müyesser oldu ona.

Hamile [kadın] binlerce ilim bilse de, [doğrusu]
O olgun [kadın sancısı tutmadan] nasıl doğurabilir çocuğu?

Fakat sancısı tutunca, peşine çabucak,
Meydana çıkarır içinde ne varsa [doğacak].

Gerek erkek gerek dişi, gerekse başkası,
Ne ise doğar, ortaya çıkar gizli taşıdığı.

Aynı şekilde ey yolcu Hak yolunda,
Nasıl ulaşırsın dertsiz Hakk'ın vuslatına!

İlim ve hikmet, nasıl yakar perdeleri?
Bilakis süsler, diler perdeleri.

¹ Bu ve sonraki beyitte Hz. Meryem'in İsa'yı dünyaya getirmesiyle ilgili olaya işaret vardır. "Doğum sancısı onu bir hurma ağacının dibine gitmeğe mecbur etti. 'Keşke ben bundan önce ölmüş olsaydım da unutulup gitseydim' dedi. Onun altından bir ses kendisine şöyle seslendi: 'Sakin üzülme, Rabbin içinde bulunanı şerefli kılmıştır. Hurma ağacını kendine doğru silkele, üstüne taze hurma dökülsün...'" (Meryem 19/23-25. ayetler ve devamı).

و در شرح^۱ آنکه هر جا که درد است، درمان آنجا رود. پس همچنانکه درد طالبِ درمان است، درمان نیز طالبِ درد است، بلکه بی درد، درمان قیمت ندارد، همچنانکه آب را بی تشنه و نان را بی گرسنه و معشوق را بی عاشق قیمت نباشد^۲.

چون شود غالب برو جان ای گزین	رنگِ دل گیرد تنِ خاکی یقین
چون فزون گردد درو دردِ خدا	عاقبت دل بگذرد زین پرده‌ها
ای خنک جانی که دردِ حق خرد	پرده‌ها را درد سوزد نی خرد
از دل و از جان خرد ای کدخدا	هر چه دارد بدهد و دردِ خدا
هر یکی با درد از آن رُو خوی کرد	ز آنکه مردان را دوا باشد ز درد
درد زه شد رُو به خرما بُن نهاد	تا نیامد درد، مریم کی بزاد
تا میسر گشتش آن اقبال و بخت	درد بُرد او را به سوی آن درخت
کی بزاید بچه را آن کامله	گر هزاران علم داند ^۳ حامله
ظاهرت گردد که اندر وی چه بود	لیک چون دردش شود همراه زود
زاید و پیدا شود حملِ نهران	گر نر و گر ماده و گر غیرِ آن
کی رسی بی درد در وصلِ اله	همچنین در راهِ حق ای مردِ راه
بل بیاراید بدوزد پرده را	علم و حکمت کی بسوزد پرده را

۱ شرح ABCT تقریر H، ولی بعد روی آن را خط کشیده و بالای سطر «شرح» نوشته‌اند.

۲ بعد از این، در T جمله «و سلم» وجود دارد.

۳ داند AHBT دارد C

Eğer dert yoldaşın olursa, yol alabilirsin,
Çabucak menzile ulaşır, muradına erersin.

Gerçi Ebucehil'in birçok bilgisi vardı; ama
Gönlünde derdi olmadığı için o ilmi dönüştü gazaba.

Aynı şekilde alçak Firavun ve Nemrud¹ da
Gerçi büyük âlim idiler her biri, bunlar da.

Her ikisi de ilimleriyle âlemi ele geçirmişti,
Büyüklükleri halkın gözünde hayret vericiydi.

Fakat canlarında olmadığı için bir dertleri,
Kuşkusuz onlara yüz göstermedi can [sevgili].

Dünyada yüz binlercesinin onlar gibi,
Her birinin vardı sınırsız ilimleri.

Din derdi rehber olmadığı için onlara,
Onların hayırları şer oldu sonunda.

Hepsi de kendi nefislerinin perdesine takılıp kaldılar;
Hak'tan habersiz, uzak, asi ve serkeş oldular.

Onların aksine Bilâl² ve Hilâl³ gibi kimseler,
Gerçi cahilliklerinden dalalet içindeydiler,

Ama dert, canlarına dost ve arkadaş olunca,
Yol aldılar, yürüdüler o eşsiz yolda.

- 1 Nemrud: İbn Kenan b. Kûş. Babil ülkesinin tanrılık iddiasında bulunmuş hükümdarıdır. Hz. İbrahim, onun zamanında peygamber olarak gönderilmiş, halkı Allah'a imana davet etmiş ve taptukları putlarını yakıp yıkmıştır. Nemrud, Hz. İbrahim'in davetini reddetmiş ve onu ateşe atırmış; ancak ateş Allah'ın isteğiyle ona gül bahçesi olmuştur. Nemrud, gurur ve gücün zirvesinde iken bir sivrisinek burnundan girip beynini yemiş ve helak olmuştur. Kur'an-ı Kerim'de İbrahim ile mücadelesi anlatılmıştır: "Allah kendisine mülk (hükümdarlık ve zenginlik) verdiği için şımararak Rabbi hakkında İbrahim ile tartışmaya gireni (Nemrud'u) görmedin mi! İşte o zaman İbrahim: Rabbim hayat veren ve öldüren, demişti. O da: Hayat veren ve öldüren benim, demişti. İbrahim: Allah güneşi doğudan getirmektedir; haydi sen de onu batıdan getir, dedi. Bunun üzerine kâfir apışıp kaldı. Allah zalim kimseleri hidayete erdirmez." (Bakara 2/258). Hz. İbrahim'in imana davet etmesi ve Nemrud'un adamlarının ona yaptıkları, Enbiya 21/51-73, Şuara 26/69-89. ayetlerde ve başka surelerde de anlatılmaktadır.
- 2 Bilâl. Bilâl-i Habeşî. Ebû Abdillâh (Ebû Abdilkerîm veya Ebû Amr) Bilâl b. Rebâh (ö. 20/641). Habeş asıllı bir köledir. Arabistan'ın batı tarafındaki Serât'ta veya Mekke'de Cumah kabilesi içinde dünyaya geldi. Babası Rebâh ve müslüman olduğu için çeşitli işkencelere mâruz kalan annesi Hamâme de köle idi. Annesine nisbetle İbn Hamâme diye de anılan Bilâl İslâmîyet'i Hz. Ebubekir vasıtasıyla kabul etti. Hz. Peygamber'in ilk müezzini olan sahâbîdir (Mustafa Fayda, "Bilâl-i Habeşî", *DİA*, İstanbul 1992, VI, 152-153).
- 3 Hilâl. Hilâl b. Ümeyye b. Âmir el-Ensârî el-Vâkıfî. İhmalleri yüzünden Tebük Seferi'ne katılmayan üç sahâbîden biri. Medine'deki Vâkıfoğulları'ndan olup ilk müslümanlar arasında yer alır. Annesi, Hz. Peygamber'in Medine'ye hicret ettiği gün evinde konakladığı Külsüm b. Hidm'in kız kardeşi Üneyse bint Hidm'dir. Kabilesinin putlarını kırmasıyla tanınan Hilâl, Bedir ve Uhud savaşlarına katılmış, Mekke'nin fethinde kabilesinin bayrağını taşımıştır (Mehmet Aykaç, "Hilâl b. Ümeyye", *DİA*, İstanbul 1998, XVIII, 20-21).

زود با منزل رسی و برخوری	دردت ار همراه گردد ره بُری
چون نبودش درد گشت آن علم خلم	گرچه بُد بوجهل را صد گونه علم
گرچه هر یک بود دانای ^۱ عظیم	همچنین فرعون و نمرود لئیم
عُظْمشان ^۲ در چشمِ عامه شد شگفت	هر یکی با علم عالم را گرفت
لاجرم ننمود رو جانانشان	لیک چون دَرَدی بُد در جانشان
هر یکی را بود علم ^۳ بی کران	صد هزاران همچو ایشان در جهان
خیر ایشان عاقبت جز شر نشد	چونکه درد دینشان رهبر نشد
باغی و طاغی و محجوب از احد	جمله مانده در حجابِ نفسِ خود
گرچه بودند از جهالت در ضلال	عکس ایشان چون بلال و چون هلال ^۴
راه بردند اندر آن نادر طریق	درد در جانشان چو شد یار و رفیق

---

۱ دانای ABCT دانایی H
 ۲ عُظْمشان AHBC علمشان T
 ۳ علم AHBT علمی C
 ۴ بلال و چون هلال HBT هلال و چون بلال AC

Cahillikleri o dertle ilme dönüştü;
Kin ve öfkeleri hepten lütfâ, hilme dönüştü.

Dertsizlerin işi hepten tersine döndü;
Övünçleri gam yüzünden ters döndü.

Eğer derdin varsa senin, nerede alameti, nişanı?
Eğer mert isen sen, hani savaş, hani saldırı?

Miskin varsa eğer, hani kokusu miskinin?
Nasıl misk olursun; zira pislik madenisin!

Eğer iyi halliysen, arkadaş, nerede eserin?
Nasıl gül derim sana; zira hepten dikensin.

Merdut ve kötü olduğunu kör bile bilirken,
Nasıl olmazsın görenin yanında çirkin ve reddedilen?

Git, canıgönülden sürekli dert iste, dert ara;
Dert ara da sen de uçabilesin o tarafa.

Her kimin derdi varsa derman ulaşır ona,
Tatlı su akar gider susuzun tarafına.

Dert dermanı aradığı gibi,
Ey genç, derman da arar derdi.

Nasıl ki susuz suyu ararsa,
Su da arar susuzu daima.

Böyle bil âşıkla maşuku da;
Birbirlerini arar sorarlar canla başla.

Talepte matlubu [yani Tanrı'yı] gizli bil,
Her ikisi de cisimle can gibidir, bil.

Âşık maşukla doludur mutlaka;
Âşığın yüzünden yüzünü gösterir açıkça.

Çünkü o, onun güzelliğinin seliyle yıkılmıştır, harabedir;
Çünkü o şahıs gibi, âşık ise gölge gibidir.

Yüzündeki sarılık o güzellikten haber
Haber veriyor sürekli bakarsan, görürsen eğer:

Öyle bir gül yüzlü yüzünden sarı ve nahif;
Öyle bir cennet hurisi yüzünden cılız ve zayıf.

O harabelikler tanıklık eder, gösterir
Ki bu viranede bir hazine gizlidir.

خشم و کینشان گشت جمله لطف و حلم	جهلشان از درد مُبدل شد به علم
سرفرازیشان ز غم منکوس شد	کار بی درد آن همه معکوس شد
کو نبرد و حمله گر هستی تو مرد ^۱	کو نشان درد اگر داری تو درد
مشک کی باشی چو هستی کانِ پُشک	بویِ مشکت کو اگر داری تو مُشک
چون گلت گویم که ^۲ هستی جمله خار	کو اثر گر حالِ نیکت هست یار
چون نباشی پیش بینا زشت و رد	کور دریابد که مردودی و بد
تا توانی آن طرف پرواز کرد	رَوّ بجو از جان و دل پیوسته درد
آب شیرین جانبِ عطشان رسد	هر کرا دردی بود درمان رسد
هم دوا جویانِ درد است ای فتا	همچنانکه درد می جوید دوا
آب جوید تشنه را هم دایما	همچنانکه تشنه جوید آب را
طالب و خواهانِ همدیگر ^۳ ز جان	عاشق و معشوق را این نوع دان
هر دو یک گشته چو جسم و جان بین	در طلب مطلوب را پنهان بین
از رخِ عاشق نماید رُو عیان	پُر ز معشوق است عاشق بی گمان
زانکه او چون شخص ^۴ و عاشق چون فیست	کاو خراب از سیلِ خوبی و یست
می دهد دایم اگر داری نظر	روی زردش خود از آن خوبیِ خیر
وز چنان حورِ جنان زار و ضعیف	کز چنان گلرخ بود زرد و نحیف
کاندرین ویرانه گنجی می نهند	آن خرابیها گواهی می دهند

۱ این بیت و سه بیت دیگر، در A در حاشیه به خطی دیگر با نشانهٔ صح آمده است، در H نیست.

۲ که AHCT چو B

۳ رو ABCT پس H

۴ همدیگر BCT یکدیگر AH

۵ چون شخص ABCT شخص است H، ولی بعد به صورت «چون شخص» اصلاح کرده اند.

Onun güzelliği hazinedir, ben viraneyim.

Onun güzelliği şaraptır, ben kadehim.

Daima maşuku âşıkta ara,

Onun güzel yüzünü perdesiz göresin [dünyada].

Çünkü doludur âşğın her iki gözü de

Maşukun yüzüyle; baygın gider bu nedenle.

Hakk'ın güzelliği de velinin yüzüyle

Açıkça görünür görenin gözünde.

O yüzden Tanrı mazharıdır evliya;

Çünkü onlarda gösterir yüzünü Kibriya.

Taliple matlubu birden başka görme;

Çünkü matlup görünmüştür taliple.

Böyle buyurdu o eşsiz padişah,

Bütün sırlardan haberdar olan [şah].¹

Tazmin

Açıkça görünmediğinden Hak [Teâlâ],

Hakk'ın naipleridir bu enbiya.

Hayır, yanlış söyledim, naiple naip edeni

İki sanırsan çirkin düşer, güzel değil ki.

Hayır, sen şekle taptıkça iki olur, ikidir;

Fakat şekilden kurtulana göre birdir, bir.

Şekle bakarsan gözün de ikidir;

Sen ışığına bak; çünkü o tek ışıktır, birdir.

Ayırt edilemez her iki gözün ışığı,

İnsan gözün ışığına baktı mı.

Çünkü talip matluptan ayrılmıyor, [doğrusu]

[Tanrı] erlerinin gönlünde ara Tanrı nurunu.

Bir [Tanrı] erinin eteğini tut bu devirde,

Tut ki sıkıntılardan kurtulasın onun sayesinde.

Ona kul ol da sultan olasın,

İsa gibi güneşe, Zühal'e çıkasın.²

1 Bu beyitten sonraki beş beyit Mevâna'dan tazmindir. Bkz. Mevâna, *Mesnevî-i Ma'nevî*, I, 33 (B. 674-678). Tazmin edilen beyitlerle *Mesnevî-i Ma'nevî*'deki beyitler biraz farklıdır.

2 Bu beyitte Hz. İsa'nın göğe çıkmasına işaret vardır. Bkz. s. 160, 1. dipnot.

حسنِ او گنج است و من ویرانه‌ام	حسنِ او خمر است و من پیوانه‌ام
دایم از عاشق بجو معشوق را	تا ببینی رویِ خویش بی غطا
ز آنکه هر دو چشمِ عاشق پُر بود	از رخِ معشوق و بیخود می‌رود
همچنین حسنِ حق از رویِ ولی	می‌شود در دیدهٔ بینا جلی
مظهرِ یزدان از آنند اولیا	کاندر ایشان رُو نماید کبریا
طالب و مطلوب را جز یک مبین	ز آنکه شد مطلوب از طالب مُبین
اینچنین فرمود صدرِ بی نظیر	آنکه بود از جملهٔ سرها خبیر ^۱

تضمین

حق تعالی چون نیاید ^۲ در عیان	نایبِ حقّ اند این پیغامبران
نی غلط گفتم که نایب با مَنوب	گر دو پنداری قبیح آید نه خوب
نی دو باشد تا تویی صورت پرست	پیشِ او یک گشت کز صورت برست
چون ^۳ آ به صورت بنگری چشمت دُوست	تو به نورش درنگر کآن یک تُوست
نور هر دو چشم نتوان فرق کرد	چونکه در نورش نظر انداخت مرد
طالب از مطلوب چون نبُود جدا	در دلِ مردان طلبِ نورِ خدا
دامنِ مردی بگير اندر زمن	تا رهی در سایهٔ او از مَحَن
بندهٔ او باش تا سلطان شوی	همچو عیسی بر خور و کیوان رَوی ^۴

۱ آنکه بود از جملهٔ سرها خبیر BT آنکه بود او بر همه سرها خبیر A آنکه خورشید تابد بر اثر H آنکه بر اسرار غیبی

بد خبیر C

۲ نیاید AHBC نیامد T

۳ چون AHCT گر B

۴ روی AHBT شوی C

*Eğer kendinden geçersen O'nun kendisi olursun kendisi;
Ondan sonra saymazsın kendini bir arpa tanesi!*

*Kendini [feda] edersen, karşılığın Tanrı olur;
Araz yok oldu mu, cevber o olur.*

*Sahte [altını] bırak, saf altını al;
Siyah kehribarı bırak, inci hazinesini al.*

*Sıkıntıyı ver, al sağlık hazinesini,
Bilgisizliği ver, al bitmez, tükenmez ilmi.*

*Her tacir nasıl yapar bu ticareti?
Bir günahkâr nasıl olur cennet ehli?*

[99. Doksan Dokuzuncu Makale]

[Bu makalede iki konu anlatılacaktır:]

["İnn'allâheşterâ min'el-mu'minîne enfusehum ve emvâlehum bi-enne lehumu'l-cenneh" ayetinin tefsiri]

"İnn'allâheşterâ min'el-mu'minîne enfusehum ve emvâlehum bi-enne lehumu'l-cenneh"¹ *Şüphesiz Allah, müminlerin canlarını ve mallarını, cennet karşılığında satın almıştır* ayetinin tefsiri. Hak Teâlâ, son derece merhametli ve cömert olduğu için müminlerle alışveriş yapıyor ve buyuruyor ki: "Ben, sizin bu sahte ve fanî canınızı ve malınızı, o iki sahte karşılığında ebedî cenneti vermek üzere satın aldım."

["Allâhumme lâ uhsî senâen 'aleyke ente ke-mâ esneyte 'alâ nefsike" hadisinin manası]

"Allâhumme lâ uhsî senâen 'aleyke ente ke-mâ esneyte 'alâ nefsike"² hadisinin manası. [Allah'ım!] Ben, seni var olduğun gibi [nasıl över], nasıl tanır, nasıl bilebilirim? Kendi övgünü yine kendin yapabilirsin.

Allah buyurdu ki, sizden satın aldım [bu dünyada]

Canınızı ve malınızı ki onlar, değersizdir bizim katımızda.³

1 "Şüphesiz Allah, müminlerin canlarını ve mallarını, [kendilerine vereceği] cennet karşılığında satın almıştır. Artık, onlar Allah yolunda savaşır, öldürürler ve ölürlür. Allah, bunu Tevrat'ta, İncil'de ve Kur'an'da kesin olarak vâdetmiştir. Kimdir sözünü Allah'tan daha iyi yerine getiren? O hâlde, yapmış olduğunuz bu alışverişten dolayı sevinin. İşte asıl bu büyük başarıdır." (Tövbe 9/111.) ayetinden iktibasır.

2 "Allah'ım! Senin gazabından rızana, azabından affına sığınırım. Ben senden sana sığınırım. Ben, seni layık olduğun şekilde medh ü sena edemem. Sen kendini nasıl medh ü sena etmişsen öylesin." (Süyûtî, *a.g.e.*, I, 60; Zeynüddin Ahmed, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, III, 238) hadisinden iktibasır.

3 Bu ve sonraki beyitler, makalenin başında geçen "İnn'allâheşterâ min'el-mu'minîne enfusehum ve emvâlehum bi-enne lehumu'l-cenneh." (Tövbe 9/111) ayet-i kerimesinin şerhidir. Bkz. s. 1156, 1. dipnot.

عینِ او گردی ز خود گر بگذری
 بعد از آن خود را به یک جو نشمری
 چون دهی خود را خدا گردد عوض
 جوهر او باشد چو فانی شد عرض
 قلب را بگذار و بستان نقد زر
 گیر بر جای شبه گنج گهر
 رنج می ده گنجِ صحت می ستان
 جهل می ده علم می بر جاودان
 این تجارت کی کند هر تاجری
 کی شود از اهلِ جنتِ فاجری

در تفسیر این آیت که **إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةَ**. حق تعالی از غایتِ مرحمت^۱ و مکرمت به مؤمنان بیع و شری می کند و می فرماید که خریدم از شما^۲ این نفس و مالِ قلبِ فانی را تا عوض^۳ آن دو قلب، بهشتِ جاودانی ارزانی گردانم^۴. و در معنی این حدیث که **لَأُحْصِيَ ثَنَاءً عَلَيْكَ أَنْتَ كَمَا أَثْنَيْتَ عَلَيَّ نَفْسِي**. ترا چنانکه هستی^۵، من کی شناسم و چون^۶ دانم؟ ثنای خود را هم^۷ خود توانی گفتن.

گفت یزدان که خریدم از شما
 نفس و مالی کآن بود دون پیش ما

۱ مرحمت T رحمت AHBC
 ۲ از شما C - AHBT
 ۳ این نفس و مالِ قلبِ فانی را تا عوض ABCT این نفس قلبِ فانی را و مال شما را که قلب است و سنگ رنگین تا شما را عوض H، ولی بعد مطابق متن نسخهٔ اساس اصلاح شده است.
 ۴ ارزانی گردانم AHCT ارزانی کردم B
 ۵ هستی AHBC هست T
 ۶ چون ABCT کی H، ولی بعد روی آن خط کشیده و بالای سطر «چون» نوشته اند.
 ۷ هم H - ABCT، ولی بعد به خطی دیگر بالای سطر نوشته اند.

Çünkü her ikisi de fanîdir, kalptir ve merduttur;
Bu ikisinin de aklın yanında bir değeri yoktur.

Her ikisi de her daim sizin yolunuzu keserler,
Her erkek ve kadının canını helak ederler.

Bu kusurlarına rağmen satın aldım her ikisini,
Karşılığında bağışlayayım diye size [cenneti],

Öyle bir cennet ki nimetle, rahmetle doludur,
İçinde asla bir zahmet, bir meşakkat yoktur.

Böyle bir alışverişi Hak Teâla yapmaktadır;
Amacı; sizi sıkıntıdan, zahmetten uzak tutmaktır,

Ölümden ve dünya zahmetinden kurtarmaktır,
Sizin bu tarafta hor ve hakir kalmamanızdır.

Dünya ehli, reddedilmiştir, hakirdir, zelildir;
Hepsi de dünya zindanında hastadır, dertlidir.

Bu sahte şeyleri verirlerse, karşılığında,
Geçer akçeleri alırlar ki odur amaç da.

Mademki sahte yerine geçer akçe geliyor sana,
O zaman çabuk ver hem malını, hem bedenini Hakk'a.

Yoksa sonunda gördüğün zaman, müminler,
Hak Teâlâ'dan zararsız birçok kâr elde ettiler,

Orada, "Eyvah, aldatıldım!" diyerek ellerini ısırsın kesin,
Yüzlerce ağıt yakar, ağlar, feryat figan edersin.

Herkes seni çağırır kendi kazancı için,
Hıleyle senden bir şey koparmak için.

Fakat Hak Teâlâ, senin için aldatır seni,
Sana bağışta bulunsun diye peş peşe, sürekli.

Çağırır seni, kurtarmak için cehennemden,
Sana sonsuz mülkü vermek için, feryat figan etmeden.

[Şu] lütfâ ve merhamete bak ki o padişah yapıyor,
Kötü dalları iyilik için kesip atıyor,

Ağacın tatlı meyve versin diye,
Kötü dallardan kurtulup tamamen incir versin diye.

Bu cömertlik, bu ikram anlatılamaz hiçbir zaman,
Çünkü lütfundan yapıyor o eşsiz padişah, o eşsiz Yaradan.

نیست قدری این دو را پیشِ خرد
 در هلاکِ جانِ هر مرد و زنده
 تا عوضِ بخشم شما را در بها
 کاندرو هرگز نباشد زحمتی
 کز شما او رنج را دور افکند
 تا نمانید این طرف خوار^۱ و مُهان
 جمله در حبسِ جهان مانده علیل
 نقدها یابند کآن باشد غرض
 زود بهرِ حق بده مال و جسد
 سودها بردند از حق بی زیان
 ناله و افغان کنی با صد حنین
 تا به عیاری ز تو چیزی برد
 تا کند بخشش عطاها توبتو
 بدهدت مُلکِ مَخَلد بی زحیر
 شاخِ بد را بهرِ نیکی می کند
 تا رهد از شاخِ بد کُلّ تین دهد^۲
 کز لطافت می کند آن شاه فرد

ز آنکه هر دو فانی و قلبند و رد
 دایم آن هر دو شما را ره زند
 با چنین عیبی خریدم هر دو را
 جنتی پُر نعمتی پُر رحمتی
 اینچنین بیع و شری حق می کند
 تا رهید از مرگ و از رنجِ جهان
 اهلِ دنیا رَدّ و خوارند و ذلیل
 گر دهند این قلبها را در عوض
 چون به جایِ قلب نقدت می رسد
 ورنه چون بینی که آخر مؤمنان
 دستِ خود خایی ز غبنِ آنجا یقین
 هر کست خواند برایِ سودِ خود
 لیک حَقّت می فریبد بهرِ تو
 خواندت تا وارهاند از سعیر
 لطف و رحمت بین که آن شه می کند
 تا درختت میوه شیرین دهد
 این کرم را هیچ نتوان شرح کرد

۱ خوار AHC دون BT

۲ این بیت، در H در حاشیه با نشانه صح آمده است.

Bu bağışın, bu ikramın şerhi sığmaz dile,
Onu anlatmaktan aciz kalır yüzlerce dil [bile].

Git, bu dille anlatmayı bırak; [bu dille olmaz];
Çünkü o bağış sözle belli olmaz, anlatılamaz.

Bırak konuşmayı, söylemeyi, otur sessizce;
Aklı, uyanıklığı bırak, otur kendinden geçmiş hâlde.

Ta ki o, anlatsın kendini, senin sözün olmadan;
Ta ki deniz ortaya çıksın, görünsün testi olmadan.

O, kendi övgüsünü kendi yapar; çünkü O'ndan başkası,
O büyük okyanusun bir ırmağı gibi, [hatta bir damlası]!

Değil mi ki ırmak da denizden kendisi kadar bir şey gösterir;
O örnek de sınırlıdır, bitimlidir.

Fakat o şerh ki denizin kendisi kendine yapar,
Candan ve gönülden şüphe kökünü söker atar.

Hepsini kendi dalgasıyla lâ-şey [yok] eder, [artık bir şey değildir];
Ondan sonra da [onları] illâ nuruyla diriltir, hayat bahşeder.¹

Halkı eritir muhabbet ateşiyle,
Korkudan, sıkıntıdan ve beladan kurtulsunlar diye.

Çünkü onun katındadır korkanların emniyeti, huzuru;
Her korkan onun katında bulur asayışı, huzuru,

Hakk'ın yanında, yakınında kalır daima,
O yiyecek ve içeceklerle mutlu olur daima.

Öyle bir baharda [yaşar] ki kış sıkıntısı yok;
O şarabın, o sarhoşluğun baş ağrısı yok.

Orada öyle bir âlem görür ki ebedîdir;
Bu âlemin aksine süreklidir, daimîdir.

Onun ne öncesi vardır ne sonrası varlıkta;
Önceden olduğu gibidir, öyledir daima.

Onun öncesinin öncesi yoktur;
O deniz sonsuzun da sonudur;

Fakat kimse bilemez O'nun zatını aklıyla,
Canıgönülden aşka taşınan kimseden başka.

1 Lâ ve illâ: Lâ-şey: Bir şey değildir; yoktur. Lâ şey koned: Yok eder. Illâ: Ancak, fakat; -den başka; var, vardır. Illâ hay koned: Ancak diriltir, hayat verir. Lâ-ilahe illallah kelime-i tevhidinde lâ nefy (olumsuzluk), illâ ispat içindir. "Yoktur ilâh, ancak Allah vardır" gibi. Lâ (yok) ile mâsivânın ve ağıyarın yokluğuna, illâ (vardır) sözüyle de Allah'ın varlığına hükmedilir. Lâ fenayı, illâ da bekayı simgeler (Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 224). Sultan Veled, bu hususta İbtidânâme'de "Âşıkların öldürülmeleri yokluktan kurtulmaktır, dosta kavuşmaktır; çünkü bu surette tümünden lâ olup varlığından, benliğinden geçer, tümünden illâ'ya ulaşır" der. [Sultan Veled, *İbtidânâme* (çev. Abdülbâki Gölpınarlı), Ankara 1976, s. 67].

قاصر آید صد زبان از شرح آن	شرح این بخشش ننگجد در زبان
کآن عطا پیدا نگردد از سخن	رو بیان این زبان را ترک کن
عقل و هُش را ترک کن بیهش نشین	در گذر از گفت و گو خامش نشین
تا که دریا رُو نماید بی سبو	تا کند او وصفِ خود بی گفتِ تو ^۱
هست از آن دریای عمّان همچو جو	او ثنای خود کند چون غیر او
آن نمودج را بود پایان و حد	نی که جو از یم نماید قدرِ خود
بیخِ شک از جان و از دل ^۲ بر کند	لیک آن شرحی که یم خود را کند
بعد از آن از نورِ الاّ حی کند	جمله را از موجِ خود لاشی کند
تا رهند از خوف و از رنج و بلا	خلق را بگدازد از نارِ ولا
از جنابِ او برد هر خائف آن	چون جنابِ اوست امنِ خائفان
دایما زآن اکل و شرب او شادمان	در جوارِ حق بماند جاودان
بی خماری باشد آن مستی و می	در بهاری کش نباشد رنجِ دی
عکسِ این عالم مخلّد سرمدی	بیند اندر وی جهانِ بی حدی
هم بود دایم چنان کز پیش بود	نی ورا اوّل نه آخر در وجود
آخرِ بی آخرست آن یم ولی	اوّل او را نباشد اوّلی
غیرِ آن کز جان کند در عشقِ نقل	کس نداند کُنهِ ذاتش را به عقل

۱ بی‌گفت تو ABCT بی‌گفت و گو H

۲ از دل ABCT دلها H

O rehberliği, aşkı yapar ona,
Kendinden tamamen beri olunca.

Onun ateşinde, eriyip yok olduktan sonra,
Tanrı nuru doğar eriyip yok olduktan sonra.

Ondan sonra Hak Teâlâ söz söyler, konuşur ondan;
Ledünnî ilimler¹ ortaya çıkar ondan.

O, bir bahane gibidir arada olan;
Hak Teâlâ, onda sultandır; onun cismi tercüman.

İyiden, kötüden her ne söylerse tercüman,
Eğer akıllı isen, bil hepsini şahtan.

Çünkü o, şahın buyurduğunun aynısını söyler;
Şahın sözüne bir şey eklemes, [aynısını der].

Onun alet gibi iradesi yoktur, iradesizdir;
Sözü ve fiili, hepsi, Allah'ın sözü ve filidir.

Sakın onu dövme; yoksa şahı dövmüş olursun sen;
Şahtan başkasını görme onda, eğer kadın değilsen.

Eğer sen, Mustafa olmadan baş koyar, itaat edersen Hakk'a,
O secdelerin boştur Hakk'ın katında.

Mademki Hak Teâlâ, "Ey alçak! Ben ondayım" diyor,
Öyleyse neden anlamıyorsun bu sırrı, [sana ne oluyor]?

Ona secde ettiğin zaman, Hak odur, onun kendisidir;
Çünkü Hak onunla bedendeki can gibidir.

Can, bir nefes bile ayrılmaz bedenden;
Her ikisini bir bil, vazgeç düşüncelerden.

[100. Yüzüncü makale]

[İbadetin ve Müslümanlığın aslı, Hak erlerine yönelmektir]

İbadetin ve Müslümanlığın aslı, Hak erlerine yönelmektir. Binlerce çeşit ibadetle bezensen, ilim ve ahlâkla donansan, onları inkâr ettiğin zaman, Hakk'ın katında merdut olursun, reddedilirsin. Bunun delili şudur: Mustafa'nın -selam üzerine olsun- zamanında kim ki ona yönelmemiş, onun hâlini [peygamberliğini] inkâr etmiştir; Hak Teâlâ o kimsenin taat ve ibadetlerini günah saymıştır; hatta [o kimse] kâfirlere ve merdutlardan olmuş ve sonunda cehennem azığı olmuştur.

1 Ledün ilmi: Bkz. s. 128, 1. dipnot.

چون شود از خویشتن کَلّی بری	مر ورا عشقش کند آن رهبری
سر زند بعد از گدازش نورِ هو	چون گدازد از خودی در نارِ او
زو شود پیدا علومِ مین لُدُن	بعد از آن از وی خدا گوید سخن
حق درو سلطان و جسمش ترجمان	باشد او همچون بهانه در میان
جمله از شه دان اگر داری خرد	هر چه گوید ترجمان از نیک و بد
هیچ بر گفتارِ شه نفزوده است	کاو همان گوید که شه فرموده است
آن سجودت نزدِ حق باشد هبا	نیست او را همچو آلت اختیار
غیرِ شه در وی مبینِ گر نی زنی	هین مزن بر وی که بر شه می زنی
آن سجودت نزدِ حق باشد هبا	گر تو حق را سر نهی بی مصطفی
از چه رو زین سر نمی گردی نیبه	حق چو می گوید در اویم ^۱ ای سفیه
ز آنکه حق با وی چو در تن جان بُوَد	چون سجودِ او کنی حق آن بُوَد
هر دو را یک دان گذر ز اندیشه	جان نباشد یک نفس از تن جدا

در بیان^۲ آنکه اصلِ اصلِ عبادت و مسلمانی رُو آوردن است به مردانِ حق و^۳ اگر به هزاران نوع طاعت آراسته باشی و به علم و اخلاق^۴ پیراسته، چون مُنکرِ ایشان شوی^۵، مردود^۶ حق گردی. دلیل بر آن^۷ در زمانِ مصطفی علیه السلام^۸ هر که رُو به او^۹ نیاورد و مُنکرِ حالِ او گشت، حق تعالی طاعتها و عبادتهای آن کس را^{۱۰} از سلکِ معصیت شمرد، بلکه از کافران و مردودان گشت و در آخر علفِ دوزخ شد^{۱۱}.

۱ در اویم HT درویم ABC

۲ بیان ABCT تقریر H

۳ و T - AHBC

۴ علم و اخلاق ABCT اخلاق و علم H

۵ شوی ABCT باشی H، ولی بعد با قلم دیگر روی آن را خط کشیده و بالای سطر «شوی» نوشته اند.

۶ مردود ABCT از مردودان H

۷ آن ABCT آنکه H، ولی با قلم دیگر رویش را خط کشیده و بالای سطر «آنکه» نوشته اند.

۸ علیه السلام AHBT صلی الله علیه و سلم C

۹ رو با او AT رو به او B رو با وی H او رو به او C

۱۰ AHCT - B را

۱۱ در زمانِ مصطفی علیه السلام... و در آخر علفِ دوزخ شد ABCT در اصل در H چنین بوده است: «چون رو با وی نیاوردند و منکر حال او گشتند طاعتهای ایشان در سلک معصیت شد بلکه از کافران و مردودان گشتند و علف دوزخ شدند و سلم»، ولی بعد با قلم دیگر روی جمله‌ها را خط کشیده و مطابق متن اساس اصلاح کرده اند.

Mustafa olmadan yaptığın o ibadetin,
Fısktan ve gûnahtan daha kötüdür [kesin].

Çünkü asinin bile kurtulma ümidi vardır;
Tövbe ettikten sonra ona bağışlar ulaşır;

Fakat o ibadet ki Ahmed'siz olur,
Âdemoğlu onu yapmakla kâfir olur.

Kâfirin Allah'tan bir ümidi yoktur;
Çünkü küfrün cezası cehennem olur.

Bunun için o [Tanrı] erine sarıl, konuşma ki,
Küfür zindanından ipsiz çekip çıkarsın seni.

O, yapar senin işini; git, otur rahatça;
Ne kadar kötü olsan da iyi olursun onunla.

Çocuk, babasına mahkûm olunca,
Onun işi her zaman daha iyi olur daha.

Babası besler büyütür onu, çabası, gayreti olmadan,
Binlerce çeşit güzel nimetlerle [her zaman].

Sıkıntı çekmeden yaşar babasının gölgesinde;
Her an yüzlerce çeşit ferahlık ve huzur bulur onun sayesinde.

Babasının gölgesi bir gemi gibi kendisini,
Götürür her an bir yerden bir yere [sürekli].

Bunun gibi [Allah'a] vasıl şeyhin sayesinde
Çalışıp çabalamadan erişirsin isteğine.

Oruç, namaz ve secde olmadan [da],
O, binlerce çeşit ihstanda bulunur sana.

Ağaçsız ve meyvesiz yüzlerce ürün devşirirsin ondan,
Başsız ve ayaksız başkanlık bulursun ondan.

Sonsuz hayata, yiyip içmeden, uyumadan
Nail olursun çalışıp çabalamadan.

Onu gördüğün zaman, uzat iki ayağını [rahatına bak];
Çalışıp çabalamayı, sıkıntı çekmeyi bırak.

Ondan gelir sana her ne lazımsa,
Hatta gereğinden fazlasını verir sana.

Senin hatırına gelmeyen şeyi bile
Bağışlar sana o bilge şeyh, ondan önce.

بی وجودِ مصطفی آن طاعتت
 ز آنکه عاصی دارد او میدِ نجات
 لیک آن طاعت که بی احمد بود
 نیست کافر را امیدی از خدا
 پس بگیر آن مرد را و دم مزن
 او کند کارِ تو رو فارغ نشین
 طفل چون محکومِ والد می بود
 والدش می پرورد بی سعی او
 می زید در ظلِّ والد بی حرج
 ظلِّ والد همچو کشتی مر ورا
 همچنین در ظلِّ شیخِ اصلی
 بی صیام و بی صلاة^۱ و بی سجود
 بی درخت و بار ازو صد بر بری
 بی خور و بی خواب عمرِ سرمدی
 چون ورا دیدی دو پارا کن دراز
 زو شود حاصل هر آنچه بایدت
 و آنچه ناید مر ترا اندر ضمیر
 هست ناخوشر ز فسق و معصیت
 بعدِ توبه می رسد او را صلات
 آدمی از کردِ آن کافر شود
 ز آنکه باشد کفر را دوزخ جزا
 تا کشد از چاهِ کفرت بی رسن
 گرچه بد باشی شوی از وی بهین
 کارِ او هر دم نکوتر می شود
 با هزاران گونه نعمتها نکو
 هر دمی دارد ازو صد گون فرج
 می برد هر لحظه ای از جا به جا
 بی جهاد^۲ خود رسی در حاصلی
 او کند با تو هزاران گونه جود
 بی سر و بی پای یابی زو سری^۳
 مر ترا حاصل شود زو بی کدی
 باش فارغ از جهاد و از گداز
 بل بر آنچه بایدت افزایش
 بیش از آنت بخشد آن شیخِ خبیر

۱ بی جهاد AHBC بی جهادی T

۲ بی صیام و بی صلات AHBC بی صلاة و بی صیام T

۳ زو سری AHBT سروری C

Sen dersin ki, bu aklımda bile değildi benim;
 Bu ne cömertliktir, ey yaradan Rabbim?
 Ey Allah'ım! Bunun şükürünü nasıl eda ederim?
 O hamdi, o senayı nasıl ifade edebilirim?
 Ne kadar ihsan ve iyilik varsa, o sensin;
 Çünkü sen, herkesin bedenindeki can gibisin.
 Şükür ve ihsan, her ikisi de senden gelir;
 Her ikisinin şeker gibi tatlı olması sendendir.
 Ey eşi, benzeri olmayan Allah'ım!
 Senin nurunla aydınlanır gönlüm ve canım.
 Gökteki ay ve güneş de seninle parlar, ışık verir;
 Suret ve mana da senin bağışlarıyla afiyettedir, iyidir.
 Sensin tecelli eden bütün eşyada, her şeyde;
 Senden başka kimse yoktur açıkta ve gizlide.
 Herkesin aydınlığı her zaman sendendir;
 Canın canlılık etmesi, bedeninin bedenlik etmesi sendendir.
 Vay bize, eğer o nuru gizlersen,
 Bu âlemi ruhsuz beden gibi edersen!
 Onun berraklığı senin lütfun olmayınca bulanık olur;
 Onun sıcaklığı senin nurun olmayınca soğur.
 Ne gök ne Güneş ne de ay kalır;
 Gök de Ay da Güneş de kapkara kararır.
 Yok olur, tamamen yokluğa bürünürler yokluğa,
 Hay [Allah]'ın sıcaklığından ve nurundan uzak kalınca.
 Nasıl ki beden candan ayrılınca,
 Parça parça olursa toprakta,
 Baş bir tarafa, ayak bir tarafa gider,
 Zerre zerre [her biri] bir tarafa düşer.
 Onlardan kimi kâse olur kimi testi;
 Eğer haberdar isen, bilirsin bu gizemi.
 O sayıların hepsi canla bir idiler;
 Can ayrılunca, dağılıp gittiler.
 Bütün parçalar ayrıldı birbirinden,
 Bak kâselere, testilere sen.

تو بگویی کاین بُد در خاطر
 شکرِ این را چون گزارم ای خدا
 هر چه احسان است و خوبی آن تویی
 شکر و احسان هر دو از تو می‌رسند
 ای خدای بی‌مثال و بی‌نظیر
 هم ز تو تابان مه و خور بر سما
 در همه اشیا تویی جلوه‌کنان
 جمله را از تست دایم روشنی
 وای اگر آن نور را پنهان کنی
 صافِ او بی‌لطفِ تو دُرده شود
 نی سما ماند نه خورشید و نه ماه
 مُنعدم گردند و کُل لاشی شوند
 آنچنانکه تن چو شد خالی ز جان
 می‌رود پا جانبی سر جانبی
 می‌شود یک کوزه ز آنها یک سبو
 آن عددها جمله از جان یک بُدند
 جمله اجزا شد ز همدیگر جدا
 این چه جودست ای خدای فاطرم^۱
 کی توانم گفتن آن حمد و ثنا
 ز آنکه در جسم همه چون جان تویی
 وز تو شیرینند هر دو همچو قند
 هست از نورِ تو جان و دل منیر
 صورت و معنی ز دادت با نوا^۲
 غیرِ تو کس نیست پیدا و نهان
 از تو جان جانی کند هم تن تنی
 این جهان را چون تن^۳ بی‌جان کنی
 گرمیش بی‌نورت افسرده شود
 هم سما هم ماه و خور گردد سیاه
 چون جدا از تاب و نورِ حی شوند
 ریزه ریزه می‌شود در خاکدان
 ذره ذره می‌فتد هر جانبی
 گر شوی آگه بری زین سر تو بُو
 چون جدا شد جان پراکنده شدند
 بنگر اندر کاسه‌ها و کوزه‌ها^۴

۱ ای خدای فاطرم AHBT ای خدا ای فاطرم C

۲ با نوا AHBT بی نوا C

۳ این جهان را چون تن ABCT این جهان جسم را H

۴ کاسه‌ها و کوزه‌ها AHBT کوزه‌ها و کاسه‌ها C

Bak da göresin beden parçalarının durumunu;
Candan ayrıldıklarında erkek ve kadın [topluluğu].

Çünkü bedenin aslı topraktı [daha] önce,
Kuşkusuz sonunda da toprak olur tümüyle.

Her parça bütününe doğru gidecek er veya geç;
Eğer sen o bütünden isen, bu köprü parçasından geç.

Çünkü bu dünya bir köprü gibidir, biz ise o köprü üzerinde
Gidiyoruz canıgönülden Hakk'a doğru, O'nun yönüne.

Köprü üzerine ev yapan ahmaktır;
Kendi kendine âşık olan ahmaktır.

Çünkü bu köprü sonunda yıkılacaktır;
Ona gönül bağlaman uygun değildir.

Dünyanın sahte olduğunu herkes açıkça gördüğü halde,
Yine de ona canıgönülden bağlanmakta, gönül vermekte!

Bu nasıl tuzak, bu nasıl danedir ey Yaradan!
Ruh kuşunu sen kurtar bu beladan.

Sen istersen, ruh [kuşu] kurtulur bu tuzaktan, bu ağdan,
Sana doğru uçar mutlu ve neşeli [her zaman].

Yok, istemezsen, gark olur cehennemde,
Süreki feryat figan eder sıkıntı içinde.

Sen ne istersen, o olacaktır, o olur;
Benim sözüm kaza [ve kadere] nasıl mani olur?

[101. Yüz Birinci Makale]

[Bilen kul, her şeyi Hak'tan bilir; fakat edebinden kötülükleri kendine nispet eder]

Kul, işin sırrına vakıf olunca, kendine gelen her şeyi, hepsini Yaradan'dan bilir; fakat onu açığa çıkarmayı edebe [uygun] bulmaz; hatta kötülüğü kendi nefsinden bilir, iyiliği Allah'tan. Nitekim [Hak Teâlâ] yüce kitabı [Kur'an-ı Kerîm'de] buyuruyor ki: "Mâ esâbeke min hasenetin fe-min'allâhi ve-mâ esâbeke min seyyietin fe-min nefsik."¹ *Sana isabet eden iyilik Allah'tan, sana isabet eden kötülükse kendindedir.*

1 "Sana ne iyilik gelirse Allah'tandır. Sana ne kötülük gelirse kendindedir. (Ey Muhammed!) Seni insanlara bir peygamber olarak gönderdik. Şahit olarak Allah yeter." (Nisâ 4/79) ayetinden iktibastır.

چون شدند از فرقتِ جانِ مرد و زن	تا بینی حالتِ اجزای تن
لاجرم آخر سراسر خاک شد	چونکه اصلِ جسمِ اوّل خاک بُد
گر تو زآن کَلّی گذر زین جزوِ پُل	می رود هر جزوِ آخرِ سویی کُل
می رویم از جان و از دل سویی هو	کاین جهان همچون پُل است و ما برو
هر که با خود عشقِ بازدا احمق است	هر که بر پُل خانه سازد احمق است
دل برو بنهادنت نبود صواب	چونکه این پُل می شود آخر خراب
وآنگهان بر وی نهاده دل ز جان	قلبِ دنیا را همه دیده عیان
مرغِ جان را ده خلاصی زین بلا	این چه دام و این چه دانه ست ای خدا
سویی تو پَران شود دلشاد و مست	گر تو خواهی جان رهد زین دام و شست
بی گشادی دایما اندر زحیر	ور نخواهی غرقه ماند در سعیر
کی قضا را مانع آید گفتِ من	هر چه تو خواهی همان خواهد شدن

در بیان آنکه چون بنده^۱ از سِرِّ کار واقف شود، هرچه بر وی رود، همه را از کردگار داند، لیکن ادب نبیند^۲ آن را ظاهر کردن، بلکه بدی را از نفسِ خود داند^۳ و نیکی را از خدا؛ همچنانکه در کلام مجید می فرماید که مَا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللَّهِ وَمَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ.

۱ چون بنده ABCT بنده چون H

۲ نبیند ABCT نباشد H ، ولی بعد با قلم دیگر رویش را خط کشیده و بالای سطر «نبیند» نوشته‌اند.

۳ داند ABCT باید دانستن H، ولی بعد با قلم دیگر رویش را خط کشیده و بالای سطر «داند» نوشته‌اند.

Nitekim Âdem'i -selamı üzerine olsun- cennetten çıkarttıklarında, tövbesi kabul olduktan sonra, Hak Teâlâ, ona "Evet, hepsinin benden olduğunu, bana ait olduğunu biliyordun; günahı kendine nasıl ıfafa ettin, nasıl mal ettin?" diye sordu. [Âdem de] "Ya Rabbi! Edebimi muhafaza ettim." deyince, Hak Teâlâ buyurdu ki, "Madem edebinden öyle yaptın, o hâlde ben de ona karşılık, senin adın iki dünyada da ebedî olarak kalsın diye senin sulbünden, senin soyundan peygamberler ve veliler var edeceğim."

Başka bir bahis var içimde çok derin;
Ondan söz edecek olsam, kederlenirsin.

En iyisi onu gizli tutayım;
Belki kendimi canımdan ve gönlümden kurtarırım.

Gerçi Hak Teâlâ, o konuda elimden tutar benim;
Ama onu nasıl dile getirebilirim!

Ancak kendimi bozar, günahkâr olurum,
İsteyerek günahkârlar zümresine dâhil olurum.

Her kötüyü, kendimden bilirim,
Şüphesiz iyiyi de senden bilirim.

Ondan sonra mademki Âdem'im, merhamet edersen,
İçimdeki gamı kökünden sökersen.

Âdem, çıktuktan sonra cennetten,
Bir an bile bırakmadı tövbeyi dilinden.

"Zalemnâ nefsenâ"¹ Kendimize zulmettik oldu canının virdi;
"Bu zulmü kendime ben yaptım" dedi.

Ondan sonra Rahman'ın rahmeti erişti;
Öncekinden yüzlerce katına, hatta daha fazlasına erişti.

Sonra Allah ona "Ey kulum" dedi ve sordu:
"İyi, kötü, sevinç ve keder benden gelmiyor mu?"

Benim emrim olmadan bir yaprak bile kıvıldamaz[ken];
Bu suçu, bu günahı nasıl isnat ettin kendine sen?

Bunu anlamadın mı sen; o senden değildi;
Hayır ve şer benim emrimle vücuda gelir[di]."

1 Dediler ki: "Rabbimiz! Biz kendimize zulüm ettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize acımasan mutlaka ziyan edenlerden oluruz." (A'râf 7/23) ayetinden iktibastır. Şair, ayetteki "enfusenâ" yerine vezin gereği aynı anlama gelen "nefsenâ" kelimesini kullanmıştır.

همچنانکه آدم علیه السلام را چون از بهشت بیرون کردند، بعد از آنکه توبه اش قبول شد، حق تعالی از^۱ وی پرسید که آخر می دانستی که همه از من است؛ آن گناه را به خود اضافه چون کردی؟^۲ گفت: یا رب ادب^۳ نگاه داشتم. حق تعالی فرمود که چون از روی ادب پاسبان داشتی، من نیز عوض آن از پُشت تو انبیا و اولیا پیدا کنم که نام تو ابدًا در دو عالم بماند^۴.

بحثِ دیگر در درون دارم نَعُول	گر از آن من دم زنم گردی ملول ^۵
بہتر آن باشد کہ پنهانش کنم	بلکہ خود از جان و از دل ^۶ برکنم
گر چه حق در دست من باشد در آن	کی توانم راندن آن را ^۷ بر زبان
لیک خود را بشکنم مُجرم شوم	سوی سلکِ مجرمان از جان روم ^۸
هر چه بد آید ز خود دانم من آن	نیک را از تو شناسم بی گمان
بعد از آن ^۹ چون آدمم رحمت کنی	بیخِ غم را از درونم برکنی
چونکہ آدم رفت بیرون از بہشت	توبہ را یکدم ز دست خود نہشت
وردِ جانش شد ظَلَمْنَا نَفْسَنَا	گفت من کردم به خود این ظلم را
بعد از آتش ^{۱۰} رحمتِ رحمان رسید	ز آنچه اول داشت صد چندان رسید
پس خدا پرسید ازو کای بنده ام	نه از من آید نیک و بد شادی و غم
می نجنبید برگگی بی امر من	چون گرفتی جرم را از خویشتن
این نشد فہمت کہ آن از تو نبود	خیر و شر ز امر من آید در وجود

۱ از BCT به AH
 ۲ آن گناه را به خود اضافه چون کردی AC گناه را اضافه با خود چون کردی BT، گناه را چون به خود اضافه کردی H
 ۳ ادب H - ABCT، ولی بعد با قلم دیگر بالای سطر نوشته اند.
 ۴ بعد از این، در H جمله «و سلم» وجود دارد.
 ۵ این مصراع در H چنین آمده است: گر بگویم زآن مرا خوانی فضول
 ۶ خود از جان و از دل ABCT آن را از دل و جان H، بعد با قلم دیگر مطابق متن اساس اصلاح کرده اند.
 ۷ AHBC - T را
 ۸ روم AHBC دوم T
 ۹ بعد از آن AHBT بعد از آن C
 ۱۰ بعد از آتش AHBT بعد از آتش C

[Âdem] dedi ki: “Biliyordum, fakat edebi terk etmek olurdu
Onu sana isnat etmek; bu yüzden [kendime isnat ettim suç].

Suçu kendime isnat ettim; belki
Çabucak bağışlarsın diye ey adil Tanrı’m beni!”

Hak Teâlâ buyurdu ki “Mademki saygılı oldun sen,
O zaman, şüphesiz hürmet eder [mükâfatını verir]im ben.

Senin sulbünden peygamberler yaratır, gönderirim,
Her birini dünyada yükseltir, yüceltirim.¹

Ta ki baki kalsın senin namın cihanda
Ey canı temiz olan, her zaman, asırlarca.”

O sünnet üzere gideyim, ikbal sahibiysem ben de;
Onun nesli gibi çalışayım, eğer gönül sahibiysem.

Maceradan ve itirazdan vazgeçeyim;
Kabz [darlık]dan kurtulayım bast[rahat]a ereyim.²

Alet gibi yok olayım O’nun yanında;
Ta ki benden bir kıl bile kalmasın bana.

Ondan sonra benden görünür Zü’l-minen;³
O şahın aleti olur bu can ve beden.

Benden iyi ve kötü gelen her şey, O’ndandir O’ndan;
Bunu anlar, bilirsin, kendinden geçtiğin zaman.

1 Bu beytin yerinde BC nüshalarında şu beyit vardır:

*Yüz binlerce peygamber ve evliya
Hatta daha fazla senin sulbünden yaratır gönderirim ey paşa!*

2 Kabz ve bast: Kabz, darlık sıkıntı, ruhun üzüntülü, dertli, elemli ve endişeli olması hâli, akl ve kalpte ki verimsiz ve kısır hâl, celali tecellileri müşahede hâli. Bast; neşe, sevinç rahat ve huzur hâli. Ruhun feyz, kalbin ilham alma hâli, cemâli tecellileri müşahede hâli.

Kabz ve Bast: Açılma ve sıkılma halleri; ümit ve korku hallerinden sonra, neşe ve endişe hallerinden önce gelen iki tasavvufî hal. Bast: Yıymak, bir şeye el uzatmak, sevindirmek; utanmayı bırakıp açılmak vs. anlamlarına gelir. Kulda kendiliğinden veya nadir olarak bir nedenle hâsıl olan gönül genişlemesi ve ferahlığı kastedilir. Bast, istenilen şeyin şimdiki zamanda gerçekleşmesinden hâsıl olur. Bast halinde bulunan bir salık çoğunlukla eşyadan ve hiçbir halden ürkmeyiz, tiksinti duymaz, üzülmez ve daima bir ferahlık ve sevinç içindedir. Bunun karşısı kabzdır. Kabz: Daralma, sıkılma demektir. Bu hal, salikin korku (havf) halinden sonra hâsıl olur. Başlangıçta müritte havf ne ise, ârifte de kabz odur. Havf gelecek, kabz ise şimdiki zamanla ilgilidir. [Ahmed Eflâki, *Ariflerin Menkıbeleri* (çev. Tahsin Yazıcı), I, 395, 408 (Çevirmenin notları)]. Havf ve reca müptedilerin, bast ve kabz âriflerin halidir. Her iki hali de veren Allah’tır. Kabz ve bast halindeki kul tutuk ve zihnen kısır bir haldedir; aklına ve gönlüne bir şey gelmez, bildiklerini de unuttur. Bast halinde ise gönlü şen, zihni açıktır (Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 67-68)

3 Zü’l-minen: Minnetler sahibi, bağış ve ihsan sahibi Allah Teâlâ.

گفت دانستم ولی ترکِ ادب	بود آن از تو گرفتن زین سبب
جرم را بر خود نهادم تا مگر	زود بخشایش کنی ای دادگر
حق تعالی گفت چون تو پاسِ آن	داشتی من نیز دارم بی گمان
انبیا از پشتِ تو پیدا کنم	هر یکی را در جهان والا کنم ^۱
تا بماند نام تو اندر جهان	قرنها و دورها ای پاک جان
هم بر آن سنتِ روم گر مُقبلم	جنسِ آن ورزم اگر صاحب دلم
بگذرم از ماجرا و اعتراض	تا که بسط آید مرا بی انقباض
نیست کردم همچو آلت پیشِ او	تا ز من بر من نماند تایی مو
بعد از آن ^۲ از من نماید ذوالمنن	آلتِ آن شه شود این جان و تن
زو بود هرچ آید از من ^۳ نیک و بد	این بینی چون شوی بیرون ز خود ^۴

۱ این بیت در B نیست، به جای این بیت آمده است و در C هم قبل از این بیت آمده است:

صد هزار از انبیا و اولیا

۲ بعد از آن AHBT بعد از آن C

۳ من AHBC هر T

۴ خود AHBT خد C

Ey oğul! Kendinde iken, bunu bilemez, göremezsin [o kadar];
Çünkü benliğin perdedir baştan ağaya kadar.

Kendinden geçip kendinden geçenlerin yanına gelirsen,
Bedensiz ve cansız bizimle yola çıkar gidersin [sen].

Tanrı'nın yüzüne örtüsüz bakarsın,
Ondan sonra yanlıyla doğruyu ayırırsın.

Güneş ışığı olmadan görürsün eşyayı,
Bir sayarsın gümüşle kalayı.

Güneş ışığı parladığı zaman dünyada,
Beyaz ve siyah suretler belli olur [o anda]

Bunun gibi doğduğu zaman gönül ışığı,
Görüş ehli görür ve bilir iyi ve kötü sırrını.

O hidayet nuruyla iyi ve kötü belli olur, ayrılır;
Bakırla altın gibi birbirinden ayrılır.

Reddedilen, kötü olan rüsva olur;
İyi ve makbul olansa yukarı çıkar, yüce olur.

Manen çirkin ve güzel belli olur;
Onun biri mümin biri kâfir olur.

Bu sırlara herkes vakıf olamaz;
Padişahların sırrı her alçağa malum olmaz.

Maddî güneş, maddeyi, sureti gösterir;
Manevî güneş ise sırları açar, sırları gösterir.

Manevî ışığa doğru yüz tut, git de
Yüzlerce âlem göresin Mesnevî'de.

Mesnevi dünyasına ayak basarsan,
Elbette kurtulursun ölüm tuzağından.

Başsız, ayaksız gidersin hayat tarafına;
Ne zahmet görürsün ne de ölüm orada.

Nur içinde nurdur o taraf;
Gamsız, zilletsiz, yüzlerce izzet ve şeref.

Her zaman acayıp vuslat ve buluşma
Gelir sana Hakk'ın nuruyla, lütüflarıyla.

Ben, o olunca, söz perde olur;
Perde nasıl şahla buluşmak gibi olur?

چون خودی پرده‌ست از پا تا به سر
 بی‌تن و بی‌جان شوی با ما روان
 آنگهان دانی خطا را از صواب
 یک شماری نقره و ارزیز را
 نقش اسپید و سیه گردد عیان
 سر نیک و بد ببینند^۱ اهل دید
 همچو مس و زر ز یکدیگر^۲ جدا
 و آنکه مقبول و نکو بالا رود
 یک از آن مؤمن یکی کافر شود
 راز شاهان کی رسد با هر خسی
 آفتاب^۳ معنوی سرها گشود
 تا ببینی صد جهان در مثنوی
 بی‌گمان از دام^۴ مردن وارهی
 و اندرو نی رنج بینی نی ممت
 بی‌غم و بی‌دُل صد عز و شرف
 آیدت از نور و از الطاف رب
 پرده کی همچو لقای شه شود

در خودی این را نبینی ای پسر
 بی‌خود ار آبی به سوی بی‌خودان
 روی یزدان^۱ را ببینی بی‌حجاب
 بی‌خور^۲ تابان نبینی چیز را
 چونکه شمع خور فرزند در جهان
 همچنین چون نور دل گردد پدید
 نیک و بد گردند از آن نور هدی
 آنکه مردودست و بد رسوا شود
 زشت و خوب معنوی ظاهر شود
 این سرایر را نداند هر کسی
 آفتاب^۳ صورتی صورت نمود
 روی آور سوی نور معنوی
 در جهان مثنوی گر پا نهی
 بی‌سر و بی‌پا روی سوی حیات
 نور اندر نور باشد آن طرف
 هر زمان وصل و لقایی^۴ بوالعجب
 چون من او گشتم سخن پرده بود

۱ یزدان AHBT مردان C

۲ بی‌خور AHBT بی‌خوری C

۳ ببینند AHC ببیند B ببیند T

۴ یکدیگر AHC همدیگر BT

۵ دام AHT تیغ BC

۶ لقایی BCT لقای AH

Çabuk, sus da göresin ruhu, canı,
Perdesiz fethedeni, feth olanı, açanı, açılanı.

Aradığın her şeyi [kendi] içinde göresin,
Sonra da “Ya‘lemûn”¹ bilenler zümresine giresin.

Bil ki, her kesede altın sikke bulunmaz;
Her sedefte de inci bulunmaz.

Bizim incimiz var, nerede bir müşteri,
Ki bizden alsın en büyük inciye?

Kimin olursa iki yüz kantar altın [sikkesi],
O alır götürür bizden böyle nadir inciye.

Müflis adam buna meyledemez ki
O, bizden alsın böyle bir inciye?

Hakk’ın ihsanı nasip olmadan sana,
Nasıl uçarsın o havalarda?

Bir hâl olmadan senin canında,
Nasıl alet olursun o canlar canına?

Ey oğul! Onun aşkı uğrunda ölmeden,
O ilahi aşk nasıl zuhur eder senden?

Mademki [yok] olmadın, [nasıl] kalırsın ebedî
Lamekân âleminde benim gibi?

Ben, canla, bedenle değil, aşk ile zindeyim;
İyiden, kötüden, erkekten ve kadından el çekmişim.

Gayb âleminde bî-nişanım² ben.
Haydi, beni kendin gibi kör sanma sen.

Yoldaş olursan benim gibi rehberle,
Başsız ve ayaksız gidersin o menzile.

Baş ve ayak sığmaz o menzile, [o makama],
Kendisi nur içinde nurdur baştan başa.

Ayak ve baş surette, bedenlerde vardır.
Nakış değildir o taraf; çünkü o candır.

Bedenden, candan ve gönülden geçmedikçe,
Yol alamazsın yönü, tarafı olmayan âlemde.

1 “(Bu adam mı) yoksa âhiret kaygısıyla ve rabbinin rahmetine nâil olma ümidiyle geceleri secde ederek, ayakta durarak kendini ibadete veren kişi mi (daha iyi)?” De ki: ‘Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?’ Doğrusu ancak akıl iz‘an sahipleri bunu anlar.” (Zümer 39/9) ayetinden iktibasur.

2 bî-nişan: Alametsiz, nişanesiz, belirtisiz; izsiz.

هین خمش کن تا ببینی روح را
 هر چه جویانی ببینی در درون
 دان که در هر کیسه نبود نقد زر
 ما گهر داریم کو یک مشتری
 هر کرا باشد دو صد قنطار زر
 مرد مفلس را نباشد آن صدد
 تا ترا از داد حق نبود نوا
 تا ترا در جان نباشد حالتی
 تا نمیری پیش عشقش ای پسر
 چون نمانی پس بمانی جاودان
 زنده ام از عشق نی از جان و تن
 بی نشانم در جهان بی نشان
 با چو من رهبر^۲ اگر همره شوی
 کاندرا آن منزل ننگجد پا و سر
 پا و سر در صورت و ابدان بود
 تا ز جسم و جان و دل می نگذری
 بی حجابی فاتح و مفتوح را
 بعد از آن^۱ گردی ز سلکِ یَعْلَمُونَ
 هر صدف کی دارد اندر خود گهر
 تا ز ما گوهر خرد از مهتری
 او خرد از ما چنین نادر گهر
 تا ز ما او اینچنین گوهر خرد
 کی کنی پرواز سوی آن هوا
 کی شوی آن جانِ جان را آلتی
 کی کند آن عشقِ بیچون از تو سر
 همچو من اندر جهان لامکان
 فارغم از نیک و بد وز مرد و زن
 هین مرا چون خویشتن اعمی مدان
 بی سر و بی پا در آن منزل روی
 نور در نورست ذاتش سر بسر
 نقش نبود آن طرف کآن جان بود
 در جهان بی سویی کی^۳ ره بری

۱ بعد از آن AHBT بعد از آن C

۲ رهبر AHBC همره T

۳ کی AHBT چون C

Nişansız ol ki bî-nişan [Allah]'a erişesin,
O denizde bedensiz ve cansız gidesin.

Rehber olmadan bu yolu nasıl katedersin?
Yahut onsuz nerede böyle bir devlete erersin?

Hazine evi odur, o kapıyı bırakma;
Her şeyin nuru odur; o güneşi bırakma.

Haydi, kapısında dilenci gibi yalvarasın,
O sultanın cömertliğinden bağış alasın.

Ona, ey şah, ne zamana kadar bu kulun olmadan, de
Şahlarla oturup kalkacaksın gökyüzünde?

Şahlarla meclis kurup gökyüzünde
Ne zamana kadar oturup kalkacaksın meleklerle?

Merhamet et, acı benim zavallı gönlüme,
Ey bağış ve ihsan sahibi! İzin ver sarayına girmeme.

Gerçi sana kulluğa layık değilim, ama
Uğur olarak kabul et beni [hiç olmazsa].

Mahrum kalmamam için huzurundan,
Ben kuluna bir damla dök şarabından.

Mademki bir zerreyi güneş yaparsın sen,
Yahut hakir bir köleyi Cemşid yaparsın sen,

Ne zararı olur, benim gibi adi bir nesne,
Senin genel bağışlarınla olsa bir kimse!

Eğer ben aydınlansam nuruyla Celâl'in,
Hiç eksilir mi olgunluğu o kemalin?

Yüz binlercesine kadirsin böyle,
Gökyüzünde ve yeryüzünde.

Senin o kudretinin nihayeti yoktur asla;
Ey ay! Bu karanlığa [düşmüşü] aydınlat lütfunla.

Gerçi renksiz, kokusuz (manevî) âlemde
Güzel yüzlü sayısız kulların vardır ve

Hepsi de mekânsız âlemde nurunla ayaktadırlar,
Nurun gibi daima seninle kalır, seninle yaşarlar.

Lütfet, o tarafa götür yeryüzü halkını da
Telef olmasınlar bu zindanda.

واندر آن دریا روی بی جسم و جان
یا کجا بی او چنین^۱ دولت بری
نور جمله اوست آن خور را مهل
تا بری از جود آن سلطان عطا
بی رهی باشی فراز آسمان
با شهان مجلس نهاده بر فلک
در سرایت بار ده ای ذوالمنن
کن قبولم از سر فرخندگی
جرعه ای بر بنده ریز از شربت
یا کمینه بنده را جمشید تو
گردد از انعام عام تو کسی
گر شوم روشن من از نور جلال
بر فراز آسمان و در زمین
تاب از لطفت برین مظلم مها
بی عدد در عالم بی رنگ و بو
همچو نورت مانده با تو دایمند
تا نگردند اندرین زندان تلف

بی نشان شو تا رسی در بی نشان
بی وجود رهبر این ره کی بری
گنج خانه اوست آن در را مهل
لا به می کن بر درش همچون گدا
گوی با وی چند شاهها با شهان
چند خیزی^۲ و نشینی با ملک
رحمتی کن بر دل مسکین من
گرچه لایق نیستم در بندگی
تا نمانم بی نصیب از حضرتت
گر کنی یک ذره را خورشید تو
چه زیان دارد اگر چون من خسی
هیچ نقصانی پذیرد آن کمال
قادری بر صد هزاران اینچنین
هیچ آن قدرت ندارد منتها
گرچه داری بندگان خوب رو
جمله در بیجا به نورت قایمند
بر ز لطف اهل زمین را آن طرف

۱ چنین AHC چنان BT

۲ چند خیزی AHBT چند و خیزی C

Hepsini de bu aşağı yerden çıkar yükseklerle;
Sürme çek her körün gözlerine.

Nurunla görür eyle hepsinin kör gözlerini;
Huri gibi güzelleştir hepsinin çirkin yüzlerini.

Bizim bakırlarımıza bir damla iksir dök de
Altına döndür ey padişah kereminle.

Dünyada hem hayvana hem insana,
Hepsine akıl ve can verdin lütfunla.

Bir müddet o bağışla yaşadılar;
Her biri birçok işle meşgul oldular.

Bunu bilen, sana şükretmeye başladı;
Lütfun o kimseye bambaşka saltanat verdi:

Onda yokluk, zahmet ve ölüm yoktur;
Bağı, dağı ve çimenliği her zaman meyveyle, yapraklarla doludur.

Bundan gafil olan kimseleri, insanları,
Ve sana şükretmekten uzak duranları,

Ey cömert [Allah'ım]! Merhamet et onlara,
Lütuf ve kereminle doğru yolu göster onlara.

Cehennem ehlini sok cennetine,
Hepsini gönül sırrına vakıf eyle.

Ebedî kıl birkaç günlük ömürlerini, hayatlarını;
Ey Bir [Allah'ım]! Sayıdan, sayımdan kurtar onları.

Damlaları topla kendi denizinde,
Hepsini bir yap, iyi veya kötü deme.

Mademki tattırdın, tattır her zaman;
Ebedî hayata doğru çek, götür [her an].¹

Ey [Allah'ım]! Senin gibi veren, bağışlayan mevcut değildir;
Verdikten sonra geri almak cömertlik değildir.

Bizim küfrümüz, dinimiz, inkârımız, imanımız senin bağışındır;
Var olan, yok olan, her şey senin icadındır.

Madem açtın kapıyı, niçin kapatırsın Ey Kerîm [Allah'ım]?
Verdiğinden daha fazla ver ey her şeyi bilen [Allah'ım]!

Gerçi adalete aykırıdır bu kerem, [böyle cömertlik etmek],
İyiye de kötüye de İrem bahçesinde yol vermek,

1 Bu beyitten sonra H nüshasında "Münacat" başlığı vardır.

جمله را از پست بر بالا بکش
 چشم کور جمله بینا کن به نور
 قطره‌ای اکسیر بر مسهای ما
 خاک را نی زنده کردی ای گزین
 هم ز حیوان هم ز انسان در جهان
 مدّتی بودند زنده ز آن عطا
 هر که دانست این به شکرست سر^۱ نهاد
 کاندرو نبود فنا و رنج و مرگ
 و آن کسانی را کزین غافل شدند
 هم بکن رحمت بریشان ای جواد
 اهل دوزخ را درآور در جنان
 چند روزه عمرشان را کن ابد
 قطره‌ها را درکش اندر بحر خود
 چون چشانیدی همیشه می چشان
 ای که چون تو مُعطیّی موجود نیست
 کفر ما و دین ما از داد تست
 چون گشادی در چه بندی ای کریم
 گرچه خود از عدل دورست این کرم
 سرمه اندر^۱ چشم هر اعمی بکش
 روی زشت جمله زیبا کن چو حور
 از کرم بر ریز و زر گردان شها
 تا که گشت آن خاک پویان بر زمین
 جمله را دادی ز لطف عقل و جان
 هر یکی را شد دو صد کاروکیا
 لطف آنکس را دگرگون ملک داد
 باغ و راغش دایما پُر بار و برگ
 وز ادای شکر تو فارغ بُدند
 از سر لطف و کرمشان ده رشاد
 جمله را واقف کن از سر جنان
 وارهان از حدّ و عدشان ای احد
 جمله را یک کن اگر نیکند و بد
 در حیات جاودانی می کشان^۲
 بعد دادن بستدن از جود نیست
 هر چه هست و نیست از ایجاد تست
 می ده افزون ز آنچه دادی ای علیم
 نیک و بد را راه دادن در ارم

۱ سرمه اندر ABCT سرمه‌ای در H

۲ سر ABCT رو H

۳ پس از این بیت، در H عنوان «مناجات» وجود دارد، ولی بعد روی آن را خط کشیده اند.

Fakat ey adalet sultanı, sen kadirsin,
Zulmü adaletten daha iyi yapabilirsin.

Zulümleri adaletten daha iyi yaparsın;
Ayrılığı vuslattan daha hoş kılarırsın.

Esirgemededen dök rahmetini;
Lütfet, bırak kahretmeyi, cengi!

Öyle güzellikten lütuf daha iyidir;
Gerçi her ne yaparsan, yerindedir.

Ey sırları bilen kadim [Tanrı'm]! Senden gelir;
İyi de istenen de iki dünyada [sendendir].

Acizliğimden dolayı çıkıyor bu sözler benden;
Çünkü ne bilgim var ne haberim ledün ilminden¹.

Her ne yaptınsa ve her ne yaparsan uygundur;
İyi ve kötü herkesin sığınacağı yer lütfundur.

Eğer temenni ettimse katından bunu, [kesin]
Balçıktan [yarattığın] halkına rahmet etmen için.

Kadirsin, o yüzden istedim duada bunları:
Lütfet, ey şah, lütfunla kabul buyur duamı!

Bunun sonu, biteceği yoktur kesin,
Tekrar sana döndüm ey şah-ı din!

Bu ayrı düşmüş kulunu gör de,
Hasta gönlüne afiyet bahşeyle!

Yüz çevirsen de bırakmam eteğini;
Ayrılık kılıcınla öldürsen de beni.

Ne istersen yap, çünkü sensiz çare yoktur çare;
Nerede aşkınla yüzlerce parçaya ayrılmamış gönül, nerede?

Cüneyd ve Bayezid'le oturur, sohbet edersin;
Onlar gibi himayende yüzlerce hizmetçin var senin.

Aman, sofrandan bize de bir pay ver de
Payından nasiplenelim, ihsana erelim biz de.

Bizsiz nasıl gidersin yücelere, yukarılara
Öyle çetresiz, otağsız, sancaksız şahlarla?

Hak Teâlâ'dan nasıl okursun [bizsiz] ilimler, dersler?
Öğrencin değil miyiz? Bize de ders ver!

Ey sevgili! Merhamet et, lütfet acı bize;
Çünkü senin avına düştük av yerinde.

1 Ledün ilmi. Bkz. s. 128, 1. dipnot.

که ^۱ کنی بیداد را بهتر ز داد	لیک هستی قادر ای سلطان داد
هجر را خوشتر کنی از وصلها	ظلم را بهتر کنی از عدلها
لطف کن بگذر ز قهر و از ستیز	بی دریغی رحمت خود را بریز
گرچه هر چه می کنی آن درخورست	از چنان حسنی نه لطف اولیترست
کز تو آید ای قدیم رازدان	خوب و مطلوب آن بود در دو جهان
ز آنکه نادانم ز علم من لَدُن	می رود از عجز بر من این سخن
نیک و بد را لطف تو مَلْجا بود	هر چه کردی و کنی برجا بود
تا کنی رحمت بر اهل آب و طین	گر تمنا بردم از درگاهت این
از سرِ لطفت اجابت کن شها	قادری ز آن خواستم این در دعا
باز گردم سوی تو ای شاه دین	نیست این را آخر و غایت یقین
عافیت بخشی دل رنجور را	تا ببینی بنده مهجور را
تا کیم با تیغِ هجرانت کُشی	دامنت گیرم اگر چه درکشی ^۲
کو دلی کز عشق تو صد پاره نیست	هر چه خواهی کن که بی تو چاره نیست
ای غلامت صد چو ایشان در کمین	با جنید و بایزیدی همنشین
تا بیاییم از نوال ما منال	هین بده از خوان خود ما را نوال
با چنان شاهان بی چتر و لوا	چند بی ما می روی سوی علا
نی که شاگردیم ما را ده سبق	چند تنها علمها خوانی ز حق
چونکه صید تو شدیم اندر شکار	رحمتی کن از سر لطف ای نگار

۱ که AHBC گر T

۲ اگر چه در کُشی AHBT اگر در می کُشی C

Kerem et bizi de götür kendinle;
Zü'l-minen [Rabb]'in ebedî âlemine.¹

Velilerle nasıl geçindiğini söyle bana,
Yalnız yeme yemeği, davet et başkalarını da.

Gözlerin Tanrı'yı görüyor ya açıkça;
Çok neşelisin, sığmıyorsun hırkana.

Tanrı'yı yüzünde görürsün aydınlıkta,
Alnımı koydum senin kapına.

Başını köle gibi öne eğen,
Üstün olur melekten.

Burada sana tabi olan, sadık kalan,
Seninle alışveriş yapar [her zaman].

O, hayatta olur her zaman veliler gibi,
Ölüm ona gelmez başkalarına geldiği gibi.

Senin aşkını ruhunda taşıyan kişi,
Görür senin gözlerinin gördüğü her şeyi.

Dedi ki "Otağda [olmak], mezara konması gibidir cenazenin;
Gel ruhumuz, yasını tut sen de cenazenin.

Dedin ki "Ne kadar da konuşuyorsun burada!
Bizden ne istiyorsun, ne arıyorsun [ha]?"

---

1 Bu beyitten sonraki yirmi iki beyit Rumcadır.

از کرم ما را ببر با خویشتن
 میتُس آیس پُوس^۱ ذکاسی لالسی
 فانراتون^۲ تیون ثرن^۳ تاماتیاسو
 می تُمس توئیو^۴ ثورس تو پروسپو^۵
 تِس^۶ کفالن ایشکن^۷ اویون دُولو^۸
 اُوپس ایدونا کلیسی^۹ میتسین
 یُوندُس آیس پنده نانی^{۱۰} زندنس
 اُویس ایشی ستن^{۱۱} پشیشی آغابسو^{۱۲}
 ایپن^{۱۳} ایس تسکینما^{۱۴} یون تندنی
 ایپس ایپا آیدو پوسالالِس^{۱۵}

در جهان جاودان ذوالمنن
 مانخوس میتروس تِس آلوس کالسی^{۱۶}
 ذین^{۱۷} خورس اختن خرا ستیماتیاسو^{۱۸}
 ثکنو^{۱۹} غوستی^{۲۰} ثیر سو تو میتبو^{۲۱}
 ناپاتیسی^{۲۲} ستو کفالی تو انکلو
 ناغراسی ناپلیسی^{۲۳} میتسین
 یُوندَس آلس^{۲۴} می تون ارتی ثانتس^{۲۵}
 ناثری اوت^{۲۶} ثرن تاماتیاسو^{۲۷}
 ایلاپیتا که پشیشماس^{۲۸} تندنی
 تی یریفیس^{۲۹} آپیماس بومس کالِس^{۳۰}

- ۱ پوس ذکاسی AB بوس ذکاسی H بوسن ذیکاسی T
- ۲ میتروس تِس آلوس AH میتروس تِس آلس BT؛ این بیت و ۲۱ بیت بعد از آن (ابیات رومی) در C نیست.
- ۳ فانراتون AHT فانراتون B
- ۴ ثرن BT ثرون AH
- ۵ ذین AH ذن B دین T
- ۶ ستیماتیاسو AHB استیماتیاسو T
- ۷ توئیو AHB تونئیو T
- ۸ پروسپو AB بروسپو H بروسپو T
- ۹ ثکنو AH تکتو BT
- ۱۰ غوستی AH اعواستی B غواستی T
- ۱۱ میتبو AH میتبو BT
- ۱۲ تِس ABT تیس H
- ۱۳ ایشکن AHB ایشکن T
- ۱۴ دُولو ABT دلو H
- ۱۵ ناپاتیسی ABT ناپتیسی H
- ۱۶ کلیسی HBT کلپسی A
- ۱۷ ناپلیسی ABT ناپلیسی H
- ۱۸ پنده نانی B پانده نانی AH پنده تانی T
- ۱۹ آلس BT آلوس AH
- ۲۰ ثانتس ABT ثانتوس H
- ۲۱ بیتن ABT بیتین H
- ۲۲ آغابسو AH آغابسو BT
- ۲۳ اوت AB اوتی T
- ۲۴ این مصراع در H: پاندا کپنس نارشتی ستامتیاسو
- ۲۵ ایپن AHB ایپن T
- ۲۶ تسکینما B تو سکینما AH تو سینکما T
- ۲۷ پشیشماس AHT پشیشماز B
- ۲۸ پوسالالِس A بوسالالِس H پوسالالِسی B بوسالالِس T
- ۲۹ یریفیس B یریفس AH یریفس T
- ۳۰ آپیماس بومس کالِس AT آپاماس بومس کالِس H آپیماس بومس کالِسی B

Otağ, ayaklar altındayken yeryüzünde,
Ruh, gezer, dolaşır yükseklerde.

Yeryüzünde bizim otağımız yok olacak;
Ama ruhumuz velilerle mutlu olacak.

Ruh, köklerini mutluluktan almıştır;
Oradan geldiği için, [ağzının] tadı kaçmış, gamlıdır.

Yine onun ruhu kendi yerine döner;
Kendi arzusunda sonsuza dek mutlu olmak ister.

Orada aydınlık vardı, burası karanlıktı;
[Sonunda] Tanrı nuruyla tekrar aydınlandı.

Bir müddet yeryüzünde kaldı;
[Sonunda] tekrar yaratıldığı yere çıktı.

Ayrı iken, bir damla idi burada,
Birleşti tekrar, deniz oldu [orada].

Tekrar yok oldu, kurtuldu;
Ve arzu ettiği şeylerle doldu.

Onun ruhu konuşur orada benim gibi;
Kim olabilir ki dünyada benim gibi?

Buldum aradığım kişiyi,
Ondan öğrendim ne konuştuğumu, ne söylediğimi.

Orada dudakları olmadan öperim O'nu sürekli;
Orada binlerce hizmetçisi vardır benim gibi.

استِ یی تو سِکینما کا توتی^۱   ایشی آپانومریا پُرتی^۲
 استِ یی تو سِکینما مس^۳ ناخی   که پیششماس^۴ میتس^۵ آیس نفرشی
 ایشی^۶ اختن خرا فتروئکن   آفن ارتن آپکی پکروئکن
 پالی تیپای^۷ پیشی^۸ ستون دُوندو^۹   ناخاری پاندا^{۱۰} ایکی ستون پوئندو
 فوس اتن ایکی ایذو^{۱۱} مفروئکن   پالی ایی تو فوس^{۱۲} تو شیو پیروئکن
 کابوسن کاتوستی^{۱۳} ایپاستکن   پالی اپین^{۱۴} ستا پسلا پویلا ستکن^{۱۵}
 ستالما پویتون ادوستی خورسیا   پالی از مختن ایینن^{۱۶} ئالسا
 پالی توی پین^{۱۷} ایکی لئروئکن   کابکینو تو ئلن^{۱۸} غوموئکن
 ایشیشو^{۱۹} لالی ایکی سان امن   تس^{۲۰} نانی ستون کوزمُون^{۲۱} آلون یان^{۲۲} امن
 ایفرا ایکیون تون ایریغفا اغو^{۲۳}   که اپکینون تامئا اوت^{۲۴} لالو
 فیلو تون پاندا ذخوشیلی^{۲۵} ایکی   که اینی ذولی یان^{۲۶} امن شیلی ایکی

-
- ۱ کا توتی AB کا توتی HT
  - ۲ پُرتی ABT پُرتی H
  - ۳ تو سِکینما مس AHB تسکینما مس T
  - ۴ پیششماس H پیششماس AB پیششماش T
  - ۵ میتس ABT میتس H
  - ۶ ایشی T ایشی AHB
  - ۷ پالی تیپای AB بالی تیپای H پالی تویپای T
  - ۸ پیشی AB پیشی H ایشی T
  - ۹ دُوندو: دُوندو ABT تو پندو H
  - ۱۰ ناخاری پاندا AH ناخاری پنده B ناخاری پندا T
  - ۱۱ ایذو A اذو HB ایذو T
  - ۱۲ پالی ایی تو فوس AHB پالی ایی تو فوس T
  - ۱۳ کابوسن کاتوستی^{بی} B کابُساستا سینفا AH کاپوسا کاتوستی^{بی} T
  - ۱۴ اپین ABT اپین H
  - ۱۵ پویلا ستکن: بویلا ستکن AHB بویلا ستکن T
  - ۱۶ ایینن AHB ایینن T
  - ۱۷ پین ABT پین H
  - ۱۸ کابکینو تو ئلن T که آبکینو تو ئیلین AH که ابکینو تو ئلن B
  - ۱۹ ایشیشو B ایشیشو AH ایشی تو T
  - ۲۰ تس ABT تیس H
  - ۲۱ کوزمُون ABT کوزمن H
  - ۲۲ الون یان AHB اولون یانن T
  - ۲۳ ایفرا ایکیون تون ایریغفا اغو A ایفرا ایکیون تون ایریغفا اغو H ایفرا ایکیون تون ایریغفا اغو B ایفرا ایکیون تون ایریغفا اغو T
  - ۲۴ که ابکینو تامئا اوت A که ابکینو تامئا اوت B که ابکینو تامئا اوت H کابکینو تامئا اوتی T
  - ۲۵ پاندا ذخوشیلی B پاندا ذیخوشیلی AH پناداد خوشیلی T
  - ۲۶ یان BT یون AH

Allah'ın güzelliği sığmaz dile:
 Gelin, O'na olan arzumu dile getireyim ben de.
 Yaşadı ruhunu teslim eden kişi;
 Burada ezilen, mağlup etti herkesi.
 Yokluk, bakî olan bir varlıktır, ebedîdir;
 Bu toprak dünyanın varlığı yok olur, fanîdir.

[102. Yüz İkinci Makale]

[Bu makalede iki konu anlatılacaktır:]

[Görünürde var olan, var görünen bu âlem, gerçekte yoktur; yok olan ve yok görünen mana âlemi ise vardır]

Görünürde var olan, var görünen bu âlem, gerçekte yoktur, fanîdir; görünürde yok olan ve yok görünen kudret ve mana âlemi ise vardır, mevcut odur; şairin dediği gibi:

*Kendisiyle düğüm çözülecek ilmi talep et;
 Can bedenden çıkmadan önce talep et.*

*Var görünen bu yoğu bırak;
 O yok görünen varı talep et.¹*

Şu halde gerçek var olan, o yok olan olduğuna göre, bakî olana ait olmak ve onunla aşk oyunu oynamak gerekir ki insanoğlu bakî kalsın.

[Cins, kendi cinsinden güç alır]

Su sudan, toprak topraktan sonsuza dek [güç alıp arttığı] gibi, suret, -manadan hâsıl olan gaybî suretlerin aksine-, kendi cinsi olan suretten güç alır ve artar. [Gaybî suretler] her ne kadar suret görünse de gerçekte suret değildir. Nitekim su yüzeyinde dalgalar olur, şekiller oluşur ve suretler görünür; ama suyun aynıdır. Gaybî suretler, algılanabilen suretleri yok eder, ortadan kaldırır; örneğin Azrail², âdemoğluna ölüm anında kendisini, o âdemoğlunun layık olduğu şekilde gösterir; öyle ki o, bu suret karşısında kıvrılır, bükülür, çalısır, çabalar; onun sureti harap olur, yok olur.

1 Bu rubai Mevlânâ'dan tazmindir. Bkz. Mevlânâ, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*, II, 1274 (106. Rubai). Not: *Rebâbnâme*'deki beyitlerle *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems*'deki beyitler arasında küçük farklılıklar vardır.

2 Azrail: Canlıların ruhunu almakla görevli ölüm meleği; mukarreb dört büyük melekten biri.

ذَن خورِي سَتِينِ غُلُوسَا^۱ تا كالا توْثيو
 اِيلا كاغو ليري^۲ ستون پوْثندو
 تيس اذوكن تين^۳ پشيشند^۴ و ايزسن
 تيس ايدو چاكوْثن الوس^۵ نيكسن
 هستي هستيت كآن باقى بوْد
 هستي اين خاكدان فاني شوْد^۶

در بيان آنکه این عالم که در نظر هست و موجود می نماید، در حقیقت نیست و معدوم است و عالم قدرت و معنی^۷ که در نظر نیست و معدوم می نماید، هست و موجود آنست، چنانکه قایل گوید:

علمی که ازو گره گشاید بطلب
 زآن پیش که جان ز تن برآید بطلب
 این نیست که هست می نماید بگذار
 وآن هست که نیست می نماید بطلب
 پس چون هست حقیقی آن نیست است، تعلق و عشقبازی با آن باید کردن که باقیست تا آدمی^۸ باقی ماند.

و در تقریر آنکه صورت از صورت که جنس اوست، قوت می گیرد و افزون می شود، چنانکه آب از آب و خاک از خاک اِلَى مَا لِانْهَاءِیْهِ، به خلاف صورتهای غیبی که از معنی می خیزد؛ اگرچه صورت می نماید، فِی الْحَقِیْقَه صَورَتِ نِیْسْت^۹؛ همچنانکه بر آب زرها شوند و نقش بندند و صورت نمایند، اَمَّا عَیْنِ آبِ بَاشِد. صورتهای غیبی مُهْلِك و مُعْدِم صورتهای حسی اند، چنانکه عزرائیل به^{۱۱} آدمی در حالت مرگ خود را به هر صورتی می نماید لایق آن آدمی و چندانکه او با آن^{۱۲} صورت می پیچد و می کوشد، صورت او خراب و نیست می شود^{۱۳}.

۱ ذَن خورِي سَتِينِ غُلُوسَا B ذین خورون ستین غُلُوسَا A ذَن خرون ستین غُلُوسَا H ذَن خورِي سَتِينِ غُلُوسَا T

۲ ليري AHB ليري T

۳ تيس اذوكن تين AH تيس اذوكن تن BT

۴ پشيشند T پشيشند A پشيشند H پششد B

۵ تيس ايدو چاكوْثن الوس AH تيس اذو چاكوْثن اولس B تيس ايدو چاكوْثن اولس T

۶ اين بيت، در H بعد از نثر آمده است؛ مصراع دوم: شوْد AHT بود BC

۷ قدرت و معنی ABCT معنی و قدرت H

۸ آدمی H - ABCT

۹ نیست ABCT نباشد H، بعد با قلم دیگر مطابق متن اساس اصلاح کرده اند.

۱۰ همچنانکه بر آب زرها شوند و نقش بندند و صورت نمایند، اَمَّا ABCT همچنانکه زرها بر آب و نقش و صورت نمایند، لیکن (ولی بعد مطابق متن اساس اصلاح کرده اند) H، همچنانکه بر آب صورتهای زره شوند و نقش بندند و صورت نمایند، اَمَّا C؛ نقش بندند BCT نقش می بندند A

۱۱ به HBT با AC

۱۲ آن HBT این AC

۱۳ خراب و نیست می شود AHBT خراب می شود و نیست C

Binaenaleyh anlaşılmasıdır ki o, her ne kadar suret görünse de suret değildir; zira suret olsaydı, suret ondan harap olmazdı; aksine güçlenir, kuvvetlenir, artar, çoğalırdı. Aynı şekilde kâmil şeyh de her ne kadar suret görünse de onu suret görmemek gerekir; çünkü müridin sureti onunla yok oluyor ve iyi, kötü, iman ve küfürden temizlenip sahip olduğu varlıktan çıkıyor, değişiyor; ölmenden önce ölüyor ve ilimle, akılla, marifetle ve şeyhin nazarıyla hayat buluyor. Ancak Azrail'in yok etmesiyle şeyhin yok etmesi arasında fark vardır; zira Azrail kişiyi zatının gereği öldürür; ama müridin bakır vücudunu kendi bakış kimyasıyla altına çeviren ve değiştiren şeyhin aksine [kişiyi] değiştiremez, dönüştüremez.

Yokluğu varlık bil ey akıllı kişi;
Bil de seni ölümden satın alsın o bilgi.

Değil mi ki varlık yokluktan vücuda geldi,
Öyleyse bu varlıktan kesmek gerek sevgiyi.

Daima yokluğa bakasın, nazar edesin,
Sonunda yeni yeni yüzlerce çeşit suretler göresin.

Çünkü o, balçık suretin dışındadır;
Balık gibi gönül denizinden baş çıkarmıştır.

Yokluktan vücuda gelen suret [vücuda gelen],
Beden suretini söker atar kökünden.

Gerçi göze suret görünür; ancak
Manadır o; iyi bak.

Değil mi Azrail her bir surette
Gösterir kendini ey genç [beyzade].

Sonunda halkın canını bu düzenle
Alıyor bedenlerinden dünya döndükçe.

O, suret değildir, eğer suret olsa idi;
Suret, suretten nasıl olurdu fanî?

Bir şeyin cinsi kendi cinsinden kemal bulur;
Devlet, devletten nasıl zeval bulur?

Buğday buğdayla artar kesin;
Irmak Ceyhun olur ırmağa kavuştuğu için.

Velileri de böyle bil ey oğul [ne olur]!
Nakışlar, şekiller onlarla fanî olur.

پس معلوم شد که اگرچه صورت می‌نماید، لیکن صورت نیست، زیرا اگر صورت بودی، صورت از او خراب نشدی، بلکه قوت گرفتی و زیاده گشتی. همچنین شیخ کامل اگرچه صورت می‌نماید، او را صورت نباید دیدن^۱، چون صورت مُرید از او خراب می‌شود و از نیک و بد و کفر و ایمان پاک می‌گردد و از هستی که دارد مبدل می‌شود و پیش از مرگ می‌میرد و به علم و عقل و معرفت و نظر شیخ زنده می‌گردد. اما میان خرابی عزرائیل و خرابی شیخ فرق است، زیرا عزرائیل شخص را آنچنانکه ذات اوست می‌کشد و نمی‌تواند تبدیل و تغییر کردن به خلاف شیخ که مس وجود مُرید^۲ را به کیمیای نظر خود زر می‌گرداند و مبدل می‌کند^۳.

نیستی را هست دان ای باخرد	تا ترا از مرگ آن دانش خرد
نی که هست از نیستی آمد پدید	پس ببايد مهر ازین هستی بُرید
دایما در نیستی می‌کن نظر	تا ببینی نوبنو صد گون صور
کآن بود بیرون ز نقش آب و گل	سرزده چون حوت از دریای دل
صورتی کز نیستی سربرکند	صورت تن را ز بیخ و بُن کند
گرچه خود صورت نماید در نظر	لیک معنی باشد آن نیکو نگر
نی که عزرائیل در هر صورتی	می‌نماید خویشتن را ای فتی
تا بدین تلبیس جان خلق را	می‌ستاند از بدنشان دایما
نیست او صور اگر صور بُدی	صورت از صورت کجا فانی شدی
جنس چیز از جنس خود گیرد کمال	کی پذیرد دولت از دولت زوال
گدم از گدم یقین افزون شود	چونکه جو در جو رسد جیحون شود
اولیا را همچنین دان ای پسر	می‌شود زیشان فنا نقش و صور

۱ صورت نباید دیدن AHBT نباید صورت دیدن C

۲ مُرید AHBT مُریدان C

۳ زر می‌گرداند و مبدل می‌کند BT زر می‌کند و مبدل می‌گرداند AH

۴ ازین AHBC از T

۵ رسد AHBT رود C

Sana suret görünürse onların bedenleri,
Şaşıdır [gözün]; mana bil onların hepsini.

Çünkü suret yok oluyor onlarla;
Ne fazla kalır ne de az senin yanında.

Tamamen kurtulursun küfürden ve dinden;
Arınırsın cimrilikten, hırstan ve kinden.

Azrail gibi bil her veliyi;
Suretler gibi bilme onun suretini.

Suret onun görünmesiyle eriyip bitiyor;
Can, renk ve koku dünyasından kurtuluyor.

Suretin zıddı suret görünürse sana,
Bela olmak için [görünürdür] sana.

Ta ki kılıç ve gürz olmadan seni öldürsün,
Ta ki onunla yok olsun suretin büsbütün.

Ta ki suret versin de mana olasın onunla;
Ta ki kalmasın senden bir kıl tanesi bile sana.

Ta ki kendinden [geçip] yükselesin bekaya,
Ta ki bulasın yüzlerce beka bu irtifada.

Buğday gibi, ekmek için olan,
Değirmen taşının altında yok olan.

Yine ekmek midede yok olunca,
Cemadattan çıkar, döner bir cana.

Sen bedenden geçersen, tümünden olursun can;
Candan da geçersen, olursun canan.

Harap olmakta gör böyle mamurluğu;
Gamın içinde gör böyle mutluluğu.

Fakat o haraplık böyle değildir;
Onunla bunun arasında pek çok fark vardır.

O haraplık kötüyü ateşe götürür;
Bu haraplık yârin yanına götürür.

Ölüye yüzlerce hayat bahşeder bu,
Bekada kendisi gibi sonsuzluğu.

Kıymetsiz bakırı altına dönüştürür;
Değersiz taşı lâle, inciye dönüştürür.

گر ترا صورت نماید جسمشان
 ز آنک ازیشان می شود صورت عدم
 می شوی خالی تمام از کفر و دین
 هر ولی را همچو عزرائیل دان
 می گدازد صورت از دیدار او
 ضد صورت گر نماید صورتت
 تا کُشد بی تیغ و بی گریز^۱ ترا
 تا دهی صورت شوی معنی ازو
 تا کنی از خود عروج اندر بقا
 همچو گندم کآن شود از بهر نان
 باز نان در معده چون فانی شود
 گر تو از تن بگذری کُل جان شوی
 در خرابی بین چنین معموری
 لیک نبود آن خرابی اینچنین
 آن خرابی می برد بد را به نار
 مرده را می بخشد این صد زندگی
 مسّ دون را می کند مُبدل به زر
 کژ^۱ بود آن جمله را معنی بدان
 پیش تو نی بیش می ماند نه کم
 پاک می گردی ز بُخل و حرص و کین
 صورت او را چو صورتها مخوان
 می رهد جان از جهان رنگ و بو
 بهر آن باشد که گردد آفت
 تا شود زو صورتت کلی فنا
 تا نماند از تو بر تو تای مو
 تا بیابی صد بقا در ارتقا
 زیر سنگ آسیا فانی چنان
 از جمادی بگذرد جانی شود
 ور ز جان هم بگذری جانان شوی
 واندرون غم چنین مسروری
 فرق بی حد دان میان آن و این
 این خرابی می برد پهلوی یار
 در بقا مانند خود پابندگی
 سنگ بی مقدار را لعل و گهر

---

۱ کز BCT کز AH

۲ بی تیغ و بی گریز AHBT بی گرز و بی تیغی C

Kötülüklerden arındırır seni;
 Olsun diye Tanrı'nın makbulü, istediği.
 O haraplık bu çeşit değıldir ey falanca;
 Kişi ister iyi olsun isterse kötü dünyada.
 Onun varlığını öldürdüğü gibi,
 Makamına kadar götürür her bir kişiyi.
 Onu değıştirmeye güç yetiremez,
 Onun müşkülünü ilimle çözemez.
 Fakat şeyh nefesiyle onu [hemen] diriltir,
 Onun gamını ve sıkıntısını hepten giderir.
 Bu haraplıktan o [haraplığa] kadar uzun bir yol var;
 Ayırt et her ikisini ateş ile nur gibi, [bir bak, ne var?]
 Kâmil şeyh Hakk'ın tercümanıdır;
 Dilinde tamamen Hakk'ın sözü vardır.
 Sureti, âdemoğlu gibidir; o ise, o demdir¹ [bilirsen];
 Onun damlasında denizi gör, eğer sen mahremsen.
 Saman altındaki sudur, onun canı ve bedeni;
 Onun bedeni kabuk gibidir, özü ise dostun cemali.
 Onun Şems'inin² yanında, iki cihan bir zerredir,
 O harmanın yanında, akıl bir saman çöpü gibidir.
 Akıl, aşk ve marifet onun kapıcısıdır;
 Güzel özdür o, bu her üçü onun kabuklarıdır.
 Tanrı'dan başkası onu nasıl metheder?
 Şems'in ışığını gölge nasıl şerh eder?
 Şems, Yaradan'ın nurudur, gölge ise cihan.
 Güneş gölgede nasıl görülür, nasıl olur ayan?
 Can, her an ona der ki ey padişah, [ey emir],
 Akl-ı kül³ senin Şems'inin yanında Süha yıldızı gibidir.
 Neye benzetebilirim ki güzelliğini senin?
 İki âlemde de yoktur eşin benzerin senin.
 Güzelliğinin yanında övgüler hiciv gibidir.
 Çünkü zatın, korkunun da ümidin de üstündedir.⁴

1 Dem: Nefes. Bkz. s. 264, 1. dipnot.

2 Bu ve sonraki 15 beyitte geçen "Şems" kelimelerinde şair ihâm sanatı yapmış, yakın anlamı olan Güneş'le birlikte asıl olarak uzak anlamı olan Şems-i Tebrizi'yi kastetmiş ve 16 beyitte onu övmüştür.

3 Akl-ı kül: Bkz. s. 1062, 2. dipnot.

4 Bu beyitten sonraki dokuz beyit Arapçadır.

از بديها می‌کند خالی ترا
 آن خرابی نیست این نوع ای فلان
 همچنانکه هست او را می‌کشد
 نیست قادر تا ورا مُبدل کند
 لیک شیخش می‌کند زنده به دم
 زین خرابی تا بدان راهیست دور
 شیخِ کامل ترجمانِ حق بود
 صورتش چون آدمی او آن دمی
 آبِ زیرِ کاه، جان و جسمِ اوست
 پیشِ شمش دو جهان یک ذره‌ایست
 عقل و عشق و معرفت دربانِ اوست
 مدحِ او را غیرِ یزدان کی کند
 شمس نورِ خالق است و فی جهان
 گوید او را جان به هر لحظه شها
 با چه ماندا کنم حسنِ ترا
 پیشِ حسنت مدحها همچون هجاست
 تا شوی مقبول و مطلوبِ خدا
 شخص اگر نیک است اگر بد در جهان
 هر یکی را تا مقامش می‌کشد
 مشکلِ او را به دانش حل کند
 می‌برد از وی به کلی رنج و غم
 فرق کن این هر دو را چون نار و نور
 بر زبانش جمله گفتِ حق رود
 در نمش می‌بین یم ار تو محرمی
 جسمِ او چون پوست مغزش حسنِ دوست
 نزدِ آن خرمن خرد که پره‌ایست
 مغزِ نغزست او و این هر سه چو پوست
 شرحِ تابِ شمس را کی فی کند
 کی شود خورشید اندر فی عیان
 عقلِ کُل در پیشِ شمسست چون سُها
 چون نداری مثل اندر دو سرا
 زآنکه ذات برتر از خوف و رجاست

۱ این بیت، در AH بدین شرح آمده‌است:

می‌کند خالی درون را از بدی تا شود مقبولِ لطفِ ایزدی

ولی بعد در A روی آن را خط کشیده و در حاشیه با نشانهٔ صح مطابق متن اساس اصلاح کرده‌اند.

Ey güzelliği gizli, ey karanlıkları aydınlatan [yar]!
Şems'in ışığı kuşluk vaktinde seninle parlar.

Sana hayrandırlar Arş ve Ruhulemin¹.
Zanları, kesin bilgiyi yaratan sensin.

Akıllara yol yoktur sizin hakkınızda [konuşmaya];
Saf ve berrak suyun kaynağı sizin ağzınızda.

Seni görür ancak varlığı, varlık âlemini yaratan;
Halka senin vücudundan sirayet eder bağış ve ihsan.

Nurun nurusun, büyük sırsın sen;
Doğru yolu bize gösterirsin sen.

Toprağının tozuyla körler görür, mutlu olur,
Lütuf pınarlarınızla susuzluk gider, son bulur.

Senin içinde ikamet ettiğin kalp ne hoştur;
Senin olmadığın gündüz gece gibi olur.

Sen, onun vasıflarında Allah'ın ruhusun;
Sen, onun lütuflarında zatının nurusun.

Seni bir an gören muradına erer;
Yakınlığı seninle daha da yakınlığa döner.

Bu sözü dinleyecek kulak yok!
Kime söyleyeyim? Çünkü bir akıllı yok.

Gönlün kulağı akıldır, manevî anlayıştır.
Öyle bir kulak bu Mesnevî'den haz alır.

Baş kulağı umumidir; ona hayvan bile sahiptir.
Sır kulağı saliklere özeldir.

Sır kulağına perde oldu baş kulağı.
Bırak baş kulağını, bul sır kulağını.

Beden azaldı mı canın nuru artar.
Can arttı mı bedenden dışarı çıkar.

Beden kuyusunda coşup taşıtı mı can suyu,
Kuyu dolar, dışarı akmaya başlar [suyu].

O temiz, berrak su artar, çoğalır sonunda,
Akar ırmak gibi bağlar, bahçeler arasında.

Sen, ayakları bağlı kalmışsın bu bedende;
Onun için uçamıyorsun melekler gibi gökyüzünde.

1 Ruhulemin: Ruhulkudüs, Cebrail, vahiy meleği. Bkz. s. 550, 1. dipnot.

مِنْكَ نُورُ الشَّمْسِ يَجْلُو فِي الضُّحَى
 أَنْتَ أَنْشَأْتَ الظُّنُونَ وَالْيَقِينِ
 مَنبَعُ الْمَاءِ الصَّافِ فِي فِيكُمْ
 مِنْ وَجُودِكَ سَائِرٌ فِي الْخَلْقِ جُودِ
 أَنْتَ تَهْدِينَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمِ
 مِنْ عُمُونَ لَطْفِكُمْ زَالَ الظَّمَا
 صَارَ كَاللَّيْلِ نَهَارٌ لَسْتَ فِيهِ
 أَنْتَ نُورُ الذَّاتِ فِي الطَّافِهِ
 قَدْ تَدَلَّى مِنْكَ بَعْدَ أَنْ دَنَى

با که گویم چون یکی باهوش نیست
 حظ چنان گوشی برد زین مثنوی^۱
 گوشِ سرِ خاص است بهر رهروان
 گوشِ سرِ بگذار و گوشِ سرِ بیاب
 جان چو افزایش ز تن بیرون رود
 پر شود چاه و رود بیرون روان
 می رود چون جو میانِ باغها
 ز آن نپری چون ملایک بر سما

يَا خَفِيَّ الْحُسْنِ يَا نُورَ الدُّجَى
 حَارَ فِيكَ الْعَرَشُ وَالرُّوحُ الْأَمِينِ
 لَا سَبِيلَ لِلْعُقُولِ فِيكُمْ
 لَا يَرَاكَ غَيْرُ خَلَاقِ الْوُجُودِ
 أَنْتَ نُورُ النُّورِ وَالسِّرُّ الْعَظِيمِ
 مِنْ غُبَارِ تَرْبِكُمْ رَاحَ الْعَمَى
 حَبْدًا قَلْبٌ مُقِيمٌ أَنْتَ فِيهِ
 أَنْتَ رُوحُ اللَّهِ فِي أَوْصَافِهِ
 مَنْ رَاكَ سَاعَةً فَازَ الْمُنَى

استماع این سخن را گوش نیست
 گوشِ دل هوش است و فهمِ معنوی
 گوشِ سرِ عام است و حیوان دارد آن
 گوشِ سرِ را گوشِ سرِ آمد حجاب
 تن چو کاهد نورِ جان افزون شود
 در چه تن چون بجوشد آبِ جان
 تا که می افزایش آن آبِ صفا
 اندرین تن مانده ای تو بسته پا

۱ یَجْلُو AHBC یَجْلَى T

۲ این بیت و بیست و شش بیت پس از این ، در A در حاشیه با نشانهٔ صح آمده است؛ این بیت و هشتاد و هفت (۸۷) بیت پس از این در H نیست.

Canın mekânı yoktur madem, mekânsız ol can gibi;
O meydana doğru koşarak git erler gibi.

Can yürür giderdi, dondu kaldı bedende;
Haydi, çabuk yine gönder onu gayretle.

Çünkü dünya donukluk âlemidir.
Kesin bil ki orada kalmak ölmektir.

Aşk, sarhoşluk ve niyaz güneşiyle
Bu donukluğu erit, yok et her vakitte.

O buz eriyip aksın diye,
Toprak beden olmadan can denizine.

Canın parçası bütüne bağlansın,
O gül bahçesinden dikensiz gül toplasın.

O damla tekrar denize gitsin;
Önceden olduğu gibi o [hâle] gelsin.

Denizin suyu, şüphesiz denizdendir.
Sonunda denize doğru koşarak gidecektir.

“İnnâ ileyhi râciûn”¹ O’na döneceğiz’in manası
Budur; [bunu] benden dinle ey sanatların erbabı.

Senin kulağın dönüşmedikçe akla,
O sesi dinleyemezsin kulağınla.

Böyle bir kulak [Hak] erlerinden gelir sana;
Belki bunun yüz misli, bir ve tek [Tanrı]dan gelir sana.

Hak eri bahşeder sana o kulağı, o şuuru;
Kalksın diye aradan yüzdeki örtü.

Mevlânâ’nın meclisidir; onun toyunda biz,
O [Tanrı] sakisinden şarap içmekteyiz.

An be an kendimizden geçiyoruz o şarapla;
Ama neşeden ve zevkten vazgeçmiyoruz asla.

Biz hepten canız, gerçi bedende yaşıyoruz;
Beden atkısını can çözgüsünde dokuyoruz.

Onun aşkıyla söylendi bu Mesnevî,
Onun sırrından alınsın diye bir hisse-i manevî.

1 “Onlar; başlarına bir musibet gelince, ‘Biz şüphesiz (her şeyimizle) Allah’a aidiz ve şüphesiz O’na döneceğiz’ derler.” (Bakara 2/156) ayetinden iktibastır.

جان چو بی جایست بی جا شو چو جان
 جان روان بُد گشت در تن مُنجمد
 چونکه دنیا عالمِ افسردگیست
 ز آفتابِ عشق و مستی و نیاز
 تا شود حل آن یخ و گردد روان
 تا که جزوِ جان بیبوندد به کُل
 تا که باز آن قطره در دریا رود
 آبِ دریا بی شک از دریا بُوَد
 معنی اَنَا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ
 نشوی آن بانگ را از راهِ گوش
 اینچنین هوشی ز مردانت رسد
 مردِ حق بخشد ترا؛ آن گوش و هوش
 بزمِ مولاناست ما در طوی او
 دم بدم ز آن خمر مستی می کنیم
 ما همه جانیم اگرچه در تنیم
 گفته شد در عشقِ او این مثنوی

سوی آن میدان چو مردان رَوِا روان
 هم روان کن باز زود او را بجد
 اندروا ماندن یقین دان مردگیست
 دایم آن افسردگی را می گداز
 بی تنِ خاکی به سوی بحرِ جان
 تا برد بی خار از آن گلزار گل
 همچنانکه بود از اول آن شود
 عاقبت پویان سوی دریا رود
 این بُوَد بشنو ز من ای ذوفنون
 تا نگرده گوشِ تو مُبدَل به هوش
 بلکه صد چندین^۳ ز فردانت رسد
 تا که خیزد از میانه روی پوش
 باده می نوشیم از ساقیِ هو
 وز نشاط و ذوق پستی می کنیم
 پودِ تن بر تارِ جان بر می تنیم
 تا برد بهره ز سرش معنوی

---

۱ رو AHBT شو C

۲ اندرو AHBT اندرین C

۳ چندین ABT چندان C

۴ ترا BCT مگر A

Çünkü dünya ve ahiret padişahı onun kendisidir;
Bağış, lütuf ve karşılıksız ihsan onun alemleridir.

Fakir ve takva [ehli] onun beyanıyla dirildi, canlandı.
Can ayı onun güneşiyle ışık saçtı, aydınlandı.

Hakk'ın sıfatları onun zatıyla ortaya çıktı;
Hiçbir göz öyle bir yüzü ne gördü ne de [öyle bir yüze] baktı.

Onun güzel huyu kulaklarda doldu,
Bedenler, onun neşesiyle sürekli raks eder oldu.

Zatı, dünyada Hakk'ın mazharı oldu;
Her gizli şey onunla güneş gibi aşikâr oldu.

Mesnevî ki Hak yolunun sırları onda bulunur;
Nadide bir özdür, onda kabuk yoktur.

Dostlar için söylendi bu öğütler,
Çözölsün diye içlerindeki düğümler.

Ruhlara cila olsun, temizlesin diye,
Cisimlere aydınlık versin diye.

İksiriyle vücut değışsin diye;
Damla, o cömertlik denizinde inci olsun diye.

Fanî can o ihsanla bakî olur;
Çünkü o, kerem eder, cana saki olur.¹

Mevlânâ'dur evliyâ kutbı bilün;
Ne kim ol buyurdısa, anı kılun.

Tenri'den rahmetdür anun sözleri,
Körler okırsa, açıla gözleri.

Kankı kişi, kim bu sözden yol vara,
Tenri anun müzdini bana vire.

Yok idi mâlum, tavarum, kim virem
Dostlığın mâl ile bellü gösterem.

Mâl, kim Tenri bana virdi, budur,
Kim bu mâlı istiye, ol usludur.

Uslu kişinin mâlı sözler olur,
Mâlını virür, bu sözleri alır.

Mâl toprakdur, bu sözler cândurur,
Uslular andan kaçır, bunda durur.

1 Bu beyitten sonraki 162 beyit Türkçedir.

فضل و لطف و موهبتِ رایاتِ اوست
 ز آفتابش ماهِ جان تابنده شد^۱
 هیچ دیده آنچنان رویی ندید
 رفت از پیشِ نظرِ روپوشها
 جسمها رقصان مدام از سورِ او^۲
 گشته هر پنهان ازو چون خور عیان
 هست مغزِ نغز و در وی نیست پوست
 تا گشاید از درونشان بندها
 تا ببخشد روشنی اشباح را
 تا شود دُر قطره ز آن دریای جود
 چونکه جان را از کرم ساقی شود
 نا کم اول بویوردسا آنی قلک^۳
 کورلر اوقرسا آچیللا کوزلری
 تگری آنن مزدنی باکا وِرا
 دوستلغن مالیه بللو کسترتم
 کم بو مالی ایستیا اول اُسلودر^۴
 مالنی ویرر بو سوزلاری اُلر
 اسلولر آندن قاچر بوندا دُرر

چون شه دنیا و عقبی ذاتِ اوست
 از بیانش فقر و تقوی زنده شد
 شد ز ذاتِ او صفاتِ حق پدید
 خُلُقِ خوبش گشت پُر در گوشها
 پر شده جانها و دلها نورِ او
 مظهرِ حق بوده ذاتش در جهان
 مثنوی کاسرارِ راهِ حق دروست
 بهر یاران گفته شد این پندها
 تا کند آن صیقلی ارواح را
 تا شود مُبدَل ز اکسیرش وجود
 جانِ فانی ز آن عطا باقی شود
 مولانادر اولیا قطبی بلک
 تگری دن رحمت در آنک سوزلری
 قانقی کیشی کم بو سوزدن یول وِرا^۵
 یوقدی مالم طوارم کم ویرم
 مال^۶ کم تگری باکا ویردی بودر
 اُسلو کیشینن مالی سوزلر اُولر
 مال طوپراق در بو سوزلر جان دُرر

۱ تابنده شد ABT پاینده شد C

۲ مدام از سور او ABT شده از شور او C

۳ این بیت و پنجاه و سه بیت بعد از آن، در H نیست.

۴ وُرا BCT وارا A

۵ مال ABT مالی C

۶ این بیت، در C بعد از دو بیت آمده است.

Söz kalur bâkî, tavar fânî olur,
Diriyi dut, kogil anı, kim ölür.

Tenri'yi dut, kim kalasın sen ebed,
Gün ü gice Tenri'den iste meded.

Yalvarup, zârî kılup digil ana:
Rahmet itgil kendü lutfından bana.

Gözümü aç, kim sini bellü görem,
Tamlâ gibi denize girem, duram.

Nite kim tamlâ denize karılır,
İki kalmaz, tamlâ, deniz bir olur.

Ben dakı tamlâ gibi deniz olam,
Ölmeyem, deniz gibi diri kalam.

Uslular hayrân kalur bu sözlere,
Kim halâyık Hâlık'ı nete göre?

Ben bulara ayduram, kim ol yüzi,
Kimse görmez, girü görür gendüzi;

Tenri gendü nûrını ana virür
Ol nûr ile Tenri'yi bellü görür.

Nûr eger ola gözinde, nûr göre,
Güneşin nûrı ana gele, dura.

Nûr birdür; iki görme sen anı.
Cân olursa kişide, göre cânı.

Uş gerek, kim usları göre bile.
Delünün kim ussı yok nite göre?

Her nese, kim sinde andan yok durur,
Ol nese gerçi cihânda çok durur.

Bil bunı, kim ussun anı bilmeye,
Eyle kim cânsuz kişi cân görmeye.

Harf içinde bu kadar ma'nî sıgar,
Bu söz ile uslu yokarı aġar.

Fehm ider, kim Tenri gördi Tenri'yi,
Tenri nûrıdur ki sordı Tenri'yi

Mevlânâ gibi cihânda olmadı,
Ancılayın kimse Hak'dan gelmedi.

سوز قَلر باقی طاوَر فانی اُولر
 تکریمی دت کم قلاسن سن ابد
 یالوارب زاری قَلب دیغل آکا
 کوزمی آچ کم سنی بللو کورم
 نیته کم طامله دکیزا قارلر
 بن دقئ طامله کیی داکیز اُولم
 اسلولر حیران قالر بو سوزلرا
 بن بولارا ایدرم کم اول یوزی
 تکرئ کندو نورنی آکا ویرر
 نور اکر اولا کوزندا نور کورا
 نور بردر ایکی کورما سن آنی
 اوس کرک کم اسلوبی کورا بلا
 هر نسا کم سنده آندن یوق دُرر
 بل بونی کم اوسک آنی بلمیا
 حرف ایچنده بو قدر معنی سغر
 فهم ایدر کم تکرئ کوردی تکریمی
 مولانا کییی جهاندا^۲ اولمدی

دیریی دُت قوغل آنی کم اُلر
 کون و کیجه تکرئ دن ایسته مدد
 رحمت ایتغل کندو لطفندن بکا
 طامله کییی داکیزا کیرم دورم
 ایکی قالمز طامله داکز بیر اولر
 اُلمیم داکز کیی^۱ دیری قالم
 کم خلائق خالقئ نیتا کورا
 کمسه کورمز کیرو کورر کندوزی
 اول نوریلا تکریمی بللو کورر
 کُنشِن نوری آکا کلا دورا^۳
 جان اولرسا کیشیدا کورا جانی
 دالونن کم اوسئ یوق نیتا کورا
 اول نسا کرچه جهاندا چوق دُرر
 ایله کم جانسوز کیشی جان کورمیا
 بو سوزیلا اسلو یوقارو آغر
 تکرئ نوری در که سوردی تکریمی
 آنجلاین کمسه حق دن طلمدی^۴

۱ کیی AC کییی B کی T

۲ این بیت و چهار بیت بعد از آن، در AHT نیست، کنشِن B کونشک C

۳ جهاندا AB جهانده C جهاندر T

۴ طلمدی ABC ظلمدی T

Ol güneşdür evliyâlar yılduzu,
Dükeline ol degürür uruzu.

Tenri'den her bir kişi bahşış bulur
Hâslarun bahşışı ayruksı olur.

Bahşışı, kim virdi Hak Mevlânâ'ya
Anı ne yoksula virdi ne baya.

Siz anı binüm gözümle görünüz,
Anun esrârını binden sorunuz.

Ben diyem sözler ki kimse dimedi,
Ben virem ni'met ki kimse yimedi.

Ben virem hil'at ki kişi geymedi,
Kimse binüm bahşışümü saymadı.

Sordılar benden halâyık bu sırrı:
Ölüyü İsrâ nite kıldı diri?¹

Mustafâ gökte nite yardı ayı,²
Nice ayırdı yavuzlardan geyi?

Mûsî elinden nite oldı 'asâ
Düşmeninün gürligine ejdehá?³

Nite oldı gark Fir'avn-ı la'ın,
Eyle kim işitdün ol itün çavın?

Kan olurdı arı su kâfirlere,
Cânları olur idi andan kara.

Tenri'den her gün bunun gibi belâ
Dürlü dürlü gelür idi anlara.

Od Halîl için nite oldı gülef?
Oda düşicek odı buldı gülef.⁴

Bir üyezle Nemrûd'ı kahr eyledi
Ana dünyâ ni'metin zehr eyledi.

Kayır un olur idi İbrahîm'e,
Mu'cize bunun gibi bin dâimâ!

1 Hz. İsrâ'nın ölüyü diriltmesi, bkz. s. 160, 1. dipnot, s. 582, 4. dipnot.

2 Hz. Mustafâ'nın ayı ikiye ayırması hakkında bkz. s. 442, 2. dipnot.

3 Bu ve sonraki üç beyitte Hz. Musa'nın mucizeleri, asası, asasının ejderha olması, Firavun'un suda boğulması, suyun kâfirlere kan olması anlatılır. Bu konularla ilgili bkz. s. 268 1. dipnot, s. 582, 2. dipnot, s. 582, 3. dipnot, s. 652, 2. dipnot.

4 Hz. İbrahim'in mucizeleri, ateşin gül bahçesi olması, sinekle Nemrud'u kahretmesi, kumun un olması hakkında bkz. s. 232, 1. dipnot, s. 582, 1. dipnot, s. 1150, 1. dipnot.

دوکلینا اول دکورر اوروزی	اول کُنش در اولیالر یلدوزی
خاصلرک بخشیشی آیرقسی اُلر	تکری دن هر بر کشی بخشش بُلر
آنی نا ^۱ یُقسوله ویردی نا بایا	بخششی کم وردی حق مولانایا
آنک ^۲ اسرارینی ^۳ بندن سورکز	سیز آنی بینم ^۴ کوزملا کورکز
بن ویرم نعمت که ^۵ کمسه بیمدی	بن دیم سوزلر که کمسه دیمدی
کمسه بینم بخشیشومی ^۶ صایمدی	بن ویرم خلعت که کیشی کیمدی
اُولویی ^۷ عیسی نیته قلدی دیری	سُوردلر بندن خلایق بو سری
نیجه آیردی یوزلردن کیی	مصطفی کوکدا نیته یردی آیی
دشمنین کورلکینا اژدها	موسی اَلندن نیته اولدی عصا
ایله کم ایشیتک ^۸ اول ایتک چاوین ^۹	نیته اولدی غرق فرعون لعین
جانلری اولردی آندن قرا	قان اولردی آری سو کافرلرا
دورلو دورلو کلوریدی آنلرا	تکری دن هر کون بونن کییی بلا
اوده دوشیجک اودی بُلدی کُلَف	اود خلیلیچن ^{۱۰} نیته اولدی کُلَف
آکا دنیا نعمتن زهر ایلدی	بیر اویرلا نمرودی قهر ایلدی
معجزه بونن کیی بک ^{۱۱} دایما	قایر اُون اولوردی ابراهیما

-
- ۱ نا BT نه AC (... نا TBA نه C)
  - ۲ بینم AC بانم BT
  - ۳ آنک C آن A آنک B آنکه T
  - ۴ اسرارینی BCT اسرارنA
  - ۵ که ABC کم T
  - ۶ بخشیشومی T بخششی AB بخششومی C
  - ۷ اولویی ABC اولویی T
  - ۸ ایشتدک C ایشیتنک B ایشیتونک A ایشیتوک T
  - ۹ چاوین BT چاون A چوین C
  - ۱۰ خلیلیچن ABC خلیلیچن T
  - ۱۱ کیی بک C کیی بین AB کیی بن T

Sâlih için toğdı tağdan bir deve,
Ümmeti iltürdi süd andan eve.¹

Hûd için yıl kırdı ol münkirleri,
Tağa, taşa urdı ol kâfirleri.²

Anları, kim Hûd dilerdi, kırmadı,
Anların arasına yıl girmedi.

Nûh için tûfân kamu kâfirleri
Boğdı suda komadı kimse diri.³

Kaynadı sular, cihân oldu deniz,
Ne ata kodu su, ne oğul ne kız.

Su tenûrdan kaynadı bınar gibi,
Buyruğın dutdı Nûh'un kullar gibi.

Kendüziçün bir gemi Nûh eyledi,
Ümmetini sudan anda bekledi.

Nûh, Âdem gibi ikinci atamız,
Âdem anı bilürüz biz kamumuz.

Bu öğütüdür; Hak hâsına sığınun,
Gemidür anun öğüdi, tîz binün.

Bin bunun gibi kerâmet hâslara
Virdi Tenri, girü anı ol bile.

Tenri itdi ne kim anlardan gelür,
Tenri'den bil ne kim anlardan kalur.

Sen velîden ayru görme Tenri'yi,
Andan iste, halka sorma Tenri'yi.

Binden işit, Tenri hâsın iste, bul,
Etegin dut, cândan olgıl ana kul.

Tenri hâsı Hak sıridur dünyada,
Sır dilersen, anı dutgıl ey dede!

1 Hz. Salih ve deveesi, devenin dağdan çıkması, süt vermesi için bkz. s. 580, 4. dipnot, s. 580, 5. dipnot.

2 Bu ve sonraki beyitte, Hz. Hûd'un mucizesi olan yelin kâfirleri helak etmesi hakkında bkz. s. 314, 1. dipnot.

3 Bu ve sonraki altı beyitte Hz. Nuh'un mucizeleri, tufan, suyun kabarması, gemi yapması, Hz. Âdem gibi ikinci ata olması hakkında bkz. s. 312, 3. dipnot, s. 580, 3. dipnot.

صالحیچن^۱ طغدی^۲ طاغدن بیر دوا
 هود ایچن ییل^۳ قردی اول منکرلری
 آنلری کم هود دیلردی^۴ قردی
 نوحیچن^۵ طوفان قامو کافرلری
 قایندی سولر جهان اولدی دکیز
 سو تنوردن قایندی بیکار^۶ کبی
 کندوزیچن^۷ بیر کمی نوح ایلدی
 نوح آدم کیبی^۸ اکنجی آتموز
 بو اوکوت در حق خاصینا سیغین
 بک^۹ بونن کیبی کرامت حاصلرا
 تگری ایتی نا کم انلرا ایتلر
 تگری دن کور نا کم آنلردن کلر
 سن ولی دن آبرو کورما تگری
 بیندن ایشت تگری خاصن ایسته بول
 تگری خاصی حق سیری در دنیاذا

امتی ایلتردی سُود آندن اوا
 طاغه طاشه اوردی اول کافرلری
 آنلرن آراسنا ییل کرمدی
 بوغدی سودا^{۱۰} قومدی کمسه دری
 نه آتا قودی سو نه اوغل نه قیز
 بویرغن دوتتی نوحن قوللار^{۱۱} کبی
 اُمّینی سودن آنده بکلدی
 آدم آنی بیلرز بیز قاموموز
 کمی در آنک^{۱۲} اوکوتی تیز بینن
 وردی تگری کیرو آنی اول بلا
 تگری حاضر در کر آنلر کیتلر^{۱۳}
 تگری دن بل نا کم آنلردن قالر
 آندن ایسته خلقه^{۱۴} سورما تگری
 اتکن دت جانندن اولغل آکا قول
 سر دلرسن آنی دُتغل ای ددا

-
- ۱ صالحیچن AB صالحیچون C صالحیچن T
  - ۲ طغدی CT طوغدی A دغدی B
  - ۳ هود ایچن ییل AB هودیچون یل C هودیچن یل T
  - ۴ دیلردی AB دلادی C دلردی T
  - ۵ نوحیچن AB نوحیچون C نوحیچن T
  - ۶ سودا T سوده AC سودن B
  - ۷ بیکار: بیکار AB بیکر CT
  - ۸ قوللار کبی A قوللار بکی B قوللر کبی CT
  - ۹ کندوزیچن ABC کندوزیچون C کندوزیچن T
  - ۱۰ کیبی BC کمی A کبی T
  - ۱۱ کمی در آنک C کمی در آن AB کامی در اتک T
  - ۱۲ بک CT بن AB
  - ۱۳ این بیت، در B در حاشیه با نشانه صحیح نوشته شده است.
  - ۱۴ خلقه C خلق ABT

Ben nite aydam eren sırrın size,
Ol kulak kanı ki bu sırlar sığa.

Sır dile sığmaz, kulaklar ne olur,
Kendüzinden kim çıkarsa, ol bulur.

Ol neseyi, kim kimesne bulmadı,
Ol, kim anı buldı, cânı ölmedi.

Ussunı kogıl, delü ol bu yola,
Bu yola bir cân viren yüz cân ala.

Tenri'dendür cân, girü virgil ana,
Kim 'ivaz vire öküş cânlar sana.

Ol yire ek cânı, kim bir yüz ola,
Ekmeyen anda hâli yavuz ola.

Uykuda gör cânunı, kanda gider,
Sensüz anda cân nice işler ider.

Sen yaticak gevdeden cânun uçar
Kuş gibi, kanda dilerse, yir, içer.

Kendüzinden yüz sûret, bir cân olur,
Şehr olur, bâzâr olur, dükkân olur.

Kendüden hem yir olur, hem gök olur.
Cân uyanukdur, eger gevde yatur.

Böyle bilgil, sen ölicecek cânunı,
Cân virürken gey sakın îmânunı

Kim bile, ilte anı cân Tenri'ye,
Uçmak içre hûrilerle yoriya.

Bahtlu ol cân ki cânı ışkdur,
Kulluğı bu yolda sâfi sıdkdur.

Işksuz cânı ölü bilmek gerek,
Ol ki âşıkdur, anı bulmak gerek.

Kim cânını ışk ile diri ide,
Hem nûrından bu karanulık gide.

Kendüzi bigi sini hâs eyleye,
Rahmetinden yazukun bağışlaya.

اول فُوقَ قانی که بو سِرلر سغا^۱   بن نیته ایدم اَرَن سَرَن^۱ سزا
 کندزندن^۲ کم چقرسا اَل بُلر   سِر دلا سغمز قُلقلر نه اولر
 اول کم آنی بولدی جانی^۳ اَلمدی   اول نسایی کم کمسنا^۴ بُلمدی
 بو یولا بر جان ویرن یوز جان آلا   اوسکی قوغل دلو اول بو یولا
 کم عوض ویرا اُکش جانلر سکا   تکریدن در جان کیرو ورغل آکا
 اکمین آندا حالی یاوز اولا   اول یرا اک^۵ جانی کم بر یوز اولا
 سنسز آندا جان نیجا اشلر ایدر   اُیُدا کور جانکی قاندا کیدر
 قُش بکی^۶ قندا دلر سا بیر ایچر   سَن یَتیجق^۷ کوددن جانک اُچر
 شهر اولر بازار اولر دَکان اولر   کندزندن یوز صورت بر جان اولر
 جان اُیانتدر اکر کودا یُتر   کنددن هم بیر اولر هم کوک اولر
 جان وررکن کی ساقن ایمانکی   بویله بلغل سن اُلجک جانکی
 اُچمق اچرا حورلرلا یوریا   کم بلا^۸ ایلتا آنی جان تکریا
 قوللغی بو یولده صافی صدق در   بختلو اول جان که جانی عشقدر
 اول که عاشق در آنی بُلماق کرک   عشقسز جانی اَلو بِلماق کرک
 هم نورندن بو قراکولق^۹ کیدا   کم جانکی عشقلا دیری ایدا
 رحمتندن یازقک باغشلیا   کندزی بیکی^{۱۱} سنی خاص ایلیا^{۱۲}

۱ از اینجا در H بیتهای ترکی ادامه می‌دهد؛ ارن سَرَن ABCT بو سزلاری H
 ۲ این مصراع، در H چنین آمده‌است: اول قلق قانی که حق سَری سغا؛ و در T چنین آمده‌است: ان قولق قانی که بو سزرلر سغا
 ۳ کندزندن BC کندوزندن T بو اکیدن AH
 ۴ کمسنا ABCT کمرسا H
 ۵ جانی BCT هرگز AH
 ۶ یرا اک AHB یره اک C یراک T
 ۷ یَتیجق HCT یَتیجک A یاتیجق B
 ۸ بکی ABT کبی C
 ۹ بلا AHT بیله BC
 ۱۰ قراکولق HBC قراکولق A قراکولق T
 ۱۱ کندزی بیکی AHBT کندسی کبی C
 ۱۲ ایلیا AHB ایلیه C ایلای T

Bu cihânda ol eri gey istegil,
Anı dutgıl, ayrukın elden kogıl.

Anı dutanlar cihân issi olur,
Bil ki anlardan cihân diri kalur.

Bu cihân gevde bigi, anlar cânı,
Gevdeye bakma, içi gör, cân kanı?

Gevde görünür, cânı göz görmedi,
Cân niteligini uslu sormadı.

Cân görünmez, kim yüzün gözler göre,
Gevde degül, kim gele karşı dura.

İlmlle gör cân yüzün, ko bu gözi,
Eyle kim ussun görür her bir sözi.

Her nesenün gözleri ayruksıdur,
Sende yüz göz var, dükelini görür.

Sözlerün gözi bayık kulak olur,
Gey sözi, yavuz sözi kulak bilür.

Tatmagun gözi ağuzdur gevdede,
Datluyı acıdan ol gey fark ide.

Her neseneye anun göziyle bak,
Kim göresen, düşmeyesen sen irak.

Cân yüzine cân ile bakmak gerek,
Cân dilersen, gevdeden çıkmak gerek.

Nûr dilersen, var nûr olgıl nûr için,
Hûr dilersen, var hûr olgıl hûr için.

At ile bilgil, deve cüft olmadı,
Eyle kim yavuz iden gey bulmadı.

Her nese lâyıık gerek, kim cüft ola,
Kanı ol uslu, kim bu sözden tola.

Her kim ister Tenri'yi, ol usludur,
Halk arasında güneşden bellüdür.

Görklü yüzi kimseye hîç benzemez,
Tenri katında bini bire samaz.

Tenri'yi gören kişi gözler açar,
Ol karangu cân üzerne nûr saçar.

بو جھاندا اول آری کی استغیل
 آنی دوتنلر جھان اسی آلر
 بو جھان کودا بکی^۲ آنلر جانی
 کودہ کورینر جانی کوز کورمدی
 جان کورنمز^۳ کم یوزن کوزلر کورا
 علم لا کور جان یوزن قو بو کوزی
 هر نسانک کوزلری آیرقسدر
 سوزلرن کوزی بایق قولق آلر
 طادماغک کوزی آغزدر کوددا
 هر نسانایا آنک کوزیلہ باق
 جان یوزینا جانلا باقماق کرک
 نور دلرسن ور نور اُلغل نوریچن؛
 آتلا بلغل دوا^۴ جفت المدی
 هر نسا لایق کرک کم جفت آلا
 هر کم استر تکریمی اول اُسلودر
 کرکلو یوزی کمسیا هیچ بکزمز
 تکریمی کورن کشی کوزلر آچر
 آنی دُنغل آیرقن اَلدن فُغل
 بلکہ^۱ آنلردن جھان دیری قلر
 کودیا باقما ایچی کور جان قانی
 جان نیتالیغینی اسلو سُرمدی
 کودہ داکل کم کلا قارشو دُورا
 ایله کم اسنک کورر هر پیر سوزی
 سندہ یوز کوز وار دکالینی کورر
 کی سوزی یاوز سوزی قولق بلر
 طاتلوی آجیدن اول کی فرق ادا
 کم کوراسن دشمیاسن سن ایراق
 جان دلرسن کوددن چقماق کرک
 حور دلرسن ور حور اُلغل حوریچن^۵
 ایله کم یاوز ایدن کی^۶ بلمدی
 قانی اول اُسلو کہ بو سوزدن طلا
 خلق آراسنده کُنشدن بللودر
 تکریمی قاتندہ بکی بیرہ سمز
 اول قرانکو جان^۸ اُزرنا نور سچر

۱ بلکہ T بلک AHBC

۲ بکی AHBT کی C

۳ کورنمز CT کورنمز AHB

۴ نوریچن T نورچن AHB نوریچون C

۵ حوریچن T حورچن AHB حوریچون C

۶ آتلا بلغل دوا AHBT آتله دواہ بق C

۷ ایله کم یاوز ایدن کی AHBT ایله کم جانسز کشی جان C

۸ اول قرانکو جان A قرانکو جانلر B اول قرکلق جانلر C قراکو جانلر T

Ay bigi âlemde aydınlık virür,
Yüzi nûrından karanulık varur.

Diri eyler ölüyi İsî bigi,¹
Yol açar denizde ol Mûsî bigi.²

Bin bunun gibi ider bir demde ol,
Degme bir yoksula virür mâl bol.

Ne ki peygamberlerün var, ol bilür,
Kim anı dutdı, kamusını bulur.

Nûrı birdür mûmlarun, ger yüz ise,
İki göre her kim ol ussuz ise.

Susadunsa, bardaka bakma, su iç,
Sûretâ nefsün bakır başını biç.

Gevdeden geç, katı dut bunda cânı,
Kim bulasın cânun içinde anı.

Cânun içindedür ol, gey istegil,
Anı dutgıl berk, ayruğın kogıl,

Kim göresen cânun içre Tenri'yi,
Gösteresen kamusına Tenri'yi.

Türkçe bilseydüm, adaydum ben size
Sırları, kim Tenri'den degdi bize.

Bildireydüm söz ile bildüğümü,
Bulduraydum ben size bulduğumu.

Dilerem kim göreler kamu anı,
Cümle yoksullar ola benden ganî.

Bildürem dükeline bildüğümü,
Bulalar ulu, kiçi bulduğumu.

Yalvarurvan Tenri'ye ben dün ü gün,
Kim dükelin yarlığa binüm için.

Ata gibi dükelini severem,
Kamuya Tenri'den eylik dilerem.

1 Hz. İsa'nın ölüyü diriltmesi için bkz. s. 160, 1. dipnot, s. 582, 4. dipnot.

2 Hz. Musa'nın denizde yol açması için bkz. s. 268 1. dipnot, s. 582, 2. dipnot, s. 582, 3. dipnot.

یوزی ^۲ نوردن قرانکولق ^۳ ورر	آی بکی ^۱ عالمده آیدنلق ورر
یول آچر داکزده اول موسی بکی	دیری ایلر اولوی عیسی بکی ^۴
دکمه بیر یوقسوله ویرر مال بول	بک ^۵ بونون کییی ادر بیر دمه اول
کم آنی دوتتی قاموسینی بلر	نا که پیغامبرلرک وار ^۶ اول بلر
ایکی کورا هر کم اول اوس سوزسا	نوری ^۷ بردر موملرک کر یوزسا
صورتا نفسک باقر باشینی بیچ	سوسدکسا ^۸ باردقا باقما سو ایچ
کم بولاسن جانک ایچنده آنی	کوددن کج قاتی دُت بونده جانی
آنی دُتغل برک آیروغن قُغل	جانک ایچنده در اول کی استغِل
کستراسن قاموسینا تکریمی	کم کراسن جانک اجرا تکریمی
سرلری ^۹ کم تکریمی دن دکدی بزا	ترکجه بلسیدم بن ایدیدم سزا
بلدریدم بن سزا بلدوغمی	بلدُریدم سوزلا بلدوغمی
جمله یوقسللر ^{۱۰} اولا بیندن غنی	دیلرم کم کورلر قامو آنی
بوللر اولو کیچی بلدوغمی	بلدرم دکالینا بلدوغمی
کم دوکالن یرلغا بینمیچن ^{۱۱}	یالوررون ^{۱۱} تکریم بن دون و کن
قامویا تکریمی دن ایلک دیلرم	آتا کییی دوکلینی ساورم

-
- ۱ بکی ABT کییی C
  - ۲ یوز AB یوزی HCT
  - ۳ قرانکولق AB قراکولق HCT
  - ۴ بکی ABT کییی C
  - ۵ بک CT بینک AB بیگ H
  - ۶ وار AHC ور B - T
  - ۷ نوری CT نور AHB
  - ۸ سوسدکسا: سوسدنکسا AHB صوصدقسه C سوسدکشا T
  - ۹ سرلری AHBT سزلی C
  - ۱۰ یوقسللر AHB یخسللر C یوقسللر T
  - ۱۱ یالوررون AHBT یلورورم C
  - ۱۲ بینمیچن AB بینمیچون C بانومحن T؛ این مصراع در H: کز جمالت مردگان را زنده کن

Siz dakı bini sevün, eyle ki ben
Sizi severvem, nite kim cânı ten.

Ben sizünçün gey dilervem, siz bana
Gey dilemezsiz, kaçarsız dört yana.

Gözünüzi Tenri açarsa, bini
Göresiz, eyle ki görürsiz günü.

Bini katı dutasız bu dünyada,
Ol ki binden ayrıla, kanda gide.

Yol budur, ol cân ki bu yoldan çıka,
Degmeye gâvur gibi ol cân Hak'a.

Tenri'yi peygamberinden istegil,
Zînhâr anı Hak'dan ayru sanmagıl.

Ol ki buldı Tenri'yi, gey dut anı,
Anı bulıcak, dime: "Tenri kanı?"

Tenri andan ayrı degül, aç gözün!
Ol virür sana hemîşe uruzun.

Kim ki biri iki görür, şaşıdur,
Sözini işitmegil, kulmâşidür.

Ey karındaş bu sözi eyle ki var,
Ol bile, kim Tenri'yi cândan sever.

Gök ü yir anun katında bir ola,
Tenri'den içi, taşı bir sır ola.

Yüz olursa harfler, bir söz olur,
Sözler ile âkıbet bir göz olur.

Ne ki varsa, ölür, ol bir cân kalur,
Ol cihânda kul ile sultân kalur.

Kul u sultân birdurur, iki degül,
Ol serâ içre bir olur beg u kul.

Tenri nûrından toludur cânları,
İki görme, gözlü isen, anları.

Sûret içre anlar iki görünür,
Ma'niye bak, kim göresen birdurur.

Evlere bakan nûrı iki görür,
Eve bakma, nûra bak, kim birdurur.

سیزی دقۍ بینی سوک ایلا که بن
 بن سزکچن کی دیلروم سز بکا
 کوزکوزی تگری آچرسا بنی
 بینی قاتی دوتسز^۱ بو دنیادا
 یول بودر اول جان که بو یولدن چقا^۲
 تگری پیغامبرندن استغل
 اول که بولدی تگری کی؛ دُت آنی
 تگری آندن آبرو داگل آچ کوزن
 کم که بیری ایکی کورر شاشی در
 ای قونداش بو سوزی ایلا که ور^۳
 کوک و بیر آنک قاتندا بر اُلا
 یوز اُلسا حرفلر بر سوز اُلر
 نا که ورسا اُولر اول بر جان قلر
 قول و سلطان بیردُرر ایکی دکل
 تگری نورندن طلودر جانلری
 صورت ایچرا آنلر ایکی کورنر
 اُولرا باقن نوری ایکی کورر

سیزی ساوروم^۱ نیتاکم جانی تن
 کی دیلامزسز قاچرسز دورت یکا
 کورسز ایلا که کوررسز کُنی
 اول که بِنیدن آیرلا قاندا کیدا
 دکمیا کاوُر کبی اول جان حقا
 زنهار آنی حقدن آبرو سنمغل
 آنی بولیحق دِیما تگری قنی
 اول ورر ساکا همیشه اوروزن
 سوزنی ایشتمغل قُلماشی در
 اول بلا کم تگری جانندن سور^۴
 تگری دن ایچی طاشی بر سر اُلا
 سوزلر ایلا عاقبت بر کوز اُلر
 اول جهانده قوللا سلطان قلر^۵
 اول سَرا ایچرا بر اولر بک^۶ و قل
 ایکی کورما کوزلویسن آنلری
 معنیا باق کم کراسن بردُرر
 اوه باقما نوره بق کم بردُرر

۱ ساوروم HB سوروم AC ساورون C ساوارم T
 ۲ دوتسز AHBC دوتکز T
 ۳ چقا AHB چقه C حقا T
 ۴ کی AHBC که T
 ۵ ور HCT وار AB
 ۶ سور HCT سوار AB
 ۷ قلر - AHBT
 ۸ بک ABC باک HT

Uslu evler içre nûrı bir bile,
Kanda, kim göre Hak'ı, anda kala.

Dutmadı söziyle, kim girü kaya
Birkişüpdür, eyle kim tağda kaya.

Halk ana dirlerse, bu yol Hak degül,
Bu yolu ko, Hak yolın gey iste, bul.

Kulakına koymaya bu sözleri,
Hak nûrın çün bellü gördi gözleri.

Sözlerin göz, sözlerin söz sanmagıl,
Dükeli yanlış durur, inanmagıl.

Söz anundur, kim açukdur gözleri,
Ol ne dirse, Tenri'dendür sözleri.

Ol kişi, kim eyle oldı, azdur,
Ne kim ol ayda, kamusı râzdur.

Tenri râzın andan işit ey içi,
Gey uludur, görmegil anı kiçi.

Tenri didi: "Sayru oldum Müsiyâ,
Kendü dostın kişi böyle isteye?"

Ulu, kiçi geldi bini görmeğe,
Nitedür, kim gelmedün sen sormağa?"

Mûsi didi: "Hâşâ sinden sayruluk!
Sen Hâlıksın, sana kandan sayruluk?"

Yine didi: "Sayru oldum, gelmedün,
Dedüğüm sözi hisâba almadun."

Mûsi didi: "Bu sırı anlamazam,
Maksûdun nedür bu sözden, bilmezem."

Tenri didi: "Sayru oldı bir velim.
Dünyâ içre sayruluk dardı delim.

Bir gün anı nişe varup görmedün?
"Nitesin?" deyüp hâlınden sormadun?"

Ben anun sayruluğından sayruvem,
Sanma kim ben ol velîden ayruvem,

Kim anı göre, bini görmüşdür ol,
Kim anı sora, bini sormuşdur ol.

قاندا کم کورا حقی آنده قَلا	اُسلو اولر ایچرا نوری بر بلا
برکشپ در ایله کم طاغدا قیا	دُتمدی سوزیله کم کیرو قُیا
بو یولی قو حق یولن کی ایسته بُل	خلق آکا درلرسه بو یول حق دکل
حق نورن چون بللو کوردی کزلری	قولقینا قُیمیا اول سوزلری
دوکللی یاکلش دُرر ایننمغل	سوزلرن کوز سوزلرن سوز سنمغل
اول نه درسا تکرری دن در سوزلری	سوز آنکدر کم آچقدر کوزلری
نا کم اول ایدا قاموسی رازدر	اول کشی کم ایله اُلدی آزددر
کی اُلودرا کورمکِل آنی کِچی	تکرری رازن آندن ایشت ای ایچی
کندو دوستن کیشی بویلا ایستیا	تکرری دیدی سیرُو الدم موسیا
نیته در کم کلمدک سن سورمغا	اولو کیچی کلدی بینی کورمغا
سن خالقسن ساکا قندن سیرُولق	موسی دیدی حاشا سندن سیرُولق
دیدکم سوزی حسابا آلمدک	یینه ^۱ دیدی سیرُو اولدم کلمدک
مقصودن نادر بو سوزدن بلمزم	موسی دیدی بو سِرِی ^۲ آنکلامزم
دنیا ایچرا سیرولق دارتی دلیم	تکرری دیدی سیرُو اولدی بر ولیم
نیتسن دییپ حالندن سورمدک	بیر کن آنی نیشه وارپ کورمدک
سانمه کم بن اول ولی دن آیروم	بن آنک سیرُولغندن سیروم
کم آنی سُورا ^۳ بینی سُورمش در اول	کم آنی کورا ^۴ بینی کورمش در اول

۱ اولدر ABCT بیکدر H

۲ یینه AHBC

۳ سری HBT سر A سزی C

۴ آنی کورا ABCT کورا آنی H

۵ آنی سورا ABCT سورا آنی H

Bini anda, anı binde görünüz,
 Bini andan, anı binden sorunuz.
 Gevededir ol, ben cânı, bilün bunı,
 Gök bigidür gögsü anun, ben günü.
 İkimüz birüz, iki görmen bizi,
 Tutun anı, yarlığaya ol sizi.
 Kim anı binden seçerse, ol bayık
 Düşmenümdür, evini başına yık.
 Ben anun için yaratdum âlemi,
 Ol velim için getürdüm Âdem'i,¹
 Kim doğa andan sağışsuz kişiler,
 Cüft olalar irkek ile dişiler.
 Hem bulardan doğalar hâs kullarum,
 Kim bular kanatlarumdur, kollarum.
 Bini ol hâslar bile, kim ben nevem;
 Anları sevenleri ben gey sevem.
 Hâs erüm binüm sırumdur, bilünüz,
 Ne kim ol aydursa, anı kılunuz,
 Kim sevem kamunuzu anun için,
 Kamunuz açun gözi anun için.
 Ana bakun, bakmanuz ayruk yüze,
 Kim nûrından nûr gire gözünüze.
 Rahmetüm oldur cihânda, gey bilün,
 Etegin dutun, bini andan bulun,
 Kim sizi uçmaka ol hâs givüre,
 Nefsünüz, kim yol urur, boynun ura.
 Kamunuzu ol tamudan geçüre,
 Uçmak içre şerbetinden içüre.
 Hûrilerle anda içesiz süci,
 Görmeyesiz kimseden anda küci.
 Ol sücüden, kim tahûr oldı adı,
 Tenri Kur'ân'da adın eyle didi.
 Uçmak içre adl olur, güç yokdurur,
 Ne kim anda siz dilersiz, çokdurur.

1 "Sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım." hadis-i kudsîye işaret vardır. Bkz. s. 568, 1. dipnot, s. 1004, 1. dipnot.

بینی آندا آنی بیندا ^۱ کورکوز	بینی آندا آنی بیندا ^۱ کورکوز
کوک بکی در ^۲ کوکسی آنک بن کنی	کوده در اول بن جانی بیلک بنی
دوتک آنی یرلغایا اول سزی	ایکمز بیروز ایکی کورماک بزی
دشمنم در آوینی باشینا ^۳ یق	کم آنی بندن سچرسا اول بایق
اول ولیمچن کتردم آدمی	بن آنوکیچن یرتم عالمی
جفت الالر ایرککیلا دیشلر	کم دغا آندن ساغشسوز کیشلر
کم بولر قانتلرم در قوللرم	هم بولردن دوغلر خاص قوللرم
آنلری ساونلری بن کی سوم	بینی اول حاصلر بلا کم بن نوم
نا کم اول ایدرسه آنی قیلکز	خاص ارم ^۴ بنم سرمدر بیلکز
قاموکوز آچن ^۵ کوزی آنوکیچن ^۶	کم سوم قاموکوزی آنوکیچن
کم نوردن ^۷ نور کیرا کوزوکزا	آکه باقک باقماکز ایرق یوزا
آنکن دوتک بینی آندن بولک	رحتمم اول در جهاندا کی بلک
نفسکز کم یول اورور بُوینن ^۸ اورا	کم سزی اوچماقه اول خاص کیورا
اوچمق ایچرا شربتندن ایچرا	قاموکوزی اول طامودن کچرا
کرمیاسز کمسدن آندا کجی	حوری لرلا آنده ایچاسز سُجی
تکری قرآن ده آدن ایلا دیدی ^۹	اول سجودن کم طهور الدی آدی
نا کم آندا سز دیلرسز چوق درر	اوچماق ایچرا عدل اُلر کُج یوق درر

۱ آندا آنی بیندا AHBT آندن آنی بندن C

۲ بکی در ABT کی در C

۳ آوینی باشینا ABCT باشینا آوینی H

۴ خاص ارم ABCT حاصلرم H

۵ آچن AHBC احک T

۶ آنوکیچن (هر دو تا ردیف) AB آنوکچون C آنونکچن HT

۷ نوردن ABC نوردن H نوراندن T

۸ بوینن AHBC بوینن T

۹ این بیت، در A در حاشیه با نشانه صح نوشته شده است.

Yimek, içmek anda dâimdür, bilün,
Cehd idün, kim uçmakı bunda bulun.

Ger viresiz bu cihânı, uçmakı
Alasız bunda, göresiz hem Hak'ı.

Gördiler bunda erenler ne ki var,
Nakdi bu gün, yarına bakmadılar.

Sen dakı uçmakı bunda istegil,
Uçmak için dünyayı elden kogıl.

Bunda buldılar erenler, bil bunı,
Dün içinde gördiler bellü günü.

Karanuda gördiler Hak nûrını,
Dîv içinde buldılar hem hûrini.

Küfr içinde dîn u îmân buldılar,
Kendülerden öldiler, Hak oldılar.

Tamla bigi ol denize girdiler,
Kendülerini denize virdiler.

Tamla dime anlara, deniz digil,
Anları dutgıl, kalanını kogıl.

Ne zaman ki damlaları o denize düştü,
Kullukları gitti; her biri [key]kubat oldu.

Ne zaman ki parçaları bütün denizine girdi,
Birer yol gösteren mürşit oldu her biri.

Yerde ve gökte Hakk'ın vekilleridirler;
Ne vekilleri? Hak'tan ayrı değildirler.

Onların filleri Hakk'ın filleridir kesin;
Kör değılsen, gözünü aç da göresin.

Mansûr'un hâli de böyle olduğu için ey oğul, [bil ki],
“Ene'l-Hak”¹ dedi; gönülden canını, başını feda etti.

Bayezid, “Leysel fi cübbeti sivallah”² dedi,
Ve bu davayla, bu iddiayla arttı onun payesi.

Velilerin sözleri böyle oldu;
Çünkü ledün ilmi³ onlarla revaç buldu.

1 Ene'l-Hak. *Ben Hakk'im*. Bkz. s. 348, 1. dipnot.

2 *Cübbemde Allah'tan başka kimse yoktur*. Bayezid-i Bistâmi'nin sözüdür.

3 Ledün ilmi: Bkz. s. 128, 1. dipnot.

بیمک ایچمک آنده^۱ دایم در بِلک
 کر وراسز بو جهانی اُچمقی
 کوردلر بونده آرلر نا که ور^۲
 سن دقی اوچماقی^۳ بونده استغل
 بونده بولدیلر آرلر بِل بونی
 قارکودا^۴ کوردلر حق نورنی
 کفر ایچینده دین و ایمان بولدلر
 طامله بیکی^۵ اول داکیزا کیردلر
 طامله دیمه آنلرا داکیز دیغل
 قطره‌هاشان چون در آن دریا فتاد
 جزوهاشان چون شد اندر بحر کُل
 نایبِ حَقَّند در ارض و سما
 کردِ ایشان کردِ حق باشد یقین
 چون چنین شد حالِ منصور ای پسر
 لَیسَ فی جُبَّه سَوَى اللّهِ بایزید
 اولیا را همچنین باشد سخن
 جهد ایدک کی اوچمقی بونده بُلک
 آلسز بونده کوراسز هم حقی
 نقد بوکن یارنا بقمادلر
 اوچماقیچن دنیایی الدن قغل
 دون ایچیندا کوردلر بللو کونی
 دیو ایچیندا بُلدلر هم حورنی^۶
 کندلردن اُلدر حق اولدلر
 کندلارینی دکیزا ویردلر
 آنلری دوتغل فلانینی قوغل
 بندگیشان رفت و هر یک شد قُباد
 هر یکی گشتند هادی سُبُل
 نایبِ چی نیستند از حق جدا
 گرنه کوری چشم بگشا و بین
 گفت اناالحق داد از دل جان و سر
 گفت و زآن دعوی شد او اندر مزید
 زآنک ازیشان شد روان علم لدن

۱ آنده BCT اند H

۲ ور AHC وار BT

۳ اوچماقی HT اوچماق AB اچماقی C

۴ قارکودا HBT قارنکودا A

۵ این بیت، در C نیست.

۶ بیکی H بکی AB کیبی C کینی T

Hayat suyu, onların boru gibi olan bedenlerinden
Akıp gidiyor her yöne yönü olmayan âlemden,

Su kuşlarını denize doğru çeksın de,
Bu kara toprakta kalmaları diye.

Cinsini kendi cinsine doğru çağırısın,
Çağırısın da iyi kim, kötü kim anlaşılısın.

Onun nuruyla sahte ve gerçek belli olsun;
Onunla kimi ulu, kimi alçak olsun.

Onunla kimi mutlu [olsun] cennete gitsin;
Onunla kimi mutsuz [olsun], cehenneme gitsin.

Ey oğul! Hakk'ın sırrıdır lar veliler;
Beşer suretinde, insan şeklinde gelmişler.

Sakın onların şekline bakıp da yanılma;
Çünkü âlemler gizlidir onlarda.

Ne âlemi? Âlemi yaratan kesin,
Onların içindedir; gözünü aç ki göresin.

Hepsi bir candır, her ne kadar bedende iseler de
Yüzbinlerce gelmişlerdir bu devirde.

Şekilleri sayılıdır; ama hepsinin nuru birdir;
Şüpheyile bakma buna; bu kesindir.

Canları Hak denizindedir, görünmezler
Genç ve yaşlı herkese inci verirler.

Bu velayet onlara Hakk'ın ihsanıdır.
Onlar aracısız Hak'tan ders almaktadır.

Mademki sende o rütbe ve o haller yoktur,
Ve öyle iş güç, padişahlık ve hâl yoktur,

Onlar gibi yol alacak ayakların yoktur,
Yahut öyle gülden koku alacak burun yoktur,

Öyleyse git, gece gündüz zikirle meşgul ol, zikret;
Hem de Hakk'ın nimetlerini tefekkür et.

Zikreden, zikredilenden nur alır;
Zikrinden ona yeni yeni nur ulaşır.

Zikrinden nuru öyle artar ki,
Oldu zanneder isteği, dileği.

می رود از بی جهت اندر جهات	از تن چون لوله شان آب حیات
تا نمانند اندرین خاکِ دژم	تا کشد مرغابیان را سوی یم
تا شود پیدا که نیک است و که بد	جنس را خواند به سوی جنسِ خود
زو یکی والا یکی رسوا شود	قلب و نقد از نور او پیدا شود
یک شود غمگین ازو اندر جحیم	یک رود دلشاد از وی در نعیم
آمده در صورت و نقشِ بشر	اولیا اسرارِ حَقِّد ای پسر
کاندر ایشان است عالمها نهران	هان میفت اندر غلط از نقششان
اندر ایشان است بگشا چشم و بین	عالمِ چی خالقِ عالم یقین
صد هزاران آمدند اندر زمن	جمله یک جانند اگرچه خود به تن
این یقین است اندرین منگر به شک	نقششان معدود و نورِ جمله یک
بر جوان و پیر گشته دُرفشان	در یم حق جانهاشان بی نشان
بی وسایط می برند از حق سبق	این ولایت ^۱ هست ایشان را ز حق
و آنچنان کار و کیا و حال نیست	چون ترا آن رتبت و احوال نیست
یا مشامی کز چنان گل بو بُری ^۲	پا نداری تا چو ایشان ره بُری
هم در آلائی خدا در فکر باش ^۳	پس برو روز و شبان در ذکر باش
می رسد پرتو ز ذکرش نونوی	ذاکر ^۴ از مذکور دارد پرتوی
کش گمان آید که مقصد شد عیان ^۵	می فزاید پرتو از ذکر آنچنان

۱ ولایت ABCT طریقت H

۲ این مصراع، در H چنین آمده است: بی دهان ز آن خوان کجا نعمت خوری

۳ این مصراع، در H چنین آمده است: وز طریقِ ذکر اندر فکر باش

۴ ذاکر ABCT ذکر H

۵ این مصراع، در H چنین آمده است: کش خیال آید که مذکورست آن

Yârin yüzünü gördüm diyerek sevinir;
Bu gördüğünü o nurdan bilir.

Nitekim Allah, “yekâdu zeytuhâ yudîu”¹ [ayetini],
Kur’an’da, ey amca, gönül hakkında söylemedi mi?

O zaman müminin kalbinin aydınlanması kendindedir;
Fitilden, ateşten ve yağdan değildir.

O, gönlün vasfı değil, nurun vasfıdır.
Çünkü nirsuz gönül balçıktır.

Mezkûr nur bil o ışığı, o nuru;
Müminsen, zikret daima, gün boyu.

Hak nuru zikirle gelir gönle;
Hep zikret ki artsın nurun [senin de].

Canıgönülden zikreden ol talepte;
Zikredenler gibi Rabb’in vuslatına eresin sen de.

Çünkü zikreden zikredilenden alır
Her an zevk ve ondan faydalanır.

Her şeyin zikri bir iz bırakır cana;
Azizlerin de olsa alçakların da.

Şehveti anmak, sana şehvet verir,
Rahmeti anmak, gönlüne rahmet indirir.

Vahşeti anmak, vahşet getirir bu kesin;
Mutlu da olsan o yüzden üzülür, kederlenirsin.

Hayrı an ki ondan hayır ulaşınsana;
Şerri anma ki ondan zarar gelmesin sana.

Mademki her şeyi anmanın tesiri var [insanda];
Öyleyse ey gafil kişi Hakk’ı an daima.

Tanrı, Kur’an’da “Üzkuru’llah”² Allah’ı zikredin dedi;
Ve lütufta bulunup bize bu yolu gösterdi.

Çünkü O’nun huzuruna giden yol zikir yoludur;
Canı beladan kurtaran [Hakk’ı] zikretmek olmuştur.

1 “Allah, göklerin ve yerin nurudur. O’nun nurunun temsili şudur: Duvarda bir hücre; içinde bir kandil, kandil de bir cam fânûs içinde. Fânûs sanki inci gibi parlayan bir yıldız. Mübarek bir ağaçtan, ne doğuya, ne de batıya ait olan zeytin ağacından tutuşturulur. Bu ağacın yağı, ateş dokunmasa bile neredeyse aydınlatacak (kadar berrak)tır. Nur üstüne nur. Allah, dilediği kimseyi nuruna iletir. Allah, insanlar için misaller verir. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir.” (Nûr 24/35) ayetinden iktibastır.

2 “Ey iman edenler! Allah’ı çokça zikredin.” (Ahzâb 33/41.) ayetinden iktibastır.

اینچنین دید از چنان پرتو شمار	تا شود شادان که دیدم روی یار
در نُبی از بهر دل گفت ای عمو	نی یَکَادُ زَیْتِهَا یُضِیُّ هُو
نه از فتیل و آتش و روغن بود	قلبِ مؤمن پس ز خود روشن بود
ز آنکه بی پرتو بود دل آب و گل	وصفِ پرتو باشد آن نی وصفِ دل
ذکر می کن دایما گر مؤمنی	پرتوِ مذکور دان آن روشنی
ذکر می کن تا شود نورت فزون	نورِ حق از ذکر آید در درون
تا رسی چون ذاکران در وصلِ رب	از دل و جان باش ذاکر در طلب
هر نفس ذوقی و ز آن بر می خورد	ز آنکه از مذکور ذاکر می برد
هر چه باشد از عزیز و از مُهان	ذکرِ هر چیزی دهد چیزی به جان
ذکرِ رحمت در دلت رحمت نهد	ذکرِ شهوت مر ترا شهوت دهد
گرچه شادانی شوی غمگین از آن	ذکرِ وحشت وحشت آرد بی گمان
ذکرِ شر کم کن کز آن ضییرت رسد	ذکرِ خیری کن کز آن خیرت رسد
ذکرِ حق کن دایما ای بی خبر	چونکه دارد ذکرِ هر چیزی اثر
وز کرم بنمود این ره را به ما	أذکروا الله گفت در قرآن خدا
ذکر آمد از بلا جان را پناه	ز آنکه سویِ حضرتش ذکرست راه

Dünyayı zikir, Allah'tan uzaklaştırır seni;
Çirkin, uğursuz, kör ve mağrur eder seni.

O zaman git, Allah'ı zikretmeyi tercih et;
Daima canıgönülden din yolunda çalış, gayret et.

Her gece gündüz ölümü an yâd et;
Yalvar, yakar; gönülden Rabb'ine nida et:

“Ey kerem ve rahim olan, sabırlı [Allah'ım]!
Ve ey günahları sebepsiz affeden [Tanrı'm]!

Ben kulunu kolayca geçir bu dar ve sarp geçitten;
Esenlikle götürüyüm imanımı bu âlemden.”

Ölümü anmak seni ölümden kurtarır;
Vefatı anmak seni vefattan kurtarır.

Ömer¹ bir şahsa vermişti bir elbise;
Her an kendisine ölümü hatırlatsın diye.²

Herkesin içinde “ölüm var ya Ömer!” derdi;
Sabah, akşam, hep bu idi işi.

Ölümü anmak, seni günahlardan arındırır;
Dünya sevgisini içinden söker atar, çıkarır:

Bilesin ki, [bu] âlem akıp gidiyor,
Ey ünlü kişi, künk içindeki su gibi [akıyor].

Bu su, künkten doğup akıyor;
Eğretidir o, künge ırmaktan geliyor.

Öyleyse eğretiye gönül verme bir daha;
Canını ve gönlünü âdil [Rabb']in adaletine bağla.

Eğreti olmayan şeyi talep et;
Git, eğreti olanı istemekten ar et!

Bekaya sarıl, fenadan kaç ki,
O vuslatta ve kavuşmada olasın bâki.

Bil ki Hak'tan başka her şey yok olacaktır;³
Gerçi birkaç gün canlı kalıp yaşayacaklardır.

1 Ömer: Ömer b. Hattab. Bkz. s. 558, 2. dipnot.

2 Bu ve sonraki beyitte Hz. Ömer'in kendisine ölümü hatırlatması için yaptığı şey için bkz. s. 558, 2. dipnot.

3 Hak'tan başka her şey yok olacaktır: “Sen Allah ile beraber başka bir ilâha ibadet etme. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O'nun zatından başka her şey yok olacaktır. Hüküm yalnızca O'nundur ve kesinlikle O'na döndürüleceksiniz.” (Kasas 28/88) ayetinden manen iktibastır.

زشت و نحس و کور و مغرورت کند	ذکر دنیا از خدا دورت کند
دایم از جان کوش اندر راه دین	پس برو ذکر خدا را کن گزین
باش نالان و ز دل می گو به رب	یاد می کن مرگ را هر روز و شب
وی گنه را بی سبب آمرزگار	کای کریم و ای رحیم و بُردبار
تا برم ^۱ ایمان سلامت زین جهان	بنده را زین عقبه آسان بگذران
یاد فوت از فوت بجهاند ترا	ذکر موت از موت برهاند ترا
تا ز مرگش دم بدم بدهد خبر	جامگی می داد شخصی را عُمر
کارش این باشد همه شام و سحر	در ملا گوید که الموت ای عُمر
مهر دنیا را ز بیخ و بُن کند	ذکر موت از جُرمها پاکت کند
همچو کاندُر گُنگ آب ای نامور ^۲	تا بدانی هست عالم در گذر
عاریه ست از جو رسد در گنگ آن	نیست زاینده ز گنگ آبِ روان
بند جان و دل به داد دادگر	پس منه بر عاریه دل را دگر
رَوِ بدار از جستنِ عاریه عار	آن طلب کن کآن نباشد مستعار
تا شوی باقی در آن وصل و لقا	در بقا آویز و بگریز از فنا
گرچه روزی ^۳ چند جان را مالکند ^۴	غیر حق می دان که جمله هالکند

---

۱ برم AHBC بریم T
 ۲ به جای این بیت، در H این بیت آمده است:
 شوی آگه که عالم عاریه ست   همچو کاندُر گنگ آبش جاریه ست
 ۳ روزی AHBT روز C
 ۴ بعد از این، بیست و هشت (۲۸) بیت و بخش «در تفسیر این آیت که لایغرنک...» و بعد از آن پنجاه (۵۰) بیت یعنی دو ورق در A نونویسی شده است.

Bizim hayatımız onun nurunun yansımasıdır.
[O] nur, özdendir; bütün mevcudat kabuktur.

Hak'tan başka hiçbir şey kalmaz bakî,
Gerek kul gerek şah, gerek değersiz gerek değerli.

Öyleyse Allah'a sarıl bekaya talip isen,
Sarıl ki her an ilerleyip yükselesin sen.

Hayatta kalırsın, Allah canın olunca senin;
Daima tehlikelerden koruyucun olur senin.

Kur'an'ı baştan başa [okuyup] tefekkür ettim;
Düşüncemle nadir inciler deldim.

Ben, bunu gördüm her ayetin özeti;
Ey din adamı, benden başkasından kes ilgini.

Çünkü hak sana dedi: Benden uzaklaşma,
Uzaklaşma da benimle mutlu kalasın daima.

Ey kulum! Ne istersen iste benden,
İste ki minnetsiz vereyim tamamen:

Her an benden alacağın ihsan,
Hâsıl olmaz sana hiçbir kuldân.

Ve ey [kulum], bağlan, daha da bağlan bana,
Daima bana doğru yolculuk et, çık yola.

Allah'a kavuşup buluşmandır bu namazların;
Hem oruçların hem de zekâtları malların.

Hayırlar ve ibadetler Hakk'a kavuşman, bağlanmandır;
Fısk u fücur ve isyan da [Hak'tan] uzaklaşman, kopmandır.

Bu çeşit vuslattan, bağlılıktan zevk aldığın zaman,
Birleşmiş olursun, ayrılıklardan kurtulursun.

Öyle ki sen maşukunun yanında
Oturduğun zaman zevk alırsın daima.

Dizinin üzerine başını koyduğunda,
Zevkin daha fazla olur mutlaka.

زندگی ما^۱ ز عکس نورِ اوست
 جز خدا باقی نماند هیچ چیز
 پس خدا را گیر اگر خواهی بقا
 زنده مانی چون خدا جانت شود
 جمله قرآن را فرو رفته به فکر
 حاصلِ هر آیتی دیدم من این
 هر چه می خواهی ز من خواه ای غلام
 و آنچه خود از^۲ من بری در هر نفس
 وی^۳ به من پیوسته شو پیوسته تر
 اتصال است این صلوات با خدا
 طاعت و خیرات شد پیوستگی
 چون مزه یابی ازین نوع اتصال
 آنچنان پهلویِ معشوق، تو
 چون نهی بر زانوش از جان تو سر^۴
 نورِ او مغزست و هستی^۵ جمله پوست
 از غلام و شاه و از خوار و عزیز
 تا که باشی دم بدم در ارتقا
 از خطر دایم نگهبانت شود^۶
 دُرّهای نادره سَفتم به فکر
 که بُر از غیرِ من ای مردِ دین^۷
 تا دهم بی مَنّی آن را تمام
 کی شود آن^۸ حاصلت از هیچ کس
 سویِ من کن دایما سیر و سفر
 هم صیام^۹ و هم زکاتِ مالها^{۱۰}
 غیر طاعتِ دُوری و بگسستگی^{۱۱}
 متّصل^{۱۲} گردی رهی از انفصال
 چون نشینی ذوقِ یابی تو بتو
 ذوقِ تو گردد در آن دم بیشتر^{۱۳}

-
- ۱ زندگی ما HCT زندگی ما را AB
  - ۲ هستی ABCT خلقان H
  - ۳ بعد ازین، در H بیست و پنج (۲۵) بیت و فصلی «در تفسیر این آیت که لایغزنگ...» و بعد از آن پنجاه و چهار (۵۴) بیت نیامده است.
  - ۴ بعد از این بیت، در BC یک بیت دیگر وجود دارد که بدین شرح است:
چونکه گفتت حق مشو از من تو دور تا بمانی زنده از من در سرور
  - ۵ و آنچه خود از BT کآن عطا کز A کآنچه خود از C
  - ۶ کی شود آن BCT می نگردد A
  - ۷ وی AB وای CT
  - ۸ هم صیام ABC هم که صوم T
  - ۹ بعد از این بیت، یک بیت دیگر در B وجود دارد که بدین شرح است:
پس پذیر این را بیفزا در جهاد تا شوی از سلک ابدال و عباد
  - ۱۰ این مصراع: غیر طاعت دُوری و بگسستگی CT فسق و عصیان دُوری و بگسستگی B؛ به جای این بیت، در A این بیت آمده است:
خیر و طاعتها به حق پیوستن است فسق و عصیان دُوری و بگسستن است
  - ۱۱ متّصل BCT متّجد A
  - ۱۲ از جان تو سر BT سر بعد از آن A سر بعد ز آن C
  - ۱۳ این مصراع، در AC چنین آمده است: ذوقت افزون تر شود ز آن بی گمان

Kur'an'ın başından sonuna kadar oku;
İyi bil ki ondan kastedilen budur bu:

Ey benden koparak uzaklaşmış olan,
Haydi, daha çabuk [gel], bana bağlan.

Çünkü canlı bir vücuttan kesilip ayrılan organ,
Bir müddet hareket etse de ölüdür ey eşsiz insan!

Bir müddet hareket eder, sonra durur;
Çünkü bu hareketten [ona] bir fayda yoktur.

Ayrıldı mı bir organ bedenden,
Yok bil o organı açıktan, gizliden.

Ağaçtan koparılan yeşil dalı da
Böyle bil, yaprağı ve meyvesi olsa da.

Ne meyvesi kalır ne yaprağı ne yeşilliği;
Önceden öyle bilir onu akıllı kişi.

Aynı şekilde Hakk'a bağlı olmayan,
Canlı gibi hareket etse de ölü bir [insan].

Aklı, fikri, sağlıklı düşüncesi olan,
Onun hareketini cansızlar gibi görür durağan.

Çünkü diriden ayrılan her şey,
Sana bir şey gibi görünse de bilme bir şey.

Parça bütününden ayrıldığı zaman,
Varlığını yok bil ey sultan.

Hak'la bağı olmayana
Ölü de, rengi, kokusu, güzelliği olsa da.

Onun rengi, kokusu, güzelliği kalmayacaktır belli,
Hareketi duracak, son bulacaktır tabii ki.

O, hayattan yardım almayınca,
Ölecek ve buz gibi donacaktır anında.

اول قرآن و آخر را بخوان
 هست از آن مقصود این معنی^۱ بدان
 کای ز من بگسسته و گشته جدا
 زودتر پیوسته شو با من بیا^۲
 زآنکه هر عضوی که شد از حی جدا
 مرده اش خوان و مخوان زنده و را^۳
 گرچه جنبد ساعتی آن عضو او
 جنبشش را دان تو ساکن ای عمو^۴
 اتصالی چون ندارد با بدن
 نیست دانش گرد او دیگر متن^۵
 شاخ سبزی کان جدا شد از درخت
 همچنین دان^۶ گرچه دارد برگ و رخت
 نی بر و برگ و^۷ نه سبزی ماندش
 عاقل از اول چنان می داندش
 همچنین آنکو به حق پیوسته نیست
 گرچه جنبد همچو زنده مرده ایست^۸
 آنکه دارد عقل و رای با رشاد
 دیده ساکن جنبشش را^۹ چون جماد
 زآنکه هر جانی^{۱۰} که باین شد ز حی
 لاشیش دان گر ترا بنمود شی
 جزو چون از کل خود گردد جدا
 هستیش را نیست می دان ای کیا
 هر که نبود با خدا پیوسته او
 مرده خوانش گرچه دارد رنگ و بو
 جنبشش ساکن شود هم بی گمان
 رنگ و بویش نیست خواهد شد عیان
 چونکه از زنده ندارد او مدد
 میرد و در حال چون یخ بفسرد

۱ معنی BCT نیکو A

۲ بیا BT هلا AC

۳ به جای این بیت و بیت دیگر بعد از آن، در A این دو بیت آمده است:

زآنکه عضوی کز تن زنده بُرید مرده باشد گرچه جنبد ای فرید

ساعتی جنبد ولی ساکن شود زآنکه آن جنبش نمی یابد مدد

۴ این مصراع در B چنین آمده است: در حقیقت ساکنش دان ای عمو

۵ به جای این بیت، در AC این بیت آمده است:

منفصل چون گشت عضوی از بدن نیست دان آن عضو را سر و علن

۶ دان BCT هم A

۷ برگ و ABC برگی T

۸ این مصراع در B: گرچه همچون زنده جنبد مرده ایست؛ مرده ایست ABT مردگیست C

۹ دیده ساکن جنبشش را BT جنبشش را دیده ساکن AC

۱۰ جانی BCT در A هم در اصل «جانی» است، ولی در حاشیه با نشانهٔ صح «چیزی» نوشته اند.

[103. Yüz Üçüncü Makale]

[Bu makalede iki konu anlatılacaktır:]

["Lâ yeğurranneke tekallubu'l-lezîne keferû fi'l-bilâd. Metâ'un kalîl." ayetlerinin tefsiri]

"Lâ yeğurranneke tekallubu'l-lezîne keferû fi'l-bilâd. Metâ'un kalîl."¹ *İnkâr edenlerin [refah içinde] diyar diyar dolaşmaları sakın seni aldatmasın. Az bir yararlanmadır* ayet[ler]inin tefsiri. Hak Teâlâ buyuruyor ki: "Ey Muhammed! Hak'tan ve resulden uzaklaşmış olan kâfirlerin ve münafıkların hareketleri, [refah içinde gezip dolaşmaları] sakın seni aldatmasın; zira gerçekte onlar ölüdürler, cansız varlıklar gibidirler. Yakında görürsün ki onların o hareketleri durgunlaşır, kalmaz; nitekim "Kul, metâ'u'd-dunyâ kalîlun."² *De ki: "Dünya geçimliği, dünya metâi azdır"* [buyrulmuştur].

[Ruhun gamı, kederi Hak'tan ayrılmasındandır]

Ruhun gamı, kederi Hak'tan ayrılmasındandır; ancak âdemoğlu bunu bilmez; dünya işlerinde çalışır, çabalar, eşyalar, mallar biriktirir ki gamdan ve kederden kurtulsun; ama kurtulamaz; çünkü eşyanın ve malların ele geçmesi gamı gidermez; ancak ruh, Hak Teâlâ'nın huzuruna vardığı zaman bütün gamlardan kurtulur.

Hak Teâlâ bu beyanı Kur'an'da
Bu yüzden buyurdu inkârcılara.

Gerçi görünürde şeklen diridirler,
Ama kesin bil ki manen ölüdürler.

Sakın seni aldatmasın onların yaşayışları, mutlulukları;
Çünkü Allah uzaklaştırdı kendinden onları.

Yakında görürsün onların hepsini
Yok olup hakir hâlde toprağın altına gittiklerini.

Onlardan hiçbir eser kalmaz dünyada,
Baş aşağı düşerler cehenneme sonunda.

1 *İnkâr edenlerin [refah içinde] diyar diyar dolaşmaları sakın seni aldatmasın. Az bir yararlanmadır. Sonra onların barınacağı cehennemdir. Orası ne kötü bir yataktır!* (Âl-i İmrân 2/196-197).

2 "Daha önce kendilerine, '(savaşmaktan) ellerinizi çekin, namazı kılın, zekâtı verin' denilenleri görmedin mi? Üzerlerine savaş yazılınca, hemen içlerinden bir kısmı; insanlardan, Allah'tan korkar gibi, hatta daha çok korkarlar ve 'Rabbimiz! Niçin bize savaş yazdın? Bizi yakın bir zamana kadar erteleydin ya!' derler. De ki: 'Dünya geçimliği azdır. Ahiret, Allah'a karşı gelmekten sakınan kimse için daha hayırlıdır. Size kıl kadar haksızlık edilmez.'" (Nisâ 4/77.) ayetinden iktibasır.

در تفسیر این آیت که لَا يُعْرُوكَ تَقَلُّبُ الدِّينِ كَفَرُوا فِي الْبِلَادِ، مَتَاعٌ قَلِيلٌ. حق تعالی می فرماید که ای محمد، جنبش کافران و منافقان که از خدا و رسول بریده‌اند، مبادا که ترا مغرور کند، زیرا در حقیقت ایشان مرده و جمادند^۱. زود بینی که آن جنبششان ساکن شود و نماند که قُلْ مَتَاعُ الدُّنْيَا قَلِيلٌ.

و در تقریر آنکه غم جان از فرقتِ حق است الا آدمی نمی داند؛ در کارهای دنیا سعی می کند و اجتهاد می نماید و اسباب حاصل می کند تا از غم برهد و نمی تواند رستن، زیرا حصولِ اسبابِ دافعِ غم نیست، اما چون جان به حضرتِ حق^۲ تعالی پیوندد، از جمله غمها^۳ خلاص یابد.

حق تعالی در نبی این را بیان	زین؛ سبب فرمود بهر کافران
ظاهراً گرچه به صورت زنده‌اند	لیک در معنی یقین دان مُرده‌اند ^۴
هین مشو غره به عیش و سورشان	چونکه یزدان کرد از خود دورشان
زود بینی جمله را ای مردِ کار	نیست گشته رفته اندر خاک خوار ^۵
در جهان زیشان نماند هیچ اثر	سرنگون افتند آخر در سقر

۱ مرده و جمادند BT مرده‌اند و جماد AC

۲ حق ABT باری C

۳ غمها - ABC

۴ زین BT زان AC

۵ این مصراع در A چنین آمده‌است: باطناً چون مُرده خوار و گنده‌اند

۶ خاک خوار ACT خاکسار B

Nitekim bir organ bir kişiden ayrılınca,
Herkes, engelli, özürlü, eksik der ona.

Fakat böyle bir ayrılık nasıl yaşar Hak Teâlâ'ya
Bir organı [ayrılan] beden gibi bir noksanlık ha?

O parçadır eksik ve noksan olan,
Ki ayrılmıştır Allah'ın katından, huzurundan.

Bir damlanın denizden çıkmasıyla
Deniz ne eksilir ne de artar onunla.

Deniz dalgalanır durur daima,
Damla olmadan da iki dünyada.

Ey dinleyen! Bu, örnek olarak geldi, benzetmek için değil;
Sakin, her bilgiyle yetinmeyesin, [her şey bilgi değil].

Sonlu, sınırlı değil ki eksik olsun Hak Teâlâ,
Bütünden ayrılan bir parçanın yok olmasıyla!

O yok olmayan, [evvel nasıl idiye] öyledir;
Celâl sahibi Allah'ın zatı nasıl eksilebilir?

Yaradan'ın zatını bir yaratık gibi bilme;
Çünkü sonsuz, sınırsız fark vardır [arada kesinlikle].

Noksan kabul etmez O'nun zatı;
Yüce ve alçak, herkesten üstündür O'nun zatı.

Eksilen, ölen surettir, bedendir, kalıptır;
Çünkü onun süsü, ziyneti, giysisi, eşyası vardır.

Bil ki Hak Teâlâ suretten münezzehtir;
Her iki âlem, O'nun yanında bir zerre bile değildir.

Git, zerreyi güneşle mukayese etme, kıyaslama;
Ta ki bir temel üzerinde olsun dinin daima.

Ta ki o derin denizde yol alasın,
Onun içinde sedefsiz, eşsiz inci olasın.

İnci ne ki, deniz nedir ki, nurdan [varlık] olasın,
Bedensiz ve ruhsuz o denizde yol alasın.

Bu yönlerin ötesinde kanatsız uçasın,
Hakk'ın sanatlarından zatına varasın.

Onun tuzlasında tamamen tuz olasın,
Gerçi denizden bir tuzdun, ama deniz olasın.

نی که عضوی چون^۱ از شخصی شد جدا
لیک حق را زین جدایی کی رسد
ناقص آن جزوی شود کاو شد جدا
قطره‌ای از بحر اگر افتد برون
بحر باشد در تموج دایما
این مثال آمد نه مثل ای مُستمع
نیست حق محدود تا ناقص شود
همچنان باشد که بود او بی زوال
ذات خالق را چو مخلوقی مدان
قابل نقصان نباشد ذات او
صورت آمد قابل نقصان و مرگ
حق منزّه آمد از صورت، بدان
ذره‌ای را رو مکن با خور قیاس
تا بری راهی در آن دریای ژرف
دُرّ چی و بحر چی نوری شوی
بی‌پری پری و رای این جهات
در نمکسارش شوی کلی نمک

جملگان خوانند ناقص مر ورا
هیچ نقصانی چو عضوی از جسد
از جوار و از جناب کبریا
بحر از آن نی کم شود نی هم فزون
بی وجود قطره اندر دو سرا
هین به هر فهمی مشو تو مُقتنع
از فوات جزو کآن از کل رود
کی پذیرد نقص ذات ذوالجلال
ز آنکه دارد فرق بی حدّ و کران^۲
هست ذاتش برتر از سفلی و علوی
ز آنکه دارد رنگ و بو و رخت و برگ
ذره‌ای نبود برش هر دو جهان
تا بود پیوسته دینت بر اساس
بی صدف گردی درو درّی شگرف
بی تن و بی جان در آن دریا روی
از صفات حق روی در عین ذات
یم شوی گرچه ز یم بودی نمک

۱ نی که عضوی چون BT همچو عضوی کآن A همچو عضوی کو C

۲ این مصراع در A چنین آمده است: فرق بی حدّ و کران بین در میان

Hakk'a vasıl olunca, ey kerem sahibi [insan]!
Mutlu olursun, canın kurtulur sıkıntıdan, gamdan.

Çünkü canın gamı, Allah'tan uzak kalmasındandır,
Nefis perdesinden dolayı o huzurdan ayrı kalmasındandır.

Can, bu yüzden kederlidir; fakat sen habersizsin,
Her an başka bir şey arar, başka bir şey istersin.

Bazen mal bazen makam bazen de kadın
İstersin ki bu şekilde kederden kurtulasın.

Sıkıntın uzaklıktandır, bunu iyi bil de;
Beden merkebinin sürüp durma her yere.

Çaresi Hakk'a doğru gitmendir,
İkilikten [kurtulup] vahdet nuruyla birleşmendir.

Ondan sonra keder kalmaz senin canında;
Daima mutlu olursun o vuslatla, o didarla.

Bil ki ruhlar, Hakk'ın nurudur, ışığıdır;
Bedenlerde evlerdeki güneş gibidir.

Evler tamamen yıkılıp yok olmadıkça,
O güneş tamamen görünmez, çıkmaz ortaya.

Bunun gibi kesin bil ki her bedende,
Yerleşmiştir o nur lütf u keremiyle.

Beden hanesi kalkmadıkça aradan,
Kurtulamaz can sıkıntı gamdan, ıstıraptan.

Bu beden aradan kalkınca,
Can, gark olur ihsan sahibi [Rabbi]nin vuslatına.

O vuslat pınarında öyle acayip şeyler görür ki,
Bu acayip şeyler ayrıntıdır, o ise asıl gibi.

Öyle bir deniz görür ki o vuslat pınarında,
Bu denizler şebnem gibi kalır onun yanında.

Ondan sonra sıkıntılardan kurtulur,
Havasla, seçkin kullarla dost ve sırdaş olur.

Can, [Hakk'ın] yardımıyla bu perdeden kurtulunca,
Hak Teâlâ yüzlerce çeşit kapı açar ona.

Görsün diye matlubunu perdeler olmadan,
Kucaklasın diye mahubunu candan.

چون به حق واصل شوی ای ذوالکرم
 ز آنکه جان را غم ز دوری خداست
 جان ازین رو در غم و تو بی خبر
 گاه مال و گاه جاه و گاه زن
 رنجت از بُعدست این را نیک دان
 چاره آن آمد که سوی حق روی
 غم نماند بعد از آن در جان ترا
 پرتو حَقِّد می دان جانها
 تا نگردد خانه ها کَلِّی خراب
 همچنین می دان یقین در هر بدن
 تا نخیزد خانه جسم از میان
 چونکه خیزد از میانه این بدن
 بس عجایب بیند اندر عین وصل
 بیند اندر عین رؤیت او یمی
 بعد از آن از رنجها یابد خلاص
 از عنایت چون رهد جان زین حجاب
 تا ببیند بی حُجُب مطلوب را
 شاد گردی جان رهد از رنج و غم
 کز حجابِ نفس از آن حضرت جداست
 دم بدم جویی ز نو چیزی دگر
 می بجویی تا رهی از غم به فن
 مرکب تن را به هر سویی مران
 بی دویی از نور وحدت یک شوی
 دایما دلشاد باشی ز آن لقا
 در قوالب همچو خور در خانها
 روی ننماید تمام آن آفتاب
 کرده است از لطف آن پرتو وطن
 می نیابد جان خلاص از اندهان
 جان شود غرقِ وصالِ ذوالمنن
 کاین عجبها فرع باشد و آن چو اصل
 که بود یمها بر آن شبنمی
 همسر و همسر شود او با خواص
 حق گشاید بهر او صد گونه باب
 گیرد اندر بر ز جان محبوب را

Kurtulsun bütün kâr zarar sıkıntısından,
Sonsuza dek kalsın, olsun o vuslatta yaşayan.

Bitkilerde de olur canların nuru, ışığı,
Büyürler, gelişirler onunla her tür bitki.

Bitkilere yansıyanın aynı, sıcak ve soğuktan,
Cansız varlıklara [da yansır], bil, ey iyi insan.

Sıcak ve soğukturlar o nurla hepsi;
Parlak ve tazedirler o bir ışıkla hepsi.

O ışık onlardan uzaklaştığında,
Hepsi yok olur, kalır bir tek Hüda.

[Hak Teâlâ] “li-men’il-mülk”¹, mülk kimindir? der o zaman;
“Mâlikü’l-mülk”²üm² mülkün sahibi benim şüphesiz her zaman.

Evvel ve âhir benim,³ benden başkası yoktu;
Bu nidayı senin kulağın şimdi duydu.

Evet, burada bu benlikten kurtulan,
Sonsuz ömrü bulur Allah’tan.

Bir perde olmadan gider cennete;
Hayat bulur onun kalbi o cennetle.

Hakk’ın vuslat cennetinde oturur,
Daima Allah ile sırdaş ve nedim olur.

Burada iken bu perdeden kurtulmayan kişi,
O kendini beğenmiş, cehennemde kalır ebedî.

Cennet ve cehennem, O’nun ayrılığı ile vuslatıdır;
Öz, iç, bunu bil; gerisi, hepten kabuktur, kaburcaktır.

Bunun anlaşılmasını sözden isteme, Hak’tan iste,
Mana denizi nasıl sığar gemilere?

Söz, gemi gibidir, mana ise can denizi;
Bilesin, deniz gemiye sığmaz [ki]!

-
- 1 “O gün onlar ortaya çıkarlar. Onların hiçbir şeyi Allah’a gizli kalmaz. O gün mülk (hükümlerlik) kimindir? Tek olan, her şeyi kudret ve hâkimiyeti altında tutan Allah’ındır.” (Mü’min 40/16.) ayetinden iktibastır.
  - 2 De ki: “Ey mülkün sahibi olan Allah’ım! Sen mülkü dilediğine verirsin. Dilediğinden de mülkü çeker alırsın. Dilediğini aziz edersin, dilediğini zelil edersin. Hayır senin elindedir. Şüphesiz sen her şeye hakkıyla gücü yetersin.” (Âl-i İmrân 3/26.) ayetinden iktibastır.
  - 3 “O, Evvel’dir, Âhi’dir, ilk ve sondur. Zâhir ve Bâtın’dır [varlığı aşîkârdır; gerçek mahiyeti insan için gizlidir]. O, her şeyi hakkıyla bilendir.” (Hadid 57/3) ayetinden iktibastır.

وارهد از رنج هر سود و زیان	تا ابد ماند در آن وصلت زیان
پرتوِ جانهاست هم بر نامیات	که همی بالند ازو هر گون نبات
هم ز عکسِ نامیات از گرم و سرد	بر جمادات است دان ای نیک مرد
سرد و هم گرمند ^۱ از آن پرتو همه	روشن و تازه از آن یک ضو همه
چونکه آن پرتو شود زیشان جدا	جمله لا گردند و ماند یک خدا
حق بگوید لِمَنِ الْمُلْکُ آن زمان	مَالِکُ الْمُلْکِ همیشه بی گمان
اوّل و آخر منم گیری نبود	این ندا را گوشِ تو اکنون شنود
پس هر آنکو رست اینجا زین ^۲ خودی	یافت عمری از خدا او سرمدی
بی حجابی ره برد اندر جنان	زنده گردد ز آن جنان او را جنان
در بهشتِ وصلِ حق گردد مقیم	با خدا پیوسته همراز و ندیم
و آنکسی کاو زین حجاب اینجا نرست	در سقر ماند ابد آن خودپرست
جنت و دوزخ فراق و وصلِ اوست	مغز این را دان و باقی جمله پوست
فهم این از حق بجو نی از سخن	کی بگنجد بحرِ معنی در سُفن
حرف چون کشتی و معنی بحرِ جان	بحر در کشتی نمی گنجد ^۳ بدان

۱ سرد و هم گرمند BT زنده سرد و هم گرم A زنده سرد و گرم C

۲ زین ABT ازین C

۳ نمی گنجد AC کجا گنجد BT

Bunun sonu yoktur; ağzımı kapatayım da
Hak [Teâlâ] onu dilsiz bildirsin sana.

Burada ecel gelmeden önce öl de
Emir olasin ruhlar âleminde.

Ey akıllı! Hayatı ölümdede gör de,
Bu görüş yukarı çıkarsın seni de.

Daima hayatta kalırsın ölünce,
Kolsuz kanatsız uçar, gidersin lâmekân [âlemine].

Dane toprakta yok olmadıkça,
Servi gibi pusudan çıkmadı dışarıya;

Binlerce yaprakla ve meyveyle dışarıya çıkmadı;
Tecrübe için yeterli değil mi bu kadarı?

Evet, sen de canını feda et ki O'nun yolunda
O'nun huzurundan canlar bulasın karşılığında.

Karşılık nedir ki? Eğer yok olursan, [ne olur?]
Canının bir damlası ölümsüzlük denizi olur.

O olursun tamamen, ortadan kalktığın zaman,
Vahdet sırrı açıkça görünür sen olmadan.

Senin bu bedende yaşaman, ölmek demektir.
Dert, zahmet, sıkıntı, gam ve keder demektir.

Kim ki ecel gelmeden önce Hak aşkıyla ölür,
Hayat bulur ve O'nun sayesinde en büyük emir olur.

Emir nedir ki? Bilakis yegâne, tek sultan olur;
Hem istenen hem isteyen, sadece o olur.¹

Ruhlar âlemi parlak bir güneş [gibi]dir,
Onların Arş gibi olan yerleri, parlak bir nurdur, aydınlıktır.

Ey genç! Gökyüzünün üstündedir onların yerleri;
Onlar, Allah'a dönerler sürekli.

Rablerinin güzellik [şarabı]dır içtikleri,
Aşk şarabıyla doludur [gönülleri].

O'nun yanında oturur, kalkarlar;
O'nun yanında gezer, dolaşırlar.

1 Bu beyitten sonraki on bir beyit Arapçadır.

تا رساند حق به تو آن بی‌زبان	این ندارد آخری بندم لبان
تا شوی اندر جهانِ جان امیر ^۱	پیش از آنک آید اجل اینجا بمیر
تا چنین دیدن ترا بالا برد	زندگی در مرگ ^۲ بین ای باخرد
بر پری بی‌پر به سوی لامکان	چون بمیری زنده مانی جاودان
سر برون نآورد چون سرو از کمین	تا نشد دانه فنا اندر زمین
این قدر بس نیست بهر آزمون	با هزاران برگ و بر نامد برون
تا بری جانها عوض از درگهش	پس تو هم جان را بباز اندر رهش
قطرهٔ جانت شود بحرِ بقا	خود عوض چه بود که گر گردی فنا
سرّ وحدت بی‌تو بنماید عیان	او شوی کلیّی چو خیزی از میان
درد و رنج و محنت و افسردگیست	ماندنت زنده درین تن مُردگیست
زنده گشت و شد ازو میرِ اجلّ	هر که مُرد از عشقِ حق پیش از اجل
اوست تنها هم مُراد و هم مُرید	میر چه بل گشت سلطانِ فرید
فَرَشُهُمْ كَالْعَرْشِ نُورٌ سَاطِعٌ أَرْضُهُمْ	عَالَمُ الْأَرْوَاحِ شَمْسٌ لَامِعٌ
هُم يَعُودُونَ إِلَى اللَّهِ مَدَا	فَوْقَ السَّمَاءِ يَا فَتَى
قَهْوَةَ الصَّبِّ كَذَا فِي حَبِيْهِمْ	شُرْبُهُمْ مِنْ حُسْنِ وَجْهِ رَبِّهِمْ
حَائِمُونَ هَائِمُونَ عِنْدَهُ	قَاعِدُونَ قَائِمُونَ عِنْدَهُ

۱ از اینجا مطلب در H دو باره ادامه می یابد.

۲ مرگ AHCT مردگی B

Ruhları, Allah'ın cennetteki bahçeleridir;
Bunun sırrı senin gönlünde bellidir, bilinir.

Gönülleri, O'nun güzelliğinin muhabbet denizidir;
Bu denizin dalgaları yükseklere çıkar, yükselir.

O'nun cemalini gösteren aynasıdır gönülleri;
Onlarda görünmez Allah sevgisinden başkası.

[Allah] dedi ki: "Ben, sizin kalbinize bakarım sürekli,¹
Sizin iyiliklerinizde, taatinizde kendimi gösterdiğim gibi.

Yüzümün güzelliği de sizde görünür [biliniz];
Benim güzelliğim olmayınca boş kalır kalbiniz.

Sevgili, sevenin kalbine nazar eder;
Ona devamlı ihsanda bulunur, [isteğine] icabet eder.

Sevgimiz, dostlarımıza hastır;
Kapımıza gelen, [bize] yaklaşır.

Söylediğim her şey, Tanrı erlerinin vasıflarıdır;
Dinle bunları, mademki canında safa vardır.

[Tanrı] erlerinin aşkı benim gönlümde ve canımdadır;
Ayaklarının tozu, toprağı benim gözlerimin nurudur, ışığıdır.

Onlara olan aşkımda sadığım; çünkü o yüzden
Lütuf ve rahmet geliyor bana Rabb'imden.

Canımın sığınağı, Tanrı erlerinin aşkıdır elbette;
Hiç kimsenin böyle bir sığınağı yoktur [kesinlikle].

Bu sığınakta, cehennemden korunmuş olurum;
Onun cennetinde mutlu ve mesut otururum.

Gece gündüz o şahların himayesindeyim [daima];
Zahmetsiz, meşakkatsiz hazine bahşederler bana.

Can yoluyla nevaleler gönderirler bana,
Beka sofrasından istemeden daima.

Kaftan, ikta, [huri], gılman, köşkler, saraylar,
Ursular olmadan hepsi de nurla yoğrulmuşlar.

Âlem halkı ondan haberdar olsalar,
Bu dünyadan tamamen uzaklaşırlar.

¹ Ben, sizin kalbinize bakarım sürekli: "Allah Teâlâ sizin suretlerinize ve mallarınıza bakmaz, ancak kalplerinize ve amellerinize bakar." Hadis-i kudsîye işaret vardır. Bkz. s. 180, 2. dipnot.

يَنْجَلِي لَكَ سِرُّ هَذَا فِي الْجَنَانِ	رُوحُهُمْ رَوْضُ الْإِلَهِ فِي الْجَنَانِ
مَوْجُ ذَاكَ الْبَحْرِ يَعْلُو فِي الْعُلَا	قَلْبُهُمْ مِنْ حُسْنِهِ بَحْرُ الْوَلَا
غَيْرُ حُبِّ اللَّهِ فِيهِمْ مَا جَلَا ^۱	قَلْبُهُمْ مِرَاتُهُ لِلْإِنْجِلَا
مِثْلَ مَا أَجَلُو أَنَا فِي بَرِّكُمْ	قَالَ أَنْظِرْ دَائِمًا فِي سِرِّكُمْ
قَلْبُكُمْ مِنْ غَيْرِ حُسْنِي قَدْ خَلَا	حُسْنٌ وَجْهِي ^۲ فِيكُمْ قَدْ أَنْجَلِي
لَمْ يَزَلْ فِي حَقِّهِ مُعْطٍ مُجِيبِ	يَنْظُرُ الْمَحْبُوبُ فِي قَلْبِ الْحَبِيبِ
قَدْ تَدَلَّى مَنْ دَنَى فِي بَابِنَا	حُبَّنَا وَقَفَّ عَلَى أَحْبَابِنَا
بشنو این را گر ترا در جان صفاست	هر چه گفتم وصفِ مردانِ خداست
خاکِ پاشانِ نورِ چشمانِ من است	عشقِ مردانِ در دل و جانِ من است
لطف و رحمت می‌رسد بر من ز رب	صادقم در عشقِ ایشان ز آن سبب ^۳
اینچنینِ حصنی ندارد هیچ کس	حصنِ جانم عشقِ مردانِ است و بس
شاد و خرم در جنانش ساکنم	اندرین حصن از جهنم ایمنم
می‌دهندم گنج بی‌رنج و تعب	در پناه آن شهانم روز و شب
دایما از خوانِ باقی بی‌سؤال	می‌رسانندم ز راهِ جانِ نوال
بی‌عناصر جمله بسرشته ز نور	خلعت و اقطاع و غلمان و قُصور ^۴
زین جهان کَلِّی تَبْرًا آورند ^۵	خلقیِ عالمِ گر از آن بویی برند

۱ ما جلا BCT ما خلا AH

۲ وَجْهِي AHBT وَجْهِي C

۳ قد ABCT ما H

۴ نور AHC كُحِلْ BT

۵ زان سبب ABCT روز و شب H

۶ جنانش ABCT جوارش H

۷ و قُصور ABCT چو حور H

۸ این مصراع، در A در حاشیه با نشانهٔ صح آمده است، در HC چنین آمده است: رشتهٔ مهر خود از دنیا برند

[104. Yüz Dördüncü Makale]

[Bu makalede üç konu anlatılacaktır:]

[Aşk, zevkin ve şevkin kaynağıdır]

Âdemoğlunun aşkı fazla olduğu zaman, onun isteği ve çabası da ona uygun olur. Aşk, vasfı mümkün olmayan, bambaşka bir manadır; onun âdemoğlundaki suretleri, zevk ve şevkleri aşkının kuvveti derecesinde ortaya çıkar.

[Kâbe'nin değerli oluşu ve yüceliği, İbrahim'in -selam üzerine olsun- onu yapmış olmasındandır]

Kâbe'nin değerli oluşu ve yüceliği, İbrahim Halil'in -selam üzerine olsun- onu bina edip yapmış olmasındandır. Nasıl ki beden, ruh ile değerliyse, Kâbe de ondan [yani İbrahim Halil'in bina etmesinden] dolayı değerlidir. Binaenaleyh Kâbe'nin ruhu İbrahim'dir ve Kâbe'nin bütün yönleri kible olduğu için, Kâbe'nin ruhunun da en uygun şekliyle tamamen öyle olması gerekir.

[Hak Teâlâ isimlerinden ayrı değildir]

Hak Teâlâ isimlerinden ayrı değildir. Ayrı gören, kördür. Nitekim Kur'an'ın ayetinin manası da, onun ayetinden ve lafzından ayrı değildir. Manayı ayette görmeyen cahildir. O cahillik, bir âlim vasıtasıyla ondan gider, ortadan kalkar; eğitim ve öğretimden ve keşften sonra, manayı lafzın ve ayetin kendisinde görür. Bir kişinin Allah'ı isimleriyle görüp bilmemesi[nin sebebi] de, o cahillik ve körlüktür. O cahillik ve körlük, velilerin sohbetiyle giderilir ve [bu sayede] Hak Teâlâ'yı isimlerinde açıkça görmüş olur. Bedenler ruhların mazharı olduğu gibi, sözler de mananın mazharıdır.

Başka bir şekilde başlıyorum yine
Gönül saziyle hemdem olayım diye yine.

Gönül sazı aşktır ve de gizlidir;
Bam ve tiz [telleri] olmadan canın içinde[dir].

Yoktur onun sesi, her ses onandır oysa
Gönül kilitleri anahtarsız açılır onunla.

در بیان آنکه چون آدمی را عشق افزون شود، طلب و جهد او مطابق آن باشد. عشق معنیست بی چون، صورتها و شورهای او از آدمی به قدر قوت عشق پیدا می شود.^۱

و در تقریر آنکه کعبه را عزّت و عظمت از آن روست که ابراهیم خلیل^۲ علیه السلام^۳ آن را بنا کرده است و ساخته. همچنانکه تن را از جان عزیزاست، کعبه عزیز ازو شد. پس جان کعبه ابراهیم باشد و چون همه جهات کعبه قبله است، جان کعبه را به طریق اولی که همگیش یکسان باشد.

و در شرح آنکه حق تعالی از اسمای خود جدا نیست. هر که جدا بیند، اعمی باشد؛ چنانکه معنی^۴ آیت^۵ قرآن از آیت و الفاظ آن جدا نیست. آنکس که معنی^۶ را در آیات نبیند، جاهل باشد. آن جهل به واسطه عالمی ازو زایل شود؛ بعد از تعلیم و کشف، معنی را در عین لفظ و^۷ آیت ببیند^۸. همچنین شخصی که خدا را از اسماش نبیند، آن جهل و عمی باشد. آن جهل و عمی از صحبت اولیا زایل شود و حق را در اسماش عیان ببیند.^۹ چنانکه اجسام مظهر ارواحند، لفظها هم مظهر معانی اند.

شکل دیگر می‌کنم آغاز باز	تا شوم با ساز دل دمساز باز
ساز دل عشق است و آن باشد نهان	بی‌بم و بی‌زیر اندر عین جان
نی ورا ^{۱۰} آواز و هر آواز ازو	بی‌کلیدی قفل دلها باز ازو

۱ پیدا می‌شود ABCT پیدا گردد H

۲ ابراهیم خلیل ACT ابراهیم خلیل الله B ابراهیم H

۳ علیه السلام HBT - AC

۴ معنی ABCT معانی H

۵ آیت HBCT آیات A

۶ معنی ABCT معانی H

۷ و AHBT - C

۸ ببیند ABC ببیند HT

۹ عیان ببیند AHBT عیان ببیند C

۱۰ ورا ABCT ورا H

Suretten münezzehdir, ama suret de ondandır;
Renkten beridir, ama renk ve koku da ondandır.

Suret, suretsizden haber veriyor;
Eser, sanatkâra, Yaradan'a bak diyor.

Aynı şekilde nakışlarda nakkaşa,
Veya halılarda, yerlerde hizmetkâra.

Sanatkârın mazharı madem eser oldu kesin,
Öyleyse sen daima eserde sanatkârı göresin.

Altı yön, yönü olmayan [Yaradan] ile var oldu;
İyi onunla makbul, kötü ise onunla merdud oldu.

Bu âlem yokluktan vücuda gelmiştir;
Bil ki yokluk, her varlığın aslıdır, temelidir.

Varlıkta yoklukla aşk oyunu oyna da,
Yokluktan yüzlerce lütuf ve ikram bulasın sonunda.

Yokluğa git, çünkü varlık ondan gelir;
Zevk, neşe ve mestlik onda şarapsız gelir.

Yokluğa giden, bakî olur;
O yokluk, ona şarap ve saki olur.

Kim ki beden karasından ruh denizine giderse,
Balıklar gibi [orada] gezer, gezinirse,

O, yokluk gibi varlığın aslı kesilir;
Âlem halkına lütuf ve ihsan ondan gelir.

Haydi, yokluktan iste kendi isteğini;
Çünkü o, zengin eder fakirleri.

Ey Kâbe arayan! Git, yokluğu kible edin de
Perdesiz olarak görünsün sana Kâbe.

Yokluk Kâbe'dir; Kible o tarafta, onun tarafına bakar;
Öyle bir Kâbe'de kişi nasıl kible arar?

Nitekim Kâbe'de namaz kılmak kolaydır;
Çünkü orada senin kible aynıdır.

Orada ön ve arka, her taraf kiblelidir;
Yüz gibi, çünkü onun her yeri öpülebilir.

Yanak, alın, dudaklar ve çene çukuru, hepsi,
Kadın ve erkeğin ağzına layıktır her yeri.

هم بری از رنگ و هم زو رنگ و بو	هم ز صورت پاک و هم صورت ازو
صُنْع می گوید که صانع را نگر	می دهد صورت ز بی صورت خبر
یا چو اندر فرشها فرّاش را ^۱	همچو کاندِر نقشها نقّاش را
دایما در صُنْع صانع را بین	مظهِرِ صانع چو صُنْع آمد یقین
نیک ازو مقبول و بد مردود شد	شش جهت از بی جهت موجود شد
پس عدم را اصلِ هر موجود دان	از عدم گشتست موجود این جهان
تا بیابی از عدم صد لطف و جود	عشق بازی با عدم کن در وجود
مستی و ذوق اندرو بی می رسد ^۲	در عدم رو چون وجود از وی رسد
آن عدم او را می و ساقی شود	در عدم هر کاو رود باقی شود
رفت و شد چون ماهیان جولان کنان	هر که او از بر تن در بحرِ جان ^۳
زو رسد بر خلقِ عالم لطف و جود	او شود همچون عدم اصلِ وجود
کاو توانگر می کند درویش را	از عدم جو هین ^۴ مرادِ خویش را
تا نماید بی حجابی کعبه رُو	رَو عدم را قبله ساز ای کعبه جو
در چنان کعبه کسی کی قبله جوست	خود عدم کعبه ست و قبله سویِ اوست
ز آنکه در وی قبله ات یکسان بُوَد	نی که در کعبه نماز آسان بُوَد
همچو رو کآن جمله جای قبله است ^۵	پیش و پس هر سو در آنجا قبله است
جمله جای بوسه دان در مرد و زن	خَدّ و پیشانی و لبها و ذقن

۱ این بیت، در B نیست؛ یا چو اندر ACT همچو کاندِر H

۲ این بیت و سه بیت بعد از آن، در T نیست.

۳ این مصراع، در H چنین آمده است: بر تن هر که اندر بحر جان

۴ جو هین AHBT خواه این C

۵ این بیت، در T نیست؛ قبله است ... قبله است AHB قبله ایست ... قبله ایست C

Kâbe'nin canı Hak eridir kesin;
Can Kâbe'sini can gözüyle göresin.

Gerçi beden de boy bosla değerlidir; ama
Ruhtaki güzellik ve letafet nerede onda?

Bilakis bedendeki o güzellik de candandır;
Yoksa cansız beden, çamur kaptan daha aşağıdır.

Çamur kaptan nefret etmez, ürkmezsün ki
Dünyada ölüden nefret ettiğin, ürktüğün gibi.

Evet, o güzellik candandır bedenden değil;
Candan gelir gizlice kadına ve erkeğe [bil].

O zaman git, ara ve iste canı, sev canı;
Çünkü candır, o menzil köşkünün kapısı.

Candan geçtiğin zaman, canan var olur;
Ondan sonra gönül derdine derman olur.

Kâbe'nin canı, madem kesin Tanrı eridir;
Öyleyse ondan yanlış değil, hep doğru gelir.

Onun fiili ve sözü Hak'tandır, ondan değil;
O, sadece alettir Hakk'ın elinde, [bil].

Onun zâtı, baştan başa kıble ve Kâbe'dir;
Kötü görme onu; çünkü Hak, onu iyi [olarak] vücuda getirmiştir.

Kâbe, dünyada o yüzden değerli oldu,
Çünkü yol bilen [Tanrı] eri bina etti onu.

İbrahim yaptı onu ihlasla,
Mustafâ'nın ümmeti için [ha].

Ta ki o, müminlerin kıblesi olsun,
Namazları ve secdeleri ona doğru olsun.

Çünkü onunla değerli oldu Kâbe dünyada,
Âdemoğlunda can nasıl değerli olduysa.

Ya Rabbi! O nasıl olur, nasıl olur acaba
Kâbe, onunla müminlerin kıblesi olunca?

O bakîdir can gibi; Kâbe ise cisim [gibi];
O müsemma gibidir, Kâbe ise isim [gibi].

Onun hâlinin şerhi sığmaz dile;
Onu Hak'tan başka kimse bilemez aşikâre.

کعبهٔ جان را به چشمِ جان بین	جانِ کعبه مرَدِ حق باشد یقین
کی ورا خوبی و لطفِ جان بُوَد	گرچه تن با قامت و قیمت شود
ورنه بی جان تن بُوَد کم از ^۱ سُفال	بلکه از جان است تن را آن جمال
که ز مُرده آیدت اندر جهان	از سُفالی نَبودت نفرت چنان
می رسد از جان نِهان در مرد و زن	پس بُوَد آن حسن از جان نی ز تن
ز آنکه جان بر قصرِ آن منزل دَرست	پس برو جان را بجو جان را پرست
دردِ دل را بعد از آن ^۲ درمان بُوَد	چونکه از جان بگذری جانان بُوَد
کثر نیاید از وی الاّ جمله راست	جانِ کعبه چون یقین مرَدِ خداست
آلتِ محض است اندر دستِ هو	فعل و قولِ اوست از حق نی ازو
بد مبین او را چو حق کردش نکو	سر بسر قبله ست و کعبه ذاتِ او
که بناش کرد مرَدِ راه دان	کعبه ز آن رو شد عزیز اندر جهان
از برایِ اَمْتانِ مصطفی	ساخت ابراهیم آن را با صفا
سویِ آن باشد نماز و سجده شان	تا که گردد مؤمنان را قبله آن
همچو جان اندر بنی آدم عزیز	چون ازو شد کعبه در عالم عزیز
چون ازو شد کعبه قبلهٔ مؤمنان	او چه سان باشد عجب یا رب چه سان
باشد او همچون مُسمّی کعبه اسم	باشد او باقی چو جان و کعبه جسم
غیرِ حق نشناسد او را کس عیان	شرحِ حالِ او نگنجد در زبان

۱ کم از AHBT همچون C
 ۲ بعد از آن AHBT بعد ز آن C

Herkes, onu nasıl kible yapabilir?
Bu, derdi olanın nasibidir.

Hak aşkının derdi, su ve ekmek derdi değil;
Çünkü o, istemez Hak'tan başkasını dünyada [bil].

Hak yolundaki engelleri yok edecek derttir ancak.
Bu yolda dert, işe yarar, iş görür ancak.

Dertsiz olan kimse donuktur, böndür;
Gerçi diri görünür, ama ölüdür.

Dünya gibi Yaradan'a perdedir;
Perde, Hakk'ın güzelliğini nasıl bilir?

Didara, güzel yüze talip olan kimse,
İstemez o dilberden başka kimse.

Hak'tan başka kimse yoktur onda;
[Hak], onunla gösterir yüzünü perdesiz dünyada.

Onda Allah'tan başka hiçbir şey yoktur [biliriz];
Gerek kötü gerek iyi, gerek hakir gerek aziz.

Allah'tan başkası kalmayınca, Allah olur;
Kul, kendinden geçip yok olunca şah olur.

Talibin makamı buraya erişince,
Söyleyeni görür sözde.

Bütün isimler müsemmadan ayrıdır;
İster yerde olsun ister gökte [ayrıdır].

Her bir şeyin ismi, onun kendisi değildir;
Ekmeğin ismi, ekmeğin kendisinden ayrıdır.

İyi ve kötü, bütün eşya böyledir;
İsimle müsemma sayıda ikidir.

Fakat Allah'ın isimleri böyle değildir;
Şüphesiz isimle müsemma birdir.

Hak Teâlâ isimlerinden ayrı değildir;
Ey genç! Apaçık isimlerdedir.

Mananın özü sözün içinde
Doludur, mal gibi gemilerde.

Her ayetin manası, kendi lafzında
Doludur, can gibi vücutta.

این نصیبِ او بُوَد کش هست درد	هرکس او را کی تواند قبله کرد
کاو ^۱ نخواهد غیرِ حق را در جهان	دردِ عشقِ حق نه دردِ آب و نان
اندرین ره درد در خوردست و بس	پرده سوزِ راهِ حق دردست و بس
گرچه زنده می‌نماید مُرده‌است	هر که بی‌دردست او افسرده‌است ^۲
پرده کی از حسنِ حق آگه شود	همچو دنیا پردهٔ خالق بُوَد
می‌نخواهد غیرِ آن دلداری را	آنکه او طالب بُوَد دیدار را
زو نماید در جهان بی‌پرده رُو	جمله لا باشند و الاً حق درو
از بد و از نیک و از خوار و عزیز	جز خدا در وی نباشد هیچ چیز
بنده چون از خود فنا شد شه شود	ما سِوَى اللهِ چون نماند اللهُ بُوَد
بیند اندر گفت او گوینده را	چون مقام اینجا رسد جوینده را
گرچه در رویِ زمین و بر سماست	جمله اسما از مسماها جداست
نامِ نان باشد جدا از عینِ نان	اسمِ هر چیزی نباشد عینِ آن
دو بُوَند اسم و مسمی در عدد	کُلِّ اشیا همچنین از نیک و بد
یک بُوَد اسم و مسمی بی‌گمان	لیک اسمای خدا نبُوَد چنان
هست اندر اسم پیدا ای فتی ^۳	حق تعالی نیست از اسما جدا
پُر بُوَد مانند کالا در سُفن	آنچنانکه مغزِ معنی در سخن
هست پُر همچون که اندر جسم جان	معنی هر آیتی در لفظِ آن

۱ کاو BCT کآن AH

۲ این مصراع، در H چنین آمده‌است: هر که بی‌دردست بر در پرده‌است

۳ ای فتی ABCT بی غطا H

O kimseye ki bu konuda mahirdir,
Ayetle manası nasıl gizli kalabilir?

Ayeti manasıyla okur sıkıntı çekmeden;
Çünkü manası malumdur ona tamamen.

Sözle, harfle manasını bilmeyen kişi,
Zarfın içindekinden gafildir, zarfa hapsolmuş [kimse gibi].

O, mahrumdur o lafızdan ve sözden,
Manası ona kapalı kalmıştır [hepten].

Bir kimse ona, onun manasını söylediği zaman,
Gül gibi açılır hemen, o an.

Artık fayda görür o sözde, o lafızda,
Yer içer o sofradan o an da.

Şiirlerde ve diğer lafızlarda da böyledir;
Şaşırır kalır bilmeyince [anlamını] nedir.

Cahilliğinden gelişigüzel okur o lafzı,
Der ki bu terkip yanlış ve hatalı.

Hata ve cahillik kendindedir, o ise habersiz;
O nazara, o bakışa sahip olmadığından habersiz;

Ta ki görsün sözdeki manayı,
Yahut bilsin o ekiği, o fazlayı.

Eğer gözün varsa, Allah'ın adında
Gör Allah'ı perde olmadan daima.

Allah, ayrı değildir kendi isimlerinden
Hiçbir şekilde; gözünü aç, kendine gel [sen].

Bak isimlerde O'nun güzelliğine,
Ey vefalı! Müsemmayı gör isimde.

Eğer görmezsen, o senin körlüğündendir;
Gönlü diri olanı, ruhu ölü olan nasıl görebilir?

Sana öğretecek bir şeyhin yanına git de,
Göresin Hakk'ın güzelliğini her isimde.

İsimlerde Hak belli olsun, görülsün ki
Tenkit etmeyesin asla O'nun isimlerini.

Müsemmasız olmaz O'nun isimleri ey oğul!
Hakk'ın eli olmadan olmaz ihsanı ey oğul!

پیش آنکس کاو در آن حاذق بُوَد
خواند آیت را به معنی بی ملال
آنکه معنی را نداند او ز حرف
باشد او محروم از آن لفظ و کلام
چون بگوید کس به وی معنی آن
پس در آن لفظ او ببیند فایده
همچنین در شعر و الفاظِ دگر
سرسری خواند ز جهل آن لفظ را
سهو و جهل اندر وی و او بی خبر
تا ببیند در سخن معنی را
گر تو داری چشم در اسمِ خدا
نیست از اسمای خود یزدان جدا
بنگر اندر اسمها حسنِ ورا
ور نبینی باشد از کوریت آن
رَو بر شیخی که آموزد به تو
تا عیان گردد که در اسماست حق
بی مسمی نیست اسماش ای پسر

کی ز آیت معنی پنهان شود
چون برو کشف است معنی باکمال
ماند از مطروف غافل حسبِ ظرف
معنی مانده ازو اندر غمام
بشکفد مانده گل در زمان
اندر آن لحظه خورد ز آن مایده
چون نداند چیست گردد خیره سر
گوید این ترکیب سهوست و خطا
این نداند کاو ندارد آن نظر
یا شناسد آن کم و آن بیش را
دایما می بین خدا را بی غطا
هیچ نوعی دیده بگشا با خود آ
بین مسمی را در اسم ای بوالوفا
کی ببیند زنده دل را مُرده جان
تا ببینی در هر اسمی حُسنِ هو
تا نگیری هیچ بر اسماش دق
بی کفِ حق نیست اعطاش ای پسر

Hülâsa sen müsemmayı isimlerde gör;
Dinin yüzünü namazda ve zikirde gör.

Tefsir ayetini âlimlerden oku da
Vakıf olasıñ onun sırrına.

Ey efendi! Görürsün manayı lafızda,
Üstat, onun şerhini yaptığında sana.

Müşküller üstatlar tarafından hallolur.
Cahil adam, o büyükler sayesinde değişir [bilen olur].

Lakin velilere sor Allah'ın isimlerini,
Onlar hallolsun sana, belli olsun belli.

Sana öyle bir nur bahşetsinler ki onunla,
Göresin isimde Allah'ı açıkça.

Artık bilesin ayrı olmadığını isimlerinden,
İsimde görünsün o yüz, o cemal [tamamen].

Ruhların elbisesi oldu halkın cisimleri, bedenleri;
Ruh, şahıs gibidir, onun üzerindeki bedense elbise gibi.

Hak nurunun elbisesi de Hakk'ın isimleri oldu;
Hakk'ı gören kimse, isimlerinden görür O'nu.

Nasıl ki bedenden ayrılmıyorsa can,
Hak da ayrılmaz ismin lafzından.

Bu kadar şerhedilebilir, eğer anlayışın varsa,
Böylesi acayip sır, açılır, malum olur sana.

[Tanrı] erlerinin bilgisi nasıl nasip olur herkese?
Böyle bir rütbe nasıl nasip olur her alçak kişiye?

[105. Yüz Beşinci Makale]

[Bu makalede iki konu anlatılacaktır:]

[Hak erlerini tanımak, Hakk'ı tanımaktan daha zordur]

Hak erlerini tanımak, Hakk'ı tanımaktan daha zordur; çünkü Hak, bütün mevcudatı yaratandır. O'nun eserinden ve kudretinden O'nun bir olduğunu bilirler ve hepsi ona kulluk ederler. Eserden haberdar olmak kolaydır. Küçük ve büyük herkes, göğün ve yerin varlığından ve feleklerin dönüşünden sanatkârı, yaratıcıyı tanıır, bilir; ancak Tanrı eri, kendi sırlarından tanınabilir; bu herkesin mertebesi[ne uygun] değildir ve her akıl bu sırları idrak edemez.

در نماز و ذکر بنگر رویِ دین	پس مسمی را تو در اسما ببین
خوان که تا واقف شوی از سرِ آن	آیتِ تفسیر را از عالمان
چون کند استاد شرحِ آن ترا	معنی اندر لفظِ بینی ای کیا
مردِ نادان ز آن مهان مُبدَل شود	مشکلات از اوستادان حل شود
باز می جو تا شود آن حل ترا	لیک اسمای خدا را ز اولیا
بینی اندر اسم یزدان را عیان	تا ببخشندت یکی نوری کز آن
گردد اندر اسم پیدا آن لقا ^۱	پس بدانی نیست از اسمش جدا
روح همچون شخص و بروی تن چو دلّی	شد لباسِ جانها اَجسامِ خلق
بیند از اسما ورا بینیای حق ^۲	شد لباسِ نورِ حقِ اسمای حق
هم نباشد حق جدا از لفظِ اسم	همچنانکه جان جدا نبود ز جسم
اینچنین سرّ عجب کشف شد	حدّ شرح ^۳ این است اگر فهمت بود
اینچنین رُتبت به هر خس کی رسد	دانشِ مردان به هر کس کی رسد

در بیان آنکه شناختِ مردانِ حق از شناختِ حق مشکل تر است، زیرا حق صانع همه موجودات است؛ از صنع و قدرتش یگانگی او را می دانند و جمله او را می پرستند. اِطّلاع بر صنع آسان است. خُرد و بزرگ از وجود آسمان و زمین و دُور افلاک صانع را می شناسند^۴، لیکن مردِ خدا را از اسرار او توان شناختن و این^۵ مرتبه هر کسی نیست و هر عقلی مُدرکِ این^۶ اسرار نمی شود.

---

۱ تا AHBC بل T
 ۲ پیدا آن لقا ABC پیدا بی غطا H پیدات لقا T
 ۳ این بیت، در T نیست.
 ۴ شرح AHBT شرع C
 ۵ از صنع و قدرتش یگانگی او را می دانند و جمله او را می پرستند. اِطّلاع بر صنع آسان است. خُرد و بزرگ از وجود آسمان و زمین و دُور افلاک صانع را می شناسند AHBT - C
 ۶ این AHT آن BC
 ۷ این AT آن HBC

Musa -selam üzerine olsun-, onca azametine ve peygamberliğine rağmen dua ve niyazda bulunarak Allah'tan bir [Tanrı] eri [göstermesini] istiyordu. Hak Teâla, Hızır'la -selam üzerine olsun- onu bir araya getirip buluşturunca, Hızır'ın sırlarını anlayamadı. Hülâsa, Hak erlerinin tanımak, Allah'ı tanımaktan daha zordur; çünkü veliler Hak'ın sırlarıdır.

[İnsan, kendisine her şeyden daha yakın olan gözlerini göremez; ama uzakta ve yakında olan şeyleri o gözlerle görür]

İnsan, kendisine her şeyden daha yakın olan gözlerini göremez; ama uzakta ve yakında olan şeyleri o gözlerle görür. Şu husus ne kadar ilginçtir ki [insan], kendisine gözünden ve her şeyden daha yakın olan ve O'nun nuruyla tüm âlemi gördüğü Hak Teâla'yı ve herkesten daha yakın ve daha açık olanı, görüneni, görmüyor ve bilmiyor!

Nitekim Kelim, o saltanatına ve yakınlığına rağmen,
Duasında istiyordu her şeyi bilen, alim olan Rabbinden:

Ey Kerîm [olan Allah'ım]! Lütfunla lütfet göster bana
Kullarından özel kulunun vuslatını, görüşeyim [onunla].

Sonunda Hak Teâlâ keremiyle icabet etti duasına,
Hızır'ın güzel yüzünü gösterdi ona.

Aynı şekilde Mustafa, peygamberlerin şahı,
Akl-ı küll'ün¹ kendisine hayran kaldığı,

Kendi sahabesiyle çıkıyordu dışarıya,
İçindeki özlemden dolayı kırlara,

Her an bana geliyor diyordu,
Yemen şehri tarafından Rahman'ın kokusu.²

Sabah yeli, Üveys'in³ kokusunu uzak diyardan
Getiriyordu ona güney ve batı rüzgârları olmadan.

Canıgönülünden nida ediyordu "Vâ şevkâ!"⁴ diye
Kavuşup buluşmak için gizli kardeşleriyle.

1 Akl-ı küll: Bkz. s. 1062, 2. dipnot.

2 Hz. Peygamber'in "Ben, Yemen tarafından Rahman'ın kokusunu alıyorum." (AcLûnî, *a.g.e.*, I, 260; Furûzanfer, *a.g.e.*, s. 73) hadisine işaret vardır. Bkz. s. 686, 1. dipnot.

3 Üveys: İbn Âmir b. Cüz b. Mâlik. Hayatında Hz. Peygamberi görmediği halde Müslüman olmuştur. Tabiiyendir. Yemen'in Karen köyünden olduğu için Veys el-Karen, Üveys-i Karen diye tanınmıştır. Medine'de Hz. Ömer ile görüşmüş; Sıffin savaşında Hz. Ali'nin yanında yer almış ve bu savaşta 37'de (657) şehit edilmiştir (<https://vajehyab.com/>).

4 Ah, özlem! Ah, özliyorum! Bkz. s. 684, 2. dipnot.

موسی علیه السّلام با آن همه عظمت و نُبُوت^۱ به دعا از خدا مردی می طلبید. چون^۲ حق تعالی دیدارِ خضر را علیه السّلام^۳ به وی ارزانی داشت، اسرارِ خضر^۴ را درنیافت. پس شناختِ مردانِ حق از شناختِ حق مشکل تر باشد، زیرا اولیا اسرارِ حق اند^۵.

و در تقریر آنکه آدمی چشم خود را که از همه چیزها به وی نزدیک تراست نمی بیند و همه چیزها را از دور و نزدیک به چشم می بیند و این معنی چه عجب است، حق تعالی که از چشم و همه چیزها به وی نزدیک تراست^۶ و به نور او همه عالم را می بیند و او را^۷ که از همه نزدیک تراست و ظاهرتر، نمی بیند و نمی داند^۸.

نی که با آن شاهی و قُربت کلیم	در دُعا می خواست از ربِّ علیم
که مرا بنما ز لطفت ای جواد	وصلت و دیدارِ خاصّی از عباد
تا در آخر کرد احابت حق ز جود	رویِ خوبِ خضر را با وی نمود
هم همیشه مصطفی شاهِ رُسل	آنکه حیران بود بر وی عقلِ کُل
با صحابه خویش می رفتی برون	سوی صحراها ز شوقِ اندرون
دم بدم گفتمی که می آید مرا	از سوی شهرِ یمن بویِ خدا
چون صبا بویِ اویس از جایِ دور	می رسیدش بی جنوب و بی دُبور
تا ندا می کرد و اَشوقاً ز جان	در لقا و وصل ^۹ اخوانِ نهان

۱ موسی علیه السّلام با آن همه عظمت و نُبُوت ABCT نی موسی علیه السّلام با چنان بزرگی و عظمت H، ولی بعد مطابق متن اساس اصلاح کرده اند.

۲ چون^۲ AHC - BT

۳ علیه السّلام H - ABCT

۴ خضر ABCT او H

۵ بعد از این، در H جمله «و سر غیر نباشد» افزوده اند، ولی بعد روی آن را خط کشیده اند.

۶ نمی بیند و همه چیزها را از دور و نزدیک به چشم می بیند و این معنی چه عجب است، حق تعالی که از چشم و همه چیزها را به وی نزدیک تراست C - AHBT

۷ می بیند و او را ABCT می بیند و می داند او را H

۸ نمی بیند و نمی داند HCT نمی بینند و نمی دانند AB؛ بعد از این، در T جمله «و سلم» وجود دارد.

۹ لقا و وصل AHBT لقای وصل C

Cüneyd, Şiblî ve Kerhî de böyle
İçleri süreklı ağlar, inlerdi [özlemle].

Öyle bir [Tanrı] eri isterlerdi ki gönülden, candan;
O, balçık bedende balçık olmayan, [sırf can olan].

Allah [Teâlâ] gibi dünyada, dünyanın ötesinde,
Göz nuru gibiydiler gözlerde.

Göz nurunda nurun nuruydular belki de,
Bu mana için suretten vazgeç [sen de].

Nitekim insan, eşyayı gözünün nuru ile
Görüyor beyaz, kırmızı ve sarı renkleriyle

Ama gözünün nurunu, o gören kimse,
Göremiyor; bak şu acayip hâle!

Yakında olan, uzaklaştı ondan; ama
Ondan uzakta olan, göründü ona.

Allah da hepsinden daha yakındır sana;
İnsanlar, çoban ve sürü aşikârdır sana;

Her an yüzlerce âlem görürsün O'nun nuruyla,
Ama O'nun nuru gizlidir senden daima.

Küp gibi O'nun lütuf suyuyla dolusun, ama
Körlüğünden su ararsın orada burada.

Bil ki, açıklığındandır Hakk'ın gizliliği,
Ruh gibi, gözlerdeki nur gibi.

Görünen nurunun şiddetinden gizli kaldı,
Ateşten ve nurdan, ruhları yaratan [Tanrı].¹

Hak Teâlâ, ateşten bir ruh verdi kâfirlere,
Müminlere ise nurdan bir ruh verdi ezelde.

İyi ve kötü hepsi oradan geldiler;
Gerçi sana burada göründüler.

Eskiden beri vardır şüphesiz iyi ve kötü,
Mustafa söylemiştir bunu ey akıl küpü!²

1 Bu beyit Arapçadır.

2 Bu beyitten sonra, B nüshasında oup *Rebâbnâme* metnine katılmayan 3 beyit daha vardır; ikinci ve üçüncü beyitler C nüshasında da mevcuttur:

*O, es-sâ'îdu men sa'id buyurdu,
Fî butûni'l-ümmehât o iyi buylu.*

*Eskiden iyi ve kötü gizliydi;
O gizliyi Hak burada aşikâr etti.*

*Aklı olan bilir bunu [kesin];
Eskiden [kim] hainmiş ve emin.*

[Birinci beyitte, Es-sâ'îdu men sa'id fi batni ummihi ve ş-şakiyyu men şakâ fi batni ummihi; *Mutlu, annesi-
nin karnında mutlu; mutsuz, annesinin karnında mutsuzdur* hadisinden iktibas vardır. Bkz. s. 786, 1. dipnot.].

هم جنید و شبلی و کرخی چنین	جانشان بودی همیشه در حنین
طالبِ مردی بُدند از جان و دل	کاو بوَد در آب و گل بی آب و گل
در جهان و بی جهان همچون خدا	مثلِ نورِ دیده اندر دیده‌ها
بلکه اندر نورِ دیده نور	بهرِ این معنی ز صورت کن عبور
نی که اشیا را به نورِ دیده مَرَد	می‌بیند از سپید و سرخ و زرد
لیک نورِ دیده را آن دیده‌ور	می‌بیند این عجایب را نگر
آنچه نزدیک است دور افتاد ازو	وآنچ ازو دورست بنمودست رو
هم خدا با تست نزدیک از همه	بر تو پیدا خلق و راعی و رمه
هر دمی بینی ز نورش صد جهان	وز تو نورش دایما مانده نهران
همچو خُنْبی پُر ز آبِ لطفِ او ^۱	وز عمی جویانِ آبی سو به سو
پس ز پیدا ایست پنهان حق بدان	همچو جان و ^۲ همچو نورِ دیدگان
قَدْ خَفَى ^۳ مِنْ شِدَّةِ نُورِ الظُّهُورِ	خَالِقُ الْأَرْوَاحِ مِنْ نَارٍ وَ نُورِ
کافران را روحِ ناری داد حق	مؤمنان را روحِ نوری در سبق
نیک و بد جمله از آنجا آمدند	گرچه اینجا بر تو پیدا آمدند ^۴
از ^۵ قدمِ بودست بی شک نیک و بد	مصطفی فرمود این ای پُر خرد ^۶

۱ او AHBC هو T

۲ و C - AHBT

۳ خَفَى AHC سُتِر BT

۴ روح AHBC نور T

۵ این مصراع، در HC چنین آمده‌است: گرچه اکنون این طرف پیدا شدند

۶ از AHT در BC

۷ بعد از این بیت، در B سه بیت دیگر آمده‌است که بیت دوم و سوم آن در C هم وجود دارد. (نهران B یقین C؛ عیان

Bمبین C):

فِي بُطُونِ الْأَمْهَاتِ آن نیک خو	السَّعِيدُ مَنْ سَعِدَ فرمود او
آن نهران را کرد حق اینجا عیان	در قدم بودست نیک و بد نهران
کز قدم بودست خاین هم امین	آنکه بود او را خرد دانست این

Ancak Tanrı eri kötüyü değıştirebilir;
Zordur bu; başkasıyla nasıl çözülebilir?

Beden bakırını altın eder onun iksiri;
Altın ise eğer, yapar değerli bir inci.

İnci ise, yapar ondan daha iyisini;
O büyük [zat] yapar her an bunun gibi yüzlercesini.

Anadan doğma körlere [gören] göz bahşeder;
Habersize ondan gelir ilim ve haber.

[Tanrı] erlerinin aşkı, Allah aşkından daha üstün, daha yücedir;
Çünkü [Tanrı] erlerinde Allah'ın sırları vardır.

Hak Teâlâ, kesin kendi sırrına âşıktır;
[Tanrı] erleriyle giden, Hakk'ın dostudur, arkadaşındır.

Evet, kâfirler de Hakk'a secde ediyorlardı;
Hepsi de ibadetle, iyilikle meşgul oluyorlardı;

Fakat Mustafa'ya yüz tutup inanmayınca,
O ibadetleri tamamen heba oldu heba.

O serkeşlikleri yüzünden hepsi de düşman oldular;
Gerçi önce tek ümmet idiler, [Müslümandılar].

Onlar müminlerden ayrıldılar bunun için;
Çünkü o, mihengiydi gerçekle sahte akçenin.

Gümüş [akçe]ler bir görünür göze,
Ondan haberdar olmayan kimseye göre.

Sarrafa göre bir değildir onların hepsi;
Nasıl olur gerçek akçe sahte akçe gibi.

Sarraf, sahteleri çıkarır dışarıya,
Gerçek akçelerin arasından ey usta.

Evet, ikili olanlar, sahte olanlar ona bellidir, malumdur;
Onunla iyi olan yücelir, kötü olansa rezil rüsva olur.

Her peygamber de sarraf idi böyle;
Onunla oluyordu biri değerli biri değersiz [kimse].

Bak, Âdem'in zamanından bu ana kadar,
Nasıl ayrıldı birbirinden yüce ve alçak olanlar.

İblis, gökte meleklerden [sayılır]dı;
O, Âdem'in nuruyla onlardan ayrıldı.

لیک مردِ حق کند بد را بدل
 مسّ تن را زر کند اکسیرِ او
 ور بوَد گوهر از آن بهتر کند
 کورِ مادرزاد را بخشد نظر
 عشقِ مردان برتر از عشقِ خداست
 حق یقین بر سرِ خود عاشق بوَد
 نی که حق را کافران ساجد بُدند
 چون نیاوردند رُو با مصطفی
 جملگان ز آن سرکشی اعدا شدند
 زو شدند از مؤمنان ایشان جدا
 سیمها یک می نماید^۱ در نظر
 پیش صرّاف آن همه نبوند یک
 قلب را صرّاف می آرد برون
 پس دویی‌ها پیش او پیدا بوَد
 هر نبی صرّاف بودست اینچنین
 می نگر از دورِ آدم تا کنون

مشکل است این کی شود از غیر حل
 ور بوَد زر گوهری سازد نکو
 صد چنین هر لحظه آن مهتر کند
 بی خبر را زو رسد علم و خبر
 زآنکه در مردان خدا را سرّهاست
 یارِ حق شد هر که با مردان رود
 جمله در طاعات و پر واجد بُدند
 گشت آن طاعاتشان کلی هبا
 گرچه اوّل اُمّتِ واحد بُدند
 کاو محک بُد نقد را و قلب را^۱
 پیش آنکس کاو ندارد ز آن خبر
 کی بوَد نقدِ یقین چون قلبِ شک
 از میانِ نقدها ای^۲ ذوفنون
 نیک ازو والا و بد رُسوا شود
 می شد از وی یک مَهِین و یک مِهِین
 چون شد از هر یک جدا عالی و دون

۱ نقد را و قلب را AHBC قلب را و نقد را T

۲ یک می نماید ABCT گر یک نماید H، ولی بعد مطابق متن اساس اصلاح کرده‌اند.

۳ ای BCT آن AH

Ezelden Allah'ın katında merdut idi;
 O, her zaman kâfir ve kovulmuş idi.

O yüzden Kur'an'da "[O] kâfirlerdendi"¹ denildi;
 O şimdi olmadı dünyada lanetli.

Fakat Âdem vücuda gelinceye kadar, belli değildi,
 Onun kalp ve sahte olduğu, var olduğu gibi.

Hak Teâlâ âlemde herkesin mabududur;
 Kimseye O'na kulluktan kaçış yoktur.

Fakat Tanrı erini tanımak zordur;
 O, herkese nasıl mümkün olur?

Çünkü Tanrı erininin sanatı sözdür;
 O [söz], min ledün ilminden² kaynayıp taşan [sözdür].

O [söz] suret değildir ki görünsün, çıksın meydana,
 Kötüde, iyide, gençte ve yaşlıda.

Manevîdir velinin sanatı ve eserleri;
 Mesnevî'nin beyanı ve rümuzları gibi.

Herkes onun sözüne ve hâline nasıl erişebilir?
 Çünkü o, ruhtan ve cesetten münezzehtir.

Bir kişi lazım, temiz kalpli, ince görüşlü, akıllı,
 Ta ki bilsin, anlasın bu sağlam sırrı.

Tanrı eri, peygamberlere bile gizliydi, kapalıydı;
 Nadir kimse sürdü o tarafa düşünce atını.

İbret al Musa ile Hızır'ın durumundan,
 İbret al da kabul edesin bunu candan.

Fakat Allah'ın sanatı ve eseri aşikârdır,
 Küçük ve büyük herkese bellidir, açıktır.

Yerden ve gökten, herkes, O'nu, [o sultanı]
 Tanır ve bilir her iki dünyanın padişahını.

1 [O] kâfirlerdendi: ...ve kâne mine'l-kâfirîn: Hani meleklerle, "Âdem'e secde edin" demiştik de İblis hariç secde etmişlerdi, İblis (bundan) kaçınmış, büyüklük taslamış ve kâfirlerden olmuştu (Bakara 2/34.) ayetinden manen iktibasır.

2 Min ledün ilmi: Bkz. s. 128, 1. dipnot.

بود ابلیس از ملایک بر سما	شد ز نورِ آدم او زیشان جدا
از قدمِ نزدِ خدا مردود بود	او همیشه کافر و مطرود بود
در بُنی ز آن گفت بود از کافران	نی کنون شد او به لعنت در جهان
لیک تا آدم نیامد در وجود	قلبِ او پیدا نشد ز آن سان که بود
هست حق معبودِ جمله در جهان	نیست کس از بندگیِ او جهان
لیک فهمِ مردِ حق مشکل بود	هر کسی را آن میسر کی شود
ز آنکه صنعِ مردِ حق باشد سخن	کآن همی جوشد ز علمِ من لدُن
نیست صورت تا که گردد ظاهر آن	بر بد و بر نیک و بر پیر و جوان ^۱
صنع و آثارِ ولی شد معنوی	همچو تقریر و رُموزِ مثنوی
هر کسی در قال و حالش کی رسد	ز آنکه بیرون است از روح و جسد
پاک‌جانی باید و باریک‌بین	تا کند او فهمِ این سرِّ متین
ز انبیا چون مردِ حق پوشیده ماند	اسب ^۲ ِ فکرت نادری آن ^۳ سوی راند
اعتبار از حالِ موسی و خضر	گیر تا گردی ز جان این را مُقر
لیک آمد صنعِ یزدان آشکار	گشت پیدا بر صِغار و بر کِبار
از زمین و آسمان جمله ورا	می شناسندش شهِ هر دو سرا

۱ این بیت و سه بیت بعد از آن در H در حاشیه نوشته شده است.

۲ اسب C اسب AHBT

۳ آن AHBT ز آن C

Çünkü onunla O'nun eserini bildiler,
Eserler olmadan gafil idiler.

Bu yüzden kolaydır O'nu tanımak,
Eserlerden sanatkâra doğru koşmak.

[Allah'ı tanımak] zor değildir, o şahları tanımak gibi;
Çünkü Allah, gayretinden gizlemiştir onların hepsini.

Hak Teâlâ demiştir ki “Velilerim kubbelerim altında
Gizlidirler genç ve yaşlı [tüm insanlara].¹

Benden başka kimse bilemez onların hâlini.
Halkın kulağı duyamaz onların sözlerini.”

Akıllı olmazsa, aklın mevcudiyetini
Yıllarca arasan, bulamazsın ey efendi.

Çünkü akıllıyla artar senin aklın,
Ondan başkasına gitme sakın.

Eğer ilim arıyor, ilim istiyorsan,
Aramak için gece gündüz koşsan, arasan,

Dünyada bir âlime bağlanmadıkça,
İyi bil ki o, nasip olmaz sana.

Hakk'ı aramak da böyle olur veli olmadan;
O zaman çabuk tut onun eteğini candan.

Tut da kavuşasın Allah'ın vuslatına, didarına;
Çünkü onsuz mümkün değildir o buluşma.

Gerçi akli aramak, akli istemek iyidir, ama
Akıllının sohbeti daha iyidir; sen onu ara.

Bil ki ilim aramak, ilim istemek de iyidir;
Fakat âlimi aramak, onu istemek ondan daha iyidir.

Allah'ı zikirle meşgul olmak da böyledir;
Gerçi iyidir ve dinine güç kuvvet verir;

Fakat bir veliyle olmak daha iyidir;
Tüm maksadın onunla gerçekleşir.

Peygamberler bunun için gönderildiler;
Zaten insanlar önceden de itaat etmekteydiler.

¹ Bu ve sonraki beyit, “Velilerim kubbelerim altında gizlidirler; Ben'den başka kimse bilemez onların hâlini. “Evliyât tahte kîbâbi lâ ya'rifuhum ğayri: *Velilerim kubbelerim altındadır; onları benden başkası bilemez.*” hadis-i kudsiden manen iktibastır. Bkz. s. 200, 1. dipnot.

بی وجود صنعها غافل بُدند	ز آنک ازو از صنعِ او واقف شدند
از صنایع سویی صانعِ تاختن	پس بود آسان ورا بشناختن
که خداشان کرد از غیرت نهان	نیست مشکل همچو فهم ^۱ آن شهان
مانده پنهانند از پیر و فتی	گفت حق زیرِ قِبابم اولیا
کی پذیرد گوشِ خلقان قالشان ^۲	غیر من کس می نداند حالشان
سالها جویی نیابی ای کیا	بی وجودِ عاقلی گر عقل را
سویی غیرِ او مکن زنهار نقل	ز آنکه از عاقل فزاید در تو عقل
روز و شب اندر طلب پویان شوی	همچنان گر علم را جویان شوی
می نگردد آن میسر نیک دان	تا نگیری عالمی را در جهان
پس ز جان در دامنش زن دست هین	جستنِ حق بی ولی باشد چنین
ز آنکه بی او نیست ممکن آن لقا	تا رسی در وصل و دیدارِ خدا
صحبتِ عاقل به است آن جوی تو	گرچه باشد عقل را جستنِ نکو
جستنِ عالم بود بهتر از آن	جستنِ علم است هم نیکو بدان
گرچه نیک است و فزاید در تو دین	با خدا و ذکر بودن همچنین
مقصدِ کلی ازو حاصل شود	لیک بودن با ولی بهتر بود
گرچه اوّل خلق در طاعت بُدند	انبیا از بهر این پیدا شدند

---

۱ فهم AHBC دید T

۲ در H بعد از این بیت، دو بیت دیگر نیز آمده است که روی آنها را خط کشیده اند، ولی چون این دو بیت، بین ابیات بعدی یعنی بعد از چهارده بیت خواهد آمد، از تکرار آن در اینجا چشم می پوشیم.

Peygamber olmadan bir kimseye o kavuşma,
Mümkün olmazdı asla hiçbir durumda.

“Rahmeten li’l-âlemîn”¹ âlemlere rahmet oldu Mustafa,
Herkes ilim ve safa bulsun diye onunla.

Ey akıllı, bu konu hakkında düşün iyice,
Düşün de seni gafletten alıp götürsün o düşünce.

Sonra git, Hak erlerine kul ol,
Onlar gibi diri ve ebedî ol.

Son odur, onu talep et, onu ara da
Aşikâr olsun Rabb’in sırrı sana da.

Sürekli Rahman’ın nazargâhı olasin,
Büyük ve cömert insanlarla oturasın, dost olasin.

Ey genç, bildiğimizi söyledik [insanlara],
Bu kitapta iki yüz şekilde, açıkça.

Dinler, kulak verirler şanslı olan insanlar,
Canıgönülден [Tanrı] erlerine inanırlar.

Bundan sonra bir bahane kalmaz bu halka,
Çünkü yol gösterdim hepsine dünyada.

O şey ki Kürsi’den ve Arş’tan daha yüksekte idi daha yüksekte,
Aşağıya indirdim tamamen, getirdim yeryüzüne.

Allah’ın Kur’an’da buyurduğu gibi:
“Nahnu nezzelnâ aleyküm zikrenâ” Biz indirdik size Zikr’imizi.²

Kendi Zikr’imizi biz indirdik,
Halkın anlayacağı şekle getirdik.

Gerçi bu Zikir yukarıdaydı, gizliydi; lakin
İndirdik [dünyaya] kullarımız için.

Aynı sünnet üzere bizim sırlarımız da gönülден,
Harfe, sese ve kelimeye bürünerek geldi [tamamen].

Velilerin saklayıp herkesten, [eşlerinden bile]
Gizledikleri sırları gönüllerinde,

Düşmesin diye herkesin kulağına;
Çünkü layık olmaz [o] inci alçağa.

1 “Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.” (Enbiyâ 21/107.) ayetinden iktibasır.

2 Bu mısra Arapça olup “Şüphesiz o Zikr’i (Kur’an’ı) biz indirdik biz! Onun koruyucusu da elbette biziz.” (Hicr 15/9.) ayetinden iktibasır. Bu beyitte ve sonraki iki beyitte geçen *Zikir* kelimesi, ayette de bildirildiği gibi *Kur’an-ı Kerim*’in isimlerindedir.

می‌نشد میسور اندر هیچ حال	بی‌نی هرگز کسی را آن وصال
تا همه یابند ازو علم و صفا	رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ شد مصطفی
تا ترا آن فکر از غفلت خرد	فکر می‌کن اندرین ای باخرد
همچو ایشان زنده و پاینده باش	پس برو مردانِ حق را بنده باش
تا که گردد بر تو پیدا سرِ رب	منتها آنست آن را می‌طلب
تا جلیس و یار گردی با کرام	تا شوی منظورِ رحمان بر دوام
با دو صد صورت درین دفتر عیان	آنچه دانستیم گفتیم ای جوان
از دل و از جان به مردان بگروند	خلق را گر بخت باشد بشنوند
جمله را چون راه دادم در سرا	بعد ازین حجت نماند این خلق را
پست کردم نیک و آوردم به فرش	آنچه بالاتر ز کرسی بود و عرش
نَحْنُ نَزَّلْنَا عَلَيْكُمْ ذِكْرَنَا	همچنانکه گفت در قرآن خدا
لایقِ افهامِ خلقان کرده‌ایم	ذکرِ خود ^۱ را ما فرود آورده‌ایم
پست کردیم از برای بندگان	گرچه بود این ذکر عالی و نهان
آمد اندر حرف و صوت و لفظها	هم بر آن سنت ز دل اسرارِ ما
از همه پنهان درونِ سینه‌ها	آن سرایر را که کردند اولیا
ز آنکه گوهر نیست در خوردِ خسی	تا نیفتد آن به گوشِ هر کسی

۱ دانستیم AHT بایست است BC

۲ خود AHCT حق B

Bense ifşa ettim iyiye, kötüye [bütün insanlara];
Haberdar oldular o sırdan kadın ve erkek sonunda.

Nihayet malum oldu, bilindi son zamanda,
İnsanlardan gizli olan sırlar [bu zamanda].

Açıkladım, anlattım hepsini,
Dünya halkının anlayacağı gibi.

Sonu budur, gitmez bundan başka;
Bundan sonra [anlamayan] taş kalplidir, yoksa!

Çünkü o kimse ki faydalanmadı bu beyandan,
Kesinlikle ümit kesmeli ondan.

Bitireyim [sözü], kapatayım ağzımı bundan sonra;
Çünkü böyle bir kilidi açtım burada, bu dünyada.

Kıyamete kadar kalacaktır hatıra,
Bunu okuyan ulaşır, kavuşur Yaradan'a.

Bu nazım kılavuz olur, yol gösterir halka,
Yönü olmayan tarafa, veliler dünyasında.

Ta ki ruh gibi beden hapsinden çıksınlar,
Bedensiz ve cansız mana denizine koşsunlar.

Sonra da Hakk'ın yanında otursunlar,
Allah ile vasıtasız dost ve nedim olsunlar.

Gönül denizinden çıkmıştır bu inciler;
Ta ki balçık halk, bütün insanlar zenginlesinler.

Kur'an'ın incisi, Mustafa'nın hadisi burada,
Delinmiş oldu katıksız bir şekilde ihlasla.

Akıllı olan görür burada [her şeyi]
Öncekilerle sonrakilerin ilimlerini.

Peygamberlerin ve velilerin hâllerini, sözlerini
Ve onların yaptıklarını, işlerini güçlerini.

Hepsi onun gözünde aydınlanır, görülür,
Bilgisizlik dikenini gül bahçesine dönüşür.

Ne mutlu o cana ki bunu kible yaptı,
Böyle bir aynada kendi güzelliğini tanıdı.

تا شدند آگاه از آن سرِ مرد و زن	بر بد و بر نیک کردم فاش من
نکته‌ها کآن بود از خلقان نهران	تا که شد معلوم در آخر زمان
که شد آن مفهوم بر خلقِ جهان	تا به حدی کردمش شرح و بیان
بعد ازین سنگین دلی ^۱ باشد مگر	حدش اینست و ازین نبود گذر
دست باید شستن از وی بی‌گمان	کاو به کار اندر نیاید زین بیان
چون چنین قفلی گشادم در زمن	بس کنم زین پس فرو بندم دهن
هر که خواند این رسد در کردگار	ماند خواهد تا قیامت یادگار
سوی بی‌سو در جهانِ اولیا ^۲	خلق را این نظم گردد رهنما
بی‌تن و جان در ^۳ یم معنی روان	تا روند ^۴ از حبسِ صورت چون روان
با خدا بی‌واسطه یار و ندیم	پس ^۵ شوند اندر جوارِ حق مقیم
تا غنی گردند جمله اهلِ گل ^۶	اینچنین دُر‌ها رسید از بحرِ دل
سفته آمد اندرینجا با صفا ^۷	دُرِ قرآن و حدیثِ مصطفی
علمهای اولین و آخرین	هر کرا عقلی بود بیند درین
و آنچه ایشان را بُد از کار و کیا	حال و قالِ انبیا و اولیا
خارِ جهلش دانشِ گلشن شود	جمله پیشِ چشمِ او روشن شود
در چنین آیینه حسنِ خود شناخت	ای خنک جانی که این را قبله ساخت

۱ سنگین دلی AHBC سنگی دلی T
 ۲ این مصراع، در H چنین آمده‌است: تا روند اندر جهان جان چو ما ؛ بعلاوه این بیت و دو بیت بعد از آن در H با قلمی دیگر نوشته شده‌است.
 ۳ روند ABCT رهند H
 ۴ بی‌تن و جان در ABCT تا روند اندر H
 ۵ پس ABCT تا H
 ۶ این بیت، در H نیست و در C بعد از هشت بیت آمده‌است؛ گل BCT دل A
 ۷ این بیت و پنج بیت پس از آن، در H نیست؛ آمد ABC آمدند T

Dünyada nadir bulunur böyle bir inci;
Nadir olan bilir bu dilin rumuzunu, remzini.

Git Veled, sus artık, uzatma bu sırrı,
Çünkü daha iyidir sırların, sırrın kısa tutulması.

Yaradan'ın bağışıyla tamam oldu bu kitap,
Bitireyim artık, v'allâhu a'lem bi's-savâb.¹

---

1 *Allah doğruyu en iyi bilendir.*

Not: Bu beyitten sonra A nüshasında *Rebâbnâme* metnine katmadığımız beş beyit daha vardır ki birinci, ikinci ve dördüncü beyitleri C nüshasında da yer almaktadır. C nüshasındaki beyitler “Hepsi onun gözünde aydınlanır, görülür/Bilgisizlik dikenini gül bahçesine dönüştür” beytinden sonra gelmiştir; ayrıca birinci ve ikinci beyitlerin yerleri de farklıdır:

*Bu kitaba başlanması Şaban ayının başıydı,
Yedi yüz senesinde sevap için [yazıldı].*

*Bu [kitap] tamam oldu aylardan Zilhicce'de
Mana güneşinin önünde bir bulut kalmayın diye.*

*Adı geçen yılda beş ayda [bitime erdi],
Bitti, tamam oldu bu Mesnevi, ey yol eri.*

*Başlaması ve bitmesi bu süre içindedir;
O denizdeki inciler akıcı şekilde delinmiştir.*

*Bu kitap söylendi o erin (Mevlânâ'nın) methi hakkında;
Ruhumda yüzlerce kapı açıldı onun bağışıyla.*

نادرست این همچو گوهر در جهان
 نادی داند رُموزِ این زبان
 رَوِ ولد خامش، مکش این سِرِ دراز^۱
 زآنکه کوتاه خوشترست اسرار و راز
 شد تمام از داد دادار این کتاب
 بس کنم وَاللَّهِ أَعْلَمُ بِالصَّوَابِ^۲

۱ این مصراع، در H چنین آمده است: لب ببندم تا نگرود این دراز
 ۲ این مصراع، در A چنین است: در سنه سبعمائه ای ذو لباب؛ این بیت، در H با قلمی دیگر نوشته شده است.
 بعد از این بیت، در A پنج بیت دیگر آمده است که بیت‌های یکم، دوم و چهارم آن، در C هم وجود دارد؛ بیت‌های اول و دوم آن، در A نسبت به در C جابجا شده است. بعلاوه سه بیت دیگر از این ابیات (بیت‌های یکم، دوم و چهارم) در C بعد از بیت «جمله پیش چشم او روشن شود / خار جهلش دانش گلشن شود» آمده است:
 عُرَّةُ شَعْبَانَ شَدَّ أَعَاذَ كِتَابِ
 در سنه سبعمائه بهر ثواب
 در مِهْ ذِي الْحِجَّةِ شَدَّ هَمَّ أَيْنَ تَمَامِ
 تا نماند بر خورِ معنی غمّام
 در سنه مذکور اندر پنج ماه
 شد تمام این مثنوی ای مرد راه
 مطلع و مقطع درین مدت بدست
 درها زان یم روان سفته شدست
 گفته شد در مدح آن مرد این کتاب
 یافت روح از داد او صد فتح باب
 مطلع و مقطع C مقطع و مطلع A؛ در A در بیت پنجم در حاشیه به جای کلمه «مدح» «عشق» نوشته شده است.

KAYNAKLAR

- Aclûnî, İsmâil b. Muhammed. *Keşfu'l-Hafâ ve Muzilu'l-İlbâs I-II* (nşr. eş-Şeyh Yûsuf b. Mahmûd el-Hâc Ahmed), Dımaşk/Şam 1421 h.
- Algül, Hüseyin. "Hamza". *DİA*. İstanbul 1997, XV, 500-502.
- Ateş, Ahmet ve Tarzî, Abdulvehhâb. *Farsça Grameri*. İstanbul 1982.
- Ateş, Ahmet. "VI-VIII/XII-XIV. Asırlarda Anadolu'da Farsça Eserler". İstanbul Üniversitesi, *Türkiyât Mecmuası*. C. VII-VIII, cüz 2, İstanbul 1940-1942, s. 94-135.
- Attâr, Ferîduddîn-i Nişâbûrî. *Tezkiretu'l-Evliyâ*. (Reynold Alleyne Nicholson nüshasından nşr. İ. Tevekkülî). Tahran 1373 hş.
- Aykaç, Mehmet. "Hilâl b. Ümeyye". *DİA*. İstanbul 1998, XVIII, 20-21.
- Bahâeddin Muhammed, b. Hüseyin Hatîbî-yi Belhî. *Ma'ârif*. (nşr. Bedî'uzzaman Furûzanfer). I-III, Tahran 1338 hş.
- Banarlı, Nihad Sami. *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi I-II*. İstanbul 1987.
- Baykara, Tuncer. *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*. Ankara 1985.
- Bedî' ve Arûz ve Kafiye*, Tahran 1345 hş.
- Browne, E. G.. *A Literary History of Persia I-IV*. Cambridge 1956.
- . *ez-Sa'dî tâ Câmî*. (trc. ve nşr. Ali Asgar Hikmet). Tahran 1351 hş.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail b. İbrahim. *Sahîh-i Buhârî*. (nşr. el-Mektebetu'l-İslâmiyye). I-VIII, İstanbul ts.
- Câmî, Abdurrahman. *Nefahâtu'l-Uns min Hazarâti'l-Kuds*. Tahran 1337 hş.
- Çağrıncı, Mustafa. "Sâlih". *DİA*. İstanbul 2009, XXXVI, 31-32.
- Çetin, Osman. *Selçuklu Müesseseleri ve Anadolu'da İslâmiyet'in Yayılışı*. İstanbul 1981.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman ibnu'l-Fazl. *es-Sünen I-II*. Dâru'l-Kutubi'l-İslâmiyye, Beyrut ts.
- Dedes. "Greek Verses of Rumi&Sultan Walad". 1993 (<https://www.opoudjis.net/Play/rumiwalad.html>, 08.05.2022)
- Değirmençay, Veyis. "İntihaname Mesnevisi'nde Mevlânâ ve Mevlevilikle İlgili anlatımlar". *Yedi İklim*. İstanbul, Nisan (Mart) 1997, S. 84, s. 53-58.

- . “Rebâbnâme’de Mevlânâ ve Mevlevilik”. *Doğu Esintileri*. Erzurum 2022, C. 1, S. 16, 29-46.
- . “Sultan Veled’in Anadolu Selçuklu Devlet Adamları ve Diğer İleri Gelenleri Methi”. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Erzurum, Haziran 2014, S. 52, s. 15-48.
- . “Sultan Veled’in Anadolu Selçuklu Sultanlarına Methiyeleri”. *Mevlânâ Araştırmaları* (ed. Adnan Karaismailoğlu). Ankara 2014, V, 141-159.
- . “Sultan Veled’in Edebî Kişiliği ve Eserleri II”. *Mevlânâ Araştırmaları* (ed. Adnan Karaismailoğlu). Ankara 2007, I, 84-95.
- . “Sultan Veled’in Emir Alemeddin Kayser’e Methiyeleri”. *Mevlânâ Araştırmaları* (ed. Adnan Karaismailoğlu). Ankara 2014, V, s. 211-220.
- . “Sultan Veled’in Eserleri Üzerinde Yapılan Çalışmalar”. Hakk’a Yürüyüşünün 700. Yılında Sultan Veled. Konya 2012 (Bildiri).
- . “Sultan Veled’in Hayatı Düşüncesi ve Görüşleri I”. *Mevlânâ Araştırmaları* (ed. Adnan Karaismailoğlu). Ankara 2007, I, 69-83.
- . “Sultan Veled’in Mevlânâ’ya Methiyeleri”. Ulusal Sempozyum, Tarihî Süreçte Mevlânâ ve Eserleri, 8-10 Aralık 2011 Konya, *Bildiriler*. SÜ Mevlânâ Araştırmaları Enstitüsü Yayınları. Konya 2014, s. 57-74.
- . “Sultan Veled’in Moğolların Anadolu Valisi Samagar Noyan ve Ailesine Methiyesi”. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Erzurum, Aralık 2013, S. 51, s. 85-90.
- . “Sultan Veled’in Sâhib Ataoğullarına Methiyeleri”. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Şarkiyat Mecmuası*. İstanbul 2014, S. 25, s. 65-85.
- . “Sultan Veled’in Selçuklu Ahilerine Methiyeleri”. *Mevlânâ Araştırmaları* (ed. Adnan Karaismailoğlu). Ankara 2012, IV, 55-64.
- . “Sultan Veled”. *DİA*, İstanbul 2009, XXXVII, 521-522.
- . *Farsça Arûz ve Kaftiye*. Erzurum 2005.
- . “Sultan Veled ve Rebâbnâme”. (Basılmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü). Erzurum 1996.
- . *Sultan Veled ve Rebâbnâme (Giriş, Çeviri ve Açıklamalar)*. İstanbul 2023.
- . *Sultan Veled’in Arapça Şiirleri*. Erzurum 1996.
- Demir, Osman. “Yakîn”. *DİA*. İstanbul 2013, XLIII, 271-273.

Devletşâh, Alâuddevle Bahtîşâh el-Gâzî-yi Semerkandî. *Tezkiretü's-su'arâ* (nşr. E. G. Browne). Leiden 1901.

Dihhudâ, Ali Ekber. *Emsâl u Hikem I-IV*. Tahran 1363 hş.

-----. *Lugatnâme I-L*. Tahran 1337-1346 hş.

Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi I-XIV. İstanbul 1986.

Dönmez, İbrahim Kâfi. "Mubah". *DİA*. XXX, İstanbul 2005, 341-345.

Eflâkî, Ahmed. *Âriflerin Menkıbeleri I-II* (çev. Tahsin Yazıcı). İstanbul 1987.

-----. *Menâkıbu'l-Ârifin I-II* (nşr. Tahsin Yazıcı). Ankara 1980.

el-Kinânî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed Irak. *Tenzîhu's-Şerî'ati'l-Merfû'ati 'ani'l-Ahbâri'l-Şeni'ati'l-Mevzû'ati* (nşr. Abdulvehhâb Abdullatîf ve Abdullah Muhammed es-Siddîk el-Gımârî). I-II, Kahire 1378 h.

el-Mütenebbî, Ebu't-Tayyib Ahmed b. Huseyn. *Dîvânü'l-Mütenebbî*. Dâru Beyrut li't-tibâati ve'n-neşr. Beyrut 1983.

Emînî, Emirkuli. *Ferheng-i Âvâm I-III*. İsfahan 1353 hş.

Fasîh-i Hâfi, Ahmed b. Celâleddin Muhammed. *Mücmel-i Fasîhî* (nşr. Mahmûd Ferruh). Meşhed 1339 hş.

Fayda, Mustafa. "Bilâl-i Habeşî". *DİA*. İstanbul 1992, VI, 152-153.

-----. "Ömer". *DİA*. İstanbul 2007, XXXIV, 44-51

Fehim Efendi, Hacı Süleyman. *Sefînetü's-Su'arâ*. İstanbul 1219/1843.

Furûzanfer, Bedî'uzzaman. *Ehâdis-i Mesnevî*. Tahran 1370 hş.

-----. *Mevlânâ Celâleddin* (trc. Feridun Nafiz Uzluk). İstanbul 1986.

-----. *Mevlânâ Celâleddin Muhammed*. Tahran 1385 hş.

-----. *Risâle der Tahkîk-i Ahvâl ve Zindegânî-yi Mevlânâ Celâleddin Muhammed Meşhûr be Mevlevî*. Tahran 1361 hş.

Gibb, E.J.W.. *A History of Ottoman Poetry I-VI*. London 1958.

Gölpınarlı, Abdülbâki. "Mevlevîlik". *İA*. VIII, 164-171.

-----. *Mevlânâ Celâleddin*. İstanbul 1985.

-----. *Mevlânâ Müzesi Yazmalar Kataloğu I-III*. Ankara 1971.

-----. *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*. İstanbul 1983.

-----. *Mevlevî Adap ve Erkânı*. İstanbul 1963.

- Handmîr, Gıyâseddin b. Hüsameddin el-Hüseynî. *Habîbu's-siyer I-IV* (nşr. Muhammed Debîrsiyâkî). Tahran 1353 hş.
- Hanlerî, Zehrâ. *Ferheng-i Edebiyat-ı Fârsî*. 1368 hş.
- Harman, Ömer Faruk. "Hûd". *DİA*. İstanbul 1998, XVIII, 279-281.
- Hayyâmpûr, Abdurresul. *Ferheng-i Subenveran*. Tebriz 1340 hş.
- Hey'et, Cevâd. *Târîh-i Zebân ve Lehçehâ-yi Türki*. Tahran 1366 hş.
- Hidâyet, Mahmûd. *Gulzâr-ı Câvidân I-III*. 1353 hş.
- Hidâyet, Rıza Kulu Han. *Mecma'ül-Fusahâ I-VI* (nşr. Mezâhir Musaffâ). Tahran 1339 hş.
- . *Tezkire-i Riyâzu'l-Arifîn* (nşr. Mihralî-yi Gurgânî). Tahran 1344 hş.
- Hindî, Allâme Alâeddin el-Müttakî b. Hüsameddin. *Kenzü'l-Ummâl fî Süneni'l-Ekvâl ve'l-Ef'âl* (tsh. Şeyh Bekrî-yi Hayyânî ve Şeyh Safvetü's-Sekâ). I-XVIII, Beyrut 1409/1989.
- Hindî, Mevlânâ Muhammed Kudretullah. *Tezkire-i Netâyicü'l-Efkâr* (nşr. Erdeşir Hâzî). Bombay 1336 hş.
- Hucvîrî, Ebu'l-Hasen Ali b. Osman. *Keşfu'l-Mahcûb* (tsh. Mahmûd 'Âbidî), Tahran 1387 hş.
- İbn Mâce. *es-Sünen* (nşr. Muhammed Fuâd Abdalbâkî). Beyrut ts.
- . *Sünen* (thk. Ahmed Şemseddin). Lübnan 2008.
- İclâlî, Eminpaşa. *Tevzîh-i Nükât-i Edebî, İrfânî, İşârât-i Kur'an ve Ehâdis der Mesnevî-yi Mevlevî*. Tebriz 1369 hş.
- İslâm Tarihi Kültür ve Medeniyeti I-II*. İstanbul 1988.
- Kafesoğlu, İbrahim. "Selçuklular". *İA*. X, 353-416.
- Kallek, Cengiz. "Ukiyye". *DİA*. İstanbul 2012, XLII, 67-70.
- Kanar, Mehmet. "Sultan Veled ve İstanbul Kütüphanelerinde Farsça ve Arapça Yazma Eserlerin Tavsifi". İstanbul Üniversitesi, Arap-Fars Dilleri ve Edebiyatı Böl. (Basılmamış mezuniyet çalışması), İstanbul 1975.
- Kapar, Mehmet Ali. "Ebû Cehil". *DİA*. İstanbul 1994, X, 117-118.
- Karabeyglu, Cemşid. "Sultan Veled, Mesnevi-yi Veledî, Velednâme". (Basılmamış Doktora Tezi), I-III, İstanbul 1976.
- Karatay, Fehmi Edhem. *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Yazmalar*

- Kataloğu*. İstanbul 1961.
- Kâtip Çelebî. *Keşfü'z-Zunûn I-II* (nşr. Ş. Yalıtıkaya-K. Rifat). İstanbul 1945.
- Kelpetin Alpagaş, Hatice. "Kelime-i Tevhîd". *DİA*. Ankara 2002, XXV, 214-215.
- Kerîm-i Zemânî. *Şerb-i Câmî-i Mesnevî-yi Ma'nevî I-VII*. Tahran 1382 hş.
- Köprülü, M. Fuad. *Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul 1980.
- . *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Ankara 1991.
- Latîfî. *Latîfî Tezkiresi* (nşr. Mustafa İsen). Ankara 1990.
- Levend, Ağâh Sırrı. *Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara 1988.
- Mansuroğlu, Mecdud. "Anadolu'da Türk yazı Dilinin Başlama ve Gelişmesi". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*. C. IV, S. 3, İstanbul 1951, s. 215-229.
- . *Sultan Veled'in Türkçe Manzumeleri*. İstanbul 1958.
- Merçil, Erdoğan. *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*. Ankara 1991.
- Mevlânâ, Celâleddin Muhammed. *Mektûbât-i Mevlânâ Celâleddîn* (haz. Feridun Nafiz Uzluk). İslambol [İstanbul] 1356.
- . *Divan-ı Kebîr* (trc. Abdülbâki Gölpınarlı). I-VII, Ankara 1992.
- . *Fihî Mâ Fih* (trc. Abdülbâki Gölpınarlı). İstanbul 1959.
- . *Fihî Mâ Fih* (tsh. Bedî'uzzaman Furûzanfer), Tahran 1382 hş.
- . *Külliyât-ı Dîvân-ı Şems I-II* (tsh. Bedî'uzzaman Furûzanfer). Tahran 1374 hş.
- . *Mecâlis-i Seb'a (Heft Hitâbe)* [tsh. Tevfik H. Subhânî]. Tahran 1372 hş.
- . *Mektûbât-i Mevlânâ Celâleddîn* (haz. Feridun Nafiz Uzluk). İslambol [İstanbul] 1356.
- . *Mektuplar* (trc. Abdülbâki Gölpınarlı). İstanbul 1963.
- . *Mesnevî-i Ma'nevî* (tsh. Reynold Alleyne Nicholson). Tahran 1371 hş.
- Mısrî, Muhyiddin Ebu Muhammed Nadir b. Ebi'l-Vefâ. *Cevâhiru'l-Muzie fi Tabakâti'l-Hanefiyye*, Deken 1332 h.
- Mu'în, Muhammed. *Ferheng-i Fârsî I-VI*. Tahran 1371 hş.
- . *Ferheng-i Fârsî-i Mu'în I-VI*. Tahran 1371 hş.

- Münâvî, Abdurraûf. *Künûzü'l-Hakâik fî Hadîs-i Hayrî'il-Halâik I-II* (nşr. Abdulhamid Ahmed Hanefî). Mısır ts.
- Mütenebbî, Ahmed b. el-Huseyn ebi't-Tayyib el-Kindî. *Dîvânü'l-Mutenebbî* (nşr. Salih İszâde). Kahire 1302 h.
- Ocak, A. Yaşar. "Anadolu". *DİA*. İstanbul 1991, III, 110-116.
- Okay, M. Orhan. "Sihri Helâl". *DİA*. İstanbul 2009, XXXVII, 172-173.
- Önder, Mehmet-Binark, İsmet ve Sefercioğlu, Nejat. *Mevlânâ Bibliyografyası I-II*. Ankara 1974.
- Pala, İskender. *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul 2000.
- Pekolcay, Neclâ. *İslâmî Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul 1967.
- Risâle-i Arûz-i Seyfî ve Kâfiye-i Câmî* (tsh. H. Blochmann, nşr. Muhammed Feşârekî). Tahran 1372 hş.
- Ritter, Helmut. "Mevlânâ Celâleddin". *İA*. IV, 53-59.
- "Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî ve Etrafindakiler". *İstanbul Üniversitesi Türkiyat Mecmuası*. C. VII-VIII, cüz 1, İstanbul 1942, s. 268-281.
- "Philologika, XI. Maulana Celâleddin Rumi und Sein Kreis". *Der Islam*.XXVI, 1942, s. 221-249.
- Safâ, Zebîhullah. *Târîh-i Edebiyyât der İnan I-VIII*. Tahran 1371 hş.
- Sâmî, Şemseddin. *Kâmûsü'l-Alâm, I-VI*. İstanbul 1306/1316 (1888/1898).
- Seccâdî, Seyyid Ca'fer. *Ferheng-i Lugât ve Istılâhât ve Ta'birât-ı İrfânî*. Tahran 1350 hş.
- Semih Ceyhan. "Selâhaddîn-i Zerkûb". *DİA*. İstanbul 2009, XXXVI, 340-341.
- "Seyyid Burhâneddin". *DİA*. İstanbul 2009, XXXVII, 56-58.
- "Şems-i Tebrîzî". *DİA*. İstanbul 2010, XXXVIII, 511-516.
- Senâî-yi Gaznevî. *Divân-ı Senâî-yi Gaznevî* (nşr. Müderris Razavî). Tahran 1341 hş.
- Ebu'l-mecd Mevdûd b. Âdem. *Dîvân-ı Hakîm Senâî-yi Gaznevî Senâî* (nşr. Pervîz Bâbâyî). Tahran 1375 hş.
- Ebu'l-mecd Mevdûd b. Âdem. *Hadîkatu'l-Hakîka ve Şerî'atu't-Tarîka* (tsh. Muhammed Taki Muderris-i Razevî). Tahran 1387 hş.

- Sevgi, H. Ahmed. "Hüsâmeddin Çelebi". *DİA*. İstanbul 1998, XVIII, 512.
- Sinanoğlu, Mustafa. "İlhâd". *DİA*. XXII, İstanbul 2000, 90-92.
- Sipehsâlâr, Feridun b. Ahmed. *Zindegînâme-i Mevlânâ Celâleddin-i Mevlevî* (nşr. Sa'îd Nefîsî). Tahran 1325 hş.
- Sultan Veled. *Dîvân-ı Sultan Veled* (çev. Veyis Değirmençay). İstanbul 2016.
- . *Dîvân-ı Sultan Veled* (nşr. Feridun Nafiz Uzluk). İslambol [İstanbul] 1941.
- . *Dîvân-ı Sultan Veled* (tsh. Asgar-i Rabbânî "Hâmid"). Tahran 1338 hş.
- . *İbtidânâme* (çev. Abdülbâki Gölpınarlı). Ankara 1976.
- . *İntihânâme* (Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi, 2122 numaralı yazma).
- . *İntihânâme* (tsh. Muhammed Ali-yi Hizânedârlu). Tahran 1376 hş.
- . *Maârif* (trc. Meliha Anbarcıoğlu). Ankara 1966.
- . *Mesnevî-yi Veledî, be Bahr-i Hafîf Ma'rif be Velednâme* (tsh. ve mukaddime: Celâl Humâî). Tahran 1315 hş.
- . *Rebâbnâme ez Sultan Veled* (tsh. Ali Sultânî Gird Ferâmerzî). Tahran 1377 hş.
- . *Rubailer* (çev. Veyis Değirmençay). İstanbul 2010.
- Süyûtî, Celâluddin Abdurrahman b. Ebî Bekr. *Câmi'û's-sagîr fî Ehâdis-i Beşîrû'n-Nezîr I-II* (nşr. Abdulhamid Ahmed Hanefî). Mısır ts.
- Şâd, Muhammed Padişah. *Ferheng-i Ânendrâc I-VII* (nşr. Muhammed Debîrsiyâkî), Tahran 1335 hş.
- Şafak, Rızâzâde. *Târih-i Edebiyyât-ı İnan*, Tahran 1352 hş.
- Şemisa, Sîrus. *Arûz ve Kâfiye*, Tahran 1987.
- Şener, H. İbrahim. "Ferkadân". *DİA*. İstanbul 1995, XII, 399-400.
- Şerîat, Muhammed Cevâd. *Keşfü'l-Ebyât-ı Mesnevî*. İsfahan 1363 hş.
- Şeyh Gâlib. *Şerh-i Cezîre-i Mesnevî*. (İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, Hâlet Efendi, no: 183'de kayıtlı yazma nüsha).
- Şükûn, Ziya. *Farsça-Türkçe Lugat, Ferheng-i Ziyâ, Gencîne-i Güftar I-III*. İstanbul 1984.
- Tanrıkorur, Barihüda. "Mevlevîyye". *DİA*. Ankara 2004, XXIX, 468-475.

- Tebrizî, Nazmî. *Du'üst Suhenver, Tezkire-i Şu'arâ-yı Manzum ve Mensur*. 1363 hş.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ. *Sünen* (tsh. Hâlid Abdulganî Mahfûz). Lübnan 2011.
- Tosun, Necdet. "Sır/Tasavvuf". *DİA*. İstanbul 2009, XXXVII, 115-116.
- Turan, Osman. *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*. İstanbul 1980.
- . *Selçuklular ve İslâmiyet*. İstanbul 1980.
- . *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*. İstanbul 1971.
- . *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi*. İstanbul 1979.
- Uludağ, Süleyman. "Bâtın ilmi". *DİA*. İstanbul 1992, V, 188-189.
- . "Fakr". *DİA*. İstanbul 1995, XII, 132-134.
- . "Nefes". *DİA*. İstanbul 2006, XXXII, 522-523.
- . "Sefer". *DİA*. İstanbul 2009, XXXVI, 298-299.
- . "Verâ". *DİA*. İstanbul 2013, XLIII, 49-50.
- . *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul 2001.
- Uysal, Enver, "İhvân-ı Safâ", *DİA*, 2000 İstanbul, XXII, 1-6.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi I-X*, Ankara 1988.
- Vanlıoğlu, Mehmet ve Atalay, Mehmet, *Edebiyat Lügati*, Erzurum 1994.
- Veled Çelebi, *Divan-ı Türkî-yi Sultan Veled* (tsh. Kilisli Rifat), İstanbul 1341.
- Wensinck, A.J.. *Mu'cemu'l-Müfehres li Elfâzi'l-Hadîsi'n-Nebevî* (trc. Ahmed Tayyib). Dâru'd-da've, I-VIII, İstanbul 1988.
- Yavuz, Yusuf Şevki, "Araz", *DİA*, İstanbul 1991, III, 337-342.
- . "Ayne'l-yakîn". *DİA*. İstanbul 1991, IV, 269-270.
- . "Hakka'l-yakîn". *DİA*. İstanbul 1997, XV, 203-204.
- . "İlme'l-yakîn". *DİA*. İstanbul 2000, XXII, 137-138.
- . "Kürsî". *DİA*. Ankara 2002, XXVI, 572-573.
- . "Levh-i Mahfûz". *DİA*. Ankara 2003, XXVII, 151.
- . "Ruh". *DİA*. Ankara 2018, XXXV, 187-192.
- Yazıcı, Tahsin. "Ahyâr". *DİA*. İstanbul 1989, II, 194-195.

-----. “Sultan Veled”. *İA*. İstanbul 1965, X, 28-32.

Zemânî, Kerîm. *Şerh-i Câmi'-i Mesnevî-yi Ma'nevî I-VII*. Tahran 1382 hş.

Zeynüddin Ahmed b. Ahmed. *Sabîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi I-XII* (trc. ve şrh. Kâmil Miras). Ankara 1981.

<https://al-maktaba.org> ve [https](https://) (2022)

<https://hadislerleislam.diyaret.gov.tr> (2022)

<https://kuran-ikerim.org> (2022)

<https://sorularlailamiyet.com> (2022)

<https://www.resulullah.org> (2022)

www.alukah.net/sharia (2022)

www.kuranmeali.org (2022)

www.loghatnaameh.org (2014)

www.tdk.com (2022)

www.tr.wikipedia.org (2022)

www.vajehyab.com (2022)

www.vajehyab.com (2022)

www.vik2.com (2022)

www.yazmalar.gov.tr (2022)

ÖZEL İSİMLER DİZİNİ

A

Abdülbâki Gölpinarlı 73, 76, 1160

Abide 29

Abişga Noyan 23, 46

Âdem 118, 120, 210, 278, 280,
300, 302, 306, 312, 398,
400, 402, 434, 442, 444,
564, 584, 744, 786, 794,
864, 952, 954, 1004, 1006,
1170, 1172, 1206, 1218,
1260, 1262

Ad kavmi 314

Afyon 107

Ahî Çoban 69

Ahî Emir Hacı 70

Ahî Kayser 69

Ahî Muhammedşâh 69

Ahî Sadeddin 69

Ahî Yusuf 69

Ahmed 276, 326, 332, 404, 442,
450, 488, 564, 624, 768,
802, 808, 900, 910, 1004,
1080, 1156, 1164, 1172

Ahmed b. Kâsım b. Müseyyeb b.

Abdillah b. Abdirrahman b. Ebî

Bekr es-Sıddık ibn Ebî Kuhâfe
28

Ahmed b. Mahmud b. Mevdûd b. Sabit

b. Müseyyeb b. Mutahhar b.

Hammad b. Abdirrahman b. Ebî
Bekr es-Sıddık 28

Ahmed b. Muhammed-i Tûsî-yi Kâniî 25

Ahmed el-Hatibî 28

Ahmed Fakih 25

Ahmed-i Belhî 36

Akıncı Medresesi 30

Aksaray 20, 70, 72, 318, 450

Alâeddin 13, 14, 15, 16, 18, 23,
30, 70

I. Alâeddin Keykubad 13, 14, 15, 16,
18, 23

II. Alâeddin Keykubad 14

Alâiye 13

Ali 10, 27, 69, 73, 75, 79, 107,
108, 112, 113, 114, 120,
292, 366, 450, 502, 686,
688, 690, 758, 1256

Ali b. Hamza el-Halebî 108, 112

Ali Rıza Haydarî 73

Ali Sultânî Gird Ferâmerzî 10, 79,
107, 113, 114

Amasya 14, 20

Anadolu 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19,
20, 21, 22, 23, 24, 25, 26,
32, 39, 41, 43, 52, 61, 68,
70, 71, 72, 100

Anadolu Selçuklu devleti 15

Anadolu Selçukluları 18

Anka 178, 230, 282, 284, 318, 424,
486, 508, 536, 690, 836,
996, 1082, 1136

Ankara 13, 16, 18, 20, 23, 28, 30,
40, 64, 71, 73, 75, 105, 106,
107, 564, 1160

Antalya 16

Arap Noyan 70

Arife 29

Asgar-i Rabbânî 71, 72

Asya kıtası 13

Attâr 31, 51, 58, 59, 61, 63, 78

Avfi 51, 78

Aydın 16

Aydınoğulları 16
 Ayinedâroğlu Hüsameddin 69
 Azerbaycan 22
 Azrail 1188, 1190, 1192

B

Baba İshak 14
 Baba Merendî 23
 Bahâeddin 22, 27, 28, 29, 31, 32,
 42, 43, 45, 47, 67, 114
 Bahâeddin Ahmed 27
 Bahâeddin es-Serâyî el-Mevlevî el-Adilî
 114
 Bahâeddin Muhammed Veled 27
 Bahâeddin Veled 22, 27, 28, 31, 32
 Balıkesir 16
 Baybars 15
 Bayburtlu Ahî Emir Ahmed 69
 Baycu Noyan 14
 Bayezid 100, 210, 270, 584, 630,
 944, 964, 1182, 1220
 Bedreddin 108, 112
 Belh 44
 Berlin 107, 113, 114
 Berlin Devlet Kütüphanesi 107, 113,
 114
 Bersisa 792
 Beyşehir 16
 Bilal 1150
 Bilecik 16
 Burhaneddin Muhakkık 22, 31, 32,
 40, 67, 70, 95, 101
 Burhaneddin Muhakkık-i Tirmizî 22, 32

C-Ç

Candaroğulları 16
 Cebrail 73, 160, 232, 550, 650, 716,
 718, 1002, 1004, 1062, 1126
 Celâl 72, 630, 708

Celâleddin Feridun 40
 Celâleddin Harizmşah 13
 Celâleddin Hüseyin 28
 Celâl Hümâî 50, 51, 72, 78, 630, 708
 Cemşid 1178
Cevâmi'u'l-Hikâyât 51
 Ceyhun 576, 878, 1190
 Cihanguşây 51, 78
 Cihanşah 14
 Cüneyd 270, 584, 1182, 1258
 Cüveynî 51, 78
Çarhnâme 25
 Çelebi 29, 30, 31, 34, 35, 37, 39,
 40, 60, 67, 70
 Çelebi Âbid 30
 Çelebi Ârif 29, 30
 Çelebi Emir Ârif 40
 Çelebi Hüsameddin 31, 34, 35, 37,
 39, 40, 60, 67, 70
 Çelebi Şemseddin 67, 70
 Çelebi Vâcid 30
 Çelebi Zâhid 30
 Çemişgezek 13
 Çiğil 366
 Çin 178

D

Danişmendiye 69
 Deccal 160, 996
 Denizli 16
der Ma'rifet-i Âfâk-ı Enfüs 76
Divân-ı Kebîr 25, 97
Divân-ı Sultan Veled 72
 Diyarbakır Artukluları 14

E

Ebubekir ,27, 28, 312, 366, 450,
 730, 734
 Ebû Bekir es-Siddîk 27

Ebucehil 178, 220, 312, 530, 582,
730, 734, 860, 1080, 1150
Ebu Hanîfe 252, 1120
Ebu'l-beşer 278, 744
Ebu Saîd 584
Edhem 36, 584, 838
Edhem oğlu 584
Eflâkî 23, 27, 28, 29, 30, 31, 32,
33, 34, 40, 43, 44, 45, 46,
47, 48, 49, 65
Ekmeleddin Müeyyededdin Nahçuvânî
69
el-Mucem fi Me'âyiri Eş'âri'l-Acem 51
Emir Âbid 67, 70
Emir Alemeddin Kayser 46, 68
Emir Ârif 29, 40, 67
Emir Mu'ineddin 23
Emir Taceddin Mu'tez 42
Enverî 31, 58, 59
Ermenek 15
Ermenistan 13
Erzincan 13, 14
Erzurum 9, 11, 14, 20, 22, 72, 82,
94
Eş'âr 76
Eşrefoğulları 16
Eva de Vitray-Meyerovitch 75
Evhadüddin-i Kirmânî 22
Eyyûbiler 14

F

Fahrüddin-i Irâkî 25
Faruk 558
Fatma Hatun 29, 30, 47, 69, 70
Ferhat 362, 364, 842
Feridun 27, 29, 30, 40, 71, 72, 100
Feridun Nafiz Uzluk 71, 72
Ferîşîd İkbâl 73

Fîhi Mâ Fîh 25, 62, 71, 75, 101,
102
Fir'avn 1204
Firavun 268, 454, 456, 458, 460,
462, 582, 652, 996, 1114,
1150, 1204
Fırat 576
F. Wilhelm Radloff 79

G

Gazeliyyât 76
Germiyanoğulları 16
Gevher Hatun 27
Gölpınarlı 28, 32, 39, 40, 41, 42,
47, 50, 71, 106, 107, 108,
110, 111, 112
Gumaç Hatun 69
Gülistân 51, 78
Gürcistan 14
Gürcü Hatun 69

H

Hâc Şeyh Abdullah-i Hâyirî 75
Hâce Senâî 118, 566
Hacı Mustafa b. Hacı Süleyman 110
Hadîka 72
Hadîkatu'l-Hadîka 63
Hakanî 31
Halep 30, 450, 764
Halîl 840, 1204, 1244
Hamidoğulları 16
Hamza 70, 108, 112, 312, 558
Harizm 14, 22, 25
Harun 268, 458, 1114
Hasan b. Osman el-Veledî 113
Hâşiye 'alâ Şerh-i İsağoci 76
Hayrullah Efendi 24
Helmut Ritter 106
Hısn-ı Mansûr 13

Hızır 50, 90, 99, 128, 268, 460,
462, 648, 654, 656, 666,
670, 672, 674, 678, 680,
682, 684, 686, 796, 832,
1256, 1262

Hicaz 278, 710

Hidâye 30, 31

Hilal 1150

Hindistan 278, 934, 936

Hoca Dehhâni 25

Horasan 21, 22

Hûd 232, 312, 314, 354, 456, 580,
650, 862, 1082, 1206

Husam-ı Afsah 70

Hüdâvendigâr Mevlânâ 118

Hüma 178, 282

Hüsameddin 27, 34, 36, 37, 41, 69,
70

Hüsrev 842, 982

I-İ

Irak 22, 764

Işknâme 76

İbni Bibi 25

İbrahim 94, 176, 232, 442, 554,
582, 584, 618, 650, 750,
838, 900, 1044, 1046, 1078,
1086, 1146, 1150, 1204,
1244, 1248

İbrahîm 1204

İbtidânâme 72, 73, 1160

İbtidânâmel/Nivişte-i Sultan Veled 73

İçel 13

İdris 312, 334

İhvân-ı Safâ 822

İlâhînâme 118

İlhan Abaka 15

İmran 36

İnançoğulları 16

İncil 60, 160, 442, 582, 618, 1124,
1156

İngiltere Milli Kütüphanesi 107

İntihânâme 73, 75

İntihâ-Name-i Sultan Veled 75

İran 15, 19, 20, 22, 24, 25, 52, 63

İrem 124, 362, 510, 522, 926,
1098, 1138, 1140, 1180

İrencin Noyan 23, 31, 45, 46

İsa 36, 42, 110, 160, 210, 248,
264, 350, 366, 466, 536,
546, 558, 582, 614, 618,
632, 650, 694, 698, 762,
768, 786, 858, 860, 900,
960, 996, 1070, 1148, 1154,
1204, 1212

İsa b. Yavaş el-Mevlevî 110

İsî 1204, 1212

İsmail Koçak 79

İstanbul 13, 14, 16, 17, 21, 25, 27,
32, 48, 49, 53, 72, 73, 75,
76, 79, 82, 106, 112, 200,
348

I. İzzeddin Keykâvus 13

II. İzzeddin Keykâvus 14, 68

K

Kâbe 44, 94, 152, 208, 232, 710,
948, 994, 1146, 1244, 1246,
1248

Kadı Kemâleddin-i Kâbi 69

Kaf 178

Kaf [dağı] 486, 958

Kafdağı 178, 230, 280, 284, 366,
508, 690, 770, 800, 836,
958, 990

Kâhta 13

- Karaman 24, 27
 Karamanoğulları 15, 16
 Karasioğulları 16
 Karenli Veyis 688
 Kastamonu 16
 Kâtip Çelebi 76
 Kayseri 13, 15, 16, 19, 20, 22, 68,
     69, 71, 72, 318, 450, 708,
     788
 Kays-ı Râzî 51, 78
 Kelâm 132, 218, 220, 254, 282, 626,
     756, 860, 920, 1012, 1036
 Kelâm-ı Mecîd 218, 756
 Kelim 652, 654, 656, 670, 674,
     680, 682, 698, 906, 1256
 Kelimullah 268, 454, 652
 Kerhî 36, 366, 584, 1258
 Kerimeddin b. Bektemur 36, 37, 67
 Kevser 222, 972
 Keygatu 23
 II. Keyhüsrev 14
 II. Keykâvus 14 III. Keyhüsrev 15
 III. Keykubad 15
 IV. Kılıç Arslan 14
 Kibriya 582, 626, 1154
 Kilikya Ermeni Krallığı 13
 Kırşehir 16, 20, 22
 Kolonoros kalesi 13
 Konya 13, 15, 16, 19, 20, 22, 24,
     30, 31, 32, 33, 43, 48, 68,
     70, 72, 75, 97, 98, 106, 107,
     110, 111, 114, 318, 450,
     630, 708
 Köseadağ 14
 Kultak 70
 Kur'an 128, 130, 142, 160, 252,
     254, 256, 268, 278, 312,
     350, 352, 358, 412, 442,
     446, 456, 460, 462, 514,
     522, 538, 544, 578, 592,
     604, 608, 618, 632, 636,
     638, 642, 646, 650, 684,
     710, 736, 780, 794, 818,
     826, 846, 864, 872, 874,
     916, 936, 986, 1052, 1054,
     1058, 1090, 1104, 1120,
     1124, 1150, 1156, 1168,
     1218, 1224, 1230, 1232,
     1244, 1262, 1266, 1268
 Kütahya 16, 71, 72
- L**
 Larende 15, 27
Lemeât 24, 25
 Leyla 96, 98, 244, 448, 474, 964,
     968, 970
 Lubâbu'l-Elbâb 51, 78
 Lut 650
- M**
Maârif 50, 62, 64, 67, 71, 75
 Mahmud Dede b. Uveys Dede 110
 Malatya 14
 Manisa 16
 Mansur 36, 88, 348, 382, 944, 964,
     1112, 1220
Manzûme-i Sıyâmiyye 76
 Ma'rûf 73
 Mâverâünnehir 22
Mecâlis-i Seb'a 62, 71, 100
 Meceddin Ali ibn-i Muhammed 69
 Mecnun 96, 244, 362, 364, 448,
     474, 664, 962, 964, 966,
     968, 970
 Mehmet Bey 24
 Mekke 44

- Mengüçükler Devleti 13
 Mentешеoğulları 16
 Meram 43
 Meryem 160, 650, 1148
 Mesih 160, 548, 636, 694, 970
Mesnevî 24, 25, 62, 71, 72, 73, 74,
 77, 79, 82, 95, 96, 97, 99,
 101, 102, 103, 118, 120,
 146, 182, 194, 208, 222,
 226, 230, 292, 326, 336,
 348, 412, 414, 416, 432,
 496, 498, 548, 630, 690,
 708, 734, 740, 758, 956,
 982, 988, 1040, 1072, 1080,
 1120, 1122, 1146, 1154,
 1174, 1196, 1198, 1200,
 1256, 1262, 1270
Mesnevî-yi Veledî 72, 630, 708
*Mesnevî-yi Veledî be Bahr-i Hafîf, Ma'ruf
 be Veleğnâme* 72, 73
 II. Mesud 15
 Mevlânâ 9, 10, 18, 20, 22, 23, 25,
 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33,
 37, 39, 40, 41, 42, 43, 44,
 45, 46, 47, 48, 49, 50, 52,
 58, 59, 61, 62, 63, 65, 67,
 70, 71, 72, 73, 74, 75, 77,
 79, 94, 95, 96, 97, 98, 99,
 100, 101, 102, 103, 104,
 105, 106, 107, 108, 110,
 111, 112, 114, 118, 146,
 208, 220, 230, 244, 252,
 410, 412, 414, 416, 446,
 448, 450, 452, 486, 494,
 496, 498, 564, 602, 630,
 690, 708, 730, 734, 740,
 758, 788, 792, 808, 1040,
 1044, 1064, 1072, 1080,
 1120, 1140, 1188, 1198,
 1200, 1202, 1204, 1270
 Mevlânâ Celâleddin 10, 18, 22, 27,
 28, 31, 52, 67, 70, 79
 Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî 22, 27,
 31, 52
 Mevlânâ Celâleddin Muhammed 28
 Mevlânâ Celâleddin Muhammed b.
 Bahâeddin Muhammed Veled b.
 Celâleddin Hüseyn b. Ahmed el
 Hatîbî 28
Miftâbu'l-Gayb 25
Mirsâdu'l-İbâd 25, 51, 78
 Mısır 15, 44, 218, 220, 348
 Moğollar 13, 14, 15, 68, 70, 72
 Muğla 16
 Muhammed 25, 27, 28, 31, 42, 47,
 69, 73, 75, 92, 95, 97, 113,
 118, 120, 232, 252, 270,
 412, 442, 450, 592, 618,
 630, 716, 800, 860, 1004,
 1006, 1062, 1082, 1126,
 1168, 1232
 Muhammed Ali Muvahhid 73
 Muhammed Ali-yi Hızânedâr lu 73
 Muhammed b. Muhammed el-Malatî
 el-Mevlevî 113
 Mühezzebeddin 68
 Muhyiddin ibnu'l-Arabî 22
 Muîneddin Pervâne 15, 68
 Muîneddin Süleyman 15
 Murtaza [Ali] 502
 Musa 36, 42, 45, 50, 90, 92, 99,
 128, 218, 220, 268, 352,
 362, 366, 454, 456, 458,
 460, 462, 466, 488, 520,
 582, 648, 650, 652, 656,
 662, 666, 670, 672, 674,

- 678, 682, 684, 686, 786,
796, 800, 802, 832, 858,
862, 900, 902, 906, 908,
910, 926, 928, 930, 996,
1076, 1114, 1116, 1204,
1212, 1256, 1262
- Musa Kelim 650, 802
- Mushaf 254, 488, 602
- Mûsi 1204, 1212, 216
- Mustafa 90, 176, 188, 202, 220,
222, 268, 270, 284, 310,
326, 336, 342, 344, 348,
352, 384, 400, 404, 442,
492, 544, 548, 576, 582,
598, 606, 642, 644, 684,
686, 716, 718, 720, 730,
734, 736, 754, 762, 764,
786, 800, 802, 806, 838,
858, 860, 866, 882, 900,
904, 912, 946, 960, 964,
970, 978, 982, 1002, 1008,
1052, 1054, 1058, 1060,
1074, 1082, 1096, 1122,
1126, 1132, 1162, 1164,
1204, 1248, 1256, 1258,
1260, 1266, 1268
- Musul 764
- Mutahhara Hatun 29
- Mütenebbî 31, 276, 838
- N**
- Nâfi'un fi'l-Furû'* 76
- Nasreddin Ebu'l-Kâsım Muhammed 76
- Nasûh 856
- Necib Mâyil-i Herevî 75
- Necmeddin-i Kübrâ 22
- Necmuddin Dâye 25, 51, 78
- Nefahât-ı İlâbiyye* 25
- Nemrut 232, 1150, 1204
- Niğde 20
- Niksar 20
- Nil 218, 268
- Nilûfer-i Gulâmî 73
- Nizâmî 58, 59
- Novaki 70
- Nucemâ Cebrail Mûsevî 73
- Nuh 32, 312, 314, 354, 484, 580,
684, 862, 900, 1054, 1092,
1206
- Nusret Hatun 30, 70
- Nüsûs* 25
- O-Ö**
- Oktay Kaan 14
- Orta Anadolu 19
- Orta Asya 22
- Osmanlı Beyliği 16
- Ömer 1226, 1256
- P**
- Paris 75
- Peşte 107
- Petersburg 107
- R**
- Ramin 364
- Rebâbnâme* 9, 25, 27, 51, 52, 53,
54, 55, 56, 57, 58, 60, 62,
63, 64, 66, 67, 72, 73, 76,
77, 78, 79, 80, 81, 82, 83,
84, 85, 94, 95, 96, 97, 98,
99, 100, 101, 102, 103, 104,
105, 106, 107, 109, 111,
113, 114
- Risâle der Beyân-ı Hikâyet-i Müteferrika*
76

Risâle-i İnşâ 76
Risâle-i İtikad 76
Risâle-i Sipehsâlâr 28
 Ritter 48, 106
 Ruhu'l-emin 104, 1196
 Ruhulkudüs 160, 550, 650, ,1001,
 1126
 Rum 100
 IV. Rükneddin Kılıç Arslan 69
 VI. Rükneddin Kılıç Arslan 23

 Rüstem 96, 240, 242, 244, 352

S-Ş
 Sadeddin Köpek 14
 Sahip Ata Fahreddin Ali 68
 Salih 216, 284, 580, 854, 862, 1206
 Samagar Noyan 46, 70
 Saruhanoğulları 16
 Selahaddin 33, 41
 Selçuk Hatun 69
Selçuknâme 25
 Senâî 31, 58, 59, 61, 63, 72, 77,
 94, 118, 252, 334, 1146
 Seyyid Burhaneddin Muhakkık 708
 Sina 794, 878
 St. Petersburg 79
 Süleymaniye Kütüphanesi 82, 112
 Sultan Gıyaseddin Mesud II 68
 Sultânî Gird Ferâmerzî 113, 114
 Sultan Mesud 46, 68
 II. Sultan Mesud 23, 68
 Sünbüle Hatun 30
 Suriye Eyyübileri 14
 Süleyman 128, 142, 158, 170, 176,
 200, 264, 416, 446, 474,
 512, 560, 704, 706, 708,
 878, 880, 996, 998, 1002

Sivas 13, 14, 20, 22
 Selçuklu Devleti 14, 15, 16, 18, 23,
 24
 Selçuklular 13, 14, 15, 16, 17, 18,
 19, 20 21, 22, 23, 24, 25
 Sadreddin-i Konevî 22, 25
 Sultan Veled 9, 10, 13, 20, 22, 23,
 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31,
 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38,
 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45,
 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52,
 53, 57, 58, 59, 60, 61, 62,
 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69,
 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76,
 77, 78, 79, 82, 83, 94, 97,
 98, 99, 100, 103, 104, 105,
 107, 108, 109, 111, 112,
 113, 114, 630, 708, 1160
 Şafî 252
 Şam 30, 32, 33, 232, 584, 708, 764
 Şehâbeddin-i Sühreverdi 22
 Şems 31, 32, 33, 40, 51, 65, 67,
 70, 74, 78, 95, 97, 98, 99,
 100, 101, 102, 104, 170,
 252, 412, 446, 450, 486,
 496, 602, 630, 730, 808,
 1044, 1064, 1188, 1194,
 1196
 Şemseddin 27, 33, 41, 67, 69, 70,
 450
 Şems-i Tebrîzî 31, 32, 40, 67, 70, 95,
 97, 446, 450, 1194
 Şerefeddin b. Hatüreddin 69
 Şeref Hatun 29
 Şeref-i Irâkî 31
 Şeyh Arslan 23
 Şeyh Gâlib 81, 82
 Şeyh Kerimeddin 31, 39, 40

Şeyh Sa'dî 51, 78
 Şeyh Selahaddin 29, 31, 33, 40, 42,
 67, 95, 630, 100
 Şeyyad Hamza 25, 52
 Şibli 226, 366, 1258
 Şirin 842, 982

T

Tabip Ekmeleddin 69
 Taceddin Hüseyin 68
 Tahran 10, 71, 72, 73, 75, 79, 107,
 113, 252, 348
 Tevrat 268, 582, 602, 618, 1124,
 1156
Tezkiretü'l-Evliyâ 51, 78
 Timurtaş 15, 19
 Timurtaş Noyan 15
Tıraşnâme 76
 Tokat 14, 20, 22
 Trabzon Komnenosları 13
 Tuba 228
 Tür 160, 264, 268, 362, 520, 800,
 902
 Türkistan 19, 21, 25
 Türkiye 13, 76, 113
 Türk Memlukleri 15

U-Ü

Umman denizi 720
 Ümmül-kitap 218
 Üveys 1256

V

Vamık 364
 Veled 9, 23, 26, 27, 28, 29, 30, 31,
 32, 33, 36, 37, 39, 40, 41,
 42, 43, 44, 45, 48, 49, 51,
 52, 54, 59, 60, 61, 62, 63,
 64, 67, 68, 71, 72, 73, 75,

76, 79, 86, 104, 109, 113,
 114, 194, 226, 292, 400,
 450, 602, 618, 630, 636,
 708, 716, 788, 964, 992,
 1008, 1122, 1160, 1270

Veled Çelebi 49, 73, 76

Velednâme 9, 25, 27, 28, 32, 33,
 34, 35, 36, 37, 38, 39, 41,
 50, 51, 52, 53, 57, 58, 59,
 60, 61, 62, 63, 67, 72, 73,
 75, 76, 77, 78, 708

*Velednâme-Surûd-i Sultan Veledl Mesnevî-
 yi Veledî ya Mesnevî-yi Veled ya
 Velednâme* 73

Venedikliler 17

Viyana 107

Y

Yağma 410
 Yakup 412, 632, 634, 1018, 1064
 Yassıçimen 14
 Yemen 686, 688, 830, 984, 1256
 Yunus Emre 18, 25
 Yusuf 326, 366, 412, 416, 456,
 464, 522, 532, 608, 632,
 634, 636, 668, 736, 846,
 978, 1018, 1064

Z

Zebur 60, 1124
 Zekiyyeddin 69
 Zikir 1266
 Zikr 1266
 Zülfikar 800
 Zünnûn 36

